

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

BAĞIMSIZLIK SONRASI KAZAK YAZILI BASININDA

İDEOLOJİK SÖYLEM

Doktora Tezi

Şule ERTÜRK ANIKLI

Ankara 2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

BAĞIMSIZLIK SONRASI KAZAK YAZILI BASININDA

İDEOLOJİK SÖYLEM

Doktora Tezi

Şule ERTÜRK ANIKLI

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Gülsüm KİLLİ YILMAZ

Ankara 2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

BAĞIMSIZLIK SONRASI KAZAK YAZILI BASININDA
İDEOLOJİK SÖYLEM

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Gülsüm KİLLİ YILMAZ

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. F. Sema BARUTCU ÖZÖNDER

Prof. Dr. Figen GÜNER DİLEK

Prof. Dr. Gülsüm KİLLİ YILMAZ

Doç. Dr. Saime Selenga GÖKGÖZ

Dr. Öğretim Üyesi Mustafa Can TEZİÇ

Tez Savunma Tarihi 27.06.2022

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Gülsüm KİLLİ YILMAZ danışmanlığında hazırladığım “Bağımsızlık Sonrası Kazak Yazılı Basınında İdeolojik Söylem (Ankara 2022) ” adlı doktora tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

20.06.2022

Şule ERTÜRK ANIKLI

ÖN SÖZ

Kazakistan Cumhuriyeti bulunduğu coğrafya itibariyle hem jeopolitik hem de enerji kaynakları bakımından her devirde stratejik bir öneme sahip olmuştur. 16 Aralık 1991’de bağımsızlığın elde etmesinin ardından, öncelikle ekonomik kalkınmanın ve iç huzurun hedeflendiği, buna bağlı olarak iç siyasette istikrar, dış siyasette barış, bölgesel güvenlik, iş birliği ve küresel pazarın öncelikli olduğu bir ulus devlet inşası söz konusu olmuştur.

Bağımsız millî bir devlet olarak, devlet sembollerinden, devletin stratejilerine kadar ulus kimliğinin izleri görülürken, siyasî iktidarın ideolojisi, toplumsal dinamikleri de şekillendirmiştir.

Kazakistan Cumhuriyeti’nde çok adaylı Cumhurbaşkanlığı seçimi ilk kez 1999 yılında gerçekleşmiştir. 2015 Cumhurbaşkanlığı seçimi ise ülkenin kurucu Cumhurbaşkanı olan Nursultan Nazarbayev’in katıldığı son seçim olma özelliğini taşımaktadır. Alaş aydını ve Kazak basın tarihinin en önemli isimlerinden olan Ahmet Baytursun’ın “*Bir gazete herşeyden önce halkın gözü, kulağı ve dilidir*” dediği gibi basın, Kazak Türkleri için hem millî bağımsızlık mücadelesinde hem de bağımsızlığın elde edilmesinden sonra önemli bir yere ve misyona sahip olmuştur. Halkı aydınlatmanın bir yolu olan basında, politik ve ulusal düzeyde ideolojilerin en çok gündem oluşturduğu ve liderlik için güç mücadelesinin olduğu dönemler ise, seçim süreçleridir.

Çalışmada Kazakistan’da gerçekleşen 1999, 2005, 2011 ve 2015 Cumhurbaşkanlığı seçim dönemlerine ait haber metinlerindeki ideolojik söylemler ve söylem stratejileri belirlenerek iki farklı ideolojik bakış ve inanç tarzı ortaya konmuştur. Bunun için iki köklü basın organı ve ideolojik olarak birbirine zıt olan iki gazete seçilmiştir. Bunlardan biri hükümetin yayın organı *Egemen Qazaqstan* gazetesi, diğeri muhalif çizgideki *Jas Alaş* gazetesidir. Ülkenin, toplumun ve ulusun bağımsızlık sonrası

biçimlenmesindeki ideolojik bakış ve duruşların en çok ortaya konduğu ve siyasetin gündem oluşturduğu süreçler olduğundan Cumhurbaşkanlığı seçim dönemlerine ait haber metinlerinin örnekleme dâhil edildiği bu çalışmada, Kazakistan'ın ilk ve en uzun süreli Cumhurbaşkanı olan, katıldığı her seçim döneminde rakiplerini açık ara farkla geride bırakan N. Nazarbayev'in sahip olduğu gücün ve egemen ideolojinin hangi inanç sisteminde şekillendiği ve bu gücünü nasıl koruduğu tartışması üzerinden, bunların söylemlere nasıl yansıdığı ve söylem stratejileri eleştirel söylem analizi yöntemi ile ele alınmıştır.

Uzun bir sürenin ürünü olan bu çalışmada söylem üzerine araştırma yapmak, art arda açılan kapılardan girmek gibiydi. Bu süreçte disiplinlerarası bu kapılardan geçmek ve her bilginin başka bir bilgiyle olan bağını keşfetmek meşakkatli olduğu kadar heyecan vericiydi. Bu sürede başta tez danışmanım olan ve desteğini esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Gülsüm KİLLİ YILMAZ'a, lisans eğitimimden itibaren bana çok şey öğreten ve toplumsal dilbilim çalışmalarına ilgimi arttıran değerli hocam Prof. Dr. Sema BARUTCU ÖZÖNDER'e, ufkumu açan hocam Doç. Dr. Saime Selenga GÖKGÖZ'e, Kazakistan'da bulunan bazı eksik nüshalara ulaşmamda yardımcı olan Aigül ZHANADİLOVA'ya, *Egemen Qazaqstan* gazetesinin eski nüshalarına ulaşmamda ve aktardığı bilgilerle bana yardımcı olan gazetenin Yönetim Kurulu Başkanı Darkhan KIDIRALİ'ye, *Jas Alas* gazetesi eski redaktörü Nurtöre JUSİP'e, kıymetli vaktinden ayırarak verdiği tavsiyelerle yol gösteren Prof. Dr. A. Teun van DİJK'a, son olarak her zaman desteğini hissettiren, yanımda olan aileme ve kıymetli arkadaşım Dilara USLU'ya içtenlikle teşekkürü borç bilirim. Son olarak kız çocuklarının eğitim alması ve kadınların toplumda söz sahibi olması gerektiğini düşünen, eğitimim için elinden geleni yapmış, beni ve çevresindeki tüm kız çocuklarını eğitim almaları için teşvik etmiş olan anneme şükranla...

Şule ERTÜRK ANIKLI

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
TABLOLAR LİSTESİ	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiv
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ	xv
KISALTMALAR.....	xvi
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM SÖYLEM VE SÖYLEM ANALİZİ.....	9
1.1. SÖYLEM KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ	9
1.1.1. İdeolojik Söylem	11
1.2. SÖYLEM ANALİZİNİN TANIMI VE İŞLEVİ	19
1.2.1. Eleştirel Söylem Analizinin (ESA) Tanımı ve İşlevi	26
1.2.2. Eleştirel Söylem Analizinin Temel Kavramları	33
1.2.2.1. İdeoloji (<i>ideology</i>)	33
1.2.2.2. Güç, İktidar (<i>power</i>)	42
1.2.2.3. Hegemonya (<i>hegemony</i>)	43
1.2.3. Eleştirel Söylem Analizinde Başlıca Yaklaşımlar.....	46
1.2.3.1. Teun A. Van Dijk'ın Yaklaşımı	48
1.2.3.2. Norman Fairclough'un Yaklaşımı	51
1.2.3.3. Ruth Wodak'ın Yaklaşımı	52
1.3. SÖYLEM VE TEMEL KAVRAMLAR ARASINDAKİ İLİŞKİ	53
1.3.1. Söylem ve İdeoloji.....	53
1.3.2. Söylem, Güç, İktidar.....	59
1.3.3. Söylem ve Hegemonya.....	62

1.4. BASINDA SÖYLEMİN ÜRETİMİ	63
1.4.1. Söylem ve Basın	63
1.4.2. Basın ve İdeoloji.....	65
1.4.3. Basın ve Güç, İktidar	68
1.4.4. Basın ve Hegemonya	71
2. BÖLÜM KAZAK TÜRKLERİNİN TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ	72
2.1. Kazak Türklerinin Tarihi Teşekkülü.....	72
2.2. Kazak Türklerinde Sosyal Örgütlenme.....	77
2.3. Kazak Türklerinin Boy Yapılanması	78
2.4. Tarihsel olarak Kazak Türklerinde Güç Kavramı ve İktidar Algısı	83
3. BÖLÜM KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ'NİN SOSYOEKONOMİK YAPISI	
.....	889
3.1. İdarî Yapılanma	889
3.2. Etnodemografik Yapı.....	91
3.3. Dil	95
3.4. İnanç.....	102
3.5. Eğitim.....	107
3.6. Ekonomi	114
4. BÖLÜM KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ'NİN POLİTİK YAPISI	119
4.1. KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞU.....	119
4.1.1. Kazakistan'ın Yakın Dönem Siyasî Tarihi.....	119
4.1.2. Kazakistan Cumhuriyeti'nin Kuruluş Süreci ve Ulus-Devlet İnşası.....	123
4.1.2.1 Kazakistan'da Aralık Olayları'nın (1985) Güçlü ve Ağır Tarihi Belleği: Çarlık ve Sovyet Dönemi.....	124
4.1.2.2 Kazak Ulus-Devlet Sembolleri.....	139
4.1.2.3. Millî Kimlik ve Dil	

Politikası.....	142
4.1.2.4. Ulus Devlet İnşa Sürecindeki Devlet Stratejileri ve Hedefler.....	155
4.1.3. Demokratikleşme.....	163
4.2. SİYASÎ İKTİDARIN YAPISI, REJİM VE SİYASÎ PARTİLER	168
4.2.1. Siyasî İktidarın Yapısı	168
4.2.2. Devlet Başkanı.....	172
4.2.2.1. Devlet Başkanlığı Seçimleri	176
4.2.2.2. Kazak Siyasetinde Kurucu “Devlet Başkanı” Lider Nursultan Nazarbayev	180
4.2.3. Siyasî Partiler.....	185
4.3. MUHALEFET.....	200
4.3.1. “Güdümlü” Muhalefet	207
4.3.2. Bağımsızlıktan Sonra Öne Çıkan Muhalif İsimler	211
5. BÖLÜM BAĞIMSIZLIK SONRASI KAZAK BASINI	219
5.1. BASIN FAALİYETLERİ	219
5.1.1. Basın Tarihi	223
5.1.2. Bağımsızlık Sonrası Kazak Millî Basını	247
5.1.2.1. Egemen Qazaqstan	249
5.1.2.2. <i>Jas Alas</i>	250
5.1.2.3. Kazak Yazılı Basınındaki Diğer Süreli Yayınlar	252
5.2. BASIN-SİYASET İLİŞKİSİ.....	2566
5.2.1. Bağımsızlık Öncesi Dönem.....	2566
5.2.2. Bağımsızlıktan Sonraki Dönem.....	257
5.2.3. Basın-Siyasî İktidar ilişkisi.....	258
5.2.4. Muhalif Basın	261
5.2.5. Basın Özgürlüğü	265

6. BÖLÜM HABER METİNLERİNİN İDEOLOJİK SÖYLEM ANALİZİ.....	270
6.1. KAZAKİSTAN’DA 1999 YILI CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİM DÖNEMİ ARDALAN BİLGİSİ.....	279
6.1.1. 1999 Yılı Cumhurbaşkanlığı Seçim Dönemindeki Siyasî İktidar Gazete Metinlerinin Analizi	282
6.1.1.1. <i>Egemen Qazaqstan</i> Gazetesi 06 Ocak 1999 Tarihli Haber Metninin Analizi	282
6.1.1.2. <i>Egemen Qazaqstan</i> Gazetesi 10 Ocak 1999 Tarihli Haber Metninin Analizi	285
6.1.1.3. <i>Egemen Qazaqstan</i> Gazetesi. 06 Ocak 1999 Tarihli Haber Metninin Analizi	287
6.1.1.4. <i>Egemen Qazaqstan</i> Gazetesi 23 Aralık 1998 Tarihli Haber Metninin Analizi	290
6.1.1.5. <i>Egemen Qazaqstan</i> Gazetesi 24 Aralık 1998 Tarihli Haber Metninin Analizi	293
6.1.1.6. <i>Egemen Qazaqstan</i> Gazetesi 19 Ocak 1999 Tarihli Haber Metninin Analizi	295
6.1.1.7. <i>Egemen Qazaqstan</i> Gazetesi 15 Ocak 1999 Tarihli Haber Metninin Analizi	300
6.1.1.8. <i>Egemen Qazaqstan</i> Gazetesi 25 Aralık 1998 Tarihli Haber Metninin Analizi	301
6.1.1.9. <i>Egemen Qazaqstan</i> Gazetesi 26 Aralık 1998 tarihli Haber Metninin Analizi	306
6.1.1.10. <i>Egemen Qazaqstan</i> Gazetesi 12 Ocak 1999 Tarihli Haber Metninin Analizi	308

6.1.2. 1999 Yılı Cumhurbaşkanlığı Seçim Dönemindeki Muhalif Gazete Haber Metinlerinin Analizi	311
6.1.2.1. <i>Jas Alaş</i> Gazetesi 05 Aralık 1998 Tarihli Haber Metni.....	311
6.1.2.2. <i>Jas Alaş</i> Gazetesi 03 Aralık 1998 Tarihli Haber Metni.....	315
6.1.2.3. <i>Jas Alaş</i> Gazetesi 03 Aralık 1998 Tarihli Haber Metni.....	322
6.1.2.4. <i>Jas Alaş</i> Gazetesi 16 Aralık 1998 Tarihli Haber Metni.....	323
6.1.2.5. <i>Jas Alaş</i> Gazetesi 26 Aralık 1998 Tarihli Haber Metni.....	325
6.1.2.6. <i>Jas Alaş</i> Gazetesi 19 Aralık 1998 Tarihli Haber Metni.....	328
6.1.2.7. <i>Jas Alaş</i> Gazetesi 01 Aralık 1998 Tarihli Haber Metni.....	333
6.1.2.8. <i>Jas Alaş</i> Gazetesi 21 Aralık 1999 Tarihli Haber Metni.....	336
6.1.2.9. <i>Jas Alaş</i> Gazetesi 01 Aralık 1998 Tarihli Haber Metni.....	341
6.1.2.10. <i>Jas Alaş</i> Gazetesi 16 Ocak 1999 Tarihli Haber Metninin Analizi	344
6.1.3. 1999 Yılı Metinlerindeki İktidar ve Muhalif Söylemlerin Değerlendirilmesi ...	346
6.1.3.1. Seçim	354
6.1.3.2. Seçmen	356
6.1.3.3. Adaylar	356
6.2. KAZAKİSTAN'DA 2005 YILI CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİM DÖNEMİ ARDALAN BİLGİSİ.....	360
6.2.1. 2005 Yılı Cumhurbaşkanlığı Seçim Dönemindeki Siyasî İktidar Gazete Metinlerinin Analizi	366
6.2.1.1. <i>Egemen Qazaqstan</i> Gazetesi 12 Kasım 2005 Tarihli Haber Metninin Analizi	366
6.2.1.2. <i>Egemen Qazaqstan</i> 12 Kasım 2005 Tarihli 2. Haber Metninin Analizi.....	370
6.2.1.3. <i>Egemen Qazaqstan</i> 25 Kasım 2005 Tarihli 2. Haber Metni.....	376
6.2.1.4. <i>Egemen Qazaqstan</i> 25 Kasım 2005 Tarihli Haber Metninin Analizi...	380
6.2.1.5. <i>Egemen Qazaqstan</i> 1 Aralık 2005 Tarihli Haber Metninin Analizi.....	381

6.2.1.6. <i>Egemen Qazaqstan</i> 6 Aralık 2005 Tarihli Haber Metninin Analizi.....	386
6.2.1.7. <i>Egemen Qazaqstan</i> 9 Aralık 2005 Tarihli Haber Metninin Analizi.....	391
6.2.1.8. <i>Egemen Qazaqstan</i> Gazetesi 09 Aralık 2005 Tarihli 2. Haber Metninin Analizi	393
6.2.1.9. <i>Egemen Qazaqstan</i> 30 Aralık 2005 Tarihli Haber Metninin Analizi...	396
6.2.1.10. <i>Egemen Qazaqstan</i> Gazetesi 31 Aralık 2005 Tarihli Haber Metninin Analizi	399
6.2.2. 2005 Yılı Cumhurbaşkanlığı Seçim Dönemindeki Muhalif Gazete Haberlerinin Analizi	403
6.2.2.1. <i>Jas Alas</i> 10 Kasım 2005 Tarihli Haber Metninin Analizi	403
6.2.2.2. <i>Jas Alas</i> 10 Kasım 2005 Tarihli 2. Haber Metninin Analizi	408
6.2.2.3. <i>Jas Alas</i> Gazetesi 12 Kasım 2005 Tarihli Haber Metninin Analizi	411
6.2.2.4. <i>Jas Alas</i> Gazetesi 17 Kasım 2005 Tarihli Haber Metninin Analizi	415
6.2.2.5. <i>Jas Alas</i> 22 Kasım 2005 Tarihli Haber Metninin Analizi	422
6.2.2.6. <i>Jas Alas</i> Gazetesi 6 Aralık 2005 Tarihli Haber Metninin Analizi.....	426
6.2.2.7. <i>Jas Alas</i> Gazetesi 6 Aralık 2005 Tarihli 2. Haber Metninin Analizi....	431
6.2.2.8. <i>Jas Alas</i> 08 Aralık 2005 Tarihli Haber Metninin Analizi	435
6.2.2.9. <i>Jas Alas</i> Gazetesi 8 Aralık 2005 Tarihli 2. Haber Metninin Analizi....	439
6.2.2.10. <i>Jas Alas</i> 29 Aralık 2005 Tarihli Haber Metninin Analizi	443
6.2.3. 2005 Yılı Metinlerindeki İktidar ve Muhalif Söylemlerin Değerlendirilmesi ...	445
6.2.3.1. Seçim	455
6.2.3.2. Seçmen	457
6.2.3.3. Adaylar	458
6.3. KAZAKİSTAN’DA 2011 YILI CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİM DÖNEMİ ARDALAN BİLGİSİ.....	463

6.3.1. 2011 Yılı Cumhurbaşkanlığı Seçim Dönemindeki Siyasî İktidar Gazete Metinlerinin Analizi	464
6.3.1.1. <i>Egemen Qazaqstan</i> Gazetesinin 1 Nisan 2011 Tarihli Haber Metninin Analizi	464
6.3.1.2. <i>Egemen Qazaqstan</i> Gazetesinin 1 Nisan 2011 Tarihli 2. Haber Metninin Analizi	467
6.3.1.3. <i>Egemen Qazaqstan</i> Gazetesinin 4 Nisan 2011 Tarihli Haber Metninin Analizi	470
6.3.1.4. <i>Egemen Qazaqstan</i> Gazetesinin 4 Nisan 2011 Tarihli 2. Haber Metninin Analizi	473
6.3.1.5. <i>Egemen Qazaqstan</i> Gazetesinin 4 Nisan 2011 Tarihli 3. Haber Metninin Analizi	480
6.3.1.6. <i>Egemen Qazaqstan</i> Gazetesinin 5 Nisan 2011 Tarihli Haber Metninin Analizi	482
6.3.1.7. <i>Egemen Qazaqstan</i> Gazetesinin 5 Nisan 2011 Tarihli Haber Metninin Analizi	485
6.3.1.8. <i>Egemen Qazaqstan</i> Gazetesinin 9 Nisan 2011 Tarihli Haber Metninin Analizi	487
6.3.1.9. <i>Egemen Qazaqstan</i> Gazetesinin 9 Nisan 2011 Tarihli Haber Metninin Analizi	491
6.3.1.10. <i>Egemen Qazaqstan</i> Gazetesinin 16 Nisan 2011 Tarihli Haber Metninin Analizi	492
6.3.2. 2011 Yılı Cumhurbaşkanlığı Seçim Dönemindeki Muhalif Gazete Haberlerinin Analizi	497
6.3.2.1. <i>Jas Alaş</i> Gazetesinin 22 Şubat 2011 Tarihli Haber Metninin Analizi..	497
6.3.2.2. <i>Jas Alaş</i> Gazetesi 15 Mart 2011 Tarihli Haber Metninin Analizi	503

6.3.2.3. <i>Jas Alaş</i> Gazetesinin 31 Mart 2011 Tarihli Haber Metninin Analizi ...	510
6.3.2.4. <i>Jas Alaş</i> 31 Mart 2011 Tarihli 2. Haber Metninin Analizi.....	521
6.3.2.5. <i>Jas Alaş</i> Gazetesinin 05 Nisan 2011 Tarihli Haber Metninin Analizi .	526
6.3.2.6. <i>Jas Alaş</i> Gazetesinin 05 Nisan 2011 Tarihli Haber Metninin Analizi .	530
6.3.2.7. <i>Jas Alaş</i> Gazetesinin 07 Nisan 2011 Tarihli Haber Metninin Analizi .	534
6.3.2.8. <i>Jas Alaş</i> 07 Nisan 2011 Tarihli 2. Haber Metninin Analizi	542
6.3.2.9. <i>Jas Alaş</i> Gazetesinin 12 Nisan 2011 Tarihli Haber Metninin Analizi .	548
6.3.2.10. <i>Jas Alaş</i> Gazetesinin 21 Nisan 2011 Tarihli Haber Metninin Analizi	553
6.3.3. 2011 Yılı Metinlerindeki İktidar ve Muhalif Söylemlerin Değerlendirilmesi ...	559
6.3.3.1. Seçim	574
6.3.3.2. Seçmen	578
6.3.3.3. Adaylar	579
6.4. KAZAKİSTAN'DA 2015 YILI CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİM DÖNEMİ ARDALAN BİLGİSİ.....	582
6.4.1. 2015 Yılı Cumhurbaşkanlığı Seçim Dönemindeki Siyasî İktidar Gazete Metinlerinin Analizi	585
6.4.1.1. <i>Egemen Qazaqstan</i> Gazetesi 13 Mart 2015 Tarihli Haber Metninin Analizi	585
6.4.1.2. <i>Egemen Qazaqstan</i> Gazetesi 31 Mart 2015 Tarihli Haber Metninin Analizi	588
6.4.1.3. <i>Egemen Qazaqstan</i> Gazetesi 2 Nisan 2015 Tarihli Haber Metninin Analizi	591
6.4.1.4. <i>Egemen Qazaqstan</i> Gazetesi 14 Nisan 2015 Tarihli Haber Metninin Analizi	594
6.4.1.5. <i>Egemen Qazaqstan</i> Gazetesi 28 Nisan 2015 Tarihli Haber Metninin Analizi	598

6.4.1.6. <i>Egemen Qazaqstan</i> Gazetesinin 29 Nisan 2015 Tarihli Haber Metninin Analizi	601
6.4.1.7. <i>Egemen Qazaqstan</i> Gazetesi 29 Nisan 2015 Tarihli 2. Haber Metninin Analizi	604
6.4.1.8. <i>Egemen Qazaqstan</i> Gazetesi 30 Nisan 2015 Tarihli Haber Metninin Analizi	609
6.4.1.9. <i>Egemen Qazaqstan</i> Gazetesi 30 Nisan 2015 Tarihli 2. Haber Metninin Analizi	612
6.4.1.10. <i>Egemen Qazaqistan</i> 30 Nisan 2015 Tarihli Haber Metninin Analizi.	616
6.4.2. 2015 Yılı Cumhurbaşkanlığı Seçim Dönemindeki Muhalif Gazete Haberlerinin Analizi	619
6.4.2.1. <i>Jas Alaş</i> Gazetesi 13 Mart 2015 Tarihli Haber Metninin Analizi	619
6.4.2.2. <i>Jas Alaş</i> Gazetesi 31 Mart 2015 Tarihli Haber Metninin Analizi	625
6.4.2.3. <i>Jaş Alaş</i> Gazetesi 2 Nisan 2015 Tarihli Haber Metninin Analizi.....	630
6.4.2.4. <i>Jas Alaş</i> Gazetesi 2 Nisan 2015 Tarihli 2. Haber Metninin Analizi.....	634
6.4.3.5. <i>Jas Alaş</i> Gazetesi 7 Nisan 2015 Tarihli Haber Metninin Analizi.....	639
6.4.3.6. <i>Jaş Alaş</i> Gazetesi 16 Nisan 2015 Tarihli Haber Metninin Analizi.....	643
6.4.3.7. <i>Jaş Alaş</i> Gazetesi 16 Nisan 2015 Tarihli 2. Haber Metninin Analizi...	647
6.4.3.8. <i>Jas Alaş</i> Gazetesi 21 Nisan 2015 Tarihli Haber Metninin Analizi.....	652
6.4.3.9. <i>Jas Alaş</i> Gazetesi 28 Nisan 2015 Tarihli Haber Metninin Analizi.....	656
6.4.3.10. <i>Jaş Alaş</i> Gazetesi 28 Nisan 2015 Tarihli 2. Haber Metninin Analizi.	659
6.4.3. 2015 Yılı Metinlerindeki İktidar ve Muhalif Söylemlerin Değerlendirilmesi ...	664
6.4.3.1. Seçim	680
6.4.3.2. Seçmen	681
6.4.3.3. Adaylar	682
SONUÇ	684

KAYNAKLAR.....	702
EKLER.....	772
ÖZET	953
ABSTRACT	955

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Kazakistan Cumhuriyeti’nde İnanç Dağılımı.....	106
Tablo 2: Kazakistan Cumhuriyeti’nde Kazakça Dil Yeterliliği	152
Tablo 3: Kazakistan Cumhuriyeti’nde Kazakça ve Kazakça-Rusça İkidilli Süreli Yayınların Oranı	223
Tablo 4: 1999 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri <i>Egemen Qazaqstan</i> Gazetesi Haber Metinlerindeki Anahtar Kelimeler.....	348
Tablo 5: 1999 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri <i>Jas Alas</i> Gazetesi Haber Metinlerindeki Anahtar Kelimeler	351
Tablo 6: 2005 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri <i>Egemen Qazaqstan</i> Gazetesi Haber Metinleri Anahtar Kelimeler	449
Tablo 7: 2005 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri <i>Jas Alas</i> Gazetesi Haber Metinleri Anahtar Kelimeler	452
Tablo 8: 2011 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri <i>Egemen Qazaqstan</i> Gazetesi Haber Metinlerindeki Anahtar Kelimeler.....	563
Tablo 9: 2011 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri <i>Jas Alas</i> Gazetesi Haber Metinlerindeki Anahtar Kelimeler	567
Tablo 10: 2015 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri <i>Egemen Qazaqstan</i> Gazetesi Haber Metinlerindeki Anahtar Kelimeler.....	672
Tablo 11: 2015 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri <i>Jas Alas</i> Gazetesi Haber Metinlerindeki Anahtar Kelimeler	674

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: 1999 yılına ait <i>Jas Alaş</i> Gazetesindeki Metinlerin Kelime Bulutu.....	347
Şekil 2: 1999 yılına ait <i>Egemen Qazaqstan</i> Gazetesindeki Metinlerin Kelime Bulutu	348
Şekil 3: 2005 yılına ait <i>Jas Alaş</i> Gazetesindeki Metinlerin Kelime Bulutu.....	448
Şekil 4: 2005 yılına ait <i>Egemen Qazaqstan</i> Gazetesindeki Metinlerin Kelime Bulutu	449
Şekil 5: 2011 Yılına Ait <i>Egemen Qazaqstan</i> Gazetesindeki Metinlerin Kelime Bulutu	561
Şekil 6: 2011 yılına ait <i>Jas Alaş</i> Gazetesindeki Metinlerin Kelime Bulutu.....	562
Şekil 7: 2015 yılına ait <i>Jas Alaş</i> Gazetesindeki Metinlerin Kelime Bulutu.....	669
Şekil 8: 2015 yılına ait <i>Egemen Qazaqstan</i> Gazetesindeki Metinlerin Kelime Bulutu	670

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1. <i>Egemen Qazaqstan</i> 01 Nisan 2015 “Herkesin Oyu Önemli”	584
Fotoğraf 2. <i>Egemen Qazaqstan</i> , 22.04.2015 “Seçim 2015” Köşesi.....	584
Fotoğraf 3. 2015 Seçim Dönemi <i>Egemen Qazaqstan</i> Gazetesi Fotoğrafları.....	666
Fotoğraf 4. 2015 Seçim Dönemi <i>Jas Alaş</i> Gazetesi Fotoğrafları	668

KISALTMALAR

AGİT: Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı (*Organization for Security and Co-operation in Europe/ OSCE*)

Bkz.: Bakınız

Çev.: çeviren

Der.: derleyen

DVK: Kazakistan'ın Demokratik Seçimi (*Demokratiçeskiy Vıbor Kazakhstana/*

Qazaqstannıñ Demokratiyalıq Tandawı)

Ed.: Editör

ESA: Eleştirel Söylem Analizi

EQ.: Egemen Qazaqstan (*Egemen Kazakstan*)

Kazak SSC: Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti

JA.: Jas Alaş

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

s.: sayfa

vb. : ve benzeri

Yay.: Yayınları

GİRİŞ

Kazakistan Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte, devlet tarafından ulus inşa süreci ve millî kimliğin oluşturulması için politikalarla çeşitli stratejiler uygulanmıştır. N. Nazarbayev' in "Kazakistan milleti/Kazakistanlılar" olarak kapsayıcı söylemi millî birliği oluşturmaya yönelik adımlarından biri olmuştur. Tarihte uzun yıllar millî bağımsızlık için mücadele vermiş ve bunun bedelini ödemiş olan Kazak Türkleri, bağımsızlığın ilanıyla birlikte özellikle cumhuriyetin kurulma sürecinde *Jeltoqsan* (Aralık) olayının ardından kendilerinden olan birinin yönetimde olmasını memnuniyetle karşılamışlardır. Kazak siyasetine yön veren ve siyasî tarihinin en önemli kişisi olarak "Ulusun lideri" ünvanını alan N. Nazarbayev'in basında "öngörülü ve zeki lider" "halkın çocuğu" olarak sunulmasıyla devam eden sürecin, onun yürüttüğü bu birleştirici ve barışçı politikalarla da daha anlamlı hale geldiği görülmektedir. Kazakistan Cumhuriyeti'nin kurucu Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, bağımsızlıktan itibaren uzun süre siyasî iktidara sahip olmuş ve katıldığı her seçim döneminde halkın büyük çoğunluğunun desteğini alarak rakiplerini geride bırakmıştır. Egemen söylemle gücünün yeniden üretilmesine katkı sağlanırken, yasalarla hakları garanti altına alınmıştır. Diğer yandan ona muhalif olanlar tarafından da gücü kabul edilmiştir. Bunun sonucunda görülmektedir ki haber metinlerinde farklı ideolojilere sahip olmalarına rağmen, hem hükümetin yayın organı olan *Egemen Qazaqstan*'da, hem de muhalif *Jas Alaş* gazetesinde N. A. Nazarbayev güçlü bir lider olarak kabul edilmiştir. Çalışmada bunun söylemlere nasıl yansıdığı ele alınırken, Cumhurbaşkanlığına aday olan diğer isimlerin, faaliyetlerinin ve olumlu özelliklerinin yandaş basına ait haberlerde nasıl görmezden gelindiği, N. A. Nazarbayev'in nasıl açık propagandası yapıldığı da ortaya konulmuştur. Analizle, muhalif basında N. Nazarbayev'in faaliyetleri ve sahip olduğu güç eleştirilip, düzenin değişmesi ve adalet talep edilirken, diğer adaylar olumsuz sunulmuş ve istemeden de olsa N. Nazarbayev'in gücüne dolaylı olarak katkı sağlaması da değerlendirilmiştir.

Metinlerdeki söylemler bu bağlamda çözümlendiğinde ve seçmen/okur odaklı değerlendirildiğinde “Nazarbayev’in rakipsiz olduğu” fikrini inşa etmektedir. Çalışmada, egemen ideolojinin varlığını meşruluğunu basını araç olarak kullanarak söylemler yoluyla nasıl devam ettirdiğinin, gücünün yeniden üretiminin ve muhalif inancın karşıt söylemleriyle otoriteye karşı duruşunun sosyobilişsel olarak ortaya konulması amaçlanmıştır. Tüm bunların söylemler üzerinden analiz edildiği bu çalışmada, gücü elinde bulunduran siyasî iktidarın özellikleri, egemen ideolojinin sahip olduğu uzun süreli gücün söylemlerde nasıl yer bulduğu, ideolojilerin söylemlere nasıl yansıdığı ya da metinlerdeki ideolojik söylemlerle neyin amaçlandığı (ima, iddia, ikna gibi) ve metinlerde hangi stratejilere yer verildiği tespit edilmiştir.

Bu çalışma sözü edilen metinler üzerinden, politikacıların, sosyologların ya da sosyal psikologların işi olan; mevcut ideolojinin irdelendiği ya da iktidarın psikolojisinin sahip olduğu gücünün sorgulandığı bir çalışma olmamakla birlikte, İdeolojinin ve gücün kaynağı ya da nedenleri üzerinde durulmadan “ideoloji” ve “güç” kavramlarının söylemle olan ilişkisi, söylemlerle neler yapıldığı ya da bu kavramların söylemler yoluyla nasıl temsil edildiği ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu araştırmada, güç konusunda S. Jäger ve F. Maier’in ifade ettiği gibi “bir yandan varolan söylemin gücü, diğer yandan söylem üzerindeki gücün” tespitine yönelik bir çalışma yürütülmeye çalışılmıştır. Böylece söylemin; gücü ve olumlu ifadelerin tasvirinde kullanımı, eylem belirleyiciliği ve gerçekliğin bireysel ve kolektif oluşumuna öncülük etmesi özelliği de dikkate alınmıştır. (Jäger, Maier 2009: 37). Bu aynı zamanda Kazakistan’ın ilk ve en uzun süreli başkanı olan N. Nazrabayev’in gücünün uzun süre nasıl muhafaza ettiği sorusunun cevabını basındaki söylemlere yansıyan tarafıyla aramaya yönelik olmuştur.

Kazak yazılı basınına dair şimdiye kadar böyle bir çalışmanın yapılmamış olması bizi bu çalışmayı yapmaya teşvik etmiştir. Çalışma ideolojik tartışmanın en fazla yer aldığı her bir seçim için geçerli olmak üzere ilgili seçim döneminin seçimin bir ay öncesi,

seçimin yapıldığı ay ve seçim tartışmalarının devam ettiği bir ay sonrasındaki metinlerle sınırlandırılmıştır. Bu metinler arasından tesadüfi olarak seçilen örnekler üzerinde çalışılmıştır. Metinlerin analizinde ise Türkiye Türkçesine aktarılması sürecinde metnin aslına ve eğer metin bir köşe yazısı ise yazarın üslubuna sadık kalmak hedeflenmiştir

Çalışmada verilerin toplanması aşamasında Kazakistan’ın Almatı şehrindeki Millî Kütüphane Arşivi’nden ve Nur-Sultan’daki (Astana) *Egemen Qazaqstan* gazetesi Arşivi’nden tarihsel öneme sahip belgeler olan ve bu çalışmada kullanılan iktidar ve muhalif gazetelerin eski nüshalarına ulaşılmıştır. Ayrıca araştırma sırasında alanında bilgi sahibi gazetecilerle yarı yapılandırılmış görüşme (önemli ve öncelikli sorular hazırlanarak, görüşme esnasında yeni sorular ilave edilip) yapılarak bilgi toplanmıştır.

Kazak yazılı basınında ideolojik söylemin incelendiği altı bölümden oluşan bu çalışmanın **Birinci Bölümü**, “Söylem” kavramının tanımına ve söylem analizine ayrılmıştır. Bu bölümün başında kavram üzerindeki yorumlara ve söylem analizinin hem tanımı hem de işlevi ele alınmıştır. Aynı bölümde ideolojik söyleme dair bilgiler de yer almaktadır. Bununla birlikte **Eleştirel Söylem Analizinde (ESA)** temel alınan **ideoloji, güç, iktidar ve hegemonya** kavramlarının tanımı yapılmış, söylemle olan bağlantıları değerlendirilmiştir. Ardından Eleştirel Söylem Analizi konusunda üç önemli ismin Adrian Teun van Dijk, Norman Fairclough ve Ruth Wodak’ın yaklaşımlarına yer verilmiştir. Bu bölümde son olarak basında söylemin nasıl üretildiği; söylem ve basın, basın ve ideoloji, basın ve güç, iktidar, basın ve hegemonya başlıkları altında incelenmiştir. Ayrıca basında söylemin üretimine dair yapılan başlıca çalışmalara da yer verilmiştir. Bu çalışmada, *ideoloji* kavramı çözümlenebilir “inanç sistemleri” olarak ele alınmıştır. Bununla birlikte ideoloji ve iktidar kavramlarına dair farklı yaklaşımlardaki (çalışmanın kapsamı dışına çıkmamak için, kavramlar üzerindeki tartışmalara yer vermeden) kavramların tanımları özetlenmiştir.

Çalışmanın **İkinci Bölümü** Kazak Türklerinin geçmişine yönelik olup, “Kazak Türklerinin Tarihine Genel Bir Bakış” ana başlığını taşımaktadır. Hanlıklar döneminden, Cüzlerin Rus idaresi altına girişleri, Çarlık Dönemi, Sovyetler dönemine ana hatlarıyla değinildikten sonra alt başlıklarda ise Kazak Türklerinin teşekkülüne dair bilgilere yer verilmiş, sonrasında toplumda dünden bugüne önemli olan sosyal örgütlenme ve boy yapılanmasına dair bilgiler sunulmuştur. Bu bölümde son olarak çalışmanın temelini oluşturan Türklerde ve Kazak sahasında tarihsel olarak güç kavramı ve iktidar algısı ele alınmıştır.

Çalışmanın **Üçüncü Bölümünü**, bağımsızlık sonrası Kazakistan’a ait bilgiler oluşturmaktadır. Bu bölümü, Kazakistan Cumhuriyeti’nin sosyoekonomik yapısı oluşturmaktadır. Sosyal yapıda; Kazak Türklerinin boy yapılanması, idarî yapılanması, etno-demografik yapısı, dil, inanç ile ekonomisine dair bilgiler yer almaktadır.

Dördüncü Bölümde Kazakistan’ın politik yapısında Kazak siyaset bilimcilerin tasnifine dayanarak siyasî sistemin dönüşüm safhalarına yer verilmiştir. Bununla birlikte Kazakistan Cumhuriyeti’nin kuruluş süreci ele alınmıştır. Öngörülen “istikrarla” bağımsızlıktan bu yana, aynı siyasî iktidarın varlığıyla hızla gelişen Kazakistan’da varoluş mücadelesi veren, bu siyasî iktidara karşı olan muhalif yapılanmaya dair bilgi ve belgeler sınırlıdır. Ancak metin analizlerinde bu mücadelenin gazetelerin söylemlerine yansıdığı açıkça görülebilmektedir. Bu anlamda basının tarihe tanıklık etme özelliğiyle, bugünü şekillendiren geçmişin anlaşılabilmesine katkı sağlamaktadır. Aynı bölümde, siyasî iktidarın yapısı ve siyasî partilere değinilmiştir. Ele alınan her yıl için Kazakistan’ın siyasî tarihindeki dönüm noktaları kronolojik olarak özet halde verilmiştir. Ayrıca bu bölümde devlet başkanı ve Kazak siyasetinin önemli bir faktörü olan Nursultan Nazarbayev ve ülkedeki muhalif yapılanma hakkında bilgiler yer almaktadır. Muhalif yapılanmanın dünü ve bu gününe dair mevcut sınırlı kaynaklar ışığında bilgiler yer almaktadır.

Çalışmanın **Beşinci Bölümünü** Kazak yazılı basını oluşturmuştur. Bu bölümde basın faaliyetlerine, Kazak millî basınının tarihinden başlayarak günümüze kadar zaman sıralaması dikkate alınarak yer verilmiştir. Bağımsızlıktan sonra Kazak dilli yazılı basın organları hakkında bilginin yer aldığı bu bölümde ayrıca hem millî bağımsızlık hareketinin öncüleri olan, hem de Kazak basınının temelini oluşturduğu kabul edilen Alihan Bökeyhan, Ahmet Baytursın ve Mirjakıp Dulat'ın faaliyetlerine değinilmiştir. Bu bölümde yer alan muhalif basın ve basın iktidar konuları ile ilgili sınırlı sayıda yapılmış bilimsel çalışma olduğundan, çalışmanın bu kısmında daha çok röportajlardan ve internet kaynaklarından yararlanılmıştır. Buna rağmen birinci ağızdan muhalif görüşlere ulaşmış ve röportaj yapmış olmak tezin veri toplamadaki çeşitliliğini artırmıştır. Bununla birlikte ülkedeki basın özgürlüğü, mevcut bilgiler dâhilinde ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın son bölümü olan **Altıncı Bölüm**, metinlerin analizinden oluşmaktadır. Metin analizinden hemen önce uygulanan şemanın açıklaması yapılarak, metinlerin nasıl ele alındığı üzerinde durulmuştur. Bu bölümde çalışmanın analitik çerçevesini söylemi ideolojik olarak inceleyen, haber metnindeki söylemlerin analizinde önemli çalışmalar ortaya koyan T. A. Van Dijk'ın **Eleştirel Söylem Analizine** dayalı sosyobilişsel (*sociocognitive*) yaklaşımı oluşturmaktadır. Van Dijk'ın haber metinleri için uyguladığı şemaya dayanarak Kazak yazılı basınında, farklı ideolojilere sahip gazete metnlerinin ideolojik söyleminin analizi gerçekleştirilmiştir. Bu bölüm kendi içinde dört seçim dönemi olduğu için dört alt başlık altında incelenmiştir. Analize geçilmeden önce seçimin yapıldığı döneme ait ardaalan ve bağlam bilgisi verilmiştir. Bu bilgiler metnin arka planındaki olayların sosyal ve politik yönünden oluşmaktadır. Böylece haber metnlerine yerleştirilen ideolojilerin görünür hale getirilmesi amacıyla yapılan analizde hem egemen söylemin hem de muhalif söylemin söylem stratejileri belirlenmeye çalışılmıştır.

Her seçim dönemindeki analizin ardından o seçim yılına ait metinlerin değerlendirmesi yapılmıştır. Analiz kapsamında **seçim**, **seçmen** ve **adaylar** olmak üzere

üç anahtar kelime belirlenerek, ele alınan süreçte iki farklı ideolojiye sahip iki gazetenin haber metinlerinde, bu kavramlara dair söylemlerle ideolojilerini nasıl ortaya koydukları ve her iki inanç biçiminde iktidar algısını tespit etmeye yönelik analiz yapılmıştır. Bakış açısına göre farklılaşarak zımni olan anlamlar da içeren söylemin, bu anlamı itibariyle işlevi de değişmektedir. Buna söylem analizi kısmında yer verilmiştir. Seçilen bu üç kavramın haber metinlerinde nasıl ele alındığı ve hangi bağlamlarda yer verildiği ise basın organının ideolojisi hakkında bilgi vermektedir. Bununla birlikte gücün yeniden üretilmesi ve/veya güce karşı direnişi açıkça ortaya koymaktadır. Çalışmada sıklık analizinin görsel olarak sunulması yeterli görülmüştür. Her yılın sonunda yapılan değerlendirmelerde, oluşturulan kelime bulutu yoluyla metinlerdeki kelime sıklığı görsel şekilde aktarılmıştır. Bu görsel, NVivo frekanslarıyla oluşturulan bulutlardır. Bulutlarda en büyük karakter, en sık geçen kavramdır ve kavramlar ait oldukları metinlerin bağlamında değerlendirilmiştir. Çalışmanın en sonunda analizi yapılan metinlerin çeviri yazılarına yer verilmiştir.

A. KONU VE MALZEME

“Bağımsızlık Sonrası Kazak Yazılı Basınında İdeolojik Söylem” adlı bu çalışmada, Kazak Basını bu tezin evrenini oluşturmaktadır. Kazak basınındaki egemen ve muhalif basındaki ideolojik söylemlerin belirlendiği bu tezin örneklemini ise Kazak dilli basının iki köklü gazetesi olan siyasî iktidarı temsil eden, egemen söylemin temsilcisi konumundaki *Egemen Qazaqstan* ve muhalif *Jas Alaş* gazetelerinde, ideolojik tartışmaların en çok yapıldığı Cumhurbaşkanlığı seçim dönemlerindeki (1999-2015), seçime dair yayınlanmış olan haber metinleridir. Seçimin bir ay öncesi, seçimin yapıldığı ay ve hemen seçim sonrasında tesadüfi örneklem yoluyla her gazeteden 10’ar, iki gazeteden bir seçim dönemine ait 20 gazete metni, toplamda analizi yapılan (10 Ocak 1999, 4 Aralık 2005, 3 Nisan 2011, 26 Nisan 2015 yılındaki) 80 gazete metnidir. Yararlanılan gazete metni sayısı bununla sınırlı olmayıp, bunlara ilaveten metinler

özmlenirken haber ya da iddialara ilişkin diğer gazete haberlerine yer verilerek, analiz desteklenmiştir. Metinler, başlığında seçim geçen ya da konusu seçim olan haber metinleridir. Bu malzeme üzerinde amacına uygun olarak, Van Dijk'in yöntemine dayalı bir şekilde haber metinlerinin makro ve mikro yapısı incelenmiş ve ideolojik söyleminin analizi yapılmıştır.

B. YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi olan **Eleştirel Söylem Analizi** (ESA) kullanılmıştır. *Söylem* kavramının birden çok tanımını olduğu gibi, *söylem analizi* için de farklı yaklaşımlar mevcuttur. Bu, analizin neye dayanacağı, hangi araçların kullanılacağı ve çalışmanın amacına ve hatta metne göre değişebilmektedir. İdeolojik söylemde yazar, sahip olduğu fikri, inanç sistemi olan ideolojiyi söylemler yoluyla iletir ya da egemen ideoloji söylemlerle gücünü yeniden üretebilmektedir. İdeolojik söylemin belirlenmesinde haber metinlerinin makro ve mikro yapı bakımından çözümlenmesi metnin anlamının bir nevi yapı skmdr. Ayrıca eleştirel söylem çalışmalarında olduğu gibi metinde örtük olanın görünür kılınması amacıyla yapılan bu analizle aynı zamanda okurda farkındalık yaratma amaçlanmaktadır. Tüm eleştirel yaklaşımlarda olduğu gibi söylemin eleştirel analizinde de amaç örtük olanı görünür kılmaktır. Eleştirel söylem analiziyle, inanç sisteminin ya da siyas iktidarın gücünün (yeniden üretimi) devamı için, egemen ideoloji tarafından yaratılan gerçekliği metinlerdeki söylemler üzerinden sorgular. Bir yorumlama biçimi hlini alır. Diğer taraftan söylem ve ortaya konulan stratejileri üzerinden asıl anlama varma amaı ve söylemi üretenlerin niyetlerini de ortaya çıkarmaya hizmet etmektedir. Bu yönüyle sosyal problemlere, g ilişkilerine ve ideolojiye odaklanmaktadır.

Söylemi ideolojik olarak inceleyen Hollandalı dilbilimci, söylem araştırmacısı olan Teun A. Van Dijk'in yaklaşımına dayalı olarak haber metinlerinin makro ve mikro yapısının analizi yapılmıştır. Ayrıca haber metinlerindeki ideolojik söylemler Van Dijk'in

yaklaşımı temelinde, “ideolojik kare” dikkate alınarak analiz edilmiştir. Buna göre, Kazak yazılı basınında, egemen söylemde ve muhalif söylemde inanç sistemlerinde “kendi sunumu” ve “öteki sunumu” değerlendirilerek kullanılan söylemler ve söylem farklılıkları belirlenmiştir. Eleştirel olarak ele alınan metinlerin analizi aynı zamanda N. Nazarbayev’in gücünün ve siyasî iktidarının devamlılığının sebebinin, bunun karşısında rakiplerinin neden direnemediğinin cevabı da bulunmaktadır.

1. BÖLÜM

SÖYLEM VE SÖYLEM ANALİZİ

1.1. SÖYLEM KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ

Söylem (*discourse*) terimi farklı araştırmacılar, farklı akademik kültürler tarafından çok farklı kullanılmaktadır (Wodak 2013: xxvi). Söylemin tanımı genel olarak 1. tümce ötesi birim, 2. dil kullanımı, 3. dilin dilbilimsel, spesifik olmayan örneklerini kapsayan, sosyal bir pratik (Schiffrin vd. 2001: 1) olmak üzere üç ana kategoride toplanabilir. Çeşitli bilim dallarında araştırma konusu olan *söylemin*, ele alındığı bakış açısına göre birbirinden az çok ayrılan çok sayıda tanımı yapılmıştır. Buna göre **söylem** (*discourse*), etkili söz söyleme sanatı; anlatım biçimi, felsefe, ideoloji, öğreti, kavramsal dizge; sözlü ve yazılı anlatım türü, iletişim birimi; bireydil (*idelect*), anlatım biçimi; dil, bakış açısı; sav, görüş gibi anlamlarda kullanılmaktadır (Kocaman 2003: 5). *Discourse* terimi etimolojik olarak Latince “*discurrere* (oraya buraya koşuşturma, gidiş, gelişler)” ya da “uzaklaşma”, “eritme”, “yayılma” anlamındaki “*discursus*” kelimesinin çeşitli versiyonlarına karşılık gelmekte; mecazi anlamda da “özne hakkında uzun uzadıya konuşma” ya da “bir şey hakkında iletişim” anlamına gelmektedir. Bu terim felsefede ilk kez “saf sezgi”ye karşı “zihnî çıkarım” anlamında Aquinalı Thomas tarafından kullanılmıştır” (Sözen 1999: 19).

M. Özüdoğru, *söylem* için bakış açısına göre yapılan tanımları üç grupta sınıflandırmıştır: Birinci grup (Harris, Hymes ve Hoey vb. araştırmacıların dâhil olduğu) söylemi, geleneksel tanıma dayalı biçimde “tümceden büyük, doğal olarak oluşmuş birimler” olarak tanımlamıştır. İkinci grup (Brown, Yule vd.) “dilsel biçimler ve bu biçimlerin işlevi” olduğu görüşündedir. Üçüncü grup (M. Foucault, N. Fairclough gibi bilim adamlarının yaklaşımlarına dayanarak) söylemi “toplumsal bir kategori, eylem” olarak görmektedirler. Üçüncü grubun bu tanımı, eleştirel dilbilim, kültür ve medya

alışmaları, yeni Marksist yaklaşımlar, etnografik yaklaşımlar, toplumsal semiotik ve eleştirel söylem çalışmaları sonucunda ortaya çıkmıştır (2016: 15).

M. Foucault’dan hareketle söylem “bir dil pratiğidir”, karmaşık bir gerçeklik, bir bilgi teorisi olmakla birlikte hakikati, bilgiyi ve gücü düzenleme özelliğine sahiptir (Sözen 1999: 20, 69). T. A. Van Dijk söylemin “belirli bir dil kullanım biçimi” ve “toplumsal etkileşim biçimi” olduğunu ifade etmiştir (1989:164).

Söylemin *yorum* olarak değerdendirildiğı Hermenötik görüşe katkısı ile bilinen P. Ricoeur, söylemin ne olduğu sorusunun yanıtını dilbilimde, dil, söz ve konuşma ayırımında ararken, söylemin özelliklerini de ortaya koymuştur. Ricoeur’e göre, *dilin* dilbilimi ile *söylemin* dilbiliminin temelleri ve kuralları farklıdır. Dilin temel birimi *gösterge*dir, söyleminki ise *cümle*dir. Dil zamanın dışında, söylem ise zamanda, “şimdi”dedir. Söylemde kimin ne söylediğı önemlidir. Söylem her zaman bir şey hakkındadır ve söylemin bir muhatabı vardır (Göka, Topçuoğlu 1999: 76).

Yapısal dilbilimin olduğu gibi söylem çalışmalarının temeli de dilbilimci Ferdinand de Saussure’e dayandırılmaktadır (Aksan 2009: 22). F. Saussure, toplumsal dediğı **dil** (*language*), bireysel saydığı **söz** (*parole*) terimleri ile, dilin bireyselliğı ve toplumsallığı ayırımında bulunmuş böylece dilbilimde önemli bir gelişme kaydedilmiştir. Fakat M. Pécheux, metnin ne anlama geldiğı sorusu ile Saussure’ün epistemolojik bir kırılma yaratmış olmasına rağmen söylemde yeterli bir anlam üretme teorisi geliştiremediğini ifade etmiştir (Helsloot, Hak 2007). F. Saussure’ün dil dizgesini tanımlarken işaret ettiği ama kuramsal açıdan geliştirmedeğı toplumsallık boyutu V. N. Voloşinov tarafından ele alınmıştır. Voloşinov ve M. Bahtin dil sorununa toplumsal boyutu da eklemiştirlerdir. Onlara göre, **işaretin** (sözcük, *word*) vurgusunu belirleyen söylemsel boyuttur (İnal 1999: 53).

Söylemin işlevi de söylemin tanımında olduğu gibi yaklaşımlara göre farklılaşmaktadır. Yapısalcı göstergebilime yaptığı katkılarla Roland Barthes'ın fikirleri dil ve ideolojinin toplumsal ilişkileri hakkındaki kuramsal tartışmalarda önemli bir yere sahiptir. Toplumsal olan her şeyin var olmaya başladığı andan itibaren kendisinin bir **göstergesine** dönüştüğünü öne süren R. Barthes'a göre, toplumu anlamak için bu göstergeleri anlamak gereklidir. Barthes özneliliğin denetimine girmiş **değişken anlam** kavramına geçişiyle söylemin anlamının sürekli akışkan ve değişken kılan yorum imkânları üzerinde tartışmalara yoğunlaşmıştır (Üşür 1997: 80-83).

İngiliz dilbilimci Roger Fowler'a göre ise söylem, dil içinde şifrelenmiş olan ideolojiyi toplumsal ve kurumsal olarak ortaya çıkarmaktadır (Dursun, 2014: 69) Ona göre anlamlar toplumsal olarak üretilmekte ve söylem de toplumsal pratik bir ürün (Fowler 1991:8) olmaktadır.

Sonuç olarak söylem sözel, yazılı, görsel ve işareti de kapsayan geniş bir alana sahiptir. Bu alan içinde toplumsal ve kültürel değerler de söyleme dâhildir (Demirci 2014: 237).

1.1.1. İdeolojik Söylem

İdeolojik söylem üzerine çalışmalar yürüten A. T. Van Dijk, ideolojileri ve tutumları belirli gruplar tarafından paylaşılan **inanç biçimleri** olarak ele almıştır (2015: 69) ve ona göre, *ideoloji* bir grubun bilişsel olarak sosyopolitik düşüncelerinin temelini oluşturan bir sistemdir (Van Dijk 1995:138). Bir söylem veya başka bir eylemi planlamak, anlamak ise bilişsel bir model oluşturmaktır. Bunu bir topluluk adına ya da sosyal grubun üyesi olarak yapmak, bu zihinsel modelin bilgi ve ideolojiler gibi sosyal olarak paylaşılan inançların somut örneklerini göstermektir (Van Dijk 2013: 179). Bununla birlikte **ideolojiler**, iktidar, tahakküm ve sömürünün farklı ilişkilerini yeniden

üreten, toplumun inşa ve temsillerinin özel yolları olup (Fairclough, Mulderring, Wodak 2013: 93), bir dil meselesinden öte bir “söylem” meselesidir (Eagleton 2005:308).¹

Toplumsal pratik olan ideolojilerin “özellikle söylemler tarafından yeniden üretildiği tartışması noktasında, bu yeniden üretme kavramı ideolojilerin devam ettiğini, devam etmek, sürdürülmek için yapıldığını vb.” ima etmektedir. Bu, toplumsal pratikler ve söylemlerin, rutin ve günlük yaşamın bir parçası olduğu anlamına gelmektedir (Van Dijk 2000: 228).

Söylemin üretimini, denetimini ellerinde tutanlar “sembolik seçkinler” ya da “iktidar” seçkinleri diye de adlandırılmaktadırlar. Toplumda ideolojik düzen oluşturulması için söylemin üretimi hakkına sahip olanlar; gazeteciler, yazarlar, sanatçılar, yönetmenler ve akademisyenlerdir (Rigel 2000:192). Diğer yandan seçkinlerin fikirlerinin icadı, fikirlerin gruplar tarafından kabul edilmesine bağlı olmayıp, aynı zamanda grup üyelerinin kendi tecrübelerine ve söylemlerine bağlıdır. Dayandıkları fikirler, tutumlar ve deneyimler, büyük gruplar tarafından paylaşılabilmekte, büyük gruplar arasında zaman zaman protestolara, direnişe veya fikir ayrılığına yol açabilmektedir (Van Dijk 2000:175).

İdeolojiler söylemin pek çok türünde ve ilgili yapılar içinde ifade edilebilmektedir ve **ideolojik söylemin** (*ideological discourse*) buradaki işlevi grup bilgisi, grup üyeliği ve ittifakının gösterimi; değerler ve değerlendirme kriterlerinin kıstası ve normalleştirilmesi; sosyalleşme; **ikna** (*persuasion*) veya **manüpülasyon** (*manipulation*) (Van Dijk 2000: 230).²

¹ Bilginin, gücün ve ideolojinin dildeki kullanımı bir dil eylemi olup, bunların fonksiyonelliği ancak bir söylem içinde anlamlı hâle gelmektedir. Gündelik konuşmalarımızda anlamsız gibi görünen ifadeler dahi, söylemde bir anlam ifade eder, belirli bir işlevi olabilir, bildiğini söylememe, bilmediği konuda geçitirici ifadeler kullanma eylemi de tek başına bir anlama sahip olmasa da söylem içinde kesinlikle bir anlama sahiptir (Sözen 1999:20).

² İdeolojik söylemin bu stratejileri, egemen ideolojinin sahip olduğu iktidarın devamını sağlamak için de kullanılmaktadır. Bunun aracı da çoğu zaman “devletin ideolojik aygıtları olmaktadır”. Nitekim, “*rızanın sağlanmasında devletin ideolojik aygıtları iktidarın söylemini kullanarak özneleri şekillendirmektedirler. Bu inşanın devamında özneler ideolojik olarak örgütlenir ve bilinçleri biçimlendirilir*” (Çoban 2015:204).

Bir sosyal grubun üyelerinin bir olay hakkında benzer görüşe sahip olmaları, o sosyal grubun üyelerinin oluşturduğu **zihinsel modeller**le ilgili olabilir, örneğin “önyargılı” zihinsel modeller tüm ideolojik eylemlerimizi ve dolayısıyla ideolojik metin ve konuşmalarımızı kontrol eder. Zihinsel söylem modelleri söylemin ne ile ilgili olduğunu veya neyi ifade ettiğini göstermektedir. Bu da söylemin anlamını da açıklamaktadır. Söylemin anlamının yorumlanması sonuç olarak bu zihinsel modelin yorumlanmasıdır (Van Dijk 2011: 388-391). Van Dijk’ın yaklaşımında ideolojinin ne anlama geldiği tanımlanırken **sosyobilişsel** (*sociocognitive*) açıdan ele alındığı görülmektedir.

Sosyobilişsel (*Sociocognitive*) modele göre, ideolojiler toplumsal aktörlerin zihinlerinde belli temsil şemaları oluştururlar³ ve bu şemalara göre, toplumsal ya da etnik kimliklere, davranış, algılama ve değerlendirme biçimlerine, amaç ve diğer pratiklere dair normlar oluşturup hem bireysel hem toplumsal tutumları belirlemektedirler. Bu tutumlar da söyleme yansımaktadır. Söylem sürecinin bilişselliğini değerlendiren, söylem, biliş ve toplum üçgenine odaklanan Van Dijk, genel olarak söylemin, zihinsel modeller ve tutumlarla birlikte sosyal etkileşimi ve sosyal yapıları da etkilediği,⁴ (Van Dijk 2009: 64) görüşüne sahiptir. Bu sosyobilişsel değerlendirmelerde düşünmeden, algılamaya,

Kişinin dilde herhangi bir şeyi manipüle edebilmesi veya sınırlandırabilmesi, düşüncede de bu şeylerin manipüle edebilir veya sınırlandırabilir olduğu anlamına gelmektedir. Bunun en çarpıcı örneği ise “nukespeak” (nükkonuş)’ta görülmektedir. Montgomery’nin verdiği, *Stratejik nükleer silah: Geniş tahrip gücü yüksek olan büyük nükleer bomba, Geliştirilmiş radyasyon silahı: nötron bombası* (Nesneleri değil, insanları yok eder), *Demografik hedefleme: Sivil nüfusu öldürür...* örneklerinde görüldüğü üzere dildeki gerçeklik gizlenerek ve örtülerek manipüle edilebilmektedir (Wilson 2001).

³ Psikolojide şemalar, kendimizde ve etrafımızdaki şeylerin ne olduğuna dair anlamsal (iyi, kötü, çirkin gibi) malumatlarıdır. Sibel Arkonaç, *Sosyal Psikoloji*, http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/sosyalhizmetler_ao/sosyalpsiko.pdf, erişim tarihi: 09.04.2020) Bu malumatların büyük bir çoğunluğu da dil ile oluşmaktadır. B. L. Whorf’a göre, “dilinsitlik arka plan sistemi, yalnızca düşünceleri yeniden üretmenin aracı değil; daha çok düşüncenin bizzat kendisi şekillendiricidir; dil bireyin zihinsel faaliyetlerinin ve izlenimlerinin analizini; mevcut zihinsel statükonun oluşmasını sağlayan bir program ve kılavuzdur” (Arslan 2007:34).

⁴ Van Dijk’a göre, söylemde yer alan aktörler sadece bireysel deneyim ve stratejilerini kullanmazlar, esasında sosyal temsiller olarak adlandırılan kolektif algı çerçevelerine dayanırlar. 19. yy. da E. Durkheim’in sosyal normlarda kolektif fikirlerin önemine işaret ettiği gibi, sosyal temsiller belirli gruplara bağlı olup, tüm toplumu kapsamayan dinamik yapılardır. Toplum içinde gerçekleşen ve yine toplum içinde anlaşılacak söylemi anlamak için ise üç tür sosyal temsil önemlidir: 1. Bilgi (Kişisel, grup ve kültürel) 2. Tutumlar 3. İdeolojiler (Wodak, Meyer 2009: 26). Sosyal temsillerin dil ve biliş ile olan bağlantısı hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. A. McKinlay, J. Potter (1993) *Empirical Approaches to Social Representations*, Clarendon Press, Oxford.

bilmeye, inanmaya, yorumlamaya kadar bilişsel süreçler sosyal grup ve topluluk üyeleri olan bireysel aktörlerin zihninde, belleğinde yer almaktadır. Düşünce, bilgi, inanç, yorum, plan, tutum ya da ideolojiler farklı zihinsel temsil türleridir. **Bilişsel süreçler** ve temsiller insanların eylem ve etkileşimlerini ortaya çıkarır ve kontrol eder, dolayısıyla **dil kullanımını ve söylemi de etkiler** (Van Dijk 2016: 5). İdeolojik söylemin ve ideolojik uygulamaların bu şekilde zihinsel modellere dayalı olduğunu dile getiren Van Dijk, ideolojik söylemin genellikle altında yatan tutum⁵ ve ideolojinin kutuplaşmış yapılarını gösterdiğini ve tipik olarak grup içinin (*biz*) olumlu özelliklerini, grup dışının (*onlar*) olumsuz özelliklerini vurgulayan ayrımcı bir yapıda olduğunu ifade etmiştir. Bu kutuplaşma ise tüm söylem seviyelerini etkilemektedir (Büyükkantarcıoğlu 2012: 178, Van Dijk 2013: 180).

İdeolojiler söylemde (açık ideolojik metinler dışında) nadiren doğrudan ifade edilir, genellikle ideolojilerin sadece bazı bölümleri dışa vurulur/ifade edilir. Bu durumda belirli bir konu hakkında takınılan bir tutum, o grup üyelerinin zihinsel modellerinde dil kullanıcıları olarak kişisel deneyimler ve görüşlerle birleştirilebilir (Van Dijk 2011: 393).

⁵ *Tutum*, sosyal psikolojide “zihinsel olarak tepki vermeye hazır oluş hâli, güdüleyici bir güç olup kişiyi belirli davranışlara itmek” olarak ele alınmaktadır (Sakallıoğlu Uğur 2018: 22). Bireyin kendine ya da çevresindeki bir nesne, toplumsal konu ya da olaya yönelik deneyimi, bilgi, duygu ve güdülerine dayanarak örgütlediği zihinsel, duysal ve davranışsal bir tepkinin ön eğilimi olarak tanımlanmaktadır. İnsanların, kendi tecrübe edemedikleri konular hakkındaki bilgisi kendisine anlatılanlar, duyabildikleri ve görebildikleri kadar olmaktadır. Sonuç olarak öğrenme ve deneyimler yoluyla oluşan tutumlar (Yüksel, Dingin 2020: 224) ve algılar davranışlarımıza yansımaktadır. Bu bağlamda ideolojiler, “bireylere bilinçli grupların aktardığı inançların, duygu ve tutumların bir toplamı” olarak görülebilir (Özer 2019). Sosyobilişsel yaklaşıma göre insan çevresinden aldığı verileri zihninde gruplandırır ve belli bir şemaya aktararak bilgi haline getirmektedir. Bu bilgi de yorumlandıktan sonra davranışlarına yansımaktadır (Göktaş 2018: 359-381). Bu yaklaşım, söylem ve toplum arasındaki ilişkilerin bilişsel olarak birbirine aracı olduğu görüşündedir. Bu noktada daha geniş çaplı eleştirel söylem çalışmalarının söylem, bilişsellik ve toplum üçgeninde karakterize edilebileceğine dikkat çeken Van Dijk, sosyal olarak paylaşılan bilişlere dikkat çekerken belirli sosyal grupların üyeleri olarak grup tutumlarının veya ırkçılık, cinsiyet gibi temel ideolojilerin, militarizm, neoliberalizm, ırkçılık karşıtlığı gibi muhalif ideolojiler tarafından da paylaşılabildiğini belirtmiştir (Van Dijk 2009: 64-67).

Söylemin ideolojik olarak yapılandırmasında, anlam için farklı dilsel stratejiler kullanılması mümkün olup ideolojik duruşun belirlenmesinde *Viyana Okulu*⁶ şu **söylem stratejilerini** (işlevsel söylem dilbilgisi temelinde) belirlemiştir:

– **Adlaştırma (*nominalization*)**: Bir eylem ya da sıfatın ad veya ad öbeği biçimine dönüştürülmesi, örneğin a’daki tümcenin b’deki yapıya dönüştürülmesidir.

- a. “Osmanlı ordusu yenildi çünkü bazı birlikler Timur tarafına geçti.”
- b. “Bazı birliklerin Timur tarafına geçmesi Osmanlı ordusunun yenilmesine neden oldu.” örneğinde olduğu gibi.

– **Yüklemleme (*predication*)**: Söylemi üretenin, söylemi algılayanın düşüncesini yönlendirmek istediği şekilde, mantıksal, dilbilgisel, psikolojik çerçeve oluşturduğu anlamlandırmadır.

– **Savlama (*argumentation*)**: Söylemde bir savın ya da ideolojinin nedenli, tutarlı ve kabul edilebilir hâle getirilmesi ve bunu oluşturan ilişkilerin düzenlenme biçimi.

– **Bakış açısı oluşturma (*perspectivisation*)**: İdeolojik çerçeveden dünyayı ve olguları algılama biçiminin yapılandırılması.

– **Kuvvetlendirme (*intensification*)**: İdeolojik yaklaşım öznesi kişileri, eylem veya olguları olumlu kılarak, olumlu tarafları öne çıkartarak ve bunu güçlendirici öğeleri kullanarak sunma.

– **Zayıflatma (*mitigation*)**: İdeolojik yaklaşım öznesi kişilerin, eylem ya da olguların olumsuz yanlarını zayıflatarak, örterek, geri plana iterek sunmakta, kabul edilebilir gerekçeler ortaya koymaktadır (Büyükkantarcıoğlu 2012: 181).

⁶ Hakkında bkz. R. Geuss (1981) *Eleştirel Teori* (Çev.F. Keskin) İletişim Yayınları, İstanbul; J. Bakos (2013) *Discourse and Strategies: The Role of the Vienna School in Shaping Central European Approaches to Art History & Related Discourses*, Series of the Slovak Academy of Sciences, Volume:5, Peter Lang Edition.

Van Dijk ise **ideolojik söylem yapıları** (*ideological discourse structures*) kavramının, ideolojilerin ifade edilmesinde, ikna sürecinde tek bir belirli yapının kullanıldığı gibi bir yanlış algı oluşturmaması gerektiğini, bir metin ya da bir yapıda herhangi bir yapı ya da stratejinin kullanılabileceğinin varsayılabilceğini, bir yandan belirli bir yapının ideolojik işlev görebildiğini ancak diğer yandan böyle bir işlevi olmadığının da varsayılabilceğinin akılda tutulması gerektiğini ifade etmiştir. Bu varsayımlar dikkate alınarak, Van Dijk'in **ideolojik söylem yapı ve stratejilerinde** ele aldığı noktalar şunlardır:

→ **Kutuplaştırma** (*Polarization*): Altta yatan ideolojiler kendi grubunu olumlu, öteki grubu olumsuz gösterme eğilimindedirler.

→ **Zamirler** (*Pronouns*): Dil kullanıcıları, ideolojik grupların üyeleri olarak konuşurlar ve genellikle kendilerine (grup üyeleri de dâhil) atıfta bulunmak için *biz* “politik” zamirini kullanırlar. Diğerleri içinse *onlar* zamirini kullanırlar. Kutuplaşma dikkate alındığında grupların zamir ile ilgili ifadesi *biz-onlar* zamir çifti olmaktadır.

→ **Kimlikleme** (*Identification*): Grup ideolojisinin temel kategorisi kimliktir. Üyeler grupları ile özdeşleşir. Örneğin, “feminist biri olarak, ben feminist biri olarak, biz feministler” gibi...

→ **Kendinin olumlu tanımlamalarına, onların olumsuz tanımlamalarına vurgu** (*Emphasis of positive self-descriptions and negative other descriptions*): İdeolojiler sıklıkla kendilerini olumlu sunma şeması düzenlemektedirler (örneğin milliyetçi söylemde bu “ülkemizi yüceltebiliyoruz” olarak karşımıza çıkar) ve bu **ideolojik kare** olarak adlandırılır.

→ **Aktiviteler** (*Activities*): İdeolojik gruplar kendilerini icraatlarıyla tanımlarlar ve ideolojik söylem tipik olarak yaptığımız ve yapmamız gerekenler üzerinden eylemlerini düzenlerler.

→ **Normlar ve Değerler** (*Norms and values*): İdeolojiler iyi norm ve davranış kuralları üzerine kurulur, ulaşılmak istenen özgürlük, eşitlik, adalet, bağımsızlık gibi değerler söylemlerde açık ya da örtük olarak ifade edilir.

→ **Çıkarlar** (*Interests*): İdeolojik mücadele, güç ve çıkarlar için olup, ideolojik söylem çeşitli sembolik çıkarları nitelendirir (1998a: 263; 2015: 73-74).

Bu ideolojik esaslı zihinsel modeller, söylem yapısının tüm düzeylerinde, yani formlar, anlamlar ve eylemlerde ifade edilmekte veya onlara anlam göndermektedir. Buradaki genel strateji ise yukarıdaki şemanın da kapsadığı şekilde kendini olumlu sunma, ötekini olumsuz sunma gibi **ideolojik kutuplaşma** benzeri çeşitli formlar ve anlamlar tarafından gerçekleştirilebilmekte, ayrıca tonlama, vurgu, cümle yapısı (*trans-aktivite*: örn. etkenler ve edilgenler), sözcük seçimi, açıklık, önvarsayım, yerel bağdaşıklık, genel konular, sözbilimsel araçlar (örn. metaforlar), şematik organizasyon (münakaşa, yanlış düşünceler), söylev eylemlerinin seçimi ve karşılıklı konuşma ve etkileşimli yönetim (örn. incelik/nezaket) yoluyla yürütülebilmektedir (Van Dijk 2000: 318).

Van Dijk aynı zamanda bilişsel olarak grup temelli tutum ve ideolojilerin genel stratejisi için **ideolojik kare** (*ideological square*) adını verdiği bir değerlendirme modeli sunmaktadır (2000:267). Buna göre:

- Birinci kenarı “*kendi iyi, olumlu özelliklerinin ve eylemlerinin vurgulanması*”,
- İkinci kenarı “*ötekinin kötü, olumsuz özellik ve eylemlerinin vurgulanması*”,
- Üçüncü kenarı “*kendi kötü, olumsuz özellik ve eylemlerinin gizlenmesi*” ve
- Dördüncü kenarı “*ötekinin iyi, olumlu, başarılı özellik ve eylemlerinin göz ardı edilmesinin*” oluşturduğunu belirtmiştir.

Rus dilbilimci V. İ. Karasik, söylemin sınıflandırmasında, iki tip söylem tanımlamaktadır: birincisi, konuşmacının iç dünyası ile hareket ettiği kişisel odaklı olan ve ikincisi, konuşmacının belli bir sosyal statünün temsilcisi olarak hareket ettiği kurumsal (statü odaklı) olandır (Kenzhekanova 2015: 193). İdeolojik söylem ekseninde bu sosyal statünün belirleyici olduğu ve ön plana çıktığı görülmektedir. İdeolojileri imge ve kavramların düzenlenmesini ve işlev görmelerini belirleyen kurallar dizisi ve gerçekliği kodlama sistemi olarak nitelendiren E. Veron ise, ideolojiyi mesajların yaratılmalarına temel oluşturan **semantik kurallar sistemi** olarak tanımlanmıştır, ideoloji mesajların düzenlendikleri birçok düzeyden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (akt. Hall 1999, 99). Örneğin söylemin açık anlatımı ve dolaylı anlatımının iyi bilinen semantik özellikleri zihinsel modeller bakımından kolaylıkla açıklanabilmektedir, açıkça anlatılan bilgiler bir söylemin semantik temsili içine dâhil edilebilecek veya dâhil edilmesi gereken bilgilerdir. Bu grup üyelerinin ilgilerinin bir işlevi olarak seçici şekilde açıkça anlatılabilir veya dolaylı/imalı anlatım olarak bırakılabilir. İç grup üzerinde olumsuz yansıması olan etnik çatışmanın (polis şiddeti, fakirlik, işsizlik, işverenlerin ayrımcılığı vb.) nedenlerinin genellikle ihmal edilmesi, diğer yandan mağduru ideolojik olarak suçlamak ve dış gruba olumsuz özelliklerin (uyuşturucu kullanımı, kültürel sapma) atfedilmesi gibi (Van Dijk 2000: 269).

Söylem, ideolojilerin ifade edilmesinde, uygulanmasında ve özellikle yeniden üretilmesinde özel bir işleve sahiptir. Toplumsal grup ideolojileri dolaylı şekilde toplumsal pratikleri, özelde inançları (bilgi, tutum) ve kişisel inançlar aracılığıyla da söylemi etkilemektedir (Van Dijk 2000: 316-317).

Aynı zamanda ideolojik söylem, öznenin ikna edilmesi amacını taşımakla birlikte ideolojik söylemlerin öznelere kendi tarafına çekebilmek adına ikna edici bir dil kullanımını gerektirmektedir. İkna etmeye yönelik olan bu dil örgütlenmesinin sağlanması ve devamı ise ideolojik söyleme bağlıdır (Çoban 2015: 208).

İdeolojik söylem analizi, eleştireldir. Belirli bir sosyopolitik söylem analizinin türü (Van Dijk 1995:135) olup bu analiz türünde söylem yapıları ile toplum yapıları ilişkilendirilmeye çalışılmaktadır (Van Dijk 1995:136). Van Dijk, ideolojik söylem analizinin, söylemsel yapı ve stratejilerin grup ideolojilerinin ifadesi ve yeniden üretimi olarak tanımlanması ve yorumlanması olduğunu dile getirirken teorik ve metodolojik sebeplerden dolayı ideolojik söylem analizine söylemsel, sosyobilişsel ve sosyal (etkileşimsel, politik, tarihi, kültürel dâhil olmak üzere) kısıtlama getirilmesi gerektiğini ifade etmiştir (2011:393-394). Aynı zamanda söylemsel ve ideolojik üretim ile söylemin yeniden üretiminin eşzamanlı ilerlediğini vurgulamıştır (Van Dijk 2000:242). Böylelikle toplumsal gerçekliğin söylem ile farklı gerçeklikleri algılatarak biçimde yapılandırılması söz konusu olabilir. Dil ideolojiyi taşır ve yayar, kodlanmış tüm sözcüklerde ideolojinin etkisi vardır. Anlamlar egemen ideolojinin belirlediği çerçevede şekillenmektedir. 1789 Fransız İhtilali'nde "özgürlük" kavramının Monarşi Dönemi'nde terörü çağrıştırmaması gibi bir dönem olumlu anlamda kullanılan "özgürlük" sözcüğünün başka bir dönemde sakıncalı hâle gelmesi (Özer 2019:132-133) örneğinde olduğu gibi. Bu bağlamda hangi sözcüğün, hangi bağlamda kullanıldığı ideolojik analizde tutum ve inançları yansıtmaktadır.

1.2. SÖYLEM ANALİZİNİN TANIMI VE İŞLEVİ

Toplum dilbilimsel çalışma yöntemlerinden biri olan **söylem analizi** (*discourse analysis*) metin analizi, sosyal analiz ve bütün bu analiz türlerini içine alan sosyal bilimlerin edebiyat, sosyoloji, psikoloji, dilbilim gibi bazı farklı disiplinlerinden ortaya çıkmış disiplinler arası eleştirel bir çalışma alanıdır. Bu analiz yöntemi, dili bir eylem, iletişim formu, sosyal eylem olarak görme ve yorumlama özelliği taşımaktadır (Sözen 1999: 82; Van Dijk 1988a: 17). Söylem analizi, bütünleşmiş tek bir teori, yöntem (metod) ve uygulama olmayıp, farklı disiplinler ve farklı araştırma gelenekleri içinde yürütülen heterojen özelliğe sahip nitel bir araştırma yöntemidir (Tonkiss 2006:367-383).

İletişim teorileri ve söylem üzerine çalışan A. İnal, söylem analizinin gelişimini üç evrede ele almıştır: birinci evre sosyoloji kaynaklı olup 1960’larda başlamıştır, 70’li yıllarda başlayan ikinci evrede, sosyolojideki eylem kavramı, linguistik kavramlar olan “anlatım ve konuşma yolları” ile genişletilerek dil pratiği olarak sunulmuştur. Bu evrede söylem analizi retorığın uzantısı sayılmıştır. 80’li yıllarda başlayan üçüncü evre M. Foucault’nun sosyal/söylem teorilerini göz önüne alan, meta-analitik boyutlu sosyal analizlerin geliştiği dönemdir. Bu dönemden itibaren günümüze kadar **Eleştirel Söylem Analizi (ESA)** şekline dönüşmüştür (Sözen 1999: 102). M. Foucault’ya göre söylem çözümlemesi, ifadelerin çözümlemesidir (Oktar 2001:73) ve İngiliz dilbilimci M.A.K Halliday’in çalışmalarında belirttiği gibi, söylem çözümlemesinin temel amacı, iletişimde kullanılan dilin düzenliliğini anlamlama ve amaçları bakımından söylemsel yapıyı hem açıklamak hem de yorumlamak olarak belirtilebilir (Günay 2013a: 61). Bu bağlamda söylem analizi, sosyoloji ve dilbilimin kesiştiği alan (Wodak 1996:6) olarak görülmektedir. Söylem analizi “Kim neyi söylüyor” sorusunu araştırmaktan çok, söylenen cümlelerin anlamını bir başka deyişle gerçek değerini belirlemek ve anlatılmak isteneni ortaya koymaya çalışmaktadır. Aynı zamanda değişik bakış açılarını anlamada önemli çıkarımlar elde etmemize yarayan bir analiz yöntemidir (Baş, Akturan 2008: 28). Fakat sadece söyleneni değil, söylemek istediklerini ve söylenmek istenmeyeni de saptamayı amaçlamaktadır (Günay 2013a: 51).

Söylem Analizi, sosyal ilişkiler, kimliklere ilişkin özelliklerle bunların mübadelesini ortaya çıkarmada oldukça etkili rol oynayan bir analiz çeşididir. Amacı ise pratik olarak dili inceleme ve farklı anlamlarla üretilen bilgi ve bilgi/güç moduna ilişkin yapıları, onların değişim ve dönüşümlerini açığa çıkarmaktır (Sözen 1999: 82). M. Foucault, söyleme sosyal bilimci bakış açısıyla yaklaşarak söylem analizinde yorumu önemsemiş ve kullanmıştır. O, “bilgi ve gücü söyleme için” görmüştür (Sözen 1999: 17). M. Faucault “söylemsel oluşum” ifadesini kullanarak farklı bir yaklaşım sergilerken

söylem üst kavram olup, ona göre söylemin ürettiği bilgi, iktidarı doğurur. Bu süreç, bireylerin öznelere dönüştürülme sürecidir ve öznelere söylem içinde oluşur (İlgın 2003:296).

T.A. Van Dijk, söylem çözümlemesinde, dikkate alınması gereken faktörleri şu şekilde gruplandırmıştır:

→ **İçerik Özellikleri:** Söylem hangi kültüre aittir, söylemin tarihî dönemi nedir, söylem hangi sosyal durumda kullanılmaktadır, konuşmacının niyeti, ilgisi ve amacı nedir?

→ **Dilbilgisi Özellikleri:** Söylem standart bir dile mi sahiptir yoksa konuşmacı bazı bölgesel ya da sosyal diyalektler kullanmakta mıdır? Telaffuz ve kullanım dilin kurallarına uygun mudur? Eğer varsa, ne tür dilbilgisel eksiklikler vardır? Cümleler arasında ne tür anlam ilişkileri bulunmaktadır? Kullanılan sıfatlar, zarflar, bağlaçlar vb. nelerdir? Söylemin konusu (tema), amacı ve fikirleri nelerdir? Bunlar kelimelerle, cümlelerle nasıl ifade edilmektedir? Ne tür söylem davranışları bulunmaktadır?

→ **Diğer Yapısal Özellikler:** Söylemin ne tür bir yapısı vardır? -tartışma, açıklama, karşılaştırma v.b...- Bu yapı söylemde nasıl organize edilmekte ve sinyalleşmektedir? Söylemin üslup özellikleri nelerdir? -Cümlelerin uzunluğu, bütünlüğü, tamamlayıcılığı, tutarlılığı, karmaşıklığı, telaffuz, vurgu vb.-

→ **Etkileşimsel Özellikler:** Söylemde kim, kime hitap etmektedir? Konuşmacı amacına ulaşmak için ne tür bir strateji izlemektedir? Ne tür bir rol ve statü farkı vardır?

→ **Sunum Özellikleri:** Yazım ya da ses özellikleri nelerdir? -Ses yüksekliği, samimiyet, sıcaklık vb., hitap eden ve edileni karakterize eden yüz biçimi, mimikler, başın pozisyonu, yakınlık vb. özellikler nasıldır? Hitabete ilişkin olarak diğer özellikler nasıldır (gülme, kızgınlık vb.) (akt. Baş, Akturan 2008: 35).

Söylemin dilbilimi boyutunda ise, metin analizi çalışmalarını genellikle sistematik gramerdeki M. Halliday'in yaklaşımına dayandırmışlardır. Ancak Halliday daha çok

konuşma yapısı ve dönüşüm gibi kavramlara odaklanmıştır. Eleştirel söylem çözümlemesinde, önemli isimlerden biri sayılan Norman Fairclough, dil ve ideoloji ilişkisine odaklanarak çalışmalarını Marksizm ve Althusser'e dayandırmış, iktidar çözümlemelerinin üzerinde daha geniş bir şekilde durulması gerektiğini savunmuştur.

Türkiye'de söylem analizi çalışmaları incelendiğinde ise sosyal bilimciler tarafından, daha çok Michel Foucault'un analizine dayalı⁷ ve/veya 1980'li yıllardan itibaren basının ideolojinin yeniden üretim aracı olduğunu savunan çalışmalar yürüten T. A. Van Dijk'ın eleştirel söylem çözümleme modeli temelinde⁸ Türkiye'de 1990'lardan itibaren çalışmalar yapıldığı görülür.

Sosyal, kültürel ve politik olarak söylem teorilerinin gelişmesi 1968'lere dayanmaktadır (Torfin 1999:1) ve geçmişte üç görüş çerçevesinde ele alınmış ve yorumlanmıştır: Birincisi, Saussurecü anlayışa dayanan yapısalcı dilbilim, ikincisi Alman felsefeci Ludwig Hans-Georg Wittgenstein'in dil felsefesinden yaralanarak post-pozitivizm ve H. G. Gadamer'in dil felsefesinden hareketle Hermenötik (gösterme, bildirme, tercüme). N. Fairclough'a göre söylem için yaklaşımlar eleştirel ve eleştirel olmayan olmak üzere ikiye ayrılır. Eleştirel olmayan yaklaşım betimleyici ve açıklayıcı bir yaklaşımken, eleştirel yaklaşım söylem uygulamalarını, dil kullanımını betimlemekle yetinmez, söylemin güç/iktidar ve ideoloji tarafından nasıl biçimlendiğini ve toplumsal kimlik, toplumsal ilişkiler, bilgi ve inanç dizgelerinin oluşumunda nasıl etkili olduğunu gösterir. Eleştirel bakış toplumsal değerlerin dili/söylemi belirlediğini öne sürmektedir (Kocaman 2003: 11).

⁷ Bkz. https://www.bisav.org.tr/Bulten/225/1340/turk_sosyolojisiinde_foucault, erişim tarihi: 14.04.2022.

⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. G. Dedeoğlu (2013) *Medya ve iletişim Çalışmalarında Teun, A. Dijk Yaklaşımı*, Sosyal Bilimler Dergisi 3 (1); Ö. Özer, *Haber söylem ideoloji, Eleştirel Haber Çözümlemeleri*, Literatürk, 2011, Konya; U. Şah (2020) *Eleştirel Söylem Analizi: Temel Yaklaşımlar*, Kültür Araştırmaları Dergisi, Sayı:7, s.210-231.

ESA, söylemin disiplinlerarası perspektifle ele alınmasına özellikle vurgu yapar ve geniş sosyal konuları belirtir. İdeoloji, iktidar, eşitsizlik gibi dışsal faktörlere yönelir (İnal 2012: 66). Söylem analizi, 90'lı yıllardan itibaren eleştirel dilbilimcilerin dikkatini çektiikten sonra eleştirel şekle dönüşmüştür. ESA eleştirel dilbilim temelinde kurulmuş ve özellikle “Batı Marksizmi” tarafından şekillendirilmiştir (Fairclough, Graham 2015:5).

Hemen bütün tanımlarda söylem analizi, tümcenin sınırlarını aşan bir çözümleme şekli ve geniş bağlamda sosyal araştırmalar içinde bir yöntem olarak belirtilmektedir. Söylem analizi uygulamalarındaki sınırlılıklar ve bazı konulardaki yetersizliklere dair yapılan eleştiriler **anlambilim** ve beraberinde **yorum kuramının** gelişmesini sağlamıştır. Yazılı metinlerin ön planda olduğu ve bu doğrultuda gelişen yorumcu görüş (*hermeneutics*) yöntemi, özellikle P. Ricoeur ve H. Gadamer'in bu yöneme katkıları ile ve J. Derrida'nın **yapısökümü** (veya **yapıbozum**; *deconstruction*) yöntemi ile (egemen) söylemdeki dışlanmış öğelerin izini sürmeyi önererek farklı bir açılım sağlamıştır. Söylem analizi, **içerik analizi** ve **yapısalcı metin analizlerinden** farklı olup, metinleri bağlamı içinde ele almaktadır. Çıkış noktası toplumsal yapılardır. Söylem araştırmacısının kendisi de, bir **özne** olarak toplumsal ve söylemsel formasyon içinde konumlanmaktadır (İnal 1999: 90-96). Öznenin konumu iletişimsel süreç içinde oluşmaktadır. Bununla birlikte söylem analizi durumun durumunu, eylemin eylemini açıklamaya yönelik bir metod analizi olarak kabul edilmekte ve söylem analizcisinin ilgisi de söylemsel ve sosyal yapılar arasındaki ilişkiye yönelik olmaktadır (Sözen 1999: 90). Bu tür bir analiz hem dilsel formları hem de dilbilimsel olmayan verileri, **söylemsel form** veya **söylemsel metin** olarak ele almaktadır (Gadavani 2002: 17). Aynı zamanda, söylem analizlerinde, analizin sosyal teori/meta-teorik yaklaşımlardan hareket etmemesi eksikliklerdir, çünkü söylemin kendisi meta-teorik yaklaşım olup, analizi de meta-analizdir (Sözen 1999: 133). Söylem analizi meta-analiz olarak, farklı söylemlerin etkileşimini yeniden ortaya çıkarma amacı taşımaktadır; bu ise söylem yapısındaki söylemin

fonksiyonlarını teşkil eden “güç”, “hâkimiyet”, “çelişki” gibi unsurları keşfetmek ve söylemde kullanılan “taktik”, “strateji”, “politik” yapılanmaları belirleyebilmek için önemlidir (Sözen 1999: 134). Temelde analizin amacı, pratik olarak dili incelemek ve farklı anlamlarda üretilen bilgi ile güç moduna ilişkin yapıları ve bunların değişimlerini açığa çıkarmaktır (Sözen 1999: 134).

Söylem analizi, farklı metodlarla uygulanabilmektedir. Örneğin, gösterge dizgelerini inceleyen **göstergebilim** (*semiology*) söylemin analizinde simgelerden yararlanmayı amaçlar, anlamın saptanmasında **sözü simgeyle** ilişkilendirmenin mümkün olup olmadığını ele alır. Göstergebilim bir metni ya da söylemi çözümlerken, kendi içerisinde tutarlı, metnin anlam evrenine, yüzeysel ve derin düzeylerdeki yapısına açıklık getirmeye yönelik bir sistematik izlemekte, kullandığı çözümleme araçlarıyla belirlediklerini sürekli denetlemektedir (Baş ve Akturan 2008: 27). Söylem analizi, **sözcelem** (*enunciation*) incelenmesine de yönelmiş, **bağlam** ve **anlam** da merkeze alınmıştır. *Sözcelem*, belli bir durum ve bağlam içinde *sözce üretimi* demektir, söylem çözümlemesi bu sözcenin kime yöneldiği, ne dediği, nasıl bir etkide bulunduğu ve nasıl bir anlam yarattığı soruları ile ilgilenmektedir (Üşür 1997: 90). Dilbilimci Berke Vardar, yöntemlerin yorum ve biçimlerinin çeşitliliğinin birlik sağlanmasını engellediğini, bu durumun da bildirişim kavramının değişik yorumundan kaynaklandığını belirtmiştir (Vardar 1980: 87).

Esas itibarıyla, söylem çözümlemesinin işlevi, yürütülen çalışmanın amacına hizmet etmekte olup, farklı teorik temellere dayanmaktadır, göstergebilim ve söylem üzerine çalışmaları bulunan V. Doğan Günay, bazı yaklaşımların söylemin kendisini ele aldığını, bazılarının sadece karşılıklı konuşmaları çözümlediğini, bazılarının içerik analizi yaparken, bir başkasının farklı kuramları birleştirip yeni çözümleme biçimi geliştirdiğini, farklı kuramların görüşlerine göre farklı, hatta veri toplama ve toplanılan verilerin çözümleme biçimlerine bağlı olarak bile çok değişik çözümleme biçimlerinin söz konusu

olduğunu (Günay 2013a: 32) belirtmiştir. Örneğin “..marksist ideoloji çözümlemesi ile söylem çözümlemesini bağdaştırmaya çalışan M. Pécheux, tahakküm ve ideoloji arasındaki ilişkinin söylem çözümlemesi ile deşifre edilebileceğine dikkat çekmiştir” (Üşür 1997: 103).

Söylemin niteliğine bağlı pek çok farklı yöntem olup, bunların başlıcaları **konuşma analizi, içerik analizi ve eleştirel söylem analizidir**. Gail Jefferson, Harold Garfinkel, Emanuel Schegloff gibi isimlerin uyguladığı konuşma analizi, dil ve sosyal bağlam ilişkisine odaklanarak Dell Hymes ile devam etmiştir. Dilbilimci D. Hymes, konuşmayı bir eylem olarak ele almış, eylemin gerçekleştiği yeri ve zamanı, konuşan ve dinleyiciden oluşan katılımcıları, eylemin sırası ile birlikte, kiplik, sözün biçimi, iletişim normları ve sözün türünü (*genre*) belirleyerek bu çözümleme yöntemini geliştirmiştir (Hymes 1974). Söylemi etkileşim biçimi olarak ele almış ve söylemin temel etkileşimsel boyutuna odaklanmıştır.

T.A. Van Dijk’a göre ise “*söylem analizi içerik analizi için daha açık ve klasik yaklaşımlar ortaya koyar*” (1983: 20). İçerik analizinde metindeki bilgiler, içerikleri ve ele alınan konular nesnel bir okuma biçimiyle değerlendirilir ve bu analizde sayısal veriler önemlidir. İçerik analizinde, söylemin oluşumu, verici ile alıcı arasındaki etkileşimi, vericinin işlevini ortaya koymak yerine söylem yoluyla aktarılan bilgiyle ilgili çözümlemeler yapılmaktadır (Günay, 2013b: 160). Bu çözümlemeler, anlatılanların hangi formlarda nasıl anlatıldığı, niçin ve hangi maksatla anlatıldığı, kullanılan ifadelerden hangi anlamın çıkarılması gerektiği gibi pek çok sorunun cevabını bulmaya yöneliktir (Demirci 2014: 237) İçerik analizi öncelikle sözcükler, cümlecikler, stilistik özellikler gibi görünür ve veriler üzerinde temellenirken, söylem çözümlemesi anlamsal yapıların temeline dikkat çeker ve genellikle söyleme içkin olan stratejileri, bağları, gerektirim ve bulguları açık hâle getirir (Özer 2018:159).

1.2.1. Eleştirel Söylem Analizinin (ESA) Tanımı ve İşlevi

Bazı eleştirel dilbilimcilerin çalışmalarındaki terimlerde Frankfurt Okulu ve Jürgen Habermas'ın etkisi izinde Max Horkheimer'e (1937) dayanan **eleştirel teoriye** (*critical theory*) göre, sosyal teoride yeri olan eleştirinin / eleştirmenin bir bütün olarak toplumu değiştirmeye yönelik olması gerektiği vurgulanmıştır. Max Horkheimer'e göre, eleştirel teori tarihsel özgüllüğü içinde toplumun bütününe yönelmekle birlikte ekonomiyi, sosyolojiyi, tarihi, siyaset bilimini, antropoloji ve psikolojiyi kapsayan ve tüm büyük sosyal bilimleri entegre ederek toplum anlayışını geliştirmelidir (Wodak, Meyer 2009: 6). Eleştirel dilbilimde Halliday'ın sistemik dilbilim yaklaşımı üzerine temellendirilmiş (Özer 2011: 17) olan **Eleştirel Söylem Analizi** (*Critical Discourse Analysis*), farkındalığı ve ideoloji eleştirisini sistemleştiren (Fairclough 2015: 135) kimlik, sosyal gücün kötüye kullanılması, tahakküm, eşitsizliğin sosyal ve politik bağlamda yazılması ve metinde yeniden üretilmesi ve bunlara karşı koyma yollarını araştıran (Van Dijk 2001b: 10; Van Dijk 2001a: 352) analitik bir araştırma türüdür. Bu bağlamda analizin asıl odaklandığı yer, “kullanımdaki dil değil, sosyokültürel süreçler ve sosyal yapıların linguistik karakteridir” (Sözen 1999: 145). *Discourse and Society* dergisinde Eleştirel Söylem Analizinin öngörülen araştırma alanı şöyle tanımlanmıştır: Cinsiyet ve ırkçılığın söylem yoluyla yeniden üretimi, iktidarın meşrulaştırılması, rıza üretimi, siyaset, eğitim ve medyanın rolü, gruplar arasındaki tahakküm ilişkisinin söylemsel yeniden üretimi, uluslararası bilgi ve iletişimde dengesizlikler (Kress 2013:195).

Norman Fairclough ve Philip Graham'a göre ESA söylemle ilgili olan diğer eleştirel yaklaşımlardan (ör. Foucaultcu, “post-modern”, “post-yapısalcı”, “toplumsal yapılanımcı” (: konstrüktivist) vb.) sözlü, yazılı metinler bağlamında ayrılır. ESA, metinleri maddi üretimin ve toplumsal yaşamın yeniden üretiminin bir anı (*moment*)

olarak ele alır ve metinlerdeki toplumsal çalışmayı maddeci toplumsal eleştirinin ana odağı olarak çözümler (2003: 150).

ESA'nın kuramsal kaynaklarının çeşitli olduğu bilinmektedir. Bunların içinde dinamo etkisi yaratanın K. Marks'ın ekonomi politiğinin eleştirisinden etkilenen, dilbilimde ise temel olarak kabul gören M. Halliday'in sistemik-işlevsel dilbilim yaklaşımı ile Frankfurt Okulu olduğu bilgisi hâkimdir. Eleştirel düşünce okullarıyla popülerleşen, 1970'lerde R. Fowler, G. Kress, R. Hodge, T. Trew tarafından ilk adımları atılan eleştirel çalışmalar, 1990'larda eleştirel söylem çözümlemesi olarak sürdürülmüştür (Jørgensen, Phillips 2004: 58; Durna, Çağla 2010: 61).⁹

Eleştirel çalışmalar, eleştirel okumaya dayanmaktadır, S. Clegg bu okumanın “*gerçek ile çarpıtmayı, bilgi ve propagandayı, kamuoyu bilgisi ile kişisel önyargıları ayırt etmek*” olduğunu belirtmiştir (Özüdoğru 2016: 112). “Eleştiri” noktasında yapılan hemen tüm çalışmalar, birbirinden etkilenmiştir. F. Saussure'ün toplumsal olguyu bireysel olgudan ayıran dil (*langue*) ve söz (*parole*) ayrımı (Saussure, 1988: 43) ile başlayan, göstergebilimin kurucularından sayılan R. Barthes ve eleştirinin eleştirisini yapan T. Todorov gibi kuramcı ve Rus biçimciliğinde dilbilim çalışmalarıyla da temeli atılan **yapısal eleştiri**, sosyal bilimlerde geniş bir uygulama alanı bulmuştur. Post-yapısalcılar ile devam eden eleştirel bakış, J. Derrida'nın, J. Lacan'ın ve M. Foucault'nun çalışmalarıyla daha geniş bir perspektif kazanmıştır. Bu üç isme göre “*nesne durumunda ampirik bir olgu olarak söylemin, hususî bir teori olmadan da tanımlanması*” mümkündür (Sözen 1999: 57). Çalışmalarında yapısöküme odaklanan Derrida ile öznenin konumu, bilgi, güç/iktidar merkezli çalışmalarıyla Kant'ın devamı (Sözen 1999: 65) olarak nitelendirilen M. Foucault'un bakış açıları pek çok alandaki çalışmaya da kaynaklık

⁹ Eleştirel Söylem Analizinde, Frankfurt Okulu temsilcisi T. Adorno ve W. Benjamin ve diğerlerinin 1960'lardan sonra J. Habermas ile devam eden etkisi, Gramsci ile ve takipçileriyle sürmüş, bu etki S. Hall, L. Althusser ve M. Foucault'un çalışmalarıyla devam etmiştir (Van Dijk 1993:251).

etmiştir. Yapısalcılıkta metin açıklanmış, post-yapısalcılıkta yorumlanmıştır. Hermenötik felsefeye ve fenomenolojiye dayanan yorum ise, eylem ile anlam arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır (Sözen 1999: 73). M. Foucault'un yapısalcı yaklaşımına benzer şekilde S. Jäger, eleştirel söylem analizinin temelini, belirli bir zaman ve mekânda geçerli olan bilginin neler içerdiğini, bu geçerli bilginin nasıl gelişip yayıldığını, nasıl kabul edildiğini, öznelerin toplumu inşasında nasıl bir işleve sahip olduğunu ve toplumun gelişmesinde nasıl etkisi olduğu sorularının oluşturduğunu belirtmiştir (Arkonaç 2017: 216).

Söylemi eleştirel biçimde inceleyen alanlardan biri de eleştirel dilbilimdir (*Critical Linguistic*). Eleştirel dilbilimi Roger Fowler, Robert Hodge ve Gunther Kress'in çalışmalarında temel tezini bulmuş; eleştirel dil kuramı, güç-ideoloji-sosyal yapı konusuna odaklanarak, Michel Foucault, Jürgen Habermas (1979, 1984), Pierre Bourdieu (1977, 1991) ve Antonio Gramsci'nin sosyal bilim teorilerinden geliştirilmiştir. Eleştirel dil kuramı söylemin, yani metin ve konuşmanın gücünün yeniden üretmek veya direnmek için kullanılabileceğini öne sürmektedir (Gadavani 2002: 25).

N. Fairclough'a göre eleştirel yaklaşımların, eleştirel olmayanlardan farkı, eleştirel yaklaşımın dilin sosyal yönelimi olarak çeşitli yönlerini incelemeyi, gücü ve söylemin toplum üzerinde sahip olduğu ideolojik etkileri ortaya çıkarmayı amaçlamasıdır (Gadavani 2002: 18). R. Wodak, eleştirel kuramların sadece açıklama ve tanımdan ibaret olmayıp, farkındalık yaratmayı amaçladıklarını da ifade etmiştir (Wodak 2001: 10). Eleştirel dilbilim ile eleştirel söylem analizi ortak temellerde "*dilin sosyal bir olgu olarak kabul edildiği, sadece bireylerin değil, aynı zamanda kurumların ve sosyal gruplarında dilde sistematik yolla ifade edilen spesifik anlam ve değerleri olduğu gerçeğine dayanmaktadır*" (Wodak 2001: 6). Bu sebeple hem eleştirel dilbilim ve hem de eleştirel söylem analizinde Van Dijk'ın ifadelerindeki "sorun odaklı" vurgusu, temel olarak hâkimiyet, ayrımcılık, güç ve kontrol altındaki yapısal ilişkilerin dildeki tezahürünü analiz etme (Wodak 2013: 376) olarak tanımlanmaktadır. ESA da diğer söylem

analizlerinde olduğu gibi söylemin anlamını ve bu anlamın söylem tarafından nasıl üretildiğini araştırmakta (Liu, Guo 2016: 1077), ayrıca hepsi gözlemlenebilir gerçek olan (dil kullanıcılarının) davranış, eylem ve özelliklerinin nasıl kategorize edileceğini de göstermektedir (Chilton 2013: 17).

Amerikan yapısalcılarının önde gelenlerinden ve “dil yapısı veya davranışının, toplumsal yapıyı etkilediğini” varsayan (Özüdoğru 2016: 31) E. Sapir ve L. Whorf’un ortaya koydukları hipotez ve üretimci dönüşümsel dilbilgisi ile N. Chomsky’deki “derin-yapı” (*deep structure*) anlamın belirlendiği yer, “yüzey-yapı” (*surface structure*) birbirlerine eklemledikleri alandır ve ideolojiler bir derin-yapı işlevi görerek imge ve kavramların kullanıldıkları yüzey yapıya etki etmektedir (Çoban, 2015: 206). İşte eleştirel analiz sürecinde yüzey yapının şekillenmesi ile “ilişkiler ve süreçler arasındaki örtük nedensellik bağ” da ortaya çıkmaktadır. Genel manada, “*eleştirel söylem analizi, retorik kökenli, dil ve dilsel felsefedeki gelişmelerden etkilenen, hermeneutik metodolojinin sınırlarında çalışan sosyolinguistik bir analiz*” (Sözen 1999: 102) olmanın yanı sıra “*metinleri maddi üretimin ve toplumsal yaşamın yeniden üretiminin bir anı (momenti) olarak ele alır ve metinlerdeki toplumsal “alışmayı” maddeci toplumsal eleştirinin ana odağı olarak çözümleyen*” (Fairclough, Graham 2003: 188) daha ziyade bilgi veren eleştirel bir bakıştır (Van Dijk 2001b: 16). Aynı zamanda ESA, 1960 ve 70’lerde baskın olana, formel paradigmalara karşı bir tepki olarak görülmesi mümkün olan ESA’nın temel ilkeleri Fairclough ve Wodak tarafından şöyle özetlenmiştir:

1. *ESA sosyal problemlere değinir.*
2. *Güç ilişkileri söylemseldir.*
3. *Söylem, toplum ve kùltürü oluşturmaktadır.*
4. *Söylem ideolojik çalışmadır.*
5. *Söylem tarihseldir.*
6. *Metin ve toplum arasındaki bağ dolaylıdır.*

7. *Söylem analizi, yorumlayıcı ve açıklayıcıdır.*

8. *Söylem, sosyal eylem formudur* (akt. Van Dijk 2001a: 353).

N. Fairclough, ESA'nın, söylem ve toplumsal süreç ile diğer unsurlar arasındaki ilişkilerin sistematik disiplinlerarası analizinin bir parçası olduğunu, sadece söyleme dair genel bir yorum değil, metinlerin sistematik analizini de içerdiğini ve aynı zamanda normatif olup, sosyal yanlışları söylemsel yönleri ile ele alması gerektiğini (Fairclough 2010: 10) ifade etmiştir. Eleştirel söylem çalışmaları, dil işlevlerinin sosyal kurumları organize etme ve gücünü tecrübe etmede dil fonksiyonlarının nasıl oluşturulacağı ve bilgileri nasıl aktaracağının anlaşılması için disiplinler arası çalışma ihtiyacını vurgulamaktadır (Wodak, Meyer 2009: 7). *Dil kullanımı, söylem, sözlü etkileşim, iletişim* sosyal düzenin mikro seviyesine ait terimlerken, *güç/iktidar (power), tahakküm (domination)* ve *eşitsizlik* ile *sosyal gruplar arasındaki ilişki* makro analize ait terimlerdir (Van Dijk 2001a: 354). Bununla birlikte ESA mikro bakış ve modern yaklaşımlar arasında yakınlık sağlamaktadır. ESA, Foucault'nun söylem teorisinde, belirli bir yerde ve zamanda geçerli bilginin ne olduğu, bu bilginin nasıl ortaya çıktığı ve devam ettiği, konuları oluşturmak için hangi fonksiyona sahip olduğu, toplumun genel olarak şekillenmesi ve gelişmesi için ne gibi sonuçlara yol açtığı (Jäger, Maier 2009: 165) sorularına odaklanırken, T. A. Van Dijk ise söylem daha az güçlü grupların eylem ve zihinlerini nasıl kontrol eder, bir kontrolün toplumsal sonuçları nelerdir (Van Dijk 2001a: 355) gibi iki temel soruya dayanır. Bu doğrultuda, ESA'nın amacı belirli bir soruyla ilgili kesin cevaplar vermek yerine ufku genişleterek, inanç, tutum ve eylemleri belirleyen söylemlerin varlığını ve iletisini tarihi ve sosyal bir bağlam içinde değerlendirmektir (Özer 2019:148).

Günümüzde ESA, her biri farklı teorik modellerle, araştırma yöntemleri ve gündemi olan çeşitli yaklaşımları kapsayan, problem odaklı disiplinlerarası bir araştırma eylemi (Fairclough, Mulderrig, Wodak 2013: 79) olarak görülür, tek ya da belirli bir teorik

çerçeveye sahip değildir, dolayısıyla teorik ve analitik açıdan oldukça çeşitlidir (Van Dijk 2001a: 353). Bu çeşitlilik, değişik anlayışlar, veri toplama ve toplanan verileri çözümleme biçimindeki farklılıklara da bağlıdır (Günay 2013a: 32). Örneğin dilbilim profesörü İngiliz N. Fairclough, eleştirel dil çalışmalarında bir dönüm noktası olarak kabul edilen “Language and Power” adlı çalışmasında, dili basit dilbilimsel bir fenomen olmaktan çok toplumsal bir pratik olarak ele almıştır. N. Fairclough, metnin biçimsel ve yapısal özelliklerini açıkladıktan sonra metin ile yorum ve etkileşimle sosyal bağlam bağlantısını açıklamak üzerine bir tartışma ortaya koymuştur. Sosyal değişimin modern süreçlerinin söylemsel yönünü keşfeden Fairclough, söylemsel değişimin toplumsal dönüştürücü etkilerini de araştırmıştır (Fairclough, Mulderrig, Wodak 2013: 85). Eleştirel söylem araştırmalarına katkı sağlayan bir diğer isim Avusturyalı dilbilim profesörü Ruth Wodak ise, toplum ve siyaset dâhilinde tarihsel yaklaşım ile ESA’yı geliştirmiştir. Dilbilim ve Söylem Çalışmaları profesörü T.A. Van Dijk ise metinleri sosyobilişsel bir yaklaşım ile analiz etmektedir. Bir başka araştırmacı Paul Chilton’un söyleme dair yaklaşımı da gelişimsel psikoloji ve bilişsel bilimden kaynaklanmaktadır ve daha çok göstergebilim, dilbilim, semiyotik ve iletişim odaklıdır. (Liu, Guo 2016: 1077-1078). Türk iletişim bilimci E. Sözen ise, metinleri dekonstrüksiyona tâbi tutma olan ESA’nın yorumunun, açıklamalarının sonunun gelmediğini, açık ve dinamik olduklarını, yorumun yeni bağlam ve enformasyonlara öncülük ettiğini aktararak (Sözen 2017: 147) ESA’nın durağan olmayan, süreklilik arz eden bir eylem olduğunu vurgulamıştır.

Genel olarak, söylemi toplumu etkileyen toplumsal bir pratik olarak gören ESA’nın uğraşı, bu toplumsal eylemlere yön veren fikirler ya da kişi (oyuncu, fail, özne) ve kurumların hangi stratejilerle ve yollarla bunu uygulamaya koyduğunun tahlilini yapmaktır. T.A. Van Dijk eleştirel uygulama ve eleştiri kuramını da dâhil ederek, daha geniş kapsamlı şekilde sorun odaklı ve disiplinlerarası bir yaklaşım gerektirdiğini savunarak “Eleştirel Söylem Çalışmaları” (*Critical Discourse Studies*) demeyi tercih

etmiştir (Van Dijk 2009: 62-63). Bu çalışmalar da gücü elinde bulunduran grupların söylemi nasıl denetim altında tuttuğu, bu tarz bir söylemin güçsüz grupların zihinsel faaliyetlerini ve eylemlerini nasıl denetlediği, bu denetimin toplumsal eşitsizliğin yaratılmasındaki rolünün ne olduğu ve denetim altında tutulan grupların bu güce söylemsel olarak nasıl karşı koyabileceği sorularından temel alarak hareket etmektedir (Mora 2011: 12). Van Dijk, dil kullanımı, söylem, sözlü etkileşim ve iletişimin sosyal düzenin mikro seviyesini ait olduğunu, sosyal gruplar arasındaki güç, egemenlik ve eşitsizliğin makro seviyeye ait kavramlar olduğunu, ESA'nın bu makro ve mikro seviyeler arasındaki bilinen boşluğu doldurması anlamına geldiğini belirtmiştir (2015: 468).

ESA pek çok farklı yaklaşımla, çeşitli teorik uygulamalarla yapılabilmektedir. Analizde post-yapısalcı, teoride sosyal yapısalcı olan ve Marksizm ile yapısalcılığı birleştirerek kendi teorilerini (*Discourse-Theoretical Analysis*) inşa eden E. Laclau, C. Mouffe (Jørgensen, Phillips 2004: 25), kitle iletişim ve ekonomi çalışan J. Richardson, göstergebilim ve iletişim çalışmalarına odaklanan P. Chilton, söylem çalışmalarında teorik yaklaşımların geliştirilmesi ve *Tarihsel Söylem Yaklaşımı* üzerine çalışan R. Wodak, M. Reisigl ve pek çok uygulamanın içinde Eleştirel Yaklaşım söz konusu olduğunda önde gelen isimler; sistematik işlevsel dilbilim temelli çalışan ve pazar uygulamalarının yayılması, kitle iletişimi, demokrasi ve siyaset konularına odaklanan Norman Fairclough, metin ve bilişsel dilbilim temelli çalışan, kitle iletişim ve ırkçılık üzerine araştırmaları bulunan T. A. Van Dijk'ın (Jørgensen, Phillips 2004: 60) bu alanda kuramsal analizleri mevcuttur.

1.2.2. Eleştirel Söylem Analizinin Temel Kavramları

1.2.2.1. İdeoloji (*Ideology*)

İlk kez 18. yüzyılda Fransız düşünür Antoine Destutt de Tracy (1756-1836) tarafından “idelerin, fikirlerin bilimi, fikir bilimi” (*science des idées*) anlamında kullanılan “ideoloji” kavramı, Yunanca *idea* (fikir, bakış açısı) ile *logos* (bilim) kökünden gelen; herhangi bir toplumun, sınıfın, politik partinin bakış açısı, fikirleri ve anlayış sistemi, bir hareketin temeli olarak faaliyet gösteren birbirine bağlı fikirler topluluğu anlamına gelmektedir (Sergeev 2012: 46). A. Destutt de Tracy’de ideolojinin olumlu anlamı, Napolyon’un iktidar sahibi olmasından sonra mutlakiyetçi emelleri için rakip gördüğü, kendi otoritesine karşı olan bir grup aydını (yani liberal ve cumhuriyetçileri) *idéologue* (ideolog) olarak nitelendirmesi ile olumsuz bir anlam kazanmıştır (Şan 2008: 90).

İdelerin oluşması ve yaygınlaşması idelerin yardımıyla olasıdır, bu sebeple tüm bilimlerin temelini oluşturan, en temelde duran bilim ideoloji, idelerin bilimidir (Özbek 2011: 32-34). İdeoloji sözcüğü başlangıçta fikirlere ilişkin bilimsel araştırmalar anlamına gelirken, sonradan bu sözcük fikir sistemlerinin kendileri anlamında kullanılmaya başlamıştır (Eagleton 2005: 101). Her toplumsal düşünce ve anlamın ideoloji olarak adlandırılmasının doğru olmadığını belirten siyaset bilimci S.S. Üşür’e göre, “*Farklı toplumsal anlam ve değerlerin çatıştığı bir alanda oluşan toplumsal düşünce olarak tanımlanması bu sorunu çözmektedir*” (1997: 8).

İdeoloji kavramının üç çağrışımı olduğunu belirten Ş. Mardin, “*Bunların birincisinin, insanlara yansıyan gerçeğin, içinden geçtiği ortamdan etkilenip, sapmaya uğrayarak insanlarda yanlış imge ve izlenim yaratabileceğini, gerçeği maskeleyebileceğini; ikinci olarak, bu sapmaları ortadan kaldıracı yöntem var olduğunu; üçüncüsü ise aydınların gerçekten çok uzak olan soyutlamalar üzerinde*

durduklarını, fikirlerin soyutluk tutkusunun izini taşıdıklarını” belirtmiştir (2015: 26). Farklı tanımlara sahip olan ideolojiye dair yapılan bu ve benzeri tanımlar içinde şu da belirtilebilir: “..*farklı olmasından da öte tezattır; ideoloji, belirli bir toplumsal grup ya da sınıfa ait fikirler kümesi, toplumsal yaşamdaki fikir, inanç ve değerleri üreten genel maddi süreç, gerçek bilginin önündeki engel, hayat deneyimlerini simgeleyen inanç ve fikirler, dünya görüşü, imgesel tasarım... gibi anlama biçimlerindeki farklılıklar dolayısıyla farklı anlamlar yüklenmiştir*” (Macit 2016: 30).

Van Dijk’ a göre, ideoloji kavramının kamudaki algılanışı, akademik tartışmalarda görüldüğü gibi, özünde geleneğin temel ilkelerini kapsar; ideolojiler yanlış bilinçlerdir, ideolojiler gerçek toplumsal ilişkileri gizler ve başkalarını aldatır, ideolojiler ötekilerinin düşünceleridir, ideolojilerin gerçek ve yanlışın kendisine hizmet eden toplumsal veya politik bir doğası olduğu varsayılmaktadır (2000: 2). Ancak Van Dijk, ideolojilerin yanlış ya da doğru olmaktan çok daha fazlası olduğunu belirterek, pek çok ideolojinin güç ve egemenlik ilişkilerini sürdürmeye katkı sağlamasının yanında grup çatışmalarını sürdürme, meşrulaştırma ve yönetmek amacıyla gelişmiş olmasına yönelik sosyal işlevine de dikkat çekmektedir (2013: 24). Kavrama dair bu anlam farklılıkları yaklaşımlara göre şekillenmektedir, ideoloji üzerine çalışmaları olan “*J. Larraín, pozitif ve negatif ideoloji anlayışları arasında ayrım yaparak, negatif olanın çarpıtılmış düşünceye işaret ettiğini, pozitif kavramsallaştırmanın ise toplumsal bilincin inşasına odaklandığını*” belirtmiştir (Purvis, Hunt 2014: 14). Mevcut ideoloji tanımlarının eksik, yanlış, çelişkili ya da taraflı olduğunu belirten Eagleton sonuçta ideolojinin “*Çoğunlukla, göstergelerin, anlamlar ve değerlerin bir egemen toplumsal iktidarın yeniden üretilmesine katkıda bulunma tarzları anlamına geldiğini, aynı zamanda siyasal çıkarlar ile söylem arasındaki her anlamlı konjonktürü de ifade ettiğini*” (Eagleton 2005: 304) belirtmiştir.

A. Gramsci, ideoloji kavramının gerçek doğasının bozulduğunu ve olumsuz anlamda yaygınlaştığını ifade etmiştir (2012: 243). Bununla birlikte, Eagleton, bu terimin birçok anlamı olduğunu tek ve yeterli bir tanımın yapılmadığını ifade ederek ideoloji tanımlarını şöyle sıralamıştır:

- *Toplumsal yaşamda anlam, gösterge ve değerlerin üretim süreci,*
- *Belirli bir toplumsal grup veya sınıfa ait fikirler kümesi,*
- *Bir egemen siyasî iktidarı meşrulaştırmaya yarayan fikirler,*
- *Bir egemen siyasî iktidarı meşrulaştırmaya hizmet eden yanlış fikirler,*
- *Sistematik şekilde çarpıtılan iletişim,*
- *Belirli bir konum sunan şey,*
- *Toplumsal çıkarlar tarafından güdülen düşünme biçimleri,*
- *Özdeşlik düşüncesi,*
- *Toplumsal olarak zorunlu yanılsama,*
- *Söylem ve iktidar konjonktürü,*
- *Bilinçli toplumsal aktörlerin kendi dünyalarına anlam verdikleri ortam,*
- *Eylem amaçlı inançlar kümesi,*
- *Dilsel ve olgusal gerçekliğin birbirine karıştırılması,*
- *Anlamsal kapanım,*
- *İçinde, bireylerin, toplumsal yapıyla olan ilişkilerini yaşadıkları vazgeçilmez ortam,*
- *Toplumsal yaşamın doğal gerçekliğe dönüştürüldüğü süreçtir (Eagleton 2005:*

18).

İdeolojinin son iki yüzyıldaki tanımları farklı olmakla birlikte iki hattı olduğunu belirten siyaset bilimci D. Mclellan’a göre, terimi ilk kez zikreden ve nesnellik iddiası ile ideolojiyi inceleyen Destutt de Tracy ve çevresinde oluşan Fransız Rasyonalist yaklaşım (Durkheim’in de dâhil olduğu) ve ikincisi olan karşıt görüş Alman kökenli F. Hegel ve K. Marks ile ilişkilendirilen ve K. Mannheim’den J. Habermas’a uzanan yaklaşımdır (Mclellan 2009: 8-9). İdeoloji kavramı ile adı en çok zikredilen ve bugün bu konu kapsamında disiplinlerarası pek çok çalışmanın dayanağı olan Marks’da ise ideoloji kavramı için birkaç ayrı ve bazı bakımlardan çelişkili olduğu iddia edilen bilgiler mevcuttur. M. Barret, bunun sebebinin *“Marks’ın ideoloji konusunda söylediklerine değil, bir bütün olarak teorilerin farklı yorumları temelinde, Marks’ın söylemiş olabileceklerine ya da gerçekten söylemeye niyet ettiğine dayanması”* olarak yorumlamıştır (Barret 2004: 11). K. Marks, ideleri sürekli olarak ekonomik kategorilerle ilişki içinde ele almış (Özbek 2011: 56) eleştirel bir bakışla, Marks’ta ideoloji “yanlış toplumsal bilinç” olarak ortaya konulmuş ve gerçekleri çarpıttığı fikri temeline dayanmıştır. Marks’ın bu kavramı genel olarak ekonomik sistemler dâhilinde değerlendirdiği görülmektedir. Bu sebeple de eleştirilmiştir fakat bugün Batı Marksizmi için ideoloji farklı disiplinlerdeki çalışmalarda sorun olarak ele alınmaya devam etmektedir. Kavram *“Marks’tan tefsirle, bilinç biçimlerinin insanların çatışan çıkarları hakkında bilinçlenip bu çıkarlar üzerinden mücadeleye girmelerini nasıl etkilediğini belirlemekle ilgilenen araştırmalarda karşımıza çıkmaktadır”* (Purvis, Hunt 2014: 12). Bununla birlikte Marks’a göre, her düşünce ideolojik olmamakla birlikte nesnel çelişkilerin üstünü örterek onları öznelerin bilinçlerinden saklayan düşünceler ideolojiktir (Üşür 1997: 20). Bu sebeple onun tanımında ideoloji, toplumsal pratik içinde bir engel özelliği de taşımaktadır. T. Eagleton, Marksçı ideolojinin anlamlarını; ideolojiyi baskıcı bir siyasî iktidarın ayakta durmasını sağlayan aldatıcı bir düzene karşılık gelebileceğini, içinde sınıf mücadelesinin verildiği ve büyük ihtimalle siyasî açıdan devrimci güçlerin

doğru bilincini de içeren kavramsal formların tamamını kapsayacak şekilde genişletilebileceğini, meta fetişizmi sebebiyle, gerçek insani ilişkiler-şeyler arasındaki gizemli ilişkiler gibi görünür ve bunun da çeşitli ideolojik sonuçlarının olduğunu, toplumun gerçek işleyiş tarzının gizlendiğini, emeğin toplumsal karakterinin göz ardı edildiğini, bu meta mantığı ile toplumun parçalandığını velhasıl toplumun insanlarca inşa edilen bir şey olmaktan çıkarılıp insanlarca değiştirilemeyen bir şey olduğu görüşünü ifade etmiştir (Dursun 2014: 28-29). Benzer bir yaklaşımla F. Engels için de ideoloji yanlış bilinç anlamına gelmiştir (Engels 1993: 29).

Şerif Mardin, K. Marks ve K. Mannheim'in *ideolojik düşünce* tanımlarına dayanarak “bir taraftan insanların kişisel çıkarları açısından fikirlerine bir yön verebildiklerini, örneğin bir kişinin kendi çıkarlarını savunmak için fikirleri “kendi tarafına yontarak” ortaya atabileceğini, bunun ilkel anlamda ideolojik düşünce olduğunu, diğer taraftan bir kişi belirli bir kültür ya da grup içinden dünya olaylarına baktığı için bu grup ve kültürün savlarını aşamaz ve varsayımların ötesine geçemezse bunun da sistematik ideoloji olduğunu” belirtmiştir (2015: 71). Marksist gelenekteki en bilindik ideoloji teorisyeni olan A. Gramsci ise ideolojiyi bir mücadele sorunu olarak ele almış ve ideolojiyi **hegemonya** kavramını merkeze alarak değerlendirmiştir. Hegemonyayı ise rızaya dayalı olarak egemenliğin elde edilmesi olarak tanımlamıştır (Türk 2010: 112). Aynı kökten beslenen L. Althusser de ideoloji kavramını maddi bir pratik olarak kavramsallaştırarak, “devletin baskı aygıtları” ile “devletin ideolojik aygıtları” arasında işlevsel bir ayırım yapmış, ideolojinin gerçekliğin bir temsili değil, gerçeklikle kişilerin yaşadıkları bir ilişkinin temsili saymış, aygıtlar ve pratikler içerisinde olduğu için ideolojiyi maddi kabul etmiş, ayrıca bireylerin ideoloji ile özneler hâline geldiğini ifade etmiştir (Dursun 2014: 33) fakat bununla birlikte “kendine has mantığı ve temsilî olan bir sistem” (akt. Malriew 1999) olarak kabul etmiştir.

Sovyet ideolojisiinde önemli bir yere sahip olan V. Lenin, ideolojiyi değişik anlamlarda kullanmış ve bu kullanımlar daha çok teorik değil, pratik bir yaklaşım olarak görülmüştür. Lenin'in söylemlerinde ideoloji, belirli bir bilimsel bilincin fonksiyonu olarak değerlendirilmiştir. Böylece onun ideoloji algısında “bilimsel ideoloji” kavramsallaşmıştır (Özbek 2011: 75: 80). Bununla birlikte Lenin için ideoloji politik bilinç için önemli olup, işçi sınıfının politik bilincini de içermiştir (Bottomore 2005: 294). Lenin’de olumlu manada karşımıza çıkan ideoloji, iktidar merkezli yeni bir bağlama oturtulmuş ve bu tarihten itibaren tartışmalar, ideolojinin egemen formunu ön plana çıkarmıştır (Çağlar 2008: 19). 19. yüzyılın Rasyonalizminin etkisi ile Engels, ideolojiler hiyerarşisi inşa etmiş, siyaset ve hukuku ideolojinin dışına koymuş, din ve felsefeyi “ideolojinin iyice yükseklerde uçan alanları” olarak nitelendirmiştir (McLellan 2009: 24). Semboller dünyasının varlığına dikkat çekerek ve sembollerin somutluğunu vurgulayan Rus filozof ve dilbilimci Voloşinov’a göre, fiziksel yapıya bir anlam yüklendiğinde o sembol hâlini alıp ideoloji söz konusu olmaktadır. Herhangi bir üretim aracıyken orak-çekicinin ideolojik bir anlama gelmesi gibi, kendi kendine bir karşılığının olmadığı, sembol olmadığı, ancak kullanıldığı bağlamda yani anlam verildiğinde bir sembole dönüştüğünü belirtmiştir. “Sembol, hakikatin sadece bir kısmı olarak var olmaz, bununla birlikte başka bir hakikati de yansıtmaktadır, bu yüzden bu temel hakikate uygun da gelebilir, onu değiştirebilir de ya da farklı bir bakış açısını da gösterebilir” (Voloşinov 1993: 14) diyerek sembol, hakikat ve sembolün anlamında ideolojinin var olmasına dikkat çekmiştir. Daha çok kültür ve medya çalışmaları ile tanınan, S. Hall’un ideoloji tanımı ise şöyledir: “Farklı sınıfların ve toplumsal grupların toplumun işleyiş biçimini anlamlandırmak, tanımlamak, çözmek ve anlaşılır kılmak için etkin bir şekilde kullandıkları zihinsel çerçeveler-diller, kavramlar, kategoriler, düşünce imgelemi ve temsil sistemleridir” (Purvis, Hunt 2014: 33). İdeoloji hakkında ve aynı isimle mevcut olan çalışmasında T. Eagleton “Şimdiye kadar hiç kimse ideolojinin tek ve yeterli bir

tanımını yapamamıştır...” diyerek kendi çalışmasını da buna dâhil etmiş ve istisna oluşturmayacağını, bu anlam zenginliğini bir tanıma sıkıştırmanın yararlı olmayacağını ifade etmiştir (Eagleton 2005: 17). T.A. Van Dijk hemen bütün diğer çalışmalarında olduğu gibi, ideolojinin **bilişsel** (*cognitive*) yönüne dikkat çekerek, ideolojiyi bir grup, sınıf veya toplumsal oluşumların üyeleri tarafından paylaşılan toplumsal bir biliş biçimi olarak kabul eder ve şu değerlendirmeyi yapar:

“(ideoloji) ...toplumsal önyargılar da dâhil olmak üzere bilgi, kanaatler, tutumlar ve toplumsal tasarımlar gibi öbür toplumsal bilişlerin oluşumunu, dönüşümünü, ve uygulamasını denetleyen karmaşık bilişsel bir çerçevedir, bu çerçeve toplumsal pratiklerde grubun kapsamlı çıkarına işleyen algılamayı, yorumu, edimi kolaylaştıracak şekilde seçilen, birleştiren ve uygulanan toplumsal olarak anlamlı normlar, değerler, amaçlar ve ilkelerden oluşur.” (Van Dijk 2008:34).

Zihnin önemli bir bölümünün toplumsal ve kültürel olarak paylaşılan temsilleri içeriyor olması hem söylem üretimini hem de ideoloji üretimini etkilemektedir. Özetle “toplumsal biliş biçimi olan ideoloji” toplumsal önyargılar da dâhil olmak üzere bilgi, fikirler, tutumlar ve sosyal temsiller gibi diğer toplumsal bilişlerin oluşumunu, dönüşümünü ve uygulamasını denetleyen karmaşık bilişsel bir çerçevedir (Van Dijk 2000: 235-241; Van Dijk 1989: 24).

L. Althusser’in ideoloji tanımının temel özellikleri de şöyle belirtilebilir: İdeoloji toplumsal yaşamın organik bir parçasıdır ve toplumsalın kaçınılmaz varoluş tarzlarından biridir. Sürekli akış ve oluşum hâlindeki bir pratik olan ideoloji, insanların gerçek ilişkilerle kendi varoluşları arasında yaşadıkları bir ilişki olup, gerçekliğin kendi kendine bir yansıması değil, bireyin bu ilişkiyi tahayyül tarzıdır ve ideoloji sadece bilinç düzeyindeki tasarımları değil, aynı zamanda imgeleri, mitleri, fikirleri, kavramları, bilinçdışı tasarımları ve öznenin alımlamasına bağlı olarak kurması anlamına gelmektedir (Üşür 1997: 47). İdeolojiler sadece olayları değil, durum, süreç, gruplar ve grup ilişkileri

ile diğer faktörleri de içermektedir (Canetti 2010: 65). Bu sebeple, ideolojinin işlevine bakıldığında, temel fonksiyonun büyük sosyal grupların ya da toplumların amaç ve görevlerini belirlemek ve onları gerçekleştirmek için organize eden hareketleri motive etmek (Sergeev 2012: 46) olduğu görülmektedir. Ancak bununla birlikte, muhafazakâr bir düşünür olarak bilinen M. Oakeshott'un belirttiğine göre

“İdeolojiler soyut düşünce sistemleri; yani açık kavranamaz olanı açıklama iddiasıyla siyasî gerçekliği çarpıtan fikirler bütünü olarak görülmektedir. Bu sebeptir ki muhafazakârlar kendilerinin bir ideolojiye bağımlı olduklarını reddetmişlerdir. Muhafazakârlığı bir eğilim veya zihinsel tavır olarak yorumlamışlardır. Marks da kendi fikirlerini ideolojik değil, bilimsel olarak tanımlamıştır; diğer yandan liberaller de liberalizmin ideolojik olduğunu inkâr etmişlerdir” (akt. Haywood 2007: 47).

O veya bu düşünce (sistemi) bağlamında (politik: liberal, muhafazakâr, milliyetçi, marksist vs.) fark etmeyerek savunurları açısından değerlendirilebilir bu muhafazakâr bakış açısı – yani salt genel-geçer Batı Avrupa gelişme çizgisi içinde ekonomi-politik bakımından sistemik liberal ve muhafazakâr düşünceye özgü olmayarak- genellikle ideoloji kavramına yüklenen olumsuz anlamın bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Sınıf mücadelesini de kapsayan ideolojide meta fetişizmi sebebiyle, toplumun gerçek işleyiş tarzları gizlenmekle birlikte, emeğin toplumsal karakteri göz ardı edilir; toplum bu meta mantığı ile parçalanır ve artık toplumu bir bütün halde düşünmek kolay olmaz ve böylece kapitalist düzen bir bütün olarak görünmez, kendini siyasî eleştirilerle daha az yıpratılabilir kılmaktadır (Dursun 2014: 29).

Kültür çalışmalarının önde gelen isimlerinden olan Raymond Williams, ideolojinin üç temel kullanımı olduğunu belirtmiştir: 1. Belirli bir sınıf veya gruba özgü inançlar sistemi; 2. Doğru ya da bilimsel bilgiyle çelişebilecek aldatıcı inançlar sistemi, yanlış fikir veya yanlış bilinç; 3. Anlam ve fikir üretiminin genel sürecidir. Bir başka

kültür ve iletişim kuramcısı John Fiske ise bu yaklaşıma bağlı tüm bu tanımların birbiriyle çelişmek zorunda olmadığını, sözcüğün herhangi bir kullanımının diğer kullanımının öğelerini içerebileceğini ifade etmiştir (Fiske 2017: 288). Özetle bu üç kullanımdan ilki daha çok psikologlar tarafından tercih edilirken, ideoloji daha çok tutumlara biçim ve tutarlılık vermekte ve bu tutumları birbiri ile uyumlu hâle getirmektedir. İkincisinde ideoloji yönetici sınıfın işçi sınıfı üzerindeki tahakkümünü sürdürmesini sağlayan yanılsamalar ve yanlış bilinç hâli olup birinci kategorideki anlayışla içiçe geçmiştir. Üçüncüsü ise, anlamın toplumsal üretimini belirlemek için kullanılan bir terimdir ki bu R. Barthes'ın "ideolojinin retoriği" olarak yan anlamlandırıcılardan biri olarak gösterdiği şeydir. Bu kullanımda ideoloji toplumsal bir pratik olarak ele alınmaktadır (Fiske 2017: 290). İdeolojiler sosyal grup inançlarının 'aksiyomlarını' temsil ettiğinden, bunlar göreceli olarak süreklidir. Bunlar bir gecede değişmezler, hatta tutumlardan ve grup bilgisinden ve kesinlikle kişisel inançlardan bile daha az değişirler. Sistem içindeki konumu dikkate alındığında, bunların değişmesi bir sosyal grubun üyelerinin çoğunun sosyal temsillerinin büyük bir kısmının değişimini gerektirir ve böyle bir değişim genellikle çok zaman alır (Van Dijk 2000:128). Bununla birlikte,

"İdeolojiler daha çok gruplara ve onların üyelerine neyin iyi neyin kötü, neyin yanlış veya doğru olduğunu söylemeyi üstlenirler. Yani, ideolojiler değerlendirmeci inançlar veya fikirleri içerirler. Daha belirgin bir biçimde, tanımı gereği ideolojiler sosyal ve paylaşımlı olduğu için, bir grubun sosyal fikirlerini içermektedirler. Bir ideolojiyi oluşturan sosyal fikirler ise öyle genel ve soyuttur ki bunlar bir grubun etki alanına özgü sosyal fikirlerinin kümesini, yani tutumları organize etmektedirler. Böylece, bir feminist ideolojideki cinsiyet eşitsizliği hakkındaki genel fikirlerin, örneğin iş konusundaki ayrımcılık ve taciz, eşitsiz politik güç ve benzeri gibi konular hakkındaki çok sayıdaki daha spesifik feminist tutumların temelini oluşturduğu kabul edilebilir" (Van Dijk 2000: 33).

Hem ideolojinin kendisi hem de bundan türeyen ideolojik pratikler çoğu kez devlet, medya, eğitim ya da kilise gibi çeşitli kurumlarla birlikte aile gibi gayri resmî kurumların aracılığı ile de elde edilir, harekete geçirilir veya örgütlenir (Van Dijk 1989: 24). Bu elde etme, harekete geçirme ya da örgütlenmede “söylem” oldukça önemli bir yere sahiptir. “İdeoloji, gündelik yaşamın somutluğu içinde her gün yeniden oluşan, öznelere belli konumlara çağırıcı bir söylemsel akış olarak yaşanmaktadır” (Üşür 1997: 9).

1.2.2.2. Güç (*Power*), Otorite: İktidar

Farklı durumları ve kaygıları yansıtan, birçok çeşitli anlama sahip olan **güç** kavramının da nasıl tanımlanması veya incelenmesi gerektiğine dair bir uzlaşma yoktur (Lukes 2004: 91). Çok anlamlı bu kavram genel olarak, “*istenilen sonuca ulaşabilmek için başkalarının davranışlarına nüfuz edebilme yetisi*” (Nye 2004: 3), “*bir bireyin ya da kurumun dirence rağmen istediklerini yaptırabiliyor olmasıdır*” (Weber 1946:180) görüşü hâkimdir.

Gücün meşrulaşması ise **otoritedir** (: **iktidar**). Bu meşru güç, yasal veya resmîdir (Erbaşlar 2015: 238). Dolayısıyla hükümetlere siyasî gücü kullanma hakkını veren de bu otoritedir. Toplum içindeki insanlar da bu gücü meşru olarak gördükleri sürece ona uyarak, itaat etmektedirler (Özkalp 1993: 184) Bu da göstermektedir ki yasal (normatif) güç aynı zamanda “kurumsallaşmış güç”tür ve bu sistem içerisinde, normlar yoluyla üretilmektedir (J. I. Jones & M. Sergot 1997’den akt. Zimmerling 2005: 252). Güç, kendini iktidara dönüştürebilmekle birlikte **iktidar** sadece güç demek değildir (Bayram 2003: 35).

Siyaset bilimci, sosyolog S. Lukes, iktidarın işlevine dair sınırlı sayıda bilginin var olduğunu dile getirmiştir. Aynı zamanda bu kavramın “kişiye verilen iktidar” (*power*

to) ve “kişi üzerinde kullanılan iktidar” (*power over*) olmak üzere iki farklı biçim sergilediğini ileri sürmüştür (2014: 90-102).

Bir başka siyaset bilimci R. Zimmerling, en üstün ve en kapsayıcı iktidar olan siyasî iktidar kavramını özel kılının ve ele alınmasını zor hâle getiren şeyin, kavramın keşişim noktasında olgusal sosyal güç (*factoral social power*) bulunmasından ve normatif ya da daha spesifik olarak yasal güç olmak üzere iki farklı güç türünün olmasından kaynaklandığını belirtmiştir (2005: 249).

Michel Foucault, iktidara farklı bir açıdan bakmıştır. Onun tek işlevinin bastırmak olmadığını, eğer öyle olsaydı iktidar, büyük bir üst ben tarzında davranarak sadece sansürleme, dışlama, engelleme yapardı diyerek, negatif biçimde uygulanıyor olsaydı iktidarın çok dayanıksız olacağını ifade etmiştir. Foucault, iktidarın bilmeyi engellemediğini, daha çok bilgiyi ürettiğini belirtmiştir (2003:42).

1.2.2.3. Hegemonya (*Hegemony*)

Yunanca lider anlamına gelen “*hegemon*” sözcüğünden türemiş olan hegemonya kelimesinin ilk önce Marksist yazarlar tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Özellikle Rus yazar G. Plehanov, 1883-1884 döneminden itibaren Çar rejimini devirme stratejisinin bir parçası olarak, proleterya liderliğinin, diğer toplumsal sınıf ve kesimlerle (köylüler, burjuvalar, aydınlar) bir ittifak oluşturarak rejimi yıkması fikri bağlamında *hegemonya* kavramını kullanmıştır (Anderson 1988: 30). Bu kavramla ismi özdeşleşen **Antonio Gramsci**, kavramı tanımlarken iki kaynaktan beslenmiştir: İlki III. Enternasyonal bünyesinde yapılan tartışmalar, ikincisi ise Machiavelli’nin “*Prens*” adlı eserindeki açıklamalarıdır. Gramsci, proleteryanın müttefik sınıflar üzerinde (rıza dayalı) bir hegemonya, düşman sınıflar üzerinde ise diktatörlük kurmasını öngörmüştür. Bir toplumsal grubun üstünlüğü (*supremacy*), kendini tahakküm (*domination*) ve entellektüel, ahlaki önderlik olarak iki şekilde gösterir. Bir toplumsal grup, kendisine

düşman (*antagonistic*) grupları hâkimiyeti altına alır, kendisine yakın ve müttefik grupları yönetir. İktidarı ele geçirmeden önce önder konumunu kazanmalıdır. Bu, iktidarı kazanmanın temel şartlarındandır. Ayrıca Gramsci, hegemonyanın kurulup sürdürülebilmesi için ideolojiye ve bunun da oluşturulması ve toplumun diğer kesimlerine yayılması için “aydın” (*intellectual*) kavramına başvurur. Bir sınıf ya da sınıf kesiminin hegemonik olabilmesi için mutlaka bir aydın kadrosuna ve ahlaki liderliğe sahip olması gereklidir. Gramsci aydınları, hâkim grupların siyasî ve teorik tavrını belirleyen ve böylece hegemonyanın ideolojik koşullarını oluşturan meşrulaştırma uzmanları (*experts in legitimization*) olarak tanımlamıştır. Siyaset tasvirinde ise hegemonyada diktatörlüğe de yer vererek, biri olmadan diğerrinin olmayacağını belirtmiştir (Embel 2004: 18-21; Fontana 2013: 15).

Sosyolog ve kültür teorisini S. Hall, hegemonyanın güç ve rızanın birleşimine dayandığını ileri sürerken, A. Gramsci’de daha çok “rızanın örgütlenmesi” ve “bağımlı bilinç biçimlerinin şiddet ya da zora başvurulmadan inşa edildiği süreç” olarak tanımlanmıştır (Hall 1999: 222; Çoban 2013: 50). Egemen ideolojinin kavramsallaşması ile birlikte ideoloji kavramının bu yeni bağlamında şekillenmesi, Gramsci’nin bu hegemonya çözümlemesi, buna paralel olarak ideolojinin yapısal çözümlemesi ile ideolojik egemenliğin, ideolojik aygıtlar içinde kurulduğunu söyleyen Marksist düşünür L. Althusser, politik kuramcı E. Laclau ve C. Mouffe’nin katkıları ile devam etmiştir (Üşür 1997: 28). E. Laclau, söylemin toplumsal alandaki merkezîliğini ilân etmiştir. Onlar için egemenlik ve tahakküm, ideolojinin devreye girdiği süreçler içinde engellenme, bastırılma, çarpıtılma, dışlanma olarak değil; söylem aracılığıyla uyumlu ve itaatkâr öznelerin yaratılması olarak tanımlanmaktadır (Üşür 1997: 55-58). Gramsci için “Hegemonya ideolojiden daha geniş bir kategori olup, ideolojiyi kapsamaktadır” (Eagleton 2005: 164). Çünkü ona göre “baskın toplumsal grupların, entellektüellerin ileri sürdüğü ve ifade ettiği karşılıklı olarak pekiştirici ve eklemelenmiş düşüncelerin karmaşık

ağını kuşatarak egemen toplumsal düzeni meşrulaştıran ve kalıcı rıza sistemi kurmasına yarayan bir araç olarak kavranmaktadır” (Fontana 2013: 272-273). Yazar ve akademisyen Raymond Williams’a göre “hegemonya, bir egemenlik biçimi olarak edilgen biçimde var olmaz, sürekli olarak yenilenmek, yeniden yaratılmak, savunulmak ve değiştirilmek zorundadır. Var olan kültürel değerler egemen grupların çıkarlarına en iyi hizmeti verebilecek biçimde yapılandırılırlar ve yorumlanırlar” (akt. Çoban 2013: 49). “Gramsci, hegemonya kavramını Lenin’den almış olmakla birlikte çerçevesini geniş tutmuştur. Lenin’in ise bu kavramla anlatmak istediği şey, geri kalmış ve burjuva demokratik devriminin gerçekleşmediği ülkelerde proletaryanın ideolojik-politik önderliğinde yoksul köylülük başta olmak üzere, kurulu sistemle çelişkisi olan ve devrimde çıkarı bulunan ezilen yığınları kapsamıştır, Gramsci’de bu sadece geri kalmış ülkelerde sınırlandırılmamıştır” (Çoban 2013: 146). Lenin’in de hegemonya anlayışı “proleteryanın devlet erkini ele geçirmek için mücadelesine ve devlet yönetimini ele almada başrolü oynamasıyla ilişkilendirilebilir.” Lenin’in “proleterya hegemonyası”, tüm ezilen sınıf, katman ve grupların ezilmesine karşı devletin karşısına dikilerek onları devrime kazandırmak gibi yeni bir içeriğe kavuşmuş, proleter diktatörlük de yalnızca işçi sınıfının önderliğini değil, bu önderliğin elde ediliş yöntemini de ifade etmiştir (Çoban 2013: 57).

Siyasî iktidar insanların toplum olarak bulunduğu her alanda vardır ve siyasal iktidarın olduğu her yerde ortaya çıkan hegemonya, her tür toplumda bir süreç olarak bulunarak kendini farklı şekillerde göstermektedir (Çoban 2013: 51-52). İktidarın devamını sağlayan nosyonlardan biri olarak hegemonya, “ittifaklar kurmaya, rıza kazanmak için tavizler vererek ya da ideolojik araçlar yoluyla boyun eğen sınıflara kolayca hükmetmekten çok onları kaynaştırmaya ilişkin olup, bu hegemonik mücadelenin ideolojik boyutu söylemsel bakış bağlamında kavramsallaştırılabilir ve çözülebilirdir” (Fairclough 2015: 127-128). S. Hall, hegemonyayı, toplum içinde belirli bir başat ideoloji içerisine gerçekliğin çeşitli tanımlarının sürekli eklemlenmesi süreci olarak görmektedir

(akt. Dursun 2014: 43). Egemen ideoloji, üstesinden gelmek zorunda olduğu dirençle sürekli olarak karşılaştığından, hegemonyanın zaferi ve kazandığı rıza istikrarsızdır (Fiske 2017:302). Bu sebeple, güç ve rıza birlikteliğine dayanan hegemonya, devamlı kazanılması ve sağlamlaştırılması gereken bir olgu olduğu için, muhalefetin olduğu her yerde çatlaklar meydana gelebilme ihtimalinden ötürü, sürekli yeniden üretilerek bağımlıların rızasını yeniden almak zorundadır (Çoban 2013: 71).

1.2.3. Eleştirel Söylem Analizinde (ESA) Başlıca Yaklaşımlar

Disiplinler arası ve farklı yaklaşımlarla yürütülebilen eleştirel söylem analizinin bazı ilkeleri, daha önce Frankfurt Okulu’nun eleştirel teorisinde bulunmaktadır (Van Dijk 2001a: 352). Frankfurt Okulu, Batı Marksizmi’nin de kültür eleştirisinin en etkin okulu olmuştur. Bu okul kendi yöntemini “eleştirel yöntem” olarak isimlendirmiştir (Özer 2019:86). O zamandan itibaren yine çoğunlukla dil ve söyleme odaklanan disiplinler arası pek çok farklı analiz gerçekleştirilmiştir.

T.A. Van Dijk’ın söylem analizi üzerine yapılan çalışmalar hakkındaki tespitleri şu yöndedir: Anglo-Amerikan geleneğinde söylem dilbilim ile yakın ilişkilidir, sosyal bilimlerin farklı dallarından da istifade edilir, özellikle ideolojik ve politik etki gösteren medyanın analizinde sıklıkla kullanılmaktadır. Bu tür çalışmalara İngiltere ve Avusturalya’da yaygın biçimde rastlanılmaktadır. AB’de ise söylem analizi anekdotlar ve sosyopolitik konular üzerine yoğunlaşmaktadır. Fransa’da söylem çalışmalarında ilkin semiyotik çalışmalar yapılmıştır ve şu an ABD’dekine benzer şekilde yürütülmektedir. Almanya’da daha çok metin dilbiliminde çeşitli yaklaşımlar kullanılmaktadır (akt. Sözen 1999: 123).

Eleştirel Söylem Analizi (ESA) farklı disiplinlerle uygulanabilir geniş bir alan oluşturmaktadır. **Eleştirel Dilbilimde** R. Hodge ve G. Kress, R. Fowler¹⁰, **Yapısalcılık**

¹⁰ R. Fowler, G. Kres, R. Hodge, and T. Trew (eds) (1979) *Language and Control*, London: Routledge.

ve **İdeoloji Kuramı** çerçevesinde L. Althusser'in takipçisi sayılan M. Pêcheux¹¹, **Sosyal Semiyotik** alanında R. Hodge ve G. Kress¹² ile T. van Leeuwen¹³, **Sosyobilişsel** Çalışmalarda T.A. Van Dijk, N. Fairclough, R. Wodak¹⁴, **Söylem ve Politika Odaklı** E. Laclau ve C. Mouffe¹⁵ önde gelen araştırmacılarıdır. ESA için bu farklı yaklaşımlarının yanında J. Mulderrig, İngiltere'deki politik söylemin tarihsel değişimini **bütüncü temelli** (*corpus-based*) yaklaşımda J. Mulderrig¹⁶, tarihsel olarak politik söylemlerin yükselişini ve çöküşünü sosyal teori ile bağlantılı şekilde ele almıştır (Fairclough, Mulderrig, Wodak 2013: 88). P. Chilton¹⁷, metafor teorisi, edimcilik ve **bilişsel dilbilimde** politik dilin çeşitli şekillerini ortaya koymuştur. R. Scollon¹⁸ sosyal eylemleri odağa aldığı çalışmalarına **aracılı** (*mediated*) **söylem analizi** adını verirken, eleştirel söylem üzerine çalışan bir başka teorisyen S. Jäger¹⁹, Foucault'un söylem teorisine dayanan söylemsel ve dispozitif analiz adlı yaklaşımı geliştirmiştir.

Theo van Leeuwen, söylem stratejileri için **sosyosemantik** yaklaşıma dayalı çalışmasında ırkçı ideolojiyi açığa çıkarmış, J. Richardson da İngiliz basınında **retorik odaklı**, İslâmofobi / İslâm karşıtlığını meşrulaştırmak için kullanılan söylem stratejilerini tanımlamıştır.²⁰ Bu çalışmalarda da görüldüğü gibi ESA teorik bakımdan olduğu kadar

¹¹ M. Pêcheux, (1982) *Language, Semantics and Ideology*, London: Macmillan.

¹² R. Hodge & G. Kress (1988) *Social Semiotics*, Cambridge, UK: Polity Press.

¹³ T. Van Leeuwen, "Representing Social Actors" *Discourse and Practice: New Tools for Critical Discourse Analysis*, New York: Oxford University Press.

¹⁴ **T.A. Van Dijk** (2008) *Discourse and Context: A Sociocognitive Approach*. Cambridge, Cambridge University Press, (2001a) "Critical Discourse Analysis" in D. Tannen, D. Schiffrin and H. Mamilton (eds) *Handbook of Discourse Analysis*. Oxford: Blackwell, **N. Fairclough** (2001) *Language and Power*, Language in Social Life, Harlow: Professional Education, aynı yazar (1992) *Discourse and Social Change*, Cambridge, UK: Polity Press, *Analysing Political Discourse: Theory and Practice*. London: Routledge. **R. Wodak** (1989) *Language, Power and Ideology*. Amsterdam: Benjamins; aynı yazar (1989) *Language, Power and Ideology*. Amsterdam: Benjamins.

¹⁵ E. Laclau ve C. Mouffe (1985) *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*, London.

¹⁶ J. Mulderrig, (2009) *The Language of Education Policy: from Thatcher to Blair*. VDM Publishing, (2012) "The Hegemony of Inclusion: a corpus-based critical discourse analysis of deixis in education policy", *Discourse and Society*, 23(6), 701-728).

¹⁷ P. Chilton (2004) *Analysing Political Discourse: theory and Practice*. London: Routledge.

¹⁸ R. Scollon (2001) *Mediated Discourse: The Nexus of Practice*. London: Routledge.

¹⁹ S. Jäger (2001) "Discourse and Knowledge: Theoretical and Methodological Aspects of a Critical Discourse and Dispositive Analysis" *Methods of Critical Discourse Analysis*. Eds. R. Wodak, M. Meyer. London.

²⁰ Özellikle haber dilinin gücü, işlevi, etkileri için bkz. E. John Richardson (2007) *Analysing Newspaper. An Approach from Critical Discourse Analysis*. New York: Palgrave, Macmillan.

konu bakımından da oldukça geniş bir yelpazeye sahiptir. Bununla birlikte Feminist kuram ve söylemin, post-kolonyal söylemin ve diğer farklı teorilere dayanan pek çok çalışmanın, eleştirel söylem analizinin çalışma alanını genişlettiği ve katkı sağladığı bilinmektedir.

Eleştirel söylem çalışmalarının önde gelen üç ismi **Norman Fairclough**, **Teun Adrian Van Dijk** ve **Ruth Wodak**'tır. N. Fairclough metin, söylem uygulaması (üretim ve tüketim süreçleri) ve sosyokültürel uygulamalara odaklanırken, Van Dijk ideolojik çözümlemede söylemin sosyobilişsel ve sosyal çözümleme (sosyal yapıları çözümleme) boyutlarını ele alır. Bu iki yaklaşım temelde birbirine benzerlik göstermektedir. İki yaklaşımdaki farkı N. Mora şöyle ortaya koymuştur: Van Dijk söylem ve onun sosyal boyutu arasındaki ilişkinin zihinsel modellerle gerçekleştiğini savunmaktadır, N. Fairclough bu görevin söylem uygulamaları (metin üretimi ve tüketimi) tarafından yerine getirildiğini ileri sürmektedir (2008: 21). Sonuç olarak tüm eleştirel söylem çalışanların bildiği gibi “tek ya da doğru kabul edilecek mutlak bir eleştirel söylem çözümlemesi modeli yoktur”. Çünkü farklı bakış açıları ile farklı çözümleme türleri geliştirilmiştir. Hatta Edibe Sözen'in belirttiği gibi ESA'nın refleksif bir yapıya sahip (1999: 143-145) olması analizin sonucunda kendini eleştirebilme veya eleştirilebilme kapasitesinin olduğunun göstergesidir.

1.2.3.1. Teun A. Van Dijk'ın Yaklaşımı

Teorik bir analiz modeli geliştirmiş olan Söylem Çalışmaları Profesörü Teun Adrian Van Dijk, **bilişsel** (*cognitive*) temele dayanan çalışmalar ortaya koymuştur.

“1960'lardan itibaren psikolojide ana akımlardan biri olan bilişsel görüşte dil, kişinin zihninde olanının ifadesinin bir aracı olup, karşıdaki için konuşanın aklına, zihnine, kognitif dünyasına girmenin bir yoludur. Kelimeler, sözler, laflar; akılda, zihinde, kognitif dünyanın içinde olanlara (inançlar, tutumlar, sebepler,

atıflar, önyargılar... gibi) işaret ederler ve dil dışarıya aktarmada bir vasıtaadır. Söylem analistlerince de dil bir eylem olarak görölmektedir” (Arkonaç 2017: 229).

Söylem ve toplum arasında doğrudan bir bağ olmayıp sosyal ve politik yapılar sadece dil kullanıcılarının zihinleri aracılığıyla metni ve konuşmayı etkileyebilmektedir. Çünkü sosyal üyeler zihinlerindeki söylem yapıları kadar sosyal yapıları da temsil ederek onları metin ya da konuşmada ifade etmeden evvel, zihinsel olarak onlarla ilişki kurarlar ve özetle söylem yapıları ile sosyal yapılar arasındaki ilişki sosyobilişsel (*sociocognitive*) arayüz sayesinde kurulmaktadır (Özer 2018: 118-119). Van Dijk da bu bağlamda, zihinsel modeller, sosyal inançlar ve söylemler arasındaki “arayüzü” değerlendirmektedir. ESA, söylemi, sosyal ve politik bağlamlar açısından tanımlamaktadır. Sosyobilişsel çalışmalar ise bunun bir adım ilerisine giderek, bunlarla söylemler arasındaki bu bilişsel arayüze dikkat çekip, sosyal üyelerin sosyal yapıları da söylem yapılarını da zihinlerinde temsil ettiklerini ve bu yapıların “zihinsel temsiller” olduğunu ileri sürmektedir (Van Dijk 2016: 3-4). Van Dijk’ın **Sosyobilişsel Yaklaşım** (*Sociocognitive Approach*) için yaptığı açıklamayı şöyle özetlemek mümkündür:

→ Düşünme, algılama, bilgi edinme, planlama, ümit etme, hissetme... gibi bilişsel süreçler toplumsal grupların ve topluluk üyeleri olarak sosyal aktörlerin zihninde, anılarında yer alır.

→ Bilişsel süreçler hafızada işlenir. Bu sebeple söylem ve beyin ilişkisini bilmek önemlidir. Düşünceler, bilgiler, inançlar, yorumlar, planlar, tutum ve ideolojiler farklı zihinsel temsillerdir. Bu temsiller de genel olarak; şekillendirme, değiştirme, depolama ya da aktive etme şeklinde çalışmaktadırlar.

→ Bilişsel süreç ve temsiller, dil kullanımı ve söylemi kapsar. Psikodilbilimde bilişsel olarak işlenmiştir ve psikodilbilim açıklamaya odaklanır. Cümlelerin ve çeşitli bağlam veya eş referans tipindeki ifadelerin (zamirler gibi) başlıkları genel

başlıklar veya özetler, üst yapılar, argümantasyon, haberler ya da diğer türler, bölgesel veya küresel koordinasyon konuşma eylemini veyahut konuşma etkileşimini üst düzey seviyeli söylemin işlemini açıklar.

→ Genellikle kısa süreli bellek ve uzun süreli bellek arasında işlevsel ayrım yapılmaktadır. Anlama veya eylem üretimin gerçekleştiği **çalışma belleği** (*working memory*) bir şeyi hatırladığımızda ya da söylem, eylem, algı için bilgiye ihtiyaç duyduğunda, tekrar aktive olması ve kullanılması için işleyen bellek tarafından aktive edilip kullanılabilen bilgi ve inançlar biçimindeki süreçlerin sonuçlarını saklar.

→ Söylem üretimi ve kavramı çok karmaşık bilişsel süreçlerdir. Şimdilik sadece işleyen belleğin süreçlerinin ve sınırlı hafızanın kaynakları veya zamanlamanın ayrıntılarına, yüksek seviyedeki söylemlere ilişkin çok sınırlı bir kavrayış vardır (Van Dijk 2016:5-6).

Sosyobilişsel bakımdan disiplinlerarası çalışmalar ortaya koyan Van Dijk “*söylem analizin sosyal eylem ve etkileşim özelliğini inceleyerek, bu analizin kaynağını retoriğe dayandırmıştır*” (Sözen 1999: 120). Özellikle, ırkçılık ve önyargı konularına odaklanan Van Dijk, haber metinleri üzerine yaptığı analizlerle öne çıkmaktadır. Onun analizleri “önermeye dayalı söylem analizi” olarak kabul edilebilir. Ayrıca İçerik analizine ilave veya bir alternatif olarak düşünülebilir (İnal 1999: 124).

T. A. Van Dijk’ın analizleri yazılı metin analizlerine odaklanmış nitelik ve nicelik analizlerini birleştirerek Alman ve İngiliz basınında yer alan yüzlerce haberi incelemiştir. Çalışmaları, söylem yapılarını etkileyen toplumsal yapıları da göstermede başarılı olmuştur. Bununla birlikte T.A. Van Dijk, ideolojilerin gerçekten neye benzediğinin, nasıl işlendiğinin ve yaratıldığının, değiştirildiğinin, yeniden üretildiğinin anlaşılması isteniyorsa bunların söylemsel gösterimlerinin ayrıntılı olarak incelenmesi gerektiğini belirtmiştir (Fairclough, Wodak 1997: 26). Bu bağlamda sosyal ve söylem

uygulamalarında bilişsel yaklaşımı bir aracı olarak kabul ederek, haber metinlerinin analizlerinde mikro ve makro yapıdan oluşan kendi modelini meydana getirmiştir.

1.2.3.2. Norman Fairclough'un Yaklaşımı

Söylemin toplumsal olarak kurucu olduğunu ve bu sosyal yapıyı şekillendiren, tüm boyutlarının oluşumuna katkıda bulunduğunu belirten Emeritus Profesör Norman Fairclough' a göre söylem, sadece dünyayı temsil etmez, aynı zamanda dünyayı simgeleyen, inşa eden bir uygulamadır (Fairclough 1992: 64). Ona göre, söylem “sosyal eylem” (*social practice*) ile metnin bileşimidir (Fairclough 2003: 159). ESA'yı sistematik işlevsel dilbilime dayandırmıştır. N. Fairclough, söylemin toplumsal bir eylem olduğu görüşüyle, M. Halliday'in işlevsel dilbilgisi, toplumsal eylemin makro-sosyolojik analizi ve sosyolojideki mikro-sosyolojik yorumlama geleneği olmak üzere üç geleneği birleştirmiştir (Özüdoğru 2016: 89). N. Fairclough, kitle iletişim araçlarının dilini, iktidar ve mücadele alanı olarak incelemiş (Wodak 2001: 6), böylece ESA'yı destekleyen sosyal teori ortaya koymakla birlikte, özellikle tarafsız olduğu iddia edilen medya kurumlarının varsayımlarının yanlışlığı üzerine çalışmalar yürütmüştür (Wodak 2001: 7). **Diyalektik-İlişkisel Yaklaşım** (*Dialectical-Relational Approach*) ile söylem ve sosyal eylemler arasında diyalektik ilişkinin var olduğunu ileri sürmüş, söylem boyutunda sosyal değişim süreçleri üzerine kendi ifadesiyle ESA'nın erken bir formülasyonunu da ortaya koyduğu çalışmalar yaparak, ESA içinde üç eleştiri türünü ideolojik, retorik ve stratejik olarak ayırt etmiştir (Wodak 2001: 12). Eleştirel çalışmalarında yazılı ve sözlü dilin yanında tüm anlam üretme biçimlerini içeren *semiyosisi*; dil, beden dili, görsel imaj veya herhangi bir işaretle kurulan anlamı temel almıştır (Fairclough 2001'den akt. Arkonaç 2017: 235). Ona göre üretici faaliyetin, üretim araçlarının, sosyal ilişkilerin, sosyal kimliklerin, kültürel değerlerin bilinç ve semiyosisin diyalektik ilişkide olduğu, kısacası birbirinden bağımsız ve ayrı olmadığını ifade etmiştir (Arkonaç 2017: 236). Bir sosyal düzenin semiyotik (anlam üretimi içeren) tarafına da “söylem düzeni” (*order of discourse*) adını vermiştir.

Söylem düzeni, birbirinden farklı söylem, tarz ve stillerin şebekeleşerek bir araya geldiği, anlam üretiminin farklılıklarıyla (semyotik) ilişkilerin düzenlendiği bir sosyal yapılanmadır (Şah 2020:214). N. Fairclough'un çabası, çerçevesindeki söylemlerin bir analizi, sosyal olayların, süreçlerin, sosyal aktörlerin temsili dâhil olmak üzere dünyanın farklı yönlerini söylemde temsil etme yollarını anlama çabasıdır (Fairclough 1992: 94). Söylemin ilişkiselliğine değinerek, M. Foucault'un güç ilişkileri nosyonuna, J. Kristeva'nın metinlerarasılığını dâhil etmiş (Sözen 1999: 144) olan Fairclough, söylem çözümlemesinde üç boyutlu çerçeve çizmiştir:

Birinci boyut, metin olarak söylemdir. Burada somut söylem örnekleri ele alınıp, metin çözümlemesinde kelime seçimlerindeki tercihler (ifade ve metaforlar) gramer (geçişkenlik, kipler), tutarlılık (bağlaçlar, şemalar), metin yapısı sistematik olarak çözümlenir.

İkinci boyut, söylemsel pratik olarak söylemdir. Söylem, toplumda üretilmekte, dağıtılmakta ve tüketilmektedir. Sözcük, gramer ve cümlelerin birbirine bağlanması ve metnin yapısının çözümünden sonra konuşma eylemlerinin, metinlerarası ilişkinin ele alınmasıdır.

Üçüncü boyut, sosyal eylem olarak söylemdir. Söylemde işlenen ideolojik etki, güçle ilişkili kabul edilen hegemonya bağlantısıdır. Bu boyutta N. Fairclough'un sosyal değişim yaklaşımı görülmektedir. Hegemonyanın değiştiği süreçte söylemsel değişim de görülebilir (Blommaert 2004: 29).

1.2.3.3. Ruth Wodak'ın Yaklaşımı

Tarihsel Söylem Yaklaşımı, B. Bernstein'in toplum dilbiliminden etkilenip, Viyana Okulu çevresinde şekillenmiş olup Söylem Çalışmaları Profesörü Ruth Wodak tarafından geliştirilmiştir. Temel olarak politik iletişim, dil ve politika ekseninde çalışmalar ortaya koyan Wodak, bu yaklaşım ile disiplinler arası araştırmalar, özellikle

cinsiyet ayrımı, anti-Semitizm ve ırkçılık konularına odaklanmıştır. Yaklaşımın en önemli özelliği, yazılı ya da sözlü bir metnin çok sayıda katmanının yorumlanması ve bunu yaparken de mevcut tüm arka plan bilgilerinin (arka plandaki tarihsel bilginin) sistematik olarak birleştirilmesidir (Fairclough, Mulderrig, Wodak 2013: 86). **Tarihsel Söylem Yaklaşımı** (*Discourse-Historical Approach*) üç boyutludur; İçerik (*content*) veya belirli bir söylemin konularını (*topics*) belirledikten sonra, söylemsel stratejiler (*discursive strategies*) incelenmektedir. Daha sonra dilsel araçlar ve belirli bağlama dayalı dilsel gerçekleştirmeler (*linguistic realizations*) analiz edilir (Reisigl, Wodak 2015: 93). J. Brinton disiplinler arası bir alan olarak tarihsel söylem analizinde iki yönün bulunduğunu, bunların ilkinin dil tarihine uygulanıp, belirli tarihsel formların söylem fonksiyonlarının açıklanması ve ikincisinin de belirli söylem fonksiyonlarını ifade eden şeylerin tarihsel formlarının belirlenmesi yani dil değişikliğinde söylem motivasyonlarının incelenmesi olduğunu ifade etmiştir (2001:139). Dolayısıyla bu yaklaşım, söylemlerin tarihselliğiyle, sosyal durumun da birleştiği, sosyolojik içeriğe sahip bir yaklaşımdır.

1.3. SÖYLEM VE TEMEL KAVRAMLAR ARASINDAKİ İLİŞKİ

1.3.1. Söylem ve İdeoloji

Toplumu yakından ilgilendiren iki kavramdan biri söylem, diğeri ideolojidir. Çünkü “*Dil, ideoloji ve bilginin kültürel olarak şekillenmesiyle yakın ilişkilidir. 19. yüzyılda bunu ortaya koyan Humboldt’a göre, insan dış çevresini, dilinin o çevreyi sunduğu gibi yaşar, simgeler dünyasını belirleyen temel unsur da dildir* (Mardin 2015: 93).” Kavramları sözcükler bakımından düşünmeye başlamamızın, yirminci yüzyılda gerçekleşen bir dil devrimi gibi olduğunu ifade eden edebiyat kuramcısı ve kültür teorisini Terry Eagleton, bir kavrama sahip olmayı, sözcükleri belirli bir tarzda kullanma kapasitesi olarak görme eğiliminde olduğunu (Eagleton, 1991: 269) belirtmiştir. Ayrıca ideolojinin söylem ile ilgili bir mesele olduğunun altını çizmiştir. Bir önermenin

ideolojik olup olmadığına söz konusu önermeyi söylemsel bağlamından kopartıp inceleyerek karar verilemeyeceğine, ideolojinin daha çok kimin, kime ne söylediği ile ilgili olduğuna yani bağlama dikkat çekmiştir (Eagleton 1991: 28). Fransız dilbilimci, filozof M. Pêcheux bu bağlamda net bir ifade ile, söylemin ideolojik yapı tarafından biçimlendiğini öne sürmüştür,²¹ dilsel öğelerde birbirinin yerine geçme, eş anlamlar yaratma, açıklama ilişkilerini “söylemsel süreç” olarak tanımlamış, bu söylemsel sürecin ortak zeminin dil olduğunu belirtmiş ve söylemsel sürecin çok sayıda söylemsel formasyondan (anlam matrisi) oluştuğunu, bu formasyonların da ideolojik formasyon denilen yapı tarafından sarmalandığını belirtmiştir (Üşür 1997: 101). İdeolojik mücadelenin anlamlar üzerinde etkisi ile söylemde anlama ve anlam üretimine odaklanan M. Pêcheux, *“dili farklılaşmış söylem süreçlerinin ortak tabanı sayarak, dil sisteminin hem materyalist hem idealist için, hem devrimci, hem karşı devrimci için aynı olduğunu fakat bunun karşıt karakterlerin aynı söyleme sahip oldukları anlamına gelemeyeceğini”* ifade etmiş ve İngiliz Sosyolog J. B. Thompson’ın aktardığı gibi ideolojik formasyonların toplumsal formasyon içindeki belirli bir durumda neyin söylenebileceğini ve söylenmesi gerektiğini belirleyen bir veya çok sayıda söylemsel formasyon içerdiğini öne sürmüş (Dursun 2014: 60) ve anlamın üretiminde toplumsal-tarihsel koşulların belirleyici etkilerini ortaya koymayı amaçlamıştır (Mills 2004: 87). İletişim alanında çalışmalar yürüten Ayşe İnal’ın ifade ettiği gibi, **söylem** kavramı kimi araştırmalarda **ideoloji** kavramı yerine veya dönüşümlü olarak da kullanılmıştır, bu çalışmaların kökeni ise L. Althusser ve A. Gramsci gibi neo-Marksist kuramcılarının düşüncelerine dayanmakta olup,

²¹ Dilin ve söylemin ideolojiyi yansıtması, politik söylemin de üzerinde durduğu noktalardan biridir. Dil yardımı ile vericinin hangi gruba dâhil olduğu ya da grubun bakış açısı öğrenilebilmektedir. Çünkü siyasî partilerin genellikle kendi grup dillerini oluşturduğu görülmektedir. Dilbilim Profesörü D. Günay, ülkemizde de bir dönem kişinin kullandığı tema ve sözcüklere bakarak onun hangi siyasî partinin taraftarı olabileceğine karar verildiğini şöyle örneklendirmiştir; Ak günler, çoğulcu demokrasi, dokuz ışık, millî görüş, proleter iktidar, sosyal adalet. Bunlarla birlikte siyasî partilerin nasıl bir Türkiye istediklerinin sloganlarından öğrenildiğini; bloksuz Türkiye, büyük Türkiye, gelişen Türkiye, konuşan Türkiye, milliyetçi Türkiye... gibi partilerin amacı halkı ikna etmek ve iktidara gelmek olduğu için belirledikleri bu sloganların aslında halkın istekleri doğrultusunda olduğunu ve iktidara çoğunluğun desteği ile gelmiş olan partinin savunduğu fikirlerin halkın arzusu olduğunu da ifade etmiştir (Günay 1991: 72-73).

bu tartışma ekonomik altyapı ile siyasî, ideoloji ve kültürün oluşturduğu üst yapı arasındaki ilişkinin tanımlanma biçimi üzerine yoğunlaşmaktadır (1996: 59). İktidar, iktidarın örgütlenmesi ve ideoloji üzerine çalışmalar yürüten G. Therborn'un belirttiğine göre, *“insan yaşamında ideolojinin temelde, insanların planlanmış, anlamlı bir dünyada eylemleri başlatıcı bilinçli, düşünen aktif bireyler olarak hayatlarını nasıl yaşayacaklarının ortaya çıkarılmasına ve düzenlenmesine ilişkin bir görevi vardır. ideoloji insanlara özneler olarak hitap eden ya da Althusser'in deyişiyle, seslenen söylem olarak iş görür”*.

Klasik Marksist ideoloji kuramına yeni yaklaşımları ile bilinen Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe ise “toplumsal olanı söylemin kuruluşuna” bağlamışlardır, toplumsal pratiklerin söylemsel (dilsel) pratikler aracılığıyla mümkün olduğunu iddia etmişlerdir (Akt. Üşür 1997: 60-61).

“Hem söylem hem de ideoloji iletişimsel pratikler vasıtasıyla dolayımlananın toplumsal pratik alanının geneliyle ilgili açıklamalarda yer almakla birlikte söylem bu pratiklerin içsel özelliklerine, özellikle dilsel ve göstergesel boyutlarına odaklanır, ideoloji dikkatleri dışsal boyutlara çeker ve yaşanmış tecrübenin, temelde ondan ayrıştırılabilen çıkar ve konum nosyonlarıyla nasıl bağlantılandığına odaklanmamızı sağlamaktadır (Purvis, Hunt 2014: 13)”

Sözü “ideolojik bir fenomen” olarak kabul eden ve dilin toplumsal mücadelenin bir alanı olduğuna dikkat çeken Rus dilbilimci, felsefeci V. Nikolayeviç Voloşinov’a göre, söz **semboldür**; sembol ise dış dünyanın fenomenidir ve hârici bir tecrübedir. Sembolün dış görünüşü ise, algıyı oluşturmak için kullanılan bir kılıftır. Diğer yandan ideoloji bilince ait bir olgudur. Sözü ideolojik bir fenomen ve sosyal iletişimin önemli bir aracı olarak değerlendiren Voloşinov, ideolojik olguları ve onların gerçekleşme yönünü bireysel bilinçten ayırıp sosyal iletişim ile ilişkilendirerek ve sembolün hakikatinin tamamıyla bu iletişimle belirlendiğini ifade etmiş, bununla birlikte sembolik karakterlerin

hiçbir yerde dildeki gibi açık ve kapsamlı iletişim oluşturmadığını vurgulamıştır (Voloşinov 1993: 15-19). N. Voloşinov’a göre, herhangi bir ideolojik ürün sadece hakikati değil, hakikatin dışında kalanları da göstermektedir. Ekmek ve şarabın Hristiyanlıkta dinî sembol haline gelmesi gibi gıda ürünleri de ideolojik sembol haline getirilebilir. Ancak bu gıda ürünü kendi başına bir sembol değildir. Voloşinov anlamsal sınıra dikkat çekmiş ve sembolün de araç haline gelemeyeceğini belirtmiştir” (1993: 13-14). Ayrıca semboller dünyasının varlığına dikkat çekerek, sembollerini maddi kabul etmiş ve herhangi bir ürünün “kendi görevini kaybetmeden anlam verilerek sembol haline getirilebileceğini” ifade etmiştir. Ona göre, “*sembol sadece hakikatin bir kısmı olarak var olmaz, bununla birlikte başka bir hakikati de yansıtmaktadır. Bu yüzden bu temel hakikate uygun da gelebilir, onu değiştirebilir de, farklı bir bakış açısını da gösterebilir. Yalan, hakikat, dürüstlük, iyilik, adalet gibi...*” (Voloşinov 1993: 14). Aynı zamanda ideoloji alanının semboller bölgesini tamamladığını belirtmiştir. Voloşinov’a göre “*nerede sembol varsa orada ideoloji vardır*” (1993: 15). Ona göre, sembolün varlığı iletişimin maddileştirilmesidir ve tüm ideolojik semboller böyledir. Sembolik karakterler hiçbir yerde dildeki gibi açık ve kapsamlı iletişim kuramamaktadır (Voloşinov 1993: 18). Ona göre “söz ideolojik bir fenomendir. Sözün tüm gerçekliği onun tamamıyla bir sembol olma fonksiyonu ile ortaya çıkmaktadır” (Voloşinov, 1993: 19). Böylelikle Voloşinov, sözü sembol olarak kabul etmiş ve iletişimin önemli aracı olarak saymıştır.

Fransız teorisyen, edebiyat eleştirmeni ve göstergebilimci R. Barthes’e göre, dilin işlevi ideolojiyi doğallaştırmak ve egemen sistemin çıkarlarıyla bağdaştırmaktır (Üşür 1997: 84). Dil ve ideoloji kavramı karşılıklı olarak değerlendirildiğinde,

“Dil ideolojiye karşı tarafsızdır, ilerlemeci ya da gerici ideolojiye hizmet edebilir, ideoloji ise dile karşı tarafsız olamaz. Partiler, sosyal gruplar onu kendi çıkarlarına göre kullanabilir. Dil ideolojinin çeşitli şekillerini objektifleştirme ve onu toplumda yaygınlaştırma aracıdır” (Sergeev 2012: 46).

İngiliz Dilbilimci R. Fowler ise, ideolojik farklılıkların ifade farklılıklarını yarattığını, her zaman aynı şeyi söylemenin farklı yollarının olduğunu ve bunun rastgele, rastlantısal alternatifler olmadığını ifade etmiştir (Fowler 1991:4).

Fransız filozof Louis Althusser “ideoloji ve bilimi birbirinden ayırarak negatif ideoloji kavrayışını ortaya koyar ve ideolojiyi kusurlu bilgi olarak değerlendirir. İdeoloji birbirine muhalif sınıfların ideolojik ya da rakip ideolojik formasyonlar içerisinde birbiriyle çatışmaya girdikleri, çatışmalarını ifade ettikleri bir alandır” (Purvis, Hunt 2014: 19). Bu alanda söylemin önemi büyüktür, Marksist filozof L. Althusser’in ideolojinin her yerde olduğu ve her şeyi kuşattığı fikrine ve eleştirel söylem çalışmalarının önde gelen isimlerinden biri olan Norman Fairclough’un dilin, söylemin ideoloji tarafından kuşatıldığı (Fairclough 2003: 170) fikrine karşı, kendi ifadesi ile “*kültüründeki insanların farklı tarzlarda özne kılınmalarının bir tarihini yaratmayı*” hedeflemiş olan Michel Foucault, söylem ve ideolojiyi kesin bir biçimde birbirinden ayırmış, hatta söylemin karşına ideolojiyi koymuştur ve söylemin mücadelenin aracı olduğu görüşündedir (Purvis, Hunt 2014: 25). Filozof, tarihçi Michel Foucault’un bu söylemsel olan ve olmayan ayrıştırmasını reddeden araştırma veya nesnelerin bütünüyle söylemsel olduğunu düşünürler. Söylem Araştırmacıları Trevor Purvis ve Alan Hunt, E. Laclau ve C. Mouffe’nin söylem ve ideolojiye yaklaşımını “*Depremler meydana gelir ve meydana gelişleri bilinçten bağımsız olarak; tektonik plaka hareketleri mi, tanrıların lanetinin dışavurumu mu olduklarını söylemsel kurumlar belirler*” (Purvis, Hunt 2014: 29) örneği ile somutlaştırmışlardır. Buna paralel olarak, ideolojilerin genellikle söylem yoluyla ifade edilmesi ve **yeniden üretilmesi** (*reproduction*)²² gerçeği (Van Dijk 2009:

²² Yeniden üretim ideolojilerin genel anlamda “sürmeye devam ettiğini” kasetmektedir. “Yeniden” demek ise üretim eyleminin tekrarlandığını göstermektedir. Bu da toplumsal pratikler ve söylem bakımından, rutin olarak devam etmesi demektir. İdeolojiler yarattıkları yaşam dünyasında, normları, olguları, değerleri, toplumsal yapıları, özetle tüm inanışları ve kuralları yeniden inşa ederler ve değiştirirler. Egemen sınıf kendi çıkarlarını korumak ve sürdürmek için düşünce dünyasını şekillendirmektedir (Özer 2019). Van Dijk, ideolojilerin toplumsal pratikler tarafından hem yeniden üretildiğini hem de yeniden yapılandırıldığını vurgulamıştır. Ayrıca bu yeniden üretimde dil kullanımıyla yapılan çıkarımlara dikkat çekmiştir. “*Beyazların iş arkadaşlarıyla konuşurken, “siyahi kadınlar sürekli devlet yardımı alır” şeklindeki ifadeleri*

79) bağlamında egemen ideolojilerin söylemlerinin yön verici vasfı ile birlikte egemen ideolojik oluşum da;

“belli maddi aygıtlarla gerçekleştiği ve maddi üretim yapılarına ilişkin olduğu için, bireysel öznelerin toplumsal koşullarıyla ilişkilerini, egemen toplumsal ilişkilerin yeniden üretimine katkıda bulunan gerçeğe ilişkin bu yanlış algılamaları teminat altına alacak biçimde yansıtan görece tutarlı bir dizi değer, temsil ve inanç söyleminden oluşmaktadır” (Eagleton 2009).

İngiliz sosyolog John Thompson’a göre ise, ideolojinin söylem içinde açıklanması, eklemelenmiş bir yapı sergileyen ve genişleyen dilsel yapılar içinde ideolojinin anlaşılması olarak değerlendirilmelidir, bu da ideolojinin maddiliğinin tasarlanmasında önemlidir (Dursun 2014: 84). Çünkü öznelerin oluşumunda belirleyici olan söylem, ideolojinin işlediği alanlardan biridir (Çoban 2013: 259). Hatta söylem vericinin amaçlarına bağlı olarak, belirli bir ideoloji çerçevesinde üretilir, belli bir ideolojik bağlamda konumlandırılır, özetle her söylem konumlandırıldığı ideolojiye bağlı olarak oluşturulmaktadır (Günay 2013a: 118). Çalışmalarında daha çok güç ve ideoloji temelinde dil ve toplumun karşılıklı ilişkisi konularına yoğunlaşan dilbilimci Norman Fairclough, dil ve söylemin hangi özellik ve düzeylerinin ideolojik olarak kuşatıldığı sorusuna sadece sözcük anlamların değil aynı zamanda ön varsayımlar, gönderimler, metaforlar ve tutarlılık ile anlamamanın her yönünün aynı şekilde önemli olduğunu vurgulayarak yanıt vermiştir (Fairclough 2015: 125). N. Fairclough, dilin ideoloji tarafından kuşatıldığını iddia ederek, dil yapılarına ya da dil olaylarına ideolojiyi

kabul ederek, basında siyahi kadınların devlet yardımı ile geçindikleri hakkında yinelenen hikayelerden çıkarımlar yaparak veya devlet yardımı ile geçinen birkaç kadından yola çıkıp genellemeler yaparak ırkçılığı öğrendiklerini” sonuç olarak paylaşımın tek taraflı ve edilgen olmadığını, dolayısıyla yeniden üretimin toplumsallaşma, öğrenme... gibi gurubun toplumsal olarak paylaştığı temsilleri işaret ettiğini ifade etmiştir (Van Dijk 2000: 229).

yerleştirmenin mümkün olduğunu, içerik kadar dilsel biçim ve biemin ideolojik olarak kuşatılabileceği sonucuna varmıştır (Fairclough 2015: 124).

Sosyolog ve kuramcı Stuart Hall söylemi, dil vasıtasıyla görünürlük kazanan ve düzenlenen, hazır ve önceden kurulmuş tecrübe edişler kümesi olarak kabul etmiştir. (Purvis, Hunt 2014: 22). Ona göre, ideolojinin işlendiği temel ortam da dil ve bilinç pratiğidir, çünkü anlam dil yoluyla verilir (Hall 1999: 208).

İdeolojide bu söylemsel yapılandırmalar önem arz etmektedir. Eleştirel alışan diğer araştırmacılar­dan farklı olarak sosyal eylemlerde söylemsel olan ve olmayan ayırımı yapan E. Laclau ve C. Mouffe, dış dünyanın anlamını inşa eden söylem için bu minvalde şu rneği vermişlerdir: *“deprem oluşu veya bir tuğlanın düşüşü, burada şimdi, benim irademden bağımsız gerçekleştiği için kesinlikle gerçek bir olaydır. Ancak nesnenin özgüllüğü, doğal bir olay mı ya da Tanrı’nın gazabı mı olarak nitelendirilmesi söylemsel anlam yapılandırmasına bağlıdır”* (Laclau, Mouffe 2001: 108)

1.3.2. Söylem, G, İktidar

Eleştirel Söylem Analizinin odaklandığı konulardan biri olan söylem ve g, iktidar ilişkisine dair düşünürlerin yorumları şu şekildedir:

“İdeoloji, iktidarın belirli sözler üzerinde etkide bulunduğu ve kendisini onlar içine zımnen kaydettiği durumları ifade etmektedir” (Eagleton 2005: 307). T. Eagleton ideoloji tanımlarından birinde “söylem ve iktidarın birleşmesi” (Scruton 2007: 28) ifadesini kullanmış böylece söylem ve iktidarın ideolojiyi meydana getiren iki nosyon olduğuna dikkat çekmiştir. Bu doğrultuda söylemin sadece kavgaları ve baskı sistemlerini açıklayan şey değil, onun için ve onun vasıtasıyla mücadele edilen şey, ele geçirilmek istenen erk olduğunu vurgulamıştır. Aynı zamanda söylem ile iktidarın kuruluş sürecinin aynı olduğunu, iktidarın bir söylem olarak bireylere geldiğini ve onları özneler haline dönüştürdüğünü ifade etmiştir (Foucault 1987, akt. şr 1997: 98-106).

Dilbilimci Theo Van Leeuwen'e göre "iktidar ve kontrolün aracı olan söylem, gerçeğin toplumsal inşasının aracı olarak çift yönlü" işleve sahiptir (Wodak 2001: 9). Bu inşanın bir yönünde, en etkili söylemi kontrol eden grupların, diğerlerinin düşüncelerini, eylemlerini de dolaylı şekilde kontrol etme imkânına daha fazla sahip olduğu anlamına gelmektedir (Van Dijk 2015: 470). Gruplar diğer grupları güç üzerinden kontrol ederler, güçlü sosyal gruplar ve kurumların üyeleri ve da liderleri az ya da çok kamusal söylemi kontrol etmektedirler ve güçlü olan sosyal aktörler sadece iletişim eylemini değil dolaylı şekilde zihinleri de kontrol etmektedirler. Söylem sadece sözlü eylem değil, aynı zamanda anlam, yorum ve anlayışı da içermektedir (Van Dijk 2015: 469; Van Dijk 1995: 21).

Söylemin, sembolik iktidar ve baskı aracı olarak görüldüğü çalışmalar, eleştirel ve sosyopolitik bakış açısına sahiptirler. Dili kullanan bireylerin zihinlerinin kontrol altına alınması ve dili kullanan bu bireylerin davranışlarının zihinlerinde oluşturulan bu şemalara göre şekillenmesinin sağlanması ile oluşan söylem, bir yandan toplumsal eşitsizliğin kaynaklarından birisiyken diğer yandan muhalefetin önemli bir aracı haline gelebilmektedir (Özüdoğru 2016: 19).

İktidarı ele geçiren ideoloji kendi hegemonyasını sürekli kılmak için iktidarını güçlendirmek zorundadır ve bu bağlamda iktidar, egemen ideoloji açısından kaybedilmemesi ve sürekli olarak tahkim edilmesi gereken bir kaledir (Çoban 2014: 31) Aynı zamanda söylem aracılığıyla inşa edilen iktidarın elitleri söylemlerle kendilerini meşrulaştırırlar ve egemen ideoloji içinde söylem aracılığıyla iktidarlara da meşrulaşır ve genişler (Özer 2019:170). Böylece söylemler yoluyla gücün yeniden inşası (*reconstruction*) mümkün olmaktadır. Yapısalcılık sonrası söylem teorisinde güç, "yapı ve eylemliliği şekillendiren ve yeniden şekillendiren kapsama ve dışlama gibi temel bir bünye olarak görülmelidir" (Torfin 2009: 108).

Çalışmalarıyla egemen ideolojinin yeniden üretiminde söylemin önemini ortaya koyan Van Dijk, toplumsal iktidarın uygulanması ve sürdürülmesinin ideolojik bir çerçeveyi öngördüğünü ve bu çerçevenin aslında iletişim ve söylem yoluyla kazanılıp, onaylandığını veya değiştirildiğini ifade etmiş, fakat bununla birlikte iktidarın çeşitli iktidar karşıtı biçim ya da tahakküm altındaki grupların direnişleri ile ilişkili olduğunu, bu toplumsal ve tarihsel meydan okumanın ve değişimin de analizi için incelenmesi gerektiğini savunmuştur. Yeniden üretim ideolojilerin devam etmesi, sürdürülmesi anlamına gelmektedir (Van Dijk 1989: 21; Van Dijk 2000a: 228). “Söylem, gücün uygulanmasında önemli bir rol oynar. Söylemler yasalar, emir ve yasaklar gibi egemen grupların üyelerini kontrol edebilen diğer sosyal eylemler gibidir. Fakat söylem aynı zamanda sosyal biliş ifade eder ve böylece diğer grupların ve üyelerin düşüncelerini yönetebilirler”. T.A. Van Dijk, sosyobilişsel yaklaşımda, güç ve hâkimiyeti sosyal gruplar veya organizasyonlar arasındaki belirli bir ilişkinin kontrolü olarak tanımlanmış kontrolün, sosyal ve bilişsel boyutunu vurgulamıştır. Bu bir taraftan hâkim grupların ve üyelerinin (ve dolayısıyla söylem) eylemlerinin kontrolü iken diğer taraftan kişisel ve sosyal olarak paylaşılan biliş kontrolü, zihinsel modeller, bilgi, tutum ve ideolojilerdir. Grup gücü mülkiyet ve sermaye gibi maddi güç kaynaklarına ve aynı zamanda bilgi, statü, ün ve kamusal söylem gibi sembolik güç kaynaklarına bağlıdır (Van Dijk 2009: 71).

Dil kullanımı, söylem, sözlü iletişim, sosyal düzenin mikro seviyesine aittir. Sosyal gruplar arasındaki güç, egemenlik ve eşitsizlik çözümlemenin makro seviyesine ait tipik kavramlardır, ESA ise bu makro ve mikro seviyeler arasındaki bilinen boşluğun kuramsal köprüsüdür (Van Dijk 2001: 354).²³ Böylece ESA aracılığıyla R. Hodge ve G. Kress’in belirttiği gibi “iletişimin aracı olan dilin aynı zamanda kontrolü sağlayarak, güçlü ideolojik bir düzenek” (1979) halini nasıl aldığı da ortaya konabilmektedir.

²³ ESA bu seviyeler arasında üretilen metinlerin bir nevi yapı sökümlüdür. Asıl anlamın deşifresine yönelik olan bu tür çalışmalarda, görünenin ardına odaklanılmaktadır. Metnin arka planının da hesaba katıldığı deşifre özelliği taşımaktadır.

“Söylem ve ideoloji ile birlikte ele alındığında, medya metinlerinin (haberlerin) toplumsal iktidarın kurulmasındaki rolünü sergilemekte dayanak noktası sağlar” (Dursun 2014: 56). Bunu irdeleyen analiz yöntemlerinden biri olan ESA’nın da temel sorularından biri, “güçlü gruplarının kamu söylemini nasıl kontrol ettiği ve diğeri ise söylemin daha az güçlü grupların eylem ve zihinlerini nasıl kontrol ettiği, böyle bir kontrolün toplumsal sonuçlarının (toplumsal eşitsizlik vb.) neler olduğuna odaklanır (Van Dijk 2001: 355).

1.3.3. Söylem ve Hegemonya

Egemen sınıfın iktidarını kurma aşamasında fiziksel güç ile birlikte, kültürel ve ideolojik aygıtlar da kullanılmaktadır. A. Gramsci elit bir azınlığın nasıl olup da sayısal olan çoğunluğa hükmettiğini ve zora başvurmadan çoğunluğa yönetimini kabul ettirebildiği sorusunun cevabı olarak “hegemonya” kavramını bulmuştur (Yaylagül 2018:109). Bu cevabın devamında Gramsci’nin üzerinde durduğu “rızanın örgütlenmesi” noktasında, kitle iletişim araçlarının ve basının önemli bir yere sahip olduğuna dair pek çok çalışma ortaya konmuştur. Bu süreçte, ideolojik mücadele alanlarından biri olarak kabul edilen medyanın, sürekli yenilenmeye ihtiyacı olan hegemonyanın toplum üzerindeki etkisini artırdığı gerçektir. Özellikle siyasî iktidarın gücünün muhafazası, egemen ideolojinin yayılması ve egemenliğini sürdürmesi için gerekli olan medya, hegemonya ve rızanın üretiminde de oldukça önemlidir (Althusser’in haberleşme DİA’sı/ Devletin İdeolojik Aygıtı) olarak isimlendirdiği ideolojik aygıtlarından birisidir. “Güç ve rızanın birleşimine dayanan bu hegemonyanın” (Hall 1999: 222) oluşumunda ve devamında devletin haberleşme aygıtlarında yer alan söylemler önemli bir yere sahiptir. Çünkü bu rıza söylemler ile sağlanmaktadır.

1.4. BASINDA SÖYLEMİN ÜRETİMİ

Eleştirel kuramın önde gelen isimlerinden Alman filozof, siyaset bilimci Jürgen Habermas, halkın egemenliğinin üretilen söylemlerle gerçekliğini kaybettiğini ve egemen ideolojinin kontrolündeki söylemin zamanla tüm topluma etki ettiğini ifade etmiştir (Habermas 2012: 50) Habermas bu “İletişimsel Eylem Kuramı” adlı çalışmasında, insanlar arasındaki sosyal koordinasyonun iletişim aracılığıyla gerçekleştiğini ifade etmiştir (Yaylagül 2018:107). Kitle iletişim araçlarından biri olan basında yer alan haberlerin dilindeki kaynak söylemler, halkın sözüne dönüştürülerek, böylelikle haber medyası tarafından egemen söylemler uzlaşma dönüştürülmektedir. Süreç içinde de bu hegemonyaya yönelik rızanın oluşumunda etkin bir rol oynamaktadır (İnal 1996: 114).²⁴

1.4.1. Söylem ve Basın

Basının pek çok işlevinin yanında kamuoyu oluşturma ve gündem belirleme²⁵ sürecinde kullanmayı tercih ettiği dil ve metinlerdeki söylemlerin işlevi ve etkisi önemlidir. Bu konuda pek çok bilimsel çalışma ortaya koymuş önemli isimlerden biri olan T. A. Van Dijk, haber metnlerinin yapısal anlamlarının nedensiz olmadığını belirtmiş (1985: 70) ve haberlerin sosyal ve politik bilgi ve inançlarımızın çoğunu oluşturduğuna dikkat çekmiştir (1991: 110). Batı medyası üzerine yaptığı analizlerde özellikle sağcı medyanın azınlık, göçmen ve mültecilerin olumsuz tasvirini yaptığını ve bunu yeniden ürettiğini, bununla Avrupa ve Amerika’da, Üçüncü Dünya insanlarına karşı tahammülsüzlüğün, önyargının ve ayrımcılığın artmasına neden olduğunu ortaya koymuştur. Çünkü basında yer alan söylemlerin, haberin üretiminde olay karşısında duruş ve taraf belirleyebildiği gibi, “iki yıldır annesiyle yaşayan kadın eski kocası tarafından

²⁴ Haberin üretilmesiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. S. Herman, N. Chomsky (2006) *Rızanın İmalatı*, bgst Yayınları, İstanbul.

²⁵ Kitle iletişim araçları ile verilen mesajların etkileri ile özellikle medyanın kamuoyu oluşturma potansiyeli için bkz. W. Lippman (1945) *Public Opinion*, NewYork: The Macmillan Company. Ayrıca 1991 körfez Savaşı sonrası medyanın nasıl yönlendirdiği hakkında Bkz. M. Phillip Taylor, (1992) *Media: Propaganda and Persuasion in the Gulf War*, Manchester.

öldürüldü cümlesinin yüklemine katledildi olarak belirlenmesi arasında fark olduğunu, öldürülme ile biten cümle olaya tarafsız yaklaşırken, katledildi ile biten cümle haberi yapan kişinin kadının tarafında olduğunu belirttiği gibi aynı zamanda haberi okuyan ya da dinleyen kadının tarafında olması gerektiğini ima etmektedir” (Demirci 2014: 239).

Kitle iletişiminde haberlerin incelenmesi 1970’lerde başlamış, fakat bu dönemlerde, dil ve iletişim konusundaki kuramsal gelişmelerden nasibini alamamıştır. 1970 sonrasında yapılan eleştirel haber analizleri, 1980 sonrasında sıklaşan kültürel ve dilsel açıdan ayrıntılı olarak yapılan haber metinlerinin çözümlemeleri ile haber ve gazetecilik üzerine yapılan çalışmalar farklı disiplin ve kuramların kesiştiği bir sorun alanı haline almıştır (İnal 1996: 23). Bu süreçte dil ve söylem üzerine öncü çalışmalar ortaya koyan; R. Barthes, M. Bahtin, V. Voloşinov, J. Kristeva gibi isimlerin çalışmaları da daha çok edebî metinler üzerine odaklanmıştır. Basındaki söylemler üzerine yapılan çalışmalarda ise öne çıkan Van Dijk, R. Fowler ve G. Kress haber ile ilgilenmişler, aynı zamanda dil ve semantik yapısına dair bir analitik çerçeve de geliştirmişlerdir.

1970 sonrasında eleştirel haber çözümlemelerinin ivme kazandığı, dil ve medyanın diline ilişkin tartışmalarda kuramsal dayanaklarının etkisi söz konusu olmuştur. Bunu kültürel boyutu ile inceleyen Stuart Hall ve John Fiske, ekonomi-politik yaklaşıma sahip Graham Murdock, Peter Golding ve James Curran gibi araştırmacılar medya metinlerinin analizinin önemine dair vurgularında yapısalcı dilbilim, göstergebilim ve post-yapısalcı kuramcılarının etkisi ve M. Bahtin, V. Voloşinov gibi Sovyet dilbilimcilerinin izleri görülmektedir (İnal 1996: 45). 1980’den sonra eleştirel haber analizlerinin, kültürel ve dilsel boyutunu daha ayrıntılı şekilde ön plana çıkaran çalışmalar, haber ve gazetecilik pratiklerine dair yapılan araştırmalar, farklı disiplinlerden gelen farklı kuramların kesiştikleri bir sorun alanı hâline getirmiştir (İnal 1996: 23).

Günümüzde medya metinlerine eleştirel yaklaşımı ile öne çıkan isimlerden bir diğeri olan N. Fairclough, dil, iktidar ve ideolojiye odaklanmıştır. Bu konudaki

Çalışmaların sosyolojik bakış açısı, siyasetbilim ya da iletişim sorunsalı gibi geniş çerçevede ele alınmıştır. Louis Althusser'in ideolojilerin taşıyıcılarından olarak değerlendirdiği (Haberleşme DİA'sı) kitle iletişim araçları ve gazetelerdeki ideoloji, ancak bu söylem analizleri ile ortaya konulabilir. "zmlleme, incelemenin yanında söylemde verilen bilgilerle birlikte, verilmek istenen bilgileri de kapsayan araştırma biçimidir" (Günay 2013a: 58). Basında yer alan haberler, "bilgiyi yayar, davranışları değiştirir veya fikirlere etki eder" (Van Dijk 1995: 22). Bu amaçla, bu analiz türleri içinde basın ve ideoloji noktasında en sık tercih edilenlerden biri eleştirel söylem analizidir ve Van Dijk bu analizi problem odaklı disiplinler arası bir araştırma eylemi olarak görmektedir.

1.4.2. Basın ve İdeoloji

Kitle iletişim araçları içinde en eskisi olan yazılı basın gazetelerdir. Okuma yazma oranının artmasıyla 16. yüzyıldan itibaren gazetelerin sayısı ve tirajı artmıştır. Avrupa'da bu dönemde yayımlanan gazeteler kilise ve kralların politikasını pekiştirerek ya da en azından ters düşmeyerek mesaj vermekle yükümlü olmuşlardır. 20. yüzyılda kitle iletişim araçlarının daha yaygın kullanımıyla, siyasal iletişimde vazgeçilmez bir nitelik kazanmıştır. Sovyetler Birliği gibi komünizmi benimseyen ülkelerde ise basının görevi, işlevi komünizmi yaygınlaştırmak ve pekiştirmek olmuştur. 19. yüzyılın sonunda 20. yüzyılın başında Avrupa ve ABD'de geliştirilen "Kamu yararına" ilkesiyle benimsenen Toplumsal Sorumluluk Yaklaşımıyla (*Social Responsibility Approach*) basının toplum yararını ön planda tutmayı benimsemişlerdir (Aziz 2019: 68-69).

Kitle iletişim araçlarında ideolojik oluşumun takibi ve analizi, eleştirel yaklaşımların kültürel çalışmalar ve eleştirel ekonomi politik çalışmaları kapsayan

gerekli bir çaba (Dursun 2014: 7) olup, kültürel çalışmalar okulu²⁶ ile ideolojinin yeniden üretiminde (*reproduction*) medyanın rolü ve önemi ortaya konulmuş ve bu okulun öncüsü sayılan S. Hall ile L. Althusser ve A. Gramsci, ideoloji ve medyaya dair yapılan çalışmalarda sunulan tezlerin hemen birçoğunun dayanağı olmuştur. Althusser'den sonra, genel manada medya, daha özelde basının ideolojinin taşıyıcısı ve diğer yandan ideoloji üreten bir araç olduğunun fark edilmesi üzerine daha sistemli çalışmaların yürütüldüğü görülmektedir. Kapitalist sistemi eleştiren Frankfurt Okulu tarafından da medya aracılığıyla ideolojinin toplumun tüm katmanlarına yayıldığı iddia edilmiş, toplumun nasıl yönlendirildiği ve kitle iletişim araçlarıyla nasıl manipülasyona uğratıldığı açıklanmaya çalışmıştır (Özer 2019:88-89). Bugün medya çalışmalarında tartışılan temel kavramlardan olan ideoloji, farklı disiplinler ve disiplinler arası araştırmalarda farklı yöntemler ile ele alınmaktadır. Rızanın sağlanması ve ideolojik yeniden üretimin devamı için önemli olan bu kitle iletişim araçlarında, “haber, bilgi ve enformasyonun belli bir ideoloji çerçevesinde istenilen miktarda ve şekilde verilmesi iktidarı ayakta tutarken; ona kendisini ve ideolojini yeniden üretmesi için imkân vermektedir (Çoban 2014: 27). Özellikle egemen sistemin savunduğu ideoloji, kitle iletişim araçlarıyla fazlaca yüceltilmekte, meşrulaştırılmakta, olumlu yönleri ayrıntılı biçimde ele alınmakta ve kitleleri ikna edici ve yönlendirici şekilde sunulmaktadır (Özer 2019: 77). Bu doğrultuda basında yer alan haberler “yaşadığımız dünyanın gerçekliklerinin aslına uygun bir biçimde yansıması olmayıp genel manada fikirler, inançlar, değerler, teoriler, öneriler ve ideolojiler” olarak da değerlendirilmektedir (Devran 2010: 118). Özellikle gazeteler siyasal ve ekonomik savaş alanında etkili bir silah niteliği de taşımakta olup, geniş halk

²⁶ İngiliz Kültürel Çalışmaları da Frankfurt Okulu gibi Marksist kökenli olmakla birlikte Marksizmin ekonomik determinizmini reddetmesi bakımından ondan ayrılır. Kültür ve ekonominin yeniden üretiminde kültürün önemine ve kültürel süreçlerde ideolojinin hegemonyayı üretmesine odaklanır (Nalçaoğlu, tarihsiz: 175)

kitlelerine belirli fikirleri benimsetme olanağına sahiptirler (Bektaş 2013: 130),²⁷ haberin söylemi gazeteciliğin günlük pratikleri içinde oluşmakla birlikte, bu söylem gazetecilerin profesyonel ideolojileri içinde şekillenmektedir. Siyasal, ekonomik, güç/iktidar ilişkileri metinlere yansır ve haber söylemi medyanın ekonomi politikası²⁸ içinde yapılanmakla birlikte karlılık kaygısı, daha çok kişiye yönelik içeriklerin hazırlanmasını gerektirmektedir (İnal 1996: 95).

Dil, ideoloji ve anlam ilişkisini açıklayan ilk isimlerden biri olan N. Voloşinov, “nerede bir gösterge varsa orada ideoloji vardır” önermesi ile “ideolojik her şey göstergesel bir değere sahiptir” diyerek, dil ve ideolojinin bir bütün olarak kavranması gerektiğini belirtmiş ve eleştirel dilbilim çalışmalarını da etkilemiştir (Karaduman 2017: 33.) Medya/basın ve ideoloji üzerine odaklanan kültürel çalışmaların ortak temalarından biri medyanın egemen ideolojinin üretim alanlarından biri olduğudur. Medya, ideolojik bir araçtır ve haberde egemen ideoloji yeniden üretilmektedir (Özer 2011: 49). Genelde medya, özelde basın, dünyayı tanımlama, sınıflandırma sürecini egemen ideolojilerin üretimi ile yapar (Özer 2011: 37). A. İnal, haber medyasının egemen söylemleri uzlaşma dönüştürerek hegemonyaya yönelik rızasının oluşumunda etkin rol oynadığını belirtmiştir (1996: 114). Böylelikle haberde egemen ideoloji yeniden üretilmektedir (Özer

²⁷ Propaganda faaliyetleri ve inançlara basının alet edilmesinin örneğini özellikle I. Dünya Savaşı sırasında İngiltere’nin tarafsız olanları kendi tarafına çekmek, Almanlar ve Türkleri kötü göstermeye ve Türkler’in olumsuz imajını oluşturmaya çalışmasında görülmektedir. İngiliz propagandasını yapmaya yönelik, amacı İngilizlerin savaştaki hedeflerini meşrulaştırmak olan *Wellington Evi (house)* siyasî propaganda ve kamuoyunun fikrini değiştirmek için birçok faaliyette bulunmuştur. Aynı zamanda *The Times* gazetesi ile anlaşma yaparak yayımladığı makalede (February 20, 1917) Türkler için “acımasız müstebitler”, “vicdansız zorba”, “katıksız barbarlar”, “soysuz”, “yeryüzünü harabeye çeviren” ibareleri kullanılmış, aynı zamanda Osmanlı hükümeti bakanlarının ağzından uydurma alıntılara yer verilmiştir. Ayrıca Türklerle Moğolların tarihi birbirine karıştırılarak, Moğolların sebep olduğu tüm yıkımlar Türklerin omuzlarına yüklenerek (Mccarthy 2014: 469-481) kamuoyu yanlış bilgilendirilmiştir. Edward S. Herman, medyanın kendi gerçeğini oluşturmasında önemli iki tekniğe dikkat çekerken “(haberî çarpıtma = *desinformation* ve haberî gizleme = *misinformation*) basit bir bilgilenmenin çok ötesinde yanlış bilgi ile yanlış fikir sahibi olunca siyasî, ideolojik ve kültürel tavırlarımızın da kaçınılmaz olarak yanlış ya da bilgi kaynağının istediği şekilde oluyor” açıklaması tüm bunları açıklar niteliktedir (Herman 2004) Böylece basındaki ideolojik tercihlerin, haber metinlerinde söylemlerle uygulama alanı oluşturduğu söylenebilir.

²⁸ İdeoloji ve medya arasındaki ilişkiyi ele alan eleştirel çalışmaların ortak noktası, kapitalist ekonomik düzeni ve liberal siyasal sistemi eleştirmiş olmalarıdır. Çalışmalardaki yaklaşımların, ele aldıkları şeye göre genel olarak: Kültür, ideoloji ve söylemin yer aldığı üstyapı ve ekonomik ilişkilere ağırlık veren altyapı olmak üzere ikiye ayrıldığı görülmektedir (Dursun 2014:25-26).

2011: 49). Bunun çarpıcı örnekleri, Van Dijk'ın basın üzerine yaptığı çalışmalarında görülebilir. T.A. Van Dijk bağlam modellerinin zihin yapılarına etkisini açıklamış, basının gündelik hayatta, azınlıklara dair olan söylemlerinde önyargılı görüşlerini açıklamadığını, bununla birlikte Türklere, siyahlara, mültecilere karşı olduğunu planlı bir şekilde inkâr ederek ırkçı denilmesinin önüne geçtiğini belirtmiştir. Özetle, bağlam modelinin söylemin sosyal durum ve yapı ile bağlantısını kurduğu, söylemin iletişime ve etkileşime dayalı olduğu görüşünü (Van Dijk 1993: 118) ifade etmiştir. İdeolojilerin söylemi ve grup üyelerinin sosyal eylemlerini kontrol ettiğini ifade eden Van Dijk (2002) örneğin bir gazetecilik uygulamasında yazarın gazeteci olarak, kendi kimliğinin rolü, hedefi, normları ve kaynaklarını temsil ettiğini (Van Dijk 2011:391) belirtir.

1.4.3. Basın ve Güç, İktidar

Toplumdaki bireylerin ne düşündüğü, neye inandıklarını kontrol ederek toplumu yapılandıran egemen ideoloji, rızadan hegemonyaya giden süreçte iktidarını meşrulaştırır. Bu süreçte bir başka temel işi de kitle iletişim araçlarının ideolojik rollerini ve etkilerini konumlandırmaktır (Hall 1999: 231). İktidar, başat ideolojinin baskı altında tuttuğu kitlelerin rızasını kazanırken, bu ideolojinin kültürel kurum ve ürünlerde yeniden üretilmesini sağlamaktadır. A. Gramsci'nin de belirttiği gibi, iktidar sahipleri hem kendi felsefe, kültür ve etik değerlerini yaymak hem de zenginliklerini, güçlerini, konumlarını daha da güçlendirip sürdürmek için kitle iletişim araçlarını kullanmaktadırlar (Çoban 2013: 131). İdeolojinin edinildiği, harekete geçirildiği veya örgütlendiği kurumlardan biri de medyadır (Van Dijk 2008: 34). Bu süreç şöyle işlemektedir: devleti yöneten, iktidarı ele geçiren ideoloji kendi hegemonyasını devam ettirebilmek adına iktidarını güçlendirmek zorundadır, egemen olanlar iktidarlarını sağlamlaştırmak ve yönetilenlerin düzeni sorgulamaması için, L. Althusser'in "devletin ideolojik aygıtları" dediği baskı aygıtlarını kullanırlar ve bunların tek bir hedefi vardır, o da üretim ilişkilerinin yeniden üretimidir (Althusser 2003:70). Bu ideolojik aygıtlar kitleleri şekillendirmek adına her

zaman devlete yani egemen olanlara hizmet ederler çünkü egemen olanlar yönettiklerinin tüm yaşam alanlarına girdikleri gibi, görme alanlarına da girerek onlara neyin gerçek olup olmadığını söylerler, yani gerçeklik egemenlerin gösterdiğinden ibaret olup, sözü edilen bu gerçeklik ise mesajlar yolu ile ve kitle iletişim araçları ile yapılmaktadır (Çoban 2014: 30-32). Bu kitle iletişim araçlarının içinde devletin rızaya dayalı ideolojik aygıtlarından biri de haberleşmedir. S. Hall, haberleşmenin sağlandığı medyanın toplumdaki tahakküm ilişkileri içinde sürekli olarak inşa edilen ve tekrar üretilerek pazara sunulan temsil pratikleri ile iktidar ilişkilerini ve ürünlerini meşrulaştırdığını ifade ederken, iktidarı elinde bulunduran sınıfların yalnızca malları değil aynı zamanda fikirlerin ve anlamların üretim ve dağıtımını kontrol etmesi (İnceoğlu 28.10.2006) basın-yayın araçları ile mümkün olmaktadır. Kamuoyu üzerindeki bu etkisi, medyanın *dördüncü güç* (Lucas, Powe 1991: 260) olarak tanımlanmasını sağlamıştır. İdeoloji, söylem ve medya çalışmaları ile medya metinlerinin (haberlerin) toplumsal iktidarın kurulmasındaki rolü ortaya konulmaktadır.

Medyayı elinde bulunduranlar ya da etki altına alanların iktidar sahipleri olduğu gerçeği paralelinde, Van Dijk'ın da ifade ettiği gibi “daha güçlü gruplar ve üyeleri, artan yaygınlıkta ve çeşitlilikteki söylem rollerini, türlerini, durumlarını, stillerini denetler ya da en azından bunlara erişim olanağına sahiptirler” (1989: 22). Toplumsal iktidarın insanların zihinleri yoluyla işlediğine dikkat çeken Van Dijk, insanların kendi eylemlerini planlamak ve yapmak için ihtiyaç duydukları zorunlu enformasyonu veya fikirleri idare ederek bu iktidarın işlediğini, iktidarın uygulanması, korunması veya meşrulaştırılmasında da söylemin rolüne dair analizin anlamlı hâle geldiğini belirtmiştir (Van Dijk 1989: 22). Böylece “Haber medyasının dilinin ve söyleminin araççı dil anlayışı dışında ele alınması ile birlikte, toplumsal güç/iktidarın haberin anlatı yapısı içinde nasıl kurulduğuna ilişkin bir sorgulama da gelişmiş ve medya ile siyasal süreci birbirini etkileyen iki karşıt güç olarak ele alan liberal çoğulcu yaklaşımın yerine, medyayı siyasal,

askerî ve ekonomik seçkinlerin söylemlerinin yeniden kurulduğu bir yer olarak ele alan eleştirel yaklaşım, eleştirel dilbilim ve eleştirel söylem çözümlemesinde temsil (*representation*) sorunu üzerine yoğunlaşmıştır” (İnal 1996: 45). Tüm bunlarla “Güç, iktidar sahibi söylemlerin güçlerini artırıp genişlettikleri mecranın, haber medyasında olduğu gerçeğiyle önemli hâle gelen haber söylemlerinin dille dolayımlanan ideolojiyi içinde barındıran yapısı dikkate alındığında büyük ölçüde, toplumsal yapıdaki egemen başat değerlerin yansıması olduğu görülmektedir” (Karaduman 2017: 45).

Yazılı haberlerin ikna etme tesiri ve gücünün, akılda kalma etkisinin daha fazla olduğu kabul edilir. Ayrıca iktidar sahiplerinin haber medyasında rutin şekilde yer aldığı, böylece iktidarlarını meşrulaştırdıkları da görülmektedir. Medyanın toplumsal iktidar yapılarının üretiminde ve yeniden üretiminde kendine ait bağımsız bir rolü vardır. Seçilmiş kaynak kullanımı, tekdüze haber temposu ve hikâye konusunun başlığının seçimi yolu ile haber medyası hangi haber aktörlerinin kamuya yeniden sunulacağını belirlemekte, onlar hakkında ne söyleneceğine ve özellikle nasıl söyleneceğine karar vermektedir (Van Dijk 1989: 42). Bununla birlikte, farklı disiplinlerden gelseler de haber medyası üzerine çalışan kuramcıların hemen hepsi, basının profesyonel ideolojisinin var olan güç/iktidar yapısını pekiştirme yönünde işlediğine dair görüş birliği etmişlerdir (İnal 1996: 69). Haber kaynakları, anlatıcı ve hedef kitle arasında diyalog kuran haberler ise, iktidar seçkinlerinin görüşlerini (Tokgöz 2000: 162), iktidara yakın olan veya elinde olan medya ve basın yoluyla iktidarın ideolojisini yansıtmaktadır. Güç momenti de sadece konuşma ve söylemin mümkün olduğu yeni siyasal yapıda hegemonya momentine dönüşmektedir (Fontana 2013:249). Haber söyleminde ise, anlamın temsilinin göze çarpan bir yönü olarak, sosyal aktörler ya da haber katılımcıları farklı aktörler ya da gruplar arasında kurulan güç ilişkileri üzerinde farklı şekillerde temsil edilebilir (Fairclough 1992: 94). Medyanın genellikle egemen söylemlere hizmet ettiği ve toplumdaki egemen ideolojinin görüşleri doğrultusunda şekillendiği (Berkes 1942: 96)

fikrinin en bilindik ilk örneği Sovyetler Birliği döneminde görülmüştür. Özellikle basının en mühim propaganda vasıtası olmuş ve gazeteyi tesirli gören Sovyetler’de haberler, okuyucunun dikkati çekilerek aynı zamanda ideolojinin hem iletilmesine hem de terbiyesine hizmet edecek şekilde işlenmiştir (Berkes 1942: 96). Bununla birlikte Herman ve Chomsky’nin çalışmalarında ortaya koydukları propaganda modeliyle ana akım medyanın davranış ve performansındaki başarı, onun şirket karakteri ve hâkim ekonomik sistemin ekonomi politiği ile bütünleşmesi açıklanmıştır. ABD odaklı bu çalışma, medyanın devlete ve özel girişime hâkim özel çıkar gruplarına destek sağlamaya hizmet ettiğini ortaya koymuştur (Herman, Chomsky 2006: 16).

1.4.4. Basın ve Hegemonya

Medyanın ideolojik bir aygıt olarak kavranmasından çok, iktidar sahiplerinin ideolojilerinin, kültürel pratiklerin toplumsal rızaya dönüştürüldüğü bir araç olarak ele alınmasına bağlı olarak hegemonya kavramına (İnal 1996: 62) medya çalışmalarında sıklıkla yer verilmektedir. Çünkü medyada söylem yolu ile iktidarlar bireylerin bilincinde inşa edilerek yönetilir (Özer 2019: 94).

A.Grasmci’nin temel ögesi rıza ve ikna olan **hegemonya** kavramı, “rızanın örgülenmesi”nde önemli bir yere sahip medya da işler. Medya “*egemenlerin günümüzdeki en temel hegemonya araçlarının başında gelmektedir*” (Çoban 2013: 132). İktidar hegemonik yapısını ideolojik aygıtları kullanarak topluma, iletişim ve etkileşimin söz konusu olduğu her yere ulaştırmaktadır (Çoban 2013: 63). Fakat bununla birlikte belirtmek gerekir ki, siyasî grupların kurulmasına ve devamını sağlayan kitle iletişim araçları, aynı zamanda direniş ve karşı hegemonya mücadelesi için materyal de sağlamaktadır (Torfin 1999: 210). Aynı zamanda sivil toplumda hegemonyanın sürdürülmesi, kültürel iletişimde egemen sınıfın tekeline bağlıdır. Kültürel kurumlar, genel olarak medya, eğitim sistemi, dinî kurumlar vd. vasıtasıyla hangi meşru söylemin tanımlanacağı medya aracılığı ile belirlenmektedir (Mahutga, Norris 2007: 2229).

2. BÖLÜM

KAZAK TÜRKLERİNİN TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

2.1. KAZAK TÜRKLERİNİN TARİHİ TEŞEKKÜLÜ

Kazak Türklerinin ortaya çıkışları ile ilgili tarihî bir belge bulunmamakla birlikte Alaş efsanesi Kazaklar için çok önemli ve birleştirici rol oynamaktadır (Olcott 1987: 4). **Alaş** adına dair birkaç farklı efsane vardır.²⁹ Bunlardan birisi Abdullah Han’a aittir (farklı rivayetlerde adı Abdülaziz olarak da geçmektedir). Buna göre Abdullah Han, bulaşıcı bir hastalığa yakalandığı için Alaşa isimli oğlunu kendinden uzaklaştırır. Köy ahalisi onun bu hareketini acımasızca bulur. Ondak uzaklara giderek farklı yerlere yerleşirler. Ancak daha sonra savaş ve çatışmalar sebebiyle tekrar birleşme ihtiyacı duyarlar. Bunun üzerine yaşlı bilge Hana memleketinden uzaklaştırdığı oğlu Alaşa’yı geri çağırıp kendi yerine han olarak atamasını söyler. Ahali bundan sonra güçlenmeye başlar. Diğer bir efsaneye göre Alaş soyundan gelen Argın’ın (bu sonradan *ru* ismi olarak devam etmiştir) birinci hanımından Meyram isimli çocuğu olmuştur. Bayanul Bölgesi’nin Kazakları kendilerinin Meyram’dan geldiklerini düşünmektedirler. Meyram’ın Kuandık ve Süyündük adlı iki oğlu olmuştur. Kuandık Akmola’da yaşamış ve ondan *Altay*, *Karpık*, *Toka ru*’ları devam etmiştir. Süyündük’ten ise, *Basentiyn ru* ile *Aydabol* ve *Karjas ru*’ları meydana gelmiş ve bunlar birleşerek Bayanul bölgesinde yaşamışlardır (Valihanov 2010: 54).

Bir efsaneye göre de, eskiden Sir Derya civarında, otuz iki kavimli ilin yöneticisi olan Kızıl Arslan Han adında biri yaşamaktadır. Bir savaş sonucunda elde edilen ganimetten biri de çok güzel bir kızdır. Han bu kıza aşık olup onunla evlenir.

²⁹ Bir inanışa göre, Kazak Türklerinin büyük atası sayılan Alaş’ın üç oğlundan, üç cüz (*jüz*) oluşmuştur. Bu cüz yapılanmasını daha eski döneme götürmekle birlikte, bilimsel kaynaklarda yer almamış bir efsaneden ibarettir. Buna göre, Alaş’tan Kazak doğmuş, Kazak’tan da Bekaris, Akaris ve Janaris olmuştur. Bekaris neslinden; Kanglı, Dulat, Sarı Uysun, Jalayır, Suan, Şapıraştı, Oşaktı, Şanıskılı ve Sirgeş/Sirgeli ulu cüzü oluşturmuşlardır. Akaris neslinden olan Argın, Kerey, Vak, Konırat, Kıpçak, Nayman orta cüzü oluşturmuşlardır. Janaris’tan olan Bayulı, Alimulı, Jetiru’dan küçük cüz meydana gelmiştir (Alibaeva, Jakanova 2013:6).

Bu evlilikten olan çocuğun vücudu ala olduğu için ona “Ala”, “Alaş” adını verirler. Han bunu hayra yormaz ve çocuktan kurtulmak için onu suya attırır (Bir başka varyanta göre ise çocuğu annesi ve kırk yiğidi ile uzaklaştırır. Çocuk büyüdüğünde halkı çoğalır Çu ile Sarısu’dan geçerek bu bölgeye yerleşir ve Han olur (Zamanhanulı 2018: 261)). Deryada balık tutan fakir bir balıkçı bu çocuğu kurtarır. Çok zeki olan çocuk büyüüp cesur bir delikanlı olur. Namı etrafa yayılır. Han bu çocuğu saraya geri getirmek istediğinde vezirleri onun yanına yüz yiğit vererek onu özgür bırakmasını söylerler. Han’ın vezirinin büyük oğlu olan Uysun/Üysin, yüz yiğitle Alaş’ın yanına gider. Sonrasında Han, Bulat liderliğinde ona yüz yiğit daha gönderir ve üçüncü kez Alışın başkanlığında başka yiğitler de Alaş’a katılmıştır. Bu üç yüz yiğit Alaş’ın liderliğinde, kimseye bağlı olmadan hür olarak yaşar. Yıllar geçtikçe kalabalıklaşarak sonunda Alaş’ı kendilerine han olarak seçerler. Ona Alaşa Han adı verilir. O, kendisine bağlı bulunan bu halkı “üç cüz” halinde idare eder. Bu cüzler daha da kalabalıklaştıklarında toprağı paylaşırlar. Büyükleri Uysun, Sir Derya’nın yukarı kısmına, Bolat’ a bağlı yüz yiğit Sir Derya’nın orta kısmına ve yüz yiğitle Alışında Sir Derya’nın aşağı kısmına yerleşir (Mıncan’dan akt. Moidabayeva 2002:30) ve böylece cüzler oluşur.

E. Margulan *Kıpçak Şeceresi* adlı çalışmasında “*Alaşa Han’ın iki oğlunun birinden Seyilhan ve onun sekiz oğlundan Türkmen, ikinci oğlundan Cayılhan ve ondan da Kıpçak, sonra da Kazak ile Karakalpak çıkmıştır. Kazaklar üç oktan yayılmıştır*” der (Zamanhanulı 2018: 269).

Timurlulardan sonra Mâverâünnehir Bölgesi’nin hâkimi sayılan Özbek Hanı Şeybânî Han’ın, Janıbek’in oğlu olan Mahmut Sultan ve Burunduk Han ile mücadelede yenilmesi, Deşt-i Kıpçak bölgesinde Kazak Hanlarının güçlenmesine sebep olmuştur ve bu bölgede Yedisu’da Kıpçaklar, Kanglılar, Kongratlar, Argınlar,

Mangıtlar, Duğlatlar, Calayırlar ve diğer Kazak boyları etnik yönden kaynaşmışlardır (Kalkan 2006: 144; Valihanov 2010: 163-180).

Bir başka bilgiye göre Kazaklar, 4.-6. yüzyılda Kavimler Göçü döneminde, Altaylar'dan göçen, Deşt-i Kıpçak'ın batısına, Karadeniz ile Hazar denizi arasına yerleşen Kay ve Sak kabilelerinden müteşekkil birliktir (Minjasar 2015).

Bazı araştırmacılara göre Kazak etnik birliğinin (etnogenezinin) oluşumu XII-XV. yüzyıla (Altın Orda dönemine) dayanmaktadır (Sabitov 2018: 60). Altın Orda Devleti dağılırken Deşt-i Kıpçak'taki boy ve uruglar 15. yüzyıldan itibaren **Kazak** adı altında bir siyasî kimlikle tarih sahnesine çıkmışlardır (Yorulmaz 2021:21). 1465'teki "Altın Orda Hanlığının ardıllarından biri olan" (Kalkan 2013:70) Ebu'l Hayr'dan ve Özbek Türklerinden koparak Yedisu Bölgesine göç edip, Kazak halkına adını veren, Kerey ve Janıbek Han idaresinde **Kazak Hanlığı** (1457) kurulduğunda, başlangıçta 200 bin olan Türk topluluğuna, hanlık kurulduktan sonra da Çu Irmağı havzasındaki bölgelerde yaşayan diğer Türk urugları karışmış (Tamir 2014: 649, Kıdırali 2018: 279, Klyashtorny, Sultanov 2019: 259), böylece Türk kökenli uruglar (*ru*) siyasî bir konfederasyon şeklinde bir araya gelerek Kazak Hanlığı çatısı altında Kazak kimliğinde birleşmişlerdir (Düğen 2019:289). Hanlık, 16. yüzyılda siyasî güç kazanarak Deşt-i Kıpçak ve Mâverâünnehir'de büyük bir devlet haline gelmiştir (Moldabaeva 2014: 644).

Kazak Hanlığı, bugünkü Kazakistan Cumhuriyeti'nin millî devletçiliğinin temeli sayılmaktadır. Dört yüzyıl boyunca bağımsız şekilde hayatını sürdüren Kazak boylarının varlığının şekillenmesi ve Kazak adıyla kendi adını taşıyan ve devleti olan bir millete dönüşmesi (Tursun 2015: 91) Kazak Hanlığı'nın kurulması ile olmuştur. Kazak Hanlığının ilk hanı olan Kasım Han, 1520'li yıllarda Kazakistan bozkırlarında hâkimiyet sağlamış ve hanlığı güçlendirmiş, ancak sonrasında iktidara geçen oğlu Mamaş / Mumaş'ın kısa süreli iktidarından sonra, hanlığın içinde anlaşmazlıklar

başlamış ve hanlık zayıflamaya başlamıştır. 1598’de yönetimi devralan Esim Han, Sır Derya’daki Yesi şehrini Kazak Hanlığı’nın siyasî merkezi haline getirmiş ve bu bölge Türkistan olarak adlandırılmaya başlamıştır. 1628 Jamibek Han dönemi Cungarlarla mücadelenin başladığı dönemdir. Esim Han’ın oğlu Cengir Han 1643’te Kalmakları (Kalmuk, Kalmık) yenmiş ve han olarak seçilmiştir. Kazak Hanlığı’nın 1652-1680 yılları arasındaki dönemi tarihe “bilinmeyen yıllar” olarak geçmiştir. 1680’de Cengir Han vefat etmiş, yerine iktidara gelen oğlu Tavke Han Kazaklar arasındaki bölünmeyi durdurmaya çalışarak, Töle Biy, Kazıbek Biy ve Ayteki Biy gibi beylerin yetkilerini artırmışsa da, hanlık Oyratların saldırıları ile zayıflamıştır. Tavke Han dönemi tarihçiler tarafından “altın çağ” olarak adlandırılmıştır. Tavke Han Kazaklar arasındaki ihtilafları yok etmek amacıyla beylerle birlikte üç *cüz* için ortak olacak “*Jedi Jargı* (Yedi Yargı)” kanunlarını çıkarmış ve bunların dışında da çeşitli reformlar yapmıştır. Buna göre yargıçlar sadece adlî değil, idarî işlerden de sorumlu olmuşlardır. Tavke Han, ayrıca dış politikada komşu ülkelerle ticarî ve siyasî ilişkilerini güçlendirmiştir. 1715 yılında onun ölümünden sonra yerine geçen Oğlu Bulat Han, güçlü Kazak sultanları tarafından kabul edilmemiştir. Bu siyasî kriz sonucunda Kazak Hanlığı, 1731’de küçük hanlıklara bölünerek üç Kazak *cüzü* (idarî teşkilat) haline gelerek Kazak Hanlığı dönemi kapanmış ve Kazak *cüzleri* dönemi başlamıştır (Tamir 2014: 653, Klyashtorny, Sultanov 2019: 280-358; Karıbayev 26.03.2021).

Altın Orda hâkimiyetinin yıkılması ile birlikte Rusya’nın Asya’ya doğru yayılması başlamıştır. Ruslar’ın 1552’de Kazan Hanlığı işgal etmelerinin ardından İdil havzasını kontrol altına almaları kolaylaşmıştır. Kalmuk ve Cungar istilasından zarar görmüş olan Kazak Türkleri “topraklarının geri alınması ve Cungarlarla mücadeleye devam edebilmek için müttefik arayışına girmişler ve mevcut koşullar sebebiyle Kazak politik elitlerinin bir kısmı Rus desteğini almak istemişlerdir.³⁰ Küçük *cüzün* başında

³⁰ Kazak-Cungar savaşının nedeni toprak problemi dışında her iki tarafın ticaret yollarını kontrol etmek istemesi olmuştur. 1723’te Kazakların yaşadığı büyük kıtlığın ardından Cungarların 70 bin kişilik ordu ile

bulunan Ebu'l Hayr Han (1730) 40 yıl boyunca Kazakistan'ın geniş bozkırlarını hâkimiyeti altında tutmuş, Rus yönetimine tâbi olmayı kabul etmiştir (Hayit 1995: 52; Yerofeeve 2007 73). Ebu'l Hayr, Ruslar'ın desteğini alarak diğer hanlar karşısında güç kazanmak istemiş ve Oyrat saldırılarına karşı da onlardan destek alacağını düşünmüşse de, Ruslar “Asya'ya hâkim olabilmek için Kazak bozkırlarına hâkim olmak gerektiğini” bildiklerinden onun himaye isteğini hemen kabul ederek, Batı Kazakistan'da askerî üs olacak kalelerini inşa etmişlerdir (Tamir 2014: 654).

Her bir Kazak cüzünün kendi istiklâli uğruna çalışmasına rağmen birbirlerinden ayrılmaları, birlik kuramamaları, Kazak toplumunun siyasî kaderi üzerinde olumsuz bir etki yapmıştır ve sonuç olarak Ruslar, 1868'de ulu cüz'ün tamamını hâkimiyetleri altına almışlardır³¹ (Caferoğlu 1988: 32, Kalkan 2013: 39). 21 Ekim 1868'de çıkarılan kanun ile Rus hâkimiyetine giren Kazak toprakları 4 vilayete bölünmüş ve Kazak topraklarının Rusya'ya bağlanması tamamlanmıştır. Kazak Türkleri bozkırlarda Rus etkisinin yayılmasına karşı ve özgürlükleri için, 1783-93 yıllarında Sırım Batur, 1822-23'te Jolaman Tilenşi, 1836-38'de İsatay Tayman ve 1837-46'da Sultan Kenesarı rehberliğinde ayaklanarak millî mücadele başlatmışlardır (Hayit 2000: 148-150). Abılay Han'ın torunu olduğu bilinen Kenesarı,³² Kazak halkının genel olarak kabul görmüş son hanıdır. Halkın egemenliğini korumak için

saldırılarına karşı büyük çabalara rağmen direnememişlerdir (Kumekov 2007:54-62). Cungar saldırıları konar-göçerlerin geleneksel göç yollarını ve asırlar boyunca oluşan konar-göçer sistemini alt üst etmiştir. Cungar feodallarının saldırısı ile 1727 yılına kadar yaşanan “Aktaban şubrındı” (ayak tabanlarının şişmesi) adındaki büyük felaket açlık, üzüntü, maddi varlıkların kaybına neden olmuştur. Bunun sonucunda bazı uruglar komşu bölgelere göç etmek zorunda kalmış, bu olay da Rus himayesine sığınmayı hızlandırmıştır (Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar, Kazakistan İlimler Akademisi 2013: 253).

³¹ Bu dönemde sosyal hiyerarşinin en üstünde “han” unvanı taşıyan kişi bulunmakta olup, sultanlar arasından bir kişi han olarak ilan edilmiştir. İktidarın, kimi zaman şecere geleneği ve veraset sistemine göre el değiştirdiği, kimi zamanda da hanedanın en üst kolundan en alt koluna geçtiği olmuştur (Klyashtorny, Sultanov 2019: 355)

³² Sultan Kenesarı'nın Rus sömürgeciliğine karşı mücadelesi üç cüze yayılmış ve bunun sonucunda Kenesarı iki bine yakın iyi silahlanmış askeri idare etmiştir. Ruslar bu dönemde fazla sayıda asker ve kaynağı bu mücadele için seferber etmişlerdir (Sabol 2016:89-95). Ruslar bir yandan Kenesarı'ya karşı savaşıırken bir yanda da Sırderya'nın aşağısından başlayarak tahkimli noktalar yapmışlardır. Kenesarı'nın hareketi durdurulunca da orta cüz'de Rus teşkilatı kurulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. A. N. Kurat (2010) *Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917 Yılına Kadar*, Türk Tarih Kurumu, Ankara. s. 348.

mücadele vermiş olan Kenesarı, Kazak halkı için özel bir yere sahip olmuştur (Artıkbayev, Razdikov 2016: 210). Sultan Kenesarı'nın 1846'da bir çatışmada ölmesiyle ve boyların birliklerini kaybetmesi Ruslar'ın bu bölgedeki konumunu güçlendirmiştir (Baumann, 2014: 580). Rus sömürü siyasetinin ilk adımı, kale inşaatları için arazilere el konulması ile (ilk girişim Orenburg Kalesi'nin yapımı) başlamıştır (Hayit 1995: 161). 1859'da İmparator'un emriyle küçük ve orta *cüzün* Dışişleri'nden, İçişleri Bakanlığı'nın yetkisi altına alınmasıyla Kazakistan'ın büyük bir bölümü Rus İmparatorluğu'nun Güneydoğu eyaleti olarak belirlenmiştir. Ardından Güney Kazakistan'da stratejik bir üs oluşturulmasıyla da güney toprakları Rusya'ya katılmıştır. 1867 tarihinde Türkistan Genel Valiliği'nin kuruluşu, bölgenin yönetsel, bölgesel, idarî-siyasî yapılarına dâhil edilmesinin son adımı olmuştur (Yerofeeva 2007: 82).³³

2.2. KAZAK TÜRKLERİNDE SOSYAL ÖRGÜTLENME

Kazak toplumunun geleneksel olarak idarî ve sosyal yapısı **Aqsüyek** “ak kemik” ve **Karasüyek** “kara kemik” diye adlandırılan iki tabakaya ayrılmıştır. *Aqsüyekler* asilzâde yöneticiler olup kalıtsal mirasa sahiptir. Kökenleri *töre*'lere, “sultanlara” uzanan *Aqsüyekler* soylarını Cengiz Hanedanlığı'na dayandırmışlardır.³⁴ *Karasüyek* ise halkın oluşturduğu açık bir statüdür. *Karasüyeklerin batır* ve *biy* denilen kendi liderleri olmuştur. “*Batırlar* (bahadırlar)” savaşlarda yararlılık göstererek hanlar ve halk nezdinde mevki kazananlardır (Togan 1981: 246).³⁵ “*Biyler* (bey)” ise,

³³ Kalkan'a göre, 1730'lu yıllarda Kazak Türkleri, hanlar tarafından yönetilip, göçebe yaşam sürerken, bu dönemde başlayan Rusların sömürgeci olma süreci Kazak Türklerinin direnişi nedeniyle de 1890'larda ancak tamamlanabilmiştir. 19. yüzyıl sonlarında yerleşik hayata geçen Kazak Türkleri artık Rusya İmparatorluğu'nun sömürgeci hâlini almıştır. Böylece geleneksel toplum ve siyaset yapısı parçalanarak, gündelik yaşamlarında modern kavram ve kurumlar egemen olmaya başlamıştır (2013: 94-190).

³⁴ N. Nazarbayev'inde *Tarihin Akışında* adlı eserinde belirttiği gibi “Töre'nin temsilcileri Kazak devletinin temelini atmışlardır. Kazak toplumunun en üst tabakası, sultanlardan yani Cengiz Han'ın erkek torunlarından oluşmuştur”, Kazak Şarkiyat bilimci Ş. Valihan da, ak kemiğe dâhil olan sultanların halkın inancına göre doğaüstü özellikleri ve tanrısallıkları sayesinde iktidarı ve saygıyı kazandıklarını (Nazarbayev 2000: 147) kaydetmiştir.

³⁵ Ziya Gökalp, Kuzey Türkleri'nde *ak* sıfatının hâkim ilin kendi boylarına ve asillere verildiğini, kendisine tâbi olan yabancı oymaklar için ise *kara* sıfatının kullanıldığını ifade etmiştir (1976: 73).

Karasüyek içinde ayrıcalıklı sosyal gruplardan biri olup kabile ve boyların yöneticileridir. Aynı zamanda yargı ve askerî komuta yetkisine sahiptirler (Maukhara 2011: 92). Bu iktidar ve yetkiler onlara siyasî ağırlık kazandırmış olup *Karasüyek* elit tabakasını oluşturmuşlardır (Klyashtorny, Sultanov 2019:354). Ayrıca hanlık içinde faydalı olmuş kişilere “*tarhan*” unvanı verilmiştir, bu kişiler vergi başta olmak üzere bazı konularda ayrıcalıklara sahip olmuşlardır (Kalkan, 2013: 87). Bunların dışında sosyal yapı içinde soylarını Hz. Muhammed’in eshâbına dayandıran “*Koja* (hocalar)” bulunmuştur. Bunlar Müslüman din adamları olup Kazak toplumunun manevi hayatında önemli rol oynamalarına rağmen siyasî etkileri sınırlı olmuştur (Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar³⁶, Kazakistan İlimler Akademisi 2013:275; Cummings 2005: 20).

Halkın günlük problemlerini çözen, halkın içinde huzuru bozan olaylarla ilgilenme yetkisine sahip olan *biyler*, dürüst, belirli kurallara göre davranan, Kazak töre ve geleneklerini çok iyi bilen itibarlı kimselerdir. *Biyler*, anlaşmazlıkları ve davaları “*jol* (yol, töre)” un kurallarına göre çözmüşlerdir (Subhanberdina 1994: 365, Tamir 2014: 656). Bununla birlikte Kazak toplumunda ve konar göçer toplumların tüm katmanlarında sosyal düzeni sağlayan “aksakallar” entellektüel potansiyele, derin bilgi ve tecrübeye sahip yaşlı insanlar olup, Kazakların tüm sosyal tabakalarının temelini oluşturmuşlardır (Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar, Kazakistan İlimler Akademisi 2013: 277).

2.3. KAZAK TÜRKLERİNİN BOY YAPILANMASI

Kazak tarihçisi Ş. Valihan’ın belirttiğine göre; Atıl’, Geyk ve Tanais Gölleri civarında eskiden yaşayan Türk halklarının tümü genel olarak “*Patsinak*” (Peçenek) diye adlandırılmıştır ve Kıpçak, Kuman, Uz taifelerinin hepsi tek bir halk olarak 7.

³⁶ Bu kitabın (çev. A. Kara) Türkiye Türkçesine çevirisinden yararlanılmıştır.

yüzyılda Bizanslılar tarafından tanınmıştır. Nayman, Jalayır ve Kereyler ise Moğol halkının içinde kabul edilmiş, Doğulu tarihçilerin dediklerine göre bu *ru*’ların ayrı ayrı kendi hanları olmuştur (Valihanov 2010: 164). Kazan, Kırım, Astarhan Hanlıkları kurulmadan önce çeşitli mücadeleler sonucunda Altın Orda parçalanmış ve bunların ilk taifeleri çeşitli bölgelere yerleşerek kendi haklarını sağlamlaştırmak için birlikler kurarak Cengiz neslinden herhangi bir hanzâdeyi çağırıp Han olarak kendilerine tayin etmişlerdir. Böylece bağımsız olan *ru*’lardan müteşekkil Sarayçık’da Nogay, Taşkent’te Moğol Ulusu, Seyhun Bozkırında Kırgız³⁷ (Kazak) Hanlığı ordalarının temeli atılmıştır. Sonraki kaynaklarda belirtildiğine göre, İdil vadisinden Altaylara kadar uzanan geniş vadide bozkırın hâkimi olarak uzun süre özgür ve bağımsız yaşayan Kazak Türkleri, 15. yüzyılda başlayan hem siyasî hem coğrafi etkenlerle oluşan bu *ulı* (ulu) cüz, *orta* cüz ve *kişi* (küçük) cüz olmak üzere bölünmüşlerdir. Bu cüzler bugün de Kazakistan’ın üç farklı bölgesinde yaşamaktadırlar.³⁸ Hem sosyal hem siyasî kimliği olan bu cüz yapılanması³⁹ eski dönemlerdeki coğrafi şartlara ve bir takım sosyal sebeplere dayandırılmıştır (Kaydarov, Orazov 2010: 174; Kalkan 2013: 85).

Cüzlerin daha önceki dönemlerde var olduklarından şüphe duyulmamasına rağmen, bu konu hakkında literatürde net bir bilgiye rastlanılmamaktadır (Vostrov, Mukanov 1968:6). Bu sebeple bu yapılanmanın başlangıcı Kazak tarihinde kesinliği olmayan meselelerden biridir, Kazak cüzlerinin (*jüz*) oluşumu ve şekillenmesi hakkında bilim adamları farklı fikirlere sahiptirler. Birçok araştırmacı cüz

³⁷ Kazak Türklerinin isimlendirilmelerinde Çarlık döneminden 1925 yılına kadar bir isim karmaşası olmuş, Rus kaynaklarında Kirgiz ya da Kirgiz-Kaysak gibi isimlendirmelerle yer almışlardır. 1925 yılında bu karışıklık düzelmiştir (Kurmangaliyeva Ercilasun 2019:46).

³⁸ Moğol ve Orta Asya göçebe halklarında buna benzer üçlü organizasyonların olduğu bilinmektedir. Herodot’a göre İskitler de üç gruba ayrılmıştır. Benzer yapılanma Oğuzlarda da (Üç Oğuz) görülmektedir (Vostrov, Mukanov 1968: 11-17).

³⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. F. Sahipova, “Kazakların Boy Örgütlenmesi” *Modern Türklük Araştırma Dergisi*, C.4, S.3 (Eylül 2007), s.181-195.

yapılanmasında etnik birliğin varlığına dikkat çekerken, bazıları bunun doğa ve iklim farklılıklarına dayalı olduğunu ifade etmiştir (Zamanhanulı 2018: 207).

Cüz oluşumuna dair ilk araştırma yapanlardan biri olan M. Tevkelev'in (1731) belirttiğine göre "Kırgız-Kaysak ordası "Uluyüz, ortayüz, kiçiyüz (*Bolşaya, srednaya, malaya orda*)" adıyla üç bölümden oluşmuştur." Rus Oryantalist V. V. Velyaminov'un Kazak halk efsanelerine dayanan araştırmalarında ifade ettiğine göre ise cüz yapılanması 16. yüzyılın ikinci yarısında (Hak Nazar'ın hüküm sürdüğü 1538-1580'li yıllarda) oluşmuştur. Bu yapılanmanın kollektif savunma ihtiyacından ortaya çıktığını belirten Kazak tarihçi S. Amanjolov ise bu birlik ya da cüzlerin 7-11. yy. meydana geldiklerini ifade eder (Vostrov, Mukanov 1968:10-14). Türk tarihçi Z. V. Togan'ın belirttiğine göre 1599'dan sonra Kazak kabileleri, Kalmuk baskısından Taşkent ve civarındaki kalelere sığınmışlar ve daha sonra "yüz" ve "bin" taksiminde askerî yapılanma ile devlet oluşturma girişiminde bulunmuşlardır, han ve sultanların ordaları (karargahları) da bu üç cüze taksim edilmiştir. Togan, bu yapılanmayı devlet oluşturma tecrübesi olarak değerlendirmiştir (1981: 38).⁴⁰ Bu konudaki genel görüş, üç Kazak cüzünün (etnik, askerî-siyasî, ekonomik coğrafi ve bir dereceye kadar dilsel ve kültürel) farklı etkenlerin bileşimi temelinde oluştuğu yönündedir ve 15. yüzyıla gelindiğinde bu cüz oluşumu tamamlanmıştır (Vostrov, Mukanov 1968: 22). G. A. Fedorov-Davıdov'a göre ise, cüzlerin tarih sahnesine çıkışları Altın Orda'da Özbek Han'ın yürüttüğü reformla, devlet yapısındaki sistemi değiştirmesine bağlıdır (Zamanhanulı, 2018:209).

J. M. Sabitov'a göre, Kazakların ortaya çıkışı hakkındaki tüm efsanelerde cüz yapılanması askerîdir. Cüzler, Janibek ve Kerey'in ordusunda bulunan çeşitli ru'ların

⁴⁰ Nursultan Nazarbayev, Kazak toplumunda yazılı olmayan bozkır yasasında "halkın yığinsal akı" ve soy bağları kurumu olan "*Jeti Ata*"nın (Yedi Ata) ve kendi cüzlerinin bilinmesiyle kendi topraklarının herhangi bir yerinde, kendilerini çok büyük ailenin bir parçası gibi hissettiklerini, geçmişle bağ kurduklarını, Kazakları gerçeğe, Tanrı'ya, sorumluluğa ve manevî birliğe yönlendirdiğini, soylara bölünmenin halkın etnososyal hafızasının aktarıldığı bir mekanizma olduğunu belirtmiştir (2000, 30-38).

bin Alaş'ın (mın Alaş) bölümleridir (2018: 50-51). Bu üçlü siyasî-sosyal cüz yapılanması, devlet yönetim tarzı ve bozkır demokrasisinin bir modeli olarak kabul edilmiştir (Moidabayeva 2002: 35).

Tarih kitaplarında farklı sayıdaki taifelerden oluştuğu belirtilen ulu cüz Doğu taifeleri, orta cüz Kuzey taifeleri, küçük cüz Batı taifeleri olarak belirtilmektedir (Dautbaev, 2012: 6). Araştırmacı Ş. Valihan, Kazakların ortaya çıkışı hakkındaki efsanelerde yer alan Argın taifesindeki Atıgay ru'undaki Kудaybergen neslinden gelen Şair Şal'ın Jır destanında Kazakların ortaya çıkışı ile ilgili tüm halk efsanelerinin toplandığını ve Alaş'tan dağılan tüm halk ve hanların ayrıca ru başları ve taifelerinin tam şeceresinin bulunduğunu ifade etmiştir (Valihanov 2010: 172).

Ulu cüz'ün toprakları şimdiki Kazakistan'ın Doğu tarafları olup, Yedisu, Balkaş, Issık Göl'ün Güney kesimleriyle Sır Derya'ya kadar uzanmaktadır. Bunun içinde Jalayır, Kanglı, Duglat, Bekbolat, Janıs gibi boylar bulunmaktadır. Orta cüz; Argın, Nayman, Kirey, Kıpçak, Kongrat, Ergenektı gibi büyük kabilelerden oluşmakta ve Kırgız steplerinin Kuzeyi, İrtiş Boyları, Tobol ve İşim Irmağı ve Orta Kazakistan'da yaşamaktadırlar. Küçük cüz ise Aral Gölü'nden batıya, Hazar'a, Ural'a doğru uzanan arazide bulunup, Alım Ulu, Bay Ulu, Kereyit ve Alaca gibi uruglardan oluşmuştur (Gömeç 2015: 95). 18. yüzyılın ortalarına kadar bu üç cüzün tümüne 112 urug-boy dâhil olmuştur. Bu yapının her bölümü mesela birlik veya boy, şecerelik soy bağlantılarıyla birçok küçük alt gruba (uruglara ve onların alt bölümlerine) ayrılmıştır. Sosyal olarak ise yedi ataya kadar sıkı akrabalık ilişkilerine bakarak bu boy kuruluşu önemli bir himaye mekanizması olarak tanımlanmış ve soy ilişkileri yönetim, ideoloji, siyasette rol oynarken, toplumun devlet ve siyasî yapısının ademi merkezileştirilmesinde, sosyal ilişkilerin düzenlenmesinde soya göre akrabalık sistemi temel mekanizma görevini yüklenmiştir. Kazak toplumundaki urug-boy yapısının herhangi bir birimine aidiyet, herhangi bir grup, urug ve ferdin toplumdaki sosyal

durumu ile derecesini ve ayrıca urug ve ferdin diğçerleri ile olan ilişkisini etkilemekte ve bununla birlikte soya bağılı akrabalığın etki alanının toplumsal bilinç, aile-nikah ile sosyoekonomik ilişkiler, ideoloji, hükümet ve siyaset kurumlarını kapsamıştır (Eski devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar, Kazakistan İlimler Akademisi 2013: 271). Günümüzde Kazak nüfusunun cüz bakımından yaklaşık oranı %35 ulu cüz, %40 orta cüz, %25 küçük cüz şeklindedir. Mevcut hükümet cüzler arasındaki farklılıkları ve anlaşmazlıkları ortadan kaldırmaya çalışsa da bunda çok başarılı olamamıştır. Cumhurbaşkanı danışmanı C. Ertisbayev hangi cüz olduğunu bilmediğini, Kazak olduğunu ifade ederek, ortak kimliği öne çıkarmış, benzer biçimde dönemin Tarım Bakanı da hangi cüze ait olduğunu önemli olmadığını, yaptığı işin dikkate alınması gerektiğini ifade ederek yönetimde bu yapılanmanın önemli olmadığını ima etmişlerdir. Bu durum 21. yüzyılda devam eden urugculuğun modern devlet ve modern ulus kimliğinin inşasında tehdit olarak algılanması sorunundan kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte cüz aidiyetinin nüfusun çoğunluğunun fırsatlarını ve faaliyet alanını belirlediği görülmektedir. Bu durum hükümet yapısında da görülmekte, önde gelen görevlerde N. Nazarbayev'in de dâhil olduğu orta cüzün temsilcileri yer almaktadır, <https://bsblog.info/etnicheskaya-situaciya-i-klany/>, erişim tarihi: 01.06.2020, Düğçen 2019:294). Tarih profesörü N. Masanov yaptığı açıklamada, Kazakistan bürokrasisinde urug ilişkisinin önemli bir faktör olduğunu ancak işlevsel örgütsel bir yapı olmadığını vurgulamak gerektiğini ifade etmiştir. Bağımsızlıktan sonra en kalabalık olan ve şehirleşen orta cüz olmuştur. Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev ise personel politikasında denge kurmaya çalışmıştır. Sonraki süreçte, orta cüzün ünlü liderlerinin ya muhalefette yer alması (A. Kajegeldin, G. Jakıyanov, S. Abdildin gibi) ya da iktidarda bulunmaması (Cumhurbaşkanının rakib O. Süleymanov vd.), küçük cüz'ün iktidardaki varlığının orantısız olması, yüksek kademelerde ulu cüz'ün üyelerinin belirgin durumu göze çarpmaktadır. N. Masanov bu durumu, cüz-urugların

iktidar kurumlarında temsilinin sembolik dengeleme yöntemi olarak değerlendirmiştir (15.03.2017).

Kazakistan’da aynı uruğa bağlılık, akrabalık ilişkilerinin, sosyal hayatın yanında iş hayatında da önemlidir. Bu, Umbetalieva, Ileuova vd.’nin araştırmalarına göre, patrona bağlılık gibi faktörlerden sonra, çalışan politikasını etkileyen beşinci faktör olarak belirlenmiştir (Zaleski 2013:184). Bununla birlikte E. Schatz, ulu cüzün yönetimde etkin olmasının, bu cüze mensup olanların Almatı’ya merkeze yakın yerlerde yaşamaları ve daha eğitimli olmalarıyla (Schatz 2004:100) açıklamıştır.

2.4. TARİHSEL OLARAK KAZAK TÜRKLERİNDE GÜÇ KAVRAMI VE İKTİDAR ALGISI

Her milletin yaşadığı coğrafya, deneyimleri farklı olduğu gibi kullandığı dil, dilindeki kavramlar, kavramlara yüklenen anlam, dünyaya bakış açısını yansıtır ve her kültür kendi karakterini taşır.

Eski Türklerden itibaren “*değerli olan “güç” daha çok savaş meydanlarıyla dünya hâkimiyetinde kendini göstermiş, kendi ilinde, yurdunda güç kullanmak hoş görülmemiştir*” (Ögel 2016:257). Bununla birlikte eski dönemlerden itibaren yöneticilerin sahip oldukları siyasî iktidarın **gücü** ve **hükümdarlık yetkisi**, **kutsal** kabul edilmiştir.⁴¹ Bu iktidarın ve egemenliğin meşruiyetini sağlayan, iktidardakilerin sahip olduğu adaleti ve hizmeti önceleyen değerleri ve istişare geleneğinin göstergesi olan kuvvetler dengesini sağlayan danışma kurumu/kurultay (aksakallar meclisi olarak da bilinen), bu sistemde hakanın karar alma yetkisinin şahsi bir yetki olmasının önüne geçmiştir. Böylece görüldüğü üzere iktidar sahibinin, iktidarı kullanırken töre ve

⁴¹ İlk Türkler döneminde, Tanrı’nın Türklere verdiği hakimiyet tılsımı sayılan, iktidar yolunu açtığına inanılan “yada/yede” tılsımlı taş efsanesi de, Türklerde gücün tanrısal kaynaklı olduğu inancının göstergesidir. Zeki Velidi Togan, “*Bu taş a ait İbnülfakih’in Meşhed nüshasında ve başka eserlerde güya bu tılsımın tesirini gözleriyle görmüş gibi söylediklerini, buna komşu milletlerin, hükümdarların ve birçok ilim erbanın da inandığını ve Türklerin Tanrı tarafından diğer milletlere üstün kılındıklarına inanmalarını da bu meyanda zikredilmesinin icap ettiğini*” belirtmiştir (Togan 2018:149).

geleneğe bizzat uyarak kendini sınırlayan bir iktidar anlayışı hâkim olmuştur (Anbarlı Bozatay 2019:35-46).

İbrahim Kafesoğlu'nun da belirttiği gibi “*Eski Türk telakkisine göre iktidar, siyasî hâkimiyet hakkı, insana Tanrı tarafından verilmiştir*” (Kafesoğlu 1980:28) Türk tarihinin yazılı kaynaklarıyla kanıtlanabilen bu **siyasî iktidar** algısı, Kağanların sahip oldukları gücün Tanrı kaynaklı olduğuna inanılmıştır (“*Tanrıya benzer, Tanrı’dan olmuş Türk Bilge Kağan*” Kitabeler, I, güney; II, doğu,1., “*Babam kağan ile anam hatunu Tanrı tahtta oturttu*” Kitabeler, I, doğu, 25; II, doğu,21., “*Tanrı irade ettiği için kutum olduğu için kağan oldum*” Kitabeler, I, güney, 9-10, II, kuzey, 7-8) (Kafesoğlu 1999: 249). Bu anlayışta gücünü Tanrı’dan aldığına inanan Kağan ise, sahip olduğu bu güçten genel olarak sorumlu olduğunu bilmektedir. Kağan Tanrı’nın emaneti ile ekonomik güce sahip olur ve o gücü halkın yararına kullanarak, adaletle halka dağıtır ki buna da bölüşmek, pay etmek, nasip anlamına gelen *ülüş/ülüg* denilmektedir. Böylelikle Türk devletinde yaşayanlar / halk, devletin maddi varlığından ve zenginliğinden en iyi şekilde yararlanma hakkına sahip olmuştur. Tanrı tarafından sadece özel kişilere verilen güç, kabiliyet Köktürk Kitabeleri’nde **kut** (“siyasî güç”, “iktidar”) (Kafesoğlu 1980:26) olarak geçmektedir. *Kut*, Türklerin geleneksel dünya görüşlerinde özel anlama sahip olan kavramlardan biridir. Tanrı tarafından verilen kutsal iyilik ve talihtir ki yönetici insan önce kut sahibi olmalıdır (Kafesoğlu 1999:249). **Kut**’u ve **siyasî gücünü Tanrı’dan alan Kağan** bunlardan sorumlu olmuştur.⁴² Türk yöneticiler Tanrı’dan gelen bu siyasî üstünlüğü ve gücü ellerinde tutabilmek için yönetimde her zaman başarılı olmaya mecbur olmuşlardır (Kıdırali 2016: 63-65, Baykara 2001: 162). Keza “Göktürk Hakanlığının kurucuları olan Bumın ve İstemi’yi Tanrı, Türk töresini yürütmeleri için tahta çıkarmıştır” (Kültigin kitabesi, Doğu, str. 1.), fakat inanişâ göre Tanrı bağışladığı bu *kut* (iktidar) ve

⁴² Türk anlayışında göğü ve yeri yaratan Tanrı’nın Türk hakanına kut vermiş olması gibi Hun hakanlarının unvanı da “Tengrikut” olmuştur (Köseoğlu 1997: 44).

ülüg'ü (kısmeti) layık olmayandan geri alabilir (Bilge, Doğu, str.34-35) (Kafesoğlu 1972: 28). Bu inançla iktidarı verenin Tanrı olduğu ve Tanrı'nın "adalet ve hizmete dayalı" (Başer 2011: 90) olan törenin yeryüzündeki devamını sağlamak amacıyla *kut* (iktidar) verdiği, bu verişin ise tek seferlik ve sürekli olmaktan çok yönetici tarafından bazı vasıfların yerine getirilmesiyle devamının mümkün olacağı anlaşılmaktadır. Buna bağlı olarak Türk anlayışında ilahî olanın hakan değil, "görev" olması, iktidarın, kaynağını Tanrı kut'undan alması, hakanın iktidarının hem meşru hem de sınırlı olduğu anlamına gelmektedir (Anbarlı Bozatay 2019: 72).

Siyasetname özelliği taşıyan "Balasagunlu Yusuf'un dilinin tüm sosyal ve kültürel iletişim kodlarını yetkinlikle kullandığı, Türk hükümdarlık kut'unun öğretisi" (Barutcu Özönder 2017:12) olan *Kutadgu Bilig* adlı eserde de "Tanrı'nın kime beylik verirse, ona işi ile oranlı akıl ve gönül vereceği" (Dilaçar 2016:108) ve "Kut'un Tanrı'nın bir ihsanı olduğu", bunun devamı için "halkın duasının da gerekli olduğu, iyilik, doğruluk ve güzellikte toplumla bütünleşme şartı olduğu", aynı zamanda "Kut'un, Tanrısal düzen-türeyiş sistemi anlamına gelen töreye uymakla kazanıldığı" belirtilirken, kut-töre-hâkimiyetin ilişkilendirildiği görülmektedir. Karahanlı döneminde de "Kut'un" Tanrı kaynaklı olduğu bir kere daha ifade edilmektedir (Başer 2015: 82-109).⁴³ Bu inançla, Tanrı'nın verdiği güç her şeyin üstünde tutulmuş "Gökte (Tanrı'da) talih (*ülüg*) bulmuş, küçlög (güçlü) Bilge Kağan" (MS821) ile Turfan'daki şehirli Uygur beylerinden birinin unvanına da şöyle geçmiştir: "Ulu Hakan (ilig) Tengride Kut Bulmuş, erdemiyle il tutmuş, Alp, Kutlug, Küçlög, Bilge, Uygur, Tangan". Köktürkler'de, "Tanrı'nın Köktürk hakanlarını Türk Töresini devam ettirmeleri için tahtta çıkardıklarına" inanılmıştır (Kül-Tegin Kitabesi Doğu, 1. Satır, Kafesoğlu 1980:57) Egemenliğe sahip olabilmek için Tanrı'dan kut alma gerekliliği, bengü taşlarda ve Uygur metinlerinde aynı zamanda devlet

⁴³ Metinlerde "Tanrı'nın buyruğu (*yarlık*) üzerine *Kut* ve *ülüg* (pay, hisse) sahibinin hem gücünün, hem "talih, kader, pay anlamına gelen "*ülüg*" ünü hem de kutlu Tanrı'nın bir lütfu anlayışı hâkim olmuştur (Jean-Paul Roux, (2011) *Eski Türk Mitolojisi*, Bilge Su, Ankara).

ve siyasî egemenlik gücünü de ifade etmiştir, ancak iktidar mutlak olmamıştır (Köseoğlu 1997: 44) Töreye uymakla mükellef olan bu iktidar anlayışında, diğer yandan “güç” ile “töre”nin yan yana olamayacağı inancı “Güç ilden girerse, töre (adalet) bacadan çıkar” atasözüyle ifade edilmiştir (Ögel 2016:259). Ayrıca *Kutadgu Bilig*’de belirtildiğine göre, törenin aydınlığını tüm insanlara ulaştırma, hareketi ve sözün herkes için bir olma vasfı, herkesin ondan nasibini alması “Töre’nin tüz (eşitlik) vasfı olduğunu da göstermektedir (Kafesoğlu 1980: 18). Bu sebeple Türk töresinde kanunun hükümdardan üstün olduğu görülmektedir.

“Gerçek kudretin törede/kanunda” olması yani yöneticide olmaması inancı Türk yöneticilerin sahip olduğu gücü kötüye kullanmasının önüne geçmiş ve adaleti öncelemelerine sebep olmuştur. Tüm bu tarihi perspektifte Türklerde güce / otoriteye dayalı değil adaleti⁴⁴ önceleyen bir iktidar anlayışı hâkim olmuştur. Türk düşünce ve inanç yapısını ortaya koyan abidevi ve çok yönlü bir eser olan *Kutadgu Bilig*’de Tanrı ancak kendi koyduğu nizama yani **töre**ye **uyanlara kut** vermektedir (Başer 2015:99) ve töre de adil bir devlet düzenini gerektirir, bu sebeptendir ki bu anlayış siyasî iktidara sahip olanların **adaleti** öncelemelerini sağlamıştır. Zira hükümdar töreyi tatbik etmek için Tanrı’nın yeryüzündeki temsilcisidir.⁴⁵

Tanrı *yarlıg* (emir ve izin), *kut* ve *ülüg* (talih) verdiği için kağan/hakan olan kişi kutlu olmasına rağmen, mukaddes kabul edilmemiş ve o da insanoğlu olarak, insanlarla eşit sayılmıştır (Ögel 2016: 27/80)⁴⁶

⁴⁴ Türk kurumlaşma modelinin ruhu olan adalet (Könilik) sistemin zulme izin vermeden devamını da sağlamıştır (Başer 2011:38).

⁴⁵ Türk Devleti’nin temeli; törenin ilahî nizam manasıyla, “Din ü devlet ve mülk ü millet” esasına göre şekillenmiştir (Ayrıntılı bilgi için bkz. A. F. Bilkın (2021) *Osmanlı İmparatorluğu’nun İdeolojisi*, İletişim Yayınları). [Sözü edilen “din” nizam, kanun ve töreyi, devlet hükmetmeyi yani siyasî erki, mülk vatani, millet de halkı belirtmektedir. Böylece gücünü Tanrı’dan alan, kut sahibi hakanın olduğu bir inanma modeline sahip Türk ontolojisinde fethettiği topraklarda neden “sömürüyü” değil de “adalet ve hizmeti” öncelediği cevabını kısmen vermiş olur].

⁴⁶ Bahaaddin Ögel de meşru olan gücün adaletle ve töreye uymakla mümkün olduğu inancının hâkim olduğunu belirtmiştir. “Töreyi doğru ve düzgün yürüten dünya düzene girdi; zorba ve haydutların (küçemçi) gelişine artık rastlamıyoruz” (KB 3108) (*Küçemçi*: zulm eden, zalim (*Dîvânü Lugâti’t-Türk*, Kaşgarlı

Eski Türklerde olduğu gibi Orta Asya göçebe kabilelerinde de yöneticilerin kutlu oldukları inancı devam etmiş, Kağan'ın gücünü Tanrı'dan aldığı görüşü toplum tarafından kabul edilmiştir (Kıdırali 2018:62). 46). Kazak Türklerinde de sosyal hiyerarşinin en üstünde olan han, hem başkumandan, hem en üst yargı yetkisine sahip olarak, sosyal yapıyı ve düzeni korumakla yükümlü olmuştur. Bozkırdaki bu hanın iktidarı, Avrupalı iktidar anlayışından farklı olmuştur. Bozkırda iktidar, genel olarak devlet içindeki diğer güçlerle paylaşılacak kadar sınırsız olmamıştır (Klyashtorny, Sultanov 2019:357). Kazak Türklerinde güç/iktidar (*biylik*) kavramı, koruma/himaye (ülke ya da halkın) adaletli yönetimi, iktidarın kurulması (hukuk alanında) ve ülke yönetimi gibi geniş anlamda kullanılmıştır. Bununla birlikte gelenek boyunca Kazak bozkırlarında kendine has kuralları olan demokrasi anlayışı ile, halkın gücü hukuk ilkelerinde görülmektedir. Ulu cüzün beyi olan Töle Biy, “Gücün sahibi olan halka karşı gelen handan bey olmaz” diyerek bunu göstermiştir (Tavekelova 2010). Keza geleneklere uygun biçimde iktidara gelen hanların sorumlulukları olmuştur fakat örneğin milletin toprakları onların mirası olmamıştır (Maukhara 2011: 93). Hatta küçük cüzün hanı olan Ebu'l Hayr Han'ın Rus egemenliğini, halkın reyini almadan kabul etmiş olması, an'aneye aykırı kabul edilmesi de (Hayit 1995: 54) bunun göstergesidir.

Kazak Hanlığı döneminde de genel olarak Han merkezî bir otorite olmamış, kendi sultan ve konar-göçer boyların liderlerinden oluşan şûralarda, hanlıkla ilgili meseleleri çözmek için yılda bir toplanan kurultaylarda bir araya gelerek kararlar alınmıştır. Dolayısıyla hanlık yönetim sistemi de örf-adet hukukuna dayanmıştır (Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar, Kazakistan İlimler Akademisi 2013: 232).⁴⁷ Buna

Mahmud, 495/397 Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014, Ankara) ifadesinden küç>güç/zulüm sözcüğünden türemiş “küçemçi” zalim, yani gücü kötüye kullanan, töreden ayrılan anlamına geldiği görülmektedir. Bununla birlikte “erk” sözü güçten daha kuvvetli anlamda kullanılıp, hakan unvanlarında kullanılmamış, erk ve erklik Tanrı'ya göre bir öz gibi görünmüştür. Çünkü güçlü olan Tanrı “*Tanrı erkli*dir” (Ögel 2016:262) inancı hâkim olmuştur.

⁴⁷ Bu, siyasî iktidarın ya da yönetimin (hem de denetimin) “seçim” ile belirlenmesinin Türk toplumlarında daha eski dönemlere dayandığının göstergelerinden sadece biri olup, ayrıca araştırılmaya muhtaç bir konudur.

paralel olarak sonraki süreçte de Kazak bilim adamı Ahmet Baytursın Kazakların Sovyet İhtilâli'ne tamamen yabancı kalarak ve onu anlamamalarının “Kazak toplumunda sınıf farkının bulunmaması” sebebiyle olduğunu belirtmiştir (Kendirbai 2014: 659). Kazak tarihinde de adalete dayalı olan iktidar anlayışı, şimdiye miras kalarak sözlü kültür ürünlerinde ve atasözleri vasıtasıyla tasavvur edilebilmektedir. Töle bi'nin sözünden de anlaşılacağı gibi “Halkına adil ol, düşmana gaddar ol!” (*Halkına ädil bol, javulina katal bol!*) (<https://pps.kaznu.kz/kz/Main/FileShow2/73724/92/1/119/0//>, erişim tarihi: 10.07.2019) bozkırda en yüksek ahlak anlayışı dürüstlük ve adalet olmuştur.

Kazak Türklerinin içtimai yapısını, yol (*jol*) adı verilen “Nesilden nesile, ağızdan ağıza aktarılan töre ve kanunlar” (Gömeç 2015: 122) oluşturmuştur. Aynı zamanda kabile ve boyların yöneticileri **iktidar sahibi biylerin** dürüst ve belirli kurallara göre davranan kimseler olması gereklidir. Bununla birlikte Kazak töre ve geleneklerini çok iyi bilen itibarlı kimseler oldukları (Subhanberdina 1994: 365, Tamir 2014: 656) kaydedilmiştir. N. Nazarbayev'in eski Kazak hanları gibi geleneğe bağlı kalarak Türk töresi usulüne göre ak keçe üzerinde makamına ilerlemesi (Gömeç 2015: 128) yönetime geçerken bile bu geleneğe bağlı kaldığını göstermektedir. Bu bakımdan Kazak geleneğinde varlığını gösteren bu sınıfsız, adaleti önceleyen kadim töre anlayışının Kazakistan Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra da devlet anlayışındaki geleneğe bağlılıkla epistemolojik olarak devam ettiği görülmektedir. Ülkenin kurucu Cumhurbaşkanı olan N. Nazarbayev'in millî fikirlerini stratejileri ile hayata geçirdiği ve Türk devlet geleneğinde insana hizmeti ve adaleti önceleyen töreye bağlı kaldığı görülmektedir.

3. BÖLÜM

KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ'NİN SOSYOEKONOMİK YAPISI

3.1. İDARİ YAPILANMA

Kazakistan Cumhuriyeti Avrasya'nın merkezinde 2.724.900 km karelik alanda bulunan, kuzeyde Rusya Federasyonu, doğuda Çin, güneyde Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan Cumhuriyetleri ile komşudur.

Kaynak: <https://user.iiasa.ac.at/~marek/fbook/04/geos/kz.html> (Erişim tarihi: 16.11.2021).

İdarî olarak⁴⁸ 14 il (*oblas*) (Akmola, Aktöbe, Almatı, Atyrau, Batı Kazakistan, Jambıl, Karagandı, Kostanay, Kızılorda, Mangıstau, Pavlador, Kuzey Kazakistan, Türkistan, Doğu Kazakistan) ve 3 büyük şehirden (*kala*) (Astana, Almatı, Çimkent) oluşmaktadır. (http://stat.gov.kz/faces/publicationsPage/publicationsOper/homeNumbersPopulation?_adf.ctrlstate=4txp58f2b_4&_afLoop=2322817384594362#%40%3F_afLoop%3D2322817384594362%26_adf.ctrl-state%3D22zlicxkfq_30, erişim tarihi:

⁴⁸ İdarî bölge yapısıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. http://kodeksy-kz.com/ob_administrativno-territorialnom_ustrojstvo/download.htm, erişim tarihi: 20.06.2019.

15.07.2019). Köyler (*avıl*) ilçelere (*avdan*), ilçeler illere, iller eyaletlere bağlıdır ve en büyük idarî birim olan eyaletler valiler tarafından yönetilmektedir. Valiler, başbakanın teklifiyle Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır (Küçük, 2002:130). Aynı zamanda ülkenin Cumhurbaşkanı, yasal olarak bölge ve ilçe oluşturma, dağıtma ve idarî merkezi belirleme, değiştirme yetkisine sahiptir <http://www.government.kz/ru/akimaty-oblastej-gorodov-astany-almaty/58-akimat-goroda-astany.html>, erişim tarihi: 09.06.2019).

Üç büyük şehirden biri olan başkent **Astana** (2019'dan itibaren **Nur-Sultan** https://www.akorda.kz/kz/official_documents/constitution, erişim tarihi: 09.06.2019), 7 bin km² alana sahiptir. 1997'de başkentten taşınması bu bölgedeki ekonomik kalkınmayı hızlandırmıştır. N. Nazarbayev'in bu taşıma talebinin asıl nedeni ise bölgedeki etno-demografik dengeyi sağlamak, iş gücünün kuzeye göçünü teşvik etmek, Kazakları kuzey bölgesindeki endüstri ve tarım üretimine dâhil etmektir. Sonuç olarak durum bölgedeki etnik Kazakların lehine gelişmiştir (Cohen 2008: 28). Şehir, 1999 yılında UNESCO tarafından "Barış Kenti" olarak ilan edilmiş olup, mitolojik bir motif olan "Bayterek" (Dünya Ağacı), "Barış ve Uyum Sarayı", Avrasya'nın merkezinde yeni bir devletin doğuşunu simgeleyen "Kazak Eli" heykel kompleksi gibi yapılarla da ülkenin bağımsızlığının, gücünün ve halkının birliğinin siyasî sembolü hâline gelmiştir (tarih-begalinka.kz, erişim tarihi: 20.06.2019).

Ülkede Almatı, Sariarka, Esil, Baykonır olmak üzere 4 bölge (*aymak*) bulunmaktadır. Hem bölgenin hem şehrin adı olan **Almatı**, başkentten sonra ülkenin bir diğer büyük şehridir. 1.916.822 nüfuslu olup ülkenin güneydoğusunda yer almaktadır (<https://www.gov.kz/memleket/entities/almaty?lang=kk>, erişim tarihi: 16.07.2019).

1991 yılından itibaren şehrin gelişmesinde yeni bir dönem başlamıştır. Şehrin Alma-Ata olan adı Almatı olarak değiştirilmiş ve bunun devamında tarihte

Ruslaştırma politikasıyla yabancı isim verilen pek çok caddeye Kazakların bağımsızlığı için mücadele edenlerin isimleri (Kirov Caddesi'nin *Kazıbek Bi* olması gibi) verilmiş ayrıca uluslaşma sürecinde yer isimlerinin Kazak Türkçesiyle adlandırılması (Kalinin'in *Bostandık* (Hürriyet), Lenin'in *Jetisuv* olması gibi) söz konusu olmuştur (Kozgambayeva 2016).

Ülkedeki bir başka büyükşehir olan **Çimkent**, daha önce Güney Kazakistan Bölgesi'nin merkezi iken, 19 Haziran 2018'den itibaren Almatı ve Astana gibi megapol şehirler arasında yer almış ve Güney Kazakistan'ın idarî merkezi Türkistan olarak belirlenmiştir⁴⁹ (http://www.akorda.kz/kz/legal_acts/decrees/kazakstan-respublikasynyn-akimshilik-aumaktyk-kurylysynyn-keibir-maseleleri-turaly?q=, erişim tarihi: 09.06.2019).

Modern yapılardan oluşan Astana, ülkenin modern yüzünü yansıtırken Çimkent ise gelenekselin sembolü niteliğindedir.

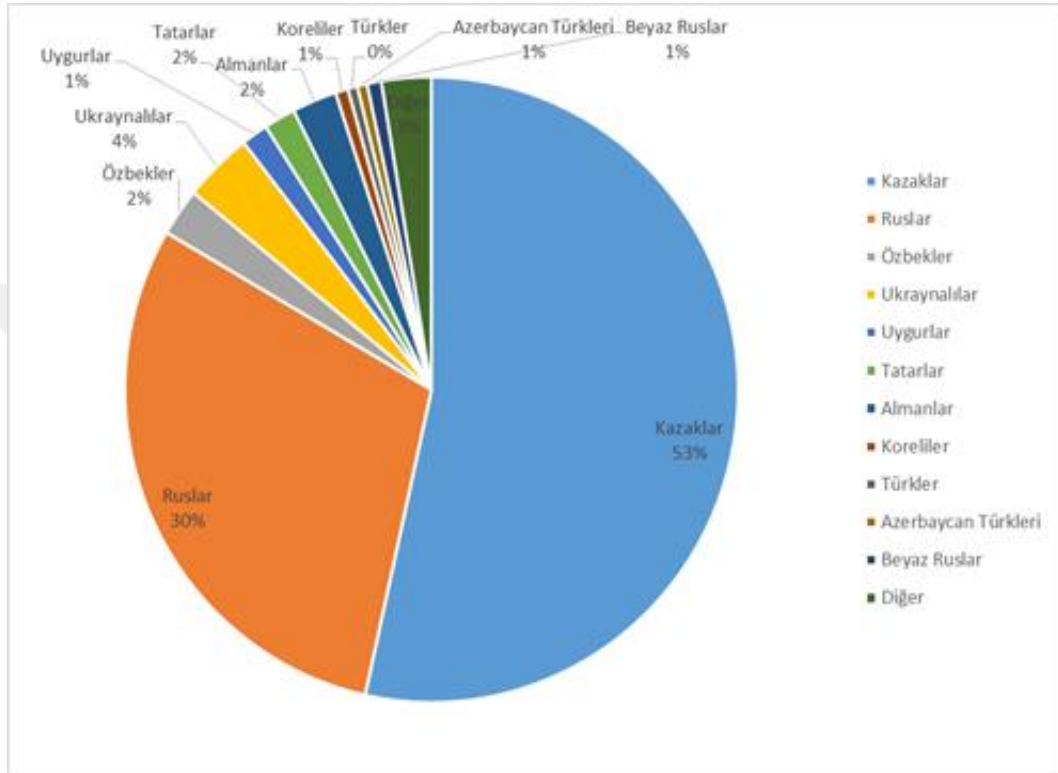
2018 verilerine göre Astana'nın nüfusu 45.887'dir. Almatı 52. 843 ve Çimkent 59. 906 kişiden oluşmaktadır (http://stat.gov.kz/faces/homePage.jsessionid=a80kPh8WpJLaB4XF_Xcj4eSUhoGo_v2Byc26gMh2YYnUihBXgflk!1104536657!1266970695?_afLoop=2317669581087304#%2Foracle%2Fwebcenter%2Fportalapp%2Fpages%2Fnavigation-renderer.jspx%40%3F_adf.ctrl-state%3D11pc67coxs_4) , erişim tarihi:15.07.2019).

3.2. ETNO-DEMOGRAFİK YAPI

Temmuz 2017 verilerine göre Kazakistan'da toplam nüfus 18.556.698 olup bu nüfusun % 61.3'ünü Kazak Türkleri, %23.7'sini Ruslar, %2.9'unu Özbek Türkleri,

⁴⁹ N. Nazarbayev, 2018 yılında kalem aldığı "Büyük Bozkırın Yedi Özelliği" (*Uly dalanın jeti kıry*) adlı makalesinde Kazakistan'ı "Tüm Türk yurtlarının kutlu baba ocağı" olarak zikrederek tüm Türkler için birleştirici ve manevi öneme sahip mekan olarak nitelendirmiş ve çeşitli projelerle bölgede kalkınma hamlesi başlatmıştır. (*Egemen Qazaqstan*, 21.11.2018, <https://egemen.kz/article/178090-nursultan-nazarbaev-uly-dalanyh-dgeti-qyry>).

%2.1'ini Ukraynalılar, %1.4'ünü Uygur Türkleri, %1.3'ünü Tatar Türkleri, %1.1'ini Almanlar, %4.4'ünü de diğer milletlerden olanlar oluşturmaktadır (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kz.html>, erişim tarihi: 15.08.2019).

Kaynak: “Itogi natsional’noy perepisi naseleniya Respubliki Kazahstan 2009 goda” *Analitičeskij otčet, Agentstvo respubliki Kazahstan po statistike, halık sanajı* 2009, Astana, 2011.

Kazakistan Cumhuriyeti Slav unsurun en yoğun olarak bulunduğu bağımsız Türk Cumhuriyeti’dir. Kollektifleştirme, II. Dünya Savaşı, nitelikli Rus göçü ve “Bâkir topraklar projesi” gibi uygulama ve olaylar, demografik yapının Rusların lehine gelişmesinde en önemli etkenlerdir (Türk, Satymova 2018: 449-451).

1926 sayımına göre Kazakistan’da Rusların oranı %20 iken, 1939’da yaklaşık olarak %40 olmuş ve bu tarihte Ruslar, nüfus bakımından baskın etnik unsuru oluşturmuşlardır (Karasova-Vladislavleva 2009: 26). Bununla birlikte Kazakların genel nüfus içinde oranlarının gerilemesinde de önemli tarihsel olaylar etkili olmuştur. Bunların başında 1920’li yıllardaki tarımsal göç, 30’lu yıllardaki sürgünler, yaşanan

açlık felaketi ve devamındaki suni şehirleştirme ve zorla kollektifleştirme gelmektedir (Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar, Kazakistan İlimler Akademisi 2013: 545). Demograf Makaş Tatimov'un tahminine göre, 1920-1921'deki açlık ve kıtlık yıllarındaki kayıpların yanı sıra II. Dünya Savaşı'nda 350 bin Kazak Türkü ölmüş olmasaydı bugün Kazakların nüfusu 32 ile 35 milyona ulaşmış olabilirdi (Sultanmuratov 22.05.2013).⁵⁰ Ayrıca II. Dünya Savaşı'ndan sonra Kazakistan'da yaşayan esirler ve göçlerle, Sovyetler döneminde yaklaşık 6.200.000 kişi Kazakistan'a yerleşmiş, M. Tatimov'un da ifade ettiği gibi kayıplar ve sonrasında daha çok Çin ve Afganistan olmak üzere yurt dışına göçler sebebiyle Kazak nüfusu Kazakistan'da azınlığa düşmüş, böylelikle Kazakistan'ın etnik kompozisyonu değişmiştir (Yapıcı 2011: 116).

Kazak Türkleri, Kazakistan dışında İdil'den Batı Sibirya'ya, Hazar'ın kıyılarından Doğu Türkistan'a kadar olan geniş coğrafyada yaşamaktadırlar. 16. yüzyıldan bu yana Doğu Türkistan'da yaşayan ve Moğolistan'da (Bayan Ülgiy'de) kendilerini "Kerey Kazakları" diye isimlendiren Kazaklar ile *"Abılay Han'ın hâkimiyeti altında bir kısım Kazak Türk'ünün Altay Dağlarına doğru göç ettikleri"*, (Kımball 2002: 723) beş bine yakınının Sovyetler döneminde Afganistan'a giderek Mezar-ı Şerif'e yerleştikleri bilinmektedir (Bozkurt,1980).

2011 verilerine göre, Kazak Türklerinin nüfusunun en yoğun olduğu Türk Cumhuriyeti (831 bine yakın) Özbekistan, ikincisi ise Türkmenistan'dır (300 bine yakın) (Nogaybayeva, Omarbekov 1991: 130).

Bağımsızlıktan önce SSCB döneminde yapılan 1989'daki son nüfus sayımında Kazakların oranı %39,7 iken, Kazakistan'ın bağımsızlığını elde etmesinden sonra

⁵⁰ Jungar istilasası sonucu ortaya çıkan "Aktaban şubırındı" olayından, 1916 Millî Kurtuluş ayaklanması, 1931-1934 açlık ve salgından kırılanlar, Stalin dönemindeki kurşuna dizilenler, İkinci Dünya Savaşı'nda ölenler ve tüm bu can kayıpları ile öncesinde ve 1986-1989 yıllarında göçe maruz kalma gibi felaketlerle Kazak Türkleri 5 milyondan fazla insanını kaybetmiştir. 200 bin civarında insan da göç etmiş bazıları yollarda hayatını kaybetmiştir (Alpeyisov 2020:93).

1991 ve 1992’de Moğolistan’dan 41 bin, 1993’te 23 bin Rusya’dan, Baltık ülkelerinden, Ukrayna, Kafkaslar ve Tacikistan’dan yaklaşık 50 bin Kazak, Kazakistan’a gelmiştir. 1995 yılına gelindiğinde ise Kazak Türklerinin toplam nüfustaki oranı %46’ya yükselerek en kalabalık etnik grup olmuştur. Kazakistan Cumhuriyeti’nde 1999 yılında yapılmış olan sayıma göre Kazakların oranı %53.4’e ulaşmıştır (Asılбек 2018, Asylbekov 2007: 164).

Günümüzde Nursultan Nazarbayev’in yürüttüğü politikalarla nüfus dengesi büyük ölçüde değişmiştir. Bağımsızlığın ilânından (16 Aralık 1991) hemen birkaç gün sonra Nazarbayev radyo aracılığıyla, çeşitli tarihî olaylar sonucunda vatanlarından göçmeye mecbur kalmış olan, Kazakistan dışında yaşayan Kazak Türkleri için, Kazak diasporasının yurtdışındaki temsilcilerine, kendi tarihî vatanlarına gelmek isteyenlere geri dönmelerini teklif etmiştir (Kasımbekova vd. 2015, 166). Böylelikle demografik reformun sinyalini vermiştir. Nazarbayev’in 2008’de başlattığı “*Nurlı Köş*” (Nurlu Göç) programı ile kendi vatanlarına geri dönmek isteyenlere yardım edilmiştir. 2001-2010 yılında **Göç Politikası Programı** ile anavatanına geri dönen etnik Kazakların sayısı 1999’da 500 kişi, 2003’te 5 bin, 2004’te 10 bin, 2005’te 15 bin, 2006’da 15 bin kişiye ulaşmış (Bayandina 2014), böylece “vatanına geri dönen Kazaklarla birlikte Kazak Türklerinin nüfus oranı %50’nin üzerine çıkmıştır (Qazaqstan Halkı Assamblyesi Jıyırma Jıldık Tarih 2015: 60). Bu durum Kazakistan’ın demografik krizden çıkması olarak değerlendirilmektedir. Öyle ki demografik denge Kazak Türklerinin lehine dönmeye başlamıştır.

Bugün 140 ayrı etnik grubun temsilcilerinin yaşadığı Kazakistan’da, bizzat SSCB’nin son dönemini ve SSCB’nin yıkılış nedenlerinden birinin “milliyetler meselesi” olduğunu bilen bir siyasetçi olarak N. Nazarbayev, bağımsızlıktan sonra lideri olduğu ülkedeki farklı etnik yapıların varlığı konusunda oldukça dikkatli bir

politika yürütmüş, denge siyaseti izleyerek aşırı milliyetçi hareketleri kontrol altında tutmaya çalışmıştır.⁵¹

3.3. DİL

Kuzey Batı (Kıpçak) grubunda bulunan “Kazak Türkçesi’nin tarihi, “*Ru-taife*” birliklerinin etnik bileşenlerinin tarihi ele alındığında, oluşma tarihi eski, orta ve yeni dönem olmak üzere 3’e ayrılmaktadır. **Eski dönem**, 5. yüzyıla kadar Sakaların etnik kültürel mirasçısı olan Usun, Kanglı birlikleri dönemidir. Orijinal materyallerin sınırlı olması ve araştırma metodunun yetersizliği sebebiyle bu dönem tam olarak araştırılamamıştır. **Orta dönem**, Türk Kağanlıklarının kurulup gelişmesi ile Orhon-Yenisey’deki Talas Runik Anıtları’nın dilini kapsamaktadır. Bu dönem (10-17. yüzyıl), Avrasya’da etnik-dilbilimsel olaylara iz bırakan çeşitli tarihî olaylarla birlikte anlatılmaktadır. Bu bölgede, o dönemde göçebe, yarı göçebe veya yerleşik hayat süren, sosyal ve siyasî gelişim seviyesi farklı birçok Türk taife birlikleri toplu ya da dağınık şekilde yaşamışlardır. 15. yüzyıldan 18. yüzyılın ilk yarısına kadar dağınık *ru-taife* birliklerinin birleşmesi ve **Kıpçakça** döneminde iç entegrasyon ve yakınlaşma ile taifeler arasındaki diyalekt farklılıkları ortadan kalkmaya başlamıştır (Asılbekov, Aldajumanov 1998: 580). Kazak yazı dilinin başlangıcı ise, 19. yüzyılın ortalarına dayandırılmakta olup bunun en büyük aydınlatıcısı Abay Kunanbay (1845-1904)⁵² sayılmaktadır. Dilin gelişimine bakıldığında, sosyokültürel hayattaki değişikliklere sebep olan tarihî büyük olayların dile etki ettiği görülmektedir (Ayagan 2007: 153).

⁵¹ Sosyal psikolog J. Habermas’ın belirttiği gibi ulus-devlet; yeni meşruluk temelinde sosyal entegrasyonunun yeni, daha soyut biçimini olanaklı kılmıştır (Habermas 2012: 20-22). N. Nazarbayev kurulmakta olan modern devletin, içeride Kazakistan Halk Asamblesi başta olmak üzere yürüttüğü farklı faaliyetlerle bu sosyal entegrasyonu korumuş ve dış siyasetle de ulusun varoluşunu kanıtlamıştır.

⁵² Şair, düşünür ve Modern Kazak Edebiyatı’nın kurucusu olan Abay Kunanbay’ın yaşadığı dönemde Kazak toplumu bir yandan sömürü düzeninin, diğer yandan feodal beylerin baskısı altında yaşamaktaydı. Abay da bu dönemde bir aydın olarak halkının gelişmesi, bilim ve sanat öğrenmesi için yol gösterici olmuştur (Abdeşev 2014:11). Puşkin, Lermontov gibi ünlü Rus şairlerin şiirlerini Kazak Türkçesi’ne çeviren Abay, şiirler yazmış ve yazdığı şiirlerin bir kısmını bestelemiş, çalışmalarıyla Kazak edebiyatında iz bırakmıştır. Çalışmalarında, Rus ve Avrupa aydınlanması, Hümanizm ile eleştirel gerçekçilik yönünde ilerlemiştir (Avezov 1995).

Bu değişiklikler Kazak Türkçesi'nin söz varlığına da yansımıştır. Arapça, Farsça kelimelerin sözvarlığına dâhil olmasının ardından, uluslararası terimler ve Sovyet Dönemi'nden itibaren Rusça kelimeler dile hızla yerleşmiştir.

Kazakistan'da dile yansıyan tarihi olay ve değişikliklerle birlikte, uygulanan dil politikaları Kazak Türkçesi'nin dil durumunu derinden etkilemiştir: 1917- 1924 yıllarındaki iç savaş ve Sovyet Hükümeti darbesi sonucunda 1 milyona yakın Kazak Türkü'nün ölmesi, 1929'da başlayan önceden düşünülmüş suni bir kıtlığın yaşanmasına neden olan kolhozlaştırma, Sovyetler'de özellikle Kazakistan'da sanayileştirme çalışmasının hızlı bir şekilde gerçekleşmesi, II. Dünya Savaşı sırasında Rusya ve Ukrayna'nın büyük fabrika ve ağır işletme sanayilerinin Kazakistan'da yerleştirilmesi ve bunun neticesinde dışarıdan sayısız yabancı işçinin gelmesi ve yine bu savaşta 1 milyondan fazla Kazak Türkü'nün hayatını kaybetmesi, Stalin tarafından başka halkların bu bölgeye yerleştirilmesi ile diğer ulus temsilcilerinin sayılarının artması, 1936-1937 yıllarında başlayan siyasî soykırımla pek çok Kazak aydınının kurşuna dizilmesi ya da sürgün edilmesi (Kurmanbayeva 2018: 464-465; Boranbayeva 2004: 24-25), Stalin sonrası Hruşçev'in (döneminde) boş alanları ekin tarlasına dönüştürme bahanesi ile sayısız göçmeni Kazak bozkırına yerleştirme siyaseti gibi etno-demografik durumu Kazaklık ve Kazakistan aleyhine çeviren uygulamalar Kazak Türklerinin azınlık durumuna gelmelerini beraberinde getirmiş, dolayısıyla Kazak Türkçesi konuşurlarının sayısındaki azalma dil durumunu doğrudan olumsuz yönde etkilemiştir.

Tarihbilimci S.S. Gökgöz, Eski Sovyet döneminden erken bağımsızlık dönemine devreden (90'lar-2000'lerin ortası) ve Dünya Tatarlar Kongresi'nin de ilk başkanı olan Tatar tarihçi İ. Tagirov'un ifadesiyle Sovyet milliyet siyasetinin tüm sosyokültürel uygulama alanlarında yaşanmış tecrübenin güçlü bir "soysuzlaştırma" uygulaması olarak temelden dil ve din ekseninde biteviye gerçekleştirek aynı zamanda

bunların tahribatına yöneldiğini ve Sovyetler Birliği’nde istisnasız tüm Rus olmayan milletler için şiddeti değişerek biçimlendirildiğini belirtmiştir (2007: 122). Kazak Türkleri de milliyet siyasetinin dil ve din boyutuyla en çok etkilenmiş olanlardandır. Özellikle dil konusunda, bir yandan demografik yapının da etkisi ile daha dezavantajlı durumda iken, diğer taraftan yaratılan on sekiz Türk yazı dilinden biri Kazak Türkçesi olmuş, yeni yazı dili inşasında alfabe değişikliği önemli bir yer tutmuştur. Sovyet iktidarının ilk yirmili yıllarında Kazak Türklerinin özerklik alması ve Kazak Türkçesi’nin devlet dili olması (1923) önemli olayların başında gelmiştir. Kazak Türkçesi, 1923’te her ne kadar devlet dili statüsünde kullanılmaya başlanmış ve 22 Kasım 1923’te Orenburg’da yayımlanan dil hakkındaki kararnâme ile “Kazakça’ya Rusça ile aynı şekilde devlet dili statüsü” (Belgara 2012: 51) verilse de 1930’lu yılların ortalarından itibaren tüm SSCB’de hâkim dil Rusça (Pamir Dietrich 2015: 1) olmuş ve bu dönemden itibaren kültür asimilasyonu ile dil tutumunun değişmesi planlanmıştır. Türkistan haritasının yeniden çizilmesiyle başlayan bölünme sonrası, Çarlık devrinden sembolik bir isim olarak Rus şarkiyatçı, türkolog ve misyoner-pedagog Nikolay İvanoviç İl’minskiy’nin özel çabalarının miras alınarak yazı dilinde de bu bölünme uygulanarak mümkün hale gelmiştir. Adıyla anılan İl’minskiy’nin Sistemi bağlamında, Çarlık Rusyası’nın egemenlik sahasındaki Türk toplumlarının (ekseri Müslüman Türk olanların) Arap harfli ortak yazı dilini, Türk lehçe ve ağızlarının kendi ses ve biçim özelliklerine göre, Krill temelli alfabeler inşa edilmesi, bu yöntemle ortak yazı dilini parçalayarak her bir konuşma dilini ayrı birer yazı dili hâline getirme uygulaması yürürlüğe sokularak, birbiriyle kaynaşmış olan boyların bile giderek birbirlerinden kopmaları sağlanmıştır. 1926-1928 yılları arasında kullanılan Arap alfabesinden Latin alfabesine (Latinleştirme), 1938-1940 arasında Latin alfabesinden Kiril (Rus) alfabesine (Kirilleştirme) geçilmiştir. 1940’dan itibaren ise her Türk boyu için harfleri birbirinden farklı Kiril alfabeleri inşa edilmiş ve her Türk yazı dilinin

imlâsı da birbirinden ayrı geliştirilmiştir (Devlet 1999: 162, Kocaoğlu 2014:751).⁵³ Kiril temelli Sovyet alfabe ve dil siyaseti (‘dil planması’) Sovyetler’in stratejik olarak “en büyük” planlı ve sistemli siyaseti idi⁵⁴, her bir kurucu veya özerk cumhuriyette, istisnasız her Türk toplumunda birbirine koşut olarak uygulandığından, diğerleri gibi Kazak Türkçesinin kullanım alanının daralması (bilimsel akademik, entelektüel, edebî, idarî vs.) bilinçli sağlanarak Kazak Türkçesinin de, konuşarları ve yazarları nezdinde ana dil temelinde yazı dil gelişimi engellemiştir (Kurmanbayeva, 2018: 465; Mırzahmetulı 2020: 190). 5 Nisan 1938 itibariyle de Sovyet hükümetinin **yeni dil politikası** kapsamında “Kazak okullarında Rusça’nın zorunlu öğretilmesi hakkında” karar kabul edilmiş (Abdijalel,12.12.2018) böylece Rusça eğitim-öğretim dili halini almıştır.

1958-1959’da gerçekleştirilen eğitim reformuyla Rusçanın ilköğretimde zorunlu dil olması, bürokraside ve eğitim alanında merkeze alınması Kazak Türkçesini zayıflatan esaslı bir darbe olmuştur (Grenoble 2003: 57, Smagulova 2008:169). Tüm bunların sonucunda Kazaklar arasındaki dil farklılıkları pekişmiş, Rusça konuşan Kazakların üniversite diploması ve mesleki eğitime sahip olma, kentli, kozmopolit, daha müreffeh olma olasılığı artmıştır (Smagulova 2008:169). Diğer yandan Kazak elitleri ve halkı, dil ve kimliğin millî çıkarlarına önem vermişlerdir. Bu dönemde de Kazak aydınlar, dilin korunmasının ve edebiyatın geliştirilmesinin, millî kimliğin çekirdeğini oluşturacağına inanmışlardır. Alaşçı aydınların bağımsızlık mücadelesinde dilin ayrı bir yeri olmuştur. Bunların başında Ahmet Baytursın gelmiştir. O, modern Kazak gramerinin temeli sayılan çalışmalarında Kazak Türkçesini yeniden yapılandırmaya çalışmıştır. Hem Kazak alfabesini sistemleştirmiş hem de dili

⁵⁴ 3 Mayıs 1876’da N. İl’minskiy Maarif Nezâreti’ne yazdığı mektupta “İslâm dini olduğu sürece Rusçanın Arap alfabesine karşı mücadelesi önemsizdir” demesi üzerine, bundan sonraki süreçte Ruslaştırılmada Arap alfabesinin Rus Kirill alfabesi ile değiştirilmesi söz konusu olmuştur (Kıdıralı 2018: 299).

sadeleştirmeye çalışmışsa da (Kendirbai 2014: 656) bu dönemde egemen ideolojinin tesirinden kaçınılamamıştır.

Gorbaçov dönemi itibariyle [daha rahat hareket ve ifade imkanı bulan Kazak milliyetçiliğine paralel olarak] Kazak Türkçesi bu döneme kadar maddi değerini kaybetmiş olsa da millî kimliğin bir amblemi sayılarak değeri her zaman yüksek olmuştur (Smagulova 2008: 172).

Kazak Türkçesi'nin kaderini değiştiren olayların başında 1986 yılında yaşanan **Aralık Olayları** gelmektedir. Kazak gençlerinin Almatı'da ayaklanmalarının sebeplerinden biri de dil meselesi olmuştur. Aralık Olayları "Cumhuriyet Genelinde Kazak Dili Öğretmek ve Geliştirmek" kararının çıkmasına neden olmuştur (Kınacı 2010:1314). Bu süreçte Kazak aydınlarının Kazak Türkçesi'nin statüsünü yükseltme mücadelesi devam ederken 1988 yılında, **ana dil hareketi** (*ana tili kozgalısı*) faaliyet göstermiştir. Kazak diline olan talebin artması ile 22 Eylül 1989'da, Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti tarafından **Dil Yasası** (Kazakistan SSC'deki Diller Hakkındaki Yasa) çıkarılmıştır. Bu yasa uyarınca **Kazak dili devlet dili olarak** tanınmış, Sovyet çapında "uluslar arası iletişim dili" olduğu belirtilen Rusçanın da devlet dili ile eşit olarak kullanılacağı belirtilmiştir. 22 Ekim 1989'da da Uluslararası Kazak Dili Derneği (*Qazaq Tili Qoğamı*) kurulmuştur. Bu oluşum bağımsızlığa giden yolda önemli rol oynamış ve "Kazakistan'ın bağımsızlığı ile eşanlamlı" olarak görülmüştür, toplum devlet fikri etrafında birleştirilmiştir. Yine bu derneğin çabalarıyla 1993 yılında bakanlık bünyesinde bir dil komisyonu kurulmuş, Kazak Türkçesinin statüsünü yükseltmek amacıyla bu dönemde ilk kez cumhurbaşkanı adayları devlet dili sınavına girmişlerdir (Armaoğlu 2005: 940; Kamzabekulı 12.11.2020).

Kazakistan Cumhuriyeti'nde 11 Temmuz 1997'de kabul edilen "Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki Diller Hakkındaki Yasa" ile Kazak Türkçesi'nin devlet dili olarak

statüsü güçlendirilmiştir.⁵⁵ Kazakistan’da kullanılan dillerin hukukî konumlarını ve kullanım alanlarını, ayrıca bu konuda Kazakistan devletine ve Kazakistan halkına düşen görev ve sorumluluklarını, özgürlüklerini belirleyen 151 numaralı bu yasa olmuştur. Bu yasa ile Kazak Türkçesi’nin hukukî ve toplumsal konumunun yükseltilmesi ve korunmasının yanı sıra Rusça’nın da resmî konumunun ve işlevselliğinin korunması ve ülkede varlığını sürdüren herkesin ana dilinde kullanım özgürlüğü garanti altına alınmıştır (http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z970000151_, erişim tarihi: 01.05.2018; Eren, Aleskerli 2005: 246). Bu yasanın 4. Maddesi’ne göre “Kazakistan Cumhuriyetinin devlet dili Kazak dilidir”. Yasanın tanımlamasına göre devlet dili devlet yönetiminin, mahkemelerin, devlet topraklarının tamamındaki toplumsal alanlarda kullanılan resmî yazışmaların dilidir. Ayrıca devlet dilini bilmek her bir Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşının borcu ve Kazakistan halkını birleştirici bir unsur olarak görülmektedir. Aynı yasanın 5. Maddesi’nde, devlet kurumlarında ve yerel yönetim organlarında “resmî olarak Rusça Kazak dili ile eşit biçimde kullanılır” ifadesi yer almıştır. 8. Madde’de de “Kamu kurumlarında ve yerel yönetimlerde Rusça resmî olarak Kazak Türkçesi ile eşit biçimde kullanılır” ifadesine yer verilmiştir. Bununla birlikte Kazakistan Cumhuriyeti’nin her vatandaşına kendi dilini kullanma ve iletişim dilini seçme hakkı tanınmış, ayrıca devlet tarafından bu dillerin öğrenilmesi ve geliştirilmesinin teşvik edileceği ayrıca belirtilmiştir (http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000151_, erişim tarihi: 02.05.2018). Bu yasanın kabulünden sonra Cumhurbaşkanı Nazarbayev’in emri ile 22 Eylül 1997’de, “Kazakistan Cumhuriyeti’nin Halk Dili Günü” olarak ilân edilmiştir (<https://lenta.inform.kz/kz/22-yrk-yek-aza-parat-k-nt-zbes-atauly-k-nder-o-i-alar-es->

⁵⁵ Kazakistan Cumhuriyeti’ndeki tüm dillere eşit olarak saygı duyulduğunun göstergesi olan bu kanunla, dillerin öğrenilmesi, geliştirilmesi için de gereken koşullar sağlanmıştır. Kazakistan Cumhuriyeti’nin 1997’deki “Dil Hakkındaki Yasası” için bkz. http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z970000151_ “Qazaqstan Respublikasındağı til tuwralı Qazaqstan Respublikasınıñ 1997 jılğı 1 şildedegi N 151 zañı”, erişim tarihi: 01.05.2018.

nder a2951474, erişim tarihi: 02.05.2018). Bu resmî gün daha sonra Kazak ulusal hareketinin mühim ve simgesel siması Ahmet Baytursın'ın (1873-1937) doğum günü olan 5 Eylül tarihine alınmıştır. 5 Eylül tarihi elbette bellek-tarih bakımından simgeseldir, çünkü Kazak Türkçesi'ne büyük emek vermiş ceditçi ve dilbilimci Ahmet Baytursın aynı zamanda Alaş Orda hareketinin güçlü siyasî aydını idi ve Stalin dönemi etnik siyasî tasfiyelerinin Kazakistan'daki en mühim siyasî aydın figürü sırasında idi.

Bağımsızlıktan sonra Latin alfabesine geçiş için 2006'da bir komisyon kurulmuş fakat kesin karara varılmamıştır. Hâlâ Rus nüfusunun bulunduğu ülkede bu hassas bir konu olduğundan aşamalı bir sürece (Fierman 2009: 1220) ihtiyaç olmuştur.

Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev 2007 yılında yaptığı ulusa sesleniş konuşmasında, “Üç Dilin Birliği” (*üş tildiñ birligi*) kültür projesini sunarak, Kazakistan'ın, halkı dünya çapında üç dil kullanan ülke olarak tanınması gerektiğini, bunların devlet dili olan Kazakça, etnik guruplar arası iletişim dili Rusça ve küresel ekonomi için başarılı entegrasyonun dili olan İngilizce olduğunu belirtmiştir (Nazarbayev 2017:282).

29 Haziran 2011'de Cumhurbaşkanı tarafından ulusal birliğin güçlendirilmesinde önemli bir faktör olarak devlet dilinin tam olarak işleyişini sağlamak amacıyla Kazakistan'daki tüm etnik dilleri koruyan “Kazakistan Cumhuriyeti'nde Dillerin Geliştirilmesi ve İşleyişine Yönelik Devlet programı Hakkında 2011-2020” kararnameyi yürürlüğe sokulmuştur (<https://www.zakon.kz/223537-utverzhdena-gosudarstvennaja-programma.html>, erişim tarihi: 02.05.2018).

14 Aralık 2012'de Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev önderliğinde farklı alanlarda planlanan “Kazakistan-2050” adlı kalkınma stratejisinde 2025 yılı hedef yılı belirlenerek devlet dilinin konumunun güçlenmesi, Kazak dilinin günlük hayatın her alanına hâkim olup, her ortamda günlük iletişim dili hâlini alması, Kazakistanlıların

%95'inin Kazak dilini bilmesi gerektiği ve bununla birlikte Rusça ve İngilizce öğrenilmesi için koşulların oluşturulması gerekliliğini belirtmiştir. Bu kapsamlı projenin bir boyutu olarak Kazakistan'da üç dilliliğin devlet tarafından teşvik edilmesi dil plânlamasındaki geleceğe dönük hedefler olarak ortaya konmuştur (https://www.akorda.kz/kz/events/astana_kazakhstan/participation_in_events/kazakstan-2050-strategiyasy-kalyptaskan-memlekettin-zhana-sayasi-bagyty-atty-kaza, erişim tarihi: 01.05.2018).⁵⁶

3.4. İNANÇ

Kazak Türklerinin göçebe olduğu dönemlerde kültüründe ve mânevî değerlerinde Zerdüştlük, Tengricilik, Maniheizm, Budizm, Nasturilik gibi dinlerin izleri görülmektedir (Ambrev 2013: 26). Türk tasavvurunda olduğu gibi geleneksel olarak ve günümüzde Kazak Türkleri'nin dünya görüşlerinde doğa unsurlarına kutsallık atfedilmekte, doğaya ve ataların ruhuna saygı önemli bir yer tutmaktadır. Efsanelerinde ve geleneklerinde önemli sayılan doğa güçlerine olan inanç, güneşe ve aya saygı gösterilmesi yanında, kutsal sayılan ateşin (*alas*) ve yer-suyun kutsiyetine ve atalar kültüne inanılmıştır (Tuleshov 2013: 26; Maukhara 2011: 113). Araştırmacı V. Tuleshov'a göre Kazaklar göçebe ekonomisinin belirli karakterlerini ve pragmatik değerlerini dikkate alarak benimserken, çeşitli dinî geleneklerin serbest yorumuna dayalı, farklı manevi kimliklerini muhafaza etmişlerdir (2013: 26).

Kazak araştırmacı D. Aydarov'un belirttiğine göre, Kazak kültüründe oluşan arketip inanışlardan, İslâm dinine tümüyle geçmesi birkaç yüzyıl sürmüştür ve bu ilişki bütünleşerek devam etmiştir (2010: 344).

⁵⁶ Bu konu hakkında ayrıntı için bkz. 4. Bölüm.

Kazak Türkleri 9.-10. yüzyılda Müslüman olmaya başlamışlardır. Ancak bu süreç Karahanlılar ve Selçuklu Devleti'nin doğuşu ile hızlanmıştır (Klyashtorniy, Sultanov 2019:162). İslâm'ın asıl etkisi ise yerleşik hayata geçilmesinden sonra Kazakların çocuklarını Müslüman kurallara göre eğitim veren okullara yollamaları ile başlamıştır. Deşt-i Kıpçak sahasında İslâm'ın yayılmasında Türk mutasavvıfı **Hoca Ahmed Yesevî** ve onun tarafından kurulan ilk müstakil tarikat olan Yesevîlik ile Nakşibendiliğin etkisini de anmak gerekmektedir. Türkler arasında ilk tasavvufi örgütlenmeyi sağlayarak “alp erenlerin” yetiştirilmesinin başlatıcısı olarak ön plâna çıkan sûfî, şair ve tarikat sahibi Ahmet Yesevî, Türkistan'da İslâm'ı halkın anlayabileceği dilde, “Hikmetler” adlı deyişlerle, göçebe toplumu İslâm ile buluşturmuştur. Dönemin ilim merkezlerinden sayılan Buhara'da şeyhi olan Yusuf Hemedâni tarafından verilen halifelik postunu bırakarak halkın arasına dönmüş ve kendisini onların eğitime adanmıştır. “Hikmet söylemeyi” ilmini aktarmada bir yöntem olarak görmüştür. Bu hikmetlerini hece vezniyle, dörtlükler hâlinde ve ayrıca Arapça, Farsça'yı çok iyi bilmesine rağmen Türkçe söylemeyi tercih etmiştir. Hoca Ahmed Yesevî, Türkistan alimlerinin benimsediği Maturidî itikadî yolu tasavvufta devam ettirmiş ve İslâm'ı Türk ruhuna uygun millî unsurlarla yorumlayarak millîleştirmiş (Bice 2016: 15; Tosun 2000: 124-126; Demir 2018: 18) böylece Türkistan coğrafyasında millî bir dinî gelenek inşa etmiştir.

İslâm dini Janıbek ve Kerey Sultan'ın 15. yüzyılda kurdukları Kazak Hanlığı döneminde resmî olarak tanınmıştır. İslâm'ın kamusal hayata ve hukukî manada uygulamaya geçişi Tavke Han'ın onayladığı “Kara Kaplı Kitap” da ise “*Jeti Jargı*” (Yedi yargı, kanun)⁵⁷ ile olmuştur. Bu sistemde yer alan idare hukuku, ceza hukuku ve

⁵⁷ Kazak örf-âdet ve nizamlarının tümünü içine alan bu reform niteliğindeki *Jeti Jargı*, hem hukuk kuralları derlemesi hem de aynı zamanda göçebe Kazak toplumunun özelliklerini ve o dönemdeki sosyal ve siyasî gelişmeleri yansıtmıştır. Yer davası, dul davası, hak davası, çocuk davası ve nikâh, cezai mesuliyet, Ru'lar arasındaki dava ve halkın güvenliğini sağlama olmak üzere yedi konuda bilgi vermektedir (Doğan 2006: 34).

medeni hukuk kurallarının birçoğu Şeriat hükümlerine dayanmıştır (Şılmova, Kozırev vd. 2013: 21).⁵⁸

Ayrıca İslâm'ın yayılmasında 17-18. yüzyılda İdil Tatarları ile ekonomik ve kültürel temasların yanı sıra, Buhara, Semerkant, Taşkent ve Hive'den gelen din adamları da etkili olmuşlardır. Sonraki süreçte bir dönem Çar'ın Ruslaştırma ve Hristiyanlığa zorlamaları olsa da bir süre sonra göçebeler üzerinde bu Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırmanın şekli ve yöntemi değiştirilmiştir. Hükümet tarafından kontrollü şekilde Kazan, Ufa, Omsk ve Orenburg'da açılan mekteplerle İslâmlaştırmaya yönelinmiş ve İslâm'ın Rus devlet söylemi yanlısı siyasî yorumuyla Kazak göçebeleri bölgesel dinî merkezlerden ayrılmışlardır (Pang 2001: 71; Tuleshov 2013: 27; Ağıbayulı 2013: 23).

İslâm'ın modernleşmesi dinî ve laik bileşenlerin olduğu Usul-i Cedid'e dayanan eğitim programları ekseninde gelişen Kazak ulusal aydınlanmasıyla olmuştur (Ambrev 2013: 27). Basın yoluyla aktif olarak mücadelesini sürdüren Cedit hareketinin, halkın millî bilincine tesir ettiğinin göstergesi, 1898'de Kazaklar arasında sadece 59 kişinin Hristiyanlığı kabul etmiş olması ve 1905 yılından itibaren de misyonerlerin özellikle ilgi ve çabalarına rağmen Kazaklar arasında din değiştiren ya da vaftiz olana rastlanmamış olmasıdır (Kıdıralı 2018: 299).

Sovyetler Birliği'nin Orta Asya'yı kontrolü altına aldıktan hemen sonra başlattığı "Sovyetleştirme" sürecinde ise, Çarlığın Ortodoks dininin yerini bu kez militan ateizma ve dinsizleştirme politikası, devletin ve sistemin (sosyalist) karakterinden ötürü sistemli ve kademeli uygulanmıştır. İslâm inancından caydırma bu sürecin ilk adımlarından biri olmuştur (Haase 2008: 32). SSCB kurulduktan sonra

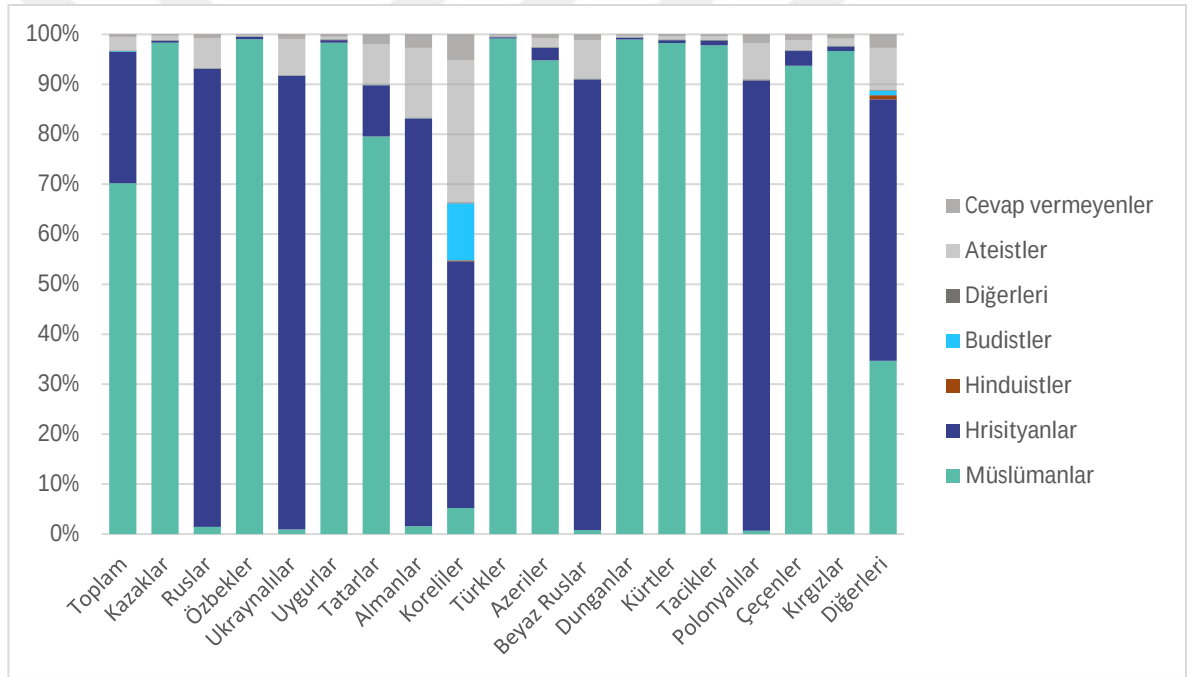
⁵⁸ Rivayetlere göre bu yasanın müellifi olan Tavke Han, ulu cüz'den Töle-bi, orta cüz'den Kazıbek-bi ve kiçi cüz'den Ayteke-bi ile görüşerek Kazaklar arasında vuku bulan iç çatışmaları görüşerek ve eski normları Kazak toplumunun yeni ihtiyaçlarına uygun hâle getirmek amacıyla bu kanunları oluşturmuştur. Başka bir rivayete göre ise, Tavke Han Sır Derya bölgesinde yedi beyi bir araya toplayarak, bunlardan Kasım ve İşim hanların eski geleneklerini *Jeti Jargı* adını verdikleri yeni gelenekleriyle birleştirmişlerdir (Klyashtorny, Sultanov 2019: 319-320).

“vicdan ve din özgürlüğü” ilân edilmiş, fakat hükümetin İslâm’a karşı baskısı artmıştır. Çok-uluslu yapılarda egemen unsurun dinî temelinde diğer dinlere dönük biçimlendirilen din karşıtlığı siyasetlerinin içinde İslâm karşıtlığının da Çarlık evresi ayrı bir inceleme alanıdır bugün. Sovyet dönemi İslâm karşıtlığında ise dört aşamalı siyaset yürütülmüştür. Bunlar; Müslümanların eğitimi üzerinde yürütülen siyaset, Kazak Türklerinin mallarına el konularak yapay kıtlık oluşturulması, köy ve şehirlerdeki camilerin devlet mülkü ilan edilmesi ve bu kurumlara bağlı mektep, medreselere el konulmasıdır (Kurmanaliyeva vd. 2020: 175). Tüm bunlarla birlikte ülkede Ortodoks inancı, Kazakistan’ın Rus idaresine girmesinden sonra etkisini kurumsal düzeyde göstermişti ve 1871’de de Türkistan piskoposluğu kurulmuştu. (Şılmova, Kozırev vd. 2013: 37). Ancak Kazakistan’da asıl dinî kırılma Komünist rejim döneminde olmuş, bu dönemde her türlü din ve inanç baskı altına alınmış, Müslüman Kazaklar camilere gidememiş, Kur’an okuyamamışlardır (Pang 2001: 71; Tuleshov 2013: 27; Ağıbayulı 2013: 2). Komünizm ideolojisinin çöküşünden sonra oluşan boşlukta daha çok insan İslâmı yaşamaya başlamıştır (Cornell, Engwall 2017:18). Kazakistan’da dinî açıdan radikal değişim Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından başlamış, Sovyet rejimi altında iken mümkün olmayan dinî özgürlükler sağlanmıştır.

Laik bir ulus-devlet olarak kurulan Kazakistan Cumhuriyeti’nin 1995 Anayasası’nın 1. maddesine göre “Cumhuriyetin en kıymetli değerleri insan, insan yaşamı, hak ve özgürlükleridir”. Ayrıca 14. Madde’ye göre dinî inanç, görüş... gibi herhangi bir özellik nedeniyle kimseye ayırım yapılmaz. Bununla birlikte Tatarlar vasıtasıyla Kazaklara geçmiş olan hocalar, yüksek manevî statülerini korumakta, din adamlarına değer verilmektedir. Nazarbayev yönetimi de retorik olarak Ahmet Yesevî merkezli tasavvufu benimsemiştir (Yemelianova 2014: 287-288). Bağımsızlıktan sonra Kazakistan’da üç bine yakın dinî örgüt ve mezhep bulunduğu kaydedilmiştir.

Bunların içinde en yaygın olanı İslâm ve Rus Ortodoks Hristiyanlığı'dır (Podoprigora 1999: 581-585). Ülkede 1990 yılında 671 dinî dernek bulunurken bu sayı 1999'dan sonra üçe katlanmıştır. 1992 yılında yürürlüğe giren “Din Özgürlüğü ve Dinî Dernekler Yasası” https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z920004000_, erişim tarihi: 07.05.2018) nüfusun dinî değerlere olan ilgisini artırmış, buna karşın İslâm yönünde dinî canlanma yaşanırken Ortodoksluk dışı yabancı dinî misyon ve tarikatların da aktif çalışmasını sağlamıştır (Ayagan, Avanasova 2010: 225).

Tablo 1: Kazakistan Cumhuriyeti'nde İnanç Dağılımı

Kaynak: “Itogi natsional’noy perepisi naseleniya Respubliki Kazahstan 2009 goda” *Analitičeskoy otčet, Agentstvo respubliki Kazahstan po statistike, halık sanagı 2009, Astana, 2011.*

2009’da yapılan nüfus sayımı ilk kez dinî verileri içermiştir. Bu sayımın sonuçlarına göre Kazakistan Cumhuriyeti’nde, 16.009.597 olan toplam nüfusun %70,2’si Müslüman, %26,3’ü ise Hristiyan’dır. Aynı sayım sonucunda Kazakların %98,3’ünün Müslüman, Rusların ise %91,6’sının Hristiyan olduğu ortaya çıkmıştır, Yahudi ve Budistler eşit oranda olup her biri %0,1’dir. %3’lük bir kısım ise hiçbir

inanca sahip değildir (*Itogi natsional'noy perepisi naseleniya Respubliki Kazahstan* 2009 goda, 2011: 26). Bugün Kazaklar ile birlikte nüfusun çoğunluğunun Müslüman sayılmasında, Kazakistan'da yaşayan Tatar, Özbek ve Uygurların da Müslüman olmalarının rolü vardır. Slav nüfus ise Ortodoks Hristiyan'dır (Miroshnikova 2012: 191).

Günümüzde 17 farklı inanca sahip 140 etnik kimliğin yaşadığı kabul edilen Kazakistan'ın devlet politikası ile toplum içinde dinler arası uyum ve hoşgörü güçlendirilmeye çalışılmakta (<http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000325>, erişim tarihi: 11.11.2017), böylece çok dinli toplum yapısına sahip olan ülkede, dinsel ve etnik çatışmaların önüne geçilmektedir (Novikova, Bazarbayeva 2015: 6).

N. Nazarbayev, bu etno-kültürel çeşitliliği bir avantaj ve potansiyel olarak (2000:99) görmüş, dinin rolü ve anlamını kavramanın, ulusal bilincin önemli bir parçası olarak değerlendirmiştir.

3.5. EĞİTİM

Kazakistan'ın yakın tarihindeki aydınlar sınıfı, 19. yüzyılın ortalarından beri süregelen politik ve manevi gelişmelere göre Rus ve Türk yanlısı olarak iki jeopolitik modelde konumlanmıştır. Bu modeller bağlamında iki türde eğitim sistemi gelişmiştir. Bunlardan birisi **Ceditçilik**'tir. "Ceditçilik, Çarlık Rusyası'nda yaşayan Müslüman gruplarda, toplumsal reform ve değişim talepleriyle ortaya çıkmış" 1880'lerde **İsmail Bey Gaspıralı**'nın öncülüğünde farklı fonetik bir yöntemle alfabe öğretime dayalı olan *Usul-i Cedid* adlı modern eğitim yöntemi (Adeeb 1998: 89) bu reformun temelini oluşturmuştur. Çünkü İsmail Bey Gaspıralı, Müslümanların içinde bulundukları çıkmazdan kurtarabilmek için alınacak tedbirlerin başında eğitim reformunun geldiğine inanmıştır (Kanlıdere 2021:169).

1901 yılında Münevver Kari'nin Taşkent'te ilk usul-i cedid mektebini açması ile mektep reformu genişleyerek sosyokültürel ve dinî bir reformizm ve modernleşme

hareketi olmuştur. Bu, alfabenin yeni yöntemle öğretilmesi ile başlamış eğitim reformu gibi görünse de Müslüman toplumun içinde bulunduğu durumun eleştirisine dönüşmüş (Khalid 2014: 638), İsmail Bey Gaspıralı, İslâm'ı yorumlayışında imanın ve aklın uzlaşabilir olduğunu savunarak, bunların iç içe olduklarını göstermeye çalışmıştır. Gaspıralı, Rusya Türklerinin millî kimliğini muhafaza etmek şartıyla Batılılaşması taraftarı olmuş ve “Dilde, Fikirde, İşte Birlik” şiarıyla çıkardığı **Tercüman** gazetesiyle (1883) Rusya'daki Müslümanlar arasında geniş çaplı bir kolektif şuur ve haberleşme imkânı sağlayabilmiştir (Kırımlı 1996: 50-51; Kanlıdere 2021: 169). Çarlık Rusyası'ndaki tüm Müslüman halklar için önemli hâle gelen millî mücadele hareketi Ceditçilik, millî uyanış süreci olup Türkistan'da şuurlu aydın kitlelerin oluşmasında etkili olmuştur (Kıdıralı 2018: 299, Kurmangaliyeva Ercilasun 2019: 57)

Orta Asya'yı da etkileyerek, modernleşmenin ışığını yakan Ceditçiliğin politik inanç sisteminde Cedit okullarında eğitim gören Kazak aydınları da halkı basın yoluyla aydınlatmışlardır.⁵⁹ Ceditçiliğin hızlı bir biçimde bu coğrafyayı etkilemesi ve benzer okulların sayısının artmasıyla birlikte bu düsturda pek çok gazete ve dergi çıkarılmıştır (Andican 2003: 27). Basının iletişimin dışında eğitime ve millî şuurun canlanmasına katkı sağladığı bu dönemde yetişen Kazak aydınlar, dil ve zihniyet birliği ile bağımsızlık mücadelesine önemli katkılar sağlamışlardır. Günümüz siyasi

⁵⁹ Bu mekteplerle başlayan geleneksel eğitim sisteminde radikal değişim, sosyal, kültürel, dinî yenileşme fikri ve hareketi ile devam etmiştir. Bu Türk-Tatar Müslüman aydınlarında olduğu gibi Rusya Türklerinde kimlik ve aidiyet sorgulamalarıyla tartışma alanı yaratmıştır. İsmail Bey Gaspıralı bu noktada, modernist ve milliyetçi tavrı bir kimlikte birleştirme düşüncesi taşımıştır (Gökgöz 2005:19-33). Ceditçi medreselerde Kazak gençleri eğitim aldıktan sonra Kazakistan'da, Mağjan Jumabay, Mustafa Orazayev, Beyimbet Maylin, Muhammetjan Seralin gibi isimlerle Ceditçiliği benimseyen bir aydın sınıfı oluşmuştur. Aynı zamanda bu yenileşme hareketinin etkisiyle Şakerim Kudayberdioglu, *Müslümanlık Şartı (Musılmandık Şartı)* adlı çalışmasında İslâm'ı, Ceditçilerin yorumladığı şekilde yorumlamıştır. Kudayberdioglu daha sonra Gaspıralı'nın, Abay'dan sonraki ikinci ustası olduğunu dile getirmiştir. Kazak Türkleri arasında usul-i cedit sistemini eğitimde ilk olarak uygulayan ise Ahmet Baytursın olmuştur. 1926'da yayımlanan *Alib-bi Jana Kural (Elifba Yeni Kural)*, 1927) adlı çalışmasını usul-i savtiyeye (Fonetik usul) dayandırarak, harf ve kelimeleri hecelemeden kendi sesleriyle okuma yöntemiyle kaleme almıştır (Kokybassova 2014: 413-419). Sonuç olarak eğitim programının adı için kullanılan bu ibare, zamanla Rusya İmparatorluğu'ndaki bütün reformist-milliyetçi hareketlere verilen genel bir isim olmuş, harekete katılan, reformistlere de “Ceditçiler” denilmiştir (Kırımlı 1996: 53).

ve toplumsal hayatında görülen milliyetçi hareket ve unsurların kökeninde, 19. yüzyılın ortalarındaki Kazak aydın sınıfının düşünceleri, eserleri ve siyasî girişimlerdeki modernleşmenin etkisi büyüktür (Kalkan 2013: 41).

Kazakistan'da eğitimci, şair ve politikacı olan **Mirjakıp Dulat**⁶⁰ ve **Mağjan Jumabay**⁶¹ önderliğindeki **Ceditçiler**⁶² eğitimde, evrensel bilimin değerleri ile millî gelenekleri ve İslâm doktrini ile birleştiren bir sistem oluşturmuşlardır. Cedit hareketinin gelişmesinde Kırım ve İdil boyunun büyük katkısı olmuştur. Kazak Türkleri arasında modernist bir diğer lider de tarihçi etnograf Şokan Valihan (Çokan Velihanov) sayılmaktadır. Rus liberalizmini ve Batı'nın fikirlerini benimsemiştir. Bir diğer eğitim modeli Rus misyoner, Türkoloji Profesörü N. İ. İl'minskiy (1822-1891)⁶³ tarafından desteklenen Hristiyanlık ve Ruslaştırmanın beraber rol aldığı eğitimidir. Yerli dilde verilen bu eğitimle, aynı zamanda Ortodoks Hristiyanlığın temel

⁶⁰ Öğretmen, şair olan Mirjakıp Dulat siyasetle de ilgilenmiştir. Dönemin diğer Ceditçileri gibi o da eğitimde reformu ve kadınların özgürlük haklarını savunmuştur.

⁶¹ Şair, öğretmen, tarihçi ve dilbilimci olan Mağjan Jumabay'in (1893-1938) *Sadak*, *Kazak*, *Bostandık tuvı* (Hürriyet Bayrağı), *Şolpan* (Çolpan), *Sana* (Bilinç) dergilerinde ve *Aq jol* gazetesinde şiirleri yayımlanmış, *Balapan* (Balaban) dergisinde görev almıştır. M. Dulatoğlu'ndan Rusça öğrenen ve A. Baytursın ile tanışmasından sonra *Qazaq* gazetesinin kadrosuna giren şair, Alaş Orda Hükümeti'nin eğitim çalışmalarında faal olarak görev yapmıştır. Halkın sorunlarıyla ilgilenmiş özgürlükler ve siyasî bilinci Kazak Türkleri'nin gelişmesinde önemli unsurlar olarak görmüştür. Şiirlerinde sosyal konulara odaklanan ve Abay'ın izinden giden şair, Kazak şiirinin türü ve içeriğinin zenginleşmesine katkıda bulunmuştur. Diğer Ceditçiler gibi burjuva-milliyetçi taraftarı olan yazılar yazmak, hainlik ve Sovyet karşıtı eylemlerde bulunmak gibi çeşitli suçlarla suçlanarak sayısız kez tutuklanmış ve 1938 yılında kurşuna dizilerek öldürülmüştür. 1960 yılında hakları kendisine iade edilmiştir (Kovalskaya 2014: 644-650; Tamir 2018:10)

⁶² Ceditçilik, alfabenin sadece yeni bir yöntemle öğretilmesinin savunulması olarak başlamış gibi görünse de çok geçmeden Müslüman toplumunun durumunun derinlemesine eleştirisine dönmüştür. Ceditçilerin planlarında ima ettikleri, yeni ölçütler temelinde Müslüman toplumunun kendisine ve dünyaya yeni bir bakış biçimi oluşturmasıdır. Fonetik yöntemi savunmasının altında da okuryazarlığın kutsal bir etkinlikten ziyade, işlevsel bir hüner olarak öneminin vurgulanmasına yönelik olmuştur (Khalid 2014:638).

⁶³ 1861'den sonra devlet misyon faaliyetlerini kiliseye ve misyonerler teşkilatına devretmiştir. Bu dönemde Rusya'da yaşayan Rus olmayan toplumların Ruslaştırılması ve Ortodokslaslaştırılması için bilimsel metotlar üretilmiştir. Bunu yapanların başında da ekol oluşturan N. İ. İl'minskiy (1822-1891) gelmektedir. Misyonerlik faaliyetlerini gerçekleştirebilmek için Tatar, Kazak, Kırgız Türkçelerini ve Arapça, Farsça gibi dilleri çok iyi öğrenen İl'minskiy, Orta Asya'da Türkçe konuşurlarını parçalayarak Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırmanın ana dilde eğitimle mümkün olacağını düşünmüştür. 1861'de ona Kazak Türklerini Hristiyanlaştırma görevi verilmiştir. N. İl'minskiy 1869'da Türkistan valisi K. P. Kauffman'a sunduğu Kazak Türklerini Ruslaştırma planında, eğitim işlerinin ve din öğretiminin Kazakça yürütülmesi, Kazakça ders kitapları hazırlanması gibi önerilerde bulunmuştur (Topsakal 2009: 3012-308; Adilbayev 2002: 67) Böylece 1860'da Kazak çocuklarına Rusça öğretmek üzere okul açması için Turgay'a atanmış ve 1864'te burada ilk Rus okulunu açmıştır. Ardından Kazak kızlarının da eğitim alması gerektiğine inanarak, kız okulunun açılmasına da öncülük etmiştir. http://altinsarin-cbs.ucoz.com/stepnoj_kolokol.pdf, erişim tarihi: 17.02.2020) Bu okullardan yetişen öğrencilerin pek çoğu Kazak Türklerinin tarihinde farklı alanlarda; ilim, sanat ve edebiyatın ilklerinden olacaktır.

prensipleri de öğretilmiştir. N. İlminskiy'den dersler almış yazar, pedagog **İbıray (İbrahim) Altınsarin** (1841-1889) da⁶⁴ Kazakların bozkırlarını istila eden Ruslarla eşit haklara sahip olmanın ve kurtuluşunun ancak iyi bir eğitimle sağlanabileceğine inanmıştır (Kesici 2014: 443; Kovalskaya 2014: 646).

Sovyet iktidarı için sosyalist hayat ve kültür düzenine girmenin ve liyakat kazanmanın tek yolunun Ruslaşmak olduğu (Devlet, 1999) bu dönemde, bunun bilincinde olarak durumu halkın lehine çevirmeye çalışan I. Altınsarin, Oryantalist, misyoner N. İl'minskiy ile Orenburg'da tanışmıştır. İl'minskiy “Halkın Kiril alfabesini kabul edebilmesi ve Rusların işi olduğunun anlaşılmaması için bu konuda Altınsarin'in görevlendirilmesini uygun görmüştür. I. Altınsarin da Kazak toplumunun gelişmesi ve Batı dünyası ile tanışması için bu alfabeye geçişi uygun görmüştür. Böylece Kazakistan'da düşük gelirli ailelerin çocukları için Rus-Kazak okullarının kurulmasına öncülük etmiştir. Altınsarin, Kazak halkının kültürel hayatının gelişmesi için tarihte ilk kez Rus Kiril alfabesi temelinde Kazak alfabesini oluşturmak için adım atmış, ayrıca Rus edebiyatı çerçevesinde eğitim kitapları hazırlamıştır (Artıkbaev, Razdıkov 2016: 210). Misyoner olduğu bilinen N. İl'minskiy ile teşrik-i mesaisini ve içinde bulunduğu durumu kendi halkının çıkarları doğrultusunda değerlendirebilen Altınsarin'in eserleri Kazak kültür tarihinde önemli bir yere sahiptir.”⁶⁵ N.

⁶⁴ Sovyetleştirme çabalarının kökeni ise Çarlık Rusyası'na dayanmaktadır. Şokan Valihan, Rus Askerî Akademisi'nde olduğu dönemlerde, Semipalatinsk'te sürgünde bulunan F. M. Dostoyevskiy, A.A. Potehin gibi Rus yazarlar ve Rus coğrafyacısı, seyyah P.P. Semyanov ile dost olan, askerî okulu tamamlamasının ardından Sibiry'a Rus Kozak ordusuna tayin edilen ve bu sırada Orta Asya, Kazakistan ve Uzak Doğu ülkelerinin tarih, coğrafya ve etnografisiyle ilgilenmeye başlayarak Kırgızistan'a yaptığı ekspedisyonda Manas Destanı'nın varlığının keşfeden ünlü Kazak tarihçi, etnograf ve folklor araştırmacısıdır (Devlet 1999). Ş. Valihan ve İbıray Altınsarin gibi Kazak aydınları da, halk için çıkış yolunun Ruslarla işbirliği yapmak olduğunu savunarak Türk toplumlarında Türkçü Ceditçiliğin, İsmail Bey Gaspıralı döneminden başlayıp dinde tecdid boyutu meselesinde rol alan ve müceddid din bilgisini savunan, İdil-Uralı, Kırım ve Kafkasyalı din bilginliğinin güçlü temsili karşısında softa ve yobaz, dinen cehaleti ve taassubu takviye eden, her yeniliği “gâvurluk” sayan ve bunu dinî istismar ederek toplumu etkileyebilmiş molla, imam kisveli mürteci (gerici) unsurlar da vardı; bu ikisi arasında süren çatışma bağlamında Kazak aydınlar da duruş sergilemişler “Kazak kültürünü gericî Müslümanların etkilerinden temizlemeyi öğütlemişlerdi” (Ölçekli 2007:2-36).

⁶⁵ N. İlminskiy, bozkırda Kazak dilinin kuvvetlenmemesi ve halkın İslâmiyet'e olan ilgisini artırmamak için din derslerinin Tatarca devam etmesini, Kazakça olmamasını istemiştir. Ancak buna rağmen Altınsarin İslâm dininin esaslarını Kazak dilinde anlatan “Şeriatü'l-İslâm” adlı bir kitap yazmıştır. İl'minskiy Kazakları Hristiyanlığa çekmeyi Altınsarin ile başaramamış, misyonerlik faaliyetlerinde kendi

İl'minskiy'nin amacı Kazak Türklerinin Ruslaştırma faaliyetlerini Kazaklar vasıtasıyla yürütmek olmuş ve Altınsarin'i bu iş için kullanmayı hedeflemişse de, Altınsarin kendi halkını bilinçlendirmek, Avrupa standartlarında eğitim ve öğretimin sağlanması ayrıca bozulmaya başlayan Kazak Türkçesini muhafaza etmek için mücadele etmiştir (Mirzahmetov 2012:3). Dolayısıyla 19. yüzyılda bir kısım Kazak aydını mevcut yapıyı kendi lehlerine çevirmeye çalışmışlar ve ondan halkın faydalanmasını sağlamışlardır. Diğer bir kısım ise (özellikle Alaşçılar), sisteme karşı direnişlerini artık yazıyla, şiirle özellikle basın yoluyla halka ulaşılarak yürütmüşlerdir. Alaşçı aydınlar için basın ve edebiyat iletişim ve eğitimin aracı hâline gelmiştir. Bu doğrultuda sekteye uğratılmak istenen millî kimlik şuuru yeniden canlanmıştır. Bu Kazak aydınlarının pek çoğunun 1936-1938 yıllarında yapılan Stalin etnik siyasî tasfiyesinde, katliamlarda “halk düşmanı” ilân edildiği, suçlandığı, öldürüldüğü bilinmektedir. Mücadeleleri ve oluşturdıkları fikri zemin ile modern Kazak düşünce yapısında derin izler bırakmışlardır.

Bağımsızlıktan sonra Kazakistan Cumhuriyeti'nde 1991 yılından itibaren eğitim alanındaki devlet politikasıyla eğitim sisteminin kalitesinin iyileştirilmesi hedeflenmiştir. Yüksek öğretim reformu ise 1995'ten itibaren hızlanmış, sistem ve içeriği modernize edilmiştir. 1999-2004 yıllarında eğitim öğretim yönetimi ve finansmanı ile birlikte eğitim kurumlarına akademik özgürlük de sağlanmıştır. Ülkede, 2002 yılında hazırlanan 4+6+2=12 yıllık eğitim modeliyle eğitim verilmektedir (Alıpbay 03.06.2016), 2005-2010 yılları arasında “2015 yılına kadar Kazakistan'da eğitim öğretim sisteminin geliştirilmesi” esasında yüksek öğretim sistemi piyasa ekonomisine uyarlanmıştır. Ardından iş gücü piyasasında rekabetçi, yenilikçi gelişime uyarlanan millî eğitim uzmanları modeli oluşturulmuştur.

tarafına çekememiştir (Ayan 2015:70-72). Altınsarin'in hayatı ve eserleri hakkında bkz. Ekrem Ayan (2015) *Modern Kazak Edebiyatının Öncüsü İbray Altınsarin*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.

Kazakistan Cumhuriyeti'nde eğitim hakkı ve mevzuatı Anayasa'ya dayanmaktadır. 28 Haziran 2007 yılında düzenlenen eğitim hakkındaki kanun, eğitimdeki ilişkileri düzenleyen bu alandaki devlet politikasının temel ilkelerini belirleyen ve Kazakistan Cumhuriyeti'nin vatandaşlarının anayasal olarak eğitim hakkını sağlamayı amaçlayan bir kanun olmuştur (<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P070000546>, erişim tarihi: 18.02.2020). Bu kanuna göre **eğitim** alanındaki devlet politikasının temel ilkeleri şunlardır: 1) Kazakistan Cumhuriyeti'nin tüm vatandaşlarının eğitim hakkının eşitliği, 2) Her vatandaşın entelektüel gelişimi, psiko-fizyolojik ve kişisel özelliklerini dikkate alarak nüfusun her düzeyde eğitime erişimi, 3) Eğitimin laik olması, 4) Eğitimin teşvik edilmesi ve bireyin yeteneklerinin geliştirilmesi, 5) Eğitim sürecinin sürekliliği, eğitim aşamalarının sürekliliğinin sağlanması ve eğitim öğretimin birliği, 6) Eğitim alanları ve yetiştirme biçimleri açısından eğitim kurumlarının çeşitliliği, 7) Eğitim yönetiminin demokratik doğası ve eğitim kurumlarının akademik özgürlüklerinin ve yetkilerinin genişletilmesi, 8) Eğitim, bilim ve üretimin entegrasyonu, 9) Öğrencilere mesleki rehberlik, 10) Eğitim sisteminin bilişimi.

Aynı kanuna göre siyasî partilerin, dinî kuruluş ve derneklerin eğitim kurumlarında kurulmasına ve faaliyet göstermesine izin verilmez. Bununla birlikte bu kanunun 5. maddesine göre, tüm eğitim kurumlarında her seviyede, devletin genel yükümlülük standardına uygun olarak, Kazak dilinin devlet dili olarak bilinmesi ve geliştirilmesi, ayrıca Rusça ve bir yabancı dil öğrenilmesinin sağlanmasına; ulusal grupların kendi anadillerini öğrenmeleri için koşullar oluşturularak, birlikte yaşadıkları yerlerde kendi dillerinde eğitim veren kurumlar (ve sınıf, grup gibi alt birimler) oluşturulmasına izin verilmiştir (<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P070000546>, erişim tarihi: 18.02.2020).

2017'de küresel rekabet edebilirlik programı kapsamında üç dilli eğitim, öğretmenlerin seviyesi ve mesleki eğitim konuları ele alınmış ve insan sermayesinin

kalitesinin iyileştirilmesi planlanmıştır. N. Nazarbayev, 2050 yılına kadar ülkenin gelişen 30 ülke arasına girerek “ebedi ülke” olmasına yönelik programında öncelikle ülkedeki eğitim sistemine daha çok önem verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu kapsamda eğitimin ve bilimin geliştirilmesi için devlet programları yürütülmeye devam ederken, bilginin pratik olarak uygulanmasına odaklanan PISA (Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı) 2015 sonuçlarına göre Kazakistan 42. ve 53., 2018 sonuçlarına göre 54 ve 69. sıralarda yer almıştır (Jumagulov 15.12.2019). 2017 yılında yapılan bir başka araştırmaya göre ise Kazakistan 35. sırada yer almıştır (Kalıkova 06.12.2017). Kazakistan’ın 2018 yılındaki verilerine göre yetişkin okur-yazarlık oranı %99.78’dir (<https://www.macrotrends.net/countries/KAZ/kazakhstan/literacy-rate>, erişim tarihi: 20.09.2021).

2020-2025 yılında eğitim ve bilimin geliştirilmesi için yeni bir devlet programı oluşturulmuştur. Buna göre, öğretmenlik mesleğinin statüsünün yükseltilmesi, pedagojik eğitimin modernizasyonu, kırsal ve kentsel okul eğitim kurumları, öğrenciler arasındaki eğitim kalitesinin farkının azaltılması gibi görevler belirlenerek eğitim ülkenin kalkınma hedefleri içinde yer almıştır. Ülkede eğitim ve bilimin gelişimi için bir dizi sistematik önlem uygulanırken dünyada eğitimdeki gelişmelerin ana yönleri belirlenmiş ve stratejinin birinci önceliği “*balapan* (Balaban)” programı ile çocukların ilk eğitim fırsatları eşitlenmeye çalışılmış ve bu doğrultuda ülkede 3956 yeni anaokulu ve kreş benzeri merkezler açılmıştır. Bununla birlikte 12 yıllık okul eğitim modeli, öğrencilerde 21. yüzyıl becerilerinin geliştirilmesi, ucuz ve kaliteli mesleki eğitim ve öğretime eşit erişim imkânı ülkenin eğitim sisteminde öncelikli olmuştur (<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000988>; Beysenbayev 11.12.2018, erişim tarihi: 20.09.2021).

3.6. EKONOMİ

Kazakistan'ın bağımsızlığının ilk yıllarında ekonomi, ülke için en önemli konulardan biri olmuştur, N. Nazarbayev “önce ekonomi sonra siyasî yapılanma” düsturuyla,⁶⁶ ülkede ekonomik gelişmenin önceliğine dikkat çekmiştir. Kazakistan'ın, Rusya'ya olan bağımlılığını azaltarak ulaşım ve iletişim altyapısına yatırım yapılmasına önem verilmiştir. Birliğin çöküşünden sonraki uygulanabilir ekonomik alternatif yokluğunda Nazarbayev daha önceki siyasî, ticarî ve askerî bağlantıları korumaya çalışmış, bu sebeple de Bağımsız Devletler Topluluğu'nun (BDT) kurulmasını talep etmiştir (Cohen 2008:19). 2009 yılına kadar Kazakistan'ın demokratik dönüşümde temel önceliği piyasa ekonomisinin geliştirilmesi, vatandaşların refah seviyesinin artırılması ve bir orta sınıf oluşturulması yönünde olmuştur (Abdullaev 2016:140).

N. Nazarbayev, 2005 Cumhurbaşkanlığı seçiminden önce (16 Şubat 2005) Cumhurbaşkanı olarak yaptığı konuşmada, Kazakistan'ın BDT ülkeleri içinde birinci olduğunu, istikrarlı biçimde sosyoekonomik gelişmeyi sağladığını, olumsuz dış faktörlerden etkilenmemek için millî fon kurularak bu fonda 5.3 milyar dolar toplandığını belirtmiş. Kazakistan'daki demokratik kurumların gelişiminin tutarlı yapısına dikkat çekerek, ülkede 5 binden fazla sivil toplum örgütünün işlerliğini, bağımsız yargının temellerinin atıldığını ve hukukun üstünlüğünün devamlılık kazandığını dile getirirken, ülkede ifade özgürlüğü olduğundan ve sansürün olmadığından bahsetmiş, aynı zamanda millî siyasî reform programını açıklamıştır. Ayrıca bunun, siyasî ve kamu kurumlarının reformunu birleşik bir yaklaşımla, ülkeyi Batı demokrasisinin ilkelerine ve Güneydoğu Asya'nın güçlü devletlerinin deneyimleriyle, halkın geleneklerine uygun biçimde demokratikleştirmekle mümkün olacağını belirtmiştir (Kazakistan Cumhuriyeti

⁶⁶ N. Nazarbayev, 14 Aralık 2012 tarihinde Kazakistan halkına yaptığı konuşmada, “Siyasî liberalleşme yolunda ilerlerken, siyasî reformun her aşamasının ekonomik gelişme ile ilgili olduğunu ve ancak bu şekilde modernleşmenin sağlanacağı ve rekabetçi hale gelinebileceğini” ifade etmiştir. (https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/kazakstan-respublikasynyn-prezidenti-nenazarbaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2012-zhylgy-14-zheltoksan, erişim tarihi:11.11.2017).

(http://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/kazakstan-respublikasynyn-prezidenti-nenazarbaevtyyn-kazakstan-halkyna-zholdauy-2005-zhylgy-16akpan?q=%D0%B1%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%B0%D1%81%D3%A9%D0%B7%20%D0%B1%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%8B%D2%93%D1%8B, erişim tarihi: 20.01.2018).

Böylece ülkede bağımsızlığın ilk dönemlerinden itibaren devletin tüm kademelerinde geniş çaplı reformlar yapılmış ve plânlı ekonomiden pazar ekonomisine geçilmiştir. Yaşanan birçok krize rağmen, ekonomik istikrar öncelikli hedef olmuş, N. Nazarbayev’in ekonomist olmasının ülke ekonomisine katkısı büyüktür. Bu alandaki girişimleri ile diğer ülkelerdeki uzmanlar arasında “**Nazarbayev reformları Kazakistan örneği**” diye bir söylem ortaya çıkmıştır (Ayagan 2007: 136; Tokayev 2019:7).

Kazakistan’da pazar ekonomisine geçiş, bağımsızlığın ilk döneminde özelleştirmelerle başlamış ve aynı zamanda pek çok çiftlik toplu mülkiyete devredilmiştir (<https://e-history.kz/kz/contents/view/1061>, erişim tarihi: 11.11.2017). Bağımsızlığın ilk dönemlerinde ekonominin kökten yapılanması hedeflenmiş ve ekonominin liberalleşmesine, pazar ilişkilerinin kanuni olarak kurumlaşmasına yönelik reformlar gerçekleştirilmiştir (Kozıbaev, Majıtov 2014: 326). Sonraki süreçte hazırlanan stratejik plânlarda düzenli biçimde ekonomi hedeflerine yer verilmiştir. 1992 yılında “Kazakistan’ın bağımsız ülke olarak kurulması ile gelişmesi stratejisi” hazırlanmıştır. Kazakistan’ın 1993’te millî paranın (*Tenge*) tanınmasından sonra kısa vâdeli makro ekonomik istikrara ulaşması, enflasyonu durdurma, sanayiye canlandırma, özel mülkiyeti oluşturma, konut mülkiyetini genişletip emeklilik reformlarını gerçekleştirme imkânını sağlamıştır. 1997’de hazırlanan ülkenin gelişimi için uzun vadede belirlenen “Kazakistan 2030” stratejisinin en önemli hedeflerinden biri ise yine ekonomik gelişim olmuştur. 2000 yılına gelindiğinde artık ekonomik istikrar sağlanmıştır (Ayagan 2007: 134). Bu yıllarda

Kazak halkının %58'i devletin ekonomiye müdahalesini desteklemiş, %30'u ise politik kriz dönemlerinde bu müdahaleyi haklı görmüştür. Toplumun liberal ekonomiye talebi olması ile birlikte, insanlar refah düzeyinin artması için güçlü devlet prensibini desteklemektedirler (Şukenova 2010: 92-94).

Kazakistan'da geçiş ekonomisinde özelleştirme politikaları belirli dönemlere ayrılarak uygulanmıştır. Özelleştirme girişiminin ilk dönemi olan 1991-1992 yılları liberal girişimleri kapsamıştır.⁶⁷ 1993-1995'teki ikinci dönem programının asıl amacı, rekabetçi tüketici pazar kurulması, girişimciliğin geliştirilmesi ve üretim verimliliğinin artırılması olmuştur. 1996-1998 yılları sektörel yönelimin olduğu dönemdir. Bu ikinci ve üçüncü dönemde 94 büyük işletme özelleştirilmiş, bunların 57 tanesi de yabancı yatırımcılara verilmiştir. 1999-2014 döneminde ise tümüyle pazar ekonomisine geçilmiş, bu yönde parlamentoda birçok yasa ve anlaşma kabul edilmiştir (Ayagan vd. 2014: 84-91). 2010 yılı, Nursultan Nazarbayev için de Kazakistan tarihi için de önemli bir dönem olmuştur. Ülke, 2007- 2009 küresel ekonomik krizinden 2010 yılının sonunda hızla çıkmıştır. Bu kriz ülkenin ilerlemesini engellemiş olsa da alınan tedbirlerle olumsuz etki hafifletilmiştir. 2009 yılı sonunda ülkedeki Gayrisafi Millî hasıla pozitif, enflasyon 56.3, işsizlik %6.4 ile diğer pek çok ülkeden düşük olmuştur. 2011'de ise GSMH' da istikrarlı büyüme kaydedilmiştir (Nazarbayev 2017: 252). Bu da N. Nazarbayev'in ekonomi politikasının başarılı olduğunun göstergesidir.

Kazakistan'daki yabancı yatırımcıların ve ortak işletmelerin sayısı, özelleştirmeye⁶⁸ doğrudan katılabildiklerinden bir hayli fazladır. Yıllık ticaret hacminin

⁶⁷ Kazakistan'da devlet mülkiyetinin özelleştirme süreci 22 Haziran 1992'de resmen başlamıştır. Bununla birlikte özelleştirmenin ilk aşamasında, işletmelerin açık artırmayla satılması, ulusal ve yerel ürünlerin, mülkün ana kısmı dışında, küçük bir memur grubu arasında dağıtılması, yolsuzluk, rüşvet, görevi kötüye kullanma gibi durumlara yol açmıştır. Bunun sonucunda alınan tedbirlerle 1994 yılından itibaren ekonomide atılım söz konusu olmuş ve enflasyon düşmüştür. Tarımda devlet tekeli (kollektif çiftlikler) kaldırılmıştır. 1993'te ulusal para birimi Tenge'nin piyasaya sürülmesi ve ülkede bağımsız para politikasının izlenmesi sonucunda ekonominin canlanmasına katkı sağlanmıştır (Süleymanov, 17.11.2021, <https://e-history.kz/kz/news/show/33214/>, erişim tarihi: 18.11.2021).

⁶⁸ Özelleştirmenin ilk dönemlerinde, Kazakistan'ın tam bağımsızlığını isteyen Azat Hareketi (*Azat kozgalı*) gibi muhalifler özellikle yabancı özelleştirmelere karşı olmuşlarsa da bu konuda etkili

önemli bir kısmını ise metal, demir çelik ürünleri, petrol, makine parçaları, kimyasal maddeler ile ihracat oluşturmaktadır. Ayrıca doğal kaynaklar bakımından oldukça zengin mineral ve hammadde yatakları ile yeraltı kaynakları açısından dünyanın sayılı ülkelerinden biridir. Uranyum, kurşun, krom, çinko, manganez ve bakır üretimi açısından dünya sıralamasında ilk beştedir. Bunların dışında demir, kalay, altın, gümüş, boksit, fosforit de üretilmektedir. Kömürden sonra petrol ve doğalgaz ülke gelirinin önemli bir kısmını karşılamaktadır. Kazakistan, 2018 yılı itibarıyla dünyada petrol rezervlerinde 11. sırada, doğalgaz rezervlerinde 14. sırada yer almaktadır. Petrol üretiminde ise 44. sıradadır. Dolayısıyla Kazakistan ekonomisi petrol ve doğalgaza dayalı bir ekonomidir. Ülke ekonomisinin diğer önemli bir bölümü tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Genellikle devlet eliyle kurulan çiftliklerde yürütülen tarım faaliyetleri içinde tahıl, ayçiçeği, pamuk, pancar, tütün ve pirinç yetiştirilmektedir (*Qazaqstan Tarihi* 2007:173-187; Başçı, Şahinler 2021:251-253).

17 Ekim 2008’de Cumhurbaşkanı kararnamesi ile ulusal ekonominin rekabet gücünü ve istikrarını sağlamak amacıyla sürdürülebilir kalkınma fonu *Kazuna* ile Holding Anonim Şirketi’nin birleşmesiyle *Samurık Kazuna* adında devlet varlıklarını yöneten, sahibi Kazakistan Cumhuriyeti olan bir holding kurulmuştur (http://www.samruk-kazyna.kz/?page_id=2563&lang=2&parent_id=2562, erişim tarihi:11.11.2017).

olamamışlardır. 1995 Anayasasıyla N. Nazarbayev yönetiminin hareket alanı genişlemiş, otoriter eğilimi güçlendiren kurumsal yapı meydana gelmiştir. Merkez Seçim Komisyonu üyelerinin tamamının Nazarbayev’in atadığı Danışma Konseyi’nin onayı ile seçilmesi, merkezin istenmeyen aday ve siyasî oluşumları seçim sürecinin dışında bırakan tutumları, milliyetçi partilerin varlığına imkan tanınmaması gibi durumlar sonucunda N. Nazarbayev’in gücü artmış, 1995 yılından sonra siyasal kurumsallaşma dönemi başlamış, ülkede yönetici seçkinler tarafından kontrol edilen bazı gruplar etkili olmaya başlamıştır (Alkan 2011, 83-84) 2011 yılında ise Hükümetin sanayi, kamu sektörü, ulaşım, konut ve sosyal hizmetlerin özelleştirilmesine yönelik planına karşı çıkan Kazakistan Sosyalist Hareketi (*Kazakistan Sotsialsk Kozgalısı*) ve bazı STK’ler tarafından kampanya başlatılmıştır. Karşı çıkma sebepleri; özelleştirmede zenginlerin çıkarlarının dikkate alınması ve bu planla birlikte finans ve gayrimenkulü yasallaştırma planı yapılmasının oligarkların “çaldıkları parayı yasallaştırmalarına” izin vereceği (Togızbayev, 29.06.2014, https://www.azattyq.org/a/kazakhstan_ngo_campaign_against_privatization/25438870.html, erişim tarihi: 28.05.2022) iddialarıdır. Ayrıca “N. Nazarbayev’in söylemlerindeki ekonomik kalkınma unsuru, öncelikle bölgesel ekonomi ve politik elitler üzerinde bir kontrol uygulaması ve rejimin meşruiyetini sağlamaya yardımcı olan bir araç” olarak da görülmüştür (Kudaibergenova 2015: 440).

Ülkede yeni çağın gereklerine uygun, ekonomik reform çerçevesinde yerli hammaddelerin detaylı işlenmesiyle yenilikçi endüstrinin oluşmasına önem verilmiştir (https://www.inform.kz/kz/5-institucionaldyk-reforma-zhetistikteri_a2922947, erişim tarihi: 11.11.2017). Bununla birlikte ekonomi politikasında çok yönlü yatırımlarla birlikte, bölgesel kalkınma, yolsuzlukla mücadele ve kamu hizmetinin öneminin ve niteliğinin artırılması gibi konular da yer almıştır. Nur Otan Partisi'nin 16. Kongresinde N. Nazarbayev tarafından açıklanan **Beş Kurumsal Reform** (*bes institutttık reforma*) başlıklı stratejik kalkınma programı, ekonomi politikası **Nurlu Yol** (Kusayın 15.04.2015) ile başlamış, 2015'de imalat sektörü büyümüş, mühendislik ürünlerinin üretimi artmış, 2016 yılında da girişimciliğin artması ve özel ticaretin güçlendirilmesi için 2020 yılına kadar özelleştirme planı uygulanmıştır (https://www.inform.kz/kz/5-institucionaldyk-reforma-zhetistikteri_a2922947, erişim tarihi: 11.11.2017).

Kazakistan Cumhuriyeti'nin ekonomideki bu gelişim stratejisi, 2030 yılına kadar istikrarlı büyümeyi sürdürmek, dışa bağımlı olmadan, eğitimli nüfusa sahip ve uluslararası arenada saygın bir ulus devlet haline gelebilmektir (<http://adilet.zan.kz/kaz/docs/T010000735>, erişim tarihi: 11.11.2017). Programın temel olarak hedefinde devletin güçlendirilmesi ve Kazakistan'ın dünyanın en gelişmiş 30 ülkesinden biri hâline gelmesi olmuştur.

4. BÖLÜM

KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ'NİN POLİTİK YAPISI

4.1. KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞU

4.1.1. Kazakistan'ın Yakın Dönem Siyasî Tarihi

Kazak siyasî yapısının temeline dair iki farklı görüş bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar, siyasî yapının klanlar ve soy hiyerarşine bağlı inşa edildiğini, güçlü (kıdemli) klanlar Kazak askerî güç ittifaklarının temelini oluşturduğunu ve daha az güçlü olanların ise onların etrafında entegre edildiğini ifade etmişlerdir (Ambrev 2013: 20)⁶⁹. Diğer bir görüşe göre, [egemen iktidarın iddia ettiği gibi] Kazak siyasî yapısının temel yapıtaşı kabile, soy esasına göre oluşmamaktadır. Herhangi bir boyun ve dolayısıyla tüm Kazak toplumunun ortaya çıkmasında siyasî konjonktürün ilk sırada yer aldığı, soy ve akrabalık ilişkilerinin ikinci derecede önemli olduğu fikri savunulmaktadır (Kalkan 2013: 311). Bu görüş, Kazakistan'ın uluslararası arenada modern ve demokratik ülke görünümüne uygun olduğunu gösterir niteliktedir.

Kazakistan'ın bağımsızlığından itibaren, siyasî sistemin dönüşüm süreci siyaset bilimciler tarafından üç safhaya ayrılmıştır. **Birinci safha** (1990-1993); çok partili

⁶⁹ Bu görüşe şu örnekleri vermek mümkündür: N. Nazarbayev'in ortanca damadı olan Timur Kulibayev'in klanı ülkede etkindir. Kulibayev, Almatı'da çok büyük bir mal varlığının sahibidir ve Kazak Enerji Derneği (*Kazenergy*) başkanıdır. Aynı zamanda Kazakistan Millî Ekonomi Odası (*Qazaqstannıñ Ulttıq Ekonomikalıq Palatası*) başkanı olup, Kazakistan'ın üçüncü büyük bankasının da hissedarındır. Forbes'e göre, servetiyle Kazakistan'da dördüncü sırada yer almaktadır. Ülkedeki Cumhurbaşkanı ile yakından bağlantılı olan en büyük servete sahip klandır. Diğer yandan Kulibayev'in klanı liberal parti *Aq Jol* ile iş birliği yapan Nurjan Sabhanberdi'nin grubuyla ilişkilidir. Kazakistan'ın en zenginleri listesinde ikinci sırada yer alan Bulat Utemuravov ise, Viyana ve Moskova'daki Ritz-Carlton Oteli'nin sahibidir. Farklı şirketlerde hissedar olan bu iş adamı Cumhurbaşkanı'nın danışmanlığını yapmıştır. Ülkede dikkat çeken, genellikle Kazakistan ile iş yapan ve Kazakistan'ın oligarkları ile yakından ilişkili olan bir başka grup Avrasya grubudur. Grubun lideri Aleksandr Maşkeviç Frunze doğumludur, İsrail, Belçika ve Kanada vatandaşıdır. Grubun diğer üyeleri Özbek asıllı Belçika vatandaşı olan Patokh Shodiev ve Alijan İbragimov Kazakistan'daki aliminyum ve krom endüstrisini kontrol etmektedirler. Bu üçlü ülkede gayrisafı milli hasılanın %20 ile %30'unu kontrol etmektedirler. Ekonomik alandaki en güçlü urug olduğu bilinmektedir. Ülkedeki uruglardan bir diğeri Forbes'e göre Kazakistan'ın en zengin vatandaşı olan Vladamir Kim'dir. Kaspi Bank yönetim kurulu başkanıdır. N. Nazarbayev'in yeğeni, Milli Güvenlik Komitesi (*Ulttıq Kawıpsızdıq Komiteti*) Başkanlığı yapmış olan Nurtay Abıkayev tarafından da desteklenmektedir. Ülkede her ne kadar klan, kabile yapısının önemli olmadığı vurgulansa da N. Nazarbayev bir bakanlar kurulu toplantısında yerel klanları kaynaklar üzerinde kontrol sağlamaya çalışmakla suçlamış (<https://bsblog.info/etnicheskaya-situaciya-i-klanay/> , erişim tarihi: 01.06.2020) ve bir anlamda onların varlığına işaret etmiştir.

sistemin kurulması vatandaşların hak ve özgürlüklerinin belirli ölçülerde genişlemesi ve *parlamentar cumhurbaşkanlığı* veya *başkanlık* sisteminin olduğu dönem olarak kabul edilmektedir. **İkinci safha** (1993-1995); iktidarı paylaşım prensiplerinin yasa ile belirlendiği, yasama, yürütme ve yargı organlarının devlet iktidarının bağımsız erkler olarak belirlenerek Parlamento’da (Meclis) ilk defa alternatif seçimlerin gerçekleştirildiği ve iktidarı temsil eden yeni yerel organların kurulduğu dönemdir. **Üçüncü safha** (1995-1998) ise başkanlık yönetim biçimine (: sistemine) geçildiği, yasal olarak pekiştirilmesini ifade eden 1995 Anayasa Referandumu’na göre ülkedeki *iki meclisli parlamento* esasına dayalı bir siyasî sistemin kurulmasıdır. 1998 Eylülü’nden sonra ise anayasal değişikliklerin ve parlamento yetkilerinin genişletilmesi ile başlamış, birbirini takip eden siyasî reformlar sonucunda Kazakistan’ın “kendine özgü” demokratik sistemi biçimlenmiştir (Kozıbaev, Majıtov 2014: 325-326).

1991’de Kazakistan, bağımsızlığını kazandıktan sonra 1994’e kadar geçen süre “post-komünist seçkin dönemi” olarak nitelendirilmiştir.⁷⁰ Bu süreçte pazar ekonomisine geçiş ve demokratik ülke inşası öncelikli olmuştur (Zhovtis 1999: 58).

N. Nazarbayev, 1992 Nisanı’nda “2005 Yılına Kadar Ekonomik ve Politik Kalkınma Stratejisi” (*2005 jılğa deyingi ekonomikalıq jäne sayası damuw strategiyası*) adlı ulusa sesleniş konuşmasında ilk kez 1993’te kabul edilen Anayasa’nın önsözünde de belirtildiği gibi devlet yönetiminin Kazakistan’ın self-determinasyon hakkı ile oluştuğunu dile getirmiştir (Grozin 2001: 380).

Kazakistan 1995 Anayasası’nın 1. maddesi uyarınca başkanlık sistemine göre yönetilen bir devlettir. Resmî olarak çok partili sistemle yönetilmektedir. Bu sistem, ülkedeki temsil organlarının seçiminde oy oranlarına göre temsili parlamenter model ve en çok oyu alan aday veya partinin temsil hakkı elde ettiği çoğunlukçu

⁷⁰ Bundan sonraki süreçte rejim içindeki seçkinlerin eylem ve kararları cumhurbaşkanına sadakat temelinde yapılmıştır (D.T., Kudaibergenova “*The Archaeology of Nationalizing Regimes in the Post-Soviet Space*” *Problems of Post-Communism*” Published online 25 July 2016, erişim tarihi: 16.04.2020).

(<http://www.anayasa.gen.tr/secimler.htm>, erişim tarihi:12.01.2018) model olarak iki şekilde çalışmaktadır.

1994 siyasî dengelerin değiştiği ve Hükümet ile Meclis arasında ilk çatışmaların yaşandığı dönem olmuştur.⁷¹ Bu dönemde, Nazarbayev’in başbakan adayı olarak Sergey Tereçehenko’da (Kazakistan Cumhuriyeti’nin ilk Başbakanı 1991-1994) ısrarcı olması ve sonrasında cumhurbaşkanının özelleştirme ve ekonomi politikalarında önerdiği yasaların meclis tarafından kabul edilmemesi siyasî gerginliğe neden olmuştur (Alkan 2011: 46). Bu siyasî gerginlik bir yıl önce gerçekleşen anayasal darbe ve Meclis’in feshedilmesi ile başlamıştır.⁷² 1995 yılının Aralık ayında gerçekleşen Parlamento seçimlerinde muhalif partiler Parlamento’ya girememişlerdir. Parlamento Cumhurbaşkanı ile uyumlu çalışmaya mecbur olmuş ve bu süreçte yapılan büyük çaplı özelleştirmelerin ardından siyasî ortamda yeni büyük servet sahipleri, siyasî aktörlere dönüşmüştür. Böylece ülkenin siyasî yönünü belirleyen yeni siyasî seçkinler ya da Sovyet sonrası Kazakistanı’nı izleyen ve yorumlayan yerli ve yabancı bazı araştırmacı ve bilim adamlarının kavramlaştırmalarına bağlı adlandırmayla “oligarşik klanlar” oluşmuştur.⁷³ Sosyo-ekonomik kriz dönemi olarak nitelendirilen

⁷¹ Ekonomik güçlükler ve merkezi iktidarın zayıflaması sonucunda Sovyetler’in dağılmasıyla (Hobsbawm 1992: 212) bölgede yaşanan ekonomik çöküş, artan işsizlik, gıda kıtlığı gibi sorunlara N. Nazarbayev çözüm olarak IMF’nin sunduğu ekonomik reform paketiyle hızlı bir şekilde piyasa ekonomisine geçilmesini savunmuş ve yabancı yatırımcı çekme yönünde adımlar atmak istemiştir. Ancak meclis tarafından bu adımların hepsi engellenmiştir. Bunun üzerine N. Nazarbayev halkın desteğini de arkasına alarak 1995 yılında anayasal değişikliklerle meclisin yürütme yetkilerini sınırlandırmaya çalışmıştır. Meclisin kendini feshetmesiyle ve hükümetin istifasıyla sonuçlanan bu siyasî krizle, başkanlık sisteminin temel yapısı belirlenmiştir. Aynı yıl gerçekleşen referandumla N. Nazarbayev’in siyasî mimarı ve yazarlarından biri olduğu yeni anayasa ile N. Nazarbayev, güçlü başkanlık sistemi için halkın onayını almıştır. Böylece 1998 yılına kadar ülkede otoriter modernleşmeyi esas alan başkanlık sisteminin temeli atılmıştır (Khairmukhanmedov 2017:1432-1445).

⁷² N. Nazarbayev’e göre Hükümet ve Parlamento arasındaki bu gerilim, Parlamenterizmin tabiatını doğru anlayamayan bazı milletvekillerinin kendilerini eski (Sovyet) sisteminde olduğu gibi “buyruk sahibi” sanmalarından kaynaklanmıştır (2003a:162).

⁷³ Junısbai, B. (2010) “A Tale of Two Kazakhstan i Sources of Political Cleavage and Conflict in the Post-Soviet Period”, *Europe-Asia Studies*, Vol. 2, No.2 (March 2010) pp.235-269; Hale, H.E. (2015) *Patronal Politics Eurasian Regime Dynamics in Comparative Perspective*, Cambridge University Press; Bowyer, A.C. (2008) *Parliament and Political Parties in Kazakhstan Central Asia-Caucas Institute Silk Road Studies Program*; Peyrouse, S. (2012) “The Kazakh Neopatrimonial regime: Balancing Uncertainties Among the “Family” Oligarchs and Technocrats” *Political Science, Demokratizatsiya*, 20 (49) 345-370; Alkan, H. (2011) *Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar*, USAK Yayınları, Ankara.

1998-2001 ve hemen akabinde siyasî anlaşmazlıkların arttığı ve elitlerin ön planda olduğu bir konjonktürün oluştuğu fakat bununla birlikte rejimdeki otorite ile elit odaklı sistem arasındaki ilişkilerde sorunların ortaya çıktığı dönemdir (Cummings 2005: 4, Khairmukhanmedov 2017: 1441).

2000’li yılların başında ülkedeki siyasî hayata iş dünyasının elitleri ve vatandaşlar katılmaya başlamışlardır. Güçlü muhalif oluşum, iş dünyası seçkinlerinin siyasallaşması, Kazakistanlıların siyasî katılımı, ülkenin demokratik reformların daha fazla genişletilmesi ve derinleştirilmesine hazır olduğunu göstermiştir (Abdullaev 2016: 140). Ancak ülkede 2001 yılında başka bir siyasî kriz yaşanmıştır. Oligarklar arasındaki kutuplaşma ve çatışma politik kavgaya dönmüştür. Daha önce Başbakan olan ve 1997 yılında başbakanlık görevinden istifa eden muhalif Akejan Kajegeldin liderliğinde, özelleştirmelerle servet sahibi olan Batı taraftarı, liberal yöneticiler (büyük şirket, banka ve özel medya kuruluşlarının sahibi olan oligarklar) **Genç Türkler** (*Mladoturki*) adıyla gruplaşmışlardır. 2001 yılının sonuna gelindiğinde ise muhalifler **Kazakistan’ın Demokratik Seçimi** (DVK: *Demokratiçeskiy Vıbor Kazahstana / Qazaqstannıñ Demokratıyalıq Tandawı*) adını verdikleri toplumsal siyasî birliği oluşturmuşlardır (Khairmukhanmedov 2017: 1442).⁷⁴ Böylece DVK ile kontrollü ve sistemli muhalefetin oluşumu başlamıştır (Karmazina 2009: 201).

Ülkede 2004 Parlamento seçimleri sonrasında yeni bir siyasî süreç başlamıştır. Kazakistan Merkezi Seçim Kurulu’nun (*Qazaqstan Respublikası Ortalıq Saylaw Komissiyası*) 5 adayı kaydettiği 2005 cumhurbaşkanlığı seçimleri hem Kazakistan tarihinde hem de bölgesel olarak önemli bir sıçrayış olarak görülmektedir. Eylül ayında N. Nazarbayev kendi konuşmasında “özgür, adil ve şeffaf” seçim vurgusunda

⁷⁴ Adı geçen bu grup daha çok Rusça biçimiyle **DVK** olarak anılmaktadır. Bu siyasî hareket hakkında ayrıntılı bilgiye tezin 3.3 Bölümündeki “Muhalefet” başlığında yer verilmiştir.

bulunmuş ve 4 Aralık'ta gerçekleşen seçimde %90 oy çokluğu ile yeniden seçilmiştir (Mıshra 2009: 323).

Kazakistan'da 2008 yılında plânlanan eğitim ve bilimdeki inovasyon projesi ile millî ve kültürel değerlerin yükseltilmesi amaçlanmış, “Modern Kazakistan”a ulaşmak projede temel hedef olarak yer almıştır (Şaukenova 2012: 196).

2010 yılında Kazakistan'ın gündemi Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilâtı (AGİT) başkanlığı olmuştur ve bu devletin prestijini yükseltmiştir. AGİT Başkanlığı Kazakistan Cumhuriyeti'nin, Batı'da, Doğu'da ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nda Avrasya devleti statüsünü güvence altına almıştır (Ayagan, Avanova 2010: 334). Kazakistan, yürüttüğü başarılı diplomasi sayesinde ilk kez Orta Asya ülkesi ve eski Sovyetler Birliği üyesi olarak köklü bu uluslararası teşkilâtın başkanlığına hak kazanmıştır. Ardından Kazakistan'ın başkenti olan Astana, 2011'de İslâm İşbirliği Organizasyonu başkanlığına ev sahipliği yapmış ve şehir “barış merkezi” olarak adlandırılmaya başlamıştır (Artıkbayev, Razdıkov 2016: 199, Mutlu, 02.03.2011). Bu süreçte ülke, Batılı değerler ve ekonomik bakımından da liberal olma yolunda kontrollü şekilde ilerlerken, anayasal reformlarla da siyasî hayatında gelişme göstermiştir (Bülbül 2008: 67).

4.1.2. Kazakistan Cumhuriyeti'nin Kuruluş Süreci ve Ulus-Devlet İnşası

Kazakistan Komünist Partisi Sekreteri Dinmuhammed Kunayev'in görevden alınması, yerine Genady Kolbin'in atanmasına tepki olarak 16 Aralık 1986'da Almatı'da başlayan gösteriler, “Kazakların onurunu ve ulusal kimliğini küçümseyen açık bir tavır” (Artıkbayev, Razdıkov, 2016:189) olarak nitelendirilmiştir. Gerçekte Sovyet politikalarına karşı, millî direnişi alevlendiren ve bağımsızlığa giden yolda kilit öneme sahip bu gösteriler tarihe “Aralık (*Jeltoksan*) Hareketi” olarak geçerken, SSCB'nin dağılma sürecinde de etkili olan olaylardan biri sayılmaktadır (Gündoğdu, Güler, 2017: 80). Bu olaylar esnasında bağımsız Kazakistan'ı destekleyen Nursultan Nazarbayev, yine

aynı yıl yönetime getirilmiş ve 1 Aralık 1991’de yapılan seçimler sonucunda Kazakistan’ın ilk Cumhurbaşkanı olmuştur (Kafkasyalı, 2012: 188) Kazakistan 16 Aralık 1991’de bağımsızlığını kazanmış ve ulus devlet inşa süreci başlamıştır. Kazakistan Cumhuriyeti’nin kuruluş süreci ve hemen sonrasını belirleyen politikalarında bu yakın dönem tarihi görünürde öne çıkarken, tarih daha geniş bir perspektifle değerlendirildiğinde 1991 yılı, Kazak Türklerinin millî mücadelesi sonucunda elde edilmiş (*oksızlık*) bağımsızlık ülküsünde açılan yeni bir sayfa olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.1.2.1 Kazakistan’da Aralık Olayları’nın (1985) Güçlü ve Ağır Tarihi

Belleği: Çarlık ve Sovyet Dönemi

Çarlık Rusyası’nın da katılmış olduğu I. Dünya Savaşı’nda yaşanan sıkıntılarla birlikte baskılar artmış ve savaşıyla beraber, Kazak işçilerin durumu da kötüleşmiş, ekili araziler ve hayvan sayısı azalmış, sömürü ve baskı da artmıştır. İlk Rus devrimi (1905 Meşrutiyet devrimi) yenilgiyle sonuçlandıktan sonra, yeniden bir tepki devri başlamış, sosyal demokrat (: marksist, Lenin ve öncül düşünür ve eylemcileri etrafında biçimlenen Rusya özelinde sosyalist ve devrimci muhalefet) teşkilatlar, sendikalar kapatılmış, toplantı, miting düzenlemek yasaklanmış, 1907’de çıkan kanunla Kazak Türkleri ile ülkedeki diğer Rus olmayan halklar seçme ve seçilme hakkından mahrum edilmişlerdir. Bir yandan Rus sömürgeci baskısı artmış, Çarlık Hükümeti’nin tarım politikası ve ülkedeki sosyo-ekonomik hayata kapitalist ilişkiler girmiş, diğer yandan tüm bunlar bir tarafa Kazak halkının millî bilincinin biçimlenmesi sürecini de tetiklemiştir. St. Petersburg, Moskova, Kazan, Tomsk, Omsk, Orenburg’daki üniversite ve orta dereceli okullardan mezun olanlarla Kazak millî aydınlarının çekirdeği oluşmuştur (Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar, Kazakistan İlimler Akademisi 2013: 373-378).

1905-1917 yılları hem Kazaklar, hem de parçası oldukları umum Rusya Türkleri için millî-medenî, siyasî, dinî, sosyal ve kültürel sahalarda uyanışın göstergesi olarak kabul edilen "Kongreler Dönemi" olarak kabul edilmektedir. Bu gelişmeler 19. yüzyılın ikinci yarısında kendini gösteren ve Kırım Türklerinin ve umum Türklerin büyük evladı, yazar, gazeteci ve pedagog İsmail Bey Gaspıralı entellektüel örgütlü öncülüğünde Rusya Türklerine özgü olarak başta eğitim ve genişleyerek toplumsal ve kültürel tüm sorunlu alanlarda aydınlanma ve yenileşme programının hayata geçirilmesi, toplumsal ve siyasî bilinçlenme ile modernist ulusal ve ulusçu hareket olarak "Ceditçilik" temeline dayandırılmaktadır (Hablemitoğlu 2005: 21). Rusya Türklerinin her bakımdan uyanış, modernist yenileşme hareketi olarak Ceditçilik, "Ceditçi" adını taşıyacak Türk Yeni Aydın kuşakların (19. yüzyılın 2. yarısı ve 1917 devrimine kadar) teşvik ve yönlendirmesiyle basın ve eğitim yoluyla topluma mal edilmeye çalışılmıştır (Kocaoğlu 2014: 744). I. Dünya Savaşı sürecinde Türkistan'daki Ceditçi aydınlar imparatorluğun dağılmasını ve Türkistan için bağımsızlığı ümit etmeye başlamışlardır (Kocaoğlu 2014: 745). 1916'nın sonlarında Rus hükümeti tarafından başlayan yıkıcı yaptırımlar içinde mühim sayılması gerekli Çarlık kararı, 18-43 yaş arası Kafkasya bölgeleri, Türkistan ve bozkır bölgelerinden yerli nüfusun, işçilerden oluşan tugaylar içine katılmak üzere askere çağrılması idi. Türkistan ve bozkır bölgelerinden 390.000 erkek bir fermanla askere çağrılmış, Kazak bölgesinden 87.000, Semireçi'den (: Yedisu), Sır Derya'dan 60.000, Ural'dan 50.000, Akmolinsk'ten 40.000, Turgay'dan 60.000 ve Semey bölgesinden 8500 kişi askere alınmıştır. Zorunlu askerliğin ilk dalgası 18-31 yaş arasındakiler için olmuştur (Olcott 1987: 119).

Bozkır ve Türkistan Genel Valilikleri'nin Rus olmayan yarım milyona yakın yerli halkı cepheye gönderme fikri protestolara neden olmuş ve bu protestolar kanlı bir şekilde bastırılmıştır. Bunun sonucunda 168 bin kişi Sibirya'ya sürülmüş, 300 bine

yakın Kazak ve Kırgız Türkü Doğu Türkistan'a kaçırmıştır. 19 yüzyılda çok sayıda ayaklanma olmuşsa da, bu dönemdeki geniş halk ayaklanması Çarlık idaresinin devrilmesinde önemli etkenlerden biri olmuştur (Kocaoğlu 2014: 745).

1917 yılında Şubat İhtilâli ile Çarlık rejiminin devrilmesi Orta Asya Türkleri'nde sevinçle karşılanmıştır. Taleplerini serbest şekilde açıklama fırsatı bulmuşlar ve Kazak liberal hareketinin öncüleri kongre düzenleme kararı almışlardır. Fakat gelişmeler umdukları gibi olmamıştır (Kösoğlu 1997: 745).

1-11 Mayıs 1917'de Millî Özerklik talep etmek için Moskova'da Birinci Bütün Rusya Müslümanları'nın Kurultayı (Carr 2006: 291)⁷⁵ toplanmasının ardından, kongreye katılan Kazak vekiller, Taşkent'te Genel Kazak Kurultayı'nı oluşturmak için toplanmış (Qazaq Gazetesi 1917 No:212-245) ve Alaş Orda'nın özerkliğini ilan ederek tam bağımsızlık mücadelelerine devam etmişlerdir. Aynı zamanda İsmail Bey Gaspıralı önderliğinde başlayan Ceditçi hareketin etkisiyle, her Türk ülkesinde kendi millî benliğine yönelik hareketleri hızlanmıştır. Kazak aydınları, 21-26 Temmuz'da Orenburg'da gerçekleştirilen **I. Olağan Kazak Kurultayı**'nda kendi siyasî partilerini kurma meselesini ve **Alaş** adını verdikleri partinin programını oluşturma konusunu da görüşmüşlerdir (Qazaq Gazetesi, 1917 No:212-245). Böylelikle Kazakistan tarihinin ilk siyasî hareketi olarak kabul edilen **Alaş Orda**, aydın seçkinler ve özellikle Kazak millî hareketini biçimlendiren ve yöneten bir partiye dönüşmüştür (Bowyer 2008:9). 22 Kasım 1917'de Hokand'da tüm Türkistanlıların dâhil olduğu toplantıda **Türkistan Muhtariyeti** olarak adlandırılan "geçici hükümet" kurulmuştur. Bu hükümetin ilk başkanı Kazak Türklerinden Muhammed Tınışbay olmuş sonrasında Mustafa Çokay yönetici olmuştur Devrim sonrasında ise Bolşeviklerle sorunlar yaşayan **Alaşçılar**

⁷⁵ Kongrede alınan kararlar için bkz. Giray Saynur Bozkurt (2008) *1905-1907 Yılları Rusya Müslümanlarının Siyasî Kimlik Arayışı*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul.

Kazakistan için kendi projelerini hazırlamışlardır (Kumğanbayev, Karajan 2012:144-145).

5-13 Aralık 1917’de Orenburg’da gerçekleştirilen **II. Olağan Kazak Kurultayı**’nda Türkistan’ın millî bağımsızlığını ilan eden **Alaş Orda Hükümeti**’nin kurulması kararı alınmış ve 13 Aralık’ta Türkistan’ın millî bağımsızlığını⁷⁶ ilan eden hükümet kurulmuştur (Oraltay 1973: 31). Bu kurultayda Alihan Bökeyhan, Ahmet Baytursın, Mircakıp Dulat ve Abdulgaffar İmanov gibi büyük Alaşçıların önderliğinde Kazak bölgelerinin özerkliği tartışılmıştır (Abdullaev 2016: 31).

1-11 Mayıs 1917’de yapılan Birinci Bütün Rusya Müslümanları Kurultayı’nda 1906’da kurdukları “Kazak Anayasal Demokratik Partisi”nin adını “Alaş Orda” olarak değiştirmişlerdir. Alaş Orda Partisi’nin başkanı Alihan Bökeyhan ve diğer liderleri Mirjakıp Dulat, Ahmet Baytursın olup siyasî faaliyetlerine milliyetçi çizgide devam etmişlerdir (Kesici 2003: 175; Hayit 1995: 252).

1917’de gerçekleşen kurultayda Kazakların kendi kendilerini yönetmesi esasına dayanan millî bağımsızlık mücadelesinin bir neticesi olan Alaş Orda Hükümeti, Liberal-demokratik Alaş Hareketi, Alaş Orda Partisi tarafından kurulmuştur. Uzun yıllar bağımsızlık mücadelesi vermiş olan Alaşçıların, Kazak Türkleri’nin siyasî ve kültürel manada sosyal hayatlarına katkıları çok olmuştur. (Tileşov, Kamzabekulı 2014: 41; Omaşev 2014:4).

Kurulan bu hükümet, Rusya’nın Bolşevik ve anti-bolşevik baskısına maruz kalmış, Sovyet Ruslar tarafından tehlikeli görülmüş, Kızıl Ruslar tarafından Alaş Orda hükümeti devrildikten sonra, Omsk’da bulunan Beyaz Rus Hükümeti de 1918’de Alaş Orda’nın tüm faaliyetlerini yasaklamıştır (Hayit 1995: 252-256). Bolşevizmin

⁷⁶ Alaş Orda hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. M. B. Olcott (1987) *The Kazakhs*, Hoover Institution Press, Stanford, California.

Kazaklar arasında yayılması da ancak Alaş Orda Hükümeti'nin 1919'da dağılmasından sonra mümkün olmuştur (Kınacı 2014: 323).

Lenin ve Bolşevikler 1917 yılında gücü ellerine geçirdikten sonra Türkistan'da Marksizm-Leninizm propagandasının araçları olarak Marks ve Engels'in eserleri Rusça ve Türk lehçelerinde neşredilmiştir. Türkistan'da komünizm propagandası ile Sovyet hâkimiyetinin güçlendiği görülmektedir.⁷⁷ Rusya'da büyük değişimlere sebep olan Bolşevik İhtilâli, Birinci Dünya Savaşı'nın da gidişinin değişmesine neden olmuştur.

Bolşevik İhtilâli, Fransız İhtilâli'nden itibaren, Fransız devrim düşüncesinin etkisine giren tüm Avrupa gibi Çarlık Rusyası'nda meydana gelen uzun gelişmelere dayanmaktadır. Bu gelişmeler üç ana nokta etrafında toplanabilir:

a) Fikir Akımları: Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı liberal akım ve 19. yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa'da Marksizmin ortaya çıkması ve Rus aydınları arasında bu doktrinin yayılması.

b) Köylü Meselesi: Bu mesele Rusya'da Marksist fikirlerin yayılmasında önemli bir rol oynamıştır. İlk Rus aydınları çarlık otokrasinin yerine kuracakları yeni siyasal düzenin temelini idealleştirdikleri Rus köyünde ve Rus köylüsünde görmüşlerdir. Aynı zaman siyasal yapısal düzen değişimine de karşılık gelen sosyal değişmeyi gerçekleştirmenin çaresini aydınlar köylüyü aydınlatmada bulmuşlardır. 1870'li yıllardan itibaren Rus aydınları köylere akın etmişlerdir. Ancak hükümetin bu durumu hoş karşılamaması diğer taraftan köylünün aydınlara olan güvensizliğinden dolayı, *Narodnikler* (: 'Halkçılar') olarak bilinen bu hareket başarılı olamamışsa meyvelerini 1917 Ekimi'nde almıştır.

⁷⁷ 1920'li yıllarda Sovyetler'de medya, kültür ve ideoloji üreten bir araç olarak, toplumda egemen sınıfın dünya görüşünü aktararak, Marksist düşünceyle uyumlu biçimde ve Lenin'in koyduğu ilkeler çerçevesinde şekillenmiştir (Mora 2008:10).

c) İşçi Meselesi: Halkçı hareketin (Narodnik, Narodničestvo) başarısızlığı Marksist hareketin kuvvetlenmesine sebep olmuştur. Çünkü 1800'lerden itibaren Rusya'da kapitalist endüstriyel gelişim ilkel düzeyde de olsa başlamış ve tedricen gelişmiş ve yüzyıl sonunda Rusya'nın belirli (Avrupa Rusyası kısmı) bölgelerinden endüstriyel kompleksler (fabrikalar, işletmeler, şirketleşme), küçük ve büyük burjuva temelli müteşebbislerle beraber haklarını elde etmeye güren, sosyalist ve marksist hareketlerinin sınıfsal çelişkileri dile getiren örgütlü muhatapları olarak bir işçi sınıfı ortaya çıkmaya başlamıştır. Dolayısıyla Rus Marksizmi'nin ilk toplumsal çekirdek gücünü *Narodnik* (Halk) Hareketi oluşturmuştur. Bu hareketin etkisi ile Rusya'da çeşitli (gizli) dernekler kurulmuştur. Bunlardan bir tanesi de 1895'te Vladimir İl'yiç Ulyanov (Lenin) tarafından St. Petersburg'da kurulan İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin Mücadele Birliği'dir. 1917'de Lenin silahlı ayaklanma ile iktidarı ele geçirme karar alır. Geçici Hükümetin merkezi olan St. Petersburg'daki Kışlık Saray düşmüştür. Böylece Bolşevikler iktidara gelmiş olurlar. Rus İhtilâli'nin hemen ardından Lenin başkanlığındaki Halk Komiserleri Konseyine yönetim verilmiştir. Bununla beraber sınırların çizilmesi için toplanan Osmanlı hükümeti'nin de içinde olduğu devletlerle imza edilen Brest-Litovsk Konferansı ve Andlaşması bu dönemin diğer bir önemli olayıdır. Lenin Brest-Litovsk Konferansı'nı Bolşevik delegasyonunun şartlarını barış için kabul ettikten sonra Finlandiya, Litvanya, Polonya, Ukrayna, Estonya, Batum, Kars, Ardahan'dan vazgeçmek zorunda kalmıştır. Sonraki dönemde başlayan **Rus İç Savaşı** 1920'de Bolşeviklerin kesin zaferi ile sonuçlanmıştır (Armaoğlu 2005: 130). Ekim İhtilâli'nden sonra milliyet veya ulus problemi, ya da ulusların kendi kaderini tayin hakkı ilkesine de dayarak Çarlığın Rus olmayan milliyetlerinin ulusal devlet kurma mücadelesi ve sorun başlıkları daha açık tartışılmaya başlanmıştır. Ulusal sorunların önemini kavrayan Bolşevikler Kasım 1917'de "Rusya Halklarının Deklarasyonunu" yayımlamışlar ve Sovyet Hükümeti halklara self-determinasyon,

eşitlik ve istedikleri zaman birlikten ayrılarak bağımsız devlet kurma hakkını vaat etmişlerdir (Kesici 2003: 175).

Bu vaade karşın İç Savaş'ta Beyaz Ordu'yu mağlup eden Kızıl Ordu ve Bolşeviklerin iktidarının sağlamlaşmasının da bir göstergesi olarak 5 Mart 1920'de Askerî Devrim Komitesi Alaş Orda'nın dağıtılması yönünde karar almıştır. Buna karşın Alaş Orda'nın temsil ettiği Kazak ulusal bağımsızlık fikri, Kazak ulusal geleneği toplumda Devrim'e karşın yaşamaya devam etmiştir. Sovyetler Birliği'nin kurulduğu ilk dönemlerde ideolojik olarak Kazak topraklarında Alaşçıların, bağımsızlık yolunda mücadele edenler olarak halkın gözündeki itibarı büyük olmuştur. Kazak millî tarihinin bir mühim evresi olarak Alaş Orda Kazak millî bağımsızlık hareketi, Sovyet Rus egemenliğine (: Sovyetleştirme veya Bolşevikleştirme) girmeden önce, ulusal toplumsal belleğin kalıcı olduğunu da göstermiş, Alaş Orda'nın idealleri 1991 sonrası bağımsızlıkla birlikte yeniden canlanmıştır (Tileşov, Kamzabekulı 2014: 41; Omaşev 2014:4).

Bugünkü Kazakistan, Rusya Sovyet Federe Cumhuriyeti içinde 1920'de **Kırgız Özerk Cumhuriyeti** adıyla yer almıştır. 1916 ayaklanması ve bazı Kazak aydınlarının Türkistan hareketine destek vermeleri sonucu siyasî bir kararla ayrı bir cumhuriyet olarak telakki edilmemiştir. Kendi adını ancak 1936'da Kazakistan ve Kırgızistan'ın ayrı cumhuriyetler olarak yeniden örgütlenmesi sonucunda almıştır (Özdoğan 1994: 41). Bu tarihten itibaren "**Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti**" adıyla varlığını sürdürmüştür. Sovyet dönemindeki iktidarın Sovyet milletlerinden beklentisi, Sovyet değerler sistemini ve ideallerini kabul etmesi olmuştur. Lenin ve Stalin'in milletler politikası dört genel prensipten oluşmuştur. Birincisi, bir (Rus olmayan) etnik grubun alanı ve millî hakları arasındaki bağlantıyı kabul; millî grubun dilinin somutlaşması; merkez politikadaki yetkililerin etnik

milliyetçiliği ve millî hisleri tolere etmesi; milletlerin “emeğin sosyalist bölüşümü” isteğine uymak zorunda oluşlarıdır (Rousseau 2010: 28).

Proleterya diktatörlüğünden, Bolşevik Parti diktatörlüğüne geçişin olduğu dönemde, sanayi ve bankaların tamamen kamulaştırılması, kapitalist temelde çalışan ticaretin yasaklanması, gıda maddesine tedarik düzeni getirilmesi, yoksulluk ve iç savaşın olması halk arasında memnuniyetsizlik doğurmuş ve bunlara karşı direnişler başlamıştır. Dayatılan devlet karne politikası vb. sebeplerle Kazakistan’ın çoğu bölgesinde isyanlar, direnişler başlamıştır. Ardından Yeni Ekonomi Politikasıyla (NEP) birlikte üretim alanında özel mülkiyete kısıtlı ve geçici olarak izin verilmesi, zorunlu emeğin kaldırılması, toprak kiralama, küçük işletmeler, kiralık işçi kullanımının serbest bırakılması gibi girişimler söz konusu olmuş fakat Sovyet iktidarı tarafından totaliter devletin aygıtlarıyla kurulmasına devam edilmiştir. Sovyet Rusya tarafından Kazaklar için Orenburg merkezli başka bir hükümetin kurulduğu bu dönemde, 1920 yılında kışın uzaması ve tohumları ellerinden alındığı için yüzbinlerce insan açlıktan ölmüştür. Sovyet anayasasına göre kurulan Sovyetler Birliğine bağlı muhtar eyaletlerden biri olmuştur. 1926’da Rusların, Türkistan’ı önce cumhuriyetlere sonra vilayetlere bölerek yönettiği görülmektedir. Bu dönemde Kazakistan da 19 vilayete bölünmüştür. 1929’da Kazakistan’da ülke çapında köylü direnişlerine rağmen kollektif çiftliklerin (kolhoz) sayısı artmıştır (Abylkhozhin vd. 2007: 130-138; Hayit 2000:99; Gömeç 2015: 108).

1920’lerin sonu ile 1930’larda Bolşeviklerin “devrim karşıtı” ortak adıyla “milliyetçiler” ve “halk düşmanları” ile mücadelesi ve baskılarının olduğu dönemdir (Nurpeisov 2007:129).

Türkistan’ın sovyet cumhuriyetlerine ayrılmasından itibaren bölge siyasî, iktisadî ve sosyo-kültürel bakımdan sıkı kontrol altına alınmıştır (Çelebi 2019: 1935). Bununla birlikte “sovyetleştirme” (sovhözlaştırma) siyasetinin özellikle Kazak

Türkleri üzerinde uygulanması ve buna bağlı olarak merkezin talebiyle, Kazakistan Komünist Partisi'nin Aralık 1925'teki 5. Kurultayı'nda Kazak köylerinin sovyetleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Böylece Kazakistan Komünist Partisi Birinci Sekreteri olan F. İ. Goloşçekin liderliğinde -Kazak tarihinde derin ve büyük bir iz bırakan- sovyetleştirme Kazakistan'da Ekim İhtilâli zenginlerin mal-mülklerinin devletleştirilmesiyle başlamıştır. Kollektifleştirme ile bu süreçte hayvanların telef olması sonucunda hayvancılık sistemi çökmüş, kollektifleştirmeyle Kazak Türkleri, yeterli barınak ve gıda temin edilememesi sonucu yoksullaşarak komşu ülkelere göç etmişlerdir. Araştırmacı T. Omerbekov bu süreçte yaşanan kaybın 2.230.300 kişi olduğunu belirtmiştir (Kara 2012, <https://www.abdulvahapkara.com/stalin-doeneminde-kazakistanda-kolektifletirme-siyaseti-ve-aclik-felaketi/>, erişim tarihi: 21.01.2018).

1925'te göreve getirilen Kazakistan Komünist Partisi Birinci Sekreteri olan F. İ. Goloşçekin'in 1933 yılına kadar sürmüş olan yönetimi Kazak tarihçileri tarafından "soykırım" olarak adlandırılmıştır. Bu dönem Kazak Türklerinin yerleşik hayata zorlandığı, geleneksel hayatlarının yok edildiği ve ardından Kazak millî aydınlarının tutuklanarak ya da sürgüne gönderilerek tasfiye edildiği dönemin de başlangıcıdır (Kurmanaliyeva vd. 2020: 127-178). Bu dönemde, devlet ve partinin ideolojik mekanizmasıyla desteklenen totaliter rejimin baskısı sonucu Kazakistan'da 102 bin kişi baskı altında tutulmuş, bunların 27 bini vurulmuştur (Abylkhozhin vd. 2007:145). Aynı dönemlerde işgücü organize seferberliğiyle sanayi tesislerine, Kazakistan'daki devlet çiftliklerinde çalıştırılmak üzere ve bakir toprakların işlenmesi için farklı bölgelerden göç başlamıştır. Ülkedeki bu toplumsal problemleri büyük kıtlık takip etmiştir. 1928-1938 yılları arasında 1.610.000 Kazak Türkü ölmüştür. Böylece ülkede 1939'da Kazak Türklerinin nüfustaki payı %19,6 azalmış ve ülkede yeni bir etnik oran ortaya çıkmıştır. Bunu II. Dünya Savaşı döneminde Almanlar başta olmak üzere Çeçen

ve İnguş, Kalmık gibi halkların bu bölgeye yerleştirilmesi izlemiştir (Asylbekov 2007: 158-160). Aynı zamanda bu dönemde sovhozlara Sovyetler Birliği'nin çeşitli yerlerinden binlerce ailenin göç ettiği bilinmektedir. Bazı etnik grupların bu bölgeye sürgün edilmesi, 1950'den sonra bakir toprakların tarıma açılmasıyla başka bir göç dalgası başlamış (Kazak Tarihi, Kazak Antsklopediyası 2007:546) ve tüm bunların sonucunda ülkedeki demografik denge Kazak Türkleri aleyhine değişmiştir.

1940 ve 1950'li yıllar Sosyalizm ideolojisinin doruk noktasına ulaştığı dönemler olmuş ve Stalinist düzenin baskıcı unsurları ortadan kaldırılmaya çalışılırken yerini Sovyet düzenini tesis etme ve Komünizmin amaçları almıştır (Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar, Kazakistan İlimler Akademisi 2013: 462- 466).

1954'te Sovyetler Birliği'nin genel sekreteri N. Kruşçev'in "bakir topraklar" planı doğrultusunda bakir alan sayılan Kazak bozkırlarının tarıma açılarak Rusya'dan ve Ukrayna'dan göç teşvik edilip yönetilmiş ve bu biçimde yüzbinlerce insana toprak verilerek (Ölçekli 2007: 94) bölgedeki nüfus dengeleri tekrar değişmiştir. Bu dönemlerde Kazakistan'da inşa edilen sanayi tesisleri, yapılandırılan fabrikalarla pek çok sanayi alanında üretim artmıştır. Bunun neticesinde 1970'te Kazakistan SSCB genelinde işçi oranının en yüksek olduğu ülke olmuştur. Akabinde teoride işçi sınıfının sosyal hareketliliği ve toplum yapısının hâkimi konusu, gerçeklerle tezat olmuştur, bu sınıf belirli amaçların gerçekleştirilmesinde araç olarak kullanılmıştır. Sonrasında ekonomik reform ve demokratik süreçlerin kısıtlanması, ekonomik büyümenin yavaşlaması, halkın sosyal hareketliliğinin azalması Sovyetler Birliği'ni krize götüren sebepler olmuştur (Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar, Kazakistan İlimler Akademisi 2013: 481-486).

11 Mart 1985'te Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri olarak seçilen Mihail Gorbaçov'un, Sovyetler Birliği'nin siyasî yapısını değiştirerek **glasnost** (açıklık) ve **perestroyka** (yeniden inşa) siyaseti dâhilinde 16 Aralık 1986'da Kazakistan Komünist

Partisi'ne Birinci Sekreter olarak Rus asıllı G. Kolbin'i ataması, Kazak Türkleri'nin protestosuna neden olmuştur. Bu olay Kazakistan tarihine "Aralık Olayları" (*Jeltoksan köterilisi*) olarak geçmiştir. F. Armaoğlu'nun belirttiğine göre, Dinmuhammed Kunayev'in görevden alınıp yerine Kolbin'in getirilmesinde Kunayev'in suistimallerinin yanı sıra onun Brejnev'in adamı olması ve Kazak milliyetçiliğini temsil etmesi de etkili olmuştur (Armaoğlu 2005: 940). Komünist Parti'nin Kolbin'i atama kararına Kazak gençleri şiddetle tepki göstererek, meydanlarda ve sokaklarda protesto eylemleri düzenlemişlerdir.⁷⁸ Bu olaylar sonucunda Komünist Partisi Kolbin'i görevden alarak yerine Nursultan Nazarbayev'i atamıştır. Cumhuriyet'in çıkarlarının hesaba alınmaması, milyarlarca olan gelirden sadece onun küçük bir kısmının ayrılması, 1954'ten 1986 yılına kadar 600'den fazla Kazakça eğitim veren okulun kapatılması, millî kültür ve dilden uzaklaştırma çalışmaları, çok önemli siyasî kararların Moskova'da verilip millî cumhuriyetlere yönerge olarak gönderilmesi, bağımsızlığın sadece sözde ilan edilmiş olması, Semey ve diğer nükleer deneme bölgelerinde sürekli olarak patlamaların olması, rüşvet, adam kayırma, alkol bağımlılığının ve halkın sosyal kayıtsızlığının yaygınlaşması gibi durumları kabul etmek istemeyen, propagandalara inanmayanların, "Sosyalizme karşı çıkanlar" olarak suçlanmaları gibi sebeplerle patlak veren (Nurpeyisov, vd. 2001: 100) Kazakistan tarihinde oldukça mühim olan **Aralık Olayları** (*Jeltoksan köterilisi*) ile ilgili Nazarbayev, Kazak SSC Bakanlar Kurulu Başkanı olduğu dönemde "Halkların Dostluğu" (*Drujbi naradov*) dergisinin muhabiri A. Nikişin ile yaptığı röportajda yıllarca sessiz kalınan şeyler hakkında konuşma zamanının geldiğini ve bir benzetme ile "oluşan yaradaki apsenin boşalması" olarak değerlendirmiş, bu olay sonrası yaşananları "iyileşme" olarak nitelendirmiştir (Nikişin 1987: 64). Ayrıca N. Nazarbayev, kaleme aldığı "Yüzyılların Kavşağında" (*Ğasırlar Togısında*) isimli kitabında 1986 olaylarında

⁷⁸ Bu olaylarda, Alaş Hareketi'nin mirasçısı sayılan **Genç Tulparlar**'ın (*Jas Tulpar*) etkisi olmuştur. Bu Cemiyet 1963'te Moskova'da eğitim alan gençler tarafından kurulmuş ve başkanlığını Murat Muhtarovlu Avezov yapmıştır. Bu hareketin gençleri, Alaşçı Kazak aydınlarının devamı olmuşlardır ve millî şuuru canlandırmışlardır (Alpeyisov 2020).

yaşananları acılı ve onurlu saatler olarak değerlendirerek, “*bir asır boyunca her istediğini yaptıran dikte altındaki korkunun ilk yırtılışıdır, gençler tüm dünyaya, her millete mahsus olan millî onurun bundan sonra ezdirilemeyeceğini, açıkça göstermişlerdir*” ifadesini kullanmıştır (Nazarbayev 2003a: 34).

1990 yılının Haziran ayında Kazakistan Komünist Partisi’nin kongresinde, egemenlik konusunun tartışılmasının ardından Kazakistan Parlamentosu’nda asıl hedefi bağımsızlık olan *Azat*⁷⁹ Partisi (<https://adyrna.kz/post/18508>, 16.06.2019, erişim tarihi: 20.06.2019) öncülüğünde, 1990 Ekimi’nde Sovyetler Birliği’nin içinde kalarak Kazakistan’ın egemenliği ilân edilmiştir (Armaoğlu 2005: 940). 1 Aralık 1991’de referandumla Kazakistan’da başkanlık sistemine geçilmiş ve ilk devlet başkanı olarak Nursultan Nazarbayev’in seçilmesinin ardından, 16 Aralık 1991’de Kazak SSC’de “Kazakistan Cumhuriyeti’nin Bağımsızlığına Dair Anayasa Kanunu” kabul edilmiştir. Kanunun 1. maddesine göre “Kazakistan Cumhuriyeti bağımsız, demokratik ve hukuk devleti” olarak tanımlanmıştır (Nurpeyisov, vd. 2001: 138). 16 Aralık 1991’de tam bağımsızlık ilân edilerek “Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti” adı “**Kazakistan Cumhuriyeti**” (Kozıbaev, Majitov 2014: 324) olduktan sonra Kazak Türkleri tam bağımsızlıklarını kazanmışlardır. 1989’da Kazakistan Komünist Partisi Başkanlığı’nı yürüten **Nursultan Nazarbayev**, Kazakistan Cumhuriyeti’nin ilk (ve kurucu) Cumhurbaşkanı olmuştur. Kazak Türkleri, Sovyetler Birliği’nin dağılmasından ve kendi bağımsızlıklarını kazandıktan sonra “Sovyet halkı” anlayışından, modern ulus-devlet inşa sürecine geçmişlerdir. Ulus-devlet temelinde⁸⁰ parlamenter başkanlık sistemine çok

⁷⁹ *Azat* hareketi Kazakistan’ı, Kazak halkını sömürgeci ve totaliter rejimin etkisinden kurtarmak, ayrılıkçı örgütlere direnmek, insan haklarını korumak gibi konularda gerekli yasalar çıkarmaya çağırmışlardır, ulusal çıkarları önceleyen bu hareket bünyesinde 1990 ve 1993 yıllarında aynı amaçla “*Azat*” gazetesi çıkarılmıştır. *Azat* devletin bağımsızlığını korumak için kurulan sivil bir hareket iken 1991’de partileşmiştir (Abdullayev 2016: 111).

⁸⁰ Kurucu Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev “devletin içindeki etnik sınırların iktidar ile yönetilenleri birbirinden ayırmaması” (Gellner 2018:30) esasında ulus-devlet ideolojisini benimsemiştir. M. Kırımlı’nın da belirttiği gibi Kazak aydınları açıkça ifade etmese de milliyetçiliği bağımsız Kazakistan’ın devlet kurma ve ortak kimlik yaratma amaçları için kullanmaya çalışmışlardır. Halkın kültürel, linguistik ve siyasî köklerine dayanan millet ve milliyetçilik kavramı, Kazak Türklerinin de dayandığı önemli bir nokta olmuştur (2014: 365).

partili rejimle yönetilen Kazakistan, Kazak dışında, bir “Sovyet mirası” olarak farklı çok etnikli yapıya sahiptir. Cumhurbaşkanı Nazarbayev’in sıklıkla vurguladığı siyasî hedeflerinden biri bu “etnik uyumu sağlamak” da olacaktır (Nazarbayev 2017: 180, Nurmuratov 2015: 80).

8 Aralık 1991’de Orta Asya liderleri Aşkabat’ta bir araya gelerek Sovyetler Birliği’nin resmen yıkılmasını sağlayan **Belovej Antlaşması**’nı değerlendirmiş, yeni kurulan devletler, Bağımsız Devletler Topluluğu’na (BDT) eşit haklara sahip olarak katılmaya hazır olduklarını bildirmişler ve sonrasında, 21 Aralık 1991’de Almatı’da eski Sovyetler Birliği içinde yer alan bağımsız devletlerin liderleri BDT’nin kuruluş anlaşmasının protokolünü imzalamışlardır (Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar, Kazakistan İlimler Akademisi 2013: 577). 10 Aralık 1991’de BDT’nin kurulmasından iki gün sonra (12 Aralık 1991) Kazakistan bağımsızlığını ilan etmiş ve ilgili kararname 16 Aralık 1991’de yürürlüğe girmiş ve ülkedeki 70 yıllık Sovyet hâkimiyeti sona ererek (Söylemez 2014:339) 16 Aralık 1991’de “Kazakistan Cumhuriyeti’nin bağımsızlığı” konulu Anayasa kanunu yürürlüğe girmiştir. Kazakistan’ın egemenliğini kazanmasının ardından devletin öncelikli amacı ise egemen devletin inşası ve toplumsal kuruluşların oluşturulması yönünde gerçekleşmiştir (Kozıbaev, Majıtov 2014: 324)

1991’de “Sovyet tarzı” bir seçimle %98.7 oyla Cumhurbaşkanı olan Nursultan Nazarbayev, seçimin hemen ardından yeni idarî yapının (yasama, yargı sistemi) kurulmasına başlamış ve devletin temellerini inşa ederken uluslararası en iyi uygulamaları öğrenmeye çalışmıştır. Çalışma grubu yeni anayasayı hazırlarken Avrupa, Asya, Kuzey ve Güney Afrika, Latin Amerika gibi ülkelerin anayasalarını incelemiştir (Cohen 2008.20).

Bağımsız Kazakistan’ın ilk anayasası 28 Ocak 1993’te Kazakistan Üst Kurulu’nun 12. toplantısının 9. oturumunda kabul edilmiştir. Bir giriş, dört kısım, 21

bölüm ve 131 maddeden oluşan Anayasa’da, Kazakistan kendi ulusal egemenliğini, insanların egemenliğini, devletin bağımsızlık ilkesi, güçlerin ayrılığı, Kazak dilinin resmî tanımı, devletin başı olarak başkanlığın tanımı, Yüksek Anayasa ve Yüksek Hakem Mahkemeleri ve diğerlerinin tanımından sonra anayasaya dâhil olan hukuk kurallarının çoğu kabul edilmiştir ve Parlamenter Cumhuriyet rejimi modeli 1993 Anayasası’nın temelinde atılmıştır (Tuleshov 2013: 38; Nurpeyisov 2001: 142). Bu Anayasa ile hükümetin tek partili yapısından, tekelci ekonomik sistemden vazgeçilmiş, Kazak toplumunun gelişmesi için olumlu dinamiklere alan açılmıştır (Abdullaev 2016: 116).

1995 yılının Haziran ayında N. Nazarbayev seçimleri beklemeden, yürürlükteki anayasadan içerik ve prensip olarak farklılaşan ve 8 bölüm ve 95 maddeden oluşan yeni bir anayasa projesi sunmuştur. Bu Anayasa, 30 Ağustos 1995’te referandumla oylanarak, 5 Eylül’de yürürlüğe girmiştir.⁸¹ Anayasa için yapılan referandum sonucunda %90 evet oyu kullanılmış ve muhalefet parti ve hareketlerin bazıları halkı bu referandumu boykota çağırmışlardır.⁸² Muhalifler seçim gözetmenlerinin belgelerine dayanarak referanduma aslında ortalama %30 katılımın gerçekleştiğini savunmuşlardır.⁸³ Diğer taraftan 6 Eylül 1995’te Cumhurbaşkanlığı Sarayı’nda yeni anayasa coşkuyla kutlanarak ve 30 Ağustos **Anayasa Günü** (*Konstitutsiya küni*) ilân edilerek kabul edilmiştir. N. Nazarbayev, 1995 Kazakistan

⁸¹ Muhaliflere göre, 1995 referandumunda N. Nazarbayev’in Cumhurbaşkanlığı yetkilerinin genişletilmesi, bu tarihe kadar yürürlükte olan anayasaya aykırıdır ve yetkisi meşru değildir. Çünkü Cumhurbaşkanı ancak Yüksek Kurul ile anlaşarak bir referandum ilân edebilir ve Kazakistan Halk Asamblesi N. Nazarbayev’in 1 Mart 1995 tarihli kararnameğine göre anayasal bir organ değil, Cumhurbaşkanıya bağlı bir danışma organıdır (Akkulı 05.04.2011).

⁸² Bu dönemdeki muhalifler hakkında bilgi çalışmanın “Bağımsızlıktan Önce Öne Çıkan Muhalif İsimler” başlığı altında verilmiştir.

⁸³ 30 Ağustos 199’te gerçekleşen referandumla kabul edilen 1995 Anayasası ülkede otoriter başkanlık sisteminin temelini atmıştır. 61. Maddeye göre kanun tasarılarının parlamentoda görüşülme önceliğini Cumhurbaşkanı belirleyecek, parlamento Cumhurbaşkanı tarafından sunulan kanun tasarısını bir ay içinde değerlendirip yasallaştırmak zorunda olacaktır. Aksi takdirde Cumhurbaşkanı kanun hükmünde kararname çıkarabilme yetkisi verilmiştir. Yeni anayasa ile Cumhurbaşkanı geniş çaplı tayin yetkisine sahip olmuştur (Khairmukhanmedov 2017: 1440).

Anayasası'na⁸⁴ hem kişisel olarak hem de başkan olarak damgasını vurmuştur. Uzmanlar tatmin olana dek 18 nihai taslaktan geçmiş, 1100 kez düzeltilmiş, 98 maddeden 55'i değiştirilmiştir. Böylece mevcut Anayasa 1995 Anayasası'na dayanmaktaysa bile büyük ölçüde değişmiştir. 8 Ekim 1998'de Cumhurbaşkanı yürürlükteki anayasada "Kazakistan Cumhuriyeti'nin Seçim Kanunu"na bağlı 19 değişikliği onaylamış ve akabinde parlamento tarafından erken seçim kararı alınarak cumhurbaşkanlığı seçimi 10 Ocak 1999 gününe alınmıştır. Kanun değişikliği ile Cumhurbaşkanının yetki süresi 5 yıldan 7 yıla uzatılmış, seçime %50 katılım zorunluluğu da kaldırılmıştır (Şeretov 2003: 49, Aitken, 2010: 192). Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası'ndaki bir diğer değişiklik 21 Mayıs 2007'de yapılmış, Parlamento tarafından ve Cumhurbaşkanının inisiyatifi ile "Kazakistan Cumhuriyeti Anayasasının Değişiklikler ve İlâveler Ekleme Yasası" kabul edilmiştir (Grozin 2001: 127, <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/S070000009>, erişim tarihi: 19.01.2018). Bu anayasal reform, siyasî iktidar tarafından siyasî modernleşmenin yeni aşaması olarak görülmüş, bu yenilikle yönetimde parlamentonun rolünün artırılması, başbakanın alt meclisteki milletvekillerinin çoğunluğunun onayı ile Cumhurbaşkanı tarafından atanması, siyasî partilerin rolünün güçlendirilmesi, yerel yönetimlerin kendi kendini yönetmesi için fırsat verilmesi, yargının modernizasyonu, Kazakistan Halk Asamblesi'ne (*Qazaqstan Halqı Assambleyası*) anayasal statü verilmesi, medyanın rolünün güçlendirilmesi, gazetecilerin haklarının korunması ve sivil toplumun gelişmesini sağlayan somut eylemler dikkate alınmıştır (Nazarbayev, 2017: 202). Bu anayasal değişiklikler aracılığıyla anayasanın hükümleriyle Kazakistan'ın temel toplumsal sisteminin gelişmesinin senkronizasyonunun gerçekleştirildiğine inanılmaktadır (Şaukenova 2013: 134).

⁸⁴ Bu anayasa ile, Kazakistan Cumhuriyeti kişi yaşam hak ve özgürlüklerinin en yüksek değerine sahip demokratik, laik, yasal ve sosyal bir devlet olarak kabul edilmiş, Cumhuriyetin faaliyetlerinin temel ilkesi ise, halkın rızası, siyasî istikrar, ekonomik kalkınma, Kazakistan vatanseverliği, devletin egemenliği olarak belirlenmiştir (Abdullaev 2016: 216).

4.1.2.2 Kazak Ulus-Devlet Sembolleri

Kazakistan Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından 1992 yılında devletin resmî sembolleri ⁸⁵ olan bayrağı, arması, bestesi Şamsi Kaldayakova'ya ait ve yazarlarından birinin Nursultan Nazarbayev olduğu **millî marşı** hazırlanmıştır. Kazakistan'ın bağımsızlık sonrası ulus inşa sürecindeki ideolojik yaklaşımı hem dile hem de bu sembolere yansımıştır.

Kazakistan'ın bayrağı, gök mavisi dört köşeli kumaşın ortasında, Türk düşüncesinde her zaman önemli bir yere sahip olan, Kazak Türkleri için de pusula, saat ve hem hayatın hem de ölümün simgesi olan güneş, onun altında kanatlarını açmış olarak uçan ve yücelik, irade, özgürlük ve bağımsızlığı temsil eden *bürküt* yani “bozkır kartalı” figüründen oluşmaktadır. Kumaşın sol iç tarafında yukarıdan aşağıya millî sembol olan koç boynuzu süslemesine yer verilmiştir. Güneş, ışıkları ve kartal ile birlikte süsleme sarı altın rengindedir (Kasimbekova vd. 2015: 173).

Devlet arması ise, konar-göçer yaşamın en önemli sembolü olan, kutsal ve birliği simgeleyen ve gök kubbeyi andıran *şanırak* (Otağ çatısı) ile keçe evin üst kubbesinin tasviridir. Bu tasvir içinde manevi zenginliği simgeleyen mitolojik tulparların kanatları ile çerçevelenmiş güneş ışıkları yan yana durmaktadır. Tulparlar manevî zenginlik, dayanıklılık ve etnik zenginliğe sahip Kazakistan'ın halk birliğini temsil etmekte (Kozıbaev, Majıtov 2014: 324) ve Tulpar'ın kanatlarını *şanırak*ın koruduğuna inanılmaktadır. Türk mitolojisinde tulparın beyaz kanatları vardır ve Tanrı'nın yiğitlere yardımcı olmak için yarattığına inanılmaktadır. Manas Destanı'nda da zikredilmekte olan Tulpar, rüzgârdan hızlı koşmaktadır. Tulpar figürü, Esik Kurganı'ndan çıkan Altın Elbiseli Adam'ın başlığında da bulunmaktadır (Sarı 2016:

⁸⁵ Bayrak, amblem ve marştan oluşan bu sembollerin “Bağımsızlığın kutsal birleştirici imajının temsil ettiği” düşünülmüş ve 4 Haziran 2007'den itibaren Devlet Sembolleri Günü (*Memlekettik remizder küni*) olarak ilan edilmiştir (https://www.akorda.kz/kz/state_symbols/about_state_symbols, erişim tarihi: 25.06.2019).

81). Devlet armasının yukarı köşesinde beş köşeli yıldız, alt kısmında “Kazakistan” yazısı bulunmaktadır. Mavi ve altın rengi kullanılmıştır (Kasımbekova, vd. 2015: 174). Altın rengi adalet ve bolluğu, gök mavisi ise barış ve refahı simgelemektedir (https://www.akorda.kz/en/state_symbols/kazakhstan_emblem, erişim tarihi: 25.06.2019). Tüm bunlarla, daha sonra önemle üzerinde durulan “ata kültü” oluşturma çabaları ile Kazak ulusunun kültürel ve tarihî geleneklerinin siyasî anlamda da güçlü olduğu gerçeği gözler önüne serilmekte ve anlam yüklü bu sembollerle geçmişle “şimdi” arasında bağlantı kurularak aidiyet vurgulanırken, geleceğe dair hedefler ortaya konmuştur.

Kazakistan’ın kurucu Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, bağımsızlığın elde edilmesinin ardından idarî yapıyı şekillendirirken, bir yandan da kültür konusunda sosyal politikaları uygulamıştır. Sömürge düzeninin son bulmasının ardından, yürütülen bu politikaların temelinde toplumsal hafızadaki gelenek, değer ve sembolleri “hatırlatmak” esas olmuştur.⁸⁶ Ulus kimliğinin inşasında devletin kullandığı simge ve sembollerin önemli olduğu Kazakistan örneğinde de görülmektedir.

⁸⁶ Sosyal hayatın yeniden inşasında öne çıkan semboller egemen ideolojinin göstergesi olmuştur. Başkent’te 2006 yılında inşa edilen, içinde dinler arası uzlaş ve araştırma merkezinin de bulunduğu Barış ve Uyum Sarayı (*Beybitsilik pen Kelisim Sarayı*) bunlardan bir tanesidir. Çeşitli tarihlerde düzenlenen Dinî Liderler Kongresi’nin ve çeşitli devlet toplantılarının yapıldığı bu sarayın inşa fikri N. Nazarbayev tarafından 2003 yılında ortaya atılmış ve sarayın 2006 yılında açılışı yapılmıştır (<https://nursultancb.com/kz/sights/dvorec-mira-i-soglasiya>, erişim tarihi: 28.06.2021). Bu bina, N. Nazarbayev’in yürüttüğü siyasette önem verdiği “barış ve uyum” söyleminin, Kazakistan Halk Asamblesi’ni (<https://assembly.kz/ank/obshchaya-informatsiya/deyatelnost/>) kurmasından sonraki somut adımlarından biridir. Bu girişim ülkenin başkentinin “barış sembolü” olması yönünde bir adım olarak da değerlendirilebilir. N. Nazarbayev’in söylemleri ve bunu destekleyen somut adımları (Kazakistan Halk Asamble’sinin kurulması gibi) ülkedeki etnik farklılıkların varlığını avantaja çevirerek, farklı etnik gruplar ve dinler arası barış ve uyumla dünyada nasıl bir devlet olarak tanınmak istediğini de ortaya koymaktadır. Bununla birlikte Mağjan Cumabay’ın “Türkistan Er Türk’ün beşiği” şiirini hatırlatan şekilde, Kazak Hanlığının başkenti olmuş, kutsal şehir kabul edilen Türkistan’ın, 2018 yılında “Türk Dünyasının Manevi başkenti” ilan edilmesi (<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1800000762>, erişim tarihi: 25.06.2019). Kazakistan’ın Türk Dünyasında nasıl konumlanmak istediğini de göstermektedir. Ayrıca ülkedeki toponimlerde de, bağımsızlıktan sonra kent meydanları, cadde ve sokak isimlerinde yapılan değişiklik “tarihsel belleğe” önem verildiğini göstermektedir. Bu aynı zamanda yeni rejimin kendi meşruluk zeminini inşa ederek, “kötü” ve “travmatik” geçmişi unutturmak ve mekânın belleğini taze, tarihi köklerini yeniden canlandırıcı ve yeşertici kodlarını yazmaya çalışmasıdır (Saltık, 2016:163). N. Nazarbayev de kendi kaleme aldığı *Tarihin Akışında* adlı eserinde “halkın tarihî hafızası korunmadan, ulusun oluşması ve gelişmesinin imkânsız” olduğunu belirtmiştir (2000: 147).

Kazakistan’ın ulusal simgelerinde “**Sonsuz Ülke**” (*Mängilik El*) ve **Ulu Bozkır**” (*Ulı Dala*) söylemlerine kadar **Türk devlet anlayışı** görülebilir (Ametbek, 12.11. 2018) <https://ankasam.org/nazarbayevin-dinler-kongresi-girisiminin-tarihsel-derinligi/> ,erişim tarihi: 23.07.2020).

N. Nazarbayev 17 Ocak 2014’teki ulusa sesleniş konuşmasında yer verdiği 2050 hedefi dahilinde (<https://strategy2050.kz/multilanguage/>, erişim tarihi: 20.05.2022) “Sonsuz Ülke” fikrini resmî devlet ideolojisi olarak açıklamıştır. Eski Türklerde üç temele dayanan “Sonsuz Ülke” fikrinin birincisi Eski Türk yazıtlarında, ikincisi Al Farabi felsefesinde “iyi şehirde”, üçüncüsü de Yusuf Balasagun’un Kutadgu Bilig adlı eserinde ebedi ülke yolunu desteklemesinde görülmektedir (Bijanov, 30.11.2018, <https://e-history.kz/kz/history-of-kazakhstan/show/8916/>, erişim tarihi:30.05.2022)

Nursultan Nazarbayev, 28 Ağustos 2015’te Kazakistan’ın “Büyük Bozkır” (*Ulı Dala*) olarak adlandırılmasını önermiş ve bunun Deşt-i Kıpçak anlamına geldiğini ifade etmiştir. Konuşmasında “büyük bozkırın torunları olduğunu vurgulayarak, bunun millî bir isimlendirmesinin olmasının gerektiğinin altını çizmiştir (https://www.inform.kz/kz/kazakstandy-uly-dala-eli-deu-halyktyk-atau-boluy-kerek-n-nazarbaev_a2817589, erişim tarihi:30.05.2022).

Başkent’in kuruluşunda da eski efsanelerden yararlanılmış, yer adları büyük tarihî şahsiyetlerle adlandırılmış, yönetimin merkezi yani Nursultan Nazarbayev’in ikametgahı veya sarayının adı olan “Ak Orda”nın kubbesindeki altın kartal, Kazak Eli anıtı üstünde kutsal Samruk (Simurg) kuşu, geleneksel bir Kazak evini andıran Bağımsızlık Sarayı ve eski efsanelerin temeli olan Bayterek ile⁸⁷ millî mitoloji ve halkın tarihi hafızasının tüm bu temel unsurları somut ve görünür mekan-yer ve bina

⁸⁷ N. Nazarbayev, yeni başkente onu diğer başkentlerden ayıran bir sembol yapmak gerektiğinde, Bayterik’i seçerken büyük bozkır tarihi, mitolojisi ve kültürü hakkında okuduklarından etkilendiğini ve projenin eskizini kendisinin çizdiğini ifade etmiştir (Nazarbayev, 2012: 265). Bu ve benzeri ifadeleriyle başkent’in mimarisine “kurucu devlet başkanı”nın katkısı vurgulanmaktadır.

düzenlemelerinde canlandırılarak bağlantı kurulması amaçlanmıştır (Nazarbayev 2017: 190).

Ülkede, bağımsızlığın ardından “1987’de zikredilmesi bile yasak olan ve suç sayılan “egemen⁸⁸” ve “ult” (millet)⁸⁹ kelimelerine basında yer verilmeye ve 1990’dan itibaren devlet başkanı ‘*elbası*’ ile bayrak ‘*tur*’, arma ‘*eltanbası*’, millî marş ‘*elurarı*’ anayasa ‘*atazan*’ gibi Kazakistan devlet sembolleri de Kazakça isimlendirilmeye başlanmıştır (İsina 2001: 24). Böylece ülkede bağımsızlıkla birlikte dile dönük adımlar bu cins genel kavramların ulusal sembolik adlar olarak Kazaklaşmasıyla da atılmaya çalışılmıştır. Söz varlığında Kazak Türkçesini önceleyen yeniliklerle, Kazak Türkçesi’nin statüsü, uygulanan dil politikasıyla istikrarlı ve zamana yayılan planlarla yükseltilmeye çalışılmıştır.

Tüm bunlarla ulus-devlet inşası sürecinde millî bilincin oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir.

4.1.2.3. Millî Kimlik ve Dil Politikası

1990’ların başında devlete adını veren Kazak Türklerinin azınlık olduğu, farklı etnik grupların yaşadığı Kazakistan’da, Kazakistan Cumhuriyeti’nin kurucu lideri N. Nazarbayev’in öncelikli kaygısı ulus kimliğini tanımlamak olmuştur (Ametbek 2017:60). Ulus inşasında önemli bileşenlerden biri olan millî kimliğe dair ülkede gerçekleşen tartışmaların temelinde “**Kazakistanlılar**” ifadesi yer almıştır. Kazakistan’da 1990-1992’de öncelikle “Genel Kazakistan vatanseverliği” ideolojisi oluşturularak tüm Kazakistan Cumhuriyeti’nin etnik yapısı “**Kazakistanlılar**”

⁸⁸ Kazak Türkçesinde bu kavram özgürlük, bağımsızlık anlamına da gelmektedir (Jorbolova 2016: 19-22).

⁸⁹ Kazak Türkleri’nin millî mücadelesinin simgesi olan Alaş aydınlarının ortaya koyduğu bir kavramdır. Günümüzde devlet anlamında da kullanılmakta ve Alaş aydınlarından miras kalan bir kavramdır (<http://qazaq1913.com/2020/01/11/abaj-zh-ne-ltty-ideja/> erişim tarihi: 01.06.2022).

söylemi ile birleştirilmeye çalışılmıştır. Bu, kimilerine göre bir eritme yöntemi, kimilerine göre ise birleştirici bir söylem olarak değerlendirilmiştir.⁹⁰

Kazakistan’da ulus-devletleşme sürecinde devletin bekası, normların standartlaştırılması, farklı etnik unsurlara dayalı bir tabakalı yapının varlığı ve bağımsızlığın sürdürülebilirliği için ilk etapta bir takım zihin karışıklıkların “resmî söylem”de inşa edildiği belirtilmelidir. Öyle ki doğal seyrinde “ulusal kimlik” olarak bile adlandırılmayarak, kendisinden ürkülen, korkulan “ulusal” değil de “etnik” sıfatı kullanılarak oluşturulan bir terkip icat edilmiş yani “Kazak *etnik kimliği*” biçiminde söylemleştirilen bir biçimsizlik Kazak siyasî ve toplumsal, gazeteler, dergiler, dolayısıyla yazar, gazeteciler marifetiyle mal edilmeye çalışılmıştır. Bu biçimsizlik otomatik olarak bir “etnik Kazak” vardır, o kimdir, ulus mudur, etnos mudur sorusu cevapsız bırakılarak, birden çok “etnos”un varlığında ve onların (her kim ise) “barış ve uyum içinde” yaşayacağı ülkesi, devleti ve düzeni “Kazakistanlılık” adı altında söylem düzeyinden eylem düzeyine de taşınmaya çalışılarak (eğitim yoluyla da)

⁹⁰ “Kazakistanlı” ifadesi, ülkü ve ortak bir kimlik oluşturmaya yönelik olup içinde istikrar ve düzeni barındıran, toplumsal denetim özelliği taşıyan bir söylemdir. İdeolojik manada kolektif bir zihniyet inşa etmeye dönük tarafı da bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar ise “Kazakistanlılığın” Leonid Brejnev’in “Sovyet Halkı” modeline benzediği ve ulus üstü devlet ideolojisiyle Kazakistan’ın temelinin etnik kökene değil, sivil ulus inşası ilkesine dayandığını belirtmişlerdir (Ayrıntılı bilgi için bkz. Tulumlu, İmyarova (2021) “The Kazakhstani Soviet not? Reading Nazarbayev’s Kazakhstani-ness though Brezhnev’s Soviet People, Central Asian Survey, 12.06.2021; Burkhanoc, A. (2017) “Kazakhstan’s National Identity-Building Policy: Soviet Legacy, State Efforts, and Societal Reactions”, *Cornel International Law Journal*, Vol. 50: Iss. 1. Winter 2017.

Ayrıca N. Nazarbayev’in 1997 yılına ait halka sesleniş konuşmasında “Sevgili Vatandaşlar” hitabıyla başlarken, sonraki yıllarda “Kazakistanlılar” şeklindeki hitabı (<https://www.akorda.kz/kz/addresses?page=3>, erişim tarihi: 25.03.2019) bunun söylemlerine de yansıdığını (ya da söylemlerin bu inşaya katkı sağladığını) göstermektedir. Ulusal devlet fikrinin, etnik aidiyetliklerine bakılmaksızın tüm Kazakistanlıların vatani olan tek, toprak bütünlüğü olan ve bağımsız Kazakistan’ın ana politik değerleri etrafında oluştuğunu belirten Nursultan Nazarbayev, tüm Kazakistanlılarda bütüncü değil de tek bir etnik unsura dayalı ulusal bilincin oluşması için yürütülecek baskının büyük dramlara dönüşebileceğini ifade etmiştir. Buna karşın çelişkili bir biçimde Kazak millî öz bilincinin Kazak adıyla anılan tüm zengin tarih ve kültür bütünlüğüne ait olma duygusunun gelişmesinin başlıca öncelik olduğunun gizlenemeyeceğini, kimliğinin birinci aşamasının temelini sivil ve siyasî birliğin oluşturduğunu, “Kazakistanlıların” ortak siyasî değerleri olduğunu, tüm vatandaşların çıkarlarını eşit olarak savunan Kazakistan devletinin kimliğinin birlik ve istikrar temelinde oluştuğunu (Nazarbayev 2000:132-133) dile getirmiştir. Diğer yandan halkın büyük bir bölümünün ve muhalefetin sorguladığı şey bu “devlet kimliği” konusu olmuştur. Seçkinler kurdukları devleti “Kazakistan halkı” kavramı gibi bir adlandırma üzerinden tanımlamalarının Rus aydınların birine göre bunun üç sebebi vardır: “seçkinlerin meşruluğunu sağlamak, Sovyet geçmişinden kopulduğunu göstermek ve Kazakistan’ın yalnızca Kazaklara değil, bu topraklarda yaşayan herkese ait olduğunu söyleyerek etnik çatışmaları önlemek” (Nazpary 2003:233).

“Kazakistanlılık ulusal kimliği”ne vurgu yapılmış, bu yapılırken de “Kazaklar” küstürölmek istenmeyerek “Kazak ulusal kimliği”nin tarihsel derinliği de unutulmamıştır (Yılmaz 2021:68). N. Nazarbayev’in kurgusunda, “etnik” Kazaklar güvenilir “unsurlar içinde baş unsur” olarak, *Kazak olmayan* denilecekse eğer “muhtemel” Kazak ve “diğerleri” arasında olabilecek (kast edilen “eski egemen” Rus’tur) etnik çatışmaları önlemek, “etnik denge”yi kimin lehine kimin aleyhine belirsiz olarak korumak amaçlanmıştır. Kazakistan’da ulus-devlet ve ulusal kimlik inşasının bu tür çelişki ve açmazları sürmektedir ve 30 yılı deviren Kazakistan Cumhuriyeti bünyesinde var olan farklı “etnik unsurlar”ın iç ve dış tehdit olarak istismar edilebilecek “yumuşak karnı” olduğunu da Nazarbayev bilmektedir. “Etnik” kavramının Sovyet ve Batılı kuramcı dilden geniş kullanım alanında intikal etmiş olduğu açıktır. Literatürde de bu kavrama bağılı üretilmiş açıklama modellerinde öne çıkarılan ise yine bir siyasî kavram olarak “etnik milliyetçiliğe” Kazak fenomeninde de söylem düzeyinde de biteviye kurgulanmaktadır. Klasik (Batılı modernist) kuramsal anlatıya göre bir ulus-devletleşme deneyiminin temelli boyutları olarak siyasî, hukukî ve ulusal sütunlarda yükselmesi gereken “Kazak ulusçuluğu” Bağımsızlık sonrası Kazakistan’da ötelenmiştir.

Bu biçimsiz kavramlaşma (etnik milliyetçilik) Sovyet sonrasında sair Türk cumhuriyetleri gibi (Kafkasya Azerbaycanı’nı da alarak, Orta Asya Türk cumhuriyetleri) gecikmiş ulus-devlet süreçleri için geçerli kılınmak istenen “sivil milliyetçilik” ile yer değiştirilerek de kullanılmış, öne çıkarılmış ve ülkenin bu “çok-etnikli” yapısını güya avantaja dönüştürmek için ise, Sovyet Sonrası ve asıl Soğuk Savaş sonrası dünyada zafer kazanmış liberal değerler üzerinden yükselen “tek kutuplu dünya” ve “egemenleri” (hegemon) olarak görölen, “sosyalizm : komünizm” kutbunu yıkmış muzaffer gelişmiş kapitalist ABD ve Avrupa Birliği’nin endüstriyel milletleri ve “ulusal kültürleri” de dijital çağa ererken “küresel” ve “yerel” çapta “neo-liberal

ideoloji”nin en temel eksenini yürütebilmişler, bunlar dışında kalan ve kendi tasniflerine göre “az-gelişmiş” ve “gelişmekte olan milletlere”; bu sırada Kazak ve diğer Türk cumhuriyetleri, Rusya, Türkiye, Asyalı Müslüman, Afrikalı vs. başka milletlere “çok-kültürlülük” ideolojisi ve siyaseti siyasî, idarî, hukukî ve ideolojik araçlarla uygulanmıştır. Fakat ne çare ki ülke ve devlet adındaki “Kazak”tan da vazgeçilemediği anlaşılmaktadır. “Kazakistan” adlı “ülke halkı”nın da **Kazak halkı** değil de “Kazakistan halkı” biçiminde adlandırılması, **Kazak devleti** değil de, “Kazakistan devleti” biçiminde söylemlleşmiş olarak devlet anayasasına yansıtıldığı görülmektedir (Ametbek 2017:60-66). Bu retorik düzeydeki biçimsizlik şu şekilde bir soruyla “Devrimci Fransasa”dan yani 1789’un milleti Fransız ile örneklenebilir: Fransa Cumhuriyeti, Fransız Cumhuriyeti veya Fransız devletinin (özellikle üç biçimi yazıldı) her bir “yurttaşı”nın adı “Fransız” değil de “Fransalı” mıdır? Bu tip bir ifade ve adlandırma Fransız entelektüel ve kültür ağında hiçbir metinde rastlanmadığı gibi kabul edilmez.

Kazakistan’da 1990’lı yıllarda ilk etapta aktif olarak Turancılık ve Genel Türkçülük dayanışmasının farklı şekilleri kullanılmıştır.⁹¹ Aynı zamanda ülke siyasetinde “atalara geri dönme” gerekliliğinin altı çizilirken (Grozin 2001: 376) bu dönemde tüm uygulamaların siyasî amacı, Kazakistan’ın bağımsızlığını pekiştirmek

⁹¹ İsmail Bey Gaspıralı’nın “Dilde, fikirde, işte Birlik” şiarıyla alevlenen ve 1917 ve sonrasında Türkistan’ın bağımsızlığı için mücadele eden Kazak aydınlarından itibaren kaybolmayan Türk Dünyası dayanışması, Mustafa Çokay’ın siyasî görüşleri Orta Asya’daki Cumhuriyetlerde önemini kaybetmemiştir (Aymanov, 03.09.2013, <https://e-history.kz/kz/news/show/2299/>, erişim tarihi: 22.06.2022). Bununla birlikte Nursultan Nazarbayev, 12 Ekim 2012’de Ankara’da gerçekleşen Türk Konseyi toplantısında “Atatürk’ün dediği gibi “Bütün Türklerin birleşeceği zaman gelecek” Altay’dan Akdeniz’e 200 milyondan fazla kardeş yaşıyor. Hepimiz biraraya gelirsek, dünyada çok etkili bir güç olacağız” şeklinde başlayan konuşmasının devamında Kazakistan’ın tüm “Türk halkının anavatanı” olduğunu ifade ederken “Türk” adına da vurgu yapmıştır (<https://www.turkishnews.com/ru/content/2012/11/07/%D0%9F%D0%B0%D0%BD%D1%82%D1%8E%D1%80%D0%BA%D0%B8%D0%B7%D0%BC-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B2-%D0%95%D0%B2%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D1%81%D0%BE%D1%8E%D0%B7/>, erişim tarihi: 10.07.2020). 3 Ekim 2009’da Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye’nin katılımıyla kurulmuş olan *Türk Keneşi* (Türk Konseyi) (12 Kasım 2021’den sonra Türk Devletleri Teşkilatı) bu fikri yapının tezahürüdür.

ve daha çok demokrasinin prensiplerini yerine getirmek yönünde olmuştur (Nurpeyisov vd. 2001: 128).

Kazakistan’da millî kimlik anlayışının oluşmasında, modern milletin sembolleri⁹² haline gelen yapılar dikkat çekmektedir. Bunlar “milletin üyelerini birleştirmeye ve yabancılardan, yani bir Kazak’ı dünya uluslar topluluğu içinde sair “uluslar”dan ayırmaya yarayan kültür ağının bir parçası olarak, kültürel kurumların milletin anlatı, imge ve törenlerinin oluşumunda oynadığı rolde de önemlidir” (Smith 2017: 118). Kazakistan’da bu kültürel kaynaklardan, hatıra sembollerden yararlanılan kurumlardan biri Astana’da 2008 yılında inşa edilen Kazakistan’ın kurucu Cumhurbaşkanı Elbası Kütüphanesi’dir. Bir diğeri de yine N. Nazarbayev’in teklifi ile tarih bilinci oluşturmak için 2019 yılında yapımına başlanan **Büyük Bozkır** müzesi olmuştur.⁹³

Bunlarla birlikte Kazak millî kimliğinin yeniden inşasında ve yakın tarihin yeniden yazılmasında, müzeciliğe gösterilen kamusal ilgi ve devlet desteği Sovyet döneminde olduğu gibi bağımsızlık döneminde de oldukça güçlü olduğu görülmektedir. Çimkent’e kurulan **Siyasî Baskı - Sürgün Kurbanları Müzesi** (*Siyasi Kugın Sürgin Kurbandarı*) ve Almatı’da kurulan **Siyasî Baskı - Sürgün Tarihi Müzesi** (*Siyasi Kugın Sürgin Tarihi*) millî tarih yazımına katkı sağlamakta (Aydingün 2007: 90-94) böylece millî bilinç oluşturmak ve vatanseverlik konusunda eğitmek hedeflenmektedir (Kozgambayeva, Beysegülova, 2022, <https://edu.e-history.kz/en/publications/view/569>, erişim tarihi: 20.05.2022).

Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev, “Büyük Bozkırın Manevi Dirilişi” (“*Ulı Dalanıñ Ruhanıy Jañğıruvı*”) (12. 04.2017) adlı makalesinde, yıkıldıklarına çok yakından şahit olunan Komünizm, Faşizm ve Liberalizmin, geçmiş dönemin en önemli

⁹² Ayrıntılı bilgi için Bkz. Anthony Smith (2017), *Etno-Sembolizm ve Milliyetçilik*, Alfa Araştırma, 2017. İstanbul.

⁹³ <http://kazmuseum.kz/aza-stan-muzejleri/item/2082-ly-dala-eli-ortaly-y-t-rkistanny-maktanyshy>, erişim tarihi: 12.08.2021.

üç ideolojisi olduğunu fakat günümüzdeyse radikal ideolojiler devrinin bittiğini, artık daha açık, net, anlamlı, geleceği aydınlatan bakışa ihtiyaç olduğunu ve gelecek on senenin sloganının “realizm” ve “pragmatizm” olacağını belirtmiştir. Aynı yazısında millî yenileşme, millî bilincin olgunluğudur diyerek, millî kod, millî kültür korunmadıkça yenileşmenin de mümkün olmayacağını belirtmiş ilerlemek için gelişmeye engel olan geçmişin geriye doğru çeken öğelerinden vazgeçmek gerektiğini ifade etmiştir (Nazarbayev 2018: 64-65). Yürüttüğü faaliyetleri de buna paralel olarak millî kültürü korumaya ve bunu genç nesillere aktarmaya yönelik olmuştur.

Millî kültürün korunması ve millî kimliğin inşasında en önemli ve öncelikli nosyonlardan biri olan dil konusunda, Kazak Türkleri tarih boyunca mücadelelerini sürdürmüşlerdir. Ulus devlet inşasının temelinde de **dil politikasına** önem verilmiştir. Kazakistan’da etnik ilişkiler bağlamında **çok-kültürlülük** politikasının toplumsal planda somutlaşması dil aracılığıyla gerçekleşmektedir. *Glasnost* ile tetiklenen ulusal hareketlerin tümünde etnik dillerin canlandırılmasına önem verilmiştir, Kazak şair O. Süleymanov gibi Kazak aydınları tarafından da ifade ettiği gibi dil konusunda bağımsızlıktan sonra yeni bir ivme gerçekleşmiş ve yeni devletin vatandaşı olabilmek için Kazak Türkçesinin bilinmesi şart koşulmuş olmamasına rağmen kamu sektöründe görev alabilmenin ön koşulu olmuştur (Nazpary 2003: 236).

SSCB’nin dağılmasından sonra her ne kadar Ruslaştırma (*Russification*) politikası ve tek dilli Rusça konuşanların akını, siyaset, ekonomi ve kültür merkezlerinde yoğunlaşmaları Kazak Türkçesinin statüsünü zayıflatmış olsa da Kazak Türkçesinin Kazak etnik kimliğinde bir amblem olarak rolü yüksek kalmıştır (Smagulova, 2008: 171).

Bağımsızlıktan itibaren “*modern ulus devletin kurulması ve aynı anda ulusal kimliğin inşası Kazak Türkçesi ve Rusçanın işlevselliği ile sosyal konumu arasındaki gizli mücadeleye dayanmaktadır*” (Vurucu 2008: 400).

Dil sorunu, Sovyet sonrası bölgede ulus inşa ve kimlik sürecinde merkezi bir yere sahip olmuştur. Ruslaştırma ile karakterize edilen Sovyet dönemindeki Kazakistan'ın millî alanında meydana gelmiş olan süreçlere tepkidir. Bu kapsamda “Kazaklaştırma” da Kazak Türkçesi'nin Rusçanın egemen olduğu sosyal yaşam alanlarına girmesi ve Rusça kullanımının önemli ölçüde azaltılmasını içermektedir (Aitymbetov, Toktarov Ormakhanova 2015:11). Bu bağlamda devlet dili olan Kazak Türkçesinin yaygınlaşması için resmî belgelerin Kazak Türkçesi'nde hazırlanması sağlanmış, medyada %50 Kazak Türkçesi yayın zorunluluğu şartı gibi çeşitli resmî politikalar yürütülmüştür. Diğer yandan farklı etnik yapısıyla dikkat çeken Kazakistan'da tüm vatandaşların, kendi anadilinde konuşma, kendi kültürünü yaşama, istediği dilde konuşma gibi hakları anayasa ile güvence altına alınmıştır (Eren-Aleskerli 2005: 246).

Devlet dilinin sosyal ve iletişimsel işlevini genişletmenin ve güçlendirmenin amaçlandığı dil politikasında, Rusçanın diyalog işlevinin korunması, diğer etnik grupların dillerinin gelişimi için çeşitli önlemler alınmıştır. Devlet organlarında Kazak Türkçesinin devlet dili olarak işleyişini sağlamak, devlet dilinin kullanımı için yasal çerçevenin geliştirilmesi, terminolojik ve onomastik çalışmalarla daha da kuvvetlendirilmesi, radyo ve televizyon yayıncılığında Kazakçanın oranının yükseltilmesi, internet sitelerinin devlet dilinde gelişmesi, Kazak Türkçesi'ne tercümelerin artırılması, Kazak Cumhuriyeti vatandaşı olmak isteyen göçmenlere gerekli şartların sağlanması ve dil eğitim sistemi oluşturulması, devlet dilini öğretim merkezlerinin ağının genişletilmesi, genç Kazakistanlıların Kazak kültür ve gelenekleri ile tanışması, gençler için Kazakça dilinin derinlemesine incelenmesi için motivasyon çalışmalarının yürütülmesi, Kazak Türkçesi öğretim yöntemlerinin geliştirilmesi, üç dil kültür projesinin uygulanması ile aşamalı olarak çok dilli eğitime geçiş, etnik grupların temsilcilerine anadil öğretiminde devlet desteği sağlanarak, genç

neslin devlet diline hâkim olması planlanmış ve böylece devlet dilini öğrenmek için koşullar yaratılmıştır (https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30501158#pos=5;-106, erişim tarihi: 12.02.2021).

1995 tarihli Anayasa'nın kabulü bu konuda önemli bir dönüm noktasıdır. Kazak Türkçesinin devlet dili olarak statüsü güçlendirilmiş (https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_, erişim tarihi: 12.02.2021) ve bu Anayasa esasında Kazakistan Cumhurbaşkanı, 5 Nisan 1993'te Bakanlar Kurulu kararıyla dil yasasının hayata geçirilmesi görevini üstlenecek olan Dil Komitesi kurulmuştur. 30 Mayıs 1995 tarihinde kabul edilen ve 7 Ekim 1998 tarihinde değişiklikler ve ilaveler yapılan Anayasa'nın 7. maddesinde: “*Kazakistan Cumhuriyeti’nde devlet dili Kazakça’dır*”, “*devlet kurumlarında ve yerel yönetim birimlerinde Kazakçayla birlikte resmî bir şekilde Rusça da kullanılabilir*” ve “*Devlet, Kazakistan halkının dillerinin öğrenilmesi ve geliştirilmesi için uygun şartlar sağlar*” ibaresi yer almaktadır (Eren, Aleskerli 2005: 243). Bu kararlarla birlikte 31 ciltlik Kazak Dili Terimler Sözlüğü’nün yayımlanmaya başlaması, yer isimlerinin⁹⁴ Rusçadan Kazak Türkçesi’ne değiştirilmesi gibi akademik ve dilin prestijini arttıran pek çok faaliyet yürütülmüştür.

5 Eylül 1998’de Cumhurbaşkanı tarafından “Dillerin İşlevi ve Gelişimi Hakkında Devlet Programı” ile devlet dilinin öğrenilmesi için gereken maddi ve organizasyon koşullarının sağlanması, devlet dilinin bilim, eğitim, kültür, idare, uluslararası ilişkiler gibi sosyal yaşamın türlü alanlarında kullanımının artırılması için

⁹⁴ “Kitlesele kolektifleştirme döneminde Kazak Türkçesindeki mikrotoponimler defalarca değiştirilmiştir. 1937’ye kadar devrimcilerin adları, köylere, şehirlere, sokaklara, okullara verilirken bu dönemden sonra da birçok yer adı değiştirilmiştir. Nikita Kruşçev döneminde de onun şahsi emriyle *Akmola* şehri ve bölgesinin adı bir günde değiştirilerek *Tselinograd* ve aynı adla bölge adı olmuştur. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Mekemtaz Mırzahmetulı (2020) *Kazakları Ruslaştırma Siyasetinin Bilinmeyen Yönleri*, Çev. S. Aktay, Bengü Yay., Ankara. Bağımsızlıktan sonra hem devlet hem halk tarafından tarihi hafızaya önem verildiği görülmektedir. Bunlardan biri de “Tarih bilincinin önemli bir parçası olan coğrafi isimlerin tekrar gündeme getirilip, gözden geçirilmesi olmuştur. Buna göre yer isimleri (toponimler) nesilden nesile geçerek kalıplaşan vatan tarihinin bir yansıması” (Mırzahmetov 2012:63) olarak kabul edilmiştir. 20 Ekim 1997’de *Tselinograd* adı tekrar *Akmola* olarak değiştirilmiş ve bağımsız Kazakistan Cumhuriyeti’nin başkenti olmuştur (Nazarbayev 2012: 74).

gereken şartların oluşturulması ve resmî evrakların devlet diliyle hazırlanması öngörülmüştür, aynı yıl Merkez Seçim Komitesi'nin isteğiyle Başkan adayları için iyi derecede devlet dilini bilme şartı getirilmiştir (Smagulova 2008: 177).

Kazak Türkçesi'nin resmî evraklarda kullanımının başlaması ve akabinde devletin başlattığı programla birlikte ülkede 1998-2000 yıllarında Kazak Türkçesi ile eğitim veren 292 okul, 654 anaokulu açılmıştır. 2013 yılına gelindiğinde ise Kazak Türkçesi ile eğitim %64'e, medyada kullanımı %54'e ve basında kullanımı %68'e yükselmiştir (Borbasov 28.10.2013).

Bağımsızlığın ilanından sonra dile dair uygulamalar kesintisiz ve sistemli bir şekilde devam etmiştir. 1 Şubat 2010 tarihinde onaylanan 922 sayılı kararname ile devlet dilinin kapsamı genişletilmiş, 2011-2020⁹⁵ için dillerin gelişmesine yönelik hazırlanan devlet programına göre; devlet dilinin, öğretim metodolojisinin ve standartlaştırılmasının iyileştirilmesi, öğrenme altyapısının geliştirilmesi, öğretmeyi teşvik, kullanımının artırılması, İngilizce ve diğer yabancı diller ile dil çeşitliliğinin artırılması, Rusçanın iletişim alanının korunmasıyla birlikte devlet dilini konuşan nüfusun 2020'ye kadar % 90 olması amaçlanmıştır. Böylece Kazakistan'daki etnik grupların dilleri korunurken, devlet dilinin yaygınlaştırılmasına yönelik dil politikası uygulanmıştır. Aynı zamanda “Millî Birlik Doktrini” ile devlet dili, millî ve manevi birliğin ana unsuru olarak tanımlanmış, devlet diline hâkim olmak her vatandaşın görevi ve sorumluluğu sayılmıştır (<http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1100000110>, erişim tarihi: 02.05.2018). Dilin yasal olarak koruma altına alındığı ülkede, devlet tarafından dilin gelişimi ve dil kültürünün oluşturulmasına yönelik uygulanan politikalardan bir diğeri de 2008 yılında “Kazakistan'ın geleceği Kazak dilinde” diyen N. Nazarbayev tarafından, Kazak Türkçesi'nin desteklenerek, dilin ve edebiyatın dünyaya tanıtılması

⁹⁵ N. Nazarbayev'in 14 Aralık 2012'de açıkladığı Kazakistan'ın 2050 Stratejisinde dil politikasına dair net bir şekilde hedefler ortaya koymuştur. Bu planda, “2025 yılında Kazakistanlıların %95'inin Kazakça hâkim olmaları” hedeflenmiştir (Gökdağ 2020: 202).

ayrıca devlet dilinin öğretilmesi için etkili yöntem ve teknolojilerin geliştirilmesine destek sağlamak amacıyla **Dil Geliştirme Fonu** (*Memlekettik Tildi Damıtuv Kori*) kurulmuş olmasıdır (<https://www.qazaq-found.kz/kaz/>, erişim tarihi: 02.05.2018). 2010, 2011 yıllarında Kazak Türkçesi'ni geliştirme çalışmalarıyla *Agartuşı* kurumu bünyesinde makaleler yayımlanıp, seminerler ve konferanslar düzenlenmiştir. *Sakşı* kuruluşu ile de Kazak işyerleri, cadde, sokak ve yer adlarının Kazak Türkçesi'ne uygunluğu denetlenmeye başlanmıştır (Kök 2014: 91). Tüm bu uygulamalar göstermektedir ki dilsel kimlik, Kazakistan'ın ulus-devlet oluşumunun merkezinde yer almıştır.

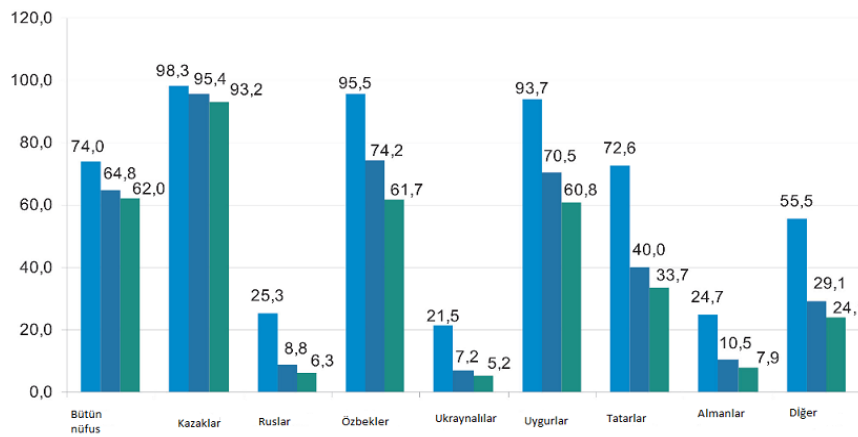
Kazakistan Cumhurbaşkanı'nın 4 Aralık 2015 tarihli 126 sayılı kararnamesi ile dil politikası kademeli olarak uygulanmaya devam etmiştir. Resmî belgelerin devlet diline aktarılma süreci hızlanmış, devlet dilinin öğretimiyle ilgili metodolojik çalışmalara ağırlık verilmiş, sözlükler hazırlanmış, basın yayında pek çok proje uygulamaya sokulmuştur (<http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1100000110>, erişim tarihi: 22.05.2018). Yaklaşık 80 yıldır kullanılmakta olan Kiril alfabesinin bırakılması ise, 27.10.2017'de Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in ilanı ile mümkün olmuştur. Cumhurbaşkanı, 2018'de başlatılacak olan 32 harften oluşan Latin alfabesine geçiş⁹⁶ hakkındaki kararnameyi imzaladığını bildirmiştir. 2025'te tamamen geçişin tamamlanması hedeflenmekte (http://www.akorda.kz/kz/legal_acts/kazak-tili-alipbiin-kirilicadan-latyn-grafikasyna-koshiru-turaly, erişim tarihi: 20.05.2018) ve bu alfabe ile ilgili çalışmalar devam etmektedir.⁹⁷ Bununla birlikte, hükümetin 2 Temmuz

⁹⁶ Latin alfabesine geçişin ilanından itibaren ülkede tartışmalar başlamıştır. Bunun çağın gereği olduğunu, Türk halklarını birleştireceğini düşünerek destekleyenlerin dışında, bu geçişe karşı olanlar da vardır. Onlar kuşaklar arasında bağın kopacağını, Latin alfabesine geçişin Sovyet kültüründen ve Rusçadan uzaklaşmak olduğunu, oysa ki Rus kültürünün Kazak kültürünün organik bir parçası olduğunu, Türk dünyasının birleşmesinin siyasî bir kuruntu olduğunu ve bunun modasının geçtiğini, bunun siyasî bir girişim olduğunu (Tukeeva 12.07.2013) düşünmektedirler.

⁹⁷ Hükümetin yayınladığı eylem planında Latin alfabesine aşamalı geçiş detaylandırılmış ve buna göre düzenleyici-yasal çerçeveden (2018-2020) sonra öğretmenler ve yetişkin nüfus için eğitimler, kimlik belgeleri gibi resmî kayıtların düzenlenmesi (2021-2023) ve Latin alfabesinin kamu devlet ve dairelerinde günlük kullanılmasıyla birlikte medyada yeni alfabenin kullanılması (2024-2025) ile alfabenin ardışık aşamalarla yerleşmesinin sağlanması planlanmıştır (Gökdağ 2020:223).

2018 tarihli kararıyla, Kazakistan’da yaşayan tüm etnik grupların dillerinin korunması ve Kazakistan’ın birliğinin güçlendirilmesinde önemli bir faktör olan devlet dilinin kapsamlı şekilde kullanılmasını sağlayan dengeli bir dil politikası amaçlanarak Kazakistan Cumhuriyeti’nin 2011-2019 yılın ait “Dillerin Geliştirilmesi ve Kullanılması Hakkında Devlet Programı” adında yeni bir program geliştirilmiştir.” <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000401>, erişim tarihi: 20.05.2018) Bu programlar, devlet dilini sosyal iletişimsel işlevinin genişletilmesini ve güçlendirilmesini, Rus dilinin ortak kültürel işlevlerinin korunması, Kazakistan’daki diğer dillerin geliştirilmesi olmak üzere üç stratejik yönde dilsel planlamayı hedeflemektedir (Suleimenova, Akanova 2014: 410).

Tablo 2: Kazakistan Cumhuriyeti’nde Kazakça Dil Yeterliliği

Kaynak: “Itogi natsional’noy perepisi naseleniya Respubliki Kazahstan 2009 goda” Analitičeskıy otčet, *Agentstvo respubliki Kazahstan po statistike, halık sanagı* 2009, Astana, 2011. 2009 Nüfus Sayımına dayalı bu istatistikten, bu dönemde ülkede Kazak Türkçesini konuşan 15 yaş ve üzeri nüfusun %74 olduğu görülürken, Kazaklar arasında Kazak Türkçesini anlama oranı %98.3, akıcı konuşan %95.4, akıcı yazan %93.2’dir. Rus nüfusta anlama oranı %25, akıcı biçimde okuma oranı %8.8, akıcı yazabilen ise %6.3’tür.

Kazakistan yönetiminin dil ile ilgili aldığı karar ve uygulamalar Kazak Türkçesinin hukukî ve toplumsal konumunun yükseltilmesinin yanı sıra Kazak Türkçesinin konuşur sayısının artmasını da sağlamıştır. 1926 ve 1989 SSCB nüfus

sayımlarına göre özellikle birlik cumhuriyetlerinden Kırgızistan gibi Kazakistan'da da 63 yıl içinde kendi dilini ana dili olarak kabul etme oranında düşüş kaydedilmiş (Barutcu Özönder 1999:36-37) bağımsızlıktan sonraki 2009 verilerine göre ise 15 yaş üzeri Kazakların %74'ünün “**anadilini / etnik dilini** bildikleri” kaydedilmiştir. Ayrıca yine 2009 yılında yapılan anketlere göre Kazakların %99'u “etnik dili”ni yani “Kazak Türkçesi”ni “ana dili” olarak kabul etmiştir. Bunda özellikle hükümetin, 2001-2010 döneminde yürüttüğü “Göç Politikası Programı”nın büyük etkisi olmuştur (Bayandina 2014).

1 Ocak 2016'da devlet tarafından beş kurumsal reformun uygulanması ile başlatılan **100 Somut Adım** (*100 naqtı qadam*) eylem planıyla, millî vatanseverlik fikri doğrultusunda rekabet gücünü artırmak için üç dilli eğitimin istikrarlı biçimde geliştirilmesi öngörülmüştür (https://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysynyn-ult-zhospary-kazakstandyk-armanga-bastaityn-zhol-makalasy, erişim tarihi: 09.02.2021).

Bağımsızlıktan sonraki bu süreçte Kazakistan'da hem dil ile ilgili tüm bu uygulamalar hem de N. A. Nazarbayev'in, Kazakistan'da Kazak Türkçesinin yanı sıra Modern Kazakistan için İngilizcenin ve Rusçanın da bilinmesinin hedeflendiğini ortaya koyan “**Üç dilin bilinmesi bizim geleceğimizdir. Dünya gittikçe küreselleşiyor ve bizim gelecek kuşaklarımızın çok dilli ortamda yönünü bulabilmesi önemlidir**” söylemi göstermektedir ki Kazakistan'ın genel dil ve eğitim politikası, etnik gruplar arası iletişimde Rusçanın, küresel yeterlilik için İngilizcenin bilinmesi ve dolayısıyla üç dilli olan bağımsız ülkenin savunucularının dünyada rekabetçi bireyler olması yönündedir (Tumenbayeva 17.05.2017). Böylece N. Nazarbayev'in dil politikasının hedefinin, ulus inşasında temele alarak, ana dilinin yanında “dünyaya entegre olabilen” özelliğiyle “Modern Kazakistanlı” olduğu anlaşılmaktadır. Kazak bağlamında anlaşılan o ki “çok-

dilli” olmak ulus-devletleşme sürecinde “millilik” ile örtülü veya açıktan açığa çatıştırılarak “modernlik” için, dolayısıyla yine bu belirgin büyük çelişki, tekraren Kazak değil “Kazakistan yurttaşlığı” inşasında sanki bir ön-şart olarak yürürlüğe girmiştir. Otomatik olarak ulus-devletleşmede devlet dili olması keyfiyeti bir tarafa Kazak Türkçesi resmî söylemde de “etnik dil” sınıfında tutulmuş, “etnik diller” arasında “eşitler arasında birinci” sıraya alınarak “Kazakistanlı” yurttaşların yeni nesillerinin zihnine bu olgu yerleştirilmeye başlanmıştır; bu “etnik” söylem işaretleyi olgusal ve gerçek haller Sovyet mirasından devredip bu kez “küreselleşme” ve “çok-kültürlülük” şiarı ve politikasıyla, ulusal dilin yani Kazak Türkçesinin (yazı ve edebi dil olarak) takviye edilmesi şart olan değerinin, gücünün, prestiji rahatlıkla ve keyfi olarak ıskalanmıştır. Böylece her bakımdan “Kazaklık değil Kazakistanlılık” mottosu esas olmuştur. Kazak ulusu değil, Kazak etnosu, sair etnoslar içinde garip bir biçimde ancak resmen Kazakistan (resmî, uluslar arası sistemde akışa girmiş) devlet adının harfiyen anlamı açıldığında [Farsça - istan eki üzerinden] yani “Kazakların yaşadığı yer” olarak tutulabilmiştir.

Öte yandan bu zig-zaglarla devlet düzeyinde alınan kararlar, konulan yasalar ve yürütülen bir dizi programla Kazak Türkçesi’nin konumu hızla yükselmeye devam etmektedir. Dilin statüsünü artırmaya yönelik bir dizi uygulamanın yanı sıra genel olarak “halkın anadiline karşı olumlu bir tutum içinde olması”nı teşvik edici söylemler dikkati çekmektedir: N. A. Nazarbayev’in, “*Devlet, kendi adına devlet dilinin gelişmesi için gerekli olan her şeyi yapmaktadır. Esas olan konuşmanın yaygınlaşmasıdır, Kazakça hayatın her alanında kullanılmalıdır. Kazak için anadili meselesi onur meselesi olmalıdır*” (Asılhanova 2015) gibi anadilinin ancak “konuşma dili” düzeyinde kullanımını teşvik eden söylemleri ile Kazak Türkçesinin yasal konumunun yanı sıra toplumsal konumunun da yükseltilebilmesi için Kazak Türklerinin kendilerine düşen çabayı göstermesi gerektiğini vurgulamaktadır. Devlet desteği ile birlikte akademik olarak faaliyet gösteren Muhtar Avezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsü

(<http://auezovinstitute.kz/kk>) ile Ahmet Baytursinov Dilbilim Enstitüsü'nde (<https://tbi.kz/>) Kazak Türkçesi ve edebiyatı araştırmaları yapılmakta, yayınlarla akademik çalışmalarını devam ettirmektedirler. Ayrıca ülkedeki, Eğitim ve Bilim Bakanlığı'na bağlı bulunan “Dil Politikası Komisyonu” bu konuda çalışmalarını sürdürmektedir (<https://www.gov.kz/memleket/entities/language?lang=kk>, erişim tarihi: 09.02.2021).

Günümüzde Kazak Türkçesine artan “talep” ile birlikte Kazak Türkçesinin saygınlığı artmış, kullanımı yaygınlaşmış ve hem resmî hem de özel alanlarda “iletişim dili” hâline gelmiştir.

4.1.2.4. Ulus- Devlet İnşa Sürecindeki Devlet Stratejileri ve Hedefler

Bağımsızlıktan itibaren, siyasî istikrarda önemli bir unsur olarak görülen Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev, 1995 yılında onaylanan anayasaya göre, görev süresince her yıl Kazak halkına iç ve dış politika hakkında açıklamalarda⁹⁸ bulunmuştur (Grozin 2001: 346). N. Nazarbayev politikasında, Kazakistan'ın değişim sürecinde, stratejiler belirleyerek istikrarlı modernizasyona dayalı gelişimi planlamıştır. Ulus lideri yaptığı halka seslenişlerde plan ve stratejilerine değinmiştir. Cumhurbaşkanı Nazarbayev, Türkiye Cumhuriyeti'nden de bazı esasları ve tecrübeyi kopyalama ve uyarlama yolunu seçmiştir. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti devletinin kuruluşunda ve Türk Millî Mücadelesi'nde yürütücü siyasî ve askerî güç olarak TBMM'nin açılmasından önce ve sonra, ulusal ve ulusçu bağımsızlık hareketinin ideolojisini de temsil eden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin 1923 Eylülü'nde Halk Fırkası'na dönüşmesi, daha sonra 1924 (10 Kasım)'da Cumhuriyet Halk Fırkası ve nihayet 1935'te ise Cumhuriyet Halk Partisi'ni adını alarak Türk Devrimi'nin siyasî, hukukî, iktisadî ve toplumsal-kültürel olarak dayandığı temelleri

⁹⁸ Ayrıntılı bilgi için Bkz. <https://nurotan.kz/messages?lang=kz>

tarif eden, hem parti amblemi hem de Türkiye Cumhuriyeti devleti kurucu esasları olan “Altı Oku”na benzer şekilde 2030 yılına kadar Kazakistan için ulusal stratejik hedefler belirleyerek Kazakistan’da istikrarlı gelişmeyi hedeflemiştir (Karasova 2009: 9). Kazak siyasetinin ve ekonomisinin seyrini belirleyen ve Kazakistan’ın gelişmesi ve modernizasyonunda planlanıp uygulanan bu stratejiler büyük bir öneme sahiptir.

N. Nazarbayev’in kalkınmaya yönelik programında bu stratejilerin her zaman önemli bir yeri olmuştur. 16 Mayıs 1992’de N. Nazarbayev önderliğinde “Kazakistan’ın Bağımsız Bir Devlet Olarak Oluşumu ve Gelişimi Stratejisi” ilan edilmiştir. Bu ilk kalkınma stratejisi Sovyet ideolojisinin çöktüğü alanda, tehlikeli bir ideolojik boşlukta ve krizin olduğu dönemde planlanmıştır, Kazakistan’ın piyasa ekonomisine geçişi ve devletin hedefleri belirtilmiştir. Bu stratejisi tartışmalara neden olsa da başarıyla devam etmiş ve ilerleyen dönemlerdeki ekonomi ve siyasetteki istikrar ve reformların temelini oluşturmuştur (Nazarbayev 2017: 35, (<https://strategy2050.kz/news/42452/>)). Buna bağlı olarak yasal düzenlemeler hazırlanmış ve 10 Aralık 1997’de Akmola şehri Kazakistan Cumhuriyeti’nin başkenti olmuş 6 Mayıs 1998’de adı “Astana” olarak değiştirilmiştir.⁹⁹

10 Ekim 1997’de, Kazakistan’ın gelişmesi, büyümesi, güvenliğinin ve refahının artmasının hedeflendiği **Kazakistan-2030** adlı kalkınma stratejisi 2010 yılına kadar gayrisafi millî hasılayı artırmayı hedeflemiş ve ekonomiye dayalı gelişim planı sunmuştur (<http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U010000735>, erişim tarihi: 01.02.2018). Ulusal çıkarların korunduğu bu stratejide tüm Kazakistan halkının güvenliği ve refahı öncelikli olmuştur (Kurmanova 2016: 29) Bu, bağımsızlıktan sonraki sürecin ilk vizyoner programı olmuş; ulusal güvenlik, siyasî istikrar ve

⁹⁹ 20 Mart 2019’da Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Jomart Tokayev’in teklifiyle başkentin adı “Nur-Sultan” olarak değiştirilmiştir (*Egemen Qazaqstan*, “Bugün Akmola kalasın el astanası retinde jariyalaw tuwralı jarlık şıkkın kün”, 20.11.2019).

toplumun bütünleşmesi, serbest piyasa ekonomisine dayalı ekonomik büyüme, Kazakistan vatandaşlarının sağlığı, eğitimi ve refahı, enerji kaynakları, alt yapı özellikle ulaşım ve iletişim, profesyonel devlet olmak üzere öncelikli yedi uzun vadeli stratejiden oluşmuştur. Stratejinin ana hedefi ise, ülkenin ekonomik sorunlarla karşılaşmaması ve uluslar arası yatırımlar için, istikrarlı bir sosyo-politik ve ekonomik temel oluşturmaktır. Stratejinin bir başka hedefi de “**milliyetçiliği modernleştirmek**” (?) olmuştur. Bu stratejide, yukarıda açıklanan değerlendirmeler göz önünde tutulduğunda (Kazak adlı) “ulus”tan nadiren bahsedilmiş ve daha çok “devlet”e odaklanılmış ayrıca etnik, dinî, sınıfsal ayrımlar Kazakistan ulus-devletinin 2030 gelişimine yönelik tehdit olarak görülmüştür (Kudaibergenova 2015:442-450).

2004 yılında **Kültürel Miras** (*Mädeniy Mura*) programıyla ülkedeki tarihi ve kültürel anıtlar ve tesislerin yeniden inşası sağlanmıştır. “Halkın tarihi hafızası korunmadan, ulusun oluşmasının ve gelişmesinin imkânsız olduğu” (Nazarbayev 2000:147) inancına sahip N. Nazarbayev öncülüğünde başlatılan bu program kapsamında yabancı arşivler taranmış, restorasyonlar, arkeolojik çalışmalar yapılarak tarih ve kültür envanteri hazırlanmıştır. Ülkede bu program kapsamında Kültür Bakanlığı ve Eğitim Bakanlığı’nca çeşitli faaliyetler düzenlenmiştir (Abdıgapparkızı 25.02. 2010). Böylece ulus kimliğinin oluşumunda ve bilinçlenmede tarihi zenginliklerden faydalanılarak ve geçmişle bağ kurulması sağlanmış, tarih tezinin temeli de atılmıştır.

2007 yılının sonunda bölgede ortaya çıkan durgunluk dönemi, Kazakistan için de bir tehdit oluşturmuşsa da Kazakistan’ın beklediği ve hazırlıklı olduğu bir durum olmuştur (Vidova 2014: 299). Ülkede 2008 yılında, 2020 hedeflerinden biri de **Aydın Ulus** adlı Cumhurbaşkanlığı projesinin uygulanmasının teklifidir. Bu, modern eğitim modelini esas alan yüksek öğretimde inovasyonu da içermiştir. Bu planda Almatı’da, bilgi teknolojisi veri tabanı oluşturulması, gençlere yönelik millî ve kültürel değerlerin

güçlendirilmesi öngörülmüştür. Bu doğrultuda 2010 yılında kurulan Nazarbayev Üniversitesi yenilikçi yüksek öğretim kurumu modeli oluşturmuştur (Kazakistan Today 30.01.2008, Kurmanova 2016:22). 2011 yılında kabul edilen yasayla birlikte üniversite, Kazakistan’da özerklik ve akademik özgürlük ilkeleri çerçevesinde faaliyet gösteren ilk üniversite olmuştur. Bununla birlikte yürütülen **Gelecek (Bolaşaq)** burs programıyla gençlere eğitim imkânı sağlanmış dünyanın önce gelen ülkelerinde Kazakistanlı akademisyenlerin sayısı artmış, daha sonraki dönemlerde staj için destek de verilmiştir (Nazarbayev 2017: 278).

Kazakistan’da 2008 yılında planlanmış olan eğitim ve bilimdeki inovasyon projesi ile birlikte millî ve kültürel değerlerin yükselmesi amaçlanarak, Kazakistan’ın ideolojik konsepti, pasif olan toplumdan özgürce düşünen ve kendi değerini bilen bir topluma geçiş olarak planlanmıştır. Bununla modern Kazakistan’a ulaşılması amaçlanmaktadır (Şaukenova 2012:196). N. Nazarbayev’in politikasında **modernizasyon** daima önemli bir yere sahip olmuştur. N. Nazarbayev’e göre “dünyada siyasî manada Sovyet ve Batı tipi olmak üzere sadece iki tipi bulunan ve sömürgeci kurtulan ülkelere zorla dayatılan modernizasyon genel ve yüzeyseldir. Gelişme stratejisi millî devletin özellikleri ile siyasî tarih ve kültürün kendine has özellikleri, Sovyet sisteminden kalan yapı, etnik geleneği ve medeniyet ve kültür çevresi dikkate alınarak, sosyal adaptasyon da önemsenerek” belirlenmiştir (Nazarbayev 2003b:116-121).

Basında ve internette hararetli tartışmalardan sonra 29 Nisan 2010 yılında onaylanan **Millî Birlik Doktrini (Ultıq birlik doktrinası)** (Ayagan, Avanosava vd. 2010: 15) ile **vatandaşlık esasına dayalı siyaset anlayışını** ortaya koymuştur. Bu doktrin ile Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev tarafından Kazakistan Halk Asamblesi 15. oturumunda sunulan, millî devletin oluşumu ve güçlendirilmesine dayalı Kazakistan’ın tüm vatandaşları için eşit fırsatların sağlanması ve insana yakışır yaşam

koşullarının oluşturulması, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin tanınması, “Bir ülke, tek kader” söylemi ile ülkede **ortak kader bilinci** inşa edilmeye çalışılmıştır (https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30501158, erişim tarihi: 10.02.2021)¹⁰⁰

N. Nazarbayev 2012 yılı sonunda 2030 stratejisinin vaktinden önce gerçekleştiğini açıklamıştır. Buna göre Kazakistan, Dünya’da gelişen beş ülkeden biri olmuş ve planlanan ekonomik hedefler gerçekleşerek ekonomik olarak rekabetçi 50 ülke arasına katılmıştır (Nazarbayev 2017:336).

Bir sonraki stratejik planlamanın hedefi 2050 yılı olmuştur. N. Nazarbayev’in 14 Aralık 2012’de halka seslenişinde sunduğu **Kazakistan-2050 Stratejisi** ile ekonomik büyümeyle birlikte güçlü bir devletin evrensel emeğe dayalı müreffeh bir toplum olma esasına dayandığını belirterek, gelişen ilk 30 ülke içinde yer almayı hedeflemiştir (<http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1200002050>, erişim tarihi: 27.02.2018).

Bu stratejide yedi uzun vadeli öncelik belirlenmiştir: 1. Ekonomi politikasında yeni dönem, kârlılık, yatırım getirisinin ve rekabet gücünün olduğu bir uygulama, 2. Girişimcilik için kapsamlı destek, 3. Sosyal garanti ve kişisel sorumlulukla sosyal politikada yeni ilkele, 4. Modern eğitim sistemi için yönergeler, 5. Devletin güçlendirilmesi Kazakistan demokrasisinin geliştirilmesi, 6. Tutarlı ve öngörülebilir dış politika, ulusal çıkarları destekleyerek, bölgesel ve küresel güvenliği güçlendirmek, 7. Çok uluslu ve inançlı toplum başarısının temeli olarak görülen yeni Kazakistan vatanseverliği (https://www.akorda.kz/ru/official_documents/strategies_and_programs, erişim tarihi: 03.10.2021).

Kazakistan-2050 stratejisinde birlik ve beraberliğin korunmasına yönelik “Yeni Kazakistan vatanseverliği” söylemi, ülkedeki tüm etnik grupları içine alarak

¹⁰⁰ Ayrıntılı bilgi için Bkz. <https://assembly.kz/en/prochee/national-unity-doctrine>, erişim tarihi: 27.02.2018.

“tek millet, tek ülke, tek kader” vurgusuyla öne çıkmıştır. N. Nazarbayev, ebedi ülke ulusal fikri ile ulus inşası ve ulusal değerlerin bu yeni Kazakistan vatanseverliğinin ideolojik temeli olacağını ifade etmiştir. Ayrıca Kazakistan’ın bağımsızlığı, millî birlik, barış ve uyum, laik toplum, sanayileşme ve inovasyona dayalı ekonomik büyüme, ortak tarih, kültür ve dil ile emek toplumu, millî güvenlik, küresel ve bölgesel sorunların çözümüne katılımın Kazakistanlıları birleştiren ve ülkenin geleceğinin temellerini atan değerler olduğunu belirtmiştir (Nazarbayev 2017: 413).

2050 stratejisinin nihai hedefi **Ebedi Ülke** (*Mängilik el*) olmuştur. Demoratikleşme ve sosyal ve siyasî yenilenme amaçlanarak, Eski Türklerin mirası, Kazak halkının hayali olan bu fikrin (ebedi ülke) temel değerleri; Kazakistan ve başkentin bağımsızlığı, toplumda millî birlik, barış ve uyum, laik toplum, yüksek maneviyat, evrensel emek toplumu, ortak tarih, kültür ve dil, millî güvenlik ve küresel katılım olmuştur (Kurmanova 2016:20-27).

Kazakistan-2050 stratejisi köklü bir tarihe sahip milletin tam bağımsız devlet oluşturma sürecinde, varlığını güçlendirmesi ve geleceğe dönük projesi olarak kabul edilebilir. Bu stratejik planlamanın bağımsızlıktan sonra, ülkede birden çok etnik cemaat temelinde oluşturulan “milleti” (Kazakistanlılar, Kazakistan halkını) bir ideoloji etrafında birleştirmeye ve birleştirici söylemlerle ortak vatan algısı (aidiyet ve bağlılık) yaratmaya yönelik olduğu da görülmektedir.

Kazakistan’ın gelişen 30 ülke arasına girmesi için planlanan stratejik hedef kapsamında, Nazarbayev 11 Kasım 2014’te yaptığı “Nurlu Yol, Geleceğe Giden Yol” başlıklı konuşmasında, yapısal reformların hedeflendiği beş yıllık yeni ekonomi politikası kendi adından da hareketle ve büyük bir tevafuk olarak ideolojik açıdan **Nurlu Yol’u** (*Nurlı Jol*) duyurmuştur (https://adilet.zan.kz/rus/docs/K14002014_2, erişim tarihi: 28.02.2018). Buna bağlı olarak 2014-2015’te ekonomik gelişmeyi ve istihdamı desteklemek için ulusal fondan bir trilyon tenge tahsis edilmiş, büyük ölçekli

girişimcilerin yanı sıra, küçük ve orta ölçekli işletmeler için imtiyazlı krediler için destek sağlanmış, bankacılık sektörüne destek verilmiş, yeni yatırımlar çekmek ve mevcut koşulların iyileştirilmesi için inşaatların alt yapılarına destek verilmiş, böylece yeni ekonomik planla Kazakistan ekonomisinin alt yapısal gelişimi hedeflenmiş, özgür ve müreffeh Kazakistan hedefinde bir aşama olarak görülmüştür (Tolısbayev 13.11.2014).

1 Ocak 2016’da yine N. Nazarbayev liderliğinde **Beş Kurumsal Reform** (*Bes istituttıq reform*) adıyla başlatılan kalkınma planıyla yeni çağın gereklerine uygun, ekonomik reform çerçevesinde yerli hammaddelerin detaylı işlenmesiyle yenilikçi endüstrinin oluşmasına önem verilmiştir Ülkede, çok yönlü yatırımlarla birlikte, bölgesel kalkınma, yolsuzlukla mücadele ve kamu hizmetinin öneminin ve niteliğinin artırılması gibi konular da yer almıştır (https://www.inform.kz/kz/5-institucionaldyk-reforma-zhetistikteri_a2922947, erişim tarihi: 11.11.2017). Bu beş kurumsal reformun uygulanması ile başlatılan **100 Somut Adım** (*100 naqtı qadam*) eylem planı ulusal hedeflere yönelik çok yönlü reformlardan biri olmuştur (https://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysynyn-ult-zhospary-kazakstandyk-armanga-bastaityn-zhol-makalasy, erişim tarihi: 09.02.2021). Bu planın temel hedefi ise Kazakistan’ın birlik ve beraberliğini güçlendirmek olmuştur (Nazarbayev 2017: 372).

Ülkede, dünyanın en gelişmiş 30 ülkesi arasına katılmanın hedeflendiği süreçte, siyasî ve ekonomik reformlarla modernleşme devam etmiştir. N. Nazarbayev’in 12 Nisan 2017 tarihinde yayımlanan millî değerlere bağlı modernizasyona dikkat çektiği **Geleceğe Yol, Manevi Yenilenme** (*Bolařqqa Bağdar: Ruhani Jaňǵıruv*) (https://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysynyn-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru-atty-makalasy, erişim tarihi:

09.02.2021) makalesi bu konuda yol gösterici olmuştur. N. Nazarbayev bu yazısında dünyadaki mevcut modernizm anlayışının eleştirisini yaparken, millî bilincin ve kültürel belleğin önemine dikkat çekmiştir. Zamana uyum sağlamak için bilgi, hizmet gibi alanlarda da rekabet gücünün artırılması gerekliliği, pragmatizmle de millî ve özel varlıkların (zenginliklerin) idareli kullanımı, israftan kaçınılması, belirli hedeflere, eğitime, sağlıklı yaşama, mesleki gelişime öncelik verilerek her şeyin rasyonel kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Millî geleneklerin, dilin, müziğin, edebiyatın kısacası millî ruhun korunması gerektiğini, ancak diğer yandan ilerlemeye engel olan olumsuzluklardan kurtulmak gerektiğini, eğitimi değerler sisteminin üstünde tutan milletlerin başarılı olacağı, evrimsel gelişimin milleti geliştireceğini dile getirmiştir. N. Nazarbayev, farklı alanlardaki çok yönlü tespitleri ile birlikte gelecek için şu projeleri önermiştir. Latin alfabesine geçiş için, bağımsızlıktan itibaren dikkatli biçimde hazırlanıldığını ve kademeli geçişin başlatılmasını, sosyal ve beşeri bilimlerde Kazak Türkçesi ders kitapları hazırlanmasını, dünyadaki en iyi yüz ders kitabının Kazak Türkçesi'ne çevrilerek yayımlanmasını, gençlere yüksek kalitede eğitim sunulmasını, vatan sevgisi ve farkındalığı oluşturulması için tarihî anıt ve kültürel mekanların restorasyonu, bununla birlikte halkın kimliğinin sarsılmaz temelini oluşturulmasını, Kazakistan'ı dünyaya kültürel başarılarla tanıtarak “Dünyada Modern Kazakistan Kültürü” projesi yürütülmesini önermiştir (https://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysynyn-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru-atty-makalasy, erişim tarihi: 09.02.2021).

Ulus-devlet oluşturma süreci zamana yayılarak devam ederken, 21 Kasım 2018'de N. Nazarbayev **Büyük Bozkırın Yedi Özelliği** (*Ulı dalanıñ jeti kırı*) adlı makalesiyle geçmiş anlatmaya ve anlamlandırmaya yönelik bir tarih tezi ortaya koymuştur. N. Nazarbayev'in Geleceğe Yol, Manevi Yenilenme'nin (*Bolaşaaqqa*

Bağdar: Ruhani Jaňǵıruv) devamı olduğunu söylediği bu yazısında; **ulus tarihinde zaman ve mekan** (ata binme kültürü, büyük bozkırda madencilik, hayvan üslubu, altın adam, Türk Dünyasının beşiği, büyük İpek Yolu, elma ve lâlenin anavatanı) ve **tarih bilinci uyandırmak** (arşiv 2025, büyük bozkırın büyük isimleri, Türk Dünyasının kökleri, büyük bozkırın sanat ve teknoloji müzesi, bozkır halkbilimi ve müziğin bin yılı, tarihin sinema sanatı ve televizyondaki görünüşü) şeklindeki iki ana başlık altında http://www.ayu.edu.tr/yayinlar/buyuk_bozkir.pdf, erişim tarihi: 02.10.2021) bozkır medeniyetinin kültürel kodlarına ve tarihî zenginliğe dikkat çekmiştir. N. Nazarbayev’in arşiv oluşturulması, “Büyük Bozkır” adını taşıyan, Altın Adam’ın da içinde bulunduğu sanat ve teknoloji müzesi açılması gibi teklifleri çok geçmeden hayata geçirilmiştir (<https://kapital.kz/gosudarstvo/73872/nursultan-nazarbayev-predlozhitel-otkryt-muzey-%D2%B1ly-dala.html>, erişim tarihi:02.10.2021). Tüm bu reformların merkezinde millî değer ve çıkarların belirlenmesi temel olarak önemliyken, nüfusunun farklı etnik yapıda olması sebebiyle ülkede siyasî istikrarın ve ulusal güvenliğin sağlanması en önemli koşul olmuştur. Modern devlet kimliğinde mekânsal temsiller, toplumsal ilişkiler ve siyasî yapının iyileştirilmesi olmak üzere üç temel, korunmaya ve güçlendirilmeye çalışılmıştır (Kolbaçeva 2018: 101-105).

4.1.3. Demokratikleşme

24 Nisan 1990’da Kazakistan Yüksek Kurulu tarafından “Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Makamının Kurulması Hakkında” kanunla cumhurbaşkanlığı makamının oluşturulması, Sosyalist rejim koşullarında toplumun demokratikleşme talebinin göstergesi (Çetin 2021:46) sayılmıştır.

Bağımsızlıktan sonra **Liberal demokrasiyi** hedefleyen Kazakistan, ulus-devlet olarak kurulmuştur. Yönetim sistemi Cumhuriyet¹⁰¹ olan ve yönetimi laik

¹⁰¹ Kazakistan Anayasası’nın birinci maddesinde: “Kazakistan Cumhuriyeti, en yüksek değerleri birey, bireyin hayatı, hakları ve özgürlükleri olan **demokratik**, laik ve sosyal hukuk devletidir” ibaresi yer

hukukî temele dayanan bir ülkedir. Devlet iktidarının tek egemen ve meşru kaynağı halktır ve devlet iktidarı yasama, yürütme, yargı olmak üzere güçler (erkler) ayrımına dayalıdır. Parlamento, Kazakistan halkı tarafından doğrudan seçilen meclis ve temsilciler tarafından seçilen senatodan (üst meclisten) oluşmaktadır. Kazakistan parlamentosunun görevi halk adına temsilci organı olarak anayasanın sınırları içinde kanun koymaktadır. Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası, devletin iktidar kaynağının sadece halk olduğunu söylemekle yetinmeyip, halkın bağımsızlık hakkını uygulamak adına hukukî temel de oluşturmuştur. Halkın adına söz hakkı sadece cumhurbaşkanı ve parlamentoya tanınmış olup, yasama sadece parlamentonun hakkıdır, ancak bazı istisnâî durumlarda (1995 Anayasası'na göre) Cumhurbaşkanı yasama yetkisini kullanabilmektedir (Grozin 2001: 126).

Ülkede siyasî kriz olarak değerlendirilebilecek olan 6 Mart 1995 tarihinde Anayasa Mahkemesi'nin 1994 yılında gerçekleşmiş olan parlamento seçimlerini iptal etmesinin ardından meclis feshedilmiş, yenilenebilecek seçimler bir süre gecikmiştir. 1995 Anayasası'na kadar Meclis, Cumhurbaşkanı ve Anayasa Mahkemesi arasındaki görüş ayrılıklarını belirli hukukî çerçevede çözümlenmiştir. Bu süreç sonunda 30 Ağustos 1995'te %81 evet ile Anayasa'nın halk tarafından kabul edilmesiyle güçlü başkanlık modeline adım atılmıştır (Zorlu 2019:209).

1998 yılında Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev tarafından siyasî liberalleşmeye yönelik seçim sistemi iyileştirilerek, adil ve özgür seçimleri sağlamak, siyasî partilerin rolünü artırmak, sivil toplumun gelişimini, basın özgürlüğünü sağlamak, bağımsız yargıyı oluşturmak ve kadınların devletin tüm organlarında temsilini artırmak gibi bir dizi siyasî değişiklik önerilmiştir (Nazarbayev, 2017: 216) N. Nazarbayev'in bu

almasına rağmen Freedom House'un 2005 yılına ait raporunda ülkedeki siyasal hakların çok düşük olduğu, sivil özgürlüklerin ise düşük olduğunu belirtmiştir (https://freedomhouse.org/sites/default/files/inline_images/NIT-2011-Kazakhstan.pdf, erişim tarihi: 19.02.2018).

açıklamaları bir anlamda, demokrasinin gereklerini yerine getireceğinin sözünü vermesi anlamına gelip, halkın ona olan güvenini artırmıştır. Aynı yıl Anayasa’da yapılan değişiklikler ve eklemelerle, devlet inşasında, vatandaşların hak ve özgürlüklerinin güçlendirilmesinde ve korunmasında, sivil toplumun ve demokratik kurumların geliştirilmesine yönelik adımlar belirlenmiştir. 2000’li yıllardan itibaren ekonominin yeniden yapılandırılmasıyla ve “önce ekonomi sonra siyaset” ilkesiyle, ülkedeki ekonomik dönüşümler siyasî sistemin dönüşümünü de önemli ölçüde hızlandırmıştır. Bu dönemde güçlü muhalefetin oluşumu, iş dünyasındaki seçkinlerin siyasallaşması, Kazakistanlıların siyasî katılımındaki artış, devletin demokratik reformlarının genişlemesine hazır olduğunu göstermiştir (Abdullaev 2016: 140). Siyasî sistemin demokratikleşmesi sorunu 2000’li yıllarda hükümet ile muhalefet arasında anayasa değişikliği ve bu değişikliklerin düzeltilmesi açısından tartışma konusu olsa da, ülkede bu dönem yasal düzenlemelerle rejimin otoriter modernizasyonu olarak kabul edilebilir (Erbek 2013: 123-125).

2006 yılına kadar ABD, Kazakistan’ın demokrasi uygulamalarında yetersizliğini, seçimlerin adil ve şeffaf yapılmadığını, basın özgürlüğünün kısıtlandığını ileri sürmüştür. Fakat sonraki süreçte Kazakistan yönetimi tarafından büyük bir mesafe kat edilmesiyle birlikte bağımsız demokrasiyi inşa etme, ekonomik reform gerçekleştirmedeki başarıları dolayısıyla ABD Hükümeti tarafından takdir edilmiştir. ABD, Kazakistan’ı dost bir ülke ve önemli bir stratejik ortak olarak değerlendirmiştir (İsina 2006).

Araştırmacı V. Tuleshov, Batılı manâda ele alındığında Kazakistan’da demokrasi kurumunun hâlâ olgunlaşmadığını, bunun “*eski askerî demokratik göçebe aşireti gelenekleri altında gelişmiş olmasından*” kaynaklandığını, bu sebeple siyasî seçim veya referandumun yapılmasının çok da bir önem taşımadığını belirtmiştir (2013: 64).

Kazakistan’ın Kurucu Cumhurbaşkanı Nazarbayev’e göre ise, demokrasinin örnekleri ve ona götürecek yollar çoktur, fakat her halk, her ülke kendine göre

demokrasiyi kurmalıdır. “Bizde demokrasinin olmadığını söyleyenler tarihi unutanlardır” diyerek ABD ve Fransa gibi ülkelerin yaşadığı süreçlerden örnekler verip, kapıların kilidini açacak evrensel bir anahtar varmış gibi düşünmenin boş bir hayal olduğunu, demokrasinin kanunla gerçekleşmeyeceğini, uzun bir süreç olduğunu vurgulamıştır (Nazarbayev 2003a: 144).¹⁰² Bağımsızlığın ilk yıllarında Kazakistan’ın Batılı manâda demokratik devlet sayılamayacağını kabul ederek, bunun için yeterince sosyal ve siyasî kurumun olmadığını, ancak demokrasiye istikrarlı şekilde yöneldiklerini belirtmiş, anayasayı demokratik tercihin dayanağı sayarak, demokrasinin temelini “siyasî istikrar” olduğunu vurgulamıştır (Nazarbayev 2003a: 134). 16 Mayıs 2007’de Parlamento’nun ortak toplantısında “Kazakistan’ın demokratikleşmesinin yeni aşaması- özgür demokratik toplumun hızlandırılmış gelişimi” başlıklı bir konuşma gerçekleştirmiş ve bu ülkedeki demokratik modernleşmenin başlangıcı sayılmıştır. Bu da anayasa reformuna yansımıştır (Abdullaev 2016:142).¹⁰³

2017 yılında gerçekleşen anayasal değişiklikle ekonomik ve teknolojik modernizasyon ve demokratikleşmeyle devlet yapısının güçlendirilmesine yönelik adımlar atılmıştır (Nazarbayev, 2017: 367). N. Nazarbayev, 2017 yılının Ocak ayında “daha etkili, istikrarlı ve modern bir devlet yönetimi için” bazı yetkilerini parlamento ve hükümete devredeceğini açıklamış, aynı yılın Mart ayında parlamentoda bu karar kabul edilmiştir (https://www.inform.kz/kz/kazakstanda-ukimetti-zhasaktauda-parlamentin-rol-i-kusheytiledi-nazarbaev_a2992763, erişim tarihi: 20.02.2018). Nazarbayev’in bu

¹⁰² Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev’in bu açıklaması, Hilmi Ziya Ülken’in bir millettten ötekine bir içtimâî doktrin veya parti programının aynen aktarılamayacağı, birinde ileri demokratik olan bazı düşüncelerin bir başkasında ağır ritimli hatta geri kalabileceği, her millette içtimâî görüşlerin o milletin hususî şartlarına göre şekilleneceği (2012: 93) fikrine paraleldir.

¹⁰³ İnsan temel hak, yaşam ve özgürlüğüne dair olan 15. maddenin 2. fıkrasındaki değişiklikler buna örnek gösterilebilir. Önceden istinasız her türlü ağır suç için ölüm cezası uygulanırken, değişiklikle bu ceza sadece terör eylemlerinin tamamlanması durumunda uygulamaya sokulmuştur. Bir başka değişiklik 16. maddenin 2. fıkrasında yapılmıştır. Daha önce savcının sorumluluğunda olan tutuklamaların, mahkeme kararıyla yapılması uygun görülmüştür. Ayrıca cumhurbaşkanının yetkileri ile meclis, hükümet, yüksek mahkeme, merkez seçim komisyonu, merkez bankası ve yerel yürütme organları başkanlarının yetkileri açıklığa kavuşturulmuştur (Abdullaev 2016:142).

kararı, demokrasinin gelişmesinde engel olarak görülen bazı haklarından vazgeçerek yeni düzenlemelerle iktidarı, başkan kontrolünden uzaklaştırmak olarak değerlendirilebilir.

Bu demokrasi tartışmaları ile birlikte ilk kez Kazak araştırmacı M. Magauin'in kullandığı **bozkır demokrasisi** söylemi ortaya çıkmıştır. Akademik manâda kullanılan, kimilerine göre mit olarak tasavvur edilen, kimilerine göre kutsal kabul edilen bu söylem, muhalefet tarafından sorgulanmıştır. Bu mit felsefeci Nisanbayev'e göre, mahkemenin demokratikleşmesi, K. Mami'ye göre ise, göç demokrasisinin uyumudur. "Önce ekonomi sonra siyasî yapılanma" diyen Nazarbayev'in "*Kazakistan'da demokrasinin yolculuğunun net bir başlangıcı olmadığı*", fakat "*varılacak bir mesafe olduğunu*" açıklaması, bazı uluslararası yorumcularca eleştirilse de yerel halk tarafından desteklenmiştir (Aitken 2009: 4).

Tüm bunlarla birlikte Kazakistan'da anayasal düzende kuvvetler ayrılığı ilkesinin işlevsiz olması, siyasî kararlarda kişisel ilişkiler, aile bağları ve devlet başkanının **seçkinler**le olan yakınlıkları temelinde oluşmuş olan **rû/ urug**ların etkili olması gibi sebeplerle ülkedeki demokratikleşme ve yönetimin kurumsallaşması sorunu devam etmiştir (Khairmukhanmedov 2017: 1447). Bir alt başlıkta açılacak olan ve Kazak fenomeninde de "seçkinler"den anlaşılacak olan, iş dünyası, medya-basın, hükümet kurumları ve dolayısıyla bürokraside, cumhurbaşkanlığı düzeyinde ve mecliste, politik ve ekonomik çıkarları ve bu ikisinin toplumda kabul görebilmesi ve sürmesi için devletin ideolojik aygıtını da elinde tutan, güç, baskı ve etki oluşturup bir yerde toplanmak üzere, aslında bir anomali olarak türeyen Sovyet sonrası "oligarşik" yapıların tanımlı ve meşru tüm üyeleri: yani kişiler, aileler, toplumsal gruplaşmalar / sınıflaşmalar, Sivil Toplum Kuruluşları'nın temsilci örgütleri (yerli / yabancı), yine yerli-yabancı ulusal-uluslar arası şirket temsilcileri, ayrıca -iş dünyası, medya-basın, bürokrasi, cumhurbaşkanlığı makamı / aygıtı ve meclis- konumlanan ve yarışan Kazak *cüz* veya *urug* temsillerinin bürokratik ve aydın seçkin ile ekonomik seçkinlerin örtüşerek tek vücutta "yönetici" olma durumu

görülmektedir. Örneğin Kazak bürokrat aynı zamanda bir şirket sahibi olabilir, bu bürokrat “iş adamı” diğer yandan, içerde “yerli” ve fakat uzantı olarak “dış” veya “yabancı” bir şirketin de “ortağı” olabilir; aynı bürokrat veya milletvekili Kazak finans-kapitalinde ve reel ekonomisinde ve dolayısıyla hükümet düzeyinde belirlenecek ekonomi-kalkınma politikalarında “güç”, “baskı” ve sonuç alıcı “etki” unsurudur. Bu bürokratin / milletvekilinin kendisi ve ailesi de elbette bir “cüz”ün ve belitirlen bu alanlarda temsilcileri olan bir “politik sülale”nin üyesidir. Aynı bürokrat / milletvekili / iş adamı, “Kazakistanlılık”ın tesisi için çalışan devlet güdümlü ve güdümlü olmayan yerli ve yabancı uzantılı (Amerikan, İngiliz, hatta Türk) Sivil Toplum Kuruluşları’na (STK) da sermaye desteğini verebilir. İdeal olarak bozkır demokrasisinin “mit” olması durumundan ise bu biçimsiz ve bozuk “neo-liberal” veya aşağıda ifade edildiği gibi “neo-patrimonyal” ve doğrusu ağ biçimde birbirine bağlı oligarşik özel ilişkiler düzeninde uluslaşma ile demokratikleşememe sorun yumağı çözümlenebilir ve anlaşılabilir.

4.2. SİYASÎ İKTİDARIN YAPISI, REJİM VE SİYASÎ PARTİLER

4.2.1. Siyasî İktidarın Yapısı

Kazakistan’da siyasî iktidar ve devlet başkanı seçim yoluyla belirlenmektedir. Meclis milletvekilleri 5 yıl için seçilmekte olup, senatodakilerin bazıları 3, bazıları 6 yıl görev yapabilmektedir (Grozin 2001: 127). Anayasaya göre parlamento, kanun çıkarma hakkına sahip yüksek temsil organıdır. Parlamento, Senato ve Meclis olmak üzere iki bölümden oluşur. **Kazakistan Parlamentosu**’nda, 47 milletvekilinden oluşan **senato** ve 107 milletvekilinden oluşan **meclis** bulunmaktadır. Senatonun 15 vekili Cumhurbaşkanı tarafından tayin edilirken, her bölge, şehir ve başkentten ikişer vekil seçilmektedir. Senato vekilleri altı yıllığına, Meclis vekilleri beş yıllığına seçilmektedir. Meclisteki vekiller seçmenler tarafından seçilirken, 9 vekil Kazakistan Halk Asamblesi’nce seçilmekte ve bu birliğin temsilcisi sayılmaktadır (Ayagan 2007:146,

https://ehistory.kz/kz/contents/view/kazakistan_respublikasinin_memlekettik_kurilisi 3
69, erişim tarihi: 01.09.2020).

Ülkede faaliyet gösteren, 1995 yılında çıkarılan kanunla, sivil toplum örgütlerinin birleştirilerek kurumsal hâle getirilmesi ile kurulmuş olan **Kazakistan Halk Asamblesi**, zamanla siyasî istikrar, barış ve etnik ilişkilerde uyum görevi olan bir kurumuna dönüşmüştür. Kültür merkezleri, sendikalar ve farklı kesimlerden olan memurlardan oluşan danışma organı özelliğine sahiptir ve cumhurbaşkanlığına bağlıdır (Qazaqstan Halqı Assambleyası: *Jıyırma Jıldıq Tarih* 2015: 68; Grozin 2001: 380; Vurucu 2008: 403).

Kazakistan’da yürütmenin güçlü, parlamentonun zayıf olduğu bir sistem mevcut olup, başkanın parlamentoyu feshetme yetkisi olduğu için parlamento, hükümet üzerinde ciddi bir denetim yetkisine sahip değildir. Devlet başkanı N. Nazarbayev önemli bir iç yapı unsurudur ve ülkedeki güçlü başkanlık modeli, devlet başkanına güç sağlamaktadır (Yılmaz 2016: 88-89).

Siyasî iktidarın gücünü korumasında **seçkinler** oldukça önemli bir yere sahiptirler. Bağımsızlığın yirmi yılı hem Kazak seçkinlerinin algılarını hem de ülkenin sosyo-politik bağlamını değiştirmiş olmasına rağmen, Kazakistan’ın eski seçkinleri hâlâ “halkların dostluğu” ve evrensel değerler için Sovyet ideolojik yapısına ait tipik uygulamaları ve retorikleri kullanmaya devam etmişlerdir. Bağımsızlık sonrasında akademisyenlerce Kazak seçkinlerinin sınıflandırmasında farklılıklar olmuş fakat bunların içinden en geçerli olanı, sahip oldukları varlıklar ve bağlı oldukları belirli finansal endüstri gruplarının tanımı bu sınıflaşmada belirleyici olmuştur. Bu finansal endüstri gruplarının çoğunun yatırımları veya servet ile sermaye birikimi kaynağı ise Kazakistan’ın zengin petrol, doğal gaz ve nadide madenlerden oluşan yer altı kaynaklarıdır. Kazakistan, Batı ve Türk literatüründe bu finansal endüstri gruplarının hâkim olduğu “neo-patrimonyal bir devlet” olarak nitelendirilmektedir (Tulumlu 2016:

12) Kazakistan’da bu tip seçkinlerin çoğu ülke başkanın yönetimi altında veya başka yüksek pozisyonlarda bulunanlardır. Siyasî tartışmada, siyasî gündemi belirlemede ve siyasî muhalefetin siyasî sonuçlarını kanallı etme sürecinde de Kazak milliyetçileri ve karşı-seçkinler etkindirler. Ana güç söylemlerini değıştirme, şekillendirme, tanımlama kaynağına sahip olan ve karar vericilerden olan bu yeni (neo-patrimonyal) seçkinler, Kazakistan’da rejimin kendi meşruluğı için rejim tarafından tanımlanmış belirli bir alan içinde yer almaktadırlar (Kudaibergonova 2016: 116-122).

Diğer yandan Batılı bilim adamlarının birçoğı Kazakistan yönetiminin boy, urug esasına dayalı olduğunu ifade ederek, Sovyet sonrası dönemde cüz yapılanmasına bağılı üç farklı grup bulunduğunu belirtmektedirler. A. Heinrich’e göre Kazakistan’da yöneticiler seçkinlerin urug yapısı içinde örgütlenerek, petrolden önemli miktarda fon alınmasına izin veren piramit şeklindeki bir dağıtım yapısının kontrolü için rekabet etmektedirler, buna bağılı olarak ülkedeki seçkinler petrol rezervlerine erişim sağılayan yönetim bloğunun bir parçası olanlar ve diğerleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadırlar. Böylece oluşan çıkar grupları siyasî sistemi lobicilikle değıştirmeyi amaçlamayıp bu sistemin bir parçası olmaya çalışmaktadırlar. Her ne kadar bağımsızlıktan sonraki süreçte Sovyet dönemi seçkinleri iktidarlarını korumayı başarmış ve N. Nazarbayev’e yakın dost ve akrabaları olan üst düzey Komünist Parti yetkililerine kilit görevler verilip, devlet makamları, akraba ve urug üyeliğı gibi gayri resmî kurumlara dayalı biçimde kadrolar doldurulmuşsa da bugün bu özel ilişkiler önemsiz gibi görünmesine rağmen, yine de bu ilişkiler devlet kaynak ve hizmetlerine erişim de önemli rol oynamaya devam etmektedir (2007:38). Bununla birlikte kilit görev atamalarında en önemli kriter başkana sadakat ve uzmanlık olmuştur (Schmitz 2003, Akt. Heinrich, 2007:36) Araştırmalarla da doğrulanan bu bilgi Kazakistan’da siyasî iktidar seçkinlerinin rejime bağılılık ve servet faktörlerine göre şekillendiğini göstermektedir. Kazakistan’da seçkinler, siyasî iktidarın oluşumunda önemli rol oynamaktadırlar. Ülkede reformlarla birlikte değışim başlarken, bu aynı

zamanda siyasî iktidar seçkinlerinin meşrulaşma sürecini de başlatmıştır. Örneğin 1993 anayasası, yerel seçkinlerin işe alınmasının resmî yolunu düzenlemiştir (Zaleski 2013: 180-185). Özellikle aynı yıl gerçekleşen parlamento krizi Cumhurbaşkanı siyasî iktidar seçkinlerinin personel alma kanallarını genişletmeye zorlamıştır. 1994 Parlamento seçimlerinin ardından güç seçkinlerinin işe alım yolları genişlemiştir. 1997 yılına kadarki süreç, güç seçkinleri ile ekonomi seçkinlerinin birleşme aşaması olmuştur. Akejan Kajegeldin tarafından kurulan hükümette Kazak siyasî seçkinlerinde meydana gelen değişikliğin temel nedeni, önceki kabinenin para-demokrasisiyle kurulduğu ve ekonomik krize yol açtığı yönündeki suçlamalar olmuştur. N. Nazarbayev'in en yakın ortaklarının güç tekeli elde etmesi, 1995 Anayasasıyla devlet kaynaklarının üzerinde güç tekeli ve kontrol söz konusu olması, bir süre sonra siyasî iktidar seçkinlerinin çatışmalarıyla devam etmiştir. Bu da Kajegeldin'in başkanlık görevinden alınmasına sebep olmuştur. 2001 yılına kadar iş dünyasının seçkinleri siyasî seçkinlerle birleşmiş olsa da bu siyasî seçkinlerle muhalefet arasında artan gerilimle, etkili bazı siyasî seçkinler saf dışı bırakılmış ve akabinde karşı seçkinler oluşmuştur (Zaleski 2013:190-192).

Akademisyen R. Isaacs da bölgedeki siyasî olaylar, sonuçlar ve yörüngeleri hakkında cevaplar ararken kabile kimliğine dayalı bir akrabalık ilişkilendirmesinin kabul edilemeyeceğini savunmuş, Kazakistan'da akrabalığa dayalı ilişkiler ile genel himayeci ilişkiler (patronaj ağları) arasında net bir ayrım yapılabildiğini, önemli olanın seçkin hizipçi gruplar ve sahip oldukları ekonomik kaynaklar olduğunu dile getirmiş, **kabilecilikten çok patronaj ağlarında işbirliği** olduğu (Isaacs 2011: 6), başkanın atama gücü yoluyla patronaj sisteminde siyasî yapıyı kontrol ettiğini, başkan tarafından yapılan atamalarda yerel yöneticilerin hem kendi alt ağlarını oluşturduğunu, hem de başkanlık çıkarlarını korumak için yerel yetkilerini kullanıldığını dile getirerek böylece devlet çalışanlarının kontrol altında tutulduğu sonucuna varmıştır. Aynı zamanda devlet atamalarının dışında özelleştirmede de işletmecilerin N. Nazarbayev'e sadık olduklarını

ve bu patronaj ağlarının Nazarbayev'in liderliği için tükenmez bir temel oluşturduğunu ifade etmiştir (İsaacs 2011: 80).

4.2.2. Devlet Başkanı

“Kazakistan Cumhuriyeti'nin Seçim Hakkında” Anayasa maddesine göre “oy vermeye katılan seçmenlerin yüzde ellisinden fazla oy alan” aday Cumhurbaşkanı olarak seçilmektedir. Cumhurbaşkanı açık sayım sistemi ile gizli oy verilerek 5 yıllığına seçilmektedir. Ülke lideri olan Cumhurbaşkanı, iç ve dış siyasette Kazakistan'ın temsilcisi olan en yüksek göreve sahip kişidir. Aynı zamanda halk ile devlet iktidarının birliği anayasanın korunmasının, insan ve vatandaşlık hakları ile özgürlüklerinin sembolü ve kefilidir (http://www.akorda.kz/kz/republic_of_kazakhstan/kazakhstan, erişim tarihi: 25.02.2018).

Kazakistan yasalarına göre cumhurbaşkanlığına aday olunabilmesi için, ya ülkedeki örgütlü toplumsal kuruluşların üst organlarının oy çokluğuyla aday gösterilmesi ya da aday olmak isteyen vatandaşın seçmenlerin belirlenen sayıda imza desteğini alması şartı vardır. Anayasanın 2. maddesinde belirtildiği gibi başkanlık sistemi ile yönetilen ülkenin en üst düzeydeki görevlisi cumhurbaşkanıdır. 2007 yılında gerçekleştirilen anayasa değişikliğine kadar cumhurbaşkanı geniş yetkilere sahip olmuştur. Ancak 21 Mayıs 2017'de onaylanan reform niteliğindeki değişiklikle cumhurbaşkanının yetkileri kısıtlanarak parlamentonun yetkileri genişletilmiştir (Tagayev 2004: 58). Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, siyasî istikrarsızlık, ekonomik çöküş ve etnik gruplar arası çatışma gibi ihtimallerle hükümetin hızlı ve etkili adımlar atması gerekmiştir. Bu süreçte cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi, hem halk hem de yönetici kadrolarca desteklenmiştir (Khairmukhanmedov 2017:1436).

Kazakistan'da 1990 Nisan'ında yapılan kurulda ülke başkanı belirlenmiş, 1 Aralık 1991'de Kazak SSC'nin Yüksek Birliği ile seçim kararı alınmış ve Kazak SSC Yüksek

Birliği'nin öne alınan oturumunda “Cumhurbaşkanının Seçimi Yasası” kabul edildikten sonra bu göreve N. A. Nazarbayev teklif edilmiştir ve oy birliği ile Cumhurbaşkanlığı görevine başlamıştır (Nurpeyisov vd. 2001: 135). 1995 yılında referandumla oylanarak, 5 Eylül'de yürürlüğe giren anayasaya göre, Cumhurbaşkanı devletin en yüksek temsilcisi olan devlet başkanı sayılmıştır. Cumhurbaşkanının yetkilerinin oldukça genişletildiği bu anayasa ile aynı zamanda görev süresi 2000 yılına kadar uzatılmış ve cumhurbaşkanına parlamentoyu feshetme yetkisi de tanınmıştır (Şeretov 2003: 46).¹⁰⁴

Kazakistan Cumhuriyetinin en uzun süreli devlet başkanı olan ve kurucu Cumhurbaşkanı **Nursultan Abişoğlu Nazarbayev**, 6 Temmuz 1940 yılında Almatı Bölgesi'nde Kaskelen ilçesinin Şamalgan köyünde dünyaya gelmiştir. Babası Abiş Nazarbayev, çeşitli işlerde çalıştıktan sonra D. A. Furmanov Kolhozunda tarım ekibinin yöneticiliğini yapmış, çiftçilik yaparak geçimini sağlamıştır. Nursultan Nazarbayev'in annesi Aljan Nazarbayeva, molla kızı olup Jambıl Bölgesinin Korday ilçesinde doğmuştur. Satıbaldı (1947), Anipa (1950) ve Bulat (1953) adında üç kardeşi olan Nazarbayev, küçüklüğünde hem ev hem de çiftlik işlerine yardım ederek büyümüştür. Nazarbayev, 1948'de Şamalgan Kazak-Rus Mektebinde eğitim hayatına başlamıştır (Kasımbekov, Moldagarinov 2015: 15-24). Kaynaklarda belirtildiğine göre, Nazarbayev'in kişiliğinde, büyükannesinin etkisi çok olmuştur. Kahramanlık yırları ve Kazak edebiyatının klasiklerini büyük annesinden dinleyerek büyümüş ve aynı zamanda ünlü Sovyet yazarlarının eserlerini de okumuştur. Bununla birlikte 12 yaşında dombra çalmayı öğrenmiş ve gençliğinde şiir yazıp, şarkı söylemeye başlamıştır. Nazarbayev'in Sara Alpsova ile olan evliliğinden olan Dariga, Dinara ve Aliya adında üç kızı vardır (Kasımbekov, Moldagarinov 2015: 37, Aitken, 2009 :2).

¹⁰⁴ Bu dönemde Kazakistan Anayasası, kuvvetler ayrılığı ilkesini benimsemesine rağmen, cumhurbaşkanının geniş çaplı veto ve atama yetkisi, ona tüm erkleri kontrolünde tutmasını sağlayan anayasal yetkiyi vermektedir (Khairmukhanmedov 2017: 1432).

İş hayatına 1960 yılında Karaganda Bölgesi'ndeki Temirtau'da metalurji işletmesinde başlayan N. Nazarbayev, 3 Temmuz 1960 yılında Karaganda Metalurji Fabrikası'nda ilk kez gerçekleşen dökme demirinin eritilmesinde tecrübeli ustalarla birlikte yer almış ve 1960 yılına kadar burada çalışmıştır. Ardından Karaganda Politeknik Enstitüsü'nde 3 yıl okuduktan sonra metalurji alanında lisansını tamamlayarak metalurji mühendisi olarak mezun olmuştur. Aynı zamanda Komsomol üyesi olmuş ve pek çok Komsomol kongresine katılmıştır. Partiye kaydolduktan kısa bir süre sonra da partinin organizatörlerinden olmuştur (<https://e-history.kz/ru/contents/view/304>, erişim tarihi: 26.02.2018; Ayagan, Avanasova vd. 2014: 31).

1969'da Temirtav Şehir Parti Komitesinin üretim araç bölümünün başkanı olmuştur. 1969 Temirtav Şehir Komsomol Komitesinin birinci sekreteri görevine getirilmiş, 1971 yılında ise, aynı parti komitesinin ikinci sekreteri olarak seçilmiştir. Metalurji işletmesinin başkan yardımcısı, 1977'de Kazakistan Komünist Partisi'nin Karaganda Şubesinin başkan yardımcısı, 1979'dan 1984'e kadar Kazakistan Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin sekreteri olmuş ve 1984'te Kazak SSC Bakanlar Birliği'nin Başkanı olarak görevine devam etmiştir. Kariyerinin ilk yılları ünlü Rus siyasetçileri Nikita Kruşçev, Mikhail Suslov, Leonid Brejnev ve Yuri Andropov etrafında geçmiştir. Sovyetler Birliği'nin Başkanı M. Gorbaçov, N. Nazarbayev'i *prestroyka* ve *glasnost* reformlarına uyum sağlayabilecek bir kişi olarak görmüş ve ona Sovyetler Birliği başkanlığı teklif etmiştir. Fakat Nazarbayev Komünist hâkimiyetin sonunun geldiğini öngörmüş ve bu teklifi reddetmiştir. 1990 yılında Kazak SSC'nin Yüksek Birliği Nazarbayev'i cumhurbaşkanı olarak seçmiştir. 1 Aralık 1991'de genel seçim ile Nazarbayev Kazakistan'ın Cumhurbaşkanı olarak seçilmiş, 1995'te bu görevi referandumla 2000 yılına kadar uzatılmış (Nurpeyisov vd. 2001: 135; Aitken 2009 :2) ve katıldığı tüm seçimlerde halkın desteğini alarak ve yüksek oy oranıyla Cumhurbaşkanlığı görevine devam etmiştir.

Kazakistan’da bağımsızlıktan itibaren yapılan anket ve seçim sonuçları, halkın Nazarbayev’e olan güveninin tam olduğunu göstermektedir (Şaukenova 2013: 13). Nazarbayev, 1991 seçimlerinde %98,7 oy almış, 29 Nisan 1995’te görev süresinin uzatılması için yapılan referandumunda %95,46 oy, 1999’da ilk kez yapılan çok adaylı Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde %79,78, 2005 seçimlerinde %91,15¹⁰⁵ 2011 seçimlerinde %92,2 oy almıştır (Şaukenova 2013: 13). 2015’te yapılan son seçimlerde ise %97,75 oy alarak son 10 yılda aldığı oy oranını artırmıştır (Şaukenova 2013: 13). Nazarbayev, bugüne kadar gerçekleşen tüm Cumhurbaşkanlığı seçimlerini açık ara farkla kazanmıştır. Bilim adamları Nazarbayev’in otoriter rejiminin dayanıklılığını açıklamakta zorlanmışlardır. Bazıları bu başarıyı ülkedeki ekonomik büyümeye dayandırmış, bazıları aşiretler arasındaki farklılıklara karşı aracılık etme yeteneği ve onları bir arada tutma kapasitesi onu vazgeçilmez yapmaktadır iddiasında bulunmuşlardır. Bazılarına göre ise seçimde manipülasyon yoluyla potansiyel rakiplerini bertaraf ederek tek aday olarak kalmayı başarmıştır (Tulumlu 2016: 3).

2010 yılında “Kazakistan Cumhuriyeti’nin İlk Cumhurbaşkanı” hakkındaki anayasal kanun yürürlüğe girmiştir. Ayrıca “Ulus Lideri” (*elbası*) ünvanını alan N. Nazarbayev’in bu kanunla cumhurbaşkanı olarak hakları genişletilerek, yetkisini kaybetse bile (vatana ihanet hariç) ona ailesi ile birlikte dokunulmazlık hakkı verilmiştir. Aynı zamanda cumhurbaşkanının hesaplarının gizliliği ve banka hesaplarının dokunulmazlığı anayasa ile teminat altına alınmıştır (Şeretov 2003: 53; Khairmukhanmedov 2017:1445).

¹⁰⁵ N. Nazarbayev’in 2005 yılındaki seçimlerde oyların %91’ini alarak üçüncü kez devlet başkanı seçilmiş olmasına dair Charles Tilly, %75’ten fazla oy oranıyla ve özellikle yeniden seçilen devlet başkanlarını görünce, rejimin göstermelik seçimler yaptığı hipotezini akılda tutmak gerektiğini belirtmiştir (Tilly 2014:14). Bununla birlikte N. Nazarbayev’in ve partisinin seçimlerde yüksek oy almasında; N. Nazarbayev’in halkın büyük bir çoğunluğun desteğini almış olması, halkın üzerinde güçlü bir otoriteye sahip olması, Kuzey ve büyük şehirlerde yaşayan Kazak olmayan halkın mevcut istikrarlı siyasî yapıdan memnun olması ve siyasî değişiklik istememesi, devlet dairelerinde çalışanlara yapılan manevi baskı ve motivasyon politikası uygulanması (Mominkulov 04.02.2012) gibi nedenleri de göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Kazakistan'ın N. Nazarbayev'den sonraki 2. Cumhurbaşkanı, 1953 doğumlu **Kasım Jomart Kemeul Tokayev**, Moskova Devlet Uluslararası İlişkiler Enstitüsü ve Pekin Dilbilim Enstitüsü'nü bitirmiş, ayrıca Rusya'da diplomasi eğitimi almıştır. Kazakistan Cumhuriyeti'nde Başbakanlık, Devlet Sekreterliği, Dış İşleri Bakanlığı, 3. ve 4. dönem Kazakistan Parlamentosunun Senato Başkanlığı, Birleşik Milletler Baş Sekreterinin Yardımcılığı ve Cenevre Şube Müdürlüğünü, Silahsızlandırma Konferansının Baş Sekreterliği görevlerinde bulunmuştur. 2017 yılında Senato Başkanlığı görevine tekrar seçilmiştir (Kazinform 20.03.2019, https://www.inform.kz/kz/kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-ant-beru-rasimi-kalay-otip-zhatyr_a3509278, erişim tarihi: 23.03.2019). 20.03.2019'da gerçekleşen törenle Cumhurbaşkanlığı görevine resmen başlamıştır ("Kasım-Jomart Tokaev Kazakistan halkına ant berdi" https://www.inform.kz/kz/kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-ant-beru-rasimi-kalay-otip-zhatyr_a3509278 , erişim tarihi: 24.03.2019).

4.2.2.1. Devlet Başkanlığı Seçimleri

Kazakistan'da seçim ve referandumları gerçekleştirme şart, prosedür ve temel ilkeleri Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası'ndaki "Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki Seçimler Hakkında" ve "Cumhuriyet Referandumu Hakkında" olan yasalara, ayrıca Merkez Seçim Komisyonu'nun kararına göre belirlenmektedir. Kazakistan Cumhuriyeti'nde seçimler ülke vatandaşlarının kendi seçme ve seçilme hakkını özgür bir şekilde kullanmasına dayanmakta olup, cumhurbaşkanı, parlamento ve meclis milletvekili ile yerel yönetimlerin üyelerinin seçimleri evrensel, eşit ve gizli oy hakkını doğrudan kullanma biçiminde gerçekleşmektedir (Karasova 2009: 68). Yasaya göre, devlet gücünün kaynağı halktır ve halk kendi gücünü doğrudan referandum ve bağımsız seçimler yoluyla kullanmaktadır (http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_#z2, erişim tarihi: 17.12.2018).

Kazakistan cumhurbaşkanlığı seçimleri iki turda yapılmaktadır. Seçime katılan adaylar ancak seçime katılan seçmenlerin yarısından fazlasının oyunu almaları durumunda seçilmiş olurlar. İlk turda adaylar seçilmek için yeterli olan çoğunluğa ulaşamazlarsa ikinci bir seçim yapılmaktadır. Bu seçime ilk seçimde en çok oyu almış olan iki aday katılabilmektedir. Bu seçimde oylamaya katılan seçmenlerin çoğunluğunun oyunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. Seçilen Cumhurbaşkanı anayasanın 42/1 maddesi gereğince yemin eder (Bülbül 2008: 75). Cumhurbaşkanlığına aday gösterilmesi süreci seçimden 3 ay önce başlamakta ve 2 ay önce bitmektedir. *Cumhurbaşkanı adayı, ya örgütlü toplumsal bir kuruluşun üst organı tarafından gösterilir ya da seçmenlerin imza desteğini alarak aday olabilir* (Tagayev 2004: 58). Seçimlerin ne zaman yapılacağı, adaylarda aranan nitelikler, aday gösterme süreci, adayların imzaları toplaması, seçilme fonunun miktarı, oy sayım ve sonuçlarının belirlenmesi gibi seçimle ilgili pek çok konu 28 Eylül 1995'teki Kazakistan Cumhurbaşkanı'nın "Anayasal Hüküm Niteliğindeki Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki Seçimler Hakkındaki Kararnamesi'nde" ayrıntılı olarak ele alınmıştır (Tagayev 2004: 57). 2017'de Anayasa'ya, siyasî açıdan oldukça önemli kabul edilen ve çok tartışılan bir madde ilave edilmiştir. (https://www.akorda.kz/kz/official_documents/constitutional_laws/kazakstan-respublikasyndagy-sailau-turaly, erişim tarihi: 20.12.2018). Bu yasa ile Kazakistan vatandaşının kendi kendisini Cumhurbaşkanlığına aday olarak göstermesi engellenmiştir.

Kazakistan'da devlet başkanlığı seçimleri; **1 Aralık 1991, 10 Ocak 1999, 4 Aralık 2005, 3 Nisan 2011, 26 Nisan 2015'te ve 9 Haziran 2019'da** olmak üzere bağımsızlığından bugüne kadar 6 kez yapılmıştır. Parlamento seçimleri; 1994, 1995, 1999, 2004, 2007, 2012, 2016'da gerçekleştirilmiştir. Senato seçimleri en son Haziran 2017'de, Meclis seçimleri Mart 2016'da gerçekleşmiştir. Yapılan bu son seçim sonucunda mecliste, *Nur Otan* Partisi'nin 84, *Ak Yol (Aq Jol)* Partisi'nin 7, Kazakistan Komünist Halk Partisi'nin (*Kommunister halıq Partiyası*) 7 sandalyesi bulunmaktadır.

Eylül 2016'dan bu yana Başbakan Bakuthan Sagintayev'dir (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kz.html>, erişim tarihi: 20.12.2018).

Kazakistan'da seçimler sırasında, binlerce uluslararası örgüt, gözlemcinin yanı sıra Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) gözlemci ekibi bulunmaktadır ve Kazakistan Cumhuriyeti tarafından bu gözlemcilere gereken destek verilmektedir. Gözlemcilerin katılımı seçimlerin objektif ve demokratik standartlara uygun gerçekleştiğinin kanıtlanması bakımından önemlidir. AGİT'in varlığı Nazarbayev'in, Kazakistan'ın vizyonunun ve ülkenin çok kültürlü yapısının tanıtılmasında önemli role sahiptir (Cummings 2010).

Bu gözlemcilerin raporlarından birinde, özellikle yapılan son parlamento seçimlerinde AGİT Parlamento Asamblesi heyetinin başkanı, *“Kazakistan hükümetinin demokratik süreçleri destekleyeceği ve seçimleri AGİT kurallarına göre düzenleyeceğine dair verdiği söz ve vaatlerine rağmen, erken parlamento seçimleri, demokratik anlamdaki seçimlerin temel prensiplerine uygun değildir”* açıklamasında bulunmuş ve Avrupa Demokrasi Enstitüsü ve İnsan Hakları Bürosu heyetinin başkanı da bu seçimlerin kontrol edildiğini, bir merkezden yönetildiğini itiraf etmiştir (ORSAM Rapor No:21, 2012: 25). Seçim ile ilgili bir diğer eleştiri, muhalif parti adaylarının çeşitli yollarla aday olmalarının engelleniyor olması ve kayıt bile yaptırılamamalarıdır (<http://www.aljazeera.com.tr/haber/kazakistanda-secim-protestosu>, erişim tarihi: 25.12.2018).

Ülkenin siyasî tarihinde 1995 yılının Mart ayı başka bir krizin olduğu dönemdir. Bu kriz Parlamento seçimleri döneminde başlamıştır. Milletvekili adaylarından biri seçim bölgelerinden birinde seçim kanununa uyulmadığını iddia etmiş, araştırmalar sonucunda Anayasa mahkemesinin kararıyla “seçim, oy sayma metodu” değiştirilmiştir (Şeretov 2003: 44).

Kazakistan seçim tarihinin en çalkantılı dönemlerinden biri, 1999'da hem Cumhurbaşkanlığı hem Parlamento seçimlerinin yapıldığı dönemdir. Yılın ilk yarısında seçim sisteminin yasal yapısında yenilikler yapılmıştır. Cumhurbaşkanlığı seçimlerine Nazarbayev'den başka, Eski Başbakan A. Kajegeldin, Senato vekili E. Gabbasov, Kazakistan Komünist Parti Başkanı S. Abdildin, Munay Petrol Ortaklığı başkan yardımcısı J. Bazılbayev ve Gümrük Komitesi Başkanı G. Kasımov olmak üzere 6 adayın başvuruda bulunduğu seçim öncesinde Kajegeldin'in adaylığı, mevcut seçim yasasına uyum sağlamadığı gerekçesiyle reddedilmiştir. Bazılbayev ise adaylıktan çekilmiştir. Merkez Seçim Kurulu'nun açıklamasına göre seçimler sorunsuz ve demokratik şekilde geçmiştir. Fakat AGİT, Nazarbayev'in en güçlü rakibi olan Kajegeldin'in adaylığının yasaklanmasına tepki göstererek seçim için gözetmen göndermemiştir. Muhalefet de birçok kez basın toplantısı düzenleyerek seçim organizasyonlarından rahatsızlıklarını ifade etmişlerdir (Şeretov 2003: 52).

2007 yılında Parlamentonun kendini feshedip erken seçime gitmek istemesi Kazakistan siyasî tarihinde köklü değişikliklerin yaşandığı bir dönemde olmuştur. Nazarbayev'in 21 Mayıs 2007 tarihindeki önerisi ile Anayasal reform paketi hazırlanmıştır. 2011'de Anayasada yapılan değişikliklerden en dikkat çeken başlıklar; devlet başkanının bazı yetkilerinin parlamentoya devredilmesi, devlet başkanının görev süresinin 7 yıldan beş yıla indirilmesi, hükümet kurma görevinin çoğunluğu kazanan partiye verilmesi ve partiler için barajın %7'ye düşürülmesidir. Bununla birlikte aynı kişinin iki kereden fazla cumhurbaşkanı olamama şartından N. Nazarbayev, İlk Cumhurbaşkanı olarak muaf tutulmuştur. Bu yasal değişiklikleri uygulayacak yeni bir parlamento ve hükümet kurmak için erken seçime gidilmiştir. Bu dönemde yedi siyasî partinin katıldığı bu seçimde, ilk kez Kazakistan Halk Asamblesi tarafından parlamentoya değişik etnik grup temsilcilerinden 9 milletvekili seçilmiştir (İsina 2007).

Kazakistan siyasî tarihinde önemli bir başka seçim olayı 15 Ocak 2012'deki *Nur Otan* Partisi'nin yaklaşık %80 oy oranıyla ezici üstünlüğü ile sonuçlanan Parlamento seçimlerinde yaşanmıştır. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) tarafından bu seçimler demokrasiden uzak olarak değerlendirilirken, diğer yandan *Aq Jol* ve Komünist partisi seçim barajını geçmiş böylelikle parlamentoda çok partili sistem başlamış ve muhalefet ilk kez temsil hakkı kazanmıştır. Stratejik araştırmacı Sinan Oğan, Kazakistan'da demokratikleşmenin, 2012'de gerçekleşen parlamento seçimlerinin devlet başkanının izni ile, seçim öncesi parlamentonun daha demokratik yapıya sahip olması gerektiği fikri ile olmuş ve bu da liderin istediği sınırlarda gerçekleşmiştir (Oğan 2012, <https://www.turksam.org/detay/40757-kazakistanda-secimler-ve-demokratiklesme-sureci>, https://www.bbc.com/russian/international/2012/01/120116_kazakhstan_elections_osce, erişim tarihi: 27.12.2018). Seçim otorite sahibi olma ve yönetme hakkının bir göstergesidir. Ülkedeki 2015 seçimleri sonucunda N. Nazarbayev'in aldığı yüksek oy oranı rejimi meşrulaştırma ve onaylama biçimi olarak seçimlerin önemi konusunda bir gösterge sayılmaktadır (Boulay, Isaacs 2019:32).

4.2.2.2. Kazak Siyasetinde Kurucu “Devlet Başkanı” Lider Nursultan Nazarbayev

Kazakistan'ın siyasetinde en önemli faktör ülkenin kurucu lideri Nursultan Nazarbayev'dir. Yöneticilik vasfının ötesinde, Türkiye'deki Kazakistan'a müzahir kimi yazar / gazetecilere göre adına “**Nazarbayev Liderliği**” denilen bir tür liderlik davranış modeli oluşmuş (Zorlu 1999: 57),¹⁰⁶ ayrıca eğitim aracılığıyla kişiliği mitleştirilerek hem etnik gruplar üstü bir hakem olarak hem de *Jeltoksan* olaylarını yöneten kişi olduğu iddia edilerek direniş miti bağlamında sunulmuştur (Yapıcı, 2012: 276). Kazak siyaset

¹⁰⁶ Diğer yandan N. Nazarbayev otoritesinin neopatrimonial özellikte olduğu da düşünülmektedir. Hiyerarşik piramidi kontrol eden N. Nazarbayev'in oluşturduğu bu sistemin hem ustası hem de (bu sistemde statü ve zenginlik her zaman sorgulamaya açık olduğu için) sistemin rehinesi olarak da görülmüştür (Peyrouse 2012: 348).

bilimcilere göre ise, Nazarbayev fenomeninin, politik sezgi, zor durumda stratejik karar alma yeteneği, güçlü analitik zekâ, teorik ve pratik deneyimlerle birleşen çok yönlü kişiliği olduğu düşünülmektedir (Ayagan, Avanasova vd. 2010: 20).

Sovyet sonrasında Kazakistan’da, Kazak Hanlığı, Göktürk Hanlığı, Moğollar ve Sakalardaki tarihsel kişilikler aracılığıyla, arkeolojik bulgularla da desteklenerek ata miti oluşturulmuştur. Bağımsızlığın kazanılmasının ardından devlet aygıtı aracılığıyla uzak geçmişteki kişilere ek olarak ata miti bağlamında “**Nazarbayev kültü**” inşa edilmeye çalışılmıştır. O. Özsoy’un ifadesi ile, “*Doğulu milletlerin bir özelliği güçlü bir liderin etrafında kilitlenerek, sosyal olarak kendilerini bir otoriteye bağlama arzusudur*” (Özsoy 2009: 59). Kazakistan halkı için Nazarbayev benzer bir otoriteye sahiptir ve toplum üzerinde oldukça etkilidir. R. Isaacs’ın belirttiği gibi, Sovyet sonrası başkanlık sisteminin adaptasyonunda kendi kaderlerini şekillendiren kişisel güç ortaya çıkmış ve genellikle ulusların **karizmatik babaları** olarak anılmışlardır (Isaacs 2010: 435) ve kişisel olarak büyük bir güç toplayarak, güçlü, otoriter bir rejim inşa etmeyi başarmıştır. Karizmatik liderler toplumun en çok ihtiyaç duyduğu anda ortaya çıkan, olayları basitleştirici, tartışmaları durdurucu, çözüm getirici, herkes tarafından kolay anlaşılan ve mesajları halk için anlamlı olan insanlardır (Özkalp 1993: 184). Bunlardan biri olan Kazakistan’ın kurucu lideri N. Nazarbayev, millet olmanın en önemli sembolü olmuş, bu mitleştirme daha çok devlet kuruculuğunu ön plana çıkarmış ve yeni tarih yazımında 1986 Aralık Olaylarını yöneten kişi olduğu iddia edilerek, direniş miti bağlantısını inşa etme yoluyla Nazarbayev kültü *etnik Kazaklar* düzleminde dokunulmaz hâle getirilmeye çalışılmıştır. Nazarbayev kültü yaratma girişimleri dâhilinde başkent Astana’daki yeni Kazakistan’ın mimari sembolü olan Bayterek Kulesi ve Almatı’daki Nazarbayev’in avuç izlerinden oluşan anıtlar inşa edilmiştir (Yapıcı 2011: 275).

Bunlarla birlikte başkent Astana’nın merkezinde adına inşa edilmiş olan görkemli kütüphane ve müze de N. Nazarbayev’in sahip olduğu itibarı ve gücü kanıtlar niteliktedir.

Ayrıca hemen tüm resmî kurumlarda yer alan Nazarbayev posterleri, pullarda Nazarbayev resimleri ve müzelerdeki heykelleri bu sembolleştirmelerin devamı niteliğindedir.

Kazak siyasetinin en önemli simgesi halini almış olan N. Nazarbayev'e 15 Haziran 2010'da yapılan bir takım yasal değişikliklerle, yasal olarak *tunғыш президент* “**ilk başkan**” ile *elbası* “**ulusun lideri**” statüsü verilmiş, İlk Cumhurbaşkanı olarak ayrıcalıklar sunulmuş ve devlet başkanı için geçerli olan kısıtlamalardan muaf tutulmuştur (<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z0000000083/z000083.htm>, erişim tarihi: 07.03.2018). Bununla birlikte 14 Aralık 2011 tarihinde alınan kararla 1 Aralık günü, Kazakistan Cumhuriyeti'nin İlk Cumhurbaşkanı Günü olarak belirlenmiş (Turgınkulov 28.11.2012) ve 2012'den itibaren bugün ülkede “İlk Cumhurbaşkanı Günü” olarak kutlanmaya başlanmıştır. Ayrıca ailesi ile birlikte dokunulmazlığına ilişkin yasal değişiklikler ilave edilmiştir. Kurucu Cumhurbaşkanı ve Ulus Lideri olarak dokunulmazlığı ve siyasî manâda sahip olduğu birçok yetki devam ederken, aynı zamanda “Altın Yıldız” ve “Vatan Nişanı” ile “Halk Kahramanı (*Halıq kaharmanı*)” ünvanı verilen N. Nazarbayev, yasal olarak, Kazakistan Halk Asamblesi'ni yönetme, Kazakistan Cumhuriyeti Konseyi'ni yönetme, Kazakistan Cumhuriyeti Anayasa Konseyi üyeliği hakkı kazanmıştır (https://www.akorda.kz/kz/official_documents/constitutional_laws/kazakistan-respublikasynyn-tungysh-prezidenti-elbasy-turaly, erişim tarihi: 07.03.2018).

1991, 1999, 2005, 2011, 2015 tarihlerinde yapılan cumhurbaşkanlığı seçimleri sonucunda tekrar seçilen N. Nazarbayev'in 1995 yılında yapılan referandumla görev süresi uzatılırken, 2012 yılına kadar 7 yıl olan cumhurbaşkanlığı süresi bu tarihten itibaren 5 yıl ile sınırlandırılmıştır (<https://www.caravan.kz/news/osnovnye-polozheniya-obnarodovannykh-zakonov-o-lidere-nacii-273502/>, erişim tarihi: 20.03.2018). Nazarbayev, 1991'de Kazakistan Cumhuriyeti'nde gerçekleşen ilk cumhurbaşkanlığı

seçimlerinde oyların %98,8, 1999 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde %79,78, 2005 seçimlerinde %91,15, 2011 seçimlerinde %95,55, 2015 seçimlerinde %97,75’ini almıştır (Şaukenova 2013: 13).

Nursultan Nazarbayev 19 Mart 2019’da saat: 19.00’da Kazak televizyon kanallarından yaptığı halka sesleniş konuşmasında, istifa nedenini belirtmeden cumhurbaşkanlığı görevinden ayrıldığını ilan etmiştir (<https://kaztrk.kz/>, Erişim Tarihi: 20.03.2019). N. Nazarbayev, eski Dış İşleri Bakanı olan, 1999-2002 yıllarında başbakan olarak görev yapan, 2013 yılından itibaren de Senato Başkanlığı görevini yürüten 65 Yaşındaki Kasım Jomart Tokayev’e cumhurbaşkanlığı görevini devrettiğini (<https://www.rferl.org/a/kazakh-president-nursultan-nazarbaev-says-he-is-resigning-/29830123.html>, <https://zhasalash.kz/27043/> erişim tarihi: 20.03.2019) açıklamıştır.¹⁰⁷

Nazarbayev kurucu cumhurbaşkanı statüsü ile birlikte iktidar partisi olan *Nur Otan*’ın başkanlığını, Kazakistan Halk Asamblesi başkanlığını, Dünya Kazaklar Birliği Başkanlığını, Kazakistan Cumhuriyet Ulusal Refah Fonu Yönetim Kurulu ile Güvenlik Konseyi Başkanlığını, ayrıca Anayasa Konseyi üyeliğini de sürdürecektir (<https://presidentlibrary.kz/kk/political-activity>, erişim tarihi: 21.08.2019).

2000 yılında imzalanan Kazakistan’ın kurucu Cumhurbaşkanı olması hakkında yasa ile, görevinden ayrılmasından sonraki yetkisi zaten o dönemde belirlenen N. Nazarbayev’e 2010 yılında parlamento tarafından “**Elbası**” (ulusun lideri) yasal statüsü ile verilmiştir. Böylelikle ilk cumhurbaşkanı olarak siyasî-hukukî otoritesi, ulusun lideri

¹⁰⁷ N. Nazarbayev yaptığı açıklamada devletin istikrarlı gelişimi ve yeni liderlere yol açmak için değişen zamana uyum sağlamak gerektiğini ifade etmiştir (<https://zanmedia.kz/4063/n-rs-ltan-nazarbaev-prezidenttikten-ne-sebepti-ketkenin-ajtty/>, 29.04.2019, erişim tarihi: 24.04.2020). Ancak Nazarbayev’in bu istifasına, muhalifler ve bazı siyasetbilimciler, istikrarlı güç geçişi sağlama düşüncesinin ya da uzun süreli iktidar ve ülkedeki protestolar ile uluslararası baskılar nedeniyle yönetime olan güvenin azalmasının sebep olduğunu ifade etmişlerdir (https://www.azattyq.org/a/kazakhstan_experts_about_nazarbayev_resignation/29830301.html, erişim tarihi: 19.04.2020).

unvanıyla genişletilmiş, sonraki özel yetkisinde siyasî ve hukukî durumu belirlenmiştir (Karin, 22.03.2019). Bu statüsü ile resmî olarak görevini bıraktıktan sonra da politik girişimleri veto etmesi mümkün olan N. A. Nazarbayev'in gelecekte hakkında açılacak herhangi bir soruşturmada muaf tutulmasıyla dokunulmazlığı da sağlanmıştır (Hale 2015: 249).

23 Mart 2019 yılında ilan edilen kararlar, yeni Cumhurbaşkanı K. J. Tokayev tarafından başkent Astana'nın adının Nur-Sultan olarak değiştirilmesi teklifiyle başkent in adı Nur-Sultan olarak değiştirilmiştir (https://www.akorda.kz/kz/legal_acts/decrees/kazakstan-respublikasynyn-astanasy-astana-kalasy-kazakstan-respublikasynyn-astanasy-nur-sultan-kalasy-dep-kaita-atauturaly, erişim tarihi: 24.03.2019). Sadece başkent in değil, aynı zamanda Çimkent'teki Astana Caddesi'nin, Öskemen ve Pavlador'daki Bağımsızlık Caddesi'nin, Oral'daki Dostluk Caddesi'nin ve Atırau'daki Satpaev, Petropavl'daki Dünya sokaklarının adı “Nazarbayev” olarak değiştirilmiştir (Jas Alaş, 20.03.2019 “Astana Nursultan kalası bolıp özgeredi”). Aynı dönemde Nazarbayev'in 2016 yılında Senato'ya seçilen, Uluslararası İşler, Savunma ve Güvenlik Senato Komitesi'ne başkanlık etmiş olan 55 yaşındaki kızı Dariga Nazarbayeva senato başkanlığı görevine getirilmiştir (Radio Liberty 20.03.2019). Hem kızı D. Nazarbayeva'nın yeni görevi hem de Nazarbayev'in çeşitli görevleri ile devam eden yetkileri ve gücü nedeniyle, muhalefet tarafından, Tokayev'in bağımsız siyaset yapamayacağı, tüm meselelerin Nazarbayev tarafından çözülmeye devam edeceği ve mirasçısını diğer cumhurbaşkanı adayları ile hesaplaşabilmesi için güçlendireceği yönünde değerlendirmeler yapılmıştır (Narımbay 22.03.2019).

4.2.3. Siyasî Partiler

Sovyetlerin dağılmasının ardından Kazakistan'da çok partili sistemin temeli atılmıştır. Kazakistan'daki siyasî parti oluşumu ve gelişimi dört aşamada izlenebilir:

Birincisi, 1986-1989 Şubat'ına kadar olan, ilk amatör sosyo-politik hareketlerin görüldüğü, 1986'da Aralık (*Jeltoqsan*) olaylarıyla siyasallaşmış toplumun oluştuğu dönemdir.

İkincisi, millî oluşumun gerçekleştiği aşamadır. Nevada-Semipalatinskiy hareketi, millî parti ve hareketlerin (*Alaş, Jeltoqsan, Azat* gibi...) oluştuğu dönemdir.

Üçüncü aşama, 1991'de Kazak SSR'inde Kamu hareketi hakkında yasanın kabulü ve 1994'te Yüksek Sovyet için çok partili sistemde ilk seçimlerin gerçekleşmesi ve böylece siyasî parti ve hareketlerin siyasî güce erişiminin sağlandığı dönemdir. 1994'ten itibaren de ülkede çok partili sistem kurulmuştur (Abdullaev 2016: 117).

Dördüncüsü, parlamentoda 1999'dan sonra parti listeleri oluştururken oylamaya dayalı seçim sistemi getirilmesiyle olmuştur (Abdullaev 2016: 145).

1991'de Kazakistan'da yüz yirmiden fazla siyasî grup ve parti ortaya çıkmış, ancak bunlardan sadece üç tanesi resmî olarak kaydedilebilmiştir. Bu dönemin önde gelen partilerinden birisi 30.000'den fazla üyesi olan ve üyelerinin büyük çoğunluğu Ruslardan oluşan **Sosyalist Parti**'dir (*Sotsialistik Partiya*). N. Nazarbayev bunu dengelemek için yeni bir parti kurulmasını teşvik etmiş ve böylelikle 5 Ekim 1991'de Kazakların çoğunlukta olduğu Olcas Süleymanov ve Muhtar Şahanov'un başkanlığını yaptığı, amacı sosyal ekonomiye dayalı demokratik yollarla seçilen iktidar kurmak olan liberal demokratik **Kazakistan'ın "Halk Kongresi" Partisi** (*Kazakstannıñ "Halıq Kongresi" Partiyası*) kurulmuştur.¹⁰⁸ Bu Parti liderleri bağımsızlığın ardından

¹⁰⁸ Bu Partinin başkanı olan O. Süleymanov aynı zamanda dünyada Nükleer Karşıtı ilk hareket olan Nevada- Semey'in de liderliğini yapmıştır. 28 Şubat 1989'da Almatı'da binlerce kişinin toplandığı bir miting düzenlemiştir. Aynı yılın Haziran ayında SSCB Yüksek Sovyeti tarafından "Nükleer Silahsız

devletin resmî dilinin ne olacağı üzerine başlayan tartışmalarda Rusça'nın ülkede resmî dil olmasını ve Rusya ile konfederasyon oluşturmayı istemişlerdir (Kırımlı, 1995:2; Mamaşulı 17.06.2011).

Resmî olarak kaydı bulunan üçüncü parti **Cumhuriyet Partisi** (*Respublikalıq Partiya*) olup “Azat” adındaki Kazak millî hareketinin üyelerinden oluşmuştur. Bu parti üyeleri, o dönemin önde gelen muhaliflerinden olmakla birlikte yabancılara özelleştirme politikasını eleştirmişlerdir.

Dönemin tanınan (fakat kayıtsız olmayan) bir başka parti 1990 yılının Nisan ayında kurulan Büyük Türkistan'ın kurulmasını hedefleyen ve İslamcı Parti olarak bilinen millî bağımsızlık ideali olan Kazakistan'ın Ulusal Partisi Alaş' dır (Giroux 1997: 331). Bu dönemde her ne kadar siyasî partilerin kuruluş dönemi olsa da, pek çok parti kurma süreci ve ideolojisindeki sık değişimler, partilerin açık siyasî programlarının olmaması, sosyal zeminin henüz oluşmaması ve partilerin bazı kriterleri karşılayamamaları nedeniyle devamlılık sağlayamamıştır (Asılov 2019: 22).

Bağımsızlığın ardından piyasa ilişkilerinin gelişimi ile parti oluşumlarının ortaya çıkışı artmış ve ülkede farklı ideolojik yönlü sosyalist, liberal-demokratik, millî-demokratik, komünist vb. birlikler görünmeye başlanmıştır (Karasova vd. 2009: 70). 1996 yılında Kazakistan Cumhuriyeti'nde “Siyasî Partiler Hakkında” yasanın kabulü ile Kazakistan partileri için kısıtlayıcı yasal bir çerçeve oluşturulduğu düşünülmüş, 2002 yılında “Siyasî Partiler Hakkında” yeni yasanın (https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1032141#pos=4;-88) kabulü ile partiler yasal olarak düzenlenmiş, yeniden kaydı ve kayıt dışı olanların siyasî arenadan

Bir Dünya İçin” adlı 150 üyeden oluşan meclis grubu oluşturulmuştur. Ardından 2 milyondan fazla üyeye sahip bu halk hareketinin girişiyle poligonun kapatılmıştır. (<https://qazaqadebiyeti.kz/4302/nevada-semej-a-i-at-pen-la-ap>, erişim tarihi: 01.04.2018) Hareket tüm halkın yanında Cumhurbaşkanının da desteğini almıştır. 29 Ağustos 1991’de alınan kararla depolama alanı kapatılmıştır. Böylece dünyanın dördüncü nükleer cephaneliğinden vazgeçilerek, ülke en barışçıl ülkelerden biri olarak kabul edilmiştir (https://semeylib.kz/?page_id=3351, erişim tarihi: 01.04.2018).

ayrılması söz konusu olmuş böylece ülkedeki 19 partiden 7'si yeniden kaydedilerek (Karmazina 2009 :80) bu yeni yasayla siyasî parti sayısı azalmıştır.

Ülke tarihinde iki Komünist parti kayıtlı olarak faaliyet göstermiştir. Bunlardan biri muhalif olan **Kazakistan Komünist Partisi** (*Qazaqstan Kommünistik Partiyası*) ve diğeri **Kazakistan Komünist Halk Partisi** (*Qazaqstan Kommünistik Halıq Partiyası*). 1990'da Kazakistan Komünist Partisi'nin kurulması ile Komünistlerin sayısı artmış ve siyasî bir güç oluşturmuşlarsa da 1991'de partiden istifa edenlerin sayısının artmasıyla komünistlerin sayısı azalmıştır (Nurpeyisov, vd. 2001: 111).

2004 meclis seçimlerinde Kazakistan Komünist Partisi 2007 seçimlerine katılmamış (<http://www.hyno.ru/tom2/604.html>, erişim tarihi: 22.07. 2021) 2015 yılında mahkeme kararıyla kapatılmıştır (<https://kaz.nur.kz/878874-qazaqstan-komunisttik-partiyasy-sayas.html>, erişim tarihi: 01.04.2018).

2004 yılında kaydı yenilenen, Marksist-Leninist ideolojiyi savunan Kazakistan Komünist Halk Partisi'nin bu dönemde üye sayısı 90 bin kişidir. 2004 meclis seçimlerinde %1,98, 2007 seçim sonucunda %1,29 oy almıştır (<http://www.hyno.ru/tom2/604.html>, erişim tarihi: 22.07.2021).

1993'te kurulan **Kazakistan Halk Birliği** (*Qazaqstan Halıq Koalitsiyası*) ittifakı, dönemin en büyük siyasî birliği konumunda olmuştur. Gerçekleştirdikleri kongrede ittifakı, siyasî partiye dönüştürme fikri ortaya atılmış fakat desteklenmemiştir. Bu, N. Nazarbayev'in oluşumunda yer aldığı ve başkanlığını üstlendiği bir yapıdır (Petrov, Gafary 2001: 39).

7 Temmuz 1996'da Kazakistan Parlamentosu tarafından kabul edilen “Siyasî Partiler Hakkında Kanun” ile partilerin yasal olarak kurumsallaşmasında yeni bir dönem başlamıştır. Bu düzenlemeyle partilerin kamu işlerine müdahalesi ve devletin parti işlerine müdahalesi yasaklanırken, partiler cumhurbaşkanlığı, parlamento ve meclis için aday gösterme hakkını elde etmişlerdir (Sayabayev 2016: 97). Bu dönemde

aynı zamanda orantılı seçim sistemine geçilmiş, partiler arası rekabetin tecrübe edildiği ilk meclis seçimi gerçekleşmiştir. Dokuz partinin katıldığı seçimin sonucunda Vatan (*Otan*) Partisi %30.89 oy oranıyla 4 milletvekili, Kazakistan Komünist Partisi (*Qazaqstan Kommunistik Partiya*) %17,75 oy oranı ile 2 milletvekili, Kazakistan Tarım Partisi (*Agrarnaya Partiya Kazahstan*) %12.63 ile 2 milletvekili, Kazakistan Vatandaş Partisi (*Grajdanskaya Partiya Kazahstan*) %11,23 oy oranıyla 2 milletvekili çıkarmış diğer partiler %7 seçim barajını geçememişlerdir (Asılov 2018:24-26).

1999 yılında **Kazakistan Kadın Örgütleri Siyasî İttifakı** (*Politeçeskiy al'yans Jenskiy organizatsiy*) Partisi siyasî arenaya girerek, Kazak siyasetinde yeni bir olgu yaratmıştır (Abdullaev, 2016:145). Kazakistan'daki sivil toplum örgütlerinin birleşmesinden oluşan bu parti, 2019'da resmî olarak Ravşan Sarsenbayeva başkanlığında faaliyete bağlamıştır (<https://www.zakon.kz/4990422-ostanovit-degradatsiyu-v-kazahstane.html>, 15.10.2019, erişim tarihi: 30.10.2019).

Ülkede, 1999'da basında “*Kazakhgate*”¹⁰⁹ olarak nitelendirilen petrol skandalı iddiaları politik gündem oluşturmuş ve ardından Cumhurbaşkanlığı tarafından erken seçim kararı alınmıştır. Muhalefetin de aktif olduğu bu dönemde, muhalifler **Kazakistan'ın Demokratik Güçleri** (*Qazaqstannın Demokratıyalıq Küşteri*) adı ile bir araya gelmişlerdir. 1999 yılı “*Cumhurbaşkanlığı için 65 yaş üst sınırının ve seçimlerin geçerliliği için %50 katılım zorunluluğunun kaldırılması*” gibi anayasal

¹⁰⁹ *Kazakhgate* yolsuzluk olayı ile ilgili ayrıntılı bilgi ve belge bulunmamaktadır. Bu konuya dair doküman ve haberlerin yer aldığı <http://www.kazhegeldin.net/> adresine ise erişim engeli bulunmaktadır (erişim tarihi: 25.02.2018). Muhalif gazeteci Kazis Togızbayev, Serikbolsın Abdildin'in vefatı üzerine yayınladığı haberde “O dönem meclis başkanlığı yapan S. Abdildin'in birkaç milletvekiliyle beraber bu skandalla ilgili soruşturma başlattığını, Kazak makamlarınca İsviçre bankalarında on milyonlarca dolara varan hesapların, Tengiz Petrol ve gaz sahasındaki hisse satışlarından elde edildiği yönündeki olayı meşru kılmaya yönelik açıklamalarına rağmen bu hesaplara el konularak Kazakistan'daki sosyal yardım fonu Bota'ya aktrarıldığını” bildirmiştir (Togızbayev, 03.01.2020, <https://rus.azattyq.org/a/kazakhstan-almaty-serikbolsyn-abdildin-funeral/30358368.html>, erişim tarihi: 04.01.2020).

değişikliklerin yapıldığı bir yıl olmuştur (Alkan 2011: 87). Aynı yıl, Kazakistan tarihinde çok adaylı olan ilk cumhurbaşkanlığı seçimi gerçekleşmiş ve seçime dört aday katılmıştır. Fakat seçim sonuçları yine Nazarbayev'in lehinde olmuştur.

2001 yılında gerçekleşen önemli bir başka siyasî olay, Kasım ayında muhalif milletvekilleri tarafından **Kazakistan'ın Demokratik Seçimi** (DVK: *Demokratičeskiy Vıbor Kazahstana / Qazaqstannın Demokratıyalıq Tandawı*) toplumsal siyasî birliğin oluşturulması talebidir. Dönemin Başbakanı Kasım Jomart Tokayev, demokratik medyanın kısıtlanması sebebiyle, Seçim Kurumu üyelerinin meslekten ihraç edilmesini talep etmiş ve N. Nazarbayev de bunu onaylamıştır. Bunun sonucunda 19 Ocak 2002'de Almatı'da demokrasiyi savunan halk toplanmıştır. Hem parti temsilciliklerinin katılımı ile hem de katılım sayısı ile (yaklaşık 500 kişinin toplandığı) dikkat çeken olayda, Demokratik Seçim Kurumu'nun kararlarının onaylanması talebi sonucu Tokayev istifa ederek yerine İmangali Tasmağambetov Başbakanlık görevine getirilmiştir (Şeretov 2003: 54).¹¹⁰

2002 yılında kaydı yapılmış olan **Kazakistan Demokratik Partisi Ak Yol** (*Qazaqstannıñ Aq Jol demokratıalq partıyası*) bağımsız, müreffeh, demokratik Kazakistan'ı hedeflemiş, 2004 Meclis seçimlerinde oyların %12,04'ünü, 2007 yılında %3,09'unu almıştır. 2012'deki seçim sonucunda %7.47 oy oranıyla mecliste 8 sandalyeye sahip olmuş, 2016 seçimi sonrasında bu sayı 7'ye düşmüştür (<https://akzhol.kz/ru/partija/>, erişim tarihi:30.10.2019).

2002 yılında politik partiler hakkında yürürlüğe giren yasaya göre partiye en az 50 bin kişinin kayıtlı olma zorunluluğu getirilmiş ve aynı yasada meclis seçimlerinde seçmenlerin oylarını 53'ten az alan ve parlamento seçimlerine 2 kez katılmayan partilerin feshedilmesi kararı alınmıştır. 2003 yılında politik partilerin

¹¹⁰ Siyaset Bilimi Doktoru İ. Tasmağambetov, 2016 yılında Başbakan yardımcılığı yapmış, 3 Şubat 2017'de ise Cumhurbaşkanı'nın kararıyla Rusya'ya Büyükelçi olarak atanmıştır (<https://ru.sputnik.kz/spravka/20190410/9772507/imangali-tasmagambetov-biografiya.html>, erişim tarihi: 08.02.2020).

kaydı yeniden başlamıştır. “Siyasî Partiler Hakkındaki” yasanın (<http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000344> erişim tarihi: 02.04.2019) kabulüne kadar Kazakistan’da 19 siyasî parti faaliyet göstermiştir (Şeretov 2003: 37). Fakat bu yeni yasayla Kazakistan’ın ilk ulusal partilerinden Kazakistan Ulusal Partisi Alaş (*Natsional’naya Partiya Kazahstana Alaş*) ve Akejan Kajegeldin liderliğindeki Kazakistan Cumhuriyet Halk Partisi (*Respublikanskaya narodnaya partiya Kazahstan*) gibi muhalif partiler kayıt yaptıramayıp varlıklarını sürdürememişlerdir (Asılov 2018: 26). Böylece 2003 yılına gelindiğinde siyasî parti sayısı 7’ye düşmüştür (<https://e-history.kz/kz/contents/view/376>, erişim tarihi: 02.04.2018). Ülkede o dönemki nüfusun 15 milyondan az olduğu göz önünde bulundurulduğunda devlet tarafından bu kanunun kabulünün izin verilen parti sayısını büyük ölçüde sınırlandırdığı (Sayabayev 2016:97) görülmektedir.

Ülkede 2004 yılında Parlamento seçimleri, 2005 yılında Cumhurbaşkanlığı seçimleri gerçekleşmiştir. Bu dönemde muhalif partiler güç kaybederken A. Sarsenbayev, O. Jandosov ve B. Abilov gibi muhalif isimler, temel amacı muhalefeti bir araya getirmek olan J. Tuyakbay liderliğinde “**Adil Kazakistan İçin**” (*Ädiletті Qazaqstan Üşin*) demokratik hareketine katılmışlardır (Şeretov 2003: 37).

2007 yılındaki seçimlerde Nur Vatan (*Otan*) Demokrat Partisi %88 oy almış ve Kazakistan Parlamentosu’nun tek partili esasa dayanan yapısı devam etmiştir. Aynı yıl 2010’da AGİT’e başkanlık yapma kararı, politik yenilenmeyi de beraberinde getirmiştir. Buna bağlı olarak 2009’da Siyasî Partiler Kanunu’nda, parti kurmayı da kolaylaştırıcı, bazı değişiklikler yapılmıştır. Kazakistan’da 1 Eylül 2012 tarihine kadar yürürlükte olan 19 partiden, Adalet Bakanlığınca sadece 7 tanesinin kaydı yenilenmiştir. Bazı partilerin üye yetersizliği nedeniyle kayıtları reddedilmiştir (Şeretov 2003: 37).

15 Ocak 2012’de yapılan Parlamento erken seçimlerinin oylama sonuçlarına göre, Demokratik Halk Partisi Nur Vatan (*Narodnaya- Demokratičeskaya Partiya Nur Otan*) 83, Kazakistan Demokrat Partisi Ak Yol (*Demokratičeskaya Partiya Kazahstana Aq Jol*) 8, Kazakistan Komünist Halk Partisi (*Kommunističeskaya Narodnaya Partiya Kazahstana*) 7 milletvekili ile meclisteki yerini almıştır (<https://www.election.gov.kz/rus/informatsiya-o-vyborakh-i-referendumakh-v-rk/informatsiya-o-proshedshikh-izbiratelnykh-kampaniyakh/vybory-deputatov-mazhilisa-parlamenta-respubliki-kazakhstan/>, erişim tarihi: 05.04.2018) Bu seçim sonuçlarından da ülkede tek partinin üstünlüğü devam etmiştir.

2013 yılında Kazak toplumu, politik açıdan H. Bergson’un ifadesiyle “Açık kapı” politikasına göre, açık toplum durumuna gelmiştir. Bu ideolojinin değeri Batı liberal demokrasisine dayanmaktadır ve bu değerler ile demir perde aralanıp bilgiye dayalı çağa girişin sağlandığı (Şaukemelev 2013: 137) düşünülmektedir.

Bağımsızlıktan bugüne kadar birçok siyasî partinin kurulduğu Kazakistan’da, politik partilerin birçoğu birleşmiş, bazıları ise maddi sıkıntılar sebebiyle rekabet edemez hâle gelmiş ya dağılmış ya da pasif durumda kalmışlardır. Parti kurmak için gerekli şartları oluşturmak ve propaganda yapmak hem maliyetli hem de ülkenin farklı bölgelerinde şube açmak, 50 bin üye sayısı alt sınırı gibi yasal zorunluluklar nedeniyle zor olmuştur (Kebekbay 14.12.2014).

Ülkedeki siyasî partilerin faaliyetleri, parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçim kampanyaları ile yakından ilişkili olup harici zamanlarda, taraflar daha az aktiftir, bu nedenle daimi seçmenleri oluşturamamaktadırlar (Nurımbetova 16.06.2011). Fakat ülkede birden fazla siyasî parti olmasına ve düzenli seçimler yapılmasına rağmen sürekli tek bir partinin seçimleri kazanarak hâkim parti olması ülkede “güçlü iktidar zayıf muhalefet”, “hâkim parti sistemi” (Durgun, 2016: 349) olduğunu göstermektedir.

Bugün ülkede ideolojik olarak iktidar ve muhalefet olarak ayrılan siyasî partiler şunlardır:

Kazakistan'ın bağımsızlığından itibaren siyasî iktidarda olan parti **Nur Otan Demokratik Halk Partisi**'dir. 1999'da Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in inisiyatifi ile kurulmuş olan parti (<https://elbasy.kz/kk/nur-otan-partiyasy>, erişim tarihi: 20.02.2018) kurulduğu günden bu yana ülkenin en güçlü partisi olma özelliğini korumaktadır. Kazak siyasî hayatının merkezinde yer alan *Nur Otan* Partisi, liderin temel politikasının aracı ve aynı zamanda siyasî aktörler arasındaki dengelerin oluşturulduğu kurumlardan biri" olarak görülmektedir (Alkan 2012:12). 1998'de ülke liderliği için yapılacak olan erken seçime hazırlık başladığında 21 Ekim'de Kazakistan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı seçim öncesinde, "Kazakistan Cumhurbaşkanlığı'na Aday Nursultan Aбиşoğlu Nazarbayev'i Destekleme Yönünde Toplumsal Merkez" hareketi kaydedilmiştir. 19 Ocak 1999'da Toplumsal Merkez üyelerinin toplantısında, bu hareketin siyasî partiye dönüştürülmesi fikri ortaya atılmış, Nazarbayev bu partiyi *Otan* "Vatan" diye isimlendirmiş ve 12 Şubat'ta resmî olarak siyasî partiler arasına girdikten sonra birinci parti toplantısında Nazarbayev oy çokluğu ile partinin başkanı seçilmiştir. Sosyal demokrat olarak tanımlanan *Nur Otan* Partisi siyasî süreçte siyasî partilerin ve birliklerin rolünün artmasını desteklemiş, bu manada ülkedeki reformları destekleyen birkaç partiyle birleşmiştir (Karasova 2009: 75; Gurskiy, 2010: 9-10). Kuruluş amacı, demokratik ülkeyi güçlendirmek ve sivil toplumu sosyal açıdan geliştirmek olan partinin adının başına 26 Aralık 2006'da gerçekleşen 10. Toplantıda "Nur" eklenerek "*Nur Otan*" (Nur Vatan) olarak kabul edilmiştir (Gurskiy 2010: 52).¹¹¹ Parti'den, 2004'teki meclis seçimlerinde 53, 2007 yılındaki seçimlerde 98 milletvekili seçilmiştir <http://www.hyno.ru/tom2/604.html>, erişim tarihi: 22.07.2021).

¹¹¹ N. Nazarbayev'in kızı Dariga Nazarbayeva'nın başkanlığını yaptığı ve Nazarbayev'in politikalarını destekleyen **Asar** partisi ise, 2003 yılında kurulmuştur. 2004 parlamento seçimlerinde %19.1 oy alarak, 2006 yılında *Otan* partisi ile birleşme karar almıştır (Olcott 2005: 272; "Partiya Asar prinyala reşeniye o sliyaniy s partiy otan" 04.07.2006, <https://zonakz.net/2006/07/04> , erişim tarihi: 23.02.2018).

Bununla birlikte barajı aşan partilere destek amacıyla devlet tarafından ayrılan fonların, oy çokluğuna göre dağıtıldığı ülkede bu parti, bu fonların büyük bir kısmını almaktadır (Süleymenov tarihsiz: 71).

Sosyal piyasa ekonomisini destekleyen parti, Rusya'daki *Yedinaya Rossiya* parti yapısına benzetilmektedir. Parti, dış politikada Avrasyacılık diye isimlendirilen "Avrasya Birliği" fikrini desteklemektedir (ORSAM Rapor no:120: 12). Avrasya Birliği fikrini Nazarbayev 1994'te Moskova'daki bir konferansında takdim etmiş ve bu fikir hararetle desteklenmiştir. Nazarbayev'in görüşüne göre Eski Sovyet sahasının gelişmesi için iki yol gerekliydi: millî devlet oluşturulması ve BDT'nin kendisini yenilemesi. Böylece Nazarbayev, Avrasya Birliği Projesi'ni hazırlamış ve 21. yüzyılda Avrasya'nın dünya ekonomisi ve politikasında güçlü aktörlerden biri olacağına inanmıştır (Nazarbayev 2003a: 92-96). 18 Şubat 2005'te yaptığı ulusa sesleniş konuşmasında gündeme getirdiği Orta Asya Birliği fikriyle; gümrük birliği, serbest ticaret bölgesi, genel hizmet sektörü piyasası, emek gücü, ortak para ve ekonomik reformların koordinasyonunu kapsayan bölge ülkelerinin birliği ve stratejik kazançlarını öngörmüştür (Kara 2005: 29). Nazarbayev'in fikirlerini destekleyen *Nur Otan* Partisi, 2012 yılının Ocak ayında gerçekleşen seçim sonucunda, hazırlamış olduğu 2020 yılına kadar stratejik gelişim planı ile oyların %80.99'unu almıştır. Oldukça geniş kapsamlı olan bu planda, özetle ekonomik büyümeden, iç ve dış politikada istikrarın devamına, ulusal güvenlikten, halkın birliğine, vatandaşların refah düzeyinin artırılmasına kadar pek çok konuya yer verilmiştir (<http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1300000191>, erişim tarihi: 22.02.2018). Bu döneme kadar tek partili olan Kazakistan Parlamentosu'nun, ülkede parlamenter yönetim sistemine geçilmesiyle birlikte, yetki ve sorumlukları artarak devlet yönetimine daha aktif katılmaya başlamıştır. Bu dönemden sonra parlamento'ya farklı siyasî partilerin (%7.47 oyla ulusal burjuvayı temsil eden *Aq jol*

partisi ve %7,19 oyla Kazakistan Komünist Halk Partisi'nin) katılımıyla Kazakistan çok partili olabilmiştir (Mominkulov 04.02.2012).

Analist C. Mominkulov yaptığı değerlendirmede, Nur Otan Partisi'nin seçimlerdeki zaferinin birkaç temel sebebinin olduğunu belirterek bunların; Kazakistan'da neredeyse bir asırdır tek partili yönetim sisteminin yerleşmiş ve halkın buna alışmış olması, halkın büyük çoğunluğunun Nazarbayev'in politikasına güvenmesi ve onu desteklemesi, devlet kurumlarında çalışanların ve orta yaşlı kesimin büyük çoğunluğunun eskiden olduğu gibi çok düşünmeden oy vermesi, halkın halihazırdaki siyasî istikrar ve etnik uyumdan memnun olması ve değişiklik istememesi, devlet kurumlarında çalışanlara yapılan manevi baskı ve motivasyon politikaları, bu partinin kaynaklardan yararlanabilmesi ve rakiplerinin zayıflatılması veya saf dışı bırakılması, Nazarbayev'in güçlü otoritesi gibi nedenler olduğunu ifade etmiştir (Mominkulov 04.02.2012).¹¹²

2016'da gerçekleşen parlamento seçimlerine katılan yedi partiden üçü %7 barajını geçebilmiş, *Nur Otan* %82.20, *Aq Jol* %7.18, Kazakistan Komünist Halk Partisi %7.14 oy almış ve ülkede baskın tek partiye sahip, çok partili sistem devam etmiştir (Zaretskiy 2019: 115).

Mecliste yer alan, Nur Otan'dan sonra ikinci sırada bulunan parti **Kazakistan Komünist Halk Partisi** (KKP) (*Qazaqstan Komunisttik Halıq Partiyası*)'dir. Bu partinin 21 Haziran 2004 tarihinde resmî olarak kaydı yapılmıştır. 2011 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerine Komünist Parti adına Jambıl Ahmetbekov aday olarak katılmıştır. Seçimlerin neticesine göre %1.36 oy toplayarak üçüncü olmuştur. Partinin lideri Vladislav Kosarev'dir. Son yapılan Parlamento seçimlerinde bu parti %7.19 oy oranıyla 7 sandalye ile yeni Parlamento'da yerini almıştır. Komünizm ideolojisine

¹¹² Sosyalist dönemden sonra yeniden inşa edilen siyasî sistemlerinde totaliter rejimden uzaklaşan Türk Cumhuriyetleri, otoriter karakterlerini belirli bir ölçüde muhafaza etmişlerdir. Bunların içinde Kazakistan otoriter rejim olarak nitelendirilmektedir ve (halkın desteği söz konusu olduğundan) lider yönetiminin devamı için daha az baskıya ihtiyaç duymuştur (Taşdelen 2011:43).

sahip partinin halk yönetimi, sosyal adalet, ilmî sosyalizm ilkelerine, ayrıca ilim ve teknikte gelişmeye dayanan güçlü ekonomiye ulaşmak gibi hedefleri bulunmaktadır (ORSAM Rapor, no:120: 14). Kazakistan Komünist Halk Partisi 2020 yılında “yine komünist ideolojide fakat sosyal konulara daha fazla önem verdiği gerekçesiyle **Kazakistan’ın Halk Partisi** (*Qazaqistannın Halıq Partiyası*) olarak adını değiştirmiştir (<https://qazaqstan.tv/news/133721/>, erişim tarihi: 15.11.2020).

Meclis’teki bir diğer parti **Demokratik Ak Yol Partisi** (*Aq Jol Demogratıyalıq Partiyası*)’dır. Kendilerini yapıcı muhalefet ve burjuva partisi olarak tanımlamaktadırlar. 3 Nisan 2002’de resmî olarak kaydedilen partinin bu tarihte 175.862 üyesi bulunmaktadır. İktidara muhalif, toplumsal ve siyasî kuruluş olan Kazakistan’ın Demokratik Seçimi (DVK) hareketi temelinde kurulmuştur. 2002’de DVK hareketindeki anlaşmazlıklar sebebiyle bazı parti üyeleri yeni *Aq Jol* Partisini kuracaklarını ilan etmişlerdir. Kurulduğu dönemde muhalif olan bu parti sonraki süreçte parçalanmış ve Nur Otan’ın bir şubesine dönmüştür (Mominkulov 04.02. 2012)

2006’da yapılması planlanan Cumhurbaşkanlığı seçimlerine ülkenin tüm muhalif güçlerinin adına bir aday sunmak üzere 2005’te *Aq Jol* Partisinin girişimiyle, Jarmahan Tuyakbay başkanlığında ve DVK, KKP ve *Aq Jol* partilerinden üyelerden oluşan koordinasyon kurulu oluşturulmuştur. Parti üyeleri arasında çıkan anlaşmazlıklar sonucunda 15 Mart 2005’te *Aq Jol* Partisi’nin parçalandığı ilan edilmiş, bundan sonra *Aq Jol* Partisinin lideri ılımlı muhalif Alihan Baymenov olmuştur. Aşırı muhalif olan B. Abilov, O. Jandosov, A. Sarsenbayev, T. Jukeyev **Asıl Ak Yol** (*Nağız Aq Jol*) Partisi’ni kurmuşlardır¹¹³ Fakat bu parti 2007 yılında **Ulusal Sosyal Demokrat Parti**’ye (*Jalpuılttıq Sotsial Demogratıyalıq Partiya*) katılmıştır

¹¹³ Parti kuruluşunda bir önceki sene, 2004’te gerçekleşen Parlamento seçimini Kazakistan tarihinin en adaletsiz, kirli seçimi olduğunu iddia ederek, kuracakları yeni partide, ülkedeki demokratik güçlerle birlikte çalışacaklarını beyan etmişlerdir (Baymolda 30.04.2005).

<http://www.hyno.ru/tom2/604.html>, erişim tarihi: 22.07.2021). 2006’da Jarmahan Tuyakbay liderliğinde ülkenin önde gelen muhaliflerinden Bulat Abilov ve Amirjan Kosanov’un desteği ile kurulmuştur. İktidar partisinden sonra ülkedeki en büyük ikinci parti olmuştur. Ulusal Sosyal Demokratik Parti, 18 Ağustos 2007’deki meclis seçimlerinde iktidar partisinden sonra %4,54 oy oranıyla ikinci sırada yer almış ancak parlamentoya girebilmesi için şart olan %5 engelini geçememiş ve bu seçim sonucunda seçim sonuçlarına itiraz etmiştir. 2009’da adını “Azat” olarak değiştirme kararı alan partinin 2011 yılında kaydının yenilenmesine Adalet Bakanlığı tarafından izin verilmemiştir. Parti, 2012 erken meclis seçimlerinde oyların %1,68’ini almıştır. Resmî araştırmalara göre Almatı’da Nur Otan’dan sonra ikinci sırada olan, Güney ve Batı Kazakistan’da çok oy almış olan bu partinin, daha önceden olduğu gibi seçimlere dair ihlallerle ilgili davaları görmezden gelinmiştir.

2013 yılında Kazakistan’ın kalkınmasına yönelik ihtiyaçların belirlendiği ve uluslararası sosyal demokrasi standartlarına uygun olarak tasarladıkları “Sosyal demokrasi- 21. Asrın yolu” adlı siyasî programla uzmanlar tarafından beğeni toplamışlardır.

Jarmahan Tuyakbay başkanlığında faaliyetlerine devam eden parti 31 Mayıs 2014’te demokratik güçleri birleştirmek amacıyla Almatı’da Ulusal Sivil Meclis toplantısı gerçekleştirmiş ve bu toplantıda ülkenin kapsamlı modernizasyonu, sivil toplumun canlanması ve siyasî sistemin liberalleşmesini sağlamak için planlanan program kabul edilmiştir. 2015’te Almatı’da yeniden kurulan seçim komisyonunda partililer tarafından, parti üyelerinden kimseye yer verilmediği iddiasıyla ve “seçim komisyonlarını oluşturmada adalet ve şeffaflık ilkelerini ve oylamayı korumak için” dava açılmış fakat mahkeme iddiayı reddetmiştir. 2016 yılında sosyal demokrasinin, otoriter düzen karşıtı ve sosyal devletçi ideolojik etkinliğini artırmak için çalışmalarında reform yapacağını ilan ederek, “Bahar Çağrısı (*Köktemge Şakıruv*)”

adlı kampanya başlatmış bunun sonucunda 2000 genç partiye katılmıştır. 2016'da Kazak topraklarının yabancılara satılması konusundaki eleştirilerini dile getiren vatandaşlara yapılan baskının sona ermesi ve ayrıca ülke arazisinden özel mülkiyetin kaldırılması, açık bir arazi envanteri oluşturulması, yerli tarım üreticilerine olan devlet desteğinin artırılması gibi taleplerle “Yer mitingi (*Jer mitingi*) olarak tarihe geçecek protestolarda aktif rol almıştır.¹¹⁴ Partililer, aynı yıl gerçekleşen meclis erken seçimlerinde seçimlerin meşru olmadığını iddia ederek, seçim sonuçlarını tanımamışlardır. 29 Nisan 2019'da J. Tuyakbay zamanın taleplerine uygun biçimde partiye yeni bir ivme kazandırma gerekçesiyle başkanlıktan istifa etmiş, yerine gazeteci Ermurat Bapi başkan olarak seçilmiştir. 2019'da parti tarafından, daha önce 2011 ve 2015'te olduğu gibi seçimin saçma bir biçimde iktidarın meşrulaşma aracı hâline geldiği ifade edilerek Cumhurbaşkanlığı seçimleri protesto edilmiştir. (<https://osdp.kz/kz/partiya/istoriya-partii>, erişim tarihi: 28.07.2020).

2007 yılındaki Meclis seçimlerinde *Aq Jol Partisi* (Ak Yol Partisi), Adalet Partisiyle birleşmesine rağmen %3,09 oy alarak parlamentoya girememiştir. Parti lideri Azat Pervaşev'dir. Bu parti 2012 Parlamento seçimlerinde %7,47 oy alarak 8 sandalyeye sahip olmuştur. Muhalif Bulat Abilov'a göre; “*Aq Jol Partisi, Nur Otan Partisinin* bir şubesi, sağ kanadı olarak değerlendirilmiştir ve meclisin yeni yapısı da eskisi gibi *Nur Otan* yanlısı olmuştur (ORSAM Rapor No: 120: 16-36).”

En son 20 Mart 2016'da yapılan seçim sonuçlarına göre %7 olan seçim barajını; *Nur Otan, Aq Jol* ve *Komunisttik Partiya* olmak üzere üç parti geçebilmiştir. *Aq Jol Partisi* kuruluşundan sonra kendini muhalif olarak konumlandırırsa da 2011 yılından itibaren ideolojik olmayan piyasa politikası belirginleşmiş ve yönetimin

¹¹⁴ Yabancılara arazi satışına ve kiralanmasına izin veren Arazi kanunundaki değişiklikleri protesto etmek için binlerce kişinin toplandığı mitingin sonucunda yerel yöneticilerle müzakere yapılmış ardından bir komisyon kurulmuş, arazi kanunundaki değişiklikle 2021 yılı sonuna kadar ertelenmiş ve mitinge katılan iki sivil aktivist Max Bokayev ve Talgat Ayanov 5 yıl hapis cezasını çarptırılmıştır (Saropova 24.04.2017).

değişmesiyle de iktidar taraftarı bir parti olmuştur. Komünist partisi de benzer şekilde sonradan fiilen hükümet yanlısı olarak konumlanmıştır (İbaimov, Kuşkumbayev vd. 2016:11).

Ülkede kayıtlı olan partilerden bir diğeri **Halkın Demokrat Vatansever Partisi “Köy”** (“*Avıl” Halktıq-Demokratıyalıq Patriottık Partiyası*), 5 Eylül 2005 tarihinde (2002’de kurulmuş olan) Kazakistan Sosyal Demokrat “Auıl” Partisi ile birleşerek kurulmuş, 2007 meclis seçimlerinde oyların %1.51’ini almıştır. Parti başkanı Kazakistan Cumhuriyeti Parlamento Senatosu milletvekili Ali Bektayev’dir. Tarımın geliştirilmesinde görevli devlet kurumlarına destek veren parti, kırsal yaşam, tarım ve köy nüfusunun refahı gibi konulara öncelik vermektedir (<https://auyl.kz/menu/2/>, erişim tarihi: 25.02.2018, (<http://www.hyno.ru/tom2/604.html>, erişim tarihi: 22.07.2021).

Başkanlığını Serik Sultangali’nin yaptığı “**Birlik” Siyasî Partisi** (*Birlik Sayasi Partiyası*) adil devleti, eğitim ve beşerî sermayeyi, tarım ticaretinin gelişmesini ve yolsuzlukla mücadeleyi hedeflemiştir. 2020 yılında adını “**Adal**” olarak değiştirmiştir (https://lenta.inform.kz/kz/birlik-sayasi-partiyasy-atauyn-ozgertti_a3715171, erişim tarihi: 10.12.2020). 2013 yılında **Adalet** (Ädilet) ve **Maneviyat** (*Ruhaniyat*) partilerinin birleşmesinden kurulmuştur. Parti başkanı S. Sultangazi siyasî arenada tanınmadığı ve hükümetin girişimlerini desteklediği için muhalifler tarafından eleştirilmektedir (https://www.azattyq.org/a/kazakhstan_party_byrlyk/27572550.html, erişim tarihi: 15.12.2018).

Sağ kanatta aslında muhalif olan fakat sonradan Cumhurbaşkanı destekleyen Ak Yol Partisi ise kendini liberal bir parti olarak sunarken ulusal vatansever gündem oluşmasına katkı sağlayarak istikrar ve düzeni savunmaktadır. Köy ve Birlik partileri

de ideolojik açıdan diğer partilerden geride kalmıştır (İbaimov, Kuşkumbayev vd. 2016:11).

Kazakistan’da bu siyasî partilerin dışında siyasete etki eden, çeşitli hareketler ve sivil toplum kuruluşları mevcuttur. Kazakistan’ın bağımsızlığının ardından gelen değişim süreci olarak nitelendirilen 1995’e kadar olan dönemde şu kuruluşlar faaliyetlerini sürdürmüşlerdir; Stalin zulmüne uğrayanların rehabilitasyonu için kurulan Adalet; Kadınların sosyal ve siyasî hayattaki standartlarını yükseltmek için kurulan Müslüman Kadınlar Ligi; Nazarbayev karşıtı olup, yolsuzluk ve rüşvet ile mücadele esasında kurulan daha çok Rus ve Slav aydınlardan oluşan Kazakistan Yasal Gelişme Derneği; Nükleer denemelerin yasaklanmasına ve pek çok çevre sorununa dikkat çeken Nevada-Semey Hareketi; bağımsız demokratik Kazakistan için Kazak aydınları ve öğrencilerden oluşan Forum Derneği’dir (Türk 2012: 17). N. Nazarbayev, partisinin VII. Olağanüstü Kurultayı’nda açıkladığı millî siyasî reform programında, modernleşme stratejisinde sivil toplum kuruluşlarıyla etkileşimin daha da güçlendirilmesi planlamış buna bağlı olarak Cumhurbaşkanlığına bağlı demokratikleştirme ve sivil toplum konularından sorumlu millî komisyon kurulmuştur. 2018’de sivil toplum kuruluşların sayısı 22 bine ulaşmıştır (Kasımbekova 2018: 266, Kaletaev 2018). Ayrıca bölgede ekonomik ve siyasî nüfuz kurmak için Amerikan şirketleri¹¹⁵ bölgedeki sivil toplum kuruluşlarını finanse ederek, bölgeye yerleşmişlerdir. Bununla birlikte Kazakistan’daki sivil toplum kuruluşlarının ticari faaliyette bulunmaları sınırlandırıldığı için, bu şirketlerin bağışlarıyla varlıklarını sürdüren STK’lar, hangi kuruluştan maddi destek alıyorsa, onların çıkarları doğrultusunda hareket etmek zorundadırlar (Ağır, Sayın 2019:28).

¹¹⁵ “Bağımsızlığın ilk dönemlerinden itibaren başta Amerika olmak üzere ve diğer batılı ülkeler zengin Türkistan Cumhuriyetlerinde nüfuz kazanmak için onlara yardım eli uzatmışlardır. Bölgede Hazar havzasına hâkim olduğu ve petrol, doğalgaz kaynaklarını kontrol ettiği için, ABD’nin en yakın davrandığı ülkelerin başında da Kazakistan gelmiştir (Gömeç 2015:214).

Ülkedeki muhalif partiler yetkililer tarafından sistemli bir şekilde marjinalleştirilmiş, Ülkedeki *Alga* (kayıtsız parti), *Nağız Aq Jol* gibi partiler ya dağılmış ya da kapatılmıştır. Sonuç olarak ülkedeki parti sayısı giderek azalmıştır. Bununla birlikte partiler prensipte ideolojik olarak farklı değildirler, farklılıkları semboliktir, ideolojileri önemli bir role sahip olmadığı gibi, bu yapıları kimlerin yönettiği ve yetkililere göre konumları daha önemlidir. Ülkedeki siyasî partilerin zayıflığı halkın siyasete karşı olan tutumunu da etkilemiştir. Fakat diğer yandan diğer post totaliter toplumlarda Kazakistan’da da halk siyasî seçkinlere güvenmemekle birlikte alınan kararlar için rasyonel bir sebebe ihtiyaç duymadan takip etmektedir. Sonuç olarak da Kazakistan’daki parti sistemi, halkın hayatı ve gelişimi doğrudan seçkinlere ve siyasî lidere bağlı olacak şekilde inşa edilmiştir (İbaimov, Kuşkumbayev vd. 2016: 11-14).

4.3. Muhalefet

1991 yılında gerçekleşen tek adaylı Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, bağımsızlığı elde etmenin coşkusuyla birlikte ülke geneli Nursultan Nazarbayev’in adaylığını hep birlikte desteklemiştir.¹¹⁶ Ancak ileriki dönemlerde muhalif yapılanma oluşmuştur. 3 Mart 2015’te Almatı’daki Aksakallar Birliği’nin Nursultan Nazarbayev’e yollamış olduğu açık mektup, muhaliflerin N. Nazarbayev’i bağımsızlığın ilk zamanlarında desteklerken sonradan neden muhalif olduklarına da değinmektedir. Bu mektupta: “1991 yılındaki Cumhurbaşkanlığı seçiminde, “Kazak halkının uzun süre hayal ettiği bağımsızlığın şafağı söktüğünde”, “memleketin eline teslim edildiği Nursultan Nazarbayev’in”, tüm gücünü kendi “semerinin altına toplamaya/ *Tağıminnin astına saluvğa*”, yani [tüm gücü sadece kendi elinde tutarak] ömür boyu iktidarda kalmaya

¹¹⁶ N. Nazarbayev 1991 yılındaki Kazakistan Cumhuriyeti tarihinin ilk genel Cumhurbaşkanlığı seçiminde oy birliği ile Cumhurbaşkanı olmuş bu dönemde halkın tümünün ve sonraki (1999) ilk çok adaylı seçimde yine halkın büyük bir çoğunluğunun desteğini almıştır. Çünkü bu dönemde “Bağımsız Kazakistan” tarihi bir miras olarak değerli olup, bunun da N. Nazarbayev önderliğinde olduğu herkesçe kabul edilmiştir (Jumabekov, 01.12.2012).

harcadığı iddia edilmiştir. Bu muhaliflerin N. Nazarbayev'in iktidarını kötüye kullandığına yönelik iddialarına paraleldir. Toplumun saygı duyduğu Aksakallılara göre “Seçim erkene alınmamalı, zamanında yapılmalı ve seçim komisyonları değiştirilmelidir ve Nazarbayev ülkede artan suç, fuhuş, uyuşturucu bağımlılığı gibi olumsuzlukların arttığını ve ülkeyi düzgün yönetemediğini kabul etmelidir.” (*Jas Alaş “Saylaw attı saykımazağındı toktat, Nursultan!”* 19.03.2015).

1992-1993 yıllarında bir yandan devlet tarafından ülkeyi sosyo-ekonomik ve siyasî açıdan geliştirmek için farklı alternatifler geliştirilmeye çalışılırken, diğer yandan Cumhurbaşkanı ve Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti'nin yürüttüğü siyasete karşı, birçok sosyal birlik ve partiyle birlikte siyasî muhalefet artmıştır. (Karasova 2009: 71). Geçmişte Kazakistan'da siyasî manada muhalif yapılanmanın partilerden daha çok sivil hareketlerle / sivil toplum kuruluşlarıyla başlamış olması dikkat çekicidir; Nevada-Semey Hareketi ve sonrasında Adalet (*Ädilet*), Aralık (*Jeltoqsan*), Azat (*Azat*), Müslüman Kadın Ligi (*Musilman äyelderi ligası*) gibi sivil kuruluşlar buna örnek gösterilebilir. Kazakistan Halk Kongresi Partisi (*Qazaqstan “Halıq Kongresi” Partiyası*) de Anti-Nükleer Nevada-Semey Hareketi'ne (*Nevada-Semey antiyadrolıq qozğalı*) bağlı olarak kurulmuş muhalif yapılardan biri olmuştur.

1995 yılında Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev ve meclis arasında yaşanan siyasî krizden sonra siyasî partiler, özel basın kuruluşları ve yargı üzerindeki baskı artmış ve Parlamento, Cumhurbaşkanı'nı tanıyan kanun tasarılarını hızla yasalaştırmıştır. Aynı yıl gerçekleşen Parlamento seçimlerinde ise muhalif partiler parlamentoya girememişlerdir. IMF tarafından sunulan piyasa ekonomisi reformları hızlı bir biçimde uygulanırken, Kazakistan siyasetinin yönünü belirleyen “yeni seçkinler”, ya da bazı araştırmacıların tabiriyle “oligarşik klanlar” oluşmuştur (Khairmukhanmedov 2017:

1441).¹¹⁷ Zira Kazakistan Cumhuriyeti'nin ikinci anayasası olan 1995 Anayasası ile siyasî özgürlükler kısıtlanmıştır. İslamcı, milliyetçi ya da Rus farketmeksizin muhalif partiler tasviye edilmiş, Parlamentonun karar alma özerkliği kısıtlanmış ve Halk Asamblesi gibi paralel kurumların kurulmasıyla Cumhurbaşkanının yetkisi güçlenmiştir (Peyrouse 2012: 350).

18 Kasım 2001'de kurulan ve iki yıl içinde üye sayısı 32 bine ulaşan **Kazakistan'ın Demokratik Seçimi** (DVK: *Demokratičeskiy Vıbor Kazahstana / Qazaqstannıñ Demokratiyalıq Tandawı*) muhalif hareketinin güçlenmesiyle,¹¹⁸ Kazak hükümeti, muhalifleri seçimlerin dışında tutma girişimlerinde bulunmuştur (Human rights watch 2004: 9; Baycaun 2002: 78-81). 1998-1999 yıllarında Kazakistan Enerji, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı yapmış olan Ablyazov 1999 yılında rejim yönetiminin sistemli reformlara imkân tanımadığını iddia ederek görevinden istifa etmiştir. 2000 yılında Galimjan Jakıyanov ile birlikte (yine sonradan muhalif olan Rahat Aliyev'in de desteğini alarak) rejimi, demokratik ve yasal yöntemlerle değiştirebilmek amacıyla DVK hareketinin oluşumunu başlatmışlardır. 2001 yılında Pavlador Valisi Galimjan Jakıyanov, Kazakistan Cumhuriyeti başkan yardımcısı Oraz Jandasov, Parlamento üyesi ve iş adamı Tolen Tohtasınov, Turan-Alem Bank yönetim kurulu başkanı Muhtar Ablyazov, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı **Alihan Baymenov**, iş adamı **Bulat**

¹¹⁷ **Oligark** “finansal sermayeyi elinde bulunduran, en zengin tekellerden oluşan grup ve bu grubun halkın üzerindeki siyasî, ekonomik egemenliği” anlamında kullanılmaktadır (*Qazaq Sözdigi*, N. Vali, Ş. Kurmanbayulı, M. Malbakov vd. 2013:996). Muhalifler bağımsızlıktan sonra ülkede ortaya çıktığını iddia ettikleri “elitler” adı altında kümelenmiş bu tekelleri eleştirmişlerdir. 2005 yılında Cumhurbaşkanı aday olan Jarmahan Tuyakbay da seçim öncesi programında buna değinerek, “Yolsuz hükümete dayalı olan “aile” ve “oligarşik grupların” doğal kaynakları zimmetlerine geçirerek milyarlar kazandıklarını, hükümet görevinin sermaye kaynağı olduğunu, uluslararası kuruluşlar tarafında da ülkede yapılan seçimlerin hiçbirinin özgür ve adil gerçekleşmediğini, valilerin siyasallaştığını” (EQ. 29.11.2005 “Tarkilengen Tävellsizdik nağız tävellsizdikke ulasuı kajet!”) iddia etmiştir. Bölgedeki oligarşinin en tanınmış isimlerinden biri olan Vladimir Kim, ülkedeki en zengin iş adamı olup, 2010 yılındaki vefatına kadar Nur Otan Partisi'nin kampanyalarının büyük bir çoğunluğunu finanse etmiştir, İsrail Uyrıklı Alexander Maskeviç ise ülkedeki ilk özelleştirmelerde “imparatorluğunu kurmuş”, Eurasian Resources Group ve daha pek çok finans kurumunun yöneticiliğini yapmıştır. N. Nazarbayev uluslararası platformlarda, ülkenin etnik gruplar arası uyumunun başarı örneği olarak, yerelde ise Kazak olmayan oligarkları, diğerlerine karşı ağırlık olarak kullanarak finansal serveti siyasî araçlara dönüştürmüştür (Peyrouse 2012:362-363). Ülkede olduğu iddia edilen urug ve oligark yapı için ayrıca bkz. <https://bsblog.info/etnicheskaya-situaciya-i-klanay/>, erişim tarihi:01.06.2020.

Abilov Kazakistan'ın Demokratik Seçimi hareketini kurmuşlardır. 2002 yılında 6000'den fazla üyeye sahip olan hareket, ülkede otoriter rejim olduğunu iddia etmiştir. N. Nazarbayev ve çevresindeki gücün tekelleşmesini eleştirerek, programlarında parlamentonun yetkisinin genişletilmesi, yargı reformu ve özgür medya alanı gibi konular üzerinde durulmuştur. Böylece bu hareketin oluşumundan rahatsız olan siyasî iktidar soruşturma başlatmıştır. 2001'de Jakıyanov valilik görevinden azledilmiş, O. Jandasov, B. Abilov ve hareketin içinde bulunan kamuda çalışan diğerleri de işten çıkarılmıştır. Kayrat Kelimbetov'a hareketten ayrıldıktan birkaç ay sonra (muhalif faaliyetlere katılmama koşuluyla) Ekonomi ve Bütçe Planlama Bakanlığı görevi verilmiştir. M. Ablyazov ve G. Jakıyanov ise tutuklanmıştır. 2003 yılında DVK'nın siyasî faaliyetleri durdurulmuştur. Jakıyanov 2005 yılından itibaren tahliye edildikten sonra yurt dışında yaşamaya devam etmiştir (Osavoluk vd. 29.01.2016). Hareketin kurucularından olan M. Ablyazov 2002'de tutuklanmış, 2003'te uluslararası kuruluşların baskısıyla serbest bırakılmıştır. Zimmetine para geçirme ve görevini kötüye kullanmakla suçlanan Ablyazov'a AB tarafından siyasî sığınma hakkı verildikten sonra 2009'dan itibaren yurt dışında yaşamaya devam etmiştir. Ablyazov, 2017'de Facebook hesabından DVK'nın yeniden örgütlendiğini duyurmuştur (Azattık Radiosı 20.04.2017, <https://rus.azattyq.org/a/28441043.html>, erişim tarihi: 28.05.2020). M. Ablyazov'un serbest bırakılmasının ardından Kazakistan'ın Demokratik Hareketi'nde bölünmeler olmuştur. Bir kısım Ablyazov liderliğinde N. Nazarbayev'e karşı muhalefeti birleştiren, iktidarla işbirliğini tamamıyla reddeden, yetkililerin meşruiyetini tanımayan, destekçilerine sivil itaatsizlik eylemlerine çağıran "Radikalciler", diğerleri ise *Aq Jol* Partisinde buluşan "ılımlı" kanattakilerdir (Osavoluk vd. 29.01.2016). Ablyazov *Youtube* kanalı üzerinden ve sosyal medya aracılığıyla video konferanslar düzenleyerek faaliyetlerine devam etmektedir.

Kazakistan'ın Demokratik Seçimi hareketinin yönergesinde, parlamentonun yetkilerinin genişletilmesi, bölge idarecilerinin doğrudan seçilmesi, seçim ve yargı reformları, medya özgürlüğünün genişletilmesi gibi konulara yer verilmiştir. DVK'nin 2003 yılı sonunda üye sayısının 23.000'e ulaştığı söylenmektedir. Fakat yetkililer tarafından DVK'nın faaliyetlerine ve onlara dair bilgilere yer veren medya kuruluşları kısıtlanmaya çalışılmıştır. Popüler muhalif televizyon kanalı Tan ve Irbis'in yayınları durdurulmuştur (Human Rayts Vota Aprel 2004: 7-12). DVK örneğinde olduğu gibi Kazakistan'da muhalif parti ve hareketler, hükümet ya da iktidar partisi ile değil doğrudan parti devleti ve bahsi geçen güya seçkin bu oligarkların güç tekeline dönüşen devletin gücüyle karşı karşıya gelmişlerdir (Süleymenov tarihsiz: 74).

Ülkede, 90'lı yıllardaki muhalif partilerden farklı ve daha organize olan DVK'nin oluşumu “**sistematik muhalefetin**” oluşumuna da zemin hazırlamıştır. Seçim kampanyaları ise muhalefet için iyi bir okul olmuştur, çünkü onlar binlerce kişiyle iş birliği yaparak, iktidarı tüm kaynaklarını seferber etmeye zorlayarak gerilim yaratmayı başarmışlardır.

2000'li yılların başında ülkedeki muhalifler, insan hakları ve özgürlüğüne daha çok dikkat çekmeye ve AGİT gibi güçlü uluslararası örgütler tarafından desteklenmeye başlamışlardır (Karmazina 2009:201).

2000'li yılların ortalarında gerçekleşen “muhaliflerin ulusallaştırılması” daha geniş bir kitleye erişmek ve Kazak dilli seçmeni hedeflemek için siyasî bir zorunluluk olarak açıklanmıştır. Ancak bu muhalif gruplar rejime karşı tutarlı bir program oluşturmayı başaramamıştır. Özellikle Kazak Türkçesi'ni ve kültürünü güçlendirme konusunda muhalif liderlerden şüphe duymaya başlayan millî vatanseverler ile seçmenler ikiye bölünmüştür (Kudaibergenova 2016b: 929).

2002 yılında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) demokrasi ve basın konusundaki yükümlülüklerini yerine getirmesi için Nazarbayev rejimini tedbirler

almaya çağırıştır (Khairmukhanmedov 2017: 1444). Sonrasında ülkede, muhalif partiler, iyi organize olamadıkları gibi, yeterli üyeye de sahip olamamışlardır. 2003'te muhalif liderlerin yokluğu ya da muhalif olanların çeşitli nedenlerle cezalandırılması, maddi yetersizlikler sebebiyle muhalefet partilerinin yeniden kurulması zorlaşmıştır (Mishra 2009: 321-323). 3 Nisan 2002'de ülkedeki kayıtlı partilerden biri olan *Aq Jol* (Ak Yol) Partisi kendilerini Alaş hareketinin takipçisi ve yapıcı muhalefet olarak tanımlayan, ülkenin önde gelen muhalifleri (Bulat Abilov, Alihan Baymenov, Oraz Jandasov, Ludmila Julanova ve Altınbek Sarsenbayev¹¹⁹) tarafından kurulmuştur. Ancak Parti 2005 yılında iç anlaşmazlıklar nedeniyle bölünmüştür. Ardından Altınbek Sarsenbayev, Tulegen Jukeyev, Oraz Jandosov tarafından *Nağız Aq Jol* (Gerçek Ak Yol) partisi kurulmuştur. Alihan Baymenov ise 2011 yılına kadar *Aq Jol* partisinin tek başkanı olarak kalmış, kendini ılımlı muhalif olarak nitelendirse de hükümet yanlısı bir tutum sergilemiştir ve parti başkanlığı görevinden ayrıldıktan sonra üst düzey bürokrat olarak devam etmiştir (Osavoluk vd. 29.01.2016).

Kazakistan'da bu cins **çarpık modernizasyon / modernleşme** etnik grup ve kuşakların çatışmasına da yol açmıştır. Devletin anladığı ve kodladığı biçimiyle bu çarpık yapısal modernizasyonu desteklemeyen gelenekselciler ile modernizasyon taraftarı liberaller veya liberal demokratlar (yani hükümet söylemleri ve eklemli seçkinler, gruplar) arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Bunlardan bir tanesi 2001'de gençler arasında yaşanan çatışmalardır (Şaukenova 2012: 93).

İstatistiklere göre çok dilli ve çok kültürlü bir yapıya sahip olan Kazakistan'daki insanların sadece %30'u kendi politik görüşlerine sahiptir (Şaukenova 2012: 93). Günümüzde güçlü ve söz sahibi lidere sahip Kazakistan'da kamuoyunun politikayı şekillendirmede etkisi çoğunlukla sınırlı olup, nadiren şartlara

¹¹⁹ 2 Nisan 1996'dan itibaren Kazak vatandaşları, soyadlarında bulunan Rusça -ov, -ev, -ova, -eva ekleri yerine ulı (oğlu), kızı ekleri kullanmışlardır https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U960002923_#z0, erişim tarihi: 13.06.2022.

göre alınan kararları etkileyebilmektedir. Siyasî iktidara karşı güçlü bir kamuoyu olmamakla birlikte,¹²⁰ ülkedeki politikaların dinamiğini daha çok ekonomik gelişmelerden beslenen seçkinler arasındaki çatışma ve rekabet oluşturmaktadır (Yılmaz 2016: 248). Kazakistan’da nüfus ise farklı politik faktörlerin etkisi altında kalmış olup, bu faktörlerin en belirginini nüfusun modernleşmesi ve refah düzeyinin artmasıdır. Toplumda zamanla liberal ekonomiye talep artmıştır.¹²¹ Bir kesim refah düzeyinin artması için güçlü devlet prensibini desteklerken, bir kesim Kazakistan’da millî vatansever devletin temel millî değerlerinin oluşması için Kazak Türkçesi’ni ve kültürünü desteklemişlerdir. Sosyal demokrasi ise, daha çok Kazakistan’da yaşayan azınlıklar içinde orta gelirli taraflardan desteklenirken millî vatansever fikir daha çok, az gelirli nüfus tarafından ve millî entelektüeller tarafından desteklenmiştir (Şaukenova 2012: 92).

Diğer taraftan Rus nüfusunun yoğun olduğu Kazakistan’ın kuzeyinde muhalif yapılanma Rus milliyetçilerinden oluşmaktadır. “Kazak Avrasyacılığı” fikrini eleştiren ve “sosyalist” bakış açısına sahip radikal Rus milliyetçilerini Moskova da tehdit olarak görmektedir. En son 2015 sonunda yaşanan olaylarda Moskova, onların yardım çağrısına karşılık vermediği gibi Astana’nın muhalefeti bastırmasına da yardımcı olmuştur (Shlapentokh, 27.05. 2016).

Sovyet sonrası süreçler üzerine çalışan siyaset bilimci R. Isaacs, Nazarbayev’in muhalefet ya da kendisine sadakat göstermeyenler üzerindeki etkisi

¹²⁰ Siyasî iktidara karşı güçlü bir kamuoyu olmamakla birlikte, bazı millî meselelerin karar alma noktasında etkili olmaktadır. Bugün de Kazak halkının çıkarları ve Kazak Türkçesi’nin statüsünün geri kazanılması gerektiğini ileri süren aktivistlerin yüksek izlenirlik oranına sahip Youtube (*Til Maydanı* gibi) kanallarında, iktidar Kazak Türkçesi’nin statüsünü yükseltmemekle suçlanmaktadır. Ülkedeki bir kısım muhalifler sadece dil politikası üzerinden siyasî iktidarı eleştirmektedirler (Orısbayev 17.08.2021).

¹²¹ Modern liberaller refah devleti siyasetini fırsat eşitliği temelinde savunmuşlar ve vatandaşlar çalışma hakkı, eğitim hakkı, yaşanabilir konut hakkı gibi bir dizi refah haklarına veya sosyal haklara sahip olmuşlardır. 20.yüzyılda liberal partiler ve yönetimler toplumsal refah davasına bağlı hale gelmişlerdir (Heywood 2019: 80). Kazakistan’da bağımsızlığın kazanıldığı 1991’den bu yana yoksulluk seviyesi 10 kat gerilemiş ve halkın gelirleri 9 kat artmıştır. Ekonomik reformlarla dünyanın gelişmiş ilk 50 ülkesi arasına girmiştir (Zorlu 2019: 18).

için şu hatırlatmayı yapmıştır, “Kazakistan’ın Demokratik Seçimi Hareketi’ni oluşturduklarında Muhtar Ablyazov ve Galimjan Jakiyanov da sadakatini göstermede başarısız olan herhangi bir grup gibi kendilerini kızığa çekilmiş olarak bulmaktadırlar” (2010: 80).

Kazakistan’ın ünlü muhalif siyasetçisi ve gazeteci Amirjan Kosanov da Kazakistan’da başlıca üç siyasî kesimin bulunduğunu belirtmektedir: Bunlardan birincisinin yönetici klanların meşruiyetini sağlayan, bağımsız olmayan, kendi başına fikir üretemeyen, mevcut sistemden faydalanan rejimin yandaşları ve iktidar parti saflarındakiler, “21. yüzyıl burjuvaları” olarak adlandırdığı ikinci kesimin mevcut durumdan hoşlanmayan fakat değişimden korkan, siyasetle ilgilenmeyen, resmî propaganda ile zehirlenen kesim, üçüncüsünün ise diğer ülkelerde insanların nasıl yaşadıklarını bilen, “Doğal zenginliğimiz varsa o zaman neden bu kadar fakiriz?” sorusunu soran, ancak tam anlamıyla muhalefet olmayan kesim olduğu değerlendirmesini ortaya koymuştur. Fakat bu durumda, ülkede toplumsal hoşnutsuzluklarda oluşabilecek protestoların başını çekebilecek meşru, demokratik bir gücün olmadığını, bu tarz protesto potansiyelini yönlendirebilecek veya kanun çerçevesinde hareket edebilecek hiçbir yasal muhalif partinin ve hareketin olmamasını, muhalif eylem düşüncelerini yasal sınırların dışına ittiği için, tehlikeli olduğunu belirtmiştir (Kosanov 06.05.2018).

C. Tilly, N. Nazarbayev’in basından, yurttış örgütlenmelerinden ve siyasî partilerden gelen ciddi muhalefete hiç tolerans göstermediğini, potansiyel rakiplerini ve hatta kendi politik ve ekonomik işbirlikçileri arasındaki rakiplerini bile etkisiz hale getirdiğini ifade etmiştir (2014: 17).

4.3.1. “Güdümlü” Muhalefet

N. Nazarbayev ülkede demokrasinin gelişebilmesi adına bağımsızlığın ilk dönemlerinde muhalefetin oluşması için gereken desteği sağlayarak kendi kontrolü

altında da olsa muhalefete bir alan tanımıştır. Ancak, 1993'ten itibaren giderek güç kazanan bir muhalefetle karşı karşıya kalmıştır. Bununla birlikte N. Nazarbayev muhalefeti kontrol altında tutmayı başarmış ve her türlü ulusal örgütlenmeyi kayıt altına almıştır. Muhalif kişi ve örgütlenmelerin hareket alanını daralttığı düşünülen düzenlemelerden biri 1995 Anayasası'nda yerel yöneticilerin güçlerinin kısıtlanmasıdır. Böylelikle zengin kaynaklara sahip ülkede, giderek güçlenen ve yabancı yatırımcılarla ilişkilerini bağımsız olarak geliştirme eğilimi gösteren yerel otoritelerin, merkezi iktidarın güçlendirilmesi suretiyle denetlenmesi için gerekli düzenlemeler yapılmıştır. N. Nazarbayev'in bu ve benzeri bazı uygulamaları muhalefeti kontrol altında tutuyor olsa bile, diğer Orta Asya ülkeleri ile karşılaştırıldığında yine de muhalefetin hareket alanı bulabildiği görülmektedir (Aydın, Tüfekçioğlu 2012: 66). Fakat bu durum farklı da yorumlanmaktadır. Kazakistan Komünist Partisi N. Nazarbayev'e karşı tutum konusunda fikir ayrılığıyla ikiye bölünmüştür. Daha ılımlı olan Kazakistan Komünist Halk Partisi'nin kurulması ve N. Nazarbayev tarafından bu partinin tanınması ülkede demokrasinin ispatı açısından bu ve bunun gibi ılımlı muhalif partilerin sistem içinde tutulduğu iddialarını (<http://www.uzxalqharakati.com/tr/arsivler/150>, 29.02.2012, erişim tarihi: 06.12.2018) doğrulamaktadır. C. Mamınkulov'un belirttiğine göre, Kazakistan'da iktidar partisinin rakibinin olmaması, potansiyel rakiplerin rekabet dışı bırakılması veya sistemli şekilde zayıflatılması iddiaları ve Nazarbayev'in güçlü otoritesi (25.01.2012) gibi nedenlerle muhalefetin oluşumu bağımsızlık sonrası siyasî yapı düzenlemeleri bağlamında sekteye uğramıştır. Nazarbayev'e muhalif olanlardan biri olan (Eski Pavlador Valisi) Galımjan Jakıyanov ise *“iktidarın, muhalefeti meşru siyasî alanın dışına ittiğini parlamento ve diğer devlet kurumlarından dışladığını”* ve 2005'te *normal olarak siyasî süreçte hedeflerine ulaşmanın mümkün olmadığını, seçimlerin değişikliğe uğratıldığını, ihlallerin olduğunu ve mahkemelerin adaletsiz*

karar aldıklarını” (Jakıyanov 28.03.2006) iddia etmiştir. Dolayısıyla Kazakistan’da kurulan muhalif partiler, **ılımlı muhalefet** ve **sert muhalefet** yapan partiler olarak ayrılrsa da genel görünüşte “muhalif partiler güçsüz” olarak değerlendirilmiştir (Bowyer 2008: 412). Muhalefet, ülkede resmî olarak kayıtlı sadece 6 parti olduğunu, bunlardan birinin *Nur Otan*, diğerlerinin de siyasî iktidarın = hükümet = devlet-partisi yani *Nur Otan*’ın lafıyla hareket eden partiler olduğunu iddia ederek, milletvekillerini de hükümetin harcamalarını sorgulamadıkları için bu partileri de eleştirmektedir (Bek, K. *Jas Alaş*, 27.10.2020 “Ne İsteüv kerek?”).

Tüm bunlarla birlikte N. Nazarbayev’in, dünyanın özellikle ABD’nin ülke için demokrasi tartışmalarına karşı bir koruma mekanizması olarak “güdümlü muhalefeti” tercih etmiş olması mümkündür. Böylece ülkedeki muhalefet sadece partiler bazında değil, ideolojik olarak da; “muhalif görünümlüler / güdümlü muhalefet” olarak tabir edilebilecek **ılımlı muhalifler** ve **radikal muhalifler** olmak üzere ayrılacaktır. *Jas Alaş*’ın da dâhil olduğu gerçek muhalif olarak tanımlanabilecek olanlar, siyasî iktidarın kendi muhalefeti yarattığına inanmışlardır. Hatta N. Nazarbayev’in Cumhurbaşkanlığını devam ettirmek amacıyla kendi seçtiği adayları seçime kattığını iddia etmişlerdir (*Jas Alaş*, 28.04.2015 “Jüzde 100 Jasayık”). İlerleyen dönemlerde muhalefetin kurumsallaşması için güçlü bir yapılanma ortamı bulmadığı gözükmemektedir. Bir diğer iddiaya göre, N. Nazarbayev ciddi muhalefete hiç tolerans göstermemiştir hatta politik ve ekonomik işbirlikçileri arasındaki rakiplerini bile çeşitli suçlamalarla elemiştir (Tilly 2014:16). Muhalefeti temsil eden *Jas Alaş* gazetesindeki metinlerde de değerlerin mevcut /süregele bir hâl alan sistemin çıkarları ile çatışması eleştirilmiştir. Bununla birlikte en çok hukukun işleyişinin hak ve özgürlüklerin, gücün kötüye kullanılmasının eleştirisi yapılmıştır.

Ülkede muhalefetin gücünü kaybetmesinin farklı sebepleri vardır. Bunlardan biri halkın muhalefete olan inancının kalmamış olmasıdır. İktidar tarafındayken

muhalif olan fakat sonradan yine iktidar tarafına yönelen M. Elevsizov gibi isimlerden halkın yaşadığı olumsuz tecrübenin etkisini de göz önünde bulundurmak gereklidir. Çünkü 2005 ve 2011 yılındaki seçimlere katılan N. Nazarbayev’ e rakip gibi görünen Cumhurbaşkanlığı adaylarından Mels Elevsizov, 2011 yılındaki seçimlerde kendi oyunu Nazarbayev’e verdiğini açıklamıştır (Musirova 17.02.2015) Ülkede gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de açık bir şekilde adayların birbirlerine denk olmadıkları ve böyle de sunuldukları görülmektedir. Diğer taraftan muhalif söylemi temsil eden *Jas Alaş* metinlerinde adaylar arasında karşılaştırma yapılmış, N. Nazarbayev’in sahip olduğu güç kabul edilmiş ancak diğer adayların adaylıklarına inanılmayarak, onlar siyasî iktidarın adamı olarak yaftalanıp, N. Nazarbayev de diğer adaylar da eleştirilmiştir. Bu da göstermektedir ki ülkedeki muhalifler bile N. Nazarbayev’in gücünü / otoritesini kabul etmiş ya da etmek zorunda kalmışlardır.

Bununla birlikte ülkede gerçekleşen seçimlerde Cumhurbaşkanı adayları arasında karşıt söylem söz konusu olmamıştır. Bu da gerçek bir mücadele alanının olup olmadığını sorgulatan nitelikte ayrıca değerlendirilmesi gereken bir veridir. Egemen söylemde adaylar arasında hiçbir şekilde kıyas / mücadele / iktidarı kaybetme korkusu olmadığından yani devlet aygıtında güç tekelinin varlığından ötürü, rakip bile sayılmayan ve görüntü hükmündeki diğer adaylar için sadece imalara yer verilmiştir. Kazakistan’da 26.07.2017- 28.07.2017’de yaptığımız mülakat ve görüşmelerde, bağımsızlık sonrası Kazakistan siyasî tarihinde, Kazakistan Demokratik Seçimi Hareketi’nin (DVK) muhalif yapılanmada önemli bir yeri olduğu, şu anki mevcut muhalefet gruplarının bir çoğunun kendi geçmişlerini DVK’ya dayandırdıkları, ancak muhalif yapılanmaların birlik olamadıkları için Nazarbayev karşısında güçlerinin zayıfladığı bilgisiyle birlikte, Nazarbayev’in kendi kontrolü altında kendi güdümlü

muhalafetini yarattığına ve bu nedenle halkın belirli bir kesiminin muhalafete inanmadığı tespitine varılmıştır (X, 27.07.2017).¹²²

4.3.2. Bağımsızlıktan Sonra Öne Çıkan Muhalif İsimler

Kazakistan Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ilk yıllarında muhalafette partilerden ziyade şahısların ön plana çıktığı görülmektedir. Bunların başında 1990'ların ilk dönemlerinde Nevada-Semey Hareketi'nin¹²³ öncüsü ve Kazakistan Halk Kongresi Partisi (*Narodnıy kongress Kazahstana*) kurucusu olan Kazak yazar **Olcas Süleymanov** gelmektedir.¹²⁴ Süleymanov, milliyetçi çevrelerde bir hayli popülerite kazanmış ve siyasete atıldığı ilk dönemlerde güçlü bir muhalif olarak Nazarbayev'in politikalarını eleştirmiştir (Aydınğün, Tüfekçioğlu, 2012: 66-68).

1990'lı yılların önemli bir diğer muhalif ismi Eski Başbakan **Akejan Kajegeldin**'dir.¹²⁵ Batı'da daha popüler ve N. Nazarbayev'in potansiyel rakibi olan (Olcott 2010: 127) Kajegeldin, yürütme erkinin güçlendirilmesi gerektiğine inanmış fakat yürütme erkinin iktidarın gaspına doğru yöneldiği fikrini savunmuştur. Ayrıca Komünist Parti'nin tek partili sisteminden *Nur Otan*'ın tek partili sistemine geçmenin ilerleme olmadığını düşünen muhalif siyasetçi Kajegeldin, Kazakistan'da yargılanıp

¹²² Bu durum J. Lillis'in ileri sürdüğü iddiayı doğrulamaktadır. Lillis, Kazakistan'da otoriter rejimi gizlemek amacıyla, **yapay muhalafetin** yaratıldığını ve her şeyin iktidar partisinin tekeline olduğunu ileri sürmektedir (05.06. 2011).

¹²³ 1989'da kurulan Kazakistan'ın ilk kitlesel hareketidir. Ekolojik bir hareket olup, nükleer depolama alanlarının kapatılması nihai amacı olmuş (Abdullaev 2016:111) ve bu amacını gerçekleştirmiştir.

¹²⁴ 1984'te SSCB Yazarlar Birliği'nde sekreterlik, aynı yıl SSCB Yüksek Konsey delegesi olarak görev yapan O. Süleymanov, Avrasyacılık fikrini desteklemiş, 1989 yılında oluşturduğu Nevada-Semey Nükleer Karşıtı Hareketi ile iki milyona yakın halkın desteğini alarak 1989'da bu üste gerçekleşen denemelerin son bulmasına öncülük etmiştir. 1995 yılında N. Nazarbayev tarafından Kazakistan Cumhuriyeti'nin ilk ve tam yetkili büyükelçisi olarak İtalya'ya gönderilmiştir. 1991-1995 yılında Kazakistan Halk Kongresi Partisi ile siyasete katılmıştır. Parlamento seçimlerinde Süleymanov halka, şeref, vicdan, onur ve adaletten bahsetmiş, ancak halk o dönemde reformların rüzgârına kapılmıştır (Şimşir 2020).

¹²⁵ 90'lı yıllarda IMF'nin sunduğu ekonomik reformları gerçekleştiren liberal başbakan A. Kajegeldin 1997'de görevinden istifa ederek muhalafet safına geçmiştir (Khairmukhanmedov 2017:1442). Akejan Kajegeldin ve Amirjan Kosanov liderliğinde 2001'de kurulan Kazakistan Cumhuriyetçi Halk Partisi (*Respublikanskoy narodnoy partii Kazahstana*, RNP) bu dönemde ülke siyasetinde rol oynayan partilerin başında gelmiştir. Ülkedeki bu muhalafet olgusu eski yönetici seçkinlerden kurulan bu ve benzeri partilerle şekillenmiştir (Alkan 2012:14).

sürgün edilmiştir (Akkulı 30. 03. 2010). A. Kajegeldin'in görevi süresinde, özelleştirmelerle servet sahibi olan Batı taraftarı liberal yöneticiler, *Mladoturki* (Genç Türkler) adıyla gruplaşmışlar (Khairmukhanmedov, 2017: 1442) ve ülkede daha fazla siyasî reform ve modernleşmeyi talep etmişlerdir (Karmazina 2009:201).

2000'li yılların başında önde gelen muhalif siyasî figürler; Bulat Abilov, Altınbek Sersanbayev, Jarmahan Tuyakbay'dır.

Bulat Abilov, 1994 yılında Cumhurbaşkanı danışmanı olmuş, 2000-2001 yıllarında Parlamento'da meclis milletvekilliği yapmıştır. Muhalif olduktan sonra *Aq Jol* partisinin eş başkanı (2005-2008), *Nağız* (Gerçek) *Aq Jol* partisi başkanlığı (2008-2009), *Azat* Partisi eş başkanı (2009-2013) olarak görev yapmıştır (<https://qamshy.kz/article/14550-bolat-abilovtinh-biznesi-turaly-ne-bilemiz>, https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30106745#pos=1;-16) 2006 yılında parti başkanlığı yaptığı dönemde yetkililerin ülke içindeki siyasî tartışmaları susturmaya çalıştıkları ve şikayetlerin dış dünyaya ulaşmasını engelledikleri iddiasında bulunmuştur. Rejimin muhalif aktivistlere karşı baskının arttığını açıklayarak bunu kınayan bir bildiri yayımlamıştır. Bildiride ayrıca hükümetin yargı sistemini kötüye kullandığını iddia eden örnekler sıralanmıştır (Lillis, 06. 06.2006) Abilov daha sonra siyasetten çekilerek iş adamı olarak hayatına devam etmiştir.

Ülkenin yakın dönem siyasî tarihinin önde gelen muhalif isimlerinden bir diğeri **Altınbek Sarsenbayev**, Basın ve İletişim Bakanı olarak görev yapmış, bağımsız medya kuruluşu için mücadele etmiş, 2003 yılında *Aq Jol* Partisi'nin Eşbaşkanı olmuştur. Muhalif lider, 13 Şubat 2006' da şoförü ile birlikte öldürülmüştür. Çok geçmeden KGB halefi bir istihbarat örgütü tarafından kaçırıldığı anlaşılmış, Senato'nun en üst düzey yetkililerinden biri kaçırmayı ve cinayetin organize edilmesini üstlenmiştir (2007:17). O dönemde bu olay üzerine farklı tartışmalar

yapılmıştır. Sarsenbayoğlu'nun ağabeyi, *Jas Alaş* gazetesinin Baş Redaktörü olan Rısbek Sarsenbayoğlu hâlen ülkedeki önemli muhaliflerden biri sayılmaktadır.

Pavlador'un Eski Valisi ve aynı zamanda Kazakistan'ın Demokratik Seçimi Hareketi'nin kurucusu ve başkanı olan muhalif **Galımjan Jakıyanov** ise 2002 yılında görevini kötüye kullandığı iddiası ile tutuklanarak 7 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır (Togızbayev 11.02.2016).

Muhalif siyasetçi A. Sarsenbayoğlu ve ondan kısa bir süre önce 2005 yılında muhalif olan Zamanbek Nurkadilov'un öldürülmesiyle ilgili olarak Kazakistan tarihinin iki döneme ayrıldığını ifade etmiştir. Sarsenbayoğlu, Nurkadilov'un öldürülmesinden önceki dönemi umut dönemi diye adlandırmıştır. Bu dönemde Kazakistan'da ekonomide piyasa ilişkilerinin olduğu, girişim özgürlüğüne doğru bir hareketin söz konusu olduğu, siyasî partilerin ortaya çıktığı ve seçimlerde rekabetin olduğunu dile getirmiştir. O dönemde medyanın özgür olduğunu ayrıca miting yapma gibi özgürlüklerin söz konusu olduğunu, bu ölümlerin ardından demokratik süreçlerin yavaşladığını iddia etmiştir (Sarsenbayulı 2006).

G. Jakıyanov ile birlikte hareket eden bu dönemin bir başka muhalif ismi eski bakan **Muhtar Ablyazov**'dur.¹²⁶ 1999'da bakanlık görevinden istifa etmiş ve 2001 yılının Kasım ayında, başbakan yardımcısı Oraz Jandasov ile Galımjan Jakıyanov, Nurlan Smagulov, Nurlan Kapparov, Sauat Mınbaev, Bulat Abilov gibi üst düzey görevlerde bulunmuş daha pek çok kişiyle birlikte Kazakistan'ın en büyük muhalif hareketi sayılan, **Kazakistan'ın Demokratik Seçimi'nin (DVK)** kurucularından biri olmuştur. Parlamento'nun yetkilerinin artırılması, iktidarın merkezileşmesinin

¹²⁶ Sovyetler'in çöküşünden sonra kariyer edinmiş olan M. Ablyazov, Astana Holding'i kurmuş, bir ulusal kanal ve birkaç bölgesel kanalı satın almış, bir süre Kommertsbank'ın hissedarı ve bir süre yönetim kurulu başkan yardımcısı olmuştur. 1997 yılında enerji sektöründe çalışmaya başlamış ve KEGOS adlı enerji şirketinin başkanlığını devralmıştır. 1998-1999'da Kazakistan Enerji, Ticaret ve Sanayi Bakanı olarak görev yapmıştır. Ablyazov ülke ekonomisini çeşitlendirmek için programlar geliştirmiş fakat zamanla N. Nazarbayev rejimi tarafında kısıtlandığını, reformlara izin verilmediğini iddia ederek görevinden istifa ederek (Amanjol 30.04.2010), ülkenin önde gelen muhaliflerinden biri olmuştur.

sonlandırılması, yargı reformu yapılması, vatandaşın özgür şekilde seçimi ve seçmen oyunun sayımının denetlenmesine izin verilmesi için seçim kanununda değişiklik yapılması gibi taleplerde bulunmuşlardır. 19 Ocak 2002’de Almatı’da düzenledikleri miting sonrasında 2002’de hapis cezasına çarptırılmış olan Ablyazov “görevini kötüye kullanmak” suçundan tutuklanmıştır. 13 Temmuz 2002’de siyasî faaliyetlerini durdurma konusunda halka söz vermek koşuluyla serbest bırakılmıştır. 2005 yılının Ocak ayında N. Nazarbayev tarafından DVK’nın faaliyetleri “aşırılıkçı örgüt” olarak tanımlanmış ve durdurulmuş fakat bu hareketin mensupları siyasî faaliyetlerini sürdürerek *Alga* Halk Partisi’ni kurmuşlardır. Ancak 2012’de bu parti de kapatılmıştır. 2009 yılından beri siyasî sürgünde olan M. Ablyazov, Kazakistan’daki bağımsız medya çalışmalarını ve muhalefeti desteklemeye devam etmiştir (<https://www.ablyazov.org/ru/biografiya/>, erişim tarihi: 15.12.2018). Kara para aklama suçuyla yargılanan Ablyazov’un Fransa’ya gittikten sonra hakkında açılan davalar yıllarca devam etmiştir. Yurt dışında olduğu sürede siyaset yapmaya devam eden Ablyazov, rejime ve Nazarbayev’e karşı olması ile tanınmaktadır. Aynı zamanda Ablyazov, Fransa merkezli olarak halkı sokak protestoları için teşvik ederek iktidara karşı sanal yolla anti-propaganda yürütmeyi sürdürmektedir (Lillis 24.05.2018; Khairmukhanmedov 2017: 1442).

1994-2004 yıllarında Kazakistan Cumhuriyeti’nin Parlamento Meclis Başkanlığı yapmış, Cumhurbaşkanlığına aday aday olmuş ve halk arasında Nazarbayev’e “gerçek rakip” olarak görülmüş olan bir diğer muhalif isim **Jarmahan Tuyakbay**’dır. Bağımsızlığın ilk yıllarında siyasî iktidarı desteklerken 2004’ten sonra neden muhalif olduğuna dair yöneltilen sorularda kendisi, adaletsizliğe daha fazla göz yumamadığını, bu sebeple muhalif olduğunu dile getirmiştir. Başka bir görüşe göre, iktidardan beklediği görevin kendisine verilmemesi sebebiyle muhalif tarafa geçmiştir. J. Tuyakbay, 2005 yılındaki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Nazarbayev’e rakip

olmuştur. Siyasî hayatına *Otan* Partisi ile başlayan Tuyakbay'dan sonra, iktidarın içinden çıkıp muhalefet yapan başka kimse olmamıştır (Mamaşılı 2016, <https://rus.azattyq.org/a/zharmakan-tuyakbay-osdp/27561918.html>, erişim tarihi: 15.12.2018). 2007'de Ülkenin muhalif partisi olan **Ulusal Sosyal Demokrat Parti'yi** (*Jalpyulttuq Sotsial-Demokratiyalıq Partiya*) kurmuş ve parlamento seçimlerine katılmıştır.

Ülkenin önde gelen muhalif isimlerinden biri olmuş ve bir dönem Kazak parlamentosu başkanlığı yapmış olan **Serikbolsın Abdildin**, 1998 yılında Kazakistan Komünist Partisi'ni (*Qazaqstan Komunisttik Partiyası*) kurmuştur. Bağımsız Kazakistan Yüksek Kurulu'nun ilk başkanı olan Prof. Serikbolsın Abdildin, Kazak siyasetinde şimdiye kadar Nazarbayev'e alternatif olarak görülmüş, sayılı isimlerden biridir. Meclis başkanlığı yaptığı dönemde *Kazakhgate* skandalının aydınlatılmasına katkı sağlamıştır. O daha çok Nazarbayev'in sözleri ile yaptıklarının tutarsızlık gösterdiğini, Nazarbayev ve etrafındakilerin ülkedeki siyasî yapılanmayı tamamen ellerine geçirdiklerini (Abdildin 2009: 20), Nazarbayev'in seçim protokollerini kendi çıkarlarına göre değiştirdiğini (Abdildin 2009: 103), anayasayı kendine uygun hâle getirip değişiklikler yaptığını (Abdildin 2009: 105), halkın hayat standartlarının değil, urug ve oligarşi ekonomisinin geliştiğini (Abdildin 2009: 112) iddia ederek Nazarbayev'i ve iktidarını eleştirmiştir.

Kazakistan'ın tanınmış bir diğer muhalif ismi **Zamanbek Nurkadilov**, 12 Kasım 2005'te şüpheli şekilde ölmüştür ve ölümü üzerine tartışmalar hâlâ devam etmektedir. Çok geçmeden 2006'da da muhalif parti lideri Altınbek Sarsenbayoğlu'nun suikasta kurban gitmesinden sonra ülkede muhalefet pasif hâle gelmiştir. (Khairmukhanmedov 2017: 1444).

Ülkedeki egemen iktidara muhalif başka bir isim olan **Rahat Aliyev**, muhalif politikacı, iş adamı ve diplomat olup daha önceleri doktor olarak görev yapmıştır. Aynı

zamanda Nazarbayev'in en büyük damadı olan Aliyev, iki kişinin kaçırılıp öldürülmesi ile ilgili bir davadan dolayı mesleğini kaybetmiştir. Bu olay Kazak siyasî tarihine “*Rahatgate*” olarak geçmiştir. Rahat Aliyev'in Dariga Nazarbayeva ile evliliğinin ardından siyasî hırsları, statüsünün yükselmesi, hızlı yükselişi, medya patronluğu ile N. Nazarbayev'in yerine halef olarak görülürken, 2007 yılında inişe geçmiştir. Rahat Aliyev 2007 yılında adam kaçırma, alıkoyma ve öldürme, devrim girişimi gibi suçlarla suçlandıktan sonra yurtdışına çıkmıştır. 2015 yılında Avusturya'da tutuklu bulunduğu hapisanede ölü bulunmuştur (Aitken 2010: 234; Tilly 2014: 18).

Kazak siyasî tarihindeki muhalif yapılanmada eski başbakan A. Kajegeldin, eski bakan A. Sarsenbayev, Eski Vali G. Jakıyanov, Eski Bakan M. Ablyazov, eski Başbakan O. Jandasov, meclis eski başkanlığı yapmış olan J. Tuyakbay, eski parlamento başkanı S. Abdildin gibi isimlerden de görüldüğü gibi “ülkedeki muhalif figürlerin birçoğu önceden yönetim kadrolarının içinde önemli pozisyonlarda yer alırken, daha sonra liderle (N. Nazarbayev) görüş ayrılığına düşerek muhalif lider olarak sivrilmişlerdir. Fakat daha sonra siyasî iktidarın yapısı içindeki bağlantıları nedeniyle de siyasî hayatın dışına itilmiş, birçoğu ülkeyi terk etmek zorunda kalmışlardır (Alkan 2012: 24).

Ülkedeki bir başka muhalif isim, gazeteci **Janbolat Mamay**, 2007' de kurulan Ruh ve Dil (*ruh pen til*) hareketinin liderliğini ve siyasî muhalif Tribün gazetesinin redaktörlüğünü yapmıştır. O da yolsuzluk iddialarıyla tutuklanmıştır. Bir dönem *Jaş Alaş*'ta görev yapan Mamay, yazılarında daha çok yolsuzluk ve sosyal meseleleri ele almıştır <https://pana-defenders.info/person/mamai-zhanbolat/>, erişim tarihi: 20.05.2019).

Ülkede yaşayan Alman asıllı Kazakistanlı yazar ve çevirmen **Gerold Belger** siyasî iktidara muhalif olarak bilinen bir başka isimdir. Kazakistan'ın muhalif gazetesi

olan DAT ve *Svoboda Slova*'da yayımlanan yazılarında, Kazakistan'daki ekonomik krizlerin tamamıyla yönetim kaynaklı olduğunu, yolsuzluğa dayandığını iddia etmiştir.

2018 Nisanı'nda Brüksel'de toplanmasının ardından 17 Mayıs'ta Almatı'da düzenlenen basın toplantısında kurulduğunu ilan eden **Yeni Kazakistan** (*Jaña Qazaqstan*) topluluğu, Kazakistan'ın kamu dernekleri üyeleri, politikacılar, insan hakları savunucuları, gazeteciler, uzmanlar ve farklı alanlardaki temsilciler ile vatandaşlardan oluşmaktadır. Bu topluluk yayımladığı deklarasyonda “mevcut hükümetin tüm alanlarda yetersiz kaldığını, devlet programlarının rasyonel sonuçlanmadığını, nüfusun fakirleştiğini ve potansiyel olarak zengin bir devlet olmasına rağmen, dünyadaki yolsuzluk, polis memuru sayısı, bürokrat, kişi başına düşen oligark yönetici, dış borç ve kredi yükü vb. açılardan dünya sıralamasında lider konumda olduğunu iddia etmiştir. Sivil toplumun sesi olmayı amaçlayan bu oluşum; “demokratik, adil, rasyonel ve sorumlu bir toplum olmayı” hedeflemektedir (Rakhimbek 25.05.2018). Araştırmacı gazeteci J. Lillis, bu hareketin oluşumunu “Kazakistan'da uzun bir kış uykusundan sonra organize siyasî muhalefetin geri dönüş yapması” olarak değerlendirmiştir. Bu topluluğun kurucuları; eski muhalif parti lideri, siyasetçi ve gazeteci Amirjan Kosanov, gazeteci Nazira Darimbet, siyasî analizci Rasul Jumalı ve siyaset bilimci Aydos Sarım'dır (Lillis 24.05.2018). Bu oluşumda yer alan Resul Jumalı'ya göre, hükümetin, yolsuzluk, resmî görevlerin yerine getirilmesi ve dil konuları ile ilgili halka örnek olması gerekmektedir (Jumalı 07.07.2016).

N. Nazarbayev'in 19 Mart 2019'da görevini devrettiği Kasım Jomart Tokayev'in 9 Haziran 2019'da erken seçimle Cumhurbaşkanlığı görevine devam etmesi siyasî iktidar karşıtları tarafından protesto edilmiştir. Bu protestoların başında “**Uyan Kazakistan**” (*Oyan Qazaqstan*) sivil hareketiyle gençlerin sosyal medya üzerinden(<https://www.youtube.com/channel/UCSE66snuSP9nZkkdnsmv4Xw>,<https://www.azattyq.org/a/29982259.html>, erişim tarihi: 03.05.2020) “Ben uyandım”

sloganı ile şekillenmiştir. Kazak Türkleri'nin tarihteki bağımsız mücadelesinin simge ismi olan Mirjakıp Dulatlı'nın sömürge siyasetine karşı çağrı niteliğindeki meşhur “Uyan Kazak” şiirini hatırlatan bu sloganla, N. Nazarbayev ile oluşan otoriter yapıya karşı çıkmışlardır. Yaptıkları açıklamada amaçlarının iktidarı elde etmek olmadığını, ülkede demokratik kurumların kurulmasını, özgürlük, adalet ve siyasî reform talep ettiklerini bildirmişlerdir (<https://oyan.digital/posts/oyan-qazaqstan-azamattyq-deklaraciyasi/>, erişim tarihi: 03.05.2020).

5. BÖLÜM

BAĞIMSIZLIK SONRASI KAZAK BASINI

5.1. BASIN FAALİYETLERİ

Çarlık ve Sovyetler Birliği döneminde basın, ideolojik bir propaganda¹²⁷ aracı olarak kullanılmıştır. Bilhassa Lenin'in doktrininde basın, sosyalist ve komünist kuruluşun hem aracı hem de silahı olmuştur (Bekhojin, Kozıbaev 1988: 188). Kazak basın tarihi konusunda tanınmış araştırmacı H. Bekhojin, Kazak basınının "Lenin'in metodolojisine" dayandığını; ayrıca Rus basınının gelenekleri örnek alınarak Kazak aydınları tarafından Kazak basınının ve gazeteciliğinin temelini atıldığını ifade etmiştir (Bekhojin 1981: 4-6). Ancak Sovyetler Birliği döneminde "propagandacı" olarak nitelendirilen basın, küreselleşmenin etkin olduğu günümüzde kitle iletişim araçlarının nitelikleri, yönelimleri ve ilkeleri bakımından değişmiştir (Jaksılıkbaeva 2011: 196). Sovyetler Birliği döneminde milliyetçi oldukları gerekçesiyle cezalandırılan, A. Baytursın, M. Dulat, A. Bökeyhan, M. Çokay, H. Dosmuhammed, M. Tınışbay gibi Kazak aydınlarının hem basın yoluyla halka ulaştırdıkları, yazdıkları makale ve şiirleriyle millî şuuru canlı tutmaya çalıştıkları görülmektedir.

¹²⁷ Bir ikna süreci olarak da kabul edilen (Çoban 2013: 121) "Propaganda", Fransız Devrimi'nden sonra yaygınlık ve önem kazanan kavramlardan biridir. Siyaset tarihinde önemli isimlerin propaganda tekniklerini kullandığı bilinmektedir, bunlardan biri olan "Lenin önemli olanın propaganda yapmak olduğunu, Hitler ise, propagandanın iktidarın elinde tutulmasını sağladığını ifade etmiştir "(Bektaş 2013: 148). Propaganda, doğrudan doğruya ya da vasıta ile yapanın menfaatine hizmet ettirmek amacıyla, muayyen bir grubun fikir, heyecan, temayül ve davranışını etkilemek için yayımlanan herhangi bir bilgi, fikir, doktrin veya özel bir iddiadır (Güneri 1967: 8). Propagandanın bir başka özelliği, kamuoyunun denetlenmesi amacıyla kullanılan bir teknik (Bektaş 2013: 152) olmasıdır. Propagandanın öncelikli hedefi düşünceleri değiştirmektir fakat bununla kalmayıp çoğu kez insanın kişiliğini oluşturan kategorideki fikir ve inançları da değiştirmeye çalışır ve başarılı bir propaganda sonucu algı yönetimi gerçekleşir (Özdağ 2016: 14-26). Özellikle gazeteyi tesirli gören Sovyet matbuatında haberler ile okuyucunun dikkati çekilerek aynı zamanda ideolojinin yayım ve terbiyesine de hizmet edecek şekilde işlenmiştir (Berkes 1942: 96). Propagandanın önemli araçlarından biri olan medya, genellikle egemen söylemlere hizmet etmektedir. Medya toplumun egemen ideolojinin görüşleri doğrultusunda şekillenmektedir. Sovyetler'de de en mühim propaganda vasıtası olmuştur. Özellikle gazeteyi tesirli gören Sovyet matbuatında haberler ile okuyucunun dikkati çekilerek aynı zamanda ideolojinin yayım ve terbiyesine de hizmet edecek şekilde işlenmiştir (Berkes 1942: 96).

1917-1918 yılları Bolşevik İhtilâli sonrası, Kazak Türkleri için kurultayların düzenlendiği, siyasî hareketliliğin yaşandığı ve basının da oldukça aktif olduğu bir dönem olmuştur. Bu dönemde yayımlanan gazete ve dergilerde “Alaş” vurgusu göze çarpmaktadır:

9 Mart 1917’de, Alaş Gazetesi’nde N. Kuzembayoğlu’nun “Uranım Alaş” şiiri,

17 Mart 1917’de, Qazaq Gazetesi’nde “Alaşa Selam” şiiri,

12 Nisan 1917’de Qazaq Gazetesi’nde “Alaş Oğluna”,

21 Nisan 1917’de Alaş Gazetesi’nde halkı birlik olmaya çağıran “Alaş Çocuklarına” makalesi,

21 Kasım 1917’de Sariarka Gazetesi’ndeki S. Toraygırov’un “Alaş Uranı” şiiri,

31 Aralık 1917’de Qazaq Gazetesi’nde “Alaş Birliği” adlı makale,

1918’de Ocak ayı boyunca “Alaş”, “Yaşasın Alaş, Yaşasın!”, “Alaş Vatandaşı” gibi daha pek çok şiir ve makale yayımlanmıştır (Tileşov, Kamzabekulı 2014: 513-518).¹²⁸

Bu dönemde Alaşçı Kazak gençleri, demokratik reformları uygulama, özyönetim, Kazak basının gelişimi, yeniden düzenlenmiş Kazak diline dayalı eğitim gibi konulara odaklı olarak faaliyet göstermişlerdir (Kendirbay 2008: 72). Bu basın faaliyetlerinin en uzun soluklu olanı ise 26 Kasım 1916’da Kazak Türkçesi ile Taşkent’te yayımlamaya başlayan **Alaş** gazetesi olmuştur. 1917 yılında kadar Meriyam Tögisova tarafından çıkarılan (Tileşov, Kamzabekulı 2014: 33) gazete 1917 Şubat’ından itibaren devrimci-demokratik fikre yönelmiştir (*Körkemsuretti Qazaqstan tarihi* 2007: 135). 1916’dan 1917 yılına kadar Taşkent’te 22 sayısı çıkan haftalık olarak yayımlanan **Alaş** gazetesindeki

¹²⁸Alaş kelimesinin kökü çok eski olmakla birlikte göçebe Türkler tarafından geleneksel savaş narası olarak kullanılmıştır. Rivayete göre Alaş’ın altı çocuğu olan (*altı alaş*) Kazak, Kırgız, Özbek, Türkmen, Başkurt ve Karakalpaklar olup ortak hayat tarzını, din, dil ve geleneği paylaşmaktadırlar (Kendirbai 2014: 656).

yazılarda Kazak gençleri okumaya, eğitilmiş olmaya, Kazak kültürünü geliştirmek için çalışmaya çağrılmış, Kazak halkının bağımsızlığı konusuna değinilmiş ve kadın hakları konusunda yazılar yayımlanmıştır (Allabergen 2010: 88).

Bütün Rusya Türklerinde olduğu gibi Kazak Türklerinde de basın faaliyetleri aydınlanma ve fikir birlikteliğinin oluşmasında önemli araçlardan biri olmuştur. 20. yüzyılın başlarında, yeni bir politik gelişme modeli olan Pan-İslâmcılık ve Pan-Türkçülük ideolojisinin etkili olduğu (Kovalskaya 2002: 644-645), toplumsal, edebî ve siyasî amaçla yayımlanan, Alaş Orda hareketinin en önemli iletişim organı olan **Qazaq gazetesi** Kazak Türklerinin siyasî bilincinin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Kazak bozkırlarındaki sömürge karşıtı ve devrimci hareketin aktif katılımcısı olan Ahmet Baytursın'ın çalışmaları da Kazak halkı ile Kazak aydınlarını birbirine bağlamıştır (Kırımlı 2014: 365). Bu gazetenin yazarları Kazak siyasî hayatının gelişimine katkı sağlamışlar, komiteler, kurultaylar, ilk Kazak siyasî partisi, ilk Kazak özerkliği ve bunun hükümetinin tesisine öncülük ederek, Kazak siyasetine yön vermişlerdir (Kalkan 1999:63).

90'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin yıkılması bununla birlikte ekonomik, ideolojik, siyasî, kültürel, teknolojik alanlarda meydana gelen büyük değişimler ve Kazakistan Cumhuriyeti'nin kendi özgürlüğünü ilan etmesi, Kazak gazeteciliğinin örgütsel yapısını, içerik ve konusunu, ekonomik-endüstriyel, ideolojik yönünü de doğrudan etkilemiştir. Bununla birlikte bağımsızlıktan sonra yayımlanan gazete sayısı ve tirajında büyük ölçüde artış olmuştur. 1991'de 556 gazete yayımlanmıştır. 1998'de 445, 2000'de 586, 2005'te 1077, 2010'da 1197, 2015'te 1131 gazete yayımlanmıştır. Ancak, 1991-2010 yılları arasında memleketteki büyük değişim sürecine bağlı olarak, ülke genelinde yayımlanan gazete sayısı artarken, yerel gazetelerin sayısı düşmüştür (Askarov 2017: 512).

Kazakistan'da bağımsızlıktan sonra medya alanında devlet tekeli kırılarak özel girişime olanak tanınmış, basın ve ifade özgürlüğü ile ilgili adımlar atılmış, siyasî ve ekonomik istikrarla birlikte medyada girişimler artmış ve çok sayıda özel basın yayın

kuruluşu medya alanına girmiştir (Budak 2018:69). Çalışmalarına, 90'lı yılların ortalarında başlayan medya şirketleriyle bir süre sonra yine bu dönemlerde medyada yoğunlaşma ve tekelleşme görülmeye başlamıştır. *BİKO*, *Tsentralniy dom buhgaltera*, *Media-korporatsiya zaŋ* vb. bu dönemdeki medya şirketlerinden bazılarıdır. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra bazı gazete ve dergiler "Sovyet geçmişlerini anımsatan adlarını değiştirmişler", Örneğin *Bilim jäne eñbek* "Bilim ve Emek" dergisi *Zerde* "Bilinç"; *Mädeniyat jäne turmıs* "Medeniyet ve Hayat" gazetesi *Parasat* "Feraset"; *Qazaqstan Kommunisti* "Kazakistan Komünisti" gazetesi *Akikat* "Hakikat"; *Sotsialistik Qazaqstan* "Sosyalist Kazakistan" gazetesi *Egemen Qazaqstan* "Egemen Kazakistan"; *Qazaqstan pioneri* dergisi *Ulan* "Çocuk"; *Leninşil jas* (Leninci Genç) gazetesi *Jas Alaş* (Genç Alaş); *Leninskaya smena* "Lenin Nöbeti" gazetesi *Ekspres-K* olmuştur (Askarov 2017: 524).

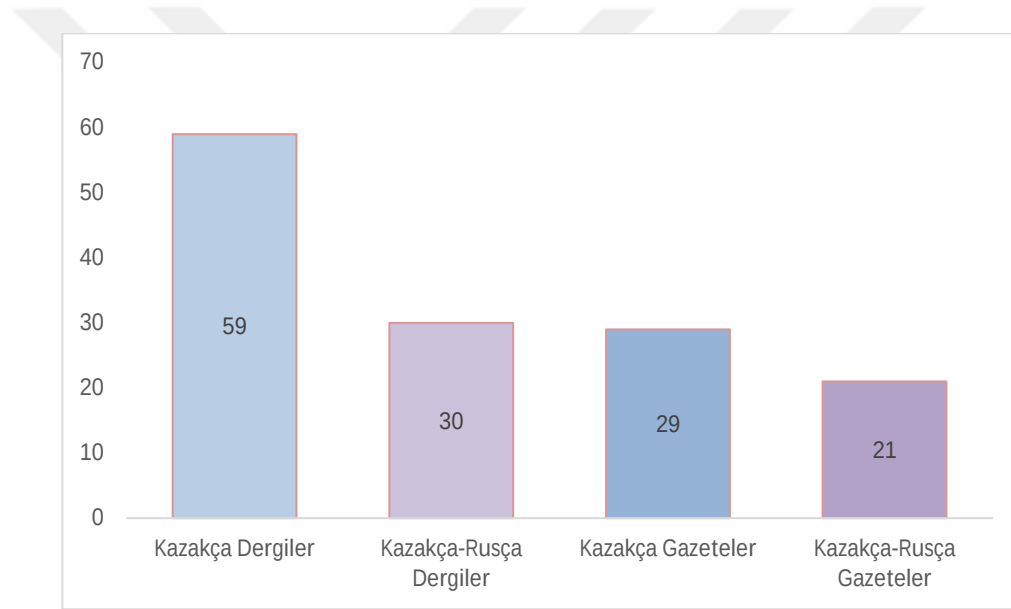
Yayın dili bakımından Kazak Türkçesi ve Rus dilinde olmak üzere ikiye ayrılmış olan Kazak gazeteciliğinde, sadece farklı diller değil, dile göre de farklı temalar ve bilgi formları kullanılmıştır (Akkulı 27.09.2011). Bağımsız gazeteci olarak bilinen Kasım Amanjolulı, Rus ve Kazak basınının kendi kitlesine sahip olduğunu ve ikisinin farklı tematik düzlemde yayın yaptığını ifade etmiştir. Ona göre Kazak dilli okuyucular öncelikle ulusal temalarla ilgilenmektedirler. Kazak gazeteleri de Kazak halkının mevcut durumuna ve sorunlarına eğilmektedir. Hitap edilen çevrenin kapsamı da farklılık gösterir. Kazakistan'da Kazak dilli basın sadece Kazak kültürünü taşıyan ve Kazak Türkçesini iyi bilen Kazak Türklerine hitap etme durumunda iken, Rus dilli basın hem Ruslar, hem birinci dil olarak Rusçayı kullanan Kazaklara hitap etmekte, hatta Kazakçayı birinci dil olarak kullanmayan Kazaklar tarafından da okunmaktadır (Somuncuoğlu 2007: 58).

2008 yılına gelindiğinde, Kazakistan'da çıkarılan 1400'den fazla gazetenin 580'i Rusça, 514'ü Rusça-Kazakça, 80'den fazlası Rusça, Kazakça ve başka dillerde

ıkarılmıştır. 300'ün üzerinde sayıya sahip olan dergilerin ise 140'ı Rusça, 64' Rusça-Kazakça ve diğerk dillerde çıkarılmış. 82 televizyon ve radyonun 4' Rusça, 55'i Rusça-Kazakça, 21'i diğerk dillerde yayın yapmıştır (Vurucu, 2008: 400).

2018 yılına gelindiğinde ise Kazak basınında yerel süreli yayınlar hariç, sadece Kazak Türkçesi ile yayımlanan dergiler ve gazeteler, Kazakça- Rusça yayımlanan dergi ve gazeteler kendi içinde değerkendirildiğinde aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır

Tablo 3: Kazakistan Cumhuriyeti'nde Kazakça ve Kazakça-Rusça İkidilli Süreli Yayınların Oranı

Kaynak: İzdaniya respubliki Kazahstana 2018, el-katalog gazet i jurnalov na 2018 god.

Sadece Kazak Türkçesi ile yayımlanan gazete ve dergilerin sayısı Kazakça-Rusça yayımlanan iki dilli gazete ve dergilere göre daha fazladır. Bunun dışında Kazakça-Rusça- İngilizce olmak üzere üç dilli ya da Almanca gibi farklı dillerde ve Uygur Türkçesi gibi farklı lehçelerde de yayın yapılmaktadır.

5.1.1. Basın Tarihi

Kazak basın tarihini genel olarak üç döneme ayrılmaktadır. Birinci dönem, 1870-1917 yıllarındaki yayımlanan gazete ve dergileri kapsar. Kazak toplumunun Rus

Çarlığının tamamen sömürüsüne ve baskısına uğradığı döneme denk gelmektedir. Bu yüzden Kazak gazeteleri halk için birlikteliği sağlayamamış, mücadele için propaganda yapamamışlar, çoğunlukla genel konulara değinmişlerdir. Kazak basınının ikinci dönemi Bolşevik İhtilâli'nden (1917) sonra 1985'e kadarki Sovyet Dönemini kapsamakla birlikte Kazak toplumu için iktidarın şekli değişmiştir. Bu dönemde basın, bir parti aracı olarak işlev görmüştür. Kazak basının üçüncü dönemi ise 1985-1991 yıllarını ve bağımsızlıktan sonra bugüne kadarki zamanı kapsamaktadır (Jaksılıkbaeva 2011: 196.) Yeniden yapılanmaya kadarki ülke genelindeki Sotsialistik Kazakistan "Sosyalist Kazakistan", Kazahstanskaya Pravda "Kazakistan Gerçeği", Leninşil jas "Leninci Genç", Almatı aksamı "Almatı Akşamı" (1988), Örken "Filiz" (1988), Sovyeti Kazahstana "Kazakistan Birliği", Ädilet "Adalet" (1989), Ana Tili "Ana Dili" (1990) Halıq keñesi "Halk Birliği" (1990), Aziya "Asya" (1991) Aq bosaga "Ak Eşik" (1991) Amanat "Emanet" (1991), Kazak batırları "Kazak Bahadırları" (1991), Qazaq tili men ädebiyeti "Kazak Dili ile Edebiyatı" (1991) adlı gazete ve dergiler bu döneme dâhil edilmektedir. Bu dönemde gazete ve dergilerde özellikle 20'li ve 30'lu yıllarda karanlıkta kalan tarihî meseleler sıkça ele alınmış, yakın tarih araştırmalarında basının rolü büyük olmuştur (Jaksılıkbaeva 2011: 196, Nurgali 2006: 62).

Ayrıca bağımsızlık sonrasında özel ve bağımsız basın ortaya çıkmıştır. Bağımsız süreli yayınlar arasında bu süreçte; Qazaq üni "Kazak Sesi" (1994), Türkistan (1994), Zaman Kazakistan (1994), Qazaq eli "Kazak Halkı" (1995) gibi yeni gazeteler ve Jas Qazaq "Genç Kazak", Azamat "Vatandaş", Ayqın "Açık (Net)" gibi dergiler yer almıştır (Jaksılıkbaeva 2011: 196).

Kazak süreli yayının olduğu dönem olarak kabul edilen 1870-1905 tarih aralığında, Çarlık yönetimine bağlı bulunan Kazak Türklerinin diliyle ilk gazeteler yayımlanmaya başlamıştır. Bu yayınların daha çok Çarlığın sömürü siyasetine hizmet

ettiği, Çarlık yönetiminin emir ve kararlarını yerli halkın dilinde yayımlayarak halkı kontrol altında tutmayı amaçladığı görülmektedir (Allabergen vd. 2010:6).

1904 yılına kadar çok az sayıda gazete çıkarabilen Rusya Türklerinin, ifade ve basın özgürlüğünün getirdiği yenilikle 1905-1907 yıllarında yayınları hayli çoğalmış ve çok sayıda gazete, dergi ve kitap basılmıştır (Devlet 1999:167).

20. yüzyıl başında Kazak basın hayatı canlanmıştır. *Türkistan Valayatının gazetesi* (Türkistan Vilayatinin Gazetesi) (1870-1883) *Dala Valayatının gazetesi* (Bozkır Vilayatinin Gazetesi) (1888-1902) gibi iktidarın yayınlarının ardından Kazak Türkçesi ile: *Serke* (1907), *Qazaq Gazeti* (1907), *Qazaqstan* (1911-1913), *Eşim Dalası* (Eşim Bozkırı) (1913), *Qazaq* (1913 -1918), *Ayqap* (Keşke) dergisi (1911-1915), *Alaş* (1916-1917), *Birlik Tuvi* (Birlik Tuğu), (1917), *Sarıarka* (1917), *Uran* (Slogan) (1917), *Üş Jüz* (Üç Cüz) (1917), *Tirşilik* (Yaşam) (1917) (Aulbekova 2003: 7) gibi yayınlar, Kazak okuyucularında farkındalık yaratmış, hem de aynı zamanda Kazak Türkçesindeki gazete stilini geliştirerek edebî dile katkı sağlamışlardır (Ahmet 28.05.2018)

1905 Rus devriminden önce Kazak Türkçesi ile yayımlanmış gazetelerden biri *Türkistan Valayatının gazetesi* “Türkistan Vilayatinin Gazetesi” (1870-1882)¹²⁹ diğeri *Dala Valayatının gazetesi* “Bozkır Vilayatinin Gazetesi”dir (1888-1902). Bu iki gazete Çarlık Hükümeti’nin resmî yayın organı olmuştur. Redaktörlüğünü Rus misyoner,

¹²⁹ 1905 Devrimine kadar Türkçe olarak çıkan tek gazete *Türkistan Valayatının gazetesi* olmuştur. Türkistan Genel Valisi von Kaufman’ın emriyle 47 yıl boyunca yayımlanmıştır. Bu dönemde Münevver Kari, *Hurşid* adında bir gazete çıkarmak istediğinde ise Hükümet “Rusça bilmeyenlerin gazete çıkarması mümkün değildir” diyerek buna izin vermemişlerdir. Bu gazete daha sonra Taşkent’te Türkistanlı gençlerin kendi imkânlarıyla çıkarılmış olsa da, eski usûl medreseleri, Ostroumov ve onun çevresindekileri, hükümeti tenkit ettiği için 11. Sayısında yayını durdurulmuştur. Hurşid’in sorumluları ise gazetenin yayınının durdurulacağını öngörerek önlem almışlar ve farklı isimler adına “Şöhret” “Aziya” ve “Hakikat” adlı gazeteler için önceden gerekli izinleri almışlardır (Toktamışoğlu 1933: 260-262). Dolayısıyla millî istiklal yolunda basının bir mücadele aracı olmasıyla, Türkistanlı aydınlar bu mücadeleden vazgeçmemişlerdir. Bununla birlikte, Çarlık Hükümeti döneminde hâkim olduğu tüm coğrafyada basın siyasî iktidara hizmet etmiş, kendinden olmayanın fikirlerine yaşam alanı tanımamıştır. Bununla birlikte Türkistan’da Sovyet Basını (Qızıl Özbekistan, Türkmenistan, Enbekşi Qazaq gibi gazetelerin) içerik olarak parti merkezî komitesine ve sosyalizme hizmet ederek, Türkçe basının dilinin devamlı şekilde Ruslaştırılması (Totamışoğlu age. s.246) bu dönemdeki basının işlevini ortaya koymaktadır.

şarkiyatçı Nikolay Ostroumov'un yaptığı **Türkistan Vilayetiniñ Gazetesi**,¹³⁰ Kazak süreli yayın tarihinde Kazak halkı için çıkarılan ilk gazete ve Orta Asya'nın ilk süreli yayını olarak bilinmektedir. Bu gazete, Taşkent'te Türkistan Genel Valiliği'nin resmî gazetesi olan *Turkestanskiye vedomosti* gazetesine ek olarak ayda dört kez Kazak ve Özbek Türkçeleri ile yayımlanmış, Çar idaresinin emir ve kararlarını halka kendi dilinde ulaştırmıştır. Resmî ve resmî olmayan iki bölümden oluşan gazetenin resmî bölümünde Çar yönetiminin emir ve kararları yazılırken resmî olmayan bölümde yerleşik hayat, tarım, hayvancılık, ticaret, iç ve dış olaylar, edebiyat, kültür, bilim sanat ve kadın meselelerini ele alan yazılar yayımlanmıştır (Allabergen vd. 2010: 7). Kazak sözlü edebiyatı ürünlerine yer verilen gazetede Kazak halkı ilk kez Puşkin, Lermontov, Krılov, Tolstoy gibi Rus edebiyatçıları ve şairleri ile tanışmıştır. Bu gazetede aynı zamanda Kazak halkının yaşamını, edebiyatını, kültürünü araştıran Rus ilim adamlarının çalışmaları da yayımlanmıştır (Allabergen vd. Nuskabayulı 2010: 13; Subhanberdina, Davitov 1995: 10). Bununla birlikte gazete, Kazak halkının eğitim ve kültür seviyesinin artmasına ve Kazak yazı dilinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Kazak Türkçesi ile yayımlanan bu gazetenin sayfalarında toplum ve basınla ilgili makalelerle bulunmakla birlikte evrak işleri, bilimsel üslup ve çeviri pratikleri konusunda da temel oluşturmuştur (<https://kitaphana.kz/refkaz/232-zhurnalistika/2512-19-20gasirdagi-kazakstan-baspasozi.html>, erişim tarihi: 20.05.2019). 1879 yılında Orenburg Valiliğinin basın merkezi oluşturulmuş, onun resmî organı **Torgayskaya gazeta** (Torgay Gazetesi) olmuştur. Ünlü Kazak bilim adamları Ş. Valihan ile I. Altınsarin'in hayatı ve hizmetlerine yer veren gazetede, toplumsal olaylar, hastalıklar ve tedavileri, halk edebiyatı gibi konularda yazılar yayımlanmıştır. Gazetede, Kiril ve Arap harfleri kullanılmıştır. Basın

¹³⁰Bu gazetenin redaktörü ve baş yazarının N. İlminskiy'nin öğrencisi, Türk ve Tacik toplulukları için Sart dilini icat eden "Türkistan, silahla Rus egemenliği altına alınmıştır, şimdi de onun ruhuna nüfuz etmelidir" diyen misyoner, şarkiyatçı, Kazan İlahiyat Akademisi'nde Profesör olan N. P. Ostroumov (Hayit 1995: 168) olduğu göz önüne alındığında gazetenin yayın amacı zaten kendini göstermektedir.

tarihinde, Kazak Türkçesi'nin Kiril alfabesiyle tam olarak uygulanmasına bu gazeteyle başlanmıştır (Allabergen vd. 2010: 21; Zhylysbayev 2004: 37).

Çarlık Hükümeti tarafından Kazak Türkçesi ile yayımlanan bir diğer gazete olan **Bozkır Vilayetinın Gazetesi** (*Dala Valayatının gazetesi*) Bozkır Genel Valiliği tarafından Ombı'da, 1902 yılına kadar Rusça ve Kazak Türkçesi ile iki dilde yayımlanmıştır. Gazetenin resmî sayfalarında Çar Hükümeti'nin ve yerel yönetiminin kararları ile birlikte bu yönetime itaat etmeye yönelik propaganda yapılırken, gayri resmî sayfalarında halkın eğitilmesi, kültürel haberler, sosyal meseleler ve sözlü edebiyat ürünlerinden örneklere yer verilmiştir (Kapasova 2015: 151). Bu gazete de yine Rus İmparatorluğu'ndaki ilk süreli yayınlardan biri olan *Turkestanskiye vedomosti* (Adeeb, 1998: 86) gazetesinin ekidir. Haftada bir kez cuma günleri, daha sonra ise pazar günleri çıkmıştır. İlk başta dört sayfa olan gazete sonradan sekiz sayfa olmuştur. Makaleler hem Arap harfli olarak Kazak Türkçesi ile hem de Rusça olarak yayımlanmıştır (Akkulı 12.06.2012; Aulbekova 2003: 78).

Hem Türkistan Vilayeti Gazetesi hem de Bozkır Vilayeti Gazetesi Kazakların 20. yüzyıl başındaki edebî, kültürel ve sosyal hayatının gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır. Fakat bu gazeteler Kazak halkının millî çıkarlarının, kültürünün propagandasını yaptığı gerekçesi ile sonraki yıllarda yayımlanmamıştır. Bu gazetelerin asıl amacı Çar Hükümeti'nin propagandasını yapmak olsa da, farkında olmadan Kazak halkının eğitime, kültürüne ve basın gelişmesine katkı sağlamıştır (Esdaulet 2011).

1905 Devriminden sonra doğan Türkistan millî basını, hükümetin tüm baskılarına rağmen yavaş yavaş ilerlemiş ve devrimin ilk dönemlerinde halkın duygu ve düşüncelerine tercüman olmuştur. Bolşevikler hükümet kurar kurmaz millî basını yok edip, kendi amaçlarına uygun olarak Bolşevik basını oluşturmuşlardır. Sonuç olarak bu dönemde “görünüşte millî fakat uygulamada proleter (millî ruha karşı)” basın meydana gelmiştir (Çağatay 1932: 20-24). Kazak sosyal demokrat grup ve birliklerin kendi basın

organlarını kurduğu bu dönemde, özellikle Bolşevik basınında pek çoğu siyasî olan (Çarlık otokrasisini eleştiren, Lenin ve Marks'ın fikirlerinin yer aldığı) Rusça gazete yayımlanmıştır (<https://kitaphana.kz/refkaz/232-zhurnalistika/2512-19-20gasirdagi-kazakistan-baspasoz.html>, erişim tarihi: 20.05.2019).

1905-1907 de Rusya'da olan Rus Burjuvazi İhtilâli Doğu halkları arasında millî bağımsızlık, kültürel aydınlanma hareketinin doğmasına da etki etmiştir. Bu dönemde Ufa, Troisk gibi basım evlerinde Kazak Türkçesi ile pek çok kitap yayımlanmıştır (Allabergen vd. 2010: 45). **Ceditçilik** (Yenileşme)¹³¹ modernleşme hareketiyle Türkler arasında siyasî uyanış başlamıştır. Bunda bir yandan Rusya'nın sömürgecilik siyasetine karşı tepki, diğer yandan Osmanlı Devleti'ndeki yenileşme hareketleri etkili olmuştur. 1905 İhtilâli'nden sonra bu yenileşme hareketleri siyasî boyut kazanmış, modern eğitim veren Cedit okulları ve basın olmak üzere birbirini destekleyen iki alanda gelişmiştir (Kocaoğlu 2014: 742). Böylece ihtilâl, basın hayatına önemli yenilikler getirmiştir. Bunlardan biri basın özgürlüğüdür. Bu dönemde çok sayıda gazete, dergi basılmıştır (Devlet 1999: 167). 1905 yılında fikir ve basın özgürlüğü sayesinde hükümete karşı olan gazete, çeşitli dergi ve kitapların yayımlanması mümkün olmuştur. 1906'da Troistsk şehrinde Kazak aydınları toplanarak Kazak Türkçesi ile Kazak Gazeti (Kirgizkaya Gazeta) adında bir gazete çıkarma kararı alınmış ancak sadece bir sayı basılabilmektedir. Bu başarısız girişimin ardından Tatar Türkü olan gazeteci, yazar Abdürreşid İbrahim Kazak aydınları ile birlikte bir gazete çıkarmayı planlar ve o dönem St. Petersburg'da çıkarmakta olduğu Ülfet gazetesine ek olarak 28 Mart 1907'de Kazak Türkçesi ile **Serke** gazetesi

¹³¹ Türk Dünyası'nda başlattığı yenileşme hareketi ile aydınlanmanın öncüsü olan İsmail Bey Gaspıralı, Türklüğü tek bir ulusal kimlik olarak düşünmüş ve tek bir modern kültürü, edebî dili olması yönünde Tercüman gazetesini “sade İstanbul Türkçesi'yle yayımlayarak” bunu idealindeki edebî dil için örnek teşkil etmeye çalışmıştır (Akpınar 2018:201). İ. Gaspıralı, Fransa'da bulunduğu dönemde, demokratik hak ve özgürlükleri elde etme yolunun millî basın, millî eğitim ve sivil toplum örgütlerine sahip olmaktan geçtiğini gözlemlemiş (Hablemitoğlu 2004:104), milliyet şuuru ve eğitim olmadan, esaretten kurtulmanın mümkün olmadığını bilerek, “Dilde, Fikirde, İşte Birlik” sloganıyla Türk dünyası içinde bir uyanış ve hareketin başlangıcı olmuştur. Bunu da bir taraftan modern okullar açarak bir taraftan da yayın faaliyetleriyle halkı aydınlatarak yapmıştır (Bozkurt 2008).

yayımlanır. Ancak Çarlık karşıtı olduğu iddiası ile ilk sayısının ardından Ülfet gazetesi ile birlikte kapatılmıştır (Kalkan 1999: 50-51).

1917 yılına kadar Orenburg, Ufa, Troisk, Oral, Astarhan, St. Petersburg, Taşkent gibi şehirlerde Kazak Türkçesi'nde Arap harfleri ile 400'e yakın kitap basılmış ve bunların tirajı 60.000'e ulaşmıştır (Ayagan 2007: 84). Bu dönemde diğer Rusya halklarında olduğu gibi basından siyasî düşüncelerinin halka duyurulmasında ve halkın desteğini alabilmek amacıyla faydalanmışlardır (Kalkan 2014: 370). Özellikle Alaşçı aydınlar, Rus ve Tatar gazetelerinde makaleler yayınlayarak, Kazak Türkleri'nin durumu ve genel olarak Türkistan'ın başlıca sorunlarına çözüm yolu aramışlardır. Fakat bununla yetinmeyerek kendi yayın organlarını çıkarmayı istemişlerdir (Oraltay 1973: 26) bunun sonucunda **Qazaq Gazetesi** (1913-1918) yayın hayatına başlamıştır.

“19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında hem “kadîmci” ve “cedîtçi” diye ikiye ayrılan medreselerde eğitim gören, hem de yeni okullarda Rusça ve modern bilimler okuyan Kazak yazar ve şairlerin hemen hepsinin ortak hedefi halkı uyandırmak ve cehaletten kurtarmak olmuştur (Söylemez 2013: 126).

Bu amaca hizmet eden Qazaq gazetesi hem Kazak basın tarihinde hem de Kazak siyasî tarihinde önemli bir yere sahiptir. Başta Qazaq gazetesi olmak üzere sonrasında devam eden süreli yayınlarda ideolojilerini halka aktararak, kamuoyu oluşturarak, siyasî güçlerini bir arada tutan Alaş aydınları, bağımsızlık mücadelelerini basın yoluyla sürdürmüşlerdir.

Alaş Partisi'nin adından en çok söz ettiren yayın organı olan **Qazaq** gazetesi, 2 Şubat 1913'ten itibaren Orenburg'da haftada bir kez, 1915'ten sonra haftada iki kez olmak üzere Arap harfleriyle yayımlanmıştır. Bu gazete, Kazak basın hayatında önemli bir yere sahip olup A. Baytursın'ın dediği gibi Kazak halkının “gözü, kulağı, dili” sayılmıştır(<https://kitaphana.kz/refkaz/232-zhurnalstika/2512-19-20gasirdagi->

kazakistan-baspasozi.html, erişim tarihi:20.05.2019). Qazaq gazetesi, Ufa'daki Galiya medresesinde Muhtar Avezov'un "Kazakların erken uyanan grubu" diye adlandırdığı gençlerin çabalarıyla halktan para toplanarak çıkarılmaya başlanmıştır (Türk 2014:667). Ahmet Baytursın ve Mirjakıp Dulat redaktörlüğünde yayımlanan gazete, 20. yüzyılın ilk yarısındaki Kazak toplumunda olan olayların bilinmesine ve millî-bağımsızlık hareketinin, özgürlük için mücadele ideolojisinin oluşmasına hizmet etmiştir (Kojabayulı 2013: 13). Gazetede yayımlanan makaleler sosyal ve siyasî meseleler, işçilerle ilgili ve ekonomi ile ilgili meseleler ve kültür, eğitim meseleleri (Auelbekova 2003: 92) olmak üzere üç grupta toplanabilir. Liberal milliyetçi düşüncenin hâkim olduğu modernleşme temelinde gazetede öne çıkan asıl konu siyasettir ve Qazaq gazetesi, Kazak siyasetinde çok etkili ve yön verici bir rol oynamıştır (Kalkan 2014: 372). Ancak bununla birlikte Ruslaştırma politikasını eleştirdiği ve özellikle Rus göçmen gönderme politikasına karşı çıktığı için gazetenin yayını defalarca durdurulmuş ve 1918'de Sovyet makamlarının kararıyla kapatılmıştır (Kesici 2014: 446). Beş sene yayımlanan gazetenin 265 sayısı çıkmıştır. Editörleri bilinçli siyasî bir amaçla Kazakların farklılıklarını koruma amacını öncelikli olarak kabul ederek, Kazakların hem politik hem de kültürel imtiyazlarına hak tanımak istediklerini ifade etmişlerdir. Onlar, Kazaklıklarını millî bir kimlik olarak görüp, gazetelerini bu fikre adanmışlardır. İlk redaktörü A. Baytursın, ikinci redaktörü M. Dulat olan gazetede 200'e yakın makalesi yayımlanan Baytursın, gazetenin ilk sayısında "Gazetemizin adı Kazak, sloganımız ise millî karakterimizi korumaktır.." (Olcott 1987: 118, Allabergen 2009: 129) diyerek gazetenin millî yönünü belirtmiştir. Aynı zamanda Kazak aydınlarının Çarlık Rusyası'nda kullanılan "Kırgız" ifadesine karşılık, kendileri için özellikle "Kazak" adını tercih etmeleri de politik bir tavidir.

A. Baytursın ve onunla editörlüğü paylaştan arkadaşları bir yandan kendi dil, kültür ve tarihlerini korumaya çalışırken, aynı zamanda asimilasyona karşı savaşıp, Kazak dilinin modern, ilerici olmasını sağlamaya çalışmışlardır. Modern tarım (Ruslar

tipi tarım) ve hayvan yetiştiriciliği tekniklerinin yaygınlaşması ve bozkırdaki teknik eğitim sayesinde Kazakların Ruslarla birlikte ekonomik engelleri aşabileceklerini dile getirmişlerdir. Fakat bütün bunların asimilasyon ve Ruslaşma olmaksızın millî kimliğin inşası ve modernleşmesiyle başarılabileceğini düşünmüşler (Olcott 1987: 118; Allabergen 2009: 129) ve tüm bunların mücadelesinde gazetelerden faydalanmışlardır. Kazak gazetecilerini yetiştirmede bir okula dönüşen ve millî basınına çok büyük katkısı olan Qazaq gazetesinin amacı; halkın kültürünü artırmak, Kazak dil ve edebiyatını geliştirmek, halkı çağdaştırmak ve halka hizmet etmek olmuştur. Bununla birlikte gazetede faaliyet gösteren yazarlar halkın sorunlarının siyasetle ilgili olduğunu düşünüp, bu konuda çözümler sunmuşlar ve halkı etkileyerek bunun sonucunda pek çok siyasî değişikliğe yol açmışlardır, bunlardan biri de milliyetçi ve Batı tarzı çağdaşlaşmaya yönelik tutumun gelişmesine katkı sağlamak olmuştur. Aynı zamanda Kazak edebî dilini şekillendiren ve hem de Mağjan Jumabay, Alihan Bökeyhan, Mirjakıp Dulat gibi aydınlar vesilesiyle Kazak kültürünün ve Kazak toplumunun çok yönlü gelişimine katkı sağlayan bir yayın organı olmuştur (Türk 2002: 668; Devlet 1999: 202; Kalkan 2014: 372). Qazaq Gazetesi, birinci redaktörü olan A. Baytursın'ın ilk sayısında da belirttiği gibi “aydınların yol gösterip, öncülük yaptıkları, halkın bilgisine katkıda bulundukları, halkın çıkarını gözettikleri” (Qazaq gazetesini 1913: Sayı 1) bu gazetede, Muhtar Avezov da “Kazak gazetesinin sütünü emerek büyüyen nesil, fikir, ilim yolunda ayağa kalkacaktır...” (Qazaq Baspasözi 2008: 245) sözleriyle Qazaq Gazetesi'nin Kazak sosyal hayatındaki önemini vurgulamıştır.

A. Baytursın Qazaq gazetesinin ilk sayısında “Her şeyden önce bir gazete halkın gözü, kulağı ve dilidir. İkincisi gazete liderlik eder, doğru yöne işaret eder...Üçüncüsü, gazete bilginin yayıcısıdır...Dördüncüsü gazete halkın tribünüdür ve savunucusudur” (Kendirbay 1997: 495) diyerek halk için gazetenin önemini dile getirmiş ve Qazaq gazetesini de bu vasıflara sahip olmuştur. Kazak aydınları tarafından çıkartılmış olan bu

gazete, 1917 yılına kadar yayımlanmıştır (Kovalskaya 2014: 647). Sonuç olarak halkın siyasî ve sosyal sorunlarına, ekonominin durumuna, diğer ülkelerle olan ilişkilere, toprak sorunlarına, eğitime, edebiyata ve kültüre, tarihe dair geniş içeriğe sahip olmuştur. Gazetede A. Baytursın kültür ve eğitim meselelerine, A. Bökeyhan siyasî ve ekonomi ile ilgili konulara, M. Dulat ise sanat ve tarihle ilgili konulara ağırlık vermiştir (Mukanov 21.02.2018).

1907’de Abdürreşid İbrahim’in Petersburg’ta çıkardığı *Ülfet* gazetesinin eki olan (Devlet, 1999: 201) Alaş Ordacıların merkez yayın organı sayılan **Serke** (1907), Sovyet Hükümeti’nin millet siyasetine karşı olan ve araştırmacı Abdimanov’un belirttiği gibi “Kazakistan’ın siyasî anlamda demokratik basının ilk kaynağı olarak” değerlendirilmektedir (Kazak Baspasözi 2008: 248).

1911-1913 yılları Kazak basını için oldukça verimli geçmiştir. *Kazakstan*, *Kazak*, *Eşim Dalası* gibi gazetelerin yanı sıra ilk Kazak dergisi olan **Ayqap**’ın yayımlanmaya başladığı dönemdir. Yayın hayatına 1911’de başlayan ve Alaş Partisi’nin ideolojisine paralel yayın yapan **Ayqap** (1911-1915)¹³² dergisi, 20. yüzyılın başındaki sosyal-siyasî meseleler, kültür ve edebiyat, dil, kadın hakları, tıp, ilim ve teknik gibi çok çeşitli konulara ilişkin yazıların yer aldığı, geniş içerikli bir dergi olmuştur (Oraltay 1973: 27; Subhanberdina, Davitov 1995: 30). Kazak Türkçesi ile yayımlanan ve Kazakların kültürel ve eğitici ilk dergisi olan 20 sayfalık **Ayqap** (1911) dergisi bazı kaynaklara göre 83, bazı kaynaklara göre 88 sayısı yayımlandıktan sonra kapatılmıştır (Akkulı 12.06. 2012). Redaktörü şair ve yazar Muhammetjan Seralin olan **Ayqap** dergisi önceleri ayda bir kez, 1912 yılından sonra ayda 2 kez yayımlanmıştır. Bu dönemde Tırajı 1000’e ulaşan derginin ilk sayfasında ülke içindeki haberlere yer verilirken, ikinci ve üçüncü sayfasında

¹³² Adı “Keşke” anlamına gelen dergiye bu ad, uzun müddet medeniyet, kültür ve ilimden geride kalan kazak halkının pişmanlığının ifadesi olarak verilmiştir (Allabergen, Nuskabayulı, Orazaev 2010: 41), dergi aynı zamanda Kazak kadın gazetecilerinin ilk neslini oluşturma özelliğine de sahiptir. Kazak moderleşmesinin savunulduğu dergide millî basın tarihinde ilk kez yönetimde Kazak kadınlarına yer verilmiş olup kadınlarının kaleminden toplumdaki kadın meseleleri ele alınmıştır (Hasan 05.08.2016).

“Açık Mektup” başlığı ile okuyucu mektupları yayımlanmış, bununla birlikte dergide makalelere ve son sayfalarda yurtdışındaki haberlere, taziyelere, yeni kitaplar hakkında yorumlara da yer verilmiştir (Allabergen vd. 2010: 41). Kazakları, yerleşik hayata teşvik eden dergide, Kazakları Rus kasaba ve köylerini örnek alıp, inşaat yapmaya, tarımla, eğitimle uğraşmaya, sanat, bilim ve teknoloji öğrenmeye çağıran yazılar yayımlanmıştır (Smagulova 2012: 3). Derginin 1911’de 3. sayısında yayımlanan makalede Kazakların geri kalmışlığının sebebi “feodal toplum, millî içe dönüklük, göç ile uğraşarak komşu ülkelerden ders alamaması” olarak gösterilmiştir. Bir sonraki makalede gelişmiş ülkeler sırasına girmek için fabrika kurup, sanayinin geliştirilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir (Allabergen vd. 2010: 43).

Edebî Kazak dilinin oluşmasına ve edebiyatın gelişmesine önemli katkısı olan, içerikte millî kültüre dikkat çeken bu dergi, çoğunlukla sözlü edebiyat ürünlerine ve Kazak etnografisine ilişkin malzemelere yer vermiştir. Kazakların ilk kültür dergisi olan *Ayqap*, bazı bilgilere göre sömürge yönetimi tarafından zorla kapatılmış, bazı bilgilere göre ise finans sıkıntısı nedeniyle kapanmıştır (Jükeş, K. “Qazaqşa BAQ’tın Qazirğı jayı” 24.09.2009, https://www.azattyq.org/a/Kazakhstan_kanagat-zhukeshev/1829094.html, erişim tarihi: 23.06.2019).

Ayqap dergisinin kapatılmasının ardından “Müslüman İşçilerin Toplu Birliği” kurulmuş, Galiya Medresesi’nde eğitim alan Kazak gençleri tarafından Ufa’da el yazması olarak **Sadak** (1915) edebî dergisi çıkarılmaya başlanmıştır. Ancak bu derginin sadece 15 sayısı yayımlanabilmiştir. Beyimbet Maylin ve Jiyengali Tilepbergenov tarafından çıkarılan dergide 2 yıl sürekli kısa romanlar, hacimli öyküler, denemeler, hiciv türünde yazılar ve genç şairlerin şiirlerine yer verilmiştir (Allabergen vd. 2010: 45).

Alaş liderleri tarafından yayımlanan ve Kazak Türkçesi ile çıkarılan ilk gazetelerden bir diğeri olan **Qazaqstan** (1911-1913) Rusça, Tatar ve Kazak Türkçeleriyle Oral’da yayımlanmıştır. Gazetenin kurucuları Komünist Parti’nin üyeleri olup, genel

yayın yönetmenliğini Elevsin Buyrin yapmıştır (Zhylysbayev 2004: 49-51; Kesici 2014: 446). Demokratik bir içeriğe sahip olan bu gazete aydınlatıcı nitelikte (Devlet 1999: 203, Allabergen vd. 2010: 40) olup 6 sayfadan ibaret olmuştur. Bu gazetenin toplamda 18 sayısı yayımlanmış, bazı sayıları Tatar Türkçesi ile yayımlanmıştır. Gazetede Kazak edebiyatı hakkında makaleler, şairlerin şiirleri ve yazarların edebî eserleri, bunun yanında kooperatifleşme, tarım teknolojileri, zooloji ve veterinerlik gibi konularda yazılar da yer almıştır (Zhylysbayev, 2004: 49-51, Kesici, 2014: 446). 1914'te Ombı şehrinde kurulan, aralarında M. Jumabay (eğitimci, şair, tarihçi), A. Seydalin (mimar), D. Adikov (eğitimci) gibi farklı mesleklerden isimlerin olduğu Kazak gençlerinin kurduğu birlik, Alaş Partisi'ni destekleyip, propagandasını yapmıştır.

Eşim Dalası (1913) Bökey Orda'da Alaşçı Kazak aydınları tarafından (Kazak ve Tatar Türkçesi ile) haftada iki kez yayımlanmış fakat aynı yılın sonunda kapanmıştır (Oraltay 1973: 27).

Kazak halkının kültürünü, sanatını, edebiyatını yücelterek bununla millî bilinci uyandırmak maksadıyla yaptıkları yayınlardan biri de 1916'da **Balapan** (Balaban) adındaki dergi olmuştur. Bu birliğin üyeleri 1918'de tüm Kazak gençlerinin birleştiği *Jas Azamat* birliğine katılmışlardır (Tileşov, Kamzabekulı 2014: 133).

Ekim İhtilâli, iç savaş yılları ve sonrasında Kazak basınında genel manâda millî çıkarları slogan edinmiş gazetelerde yazıları yayımlanan yazarlar, çeşitli hareketlerin temsilcileri olmakla birlikte, taktik uygulama yöntemleri bakımından farklı olmalarına rağmen bağımsız devletin kurulmasını amaçlamışlardır. Bu yazarlar, yazılarında güncel siyaseti ve yaşananları yorumlayarak halka anlatma görevini üstlenmişlerdir (Nurgali 2006: 110). A. Bökeyhan, A. Baytursın, M. Dulat, H. Dostmuhammed, M. Tınışbay, S. Seyfullin gibi Kazak edebiyatının önde gelen şahsiyetlerinin yazıları, tarihî olayların şahidi niteliğindedir (Nurgali 2006: 10). Kazak millî basının şekillenmesinde, 20. yüzyıl başında Kazak aydınlarının oluşturduğu Alaş Millî hareketine bağlı faaliyetlerin önemi

büyüktür. Basın tarihinde birçok örnekte olduğu gibi “Kazak aydın, sekülerist ve Pan-Türkistleri imparatorluğun baskın kültürü tarafından içine çekilen Kazak halkını korumak için birlik olup çalışmışlar, okuma-yazma bilmeyenlere bu fikrin yayılmasına öncülük edecek olan okumuş aydın Kazaklara mesajı yaymak için gazete ve dergiler tertiplemişlerdir (Olcott 1987:115)” Bunların başında, Kazak Millî basının öncüleri sayılan; Alihan Bökeyhan (1866-1937), Ahmed Baytursın (1872-1938) ve Mirjakıp Dulat (1885-1935) hem Kazak Ceditçiliğinin öncüleri, hem de Alaş basınına ve bu yolla Kazak halkına hizmet eden önde gelen Kazak aydınlarıdır. **Alihan Bökeyhan** (1866-1937) Kazakistan’da, millî liberal hareketin liderleri tarafından kurulan ilk Kazak siyasî partisi olan Alaş’ın temsilcisidir. “Kazak” gazetesinin öncülüğünü üstlenmiş ve Qazaq gazetesinde Duma’nın faaliyetleri ile ilgili birçok rapor yayımlamıştır (Kendirbay, 2014: 654). Kazak millî basının kurucusu sayılan Alihan Bökeyhan (Alaş Orda Hükümeti’nin Başkanı) 1905 yılından itibaren yayın hayatına başlamış (Oraltay 1973: 45) ve Kazak basınına hizmet eden isimlerin önde gelenlerinden olmuştur. Ekonomist, etnograf, gazeteci, yayıncı, siyasetçi, edebiyat eleştirmeni, coğrafyacı ve çevirmen Alihan Bökeyhan (1866-1937) 71 yıllık ömründe pek çok işle uğraşmıştır. Ancak bu işlerin hepsini vatanına hizmet için kullanmış olan Bökeyhan’ın bine yakın makalesi olduğu bilinmektedir. Bu makalelerinde genellikle Kır Oğlu, Kır Balası, Ali Han, Türk Oğlu, Kalmakbay gibi çeşitli takma adlar kullanmıştır. Bökeyhan yaşadığı dönemin ileri seviyede reformcusu olarak kabul edilmektedir (Uskembayev 2016:78; Kumganbayev, Ahatov, 2012: 138). A. Bökeyhan, 1917’de Alaş Orda Partisi’nin kurucularından olmuştur. Birinci Genel Kazak Kurultay’ında, Alihan Bökeyhan ve Ahmet Baytursın gibi milliyetçi Kazak aydınları tarafından kurulan Alaş Partisi, Kazakistan tarihindeki ilk partidir. 1917 Şubat İhtilâli’nden sonra gerçekleşen İkinci Genel Kazak Kurultayı’nda kurulan Alaş Orda Hükümeti’nin başına Alihan Bökeyhan getirilmiştir (Şimşir 2009: 351). Bir dönem düşünce suçuyla yargılanmadan tutuklu olan ve serbest bırakıldıktan

sonra siyasî faaliyetlerine devam eden Bökeyhan'ın Rus-Tatar ve Kazak basınında sayısız makalesi yayımlanmıştır, 1913'te Orenburg'da A. Baytursın, M. Dulat, M. Seralin, B. Karataev ile Kazak basının önde gelen iki yayını olan Qazaq gazetesi ve Ayqap dergisini çıkarmıştır (Devlet 1999: 202; Togan 1981: 498; Körkemsuretti Qazaqstan tarihi 229). Kazak basın tarihinde öne çıkan bir başka isim şair, pedagog, yayıncı, politikacı, reformcu ve Kazak dilbiliminin kurucusu ayrıca Alaş Orda Partisi'nin kurucularından olan Ahmet Baytursın'dur (1872-1938). Turgay'da Rus-Kazak okulunda eğitim almış ardından Orenburg'daki Rus öğretmen okulunu tamamladıktan sonra çeşitli yerlerde öğretmenlik ve müdür olarak görev yapmıştır. 1905'ten itibaren seküler Kazak aydınları olarak Rus Liberal demokratik hareketi olan Rus Anayasasal Demokrat Partisi'ni (KADET) desteklemişlerdir. Bunu, kendi siyasî taleplerini ifade etmek için bir araç olarak görmüşler ve Bökeyhan da bu partinin üyelerinden biri olmuştur (Ykıtyar 2016: 171; Kendirbay 1997: 492). Çok yönlü faaliyetlerde bulunan Ahmet Baytursın'ın, 1909'da ilk kez Petersburg'da basılan, fabl yazarı İ.A. Krilov'dan seçtiği kırk fablın tercümesi olan “*Kırık Misal*” (Kırk Misal) kitabı ve ayrıca halkı bilinçlendirmek amacıyla, 1911'de kendisinin yazmış olduğu ilk şiir kitabı olan “*Masa*” (Sivrisinek) (Kokybassova 2009: 82,116) yayımlandığı döneme damgasını vurmuştur. Baytursın, aynı yıl Kazakistan'ın sosyal ve kültürel hayatındaki olumsuzlukları ve eğitim için önerilerini Ayqap dergisinde neşretmiştir. Başlangıçta ihtiyacı karşılayan dergi zamanla içerik bakımından yetersiz kalmaya başlayınca yeni bir yayın organı neşrine ihtiyaç olmuş ve böylece 1913'te Orenburg'da Qazaq gazetesi yayımlanmaya başlamıştır (Özdemir 2008:5). A. Baytursın, 1913-1917 yıllarında Qazaq gazetesinin redaktörü olmuş, sonrasında Uşkın Gazetesi'nin yönetim kurulu üyeliğini de yapmıştır (Tileşov, Kamzabekulı 2014: 107-108). 1917'de Alaş Partisi'nin başkanı olarak seçilmiş, 1920-1921'de Millî Eğitim Bakanlığı yapmış ve İsmail Gaspıralı'nın usûl-i savtiyesine dayanarak Arap alfabesini Kazak Türkçesi'ne uygulayarak imla kurallarını düzenleme girişiminde bulunmuş (User 2006: 288) ve Cedit

sistemini eğitimde uygulayarak, “Okuv kuralı” (Okuma Kitabı,1912) “Til- Kuralı” (Dilbilgisi Kitabı, 1914), *Ādabiyat Tanıtqış* (Edebiyat Teorisi, 1926), “Til jumsar”(Dil Kullanımı,1928), “Bayanşı” (Yöntem Kitabı, 1920) gibi seri haldeki ders kitaplarını hazırlamıştır. Kazak aydını A. Baytursın’ın hemen tüm eserlerinde Cedidizmi desteklediği, dinî eğitime Gaspıralı gibi baktığı görülmektedir. Kazaklar arasında usûl-i cedit sistemini destekleyerek bunu eğitimde kullanan Baytursın olmuştur. 1926’da yayımladığı “Ālip-bi (*Janakural*) Alfabe” adlı eserinden itibaren usûl-i savtiye yöntemini benimsediği görülmektedir (Kokybassova 2015: 190-192; Kokybassova 2009: 32). Özgürlük ve bağımsızlık yolundaki mücadelecî fikirleri ile Kazak edebiyatını zenginleştiren şairin, 1912’de Arap harfleri ile hazırladığı alfabe 1924 yılında resmî olarak kabul edilmiştir. Ses bilgisi, şekil bilgisi ve cümle bilgisinden oluşan ders kitabı başta olmak üzere birçok dil ve edebiyat kitabı kaleme almıştır. 1926-1929 yıllarında Taşkent’teki Kazak Pedagoji Enstitüsü ve Almatı’daki Kazak Devlet Pedagoji Enstitüsü’nde çalışmıştır (Tileşov, Kamzabekulı 2014:109). 1929’da kurulmuş olan Kazak Cumhuriyeti Millî Eğitim Komiserliği İlimler Komitesi’nin başkanı olmuştur (Devlet 1999: 202). 1929’da siyasî gerekçeyle tutuklanıp sonra serbest bırakılmış, ancak 1937’de tekrar tutuklandıktan sonra öldürülmüştür (Tileşov, Kamzabekulı 2014: 110).

Kazak basınının ve bu yolla Kazak sosyal hayatının gelişmesine katkı sağlayan bir başka Alaş aydını Mirjakıp Dulat’tır. 21 Kasım 1885’te Torgay’da dünyaya gelmiştir. Eğitiminin ardından Torgay’da iki yıl öğretmenlik yapmıştır. 1904 yılında Ombı’da A. Bökeyhan ve Baytursın ile tanışmasının ardından aktif olarak siyasetle ilgilenmeye başlamıştır, M. Dulat 1904’ten itibaren aktif olarak devrimci-demokratik hareketlerde yer almıştır. Kadet partisinin üyesi olmuş, 1907 ‘de Petersburg’da Serke Gazetesi’ni çıkarmıştır. Bu gazetenin ilk sayısında, Dulat’ın ilk şiiri yayımlanmış, ikinci sayısında yazmış olduğu “Bizdiñ Maqsatımız” adlı makale gazetenin kapanmasına sebep olmuştur. Bundan sonra edebiyata yönelen Dulat’ın, 1909’da Kazan’da “Oyan Qazaq!” (Uyan

Kazak!) adlı kitabı basılmıştır (Tileşov, Kamzabekulı 2014:159; Kendirbay 1997: 491; Kınacı, 2017: 43) Alaş Orda'nın liderlerinden olan Dulat'ın "Uyan Kazak" adlı şiiri büyük yankı uyandırmış ve iki kere 10 bin nüsha basılmış fakat bu şiir yüzünden mahkemeye verilmiştir. *Ayqap*, *Birlik Tuvi*, *Aq Jol* gibi çeşitli gazetelerde pek çok yazısı yayımlanmıştır (Devlet 1999: 202). Ayrıca Rusya'daki Türkleri mirası ile tanıştırmak amacıyla Abay hakkında yazdığı makaleleri Qazaq gazetesinde yayımlanmıştır (Tileşov, Kamzabekulı 2014: 160) 1910 yılında Kazak Edebiyatı'nın ilk romanı olan *Bakıtsız Jamal'i* (Bahtsız Cemal) yazmış bu eserinde dönemin kadın meselesine değinmiştir. 1913'te bir dönemi hapishanede geçirmiş ancak çıkar çıkmaz çalışmalarına, mücadelesine ve gazeteciliğe devam etmiştir (Tileşov, Kamzabekulı 2014: 161). İhtilâl döneminde Alaş Partisi ve hükümetinin işleriyle uğraşmış ve bizzat parti programını yazmıştır (Şimşir, 2009: 354). 1924'te Kazak tiyatrosunun ilklerinden olan "*Balkıya*" adlı piyesini kaleme almıştır *Aq jol* (1927), *Enbekşi Qazaq* (1926-1928) gibi gazetelerin yazı kurulunda yer alan Dulat'ın bilimsel ve edebî faaliyetlerinin yanı sıra Rus devrimcilerinden (Lenin, Stalin, Zinov'ev) Kazak Türkçesine tercümeleri de vardır. Birçok çalışmasında A. Bökeyhan ve A. Baytursın'ı örnek alan Dulat, eğitim reformlarını ve kadınların özgürlük haklarını savunmuştur. 1928'de tutuklanmasının ardından 10 yıl tutuklu geçirdiği kamp hayatından sonra 1935'te vefat etmiştir (Kendirbay, 2014: 663, Kovalskaya 2014:647). Kazak kültür ve basın tarihinin bu üç ismi, geçmiş dönemde suçlu olarak anılan diğer Alaşçı aydınlar gibi Kazak SSC Yüksek Mahkemesi'nin aldığı kararla aklanmıştır (Kokybassova 2009:113).

İhtilâl kadar yayımlanan gazeteler, burjuva milliyetçisi olan ve ileri demokrasiyi savunanlar olmak üzere iki farklı politik-ideolojik (Sagıkızı 10.05.2017) yönde ilerlemişlerdir.

Kazak basınında 1917- 1918 yılları millî demokratik yayınların yapıldığı dönem olarak kabul edilmektedir. **Sarıarka** (1917-1918) Alaşçıların Semey'de yayımlanan

gazetesidir, diğer yayınlarında olduğu gibi Alaş Orda Hükümeti Sariarka'da da Kazak halkı ve memleketinin menfaatine yönelik haberlere yer vermiştir. Mustafa Çokay tarafından 1917'de Taşkent'te çıkartılan **Birlik Tuvı** (Birlik Bayrağı) gazetesi haftada bir gün 1918 Nisan ayına kadar yayımlanmıştır (Tileşov, Kamzabekulı 2014:132). *Sariarka* ve *Birlik Tuvı* ile birlikte aynı dönemde çıkan **Ulı Türkistan** (Ulu Türkistan) gazetesi millî çıkarları slogan edinmiş ve tüm bu yayın organlarının ortak amaçları bağımsız devletin kurulması olmuştur (Nurgali, 2006: 110). Bu dönemde, Alaş Partisi'nin bir diğer yayın organı da Taşkent'te haftada bir yayımlanmakta olan **Alaş** gazetesidir. Bökey Orda'nın Alaşçı Kazak aydınları tarafından haftada iki kez yayımlanan **Uran** gazetesi ise **Üç Cüz** Partisinin¹³³ yayını olarak Kölbay Togısov redaktörlüğünde yayımlanmıştır. Önceleri Alaş ile birlikte hareket eden fakat sonradan Kazakistan'ın sosyopolitik ve ekonomik meseleleri açısından Alaş'a muhalif olan (Allabergen vd. 2010: 90) milliyetçi Alaşçılarla karşıt görüşteki, Sovyet iktidarı yanlısı, Alaş Partisi'nin muhalifi **Üç Cüz** partisinin yayın organı olan **Üç Cüz** gazetesi, S. Seyfullin tarafından yönetilmiştir.¹³⁴ Bu dönemde siyasî iktidar yanlısı olan başka bir gazete Akmolâ'da çıkartılan ve milliyetçi çizgide iken 1918 yılında Bolşeviklerin yayın organı haline gelen (Kesici 2014: 446) **Tirşilik** (Hayat) gazetesidir.

1916-1918'de Omsk'da el yazması olan **Balapan** (Balaban) isimli bir başka edebî dergi yayımlanmış fakat onun da yayını durdurulduktan sonra 1918'de Semey'de J. Aymavtov yönetiminde ve M. Avezov sekreterliğinde Abay'ın nasihatlerinden yola çıkarak ilmî, edebî, iktisadî konuları ele alan **Abay** dergisi yayına başlamıştır. **Abay** dergisinin redaktörü Kazak edebiyatının önde gelen isimlerinden J. Aymavtov'dur. Yine Kazak edebiyatının önemli ismi olan M. Avezov'un yazılarının da yer aldığı dergide

¹³³ Bolşeviklere sadık olan **Üç Cüz** Parti'si, ülkede Sovyet gücünün güçlendirilmesine yönelik örgütsel çalışmalar yürütmüş, 1918'den itibaren de Alaş Orda'ya karşı mücadele vermiştir (Abdullaev 2016:33).

¹³⁴ Alaş gazetesinin kurucularından olan Gülbay Tuğus, daha sonra **Üç jüz** gazetesini çıkarmıştır. Bu gazete Rus yanlısı olup, Alaş ismini karalamaya çalışmıştır. Gülbay Tuğus ise Alaş hükümeti döneminde hapis cezasına çarptırılmıştır (Toktamışoğlu 1933:270).

Abay'ın çok yönlü çalışmaları tanıtılmıştır (Allebergen 2010: 85-90). Bu dergi hâlen Semey'de ayda bir yayın hayatına devam etmektedir (Esdaulet 2011). **Qazaq Muni** (Kazak Kaygısı, Problemi) gazetesi (1918 Nisan-Temmuz) Sovyet faaliyetlerini anlatan, milliyetçi Alaşçıları eleştiren bir gazetedir. Benzer şekilde Alaş Partisi'ni eleştiren ve bazı sayıları Kazak Türkçesi ile yayımlanan **Zarya svobodı** (Özgürlük Şafağı) (1918) Komünistlerin siyasî gazetesidir. Verniy şehrinde yayın hayatını sürdürmüş olan bu gazetenin 80 sayısı basılmıştır. Şubat İhtilâlinden sonra Saken Seyfullin¹³⁵ 1917'de Uralsk şehrinde **Jas Qazaq** (Genç Kazak) organizasyonunu kurmuştur ve bu organizasyonun faaliyetlerinden biri olarak elden toplanan paralar ile Kazak basımevini kurmuşlardır. **Qazaq** gazetesi, "1917'de 30 bin Som'a hem Kazakça hem Rusça yayın yapabilecek olan basım evi açıldığı" haberini vermiştir (Qazaq Gazetesi 1917 No: 212-245).

1918'de Kazak ve Kırgız gençleri bir araya gelerek **Jas Azamat** (Genç Vatandaş) birliği oluşturmuşlar ve aynı adla sömürü düzenine karşı olan bir gazete çıkarmaya başlamışlardır. Kazak gençlerinin ilk sosyal, siyasî gazetesidir ve amacı millî bağımsızlık olmuştur. Gazetenin Kızıljar'da 18 sayısı yayımlanabilmiştir (Kamzabekulı 2011: 26; Allabergen 2009: 16).

1919'da **Qazak Tili** gazetesi Alaş Ordacıların elinden alınmış, Semey şehrinde Sovyet güçleri tarafından yayımlanmıştır. Haftada üç kez çıkan gazetede Komünizmi anlatan yazılara yer verilmiştir. Bu gazete daha sonra **Jana Avıl** (Yeni Köy) **Sosialistik Şıgıs** (Sosyalist Doğu), **Ekpindi** (Öncü), **Semey Pravdası** (Semey Gerçeği) gibi farklı adlarla yayımlamıştır. Benzer içerikteki **Qızıl Qazaqstan** (1921) dergisi, Kazakistan

¹³⁵ Milletin kurtuluşunu Komünizmde gören Saken Seyfullin (1894-1938), realizmin örnekleri sayılan eserler vermiş ve modern Kazak edebiyatının öncülerinden olmuştur. Aynı zamanda Kazakistan Yazarlar Birliği'nin kurucusu olan yazar, şair S. Seyfullin, Alaş Hareketi dışında kalmış fakat yine de Alaş Ordacıların akıbetine uğramaktan kaçamamış, "halk düşmanı" ilan edilerek, idam edilmiştir. *Enbek tuvı* (Egemen Qazaqstan), *Üç Jüz* gibi gazetelerin yönetiminde yer almış ve pek çok süreli yayında makaleleri yayımlanmıştır (Abjanov 2015).

Bölge Komitesi'nin yayın organı olup ayda iki kere çıkmıştır. Komünist partinin kararlarının propagandası yapılmış olan bu derginin 48 sayısı yayımlanmıştır. Kostanay Genel Valiliği Komünist Parti Komitesince çıkarılan **Avıl** (Köy) gazetesinin (1923) editörlüğünü M. Seralin yapmıştır. Tarım, bilim, kooperatifçilik, seçim sorunları, burjuvalara karşı savaş, okullardaki yeni düzenlemelere karşı yazılara yer verilmiştir. **Kedey/Kedey Tili**, önce haftada iki sayfa sonra dört sayfa olarak 600 adet yayımlanmıştır. Aktöbe Genel Valiliği Komitesince yayımlanan gazete Leninist düşünce ve Sovyet Hükümetinin faaliyetlerini tanıtmada önemli bir rol oynamıştır (Nurgali 2006: 29; Smagulova 2011: 19-24).

Alaş Orda Partisi ve Alaş Orda Hükümetini kuran halk liderleri, Taşkent'te 18 Nisan 1920'de **Jana öris** (Yeni Alan) gazetesini çıkarmaya başlamış, önceleri Kırgız ve Kazak Türkçesi ile haftada iki kez yayımladıkları gazetenin adını daha sonra **Aq jol** (Ak Yol)¹³⁶ olarak değiştirmişlerdir. Gazete Kazakistan'ın toplumsal-siyasî, fikrî, kültürel açıdan gelişmesine katkı sağlamıştır (Tileşov, Kamzabekulı 2014: 24). Fakat gazete daha sonra Kazakistan Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin süreli yayını olmuş ve 4000 tiraja ulaşmıştır. Gazetede, millî çıkarlar ile ilgili meseleler yorumlanırken Sovyet iktidarının baskısının şiddetlenmesiyle basında sıkı denetim uygulanmış, hatta 29 Mayıs 1925'te Stalin, Kazak Ülke Parti Komitesinin büro üyelerine yolladığı bir mektupta **Aq jol** gazetesinin tutumunu sertçe eleştirmiş, yayımlanan makalelerin M. Çokay'ın yurt dışında yazdıkları ile ilişkili olduğunu belirterek ihtarda bulunmuştur (Nurgali 2006: 29; Smagulova 2011: 19-24).

¹³⁶ Gazetede ilk zamanlar emir-fermanlar, toplumda kadın erkek eşitliği, gençlerin problemleri, iç ve dış haberler, parti ile ilgili haberler yayımlanırken, sonradan günlük olaylara da yer vermeye başlamış ve yayımlandığı dönemde Kazakistan'da en büyük tiraja sahip gazete olmuştur. Fakat sonraları günlük olaylardan uzaklaşarak halka hitap edemediğinden tirajı düşmüştür. Hükümet tarafından yakından takip edilmiş ve baskılara rağmen, Kazak halkının güncel meselelerini gündeme getirmiş, parti ve hükümetin yanlış siyasetini açıkça yazmıştır. Bu sebeple 1937-1939 yıllarında gazetede çalışan pek çok yazar, "halk düşmanı" olarak suçlanmış ve sürgün, hapis veya ölüm gibi ağır cezalara çarptırılmışlardır (Smagulova 2015: 497-503).

Bu dönemin bir başka gazetesi **Bostandiq tuvi** (Hürriyet Bayrağı) olup, gazete o dönemdeki diğer gazeteler gibi parti il yönetim komitelerinin yayın organı olmuştur. 1921'den itibaren *Kedey sözi* (Kedey Sözü) gezetesinin yerine, 1928'den sonra da *Kenes avılı* (Sovyet Köyü) adıyla yayımlanmıştır (Allabergen 2010: 122).

Şolpan (Çolpan), (1922) Türkistan Merkez Parti Komitesi'nin organı olarak ayda bir kez siyaset, ziraat, bilim, edebiyat alanında içeriğe sahip olan ve Taşkent'te yayımlanan dergidir (Allabergen vd. 2010: 128). Aynı tarihlerde yayımlanan bir başka dergi **Sana** (Bilinç) ismini taşımaktadır. Sadece 3 sayısı yayımlanabilen dergide, ilmî ve tarihî bilgilere yer verilmiştir. Bu dönemde sadece kadınlara yönelik gazete ve dergiler de yayımlanmış olup, Sara Esova redaktörlüğünde yayımlanan "**Jetisu ayeli**"¹³⁷ (Yedisu Kadını) (1923) dergisi tüm Kazakistan'da kadınlar için çıkarılan ilk yayın olma özelliği de taşımaktadır (Allabergen vd. 2010: 139). Sonrasında 1925 yılında kadın meselelerinin ele alındığı "**Qazaqstan äyelderi**" (Kazakistan Kadınları) adlı bir başka kadın dergisi yayımlanmıştır (Akiner 1995: 255).¹³⁸

1922'de Orenburg'da Cumhuriyetçi gençlerin yayını olan Ahmet Baytursın ve Jusipbek Aymavtov'un yazılarının yayımlandığı *Orten*, siyasî gerekçeyle kapatılmış, daha sonra ise *Jas Qazaq* dergisi adıyla yayına devam etmiştir. Bahsi geçen bu yayının devamı olma ihtimali söz konusudur (Mamuşulu 18.03.2011).

¹³⁷ **Jetisu ayeli**, toplumsal, siyasî ve edebî içerikte bir dergi olup, kadınların sorunlarına değinmiştir. Ancak derginin 2 sayısı yayımlanabilmiştir (*Kazahstan Natsional'naya Entsiklopediya*, 2005, 2 Tom, Glavnaya Redaksiya, Almatı).

¹³⁸ **Qazaqstan äyelderi** ilk zamanlar *Tendik* (eşitlik) gazetesinin eki olarak çıkarılmıştır. 1926'dan itibaren *Tendik* gazetesi adını değiştirerek, *Äyel tendigi* adıyla basılmaya devam etmiş ve 3000 tiraja ulaşmıştır. 1955 yılı Ocak ayından itibaren tekrar "**Qazaqstan äyelderi**" adını almıştır ve bugün de hala aynı adla yayımlanmaya devam etmektedir ("91 yıl burın "**Qazaqstan äyelderi**" Qoğamdık-sayasi jurnalı şığa bastadı" 21.04.2016, <https://qazaqstan.tv/news/108987/>, erişim tarihi: 28.06.2018). 1920'li yıllardan itibaren Kazak basınında kadın meseleleri ele alınmaya başlamıştır. Alaşçılar kadın haklarından bahseden ilk edebî eserlerin yayımlanmasına katkı sağlamışlardır. Bu dönemde yayımlanan *Sarıarka*, *Şolpan* gibi yayınlarda kadınlarla ilgili konular ele alınmış, özellikle *Aq Jol* en çok kadın yazar bulunan gazete olmuştur. 1923'te yayımlanan *Enbekşi*, *Qazaq* gazetesi ve *Qızıl Qazaqstan* dergisinde kadınlar için bir bölüm ayrılmıştır (Gulnur Kuvanişbekkızı, 25.07.2017, "Qazaqstanda äyelder baspasözi kalay payda boldı?" *Egemen Qazaqstan*).

1923-24 yıllarında Kazak basınındaki genel olarak yer alan önemli meseleler; eğitim, Kazak Türkçesinin kullanımını yaygınlaştırmak, basını güçlendirmek, Latin alfabesine geçiş, yeni ekonomik siyaset olmuştur (Omaşev 2014: 4).

1924 yılının Ocak ayında Kazak Türkçesi ile 6 gazete, 2 dergi çıkarılmış, aynı yılın sonunda gazete sayısı 28'e dergi sayısı 7'ye çıkmış, 1925'te ülke genelinde yayını olan 30 gazetenin 12'si Kazak Türkçesi ile yayımlanmıştır. 1925'te Kazakistan'ın başkentinin Orenburg'dan Kızılorda'ya taşınması ile gazete ve dergi sayısı artmıştır (Nurgali 2006: 29; Smagulova 2011: 19-24).

1925'te Semey'de M. Avezov ve J. Aymavtov başkanlığında yayımlanan **Tan** edebî dergisi, 1922'de Taşkent'te yayımlanan **Şolpan** dergisinin mirasçısı sayılmaktadır (Esdaulet 2011).

Avıl tili (1926-1929) Cumhuriyetin ilk tarım gazetesi olma özelliğini taşımaktadır. Bu dönemdeki yazılı basında Kazakistan'da Sovyet Hükümeti'nin hâkimiyetine dair ideolojik tartışmalar yer almıştır. Özellikle **Enbekşi Qazaq** (Emekçi Kazak), **Avıl tili** (Köy dili) ve **Sovetskaya step** (Sovyet Bozkır) gibi yayınlar Sovyet egemenliğinin yerleşmesine hizmet etmiş, sadece Bolşeviklerin hizmetleri vurgulanırken millî bağımsızlık mücadelesi veren A. Bökeyhan, A. Baytursın, M. Çokay gibi Alaş taraftarları Sovyet yönetiminin düşmanları olarak gösterilmiştir (Nurgali 2006: 29).

Ülke Parti Komitesinin Büro Meclisi tarafından ayda bir kez yayımlanan **Leninşil Jas** (1927) (**Leninci Genç**), edebî-pedagojik ve ilmî makalelerin yayımlandığı **Jaña Mektep** (Yeni Mektep), 4 sayfalık 1500 tirajla yayımlanan **Ana Tili** gazeteleri ile birlikte, 1928'de yayımlanan **Enbekşi Qazaq** (Emekçi Kazak) bu döneme ait diğer yayınlardır. Günlük olarak çıkarılan bu gazete ile birlikte Kazak Türkçesi ile yayımlanan **Avıl Tili** (Köyün Dili) (1926-1929), **Jumışşı** (İşçi), **Leninşil Jas** (Leninci genç) gazetelerinin genel tirajı 43,2 bine ulaşmıştır (Smagulova, 2011: 45). Bu yayınlarda daha çok Sovyet

egemenliğinin yerleşmesi, devrim karşıtlarıyla mücadele ve Bolşeviklerin hizmetlerinin konu alındığı makaleler yayımlanmış, millî bağımsızlık hareketleri olumsuz bir yaklaşımla sunulmuştur (Nurgali 2006: 29).

1928’te Latin alfabesinin kabulünden sonra **Jaña Mektep** (Yeni Mektep), **Jarşı** (Haberci), **Qızıl asker** gazeteleri Latin alfabesi ile çıkarılmıştır (Smagulova 2011: 46).

30’lu yıllara gelindiğinde Kazak süreli yayınları tamamıyla parti propaganda aracı hâline gelmiş, tüm cumhuriyet, bölge, il ve ilçelerinde Sovyet ideolojisinin propagandasını yapmıştır. Bu dönemlerde basın Bolşevik ideolojisinin bir aracı olmakla birlikte o yıllardaki Kazak siyasî, sosyal, ekonomik ve kültürel hayatının bazı meselelerini açıklayan bir kaynak olarak da değerlendirilmektedir (Smagulova 2011:7).

1930’da ülkedeki gazete sayısı 40’a ulaşmış, bunların 20’si Kazak Türkçesi ile yayımlanmıştır. Ancak bu gazetelerin hepsi de istikrarlı bir şekilde yayımlanmamıştır. Bunda bazı gazetecilerin ve uzmanların etkisi ile kâğıt yetersizliğinin, baskının kötü olmasının etkisi olmuştur. 1931’de ülkedeki gazete sayısı 85’dir. Kazak Türkçesi ile yayın yapanların sayısı ise 37’dir. Bunların içinde en yüksek tiraja sahip olan, 33.600 baskı ile **Sotsiyalistik Qazaqstan** (Önceki adı *Enbekşi Kazak*) ve **Leninşil Jas** (Leninci Genç) olmuştur (Smagulova 2011: 46). 1932’de bölgesel gazeteler dâhil gazete sayısı 79’dur, bunların içinde 42’si Kazak Türkçesi ile, 34’ü Rusça ve 3’ü Özbek Türkçesi ile, ülke genelindeki 12 derginin 7’si Kazak Türkçesi ile 5’i Rusça ile yayımlanmıştır. 1935’te ise sadece Almatı’da Kazak Türkçesi ile 10 gazete, 3 dergi olduğu bilinmektedir (Smagulova 2011: 20-48).

1930’ların sonu ve 40’lı yılların başı Kazak aydınları ve gazetecileri için zor geçmiştir. Özellikle Stalin’in baskı (*repressiya*) döneminde, Kazak gazetecilerinin büyük bir bölümü “faşist” olarak suçlanmış ve cezalandırılmıştır. “Aydın sınıfının soykırımının

yaşandığı” (Uludağ 1992: 281) bu dönem, aynı zamanda bir “siyasî sürgün” dönemidir (Nurgali 2006: 29).

1946-1960 yıllarında savaştaki duraklama döneminden sonra Kazak basını gelişmeye başlamıştır. Bu dönemde yayın hayatına başlayan yazılı basın araçları şunlardır: 1952’de G. Musirepov redaktörlüğünde çıkarılan, Rusça - Kazakça ikidilli yayımlanan, hem Kazak edebiyatındaki hem de Kazak basınındaki hiciv anlayışının gelişmesine etki eden hiciv dergisi **Ara** (Arı) (1956) (Allabergen vd. 2010: 242), haftalık pedagojik gazete olan **Qazaqstan muğalimi** (Kazakistan Muallimi) (Allabergen vd. 2010: 166), 1958’de yayımlanmaya başlayan toplumsal-siyasî ve edebî dergi **Mädeniet jäne turmıs** (Medeniyet ve Hayat) (1989) **Parasat**, 1960’da **Bilim jäne enbek (Zerde)** (Bilim ve Emek), 1969 yılından beri edebiyat- sanat ve toplumsal- siyasî almanak olarak ayda bir kez yayımlanan, bugün Muhtar Şahanov ve Kudiyar Bilal redaktörlüğünde yayın hayatına devam eden **Jalın** (Alev) dergisidir (Allabergen 2010: 250).

1960-1980 yıllarında ise, Eski Sovyet yönetimi ve komünizmin yerleşmesi paralelinde daha çok yerel gazetelerin çıktığı görülmektedir. 1985 ve sonrası dönem ise medyanın yeniden yapılandığı dönemdir. 1987 de Kolbin döneminde gençler için yayınların gerekliliği konusu üzerinde durulmuş ve bunun neticesinde bu dönemin başta gelen yayınlardan **Aray** ve **Zarya** dergileri iki dilli olarak (Allabergen vd. 2010:262-265) yayımlanmıştır.

1985-1991 Gorbaçov’un yeniden yapılanma süreci bağımsızlığa kadar “açıklık” ve “demokratikleşme” esasında medyanın yeniden ele alındığı dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde Kazakistan’da çeşitli siyasî partiler ve hareketlerin ve bunlara bağlı olarak çeşitli basın organlarının oluştuğu görülmektedir. 27 Haziran 1991’de “Kazak SSC’deki Toplumsal Organizasyonlar Hakkında” yasa kabul edildikten sonra **Alaş**, **Halıq Kongresi**, **Jeltoqsan** (Aralık) başta olmak üzere, pek çok yeni siyasî parti ve

hareket ortaya çıkmış ve bunlar, kendi ideoloji ve faaliyetlerini halka aktarabilmek için kendi gazetelerini yayımlanmaya başlamışlardır.

Kazak gazete ve dergileri, Rusların vilayet gazeteleri ile başlayan “basını propaganda aracı olarak kullanma” yöntemini farklı şekilde kendi yayınlarında devam ettirmişlerdir. Qazaq gazetesinden itibaren, gazetelerin halkı bir araya getirme, farkındalık yaratma vasfı görülmektedir. Kazak basın tarihi, zengin ve mücadeleci bir geçmişe dayanmaktadır. İktidar, sadece millî konulara değinen makalelerin yayımlandığı gazeteleri değil, örneğin *Sadak* (Yay), *Balapan* (Balaban) gibi edebî dergileri bile tehlike olarak görmüş ve yayınlarını durdurmuştur. Fakat Kazak aydınları tüm bu baskılara rağmen yılmamışlar, kimi zaman gazetenin adını değiştirerek kimi zaman basım yerini değiştirerek savundukları dava için yazmaya devam etmişlerdir.

Bolşevikler tarafından işgal siyaseti gerçekleştirilirken de öncelikle aydınların sesi kısılmış, bu gerçekleştirilirken Kazak dilindeki basın engellenmiş, birçok gazete ve dergi bu sebeple kapanmıştır. Örneğin, bağımsızlık alana kadar milliyetçilik suçlaması ile Kazakça *Qazaq*, *Sarı arka* (Kazak Bozkırı), *Birlik tuvi* (Birlik Tuğu), *Jas Azamat* (Genç Vatandaş) *Alaş*, *Uran*, *Abay* gibi Kazakların millî yönelime sahip demokratik yayınları çeşitli iftira ve karalamalarla kapatılmıştır (Allabergen vd. 2010: 48). Mustafa Çokay (1890-1941)¹³⁹, *Jas Türkistan* (Genç Türkistan) (1929-1939) dergisindeki yayınlarında Müslümanlık ve Türkçülük fikirlerini hayata geçirmek istediği için¹⁴⁰ yine Bolşevikler

¹³⁹ Mustafa Çokay, 1917’de Taşkent’te *Birlik Tuvı* gazetesini çıkararak, redaktörlüğünü yapmıştır. Daha sonra katıldığı kurultaylarla Alaş bağımsızlık hareketine hizmet etmiştir. Baskılar yüzünden yurt dışına çıkmak zorunda kalmış fakat yayın faaliyetleriyle bağımsızlık mücadelesine devam etmiştir. 1927’de Zeki Velidi Togan’ın redaktörlüğü ile yayımlanan “Yeni Türkistan” (*Jaña Türkistan*) ve Genç Türkistan (*Jas Türkistan*) dergilerine dâhil olup Sovyet siyasetini eleştiren yazılar yazmıştır. Türkistan Millî Birliği (*Türkistan Ultık Birliği*) organizasyonuna liderlik etmiş bununla birlikte vefatına kadar basın faaliyetlerine devam etmiştir (Tileşov, Kamzabekulı, (2014) *Alaş Kozgalısı*, Sardar Baspa üyi, Almatı; http://alash.semeylib.kz/?page_id=111 “Şokay Mustafa”, erişim tarihi: 27.07.2019) Ayrıca ayrıntılı bilgi için Abdulvahap Kara (2002), *Türkistan Ateşi, Mustafa Çokay’ın Hayatı ve Mücadeleleri*, da yayıncılık, İstanbul.

¹⁴⁰ Bolşevik istihbarat servisi tarafından öldürülen Şakerim Kudayberdi, diri diri gömülen Rayımjan Marsekov (Esdaulet 2011) Stalin yönetimi tarafından “halk düşmanı” ilan edilerek idam edilen Alihan Bökeyhan, Ahmet Baytursın, Mağjan Jumabay (1893-1938) ve niceleri gibi Kazak halkına basın yoluyla aydınlatmaya çalışarak hizmet etmişlerdir.

tarafından tutuklanmış, ilk Kazak millî marşının yazarı olan Jüsipbek Aymavtulı (1889-1931)¹⁴¹ da idam cezasına çarptırılan ilk edebiyatçılardan biri olmuştur. Türkistanlı aydınlar, *Jaňa Türkistan* dergisi ile Bolşevik rejimine karşı muhalif tavrıyla, rejimin uygulamalarını ve olanları dünyaya duyurmaya çalışarak Türk dünyasında ses getirmişlerdir. Ancak dergi 1931’de Bolşevik hükümetinin siyasî baskısı sebebiyle kapatılmıştır. 1929-1939 yıllarında yayımlanan *Jas Türkistan*’da da Bolşevikleri eleştiren yazılara yer verilmiştir (Demirel 2019: 12).

Söz konusu dönemde basının, askerî sansürün sert kontrolü altında olduğu, “Qazaq” gazetesinin her sayısındaki “askerî sansür ile izin verilmiştir” ibaresinden de anlaşılmaktadır. Gazetenin 3 Ağustos 1914 tarihli sayısında baş makale yayımlanmamış, bununla ilgili “baş makale redaksiyonun izin vermemesinden dolayı yayımlanmamıştır” notu düşülmüştür (Allabergen vd. 2010: 56).

5.1.2. Bağımsızlık Sonrası Kazak Millî Basını

Kazakistan Cumhuriyeti’nin kurulduktan sonraki dönemi, uzmanlara göre medya sisteminin kuruluşunun ilk aşamasıdır. Ülkede, 1991-1995 yıllarında pratik olarak bağımsız medyanın bulunmayıp, devlet tekelinde olduğu görüşü hâkimdir. Bu dönemde medya faaliyetleri yasa çerçevesinde belirlenmiş, 1992 yılının Nisan ayında yayımlanan Cumhurbaşkanının kararnamesinde, pazara geçişte medyayı korumak için önlemler alınması talimatı verilmiştir. Böylelikle medya alanının gelişmesi teşvik edilmiş ancak bu medyanın Pazar ekonomisinde niteliksel olarak büyümesi için yeterli olmamıştır. Pazara geçişle birlikte kâğıt, baskı hizmeti ve iletişim için kullanılan fiyatlar artmıştır. 1997 yılının Eylül ayında başka bir kararname ile Kazak Devlet Haber Ajansı (KazTAG) kaldırılmış, yerine Kazak Haber Ajansı (KIA) kurulmuştur, Kazakistan Basın ve Kitle

¹⁴¹ Jüsipbek Aymavitulı’nın hayatı ve faaliyetleri için bakınız: N. Kuvantayulı (2013) *Alaş Orda Baspasözi Jäne Jusipbek Aymavitulı, Altay Press, Öskemen*. <http://kazneb.kz/bookView/view/?brId=1164739&lang=kk>, erişim tarihi: 27.07.2019.

İletişim Araçları Ulusal Ajansı ve sonrasında Kazakistan Enformasyon ve Toplumsal Uyum Bakanlığı yetkili organ olarak belirlenmiştir (Morozov, <http://kisi.kz/ru/categories/politicheskaya-modernizaciya/posts/razvitie-smi-respubliki-kazahstan-za-gody-nezavisimosti>, erişim tarihi: 15.09.2019).

Kazakistan Cumhuriyeti'nde devlet yönetiminde siyasî sistemle birlikte siyasî iletişimin ana araçları olan kitle iletişim araçları da sürekli gelişmektedir. Bu gelişme ülkedeki siyasî istikrarı gösteren siyasî bir süreç olarak değerlendirilmektedir (Körpebaev 2013: 109). Ülkede basın ve ifade özgürlüğü anayasa ile garanti altına alınırken, basın faaliyetleri Kazakistan Kitle İletişim Hakkındaki yasa ile düzenlenmiş ve basında sansür yasaklanmıştır (<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z990000451> , erişim tarihi: 16.09.2019).

Kazak gazeteciliğinde demokratik basın ise 80'li yılların sonu, 90'lı yılların başında oluşmaya başlamıştır (Junusova 05.05.2013). 2006 yılında Kazak Türkçesi ve Rusça basının temsilcileri olan gazeteciler arasında çıkan anlaşmazlıkta, Kazak Türkçesi ile yazan gazetecilerin kötü olduğu, iyi yazamadıkları, düşük kalitede oldukları algısı ortaya konmuştur (Erkimbay 11.07.2011). Fakat 10 yıl içinde Kazakistan'da hızla gelişen yeni medyada yer alan Kazak dilli blogların yöneticileri olan Kazak gazeteciler, bu sayfaların dil ve içerik kalitesini artırmış, böylece Kazak Türkçesi ile hazırlanan yeni medyaya da ilgi artmıştır (Gulsaraturabayeva 08.04.2016). Bağımsızlıktan sonra özellikle Kazak dilli basının üzerinde durduğu konuların başında millî ve tarihî şahsiyetlere dair bilgilerin verilmesiyle halka ortak kimliğini hatırlatmak hedeflenmiştir (Kırımlı 2014: 365) Bu da göstermektedir ki yine basın, tarih şuuru oluşturma ve dolayısıyla devlet ideolojisinin halka aktarılmasında araç olmuştur.

Ülkede 1990'da toplamda 400 gazete ve dergi yayımlanırken, 2005'te ülke genelinde 1047 gazete 400 dergi yayımlanmıştır (Kumabekova 2013: 231). 15 Ocak 2019 itibarıyla 1800 gazete, 990 dergi yayımlanmaktadır (<http://mic.gov.kz/ru/pages/smi>)

<http://netref.ru/azastan-respublikasi-kolik-jene-kommunikaciya-ministrliqi.html?page=6>, erişim tarihi: 15. 09.2019).

5.1.2.1. Egemen Qazaqstan (*Egemen Kazakstan*)

Bağımsızlık sonrasında da yayın hayatını sürdüren gazetelerin en önemlilerinden biri Almatı ve Astana’da yayımlanan resmî gazete statüsündeki ***Egemen Qazaqstan***’dır. “Kazak basınının ocağı” sayılan bu gazete toplumsal, siyasî, millî bir gazetedir (Bekniyazov 2005: 57). Yayımlandığı ilk dönemlerde, Bolşevik basınının önemli organlarından biri olan gazete, Smagül Seduakasov, Saken Seyfullin, Turar Rıskolov, Muhtar Avezov gibi isimlerle yayın hayatına başlamıştır. 2013’ten beri bu isimle yayımlanmakta olan bu gazetenin adı pek çok kez değiştirilmiştir. İlk kez 17 Aralık 1919’da *Uşkın (Kıvılcım)* adı ile 37 sayısı yayımlanmıştır. Bu ad ile yayımlandığı dönemlerde amacı köy halkını bilgilendirmek olmuş ve genellikle Sovyet Hükümeti’ni destekleyen yazılara yer verilmiş fakat 1920’de kapatılmıştır. 1 Kasım 1920’de adı *Enbek tuvı (Emek Tuğu)* olarak değişerek yayınına devam etmiştir. Bu dönemde gazetenin yönetiminde bulunan S. Seyfullin’in takma ad ile siyasî yazıları yayımlanmıştır. 1921’de *Enbek tuvı*’nın ilavesi olarak Orenburg’da *Enbekşi Qazaq* (Emekçi Kazak) adıyla yayımlanmıştır. Gazete 1931’de tekrar ad değiştirerek Kazakistan’da kolektifleştirme döneminde *Sotsialistik Kazakistan (Sosyalist Qazaqistan)* adıyla Kazakistan Komünist Partisi’nin merkez yayını olarak yayımlanmaya devam etmiştir (www.egemen.kz ; Zhylysbayev 2004: 80; Omaşev 2013:5; Allabergen vd. 2010:111). Gazetenin adı, 1991’de bağımsızlığın ilanından sonra *Egemendi Qazaqstan* olarak değişmiştir. En son olarak da 1 Ocak 1993’ten itibaren renkli olarak yayımlanmaya başlamış, formatı pek çok bakımdan değişmiş, *Egemen Qazaqstan* adıyla bugüne kadar yayın hayatına devam etmiştir (www.egemen.kz, erişim tarihi: 19.10.2017; Zhylysbayev 2004: 80).

Gazetede çoğunlukla siyaset ve ülke liderleri hakkında bilgiler yer almaktadır. Bu haberlere genellikle birinci sayfada yer verilmektedir. Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Parlamento Başkanının yurt dışına yaptıkları resmî ziyaretleri, röportajları, rapor ve fotoğraflarına yer verilmektedir (Bekniyazov 2005: 57). Bununla birlikte devlet yönetim organlarının kanun ve yönetimi ile ilgili faaliyetlerini halka aktarması bakımından da ayrıcalıklı bir yere sahip olmuştur. Toplumsal konular, ekonomi, spor haberleri ile birlikte dünyada olup biten olaylara ilişkin haberler de *Egemen Qazaqstan* gazetesinin sayfalarında yer alan diğer konulardır. Bugün daha çok devlet işlerinde çalışanların abone olduğu bir gazetedir. 1995'te 70 000'den fazla tirajı olan gazetenin tirajı günümüzde 200 000'e ulaşmıştır. Aynı zamanda *Egemen Qazaqstan*, ülkedeki yeni teknolojilerden faydalanan ve internet sayfası da çok takip edilen gazetelerin başında gelmektedir. T. Bekniyazov 2005'te "Demokratik Toplum ve Basın" (*Demokratıyalıq qogam jäne baspasöz*) adlı çalışmasında, *Egemen Qazaqstan*'ın en yüksek tirajlı gazete olduğunu belirtmiştir (Bekniyazov 2005). Günümüzde de bu konumunu korumaktadır.

5.1.2.2. *Jas Alaş*

Birkaç siyasî rejime tanıklık etmiş, Kazak basının bir diğer köklü gazetesi ***Jas Alaş*** (Genç Alaş) ilk kez 22 Mart 1921'de Taşkent'te yayın hayatına başlamıştır. İlk redaktörü, Türkistan Komünist Gençler Birliği Merkez Komitesi üyesi G. Muratbayev olan gazete, bir süre finansal sıkıntılar sebebiyle yayına ara vermiştir. Sovyet Hükümeti döneminde 300.000'e yakın tirajı olan bu gazetede Kazak yazarlara sadece spor ve siyaset hakkında yazma özgürlüğü verildiği için siyaset konusunda yazılar yer almamıştır. 1924'ten sonra kısa bir dönem dergi olarak yayın hayatına devam etmiştir. 1924 yılında *Enbekşi Qazaq* gazetesinin bir sayfası *Leninşil Jas* (Leninci Genç) olarak yayımlanmış, onun ismi de 1925' ten sonra *Jas Kayrat* olmuştur. 22 Eylül 1927'den 1991 yılına kadar yine Bolşevik yayın organı olarak yüksek tirajla *Leninşil Jas* adıyla yayınına devam etmiştir. Gazete, bağımsızlıktan sonra 1991'de *Jas Alaş* ismini alarak yayın hayatına

devam etmiş ve millîleşmeye başlamıştır. Bugün Almatı’da çıkarılan gazetenin 140 bin tirajı vardır ve sayfalarında siyaset, edebiyat, ekonomi, ekoloji, hukuk gibi alanlarda yazılar yayımlanmaktadır (İsina 2001: 24; www.zhasalash.kz/gazetturaly/ erişim tarihi: 19.10.2017).

Jas Alaş gazetesi ilk zamanlar gençler için çıkarılmaya başlanmış olsa da bugün okurları daha çok orta yaş ve üstündekilerdir. 1996 yılında kriz nedeniyle 3 ay yayımlanamayan gazetenin, 2000 yılında tirajı 8 bine çıkmış ve “Kazakistan’ın en iyi gazetesi” seçilerek altın yıldız ödülünü almıştır (Jusip 27.07.2017).

Jas Alaş gazetesinin 2000’ li yıllarındaki sayısında çoğunlukla ekonomi, petrol, içme suyu ve Hazar Denizi meselesi, işsizlik meseleleri konu edilmiş, 2001’de Kazakistan’ın Demokratik Seçimi kurulduktan sonra muhalefeti destekleyen yazılara yer verilmiş, Altınbek Sarsenbayoğlu *Aq Jol* Partisine katıldıktan sonra bu partiyi, akabinde de *Nağız Aq Jol* (gerçek ak yol) Partisi’ni destekleyerek muhalif olmuştur. Altınbek Sarsenbayoğlu’nun ölümünden sonra gazetenin redaktörlüğüne ağabeyi İrisbek Sarsenbayev devam etmiştir (Mamuşulu 18.03.2011). 2002 yılında Kazakistan’da sağlık yılı olduğu için çoğunlukla sağlıkla ilgili haberler yayımlanmıştır. 2011’de ise otomobil, otoyollardaki trafik, dil, konut, bankalardaki kredi meseleleri ele alınmıştır. Gazetede röportaj bölümü “açık sohbet” adını taşımakta olup, gazetenin röportajı sunmadaki farkı burada görülmektedir. Bu bölümde ilk olarak herhangi röportaj konusunun içeriğini açmak için kısaca yazarın fikri verilmekte, sonra sorulara yanıt verilmektedir. Bu röportaj ise sonunda yazar, bir sonuç ortaya koymaktadır. Aynı zamanda röportaj verenin fotoğrafına yer vererek gazete kendine has bir uygulama geliştirmiştir (Jaksılıkbaeva 2011: 213). Gazete, 2009’dan itibaren internet üzerinden de yayımlanmaktadır. Devletten destek almayan, bağımsız olan gazetenin finansı sadece okurlarının gazeteyi satın almaları ile sağlanmaktadır. Salı ve perşembe günleri yayımlanan, 2017’den beri Ruslan

Erbota redaktörlüğünde yayın hayatına devam etmekte olan gazetenin tirajı 22.000’dir (Erbota 2017).

5.1.2.3. Kazak Yazılı Basınındaki Diğer Süreli Yayınlar

Toplumsal, siyasî içerikteki **Aқиқат** (Hakikat) dergisi, Sovyetler Birliği’nde yeni ekonomi politikasının yürürlüğe girdiği dönemde, 1921’de, Taşkent’te *Komünist Kazakstan* adıyla yayımlanmaya başlamıştır. Dergide, Muhtar Avezov’un ilk hikâyesi *Korgansızdñ küni* ‘Korumasızların Günü’ yayımlanmıştır (Esdaulet 2011). 1991’de Merkez Parti Komitesi tarafından dergiye **Aқиқат** adı verilmiştir. Yayımlandığı dönemde siyasetten bilime, sanat ve edebiyattan tarıma kadar çok farklı konuları ele almış olan dergi, aynı zamanda Kazak basının aynası, halk tarihinin şeceresi (Allabergen vd. 2010:121) olarak kabul edilmiştir.

1928 yılında yayın hayatına başlayan ve ilk zamanlar **Jaña әдебиет** (Yeni Edebiyat) diye isimlendirilmiş, 1932’de **Әдебиет maydanı** (Edebiyat Meydanı) adını almış, sonradan adı **Әдебиет және искусство** (Edebiyat ve Sanat) olan **Juldız** (Yıldız) dergisi, II. Dünya Savaşı nedeniyle 1942 ve 1943 yıllarında yayın hayatına ara vermiştir. 1944’ten itibaren **Maydan** (Meydan) adı ile devam eden dergi, 1957’den itibaren kültür-edebiyat dergisi olarak **Juldız** adıyla yayımlanan millî bir dergidir (Allabergen vd. 2010, 147-154; Esdaulet 2011). Yayımlandığı ilk günden itibaren Kazak edebiyatının önemli

pek çok isminin eserlerinin yayımlandığı dergi, yayın hayatı boyunca Kazak kültür ve edebiyatının nabzını tutmuştur.

90'lı yıllarda basında, özellikle süreli yayınlarda 20 ve 30'lu yılların karanlıkta kalan noktaları en önemli meselelerden biri olmuş ve özellikle tarımın zorla kamulaştırılması, kıtlık dönemi (*kırgın*), ayrıntılı biçimde araştırılmış, basın kamuoyunun biçimlendirilmesi yönünde faaliyet göstermiştir (Nurgali 2006: 62). Bağımsızlıktan itibaren, bağımsız yayınların sayısı da artmıştır (Allabergen 2010: 276). Bunlardan Kazak dilli ve ulusal olanlar şunlardır:

Qazaq Ädebieti gazetesi 10 Ocak 1934'te haftalık olarak cuma günleri yayın hayatına başlamıştır. İlk dönem redaktörleri Kazak edebiyatının önemli simalarından olan Gabit Müsrepov, Saken Seyfullin gibi isimler olmuştur. Edebiyat, kültür ve sanat gazetesi olma özelliği taşımakta ve Kazak Yazarlar Birliği tarafından yayımlanmaktadır (<https://qazaqadebieti.kz/>, erişim tarihi: 20.10.2017).

Çocuklar için 1930 yılından itibaren yayımlanan, adı "*Kazaktan pioneri*" olan gazete 1990'dan itibaren **Ulan** adıyla yayına devam etmiştir. 1988'den beri yayımlanmakta olan bir diğer gazete sosyopolitik içerikteki **Almatı Akşamı**'dır. Haftada üç gün yayımlanmaktadır (Allabergen vd. 2010:171-204).

Ana Tili (Ana Dili) gazetesi 1990 yılından itibaren yayımlanmakta sadece dil ile ilgili değil aynı zamanda memleket meselelerine ve siyaset ile ilgili de haberlere de yer vermektedir. 12 sayfa olan gazetenin 26. 000'e yakın okuru vardır (<http://anatili.kz>, erişim tarihi: 20.10.2017).

Türkistan siyasî gazetesi 1994 yılından itibaren yayın hayatına başlamış olup 2010 yılından beri 12 sayfa ve 4 ekle yayımlanmaya devam etmektedir. Rusça ve Kazak Türkçesi ile yayımlanan bu gazetenin eklerinden biri olan *Taykazan*, ulusal meseleler, dil din, gelenek ve siyaset alanında faaliyet göstermektedir. *Jahan* (Cihan) eki de uluslararası

siyaset ve Kazak halkının diğer Türk dilli halklar ile temasına öncelik vermektedir (www.turkystan.kz, erişim tarihi: 20.10.2017).

1992 yılında yayımlanmaya başlayan **Qazaqstan Zaman** gazetesinin 22 sayfası Kazak Türkçesi ile 2 sayfası Türkiye Türkçesi ile yayımlanmaktadır. Haftalık olarak yayımlanan gazete, Türkiye'deki Zaman gazetesinin Kazak baskısıdır ve 13. 500 tiraja sahiptir (<https://el.kz/kz/news/archive/content-26499>, erişim tarihi: 20.10.2017).

Bir başka sosyopolitik gazete ise **Qazaq Üni** (Kazak Sesi) gazetesidir. 2000 yılında **Jas Qazaq Üni** adıyla yayımlanmaya devam etmiştir. Gazete, hem tarihi meselelere hem de güncel konulara cesurca yer vermiştir. Hâlen millî çizgide yayınına devam etmektedir (Allabergen, 2010: 276; www.qazaquni.kz, erişim tarihi: 20.10.2017).

Ayqın gazetesi 2004 yılından beri siyaset, ekonomi, spor ve toplumsal olaylar hakkında yayın yapan gündelik bir gazetedir. Pazartesi günleri 32 sayfalık gazete bir ekle birlikte yayımlanmaktadır. Günlük 40.500'ün üstünde tiraja sahiptir (<http://aikyn.kz/>, erişim tarihi: 20.10.2017).

Alaş Aynası günlük olarak yayımlanan başka bir siyasî gazetedir. 8 sayfadan oluşan gazetenin tirajı 10.000'dir (<http://alashainasy.kz>, erişim tarihi: 20.10.2017).

Bunlardan başka, bölgesel pek çok gazete yayımlanmakta olup bunların başında; Almatı'daki Toplumsal ve siyasî bir gazete olan **Almatı Aksanı** ve **Jetisuv** gelmektedir. **Sağıştı**, **Baylanıs**, **Juma**, **Golos** gibi pek çok Rusça ve Kazakça gazete yayımlanmaktadır.

2005'te yayın hayatına başlayan **Jas Qazaq** gazetesi, cuma günleri yayımlanan ve 12 sayfadan oluşan bir başka ulusal gazetedir. Bu gazete ile birlikte **Türkistan**, **Altın Orda** gibi gazeteler, zengin içerikte ve bağımsız gazeteler olarak değerlendirilmiştir (Kazak Baspasözi 2008: 99).

2005 yılında yayımlanmaya başlayan **Alaş Jurnalı**, tarihi bir dergi olup Almatı'da iki ayda bir kez yayımlanmıştır (Tileşov, Kamzabekulı 2014: 36).

Bunların dışında Rusça yayın yapan Kazak basın tarihinde önemli sayılan ve yüksek tirajlı gazetelerden ise, **Kazahstanskaya Pravda** (Kazakistan Gerçeği) ulusal günlük gazetelerden biridir. 1 Ocak 1920 'de yayımlanmaya başlamış bir kamu politika gazetesidir (www.kazpravda.kz, erişim tarihi: 20.10.2017). Bir başka sosyopolitik gazete **Vremya** (Zaman) da haftalık olarak Rusça yayımlanmaktadır. Yine Rusça, **Yujniy Kazahstan** (Güney Kazakistan) adındaki sosyopolitik gazete 1925'ten beri Çimkent, Jambıl ve Kızılorda'da yayımlanmaktadır (www.yujanka.kz, erişim tarihi: 20.10.2017). **Veçerniy Almatı** (Almatı Akşamı) adındaki gazete ise 1936'da Sosyalist Alma- Ata adında yayımlanmıştır. 1920 yılında Leninci Kazak gençleri tarafından **Leninskaya smena** (Lenin Nöbeti) adıyla yayın hayatına başlayan 1991'den itibaren ve bugün hâlen adı **Ekspress K** olarak devam eden gazetenin o dönemdeki tirajı 300 bini aşmıştır. Redaktörü Oleg Nikanov sonradan **Karavan** adlı gazetede redaktör olarak iş hayatına devam etmiştir. Gazete 90'lı yıllardaki krizden etkilenmiş ve yönetimi değişerek oligarkların gazetesi hâline gelmiştir. Sosyopolitik haberlere yer veren günlük gazete, haftada beş gün yayımlanmaktadır (Boreyko 2016: 63, <http://www.express-k.kz/>, erişim tarihi: 20.10.2017) **Karavan**, 1991'den itibaren yayımlanan ve bağımsız olan gazete, haftalık olarak basılmaktadır (Allabergen vd. 2010: 279).

5.2. BASIN-SİYASET İLİŞKİSİ

5.2.1. Bağımsızlık Öncesi Dönem

Birinci Dünya savaşı ile birlikte pek çok ülke için basının kamuoyu üzerindeki etkisi daha çok fark edilmiş olup, devletlerin siyasî bakımdan ilerlemelerinde basın faktörü ön plana çıkmıştır. Basın savaş zamanlarında “ikinci silahlı kuvvet”, barış zamanlarında “siyasî otoritenin yardımcısı” olmuştur (Uslu 2013:1). Kazak basın tarihinde, basının genellikle siyasetin etkisinde geliştiği söylenebilir.

Bağımsızlıktan önce Qazaq gazetesi, Dala ve Sarıarka gibi yayınlarla Türkistan’da özel ve özgür basının temelleri atılmıştır (Kocaoğlu 2014: 741).

Rusya’da 1905 İhtilali ve I. Dünya Savaşı ile 1917 İhtilâline kadarki süreçte, basının bazı kısıtlamalara rağmen Bolşeviklerin de dâhil olmak üzere her türlü bakış açısını bir derece yansıtmış olduğu görülmektedir. Hükümetin yasakları veya cezaları, yayının isminin değiştirilmesi gibi basit bir düzenleme ile atlatılabilmiş ya da editörler hapis cezası alırken, önemli politik yazarlar işlerine devam edebilmişlerdir (Riasanovsky-Steinberg 2011: 487). A. Baytursın’ın belirttiğine göre, 1905 İhtilâlinde sonra Kazakistan’da oluşan siyasî ortamda farklı görüşlere sahip olan aydınlar iki grup oluşturarak siyasî faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Kazak aydınlarından Kazakların ilk gazetecisi sayılan M. Seralin ve A. Seydalin’in yayımladığı *Ayqap* Dergisi etrafında toplananlar Kazak Türkleri arasında ihtilâlcî fikirleri yaymaya çalışmışlar, halkı göçebe hayat tarzını terk edip yerleşik hayata teşvik etmişler, Tatar aydınları ile birleşmişler ve Çar Hükümeti tarafından yürütülen sömürge siyasetine karşı sosyal fikir oluşturmaya yönelik faaliyetlerde bulunmuşlardır. İkinci grup aydın ise Bökeyhan önderliğinde hem Kazakların yaşam tarzlarını değiştirmelerine hem de Tatarlar ile birleşmeye karşı olmuşlardır (Aulbekova 2003: 24).

1917 yılının Kasım ayında *Qazaq* gazetesinde yayımlanan Alaş Parti programında Alaş aydınları, oluşturdukları projenin 3. Maddesinde “Esas Hukuk” diye adlandırdıkları maddede “toplantı yapma, topluluk kurma, gazete yayımlama, kitap çıkarma özgürlüğü” üzerine tartışmışlardır (Kazak Baspasözi 2008: 84). Seküler görüşe sahip ve modernleşme yolunda fikir üreten *Qazaq* gazetesi yazarları ve dönemin aydınlarının Kazak basın tarihinin en önemli süreli yayınlarından biri olan *Qazaq* gazetesinde yer alan yazıları, halkı etkilemiş ve siyasî bilinç oluşturarak, birçok siyasî değişikliğe de yol açmıştır. Bu gazete aynı zamanda Kazak siyasî hayatının gelişimine de büyük katkıda bulunmuştur. Gazete etrafında toplanan Kazak aydınları, Alaş hareketi oluşumunda ve Kazak siyasî düşüncesinde önemli bir yere sahip olmuşlardır (Kalkan 2013: 220-313).

5.2.2. Bağımsızlıktan Sonraki Dönem

Sovyetlerin dağılmasından sonraki ilk yıllarda Kazak basını ideolojik farklılıklar olmadan siyasî iktidarı destekleyen bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, ülkede bağımsızlığın elde edilmesinden sonraki liberal dönemde medya, devletin finanse etmesiyle birlikte devlet bilgi ve siyasetini uygulama dönemine geçmiştir. Yerel medyanın temel problemi de iktidar kurumlarına finansal ve kurumsal bağımlılığı olmuştur. Kazak gazetecilerinin %56’sı, yerel medyayı iktidar kurumlarının halka etki etme aracı olarak karakterize etmişlerdir. Medyada okuyucuların ilgisini çekmeyen ve iyi anlaşılmayan karar, ferman ve yerel iktidarın ilanları yayımlanmıştır. Fakat sonrasında yerel medyanın gelişmesine ayrıca dikkat edilmiştir (Şingisova 2014: 94-95).

Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra, Kazakistan’da Kazak aydın ve siyasetçileri **Kazak kimliğinin ulusal kimliğe dönüşmesi için** gayret etmişlerdir. Bu da basına yansımıştır. Resmî makamlardan önce, 1990’larda Kazak aydınları bu konunun üzerinde çalışmaya başlamışlar bağımsızlıktan sonra ise, bu konudaki resmî çözüm, Kazak Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev’in 4 Nisan 2003’te “Ulusa Sesleniş”

konusmasındaki *Mädeniy mura* “Kültürel Miras” adlı büyük proje kapsamında (http://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/kazakstan-respublikasynyn-prezidenti-n-a-nazarbaevty-n-kazakstan-khalkyna-zholdauy-2003-zhylhy-16-sauir-n, erişim tarihi: 10.10.2019) genel Türk ve İslâm mirasına dayanan Kazak kültürel, tarihî, etnografik, arkeolojik, linguistik, felsefi ve sanatsal değerleri konusunda temel bilgileri derleme ve arşivleme çalışmaları dâhilinde geniş çaplı bir program başlatılmıştır. Bu program aynı zamanda Kazakistan’daki millî uyanışın adımlarından biri olarak ve Kazakistan’ın devlet kimliğini ulusal, etnik kimlikle bağdaştırma eğilimi olarak görülmektedir (Hakim, Kırmılı 2009: 52; Zorlu 2019: 78).

Bugün, Kazak aydınlarının düşünce ve faaliyetlerinde önemli bir araç olarak faydalandıkları basın, Kazakistan Cumhuriyeti’nin ilanından itibaren de gerek siyasî iktidar gerekse muhalifler tarafından, halkı siyasî faaliyetlerden haberdar etmek için kullanılmaya devam etmektedir.¹⁴²

5.2.3. Basın-Siyasî İktidar ilişkisi

Günümüzde medya, iktidar ile toplumu birleştirmektedir. Medya (yasama, yürütme ve yargıdan sonra) dördüncü iktidar kaynağı sayılmaktadır (L. Althusser’in ifadesi ile “Devletin İdeolojik Aygıtlarından biri olan”) basın, hegemonyanın rızasına, statükonun korunmasına hizmet edebilmekte, aynı zamanda siyasî tercihleri yönlendirmede belirleyici rol oynamaktadır. Bilindiği gibi gerek Çarlık Dönemi’nde, gerekse Sovyetler Birliği Dönemi’nde basın “devletin ideolojik aygıtlarından” biri olmuştur. Yetmiş yıldan fazla süren Sovyetler Birliği döneminde, tüm kitle iletişim ve

¹⁴² A. Grozin, Kazakistan’da ideolojinin, hayatın her alanında abartılmaksızın çok etkili olmasına rağmen, ideolojik sistemin temelini oluşturan millî ideolojinin yapısının araştırılmaya açık bir alan olduğunu, bu konuya dair bilginin sistematik olmamakla birlikte bu bilgiye çoğunlukla süreli yayınlarda rastlanabileceğini ifade etmiştir (2001:373).

basın araçları sıkı bir şekilde takip edilip sansür uygulanmıştır (Kazak Baspasözi 2008: 84).

R. Williams’a göre, Komünist sistemler Lenin, Stalin’den miras kalan ve yıllarca süren kusursuz bir kontrol sistemine sahip olmuşlardır. Bir anlamda medyanın, kontrolü birçok otoriter ülkede olduğu gibi siyasî kontrolü korumanın ayrılmaz bir parçası olduğu (Williams, 2013: 2) görülmektedir. Kazakistan’daki basının da bu yönde olduğu görülmektedir.

Sovyetler Birliği döneminin milliyetsizleştirme ve enternasyonalleştirme (dünya işçi ve köylü kardeşliği) politikalarına 70 yıl boyunca maruz kalan Kazak Türkleri, bağımsızlıktan sonraki süreçte izlenen politikalarla hem bugünkü Kazak topraklarının son üç-dört asırlık tarihine hem de Kazakistan çevresinde asırlardır Kazak toprağı olmuş bölgelerdeki Kazakların siyasî, kültürel tarihlerine ait bilgilerle donatılmaya başlanmıştır (Hakim, Kırmımlı 2009: 58). Basın da esasında *perestroyka* (yeniden yapılanma) ve ardından gelen bağımsızlık yıllarında bu süreçte izlenen politikalardan payına düşeni almış, özgür basının oluşması için gereken koşullar oluşmuştur.

Bağımsızlık sonrasında, 28 Haziran 1991’de 23 Temmuz 1999’a kadar yürürlükte kalacak olan “Basın ve Kitle İletişim Araçları Hakkında Yasa” onaylanıp, basın özgürlüğü ilan edilmiştir. Buna göre, demokratik ve siyasî kültürün temeli sayılan medya hizmeti için toplumsal sorumluluk esaslı gazetecilik modeli talep edilmiştir (Aşım 2010, <https://articlekz.com/kk/article/17057>, erişim tarihi: 13.10.2019).

Ülkede, 1995 yılındaki anayasal değişiklikle otoriter modernleşme esasında başkanlık sisteminin temeli atılmış, bu dönemden itibaren cumhurbaşkanı ile meclis arasında yaşanan krizden sonra siyasî partiler ve yargı ile birlikte özel basın kuruluşları üzerindeki baskı da artmıştır (Khairmukhanmedov 2017: 1441).

Cumhurbaşkanı N. A. Nazarbayev 2005 yılında yaptığı halka sesleniş konuşmasında “İfade özgürlüğünün Kazakistan’ın demokratik gelişiminin temel şartı

olduğunu belirterek, “Kazakistan vatandaşlarının hak ve özgürlükleri ile ifade özgürlüğünün, derneklerin ve siyasî iradenin ifadesinin garantisini geliştirileceğini bununla birlikte haber alma ve yayma özgürlüğünü sağlayan yasal ve diğer şartların uygulanma ve korunmasının devam edeceğini” açıklamıştır (http://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/kazakistan-respublikasynyn-prezidenti-nenazarbaevty-n-kazakistan-halkyna-zholdauy-2005-zhylgy-16-akpan, erişim tarihi: 15.11.2019). Keza 2007 Parlamento seçimleri öncesinde de Seçim Kurulu kararıyla, tüm partiler içi medyaya erişim imkânı sağlanmış ve tüm partilere devlet televizyonlarında ücretsiz yayın hakkı verilirken ve devlet tarafından finanse edilen gazetelerde ücretsiz reklam alanı ayrılmıştır (Wilshin 2007:4).

Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev, basını halka ulaşmak için bir araç olarak görmüş, konuşmalarında yürütülen siyaseti halka ulaştırma, anlatmak için basının önemine işaret etmiş, ayrıca bölge valilerini halkın gazete ve dergilere abone olmasına yardımcı olmakla görevlendirmiştir (Belgara 2012: 68).

D.T. Kудaybergen, Kazakistan’da basını kontrol eden iki organizasyon bulunduğunu, bunlardan birincisinin iktidar, ikincisinin ise eski siyasî partiler olduğunu ve iki organizasyonun birbirlerinin çalışmalarını boşa çıkarmaya çalıştıklarını belirtirken, *Egemen Qazaqstan* gazetesinde iktidarın eksikliklerini açıkça dile getiren bilgilere rastlanmadığı gibi, *Jaş Alaş* veya *DAT* gibi (muhalif) gazetelerin sayfalarında iktidardaki iyi çalışmalar ve başarılı adımlar, toplumdaki olumlu değişiklikler hakkında bilgilere yer verilmediğini iddia etmiştir (07.10. 2016).

Akademisyen T. Bekniyazov, Kazakistan’daki devlet ve özel basın ayrımının finansa dayalı olduğunu belirtmiştir. Devlete ait olanlar, devlet bütçesinden ayrılan para ile çıkarılırken, şahsi bütçe ile çıkarılan basın özel basındır ve devlete ait olan basınının da iktidarın siyaset ve pozisyonunu desteklemeye çalıştığını iddia etmiştir (2005: 61). Devlet idaresine veya siyasî partilere bağlı olan yayınların bağımsız olamayacağı açıktır,

bağımsız basın ana niteliklerinden biri ekonomik ve statü açısından tamamıyla bağımsız olmasıdır (Qazaq Baspasözi, 2008: 100). Bu durumda bütçesi devlet tarafından karşılanan basın ve yayın kuruluşları siyasî iktidarın güdümünde egemen söylemi desteklerken, “bağımsız” sayılabilecek basın ve yayın kuruluşları finansal yetersizlikler ve çeşitli kısıtlamalar sebebiyle varlıklarını zorlukla sürdürmektedirler

2014 yılında ülkedeki kitle iletişim araçlarının yüzde 16’sı devlete ait olmuştur ve bunun büyük bir bölümü (%91) gazete ve dergilerden oluşmaktadır. Gazetelerin yüzde 20’si devlete aittir. Ayrıca Kazak dilli medyayı desteklemek için ve onları global ağa dâhil etmek için *Baq.kz* (haber portalı) aracı sitesi meydana getirilmiştir (Şingisova 2014:93).

2016 yılında kamu bilincinin modernizasyonu sürecinde Kazakistan Cumhuriyeti Bilgi ve İletişim Bakanlığı (*Qazaqstan Respublikasınıñ Aqparat jäne komunikatsiyalar ministrliğı*) kurulmuştur. 2017’de ülkedeki reformlara paralel olarak, devlet medyası modernleşmiş, süreli yayınların konumları güçlenmiş, ülkenin önde gelen gazete ve dergileri görünümelerini değiştirerek güçlenmiş ve bu alanda yeni bir gelişim başlamıştır (Nazarbayev 2017: 422).

5.2.4. Muhalif Basın

Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası’nın 20. Maddesi, ayrıca 23 Temmuz 1999 yılında kabul edilen ve zaman zaman değişiklikler geçirerek günümüzde de yürürlükte olan “Kitle İletişim Araçları Hakkında” yasanın (No: 451-1) 2. maddesi ifade özgürlüğü ile bilgi alma ve dağıtma özgürlüğünü garanti altına almaktadır (Bekniyazov 2005: 61, <https://sud.gov.kz/kaz/content/bukaralyk-akparat-kuraldarynyn-soz-bostandygy-zhne-sot-isin-zhurgizudin-zhariyalygy>, erişim tarihi: 08.10.2019). Anayasada basın özgürlüğü garanti altına alınmakla birlikte bazı sınırlamalar da içermektedir. Örneğin Cumhurbaşkanı koruma altındadır ve mahremiyet ihlali için öngörülen yasa gazetecileri

oldukça tedirgin etmektedir (<https://freedomhouse.org/report/freedom-press/2012/kazakhstan>, erişim tarihi:08.10.2019). Özellikle 2012’de Aralık ayında Kazak medyasının muhalif yayınlarına ve özellikle Rus dilli iki ana muhalif gazete olan *Golos Respubliki* “Cumhuriyetin Sesi” ve *Vzglyad* “Bakış”a yayın yasağı getirilmiş, (<https://rsf.org/en/news/main-opposition-media-silenced-space-month>, erişim tarihi: 08.10.2019) bu durum Kazakistan’daki basın özgürlüğünün bir kez daha tartışılmasına neden olmuştur. Aynı zamanda gazete ve dergilerin dağıtım noktalarında siyasî iktidarın baskı yaptığına dair iddialar da mevcuttur. Almatı’da süreli yayınlar için resmî olarak, *Karavan* ve *Davis* olmak üzere sadece iki satış noktası bulunmaktadır. *Davis*, iş adamlarının. *Karavan* ise Milletvekili Darıga Nazarbayeva’nın kontrolündedir.¹⁴³ Gazeteci Aleksandr Krasner siyasî iktidarın, kendilerini eleştiren gazetelerle mücadele etmekte zorlandığını belirtmiş, bu sebeple gazete satıcılarına ve büfelere baskı uygulandığını iddia etmiştir. Ayrıca iktidara yakın olan gazetelerin ücretleri düşük olup, halkın bu gazetelere aboneliği zorunlu tutulmaktadır (www.dat.org.kz 20.07.2017, erişim tarihi: 09.10.2019).

Human Right raporunda, *Kazakgate* siyasî skandalı ve Pavlador Bölge Valisi G. Jakıyanov ve eski Enerji, Sanayi ve Ticaret Bakanı M. Ablyazov tarafından kurulan **Kazakistan’ın Demokratik Seçimi** hareketinin bastırılmasıyla, hükümetin seçim öncesinde muhaliflere karşı asılsız idarî suçlamalarda bulunduğunu ve siyasî muhalefete bağlı olduğu bilinen özel gazeteleri kapatarak veya askıya alarak onları itibarsızlaştırdığını belirtmiştir (Human Rayts Vota April 2004: 11). 2002 yılında ülkede basın özgürlüğü için gereken koşullar daha da kötüleşmiştir. Hükümetin medyaya baskısıyla otosansür artmıştır. Sonrasında gerçekleşen seçimlerde N. Nazarbayev radyo, gazete ve televizyon yayınları üzerindeki kontrolünü pekiştirmiştir

¹⁴³ D. Nazarbayeva aynı zamanda eski eşi ile birlikte Kazakistan’ın en önemli televizyon kanalı Haber’in hisselerinin yüzde ellisini (diğer yarısı devlete aittir) satın almış (Aitken 2010: 235) ve medya üzerinde söz sahibi olmuştur.

(<https://cpj.org/2003/03/attacks-on-the-press-2002-kazakhstan/>, erişim tarihi: 09.10.2019).

2005 yılında yayın hayatına başlayan, ülkedeki en çok okunan gazetelerden biri olan ve Rusça yayımlan *Svobodo slova* (İfade özgürlüğü) gazetesidir. 2011 tarihine kadar muhalif olarak bilinen gazete (<https://www.zakon.kz/195303-glavnym-redaktorom-kazakhstanskojj.html>, erişim tarihi: 09.10.2019) 2011’de yönetimi değiştikten sonra muhalif olma özelliğini kaybetmiştir. Bu da ülkedeki muhalif yayınların uzun soluklu olamadığını göstermektedir.

Kazakistan’daki muhalif basında önde gelen yayınlardan biri hem Kazak Türkçesi hem de Rusça olarak iki dilli yayımlanan **Dat** gazetesidir. 3 Nisan 1998’den itibaren yayımlanmakta olan bu bağımsız gazete, farklı dönemlerde mahkeme kararları ile kapatılmıştır. Gazetenin adı *SolDat*, *Juma Taims*, *Ain a Plus*, *Bugin/Sevodnaya* ve *Tasjargan*... olmak üzere toplamda 12 kez değiştirilmiş, editör kurulu 50 kez mahkemeye verilmiştir (Bapi, 10. 10. 2018, www.dat.org.kz, erişim tarihi:17.10.2018). Kazak gazeteci Ermurat Bapi bu gazetenin adını Kazak tarihinden aldığını belirtmektedir. Bapi’nin ifadesine göre, hanlar döneminde, hanın huzuruna çıkıp konuşma hakkı tanınan kimse *Dat taksır* “Söz ver”¹⁴⁴ derdi. Söz alan kişinin sözü kabul edilirse, işi yapılır, kabul edilmezse başı kesilirdi. Bu sebeple Han’a konuşmak, soru sormak için cesur olmak gerekliydi. *Dat* gazetesi de muhalif olduğu ve yönetimi eleştirdiği için bu adı almıştır. Tam bağımsız ve özellikle Rusya’dan ayrı olmayı amaçlayan gazete, zaman zaman S. Abdildin gibi mevcut iktidara muhalif olan siyasetçileri desteklemiş, zaman zaman da Nazarbayev’in modernleşme söylemine inanmadığından onun iktidarını ya da *Nur Otan* Partisini eleştirmiştir (Bapi 28. 07. 2017).

¹⁴⁴ “*Taksir*’ sıradan insanların sultanlara adlarıyla hitap edemedikleri için kullandıkları kelimedir” (S.G. Klyashtorny, T. Sultanov 2019: 351).

Kazak Türkçesi ile yayımlanan, Kazak basınının en köklü gazetelerinden biri olan **Jas Alas** bir dönem muhalif olan yazı kadrosuna sahipken, bu kadronun çeşitli sebeplerle gazeteden ayrılmasıyla birlikte bugün ılımlı muhalif olarak yayın hayatını sürdürmektedir.¹⁴⁵

Muhalif basın temsilcileri, bir yandan muhalif gazetelerin kapatılması, ideolojik hegemonya ile bağımsız medyanın üzerinde baskı olması ve pek çok gazetecinin Kazakistan'ın en yüksek otoritesini eleştirmekten korkması (Bapi 10.10.2018),¹⁴⁶ diğer yandan Kazak gazetecilerinin, sosyal durum ve gelirlerinin düşük olması, kendilerini korumada yetersiz olmaları ve hukukî esasların içeriklerini bilmemeleri, ayrıca muhalif basın temsilcilerinin birlik olamamaları, çoğu zaman resmî iktidarın kendi bildiğini yapmasını (Şamahaulı 03.03.2011) bağımsız basının gelişmesini engelleyen faktörler olarak değerlendirilmektedirler. Bununla birlikte yöneticilerin veya valilerin gazeteye abonelikte etkileri dolayısıyla okuyucunun seçme hakkı bulunmamakta, okur sayısı/tirajı düşen gazeteler finans sıkıntısı yaşamaktadırlar. Muhalif gazetelerin dışındakiler ya iktidar tarafından finanse edilmeleri ya da yazar kadrosunun/yayıncısının iktidar partisine üye olmaları sebebiyle iktidarı eleştirememekte ve siyasî gazetecilikte muhalefet varlığını sürdürememektedir (X, 28.07.2017).

“Sınır Tanımayan Gazeteci” lerden (*Reporters Without Borders-RWB/Reporters Sans Frontières- RSF*), J. Bihl, Kazakistan'da 2012'de tüm muhalif gazetelerin kapatıldığını ve ülkede o günden bu yana neredeyse hiç medya kuruluşunun kalmadığını

¹⁴⁵ Gazete ile ilgili detaylı bilgi “Bugünkü Kazak Basını” başlığı altında verilmiştir.

¹⁴⁶ Ülkedeki muhalif gazeteci Guljan Ergaliyeva'nın genel yayın yönetmenliğini yaptığı *ADAM Bol* (İnsan Ol) dergisi, 20 Kasım 2014'te mahkeme kararıyla kapatılarak, derginin sertifikası iptal edilmiş, sosyal ağ sayfası durdurulmuş ve editörleri para cezasına çarptırılmıştır. Bu olay ülkedeki muhalif basının gündemini oluşturmuş ve basın üzerindeki baskı dile getirilmeye çalışılmıştır (<https://rus.ozodlik.org/a/27322360.html>, erişim tarihi: 20.12.2018).

ifade etmiştir (<https://rsf.org/en/news/kazakh-journalism-badly-hit-media-law-amendments>, erişim tarihi: 19.06.2018).

5.2.5. Basın Özgürlüğü

Bağımsızlık öncesi dönemde Kazak basın tarihinin temelini oluşturan, ifade ve basın özgürlüğünün, dolayısıyla bağımsızlığın hayalini kuran Alaş aydınları, tüm baskılara rağmen korkmadan gerçekleri yazmaya devam etmişler, zamanın siyasî iktidarını tedirgin eden makalelerinden dolayı çeşitli suçlama, karalamalarla cezalandırılmışlar ve ağır bedeller ödemişlerdir.

Bağımsızlıktan önceki dönemlerde gazeteler Komünist Partinin basın organı iken, bağımsızlıktan sonra, “kendilerini eski dünyadan uzaklaştırarak, bağımsız ve özgür görmeye başlamışlardır” (Boreyko, 2016: 64). Kazakistan’da 28 Haziran 1991’de parlamento tarafından “Basın ve Kitle İletişim Araçları Hakkında” yasa onaylanmış ve basın özgürlüğü ilan edilmiştir. 1995 yılında Cumhurbaşkanı’nın kararnamesi ile Kazakistan Cumhuriyeti’nin basın ve kitle iletişim çalışmaları düzenlenmiş, amacı gazete, dergi, televizyon ve radyo haberlerini ve kitap basım özgürlüğünü sağlamak olan ulusal ajans kurulmuştur (<http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P950001718>, erişim tarihi: 03.11.2019). Kazakistan’ın bağımsızlığını kazanmasından itibaren, ülkedeki iletişim ilişkilerine, bilgi güvenliğine, bilgiyi koruma ve geliştirmeye, bu gibi yasa ve uygulamalara dair cumhurbaşkanının kararları ve hükümet kararları yayımlanmıştır. Kazakistan Cumhuriyeti bilgi güvenliği “Millî Güvenlik Hakkında”, “Devlet Sırları Hakkında” “Bilgilendirme Hakkında” vb. yasalarla cumhurbaşkanının emirleri ve hükümet kararları, devlet programları ve devlet içi belgelerle düzenlenmektedir. Eski yasanın yürürlükten kalkmasıyla 23 Temmuz 1999 tarihinde kabul edilen “Kitle İletişim Araçları Hakkında” yasayla, Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası’ndaki garanti altına alınan ifade ve bilgi edinme özgürlüğü gibi kitle iletişim araçlarını ilgilendiren hak ve

özgürlük alanı tamamen netleştirilmiştir (Kumabekova 2013: 231). Böylece Kazakistan'daki medyanın faaliyetlerinin yasal dayanağı anayasa ve kitle iletişim araçları hakkındaki bu yasa olmuştur.

Kazakistan medyasının gelişiminin dönüm noktası, BDT'de ilk kez gerçekleştirilen, 1992 Ekim ayında AGİT tarafından düzenlenen “Asya'daki Çoğulcu ve Bağımsız Medya Araçlarının Gelişmesi İçin Yardımlaşma” konulu seminerin gerçekleşmesi olmuştur. Bu toplantıda aynı zamanda Kazakistan medyasının hedefleri de belirlenmiştir (Zormanova 2012: 71).

Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev 2005 yılında Kazakistan halkına yaptığı konuşmasında, kitle iletişim araçları ile ilgili olarak Kazakistan'da ifade özgürlüğünde sansür olmadığını, sivil toplum medyasının yaratılmaya çalışıldığını ve bu konuda adımlar atıldığını ifade etmiştir (Tavekelova 2012). Fakat ilerleyen zamanlarda, 2013'de muhalif ulusal gazetelerin kapatılması, geriye kalan az sayıdaki gazetenin para cezası sebebiyle çökmesi ve gazetecilerin sık sık tutuklanması, Nazarbayev'in kontrol isteği eleştirilmiş (<https://rsf.org/en/kazakhstan>, erişim tarihi: 05.11.2019), “Freedom House” isimli insan hakları örgütü Kazakistan'da ifade özgürlüğünün olmadığını raporlamıştır. RSF'nin 2017 raporunda Kazakistan'da siyasî hakların değerlendirilmesi, seçmenlerin gerçek bir siyasî tercihe erişememesi ve hükümetin muhalif gruplara yönelik fırsatları bastırma çabalarının devam etmesi nedeniyle Kazakistan'da özgürlük değerlendirme derecesi düşmüştür. Ayrıca bu raporda basın özgürlüğünün olmadığı, medyanın devlet elinde olduğu ya da devlet dostu iş adamlarına ait olduğu, ifade ve toplanma özgürlüğünün kısıtlandığı belirtilmiştir (<https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2017/kazakhstan>, erişim tarihi:05.11.2019). Sınır Tanımayan Gazeteciler'in 2017'deki araştırmasına göre Kazakistan ifade özgürlüğünde 180 ülkenin içinde 157. sıraya yerleşmiştir. Aynı organizasyon, 28 Aralık 2017'de Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in basın yasasında yaptığı değişikliği kınamıştır. Yasadaki en tartışmalı değişiklikten biri “kişisel ve aile gizliliğini

içeren bilgileri yayımlamadan önce, makalede adı geçen kişiden izin alınması gerekliliği” olmuştur. RSF’nin Orta Asya Masası Başkanı Johann Bihr, yapılan değişikliklerin gazetecilerin faaliyetlerini zorlaştırdığını ve onlara baskı oluşturduğunu belirtmiştir (<https://rsf.org/en/news/kazakh-journalism-badly-hit-media-law-amendments>, erişim tarihi: 19.06.2018).

Kazakistan’da ifade özgürlüğünün sınırlı olduğunu söyleyen bağımsız gazeteciler ve uluslararası organizasyonlar ile hükümet temsilcileri uzlaşmamaktadır. Hükümet yetkilileri bu konunun Kazakistan Anayasasında uluslararası taleplere uygun ele alındığını, *Tasjargan* (Kazakça, Rusça) ve *Svoboda slova* (Rusça) benzeri iktidarı açıkça eleştiren bağımsız yayınların halka ulaşmasının ifade özgürlüğünün bir örneği olduğunu kabul etmektedir. Fakat diğer taraftan *Tasjargan* gazetesi redaktörü Bakıtgul Makimbay bu fikre katılmamakla birlikte “ülkede ifade ve basın özgürlüğünün olduğunu söylemek için hâlâ erken olduğunu, bağımsız yayınların birçok zorlukla karşılaştığını, bu yayınların ve gazetecilerinin sürekli kontrol altında olduğunu” belirtmiştir (Baymolda 2008). Gazeteci E. Rahim’ a göre bu manâda Kazak gazeteciliği bağımsızlıktan 2006 yılına kadar ve 2006’dan itibaren 2 döneme ayrılabilir. Muhalefetin de güçlü olduğu ilk dönem demokrasinin hissedildiği, gazetecilerin açıklıkla yazabildiği veya eleştiri yapabildiği dönemdir (Rahim, 2017).

Bağımsızlıktan sonra ülkede yapılan bir ankette Kazak gazetecileri “özgür basın” kavramını farklı değerlendirmişlerdir. Ankete katılanların yüzde ellisi özgür basının hiçbir organizasyonun kontrolünde olmayıp, ekonomik açıdan tamamen bağımsız olması gerektiğini ifade ederken, yüzde 40,7’si kendi bakış açısını açıkça söyleyebilmek olarak değerlendirmiştir. Geri kalanların bir kısmı yasaklı konunun olmaması gerektiğini, bir kısmı gazetecilerin siyasî partilere üye olmaması gerektiğini ve bazıları da özgür basının genel ulusal boyut kazanması gerektiğini düşündüklerini dile getirmişlerdir (Qazaq Baspasözi 2008: 96).

2003 yılında 500 okuyucu arasında yapılan “ifade özgürlüğü, özgür basın ve medya hakkındaki” bir başka ankette ise, katılımcı okuyucuların %48,3’ü “ülkedeki özgür basının temelini yeniden oluşmakta olduğunu” ifade etmiştir. %12,8’i ifade özgürlüğü hakkında bilgileri yetersiz olduğundan konuşmaktan çekinmiş, geri kalanlar ise ülkede ifade özgürlüğünün olduğuna ve gelecekte ifade özgürlüğünün tam anlamıyla gerçekleşeceğine inandıklarını (Qazaq Baspasözi 2008: 96) belirtmişlerdir. Yapılan bu anket, halk arasında bu konuda farklı fikirlerin olduğunun göstergesidir.

Yasal düzenlemelerle Kazakistan Devleti bağımsız medyanın varlığını destekleyen ifade özgürlüğünü garanti ediyor olsa da bağımsız basının varlığını sürdüreceği finans kaynaklarının netleştirilmemesi, Kazakistan Cumhuriyeti’nin ilgili yasalarında bağımsız basın ve medya hizmetine dair pek çok meseleye değinilmemiş olması, kitle iletişim araçlarının büyük bir bölümünün monopolitik bir yapıda olup hükümetten finans sağlaması ve böylece hükümetin dolaylı olarak bağımsız basına baskı yapması Kazakistan’da kitle iletişim araçları ve basın özgürlüğünü ilgilendiren temel sorunlar olarak görülmektedir (Qazaq Baspasözi, 2008: 100). Bununla birlikte “Adil söz” Basın Hakkını Koruma Organizasyonu Başkanı Tamara Kaleyeva 23 Ocak 2015 yılında Azattık Radiosu’na yaptığı açıklama Kazak medyasında sansür olduğunu açıkça dile getirmiştir (https://www.azattyq.org/a/kazakhstan_online_conference_tamara_kaleeva/26804112.html/ erişim tarihi:15.12.2019).

Hem Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası (20. maddesi) hem de Kitle İletişim Araçları Hakkında Yasa’sında (2. Maddesinde) sansürün yasaklandığı açıkça belirtilmektedir. Ancak bununla birlikte, Kazakistan’da sansür sadece resmen kaldırılmış, bağımsız basının gelişmesi ve halka gerçek bilgi sağlama hizmetinin yolu hâlâ bulunamamıştır. Medya sistemi, tamamen bağımsız olmayıp, ifade özgürlüğü tümüyle oluşturulmamıştır. Çünkü medyanın neredeyse tamamının devlet desteğine, finans grupları veya büyük sermaye sahiplerinin sponsorluğuna ihtiyacı vardır. Ayrıca kitle

iletişim araçlarının faaliyetlerine, reklam verenler, siyasî partiler ve diğerk büyük hareketlerin doğrudan etkileri bulunmaktadır (Körpebaev 2013: 112). Diğerk yandan, gazeteci K. Şamahayulı'ya göre, iletişim araçlarının yüzde seksenin devlete ait olmaması, bağımsız olması medya özgürlüğünün gerçek olduğunun göstergesidir. Onların arasında *Jas Alaş*, *Dat* gibi yayımlanmakta olan gazeteler ile *Qazaqistan*, *Svoboda slova*, *Vremya* gibi bağımsız ve muhalif pozisyonadaki gazeteler halkın dikkatini çekmektedir. Bununla birlikte *Turkistan*, *Altın orda*, *Jas Qazaq*, *Ayqın* gibi gazeteler tarafsız ve bağımsız düşünceleri ile okuyucuların dikkatini çekmektedir (Şamahaulı 03.03.2011). Sınır Tanımayan Gazeteciler, 2019 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin önce, daha fazla ifade özgürlüğüne geçişin işareti gibi olduğunu ancak bu dönemde devletin baskı yöntemlerini modernize ettiğini, gözetimin yaygınlaştığını, özellikle internet üzerinde daha fazla kesinti ve kontrol uygulandığını ifade etmiştir (<https://rsf.org/en/kazakhstan>, erişim tarihi: 20.12.2019).

Ülkede basın özgürlüğü yasal olarak garanti altına alınmış olmasına rağmen, bu konu sorunlu bir mesele olmaya devam etmekte ve konu üzerinde tartışılmaktadır. Muhalif gazete ve dergiler çeşitli sebeplerle yayınlarını devam ettirmezken, iktidar basını halk ile siyasî iktidar arasında köprü vazifesindedir.

6. BÖLÜM HABER METİNLERİNİN İDEOLOJİK SÖYLEM ANALİZİ

Egemen söylem, gücü elinde bulundurana ait olan söylemdir. Ya da bir diğer ifadeyle gücü elinde bulunduranın “söylemi yeniden üretmesi ve söylemin kontrolünü” sağlamasıdır (Van Dijk 2008:31).

A. Gramsci’nin hegemonya kavramında “medyanın ideolojik bir aygıt olarak kavranmasından çok, iktidar sahiplerinin ideolojilerinin kültürel pratiklerin dolayımı ile toplumsal rızaya dönüştürüldüğü bir araç olduğu” (İnal 1996:62) fikri, L. Althusser’in medyayı “devletin ideolojik aygıtları” değerlendirmesi ve Stuart Hall öncülüğünde medya alanına yönelişten sonra, **haber toplumsal gerçekliği aktarmaktan öte onun inşa edilmesindeki rolü** ortaya koyulmuştur. Böylece en çok üzerinde durulan tema, medyanın ideolojinin üretim alanlarından biri olduğuna dair vurgu olmuştur (Özer 2011: 46). Tüm bunlarla, egemen ideolojinin haber metinlerinde nasıl kurgulandığı, haberin üretimi, haber metni ve alımlanmasına yönelik araştırmalar artmıştır.

Muhalif/ karşıt söylem, egemen olandan farklı ideolojiye sahip, iktidarı elinde bulundurana karşı olan muhaliflerin ürettiği söylemdir. Egemen olanların yanında baskı gören grupların, baskın olmayan konumdaki kadınlar, azınlıklar, fakirler, işçiler günlük hayattaki deneyimlerini, toplumda baskı gören konumlarını, olası muhalefet oluşumlarını ihtilafları ya da direnci yani K. Mannheim’ın “ütopya” olarak adlandırdığı inanç sistemlerini açıklayacak temel çerçeve oluşturacak grup ideolojisine sahiptirler. Baskın gruplar kendi güçlerini meşrulaştırmak ya da gizlemek için doğru hakimiyet ilişkilerini görmezden gelmek veya inkar etmeyi çıkarlarına uygun bulurken, karşıt gruplar toplumsal duruma dair, durumu daha iyi bir biçimde dönüştürmek için daha doğru görüşe sahiptirler. Bu demektir ki baskın ve karşıt grupların toplumsal hayatı aynı şekilde anlamlandırmaları beklenemez. İnançlarının ideolojik temelleri toplumsal konumları, çıkarlarının bir işlevidir (Van Dijk 2000:182/334).

Sonuç olarak egemen söylem, güç ve söylem ilişkisini barındıran, muhalif söylem ise, bu güce karşı direnmenin olduğu alandır.

İdeolojik Söylem Analizinde ve genel olarak eleştirel söylem çalışmalarının önde gelen isimlerden biri olan Teun A. Van Dijk, eleştirel söylem analizi gibi ideolojik analiz yapmanın da standart bir yolu olmadığını (1998:61) aynı zamanda henüz ideolojilerin bilişsel organizasyonlarına dair belirli bir teori bulunmadığını belirterek, ideolojik söylem analizinin, ideolojik organizasyonların sosyal grupların, amaçları ve çıkarlarının sunumu olarak sosyal işlevlerini ve ideolojik inançlarını düzenleyen ideolojik yapısı için öneriler sunduğunu ve bu şemanın aşağıdaki kategorilerden oluştuğunu belirtmiştir:

1. **Üyelik ölçütleri** (*Membership criteria*): Biz kimiz, bize bağlı olanlar kimler, üyelerimiz kimler ve bize kimler katılabilir?
2. **Faaliyetler** (*Activities*): Ne yapmalıyız, toplumdaki rolümüz nedir?
3. **Hedefler** (*Aims*): Faaliyetlerimizin amacı nedir?
4. **Norm ve değerler** (*Norms and values*): Faaliyetlerimizin normları nelerdir, bizim için iyi ya da kötü nedir?
5. **Konum** (*Position*): Diğerleri ile olan ilişkiler nelerdir?
6. **Kaynaklar** (*Resources*): Gücümüzün ve toplumdaki konumumuzun temelini hangi maddi veya sembolik kaynaklar oluşturmaktadır?

Genel olarak ideolojik söylem yapısını ve stratejisini kapsayan kategorilerden oluşan bu şema, ideolojik grubun temel inançlarını düzenleyerek, grubun genel benlik imajı ve diğer gruplarla ilişkilerinin yapısını, ayrıca hem kimlik hem de grubun çıkarlarını tanımlamaktadır (Van Dijk 2013:178; Van Dijk 1995: 146). “Bilişsel olarak bu ideoloji şeması grubun kendi sosyal kimliğini ve ilgilerini tanımlayan öz şema işlevi görür” (Van Dijk 2000: 314). Bu şemada grubun çıkarlarına ve kimliğine dair tanımlar ve atıflar

belirlenirken, uygulama için sunduğu öneride; söylemin bağlamını incelemek, analiz edilen grubun güç ilişkilerini ve çatışmasının analizini yapmak, biz/onlar hakkında olumlu/olumsuzluğun ele alınması, varsayılan ve ima edilenlerin ayrıntılı olarak açıklanması ve **kutuplaşmış** (*polarized*) grubun fikirlerini vurgulayan tüm biçimsel yapıları incelemek de yer almaktadır (Van Dijk 2000: 62). Bu da biz, onlar arasındaki ideolojik kutuplaşmada kendi olumlu sunumu, ötekinin olumsuz sunumu olarak ortaya çıkmaktadır.

Haber metnlerinin ideolojik söylem analizi, Cumhurbaşkanlığı seçimlerindeki ideolojik söylemin iktidar ve muhalif gazete haberleriyle analizi, T. A. Van Dijk'ın haber metnlerinde uyguladığı yöntem temelinde gerçekleştirilmiştir. Bu analiz şeması makro ve mikro olmak üzere iki yapıdan oluşmaktadır:

Haberin **makro yapısında**, metnlerin **tematik** ve **şematik** yapısı analiz edilmiştir.

Haberin **tematik yapısını** belirleyen; başlıklar, spot, haber girişi ve varsa fotoğraftır. “Başlıklar, haberin altında yatan semantik makro yapının çatısıdır” (Van Dijk 1998a:188) ve haberin teması hakkında bilgi vermekte olup durumun tanımıdır. Başlık ve haber girişi ile başlayarak devam eden kategoriye hiyerarşik bir şema takip eder (Van Dijk 1991:114). Haber girişi ve spot, haberin özetidir (Van Dijk 2013:226). Haberde spotun olmadığı durumlarda haberin ilk paragrafı olan giriş değerlendirilmiştir.

Haberde fotoğrafa yer verilmişse, analizde fotoğrafın ideolojik açıdan bir anlamı olup olmadığına, söylemle olan bağlantısına bakılmıştır. Araştırmalara göre politik kampanyalardaki görsel mesajlar davranışlara etki edebilmektedir (Fahmy, Bock, Wonda 2014). Bu bağlamda fotoğrafların söylemin bir parçası olduğu kabul edilmiştir.

Analizde, makro yapıda yer alan diğer kategori **şematik yapıdır**. Van Dijk bu yapının metnin ya da konuşmanın evrensel biçimini temsil ettiğini ifade etmiştir. Bu

şemanın analizi hangi olay tanımlarının öykünün çözülüşü sayılacağını, olayların yorumlanmasına dolayısıyla ideolojik olarak değişen durumlara bağlıdır (Van Dijk 2000: 207).

Şematik yapının ilk kategorisi olan **ana olayın sunumu ve sonucu** habere dair bilginin, durum bilgisinin verildiği bölümdür. Ana olayın nasıl sunulduğu, ideolojilere göre belirlenebilmektedir. Metinde habere konu olan olayın sonucuna [varsa] nasıl yer verildiği, tutuma bağlı olabilmekte ve yazarın ideolojisini ortaya koyabilmektedir. Sonrasında gelen **ardalan ve bağlam bilgisi** ise, metnin arka planına dair bilgilerdir. Bu kısımda, metindeki olayların sosyopolitik bilgisi paylaşılmaktadır. Van Dijk bağlamı, metnin ya da konuşmanın işlevi, üretimi, yorumlarıyla ilişkili toplumsal durumlar ve niteliklerinin yapılanmış kümesi olarak tanımlamaktadır. Ayrıca bağlamın ideolojiler tarafından kontrol edilen toplumsal olay ve grupların pek çok özelliğini somutlaştırdığını (2000:211) belirtmiştir. Bu çalışmada tekrara düşmemek için metnin ait olduğu seçim yılının başında, o seçim yılına ait ardalan ve bağlam bilgisi verilmiştir. Bazı metinlerde, eğer metinde özellikle ardalan bilgisi verilmişse, o zaman analizde ayrıca bu başlık açılarak, şemaya dâhil edilmiştir.

Şematik yapının diğer kategorileri **haber kaynağı** ve **yorumdur**. Analizi yapılan metinlerde haber kaynağı, haberi yapan muhabirler ya da ideolojilerin en çok yer aldığı köşe yazılarını yazan köşe yazarlarıdır. Yorum, haber metninde haberi yapan ya dayazarının açıklamalarının, tarafların değerlendirmelerinin, varsa yönlendirme veya tepkilerin ortaya konulduğu yerdir. Olay taraflarının olaya bakışı öznel ifadelerden anlaşılabilir. Yorumda aynı zamanda kişi, durum veya olaya karşı ideolojik duruş da ortaya konulmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde haber metnini oluşturanların kişisel görüş ve inançlarını ne şekilde dile getirdiklerine ve hangi söylem yoluyla ifade ettiklerine odaklanılmıştır.

Basında üretilen söylemler metni üretenin/bağılı bulunduğu ideolojinin bir parçası ve yansımasıdır. İdeolojik söylemde sözcükler seçilerek söylemler üretilir. Dili meydana getiren araçlardan biri olan sözcüklerin neye, hangi amaca hizmet edeceğini, niyetler ve fikirler belirlemektedir. Haber metinlerinin çeşitli amaçlarla üretilmiş olması göz önüne alındığında hem sözcük seçimlerinin hem de cümle kuruluşlarının rastgele olmadığı eleştirel bir yaklaşım ve analizle ortaya konabilmektedir.

Haber metninin **mikro yapısında**, cümlelerin kuruluşları ve özellikleri **sentaktik yapı** başlığı altında değerlendirilmiştir.

Sentaktik yapı, metinde cümle yapılarının ele alındığı bölümdür. Dil kullanımında söz diziminin bütünü, bir niteleme ve açıklama, özelleme, kendi özeline yaratma eylemidir (Karaağaç 2013a: 65). Bu sebeple de cümle ve cümle yapılarının düzeni hiyerarşik ilişkilere göre çeşitlenebilir. Buna göre tercih edilen anlamların vurgulanması, tercih edilmeyenlerinse gizlenmesi söz konusu olabilir (Van Dijk 2000:202). Sözcük düzeni kadar, etken ve edilgen cümleler, belirtili ya da belirtisiz nesne aracılığıyla eylemlerdeki sorumluluk vurgulanabilir veya örtük kalabilir. Van Dijk, grup içi ve grup dışı eylemlerin, metnin ve konuşmanın ideolojik imalarının tanımlanmasında sözdizimi çeşitlenmesinin önemli işlevini göstermek için küçük bir analizin yeterli olacağını belirtmiştir. Cümlelerde, dil kullanıcılarının neyi bilip, neyi bilmemeleri gerektiği dolayısıyla bilgiyi açığa çıkarma ya da saklamanın ideolojik işlevleriyle ilgili ima ve varsayımları işaret edebileceğini belirtmiştir. Aynı zamanda sözdiziminin pek çok özelliğinin yanında, zamirlerin de toplumsal ilişkileri, statü ve gücü, dolayısıyla örtük ideolojilerin ifadesinde ya da yönlendirilmesinde bilinen bir dilbilim kategorisi olduğunu da hatırlatmaktadır (Van Dijk 2000:203). Sentaktik yapıda cümlelerin kısa/uzun oluşu, basit bileşik, etken/edilgen, olumlu/olumsuz oluşu haberin arka planına dair ipuçları vermektedir.

Mikro yapı ayrıca **yerel tutarlılık**, **sözcük seçimleri** ve metinlerdeki **retoriğin** analizinden oluşmaktadır.

Yerel tutarlılık, metinde art arda gelen cümleler ve önermeler arası tutarlılığın, cümlelerin hem sözdizimi hem de anlam bakımından incelendiği bölümdür. İki önermenin birbiriyle bağlantılı olabilmesi için bu önermelerle ifade edilen olguların da mantıksal olarak ilişkili olması da gereklidir. Özetle bu bölüm önermeler arasındaki ikili ilişkileri kapsamaktadır. Tutarlılığın olabilmesi için ardışık cümlelerin yüklem ya da farklı unsurlarla ilişkilendirilmeleri gerekmektedir (Van Dijk,1992:93-148). Bu çalışmada ardışık cümleler ve söylemlerdeki tutarlılığa, çalışmanın hacmini artırmamak ve tekrara düşmemek için metinden seçilen örnek paragraflarla yer verilmiştir. Bu tutarlılık nedensel ilişki, işlevsel ilişki ve referansal ilişki bakımından değerlendirilmektedir.

Önermeler dizisi “yerel” tutarlılık ilişkileriyle doğrudan bağlantılıdır. İki önerme eğer ilgili oldukları zihinsel modeldeki “gerçekleri” ifade ediyorlarsa tutarlılık açısından ilişkili kabul edilir.

Nedensel ilişki toplumsal olayların varsayımlara dayalı neden sonuç ilişkisine dair tutarlı açıklamaları ve tutarlılığın ideolojik yanlılığı yine taraflı modelleri gerektirmekte veya ima etmektedir (Van Dijk 2000: 267). Burada olayların sebep sonuç ilişkisi ve gerekçesi bakımından uyumuna bakılmaktadır. Bir sonraki cümlede, öncekinin sonucunun veya cevabının olduğu, önceki cümlelerin sonrakinde sebep bildirerek betimlendiği durumlarda nedensel ilişki kurulmuş demektir.

İşlevsel ilişki, önermeler, genelleme, belirtme, örnek ya da zıtlık gibi “işlevsel” semantik ilişkiler aracılığıyla bir dizi şeklinde ilişkilendirilebilmektedir. Burada art arda cümlelerin veya önermelerin açıklayıcılığına ve bağlantının nasıl kurulduğuna bakılmaktadır. İdeolojik söylemde bunlar açıklamaların anlaşılma yollarını

yönetmektedir. Azınlıklar hakkındaki önyargılı bir hikâyede “bunu her zaman yapıyorlar” gibi bir genellemede olduğu gibi olumsuzluğu sergileyebilmektedir. “Türklere karşı bir şeyim yok ama...” açıklamasındakine benzer şekilde “onlar” hakkında olumsuz ifadelerin olması ve zıtlığın vurgulanması söz konusu olabilir (Van Dijk 2000: 270). Analizde bunlar dikkate alınarak, genel ifade ya da olayların sonraki cümlelerde açıklanması bakımından değerlendirilmiştir.

Referansal ilişkide ise bir cümledeki ya da önermedeki kavram ile sonraki cümleler arasındaki bağlantıya bakılmaktadır. Önermeler arasındaki semantik ve kavramsal ilişkiler makro yapıyla uyumlu olmalıdır.

Mikro yapıda yer alan bir başka kategori **sözcük seçimleridir**. Söylem, bireylerin anlam dünyasını şekillendirme çabası içindeki göstergeleri ve dilin kullanımını ifade etmektedir. Egemen yapı tarafından egemen ideoloji söylemin içine yerleştirilir, kodlanmış tüm sözcüklerde ideolojinin etkisi vardır. Bir olgunun, kavramın ya da fenomenin birden çok anlamı vardır, bu anlamalardan hangisinin geçerli kılınacağı ya da hâkim olacağına dönemin otoritesi ve iktidarı karar vermektedir. Örneğin, egemen ideolojinin çizdiği çerçeveye göre anlamı belirlenen sözcüklerden biri de “özgürlük” tür. Bir dönem oldukça olumlu anlamda kullanılırken, başka bir dönemde sakıncalı ve kaçınılması gereken bir kavram hâlini almış olduğu görülebilir. 1789 Fransız İhtilali’nin moda deyişi iken, monarşi döneminde terör çağrıştıracısı bir sözcük olmuştur (Özer 2019: 133). Benzer biçimde sözcük seçiminde bir kimseye direnişçi, gösterici demek yerine “holigan” sözcüğünün tercih edilmesi, ideolojik bir göstergedir (van Dijk 1988b). Bu sebeple ideolojik söylemde sözcüklerin analizi önemlidir. Bu çalışmada, sözcüklerin inanç ve değerlerle ilişkisi göz önüne alınarak, özel kullanım ve ifadelerin olup olmaması bakımından değerlendirilmiştir. Metinlerdeki sözcükler ideolojik söyleme uygunluğu açısından, eleştirel söylem analizi kuramcılarının olan Norman Fairclough’un yaklaşımından (*Language and Power, Language in Social Life* 2001: 110-127)

yararlanarak analiz edilmiştir. Buna göre, sözcüklerin neyi vurgulayıp, neyi sınırlandırdığına, ideolojik içeriğine, tekrarlanan, örtülen ifadelerle, sözcükler arasında ideolojik anlam ilişkilerinin olup olmadığına, sözcüklerin ilişkisel değerlerine (öfkeli ya da esenlikli gibi) belirgin olan resmî ve resmî olmayan sözcüklere bakılmış ve sözcükler anlam değeri bakımından analiz edilmiştir.

Bu çalışmada mikro yapı düzeyinde incelenen bir başka kategori **retoriktir**. Retorik, görsel ve işitsel öğeler ile yazılı dilin ikna edici bir bağlam içinde yeniden kurgulanması olarak tanımlanabilir, analizi ise saklı anlamın ortaya konulmasını sağlamaktadır (Sever 2015:321) Söylemin retoriği ise “nasıl söylediğimizle ilgilidir” (Van Dijk 1988a:82). Van Dijk, söylemin değişik yapısal derecelerinde; metafor, örtmece, ironi, semantik düzeyde karşıtlık veya fonolojik düzeyde aliterasyon ve kafiye gibi belirli ikna işlevlerine sahip özel unsurları “retorik unsurlar” olarak tanımlanmaktadır. Retorik, alıcının anlam sürecini ve dolaylı yoldan zihinsel modellerini yönetmektir (Van Dijk 2000: 273). Van Dijk, “retorik yapıları” üslup unsurlarına dâhil etmiştir. Bu yapılar söylemin tüm seviyelerinde ortaya çıkabilmektedir. Fakat diğer söylem yapılarından farklı olarak bu tercihe bağlı olup, özellikle **iknaya** ve alıcıların dikkatini çekmeye ve yönetmeye hizmet etmektedir. Bu yapılar ideolojik bakımdan anlamları vurgulayabilir veya silikleştirebilir (Van Dijk 2000:208). Burada da yine daha çok söz konusu olan **bizim iyi şeylerimiz ve onların kötü şeylerinin retoriksel olarak vurgulanmasıdır** (Van Dijk, 2000:273). Söz konusu haber olduğunda ise, retoriğin iki yönü bulunmaktadır. Bunlardan biri haberin inandırıcılığı, diğeri ise davranışı istenilen yönde değiştirebilmesidir. Bunun içinde ikna haber söyleminde özel bir amaca ve işleve sahiptir (Özer 2015:197-286).

Bu çalışmada, retorik ile ilgili bölümünde Van Dijk’ın kullandığı şekilde retorik sınırlı anlamda, söylem analizinin alt bileşeni olarak değerlendirilmiş (1988a:28) ve söylemin retorik yapıları anlambilim ve pragmatik bakımdan ele alınmıştır. Ayrıca

çalışmada retorik başlığı altında, metinlerde geçen deyim, atasözleri gibi kalıp ifadeler incelenmiş, bununla birlikte söylemlerde yer alan metaforlara da yer verilmiştir. Aristoteles’in “belli bir durumda var olan inandırma yollarını gözlemleme yetisi” (Aristoteles 2015:19) dediği retorik bağlamında, metaforların ikna edici tarafı göz önünde bulundurulmuştur. Retorik unsurlardan biri olan metaforlar, sahip olduğu ideolojik içerikle, alıcının algısında daha çok etki bırakabilir. Ayrıca metaforlar haberlerin popülerleşmesini de sağlamaktadır (Özer 2011:160) Bu sebeple ideolojik içerikteki metafor kullanımı da değerlendirilmiştir.

Haberin retorik de **ikna** temellidir. Haber retorik kullanım, iletişimin amacına ve amaçlanan etkiye bağlıdır (Van Dijk 1988a: 83). Bu anlamda, haber retorikinde iki boyut vardır. Birincisi haberin inandırıcı olması gerekmektedir. İkincisi de haberin, alıcının davranışını istenen yönde değiştirebilirliğidir. Bu ikisi birbiriyle bağlantılıdır (Özer 2018:160). İkna haber söylemi için özel bir öneme ve işleve sahiptir. İdeolojik olarak haberler, toplumdaki elit grupların fikirlerini ve egemen grupların inançlarını dolaylı biçimde örtük olarak teşvik etmektedir (Van Dijk 1988a: 83). “Haberin kendisi ikna edici bir anlatı olup, neye ikna ettiği ile haberi yazarken kullanılan ve nesnel olduğu iddia edilen dilin kendisi, güç/iktidar ilişkiler sisteminde egemenlik ilişkileri ortamında zaten önceden yapılanmışsa, haberin o yapıya dâhil olarak ve o dili kullanma zorunluluğuyla belirli güç ilişkisi görmezden gelinemez” (Dursun 2003:88) Bununla birlikte haberde iknayı arttırmanın yollarından biri de kanıt kullanmaktır. Bu kanıtlar rakamlardan, görgü tanıklarının ifadelerinden, güvenilir kaynakların açıklamalarından oluşmaktadır (Özer 2018:161).

6.1. KAZAKİSTAN’DA 1999 YILI CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİM DÖNEMİ ARDALAN BİLGİSİ

Kazakistan’da bağımsızlıktan (1991) 1995 yılına kadarki süreç, siyasî fikir çeşitliliğinin olduğu demokratik dönem olarak nitelendirilmektedir. 1994 ve 1995 yıllarında devlet kurumlarının geçmişin etkisinden zor da olsa kurtulduğu ve siyasî iktidarın toplum ile ilişkisinin geliştiği bir süreçtir (Ertisbayev 19.01.1999 “*Saylawdan soñğı söz*” *Egemen Qazaqstan*). Kazakistan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk kez çok adaylı gerçekleştiği ve parlamento seçimlerinin yapıldığı bir yıl olması sebebiyle 1999 yılı, Kazak siyasî tarihi için önemli bir dönem olmuştur. Siyasî iktidarın şekillendiği bu dönem aynı zamanda muhalif parti ve derneklerin eski başbakan, muhalif siyasetçi Akejan Kajegeldin önderliğinde bir araya gelerek muhalif blok oluşturdıkları bir dönemdir (Alkan 2011:91).

N. Nazarbayev, 1995 Anayasasının kabulüne kadar Kazakistan Yüksek Konseyi tarafından Cumhurbaşkanı olarak görevlendirilmiştir. 1991 yılı sonunda tek adaylı seçim gerçekleşmiş ve böylece görevi halk tarafından onaylanmıştır. 1995’de yapılan referandum ile N. Nazarbayev’in görev süresi 2000 yılına kadar uzatılmıştır. Ancak Parlamento kararıyla erkene alınan seçim, 10 Ocak 1999’da ilk kez çok adaylı esasa dayalı şekilde gerçekleşmiştir.

Bu dönemde en çok üzerinde durulan iki konu başlığından biri egemen iktidarın öne çıkardığı N. Nazarbayev’in 1998 yılı Eylül ayında ülkenin durumu ve gelecek planları hakkında yaptığı halka sesleniş konuşması olmuştur. N. Nazarbayev bu konuşmasında, “O gün verilecek kararların çocukların ve torunların hayatlarını belirleyeceğini, alınan bu kararların ülkenin kaderini, komşularının ve dünya ekonomisinin kaderini etkileyerek, ülkenin geleceği ve halkın kaderinin yine kendi ellerinde olduğunu” (https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/kazakstan-respublikasynyn-prezidenti-n-a-nazarbaevty-n-kazakstan-khalkyna-zholdauy-1998-

[zhylhy-kyrkuiek_1342858030](#), erişim tarihi: 02.05.2019) ifade ederek hâkimiyetin millette olduğunu vurgulamıştır.

Fakat diğer yandan bu dönemde basında en çok tartışılan bir başka konu “Kazakhgate” olarak nitelendirilen petrol skandalı iddialarının politik gündemi oluşturmasıdır. Muhalefetin de aktif olduğu bu süreçte, muhalifler Kazakistan’ın Demokratik Güçleri (*Qazaqstannıñ Demokratiyalıq Küşteri*) adı ile bir araya gelmişlerdir (Alkan 2011: 87).

Kazakistan Cumhuriyeti’nin seçim tarihinin en çalkantılı dönemlerinden biri olan 1999 yılında, hem Cumhurbaşkanlığı hem Parlamento seçimleri gerçekleşmiştir. Cumhurbaşkanlığı seçimlerine N. Nazarbayev’den başka, Eski Başbakan A. Kajegeldin, Senato vekili E. Gabbasov, Kazakistan Komünist Parti Başkanı ve ekonomi doktoru S. Abdildin, Munay Petrol Ortaklığı başkan yardımcısı J. Bazılbayev ve Gümrük Komitesi Başkanı G. Kasımov olmak üzere 6 adayın başvuruda bulunduğu seçim öncesinde, A. Kajegeldin’in adaylığı, mevcut seçim yasasına uygun olmadığı gerekçesiyle reddedilmiş,¹⁴⁷ Bazılbayev de sonradan adaylıktan çekilmiştir. Sonuç olarak bu seçime 4 aday katılmıştır. Adaylar arasında yalnızca 1998’de kurulan Kazakistan Komünist Partisi (*Kazakstan Komunisttik Partiyası*) lideri Serikbolsın Abdildin¹⁴⁸ “Nazarbayev ile gerçekten mücadele edecek aday” (Kuat, “Dördünün mücadelesi şimdi başladı” *Jas Alaş*, 03.12.1998) olarak görülmüştür. Diğer adayların seçime meşruiyet kazandırmak için

¹⁴⁷ Eski Başbakan Akejan Kajegeldin’in siyasî görevini bırakarak adaylığını açıkladıktan sonra muhaliflere göre N. Nazarbayev’in güçlü rakibi olduğundan seçim kampanyası hazırlıkları sırasında ondan kurtulmaya çalışılarak kasten idarî para cezası verilmesiyle birlikte Merkez Seçim Komisyonu tarafından adaylığı kabul edilmemiştir (Togızbayev, K. 10.01.2019, “Nazarbayev 20 jıl burın qalay qayta saylandı?” <https://www.azattyq.org/a/kazakhstan-history-nazarbayev-first-election/29700711.html>, erişim tarihi: 01.10.2020).

¹⁴⁸ Kazak SSC döneminde Tarım Bakan Yardımcılığı görevinde bulunan, Birliğin dağılmasından sonra Kazakistan Yüksek Konseyi’nin (*Verhovnova Soveta*) başkanlığı yapan ve 1994’ten itibaren muhalif olan S. Abdildin, 1999 seçimlerinde Cumhurbaşkanlığına aday olmuştur. D. Aysarov (01.01.2020) “Oppozitsionov, kotorovo nevozmojno kupit” Kakım mı zapomnim Serikbolsına Abdıl’dına” <https://informburo.kz/stati/oppozicioner-kotorogo-nevozmnozhno-kupit-kakim-my-zapomnim-serikbolsyna-abdildina.html>, erişim Tarihi: 08.06.2020). Bu dönemde N. Nazarbayev’in tek rakibi olarak görülmüş olmasına rağmen seçilememiş olsa da aldığı %11.9 oy oranı ile bugüne kadar N. Nazarbayev’in rakipleri arasında en çok oy alan aday olmuştur.

girdikleri ileri sürülerek, seçimde iddialı olmayan adaylar olarak değerlendirilmişlerdir (Alkan 2011: 88). Aynı yıl kanun değişikliği ile Cumhurbaşkanının yetki süresi 5 yıldan 7 yıla uzatılmış, seçime %50 katılım zorunluluğu da kaldırılmıştır. Seçim sonucunda ise N. Nazarbayev 7 yıllığına Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir (AGİT Raporu 28.09.2005; Şeretov 2003:49). Böylece N. Nazarbayev aldığı %79,78 oy oranıyla 2. kez Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.

Merkez Seçim Kurulu'nun açıklamasına göre seçimler sorunsuz ve demokratik şekilde geçmiştir. Fakat AGİT, Nazarbayev'in en güçlü rakibi olan A. Kajegeldin'in adaylığının yasaklanmasına tepki göstererek bu seçim için gözlemci göndermemiştir. Muhalifler de birçok kez basın toplantısı düzenleyerek seçim organizasyonlarından rahatsızlıklarını ifade etmişlerdir (Şeretov 2003: 52).

Cumhurbaşkanı, Anayasada yapılan değişikliklerle geniş anayasal yetkiye sahip olmasıyla birlikte yürütmenin tek sorumlusu olarak Kazakistan'da en yüksek yetkinin de sahibi olmuştur. Özellikle 1998 yapılan değişiklikle Kazakistan Anayasasının 42. Maddesi 5. Bendindeki "Aynı kişi üst üste iki defadan fazla Cumhurbaşkanı seçilemez, bu kısıtlama Kazakistan Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı için geçerli değildir". AGİT Raporu (28.09.2005) *Qazaqstan Respublikası 2005 jılğı 4 Jeltoksandağı Prezidenttiq Saylaw*, Varşava) ifadesi N. Nazarbayev'in sahip olduğu siyasî gücü yasal olarak pekiştirmiştir.¹⁴⁹

¹⁴⁹ Bu dönemde aynı anda 19 yasal değişikliğin yapılması ardından gerçekleştirilen erken seçim ve anayasal düzenlemelerin devam etmesi muhalifler tarafından N. Nazarbayev'in Anayasayı kendine uyarladığı ve değiştirmeyi alışkanlık haline getirdiği iddialarını doğurmuştur (*Jas Alaş*, 30.08.2019 "Şımkentte algaşkı Konstitutsıyanı kaytaruwdı talap etti").

6.1.1. 1999 Yılı Cumhurbaşkanlığı Seçim Dönemindeki Siyasî İktidar Gazete Metinlerinin Analizi

6.1.1.1. *Egemen Qazaqstan* Gazetesi 06 Ocak 1999 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Güven ve Destek (Bkz. EK 1)

Haber Metninin Girişi:

Dün Almatı Cumhuriyet Meydanında Kazakistan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanlığına aday N. Nazarbayev'in adaylığını desteklemek için Almatı şehir merkezinin ve "Kazakistan'ın geleceği için" Gençler hareketinin organizasyonu ile miting gerçekleşti. Aday Nursultan Nazarbayev katılıp, konuştu.

Haber metninin girişinde seçimde halkın, N. Nazarbayev'e oy vermesi demek ona güveninin göstergesi ve destek verildiği anlamına gelmektedir. Habere nesnel bir giriş yapılmıştır. Gazetede seçimle ilgili haberlere yer verilen "Cumhurbaşkanlığı Seçimi" adlı köşeye ait bu haber metninde başlık ve haber girişiyle bütünlük sağlanmıştır.

Fotoğraf: Haber metninde, N. Nazarbayev'in halkı selamlarken çekilen bir fotoğrafına yer verilmiştir.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Haber, N. Nazarbayev'in adaylığını desteklemek amacıyla düzenlenen miting hakkındadır. Metne göre gençler Kazakistan'ın gelişmesi için N. Nazarbayev'in adaylığını desteklemektedirler. Bu da özellikle genç seçmenin ülkenin geleceği için N. Nazarbayev'den umutlu olduğunu ima etmektedir.

Haber Kaynağı: Ongar Ömirbek

Yorum: “*Mitingde söz alanlar az değildi. Halkça tanınan vatandaşlar da gençler de kendilerinin içten fikirlerini saklamadan ortaya koydular*” ifadelerinin yer aldığı metinde, N. Nazarbayev’in hem tanınan vatandaşlar hem gençler tarafından desteklenmiş olması ön plana çıkarılırken, onu destekleyenlerin düşüncelerini açıkça söyledikleri özellikle belirtilmiş, ülkedeki ilk çok adaylı seçimde “*böyle büyük toplantıda ilk kez söz aldıkları*” da dile getirilmiştir. Bu ifadeler bağlamında değerlendirildiğinde, kendi adaylarına dair fikirlerini “*saklamadan*” söylemelerinin önemli olduğu anlaşılmaktadır.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Metnin büyük bir çoğunluğu, N. Nazarbayev’in konuşmasından yapılan alıntıdan ve gençlerden yapılan alıntılardan oluşmaktadır. Metinde farklı yapıları olan bu cümleler olumlu anlama sahiptir.

Yerel Tutarlılık: “*Mitingde söz alanlar az değildi. Halkça tanınan vatandaşlar da, gençler de kendilerinin içten fikirlerini saklamadan ortaya koydular. İyi bilinen sanatçılar ile gruplar bu büyük sahneye adım atan genç dansçılar grubu da sanatlarını ortaya koydular*” ifadelerinde miting anına dair önermenin, sonrasında örneklendirilerek işlevsel ilişki kurulduğu ve “*tanınan vatandaşlar,*” “*gençler*” “*içten fikirlerini saklamadan ortaya koydular*”, “*iyi bilinen sanatçılar*” gibi ifadelerle N. Nazarbayev’i destekleyenlerin olumlu sunumu sağlanmıştır.

Sözcük Seçimleri: Bu dönemde N. Nazarbayev için “*Aday Nursultan Nazarbayev katılıp, konuştu*”, “*Aday toplananların yeni yılını kutlayıp, hepsinin önüne koyduğu amacına erip, hayallerinin gerçekleşmesini diledi*” cümlelerinde N. Nazarbayev’in **sıradan bir aday olarak** sunulması, analizde incelenen metinlerin bir daha hiçbirinde rastlanılmayan bir ifade olması bakımından önemlidir. Sonraki seçim dönemlerinde daha çok Cumhurbaşkanı unvanı ile 2010 yılından itibaren ulusun lideri/ *elbası* isimlendirmesi

tercih edilecektir. Çünkü sonraki dönemlerde “aday” olmaktan çıkan N. Nazarbayev’in (hem siyasî iktidar, hem muhalefet tarafından) tekrar seçileceğinden şüphesi olmamıştır.

Retorik: Haberin retoriğinde ikna stratejilerinden olan alıntılara, tanık ifadelerine yer verildiği görülmektedir:

Adalet” yüksek okulunun 2. Sınıf öğrencisi Nurgül Jakeeva şöyle dedi: Şimdiki siyasette Nursultan Aбиşoğlu’nun yeri ayrı. Bunu onun Kazakistan’ı bağımsız, egemen memleket olarak kurmadaki büyük payında ve sosyoekonomik reformları siyasî değişimleri derinleştirmesinde açıkça görüyoruz.

Almatı Devlet Hukuk Üniversitesi’nin 1. Sınıf öğrencisi Arman Bekturov: Kazakistan’daki muhalefet zayıf çünkü ülkemiz istikrarlı, anlaşmazlık, gerginlikler de olmadı. Olmayacak da. Biz buna hepimiz tanığız. Kusurlar da az değil, fakat o da memleketimizin oluştuğu dönemde olan doğal bir şey.

Gençlerin fikirlerinin yer aldığı bu alıntılarda, N. Nazarbayev’in gençler tarafından destekleniyor olması ön plana çıkarılmıştır. Dolayısıyla halkın içinde gençlerin N. Nazarbayev iktidarından memnun oldukları ifade edilmiştir.¹⁵⁰

¹⁵⁰ Bu dönemde sık sık dile getirilen “Kazakistan’ın kurulma aşamasında N. Nazarbayev’in rolünün önemi”, sonradan ona “Kurucu lider” /*Tunğış Prezident*) adlandırmasıyla yasallaşacaktır.

6.1.1.2. Egemen Qazaqstan Gazetesi 10 Ocak 1999 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Emanet (Bkz. EK 2)

Haber Metninin Girişi:

Halk için tarihi gün yaklaştı. O, cumhurbaşkanı seçimidir. Halkın verdiğienden fazla güç hiçbir şeyde yok. O gün tüm Kazak ülkesi en özel, son kararını söyleyecek. Oy verecek. Çok olan adayların birini ne destekleyecek ne de karşı olacak. O da onun (halkın) iradesi. Fakat halkın çoğunluğunun desteğiyle cumhurbaşkanlığı zirvesine layık tek bir şahıs yükselecek.

Haber hakkında bilginin yer almadığı, merak uyandıran bir haber bağılığı tercih edilmiştir, haberin girişinden haberin konusunun seçim ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Burada “halkın iradesi” ön plana çıkarılmış, ülkedeki demokrasiye işaret edilmiştir. Seçim olayı, halkın kendi yönetimini “*emanet*” etmesi olarak nitelendirilmiştir. En son kararı halkın söyleyeceği fakat bunu yaparken diğerlerine/seçmediklerine karşı olmadığı, seçilecek olanın ise bu mertebeye layık bir kişi olacağı ifade edilmiştir. Haber girişi nesnel olmasına rağmen haberin sonunda en çok iyi dileğin iletildiği ve sorumluluk verilen adayın N. Nazarbayev olduğuna yer verilmesiyle, metinde sözü edilen bu “*layık kişinin*” N. Nazarbayev olduğu ima (*implication*) edilerek haber sonlandırılmıştır.

Fotoğraf: Kullanılmamıştır.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Adayların propaganda çalışmalarının sürdüğü, vaatlerde bulundukları seçim öncesi sürece dair olan haberde, seçim “*emanetin*

yükleneceği gün” olarak nitelendirilmiştir. Burada karar vericinin halk olduğu vurgusu ön plana çıkmaktadır. Haberin sonunda ise okuyuculardan gelen mektuplara yer verilmiş, ancak en çok iyi dilekte bulunulananın N. Nazarbayev olduğu ifade edilerek, bu emanetin verileceği kişinin Nazarbayev olacağı ima edilmiştir.

Haber Kaynağı: M. Tölepbergen

Yorum: Haber metninde, Cumhurbaşkanlığı seçimine mecazî ifadeyle yer verilerek *“taht için tartışma baht için rekabet olduğu”* ve bununla birlikte *“namus ve iman da özel sınavı”* olarak yorumlanarak seçime manevi değer yüklenmiş ve seçimin ahlaki yönü olduğuna dikkat çekilmiştir.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Metnin büyük bir bölümü olumlu, kısa ve net cümlelerden oluşmaktadır. Metinde ideolojik imaya sahip bir cümleye rastlanmamıştır.

Yerel Tutarlılık:

Halk için tarihi gün yaklaştı. Bu, cumhurbaşkanı seçimidir. Halkın verdiğienden fazla güç hiçbir şeyde yok. O gün tüm Kazak ülkesi en özel, son kararını söyleyecek. Oy verecek.

Metnin içeriğini yansıtan haber girişinde yer alan bu cümlelerle durum bilgisi verildiği ve işlevsel ilişkiye dayalı anlatım görülmektedir. Bu dönemde özne halktır ve yöneticinin kim olacağına onun iradesi karar verecektir, bu sebeple oy verme işlemini gerçekleştirecek olan halk ön plana çıkarılmış ve gücü elinde bulunduranın halk/seçmen olduğu dile getirilmiştir.

Sözcük Seçimleri: Metinde *“mertebesi yukarıda”, “zirveye layık”* olan ifadelerinin kullanılması, seçilecek olan adayın vasıflı olması gerektiğini, sıradan birinin

cumhurbaşkanı olamayacağını ima etmekte ve bu konudaki beklentiyi ortaya koymaktadır.

Retorik: Metinde retorik bir ifade kullanılmamıştır.

6.1.1.3. *Egemen Qazaqstan* Gazetesi. 06 Ocak 1999 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Yedi Yıl ve Yedi Dakika veya Ak yol Üstündeki Ak Dilek [İyi dilek, dua]
(Bkz. EK 3)

Haber Metninin Girişi:

*Bugün Astana için özel gün, başkentin görünüşünden bir şey merak ediliyor. Bayrama uygun bezenmiş şehrin tüm tabiatı “Ak devenin karnı yarıldı” Kazak görünüşüyle tüm dünyaya duyuruyor gibi. Bu genç başkent için, farklı bir sevinçtir. Çok önemli olayların şahidi olan yaşlı Esil’in [Nehrin] kendisi de tam bunun gibi mutlu bir anı daha önce hiç yaşamamıştı. O yüzden de gök yüksekliğinde süzülerek yere bağrını koyan [yere düşen] beyaz kar taneleri de başlayan sevincin tatlılığını anlatıyor gibi.*¹⁵¹

Seçim sonrası törenin lirik bir dille anlatıldığı bu metinde, yazar coşkuyu doğaya yansıtmış, bunu kişileştirmelerle somutlaştırmıştır. Tören günü, Kazak kültüründe büyük bayramın, büyük olayın olduğu anlar için söylenen “Ak devenin karnı yarıldı/ *ak tüyenin karnı jarıldı*” ifadesiyle dile getirilmiştir. Başkent Astana’da gerçekleşen bu olayda,

¹⁵¹ Sovyet Rusya’da seçimlerin göstermelik olduğu, oy vermenin şeklen gerçekleştiği, serbest oy hakkının olmadığı, seçmenlerin tümünün Komünist partiyi seçmek zorunda bırakıldığı rejimin ardından siyasî mücadeleden çok, festival mahiyetinde gerçekleşen seçimler (Tükkaya, 1960:233-234) olmuştur. Bağımsızlığın elde edilmesinin ardından gerçekleşen “çok adaylı” seçimler ülkede bayram havası yaratmıştır.

tabiat, vatan üzerinden önemli olayların yaşandığı bir geçmiş, fakat farklı olan bir şimdi tasvir edilmektedir. Şimdinin (bağımsızlığın imasıyla) mutluluğu başkent, tabiat ve hatta Esil Nehrinden hissedilmektedir. Bu betimleyici anlatımla bu mutluluk okurda da yaratılmaya çalışılmıştır. Sağlığın, temizliğin asaletin simgesi olan “ak” sözcüğünün tekrarlanmasıyla okur/seçimde olumlu duygu durumu yaratılmaya çalışılmıştır.

Fotoğraf: Metinde N. Nazarbayev’in karlar üzerinde, törene giderken ve halkı selamlarken çekilmiş fotoğrafına yer verilmektedir.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Cumhurbaşkanlığı yemin töreninin coşkusunun yansıtıldığı haber metninde, **halkın güvendiği için tekrar N. Nazarbayev’i desteklediği** dile getirilmiştir. **Tören anının sayılarla ve renklerle** sembolleştirildiği¹⁵² metinde sonuç olarak halkın N. Nazarbayev’den ümitli olduğu ifade edilmiştir.

Haber Kaynağı: *Egemen Qazaqistan* gazetesinin muhabirleri, Seyfolla Şayıngazulı ve Muratbak Toktagazı’dır.

Yorum:

*Böylece yedi yıl içinde kendine güveni haklı çıkaran Nursultan’ın bir kez daha han yükselttiği halkı, ülke liderine içten dileklerini yolladı. Dileklerin kabul olsun, İyi niyetli ağayım!*¹⁵³

Haberde yer alan bu içten ve samimi ifadeler, seçimde N. Nazarbayev’in kazanmış olmasının sevincini de yansıtmıştır. Metinde “*halkın seçmiş olduğu*” vurgusuyla, halkın

¹⁵² Törendeki (sembolik anlamı olan) yedi sayısının kutsallığının hatırlatılması, iyi dilek ve dua anlamında kullanılan “ak yol” ve büyük olay olduğu vurgusuyla sevinçle “Ak devenin karnı yarıldı/ *aq tüyenin karnı jarıldı*” ifadesinin aynı şekilde *Jas Alaş* gazetesinin 21.12. 1999 tarihli “Ben Kendi Kaderimi Halkımın Kaderinden Ayrı Görmemiştım” başlıklı haber metninde de rastlanmaktadır. Olay anının aynı duygu durumu ile aynı değerlendirilmesi ve çok benzer biçimde yorumlanması bu seçim döneminde iki gazetenin henüz ideolojik farklılığının oluşmadığının da göstermektedir.

¹⁵³ Ağayım, Abim anlamına gelmektedir.

iradesiyle seçilen N. Nazarbayev'in geçen yedi yılda çalıştığı, halkın güvenini kazandığı ve "iyi niyetli" ifadesiyle olumlu sunumunun yapılmıştır.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Metinde farklı cümle yapıları mevcuttur. Seçim sonrasındaki N. Nazarbayev'in yemin töreninin gerçekleştiği gün, başkent ve burada bulunan Esil Nehri cümlelerin öznesi olarak kişileştirilmiştir.

Bu genç başkent için farklı bir sevinçtir. Çok önemli olayların şahidi olmuş olan yaşlı Esil'in kendisi de tam böyle bir anı daha önce hiç yaşamamıştır.

İfadelerinde benzetme yönünde öne çıkan duygu mutluluktur. Tarihte yaşanan önemli olayların içinde böylesinin olmadığı ifadesiyle, bağımsızlık sonrası halkın inandığı, istediği lidere özgür iradesiyle oy verebilmesinin sevinç yarattığı görülmektedir.

Yerel Tutarlılık:

Ülkemizin bağımsızlığının yedinci yılında Kazakistan tüm dünyada tamamen tanındı, saygınlığını tüm dünya kabul etti. Birleşmiş Milletler Birliğine üye olmak, Anayasamızın kabulü, Tengemizi basma gibi birçok iyi iş bu yedi yıl içinde gerçekleşti. Başkent Cumhuriyet'e uygun hale gelip, Kazakistan halkı ve Astana ile yeni asra yüzünü döndü. Ülke halkının önündeki üçüncü binyıllık zamanda (Milenyumda), kendilerinin destekleyerek, oy verip seçtikleri Cumhurbaşkanı'dan da çok umutlular.

Metindeki bu önermelerle ülkede yedi yıl içindeki gelişmelerden halkın memnun ve gelecekte umutlu olduğu, sebep sonuç ilişkisiyle sunulmuştur. Metne göre, Cumhurbaşkanı'na oy vererek desteklemiş olmaları, onun geçen bu yedi yıldaki başarısıdır.

Sözcük Seçimleri: Bağımsızlık sonrasında, devlet siyasetinin bir parçası olarak da sosyal yapı ile tarih ilişkisinin ön plana çıkarıldığı bu dönemde, yöneticinin seçilerek belirlendiği “Hanlık” dönemi hatırlatılmış, bağımsızlık temel alınarak N. Nazarbayev’in seçilmesine “*Nursultan’ın bir kez daha han [makamına] yükselttiği halkı*” ifadesiyle Nursultan Nazarbayev, Han’a benzetilerek yer verilmiştir. Aynı zamanda seçim sonucunda yaşanan coşku haber metninde “*bayrama uygun bezenmiş şehir, sevinç, mutlu an*” gibi ifadelerden hissedilmektedir.

Retorik: Haber metninde ideolojik olarak retoriğe sahip bir ifadeye rastlanılmamıştır.

6.1.1.4. Egemen Qazaqstan Gazetesi 23 Aralık 1998 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

Tematik Yapı

Başlık: Adayların propagandası tabii sessizlikle uymuyor. (Bkz. EK 4)

Haber Girişi:

Önümüzdeki Cumhurbaşkanı seçimine sadece sayılı haftalar kaldı. Tam şimdi dört aday için propagandanın hangi durumda olduğunu seçmenlerin kararına bırakırsak, mantıklı düşüncelerin arasından gelişmiş örneği de, seçim kültürüne has reklamları da, bununla birlikte bireysel adaylığın beklenmedik değişimlerini görmeye başladık. [Adayların] Hepsi faal olmaya karar vermiş. Propagandayı güçlendirmezse, kendi kendini tanıtmazsa tabi ki yarın seçmenlerin güvenini kaybedebilir. Bir oy için bile mücadele edecek.

Haberin başlığı haberin içeriğini yansıtmaktadır. Haberin girişinde, Cumhurbaşkanlığı seçimine az zaman kala adayların propaganda faaliyetlerini artırdığı

anlaşılmaktadır ve ideolojik olarak özel bir ifade/yanlılık bulunmamaktadır. Bu haberin başlığı ve girişi haberin özeti niteliğindedir.

Fotoğraf: Haberde fotoğraf kullanılmamıştır.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu: Haber metninde, seçime az zaman kala seçim öncesindeki durumun değerlendirmesi yapılmıştır. Propaganda çalışmalarının devam ettiğinin belirtildiği haberde, özellikle yorumlara N. Nazarbayev’in halkın lideri olduğu ve seçilmeye layık oluğu ima edilmiştir.

Haber Kaynağı: Meyrambek Tölepbergen

Yorum:

Ancak tüm toplum ve bu devletin sorumluluğunun omzuna yükleneceği ülke liderinin seçiminde, dağıtılan reklamdansa (göreve) layık olan kişinin halkın beğendiği asıl özellikleri, zaman sınavından geçen yetenekleri, tüm halka lider olmaya layık (uygun) olması, ilk sırada da öncelikle garanti yetkisinin ve sağlam çözüm özelliğinin olması gerekiyor.

Yazar metinde bu ifadelerle, liderden beklentileri dile getirmiştir. Ona göre seçilmeye layık olan kişinin reklamın yapılmasından önce, bazı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Liderin, tecrübeli olması gerektiği kastedilerek ve metnin devamında yer alan “halk olup biten olayların farkında, ülkemizde yapılan işlerin, önümüze konulan yolun, programların farkında, bunun asıl amacı Kazakistan’ı medeni ülkeler arasına sokmak ve yaşamımızı güzelleştirmek, tam da bu günlerde bu sağlam işin birliğin başında durmuyor muyuz?” ifadesiyle N. Nazarbayev’in ima edildiği görülmekte, onun birlik ve istikrar politikasını akla getirmektedir. Böylelikle metinde N. Nazarbayev’in asıl amacının Kazakistan’ı gelişmiş medeni ülkeler arasına sokmayı ve halkın yaşamını güzelleştirmek olduğu ifade edilerek propagandası yapılmıştır.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Cümle yapısı oldukça karışık bir haber metni olup, metinde anlamayı elverişsiz kılan uzun cümleler hâkimdir. Metinde özne olarak kullanılan halkın inisiyatifi elinde bulundurması ön plana çıkartılmıştır:

Bundan sonraki zamanda da kime güveneceğini seçmenlerin birçoğu bilmektedir.

Halk etrafımızda olan olayların da, ülkede yapılan işlerin de, önümüze koyulan yol ve programların da tamamen farkındadır.

Cümleleriyle seçmenlerin bilme ve farkındalık vasfına sahip oldukları ve kime oy vereceklerini bildikleri (N. Nazarbayev'i seçecekleri imasıyla) dile getirilirken, halkın iktidarı vurgulanmıştır.

Yerel Tutarlılık: Seçim öncesi süreçte “adaylığın” konu edildiği bu haber metninde art arda gelen cümleler arasında uyum söz konusudur.

Aslında özgür seçim, layık olan lideri seçmeye yardım eder. Buna rağmen bazen bu kurala uygun olmayan insanlardan korumanın garanti olmadığı durumlar da az değildir. Çünkü yüksek mevkiyi rüyasında aniden görerek hayal kuran siyasetçi “Benim yolum halkın yoludur” diye herkes için ortak olan bu ilkeyi slogan gibi söyleyebilir. Her şeyi yapabilecekmiş gibi umut ateşini yakmış gibi etki yaratabilir.

Metinde, özgür seçim kavramının işleviyle devam ederken ilk cümledeki önerme akabindeki cümlelerle durum yönünden bağlanmıştır. Seçimin, herhangi bir lider değil “layık olan lideri” seçmede yardımcı olacağı, aksi durumların örneğinin olduğu ifade edilirken, ani kararlar seçime katılan siyasetçiler hakkında “mış gibi” ifadesiyle slogan/vaatlerinin gerçek olmadığı inandırıcı olmadıkları ima edilmiştir. Bu ifade okur/seçmen için uyarı niteliğinde olmuştur.

Sözcük Seçimleri: Haber metninde ideolojik özelliğe sahip bir sözcük kullanılmamıştır.

Retorik: Haberde, ideolojiyi ön plana çıkaracak retorik bir kullanım mevcut değildir.

6.1.1.5. Egemen Qazaqstan Gazetesi 24 Aralık 1998 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

Tematik Yapı

Başlık: Seçim lider lehine kararlaştırılacak (Bkz. EK 5)

Haber Girişi:

Devlet başkanı adına özellikle son günlerde, Cumhurbaşkanı seçimi arifesinde birçok mektup gelmekte.

Haberin başlığı, içeriği ile uyumludur. Karar alınarak yapılacak olan bu seçimin adı başlıkta açıkça yer almasa da metinde belirtildiği gibi N. Nazarbayev lehinde olacağı öngörüsü ile başlamıştır. Haber girişinde ve devamında ise, mektuplar dikkate alınarak bu öngöründe bulunulduğu anlaşılmaktadır.

Fotoğraf: Kullanılmamıştır.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Metinde özellikle Rusya'dan gelen mektuplara yer verilerek, N. Nazarbayev'i destekledikleri, öngörülerine göre de Nazarbayev'in seçileceğini bildirdikleri görüşlerine yer verilmiştir.

Haber Kaynağı: Kazak Haber Ajansı

Yorum: Haber metninde yorumlar alıntı yapılan kaynaklara aittir. Bu alıntılarda N. Nazarbayev'in adaylığı desteklenmektedir.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Rusların da N. Nazarbayev'in adaylığını desteklediğini gösteren metinde “Z. Tsereteli, Kazakistan halkının ülkenin ilk Cumhurbaşkanı'nın başladığı reformları gerçekleştirerek kendilerinin tanıdığı, bildiği liderin çıkarına seçim yapacağını kesin olduğuna güveniyor” ifadesiyle Rusya Sanat Akademisi Başkanı Tsereteli'nin Kazakistanlıların Nazarbayev'e oy vereceklerine olan inancı aktarılmıştır. Bu cümlede buna inanan bir Rus yetkili Tsereteli olsa da gazetenin bu dönemki inancına uygun şekilde, halkın tanıdığı ve reformları gerçekleştiren Nazarbayev'e oy verileceği öngörülmüştür.

Yerel Tutarlılık: Mektuplara yer verilen metinde, Rusya Sanat Akademisi Başkanı Z. Tsereteli'nin mektubunda “N. Nazarbayev'in yönetimiyle Kazakistan'ın dünya topluluğuna egemen demokratik bir devlet olarak güvenli bir şekilde girdiği ifade edilmiş, Kazakistan'da toplumsal gelişimin stratejik önemli yönleri ve amaca ulaşmanın net yolları belirlenmiştir” ifadesiyle Kazakistan'ın hem toplumsal hem de dünyadaki konumundaki gelişmelerin sebebi (dış gözle) N. Nazarbayev'in liderliği ile olduğu ifade edilmiş ve N. Nazarbayev'in lider olarak gücü desteklenmiştir.

Sözcük Seçimleri: Metinde, devletin görevlerini ciddi bir şekilde yerine getirdiği ifade edilerek, devlet işlerindeki hassas tutum vurgulanmıştır.

Retorik: Seçim öncesinde N. Nazarbayev'e başarı dileyen mektuplarda, N. Nazarbayev'in Ruslar tarafından ve özellikle sanatçılar tarafından desteklendiği vurgulanırken, Nazarbayev'e ait tanımlar ve ülke için faaliyetleri ön plana çıkarılarak propagandası yapılmıştır.

6.1.1.6. *Egemen Qazaqstan* Gazetesi 19 Ocak 1999 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

Tematik Yapı

Başlık: Seçimden Son Söz (Bkz. EK 6)

Haber Girişi:

*DEMOKRASİNİN oluşması, bu süreç ve bu bakış açısıyla demokrasi birbirini zenginleştiren dönemlerle geçti. 30 Eylül 1999 yılından, 10 Ocak’a kadar Kazakistan toplumunun, demokratik gelişmenin yeni ve çok anlamlı dönemine ayak bastığı kesindir.*¹⁵⁴

Haber, seçime dair başka söylenecek bir şeyin kalmadığı imasıyla ve iddialı bir başlıkla başlamaktadır. Haberin girişi, haber metninin içeriği ile uyumlu olup, okur/seçmeni metne hazırlamaktadır. Girişte yer alan “*Demokrasi*” sözcüğünün büyük harflerle ve büyük puntolarla yazılarak bu sözcük üzerinde dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Metnin girişinden itibaren ülkedeki demokrasi süreci olumlu değerlendirilmiş ve 1999 seçimiyle buna katkı sağlandığı, dolayısıyla bu seçimin demokratik şartlara göre gerçekleşirken metne göre ülkede, N. Nazarbayev sayesinde demokratik rejim tesis edildiği vurgulanmaktadır.

Fotoğraf: Haber metninde fotoğraf kullanılmamıştır.

ŞEMATİK YAPI

¹⁵⁴ 1996’da N. Nazarbayev, danışmanlarına yeni bir Anayasa taslağı hazırlatmış ve taslak ülkede yapılan referandumda büyük destek almıştır. Yeni Anayasanın birinci maddesinde yer alan “Kazakistan Cumhuriyeti, en yüksek değerleri birey, bireyin yaşamı, hakları ve özgürlükleri olan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir” ifadesiyle anayasada açık bir şekilde Kazakistan’ın demokrasi ile yönetildiği iddia edilmiştir (Tilly 2014:13). Böylece aynı zamanda siyasi iktidarın yasama üzerindeki etkisi de artmaya başlamıştır.

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Bu metin bir köşe yazısıdır ve burada Kazakistan’da bağımsızlık sonrasında demokrasinin oluşum ve gelişim süreçleri az da olsa öz eleştiriye de yer verilerek fakat daha çok egemen ideoloji paralelinde değerlendirilmiştir.

Metinde, “henüz” bu dönemde gerçeklere yer verilebildiği, özeleştirisinin yapıldığı kendindeki olumsuz durum/eylemlerin ortaya konabildiği görülebilmektedir. Çünkü sonraki seçimlerde *Egemen Qazaqstan*’ın metinlerinde seçim öncesi ya da sonrasında (2015 yılına kadar) eleştiriye yer verilmediği, olumsuzlukların göz ardı edildiği görülmektedir.

Ardalan ve Bağlam Bilgisi: Bu seçimde, AGİT tarafından kurallara uyulmadığı ve medyanın N. Nazarbayev’e daha çok yer verdiği, uluslararası gözlemciler tarafından da adaylara seçime eşit şekilde hazırlanabilmesi için imkân sağlanmadığı yönünde eleştiriler yapılmıştır. Metinde bu eleştirilerin kısmen kabul edilebilir olduğu ancak seçimin tüm açılardan ve ayrıntılı olarak analiz edilmesi gerektiği dile getirilmiştir. Yazar medyada N. Nazarbayev’e diğer adaylardan daha çok yer verildiği iddialarına karşın, bu durumun halkın ona olan eğiliminin fazla olmasından kaynaklandığını belirtmiştir. Ayrıca seçimdeki bu değerlendirme üzerinden köşe yazarı, objektif olarak dünyadaki seçim deneyimlerinden bahsederek, bunları kategorileştirmiştir. Buna göre bir kategoriye, seçim deneyimi istikrarsız olan ülkeler oluştururken ve seçimde rakip olsa bile seçim iktidardakinin çıkarına göre gerçekleştirilirken, bir başka kategori, seçimde iktidardakilerin tümüyle kaybetmesinin mümkün olduğu, Batı demokrasisi denilen rekabetçi seçim yapan ülkelerden oluşmaktadır. Metinde, Kazakistan’ın seçim pratiğinin bu iki kategori aralığında olduğunu dile getiren yazar ülkede “rekabetçi otoriter seçim” olduğunu kabul edilmiştir.

Haber Kaynağı: Ermuhammet Ertisbayev

Yorum: Köşe yazılarının, ideolojileri yansıtan, öznel yargı ve değerlendirmelerin olduğu metinler olduğu bilinmektedir. Bu metinde yazar, ülkedeki seçimle ilgili eleştirilere yer vererek nesnel gerçekliğin nötr sunumunu da yapmıştır. Fakat sonuç olarak N. Nazarbayev’in seçimi kazanmış olmasını haklı zafer olarak sunmaya çalışırken, onun toplumun ihtiyaçlarını hissettiği ve öngörülü olduğu ve halkın ona ilgi gösterdiği dile getirilerek gücü meşrulaştırılmış aynı zamanda N. Nazarbayev sayesinde ülkenin gelişmekte olduğu vurgulanırken, Nazarbayev liderliğinin ülkenin gelişmesinde kazanç olduğu dile getirilmiştir:

Geçen seçimdeki cumhurbaşkanının zaferinde birçok etken bulunmaktadır, ancak onların en anlamlısı halkın yeni Nazarbayev’i görmesidir. Geçen yıl 30 Eylül’deki Kazakistan halkına kendi mesajında Nazarbayev siyasetçi (olarak) derindeki toplumsal süreçleri hissedip değişme, zamanın gereklerine cevap verebilme yeteneğini yine gösterdi.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı:

“Cumhurbaşkanının ekibi kampanyayı dünya seçim teknolojisinin tüm ölçüleri ve tekniklerine göre gerçekleştirdi”, “Nazarbayev, bütün Kazakistan’ı durmadan gezdi”, “Nazarbayev’in kendi isteğini siyasî ağırlığını ve otoritesini hesaba katarsak o zaman onun kendi rakiplerini neden bu kadar büyük üstünlükle yendiği anlaşılır”, “Nazarbayev, modern seçim kaynakları ve teknolojilerini tam gücüyle çalıştırdı” örneklerinde görüldüğü gibi metindeki etken ve öznesi N. Nazarbayev olan cümleler olumlu yapıdadır. Bu cümleler seçimi neden N. Nazarbayev’in kazandığını açıklamaya yöneliktir ve onun faaliyetleri, çağın gereklerine uygun hazırlıkları özellikle belirtilerek gücü söylemler yoluyla pekiştirilmiştir.

Yerel Tutarlılık:

Nazarbayev'in kendisi de onun seçim öncesi merkezi de ve cumhurbaşkanlığı idaresinin analizini yapan kurumlarının da düzenli olarak çalıştığını söylememiz gerekir. Cumhurbaşkanı'nın ekibi kampanyayı dünya seçim teknolojisinin bütün ölçüleri ve tekniklerine göre gerçekleştirdi. Eğer Nazarbayev'in kendi isteğini siyasî ağırlığını ve otoritesini hesaba katarsak o zaman onun kendi rakiplerini neden bu kadar büyük üstünlükle yendiği anlaşılır.

Metindeki paragrafın bu cümlelerinde nedensel ilişki bulunmaktadır. Bunlardan biri N. Nazarbayev'in, seçim sürecinde hem ekibiyle birlikte zamanın gereklerine göre bir seçim gerçekleştirmiş olması, hem de onun siyasî ağırlığa ve otoriteye sahip olması sebebiyle yüksek oy aldığı ve rakiplerini geride bıraktığı, seçim sonucu haklı zafer kazandığı ifade edilirken, aynı zamanda rakipleri diye isimlendirilen diğer cumhurbaşkanlığı adaylarının siyasî açıdan ona denk olmadıkları ima edilmiştir. Nesnel bir değerlendirme yapmak amacıyla başlanılan yazıda diğer adayların "diğerleri" olarak ifade edilmesi ve N. Nazarbayev gücü ön plana çıkarılırken, diğer adayların silikleştirilmesiyle yazar ideolojik kareye göre "kendinden olan N. Nazarbayev'in iyi, olumlu özelliklerinin ve eylemlerin vurgulandığı, kendinden olan N. Nazarbayev'in kötü, olumsuz özellik ve eylemlerin gizlendiği, ötekinin iyi, olumlu, başarılı özellik ve eylemlerinin göz ardı edildiği" açıkça görülmektedir.

Metinde S. Abdildin'in seçilmemiş olması ise yine nedensel ilişkiyle ortaya konmuştur. "Komünistlerin lideri Abdildin'in yenilişi birçok objektif sebebe bağlı olarak önceden belliydi. Ama en temel sebebi halk "eskiyi özlemek" programını herkese her şeye vaatte bulunmanın programını kabul etmedi" cümlelerinde eski diye tabir edilen Komünizmin özlenmemiş olması ve halkın onun abartılı vaatlerine inanmamış olması sebebiyle seçmediği dile getirilmiştir. Böylece Komünist ideolojideki adayın, sahip

olduğu ideoloji gibi “eskiyi” hatırlattığı ifade edilerek, seçim öncesi faaliyet ve vaatleri de olumsuz sunulmuştur.

Sözcük Seçimleri: Metinde en sık kullanılan “*demokrasi*” sözcüğünün dünya ülkelerindeki deneyimler ve Kazakistan örneği üzerinden irdelendiği görülmektedir. Yazarın fikrine göre, dünyada birbirine benzer iki ya da mutlak bir demokrasi yoktur. Her ülkenin kendine has farklılıkları ve geleneği vardır. Demokrasi uzun bir süreçtir. Kazakistan’da vatandaşların kendilerine tanınan eşit imkanlarla ve yüksek katılımı ile vermeleri dışarıdan gelen bazı eleştirilere rağmen ülkedeki demokrasinin oluşmaya başladığının göstergesidir.

Ayrıca “*Kazakistan halkı*”, “*Kazakistan toplumu*”¹⁵⁵ ifadelerinin yer aldığı metnin ideolojisi N. Nazarbayev’in ulusal kimlik ideolojisini yansıtmaktadır.

Metinde N. Nazarbayev ile “demokrasi yolunda gelişen Kazakistan” vurgusu öne çıkmaktadır. Bunun Ruslar tarafından da desteklendiği ve işbirliği talebi, metinde “*Rusya’nın siyasî eliti*” olduğu özellikle belirtilen Vitaliy Tretyakov’un “*tam Nazarbayevli Kazakistan ile bizim güçlü, çok güçlü gerçekte sınırsız birlik kurmamız için açıkça imkânlarımız var*” şeklindeki açıklamasıyla, metindeki inanca uygun şekilde tanık gösterilmiştir. Bu aynı zamanda Kazakistan’daki Nazarbayev liderliğinin Rusya tarafından da desteklendiğini göstermektedir. Bu metin merkezinde ve bu döneme ait

¹⁵⁵ Kazakistan etnik çeşitliliğe sahip bir ülkedir. Devlet, etnik milliyetçiliğe daha az eğilimli olup, istikrar ve modernizasyona önem vermiştir. Fakat N. Nazarbayev bağımsızlıktan itibaren yaptığı yıllık konuşmalarda, Kazak Türklerinin oranının fazlalığına değinmiştir. Bununla birlikte anayasal önsözlerle ve “yerli Kazak ülkesi” söyleminin tekrarıyla ulus inşası şekillenmiştir (D.T., Kudaibergenova “*The Archaeology of Nationalizing Regimes in the Post-Soviet Space*” *Problems of Post-Communism*” Published online 25 July 2016, erişim tarihi: 16.04.2020). Keza 1999 yılındaki nüfus sayımında Kazak Türkleri ülke nüfusunun %53,3’ünü oluşturmuştur (Old.stat.gov.kz “*Kazakistan Respublikasının 2009 yılğı ulttık halıq sanagının korıtındıları*” Astana, 2011, erişim tarihi: 16.04.2020). “Kazakistan halkı”, farklı milliyetlere mensup vatandaşların oluşturduğu bir topluluk olarak görülmüştür. Bu bağlamda kurulan Kazakistan Halk Asamblesi bu etnik siyasetin oluşum süresinde önemli rol oynamıştır. Belli başlı siyasî partiler ve hareketler arasında iş birliği sağlanarak, bu anlaşmaya katılanlar, sosyopolitik devamlılığı ve iç barışı koruma, Kazakistan toplumunun karmaşık sosyoekonomik sorunlarını birlikte çözme yükümlülüğünü üstlenmişlerdir (Tazhin 2007).

diğer metinler bağlamında kurucu ideoloji üzerinden kurulan kimliklerin söyleme yansıdığı “*Modern Kazakistan*, “*Nazarbayevli ve istikrarlı Kazakistan*” şeklinde vurgulandığı görülmektedir.

6.1.1.7. Egemen Qazaqstan Gazetesi 15 Ocak 1999 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

Tematik Yapı

Başlık: Seçim Yasaya Uygun Geçti (Bkz. EK 7)

Haber Girişi:

Pavlador Bölge Seçim Komitesine Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı seçimine uluslararası gözlemciler olarak katılan Rusya Sosyal Demokratik Partisinin yönetici üyesi A.M. Obolenskiy, “Enternasyonalistler Birliği” Konseyi yönetiminin üyesi I. N. Şepel, RSDP yönetici üyesi V. O. Kuharuh ve “Kendi Anlamında Demokrasi” Sosyal-Siyasî hareketinin idarî sekreteri K. B. Kaufman’ın imzaladığı belge geldi.

Haberin içeriği başlığından anlaşılmaktadır. Başlık, seçimin yasal olduğu önermesi ile başlamış, metinde buna kaynak göstererek kanıtlanmaya çalışılmıştır. Haberin başlığı ve girişi nesnel olarak sunulmuştur.

Fotoğraf: Haberde fotoğraf kullanılmamıştır.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Haber metninde ana olay Pavlador Bölgesindeki seçim sürecidir. Seçimin yasalara uygun geçtiği anlatılmaktadır. Haber tarafsız olarak sunulmuştur.

Yorum: Haberde yoruma yer verilmemiştir.

Haberin kaynağı: Haberin kaynağı belirtilmemiştir.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Haber metninde ideolojik anlama sahip bir cümle yapısına rastlanmamıştır.

Yerel Tutarlılık: Metindeki seçimin yasal geçtiği önermesinin ardından seçim öncesinde baskı yapıldı denilmesin diye propaganda yürütülmemesine rağmen, seçmen katılımının çok yüksek olduğu belirtilerek, durumlar dizisiyle yerel tutarlılık sağlanmıştır. Buna göre metne göre, yasalara uygun olan seçimde, seçim öncesinde baskı yapıldı iddialarının önüne geçebilmek için propaganda yapılmamıştır, sonuç olarak seçmen katılımının yüksek olduğu bir seçim gerçekleşmiştir.

Sözcük Seçimleri: Metinde ideolojinin yansıtıldığı bir sözcük bulunmamaktadır.

Retorik: Metinde retoriksel bir vurgu söz konusu değildir.

6.1.1.8. Egemen Qazaqstan Gazetesi 25 Aralık 1998 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

Tematik Yapı

Başlık: Ben Nasıl Cumhurbaşkanı İstiyorum (Bkz. EK 8)

Haber Girişi:

Televizyonda Kaltay Muhammedjanov konuşuyormuş. “Önümüzdeki seçimde kime oy vereceksiniz ağabey?” diye soran program yöneticisinin sorusuna düşünmeden: “Ben Nursultan Nazarbayev’e oy vereceğim” dedi ve mevcut Cumhurbaşkanımızın şimdiki kendi rakiplerine göre çok net, açık görünen üç

avantajı üzerinde durdu. Kaleken'in, fikrini tekrarlamaya gerek yok. Ancak dinlerken kendimin de başımla onayladığımı saklayamam.

Bu köşe yazısının başlığında, haberin içeriğine dair bilgi verilmektedir ve başlıkta, bu içerikte bir öneri sunulacağı sezdirilmektedir. Girişte televizyonda açıklaması yayımlanan yazar ve gazeteci Kaltay Muhammedjanov'un N. Nazarbayev'e oy vereceği bilgisi yer alırken, köşe yazarı da onu dinlerken söylediklerine hak vererek, onayladığını böylece aynı fikirde olduğunu belirtmiştir. Bu doğrultuda metin boyunca N. Nazarbayev'in ayrıcalıkları üzerinde durularak, adaylığı desteklenmiştir.

Fotoğraf: Metinde fotoğraf kullanılmamıştır.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Metinde baştan sona N. Nazarbayev'in açık propagandası yapılmıştır. Metinde iddia edildiğine göre, Nazarbayev ile konuşanlar, onun sözleriyle kendine inandırdığını ve ikna kabiliyetinin olduğunu, ayrıca N. Nazarbayev'in hızlı düşünebilme yeteneğine sahip olduğunu düşünmektedirler. Bunu dile getirenlerle tümüyle aynı fikirde olan yazarın ifadelerinde Nazarbayev, yönetme yeteneğine sahip, farklı özellikte bir lider olarak sunulmuştur. Böylece metinde N. Nazarbayev'in karakteriyle birlikte yöneticilik vasfı yüceltilmiştir.¹⁵⁶

¹⁵⁶ Bu dönemde haber metinlerinden de halkın N. Nazarbayev'in liderliğini desteklediği görülmektedir: "N. Nazarbayev'in "Kazakistan'ı dünyaya tanıttığı", "ülkenin bağımsızlığını koruduğu", "ülkedeki huzuru ve milletlerarası dostluğu koruduğu" (*Jas Alaş* 02.12.1998, "Nursultan'a Oy Vereceğim Ama Söyleyeceklerim Var"), "Halk etrafımızda olup biten olayların da, memleketimizde yapılan işlerin de, önümüze koyulan yön ve programın da tamamen farkında" (*Egemen Qazaqstan* 23.12.1998 "Adayların Propagandası Tabii Sessizlikle Uymuyor") , halkın durumunun iyileştiği, gençlerin aydınlık geleceklere inandıkları", (*Jas Alaş* 16.12.1998, "Yaralı Janatas'ın Yeni Nefesi") aynı zamanda gençlerin onun sosyoekonomik reformlarını destekledikleri (*Jas Alaş*, 06.01.1999, "Güven ve Destek") ifade edilmiştir.

Bu da seçmenin N. Nazarbayev'e olan güveninin ve onu destekleme sebeplerinin beyanıdır. Rastgele yapılan bu alıntılarda ve incelenen bu metinde de ardaan bilgisi ile birlikte değerlendirildiğinde görülmektedir ki, her seçim öncesinde bir hedef belirleyen, stratejik planlar ortaya koyarak yapacaklarını profesyonel şekilde listeleyen ve halka bunu ilan eden N. Nazarbayev'in, halkın nezdinde hem liderliğine olan güvenden, hem de faaliyetlerinden memnun olunması, halkın onu desteleyerek "köprüden geçerken at değiştirilmez/ Ötkelden öterde at avıstırmaydı" (*Jas Alaş*, 02.12.1998, "Nursultan'a Oy Vereceğim Ama Söyleyeceklerim Var") yolunda olan ülke vatandaşlarının, düzenin bozulmaması, istikrarın korunması adına yine ona oy verdiklerini göstermektedir.

Metninde Nazarbayev’in övgü içeren sözlerle yüceltilmesinin ardından “Nurekeni¹⁵⁷ desteklemeleri için tüm Kazak aydınlarını davet ediyorum” ifadesiyle metni bitirerek aydınları ona oy vermeye çağırmış ve seçim öncesinde N. Nazarbayev’in propagandasını yapmıştır.

Yorum: *“Halk yönetimi yeteneği de herkese nasip olmayan, yüz kişinin içinde başarılı olana, bir kez doğan (bir tuvar) kişinin alınına yazılana nasip olduğunu unutmamamız gerek diye düşünüyorum. Bu açıdan baktığımızda Nursultan Nazarbayev’e denk aday göremiyorum”,*” ifadeleri ve akabindeki “Şimdi ülkeyi yöneten halkı birleştirenlerin çoğu bugünkü Ulus Lideri Nursultan Nazarbayev’e denk kimseyi bulamıyor” ifadesiyle kendi düşüncesini desteklemiş ve yöneticilerin de böyle düşündüğü dile getirilerek metinde **N. Nazarbayev’in rakipsiz olduğu** vurgulanmıştır. Aynı zamanda ülke yönetiminin yetenekli ve başarılı olanın yani N. Nazarbayev’in kaderinde olduğu ima edilmiştir. Ayrıca “Cumhurbaşkanını eleştirenlerin arasında: “Bizim ülkede demokrasi, konuşma özgürlüğü yoktur diyenler de var. Demokrasi dediğimiz istediğini yapmak, istediğini söylemek değil ki, yine de böyle bir sözü söylemek, söyleme imkânı olması bile bu demokrasi ve konuşma özgürlüğünün sayesinde değil mi diye düşünüyorum” sözleriyle Cumhurbaşkanını eleştirip ülkede demokrasinin olmadığını söyleyenlere karşılık (Nazarbayev muhaliflerine karşı) ülkede demokrasinin ve konuşma özgürlüğünün olduğunu iddia ederek “ülkede demokrasi yok” diyebilmenin bile buna kanıt olduğu ima edilerek N. Nazarbayev’in kurduğu düzene destek verilmiştir.

Haberin kaynağı: Saken İmanasov

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Metinde ağırlıklı olarak devrik cümle yapıları yer almıştır;

¹⁵⁷ Bu ifade saygı içeren bir kısaltmadır.

İmparatorluk dediğimiz de birleşen parçalardan (oluşan) bir beden gibi idi ya. Dağıldığında bozuldu, parçalandı. Artık bu dağılanı tekrardan bağlamak, bozulanı tekrardan kurmak da kolay değildir diye düşünüyorum ben.

Işığın görüldüğü gideceğimiz yer, varacağımız nokta (yükseklik) netleşmiş gibi bugünlerde.

Metindeki cümlelerde farklı milletlerden oluşan Birliğin artık tekrar var olamayacağını (geçmişte kaldığını) birliği bedene, dağılan cumhuriyetleri parçalara benzetirken, bedenin **eskiden** bir parçası olan ve bugün bağımsız olan Kazakistan'ın geleceğinin, ulaşacağı noktanın görüldüğünü ve yolunun aydınlık olduğu metaforuyla ülkenin geleceğinden umutlu olunduğu ifade edilmiştir. Bu cümle yapılarında açıkça yer almasa da metnin bütünden ülkenin aydınlık geleceğindeki umut için N. Nazarbayev işaret edilmektedir.

Yerel Tutarlılık:

Çoğunluğun destekleyeceği birisi varsa, o bugün Nursultan Nazarbayev'dir. Ona destek olacak, her zaman dayanabileceğim halkım var diyerek durmadan çalışıyor. Halk arasındaki barışı, uyumu ve birliği düşünüyor. Dışarıyı da sürekli gözlemliyor... Kazak halkının, Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'e nasıl değer verdiğini, ne kadar saygı gösterdiğini doğan iki oğlandan birine Nursultan ismini koymasından bile anlamak mümkündür. Nefret ettiğin kişinin ismini Kazak çocuğuna vermez.

Metinde cümleler arası uyum söz konusudur. Art arda gelen cümleler birbirini açıklar ya da tamamlar durumdadır. Örnekte yer alan ifadelerde Nursultan Nazarbayev'in destekleneceği öngörüsüyle halk ile arasında karşılıklı güven olduğu ima edilmiştir. Lider-halk işbirliği olan bu siyasî ortamda (iktidarın söylemlerine uygun biçimde) barış ve uyum olduğunu ve bunun sebepleri açıklanmıştır. Açıklamada N. Nazarbayev'in

halkını düşünen liderlik özellikleri ve halkın ona olan saygısı nedeniyle çocuklarına onun ismini verdiği nedensel ilişki ile aktarılmıştır. Bu da halkın N. Nazarbayev'i desteklediğinin bir göstergesi olarak dile getirilmiştir.

Sözcük Seçimleri: Bu dönemde kullanılan “**Ulus Lideri/ Elbaşı**” ifadesinin zamanla N. Nazarbayev'in otoritesini simgeleyen bir hâl aldığını da söylemek mümkündür. Bu “*Elbaşı*”, “*Tunğış Prezident (İlk Cumhurbaşkanı)*” unvanlarıyla, yasal ayrıcalıklarıyla, gücünün de yasallaşması söz konusu olmuştur. 90'lı yılların başında “*ult lideri/ prezident, kösbası* (lider) ve sonrasında kullanılmaya başlayan *Elbaşı* 2010 yılından itibaren resmî olarak N. Nazarbayev'in unvanı olmuş ve çoğu zaman isminin yerine kullanılmıştır. Ayrıca bu metinde N. Nazarbayev ile ilgili ve onu nitelendiren sözcüklerle, onun yöneticiliğinin, yeteneklerinin ve karakterinin yüceltildiği görülmektedir: “*Hızlı düşünme yeteneğine sahip, sözleriyle dinleyenleri kendine inandıran, sözü dikkatle dinlenen ve zeki olduğu*” belirtilerek böylece halkta, N. Nazarbayev liderliğine olan inancın tesisine çalışıldığı görülmektedir.

Retorik: Metinde yazar düşüncesinin “*gerçekten içtenlikle ortaya çıktığı bir an olarak kabul etmenizi istiyorum*” diyerek okura, sözlerinde samimi olduğunu göstererek ikna sağlamaya çalışmıştır. Fikirlerini destekleyebilmek için de “*Aytpasa sözün atası öledi*” “*gerçeğin söylenmesi gerekli*” anlamına gelen deymi kullanarak, fikirleriyle gerçeklik arasında bağlantı kurarak iknayı artırmıştır. Bununla birlikte metinde yazarın inanç sistemini destekleyen metaforlara yer verdiği görülmektedir:

Mevcut Cumhurbaşkanımızın rakiplerine göre (tayga tanba basuv/taya damga basmış gibi) açık, şüphesiz ve aydan daha net (aydan anık) görünen avantajı...

söylemiyle N. Nazarbayev'in rakiplerinden daha ileride olduğu ve bunun açıkça görüldüğü vurgulanmış, Nazarbayev'in siyasî imajına katkı sağlanmıştır.

6.1.1.9. *Egemen Qazaqstan* Gazetesi 26 Aralık 1998 tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Kahramanlığın Başarısı (Bkz. EK 9)

Haber Girişi:

Nursultan Nazarbayev devlet liderliği hizmetine Sosyalizm sistemi çöküp, ülke Pazar ilişkilerine yöneldiğinde geldi...

Haberin girişi haberin içeriği ile uyumludur. Başlıkta N. Nazarbayev kahraman olarak nitelendirilirken, faaliyetleri başarılı olarak olumlu değerlendirilmiştir. Haberin girişi Nazarbayev'in göreve geldiği dönemle başlamaktadır. Haberin devamında ise bu süreci nasıl ülkenin avantajına çevirdiği üzerinde durularak onun için başarılı lider profili çizilmiş ve imajına katkı sağlanmıştır.

Fotoğraf: Haberde fotoğraf kullanılmamıştır.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Haberde N. Nazarbayev'in ülke yönetimindeki faaliyetleri, N. Nazarbayev'i destekleyerek sunulmuştur. Nazarbayev'in başarılarının gösterilmeye çalışıldığı haberin sonunda ise ülkenin gelişmeye devam edebilmesi için onun seçilmesi gerekliliği vurgulanırken bu girişimleri ve başarıları gördükleri için ailece seçimde Nazarbayev'e oy vereceklerini ifade ederek, okur/seçmenin de ona oy vermesi yönünde iknaya çalışılmıştır.

Yorum: Metinde N. Nazarbayev'in yolsuzlukla mücadele girişimi için “*Eğer ben başka adaya oy verirsem, bu suçla mücadele öylece kalıp, ülkemizde yolsuzluk yayılır*”

diye korkuyorum” cümlesinde N. Nazarbayev’in dışındaki adayların bu konuda bir şey yapamayacakları ima edilmiş ve yazar bu konuda sadece N. Nazarbayev’e güvенеbileceği mesajını vermiştir. Dolayısıyla bu konunun çözümü için de yine N. Nazarbayev’in seçilmesinin gerekliliği ortaya konmuştur.

N. Nazarbayev için “*O kuru sözün değil, gerçek işin adamı*” denilerek, vaatlerini yerine getirdiği ifade edilmiş ve okur/seçmen de de ona güven tesis edilmeye çalışılmıştır.

Haber Kaynağı: Kalmukan Isabay

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı:

Nazarbayev dil siyasetindeki yürüttüğü politikada halkın huzurunu da, dilin egemenliğini de korudu.

Cumhurbaşkanının, ülke ekonomisini, halkın zenginliğini artırma yolunda olduğunu düşünüyorum.

Nazarbayev’in (başkenti taşıma) bu adımı sadece ekonomik değil, dünyada siyasî bir başarı.

O, ülkeleri dolaşarak, Kazakistan’ı dünyaya tanıttı, kabul ettirdi.

Örneklerinde de görüldüğü gibi metinde, N. Nazarbayev ile ilgili tüm cümleler olumlu yapıdadır ve ülkedeki olumlu gelişmelerin sebebi olarak sunulmuştur. Bu ifadelerle, dil siyasetinden ülke ekonomisine kadar pek çok alanda ülkeyi geliştirdiği dile getirilmiş ve ideolojik kareye göre N. Nazarbayev hakkında olumlu şeyler/ faaliyetler ön plana çıkarılmıştır.

Yerel Tutarlılık: Metinde N. Nazarbayev hakkındaki “*başarılı bir lider*” önermesi sebep sonuç ilişkisi ile ortaya konmuştur. Yazar, örneğin, N. Nazarbayev’in

yolsuzlukla mücadele girişimini desteklerken başka adaya oy verirse, bu girişimin tamamlanmayacağından korktuğunu belirtmiş. Sonuç olarak Nazarbayev'in seçilmesi gerektiğini böylece bu işin çözüleceğine olan inancını dile getirerek okur/seçmen ona oy vermeye ikna edilmeye çalışılmıştır.

Sözcük Seçimleri: Metinde Nazarbayev'in “*er, cesur, gerçek işin adamı gibi*” sözcüklerle övülerek tanımlandığı ve “karizmatik otorite” olarak ön plana çıkarıldığı görülmektedir.

Retorik: Metinde N. Nazarbayev'in faaliyetlerinden olumlu bahsedilirken ve ülkesi için çalıştığına vurgu yapılırken “*2030 stratejisi için ona zaman ve iktidarı vermek gereklidir*” ifadesiyle seçmen ona oy vermesi için ikna edilemeye çalışılmıştır. Gereklidir ifadesiyle siyasî iktidarın devamlılığına ihtiyaç olduğu ima edilmiştir. N. Nazarbayev'in propagandasının yapıldığı metinde gazetenin ideolojisine uygun biçimde kaynak olarak yazar Kalmukan Isabay'ın fikirlerine yer verilmiştir. Böylece N. Nazarbayev'in başarılı bir lider olduğu vurgulanırken, oy vermesi için okur/seçmen açıkça manipüle edilmiştir.

6.1.1.10. Egemen Qazaqstan Gazetesi 12 Ocak 1999 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Ana Başlık: Kazakistanlılar bağımsızlık için oy verdi (Bkz. EK 10)

Alt Başlık: Halk bana inanıp görev verdi.

Alt Başlık: Almatılılar Yeni Cumhurbaşkanı Karşıladi.

Haber Girişi:

Bu Seçim:

-Kazakistan'daki reform ve demokrasiyi destekleyip, onaylamanın zaferi oldu.

-Geçmiş hayatımıza geri dönmeyeceğimizi ispatladı.

-Kazaklara hala millet olmamış diyen kahinlerin fikirlerini boşa çıkardı.

-Kazakistan'daki tüm halkların barışla toplumsal uyumunu bir kere daha açıkladı.

-Anavatanımızın geleceği için seçtiğimiz yolun doğruluğunu ispatladı.

Seçim yapabilme, oy verme, demokrasi ve bağımsızlığın bağdaştırıldığı metinden de anlaşıldığı üzere pek çok ülkede olduğu gibi Kazakistan'da da bu dönemde seçimlerin demokrasinin kriterlerinden biri olduğu sıklıkla dile getirilmiştir. Metnin alt okumasında N. Nazarbayev'in seçilmesiyle reformların desteklendiği, halkın/seçmenin onun yaptığı işlere onay verdiği, aynı zamanda halkın seçime katılmasıyla demokrasiyi desteklediği ve bununla bağlantılı olarak geçmişin/tarihin tekerrür etmeyeceği öngörüsünde bulunulmuştur. Bağımsızlık yolunda gerçekleşen seçimin vatanın geleceğini belirlediği ve “*doğru yol*” olarak sonucunun olumlu nitelendirildiği görülmektedir.

Fotoğraf: Nursultan Nazarbayev'in yakın çekim bir fotoğrafına yer verilmiştir.

ŞEMATİK YAPI:

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Manşetten verilen haberde, seçim sonucunun ülke için olumlu sonuçları değerlendirilirken, ardından N. Nazarbayev'in yaptığı basın toplantısındaki seçim değerlendirmesine yer verilmiş, devamında Almatı'da seçimi kazanan N. Nazarbayev onuruna düzenlenen mitingden bahsedilmiştir. Metinde, Nazarbayev'in vekilliğini kutlayan Kırgızistan Cumhurbaşkanı Askar Akayev'in konuşmasından alıntı yapılmış, metnin sonunda N. Nazarbayev'in Kazak halkına teşekkürü ve iyi dilekleri yer almıştır. Metin, halkın güvendiği ve saygı duyduğu üstün vasıfları olan bir lider ve bağımsız, demokrasi yolunda barış ve uyum içinde yaşayan halkı olan, gelişen bir ülke profili çizilmiştir.

Yorum: Metinde yazara ait yorum bulunmamaktadır.

Haber Kaynağı: Seyfulla Şayıngazulı

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Metnin girişinde “seçim” sözcüğünden sonra gelen cümlelerin işlevsel ilişkisiyle, sonraki cümlelerde açıldığı görülmektedir. Seçimin olumlu cümlelerde olumlu değerlendirildiği bu önermelerle, N. Nazarbayev’in seçilerek reformların desteklendiği, halkın katılımıyla demokrasinin vurgulandığı, seçimin geleceğe dair umut verdiği anlaşılmaktadır.

Yerel Tutarlılık: Haberin girişinde yer alan ifadelerde, “Bu seçim” ifadesinin sonraki cümlelerde sebep sonuç ilişkisiyle açıklandığı görülmektedir. Haberde egemen ideolojiye uygun şekilde seçim sonucunun yorumlandığı görülmektedir. Metinde, yapılan seçimin meşruluğunu artıran ifadelerle seçim sonucu halkın birlikteliğinin göstergesidir, aynı zamanda “seçilen yolun doğruluğunu ispatlamıştır”. Bağımsızlıktan sonra halkın büyük bir çoğunluğunun **kendi iradesiyle, kendi seçtiği lidere oy vermesi**, diğer bir ifadeyle N. Nazarbayev’in halkın desteğini almış olması vurgulanmıştır. Bu ifadelerle ülkede millî hakimiyetin yerleştiği vurgulanmıştır.

Sözcük Seçimleri: Metinde N. Nazarbayev’e “*halkın çoğunluğunun destek gösterdiği*”, “*halkın güvenine sahip*”, “*halkın seçtiği lider*” sözcükleriyle yer verilmiştir. Böylece metinde yer alan bu sözcüklerle, N. Nazarbayev’in halkın iradesiyle seçilmiş olması ön plana çıkarılmıştır.

Retorik: Haber metninde ideolojik olarak retoriğe sahip bir ifadeye rastlanılmamıştır.

6.1.2. 1999 Yılı Cumhurbaşkanlığı Seçim Dönemindeki Muhalif Gazete Haber Metinlerinin Analizi

6.1.2.1. *Jas Alaş* Gazetesi 05 Aralık 1998 Tarihli Haber Metni

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: “DARİGA-AY, ÖDÜLÜMÜ VERİR MİSİN BANA...” (Bkz. EK 11)

Spot:

Bugün kimileri ülkeyi yönetmeye hevesli ise, kimileri geceleri rüyasında devlet ödülünü görüp, korkup uyanarak bu şarkıyı söylüyormuş gibi görünüyor.

[Başlıkta yer alan]

Haber Girişi:

10 Ocak 1998 Kazakistan Cumhurbaşkanı seçim günüdür. Halkımızın kaderindeki önemli bugünde halk kendi seçimini yapacak. Böyle bakıldığında tam şu anda bundan daha önemli bir olay yok gibi görünüyor. Yine de bu büyük olayla aynı anda devlet ödülü için mücadelenin de başlamasından bayağı bir zaman geçmiş. Genci de, genç olmayanı da şimdi ödül için kargaşa içinde. Fark ettiğimiz kadarıyla bazı aydınlarımız, eğer bu ödülü almazlarsa bugüne kadar topladıkları şan şereflerinden mahrum olacaklarını, hatta affedersiniz, “kendini asıp öleceğini” söyleyip yetkili idarecilerin etrafında dolaşıyormuş diyorlar. Bazıları ailesini üzüp hiçbir şey yemeden battaniyesini başına çekmiş duvara bakarak yatıyor görünüyor. Başa gelen zorluk nedir?

Haber metninin başlığı, “*Dombramdı berşi magan*” adlı halk şarkısına telmihte bulunarak başlamıştır. Devlet tarafından sanatçılara verilen ödülün konu edildiği haberin girişinde ödül için mücadele edenler alaya alınmışlardır. Onların tek düşündüklerinin ödül olduğu ve bunu abarttıkları ve çocukça davrandıkları ima edilerek, ayrıca bu olayın

seçimden daha önemliymiş gibi, seçimin önüne geçmiş olması/gündem yaratması imalı biçimde eleştirilmiştir.

Fotoğraf: Metinde, bir karikatüre yer verilmiştir. Kupa şeklinde tasvir edilmiş büyük bir devlet ödülünün kapısı bulunmaktadır ve bu kapıdan içeri girebilmek için sıraya girmiş, binlerce kişiden oluşan uzun kuyruklar yer almaktadır. Metnin içeriği ile uyumlu bu görsel ödüle talebin çok olduğunu göstermektedir.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Haber metninde, verilen devlet ödülünün seçimin önüne geçmesi eleştirilmektedir. Bunun Sovyetler Birliği döneminde verilen devlet nişanı olan devletin ödül vermesi olayının o dönemden kalan bir gelenek olduğu, ödülün çıkar ve mücadele ortamı oluşturduğu ama gerçekte yeteneği değerlendirmede, yetenekli insanı hayal kırıklığına uğratmanın yolu olduğu ifade edilmiştir. Böylece Sovyetler Döneminde/ eskide kalan uygulamanın eleştirisi yapılırken, şimdi de gelişmiş ülkeler kıyaslanmış ülkenin yeteneklere önem vermesi gerektiği yönünde tavsiyede bulunulmuştur.

Haber Kaynağı: Haberin kaynağı K. Kagan'dır.

Yorum: Yazar bu haber metninde, seçim olayından daha önemliymiş gibi sayılan devlet ödülünün abartılmış olmasını ve eskiye ait olan bu geleneğin devam ediyor olmasını eleştirmektedir. Ona göre şöhret arayanlar onun peşine düşmektedirler:

Sosyalizmin bir kazancı ödül sayesinde insanlara farklı muamele yapmak oldu. Böylece ödül vermek Sovyetlerden miras olarak BDT'ye kaldı. Bundan daha vazgeçmedik. Gelişmiş ülkelerde dün de, bugün de toplu ödüllendirme, ödül verme hiçbir zaman olmamıştır. Böyle bir dertle kimse hastalanmamıştır. Çok yetenekli insanların ilgisini yükseltmek için büyük bir miktarda para finanse edip tüm koşulları yaratmıştır. Yani yetenekten vazgeçmemiştir. "Amerika'nın halk

sanatçısı”, “Fransa’nın halk yazarı” denilen ödülü hayatınızda (hiç) duyduunuz mu? “güçlü isen dünyada ortak Nobel ödülünü al” diyor.

Yazar, bu geleneğin eski Sovyet Cumhuriyetlerinin de içinde yer aldığı Bağımsız Devletler Topluluğunda devam ettiğini belirtirken, N. Nazarbayev’in girişimiyle kurulan bu topluluğun Sovyet geleneğini devam ettirmekle itham edildiği, bunu bir “*hastalık*” olarak nitelendirildiği görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde ödüllendirmek yerine, yetenekli insanlara maddi destek sağlandığı, koşullar yaratıldığını dile getirirmiştir. Yazarın fikrine göre, bu ödüllendirmeden vazgeçilmelidir. Çünkü ödül verilerek ayrımcılık yapılmaktadır, ödül güçlü rekabet ortamı oluşturmakta ve kıskançlık duygusunu güçlendirmektedir. Bu ödülü alanlar popüler olmaktadır fakat yetenekleri körelmektedir. Dolayısıyla yazar, bu ödül geleneğinin topluma zarar verdiğini düşünmekte ve olumsuz değerlendirmektedir. Metinde geçen “*Sosyalizmin bir kazancı ödül sayesinde insanlara farklı muamele yapmak oldu*” ifadesiyle sistemin imalı eleştirisi söz konusudur. Bu uygulamanın sosyalizmin temel ilkesi olan eşitliği bozduğu ima edilmektedir.

B.MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Metinde yazar, okuru iddialarına inandırmak için ve onu düşünmeye sevk etmek için soru cümleleri kullanmıştır.

Bu ihtişam bir insan için neden gerekli?

Fakat birinin emeği sadece ihtişamlı/gösterişle mi değerlidir?

Rusların Borodin denilen kimyager-bestecisi hiç ödül almadan tek bir “Kinyaz İgor” operasıyla tarihte kalmadı mı?

Ödül kime hizmet ediyor? Eğer bu ödül için sunulan kişiyi halk doğru düzgün tanımıyorsa, bilmiyorsa, bir kitabını bile okumadıysa, şarkısını zevkle dinlemediyse, filmini ilgiyle seyretmediyse ödül haklı olarak, akıllıca verildi diyebilir miyiz?

Ödül için büyüklerimiz de birbirine sırtını döndü. Şimdiki bağımsızlıkta bu mesele farklı çözülemiyor mu?

Yazar metin boyunca tercih ettiği bu soru cümleleriyle, olaya dair inancını yansıtmaktadır. Ödülün gereksiz olduğu, ödül almadan da kalıcı olunabileceği, ödülün halka hizmet etmediği, toplumda gerginlik yarattığı ve geçmişte insanları birbirine düşüren bu ödül olayının artık bağımsız olduğu için çözülmesi gereken bir mesele olarak gördüğünü ifade etmektedir.

Yerel Tutarlılık: Metinde, birbiri ile ilişkili eylemlere art arda yer verilerek yerel tutarlılık sağlanmıştır:

Şöhret, totalitarizmden kalan bir gelenektir. Şöhret aramanın, ödülleri arzulamanın bizim halkın doğasında olduğunu gizleyemeyiz. Bu bizim için bu yüzyılda tedavisi bulunmayan bir hastalık. Kazakların ödül ve taht için mücadelesi Sovyet hükümetine girdikten sonra çok yoğunlaştı. Sovyetler İmparatorluğu Kazakları en zayıf noktasından vurup, yararlandı. Şöhret için büyüklerimiz de birbirine sırtını döndü. Şimdiki bağımsızlıkta bu mesele farklı çözülemiyor mu?

Devletin bağımsızlıktan sonra da Sovyet geleneğinden kurtulamadığı ima edilmiştir. Bireysel özgürlüklerin olmadığı ve herkesin devlete/ tek bir merkeze bağlı olduğu, vatandaşlarının hayatının her alanının devletin tekelinde olduğu totaliter Sovyet dönemi alışkanlığından vazgeçilmesi gerekliliği ifade edilirken aynı zamanda özeleştirilerek Kazakların fıtratında olan şöhrete düşkünlüğün ve taht mücadelesinin Sovyetler döneminde artmış olması hatırlatılmıştır. Bu ifadelerle geçmişteki yönetimin ödül vererek, halkın şöhrete olan zaafından yararlandığı iddia edilmiştir. Yazar, metinde ödül üzerinden geçmiş ve şimdi perspektifinden bir değerlendirme de ortaya koymaktadır. Geçmiş yani Sovyetler döneminin zaafardan yararlandığı, iyi gibi görünenin zararı, “büyüklerin birbirine destek olmaması, geçmişte yapılan hatalar ve bu hataya sürükleyen

şeyin ödül ve taht mücadelesi olduğu, diğer yandan şimdide ise yani bağımsızlıkta bu “*geleneğin*” niye değişmediğinin sorgulandığı görülmektedir. Yazara göre “olumsuz” bu alışkanlık topluma zarar vermektedir.

Sözcük Seçimleri: “*Bazıları uluyup, ıslık çalıp, titreyip, yaltaklanıp, inleyip, her gece halk için değil ödül için konser vermeye başladı*” ifadesinde de olduğu gibi metinde ödül almak için mücadeleye giren sanatçıların aşırı eylemleri olumsuz anlama sahip sözcüklerle sunulmuş ve “*ulumak, yaltaklanmak*” gibi argo sözcüklerle aşağılanmışlardır.

Retorik:

Tüm problemleri ödülle çözmek yetenekli insanı hayal kırıklığına uğratmanın yoludur. “Uyanık olmadan şöhret olunmaz (arsız bolmay atak joq)” demiştir Abay.

Metinde ödülün gerçekten yetenekli olanlara verilmediği ifade edilirken bunun yetenekli kişilerde “*hayal kırıklığı*” yarattığı dile getirilmiştir. Yetenekli olanlara verildiğinde ise onların yeteneklerini körelttiği iddia edilmektedir. Yazar, okuru ikna edebilmek için metinde kendi fikrini destekleyen alıntılara yer vermiştir. Kazak Türklerinin millî şairi Abay’dan yaptığı alıntı bunlardan biridir. Aynı zamanda pedagog olan şairin, belki gözlemlerine dayalı fakat tavsiye niteliğindeki sözüne yer vererek mütevazi olunarak ilerlenemeyeceğini vurgulamıştır.

6.1.2.2. Jas Alaş Gazetesi 03 Aralık 1998 Tarihli Haber Metni

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Dördünün Mücadelesi Şimdi Başladı (Bkz. EK 12)

Spot:

Her şey parlamenterlerimizin ekim ayındaki “devriminden” sonra zorlaştı. İlk önce siyasî oyun/gösteri (spektakl) gibi görünen olaylar zinciri Kazakistanlıları yeni yüzyılın arifesinde derin düşünmeye mecbur etti. Üçüncü binyıllık devir göçünü kim yürütüyor. Reformcul liberalist mi, yoksa nostaljik ruh hali içinde muhafazakâr mı? Analiz sonuçları halkın lider bir karaktere güveneceğini gösteriyor. Cumhurbaşkanlığına adaylar arasında rekabet, bu kişisel mertebeye tüm gücüyle çabalamanın sınırlı imkânlarını göz önüne getirdi.

Haberin başlığından, haberin içeriğinin seçim ile ilgili olduğu hemen anlaşılmasa da o dönemde sıklıkla dile getirilen “dördü” ifadesiyle cumhurbaşkanlığı adaylarını ima ettiği anlaşılmaktadır. Haberin spotunda ise Kazakistan’da bu dönemde mevcut olan siyasî durumda iktidarı kimin elinde tutacağını seçimle belli olacağı belirtilmiştir. Metinde ülkede güçlü olan iki ideolojinin varlığına işaret edilmektedir. “*Reformcul liberalist*” ile N. Nazarbayev’i ima etmekte “*nostaljik ruh hâli içindeki muhafazakâr*” ile de Komünizm dönemini özleyen/ Komünistleri işaret etmektedir. Dolayısıyla yazara göre seçim bu iki ideolojiyi temsil edenler arasında gerçekleşmektedir. Soru yoluyla ifade edilerek okur/ seçmenin bunun üzerinde düşünmesini sağlanmış ve merak uyandırılmıştır. Bu sorunun cevabı ise metnin geri kalanında ima yoluyla ifade edilmiştir. Seçim sonucunda “*Üçüncü bin yıl*” ifadesiyle 2000’li yıllara az kalınan bu dönemde (analiz sonuçlarının da gösterdiği gibi) seçilecek olan yöneticinin “*lider*” özellikte olması gerektiği ve adayların da bunun için rekabete girdikleri dile getirilmiştir.

Fotoğraf: Haberde cumhurbaşkanlığına aday olan dört kişinin fotoğrafına yer verilmiştir.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Seçim öncesinde adayların, adaylıklarının değerlendirildiği bu haber metninde, köşe yazarının adaylar hakkındaki gözlem ve

yorumları yer almaktadır. N. Nazarbayev'in "*Milletin aydınları ile buluşup, aksakallılar ile bilgi alverişinde bulunan, Kazakistan'daki milletlerin diliyle iletişim kuran, pazar ekonomisinin reformlarının ilerleyeceğine garanti veren, kökü bir olan Türk halkının birleşmesini düşünen...*" gibi ifadelerle olumlu vasıfları ön plana çıkarılmıştır. Tüm Türk dünyasında olduğu gibi Kazak kültüründe Aksakallılara önem verilmiş ve saygı duyulmuştur. Hanlık döneminde idarî yapıda söz sahibi olan (Olcott 1987:13) Aksakallılara saygıyı sürdüren N. Nazarbayev'in, seçim öncesinde onları bilgilerinden yararlandığı ifade edilmiş ve onun geleneğe bağlı kaldığı ima edilmiştir. Aynı zamanda Kazakistan'da yaşayan diğer milletlerin dilini bilmesi ve onlarla anlaşabilmesi, ekonomik reformların devam edeceğini ifade etmesi ve buna söz vermesi ve Sovyet rejimin etkilerinden sıyrılmaya çalışan (özellikle Alaş ruhunu sürdüren) halkın bağımsızlığının henüz 8. yılında Türk birliğini düşündüğünün ifadesi ve tüm bunların ön plana çıkarılması N. Nazarbayev'in diğer adayların önünde olduğunu gösterir niteliktedir. Metinde N. Nazarbayev için kullanılan "*bizim adayımız*" ifadesinden de bu seçim döneminde *Jas Alaş* gazetesinin N. Nazarbayev'in adaylığını desteklediği görülmektedir.

Haber Kaynağı: Devren Kuat

Yorum: Metinde, Cumhurbaşkanlığına aday S. Abdildin'in kendini N. Nazarbayev'in tek rakibi olarak görmesi, diğer aday G. Kasımov'un görünüşüyle dalga geçilerek, Kazak Türkçesi konuşmaması/ bilmemesi eleştirilmiş ve bu adaylar olumsuz sunularak hedef kitle manipüle edilmiştir. Aday G. Kasımov ve S. Abdildin'in N. Nazarbayev'e rakip olamayacakları ima edilirken, onlara "*oy paylaşacak adaylar*" ifadesiyle yer verilerek ve küçümsenerek sadece birbirlerine rakip olabilecekleri ön görülmüştür. Bu söylemin hedefinde N. Nazarbayev'e rakip olan adaylar bilişsel olarak elenmiştir.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı:

Cumhurbaşkanlığından ümitli adayın [E. Gabbasov], siyasî pozisyona olan merakı istemeden gülümsetiyor,

Seçim komisyonundan vekilliğini geçirttikten sonra meclis vekilliğini, varlığını unutturmak ister gibi kendini saklamaya başladı,

Gabbasov niye birden yolundan döndü?

Umutlu aday [S. Abdildin], seçimde geleceğe dair talebin baskın olacağını dikkate alırsak “ezilen sınıfın” hüsrânını nasıl yükseltecek?

[G. Kasimov] Ben cumhurbaşkanı olsam kodamanları, dolandırıcıları demir kafese sokacağım” diye gürültü yaptı.

Haber metninde, öznesi/faili diğer adaylar olan ve onlarla ilgi cümlelerin olumsuz anlama sahip olduğu görülmektedir. Bu cümlelerde, Gabbasov’un adaylığı ciddiye alınmamış, S. Abdildin için “Umutlu aday, seçimde geleceğe dair talebin baskın olacağını dikkate alırsak “ezilen sınıfın” hüsrânını nasıl yükseltecek?” ifadesine yer verilirken, adayın, kendini N. Nazarbayev’in tek/ gerçek rakibi olarak görmesine gönderme yapılmıştır. Ayrıca Komünizmin geçmişte kaldığı, talebin daha çok geleceğe dair olduğu belirtilirken okur/seçmene N. Nazarbayev’in gelecek için plan ve stratejileri de hatırlatılmış,¹⁵⁸ ve bu durumda retorik soru yoluyla aslında bu adayın seçimde şansının olmadığı ima edilmiştir. Komünist aday S. Abdildin’in sadece Komünistler tarafından destelenebileceği ve halkın geçmişi değil geleceği düşündüğü için ona oy vermeyeceği öngörülerek, bu anti-komünist imada, bu ideolojinin dünde kaldığı, gelecekte yerinin

¹⁵⁸N. Nazarbayev, 75 yıl Komünist ideolojiyle yaşayan Kazak halkının bağımsızlıktan sonra millî ideolojisinin; bağımsızlık, ülke ekonomisinin rekabetçi hâle gelmesi ve halkın birliği olduğunu belirtmiştir. Rahımjanov 27.11.2019, “Biregey birlikke bostağan köşbaşşı nemese “Nazarbayev modeli” <https://egemen.kz/article/214353-biregey-%E2%80%93-birlikke-bastaghan-koshbasshy-nemese-nazarbaev-modeli>, erişim tarihi: 11.07.2020.

olmadığı ve halk tarafından destek görmediği ifade edilmiştir. Metindeki imalardan yola çıkarak Komünizm ve dolayısıyla Komünist adayın, “*dünün*”, modernist, reformcu N. Nazarbayev’in ise-“*yarının*” temsili olduğu görülmektedir. Bir başka aday G. Kasımov’un ise vaatlerine inanılmadığı dile getirilerek, metinde üstü örtülü şekilde seçim öncesinde mücadelesinin gereksiz olduğu ima edilmiştir. Bu adayların N. Nazarbayev’e denk olmadıkları ima edilirken, diğer adayların siyasî kimlikleri önemsizleştirilerek, seçimde N. Nazarbayev’in seçileceği (*presuppotion*) öngörülmüştür.

Yerel Tutarlılık:

Şimdi bizim adayımız toplumun derinlerindeki gerçeğe bakarak seçmenleri Pazar ekonomisinin önümüze getirdiği dönüm noktasının zor aşamalarından beraber geçmeye çağırıyor. Çünkü, N. Nazarbayev’i destekleyen gençler, genç reformcular, yeni şekillenen oligarklar oluşum ve onların ekibine geri dönmek istemiyorlar.

Metinden örneklenen bu cümlelerle, N. Nazarbayev’in neden ve kimler tarafından desteklendiği nedensel ilişkiyle sunulmuştur. Böylece N. Nazarbayev’in neden tekrar seçilmek istendiği “ekonomik istikrar” politikasına atıfta bulunarak sebeplendirilmiştir. Metinde, varlığının kabul edildiği yeni şekillenen bir “Oligark” oluşumdan bahsederken, Kapitalist sistemin kurulduğuna dikkat çekerek, N. Nazarbayev’i destekleyen gençlerin oligarşiyi istemediği vurgulanmıştır. Aynı zamanda onların “reformcu” oldukları N. Nazarbayev’i destekleyen bu gençlerin “reformcu Liberalizmi” benimsedikleri ön plana çıkarılmış ve âdeta ülkedeki oligarşinin karşısına bu “reformcu liberalistler” konularak, okur/seçmenin seçiminin bu ikisi arasında olduğu sezdirilmiştir. Bu söylemlerin amacı N. Nazarbayev ve onun destekçilerinin oligarkların tekeli dışında kalmayı tercih eden demokrasi taraftarı olduklarını vurgulamaktır.

Sözcük Seçimleri: Kazak Türkçesinde örtmece sözlerden biri olan “ak koyun” tabu (yasak)¹⁵⁹ olan söz “domuz”dur. Bu metinde ak koyun satanlar ise Ruslar’dır. Metne göre, Cumhurbaşkanlığına aday G. Kasımov’un Ruslara yakın olması ve onları sevmesi “*yanına giden Kazak’ı göğsünden iterek ak koyun satanı okşadı*” şeklindeki mecaz ifadeyle adayın Kazaklara kötü davrandığı ve Rusları sevdiği, Ruslara yakın olduğu ima edilerek, adayın eleştirildiği görülmektedir.

Ayrıca metinde N. Nazarbayev’den bahsederken kullanılan “**bizim adayımız**” ifadesi, N. Nazarbayev’in desteklendiğinin de kanıtıdır. Metnin tamamında N. Nazarbayev’in halkın beklentilerine cevap verdiği, yurtdışı ile olumlu ilişkiler kurduğu, ekonomi reformu ile ülkeyi ilerleten ve genç reformcular tarafından desteklen bir lider olduğu ifade edilerek, başarılı yöneticilik vasfı vurgulanmış ve propagandası yapılarak desteklenmiştir.

Retorik: Haber metninde yer alan retorik ifadeler yazarın fikir beyanı niteliğindedir. Aday G. Kasımov ile ilgili ifadelerde, “*O sözler söylediğinde onun gözleri büyüdü, bıyığı dikildi. Tam da bu şekilde o Stalin’in portresine benzemiş gibi*” denilerek, aday Sovyetler Birliği’nin adı tarihe diktatör olarak geçen lideri J. Stalin’e benzetilmiş ve adayın görünüşüyle dalga geçilerek, alaylı ima yoluyla olumsuz sunulmuştur.

Fark ettiğimize göre, Aytpayev ve Haydari’ye bir bağırarak dil sınavından geçmiş olsa gerek. Kasımov şimdiye kadar Kazakça lam-mim demedi (bir kelime söylemedi).

Cumhurbaşkanlığına aday olan G. Kasımov ile ilgili ifadelerin alaylı ima barındırması ve sert mizacıyla ve görünüşüyle dalga geçilmesi, Kazak Türkçesi bilmediği

¹⁵⁹Tabu söz, bir sözün kullanımından kaçınılarak, genellikle eş veya zıt anlamının kullanımıdır. Batıl inançlara da bağlı olabilen bu durum, eğretilene dil topluluğunun inançlarıyla kurulmaktadır (Karaağaç 2013b:148).

iddiasıyla aday için olumsuz imaj çizilerek, Kazakistan Cumhuriyeti liderliği için yetersiz olduğu ima edilmiştir.

Gerçekte, Komünist Abdildin'in geçen Sovyet dönemini anımsayan yaşlılar ve işsizler toplumu arasından destek bulması mümkün. Ama bu seçimde geleceğe dair talebin baskın olacağını dikkate alırsak “ezilen sınıfın” moralini umutlu aday nasıl yükseltecek?

Metinde bu ifadeyle, kendini N. Nazarbayev'in tek rakibi olarak gören S. Abdildin'in de adaylığı ciddiye alınmamış, sadece “Sovyet dönemini anımsayan yaşlılardan ve işsizlerden oy alacağı” öngörülmüştür. Zıtlık bildiren “ama” bağlacıyla devam eden cümlede “geleceğe dair talebin baskın olacağı” yani seçimde, gelecek için planları olan N. Nazarbayev'in destekleneceği iddia edilmiştir. S. Abdildin'in de aday imajı zedelenmiştir. Sonuç olarak metinde, adayların hiçbirinin N. Nazarbayev ile gerçekten mücadele edecek aday olmadıkları iddia edilerek, seçilemeyecekleri öngörülmüştür.

N. Nazarbayev'in özellikle gençler ve genç reformcular tarafından desteklendiği ön plana çıkarılmıştır. Metinde, diğer adayların hiçbiri N. Nazarbayev'in dengi olarak görülmemiştir. S. Abdildin kendini N. Nazarbayev'e rakip olarak görmüş fakat yazarın ifadesine göre sadece “Sovyet dönemini anımsayan yaşlılar ve işsizler toplumu arasından destek bulacağı” ön görülerek, geleceği düşünenlerin ona oy vermeyeceği telkiniyle, seçmen manipüle edilmiştir. E. Gabbasov “kendini unutturmak ister gibi” saklanmaktadır. Adayın pasif sunumunun yapıldığı metindeki iddiaya göre aday, gereken oyu alamayacağını anlamıştır ve seçim için mücadele etmemektedir. G. Kasımov ise, katıldığı televizyon programlarında boş konuşmaktadır. Ayrıca bu adayın, Kazakça konuşmayı bilmediği ve Kazakları sevmediği iddiasıyla ötekileştirildiği görülmektedir. Diğer tüm adaylar hakkında olumsuz iddiaların bulunduğu metinde, sadece N. Nazarbayev olumlu sunularak propagandası yapılmıştır.

6.1.2.3. *Jas Alaş* Gazetesi 03 Aralık 1998 Tarihli Haber Metni

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Cumhurbaşkanı güçlü [olan] ülkenin, devleti de güçlü olur (Bkz. EK

13

Haber Metninin Girişi:

Kazakistan Cumhurbaşkanlığı seçimine 37 gün kaldı. Adaylar da belli. Merkez Seçim Komisyonu'na aday olarak 4 kişi kaydoldu. Merkez Seçim Komisyonu'nun bildirdiğine göre Parlamento Senatörü Engels Gabbasov ile Gümrük Memuru Gani Kasımov'un adına Kazakistan Halk Bankası'nın Akmola şubesinde seçim fonu oluşturmak için geçici hesaplar açıldı.

Haber metni, seçim öncesi adayların belli olduğu ana aittir. Haberin girişinde iki adayın adı geçmekte olup, ideolojik açıdan tarafsızlık söz konusu değildir.

Fotoğraf: Haberde fotoğraf bulunmamaktadır.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu: Haber metni, seçim öncesinde N. Nazarbayev'i destekleyen kamu merkezinin Almatı'da düzenlediği basın toplantısı hakkındadır. Bu toplantıda seçime 37 gün kala seçim kampanyasının genişleyeceği, medyanın siyasî reklamlara yer vereceği, seçmenlerle buluşmaların gerçekleşeceği, ülke liderliğine aday olanların 730 bin oy için mücadele edeceği belirtilmiştir. Metnin girişinde Engels Gabbasov ve Gani Kasımov'un adaylıklarının kabul edildiği belirtilmiştir. Metinde ana olayın sunumu tarafsız olarak yer almıştır.

Haber Kaynağı: Habere "Seçim ve Biz" adlı köşede yer verilmiştir. Haberin kaynağı belirtilmemiştir.

Yorum: Nesnel olarak sunulan bu haberde, seçim kampanyasının ilkelerinin dürüstlük ve açıklık olduğu belirtilirken, “Seçim hakkındaki düzenlemelere tam olarak uyulmasının şart olduğu” ifade edilmiştir. Dolayısıyla bu seçim öncesinde bu ilkelere uyulması gerekliliğinin beklentisi ortaya konulmuştur.

A. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Haber metni daha çok, tek yargının bulunduğu basit cümle yapılarından oluşmuştur. Olayın açık olduğu, anlatılacakların belli olduğu bilgilendirme amacı taşıyan haber metnidir.

Yerel Tutarlılık: Metinde mantıksal olarak bir tutarsızlık göze çarpmamaktadır.

Sözcük Seçimleri: Metinde ideolojik içeriğe sahip sözcük bulunmamaktadır.

Retorik: “Seçmen için seçimin önemi” diye başlayan cümle okur/seçmeni ikna etmeye yöneliktir. “Kazakistan’ın gelecek asra güçlü ülke olarak girmesi gereklidir. Barış ve karşılıklı uyum ruhu hâkim olmalıdır. Cumhurbaşkanı güçlü olan halkın memleketi de güçlüdür” ifadesi N. Nazarbayev’in siyasetini destekler niteliktedir. Bu birinci sayfa haber metninin, hemen yanında yer alan “Dördünün mücadelesi şimdi başladı” başlıklı haberde N. Nazarbayev için “Reformcu-Liberalist” ifadesi kullanılmış ve adaylar içinde tek güçlü olanın N. Nazarbayev olduğu dile getirilmiştir. Dolayısıyla bu haber metnindeki “güçlü” Cumhurbaşkanı vurgusu N. Nazarbayev’i işaret etmekte ve okur/seçmeni ona oy vermesi için manipüle etmektedir.

6. 1.2.4. *Jas Alaş* Gazetesi 16 Aralık 1998 Tarihli Haber Metni¹⁶⁰

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

¹⁶⁰ Bu dönemde, her iki gazetede (haber başlıklarında) seçimle doğrudan alakalı yeterli sayıda metin bulunmamaktadır. Bu sebeple bu metin dolaylı olsa da seçimle ilgili olduğu için çalışmaya dâhil edilmiştir.

Ana Başlık: “Yaralı” Janatas’ın Yeni Nefesi (Bkz. EK 14)

Spot:

Jas Alaş, Güney-batı yönünde “kendi seçimimiz kendi elimizde” sosyokültür formunun propaganda treninin yola çıktığını haber vermişti. Propaganda treni önce Jambıl Bölgesi’nin Janatas şehrine geldi. Sovyetler döneminde Janatas’ın diğer ismi “Yeni Paris” idi.

Haberin başlığında “yaralı Janatas” ifadesiyle 1979-1989 yıllarında Sovyetler döneminde Afganistan’a yollanan ve çatışmada şehit olanlar anılmaktadır. Şugıla Jambıl Audandık Gazeti, 17.02.2016, <http://old.baq.kz/storage/89/89cfbb6867f8d07243c83f675ba1052a.pdf>, erişim tarihi: 20.05.2020). Haberin spotu, haberin içeriğini yansıtmaktadır. Propaganda treninin bölgede ilk uğradığı şehrin bu olduğu ifade edilmiştir.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Seçim öncesi propaganda sürecinde Janatas şehrindeki etkinlikleri konu alan bu haberde, “*Janatas’da 20-22 bin insan seçime katılmayı istiyor. Gençler şimdiki ülke cumhurbaşkanına oy vereceklerini söylüyorlar*” ifadesiyle Janataslı gençlerin N. Nazarbayev’e oy verecekleri öngörülmüştür.

Yorum:

Son aylarda maaş, emeklilik parası, zamanında verilmeye başlamış. Şehir etrafındaki köyler, emek birliklerinde birleşip koyun besliyorlar. Biz Janatas’ın “yeni Paris” olmasa da kötü Paris olmadığına emin olarak gönlümüzdeki çoğu şüpheyi yok ettik. En önemlisi halkın durumu iyileşmekte.

Metinde Janatas’a hizmet götürüldüğü imasıyla, mevcut iktidarın çalıştığına dikkat çekilmiş, burada yaşayanların durumunun iyiye gittiği dile getirilmiştir.

Haber Kaynağı: Gulzat Nurmoddakızı

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Metinde ideolojik etkiye sahip cümle bulunmamaktadır.

Yerel Tutarlılık: Metindeki önermeler birbirleriyle tutarlıdır. Janatas'ın “*Kötü Paris*” olmayacağı önermesi, şehrin yeniden gelişmeye başlamış olduğunun dile getirilmesinin ve daha önce başka yere göç etmiş ailelerin geri gelmesi örneği ile (Vali’yi kaynak göstererek) durum ilişkisi kurulmuştur.

Sözcük Seçimleri: “*Onlar kendilerinin parlak geleceğine inanıyorlar*” cümlesindeki “*Parlak/aydınlık gelecek/jarkın bolaşaq*” ifadesi N. Nazarbayev’in söylemlerinde sıklıkla yer almaktadır. Metinde, bu geleceğe dönük umut vaat eden söyleme bölgedeki gençlerin de inandığını ve dolayısıyla N. Nazarbayev’i desteklediklerini göstermektedir.

Retorik: Metinde ideolojik etkiye sahip retoriksel bir ifadeye rastlanmamıştır.

6.1.2.5. Jas Alaş Gazetesi 26 Aralık 1998 Tarihli Haber Metni

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Serikbolsın Abdildin: “Benim amacım- adaylığımı almak değil, seçimi önlemek” (Bkz. EK 15)

Haber metninin başlığı Komünist aday S. Abdildin’in seçim öncesi açıklamasından alıntıdır.

Haber Metninin Girişi:

Seçim öncesinde kendi propagandasını yapmak amacıyla Jambıl Güney Kazakistan, Karagandı ilçelerini ziyaret edip, Kazakistan Komünistlerinin lideri,

Cumhurbaşkanlığına aday S. Abdildin yoldaş dün gazetecilere “seyahat hikayelerini” anlattı.

Haberin girişinde adayın seçim öncesinde gittiği yerlerde propagandasını yapmak yerine seyahat hikayelerini anlatması ve Komünistlerin “yoldaş” söylemi ile aday, alaylı imalı şekilde sunulmuştur.

Fotoğraf: Metinde fotoğraf kullanılmamıştır.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Haber metni, Komünist aday Serikbolsın Abdildin’in seçim öncesi gezisindeki konuşması hakkındadır.

Haber Kaynağı: Gazetenin “Seçim ve Biz” adlı köşesindeki Abılay Sabdalın adlı muhabirin haberidir.

Yorum: S. Abdildin’in seçim öncesi konuşmasıyla dalga geçilen metinde, Komünistlerin geçmişte yaptıkları uygulamalar alaylı bir biçimde eleştirilmiştir. Yazar, Abdildin’in bir seyahati sırasında başına gelen olayı aktarırken,

“suikastçi hainler” dediğine (zenginlerin kuyrukları, feodalizm kalıntıları, burjuvazinin yalakaları, sağcı oportünistler, Ulu Lenin vasiyetini kabul etmeyen gerici güçler vb. diye okuyabilirsiniz)

şeklinde parantez içinde kendi yorumlarına yer vermiştir. Böylece Komünistlerin “hain” dediklerinin kimler olduğunu açıklamış aynı zamanda geçmişte Komünistlerin kendinden olmayanları hain ilan etmeleri ve özellikle Sibiry’a da hapse atmaları bu olay üzerinden imalı biçimde eleştirilmiştir. Olayda Komünistlerin bindiği vagona saldırılmış, liderin parmakları kanamış, bant aranmış ancak bulunamamıştır. Yazar

“...eğer bu olay geçmişte 60-70 yıl önce olsaydı “Kazakistanskaya Pravda” ile “Sosyalistlik Kazakistan” gazetelerinin ilk sayfasında abartılı makaleler yayımlanırdı”

diyerek Komünistleri ötekileştirmiş ve onların geçmişte yapmış olduğu olumsuz tüm faaliyetlerini öne çıkararak, hatırlatmış ve Komünistleri ötekileştirmiştir.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Metinde adayın konuşmasının “Vagondaki öykü, seçmelerin dikkatini çekmeye yönelik bin kere tecrübe edilen eski bir hiledir. S. Abdildin Beyin söylediğine göre tüm bölgelerdeki seçmenleri, ondan adaylıktan vazgeçmemesini istiyor” şeklindeki sunumunda önce adayın propagandasında eski hileleri kullandığı iddia edilmiş ve ardından seçmenlerin onu istediğine dair söylediği sözüne inanılmadığı ima edilmiştir. Böylece metne göre, eskide kalan bir ideolojiye sahip adayın imajı olumsuz sunulmuştur.

Yerel Tutarlılık: Yazar metinde, “Liderin kanının damladığı o vagonun aynı şekilde saklanıp kederli günlerin şahidi olarak gelecek nesle emanet olması gerekli” cümlesinde bir önermede bulunmuştur. Metinde tutarlı olan bu önerme, karşıt ideolojinin imalarını da barındırmaktadır. Komünistlerin her şeyi abartıyor oldukları imasıyla, liderin kutsallaştırılması, vagondaki itişme sonrası parmağın yaralanması “kederli günler”, vagonda yaşananlar bunu şahidi olarak sunularak, Komünizmin geçmişte tüm eylemleri eleştirilmiştir. Yazar, ideolojik temelli fikrini ortaya koymuştur.

Sözcük Seçimleri: “Kapitalizmin pisliğinde bant nasıl olsun” ifadesiyle Komünistlerin her şeyin suçlusu olarak Kapitalizmi görmeleri eleştirilmiş, aynı zamanda, “S. Abdildin yoldaş, S. Abdildin yoldaşın güvenilir vekili, Yoldaş V. Çernişov, Komünizmin ideolojisine sadık Çernişev yoldaş” gibi olayda adı geçenlerin isimleri ile birlikte, özellikle karşıt ideolojinin söylemlerine yer vererek, onların diliyle onları

eleştirdiği görülmektedir. Metinde, Komünizme karşı olumsuz tutum açıkça ortaya konmuş ve Komünistler ötekileştirilmiştir.

Retorik: Metinde öteki olarak sunulan Komünistlerin tümüyle olumsuz sunulduğu görülmektedir. “*Vagondaki öykü, seçmelerin dikkatini çekmeye yönelik bin kere tecrübe edilen eski bir hiledir*” ifadesiyle, Komünist adayın hile yaptığı, hilekâr olduğu, dolayısıyla ahlaki değerlerden yoksun olduğu ima edilmiştir. Onlar kutuplaşmasında Komünistlerin geçmişteki hain ilan etmeleri, baskıları, sürgüne göndermeleri gibi uygulamalar ön plana çıkarılarak, totaliter rejimin olumsuz eylemlerine yoğunlaştırılmış ve okur/seçmene hatırlatılarak manipüle edilmeye çalışılmıştır. Bunun ironiyle sunulması ise metni daha çarpıcı hâle getirmiştir. Metinde ideolojik olarak “onların olumsuz özellikle ve eylemlerinin vurgulanması” stratejisi uygulanmıştır.

6.1.2.6. *Jas Alaş* Gazetesi 19 Aralık 1998 Tarihli Haber Metni

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: KAÇTINIZ MI, HEYECANLANDINIZ MI, ABDİLDİN MİRZA?!

(Bkz. EK 16)

Spot:

Seçim günü yaklaşınca memleket cumhurbaşkanlığına adaylar da nefesini içine çekip, sabırsızlanmaya başlamışlar gibi. Dağ hareketlense de (o) hareket etmeyecek gibi görünen Engels Gabbasov Beyin kendisi, medyaya sağa sola röportaj vermeye başladı. “Sen kendini gösteremiyorsan olay yarat adın çıkar atasözündeki prensiple Gani Kasımov şimdi ne yapacağını bilmeden zor durumda gibi. Avını gözetleyen Serikbolsın Abdildin’in Bey “Kulanın kaşınmasına –silahın

tetiğinin basılması” (Kulannın kasınuvına mıltıktın basılıvı)¹⁶¹ dedikleri gibi, gereksiz yere bıçak sokmanın (buvınsız jerge pışak uruv)¹⁶² yolunu bulmuş gibi. Bir tek Nursultan Nazarbayev memleket için gezip, seçmenlerle doğrudan görüşme yapıyor.

Komünist aday Serikbolsın Abdildin’e olumsuz atıfla başlayan haberde, seçimden çekilme söylenti ve yorumlarına karşı metne imalı ve olumsuz bir başlıkla başlanmıştır. Seçimden vazgeçeceği öngörülen bu adayın seçimden çekilmesi “kaçmak” olarak nitelendirilmiştir, başlığın sonunda art arda soru işareti, ünlem ve nokta olmak üzere birden fazla ve birbirinden farklı noktalama işareti kullanılmıştır. Soru ifade eden soru işaretinden sonra hitap ve uyarı bildiren ünlem işaretinin kullanılmış ve ardından nokta konularak cümlelerin bittiği, cümledeki iddiadan başka seçeneğin olmadığı ima edilmiştir. Hedef kitlede etkiyi artıran bu stratejide dikkat çekmek için başlıkta büyük harf kullanılmıştır. Hem büyük karakterle hem koyu punto ile çarpıcı hale gelen başlığıyla birlikte haber vurgulanmıştır.

Haberin spotunda, N. Nazarbayev dışındaki tüm adayların faaliyetlerine olumsuz ifade ve deyimlerle yer verilmiştir. O ana dek hiçbir şey yapmayan Engels Gabbasov’un seçime çok az zaman kala röportaj vermeye başlaması, Gani Kasımov’un kendini göstermek için olay yaratması, Serikbolsın Abdildin avını bekleyen avcıya benzetilerek muhalefetin yanlış bir hareketini gözlediği ima edilmiş, yavru at /kula hareket etmezse ölmez anlamına gelen deyim kullanılmış, özetle bu adayın da yaptıklarının/ortaya attığı lafların gereksiz olduğu vurgulanmış, adayların otoritelerini sarsan ve siyasî imajlarını zedeleyen ifadeler tercih edilerek N. Nazarbayev dışındaki tüm adaylar ötekileştirilmiş

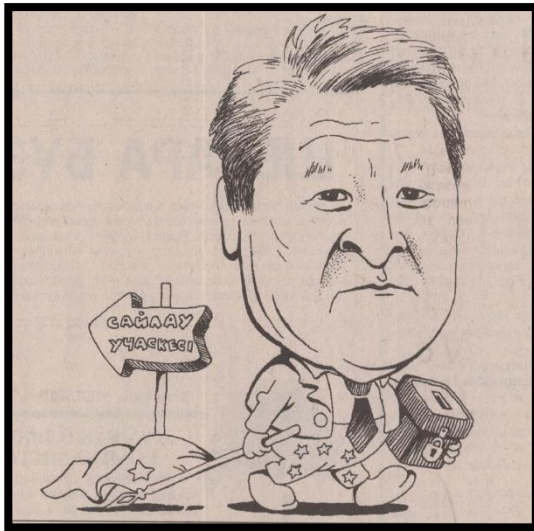
¹⁶¹ Hayvan hareket etmezse ölmez demek olan atasözünü, muhalefetin yanlış hareket bekliyor olması yönünde kullanılmıştır.

¹⁶² Bir şeye gereksiz yere müdahale etmek anlamındaki bir deyimdir.

ve olumsuzlukları ön plana çıkartılarak seçim öncesinde N. Nazarbayev'in olumlu özellikleri vurgulanmış ve onun propagandası yapılmıştır.

Tüm bu adaylar içinde sadece N. Nazarbayev'in seçim öncesinde çalıştığı, memleketi gezdiği ve seçmenlerle görüştüğü ifade edilmiştir. Böylece diğerlerinin olumsuz sunumu N. Nazarbayev'in olumlu sunumu yapılarak bu seçim döneminde sadece N. Nazarbayev'in desteklendiği görülmektedir. N. Nazarbayev'in rakipleri eleştirilirken, seçimde onun kazanacağı ön tahmininde bulunulmuştur.

Fotoğraf: Haberde S. Abdildin'in bir karikatürü yer almaktadır. Bir elinde seçim sandığı, diğer elinde yere inik vaziyette taşıdığı Komünizm bayrağı ile seçim bölgesinin tersi yönüne giden Abdildin'in faaliyetleri haber metninin içeriğiyle uyumlu şekilde, olumsuz sunularak görselle de desteklenmiştir. Bu karikatürde adayın Komünizmin bayrağını yerde taşıması Komünizmin saygınlığını yitirmesine gönderme yapmaktadır. Adayın seçimle ilgisi bulunmadığı/ seçimden çekileceği öngörüsüyle, N. Nazarbayev'e rakip olamayacağı öngörülmüştür. Böylece adayın görsel olarak da olumsuz betimlendiği görülmektedir.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Haber metninde seçim öncesindeki süreç değerlendirilmiş ve adaylar içinde sadece N. Nazarbayev’in seçime hazırlık yaptığı ve tüm yurdu gezerek seçmenlerle buluştuğu dile getirilmiştir. Bununla birlikte haberde, muhalif aday S. Abdildin’in adaylığı hakkında çeşitli yorumlar bulunmaktadır. Buna göre, seçimde kaybedeceğini hissettiği için kendi isteğiyle adaylıktan çekileceği, seçim öncesi anket sonuçları %8, %9 çıkarken adayın %80,%90 oydan umutlu olması, S. Abdildin’e güvenin az olması ve kampanyasını destekleyenin olmadığı, adayın kendine ekip kuramadığı, seçimde rezil olmaksızın adaylığını geri çekeceği ve “*seçim muhalefetsiz geçti*” diyerek tüm suçu hükümete, valilere, medyaya yükleyeceği, seçim öncesinde açık bir program sunamayan adayın konuşmalarının/vaatlerinin tutarsız olduğu, seçimde kaybedeceği öngörülen adayın seçimde hile yapacağı gibi iddiaların yer aldığı yorumlara yer verilerek adayın söylediği sözler, muhalefetle ve medyayla olan ilişkisi, yönetsel başarısızlığı vurgulanarak seçim öncesinde adayın seçmenin gözünde siyasî imajı sarsılmıştır.

Haber Kaynağı: Belirtilmemiştir.

Yorum: Metinde S. Abdildin başta olmak üzere diğer hiçbir adayın N. Nazarbayev’e denk olmadığı iddia edilmiştir.

B. MİKRO YAP

Sentaktik Yapı:

“S. Abdildin seçim öncesindeki programını net olarak sunamıyor”, “S. Abdildin şimdi tek Nazarbayev değil, Kasimov, Gabbasovlarla da güç sınamayacağını hissediyor”, “Siyasetçinin basın ve medya ile tartışarak itibar kazanamayacağı belli”, “Herhangi bir seçimde adayın güvenli ekibi olması gerektiği dile getirilmese de bellidir. Serikbolsın Abdildin Bey böyle ekip kuramadı”

Metinde tüm diğer adaylarla ilgili ve özellikle S. Abdildin ile ilgili cümle yapıları olumsuzdur. Bu cümle yapılarında olumsuzlukların sebebi de adayın kendisi olarak sunulmuştur. Adaylar içinde sadece N. Nazarbayev'e ait cümlenin olumlu olması, bu dönemde Jas Alaş gazetesi tarafından da desteklendiğinin de göstergesidir. “*Bir tek Nursultan Nazarbayev memleket için gezip, seçmenlerle doğrudan görüşme yapıyor*” gibi ifadelerle adaylar içinde N. Nazarbayev'in seçim öncesi faaliyetleri layıkıyla yürüttüğü ifade edilmiştir.

Yerel Tutarlılık: Metinde adayın seçimi kazanamayacağı, şu cümlelerdeki iddialarla nedensel ilişki kurularak ifade edilmiştir:

S. Abdildin seçim öncesindeki tam programını net olarak sunamıyor. O bir sözünde başkanlık iktidarı yerine Parlamento yönetimi gerekli diyor, ikinci bir sözünde özelleştirme işinin neticelerine dokunmayacağız, pazar ekonomisine devam edeceğiz diye fikir beyan ediyor. Komünist ideoloji ile pazar ekonomisi ve demokrasi fikirlerinin hiçbir şekilde bir araya gelemeyeceğini aklından çıkarmış. Adayın somut bir programının olmaması da onun seçmenlerinin sayısının azalacağını gösteriyor.

Bu ifadelerle adayın seçimi kazanamama sebeplerinden biri seçim öncesinde somut bir programının olmaması ve bunu açık şekilde sunamaması, ayrıca fikirlerinin birbiriyle çelişmesi sebebiyle seçmenlerin sayısını azalttığı dile getirilmiştir.

Sözcük Seçimleri: Metinde “*Komünistler göçünün serkesi*” olarak adlandırılan Serikbolsın Abdildin'in “*Komünistlerin lideri*” olduğu özellikle ön plana çıkarılmıştır. Ayrıca bu metinde adaya sadece yaşlı Komünistlerin oy vereceği iddiasını destekleyen bir ifadedir. Adayın seçimden geri çekileceği iddiasına ona güvenilemeyeceğini belirtmek için “*kaçmak*” fiiliyle yer verilmiştir. Metinde aday için, seçimi “*zaten*” kazanamayacak olduğu imasıyla birlikte adayın olumsuz imajı çizilmiştir.

Retorik: Metinde hem anket sonuçlarından bahsedilerek hem de S. Abdildin hakkında yapılan olumsuz yorumlara yer verilerek seçmen, bu adayın yeterli oyu toplayamayacağına inandırılmaya çalışılmıştır. Adayın tüm muhaliflerce ve hatta tüm Komünistlerce desteklenemediği ima edilmiştir: *“Komünist ideolojiyi destekleyenler çok az”, “Gazi komünistler olmasa gençlerin S. Abdildin’in adaylığını desteklemeyecekleri belli. Bunun üstüne biraz Komünist olan yaşlıların da kendi yöneticilerine olan güveni kaybolmaya başladı”, “S. Abdilsin Bey’in adaylığını memleketteki muhalefet güçlerinin hepsi aynı anda neden desteklemiyor?”* gibi ifadelerle Komünizm’in eski rejime ve eskiye ait olduğu/geride kaldığı ve toplum tarafından desteklenmediği vurgulanarak, bu ideolojinin temsilcisi olan aday S. Abdildin’in, seçimde kazanamayacağı ön görülmüştür. *Jas Alaş* gazetesinin bu dönemki metinlerinde özellikle Abdildin’in ötekileştirildiği görülmektedir.

6.1.2.7. *Jas Alaş* Gazetesi 01 Aralık 1998 Tarihli Haber Metni

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Halkın gücü Hanın gücünden daha çok (Bkz. EK 17)

Haber Metninin Girişi:

Cumhurbaşkanı, “seçimine herkes özgür şekilde aday olabilir” dedikten sonra, Nursultan Aбиşoğlu’ndan başka 7 alternatif aday çıktı. Bunların içinde halkın bildiği, tanınanlar da tanınmayanlar da var.

Haberin başlığı halkın iradesine, demokrasiye işaret etmekle birlikte merak uyandırmaktadır. “Han” sözcüğü ile hanlık dönemi hatırlatılmaktadır. Haber metninde Kazak tarihinin meşhur hanlarına; Tavke, Kasım, Esim, Jangir, Abılay Han’a atıfla tarihten süregelen seçim geleneğinin zaten var olduğu vurgulanmaktadır. Metinde, Cumhurbaşkanlığı için aday olanların içinde *“tanınanlar da tanınmayanlar da var”*

ifadesi, N. Nazarbayev'in söylediği gibi “herkesin özgür şekilde” aday olabildiğini göstermektedir. Böylece, seçim öncesinde N. Nazarbayev'in açıklamasından [destur vermesinden] sonra aday sayısının artmasından bahsedilmektedir.

Fotoğraf: Kullanılmamıştır.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Haber metninde seçimin bir yarış olduğu ancak eskiden hanlık döneminde olduğu gibi seçimle, bazı vasıflara sahip olanın yönetici olabileceği belirtilirken, halkın gücünün her şeyin üstünde olduğu ifade edilerek halkın iradesine dikkat çekilmiştir.

Haber Kaynağı: Jetkinşek Avelbayulı.

Yorum:

Taşıyamayacağın işi üstüne alıp “Kaldıramayacağın gülleyi bele bağlayıp” (*Kötere almaytın şokpardı beline baylama*) gülünecek durumda kalmaktansa, herkesin kendi kabiliyetini, kendi gücünü, kendi kavrayışını terazide tartması iyidir.

Haber muhabirinin öznel ifadelerle ve diğer adaylara gönderme de bulunarak “iyi” diye nitelendirdiği şey, adayların kendilerini bilip gülünç duruma düşmemeleri ve başarmak için yeteneği olmayan işlere girmemeleri yönünde bir tavsiye niteliğindedir. Yönetici de olması gereken vasıflar (N. Nazarbayev’de de var olan) sıralandıktan sonra bu yoruma yer verilmiş olması, diğer adayların adaylıklarını önemsiz hâle getirmektedir.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Toplamda on iki cümleden oluşan bu kısa metinde, iki cümle alıntı, üç cümle atasözüdür. Diğer cümleler ideolojik açıdan özelliğe sahip olmayıp basit ve olumlu yapıdadırlar.

Yerel Tutarlılık: Metinde cümleler arasında uyum söz konusudur. Anlatımın kuvvetlenmesi için, ifadenin sonraki cümledeki açıklanmasında atasözü ile devam edildiği görülmektedir. “*Yiğidin yürüyüşünü sorma bitirdiği işini sor*” atasözünde adaylar içinde N. Nazarbayev’ e işaret edilmektedir. Adayların kendilerince düşünce, hayal ve istekleri olduğu ancak “*halkın hem akıllı, ilim sahibi, siyasetçi, halkçı, adil*” olanı seçeceği hem de işi gerçekleştiren adayı seçecekleri dile getirilirken N. Nazarbayev’in ima edildiği ve adaylığının desteklendiği görülmektedir.

“*Hanlıkta kırk kişinin aklı olur*”, onun akıllı, ilim sahibi, belagatli siyasetçi, halkçı, adaletli olması gerekli. Fakat halk o hanların hepsinden de üstte durmuştur. “*Herkesin bir düşüncesi, ağılında bin koyunu var*” [herkesin bir fikri var] denildiği gibi, ülke liderliğine aday vatandaşların da düşünce, hayalleri amaçları var. Ama, “*Yiğidin yürüdüğü yürüyüşünü sorma, bitirdiği işini sor*” demiş atalarımız.

Liderliğe aday vatandaşların da düşünce, hayal, amaçları var. Ama, “*Yiğidin yürüyüşünü sorma, bitirdiği işini sor (Jigittin jumsagan küşin surama, bitirgen isin sura)*¹⁶³” demiş atalarımız. “Kaldıramayacağın gülleyi beline bağlama/yapamayacağın işi üstüne alma (*Kötere almaytın şokpardı beline baylama*) atasözlerini cumhurbaşkanlığı adayları için kullanarak, adayların başkan olabilmek için yetersiz oldukları ima edilmiş ve adaylıkları ciddiye alınmamıştır. Metne göre, cumhurbaşkanlığına seçimine katılacak bu yedi aday içinde bu göreve layık olan tek kişi N. Nazarbayev’dir. Metinde, N. Nazarbayev’in faaliyetlerine, ülke yönetme beceresi ve özellikle deneyimine dikkat çekilerek diğer adayların hiç şanslarının olmadığı iddia edilmiştir.

¹⁶³ Yiğidin sarf ettiğini değil, bitirdiği işi sor anlamına gelen atasözüdür.

Sözcük Seçimleri: “*Hanlıkta kırk kişinin aklı olur, onun akıllı, ilimli, belagatli, siyasetçi, halkçı, adaletli olması gerekli*” ifadesinde yer alan sözcükler bir yöneticide bulunması gereken vasıflar olarak sıralanmıştır. Yönetici olmak isteyen çoktur ancak sayılan bu vasıfların bulunması gerektiği dile getirilmiş, adaylar çok olsa da bu sayılan sıfatlara sahip olan N. Nazarbayev’e işaret edilmiştir.

Retorik: Metindeki fikirlerin, yukarıda ele alınan atasözleri kullanılarak daha anlaşılır olması sağlanmıştır.

6.1.2.8. *Jas Alaş* Gazetesi 21 Aralık 1999 Tarihli Haber Metni

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Üst Başlık: Ben Kendi Kaderimi Halkımın Kaderinden Ayrı Görmemiştim (Bkz. EK 18)

Başlık: Dün Astana’da Kazakistan Cumhuriyetinin Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev resmî şekilde ant içti.

Haber, seçim sonrasında gerçekleşen Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev’in yemin töreni hakkındadır. Haberin üst başlığında N. Nazarbayev’in konuşmasından alıntılama yapılmıştır. Alt metin okumasında bu, halkıyla kendi kaderini bir gören, kader birlikteliğini vurgulayarak N. Nazarbayev’in liderliğinin tesadüfi olmadığını ima etmektedir. Metnin içeriğini yansıtan başlıktan da haberin N. Nazarbayev’in yemin töreni hakkında olduğu anlaşılmaktadır.

Haber Metninin Girişi:

Bununla beraber Sarıarka’daki resmî törenden esen rüzgâr bütün ruhu canlandırdı, halkın ruhunu yine bir kere daha canlandırdı. Bugün Alaş’ın şehit

aziz oğullarının Cennet'te ışığı aydınlanmıştır. Gün sayarak Alaş'ın hayali gerçekleşmeye başladı. Sevincimiz daim olsun!

Seçim sonucunun sevinçle karşılandığı haber metninde, yazar hissettiğini, seçim sonucundaki sevincini mecazlı bir anlatımla metne yansıtmıştır. Tarihte bağımsızlık hayalini kuran ve bunun mücadelesini veren Alaş Ordacılar¹⁶⁴ hatırlatılırken seçim, oy verme ve bağımsızlık gibi kavramların birbiriyle alakalı ve önemli olduğu bu süreçte, Alaşçıların hayalini kurdukları bu durumun gerçekleşmesiyle onların ruhlarının rahatlayacağı ifade edilmiştir. Kazakistan Cumhuriyet tarihinde ilk defa çok adaylı esasta gerçekleşen bu seçimin yarattığı coşku metnin girişinden hissedilmektedir. Geçmişle şimdi arasında kurulan bu bağda, şimdi geçmişin hayalinin gerçekleştiği gün olarak ifade edilmiştir.

Fotoğraf: Metinde N. Nazarbayev'in yemin töreninden bir fotoğrafına yer verilmiştir.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Haber metni N. Nazarbayev'in tekrar seçilmesinin ardından gerçekleşen yemin töreninin ayrıntılarını konu edinmiştir. Bu törende gerçekleştirilen sembolik eylemlerinin (Ak yol, 7 sayısı ve seçilmesinin hanlık dönemini hatırlatacak şekilde ak keçenin üstüne konulup kaldırılması olarak

¹⁶⁴ Önceden “Altı Alaş” tabiri “Deşti Kıpçak” anlamında kullanılırken, daha sonra Kazak Türkleri tarafından Alaş sözü uran (slogan) olarak kullanılmıştır. Bu sözcüğe efsanelerde de rastlanmaktadır. Buna göre “Alaş Han” 12. yüzyılda Türk boylarını birleştirerek devlet kurmuştur (Oraltay 1973). 1905 yılında oluşan Alaş hareketi, 1917 yılında kurulan Kazak toplumunun sosyal ve politik yaşamında önemli bir yere sahip olan bölgedeki ilk millî-demokratik siyasî partisi Kazak Millî Demokratik Alaş Partisi (Tileşov, Kamzabekulı 2014, ve “Alaş Orda” adıyla Türkistan’ın millî istiklalini ilan eden müstakil hükümetinin de adı olmuştur (Oraltay,1973: 31) Bu yolda hizmetlerini sürdüren Alaş aydınları bağımsızlık için mücadele vererek, canlarını da bu davada ortaya koymuşlardır. “Alaşçılar” tabiri Alaş partisi mensupları ve Alaş Orda hükümetini kuran milliyetçiler ve Türkistan’ın önde gelen aydınları için kullanılmıştır. Sovyetler döneminde bu milliyetçi aydınlar, aktivistler olarak olumsuz tanımlanmışsa da bağımsızlıktan sonra “Alaş” ve “Alaşçılar” sözü itibarını geri kazanmıştır.

adlandırılması)¹⁶⁵ önemi dile getirilmiştir. Seçimde halkın bağımsız şekilde oy vermiş olması sevinç yaratmıştır. Metinde bu sembol ve geleneklerin ön plana çıkarılması aynı zamanda millî kimlik inşasının da başladığını göstermektedir. B. Ögel, Kağan'ın tahta çıkma sırasında keçe veya halı üzerine konularak kaldırılması geleneğinin Göktürk kağanlarında da var olduğunu ve kağanın halkı selamlayarak, halk, devlet ve kağan arasında bir bütünleşmenin söz konusu olduğunu belirtmiştir (2016:89) Bu ritüel Kazak Hanlığı döneminde görülürken, (<http://kazmuseum.kz/ekspozitsiya/item/532-kr-ltтыk-muzejindegi-kazak-khandy-y-daurine-arnal-an-ekspozitsiya-foto>, erişim tarihi: 07.10.2019) Kazak Türklerinin Rusların idaresi altına girmesiyle kesintiye uğramıştır. Yöneticinin yeniden seçimle belirlenmesi ve bağımsızlık, bu gelenekle ilişkilendirilerek bu metinde de görüldüğü üzere “*ak yol ve ak keçe*” ifadeleriyle yer almıştır. Bu sebeple metindeki “*Ak keçe*” de seçilerek gelen ve halkın kabul ettiği yöneticinin simgesi olmuştur. “*Ak yol*” sözcüğü cumhurbaşkanı ant içme töreninde yere serilen üzerinde yürüdüğü beyaz kumaş dışında, “doğru yol” anlamına gelen ve iyi niyetin, olumlu dileklerin simgesi olarak kullanılmıştır. Bu kutsal sayılan sayı, renk gibi sembollere işaret edilerek, bunların törendeki göstergeler hâline dönüşmesiyle, tarihî faaliyetlerle ve kültürel değerlerle bağdaştırılmıştır. Tüm bunlar alt metin okumasıyla bağımsızlıkla totaliter sistemden kurtulunduğunun, ancak geleneklere bağlı kalındığının göstergesi niteliğindedir. Metinde ak keçe, ak yol'un ardından sevinçli, kutlu olay ve anlar için kullanılan “*Ak devenin karnı patladı*” ifadesinin kullanılması art arda seçilerek gelen yöneticinin, doğru yolda yürümesi sonucu duyulan büyük sevinci belirtmektedir.

¹⁶⁵ Tarihte Türk boylarında gerçekleşen, seçilen hanın, ak keçenin üstüne koyulup kaldırılması (Bayat (2010) eski Türklerde tahta çıkma sıradan yaşamın ölümüdür ve bunu hükümdarlık yaşamı için bir dirilişin takip ettiğine inanılmıştır. Bir keçenin üzerine oturarak havaya kaldırmak suretiyle onu göğe (Tanrıya) sunarlar ki, yöneticinin gücünü tanrıdan aldığına inancın göstergesidir (Jean Paul Roux (2011) *Eski Türk Mitolojisi*, BilgeSu, Ankara).

Haber Kaynağı: *Jas Alaş* gazetesinin “kendi muhabiri/öz tilişmizden şeklinde belirtilmiştir.

Yorum:

Bu seçim memleketimizde demokrasinin yerleşmeye devam ettiğinin gerçek ispatı oldu. Halkımızın özgürlüğünü gösterdi. Kazakistan halkı, birliğinin yüceliğini gösterip, bağımsızlığımızı destekleyip oy verdi. Böylece, memleketimiz dünyaya gözünü açarak bakıp, totaliter sistemle bilincine sinmiş yüküyle sonsuz olarak vedalaşıp, bütün dünya önündeki kritik edilen itibarını, namusunu korudu.

Haber metni şimdinin ve dünün kıyaslaması üzerine kurulmuştur. Şimdi, bağımsızlığın sevinci, halkın özgürlüğü, seçimle birlikte demokrasinin şekillenmesi/yerleşmesi sonucu yaşanan sevinçli an olarak nitelendirilirken, dün/geçmiş demokratik hak ve özgürlüklerin olmadığı “totaliter sistem” diye zikredilen Sovyet dönemi kastedilmektedir. Bu yönetim sistemiyle “vedalaşmak” ise bağımsızlığın, özgürlüğün elde edilmesidir. Metinde “*Dünyaya gözünü açmak*” ifadesiyle, bahsedilen ve dün kalan bu yükten kurtulmuş olmak, tam bağımsızlık anlamına gelmektedir.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı:

Bağımsızlığımızın yedinci yılında az başarıya ulaşmadık, Cumhurbaşkanımızı yedi yıl için seçtik.

Kazakistan halkı birlik olmanın en yüksek seviyesini gösterip, bağımsızlığımızı destekleyip oy verdi.

Metinde bu gibi aktif cümle kuruluşlarıyla birinci çoğul şahsı karşılayan “Biz”, “Kazakistan halkı”; liderini seçen, birlik olan ve bağımsızlığı destekleyen halk

vurgusuyla, N. Nazarabayev'in halkın talebiyle seçildiği vurgulanarak, ülkedeki demokrasi ön plana çıkarılmıştır.¹⁶⁶

Yerel Tutarlılık: Metinde önermeler tutarlıdır. Halkın seçime katılıp oy vermiş olması, halkın birlik olduğunun göstergesi sayılmıştır.

Sözcük Seçimleri: Metinde öne çıkan Kazak kültürüne has olan ifade ve deyimlerin o anki seçim sevincini yansıtan sözcükler olduğu görülmektedir:

“Kazakistan, yeni cumhurbaşkanı ile 21. asrın üçüncü binyılığının eşiğinden Allah izin verirse ciğeri bütün, din sağ salım girecek (her şey yolunda, herkes sağ salım/ Baurı tügel, din aman)” şeklinde ülke için esenlikli/ dilek içeren sözcük seçimleri görülmektedir.

Retorik: Metinde seçim sonucunda yaşanan sevinç, “Ak devenin karnı patladı/Ak tüyenin karnı jarıldı” deyiimiyle ifade edilmiştir. Çok mutlu olunan ve kutlama yapılan, bayram zamanları için kullanılan bu deyim, o an yaşanan duygu durumunu ifade etmektedir. Bu deyimle, seçim sonucundaki bu tören anındaki sevinç bağdaştırılmış, böylece, yazarın seçim sevinci, ülkedeki olumlu gelişmelere dair olan inancı, söylemlerine yansımıştır.

¹⁶⁶ Haber metni Nursultan Nazarbayev'in 01.01.1998 tarihli konuşmasıyla paralel bir içeriğe sahiptir (*Jas Alaş*, 01.01. 1999 “**Kazakistan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev**”). N. Nazarbayev'in bu konuşmasında “başkasına korkuyla bakışımızı atlattık, bütün zenginliğimiz kendimize nasip olacak” ifadesi de (üstü kapalı şekilde) bu totaliter sistemi işaret etmektedir. Böylece “korkuyla bakmak”; totaliter rejimden kurtuluşa, “zenginliğimiz kendimize kalacak” ifadesiyle sömürünün bittiğine dikkat çekilmektedir. Bu metinde N. Nazarbayev' in söylemleri desteklenmiştir.

6.1.2.9. *Jas Alaş* Gazetesi 01 Aralık 1998 Tarihli Haber Metni

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Nursultan’a oy vereceğim, fakat söyleyeceklerim var (Bkz. EK 19)

Haber Metninin Girişi:

Ben bu kişiden bir yaş daha büyükmüşüm. Bunu hatırlatmam, başımızdan geçen tarihi dönemler, kaderimizin ortak olduğunu söylemek istememden.

Haberin başlığı, bir vatandaşın N. Nazarbayev’e oy verecek olduğunu “*fakat*” zıtlık bağlacı ile olumsuz şeyleri dile getireceğini sezdirmekte ve okuru merakta bırakarak haber metnine yönlendirmektedir. Haberin girişinde ve metnin devamında bu seçmen, N. Nazarbayev ile yaşı bakımından yakınlığını ön plana çıkararak ortak kader vurgusuyla hem Sovyet Döneminin tanığı olduğunu hem de bağımsızlıktan sonraki süreci ve N. Nazarbayev’in reformlarını gördüğünü dile getirmektedir. Geçmişte yaşadıklarının ortaklığı ve yaşıtlı olmasıyla âdeta eleştiri zemini hazırlamaktadır.

Fotoğraf: Haberde fotoğrafa yer verilmemiştir.

ŞEMATİK YAPI

Haber Kaynağı: Atırâu Bölgesinden Kuangalı Tölepov adlı vatandaş.

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Metinde bir olay söz konusu olmayıp, “Seçim ve Biz” adlı köşede seçmen bir vatandaşın düşüncelerine yer verilmiştir. Metnin başında köydeki problemlerden, suyun yetersizliğinden, hayvancılığın zorluğundan, vergilerin artmasından bahsedilirken, metnin devamında tüm bunlara rağmen ülkedeki işlerin ve reformların devamı için N. Nazarbayev’in destekleneceği ifade edilmiştir. Metinde, siyasî iktidarı temsil eden N. Nazarbayev’in faaliyetleri eleştirilmiş ancak kişiliği olumlu

sunulmuştur. Bu metin bir vatandaş görüşü üzerinden ülkenin realitesi/sorunlarının da ortaya konması bakımından önemlidir.

Yorum: Metinde, N. Nazarbayev'in Kazakistan'ı dünyaya tanıtan büyük siyasetçi olduğu kabul edilmektedir. Seçmen, devam eden reformların eksik ve gizli tarafları olduğunu belirtse de, ülkedeki istikrar ve barışı sürdürmesi yönünde ona güvendiğini belirterek ülkedeki gelişmelerin devamı için yine N. Nazarbayev'in seçilmesi gerektiği yönünde telkinde bulunmaktadır. Bu metinde de, gazetenin bu dönemdeki ideolojisine paralel olarak N. Nazarbayev'i desteklediği görülmektedir.

N. Nazarbayev reformlarında ve siyasetindeki eksiklik olduğu dile getirilirken, her yıl vergilerin artırılmasının yönetime olan umudun kırılmasına sebep olduğunu, özellikle son 4-5 yıl içinde köylerde Kazak kültürüne aykırı hareketlerin çoğaldığını; haydutluk, yolsuzluk, esrarkeşlik, rüşvet gibi sorunlar dile getirilerek toplumsal eleştiri yapılmıştır.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı:

Eğer cumhurbaşkanı olarak başka vatandaş seçilirse, ülkenin karşılaştığı zorlukların hepsini eski yönetimin eksikliğiymiş gibi sorumluluğu [onun üzerine] atıp, kendinin işe yeniden başladığını öne sürebilir.

Şeklindeki ifadelerle metinde uzun ve karmaşık cümleler bulunmaktadır. Bu da net ve açık bir biçimde olmasa da dolaylı olarak başkasının, değil, Nazarbayev'in seçilmesi gerekliliği ortaya konmuştur.

Yerel Tutarlılık:

Her dönem tarihî değişiklikler ve ekonomi reformlarının gerçekleşmesi derecesine göre zaman lazım. Başkasının başladığı işi başka bir insan devam

ettiremez. Devam etse bile arada zaman kaybı olacak. Bu geçici durum. Dereden geçerken at değiştirilmez (ötkelden öterde at avıstırmaydı) denilen söz hayattan alınıp söylenmiş olmalı...

Yerel turarlılığa sahip cümleler arasında uyum söz konusu olup ilk cümledeki önerme, sonraki cümlelerde açıklanmıştır. N. Nazarbayev'in başladığı işe (projelere) devam etmesinin gerekliliği fikri, atasözü ile desteklenerek, bunun “*hayattan alınıp söylenmiş*” denilerek bir deneyimin sonucu olduğu kısa ve öz şekilde ifade edilmiştir. Eleştirinin ve övgünün bir arada olduğu metinde, ülke yönetimindeki eksiklikler de açıkça ortaya konmuş ancak yine de umudun N. Nazarbayev'de olduğu, başladığı işlere devam edeceğine olan güven dile getirilerek adaylığı desteklenmiştir.

Sözcük Seçimleri: Metinde N. Nazarbayev için “*büyük siyasetçi*” ifadesi kullanılmaktadır. Ancak reformları hakkında “*güçsüz, eksik, tek taraflı*” ifadeleri kullanılması, N. Nazarbayev'in iyi bir siyasetçi olduğunun kabulüyle birlikte, yaptığı faaliyetlerinin eleştirilebilirliğini ortaya koymaktadır.

Retorik:

A. Kajegeldin Bey “kaptanı değil, gemiyi korumak lazım” demiş bir sözünde, “Sadece tecrübeli kaptanın yönettiği gemi dar köprüden sağ salım geçer. Bu sebeple ilk önce kaptanı korumak gerekiyor” dedim ben.

Kazakistan'ın gemiye, N. Nazarbayev bu geminin kaptanına benzetildiği bu ifadelerde, dönemin diğer cumhurbaşkanı adayları olan, muhalif Akejan Kajegeldin'in önceliğin ülke olduğunu ima ettiği sözüne karşı, metinde yöneticinin tecrübeli olması gerektiği vurgulanmış, N. Nazarbayev'in başladığı işleri sürdürmesi gerektiği düşünülerek N. Nazarbayev'in adaylığının desteklenme sebebi de ortaya konulmuştur.

6.1.2.10. *Jas Alaş* Gazetesi 16 Ocak 1999 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

Başlık: KAZAK ŞİMDİ ÖZGÜRLÜKTEN ÖLSE DE AYRILMAZ (Bkz. EK 20)

Haber Girişi:

Biri fark ediyor, biri fark etmiyor. Bu haftada sembolik öneme sahip büyük bir olay oldu. 1986 yılı 16-17 Aralık'ta Kazak ülkesinin gençleri devlete yabancı olan birinin yönetici olmasına karşı protesto mitingine çıktı.

Haber, başlığında belirtildiği üzere Kazakların artık özgürlüklerinden taviz vermeyecekleri ve bunun için her şeyi yapacakları iddiasına yer verilmiştir. Haber girişinden ise bu inancın, 17 Aralık Olayları ile başlamış olduğu hatırlatılmaktadır.

Fotoğraf: Haberde iki fotoğraf kullanılmıştır. Biri 1986 yılına ait büyük bir meydana toplanmış gençlerin olduğu fotoğraftır. Diğer ise 1999 yılına ait olup, yine büyük bir meydana toplanmış, elinde “Nursultan Cumhurbaşkanı” yazılı pankart olan kalabalık halkın olduğu fotoğraftır. Fotoğraf, metnin içeriği ile uyumlu biçimde dün (Bağımsızlık mücadelesini temsil eden Aralık Olayları) ve bugün (kendi seçimini yapmak için toplanan gençler) gösterilmektedir.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu: Metinde kazak gençlerinin geçmişte bir protesto ile sisteme karşı gelerek nasıl değişiklik yapabildikleri ve 11 Ocak 1999'da yine bir başka miting ile 20 binden fazla gencin demokrasiyi nasıl desteklediklerine yer verilmiştir. Böylece gençlerin sahip oldukları güce dikkat çekilmiştir.

Haber Kaynağı: *Egemen Qazaqstan* gazetesinin o dönemki redaktörü Nurtöre Jusip'in haberidir.

Yorum: Metinde, yazar tarafından Kazakların özgürlüğü tattığı ve bundan asla vazgeçmeyecekleri dile getirilmiştir. Böylece ülkede bundan sonra eskiye dönüş olmayacağı “*ölse de*” diye belirtilerek özgürlüklerinden canları pahasına vazgeçmeyecekleri net bir biçimde ifade edilmiştir.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Metinde,

“*Seksen altı yılında Tutariter sistemi bozan Kazak gençleriydi*”,
“*Cumhurbaşkanlığı seçimi için demokratik sistemi destekleyip alana toplanan da Kazak gençleridir*” cümlelerinde olduğu gibi vurgu “Kazak gençleri” olmuştur.

Yerel Tutarlılık: Metinde “*20 yıldan fazla Kazak’ın kız-oğlanları alana toplayan gücün ne olduğu?*” sorulduktan sonra cümlelerin sonraki cümlelerde açıklanarak işlevsel ilişki kurulduğu görülmektedir. Bu cümlelerde ise buna sebep olan şeyin özgürlük havası olduğu, kendi liderlerini kendilerinin seçmiş olması ve bu değişimin yine kendileri tarafından yapıldığı ifade edilmiş, seçim yapabilmek özgürlük olarak nitelendirilerek, dolayısıyla ülkedeki demokrasiye adım atılırken gençlerin önemi vurgulanmıştır.

Sözcük Seçimleri: Metinde özellikle vurgulanan kelimelerden biri düne ait yönetim sistemi olan “*totaliter*” sözcüğüdür. Gençler buna son vermiş ve bu sistem geride kalmıştır. Bugün ve yarına dair öne çıkan sözcük ise “*seçim ve demokrasidir*”. Metinde seçim yapabilmek özgürlüğün, demokrasinin göstergesi olarak sunulmuştur. Kazaklar için özgürlüğün anlamının derin olduğu ve bundan asla taviz vermeyecekleri ise “*ölse de ayrılmaz*” ifadesiyle pekiştirilmiştir.

Retorik: Kazak Türkleri, özgürlüğün “*tadını*” tattı / *damini tattı*” ve bundan “*ölse de*” vazgeçmezler ifadeleriyle anlatım kuvvetlendirilmiştir. Metinde, Kazak gençlerinin Aralık Olayları ile sisteme karşı olması ve ardından ülkede gerçekleşen 1999’daki

seçiminde kendi liderlerini seçebilmeleri ile elde ettikleri bu özgürlükten asla vazgeçmeyecekleri vurgulanmıştır.

6.1.3. 1999 Yılı Metnindeki İktidar ve Muhalif Söylemlerin Değerlendirilmesi

Metinlerin analizine başlarken belirlenen üç anahtar kavram olan **seçim**, **seçmen** ve **adaylara** yönelik nitelikli soruların cevapları aranmıştır. Bunu yaparken metnin bağlamı dikkate alınarak söylenen/yazılan üzerinden söylenmeyen de tespiti mümkün olmuştur. İki farklı ideolojiye sahip gazete metnindeki söylemlerin çözümlenmesiyle, seçimin, neden önemli olduğu, ideolojilere göre nasıl olumlu ya da olumsuz sunulduğu, seçim algısı ve metnin yazıldığı dönemde bu dönemin ardaanına dair bilgilere de ulaşılmıştır. Benzer biçimde gazete okurlarının yani seçmenin nasıl algılandığı ve ne düşünmesi gerektiği, nasıl yönlendirildiği yine ideolojilere göre farklılık göstermiştir. Adayların ve özellikle çalışmada ele alınan tüm seçim dönemlerinde cumhurbaşkanlığına aday olan N. Nazarbayev'in sunulması açısından da söylemsel farklılıklar söz konusu olduğu görülmüştür. Bunların her seçim dönemi için ortaya çıkan sonuçları şu şekilde değerlendirilebilir:

10 Ocak 1999 cumhurbaşkanlığı seçim dönemi, kutuplaşmanın henüz olmadığı, bağımsızlığın, demokrasinin, seçim yapabilmenin kapsayıcı ve haklı sevincinin haber metnlerine yansıdığı bir dönemdir. Güç ilişkilerinin henüz şekillenmemiş olmasından (gücün yasallaşmamış olması ve normlara bağlılığın söz konusu olmasından) kaynaklanan, egemen ideolojinin ve gücün henüz çok fazla söyleme yansımadığı görülmektedir. Diğer yandan bu dönemde *Jas Alaş* gazetesinin haber metnlerinde de mevcut siyasî iktidara karşı duruş veyahut ideolojik farklılık ve açıkça muhalif söylemin varlığından da bahsedilemez. Ancak düne ait olduğu vurgulanan Sovyet Döneminin tartışılmaz ideolojisine (Komünizme) inananların eleştirisi yapılarak, düne ait/dünde

kalan vurgusuyla toplumun ve özellikle gençlerin tercihi olmadığı/olmayacağı vurgulanmıştır.

Şekil 1: 1999 yılına ait *Jas Alaş* Gazetesindeki Metinlerin Kelime Bulutu

Jas Alaş Gazetesinin sıklık analizinde bu dönemde en çok tekrarlanan kelime “seçim” ve “kendi”dir. (Tamlamaların analize alınamaması sebebiyle) “kendi” olarak belirlenen kelime aslında “halkın kendi iradesi” demektir ve bu da seçim döneminde en sık dile getirilen seçimin, halkın kendi tercihi olduğu, halk iradesinin yani demokrasinin ön plana çıktığını göstermektedir. Bu sebeple metinlerde vurgulanana göre, seçim sonucunu belirleyecek olan da halkın kendi iradesidir.

Jas Alaş'ın metnlerinin kelime sıklığında Komünist Aday Serikbolsın Abdildin'in adı, Cumhurbaşkanından daha çok zikredilmiştir. Ancak adayın adı, metnin bağlamında değerlendirildiğinde S. Abdildin'in olumsuz sunulduğu görülmektedir. Aday'ın en çok Komünist olduğu için eleştirilmiş olması ve Komünist olduğundan oy alamaz imasında bulunulması geçmişin tasfiyesi niteliğindedir. Çünkü metinlerde Komünizm düne ait/eski ve sadece yaşlılar tarafından desteklenen bir ideoloji olarak sunulmuştur. Böylece okur/seçmene artık egemen ideolojik değer bu olmayacağı mesajı verilmiştir.

(10.01.1999)	Metinde seçimin halkın iradesi olacağı özellikle vurgulanmıştır.	Metinde seçmen, Kazak halkıdır, en son kararı söyleyecek olan da odur.	Metinde belirtildiğine göre, bu dönemde dört aday propagandalarını sürdürmektedirler ancak N. Nazarbayev halk tarafından en çok iyi dilek ve dua alan adaydır.
Yedi Yıl ve Yedi Dakika veya Ak yol Üstündeki Ak Dilek (06.01.1999)	Metinde seçim sonrasında gerçekleşen tören konu edinmiştir.	Halk N. Nazarbayev'e inanmıştır, ondan ümitlidir ve onu desteklemiştir.	Seçimin kazananı N. Nazarbayev yedi yıl içinde halkın güvenini kazanmıştır. Halk ondan umutludur.
Adayların propagandası tabî sessizlikle uymuyor. (23.12.1998)	Haber metnine göre, seçim halka aittir ve halk kimi seçeceğini, neyi istediğini bilmektedir. seçim sonucu halkın hangi adaya güvendiğini gösterir.	Metinde, halkın olup bitenlerin farkında olduğu belirtilmiştir. Adaylar hakkında bilgiye sahiptir. Çok adaylı rekabeti desteklemiştir. Kimin neye layık olduğunu da, kimi seçeceğini de bilmektedir.	Adayların sahip oldukları imkânlar dâhilinde propaganda çalışmalarını sürdürdükleri dile getirilmektedir. Ancak metnin bir bölümünde açıkça olmasa da seçilecek liderin tecrübeli olması gerektiği ifade edilirken N. Nazarbayev'in ima edildiği görülmektedir.
Seçimden Son Söz (19.01.1999)	Metne göre, bu seçim halkın çoğunluğunun N. Nazarbayev'e destek verdiğini göstermiştir. Seçim sonucu da ülkedeki demokrasinin güçlendiğini göstermiştir. Ülkedeki ilk çok adaylı seçimle birlikte, çok kutuplu siyasî demokrasi oluşmuştur.	Seçimde vatandaşlara eşit imkânlar sağlanmıştır. Kazakistan halkı, bu seçimde sadece yöneticiyi seçmemiştir aynı zamanda Kazakistan için gelişme modelini seçmiştir. Halk, seçime yüksek katılımıyla da siyasete karşı ilgisiz olmadığını göstermiştir.	Metinde, medyada N. Nazarbayev'e diğer adaylardan daha çok yer verilmiş olmasının sebebi, halkın ona olan ilgisi olarak yorumlanmıştır. Nazarbayev çağın gereklerini görebilmiştir ve halkı da ona destek vermiştir. Yazara göre, Komünist aday Abdildin'in yenileceği önceden bellidir. Yazarın imasına göre halk eskiyi, Komünizmi özlememiştir. Bu aday vaatlerinin nasıl gerçekleşeceği sorularını yanıtsız bırakmıştır. Gani Kasimov ise zor meseleleri kolayca çözebileceğinin vaadini vermiştir. Ancak bu inandırıcı değildir.
Ben Nasıl Cumhurbaşkanı İstiyorum (25.12.1998)	Haber metninde Kazak aydınları Nazarbayev'i desteklemeye çağırılmıştır.	Metinde, yazar kendisinin de ülkesi için kaygılanan bir vatandaş olduğunu "nasıl bir insan iktidara gelse ülke	Metinde adaylar içinde N. Nazarbayev'e denk kimsenin olmadığı iddia edilmektedir. N. Nazarbayev'in

		düzelir” diye düşündüğünü söylerken adaylar içinde N. Nazarbayev’e denk aday bulunmadığını Kazak halkının doğan çocuklarına Nazarbayev adını vermelerinin ona olan saygının göstergesi olduğunu ifade etmiştir.	yetenekleri sıralanmış ve ülke yönetmenin bir yetenek olduğu özellikle vurgulanmış, bu yönetim kabiliyetine sahip tek adayın metinde yüceltilen N. Nazarbayev olduğu işaret edilmiştir.
Kazakistanlılar bağımsızlık için oy verdi. (12.01.1999)	Haber metnine göre seçim; Kazakistan’daki demokrasinin ve reformlarının desteklendiğini göstermektedir. Geleceğe dair umut vermektedir. Kazakların millet olduğunu göstermiştir. Kazak halkının uyumunu ve birlikteliğini göstermiştir.	Halkın çoğunluğu N. Nazarbayev’e inanmaktadır ve onu desteklemişlerdir	Metinde adı geçen tek aday seçimin kazananı olan, halkın güvendiği N. Nazarbayev’dir.
Seçim Yasaya Uygun Geçti. (15 Ocak 1999)	Pavlador Bölgesinde seçim yasalara uygun gerçekleşmiştir. Rus gözlemcilere göre seçim, Kazakistan’ın demokratik reform gerçekleştirme yolunda olduğunu göstermiştir ve onlardan tam puan almıştır.	Pavlador Bölgesindeki seçmenlerin katılımı yüksek olmuştur.	Haber metninde hiçbir adayın adı geçmemiştir.
Seçimler lider lehine kararlaştırılacak (24.12.1998)	Seçimin gidişatı Ruslar tarafından da dikkatle takip edilmektedir. Onlara göre seçim lider (N. Nazarbayev) lehine olacaktır.	Metinde, Rusya’dan gelen mektuplardaki öngörülere göre halk N. Nazarbayev’i destekleyecektir.	Metinde adı geçen aday N. Nazarbayev’dir. Cumhurbaşkanlığı süresince çalışmış, ülkenin gelişimindeki katkısına değinilmiştir. Metinde Kazakistan’daki olumlu gelişmelerin sebebi olarak sunulmuştur ve adaylığı desteklenmiştir. Seçimi N. Nazarbayev’in kazanması temenni edilmektedir.
Kahramanlığın Başarısı (26.12. 1998)	Metinde, Nazarbayev’e oy verileceği açıklanmıştır.	Metinde seçmen yazarın kendisi ve ailesidir. Hepsi Nazarbayev’i destekleme kararı almışlardır.	Metinde N. Nazarbayev’in mevcut Cumhurbaşkanı olması ve başarılı bir lider olduğu ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Başladığı işlerin devamını görmek

			için ona oy verilmesi yönünde seçmen manipüle edilmiştir.
--	--	--	---

Tablo 5: 1999 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri *Jas Alaş* Gazetesi Haber

Metinlerindeki Anahtar Kelimeler

Haberin başlığı	Seçim	Seçmen	Adaylar
“Dariga-ay ödülümü verir misin bana” (05.12.1998)	Haber metninde, seçimin “halkın kaderinin belirleneceği önemli bir gün olduğundan” ülke için önemli bir olay olduğu vurgulanmakta, fakat devlet ödülünün bundan daha önemliymiş gibi bunun önüne geçmiş olması eleştirilmektedir.	Metinde seçmene yer verilmemiştir.	Metinde adaylara dair bilgi bulunmamaktadır
Dördünün Mücadelesi Şimdi Başladı. (02.12.1998)	Metne göre, seçim öncesi yapılan analizin sonuçları halkın lider karaktere güveneceğini göstermektedir.	Metinde söz edilen seçmen Batı bölgesinin yaşlılarıdır ve onlar N. Nazarbayev’i sabırsızlıkla beklemişlerdir ve ondan memnun olduklarını ifade etmişlerdir.	Aksakallılara saygıyı sürdüren N. Nazarbayev’in, seçim öncesinde onların tecrübe/bilgilerinden yararlandığı ifade edilirken, geleneğe bağlı kaldığı gösterilmektedir. Aynı zamanda Kazakistan’da yaşayan diğer milletlerin dilini bilmesi ve onlarla anlaşabilmesi, ekonomik reformların devam edeceğini ifade etmesi ve buna söz vermesi ve Sovyet rejimin etkilerinden sıyrılmaya çalışan (özellikle Alaş ruhunu sürdüren) halkın bağımsızlığının henüz 8. yılında Türk birliğini düşündüğünün ifadesi ve tüm bunların ön plana çıkarılması N. Nazarbayev’in diğer adayların önünde olduğunu gösterir niteliktedir. N. Nazarbayev’in özellikle gençler ve genç reformcular

			tarafından desteklendiği ön plana çıkarılmıştır. Metinde, diğer adayların hiçbiri N. Nazarbayev'in dengi olarak görülmemiştir. S. Abdildin kendini N. Nazarbayev'e rakip olarak görmüş fakat yazarın ifadesine göre sadece "Sovyet dönemini anımsayan yaşlılar ve işsizler toplumu arasından destek bulacağı" ön görülerek seçmen manipüle edilmiştir. E. Gabbasov "kendini unutturmak ister gibi" saklanmaktadır. Metindeki iddiaya göre aday, gereken oyu alamayacağını anlamıştır ve seçim için mücadele etmemektedir. G. Kasimov ise, katıldığı televizyon programlarında boş konuşmaktadır. Metindeki iddiaya göre aday, Kazakça konuşmayı bilmemektedir ve Kazakları sevmemektedir.
--	--	--	--

Serikbolsın Abdildin: "Benim amacım- adaylığımı almak değil, seçimi önlemek" (26.12. 1998)	Metinde seçime dair bir bilgi verilmemiş, adayın seçimi öncesi propaganda süreci değerlendirilmiştir.	Metinde adayın seçmenlerin kendi adaylığını istedikleri iddiasına yer verilirken, bunun gerçek olduğuna inanılmamıştır.	Metinde adı geçen aday Komünist lider Serikbolsın Abdildin'dir. Onun amacının kendi ifadesine göre "seçimi önlemek" olduğu ifade edilmiş ancak bunun sebebine yer verilmemiştir. Adayın anti propagandasının yapıldığı metinde, temsile ettiği ideoloji de yerilmiştir.
KAÇTINIZ MI, HEYECANLANDINIZ	Metne göre, yaklaşmakta olan seçim için adaylar sabırsızlanmaktadır.	Metinde S. Abdildin'i destekleyen	Metinde N. Nazarbayev dışındaki tüm

MI, ABDİLDİN MİRZA?!. (19.12. 1998)	Komünist aday S. Abdildin'in seçime az zaman kala seçimden çekileceğine dair söylenti/yorumlar yapılmaktadır.	seçmen yaşı Komünistlerdir. Ancak seçim yaklaştıkça onların aday güveninin kalmadığı iddia edilmiştir.	adayların boş işlerle uğraştıkları ima edilmiş ve sadece N. Nazarbayev'in seçim öncesi faaliyetlerini sürdürdüğü, seçmenlerle buluştuğu dile getirilmiştir. Metinde, adaylar için S. Abdildin'in açıkça yerildiği görülmektedir. Adayın siyasî imajını sarsan ifadeler yer verilmiştir.
Halkın gücü Hanın gücünden daha çok (01.12.1998)	Metne göre seçim bir yarışır. Ancak bu yarışın sonucunu belirleyecek olan halk yani seçmendir.	Metinde seçmen yani halkın iradesine dikkat çekilmiş ve bunun yöneticinin gücünden daha değerli olduğu ifade edilmiştir.	Metinde cumhurbaşkanlığına 7 adayın daha başvurduğunun haberi verilirken, adaylar içinde sadece N. Nazarbayev'in adı zikredilmiş ve metinde başladığı işi bitirenin sadece o olduğu ima edilmiştir.
Ben Kendi Kaderimi Halkımın Kaderinden Ayrı Görmemişim (21.12. 1999)	Metinde seçim ve halkın iradesini kullanarak oy vermesi bağımsızlığın sembolü olarak sunulmuştur.	Metinde, seçmen birlik göstererek oy veren "Kazakistan halkıdır". Oy vererek bağımsızlığını desteklemiştir.	N. Nazarbayev'in seçim sonucunda kazanması "benzersiz zafere ulaşma" olarak nitelendirilmiştir.
Nursultan'a Oy Vereceğim, Fakat Söyleyeceklerim Var. (02.12.1998)	Metne göre oy vermek, mevcut tecrübeli yöneticinin başladığı reform ve işleri devam ettirmek anlamına gelmektedir.	Seçmenin fikirlerinin yer aldığı bu metinde, ülkedeki aksaklıkları gören, eleştirebilen seçmenin, ülkeyi korumak ve başlanılan işlerin devamı için yine N. Nazarbayev'e oy vereceği öngörülmektedir	Metne göre, N. Nazarbayev ülkedeki bağımsızlığı koruyan Kazakistan'ı dünyaya tanıtan büyük bir siyasetçidir. Tecrübeli olduğu için yönetimde kalmaya devam etmelidir.
Cumhurbaşkanı güçlü [olan] ülkenin devleti de güçlü olur. (03.12.1998)	Haber metninde seçime değil, seçim öncesine yer verilmiştir.	Haber metninde seçmen adına niyet okunmuştur. Seçmenler için gelecekte "Kazakistan'ın	Metinde Gani Kasimov, Engels Gabbasov ve N. Nazarbayev'in adları geçmektedir. Ancak onlara dair ideolojik

		güçlü ülke olması, barış ve uyumun olmasının” önemli olduğu belirtilmiş, Nazarbayev’in siyasetini destekler nitelikte bu ifadelerle N. Nazarbayev taraftarlığı ortaya konmuştur.	bir ima söz konusu değildir
“Yaralı”Janatas’ın Yeni Nefesi (16.12.1998)	Metin seçim öncesinde propaganda ile ilgilidir.	Metinde, Janatas’da 20-22 bin seçmenin seçime katılmak istediği ve bunların içindeki gençlerin N. Nazarbayev’e oy vermek istedikleri dile getirilmiştir.	Metinde adına açıkça yer verilmemekle birlikte N. Nazarbayev” şimdiki Cumhurbaşkanı” olarak anılmış ve gençlerin ona oy verecekleri ifade edilmiştir.
Kazak Şimdi Özgürlükten Ölse de ayrılmaz. (16 Ocak 1999)	Metinde, seçimin özgürlük ve demokrasi demek olduğu ifade edilmiştir.	Seçmen, kazaklardır ve özellikle kazak gençleridir. Seçim yapma hakkını kendileri almışlardır.	Metinde adayların adına yer verilmemiştir. Ancak metne eşlik eden fotoğrafta “Nursultan Cumhurbaşkanı” yazılı pankarttan anlaşıldığı üzere gençler Nazarbayev’in adaylığını desteklemektedirler.

6.1.3.1. Seçim

Seçime yakın dönemde *Egemen Qazaqistan* gazetesinin manşetinden “*ülkemiz için, yarınımız için oy verelim!*” söylemine yer verilerek, halk seçime çağırılmıştır. 1999 yılı, seçimin demokrasinin göstergesi olarak sayıldığı ve halkın gerçekten iradesiyle seçim yaptığı bir dönem olmuştur. Demokrasinin en önemli kurumu olan seçimler, bu dönemde daha çok Kazakistan’ın tam bağımsızlığıyla ilişkilendirilmek suretiyle önem taşımış ve bağımsızlığın simgesi ve oy vermek de itibar meselesi sayılmıştır. Benzer şekilde *Jas Alas* metinlerinde de halkın güvenini kazanan adayın seçilmeyi hak edeceği, seçim yapabilmenin/ oy kullanmanın bağımsızlığın göstergesi olarak kabul edildiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Her iki gazetede seçim, halkın “tecrübeli siyasetçi”

N. Nazarbayev'in reformlarına destek vermesinin göstergesi olarak sunulmuş ve yine her iki gazetenin metinlerinde seçim sonucu ülkedeki başkanlık seçimi tarihinde herkes tarafından ilk ve son kez sevinçle karşılanmıştır.

Demokratik sistemlerde sıklıkla vurgulanan “*halkın iradesi*” söylemine her iki gazete de yer vermiştir. *Jas Alaş* için seçimin halkın iradesi olduğu vurgusuyla “seçim yapmak halkın iradesini kullanarak oy vermesi özgürlüğün, bağımsızlığın sembolü olarak sunulmuştur” (JA.21.12.1999, JA.03.12.1998, JA. 12.01.1998, JA. 16.0.1999) *Egemen Qazaqstan* metinlerinde halk en son kararı söyleyecek olandır, halkın iradesi her şeyden önemlidir (EQ.10.01.1999, EQ. 23.12.1998, EQ. 25.12.1999). “*Kazakistan halkı yüksek birlikteliğiyle görünüp, bağımsızlığımızı destekleyip oy verdi. Böylece, memleketimiz dünyaya gözünü açarak bakıp, totaliter sistem bilincine sinmiş asalak/yük karakteri ile sonsuzla vedalaşıp, (dört taraflı dünya (bütün dünya) önündeki eleştiriye giren itibar-namusunu korudu.*” (JA. 21.12.1999) Gazetenin ideolojisine göre, Totaliter olan Sovyetler Birliği sistemidir. Geçmiş sistemin eleştirisiyle bu bilincin yük olduğunu bağımsızlıkla ve oy vererek, halkın bundan kurtulduğunu ve bununla birlikte ülkenin dünyadaki itibarını da yükselttiği sıklıkla vurgulanmıştır. Bu dönem metinlerinde örtük olarak eski yeni hesaplaşması dikkat çekicidir. Bağımsızlık, halkın seçimdeki beraberliği/katılımı ve ülke itibarının yükselmesi neden sonuç ilişkisi içinde değerlendirilmiştir. Serbest oy hakkının olmadığı, seçmenin tamamının Komünist Parti’yi seçmek zorunda bırakıldığı diktatör Sovyet rejiminden, Kazakistan’da gerçekleşen bu çok adaylı seçimle gücün halka geçtiğine inanan *Jas Alaş* metinleri ilerleyen zamanlarda fikir ve inancını değiştirerek, iddia ettiği gibi tek sınıfın baskı/gücüne karşı duruşla, 1999’daki bu ortak çizgiden uzaklaşacak ve muhalif olacaktır.

6.1.3.2. Seçmen

Bu dönemde her iki gazetenin metinlerinde de yer verildiğine göre halkın iradesi ön plandadır. Seçimi yapacak olan Kazakistan halkı, ülkenin kaderini de belirleyecek olandır ve oy vermiş olması, bağımsızlığını da desteklediği anlamına gelmektedir. *Egemen Qazaqistan*’ın bu dönemki metinlerine göre gençler, ülkenin geleceğini düşünenler, halkın büyük bir çoğunluğu N. Nazarbayev’den umutludur ve ona inanmaktadırlar. *Jas Alaş*’da benzer içerik ve söylemlerle bu dönemde halkın N. Nazarbayev’i destekleyeceğini öngörmüştür. Metinlerde belirtildiğine göre Aday S. Abdildin’i ideolojisinden vazgeçemeyen yaşlı Komünistler başta desteklemişler olmalarına rağmen seçim yaklaştıkça onlar da karar değiştirmişlerdir ve gençler Komünizm ideolojisinden çok uzaktadırlar. Seçim sonrasında her iki gazete de halkın N. Nazarbayev’i destekleyerek, birlik olduğu ifade edilmiştir.

6.1.3.3. Adaylar

Nursultan Nazarbayev	%79,78
Serikbolsın Abdildin	%11,7
Gani Kasimov	%4,6
Engels Gabbasov	%0,7

Kaynak: <https://www.azattyq.org/a/kazakhstan-election/29898554.html>, erişim tarihi:30.06.2020.

Ülkedeki çok adaylı ilk seçimin gerçekleştiği 1999 yılında, adaylar arasında esaslı bir rekabet görülmemektedir. Kazakistan Komünist Partisi adına seçime katılan Serikbolsın Abdildin adaylar içinde N. Nazarbayev’in tek rakibi olarak görülmüş olmasına rağmen seçim sonucunda beklenenin çok altında (%11,7) oy toplayabilmiştir. Bu sonuç her iki gazetenin metinlerindeki seçim öncesi tahminlerini doğrulamaktadır.

Jas Alaş’ın incelenen metinlerinde, Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev’in adaylığını desteklediği Nazarbayev’e rakip adaylar olumsuz sunulup, muhalefetin gereksiz hareket ettiği iddiasında bulunarak onların itibarlarını düşürmüş ancak diğer taraftan “*Sadece*

Nursultan Nazarbayev memleket için gezip, seçmenlerle yüz yüze görüşmekte” (JA.26.12.1998), “Şimdi bizim adayımız toplumun derin katmanındaki gerçeğin yüzüne bakarak seçmenlerin Pazar ekonomisini önümüze koyan dönüm noktası ile zor aşamalardan beraber geçmeye çağırıyor” (JA. 03.12.1998), “En çok iyi dilek alan ve en büyük sorumluluğu olan Nazarbayev” (JA.10.01.1999) gibi ifadelerle adaylığı desteklenirken, aynı zamanda aksakallılara saygıyı sürdüren N. Nazarbayev’in, seçim öncesinde onların tecrübe/bilgilerinden yararlandığı ifade edilirken, N. Nazarbayev’in geleneğe bağlı kaldığı ima edilmektedir. Kazakistan’da yaşayan diğer milletlerin dilini bilmesi ve onlarla anlaşabilmesi, ekonomik reformların devam edeceğini ifade etmesi ve buna söz vermesi ve Sovyet rejimin etkilerinden sıyrılmaya çalışan (özellikle Alaş ruhunu sürdüren) halkın bağımsızlığının henüz 8. yılında Türk birliğini düşündüğünün ifadesi ve tüm bunların ön plana çıkarılması N. Nazarbayev’in diğer adayların önünde olduğunu gösterir niteliktedir (JA.02.12.1998). Bununla birlikte N. Nazarbayev’i destekleyenlerin gençler ve reformcular olduğu dile getirilmiş, N. Nazarbayev’in pazar ekonomisiyle sunduğu vaatlere vurgu yapılmış ve dolayısıyla N. Nazarbayev’in umut vaat eden, geleceği temsil eden bir aday olarak propagandası yapılmıştır.

N. Nazarbayev’e rakip olan adaylar için söylemlerde ironiye ve çeşitli benzetmelere yer verilerek, faaliyetleri eleştirilmiştir. “Gençlerin S. Abdildin’i destekleyemcekleri belli” (JA. 26.12.1998), “Gani Kasımov Komünist sadece Seikbolsın Abdildin ile oy paylaşılacak adaydır.” (JA. 03.12.1998) “Komünistlerin yöneticisi seçim yaklaşınca hile yapacak gibi (adaylığını çekecek gibi”, “boş sözden başka dayanağı yok” (JA.26.12.1998) gibi eleştirilerden diğer adayların ülkeyi yönetecek kadar güçlü kişilikler olmadığı anlaşılmaktadır ve her iki gazetenin metinlerinden, lider, tecrübeli siyasetçi olarak sunulan N. Nazarbayev’in seçimden önce, seçimi kazanacağı öngörülmüştür.

Serikbolsın Abdildin’in adaylığının ciddiye alınmamasında onun seçim öncesi gezisinde “Benim amacım- adaylığımı almak değil, seçimi önlemek” (Jas Alaş

26.12.1998) ifadelerinin de payı olmuştur. Aday, seçim kampanyası sırasında kendi propagandasını yapmak yerine sadece gezi hikayelerini anlattığı için de eleştirilmiştir. Bu doğrultuda metinde, muhalefeti temsil eden bu adayın amacının ülke yönetmek ya da başkanlık olmadığı yinelenerek, okur/seçmenin gözünde adaylık imajı sarsılmıştır. Metinlerde S. Abdildin'in seçim faaliyetleri ile birlikte kişiliği de eleştirilmiştir. Abdildin'in adaylığı konusunda her iki gazetenin de tutumu ortaktır. Siyasî imajını zedelemeye yönelik strateji gazete metinlerindeki söylemlere de yansımıştır. Gazetenin metinlerinde açık bir biçimde diğer adaylar ülke yönetimine layık görülmemiştir.

Bu seçim dönemi öncesinde her ne kadar *Egemen Qazaqstan*'da tüm adaylara “Seçim 99 Cumhurbaşkanlığına Adaylar” adlı köşede tarafsız şekilde yer verilmiş olsa da, diğer sayfalarda Nazarbayev'in propagandası onunla ilgili haberler ön plana çıkmaktadır. Ayrıca metinlerde adı en sık geçen aday N. Nazarbayev'dir. O dönemde mevcut cumhurbaşkanı olduğu için faaliyetleri manşetten verilmektedir. Diğer adaylara ise nadiren de olsa önyargısız ve nesnel ifadelerle yer verilmiştir. *Jas Alaş*'ın bu dönemdeki pek çok haber metni-ilk bakışta tarafsız gibi görünse de, analiz sonucunda N. Nazarbayev'in yürüttüğü politikaları desteklediği görülmüştür. Bununla birlikte, *Jas Alaş*'ın 12 Ocak 1999 tarihli birinci sayfa haberinde belirtildiğine göre “Ülkenin bağımsızlığı elde etmesinin üzerinden az vakit geçmesine rağmen dünyadaki büyük ülkeler ile işbirliği, ortaklık ve ilişki geliştirdiği için kimin seçileceği bellidir” (JA. 12.01.1999) ifadelerindeki öngörüsüyle N. Nazarbayev'in elde ettiği siyasî başarıların kabul edildiği görülmektedir.

Egemen Qazaqstan'ın seçim sonrasındaki metinlerinde genel olarak halkın katılımı ve Nazarbayev'in seçilmesi gelecek için umut verici olarak vurgulanmıştır. Gazetede, halkın görüşlerine de yer verilmiş olması, seçmenin N. Nazarbayev'e inandığını ve bu sebeple onu desteklediğini göstermektedir. Metinler bağlamında bu

dönemde halk, bağımsızlık için ilerleyen seçim dönemlerinde ise birliktelik ve istikrar için oy vermiştir.

Ayrıca bu dönemde her iki gazetede de halkın fikirlerine önem verildiği, okur mektuplarına fazla yer verilmesinden anlaşılmaktadır. Buna göre halkın tümünün, ekonomideki istikrardan, yeni işletmelerin kurulmasından, tarım ve hayvancılıktaki olumlu gelişmelere, hayat standartlarının yükselmeye başlamasına, ülkenin uluslararası platformlarda itibarının artmasına kadar mevcut siyasî iktidardan memnun olduğu, N. Nazarbayev'i ve reformlarını desteklediği görülmektedir.

Sonuç olarak, 1999 seçim döneminde henüz bu iki gazetenin söylemlerinde ve söylem stratejilerinde ideolojik açıdan çok fazla bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Kazak halkının bağımsız şekilde oy kullanabiliyor olması, ülkedeki demokrasinin gelişiyor olduğunun göstergesi olarak kabul edilmiştir.

6.2. KAZAKİSTAN’DA 2005 YILI CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİM DÖNEMİ ARDALAN BİLGİSİ

Kazakistan’da 2005 yılı siyasî anlamda birçok gelişmenin yaşandığı bir yıl olmuştur. Bir yandan Anayasa ve Kazakistan Halk Asamblesi onuncu yılını doldurmuş, bir yandan da dış siyasette önemli sayılabilecek Şangay İşbirliği Teşkilatı, Bağımsız Devletler Topluluğu oluşturma ve Avrupa Güvenlik İşbirliği Örgütü (AGİT) ile karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi gibi birçok girişim gerçekleşmiştir. Ayrıca ülke uluslararası forumlara başkanlık ederek adından söz ettirmiştir.

İç siyasette, muhaliflerin tasviye edildiği bir dönemdir. Buna karşılık, A. Sarsenbayev, O. Jandosov ve B. Abilov gibi muhalif isimler, muhalefeti bir araya getirmek amacıyla J. Tuyakbay liderliğinde “**Adil Kazakistan İçin**” (*Ädiletті Qazaqstan Üşin*) Demokratik muhalif harekete katılmışlardır (Şeretov 2003: 37).

N. Nazarbayev’in bu dönemdeki seçim için mücadelesi şubat ayında Parlamento’da yaptığı ulusa sesleniş konuşmasında başlamıştır. Bu konuşmada, halkın yaşam şartlarını yükseltmeyi amaçladığını ve bunun için geniş çaplı bir uygulama başlatıldığını açıklamıştır. Bu uygulamadaki sosyal yardım daha önce benzeri görülmemiş bir miktara ulaşmış, kamu çalışanlarının maaşları ve diğer sosyal hakların artırılmasına yönelik bütçeden 1 milyar dolar ayrılması planlanmıştır (Tokayev 2019: 110).

1999’da gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı seçiminin üzerinden 7 yıl geçtikten sonra Anayasa’da “denk gelen yılın aralık ayının ilk pazar günü” yapılacağı belirtilen seçim tartışmalara neden olmuştur. Bazıları tarafından seçimin 2006 yılının aralık ayında yapılmasının uygun olduğu iddia edilmiştir. Ancak değerlendirmeler sonunda Anayasa Konseyi tarafından seçimin 4 Aralık 2005’te yapılacağı ilan edilmiştir. Bu dönemde ülkede N. Nazarbayev liderliğindeki *Otan* Partisi, Nazarbayev’in kızı Dariga Nazarbayeva liderliğindeki *Asar* Partisi dışında kendilerini muhalif olarak adlandıran

Kazakistan Komünist Partisi ve *Aq Jol* Partisi varlığını sürdürürken aynı yıl *Aq Jol* Partisinden ayrılan *Nağız Aq Jol* Partisi ve “Adil Kazakistan İçin” hareketi muhalefet saflarında yer almışlardır. Aynı yıl şubat ayında Kazakistan’ın Demokratik Seçimi muhalif bloğu feshedilmiştir (AGİT Raporu 2005:4). 4 Aralık 2005’te gerçekleşen seçim uluslararası alanda ilgi görmüştür. Seçime 1634 yabancı gözlemci ve 27 ülkeden 407 yabancı basın kuruluşu katılmıştır (Turgınkulov 28.11.2012). Bununla birlikte bu seçimde bazı bölgelerde seçmenlere elektronik seçim sistemi veya kâğıt oy pusulası olmak üzere alternatif oylama biçimi sunulmuştur.

2005 yılının en dikkat çekici gelişmelerinden bir diğeri de N. Nazarbayev’in Kazakistan halkına yaptığı konuşmasında, kitle iletişim araçları ile ilgili olarak Kazakistan’da ifade özgürlüğünde sansür olmadığını, sivil toplum medyasının yaratılmaya çalışıldığını ve bu konuda adımlar atıldığını ifade etmesi (Teukelova, 2012) olmuştur. Bu konuşmada “İfade özgürlüğünün Kazakistan’ın demokratik gelişiminin temel şartı olduğunu belirterek, Kazakistan vatandaşlarının hak ve özgürlükleri ile ifade özgürlüğünün, derneklerin ve siyasî iradenin ifadesinin garantisini geliştirileceğini bununla birlikte haber alma ve yayma özgürlüğünü sağlayan yasal ve diğer şartların uygulanma ve korunmasının devam edeceğini” açıklamıştır (http://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/kazakstan-respublikasynyn-prezidenti-nenazarbaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2005-zhylgy-16-akpan_, erişim tarihi:17.05.2020). 2005 yılının ve sonrasının en çok tartışılan olaylarından bir diğeri Almatı Valiliğinden istifa ederek muhalif olmuş Zamanbek Nurkadilov’un evinde ölü bulunmasıdır. Seçim öncesinde Nazarbayev’e güçlü siyasî rakip olarak kabul edilen Muhtar Ablyazov, Bulat Abilov ve Galımjan Jakıyanov gibi muhaliflerin hapse atılması, seçim geçene kadar serbest bırakılmaması (JA.22.12.2005) muhalif lider Sarsenbayulı’nın ölümü ve buna benzer şaibeli olaylar, N. Nazarbayev karşıtları tarafından muhalefetin tasviyesi olarak görülmüştür.

2005 yılı, Kazakistan siyasî tarihinde adaylar arasındaki seçim mücadelenin en yoğun olduğu dönemdir. Kazakistan Cumhurbaşkanlığı seçimine 5 aday katılmıştır. Cumhurbaşkanlığı seçimlerine ülkenin tüm muhalif güçlerinin adına bir aday sunmak üzere 2005'te *Aq Jol* Partisinin girişimiyle, Jarmahan Tuyakbay başkanlığında ve DVK, KKP ve *Aq Jol* partilerinden üyelerden oluşan koordinasyon kurulu oluşturulmuştur. Parti üyeleri arasında çıkan ihtilaflar sonucunda 15 Mart 2005'te *Aq Jol* Partisi'nin parçalandığı ilan edilmiş, bundan sonra partisinin tek lideri, Zerde Vakfı başkanı **Alihan Baymenov** olmuştur (ORSAM Rapor No: 120: 16-36). Baymenov, bu seçim döneminde partinin Cumhurbaşkanı adayı olarak seçimlere katılmıştır. *Aq Jol* Kazakistan Demokratik Partisi başkanı Alihan Baymenov seçim programında yeni işletmelerin açılmasının gerektiğini hammadde işletmelerinin vergilerinin azaltılması ve ekonomide şeffaflığın gerekliliğini dile getirmiştir (*Egemen Qazaqstan*, “*Jetistikti Joq deuv-qatelik*” 15.11.2005). Bir diğer aday, başsavcı ve meclis başkanı olarak görev yaptıktan sonra “Adaletli Kazakistan İçin”¹⁶⁷, hareketinin liderliğini yapan **Jarmahan Tuyakbay**'dır. Bu hareket, *Qazaqstan Komünist Partisi*, *Nağız Aq Jol* ve Kazakistan'ın Demokratik Seçimi tarafından oluşturulmuş muhalif bir bloktur. Siyasî sistemin demokratikleştirilmesini, bölge valilerinin seçimle göreve gelmesini, N. Nazarbayev'in ailesi ile ilgili yolsuzluk olaylarının araştırılmasını, millî servetin adil bir biçimde dağıtılmasını talep etmişlerdir ([https://tr.esc.wiki/wiki/For a Just Kazakhstan](https://tr.esc.wiki/wiki/For_a_Just_Kazakhstan), erişim tarihi: 10.09.2020). Bu siyasî ittifakın liderliğini yapan Jarmahan Tuyakbay, daha önceden *Otan* Partisi'nin önde gelen isimlerinden biri iken 2004'te meclis görevinden istifa ederek muhalefet safına geçmiş, 2005 yılında Cumhurbaşkanlığı seçimine aday

¹⁶⁷ J. Tuyakbay daha sonra verdiği röportajda Kazakistan'ın demokratik muhalefetine ilk kez 2005'te bir araya gelerek “Adil Kazakistan için” hareketini oluşturduğunu dile getirmiştir (fergana.Ru 25.04.2007). Bu harekete; *Aq Jol*, DVK, Komünist Partisi dâhil olmuştur. Tuyakbay, 2006 yılından sonra da Ulusal Sosyal Demokratik Parti (*Jalpiıltık sotsial-demokratiyalıq Partiya/JSDP*) liderliğinde siyasete devam etmiştir (Mamuşulu 22.02.2016).

olmuştur. Böylece J. Tuyakbay¹⁶⁸ 2005 seçiminde muhalefetin gösterdiği tek aday olarak kabul edilmiştir (Mamuşulu 22.02.2016). Propaganda süresince ülkenin önde gelen muhaliflerinden olan Serikbolsın Abdildin, Oraz Jandasov, Amirjan Kosanov gibi isimler de onu desteklemişlerdir.¹⁶⁹

Cumhurbaşkanlığına aday Tabiat Ekoloji Birliği lideri, Yeşiller Partisi Başkanı **Mels Elevsizov**'un seçim programı; siyasî, çevresel ve toplumsal olmak üzere üç bölümden oluşmuştur. Ekolog aday, seçim öncesi konuşmalarında daha çok çevre sorunlara değinmiş ve en önemli meselenin ekoloji olduğunu dile getirmiştir (*Egemen Qazaqstan* 24.11.2005 “*Korşagan orta- En Kökeykesti Mesele*”). Kazakistan Komünist Halk Partisi adına seçime katılan, parlamento milletvekilliği görevinde bulunmuş olan Doktor **Erasıl Abilkasimov**, seçim öncesi konuşmalarında Kapitalizme karşı mücadele edeceğini, Türkistan'ı başkent yapacağını, bazı şehirlere millî öneme sahip statü vereceğini, Aralık olayları ile ilgili anıt dikeceğini, göçmen Kazakların geri dönüşü için planları olduğunu, tarım arazisi satışını yasaklayacağını, köylülerin sorunlarını çözeceğini, Kazakistan'ı ekonomik açıdan dünyanın 25 ülkesinden biri yapacağını, Orta Asya Birliği kuracağını vadetmiştir (*Egemen Qazaqstan* 29.11.2005).

Diğer yandan *Otan* Partisi N. A. Nazarbayev'i Cumhurbaşkanlığa aday olarak sunmuş ve onu desteklemek için “Kazakistan'ın Halk Koalisyonu” (*Kazakstannın Halık Koalitsiyası*) seçim öncesi bloğu kurulmuştur. N. Nazarbayev'in Kazakistan'ı geliştirme

¹⁶⁸ J. Tuyakbay, seçim programında anayasa reformu, yolsuzlukla mücadele, siyasî modernleşme, hammadde vergilerinin %50'sinin halka dağıtılması ve istihdam sağlama gibi vaatlerde bulunmuştur. Seçim öncesi konuşmalarında adaleti önceleyen J. Tuyakbay mevcut iktidarı “diktatörlük rejimi” olarak adlandırmıştır (EQ. 29.11.2005 “Tarkilengen Tawelsizdik nağız tawelsizdikke ulasuıwı kajet!”).

¹⁶⁹ Bu dönemde ülkedeki muhalifleri birleştiren ve N. Nazarbayev'in en güçlü rakibi olan J. Tuyakbay'ın adaylığının *Egemen Qazaqstan* metinlerinde olumsuz sunulduğu göze çarpmaktadır. Seçime katılan diğer adaylara tarafsız şekilde yer verilirken, Tuyakbay'ın seçmenlerle yaptığı toplantılara dair olan haberlerde “Toplantılarda adayı desteklemeyen, onunla aynı fikirde olmayan pek çok insanın olduğu”, Seçmenin ona “Aralık olaylarında nerede olduğu” ve “halkın yaşam standardını nasıl yükselteceği” gibi sorular sorduğu, (EQ. 17.11.2005 “Keregar pikirler az kezdesken joq”) “Halkın demokrasiyi derinleştirmek istediği, onun seçim öncesi programındaki öncelikleri eleştirdiği ve ona oy vermeyeceği” iddia edilmiştir (EQ. 25.11.2005 “Bagdarlaması bastı takırıp”). Böylece adayın seçmenler tarafından desteklenmediği özellikle öne çıkarılarak seçmen/okur manipüle edilmiştir.

programına destek vermek için kurulan bu blok, seçim öncesinde etkili siyasî mekanizmalardan biri olmuştur. Meclis milletvekillerinin de aralarında bulunduğu blok, seçim öncesinde N. Nazarbayev'in propaganda işlerini yürütmüştür (*Egemen Qazaqstan* 07.12.2005).

Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, seçim öncesinde 7 yıllık planını açıklamıştır. Ekonomik istikrar ve liberalleşme temelindeki bu seçim programında; Kazakistan'ı dünyanın en gelişmiş 50 ülkesinden biri hâline getirmeyi, her Kazakistanlının gelirini ikiye katlamayı, emeklilik, sosyal yardım ve öğrenci burslarını iki buçuk katına çıkarmayı, eğitime, bilime ve sağlık harcamalarına ayrılan fonu üçe katlamayı, gayri safi millî hasılayı üç kat artırmayı, 2012'de Kazakistan'ın dünyadaki sanayileşmiş ülkelerden biri olmasını, yatırımların artmasını, tahıl ve petrol ihracatında dünyanın ilk 10'una girmeyi, yolsuzlukla mücadeleyi, devlet kurumlarında ve yargıda şeffaflığı hedeflemiştir (*Egemen Qazaqstan* 02.12.2005).

Ülkede, elektronik seçim yönteminin de ilk kez kullanıldığı (EQ. 25.11.2005, “*Qazaqstan Respublikası Ortalıq Saylaw Komissiyasınıñ kavlısı 2005 jılǵı 18 Karaşa Astana Kalası*, No:45/90) seçime halkın %76,78'i katılmıştır. Seçim sonucunda N. Nazarbayev %91,15, J. Tuyakbay %6,61, A. Baymenov %1,61, E. Abilkasimov 0,34, M. Elevsizov %0,28¹⁷⁰ oy almıştır¹⁷¹ Kazakistan Cumhuriyeti Merkez seçim Komisyonu, 07.12.2005, https://www.election.gov.kz/kaz/news/messages/index.php?ID=643&spphrase_id=24078 , erişim tarihi: 03.05.2020.

¹⁷⁰ 2005 seçimlerinde %0,28, 2011 seçimlerinde %1,15 oy alan ekoloji uzmanı M. Elevsizov 2011 seçimlerinde kendi oyunu N. Nazarbayev'e verdiğini açıklamıştır (T.K. Musirova 17.02.2015).

¹⁷¹ N. Nazarbayev'in seçimi açık farkla kazanmış olmasının sebebi, siyaset bilimciler tarafından onun ülke için planlarını gerçekleştirerek ulaştığı başarılarının yanında sahip olduğu karizma olarak gösterilmiştir. Diğer adaylarda ise karizma, samimiyet ve halka yakınlığın eksik olduğu ifade edilmiştir (A. Kalmırzayev 16.12.2005).

Seçim sonucunda aday E. Abilkasimov geçen seçimin açık ve adil olduğunu, seçim sonucundan **hiç** şüphesi olmadığını ifade ederek, N. Nazarbayev’e “*gerçek rekabet ülkenin sizin gibi bir lidere ihtiyacı olduğunu görmemi sağladı*” şeklinde açıklamada bulunmuştur. M. Elevsizov ise seçimin Kazakistan halkının son yıllarda ülkedeki siyasî ve ekonomik değişikliklerden memnun olduğunu gösterdiğini belirterek ve “*başka bir yenilik istemediğini kanıtlamıştır*” diyerek “*Sizin şüphesiz zaferiniz bunun kanıtıdır*” sözleriyle N. Nazarbayev’i tebrik etmiştir (<https://www.akorda.kz/kz/events/kazakistan-respublikasy-prezidenttigine-umitker-bolgan-erasyl-ebilkasymov-pen-mels-eleusizov-memleket-basshysy-nursultan-nazarbaevty-shubesiz-zhenisimen-kuttyktady>, 05.12.2005, erişim tarihi: 26.06.2020). Adayların seçim sonrasındaki bu açıklamaları seçimin barış ve uyum ortamında gerçekleştiğini ve adayların seçim sonucundan memnun olduklarını göstermektedir. Bununla birlikte AGİT’in bu dönemde seçim süreci hakkındaki çekincelerine ve yüzdelerin gerçekliğinden kuşku duymasına rağmen, sonucun geçerliliği hakkında tartışma çıkmamıştır. Teşkilat açıklamasında hâlâ zaafıları olmasına rağmen Kazakistan demokrasisinin doğru yönde ilerlediğini belirtmiştir. Bu seçim dönemi için İngiliz bağımsız gözlemcilerinin başında bulunan, aynı zamanda eski kabine yesi olan Lord Cecil Parkinson “*Kazakistan bu seçimlerde tam demokrasi yönünde çok önemli bir adım atmıştır*” şeklinde bir açıklamada bulunmuştur (Aitken 2010:233).

2005 yılındaki seçimler öncesinde resmî gazete niteliği taşıyan *Egemen Qazaqstan* daha çok Merkez Seçim Kurulu’nun seçim hakkındaki duyurularına, Nazarbayev’in halka sesleniş konuşmalarına ve siyasî iktidar taraftarı resmî yetkilere sahip müdür, milletvekili gibi kişilerin seçim hakkındaki değerlendirmelerine yer vermiştir.

Jas Alaş’ın ise muhalif aday J. Tuyakbay’ı¹⁷² desteklediği görülmektedir. *Jas Alaş* bundan sonraki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde hiçbir adayı desteklemeyecek, diğer adayların N. Nazarbayev’e gerçekten rakip olduklarına inanmayacaktır.

Bu seçim dönemi öncesinde N. Nazarbayev’in seçimin özgür ve adil geçeceğini vaatmesinin ardından seçim döneminde Avrupa Birliği, muhalif adaylar ve bağımsız medyanın propagandasında, muhalefetin faaliyetlerinin ilanında çeşitli güçlüklerle karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Kazakistan’daki siyasî iktidarı seçim öncesi kampanyada muhalefete rahat hareket etme imkânı tanımaya çağırmışlardır (*Jas Alaş*, 12.11.2005 “*Oppozitsiya ärtürli qıyındıqtarga tap bolıp otır*”). Bununla birlikte aynı dönemde muhalif siyasetçi Altınbek Sarsenbayulı, bu seçim döneminde savcıların sansür kurumuna döndüğünü, polislerin muhaliflerle mücadele ettiğini ve ülkede adil seçimin hayal olduğunu iddia etmiştir (Sarsenbayulı, A. *Jas Alaş*, “*Uştağan” nemese Qazaqstanda ädil saylaw nege arman?*” 29.11.2005).

6.2.1. 2005 Yılı Cumhurbaşkanlığı Seçim Dönemindeki Siyasî İktidar Gazete Metinlerinin Analizi

6.2.1.1. Egemen Qazaqstan Gazetesi 12 Kasım 2005 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Erinin Kadrini Bilen Halk Doğru Yoldan Çıkmaz (Bkz. EK 21)

¹⁷² Kazakistan’ın bağımsızlığının ilk yıllarında başsavcılık ve meclis başkanlığı görevinde bulunan Jarmahan Tuyakbay, 2005’te “Adil Kazakistan İçin” Demokratik Güçler Birliği (“*Ädiletti Kazakstan Uşın*” *Demokratiyalıq Küşter blogı*)” başkanlığı yapmış ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerine aday olarak katılmıştır. 2006 yılında Ulusal Sosyal Demokratik Partisi (*Jalpiultıq Sotsial Demokratiyalıq Partiyası (JSDP)*) başkanı olmuştur. <https://alashainasy.kz/omir/jarmahan-aytbayuly-tuyakbay-57824/>, erişim tarihi: 20.06.2020). 2015 yılında, sonucu önceden belli olan seçime katılmanın bir anlamı olmadığını belirterek seçim sistemini eleştirmiş ve bu seçime katılmayacağını beyan etmiştir <https://www.azattyq.org/a/26896283.html>, erişim tarihi: 20.06.2020).

Haber Giriş:

Dün Astana'nın "Kazakistan" spor merkezinde Kazakistan Cumhuriyetinin cumhurbaşkanlığına aday Nursultan Nazarbayev'i destekleyenlerin gerçekleştirdiği foruma Kazakistan Halk Koalisyonu seçim öncesi bloğuna giren partilerin, hareketlerin ve toplumsal birliklerin liderleriyle eylemcileri, sanat ve spor gençler toplulukları, öğrenciler ve Astana şehir halkının, aynı zamanda aday bölgelerde destekleyenlerin vekilleri katıldı.

Haberin başlığını, N. Nazarbayev'in temsilcisi olan Parlamento Meclisi Milletvekili Bekbolat Telewhan'ın konuşmasından bir alıntı oluşturmuştur. Bu söylem egemen ideolojiyi temsil etmekle birlikte, okur/seçmeni manipüle etmektedir. Doğru yolun N. Nazarbayev'i seçmek demek olduğu ve onun kıymetini bilen onay oy vereceği net bir biçimde ifade edilmiştir. Haberin girişi ise haberin içeriği ile uyumludur ve haberde girişten itibaren okur/seçmen manipüle edilmiştir.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Haber metni, N. Nazarbayev'i destekleyenlerin katılımı ile gerçekleşen forum hakkındadır. Toplantıda yapılan konuşmalardan yapılan alıntılar N. Nazarbayev'in propagandasını yapmaktadır:

Karagandı Bölgesinden gelen Grogori Present ile Hazar Yatırım Vakfı'nın başkanı genç iş adamı A. Kim kendilerinin içten dileklerini ilettiler. Grugori Present "Ulusun Liderinin Karagandı madencilerinin durumunu iyi anlayıp bazı zor zamanlarda yaptığı iyilikleri hatırlatarak "Biz size her zaman inandık ve inancımız bizi yanıltmadı. Bu yüzden de önümüzdeki seçimde tüm madencilerin sizinle birlikte olacağına inanınız" dedi. A. Kim ise Cumhurbaşkanı'na "Biz, Kazakistan'ın genç parsları ülkemizin ekonomisini yükseltmekteyiz ve sizinle

birlikte ülkemizin gelecek sorumluluğunu üstlenerek ileri adım atmak istiyoruz.

Başka seçenek yoktur” dedi.

Bu alıntılarla N. Nazarbayev’i destekleme gerekçeleriyle birlikte konuşmacıların sözlerine yer verilmiş, geleceğe dair inancı olanların N. Nazarbayev’i desteklediği mesajı verilmiştir. N. Nazarbayev’in propagandasının yapıldığı metinde, foruma katılıp söz alanlar ve haberin sonunda gençler, seçimde herkesi N. Nazarbayev’e oy vermeye çağırmışlardır.

Haberin Kaynağı: Gazetenin muhabiri Jaksıbay Samrat

Yorum:

Bu kampanya faaliyeti şimdiki Ulusun lideri Nursultan Nazarbayev’e memleketimizde yaptığı büyük işler için halk temsilcilerinin bildirdiği memnuniyet ve teşekkürün ifadesi ile birlikte yarınki seçimde adayın zaferine olan inancı bildiriyor gibi moral verdi.

Haber metninde, gazetenin ideolojisine uygun yorumla seçim öncesinde gerçekleşen kampanyaya dair bilgi aktarılırken, üç şey ön plana çıkarılmıştır. Birincisi N. Nazarbayev ülkeye “büyük” katkıda bulunmuştur. İkincisi halk ve çeşitli kuruluşların liderleri N. Nazarbayev’i desteklemektedirler. Üçüncüsü, N. Nazarbayev’in kazanacağına dair inanç ortaya konulmuş ve adaylığı desteklenmiştir.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: “Erinin değerini bilen halk, doğru yoldan çıkmaz” söylemi başlığa da taşınarak, halkın N. Nazarbayev’ e oy vereceği kesinlik bildiren bir cümleyle “değer bilen halkın” N. Nazarbayev’e oy vereceğinden şüphe olmadığı ifade edilmiştir. Metinde olumsuz çekimli tek fiilin bu cümlede yer alması dikkat çekmekle birlikte, bu

ifade N. Nazarbayev'e oy talep etmenin, okur/seçmeni ikna etmenin farklı bir yolu olarak görülmektedir.

Yerel Tutarlılık: Haber metnindeki alıntılarda halkın N. Nazarbayev'e oy verme sebebi nedensel ilişki bulunan cümlelerle ifade edilmiştir:

G. Prezent “Ulus liderinin Karagandı madencilerinin durumunu iyi anlayıp bazı zor zamanlarda yaptığı iyilikleri hatırlatarak “Biz size her zaman inandık ve inancımız bizi aldatmadı. Bu yüzden de önümüzdeki seçimde tüm madencilerin sizinle birlikte olacağına inanınız” dedi. A. Kim ise “Cumhurbaşkanına biz, Kazakistan’ın genç parsları ülkemizin ekonomisini yükseltmekteyiz ve sizinle birlikte ülkemizin gelecek sorumluluğunu üstlenerek ileri adım atmak istiyoruz başka seçenek yoktur” dedi.

Alıntıda sebep sonuç ilişkisinde N. Nazarbayev madencilerin zor zamanlarında yanlarında olduğu ve onlara yardımlarda bulunduğu için N. Nazarbayev'e inandıkları ve seçimde onu destekleyecekleri, diğer ifade de ise N. Nazarbayev'in bursuyla yurt dışında öğrenim görenlerin (bunlara “pars” denilmektedir) ülkenin ekonomisini daha iyiye götürmek için sorumluluk aldıkları, bunun N. Nazarbayev ile mümkün olacağı dile getirilmiştir. Böylece N. Nazarbayev'in o zamana kadarki faaliyetleri ve yürüttüğü programlara da dikkat çekilerek, ülkeye olan katkısına değinilerek yeniden seçilmesi gerektiği ifade edilmiş ve açık şekilde propagandası yapılmıştır.

Sözcük Seçimleri: Metnin başlığında da yer verilen “*Erinin Kadrini Bilen Halk Doğru Yoldan Çıkmaz*” hem öngörü hem de iddia barındıran bir söylemdir. N. Nazarbayev' e oy verecek olanların “*doğru yolda*” olduğu iması, hedef kitleyi N. Nazarbayev'e oy vermeye ikna etme amacı taşımaktadır.

Retorik: Haber metninde mevcut iktidarı destekleyerek, seçimde N. Nazarbayev' e oy verilmesine ikna için pek çok alıntıya yer verilmiştir. Metinde kaynak göstererek, N.

Nazarbayev'in ünlü sanatçılar, iş adamları, spor alanında dünya şampiyonları olmak üzere farklı alanlarda faaliyet gösteren başarılı kişilerce desteklendiği sonucuna varılması sağlanmıştır.

6.2.1.2. *Egemen Qazaqstan* 12 Kasım 2005 Tarihli 2. Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Halkın İnancını Gerçekleştiren Nursultan Nazarbayev'i destekliyoruz.

(Bkz. EK 22)

Alt başlık: Halk yine Nazarbayev'e Umut Bağlıyor.

Haber Girişi:

Çünkü, onlar o zamanki dış ülke siyasetçilerinin “kanlı devrim en önce Kazakistan’da olacak” dedikleri kehanetten haberdarlarmış. Eğer gerçekten de kendi işinde dayanıklı, amacından vazgeçmeyen sağlam siyasetçi N. Nazarbayev olmadan, onun yerine propagandacı, göze girmeye çalışan birisi olup, bağımsızlıkta acele edip çoğunluğun gönlünü kazanmak için, akışına bıraksaydı ülke bağımsızlığını ilan edip bayrağı kaldırdığında o kâhinlerin “dediğimiz tam oldu” demesi pek mümkündü. Ama Nazarbayev bu sefer de sağduyulu siyasetçi, mükemmel düşünceli başkan olduğunu işi ile kanıtladı.

Haberin başlığı ve girişi metnin içeriği ile uyumludur. Başlıkta halkın, yine N. Nazarbayev'e umut bağladığı dile getirilerek, tekrar onu seçeceği önvaryayımında (*presupposition*) bulunulmuştur. Haber girişindeki “onların” Kazakistan hakkında kehanette bulunanlar olduğu belirtilmiş ancak metnin devamında N. Nazarbayev'e karşı olan ve onu eleştirenler olduğu anlaşılmaktadır. Kazakistan'a dair yapılan kehanetlerin N. Nazarbayev sayesinde gerçekleşmediği, onun yerine başka biri olsaydı ülkede kanlı

devrimin olabileceği ifade edilmiştir. Haberin girişinde N. Nazarbayev'in propagandası yapılmaya başlanmıştır. “Sağlam siyasetçi, sağduyulu siyasetçi, mükemmel düşünceye sahip başkan” gibi tanımlarla siyasî kişiliği ve faaliyetleri ideolojik karenin birinci kenarına uygun olarak “iyi, olumlu özelliklerinin ve eylemlerin vurgulanması” stratejisiyle olumlu sunulmuştur.

Fotoğraf: Kullanılmamıştır.

ŞEMATİK YAPI:

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Haber metninde N. Nazarbayev'in ülkenin bağımsızlığından itibaren yaptığı hizmetlerden ve ona karşı olanların eleştirenlerinin haksız çıkmasından bahsedilmektedir.

Haber Kaynağı: M. Joldasbekov, K. Salgaraulı, A. Seydimbek

Yorum:

Nurekende lidere has özellik çoktur, tecrübeli siyasetçi, pazar ekonomisinin bilgesi, âlim, saf gönüllü, kinci değil, soylu, ayrımcı değil, çoğunlukçu, halkı inandırabilen, benim halkım, benim özüm diyebilen kişidir. Bunun hepsini, onu cumhurbaşkanlığına tekrar sunan halkı çok iyi bilir. Çoğunluğun kendi oyunu, kendi ülke liderine vermek istemesi de bu yüzden. Ülkemize yetenekli organizatör, önder kişilik, sağduyulu başkan, dirençli siyasetçi, kahraman şahsiyet gerekirse, hepimizin iyi bildiği Nursultan Nazarbayev tam öyle kişidir. Cumhurbaşkanımızın mükemmel biçimde, cesaretle yürüttüğü büyük işleri hakkında cilt cilt kitaplar da yazılacağı kesindir.

Metinde N. Nazarbayev'in öznel ifadelerle değerlendirildiği ve yüceltildiği, tüm bu olumlu özelliklerinin de herkes tarafından iyi bilindiği dile getirilmiştir. Böylece N. Nazarbayev üstün liderlik vasfı ile Cumhurbaşkanlığına layık tek kişi olarak sunulur.

okur/seçmenin onu seçmesi için ikna edilmeye çalışılmıştır. N. Nazarbayev'e atfedilen tüm bu özellikler kişi kültünün tezahürü olarak görülebilir.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı:

Bin neslin ulaşamadığı asıl hayale Nursultan Nazarbayev ulaştı; yalnız ulaşmadı, halkı ile beraber ulaştı, hepimizi ulaştırdı, sınırları genişletti.

İkinci bin yılın dönüm noktasında görkemli Akorda inşa etti, dizleri üstüne çöken halkını ayağa kaldırdı, devrilen bayrağını tekrar dikti,

Kritik zamanlarda hakikati yüklendi, zorluklarda yol buldu,

Nazarbayev halkına verdiği vaadi yerine getiriyor, ülkeyi krizden kurtardı.

Nazarbayev bu sefer de sağduyulu siyasetçi, mükemmel düşünceli başkan olduğunu işi ile kanıtladı.

Metinden verilen bu örneklerde olduğu gibi farklı cümle yapıları görülmektedir. Fakat öne çıkan, N. Nazarbayev ile ilgili cümlelerin aktif yapıda olmasıdır. Böylece aktif yapıdaki bu cümlelerden N. Nazarbayev'in yürüttüğü siyasetin ve faaliyetlerinin ülke için ne kadar önemli olduğu anlamı çıkmaktadır.

Yerel Tutarlılık:

Kuru söz ile bağırانlar, dediğimiz gibi eski işine geri döndü. Şimdi onlar Nazarbayev'i "Ülke ekonomisi durup, devlet hazinesi boşaldığında hizmet edenlerini çoğaltıp, parayı su gibi saçıp, sürekli yabancı ülkeleri geziyor," diye suçladı. Ülkenin yarınki geleceği için kaygılanırken, onun telaşlanın ne olduğu ile ilgilenmediler. O zaman Nazarbayev yarın dışarıdan birileri baskı yapıp gözünü dikerse aracı olacak güçlü kardeş aradı [sadece gezmiyor]. Sonunda Doğu'da

Çin'in Batı'da İngiltere'nin, Fransa'nın karşı taraftan ABD'nin yanımızda Rusya'nın Kazakistan sınırlarına kendimiz dokunmayacağız başkasını da dokundurmayacağız diyerek vaatlerini belge ile tasdik etti.

İfadesinde cümleler arasında nedensel ilişki bulunmaktadır. N. Nazarbayev'in gezilerini eleştirenlere cevap niteliğindeki ifadelerde, N. Nazarbayev'in muhalifler tarafından eleştirilen gezilerinin sebebinin ülke sınırlarını korumak için kendine taraf aradığı için olduğu belirtilmiştir. N. Nazarbayev'in bu konudaki faaliyetleri sebep sonuç ilişkisiyle sunulurken vaatlerini yerine getirdiği de vurgulanmıştır.

Kazakistan'ın umudunu tekrar Nursultan Nazarbayev'e bağladığı şüphesiz. Çünkü Nazarbayev Kazakistanlıların gönlünü aldı, halkına verdiği vaadi yerine getiriyor, devletimiz oluştu, ekonomimiz güçlenmekte, demokrasi yerleşti, bağımsızlığımız kuvvetlenmekte, birliğimiz artmakta, temelimiz bozulmadı, Şanırağımız bozulmadı. Ülkeyi, toplumu krizden kurtardı. Bunların hepsi de dünyanın kabul ettiği hakikattir.

Bu haber metninde bir önvarsayımda bulunarak N. Nazarbayev'in Kazakistan'ın umudu olduğu ifade edilmiştir, bunun nedeni ise “Dünyanın kabul ettiği hakikat” olarak adlandırılarak, N. Nazarbayev'in ülke için yaptıklarının herkesçe bilindiği cümleler arası nedensel ilişkiyle dile getirilmiştir. İdeolojik olarak N. Nazarbayev'in çalışmalarının çok yönlü olduğu öne çıkarılmış ve “olumlu özellik ve eylemlerinin vurgulanması” stratejisi ortaya konmuştur. Metinde, N. Nazarbayev'in “tekrar” seçileceği öngörüsünde bulunulmuştur. Ülkenin sosyoekonomik durumu için pembe tablo çizilmiş ve tüm bunların N. Nazarbayev sayesinde olduğu vurgulanarak, adaylığı desteklenmiştir. Okurun zihnindeyse tekrar Nazarbayev'i seçerse bu olumlu gelişmelerin devam edeceği yönünde zihinsel model üretilmiştir.

Sözcük Seçimleri: “Sağduyulu, sorumluluk sahibi, çağa uygun düşünen, cesur, stratejist, bağımsızlık dönemi neslini yetiştiregelen eğitici. Ülke içinde demokrasinin yerleşmesinde önder, tecrübeli siyasetçi, pazar ekonomisinin bilgisi, âlim, saf gönüllü, kinci değil, soylu, ayrımcı değil, çoğunlukçu, halkı inandırabilen, benim halkım, benim özüm diyebilen kişi, dünyanın tanıdığı, cihana şanı ulaşan sözünün itibarı olan, zamanın büyük siyasetçisi, lideri, doğuştan yetenekli, dirençli, hümanist, kendi halkının çınarı, mücadelecî” şeklindeki tanımlamalarla N. Nazarbayev için seçilen bu sözcüklerle hem karakteri hem de siyasî kişiliği yüceltilerek açık propagandası yapılmıştır

Retorik: Metinde N. Nazarbayev’in üstün niteliklere sahip bir lider olduğunun, ülke için alternatifinin olmadığı ve ülkenin ona ihtiyacı olduğunun okur/seçmende iknasına yönelik bir olay aktarılmıştır:

Suudi Arabistan’a gittiğinde orada üç ay boyunca yağmur yağmamıştı. Nureken kutsal Kabe’ye girdiğinde yağmur dökülüp, gökyüzü çay gibi açıldı. Şaşıran Kral Faysal:

-Siz boş insan değilsiniz, Allahtan ne dilediniz? diye sormuş.

- Kazaklara, ülkeme rahmetini esirgeme diye diledim, demiş Nureken.¹⁷³

Talebi halkı olan, hayalinde halkı olan.

Böylece hem N. Nazarbayev’e kutsiyet yüklendiği hem de sadece halkını düşünen bir lider olduğu dile getirilmiştir. Bununla birlikte “Cumhurbaşkanlığına herkes aday olabilir, iktidarı herkes isteyebilir ama halkın bahtına doğan (halkın kaderi) Nazarbayev’dir” ifadesiyle¹⁷⁴ N. Nazarbayev’in halkın şansı ve kaderinde olduğu inancı

¹⁷³Nursultan Nazarbayev, Kral Fahd’ın davetlisi olarak gittiği Hac ziyaretinde Kabe’de yaşadıklarını *Ğasırlar Togısında* (Yüzyılların Kavşağında) adlı eserinde anlatmıştır. Yaşanan bu olay N. Nazarbayev’in kutlu bir lider olduğu görüşünü pekiştirmiştir.

¹⁷⁴ Buna paralel olarak muhalif lider Serikbolsın Abdildin ve bağımsız gazeteci Sergei Duvanov, N. Nazarbayev’in liderliğinin inşa edilmiş bir efsane olduğu görüşündedirler (Isaacs, 2010:9). “Ulusun Lideri” ile birlikte metinlerde yer alan “Ulusun kaderi” olduğu da söylem içinde inşa edilmektedir. Ayrıca

söylem yoluyla halkı ikna etmeye yöneliktir. Bu ifade okur/seçmeni bilişsel olarak etkilemeye yöneliktir. Halkın kendi kaderini seçimle tayin ettiği göz önüne alındığında, N. Nazarbayev dışındaki tüm adayları eleyen, halkın kaderi olarak sunulan N. Nazarbayev'den başkasına şans vermemesi yönünde telkin niteliğindedir.

Ulusun liderinin halk içinde itibarı yüksek. Elmas gibi parıldayan asıl nuru, açık yürekli, geniş gönlü, aydınlık gülüşü, ülkeyi nurlandırmaya başladı. Bunu bu yıl ülkeyi gezdiği, halk ile buluştuğu seyahatleri açıkça ispatladı.

Haber metninin tümünde, N. Nazarbayev'in üstün vasıflı olduğu vurgulanmaktadır. Değerli bir taş olan elmasa benzetilerek abartma ile varlığı büyültülmüş, adı gibi nurlu olduğu ifade edilmiş ve “*açık yürekli ve gönlü geniş*” tanımlarıyla karakteri de yüceltilmiştir. Aynı zamanda halk tarafından saygı gördüğü ve takdir edildiği iddia edilmiştir. Böylece metinde okur/seçmen önce N. Nazarbayev'in üstün vasıflı olduğuna, sıradan olmadığına ve ondan başka ülkeyi yönetmeye layık aday olmadığına ikna edilmeye çalışılmış, metnin sonunda ise, cumhurbaşkanlığı makamının eşsiz karakterde birisine nasip olmasının gerekliliği belirtilirken, “*kimse kader dizginini sıradan birisine vermek istemiyor*” ifadesiyle N. Nazarbayev'i ima ederek, sıradan olmadığı, halkın ona oy vereceği ön varsayımında bulunulmuş ve seçmen manipüle edilmiştir.

N. Nazarbayev'in değerli bir taş olan elmasa teşbihi tekrarlanarak pekiştirilmiştir. Bu kez keskin elmas bir kılıca benzetilerek, (Benzetme unsurunun bu değerli taş olması, N. Nazarbayev'i yüceltmış) onun bildiği yolda ilerlediği ifade edilirken “*Cumhurbaşkanı yolundan dönmedi, keskinleştirdikçe iyileşip biledikçe bilenen elmas kılıç gibi soyluluğunu gösterip, amacına ciddiyetle, öngörülülük ile devam etti kendisi tuttuğu*

karizmatik meşruiyet söyleminin inşasına katkı sağlamaktadır (Ayrıntılı bilgi için bkz. Rıco Isaac (2010) “‘Papa’-Nursultan Nazarbayev and the Discourse of Charismatic Leadership and Nation- in Post-Soviet Kazakhstan” *Studies in Ethnicities and Nationalism*, Vol.10, No:3, s.435-452).

yolunun dürüstlüğüne o yolda dayanak olacak halkına inandı” diyerek N. Nazarbayev’in kararlılığı ve azmi ön plana çıkarılırken, anlamın kuvvetlenmesine katkı sağlayan metaforik ifadeler kullanılmış ve N. Nazarbayev’in liderlik vasfı takdir vasfı övülmüştür:

Kazakistan’ın hızla gelişen ülkeler arasına girmesi için kendi otoritesini kullanarak, yavrusuna öğreten kartal gibi ülkesinin istekli gençlerini götürüp yabancı ülkedeki iş adamları ile buluşturduğunu, onların öğrenmelerine imkân yarattığını geç anladık

Metinde aynı zamanda Cumhurbaşkanı Nazarbayev’in önderliğinde gençlere verilemeye başlanan destek ve resmî devlet bursları hatırlatılarak,¹⁷⁵ otoritesini gençlere imkân sağlamak için kullandığı ve onlara yol açmasıyla kartala benzetilmiştir. Bunu da ülkesinin gelişmesi için yaptığı belirtilirken onun olumlu faaliyetlerinin ön plana çıkarıldığı görülmektedir.

6.2.1.3. Egemen Qazaqstan 25 Kasım 2005 Tarihli Haber Metni

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Aday Muhalafete Darbe Yaptı (Bkz. EK 23)

Haber Girişi:

Kazakistan Komünist Halk Partisinin Devlet Cumhurbaşkanlığına adayı Erasıl Abilkasimov seçmenler ile buluşmasında toplantı dizginini “a” demeden [birden] kendi eline alıp, konuşmasına otobiyografisini anlatarak başladı.

Haber metni, diğer aday hakkındadır. Okurun ilgisini çekecek bir başlık tercih edilmiş ve kurgulama yapılmıştır. Darbe yaptı anlamına da gelen “soyıp saldı” ifadesini

¹⁷⁵ <http://bolashak.mit.edu/bolashak.php> , erişim tarihi:25.07.2020.

kullanmıştır. Haber girişinden itibaren aday hakkındaki önyargı hissedilmektedir. Adayın birden kontrolü ele geçirip, kendinden bahsetmeye başlaması garip bir hareket olarak sunularak izansız davrandığı ima edilmiştir. Metinde, önem verilenin başlığa taşındığı ve haberin makro yapısı olan başlıkta, haber girişinde yer ve zaman bilgisinin tam verilmemesi ideolojik olarak diğer adayın öne çıkarılmasını sağlanmış fakat olumsuz sunumu yapılarak, anti propagandası söz konusu olmuştur. Metnin devamında adayın muhalefeti kötülediği dolayısıyla kendisi de bir muhalif olan adayın tutarsız davrandığı ima edilmektedir.

Fotoğraf: Haber metninde fotoğraf kullanılmamıştır.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Metinde, Kazakistan Komünist Halk Partisinin adayı ve aynı zamanda parlamento milletvekili olan Erasıl Abilkasımov'un seçim öncesinde seçmenlerle yaptığı toplantıya yer verilirken, adaya karşı tavır alındığı görülmektedir.

Haber Kaynağı: Haberin kaynağı belirtilmemiştir.

Yorum:

Adayın fikrine göre övgünün gereği yok. Vekiller arasında reytingi en yüksek olanı da kendisiymiş. Fazla konuştuğu için kendini rahatsız mı hissetti, araya S. Abdırrahmanov'u T. Aubekirov'u, M. Şahanov' u da ekledi.

Salondakilerin “Seçim öncesi sosyoekonomik platformu konuşmayacak mısınız?” demesini dikkate almadan “bizim için sadece ulu Rusya güvenli iş arkadaşı olabilir” diyerek büyük komşu ülkeyi oldukça övdü.

Haber metninde aday hakkındaki inanca açıkça yer verilmezken, öznel yaklaşım imalardan anlaşılabilir. Milletvekilleri arasında reytingi en yüksek olanın kendisi

olduğunu söyledi demek yerine bunun sadece aday tarafından kabul edildiğini vurgular şekilde “*Adayın fikrine göre*” ifadesiyle başlanmış ve ardındaki açıklayıcı cümle (tüm metin di’li geçmiş zaman iken) bunun böyle olmadığı imasıyla mişli geçmiş zaman ile bitirilerek, iddianın inandırıcılığı sorgulanmıştır.

Ayrıca bu kısa haber metninde, adayın toplantıya katılanların sorularını “*dikkate almadığı*” özellikle belirtilmiş, Rusya taraftarı olduğu “*oldukça övdü*” ifadesiyle vurgulanarak ön plana çıkarılmıştır.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: “*Aday seçim öncesi programını detaylı anlatmak yerine durmadan muhalefeti kötüledi*”, “*Hiç durmadan yaklaşık bir buçuk saat konuşup, hatta solandakilerin sıkılmaya başlaması umrunda değildi*” gibi ifadelerde metinde diğer adayla ilgili olumsuz cümleler dikkat çekmektedir. Böylece adayın “olumsuz eylemleri vurgulanarak” haberdeki mevcut ideolojiye paralel olarak olumsuz eylemlerine yapısal vurgu yapılmıştır.

Yerel Tutarlılık:

Aday seçim öncesi programını detaylı anlatmak yerine durmadan muhalefeti kötüledi. Hiç durmadan yaklaşık bir buçuk saat konuştu hatta solandakilerin sıkılmaya başlaması umrunda değildi. Bu sloganı gördünüz mü? Orada “Rüşvet hükümetten uzaklaştırılsın!” diye yazılmış. Rüşvete karşı mücadelede aynı benim gibi net bir tavır alan hiçbir aday yok dediğinde solandakiler kıpırdanmaya başladı.

Cümleler arasında uyum olup, yukarıda verilen örnekte olduğu gibi ifade ve iddiaların sonraki cümlede açıklandığı dolayısıyla işlevsel ilişki olduğu görülmektedir. Bu açıklamaların tümünde adayın olumsuz sunumu yapılmaktadır. Adayın olması gerektiği gibi davranmadığı dile getirilerek, seçim öncesi programının

detaylandırılmadığı ve sadece muhalif konuşmasıyla dinleyenleri sıktığı iddia edilmiştir. Ayrıca toplantıya katılanlar arasında sözlerine inanmayanların olduğu, adayın kendi iddiasıyla “rüşvetle mücadele ettiğine” inanılmadığı ima edilmiştir.

Sözcük Seçimleri: Adayın toplantı esnasında yaptıklarına “durmadan konuştu”, “durmadan muhalefeti kötüledi” gibi ifadelerle onun olumsuz özelliklerinin ön plana çıkarıldığı ve isminin zikredilmesinden ziyade “aday” olarak adlandırılmasıyla da kişiliğinin önemsizleştirildiği görülmektedir.

Retorik:

Metnin tümünde okur/seçmeni ikna etmek ve adaya olan güveni sarsmak için ideolojik olarak “eylemlerin vurgulanması” stratejisi izlenmiştir:

Aday seçim öncesi programını detaylı anlatmak yerine durmadan muhalefeti kötüledi. Hiç durmadan yaklaşık bir buçuk saat konuştu, hatta solandakilerin sıkılmaya başlaması umrunda değildi,

Salondakilerin “Seçim öncesi sosyal ekonomik platformu konuşmayacak mısınız?” demesini dikkate almadan “Bizim için sadece ulu Rusya güvenli iş arkadaşı olabilir” diye büyük komşu ülkeyi oldukça övdü.

Bu ifadelerden adayın, salondakilerin sorularına dikkate almadığı, asıl üzerinde durması gereken konularda konuşmadığı, konuşurken dinleyenleri sıktığı, Rusya taraftarı olduğu fikri oluşturulmaktadır. Buna paralel olarak metnin genelinde adayın cumhurbaşkanlığına layık olmadığı okur/seçmene imalarla hissettirilmekte bu da seçmenin adaya oy vermemesi yönünde iknaya hizmet etmektedir.

“Buluşma sonunda kendisinin “hükümeti ele geçirme planı” hakkında video reklamını yaparak bitirdi” şeklindeki bu ironik ifadeyle adayın seçim öncesindeki

kampanyası ciddiye alınmayarak, amacının seçimi kazanmak ya da cumhurbaşkanı olmak değil, hükümeti kontrol almak olduğu belirtilmiştir.

6.2.1.4. *Egemen Qazaqstan* 25 Kasım 2005 Tarihli 2. Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Bir İşte Davacı Oldum (Bkz. EK 24)

Haber Girişi:

Cumhurbaşkanlığına aday Jarmahan Tuyakbay bir önceki gün Jambıl Bölgesinin Moyinkum, Şu illerinin seçmenleri ile buluşup, akşama doğru Taraz şehrine geldi.

Haber metninin başlığı Cumhurbaşkanlığına aday olan J. Tuyakbay'ın konuşmasından alıntıdır. Haberin girişi ise haberin içeriğine dair bilgi vermektedir.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu: Haberde, aday J. Tuyakbay'ın seçmenlerle olan buluşmasına yer verilmiştir. Metinde adaya neden daha önce N. Nazarbayev'i desteklerken sonra ona rakip olduğu sorulduğunda verdiği cevaba özellikle yer verilmiştir. Adayın “N. Nazarbayev’in onun çeşitli görevlerde yükselmesine katkı sağladığını ve ikisinin arasında şahsi bir uyuşmazlık olmadığı” sözlerine yer verilmiştir. Böylece seçim öncesi propaganda yapmak için seçmenleriyle buluşan bir muhalif adayın vermesi gereken pek çok cevap varken bunu tercih etmesi, metinden anlaşıldığı üzere N. Nazarbayev’e rakip olmadığı iması taşımaktadır. Metinde bu adayın reformları ya da vaatlerine yer verilmemiştir.

Yorum: Haber metninde yoruma yer verilmemiştir.

Haber Kaynağı: Haberin kaynağı belirtilmemiştir.

B.MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Metinde kısa ve net cümleler kullanılmıştır.

Yerel Tutarlılık: Metinde işlevsel ilişki kurulmuş ve ideolojik yanlılık böylece ortaya konulmuştur. Bölge merkezinde çalışanların şikayetlerinin olduğu ön plana çıkarılarak örneklendirmeye adayın seçim öncesi kampanyasına katılanlardan bazılarının işlerinden memnun olmadığı dile getirilmiştir. Bu memnuniyetsizliğe sebep olanlardan birinin de merkez yönetici olduğu iddia edilmiştir.

Sözcük Seçimleri: Metindeki *Nur Otanlı*'lar kastedilerek “*boyunlarına sarı eşarp asanlar*” ifadesi kullanılmıştır. Bu ifadenin geçtiği cümlede ise toplantıda Tuyakbay'ı destekleyenler tarafından onlara söz hakkı tanınmadığı iddia edilmiştir. Böylece metnin bütününde Aday için olmasa da onun adına çalışanların olumsuz faaliyetlerinin vurgulanması stratejisi ön plana çıkmıştır.

Retorik: Metinde seçmenlerin sorularından öne çıkarılan “*merkez yöneticisinden memnun olunmadığı*” ifadesi “*Bölgede nitelikli uzman bulunmamış gibi Almatı'dan geldiği*” ifade edilirken onun için “*At arıtıp*” zahmet edip, yorulup anlamına gelen ironik ifade tercih edilerek gerçekte aday için çalışanların seçim öncesi faaliyetlerindeki olumsuzluklar ön plana çıkarılmıştır.

6.2.1.5. Egemen Qazaqstan 1 Aralık 2005 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Seçim Öncesindeki Söz (Bkz. EK 25)

Haber Girişi:

Önceden halk seçimi bayram (olarak) görüyordu. O gün hiçbir şeye karar verilmiyordu. Neredeyse herkes oy birliğiyle tek adaya oy veriyordu. O gün doğan

çocuklara Saylawbek, Saylawgül (saylaw: seçim) gibi isimler verilmesiyle hatırlanıyordu o seçimler.

Bugün [şimdi] farklı. Seçime gitmek bayrama gitmek değil. Bayrama heyecanlanmadan gidilebilir. Seçime düşünmeden gidilmez. Çünkü bayram hızla uçup giden geçici bir sevinçtir.

Habere, bağımsızlık öncesi dönemdeki seçimler hatırlatılarak, o zamanki seçimler ile bağımsızlık sonrası seçimlerin aynı olmadığı ifade edilerek başlanmıştır. Bu başlangıçta “o gün” ifadesiyle ima ettiği Sovyetler dönemindeki seçimlerde “halkın tek adaya oy verdiği ve hiçbir şeye karar veremediği” yapılan sözde seçimler hatırlatılırken, “bugün farklı” ifadesi 2005 yılındaki bu seçimlerde hem çok adaylılığa hem de halkın iradesine atıfta bulunulmuştur. Aynı zamanda bayram olarak düşünülen seçimin gerçekte bayramdan farklı olduğu özetle seçimin gelip geçici bir sevinç olmadığı ve düşünülerek yapıldığı dolayısıyla duyguya yönelik değil bilinçli bir eylem olduğu/olması gerektiği vurgulanmıştır. Metnin girişinde seçmen, seçim yani oy verme eyleminin düşünülerek yapılması gerektiği fikrine alıştırılırken, metnin devamında N. Nazarbayev’in siyaseti yüceltilerek ve ülkeye olan katkısı üzerinde durulmuştur. Metnin tümünde seçmen, N. Nazarbayev’ e oy verilmesi gerektiği yönünde telkin edilmiştir.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Metinde, 2. Dünya Savaşı gazilerinden birinin gözünden eski ve yeni seçim değerlendirilmesi yapılmıştır. Metin, egemen ideolojide mevcut iktidarın bir değerlendirmesi niteliğindedir. N. Nazarbayev’in ülke için yaptıkları, katkıları örneklerle sunulmuş ve sonuç olarak da ülkenin iyiliği için yine onun seçilmesi gerektiği yönünde “Ülkenin huzuru için durmadan çalışan Cumhurbaşkanımızın değerini bilsek iyi olur” vb. ifadelerle seçmen manipüle edilmiştir.

Haber Kaynağı: Bu haber metninin kaynağı 2. Dünya Savaşına katılmış olan gazi A. Nurşayıkov’dur.

Yorum:

Elbette seçim sürecinde sunulanlardan sadece birisi seçiliyor. O birisinin benzersiz (eşsiz) olması gerekiyor, dâhi olmalı. O benzersiz olan kimdir? O dâhi olan kimdir? Benim kendi düşünceme göre (bana göre) o eşsiz olan da, o dâhi olan da bu günde (şimdiki zamanda) sadece Nursultan Nazarbayev! Evet, bağımsız cumhuriyetimizin ilk Cumhurbaşkanı Nazarbayev.

Ülkenin huzuru için durmadan çalışan Cumhurbaşkanımızın değerini bilsek iyi olur. Ona halkı kaygıya uğratmadığı için şükre delim!

İfadeleriyle seçilmeye layık olan tek adayın “benzersiz” ve “dâhi” olarak tanımlanmış olan N. Nazarbayev olduğu vurgulanmış ve özellikle onun değerinin bilinmesinin gerektiği tavsiye edilmiştir. Gazetenin inanç sistemine paralel fikirlere sahip olan gazinin bu sözleriyle N. Nazarbayev’in kişiliği abartılı ifadelerle yüceltilmiştir.

B.MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: “Dünyadaki diğer başkanlar nükleer silahı çoğaltmaya istekli iken Nazarbayev kendi Kararıyla Semey Poligonunu kapattırdı”. Örneğindeki ettirgen cümle yapısında, özne olan N. Nazarbayev’in yaptırdığı eylem, Nazarbayev’in iradesiyle 1991 yılında Semey Nükleer Poligonunu kapatması¹⁷⁶ hatırlatılarak onun barışa ve silahsızlanmaya katkısının altı çizilmiştir.

¹⁷⁶Kazakistan Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından miras kalan dünyanın en büyük dördüncü cephaneliği olan Semey Nükleer Poligonu’nu 29 Ağustos’ta kapatmış ve daha sonra BM Genel Kurulu tarafından 29 Ağustos Uluslararası Nükleer Denemelere Karşı Mücadele Günü olarak ilan edilmiştir (Saperbekuli 28.08.2019).

“Bazı güçlü dinlerin İslâm dinine karşı nefret duyduğu zamanda kongre düzenleyerek olabilecek şiddetli din savaşına engel oldu, çıkacak olan ateşi önledi”, “Uluslararası anlamı olan konseyi tüm dünya başkanlarının arasından sadece Nursultan Nazarbayev düşünüp sebep olup düzenleyebildi” gibi cümlelerde birden çok yargı hâkim olup, N. Nazarbayev’in önderliğinde Astana’da, 23-24 Eylül 2003’te gerçekleşen Birinci Dünya ve Geleneksel Dinler Liderlerinin Kongresi (https://www.akorda.kz/kz/national_projects/dinder-koshbasshylarynyn-sezi, erişim tarihi:27.08.2020) hatırlatılmıştır. Bu toplantıyı düzenlemiş olmasıyla ve bunu düşünmüş olmasıyla diğer başkanlardan farklılığı özellikle vurgulanmıştır. Böylece N. Nazarbayev’in faaliyetlerinin önemi vurgulanarak olumlu sunumu yapılarak ve ülkedeki tüm olumlu olay ve gelişmelerin sebebi N. Nazarbayev olarak sunulmuştur.

Yerel Tutarlılık:

Kazakistan’da 100’den fazla milletin temsilcisi yaşıyormuş. Kaderin karşılaştırdığı bu toplumu orkestradaki enstrümanları birleştirerek senfoni sesini çıkaran orkestra şefi gibi iyi yöneten insan da bu kişidir. Bu yüzden de milletlerarasında tartışma yoktur. Tartışma olmayınca çatışma da yok. Bu da Cumhurbaşkanı siyasetinin net bir sonucudur.

Kazakistan’daki çeşitli etnik grupların bir arada ve uyumlu şekilde yaşamasının sebebi, N. Nazarbayev ve onun siyaseti olduğu vurgulanırken işlevsel ilişki kurulmuş, ülkedeki halklar çeşitli enstrümanlara ve N. Nazarbayev de bu enstrümanların bir arada olduğu orkestranın şefine benzetilmiştir. Çeşitli etnik grupların yaşadığı ülkede N. Nazarbayev’in yürüttüğü siyasette halklar arası uyum ve barış en önemli meselelerden biri olmuştur. Metinde, ülkede çeşitli halkların yaşıyor olması kader olarak nitelendirilirken, mevcut huzur ve barışın N. Nazarbayev’in siyaseti sayesinde olduğu ifade edilerek nedensel ilişki de söz konusu olmuştur.

N. Nazarbayev'in ÷lkedeki barış ve uyum siyasetine örnek olarak “*Onun enerji ve gücünün sayesinde biz bugüne kadar kendi evimizde bir bardak çayımızı, ayaklarımızı uzatıp kaygısız içebildik. Nazar değmesin, bundan sonra da böyle olsun!*”

İfadeleriyle ÷lkedeki barışın ve insanların kendilerini güvende hissetmelerinin Nazarbayev sayesinde olduğu iddia edilirken cümleler arasında nedensel ilişki kurulmuş ve aynı zamanda bu durumun devamının yine N. Nazarbayev ile sağlanacağı imasında bulunulmuştur.

Sözcük Seçimleri: Nazarbayev'i tanımlayan sözcüklerin onun hem kişisel özelliklerini hem de siyasetçi yönünü olumlu sunarken yücelttiği gör÷lmektedir Metne göre N. Nazarbayev; **öngör÷lü, cesur, mütevazı, barış, servet, mutluluk yolunda seferde bulunan asker, halkın mutluluğunun savaşçısı, ileri fikirli ve kararlıdır.** N. Nazarbayev ile birlikte kullanılan onu öven ve değer yargısı bildiren bu sözcük seçimleri N. Nazarbayev'in ideal lider imajına katkı sağlamaktadır.

Retorik:

Altını tutmayı bilmeyen kişi onu bakıra çevirir, ipeği üretmeyi bilmeyen kişi onu patiska eder (altındı ustay bilmegen- jez etedi, jibekti tüte bilmegen-bez etedi) deniliyor atasözünde. Ülkenin topraklarındaki en müthiş servet halklar arası dostluk dersek, bu altını “pirinç” etmeden parlatan da Nureken'dir.

Metinde bu ifadelerle, değerli olan şeylerin ehliyetsiz kişilere verilmemesi gerektiği, bilginin ve tecrübenin yüceltildiği bu atasözüyle ÷lke içindeki halkların dostluğu değerli kabul edilip, N. Nazarbayev'in bu değeri koruduğu dile getirilmiştir.

Bu sözleri yazarken Kazaklar arasında lider olacak Nazarbayev'den başka oğlan doğmadı demiyorum. Çeşitli yetenekleri olan, istekli kardeşlerim çok. Bunun gibiler muhalefet arasında da bulunur belki. Onlarda Cumhurbaşkanı olsam denilen umut olsa da, gelenek yok, örnek az. Tecrübesi az, talepleri düşük. Onlar

hâlâ Cumhurbaşkanı olmak için olgunlaşmadı. Onların geleceğini zamanla görürüz. Sadece demek istediğim; Kazaklarda imrenme, kıskançlık, hasetlik denilen üç düşman vardır. Akıllı, namuslu, adam gibi adam kardeşlerim bu üç düşmanın yoluna düşmez, herkesi endişelendirmez, halkın birliğini bozmaz (inşallah)!

Metinde N. Nazarbayev'in faaliyetlerinin ön plana çıkarılıp, çeşitli alanlarda ülke için önemi vurgulandıktan sonra diğer adayların varlığı kabul edilmiş fakat onlar geleneğe ve tecrübeye sahip olmadıkları, olgunlaşmadıkları, isteklerinin az olduğu gibi iddialarla olumsuz sunulmuşlardır. Okur/seçmen “*halkın birliğinin devamı*” için N. Nazarbayev'e oy vererek onun desteklenmesi gerektiğine ikna edilmeye çalışılmıştır. Metin, “*imrenme, kıskançlık, hasetlik denilen üç düşman*” olduğunu fakat “*akıllı, namuslu, adam gibi adam*” olanın bunları yapmayacağını temennisiyle bitmekte “*halkın birliğini*” bozmamak için N. Nazarbayev'in desteklenmesi gerektiği ima edilmektedir. Tüm bu ifadelerle halk/seçmen N. Nazarbayev'in başarılı bir lider olduğuna inandırılmaya ve ona oy vermeye ikna edilmeye çalışılmıştır.

6.2.1.6. Egemen Qazaqstan 6 Aralık 2005 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Üst Başlık: İstikrar için! Barış için! (Bkz. EK 26)

Seçim gününe ait olan haberin başlığında, ülkenin büyük şehirlerindeki oy verme sürecine yer verilmiştir. Seçimin N. Nazarbayev'in seçim öncesi sloganına uygun şekilde gerçekleştiğini göstermek için bu slogan haberin başlığını oluşturmuştur. Dolayısıyla Nazarbayev'in seçilmesiyle “istikrar ve barışın” devam edeceği ifade edilmiştir.

Spot:

4 Aralık 2005'teki Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı seçiminde **ülkemizin şerefli oğlu**¹⁷⁷, dünyaca tanınan siyasetçi NURSULTAN ABİŞOĞLU NAZARBAYEV açık üstünlükle, parlak zafere ulaştı. Ulusun liderinin zaferi, değerli olana saygı gösterebilen halkın da olağanüstü zaferidir.¹⁷⁸ Ortak zaferimiz kutlu olsun kardeşler!

Seçim sonucunun “parlak” ve “olağanüstü” gibi abartılı ifadelerle yer aldığı haberin spotunda, seçim sonucundaki sevinç duygusu hissedilmektedir. Girişte dikkat çeken bu vurguyla birlikte, seçimin kazananı olan N. Nazarbayev’in sıradan bir siyasetçi olmadığı da ön plana çıkarılmıştır. Metinde, benzer biçimde seçim sonucu da sıradan bir kazanç değildir ve ona oy vermiş olan halk sıradan bir halk değildir. Seçim sonucu hem bu ülkenin “şerefli oğlu” (bizden olan vurgusuyla) ve ünü ülke dışına çıkan siyasetçi özelliğine sahip N. Nazarbayev’in zaferi, hem de onun kıymetini bilen halkın zaferi olduğu “ortak zafer” ifadesiyle pekiştirilmiştir. Aynı zamanda Sovyetler Birliği dönemindeki “yoldaşlar”dan “kardeşler” söylemine geçiş göze çarpmakta, bütünleştirici ve duygusal bu ifadeyle seçmen seçim sonucundaki “zafere” ortak edilmektedir.

Fotoğraf: Haberde birden çok fotoğraf kullanılmıştır. N. Nazarbayev’in ve eşinin seçim sandığına seçim zarfını atarken çekilen fotoğrafına, N. Nazarbayev’in kürsüde konuşma anında çekilmiş bir fotoğrafına ve Çimkent’te oy veren kalabalık seçmenlerin olduğu fotoğrafa yer verilmiştir. Böylece metnin içeriği ile uyumlu bir biçimde seçime katılımın yüksek olduğu ve her yaştan insanın oy verdiği gösterilmiştir.

¹⁷⁷Emperyalizmden kurtulmuş ve bağımsızlığını elde etmiş olan Kazak halkı için dönemin şartları düşünüldüğünde kendilerinden olan birinin otoritesi ilk dönemlerde memnuniyet yaratmış ve muhalif yapılanma bu dönemlerde söz konusu olmamıştır. İlerleyen dönemlerde de egemen söylemde “Ülkenin oğlu, halkın evladı” gibi söylemlerle bunun pekiştirildiği görülmektedir.

¹⁷⁸ N. Nazarbayev seçim sonrasında yaptığı konuşmada seçim sonucunda “Kazakistan halkının kazandığını” ifade etmesinin (*Egemen Qazaqstan* 06.12.2005 “*Qazaqstan halqı jenip şıktı*”) ardından basında bu söylemin yer aldığı görülmektedir.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Haberde N. Nazarbayev’in oy verdiği Astana’nın M. Gorkiy Rus Drama Tiyatrosu başta olmak üzere ülkenin farklı seçim bölgelerinde gerçekleşen seçime dair farklı gazetecilerin (sadece olumlu) gözlem ve röportajlarına, seçim sonuca dair bilgilere ve N. Nazarbayev’in oy verdikten sonra yaptığı açıklamaya yer verilmiştir. Siyasî iktidarın “*istikrar ve barış için*” sloganıyla yürüttüğü seçim kampanyasının başarılı olduğu bu seçimde, halkın “*istikrar ve barış için*” yine N. Nazarbayev’i seçtiği ifade edilmiştir. Metnin tümünde seçimin yasalara uygun gerçekleştirildiği ve seçim sonucunun ülkede sevinç yarattığı vurgulanmıştır.

Yorum: Seçim yerinde seçmenlerle yapılan görüşmelerden biri habere şu şekilde aktarılmıştır:

Seçim yerine giden aksakallıyla da sohbet ettik, o Cumhurbaşkanıyla aynı yerde oy vermiş olmasıyla övündü. Kime oy verdiğini sorduk “tabî ki, Nazarbayev’e diyerek bizim bunu bilmememize üzölmüş gibi oldu, seçim yerine doğru yürüdü.

Bu ifadeyle, seçmen üzerinden, adaylar içinde N. Nazarbayev’den başka birine oy verme ihtimalinin olmadığı ima edilerek, “*bunu bilmememize üzölmüş gibi oldu*” ifadesiyle bunu herkesin bilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca seçmenin Nazarbayev ile aynı yerde oy kullanmasıyla bile övündüğü ifade edilmiştir. Bu ve benzeri ifadelere yer verilerek **seçmenin kendi rızasıyla oy vermiş olması** ön plana çıkarılmıştır. Burada, demokrasinin temel şartlarından biri olan “vatandaşın kendi iradesiyle seçimini yapması” prosedürünün gerçekleştiği ima edilmiştir.

Haber Kaynağı: Haberin kaynağı *Egemen Qazaqstan* gazetesinin muhabirleri olarak belirtilmiştir.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı:

“Seçmenler oy verdi”, “katılım yüksek oldu”, “parlayan güneşle birlikte seçmenlerin sayısı da gitgide çoğalmaya başladı”, “öğlene doğru seçmenlerin sayısı artıyordu”, “Hangi seçim yerine gitsek, (orada) sırada bekleyen kalabalık grupları gördük”, “gözlemciler yasa dışı bir durumla karşılaşmadılar”, “seçim süresince hiçbir yasa dışı duruma imkân tanınmadığını ve seçmenlerin yüksek katılım sağladıklarını belirttiler”

İfadelerinde de görüldüğü gibi metinde olumlu cümle yapıları hâkimdir. Bu, seçimde her şeyin yolunda gittiğini/olumsuzluk yaşanmadığını göstermektedir. Seçimde, katılımın yüksek olduğu ve seçimin yasalara uygun gerçekleştiği özellikle vurgulanmıştır.

Yerel Tutarlılık:

Sabah saat 7.00’de seçim yerleri seçmenlere kapılarını açtı. Bu andan itibaren ilk seçmen grubu gelmeye başladı. İlk seçmenlerin sayısı 7 oldu. Bu inanişâ göre iyi bir sayıydı. Bundan sonra saat 9.00’da oy verenlerin sayısı 90’a ulaştı. Doksan da kutludur. Parlayan güneşle birlikte seçmenlerin sayısı da gitgide çoğalmaya başladı. Her seçmenin ruh hâlinde güçlü devletin mutlu geleceği için oy verdiği fark ediliyordu.

Seçim süreci anlatılırken kurulan cümleler işlevsel ilişkiyle kurulmuştur ve cümleler arasında uyum söz konusudur. Bu ifadelerde oy vermeye gelen seçmen sayısının, kutsal sayılan yedi sayısı ile bağlantısı belirtilmiş, ardından seçime katılımın artması dile getirilirken haber metnini oluşturan muhabirin sevinci ve umudu hissedilmektedir. Böylece geleneğe ait atıflarla seçime kutsiyet yüklenmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda metinde, seçmenlerin moralini olumlu değerlendirerek, **seçime katılım**, oy verme işleminden duyulan memnuniyet dile getirilmiştir.

Sözcük Seçimleri: Metinde seçimi tanımlayan, en sık kullanılan sözcükler; âdil, yasalara uygun ve demokratiktir. **Böylece seçimin ve buna bağlı olarak seçilmişin meşruiyeti sağlanmaya çalışılmıştır.**¹⁷⁹

Retorik: Metinde seçim bayram havasında tasvir edilmiş, **seçime katılımın** yüksek olduğu sıklıkla vurgulanmıştır. Yurdun farklı bölgelerinde seçmene yöneltilen soruların cevabı hep ya N. Nazarbayev’dir ya da “*Ekonomisi gelişip, güzelleşen Kazakistan ile bu memleketteki milletlerin barışı ve birlikteliğini koruyan adaya oy verdim*” ifadesinde olduğu gibi onu işaret etmektedir. Hatta “*muhalif fikir*” diye belirtilen bir ifadede yurtdışındaki muhalif vekillerin de “*ülkede yapılan seçimin yasal olduğunu ve şimdiki Cumhurbaşkanının açık zafere ulaştığını kabul ettikleri*”, seçimin “*halkın muhalefete değil, N. Nazarbayev’e inandığını gösterdiği*” ifadelerine yer verilmiştir. Böylece N. Nazarbayev’in “*zaferinin*” yurtdışındaki muhalifler tarafından da kabul edildiği özellikle belirtilmiştir.

Metinde öne çıkan **seçime katılımın** yüksek olduğu, seçmenin seçime kendi iradesiyle ve yüksek moralle geldiği, **seçimin adil ve demokratik olduğu** vurgusuyla buna **ikna sağlayabilmek** için özellikle gözlemcilerden direkt alıntılara yer verilmiştir. Metinde seçmenlerin seçimleriyle ilgili muhabirlerin yönelttiği soruların cevapları da bulunmaktadır. Bunun sonucunda seçmenlerin N. Nazarbayev’i desteklediği ve ona oy verdiği görülmektedir. Metnin derin yapısında ise seçimin halka dayandığı ve demokratik olduğu, halkın mevcut siyasî yönetimden memnun olduğu ifade edilerek, özellikle seçimin meşruiyetini sağlamaya yönelik çaba görülmektedir. Metnin bütününde söz konusu olan tüm alıntılarla seçimin adil ve yasal geçtiğinin kanıtlanmasının hedeflendiği görülmektedir.

¹⁷⁹ “Liberal ve Demokratik hükümet anlayışlarına göre, meşruiyet toplumsal konsensüsten kaynaklanmalı ve ona dayanmalıdır” (Therborn, 2008: 117) Metinlerde de, meşruiyet siyasî iktidarın devamını sağlayan temel unsur olarak görülmektedir.

6.2.1.7. Egemen Qazaqstan 9 Aralık 2005 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Seçim açık, şeffaf geçti (Bkz. EK 27)

Spot:

Uluslararası toplulukların vekilleri uzak ve yakın yabancı ülkelerden gelen gözlemciler, bilimsel araştırma enstitülerinin uzmanları, dünyanın lider medya kuruluşları Kazakistan'daki Cumhurbaşkanlığı seçiminin sonuçlarını açıklamaya devam etmektedir.

4 Aralık 2005'te gerçekleşen seçimin Avrupa Birliği gibi seçimi gözlemleyen birliklerin ve muhalefetin iddia ettiğinin ve AGİT raporunun tersine¹⁸⁰, yasalara uygun geçtiğine inandırmak amacıyla, seçim sonraki haberlerin pek çoğunda “açık ve net” ve benzeri ifadeler ön plana çıkarılmıştır. Haberin spotunda seçim sonuçlarının uluslararası gözlemciler ve uzmanlarca takip edildiği özellikle belirtilmektedir.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu: Haberin başlığında belirtildiği gibi seçimin açık ve net geçtiğini ispatlayabilmek amacıyla yetkililerin ve uzmanların açıklamalarına yer verilmiştir.

Haber Kaynağı: Haberin kaynağı belirtilmemiştir.

Yorum: Seçim sonrasında çeşitli ülkelerde Kazakistan'daki seçimlere dair haberler yayımlanmıştır. *Egemen Qazaqstan* gazetesinin bu sayısında bu haberlerden

¹⁸⁰AGİT başta olmak üzere, ABD Dış işleri Bakanlığı, Avrupa Birliği ve bazı uluslararası örgütlerin gözlemcileri bu seçimi olumsuz değerlendirerek “Seçimin uluslararası standartlara uygun olmadığı” gerekçesiyle eleştirmişlerdir (Azattık Radiosu, *Qazaqstandağı Prezident Saylawı hronikası*, <https://www.azattyq.org/a/kazakhstan-election/29898554.html>, Organization for security and co-operation in europe “Qazaqstan Respublikası, Prezidenttik Saylawı, 2005 jılğı 4 jeltoksandağı saylawdı bakılaw jönindeqi EKIU/DIAKB missiyasınıñ korıtınqı esebi, (21.02.2006), <https://www.osce.org/kk/odihr/elections/kazakhstan/18153>, 21.02.2006 , erişim tarihi 30.06.2020).

olumlu olanlara yer verilmiş ardından “*Bu kez seçimin yasallığı ve onun sonucu hakkında kimse kuşku duymuyor*” şeklinde seçim sonucundaki kuşkuları bertaraf eden ve AGİT’in açıklamalarını görmezden gelen bir ifade kullanılmıştır.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Büyük bölümü alıntılardan oluşan haber metninde uzun cümleler “*dedi, söyledi, açıkladı, altını çizdi*” gibi yüklemlerle tamamlanmıştır. Bu açıklamalarda seçimi sadece olumlu değerlendiren alıntılar yapılmıştır:

“Le suar” Belçika basını “muhteşem tekrar seçilme” başlıklı bir makale yayımlayarak Kazakistan’ın şimdiki cumhurbaşkanı Orta Asya’nın komşu ülkelerinden oldukça farklılaşan güçlü ekonomik gelişme ve siyasî istikrar sayesinde tartışmasız itibara sahip olduğunu söyledi.

Böylece metinde, Kazakistan’ın siyasî ve ekonomik gelişmesinin ön plana çıkarılarak övüldüğü ve seçim sonucunun sadece olumlu cümle yapıları ile olumlu değerlendirildiği alıntılara yer verilmiştir.

Yerel Tutarlılık: Bu kez seçimin yasallığı ile onun sonucu hakkında kimse kuşku duymuyor. Kazakistan’ın özel stratejik anlamı bölgedeki liderliği ve ülkenin uluslararası yüksek itibara ulaşmasında Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev’in rolünün altı çizilmiştir.

Sözcük Seçimleri: Egemen iktidarın söylemlerine yer verilen haber metninde “*ekonomik gelişme, siyasî istikrar*” ifadeleri vurgulanmıştır. Seçim sonucunda da N. Nazarbayev’in seçilmesiyle uzman değerlendirmelerinden bunun devam edeceği ön görülmüştür.

Retorik: Haberde seçimin adil geçtiğini ve ülkenin gelişmekte olduğunu kanıtlamak ve okuru buna inandırabilmek için birden fazla uzmandan ve dış basında yer alan haberlerden alıntılara yer verilmiştir:

“Le suar Belçika basını “muhteşem tekrar seçilme” başlıklı bir makale yayınlayarak Kazakistan’ın şimdiki cumhurbaşkanı Orta Asya’nın komşu ülkelerinden oldukça farklılaşan güçlü ekonomik gelişme ve siyasî istikrar sayesinde tartışmasız itibara sahip olduğunu söyledi”. Le suar gazetesinde yer alan N. Nazarbayev’in seçilmesini “muhteşem” olarak değerlendiren ve ONUN siyasî lider imajına katkı sağlayan bu ve benzeri haberlerden alıntılar yer almaktadır. Gazetenin, seçimden sonra seçimin meşruiyetinin iknasını hedeflediği görülmektedir.

6.2.1.8. Egemen Qazaqstan Gazetesi 09 Aralık 2005 Tarihli 2. Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Halk Vaat Edenlere Değil, Vaadini Yerine Getirenlere İnaniyor (Bkz. EK 28)

Haber Girişi:

Almatı’da “Seçimi Denetleme Komitesi” Cumhuriyet Toplumsal Birliğinin (“Saylawdı Kadagalaw Komiteti” respublikalıq koğamdık birleştiği-SKK RKB) Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı seçiminin sonuçlarına dair basın toplantısı oldu. Orada SKK RKB Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı seçiminin sonuçları hakkında hazırladıkları raporu ilan ederek siyasî kampanya hakkındaki düşüncelerini paylaştı.

Haberde, seçim komitesi başkanı Kuanış Sultanov’un seçim hakkındaki açıklamasından yapılan alıntı başlığa taşınmıştır. Bu söylem diğer adayların sadece vaatte bulunduğu, N. Nazarbayev’in ise vaatlerini yerine getirdiği, bu sebeple de halkın güvenini kazandığı inancını ortaya koymaktadır.

Fotoğraf: Haberde fotoğraf kullanılmamıştır.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Haber metni, seçim sonrasında, Seçimi Denetleme Komitesi Cumhuriyet Toplumsal Birliğinin Almatı’da gerçekleştirdiği basın toplantısı hakkındadır. Toplantıda Cumhurbaşkanlığı seçimine dair olumlu fikirlere yer verilmiştir. Sonuç olarak, seçim öncesi kampanya seviyeli rekabetle gerçekleşmiş, seçim yasaya uygun geçmiş ve seçmenler kendi seçimlerini özgür bir şekilde yapmışlardır.

Haber Kaynağı: Bakıt Baldarina

Yorum: Haber metninin muhabiri tarafından seçim öncesinde adayları destekleyen gruplar arasında sorun yaşanmaması önemli bir ayrıcalık olarak değerlendirilmiş ve bunun “*siyasî kültür seviyesinin oldukça artmasının ve Kazakistanlı seçmen geleneğinin oluştuğunun açık görünüşü olduğu kesin*” ifadesiyle şüpheye yer vermeden seçim sürecinde ülkedeki siyasî atmosferin olumlu sunulduğu ve bunun kültür seviyesinin artışı olarak yorumlandığı görülmektedir.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Metinde seçmen ve gözlemcilere aktif cümle yapılarıyla yer verilmiştir. Böylelikle seçimin halkın/seçmenin iradesi olduğu ve bir sonraki cümlede de seçimin kontrolünde görev alanların eylemleri sebebiyle seçimin yasaya uygun geçtiği özellikle belirtilmiştir:

“Bu nedenle, seçimin en önemli sonucu, Kazakistan vatandaşlarının kendi seçimini özgür bir şekilde bildirmesidir”,

“Cumhuriyet kapsamında SKK RKB’nin seçimin 4588 gönüllünün seçim yerlerindeki oy verme ve oyları hesaplama sürecini, aynı zamanda köylerde 2 binden fazla kişi kontrol etti. Onların hepsi kendilerine verilen işi doğru bir

şekilde yaparak, seçim prosedürlerinin uygulanışının seçim yasasına uygun olduğunu da gözlemledi”.

Metinde yer alan hemen tüm cümleler olumlu anlama sahiptir. Seçim ve seçim sonucu olumlu sunulmuş ve seçimde yasa dışı bir durumun olmadığı vurgulanmıştır. Böylelikle seçimin meşruiyetini sağlamaya yönelik ifadelerle N. Nazarbayev’in Kazakistan’ın gelişmesine yaptığı katkının sonucu, “haklı zafer” olarak değerlendirilmiştir.

Yerel Tutarlılık:

Seçimdeki büyük zafer ülke ekonomisinin, hızla gelişmesinin Kazakistan’ın dünyanın gelişen elli ülkesinin sırasına girmeye çalışmasının ve diğer büyük başarılarının meyvesidir. Seçim zamanında Kazakistanlıların “şimdi vaat edenlere değil, şimdiye kadar vaadini yerine getirenlere inanıyoruz” diye göstermesi de bu yüzden.

Örneğinde olduğu gibi cümleler arasında referansal ilişkiyle seçim sonucunun “zafer ve başarının meyvesi” ifadeleriyle yer aldığı görülmektedir. Seçim sonucunun açıkça zikredilmese de N. Nazarbayev’in siyasî başarısına işaret ederek bunun sonucu olduğu ima edilmiştir. Gazetenin bu zamana kadarki inancı ve tutumlarına bağlı söylemleri tutarlıdır.

Sözcük Seçimleri: Metinde, seçim, seçmenin “siyasî iradesi” olarak vurgulanmıştır. Seçim ile “açık ve adil” sözcüklerinin birlikte kullanılması, seçimin meşru şartlarda gerçekleştiğini ön plana çıkarılmaktadır.

Retorik: Metinde seçim sonucunun halkın iradesi olduğu, N. Nazarbayev’in kazanmasının zafer olduğu ve Kazakistan’ın gelişmekte olan ülkeler arasında olduğu dile getirilirken, gelişmeye devam edeceği ön varsayımıyla temennide bulunulmuştur. Metinde doğrudan alıntılar yapılmıştır.

6.2.1.9. Egemen Qazaqstan 30 Aralık 2005 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Halk Nursultan Nazarbayev’i, Evrimsel Gelişimi Seçti. (Bkz. EK 29)

Haber Girişi:

Tarihe karışan 2005 yılı halkımızı da, halkçılığımızı da büyüten özel bir yıl oldu. Bu yılın en temel özelliğinin Kazakistan’da Cumhurbaşkanlığı seçiminin yapılması ve Ulusun lideri Nursultan Aбиşoğlu Nazarbayev’in Batılı siyasetçiler ve siyaset bilimcilerin, siyasî uzmanların söylediği gibi üstün bir zafere ulaşması olduğunu söylemek gerekir.

Başlıkta seçimin halka ait olduğu vurgulanmış ve ülkede öngörülen gelişim benzetme yoluyla “evrimsel gelişim” olarak değerlendirilerek N. Nazarbayev’in seçim sonucunu güçlü izlenim yaratacak abartılı ifadeyle sunduğu görülmektedir. Haber metninin başlığı da haberin içeriğiyle uyumludur. Haber metninin girişinde seçimin gerçekleştiği zamana özel önem atfedilmiş, seçim olayının sonucunun önemi ise “*Batılı siyasetçiler ve siyaset bilimcilerin siyasî uzmanların söylediği gibi*” ifadesiyle N. Nazarbayev’in seçimi kazanmasının ülke dışındaki kabul edilirliliği vurgulanmıştır.

Şematik Yapı

Ana Olayın Sunumu: Seçim sonucunun değerlendirildiği haber metninde, halk N. Nazarbayev’i desteklemiştir ve seçimin olumlu gelişmelere sebep olacağı öngörülmüştür.

Yorum: Egemen ideolojiye paralel biçimde metinde seçim sonucu yazar tarafından olumlu sunulmuş ve ülke için kazanç olduğu dile getirilmiştir:

“Seçime katılan Kazakistanlıların yüzde 91,15’inin Nursultan Nazarbayev’i destekleyip, ona oy vermesi halkımızı ayakta tutan siyasete büyük destek vererek, halkın gelecekte yapılacak işlerin Kazakistan’ı güçlendirip Kazakistanlıların yaşam kalitesini arttırmaya büyük katkı sağlayacağına olan büyük inancını da bildirdi.”

Seçim sonucunda N. Nazarbayev’in kazanmış olması, halkın iradesidir. Metne göre halk Nazarbayev’in yürüttüğü siyasete destek vermiştir. Egemen söylemde [halkın siyasî hayata katılımı anlamına gelen seçimlerde] Kazakistanlıların %91 oyunu tek bir adaya vermiş olması halkın egemenliğini işaret etmektedir.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Metinde

Seçime katılan Kazakistanlıların yüzde 91,15’nin Nursultan Nazarbayev’i destekleyip, ona oy vermesi, halkımızın dik durmasına imkan sağlayan (mevcut) siyasete olan büyük destekle beraber, gelecekte yapılacak işlerin Kazakistan’ı güçlendirip Kazakistanlıların yaşam kalitesini arttırmaya büyük katkı sağlayacağına olan büyük inancını da bildirdi.

İfadesinde olduğu gibi uzun ve karmaşık cümle yapıları mevcuttur. Bu ifadede seçmen ile N. Nazarbayev’in karşılıklı ilişkisinin seçim üzerinden değerlendirildiği görülmektedir. Metne göre, N. Nazarbayev’in siyaseti halkın dik durmasını sağlamış, halk da buna destek vermiş, seçimin sonucu da halkın N. Nazarbayev’in faaliyetlerinin Kazakistan’ı geliştireceğine ve Kazakistanlıların yaşam kalitesini artıracığına olan inancını göstermiştir. Bu ifadelerden varılacak sonuca göre N. Nazarbayev’in siyaseti ve yürüttüğü faaliyetler olumlu olup, halk tarafından bunlara değer verilmektedir. Seçim sonucu ülke yönetiminden memnun olan halkın tercihinin göstergesidir.

Yerel Tutarlılık:

Bütün halkın yüksek katılım gösterip, Ulusun Liderinin yanında bulunması tüm dünyanın kabul ettiği özel bir başarı. Bunun, yabancı ve uluslararası birliklerin gözlemcilerinin seçim sürecinin her anını kaçırmadan, kontrol edip, seçimin açık ve adil geçtiğini söylemesinin de başarı olduğunu göz önüne alırsak, şimdiki cumhurbaşkanı zaferinin anlamı derinleşecek. Halkın Nursultan Nazarbayev’i evrimsel gelişimi seçerek parlak geleceği tercih ettiği açıktır.

Metinde yer alan bu örnekte cümleler arasında nedensel ilişki görülmektedir. Bu ifadelerle göre, Cumhurbaşkanının seçim sonucunu (zaferini) anlamlı kılan şey, halkın katılımı, N. Nazarbayev’in yanında olması/onu desteklemesi ve gözlemcilerin seçimi olumlu değerlendirmeleridir. Tüm bu ifadeler, N. Nazarbayev’in halkın iradesiyle seçildiği, seçimin iyi gözlemlendiği, adil geçtiği, seçim sonucunun dünyada kabul edildiği ve özellikle bunun “başarı” olduğu sonuç olarak seçimin meşruiyeti vurgulanmaktadır. Böylece gazetenin metinlerinde seçimden sonra halk, doğru seçim yaptığına ikna edilmeye çalışılmıştır.

Sözcük Seçimleri: Seçim sonucu “özel başarı” olarak nitelendirilmiştir. Halkın güvendiğine kendi yönetimini vermesi, seçmiş olması “dizginini vermek”, halkın Nazarbayev’i seçmesi halkın “ön görülülüğü” olarak değerlendirilmiş ve seçmen N. Nazarbayev’i seçtiği için bir anlamda yüceltilmiştir.

Retorik: Metin boyunca, N. Nazarbayev’in halkın iradesiyle seçilmiş olması vurgulanarak seçimin meşruiyeti imalarla kanıtlanmaya çalışılmıştır. Seçim olumlu sunulurken ve muhaliflerin iddialarındaki olumsuzluklar göz ardı edilirken, seçimde her şeyin yasalara uygun gerçekleştiği yönünde ikna sağlanmaya çalışırken kaynak kullanılarak “Emek kahramanı Ziliha Tamşıbayeva’nın gösterdiği gibi bu seçimin neticesi yakındaki sadece yedi yılın değil, önümüzdeki yetmiş yılın gelişme yönünü belirleyecek” gibi ifadelerle seçimin ülkenin geleceği için önemini vurgulandığı

görülmektedir. Ayrıca seçim propagandası döneminde N. Nazarbayev'in pankartlarında da yer verildiği gibi “Bizim parlak geleceğimiz” sloganı ile sunulmasına göndermede bulunarak “Halkın Nursultan Nazarbayev'i, evrimsel gelişimi seçerek parlak geleceği seçtiği açıktır” ifadesiyle gazetenin inancına uygun biçimde N. Nazarbayev'in seçilmiş olmasının gelecek için umut olarak değerlendirilmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

6.2.1.10. Egemen Qazaqstan Gazetesi 31 Aralık 2005 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

Başlık: Yıldızı Parlayan Yaratıcılık (Bkz. EK 30)

Haberin başlığı (*Juldızı Jarkın*) şansı dönen, bahtı açık (*Fraziologiyalyk Sozdik*, Kenesbaev, 2007: 271) anlamına gelen bir deyimle başlamış ve egemen söylemde Nazarbayev'in siyaseti için kullanılan yaratıcılık “*jasampazdık*” ifadesi seçim sonucunun da değerlendirildiği metinde olumlu bir şekilde yer almıştır.

Haber Girişi:

Geçmekte olan yıldaki en önemli olay, Cumhurbaşkanlığı seçimi oldu. Bu Cumhurbaşkanı Nursultan Aбиşoğlu Nazarbayev'in önümüzdeki yedi yıl için tekrar seçilmesi ülke halkının en büyük zaferi. Bu olayı halk bir yıl boyunca bekledi. Bazılarının gönlüne şüphe düştüğü zamanlar da oldu. Başka ülkelerde çeşitli devrimler olup, muhalefetin, kavganın sesi yükseldiği zamanlarda bu dünya kötülüğe dönmemiş diye korkan da oldu. Bu yanıştan kurtulmanın bir yolu vardı. O (da) şimdiki cumhurbaşkanına destek vermek. Bu yolu seçip, Kazakistan halkı zafere erişti.¹⁸¹

¹⁸¹Bu dönemde egemen ideoloji tarafından seçim sonucunun tek bir kişinin kazancı olmadığı, ülkenin kazancı olduğu ve N. Nazarbayev'in seçilmesinin, ülkenin stratejik olarak gelişmesinin tercihi olduğu ifade edilmiştir (A. Aldabergen, (09.12.2005) “Senim jalkı bolmaydı” Egemen Qazaqstan.

Haberin girişinde haberin içeriğiyle uyumlu şekilde N. Nazarbayev'in seçilmiş olmasının memnuniyeti ülkeyi olası olumsuzluklardan kurtardığı iddiasını taşıırken, seçimi kazanmış olması “*halkın en büyük zaferi*” olarak nitelendirilmiş böylece seçim sonucunun halkın insiyatifi olduğu tekrarlarla vurgulanmıştır.

Fotoğraf: Haberde N. Nazarbayev'in masa başı [çalışırken] fotoğraflarına yer verilmiştir.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu: Metinde, sonucun ülke ve ülke halkı için ne kadar doğru bir seçim olduğu vurgulanmaktadır:

Halk kendi desteğini yüzde 91,15 oy vererek gösterdi. Çok yüksek bir gösterge. Bazıları onu çok fazla görüyor. Halka seçme imkânı verildi. Şimdi bu halk sunulanın içinden en iyisini seçmişse, bunun için onu suçlayabilir misiniz? Halk gelişip ileri gitmiş, dünyadaki gelişmenin en yüksek hızına ulaşmışsa, çoğunluk bu lideri seçmese, kimi seçecekti?

Metinde ana olayın sunumuyla birlikte seçim sonucunda haklı olarak N. Nazarbayev'in kazandığı belirtilmiş ve desteklenmeye devam edilmiştir. Adaylar içinde tek doğru seçimin N. Nazarbayev olduğu iddia edilirken, Kazakistan'ın dünyadaki gelişme hızını hatırlatarak bunu yapan liderin N. Nazarbayev olduğu ve halkın da bunun sonucunda doğal olarak ona oy verdiği ve özellikle seçim sonucunun “*halkın isteği*” gibi olduğu böylelikle halkın egemenliğinin vurgulandığı görülmektedir.

Esas olarak N. Nazarbayev'in yüzde 91 oy almasına dair olan ve seçim sonucunun taraflı değerlendirildiği bu haber metninde, sonucun Kazakistan halkının zaferi olduğu vurgusu, diğer adayların Nazarbayev seviyesinde olmadığı, halkın güvendiği kişiye oy verdiğini, seçim sonucunun gözlemciler ve uluslararası kuruluşlar tarafından olumlu değerlendirildiği, Nazarbayev'in seçilmesinin, istikrarın seçilmesi demek olduğu

belirtilerek, metin boyunca N. Nazarbayev'in seçim sonucundaki haklı kazancı, bu kazancın halkın isteği olduğu ön plana çıkarılmış ve ayrıca Nazarbayev yüceltilerek imajına katkı sağlanmıştır.

Haber Kaynağı: *Egemen Qazaqstan* gazetesinin muhabirleridir.

Yorum: Haberde olay taraflarının adaylar ile ilgili yorumlarına ve seçim sonucunda Nazarbayev adına gelen tebrikler doğrudan alıntılanmıştır. Nazarbayev'i öven ve yücelten bu kutlamaların hemen hepsine yer verilerek Nazarbayev'in otoritesine katkıda bulunulmuştur.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı:

Metindeki tüm cümleler olumlu anlama sahiptir. Metindeki cümlelerde dikkati çeken, soru cümlelerinin aşağıdaki ve benzer örneklerdeki gibi cevap beklentisi olmayan daha çok öne sürülen inancı onaylatmaya yönelik oldukları görülmektedir:

Halka seçme imkânı verildi. Şimdi bu halk önerinin içinden en iyisini seçse, bunun için onu suçlayabilir misiniz?

Çoğunluk bu lideri seçmese, kimi seçecekti?

Halk, (devrim olan) ülkelerin yöneticilerinin avuç açıp, yardım dileyip geldiğini de görüyor. Onlardaki istikrarsızlıktan da haberdar. Böyle bir duruma niye düşün?

Bu cümlelerde halkın N. Nazarbayev'i seçmekten başka şansının olmadığı iddia edilirken, olumsuz örnekler sunularak, N. Nazarbayev'in adaylar içinde en iyisi olduğu, halkın desteği ile seçimi kazandığı dile getirilirken, N. Nazarbayev ile istikrarın devam edeceği iddia edilmiştir.

Yerel Tutarlılık: Metindeki cümleler arasında işlevsel ilişki söz konusu olup, haber girişinde olduğu gibi cümlelerdeki önermeler sonraki cümlelerde açıklanmıştır:

Geçmekte olan yıldaki en önemli olay, Cumhurbaşkanlığı seçimi oldu. 2. Bu Cumhurbaşkanı Nursultan Aбиşoğlu Nazarbayev’in önümüzdeki yedi yıl için tekrar seçilmesi ülke halkının en büyük zaferi. 3. Bu olayı halk bir yıl boyunca bekledi. 4. Bazılarının içine şüphe düştüğü zamanlar da oldu. 5. Başka ülkelerde devrimler olup, muhalefetin kavganın sesi yükseldiğinde, bu dünya kötülük için dönmemiş diyenler de oldu. 6. Bu yanıştan kurtulmanın bir yolu vardı. 7. O da şimdiki cumhurbaşkanına destek vermek. 8. Bu yolu seçerek, Kazakistan halkı zafere erişti.

Buna göre halkın N. Nazarbayev’e destek vererek onu tekrar seçmesi, halkın zaferidir. Seçim sonucunda kazananın halk olduğu ima edilmiştir.

Sözcük Seçimleri: Metindeki seçim sonucu halkın “zaferi” olarak nitelendirilmiştir. Metin boyunca bunun tekrar edildiği görülmektedir. “Kazakistan halkı zafere erişti”, “Kazakistan halkı kazandı”, “halkın dileğinin zaferiydi”, “halkın bu zaferinin değerini bilmemiz gerekiyor” gibi ifadelerle seçimin demokratik şartlara uygun biçimde ve halkın isteği ile sonuçlandığı, seçim sonucunun halkın iradesinin olduğu ön plana çıkarılmıştır.

Retorik:

Metinde seçimin meşruiyetini sağlamak için ve seçimin olumlu geçtiğinin iknasını sağlayan tanık ifadelerine yer verilmiştir.

Çaresi tükenenler seçimin doğru geçtiğinden şüphe ediyor. Bugüne kadar çeşitli düzeyde net cevap verildi. Seçimi denetleyen uluslararası organizasyonlar Kazakistan’daki cumhurbaşkanlığı seçimin demokratik standartlara uygun olduğunu belirtti. Buna sayısız örnek verilebilir. Söyleyelim, Kaspiy haber

merkezinin Lord Parkinson'un yönettiği gözlemciler delegesi "Cumhurbaşkanlığı seçiminin ilerlemenin en önemli adımı olduğunu, seçimin gerçek manada mücadeleyle geçtiğini, seçmenlerin adaylar arasında net seçim yapma imkânı olduğunu, seçimin temiz geçtiğine (dair) şüphe etmenin sebepsiz olduğunu söyledi",

Tüm seçim sürecini gayretle kontrol eden bu Kaspıy haber merkezinin "4 Aralık'taki seçim en özgür, adil ve en açık seçim oldu" şeklindeki açıklaması diğer gözlemcilerin fikirleriyle aynıdır.

Aynı zamanda metinde yer alan mecaz ifadeler; gazetenin inancını ortaya koymaktadır. Seçimde N. Nazarbayev'i destekleyerek doğru seçim yapmış olan seçmenin "gözü açık, ak ile karayı ayırdı" gibi ifadelerle olumlu bir faaliyet yaptığı dile getirilmiştir. Seçim sonucunun "yaratıcı işin yıldızının parlaması" olarak değerlendirilmesi ile de N. Nazarbayev in siyasetine yakıştırma olup, seçimi kazanması ile şansının dönmesi hem seçmen, hem seçim sonucu, hem de N. Nazarbayev olumlu sunulmuş ve seçim sonucunda aslında kazananın halk olduğu ifade edilmiştir. Bunun vurgulanmasıyla seçimin halkın iradesi olduğu öne çıkarılmaktadır. Metinde seçmenin seçime dair (varsa) şüphesini gidermek (muhalafetin iddialarına karşı) ve seçimin meşruiyetinin iknasına yönelik bir çaba görülmektedir

6.2.2. 2005 Yılı Cumhurbaşkanlığı Seçim Dönemindeki Muhalif Gazete Haberlerinin Analizi

6.2.2.1. Jas Alaş 10 Kasım 2005 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Bizim "parlak geleceğimiz" kim? (Bkz. EK 31)

Haber Girişi:

Düğünün kendisinden çok onu beklemek daha heyecanlı. Seçimin olacağı beklentisi ise tek başına bir “zorluktur”. İnanmıyorsanız etrafınızdaki mevcut hareketlere bir bakın. Bir aday tüm dünyaya şöyle bir ilan etti. “Beni Kazakistan halkının hepsi destekliyor. Benim reklama ihtiyacım yok”. Şehir sokaklarındaki cumhurbaşkanlığına aday bu kişinin fotoğraflarından gözleriniz bıktıysa dışarı çıkın. Sonra kendisine oy vermeye çağırıp duran eski yeni tanıdık simalara gözleriniz çarpacak. O zaman böyle bir reklama kimin ihtiyacı var?

Haberin başlığı siyasî iktidara ait olan **“N. A. Nazarbayev, bizim parlak geleceğimiz!”** sloganına atıfta bulunarak başlamıştır, başlık haberin içeriği ile uyumlu şekilde oluşturulmuştur. Seçimin düğüne benzetildiği hazırlık sürecinin heyecanına dikkat çekildiği haber girişinde Cumhurbaşkanlığına tekrar aday olan ve iddialı açıklamalarda bulunan N. Nazarbayev’in *“bir aday, bu kişi”* denilerek kişiliksizleştirdiği ve seçim öncesi eylemlerinin olumsuz sunulduğu görülmektedir. Ayrıca en çok N. Nazarbayev’in afişinin olması ve sürekli reklamının yapılması eleştirilerek, adayın *“Beni Kazakistan halkının hepsi destekliyor, reklama ihtiyacım yok”* açıklamasıyla, sürekli reklamının yapılmasının çeliştiği ima edilerek tutarsız davrandığı imasında bulunulmuş, söyledikleri ile yaptıkları çelişen lider olduğu ima edilmiştir.

Fotoğraf: Haber metninde fotoğraf kullanılmamıştır.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Seçim kampanyası sürecinin değerlendirildiği haber metninde, propaganda için adaylara eşit şartların sağlanmadığı iddia edilmiştir. Ayrıca savcıların muhalif adayları engelledikleri, Almatı şehrinin girişindeki gümrüklerdeki aramalarda askerlerin, okunan gazeteleri kontrol etmeleri eleştirilmiştir. Metinde siyasî iktidarın gücünü kötüye kullandığı iddiası yer almaktadır.

Yorum: Diğer adayın halkla buluşmasının engellenmeye çalışıldığı iddiasıyla bu durumun trajikomik olduğu ifade edilirken,

*İktidardakilerin zavallı hareketlerine bakarak hem gülüyorsun hem de üzülyorsun. Buluşma yapmak için onlara (cumhurbaşkanlığı adaylarına) küçük bir kulüp veriyor. Kalabalık halk onun içine sığmadığı için dışarıda yapalım dese, aniden yasa uyduruyor. Yasa ve hakları iyi bilmeyen belediye başkanları değil, bundan ekmek yiyip (para kazanıp), eti yiyen, yağlı çorba içen savcıların kendisi*¹⁸² *tekrar aday olan ağabeyiniz herhangi bir yerde toplanan halkla buluştu ya, o zaman bunun da yasadışı olduğu anlamına mı geliyor!” diye sorulduğunda bu hoş görülmedi.*

Siyasî iktidara yönelik pek çok iddianın bulunduğu haber metninde yazar, Cumhurbaşkanlığı adaylarının seçim propagandaları yapmaları için fırsat eşitliği sağlanmadığını, usulsüzlük yapan savcıların yasalara uygun davranmadığını, hukuku kendi çıkarları için kullandıklarını ve N. Nazarbayev’ e ayrıcalık tanındığını iddia etmektedir. Özellikle siyasî iktidarın hukukun gücünü istismar ettiği ön plana çıkarılarak, siyasî yozlaşma ve seçim öncesi sürecin meşruiyeti sorgulanmaktadır. Metninde, N. Nazarbayev’in “tekrardan aday ağabeyiniz” söylemiyle N. Nazarbayev’in ötekileştirildiği ve aynı zamanda N. Nazarbayev taraftarlarının “onlar” imasıyla kutuplaştırılıp olumsuz eylemlerinin vurgulandığı görülmektedir.

Haber Kaynağı: Köşe yazarı Rısbek Sarsenbayulı’dır.

¹⁸² Bu dönemde muhalifler tarafından siyasî iktidarın seçimde yerel yönetimleri kendi çıkarları için kullandığı, devlet görevlisi olan valilerin mevcut iktidara hizmet ettikleri iddia edilmiştir. Benzer şekilde Altınbek Sarsenbayulı yazıldığı dönemde çok tartışılan “Kazakistan’da Adil Seçim Neden hayal?” adlı makalesinde bu haber metnindeki iddialara paralel olarak şu ifadeleri kullanmıştır: “Savcılık, şimdi sansür kurumu oldu. Seçim öncesi kampanya döneminde yeni mevkiye sahip oldu. Hangi basın yayınlanabilir, neyin yayınlanmaması gerekiyor, karar veren onlar. Seçmenlerin hangi filmi seyredeceğine de onlar karar veriyor. İzin verme, yasaklama, onların ellerindeki iş” (Jas Alaş 29.11.2005, Qazaqstanda Ädil saylaw nege arman?)

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Metinde cümle yapıları uzun ve bir hayli karışıktır. İdeolojik açıdan göze çarpan ise siyasî iktidar taraftarlarını “*onlar*” olarak kutuplaştırıp, onlara ilişkin ifadelerin olumsuz anlamda ve aktif yapıyla kurulmuş olmasıdır. “*Öyleyse o kişinin destekçileri her şeye bir neden arayan, bela arayan, vicdanını, onurunu (namusunu) satan, siyasî oyundaki kukla olduklarını fark edemeyen kaba (zorba) birileri mi oluyor?*” cümlesiyle aynı zamanda N. Nazarbayev destekçilerine ağır ithamlarda bulunup, metinde onların açıkça aşağılandığı görülmektedir.

Yerel Tutarlılık:

Almatı yakınındaki bir ilçe merkezinde “N. A. Nazarbayev, bizim parlak geleceğimiz!” diye yolun iki tarafını da kaplayan slogan asmış. Uzaktan görünen gösterişli büyük yazıya bakarak bilincin durgunlaşıyor. Bunu nasıl anlarsın? “Gençler, bizim geleceğimizdir”, “Komünizm, insanoğlunun parlak geleceği!”. Geçmişte ve şimdi bu propagandayı yapanlar bunda yenilik mi yapmış? Yoksa N. A. Nazarbayev, bizim geleceğimiz olacak kadar genç mi? Ya da belki bu adam Komünistlerin, Sovyet halkının gerçekleştirilmeyen hayali, “insanoğlunun parlak geleceği de Komünizm” mi dir? Vay be, propagandacılar ya! Hem güldürdünüz, hem de işleyişi mahvettiniz.

Cümlelerdeki önermelerin devamında nedensel olarak açıklandığı görülmektedir. N. Nazarbayev’in sloganı Komünizm döneminde yapılan propagandaya benzediği için eleştirilmiş ve N. Nazarbayev’in bu sloganla örtüşmediği ima yoluyla alaycı bir şekilde dile getirilmiştir. Metindeki iddialarla siyasî iktidardakiler ve destekçilerinin olumsuz eylemleri ön plana çıkarılmıştır.

Sözcük Seçimleri:

“Habar’ın” (Ulusal haber ajansı ve TV Kanalı)¹⁸³ insanları tatmin olana kadar gösterdiği bu “seçmen” o zaman kimi destekliyor? O kişiyi mi? Öyleyse o kişinin destekçileri her şeye bir neden arayan, bela arayan, vicdanını, onurunu (namusunu) satan, siyasî oyundaki kukla olduklarını fark edemeyen kaba (zorba) birileri mi oluyor? Gülmenizin de, üzülmenizin de sebebi bu.

Siyasî iktidar taraftarlarının ötekileştirildiği metinde, iktidar yanlısı kanalda manipülasyon uygulandığı iddiasıyla sürekli N. Nazarbayev’i destekleyen seçmene yer verildiği belirtilmiştir. N. Nazarbayev “o kişi” ifadesiyle kimliksizleştirilmekte ve metne göre onu destekleyenler, “ötekilerin” tanımı; “*bela arayan, vicdanını, onurunu (namusunu) satan, siyasî oyundaki kukla, zorba*” gibi aşağılayıcı ifadelerle olumsuz sunulmaktadır. Böylece haber metnini okuyan seçmen manipüle edilmektedir.

Retorik: Metinde, propaganda ile imamların cenazelerde her zaman söylediği sözlerle ilişki kurularak, seçim sürecinde gerçekleşen cenaze törenlerinde imamların söyledikleri seçim propagandası olduğu imasıyla, bu ironik bir şekilde yerilmektedir:

Seçim propagandası gücünün zirvesinde. O şimdi mezarları bile geziyor. Cenazeleri defnederken seçim virüsünü kapalı imamlar avuçlarını açıp şöyle diyor: “... merhumun canı cennette olsun... ülkemizde huzur olsun, padişahımızın

¹⁸³Fergana haber ajansı, Dariga Nazarbayeva’nın başta “Habar” haber adlı ajans başta olmak üzere medyada varlığına dikkat çekerek, Kazak medyasının öncelikle üst düzey yöneticilerin aldıkları kararları etkilediğini, medyanın gerçek sahiplerinin çoğunun sözde kurucuların arkasına saklandığını, sonuç olarak medyanın N. Nazarbayev’in kızı Dariga, damadı Timur Kulibayeva gibi isimlerin, siyasî iktidardakilerin ve elitlerin kontrolünde olduğunu açıklamıştır (Fegana, (16.05.2017) “*Kto vladayet sredstvami massovoy informatsiy Kazahstana?*” <https://www.uralskweek.kz/2017/05/16/kto-vladeet-sredstvami-massovoj-informatsii-kazahstana/> erişim tarihi:29.06.2020). Dolayısıyla, egemen iktidarın medya üzerindeki otoritesinin arttığına da göstergesi olarak kabul edilirse, bu bilgiler haber metnindeki sürekli ve sadece tek bir adayın yani N. Nazarbayev’in ayrıcalıklı reklamının yapıyor olduğunun iddiasını doğrulamaktadır. E. Herman ve N. Chomsky’in öne sürdüğü gibi egemen medya şirketleri, mülk sahiplerinin ve piyasa sahiplerinin, piyasa ile kâr amacı güden diğer güçlerin kesin kısıtlamalarına tabi olan çok zengin kişi ve yöneticiler tarafından kontrol edildiği, bu şirketlerin bankalar ve hükümetle de sıkı ilişkisi ve önemli ortak çıkarlarının olduğu, bunun da haberlerin seçimini etkileyecek ilk güçlü süzgeç olduğunu da (Bkz. Edward, S. Herman, Noam Chomsky (1999) Medya Halka Nasıl Evet Dedirtir, Minerva, İstanbul, s.47-38) göz önüne almak gereklidir.

sağlığı yerinde olup seçimde zafere ulaşsın! Allahu Ekber!”. Buna şimdi gülemezsin. Moralin bozulup üzülüyorsun. Hayal kırıklığına uğruyorsun.

İfadeleriyle metinde, her yerde N. Nazarbayev’in propagandasının yapılmasından şikayet edilmiş, seçim hakkında söz söyleyen imamı “seçim virüsü kapmış” olarak teşbihle ifade edilmiştir. Bu onların siyasî iktidarın etkisi altında olduğunu ima etmektedir. Yukarıdaki ifadede yer alan altı çizili kelimelerde alaylı ima ile seçim öncesi sürecin eleştirisi yapılmıştır. Aynı zamanda bu sistemin kendisinde yarattığı duygunun moral bozukluğuyla üzüntü ve hayal kırıklığı olduğunu da açıkça ifade ederek metni duygusal boyuta taşımıştır.

6.2.2.2. Jas Alaş 10 Kasım 2005 Tarihli 2. Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Yakıtın Siyasî Fiyatı (Bkz. EK 32)

Haber Girişi:

Gelecek ay cumhurbaşkanlığı seçimin olması ne güzel! Yakıtın fiyatı aniden yükseldiğinde hükümet derhâl işe başladı. 31 Aralık’a kadar ülkeden (yurtdışına) yakıt çıkarmayı yasakladı. Daha dün rafineriler ile, satıcılarla, yakıt istasyonu zincirleriyle anlaşma yaptı. Uzmanlar piyasadaki fiyatın böyle hızlı düzenlenmesinin önümüzdeki seçimle ilgili olduğunu düşünüyorlar. Yoksa, yönetici güçlerin yavaşlığı her zamanki gibi olacaktı.

Haberin başlığı haberin içeriği ile uyumlu olup, metin imalı bir giriş ile başlamaktadır. Habere ironik bir giriş yaparak, normal zamanda yöneticilerin yavaş çalıştığı iddia edilirken, seçim yaklaştığı için yakıt fiyatının hızlı bir biçimde düzeltilmesi alaycı bir üslupla sunulmaktadır. Siyasî iktidarın seçime yakın gerçekleştirdiği bu uygulama eleştirilmiştir.

ŞEMATİK YAPI

Ana olayın Sunumu ve sonuç: Haber metninin konusu yakıt fiyatlarındaki istikrarsızlıktır. Metinde, hükümetin bu değişkenliğe göz yumduğu ve yasanın tekelciliğe sebep olduğu iddia edilmekte böylece kanunun gücünün istismar edildiği iddiasında bulunmaktadır.

Yorum:

Piyasadaki fiyatın böyle hızlı düzenlenmesini önümüzdeki seçimle ilgili diye düşünüyorlar. Yoksa, yönetici güçlerin yavaşlığı her zamanki gibi olacaktı.

Haberin ideolojisine uygun biçimde uzmanların da böyle düşündüğünü ifade ederek haberdeki iddia desteklenmek istenmiştir. İddia ise, iktidarı elinde bulunduranların yavaş çalıştığı, ancak seçim yaklaştığı için işlerinin hızlandığıdır. Habere göre, yakıt fiyatındaki bu değişkenliğin sorumlusu yasal sistemidir.

Haber Kaynağı: Şingiz Mukan'dır.

B. MİKRO YAPI

Yerel Tutarlılık:

İlkbahar ve sonbahar dönemlerinde yakıt fiyatının yükselmesi uzun zamandır alışkanlık halini aldı. Eğer hükümet, her ihmâl olduğunda suçlulara ceza kesseydi belki şimdi fiyatı özellikle yükselten oyuncular da olmazdı. Gerçekte piyasadaki fiyatın bu kadar değişkenliğinden kimse sorumlu değil. Bunun ilk önce suçlusu kimdir? Tekelciliğe karşı ajans ve bu alanı düzenleyen yasa sistemidir.

İfadesinde cümleler arasında nedensel ilişki vardır, bu nedensel ilişki hükümetin eleştirisini yapmaya yöneliktir. Hükümetin görevini zamanında yerine getirmediği ve suçun önüne geçemediği, yakıtın piyasa fiyatının tek sorumlusunun (metinde suçlusu ifadesiyle iddia daha etkili sunulmuştur) yasa sistemi olduğu iddia edilmiştir.

Sözcük Seçimleri: Metinde ideolojik açıdan özelliği olan bir sözcük kullanımı söz konusu değildir.

Retorik:

Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev seçim öncesi programının temeli olarak piyasa ilişkilerindeki reformları ve ekonomik başarıları ele alıp, onun reklamını yapmakta birinciliği kimseye vermiyor. Buna rağmen herhangi bir vatandaşın, sıradan bir seçmenin aklında “ekonomi, ekonomi diyoruz, onun gelişmesiyle övünüyoruz. Bu zamana kadar neden yakıt piyasasını bir düzene getirmedik?” sorusunun olması çok normal.

“Ötekinin olumsuz eylemlerinin vurgulanması” stratejisiyle başta N. Nazarbayev olmak üzere, siyasî iktidarın eleştirildiği haber metninde “ekonomi ekonomi diyoruz” ifadesiyle N. Nazarbayev’e gönderme yapılmış ve yakıt piyasasını düzene koymadığı için eleştirilmiştir.¹⁸⁴ Reklamını yapılan, övülen ekonomik başarı ve piyasa ilişkilerindeki reformlara rağmen yakıt piyasasının düzelmiyor olması ön plana çıkarılarak bu yergi ile seçmen/okur manipüle edilmiştir.

“Gelecek ay cumhurbaşkanlığı seçiminin olması ne güzel!” ifadesi ironik olarak tercih edilmiştir. Metinde normalde işleri yavaş yürüten hükümetin seçim olduğu için işleri hızlandırdığı iddia edilmiştir.

¹⁸⁴ Muhalliflerin N. Nazarbayev siyasetinde en çok eleştirdiği konulardan biri olan ekonomiye dair muhalif siyasetçi Altınbek Sarsenbayuly’nın bu dönemdeki şu açıklamaları bulunmaktadır: “Her yıl 15 milyon vatandaşa 60 milyon ton petrol üreten bizim ülkemiz bu zararlı alışkanlıktan neden kurtulamıyor? Her bir Kazakistanlı başına 4 ton petrol üreten ülkede bu neden mümkün değil? Milyonlarca ton mineral ve hammadde üreten, bunların ülkede kişi başına birkaç tona denk geldiği! Şimdiki dünyada artan fiyat durumunda! Bu zenginlikten halk kendi payını alırsa, iktidara neden karşı çıksın? Adil toplum kuran başkanı desteklemeye neden devam etmesin?” Böylece muhalif inançta beklentinin ülkedeki mevcut ve zengin kaynaklardan halkın yararlanması ve adalet olduğu görülmektedir (Altınbek Sarsenbayuly, *Jas Alas* 29.11.2005 “Qazaqstanda ädil saylaw nege arman?”).

6.2.2.3. *Jas Alaş* Gazetesi 12 Kasım 2005 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Cumhurbaşkanı Allah'ın gölgesi mi? (Bkz. EK 33)

Haber Giriş:

Cumhurbaşkanlığı adaylarının propaganda faaliyetleri yoğun olarak yürütölmekte. Herhangi bir bayram toplantısında adayların broşürleri ve kitapçıkları dağıtılacak. Sokaklarda her yüz metrede bir asılmış Cumhurbaşkanımızın fotoğrafları göze çarpıyor. Gençlerin aklına aydınlar grubuyla, ünlü sanatçılar aracılığıyla etki etmek iktidarın en sevdiği iştir. Yakın zamanda Cumhuriyet Bayramı öncesinde “Family” parkında N. Nazarbayev'in propagandasını yapmak amacıyla geçit töreni gerçekleşti. Plana göre listeden kontrol edilerek gelen öğrenciler önceden ezberlenmiş sloganları yüksek sesle bağırdılar. Tribüne çıkan “Jas Otanlılar” ise “Birleşelim”, “Bir olalım” diye ilhamla slogan söyledi. Burada esas propaganda işleri ünlü şarkıcılara yüklenmiş.

Habere okur/seçmenin dikkatini çekecek bir başlıkla başlanmıştır. Tören sırasında bir şarkıcının N. Nazarbayev'i överken söylediği “Nursultan, Allah'ın yerdeki gölgesidir” sözü alıntılanmış ve metinde bu durum açıklanarak “Elime Kur'an kitabını alıp sayfalarına baksam Allah'a ortak koşmak affedilmez günahdır” şeklinde duruma açıklama getirilmiş. “Şarkıcı ağabey bunu bilmiyor muydu, yoksa kendisinin din yolunda olduğunu bir kere daha hatırlatmak mı istedi? Halk, önem verdiği sanat insanının siyaseti desteklemesini nasıl kabul eder acaba? Sanat siyasetten epey yüksekte yer almaktadır. Şarkıcılarımız bunu anlasaydı doğru olurdu” Sanatçının N. Nazarbayev'i yüceltmek amacıyla söylediği sözün Allah'a şirk koşmak olduğu belirtilerek, aslında N. Nazarbayev'e verilen kutsiyet ve sanatçıların siyaset yapıyor olması eleştirilmiştir.

Ayrıca N. Nazarbayev'i öven bu sanatçıların sanatın siyasetten üstün olduğunu anlamadıkları ima edilmiştir. Haber girişinde açıkça siyasî iktidarın, sanatçı ve aydınları kullanarak gençleri etkilemeye çalıştığı iddia edilmektedir. Ayrıca Cumhuriyet Bayramı'nda N. Nazarbayev'in propagandasının yapılması ve propagandanın önceden planlanmış olması vurgusuyla siyasî iktidarın olumsuz sunumuna haberin girişinden itibaren yer verilmiştir.

Fotoğraf: Haberde elinde N. Nazarbayev pankartları olan, meydana toplanmış halkın fotoğrafına yer verilmiştir.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Habere konu olan olay, seçim öncesi faaliyetlerdir. Cumhurbaşkanlığı adaylığı için oy toplama sürecinden başlayıp, siyasî iktidarın seçim öncesi propaganda faaliyetlerinin eleştirildiği ve sonuç olarak da seçimin adil geçmeyeceği iddiasının ortaya atıldığı bir haber metnidir.

Yorum:

Şehirde gazete okumak bir kenara, eğitim için isteksiz olan gençleri dile getirmesek de, şehirden uzakta günlük hayatıyla uğraşanlar muhalefetin etkinliklerinden bile habersiz. İşten yorulup gelenlerin ilgiyle izlediği televizyon. Televizyon ise sadece iktidar propagandası yapıyor. Bu fikirdeki gazete, dergilerin hacmi de son yıllarda iki katına çıkmış. "Cennet" hayat tanımlayan, problemi ortaya koymak yerine ikiyüzlülük yapan gazeteler, eğitimli olan gençlerin tümüyle canını sıktı. Onlar aşırılıktan bıktılar ve kendilerinden çok, halkın durumunu düzeltecek şeyleri arıyorlar.

Kendi işsizlerimizin çok olmasına rağmen dışarıdan uzman çağırma geleneği durmuyor. Tam tersi buna harcanan para kendi uzmanımızı yetiştirmeye

harcansa, çalışıp kapsamlı bir şekilde koşullar sağlansaydı, gençler maaşı az olan ağır işleri yapmazdı.

Metinde ülkedeki gençler iki grupta değerlendirilmiştir; iktidarı destekleyenler, medyanın etkisinde olanlar ve diğer tarafta medyanın gerçekleri haber yapmadığının farkında olan “eğitimli” olan, “aşırılıktan bıkan” kendini düşünmeyen “*halkın durumunu düşünen*” muhalif gençlerin tanımı yapılmıştır. Haber metnine göre, gençlerin az kazandıkları ağır işlerde çalışıyor olmasının sorumlusu ise iktidarın mevcut siyasetidir. Metinde, ülkedeki işsizliğe de dikkat çekilerek, yurtdışından getirtilen uzmanlar eleştirilmiş, bunun yerine ülkedeki gençler için koşulların sağlanmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Metinde genel olarak **medyanın yanlılığı, basının gerçekleri saklaması, işsizlik, adaletsizlik, bursluluk sınavlarındaki rüşvet, yürütülen yanlış politika iddialarıyla sistemin eleştirildiği** görülmektedir.

Haber Kaynağı: Haberde gençlerin, gazetenin ideolojisine uygun fikirlerine yer verilmiştir.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Metinde dikkat çekici olan, etken cümle yapılarında olumsuz eylemde bulunan **faillerin siyasî iktidar taraftarı** olmalarıdır:

“Bu geçit törenine doğru giderken biri Jarmahan Tuyakbay’ın broşürlerinden elimize birer tane verdi. Aklından bir şey geçmeden (öylece) kağıdı açık şekilde elinde tutan arkadaşımı bir genç tehdit ederek “kağıdı ver” diye uyardı: “Kim dağıtıyor?” diyerek rahatsız ettikten sonra kendi yolunda gitti. Bu “Jas Otanlıların” getir götür işini yapanlardan (uşaklarından) biri olsa gerek. Bu sadece bir örnektir”, “Öğrencileri isteyip istememelerine bakmadan listeye göre çağırıp dekanların imza attırdığı sık görülmektedir”.

Bu ifadelerle siyasî iktidar taraftarlarının seçimde vatandaşlara baskı uyguladığı iddia edilmektedir.¹⁸⁵

Yerel Tutarlılık: Haber metninde, cümleler yerel tutarlılığa sahiptir. Metinde, nedensellik ilişkisinin anlamsal olarak kurgulandığı görülmektedir. Diğer adaylara verilen oyların sayımında geçersiz sayılan imzalarda usulsüzlük yapıldığı iddia edilirken, ayrıca siyasî iktidarın gücünü kötüye kullanarak öğrencilere ve devlet çalışanlarına baskı uyguladığı, halkın korktuğu, bunun sonucunda N. Nazarbayev'in çok oy aldığı belirtilerek seçimin adil geçmeyeceği öngörüsünde bulunulmuştur.

Sözcük Seçimleri: Metinde siyasî iktidarı destekleyen gazete ve dergilerin çoğaldığı belirtilirken, medyanın ülkedeki olumsuzlukları haber yapmayarak iktidar yanlısı olduğu ithamıyla bu yaptıkları “ikiyüzlülük” olarak isimlendirilmiştir. Medyanın gerçekleri yansıtmayarak, ülkedeki problemlerden bahsetmeyerek her şeyi yolunda gösteriyor olması eleştirilmiş ve buna “*Cennet hayatı tanımlamak*” ifadesiyle yer verilmiştir. Böylece muhalif olan *Jas Alaş*'ın haber metninin bu söyleminde kendi grubunun olumlu tanımı, “onların” olumsuz sunumu sözcük seçimlerinden açıkça görülmektedir.

Retorik: Metindeki söylemlerin hedefi örtük olarak gençlerdir. Siyasî iktidarın etkisi altında olan medya ve emri altında olan resmî kurumlarca da özgürlüklerinin kısıtlandığı ima edilmektedir. Ayrıca okur/seçmen ülkede mevcut siyasî iktidarın baskısı nedeniyle “*adaletin*” olmadığına ikna edilmeye çalışılmıştır. Metinde **iktidarın tümüyle olumsuz sunularak**, seçim öncesinde gençlerin manipüle edilmeye çalışıldığı görülmektedir.

¹⁸⁵Bu iddiaya ek olarak, seçim sonucunda AGİT koordinatörü Bruce George da yaptığı açıklamada gerçekleşen seçimde ihlallerin olduğunu, seçimin uluslararası standartlara uygun olmadığını, basın özgürlüğünün sınırlandırıldığını, seçmenlerin haber alma haklarının kısıtlandığını ve üniversite öğrencilerine belirlenmiş adaya zorla oy vermeleri yönünde baskı uygulandığını belirtmiştir (*Jas Alaş* 06.12.2005 “AGİT: Älemdik standarttarğa say emes”).

6.2.2.4. *Jas Alaş* Gazetesi 17 Kasım 2005 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Mektuplar söylediğinde... (Bkz. EK 34)

Alt Başlık: Öneri mi? Talimat mı?¹⁸⁶

Haber Metninin Girişi:

Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev gelecek seçimde açık üstünlükle kazanacak. Bu söz, odasından çıkmadan yerinden kıpırdamadan kürek kemiğini tutup fal bakan bazı siyaset bilimcilerin fikridir. Halk içinde gezip gördüğümüzde durumun tamamen farklı olduğuna emin olduk. Elbette şimdiki Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev her şeye ulaşır (kurgu uzun) destekçileri de bir sürü. Demokratik Güçlerin¹⁸⁷ tek adayı “Adaletli Kazakistan için (Adilette Kazakistan үшін)” hareketinin lideri Jarmahan Tuyakbay’ın destekçilerinin sayısı medya üzerinde tahmin edilenden daha da çoktur. Başkaları ne derse desin, asıl

¹⁸⁶ Bu dönemde Cumhurbaşkanlığı seçim hazırlığının kontrolü hakkında 20 maddelik öneri (<http://www.akorda.kz/ru/events/glava-gosudarstva-podpisal-ukaz-o-merah-po-realizacii-izbiratelnyh-prav-grazhdan>) sunulmuştur. *Jas Alaş*’ın sayfalarına konu olan bu önerinin 13. maddesi eleştirerek seçim kaynaklarından gerektiği gibi faydalanılmadığı ve bu maddenin “Tüm adaylara eşit imkân verilmesi gerekir” ifadesini içeren madde ile ters düştüğünü dile getirmiştir. Haberin devamında J. Tuyakbay dışında Nazarbayev’e karşı başka “güçlü ve gerçek rakip olmadığı” açık olduğunu ifade ederek yorumun olduğu haber metninde ayrıca sebep sonuç ilişkisi kurularak J. Tuyakbay haricindeki adaylara (gerçek rakip olmadıkları için) hükümet tarafından baskı yapılmadığı iddiasında bulunmuştur. Bir başka iddiası şimdiki hükümetin devletin seçim kaynaklarını gereksiz yere harcadığıdır.

¹⁸⁷ Burada kastedilen Kazakistan Demokratik Güçler Birliği’dir (*Qazaqstanın demokratiyalıq küşteriniñ üylestirüw kenesi/ Координационный совет демократических сил Казахстана*) Bu Birlik, 15.10.2004’tarihinde Aqjol, Kazakistan Komünist Partisi ve Kazakistan’ın Demokratik Seçimi’nin girişimiyle kurulmuştur. Bu seçim döneminde birliğe bağlı muhalifler Cumhurbaşkanlığı seçimleri için Jarmahan Tuyakbay’ı aday göstermişler böylece J. Tuyakbay, 2005 seçiminde muhalefet tarafından gösterilen tek aday olarak kabul edilmiştir (Mamuşulu (22.02.2016). Jarmahan Tuyakbay aynı zamanda “Adaletli Kazakistan İçin” hareketinin başkanıdır. Bu hareket ise muhalifleri bir araya getirmek için 09.03.2005 tarihinde muhalif parti vekilleri, o dönemde mahkeme kararıyla durdurulan DVK üyeleri ve Kazakistan Demokratik Güçler Birliği’nin 11 üyesi tarafından kurulmuştur (Jeniskızı (09.03.2005).

*mücadelenin N. Nazarbayev ve J. Tuyakbay arasında olacağı şüphesizdir.
Tuyakbay'ı üçüncü, dördüncü sıraya koyanlar iktidarın destekçileridir.*

Haber metninin başlığından da anlaşılacağı gibi metinde okurlardan gelen mektuplara yer verilmiştir. Haber metninin girişi ise haber muhabirinin seçim hakkındaki yorumunu içermektedir. Buna göre, beş adayın katıldığı seçimde N. Nazarbayev'in tek rakibi “*Demokratik güçlerin tek adayı*” diye isimlendirilen Jarmahan Tuyakbay'dır. Haberde mücadelenin ikisi arasında olacağına inancının “*şüphesiz*” olduğunu belirtmiştir. Böylece diğer adaylar önemsiz hâle getirilerek, N. Nazarbayev'in tek rakibinin J. Tuyakbay olduğu iddia edilmiştir. Seçim öncesinde N. Nazarbayev'in açık farkla üstün geleceği yönünde tahminlerde bulunan siyaset bilimcileri falcılara benzeterek onların halkın fikirlerinden habersiz oldukları ifade edilmiştir. Dolayısıyla N. Nazarbayev'i destekleyen siyaset bilimciler de “onlar” kategorisinde olumsuz değerlendirilmiştir. Metinde N. Nazarbayev'in gücü kabul edilmiş, fakat diğer taraftan Tuyakbay'ın da destekçilerinin görünenden daha çok olduğuna dikkat çekilmiştir. Buna “*medyada tahmin edilenden daha çok*” ifadesiyle yer verilmiş olması, medyanın gerçekleri ve halkın durumunu yansıtmadığını da ima etmektedir.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu: Haber içerik olarak iki bölümden oluşmaktadır. Birincisi cumhurbaşkanlığına aday Jarmahan Tuyakbay'ın desteklendiği ve okur mektuplarının olduğu bölüm, ikincisi ise “Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Seçimini Hazırlığını Kontrol Etme Hakkındaki Öneri” adlı yasa teklifinin, adı öneri olsa da aslında “*öneri değil*” iktidar tarafından verilen bir “*talimat*” olduğu iddiasıdır. Metinde bunun irdelenmesi siyasî iktidarın otoritesine dikkat çekmeyi hedeflemektedir. Bir başka iddia da Nazarbayev'in tek güçlü ve gerçek rakibinin J. Tuyakbay olduğu yönündedir. Bu yüzden diğer adaylara hükümet tarafından baskı yapılmadığı, Tuyakbay ve Nazarbayev dışındaki adayların çok fazla seçmene sahip olmadığı/desteklenmediği, seçim

kampanyası sırasında siyasî iktidarın yasaya aykırı hareketlerinin iktidar yanlısı medya tarafından da eleştirilmeye başlandığı iddiasıyla iktidarın gücünü kötüye kullandığı iddiası ön plana çıkarılarak okur manipüle edilmiştir.

Sonuç: Halkın mektuplarına yer verilen haberin sonucunda gelen bu mektupların çoğunluğunun seçim kampanyası dönemindeki yasadışı durumlar ve demokratik güçleri destekleyen vatandaşlara baskı yapıldığı hakkında olduğu da belirtilmiştir. Böylece seçim öncesinde adil ve özgür bir ortamın olmadığı iddia edilerek seçimin de yasal olmayacağı öngörülmüştür.

Ardalan ve Bağlam Bilgisi: *Jas Alaş*’ın özellikle köşe yazılarında “Adaletli Kazakistan” hareketinin lideri Jarmahan Tuyakbay’ı desteklediği ve onu Nazarbayev’in tek rakibi olarak sunduğu görülmektedir. J. Tuyakbay’ın destekçilerinin medyada görünenden daha çok olduğu, Tuyakbay’ı üçüncü, dördüncü sıraya koyanların iktidarın destekçileri olduğu-(bunu kasıtlı yaptıklarını) ve halktan habersiz oldukları iddiasında bulunulmuştur. Kampanya sürecinde “*yasadışı durumların olduğu*” ve “*demokratik güçleri destekleyen vatandaşlara baskı yapıldığı*” iddiası özellikle vurgulanmıştır. Ayrıca iktidarın seçim kampanyasında devletin kaynaklarından sınırsız yararlandığı da iddia edilerek siyasî iktidar eleştirilerek olumsuz sunulmuştur. Metinde yer verilen *Jas Alaş* okur mektuplarının hepsinin içeriğinin aynı ve gazetenin ideolojisini yansıtır nitelikte olduğu mektuplarda:

Halkın bildiği, A. Baymenov ‘un aniden Emek ve Sosyal Güvenlik Bakanı olması onun bakan iken “nominal sosyal yardımın” çıktığını halk iyi biliyor. “Bu yardım sadece dut ağacı gibi çıplak olanlara verilecek ...” denilmesinden sonra sosyal yardıma muhtaç olanların elindeki son tavuğu ve koyununu kestiğini de hâlâ unutmadık. Eskideki Goloşekin zamanında hiçbir şey kalmasa da aşırıya gitmeyelim’in taa kendisi oldu...[açlık dönemini hatırlatılarak] Alihan, iktidar ile vals yaptıktan sonra asıl ciddi siyasî grup Nağız Aqjol Partisini kurup evraklarını

hazırlayarak 80 bin kişinin imzasını topladıktan sonra Adalet Bakanlığına teslim etmiştir. Adalet Bakanlığı bu evrakı hâlâ daha kaydetmiyor. Neden? Bilenlerin söylediğine göre, bu meselede de Alihan iktidar ile kendi aralarında anlaşmış gibi. İktidarın ilk amacı Aq Jol’u dağıtıp demokratik güçlerin arasına anlaşmazlık sokup onların ortak adayını çıkarmalarını engellemektir. ...Alihan’ın Cumhurbaşkanlığı mücadelesine katılmasının asıl amacı Cumhurbaşkanlığı değil.

Cumhurbaşkanlığına aday olan Alihan **Baymenov’un iktidarın adamı** olduğu iddialarıyla Baymenov’un daha önce yaptıkları hatırlatılarak seçmene ona güvenmemesi gerektiği mesajı verilmiştir. Ayrıca iktidarın muhalefeti dağıttığı ve kendi muhalefetini yarattığı iddiası ile bu adaya neden inanılmaması gerektiği örnekleriyle belirtilerek okur/ seçmen manipüle edilmektedir. Bununla birlikte iktidarın, metinde “*demokratik güçler*” olarak isimlendirilen muhalif yapılanmaya engel olduğu iddia edilmektedir.

Haber Kaynağı: Şadiyar Östemırlı’dır.

Yorum: Haber taraflarının yorumları iktidar karşıtı olan vatandaşların mektuplarıdır. Metinde, seçim öncesindeki durum göz önünde bulundurulduğunda “Batı medyasının sıkça kullandığı “*Nazarbayev’i seçme seçimi*” söyleminin “*gerçeklikten uzak olmadığına ispatlandığı*” yorumunu yapmakta, seçimin meşruiyetini sorgulamakta ve N. Nazarbayev’in gücünü kötüye kullandığı ima edilerek olumsuz sunulmaktadır.

Seçim kampanyası sırasında iktidar başındakilerin yasaya aykırı hareketlerini mektuplarda söylenen bilgilere benzer uygunsuz durumların olmasını iktidara yakın medyanın kendileri de eleştirmeye başladı.

İfadelerinden bu dönemde “*iktidara yakın*”, iktidarı destekleyen medyanın olduğu fakat henüz tamamen iktidarın kontrolünde olmayıp, onu eleştirebildiği dolayısıyla bu dönemde medyanın daha bağımsız olduğu görülmektedir.¹⁸⁸

B.MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Metindeki cümlelerin yapısında ideolojik ima bulunmamaktadır.

Basit cümleler ile isim cümleleri çoğunluktadır. Fakat metindeki cümleler anlam bakımından kesinlik bildiren cümleler ve ihtimal, belirsizlik bildiren cümleler olmak üzere ikiye ayrılabilir.

“Başkaları ne derse desin asıl tartışmanın N. Nazarbayev ve J. Tuyakbay arasında olacağı şüphesizdir”, “Halk içinde gezip gördüğümüzde durumun tamamen farklı olduğuna emin olduk”, “Seçimde yönetimin kaynağı gereksiz yere kullandığı çok net, açık görünüyor”, “Bu hareketi ile Hükümet “Nazarbayev”i seçme seçimi” diyen batı medyasının sıkça kullandığı, muhalefet için aforizmalara dönüşen bu kelimelerin gerçeklikten uzak olmadığını bir kere daha ispatlıyor gibi”, “Şimdiki hükümetin seçim kampanyasına devletin kaynağına dayanarak başladığı hepimizce malum”, “Seçimin neticesinin ilçe yönetimine gittikten sonra değişip çıkacağı geçen seçimlerin tecrübesinden iyi biliniyor”

Metindeki bu ifadelerde yer alan siyasî iktidara karşı iddialarla açıkça ideolojik kareye uygun biçimde “ötekinin kötü, olumsuz özellik ve eylemlerinin vurgulanması” ve “ötekinin iyi, olumlu, başarılı özellik ve eylemlerinin göz ardı edilmesinin” söz konusu olduğu görülmektedir. Metinde bu ifadelerle açıkça, iktidarın seçim için devletin

¹⁸⁸Metinlerin analizi o günün şartlarını da ortaya çıkarmaktadır. Bu dönemde basının siyasî iktidarı eleştirebildiği ve kısmen bağımsız olduğu metinlerin analiz sonuçlarından ortaya çıkmakla birlikte, muhalif Kazak gazeteci, *Jas Alaş* köşe yazarı Erik Rahim de benzer ifadelerde bulunmuştur. Rahim “Bağımsızlık sonrası Kazak Basını’nı iki döneme ayırmanın mümkün olduğunu belirterek, 2005’e kadar olan süreçte basının bağımsız olduğunu, sonrasında ise sansürün söz konusu olduğunu ifade etmiştir” (Erik Rahim ile 28.07.2017 tarihli röportaj, Almatı).

kaynaklarını harcadığı/ gücünü kötüye kullandığı seçim sonucunun önceden belli olduğu ve N. Nazarbayev'in kazanacağını herkesçe bilindiği, seçim sonuçlarına müdahale edildiği iddia edilerek gazetenin ideolojisine uygun biçimde seçimin meşru olmayacağı öngörülmüştür.

Yerel Tutarlılık:

Reytingi ve otoritesi halk içinde oldukça yüksek olmasına rağmen N. Nazarbayev'in kullandığı propaganda tekniği tam tersi etki yaratıyor demek, bunu gerçekten hisseden hükümet şimdiki devletin kaynağından yerli yersiz faydalanmaya mecbur. Bu hareketinden “yüksek üstünlükle, yani ne olursa olsun birinci turda ve %70-80 oy ile kazanmak gerekli” dedikleri gizli plan gibi görünüyor.

Örnekte olduğu gibi cümleler arasında işlevsel ilişki mevcuttur. Metinde, seçimi ikinci tura bırakmadan ilk turda yüksek oy oranı alabilmek için “*devletin kaynaklarının çıkar için kullanıldığı*” iddia edilmiştir. Aynı zamanda siyasî iktidarın propaganda amacıyla kaynakları boşa harcadığı, dolayısıyla gücünü kötüye kullandığı, seçimi kazanmak için gizli planı olduğu ve her şeyi mubah saydığı iddiasında bulunulmuştur. Böylelikle metinde “onların” (N. Nazarbayev, siyasî iktidarın) olumsuz sunularak (özellikle seçim öncesi eylemlerine dair iddialarda bulunularak) itibarı sarsılmaya çalışılmıştır.

Sözcük Seçimleri: Nazarbayev'in tanımında “*elleri uzun*” (*kurgu uzun*) her şeye ulaşır ifadesine yer verilmiş ve sahip olduğu gücü kabul edilmiştir. Aynı zamanda bu metinde diğer adaylar “*gerçek aday*” olmadıkları ve Nazarbayev'e karşı “*güçlü*” rakip olmadıkları iddiasıyla olumsuz mukayese yapılarak seçim sürecinde önemsiz hale getirilmişlerdir. Gazetenin bu dönemki tüm metinlerinde olduğu gibi N. Nazarbayev'in

gücünün meşru olmadığı imasıyla bunu sarmaya yönelik söylem stratejisi ön plana çıkmaktadır.

Retorik

Haber metninde, seçim kampanyası sırasında iktidarda olanların yasadışı hareket ettikleri, seçim öncesinde iktidarın kaynaklardan sınırsız yararlandığı ve seçim sonucunun il yönetimine gittikten sonra değişip çıkacağı iddiasıyla okur/seçmen iktidarın gücünü kötüye kullandığı ve usulsüzlük yapacağı konusunda ikna edilmeye çalışılmıştır.

“K. C. Cumhurbaşkanı seçiminin hazırlığını kontrol etme hakkındaki öneri” diye isimlendiriliyor. Genel olarak bu öneride 20 madde var. Onun içinde özellikle ilgimizi çeken üç madde üzerinde durmaya karar verdik. Böylece 13. Madde: “İstekliler ve komisyon üyelerine seçime maksimum yüzde yüz katılımı (muhaliflere oy verenler hariç) sağlama görevi verilsin. Cumhurbaşkanı destekleme ve ona oy verme propagandası yapacak genel anlatım faaliyetleri gerçekleştirilsin.” Şimdi bu sözün anlamının derinine inelim. İlk olarak bu maddeden, seçimde yönetimin kaynaktan yerine göre faydalanmadığı (tayga tanba basganday/taya tamga basmış gibi) gün gibi ortada çok açık görünüyor”

İfadelerinde görüldüğü gibi okur/seçmen seçim öncesi süreçte iddia edildiği gibi usulsüzlük yapıldığına inandırılmaya/ikna edilmeye çalışılmıştır. Adı geçen öneriden doğrudan alıntı yapılarak, iddia kaynağa dayandırılmış ve aslında bunun öneri değil, talimat/emir olduğu ifade edilerek, aynı zamanda iktidarın gücünü kötüye kullandığı iddia edilmiştir. Bu durumun “*Tayga tamga basganday/ taya damga basılmış gibi*” deyimini kullanılarak çok açık ve net gözüktüğü de dile getirilmiş ve bu ifadeyle ikna sağlanmaya çalışılmıştır.

6.2.2.5. *Jas Alaş* 22 Kasım 2005 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Kimin nasıl “reklamı” yapılmaktadır? (Bkz. EK 35)

Haber Girişi:

Büyük siyasî mücadeleye katılımcıların yönelmesinden itibaren, zaten açık şekilde Almatı kocaman kocaman ilan panolarıyla daha da “güzelleşmeye” başladı. Resimlerdeki kimisinde teşvik edici gülümseme varsa, diğerinde kasvetli ruh hali... Hepsi de durumuna, gücüne göre hazırladığı seçim öncesi programını halka ilan ederek halkla buluşmaya gitti. Halk bazı adaylar hakkında farklı farklı söylentiler anlatıyor. “O aday seçime katılmak için bu kadar milyon almış”, “Bunun için hiç farkı yokmuş, sadece oy için çalışıyormuş galiba”, “Seçim geçtikten sonra o adayın kuyruğu sıcak yere yerleşecekmiş [iyi bir görev verilecekmiş]”, diyor halk. Kimin ağızını kapatabilirsin. Her ne olursa olsun halk arasında böyle bir dedikodu söylentilerle dolu, vıdı vıdı yapılıyor.

Haber metni başlıkta da belirtildiği gibi seçim öncesi kampanya sürecinde adayların tanıtımlarına dairdir. Büyük ilan panolarında adayların fotoğraflarına yer verilmesi ise ironik bir ifadeyle şehrin “güzelleşmesi” olarak nitelendirilmiş ve adaylar okura alaylı ima ile sunulmuştur. Bununla birlikte seçim kampanyası döneminde halk arasındaki söylentilere yer vererek halkın muhalif adayların adaylıklarının gerçek olduğuna inanmadığını, gerçeklerin farkında olduğu ima edilmiştir.

Fotoğraf: Metinde bahsedilen ilan panolarından fotoğraflara yer verilmiştir.

Haber Kaynağı: Köşe yazarı Erik Rahim’dir.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Seçim öncesinde adayların ilanları ve televizyondaki tanıtımlarının konu edildiği haberde, basın yayında en çok N. Nazarbayev'in reklamının yapıldığı belirtilmiştir. N. Nazarbayev'den sonra A. Baymenov'un reklamının yapıldığı belirtilmiştir. Ancak Baymenov'un televizyon kanallarındaki yüksek fiyatlı reklamlar için parayı nereden bulduğu sorgulanmış ve Baymanov'un iktidar tarafından desteklendiği dolayısıyla iktidarın adamı olduğu ima edilmiştir.¹⁸⁹ Sonuç olarak adayların eşit tanıtım imkânlarının olmadığı, sadece reklam panolarına ve oradaki sloganlara bakarak kimin kazanacağını belli olduğu iddia edilmiştir.

Yorum: Esas mücadelenin Nazarbayev ve Tuyakbay'ın arasında geçeceğini herkes tarafından biliniyor olduğu, diğerlerinin sadece oy paylaşımları olduğu iddia edilmiştir.

Ayrıca N. Nazarbayev dışındaki adaylara inanılmayan metinde, gerçek mücadelenin N. Nazarbayev ve J. Tuyakbay arasında geçeceği belirtilmiş, televizyonda Tuyakbay'a en son sırada çok kısa süre yer verilmesi eleştirilmiş, adaylara fırsat eşitliği sağlanmadığı iddia edilmiştir. Adayların seçim sloganları eleştirilerek:

“Bizim ülke lideri – Nazarbayev” diye yazılmış bir reklam panosunda. Bunu kim söylüyor? Cumhurbaşkanı kendi kendine mi söylüyor? Yoksa bu sayıca az valilerin küçük bir grubunun sözü mü?

Diğer adayların vaatlerine yer verilen ilan panolarında N. Nazarbayev için iktidar söyleminin yer alması eleştirilmiştir. Metinde bir grup valinin N. Nazarbayev'i desteklediği iddia edilmektedir.

¹⁸⁹Bu dönemde muhalifler tarafından Alihan Baymenov'un iktidarın adamı olduğu düşünülmüş ve iddialara göre “İktidar Akyol Partisi'ni parçalayıp, demokratik güçleri zayıflatarak ortak aday çıkarmalarını engellemeye çalışmıştır, A. Baymenov'un seçime katılmasındaki asıl amacı ise Cumhurbaşkanlığı değil, Tuyakbay'ın oylarını alıp, seçmeni bölmek olmuştur” K. Kenenbayev, *Jas Alaş*, 22.11.2005, *Alihan Baymenov Kim? Sayasattağı sawdager me, satkın ba? Elde tobinan adaskan “torğay” mı?*).

Abilkasimov'un ilanı tümüyle ilginçtir. Elinde “ekipmanları” var. O, “rüşveti hükümetin koridorundan çıkarıp sileceğim” diye gösteri yapıyor. Kazak tabiatına has değil, yabancı. Abilkasimov'un “süpürge” sinden Rusya'nın siyasî teknoloji uzmanlarının kokusu geliyor.

Aday Abilkasimov'un ilan panolarındaki Rusça yazılı sloganı olan fotoğrafı eleştirilmiştir. Elinde fırça tutan adayın verdiği poz, “gösteri” olarak nitelendirilmiştir. Adayın Rus siyaset bilimciler tarafından desteklendiği iddia edilmiştir. Aday için yapılan yorum ideolojik olarak değerlendirildiğinde metinde “ötekinin olumsuz eylemlerinin vurgulanması” stratejisiyle ötekileştirildiği görülmektedir. Bu okur/seçmenin adaya olan güvenini sarsmaya yönelik bir stratejidir.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Haber, “Kimin nasıl “reklamı” yapılmaktadır” soru cümlesi ile başlamış ve metinde bu sorunun cevabı verilmiştir. Metinde düzenli olarak yer verilen soru cümleleriyle okur/seçmen düşünmeye yöneltilmiştir:

Adayların içinde en çok “reklamı” yapılan kimdir? Tabii ki de, Nursultan Nazarbayev.

On beş sene halkı yöneten Cumhurbaşkanının gerçekten de reklama o kadar mı ihtiyacı var?

Cumhurbaşkanından sonra kimin reklamı yapılmaktadır? Tabii ki Alihan Baymenov'un.

Alihan parayı nereden alıyor?

İlk sorunun cevabının N. Nazarbayev olduğu ve en çok ona yer verildiği, ikinci cümlede bu kadar çok reklamı yapılan N. Nazarbayev'in on beş yıldır ülkeyi yönettiği için bu kadar reklama ihtiyacı olmaması gerektiği ve diğer cümlelerde “TV kanallarındaki birkaç saniyelik reklamın fiyatı çok yüksek” denilerek her gün TV kanallarında reklamı yapılan A. Baymenov'un reklam için yapılan harcamaların ücretini nasıl karşıladığı

sorgulanmış ve iktidarın Baymenov’a destek verdiği ima edilmiştir. Metinde bu retorik sorularla okur/seçmen iktidarın gücünün meşruiyetini sorgulamak için ikna edilmeye çalışılmış ve «onların» faaileylere olumsuz sunularak seçimin meşruiyeti adaylıklar ve seçim öncesi propaganda süreci üzerinden sorgulanmıştır.

Yerel Tutarlılık:

Adayların içinde en çok “reklamı” yapılan kimdir? Tabii ki de, Nursultan Nazarbayev’dir. Güneş doğmadan yayımlanan bazı gazete, dergiler N. Nazarbayev’i genellikle öven kocaman kocaman makaleler yayımlamaktadır. Televizyon kanallarının hemen hemen hepsi “sahuruna” N. Nazarbayev’in reklamını yaparak başlayıp, onunla uykuya gidiyor. On beş sene halkı yöneten Cumhurbaşkanının gerçekten de reklama o kadar mı ihtiyacı var? Gece gündüz, yatıp kalkmadan yapılan bu reklamlar böyle bir düşünce bırakıyor.

Metinde ardışık cümleler arasında işlevsel ilişki söz konusu olup, N. Nazarbayev’e karşı konumlanılan haber metninde, sürekli olarak ve en çok onun reklamının yapıyor olması sorgulanmıştır. Onu “öven kocaman kocaman makaleler yayımlamakta” ifadesiyle basında sadece propagandasının yapıldığı, on beş sene halkı yönetmiş birinin bu kadar reklama ihtiyacı olmadığı dile getirilerek, seçim öncesinde adaylara eşit olarak yer verilmediği iddia edilmiştir

Sözcük Seçimleri: “Demokrasi güçlerinin *yegâne aday*ı Jarmakhan Tuyakbay” ifadesiyle Nazarbayev’in tek gerçek rakibinin J. Tuyakbay olduğu ifade edilmiştir.

Televizyon kanallarında adaylara yer verilmesi “*değişmeyen senaryo*” olarak adlandırılması seçim öncesi gerçek rekabetin olmadığının iddiasını da taşımakta ve bu tanıtımların N. Nazarbayev ile J. Tuyakbay arasındaki gerçek rekabeti yansıtmadığı, Tuyakbayın kasten önemsizleştirildiği belirtilerek seçim öncesinde medyada adaylara eşit imkân tanınmaması eleştirilmiş, diğer adayların reklamına imkân tanımadığı için medyanın siyasî iktidarın güdümünde olduğu iddia edilmiştir.

Retorik: Metinde aday olan M. **Elevsizov**’un “*fark edilmeyen, görünmeyen*” (Iskakov, 2011:237) anlamına gelen soyadı ön plana çıkarılarak, onun reklamının ve adaylığının da kendisi gibi göze çarpmadığı ifade edilerek aday önemsizleştirilmiştir.

Metinde tüm adayların sloganlarına yer verildikten sonra adaylar eleştirilmiştir. En son yer verilenin “*Tuyakbay – **adalet ve düzen***” sloganı olduğu vurgulanmıştır. Metinde “*bu cumhurbaşkanlığına aday Jarmakhan Tuyakbay’ın sözü*” ifadesine yer verilmiş, N. Nazarbayev’in tek gerçek rakibi olarak kabul edildiği için “*Cumhurbaşkanlığına aday*” ifadesi sadece Jarmakhan Tuyakbay için kullanılmıştır. Aynı zamanda adaylar arasındaki eşitsizliğin herkes tarafından görülemeyeceği imasıyla seçmen manipüle edilmiştir. Muhliflerin iddialarına göre, bu adaylar iktidar tarafından seçime katılan adaylar olarak düşünüldüğü ve adaylıklarına inanılmadığı için ötekileştirilmiş ve faaliyetleri olumsuz sunulmuş, olumsuz eylem ve özellikleri de vurgulanmıştır.

6.2.2.6. Jas Alaş Gazetesi 6 Aralık 2005 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Bizi yüzde 91 bitirecek (Bkz. EK 36)

Haber Girişi:

Her şeyin bir ölçüsü vardır. Ölçüsünü aşan her şey zarardır. Sonuçları korkunç...

Eğer bana birisi “Medeni ülke ne demektir?” diye sorarsa, şöyle cevap veririm: “Medeni ülke ölçüsünü (sınırını) bilen ülkedir”.

N. Nazarbayev’in seçim sonucunda aldığı oy oranına atıfla başlayan olumsuz haber başlığı ile haberin girişindeki “91” N. Nazarbayev’in aldığı oya işaret ederken, bu oranın yüksek olmasının ölçüyü/ sınırı aşmak olduğu ima edilmiştir. Seçim sonucuna

inanılmayan metnin girişinde merak uyandıracak ve abartılı biçimde “sonuçları korkunç” ifadesi kullanılmış ve bu ifade metinde açıklanmış, ölçüyü aşmanın “Kazakistan’ın da siyasî prestijine büyük zarar verdiği” iddia edilmiştir.¹⁹⁰

Fotoğraf: Haberde fotoğraf kullanılmamıştır.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Metin Türkmenistan’daki Cumhurbaşkanlığı seçimi sonucu Cumhurbaşkanının aldığı oy oranının eleştirisini yaparak ve bunun yurtdışındaki etkisinden bahsederek başlamıştır. Yurtdışındakilerin bu seçim sonucuna güldükleri dile getirilirken, seçimin demokratik olmadığı imasıyla, demokratik ülkelerde seçim sonucundaki oy oranında bir ölçü/sınır olduğu fakat demokrasinin olmadığı, Türkmenistan ve Kazakistan gibi ülkelerde bu sınırın aşıldığı iddia edilmiştir. Metinde N. Nazarbayev’in aldığı yüksek oy oranı normal bir siyasetçinin oy toplama sınırının üstünde olduğu için eleştirilerek hem seçim olayı hem de siyasî iktidar olumsuz sunulmuştur.

Yorum:

Türkmenbaşı Cumhurbaşkanlığı seçiminde bazen yüzde 97 oy topluyor, bazen yüzde 98’e kadar oy topluyor. Bu yüzde 97 ve yüzde 98’e medeni, gelişmiş ülkelerin hepsi gülüyor. Gülmekte de. Yurtdışında hiçbir yorumcu “Aferiini! Türkmenler birbirine sıkı sıkıya bağlı imiş!” demedi. Dediğini duymadık da, görmedik de.

¹⁹⁰ %75’ten fazla çoğunlukla seçilen ve özellikle yeniden seçilen devlet başkaları söz konusu olduğunda rejimin göstermelik seçimler yaptığı hipotezinin akılda tutulması gerektiğini ifade eden C. Tilly, demokrasinin prosedürel tanımında **seçimler rekabete dayanmıyorsa** ve **Kazakistan’daki gibi** hükümete **muhalef olanları dağıtmak için bir fırsat** oluyorsa, seçimlerin demokrasi kriteri olarak kabul edilmediğini belirtmiştir (2004:24).

Metinde yazar, Türkmenistan Cumhurbaşkanlığı seçim sonuçlarını örnek vererek, Kazakistan'daki oy oranına benzer şekilde “*yurtdışında böyle bir tecrübe var. Yüzde 80, yüzde 90, yüzde 91, yüzde 97, yüzde 98, bu ülkedeki büyük dezavantajın, yani otoriter ya da totaliter rejimin görünümüdür.*” diyerek Kazakistan'da da otoriter ya da totaliter rejim olduğu imasında bulunmuştur. Bununla birlikte metinde yurtdışında seçim sonucunda yüksek oy oranına gülündüğü, bunun halkın birbirine bağlılığının (siyasî iktidarın seçim öncesinde vurguladığı gibi bir kişiye oy vermenin halkın birliğinin) göstergesi sayılmadığı belirtilmiştir. Böylece metinde yazar, Türkmenistan örneği üzerinden kendi ülkesini kastederek seçim sonucunu ve ülkedeki demokrasi anlayışını eleştirmiştir.

Medeni ülkelerde siyasetçilerin oy toplama sınırının en fazla yüzde 56 olduğu ifade edilerek N. Nazarbayev'in bu sınırı fazlasıyla aşmış olması eleştirilmektedir:

Yüzde 80, yüzde 90, yüzde 91, yüzde 97, yüzde 98, bu ülkedeki büyük dezavantajın, yani otoriter ya da totaliter rejimin görünümüdür. Seçimin gerçek demokratik şekilde geçmesini bildiren ölçüler, ikinci tur, ya da yüzde 50-56. Bizde yüzde 91! Sınırı geçmek ya aşmaktır ya da şaşırmaktır. Bizimki bunun hangisidir?...

Böylece seçimin meşru olmadığı iddia edilirken, bu yüksek oy oranıyla yazar “**otoriter ya da totaliter rejim**” diyerek seçim üzerinden mevcut siyasî sistemin demokrasi olmadığını ifade etmiş, ülkenin tek bir siyasî gücün kontrolünde olduğu ima edilmiştir. Bununla birlikte seçmenin seçimin yasal şartlarda gerçekleşmediğine ikna edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Ayrıca metinde Cumhurbaşkanı aday olan ve muhaliflerce N. Nazarbayev'in tek gerçek rakibi olarak görülen Jarmahan Tuyakbay'ın seçim öncesinde bağımsız araştırma merkezlerinin araştırma sonuçlarına göre %41,0 olan oy oranının seçim sonrası sonuçlar ile (%6,61) uyuşmadığı bu kadar farkın mümkün olmadığı ve bu durumun inandırıcı olmadığı ifade edilmiştir:

Jarmahan Tuyakbay'ın oyu nereye gitti? Bağımsız araştırma merkezlerinin varsayımlarına göre seçim öncesinde Jarmahan Tuyakbay ilk kez yüzde 38,

bundan bir hafta geçtikten sonra yüzde 41 oy “topladı”. İlmi varsayımın, profesyonel varsayımın hayattan o kadar uzak olmayacağı belli. Öyleyse Jarmahan Tuyakbay’a oy vereceğim diyen bu kadar halkın birkaç günde isteği kaçmış gibi karşı tarafa geçmesine insan inanır mı? Elbette inanmaz!

Böylece metinde N. Nazarbayev’in aldığı oy oranının inandırıcı olmadığı defalarca vurgulanırken, Jarmahan Tuyakbay’ın oylarının çalındığı iddia edilmektedir. Bu iddia bağımsız araştırma merkezlerinin araştırma sonuçları kaynak gösterilerek haklı çıkarılmaya çalışılmıştır.

Haber Kaynağı: Bu haberin kaynağı gazetenin muhabiri Amirhan Mendeke olup aynı zamanda haberde resmî görevlilerin yorumlarına yer verilmiştir.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Metinde yer alan cümleler uzun-kısa, basit-bileşik olmak üzere farklı yapılara sahiptir. Bununla birlikte “*Dekanların, öğrencilerinin isteyip istememelerine bakmadan listeye göre çağırıp imza attırması sık görülmektedir*”, “*Öğrenci, adayları adil değerlendirdi demek zordur*” gibi cümlelerde “onlara” ait eylemlerin aktif yapıyla sunularak olumsuzlukların/baskının sebebi olarak sunulduğu görülmektedir.

Yerel Tutarlılık:

Akla sığmayan, inandırıcı olmayan sahte şeyin her zaman gülünç olduğu belli ya... Tabii gülenler de Kazak halkı ve Kazakistanlılara değil, iktidar başındakilere ve Cumhurbaşkanının etrafındakilere, seçim komisyonunu kendi ayakçı çocuğu yapan başkanlara gülüyor. Bunların aşırı hareketlerine. Ölçüsünü bilmemelerine, ölçüyü (sınırı) bilmeyerek sadece kendilerine değil Kazakistan’ın da siyasi prestijine büyük zarar getirmesine.

Metinde cümleler arası işlevsel ilişkiyle gülünç olanın iktidardakiler olduğu belirtilmiştir. Gülenlerin gülme sebebi ise iktidardakilerin aşırılıkları olduğu, bunun sonucunda Kazakistan'ın siyasî prestijine zarar verdikleri iddia edilmiştir. Aynı zamanda, iktidardakilerin “*seçim komisyonunu kendi ayakçı çocuğu yapan başkanlar*” ifadesiyle gücünü kötüye kullandığı ve seçim komisyonunun tarafsız olmadığı/siyasallaştığı iddia edilmektedir.

Sözcük Seçimleri: Metinde seçim sonucunun “*gülünç*” olduğu ifade edilirken, seçim “*akla sığmaz, inandırıcı olmayan sahte*” olarak nitelendirilerek seçimin meşruiyeti sorgulanmıştır.

Retorik:

Tabii gülenler de Kazak halkı ve Kazakistanlılara değil, iktidar başındakilere ve Cumhurbaşkanının etrafındakilere, seçim komisyonunu kendi ayakçı çocuğu yapan başkanlara gülüyor. Bunların aşırı hareketlerine. Ölçüsünü bilmemelerine, ölçüyü (sınırını) bilmeyerek sadece kendilerine değil Kazakistan'ın da siyasî prestijine büyük zarar getirmesine

Metinde “*seçim komisyonunu kendi ayakçı çocuğu yapan*” ifadesiyle ülkedeki Merkez Seçim Komisyonu'nun N. Nazarbayev'e hizmet ettiği, iktidarın MSK'yı kendi çıkarları için kullandığı¹⁹¹ sonuç olarak iktidarın seçimde usulsüzlük yaptığı ve yurt dışındakilerin seçim sonucundaki oy oranından bunu anlayarak buna güldükleri iddia edilmiştir. Böylece siyasî iktidarın otoritesini sarsan iddialarla, iktidar olumsuz sunulmuş, seçimin meşru olmadığı iddia edilmiştir.

¹⁹¹ Metinekinde benzer iddialar Cumhurbaşkanlığına aday olan Adil Kazakistan hareketinin lideri Muhalif Jarmahan Tuyakbay tarafından da dile getirilmiştir. J. Tuyakbay, seçim sonrasında yaptığı açıklamada; Merkez Seçim Komisyonu'nun Anayasayı ve kanunları çiğnediğini, seçimin adil olmadığını ve seçmen katılımının olduğundan fazla gösterildiğini ifade etmiştir (Ş. Östemiruli, *Jas Alaş*, “*Jenis pe, elde jenilis pe?*” 06.12.2005).

6.2.2.7. *Jas Alaş* Gazetesi 6 Aralık 2005 Tarihli 2. Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: BİNDEN BİR ÖRNEK veya gözler gördüğü için suçlu değildir (Bkz. EK 37)

Haber Metninin Girişi:

Seçime başlanır başlanmaz cumhurbaşkanlığına aday Jarmahan Tuyakbay'ın merkezine şikayetler kar gibi yağdı. Seçim günü sadece öğle saati on ikiye kadar gelen şikayetleri gazetenin bir sayfasına sığdırmak mümkün değildir. Yine de birkaçı üzerinde duralım.

Haber metni, girişten itibaren seçimde usulsüzlük yapıldığı iddiasıyla başlamış ve bunun sayıca çok olduğu başlıkta “*Binden bir örnek*” ifadesiyle abartılarak, haberin girişinde bu konuda şikayetler “*kar gibi yağdı*” ifadesiyle ön plana çıkarılmıştır. Bu iddiada şüpheyi yer bırakmayacak şekilde “*gözler gördüğü için suçlu değil*” denilerek var olan bir şeyin dile getirildiği ve gören gözün değil, bunu yapanların suçlu olduğu ima edilmiştir.

Fotoğraf: Haberde, ileri sürülen iddialara kanıt niteliğinde fotoğraflara yer verilmiştir. Haber metnine, seçim öncesinde kapıda bekleyen çok sayıdaki üniversite öğrencisinin ve yine konser salonunda toplanmış bir grup öğrencinin ayrıca başka bir fotoğrafta akşam (seçim bittikten sonra) oy vermeye gelen kalabalığın fotoğrafı eşlik etmektedir.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Haber metninde ana olay seçimdir ve iddialara göre seçim anında ülke çapında pek çok yerde, pek çok usulsüzlük yapılmıştır. Metinde

Cumhurbaşkanı adayı Jarmahan Tuyakbay'ın merkezine gelen şikayetlere yer verilerek seçimin meşru olmadığı kanıtlanmaya çalışılmıştır:

134 No'lu, 102 No'lu seçim bölgelerinde Cumhurbaşkanlığına aday Jarmahan Tuyakbay'ın vekillerini kaydetmekten vazgeçilmiş. Medeu ilçesindeki 357 No'lu seçim bölgesinde bir sürü seçmen kendi isim, soy isimlerini listede bulamamış. Böylece birkaç yıldan beri bu ilçede yaşayan, seçimlere aktif olarak katılan sakinler oy verememiş. Onların veremediği oyların ise hangi sandığa "düştüğü" belli değil.

Yasadışı durumun çok olduğu yerlerden biri Kostanay şehridir. Kostanay Devlet Pedagoji Enstitüsü'ndeki 16 No'lu seçim bölgesinde özel organize edilmiş elliye yakın öğrenci seçim alanına aniden girip gözlemciler ve diğer seçmenlere engel olmuş. Bazı öğrencilerin ellerinde bir değil, birkaç kimlik bulunmuş. Bunu gözlemciler fark etmiş. Komisyon başkanı bunun hepsini görse de, görmemiş gibi davranmış. Bu yasa dışılıkların hepsi de video kameraya çekilmiş.

Bu ildeki Kölken köyünde bir kişinin birkaç kez oy verdiği belli olmuş. Bununla beraber bazı seçmenler kendilerinin yaşadığı adrese yabancı birilerinin kayıt olduğundan eminmiş.

Metinde geçen bu ifadelerle iktidarı desteleyenlerce rakip adayın seçmenlerinin engellendiği, seçim listelerinde usulsüzlük yapıldığı, oyların çalındığı, seçim komisyonunda görev yapanların bu duruma göz yumduğu ileri sürülerek, seçimin yasaya uygun gerçekleşmediği iddia edilmiştir. Metinde siyasî iktidarın gücünü kötüye kullandığı ve onları destekleyenlerin de bundan fayda sağlayarak, kendilerinden olmayanlara baskı uyguladıkları ifade edilmiştir.

Haber Kaynağı: Köşe yazarı Erik Rahim'dır.

Yorum:

Ülke çapında bir değil, birkaç seçim bölgesinde ne mühürü ne de sorumlu kişinin imzası olmayan şüpheli belgeler bulunmuş. Tam buna benzer biçimde, Ayagöz şehrinden gelir gelmez J. Tuyakbay'ın seçime hazırlık merkezinin başkanı Tölen Toktasınov Merkez Seçim Komisyonu Sekreteri V. Foos'a telefon etmiş. Foos ise, bu tarz belgelerin olmadığını söyleyip, durumu açıkça reddetmiş. Fakat bu iddia gözlemcilerin doldurduğu evrakla ispatlanmış. Böyle bir durum geçen Parlamento seçiminde de olmuştu. Bundan sonra denenmiş bu metodun cumhurbaşkanı seçiminde de kullanıldığı inkâr edilemez.

Köşe yazarı bu metinde seçimde usulsüzlük yapıldığına dair şikayetlere yer verirken, benzer usulsüzlüğün daha önce Parlamento seçiminde de yaşandığını ifade ederek, bu durumu “*denenmiş metot*” olarak adlandırmış ve ifadenin sonunda bu seçimde de kullanıldığının inkâr edilmesinin “imkânsız” olduğunu belirterek, şüpheyi yer verilemeyeceğini kesin bir ifadeyle dile getirmiştir. Alt metnin verdiği mesaj, siyasî iktidarın seçimlerde usulsüzlük için metot geliştirdiği ve Merkez Seçim Komisyonu'nun da tarafsız olmadığı ve yasaları çiğnediği yönündedir.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı:

Akşam saat yedi buçuk gibi cumhurbaşkanlığına aday Jarmahan Tuyakbay'ın temsilcisi Oraz Jandosov Almatı şehrindeki 178 No'lu seçim bölgesine gitmiş. Seçim komisyonu başkanı V. Gordienko, Oraz Jandosov'a seçmenlerin listesini göstermekten vazgeçmiş. Saat dokuz civarında seçim bölgesine bir değil, altı polis giderek Oraz Jandosov'un bölgeyi terk etmesini talep etmiş. Hatta polisler onu tehdit ederek güç kullanmaya çalışmış.

Metinde, yukarıdaki ifade de olduğu gibi, siyasî iktidar taraftarlarının eylemleri olumsuz cümle yapılarıyla yer almaktadır. İktidar taraftarlarının gücünü kötüye kullandığı, polislerin de bu yasadışı duruma ortak olduğu ve seçimde şeffaflığın ihlal

edildiği ima edilerek, seçimin yasadışı olduğu iddiası metnin tüm yapılarında kanıtlanmaya çalışılmıştır.

Yerel Tutarlılık: Metin, art arda farklı alıntılardan oluştuğu için cümleler arasında anlam sürekliliği tutarlı değildir.

Sözcük Seçimleri: Metinde, sözcük seçimlerinde yazarın inancını ortaya koyduğu görülmektedir:

*Jarmahan Tuyakbay’ı destekleyen Astana’daki aktivistleri taşıyan “Gazel” aracının dört tekerleğini “**bilinmeyen birisi**” delmiş.*

J. Tuyakbay’ı destekleyenlerin aracının tekerlerine zarar verilmesi olayı sonucu, bunu yapanların bilindiğini ima ederek, onların söyledikleri gibi “*bilinmeyen birisinin*” fail olduğunu belirtmiş ancak buna inanılmamıştır. Burada ifade edilen “*bilinmeyen birisi*”, siyasî iktidar taraftarı olarak ima edilmektedir.

Retorik: Bu haber metninde, retorikğin en önemli unsurlarından biri olan iknanın ve inanılabilirliğin sağlanması için, yasadışı durumların yaşandığı yerlerin isimlerine hatta sandık numaralarına ve bu iddialarda bulunanların isimlerine metinde yer verilmiştir:

Almatı’da 440 No’lu seçim bölgesinde 115 seçmen kaydedilse de bültenlerin sayısı 200 çıkmış.

Medeu ilçesindeki 357 No’lu seçim bölgesinde birsürü seçmen kendi isim, soy isimlerini listede bulamamış.

Jambıl ili, Sarısu ilçesinin merkezi Janatas şehrinde belediye başkan yardımcısı Erimbet Kozıbakov 366 No’lu seçim bölgesi başkanlığı görevi yapmış. Bu da yasaya aykırıdır. Belediye başkanı yardımcısına böyle bir hakkı kim vermiş?

Kostanay Devlet Pedagoji Enstitüsü'ndeki №16 seçim bölgesinde özel organize edilmiş elliye yakın öğrenci bölgeye aniden girip gözlemciler ve diğer seçmenlere engel olmuş.

Kızılorda ilindeki 926 No'lu seçim bölgesinde seçmenler sayısı 926 olmasına rağmen kaydedilen bültenler sayısı sadece 825 imiş. O zaman kalan 99 bülten nerede?

Astana'daki 35 No'lu seçim bölgesine Jarmahan Tuyakbay'ın temsilcisi, "Kazakistan Komünist Partisi" Astana şehir komitesinin başkanı Toti Elubayeva'nın girmesine izin vermemiş.

Metinde, tüm bu ve benzeri ifadeler yer verilerek seçimin meşru olmadığı kanıtlanmaya çalışılmıştır. Tüm bu seçimin yasalara uygun gerçekleşmediği iddialarının hedefinde ise N. Nazarbayev iktidarının meşru olmadığını kanıtlamaya yönelik çaba görülmektedir.

6.2.2.8. Jas Alaş 08 Aralık 2005 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Dariga Nazarbayeva, Alihan Baymenov'u yetimhane çocuğu gibi yaptı ya da mirasçı kim? ¹⁹² (Bkz. EK 38)

Haberin başlığı N. Nazarbayev'in siyasete atıldığı andan itibaren ülke siyasetinin önemli isimlerinden biri olan kızı Dariga Nazarbayeva'nın Cumhurbaşkanlığına aday

¹⁹² 2003 yılında N. Nazarbayev'in kızı Dariga Nazarbayeva'nın N.Nazarbayev'in reformlarını desteklemek amacıyla Asar Partisini kurmasıyla birlikte resmî olarak siyasete atılması, Nazarbayev'in mirasçısı olduğu dedikodularını da beraberinde getirmiştir (A. Mamaşulı, 20.06.2016, "Nazarbayev'in mirasçısı mıdır?" <https://www.azattyq.org/a/kazakhstan-mamashuly-blog-on-president-heir/27809679.html> erişim tarihi: 20.07.2020).

olan muhalif vekilleri devlet hizmetine çağırması ve A. Baymenov'u¹⁹³ bir yıldır parlamentoda milletvekili için yerin beklediğini söylemesi üzerine haberde, bu sözleriyle alaylı ima yoluyla D. Nazarbayeva'nın yetkisi olmamasına rağmen *Aq Jol* Partisi adına Cumhurbaşkanlığına aday olan Baymenov'u milletvekilliği görevine layık görmesi "yetimhane çocuğu gibi" benzetmesiyle alaya alınmakta, Dariga'nın Baymenov'u kimsesiz varsaydığı ve küçümsemeye çalıştığı ima edilmektedir.

Haber Girişi:

Cumhurbaşkanlığı seçiminin tartışması bitmeden "Gelecek seçimde N. Nazarbayev'in mirascısı kim olacak?" sorusu direk sorulmaya başlamış. Seçimin adil geçtiğinden uluslararası topluluk ve ülkedeki birkaç siyasî gücün kuşku duymasına bakmadan.¹⁹⁴ Gerçekten de, bizde taht mirasçısının kanadını güçlendirip, pozisyonunu tümüyle sağlamlaştırma fırsatı var. Buna Anayasamızın kendisi oldukça imkân sağlamakta. Çünkü bizim Anayasa'ya göre Cumhurbaşkanı süresinden önce görevinden ayrılırsa, onun mirasçısının seçim yapma zorunluluğu yok. O kalan süreyi doldurabilir.

Haber girişinden bu dönemde N. Nazarbayev'den sonra kimin ülke başkanı olacağı tartışmalarının başladığı görülmektedir. Metnin girişinde "mirasçısı olduğu öngörülen ve kanadını güçlendirip, pozisyonunun sağlamlaştırma fırsatı olan" ifadesinde

¹⁹³ Alihan Baymenov hakkında bilgi için bkz. 4.3.1. "Muhaliף yapılanma"

¹⁹⁴ Gazetenin aynı tarihli diğer haberlerinde seçim için yapılan olumsuz değerlendirmelere şu başlıklarla yer verilmiştir: "Uluslararası standartlara uygun değil" ENEMO, "Seçimde usûlsüzlük çok oldu" ABD Dışişleri Bakanlığı, "AGİT başkanının organizasyonun değerlerine saygı duymayan ülkenin vekiline vermektense bu yeri boş bırakmak daha iyi" Financial Times, "Kazakistan mevcut problemleri çözmek yerine, onu uzun dönem erteledi" Kommersant Rusya. Gazetenin seçimden sonraki dönemde seçimin adil geçmediği yönündeki haberlere ağırlık verdiği ve okur/seçmeni siyasî iktidarın gücünün meşruiyetini sorgulamaya yönlendirmeyi amaçladığı görülmektedir. Kaynak gösterilerek okur/seçmen seçimin adil geçmediğine inandırılmaya çalışılmıştır.

Dariga Nazarbayeva kastedilmektedir. Çünkü o dönemlerde kendisine siyasî yetkiler verilmeye başlanmıştır.¹⁹⁵

Uluslararası topluluk ve bazı siyasî güçlerin seçimden şüphe duyduğu, ancak bunu ciddiye almayan siyasî iktidarın yasaları kendi çıkarları için kullandığı ima ile iddia edilerek, N. Nazarbayev'in yerine geçecek olana hazırlık yaptığı iddia edilmiştir.

Fotoğraf: Haberde Dariga Nazarbayeva'nın telefonla konuşurken çekilmiş bir fotoğrafı bulunmaktadır.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç:

Haberde, N. Nazarbayev'den sonra yerine kimin geçeceği tartışmalarına yer verilmiştir. Metinde Dariga Nazarbayeva'nın babasının mirasçısı olduğu ima edilmekte, seçimin adil geçmediği tekrarla vurgulanmakta sonuç olarak seçimi kazananın Sarsenbayulı'nın da iddia ettiği gibi N. Nazarbayev değil, onun ailesi, çevresi ve oligarklar olduğu ifade edilmektedir. Böylece güç odağının sadece N. Nazarbayev olmadığı imasıyla meşru yapıların gayrimeşru ilişkilerini ortaya çıkarmaya yönelik iddialara yer verilmiştir.

Yorum: Köşe yazarı metinde “Demek bu seçimde yüzde 91 oyla kazanan N. Nazarbayev değil üç dayanağın kazancı” diyerek Altınbek Sarsenbayulı'nın mevcut siyasî rejimin eleştirisini yaptığı *Jas Alaş* gazetesindeki 29.11.2005 tarihli “Üç dayanak ya da Kazakistan'da adil seçim neden hayal?” başlıklı yazısına atıfta bulunmuştur (A. Sarsenbayulı, *Jas Alaş* 29.11.2005 “*Qazaqstanda ädil saylaw nege arman?*”). N. Nazarbayev'in tek başına güce sahip olmadığı, seçimin aile, çevre ve oligarklar olmak

¹⁹⁵ Dariga Nazarbayeva 2003 yılında kurduğu Asar Partisi'nin genel başkanı olmasının hemen ardından 2004'te Parlamento üyesi olmuştur. Böylece haber metninde de yer verildiği gibi N. Nazarbayev'in mirasçısının Dariga Nazarbayeva olacağı tartışmaları büyümüştür (Nurkasenulı 15.09.2016).

üzere üç dayanağa bağlı olduğu ve onların çıkarlarına göre gerçekleştiği fikrini desteklediği görülmektedir.

Haber Kaynağı: Şardiyar Öztemiroğlu

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Metin uzun ve devrik cümle yapılarından oluşmaktadır. Metinde ideolojik açıdan özelliğe sahip bir cümle yapısı yoktur.

Yerel Tutarlılık: Metinde cümlelerin açıklamasına sonraki cümlelerde yer verilmesiyle işlevsel ilişki bulunmaktadır:

Böylece mirasçı kim? Elbette onu muhalif adaylar içinde değil (eğer ani bir değişiklik olmazsa) Cumhurbaşkanının etrafında aramak gerekir. Konu mirasçı olunca son zamanlarda Asar Partisi’nin lideri Dariga Nazarbayeva’nın ismi çok sık dile getiriliyor. Bu tahmini D. Nazarbayev’in kendisi de inkar etmedi...

“Mirasçı kim?” soru cümlesinin ardından işlevsel ilişkiyle sonraki cümlelerde bu sorunun cevabı verilmiştir. Metnin bu kısmında yer alan değerlendirmeye N. Nazarbayev’in yerine geçecek olan ve “*mirasçı*” diye adlandırılan kişinin kızı Dariga Nazarbayeva olduğu vurgulanmıştır.

Sözcük Seçimleri: Bu dönemde 60 yaşını geçmiş olan N. Nazarbayev için “*eskidi*” ve “*yaşlandı*” ifadeleri kullanılarak, imajı sarsılmaya çalışılmıştır.

Retorik: “N. Nazarbayev’in siyasî talkanı [*karvrulmuş buğdayı, yiyeceği*] *bitecek*” (*talkanı tausulu*) “kısmeti bitmiş” anlamındaki deyim kullanılarak görev süresinin biteceği vurgulanmıştır. N. Nazarbayev’in görevinin bitmesinden sonra onun yerine geçecek olanın “*mirasçı*” olarak adlandırılması, cumhurbaşkanlığı görevinin seçim yöntemiyle devredilmeyip tevarüs ettiği ve yerine kimin geçeceğinin zaten belli olduğu imasını taşımaktadır.

6.2.2.9. *Jas Alaş* Gazetesi 8 Aralık 2005 Tarihli 2. Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: “Bu Zafer halkın da, Nazarbayev’in de zaferi değil, BU RÜŞVETİN ZAFERİ” (Bkz. EK 39)

Bu dönemde seçimin sonucu iktidar söyleminde hem halkın hem Nazarbayev’in zaferi olarak dile getirilmektedir. *Jas Alaş* Gazetesinin bu haber metninde karşı duruşla muhalif söylem üretilerek sert bir üslupla “*her zaman hakikati arayan, Kazak’ın namuslu yiğitlerinden, bağımsız gazeteci*” olarak nitelendirilen (metindeki bu nitelendirmelerle inandırıcılığı artırılan) Saylav Lepesov’un sözü başlığa taşınmış, bu seçim sonucunun rüşvet ile olduğu iddia edilmiş ve aynı zamanda seçimin meşruiyetini sorgulayan bu “*bu rüşvetin zaferi*” ifadesine büyük harflerle dikkat çekilmiştir. Büyük harflerle yazılan başlıkla ideolojik olarak vurgu ön plana çıkarılmış ve seçimin meşru olmadığı iddia edilmiştir.

Haber Metninin Girişi:

Bizim halkın yaklaşık yarısı seçime katılmıyor. Bu aslında memnun olmayan gruptur. Hükümete inanmayan muhalefete de dayanmayan gruptur. Seçime katılacak diğer yarının yüzde kaçının önümüzdeki seçimde cumhurbaşkanını desteklemesi mümkün?

Bu soru haberin yayınlandığı tarihten tam bir yıl önce siyaset bilimciye sorulmuş bir sorudur. Okura/seçmene bu haberin tekrarı ile durumun değişmediği mesajı verilmektedir. Haber girişi, haber metninin özeti niteliğindedir, haberde iktidarın iddia ettiği gibi seçime katılımın yüksek olmadığı ve sanılanın aksine Cumhurbaşkanını destekleyenlerin sayısının az olduğu iddia edilmektedir.

Fotoğraf: Haberde fotoğraf kullanılmamıştır.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu: Seçim sonucunun olumsuz sunulduğu haber metninde, Nazarbayev'in aldığı oy yüzdesine inanılmadığı dile getirilmektedir. Haberde iknayı artırabilmek amacıyla seçmenlerin sözlerinden alıntılara da yer verilmiştir.

Sonuç: Bu haber metninin başlığı ve haber girişi haber metninin içeriği ile uyumludur. Metin yüksek oy oranı ile cumhurbaşkanı olarak seçilen Nazarbayev'in imalarla eleştirildiği ve seçim sonucuna inanılmadığı, usulsüzlük yapıldığı iddiası etrafında şekillenmiştir. Söylem stratejisinde “onların” olumsuz sunulduğu görülmektedir. Onlar; “Astana”, yani hükümet, “*iktidardakiler*”, “*Nazarbayev ve onun hanedanı/ailesi*” olarak ifade edilmiş ve tüm eylemleri eleştirilmiştir.

Haber Kaynağı: Köşe yazarı Juldız Abdilda'dır.

Yorum: Haber metninde köşe yazarı kendi fikrini “*bence*” diyerek başladığı cümlede ifade etmiştir. Ona göre, yönetim/iktidar kendini kandırmaktadır. Gerçekte siyasî mücadele %40-50 ise bundan utanmamak gerekmektedir. Ayrıca yaşlı bir öğretmenin gazetenin redaksiyonunu arayarak söylediği gazetenin inancıyla paralel olan sözlerini doğrudan alıntılanmıştır:

Dehşet ya, bu dehşet! dedi teyze birden. Allahım yüzde doksan demek ne korkunç?! En azından kalan dördüne yüzde kırkı da katamadı mı?! Kendim Semey tarafından, yakın zamanda Atırau Aktöbe taraflarında bulunmuştum. Halkın isteği ve arzusu başkaydı. Ondan sonraki yedi sekiz günde halkın fikri değişti mi, yoksa başka bir sırrı mı var? Yoksa Kazak mala mı dönüştü? Namus nerede namus?! Nazarbayev'in bu zamana kadarki emeğini hiçe saymıyoruz, her şeye teşekkür ederiz. Sadece ailesi ile birleşerek bütün Kazakistan'ı avucunda tutmasına kırılıyoruz.

İfadeleri haberde yer alan iddiaları destekler nitelikte olup, seçim sonucuna inanılmadığı ve Nazarbayev'in otoritesinin eleştirildiği, dolayısıyla ideolojik duruşun sergilendiği bir haber metnidir. Alıntıda, N. Nazarbayev'in çalışmaları inkâr edilmemekle birlikte bütün ülkeyi kontrolü altında tuttuğu ve ailesini de ortak ettiği iddia edilerek halkın aslında söz sahibi olmadığı ima edilmektedir.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Haber metninde olumsuz anlama sahip cümleler dikkat çekmektedir:

Yüzde doksan bir hükümetin kendi içindekilerin de çoğunun yüzünü yere çevirdi,

%40-50 de az değil, ne çare ki onu anlayan da anlatan da kimse olmadı,

Bu Nazarbayev'in de onu seçen halkın da zaferi değildir!,

Memnun olmayan halk, esasında bugünkü toplumdan hoşnut olmayan halktır.

Bu ifadelerle metinden seçimin adil geçmediği, seçim sonucunun “N. Nazarbayev'in zaferi değildir” iddiasıyla inkâr edildiği ve seçimde yolsuzluk yapıldığı öne sürülerek seçim sonucunun meşruiyetinin sorgulandığı görülmektedir.

Yerel Tutarlılık: Haber metninde önce seçim sonucundan memnun olmayanlardan birebir alıntı yapılmış, ardından bu “*memnun olmayan halkın, esasen bugünkü toplumdan memnun olmayan, ülke başkanlığından talepleri çok olanlar*” olduğu belirtilerek nedensel ilişki kurulmuştur. Dolayısıyla başkandan talepleri olanların bu talepler yerine getirilmediği için memnuniyetsiz oldukları dile getirilmiştir. Seçim sonucunda N. Nazarbayev'in aldığı yüksek oy oranı eleştirilirken, halkın içinde yönetimden ve içinde yaşadığı toplumdan memnun olmayanların da var olduğu vurgulanmıştır.

Sözcük Seçimleri:

Geçen parlamento seçimlerinde Otan partisi yaklaşık %70 oy toplamış, diğer partiler aralarında [geri kalan] yeri paylaşmış ve Cumhurbaşkanı seçiminde Otan'ın lideri Nazarbayev bir kere daha öne geçmiş, yarışı kazanmıştır.

Burada tercih edilen ileri gitmek, öne geçmek anlamına gelen *oza şaptı* sadece yarışmalarda atlar için kullanılan bir ifadedir. Kazak sözlü geleneğinde atasözü ve deyimlerin pek çoğu göçebe hayatın devamı niteliğinde at ile ilgilidir. Burada olduğu gibi devlet yönetimi ile ilgili sözcüklerde bu ve bunun gibi ifadeler rastlanılmaktadır.

Retorik:

Otan'ın lideri Nazarbayev bir kere daha öne geçti. Yüzde doksan bir oy ile! Doksan dokuz olmadığına şükrettik. En son neticenin gelecek Çarşamba belli olacağını dikkate alırsak doksan birimizin, doksan iki, doksan üç... olması sürpriz olmayacak.

Metinde, seçim sonucunda Nazarbayev'in aldığı oy oranına inanılmadığı alaycı bir biçimde ima yoluyla dile getirilmiştir. Seçim sonucunu etkileyecek güce sahip olması "*doksan dokuz olmadığına şükrettik*" ifadesi ile ironik bir şekilde ön plana çıkarılmıştır. Oy oranının olası şekilde artmasının "*sürpriz olmayacağı*" (beklendik sonuç olduğu) ile Nazarbayev'in/iktidarın sahip olduğu gücün seçim sonucuna etki ettiği yinelenerek ima edilmiştir.¹⁹⁶

¹⁹⁶ *Jas Alaş* Gazetesi'nin bu dönemde söylemlerinin amacı, siyasî iktidarın seçimin meşruiyetine dair iddialarının tam tersini ortaya koymaktır. Bu da **mevcut siyasî iktidarın meşruiyetinin halka dayanmadığını** göstermeye yöneliktir. Egemen *Qazaqıstan Gazetesi*'nin seçim sonrası haber metinlerine bakıldığında seçimin meşruiyetini sağlayabilmek için bunun aksi mücadelesi açıkça görülmektedir: "Kazakistan Cumhurbaşkanı seçimi **özgür ve adil** geçirmede yetenekli" (EQ.01.12.2005), "Kazakistan'daki Başkanlık Seçimi Uluslararası Demokratik Standartlara Uygun Geçti" (EQ. 07.12.2005), "Seçim **açık** ve net geçti" (EQ.09.12.2005) gibi başlıklarla ve haber metinlerinde yer alan şu ibarelerle: "**Tüm halkın yüksek katılım** gösterip, Ulusun liderinin yanında olması bütün dünyanın kabul ettiği özel bir başarıdır, **Halk** Nursultan Nazarbayev'i, evrimsel gelişimi seçti" (EQ.30.12.2005), Bu Cumhurbaşkanlığı seçimi **açık ve adil** geçti, **Halk kendi liderini** seçti (EQ.30.12.2005), "**Halk** vaat edenlere değil, vaadini yerine getirenlere **inaniyor**", "**Kazakistan halkı** seçiminin yapıp, büyük dayanışmanın birliğin örneğini gösterdi" (Merkez Seçim kurulu Başkanı) (EQ.09.12.2005),

6.2.2.10. *Jas Alaş* 29 Aralık 2005 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Seçim geçti şüphe kaldı (Bkz. EK 40)

Haber Girişi:

Kazakistan muhalefeti bugüne kadar yasal olmayan esasta çalışmaya devam etmiştir. İki muhalif partinin adalet bakanlığında resmî kaydına ulaşamıyor. Geçen hafta Astana’da şehir mahkemesi (Gerçek Akyol) Nağız Aqjol Partisi’nin adalet bakanlığının bu partiyi kayda almaktan vazgeçmesi hakkındaki kararı iptal etmeye dair dilekçesini kabul etmedi. Kayda alınmama nedeni partinin Astana şubesindeki üyelerinin gereken sayıda olmamasıymış.¹⁹⁷

Habere seçime dair şüphenin olduğu iddiası ile başlanmıştır. Bu haber, Saken Selimov tarafından 26 Aralık 2005 tarihinde Rusya’daki “Bağımsız Gazete”de yayımlanmıştır. *Jas Alaş* da seçim olayı hakkında aynı fikre sahip olduğu için bu haberi kendi sayfasına taşımıştır. Haber girişinden, normal şartlarda muhalif partilerin resmî kayıt olmadan varlıklarını sürdürdüğü ve kayıt olmak isteyenlere de (geçerli olmayan

“Cumhurbaşkanlığı seçiminin sonuçları ülkemizdeki **seçmenlerin siyasî iradesini** tam olarak bildiriyor” (EQ.09.12.2005), “N. Nazarbayev’in önümüzdeki yedi yıl için tekrar seçilmesi **ülke halkının en büyük zaferi**”, “**halk kendi desteğini** yüzde 91,5 oy ile gösterdi”, “**Kazakistan halkı** seçimde Nursultan Nazarbayev’e oy vererek, istikrarın, gelişmenin yolunu seçti” (EQ. 31.12.2005) Tüm bu ifadeler hem seçimin meşruiyetinin iknasını, hem de seçim sonucunun halkın tercihi olduğunu vurgulamaktadır. Aynı zamanda sadece haber başlıklarında değil metinlerde de egemen söylemin “Halk ve Cumhurbaşkanının ikiz kavrama döndüğü” ifadesine (Rahımjanov, *Jas Alaş* 27.11.2019 “*Biregey birlikke bostağan köşbaşı nemese “Nazarbayev modeli”*) paralel olarak *Egemen Qazaqstan* metinlerinde de sıklıkla N. Nazarbayev, halk kelimesiyle birlikte kullanılmıştır. Bu, gazetenin ele alınan metinler üzerinden egemen söylemin taşıyıcısı olduğunu gösterir niteliktedir.

¹⁹⁷ Tölegen Jukeyev’in 29 Nisan 2005’te *Nağız Aqjol* (Gerçek Akyol) Partisi’ni kurma girişiminde bulunmalarına rağmen partinin kayıt yapılmamıştır. Bunun üzerine pek çok milletvekili ve toplumun önde gelen isimleri Cumhurbaşkanlığına çağrıda bulunmuşlardır. Adalet Bakanlığı’nın bu muhalif partiyi kaydetmeyi reddetmesi demokratik sürecin ihlali olarak görülmüştür (A. Jeniskızı, 27.01.2006, “Nağız Aqjol partiyasının tirkeüwden öte almay otırganına baylanıstı bir katar parlament deputattarı men koğam kayretkerleri Kazastannın prezidentine ündeüv jasadı” <https://www.azattyq.org/a/1162968.html> ,erişim tarihi: 28.06.2020).

gerekçelerle) izin verilmediği iddia edilmektedir. Olay haber metnine taşınırken resmî makamlarca muhalif partilerin kaydının yapılmaması üzerinden siyasî iktidarın imalı şekilde otoritesinin eleştirisi yapılmaktadır.

Fotoğraf: Haberde, bu seçime aday olarak katılan Jarmahan Tuyakbay'ın afişinin asılı olduğu bir binanın fotoğrafına yer verilmiştir.

ŞEMATİK YAPI

Ana olayın Sunumu: Haber metninde iktidar tarafından *Nağız Aq Jol, Qazaqstannıñ Demokratiyalıq Tandawı* ve onun mirasçısı olan *Alga* gibi muhalif partilerin yasal olarak kayıtlarına izin verilmediği iddiası yer almakta ve bu örneklendirilmektedir.

Haber Kaynağı: Haberi hazırlayan Muhtar Januzakulı olup, 26 Aralık 2005'te Rus Nezavisimaya Gazetesi kaynak olarak gösterilmiştir.

Yorum: Metinde yoruma metnin başlığında yer verilmiştir. Seçimin yapıldığı ancak şüphenin devam ettiği ifade edilerek, seçimin meşruiyeti sorgulanmıştır.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: “*Muhalif partiler Adalet Bakanlığı'na resmî olarak kayıt olamıyor*” ifadesi tek başına ideolojik bir anlam ifade etmese de metnin devamında buna Adalet Bakanlığı tarafından basit bahanelerle izin verilmediği ve bakanlığın siyasî iktidarın etkisi altında olduğu ima edilmiştir. Böylelikle iktidarın muhalif yapılanmaya izin vermediği iddiası ortaya konulmuştur.

Yerel Tutarlılık: Mali polis in iddiasına göre Bulat Abilov arsa satıp alırken hukuka aykırı davranmıştır. Bulat Abilov ise bu davaların “*muhalif olduğu için*” açıldığını düşünmektedir. Metinde bu nedensel ilişki tarafların açıklamalarına göre yer almaktadır.

Dolayısıyla bir tarafta muhalif B. Abilov yasalar uymamakla suçlanırken B. Abilov'a göre bu iktidarın muhalifleri tasviye hareketlerinden biridir.

Sözcük Seçimleri: Metninde ideolojik anlama sahip bir sözcük yer almamaktadır.

6.2.3. 2005 Yılı Metnindeki İktidar ve Muhalif Söylemlerin Değerlendirilmesi

2005 Cumhurbaşkanlığı seçim döneminde, haber metinlerinden siyasî konjonktürün değişmiş ve muhalif yapılanma şekillenmiştir. Ülkede, hükümetin ekonomik kalkınmadaki başarısı, istikrarı sağlaması bir yana diğer Orta Asya devletlerinde olduğu gibi kişiselleştirilmiş otoriter yapıya yönelerek, gücün tek elde toplandığı ve özellikle N. Nazarbayev'in 30 Ağustos 1995 Anayasası'nda devlet başkanı olarak yetkilerinin artmasıyla gücünün pekiştiği görülmektedir. Ayrıca bu Anayasanın kabulü ile yürütmenin yasamadan üstün olduğu, parlamentonun pasifleştirildiği ve devlet yapısının demokrasiden uzaklaşmasına neden olduğu, dolayısıyla devlet başkanının yasalarla siyasî gücünü koruduğu iddia edilmiştir (Baycaun 2002:73-76). Böylece ülkedeki iç siyasette 1998 yılına kadar olan dönem “merkezîleşme” süreci olarak değerlendirilmiştir (Cumming 2005:25).

1997'de liberal reformcu sayılan Başbakan Akejan Kajegeldin'in görevden alınması, yabancı basında N. Nazarbayev'in yolsuzluğa karıştığı iddiaları, Güney Koreli bir iş adamının N. Nazarbayev'e 10 milyon Dolar rüşvet verdiğini itiraf etmesi, N. Nazarbayev ve diğer hükümet yetkililerinin İsviçre bankasında paralarının olması ile “Kasım Krizi” adıyla ülkede başlayan siyasî krizle birlikte devam eden petrol gelirlerine yolsuzluk karıştığı iddialarıyla ortaya çıkan “Kazakhgate” skandalı ve Nazarbayev'in damadı R. Aliyev'in itiraflarının ardından görevinden alınmasıyla siyasî iktidar çıkmaza girmiştir. Yolsuzluk skandalı ülkedeki siyasî muhaliflerce yönetilmiş, bunun sonucunda 2001 yılında ülkenin önde gelen muhalif yayınlarından olan *SolDat* gazetesi cezaya

çarpıtılarak kapatılmış, muhalif basın baskı altına alınmış, internet sağlayıcılarına erişim durdurulmuştur. Kazakistan'ın Demokratik Seçimi muhalif hareketinin güçlenmesiyle, Kazak hükümeti, muhalifleri seçimlerin dışında tutma girişimlerinde bulunmuştur (Human rights watch 2004: 9; Baycaun 2002: 78-81). Bu seçim döneminde, ülkede muhalefetin güçlendiği gazetelerin söylemlerinden de açıkça görülmektedir. Buna paralel olarak, muhalif söylemi temsil eden *Jas Alaş* gazetesine ait haber metinlerinin daha eleştirel ve siyasî iktidara karşı mücadeleci içeriğe sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca aynı yıl Jusipbek Korgasbek redaktörlüğünde yayımlanan gazeteye siyaset bilimci Aydos Sarım, Juldız Abdilda gibi ülkenin önde gelen muhalif siyasetçi ve gazetecilerinin katılmasıyla kadrosu güçlenmiştir. Ancak diğer yandan siyasî iktidarın kontrolü sağlayabilmek amacıyla baskıyı arttırdığı ve ülkenin siyasî tarihinde muhaliflerin faaliyetlerinin ön plana çıktığı son dönem olarak değerlendirilebilir. Tüm bu ardaan bilgisine paralel olarak bu mücadelenin gazetelerin metinlerine, söylemlerine de yansıdığı açıkça görülmektedir.

Tüm bunlarla birlikte, N. Nazarbayev politikasında, istikrarlı modernizasyon temel hedeflerindendir. 1997'de hazırlanarak ülkenin gelişimi için uzun vadede belirlenen “Kazakistan 2030” stratejisinin en önemli hedeflerinden biri olan ekonomik gelişimle birlikte 2000 yılında artık ekonomik istikrar da sağlanmıştır (Karasova 2009: 9; Ayagan 2007: 134). N. Nazarbayev, “demokrasinin temelinin “**siyasî istikrar**” olduğunu” sıklıkla vurgulamıştır (Nazarbayev 2003a: 134). Buna bağlı olarak özellikle seçim öncesi dönemlerde egemen ideolojinin sahip olduğu “ülkedeki politik istikrarda N. Nazarbayev'in önemli bir unsur olduğu” (Grozin 2001:346) fikrine, *Egemen Qazaqstan* gazetesinin metinlerinde de yer verilmiştir. Böylece seçim öncesinde “istikrar için barış için” (EQ. 01.12.2005, EQ. 06.12.2005) sloganıyla N. Nazarbayev'in tekrar seçilmesi gerektiği yönünde hedef kitle manipüle edilmiştir. *Jas Alaş* gazetesinin tam da bu tarihlerdeki haber metinlerinde ise Nazarbayev'in seçtiği yolun istikrar için uygun bir yol

olmadığı karşı iddiası yer almaktadır (JA. 05.12.2005). Böylece egemen ideolojinin öz şemasında N. Nazarbayev'in faaliyetleri ve tekrar neden seçilmesi gerektiğinin açıklaması, hedef ve eylemlerinin tanımıyla bunun “*istikrar için*” söylemi üzerinden yürütüldüğü görülmektedir.

Bu dönemde muhalefetin söylemlerinin odağında, siyasî yozlaşma, anayasal düzene müdahale ve siyasî iktidarın yasaları istismarı, adaletsizlik, özgürlüklerin kısıtlanması, Kazakistan ekonomisinin tekeller tarafından işgali gibi konuların bulunduğu 2005 seçim sürecinde siyasî iktidar için, pek çok iddiada bulunulmuştur. Muhaliflerin bu iddialarına yer veren *Jas Alaş* gazetesi, “*seçim kaynaklarından adil olarak faydalanılamadığı*”, “*adayların imkânlarının eşit olmadığı*”, Batı medyasında kullanılan “*Nazarbayev'i seçme seçimi*” (JA. 10.11.2005, JA. 17.11.2005) gibi söylemlere ağırlık vererek, seçimin meşru olmadığı iddiasıyla, kendi fikrinin inandırıcılığını arttırmak, argümanları kuvvetlendirmek için seçimi tanımlayan ve yetkili kurum ve kişiler tarafından yapılan açıklamalarla iknaya yönelik söylem stratejileri benimsemiştir.

Şekil 3: 2005 yılına ait *Jas Alaş* Gazetesindeki Metinlerin Kelime Bulutu

Jas Alaş gazetesinin metinlerinde sık kullanılanlar arasında birinci sırada yer alan kelime *seçim*dir. Bu kelime metinlerdeki bağlamında olumsuz yer almıştır. Ülkede, seçim öncesi propaganda süreci de, seçim de yasalara uygun geçmemiştir ve usulsüzlük yapıldığı iddiaları öne çıkmaktadır. Gazetenin bu dönemdeki olumsuz tutumu söylemlerinde “*değil*” olumsuzluk edatıyla sıklık analizine de yansımıştır. Her iki gazetenin de merkezinde seçimin olduğu ve tartışıldığı kelime sıklığından da görülmektedir. Fakat *Jas Alaş* metinlerinde seçim tümüyle olumsuz ele alınarak eleştirilmesi, bu dönemde N. Nazarbayev’in eleştirisinin önüne geçmiştir. Her iki gazete kendi inanç sistemlerini yansıtır nitelikte, egemen iktidar tarafından seçimin adil, yasal gerçekleştiği kanıtlanmaya çalışıp buna yönelik strateji ortaya konulurken, muhalif söylemde tam tersi biçimde seçimin meşru olmadığı iddia edilmiş ve bunun da suçlusunun siyasî iktidar olduğu ifade edilmiştir.

Şekil 4: 2005 yılına ait *Egemen Qazaqstan* Gazetesindeki Metinlerin Kelime Bulutu

“Seçim”, “halk”, “halkın kendi iradesi”nin yanında bu seçim dönemine ait metinlerdeki kelime sıklığına “ülke” sözcüğünün de eklenmiş olması devlet egemenliğinde coğrafyanın da ön plana çıktığını göstermektedir. Bu kelime, metinlerdeki bağlamında değerlendirildiğinde siyasî iktidarla bağlantılı olarak karşımıza çıkmaktadır. “Gelişen ülke”, “ülke ekonomisi”, N. Nazarbayev için kullanılan “ülkeyi krizden kurtaran”, “Ulus lideri” gibi söylemlerde yer almış olması ve sözcüğün yönetimde olumlu durumunu ön plana çıkararak tekrarlanması, gazetenin ideolojik yanlılığını bir kez daha ortaya koymaktadır.

Tablo 6: 2005 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri *Egemen Qazaqstan* Gazetesi Haber Metinleri Anahtar Kelimeler

Haberin başlığı	Seçim	Seçmen	Adaylar
Yıldızı Parlayan Yaratıcılık	Metne göre seçim, halkın zaferidir, gözlemcilerin de	Metinde seçmenin doğru ile yanlış ayırabildiği ifade	Metinde adı geçen tek aday seçimin kazananı olan N. Nazarbayev’dir. Seçim

(31.12.2005)	bildirdiği gibi, açık, demokratik şartlarda, adil geçmiştir.	edilmektedir. Seçmen, N. Nazarbayev'i seçerek "iyi işin devamını istemiştir" ve N. Nazarbayev'i destekleyerek doğru seçim yapmıştır. N. Nazarbayev'e oy vererek, istikrarın, gelişimin dengeli yolunu seçmiştir.	sonucunda kazanmayı tek hak eden adaydır.
Erinin Kadirini Bilen Halk Doğru Yoldan Çıkamaz. (12.11.2005)	Metne göre seçimde N. Nazarbayev'in kıymetini bilen halk ona oy verecektir.	Metinde N. Nazarbayev'in halkın farklı kesimlerden olan insanlarca desteklendiği gösterilmiştir.	Metinde adı geçen tek aday N. Nazarbayev'dir. N. Nazarbayev zor zamanlarda halkının yanında olmaktadır ve Kazakistan'ı geliştirmektedir
Halk Vaat edenlere Değil, Vaadini Yerine Getirenlere İnanıyor (09.12.2005)	Metne göre, seçim yasalara uygun, adil ve açık geçmiştir.	Seçimde halkın isteği olmuştur.	Her ne kadar diğer adayların vaatlerini yerine getirmeleri için onlara fırsat verilmemiş olsa da, metinde N. Nazarbayev'in vaatlerini yerine getirdiği için seçimi kazandığı dile getirilmiştir.
Halkın İncancını Gerçekleştiren Nursultan Nazarbayev'i destekliyoruz. (12.11.2005)	Metinde, seçim, seçme /oy verme "dizgini verme" olarak geçmektedir. Dolayısıyla Halk seçtiği kişiye kontrolü vermektedir.	Metinde iddia edildiğine göre Halkın umudu N. Nazarbayev'dedir. Cumhurbaşkanı ne yapsa halkının iyiliği için yapmış, halkı da bunu anlayıp onu desteklemiştir. Çoğunluk N. Nazarbayev'e inandığı için ona oy vermeyi istemektedir.	Metinde adı geçen tek aday N. Nazarbayev'dir. Cumhurbaşkanlığına herkes aday olabilir, iktidarı herkes isteyebilir ama halkın bahtına doğan, kaderindeki isim Nazarbayev'dir. Halk yönetimini sıradan birine vermek istememektedir. Nazarbayev yaptığı işlerle sağduyulu siyasetçi ve mükemmel düşünceye sahip başkan olduğunu kanıtlamıştır. Lidere has pek çok özelliğe ve mükemmel kişiliğe sahiptir.
Halk N. Nazarbayev'i evrimsel gelişimi seçti (30.12.2005)	Metindeki alıntılarda uluslararası birliklerin de, gözlemcilerin de belirttiği gibi seçim açık ve adil geçmiştir. Seçimin sonucu Kazakistanlıların Kazakistan'ın gelişmesine, yaşam kalitesinin artacağına olan incancını göstermiştir.	Halkın %91,15'i N. Nazarbayev'i desteklemiştir. Halk, ulusun yanında olmuş ve onu desteklemiştir. Öngörülü ve sağduyulu davranarak N. Nazarbayev'i seçmiştir.	Cumhurbaşkanlığına aday olan N. Nazarbayev, halkın desteğini almıştır, zafer kazanmıştır.

Aday muhalefete darbe yaptı (25.11.2005)	Haber Cumhurbaşkanlığına aday olan E. Abilkasimov hakkında olup, metinde seçim sözcüğü geçmemektedir.	Haber metninde seçmenden bahsedilmemiştir.	Metin, tek bir aday hakkındadır. Bu aday Erasıl Abilkasimov'dur. Metinde adayın olumsuz sunumu yapılmış ve cumhurbaşkanlığına layık olmadığı imalarla ifade edilmiştir.
Seçim açık, şeffaf geçti (09.12.2005)	Haber metninin uzmanlardan ve gözlemcilerden yapılan alıntılarla da desteklendiği gibi seçim demokratik, açık ve net geçmiştir. Seçim sonucunun Kazakistan'ın kazancı olduğu ima edilmiştir.	Metinde seçmen ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır	Metinde seçimin kazananı olan N. Nazarbayev'e yer verilmiştir. Kazakistan halkının itibarının yükselmesinde N. Nazarbayev'in önemli rolü olduğu belirtilmiştir.
Seçim öncesindeki söz (01.12.2005)	Metinde yazar, "Eğer ülke yönetmeyi bilmeyen, tecrübesiz, liderlik özellikleri az birisi cumhurbaşkanı olarak seçilirse halk ne duruma uğrar diye düşünüyorsunuz" diyerek N. Nazarbayev'in seçilmemesi durumunda halkın zarar göreceğini işaret etmektedir.	Metindeki iddiaya göre N. Nazarbayev'in gezilerinde halk ona saygı duymakta ve sevgisini göstermekte fakat onun önemli özelliklerini iyi bilmemektedir. Bu yazıda halkın/seçmenin bunun farkına varmasının amaçlandığı belirtilmiştir.	Metindeki iddiaya göre diğer adaylar olgun ve tecrübeli değildirler, liderlik vasıfları yoktur, seçilmeleri durumunda halkın ve ülkenin durumu iyi olmaz.
İstikrar için barış için (06.12.2005)	Seçim bayram havasında ve adil, yasalara uygun şekilde gerçekleşmiştir. Uluslararası gözlemciler de seçimin adil ve yasal geçtiğini özellikle belirtmişlerdir. Seçim sonucunda N. Nazarbayev'in kazanmış olması halkın ona güvendiğini göstermişti. Seçim sonucu hem N. Nazarbayev'in hem de halkın ortak zaferidir.	Metne göre, seçmen, seçime gönüllü ve mutlu şekilde katılmıştır. Seçmen katılımının yüksek olduğu bir seçim gerçekleşmiştir. N. Nazarbayev seçimde genç seçmenin de oyunu almıştır.	Seçimin kazananı N. Nazarbayev'dir. Halk, barış ve istikrar için yine ona oy vermiş ve onun siyasetini desteklediğini göstermiştir. O halktan biridir ve dünyaca tanınan bir siyasetçidir.
Bir İşte Davacı Oldum (25.11.2005)	Metin seçim öncesi kampanya sırasında gerçekleşen bir toplantı hakkındadır.	Metinde toplantıya katılan N. Nazarbayev'i destekleyen seçmene söz hakkı tanınmamıştır.	Metin aday Jarmahan Tuyakbay hakkında olup onun için olumsuz bir ifade kullanılmamıştır. Ancak onun adına merkezde açışınların

			olumsuz eylemleri ön plana çıkarılmıştır.
--	--	--	---

Tablo 7: 2005 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri *Jas Alaş* Gazetesi Haber

Metinleri Anahtar Kelimeler

Haberin Başlığı	Seçim	Seçmen	Adaylar
Bu Zafer halkın da, Nazarbayev'in de zaferi değil, BU RÜŞVETİN ZAFERİ (08.12.2005)	Metinde yer alan iddiaya göre seçim adil geçmemiştir ve seçime rüşvet karışmıştır. Bu sebeple sonucu meşru değildir.	Halk, gerçekte hâinden memnun değildir ve ülke başkanından talepleri vardır. Ancak metindeki iddiaya göre halkın isteği başkadır ancak seçim sonucu halkın gerçek isteğinin göstermemektedir.	Metinde adı geçen tek aday, seçimi kazanan N. Nazarbayev'dir. Metinde onun sahip olduğu gücün tanımı hegemonyayı işaret/ima etmektedir.
Mektuplar söylediğinde... (17.11. 2005)	Nazarbayev'i seçme seçimi diyen Batı medyası haklı bulunmuş çünkü seçimde usulsüzlük yapılacağı öngörülmüştür	Gelen mektuplardan belli olduğu üzere halk yönetimden memnun değildir. Vatandaşlara baskı yapılmaktadır.	N. Nazarbayev'i destekleyen siyaset bilimciler onun açık üstünlükle kazanacağını öngörmektedirler fakat metindeki iddialara göre halk farklı düşünmektedir. N. Nazarbayev gücünü kötüye kullanmaktadır. J. Tuyakbay ise N. Nazarbayev'in tek güçlü ve gerçek rakibidir. Ancak yönetim tarafından engellenmektedir. Medya onun hakkındaki gerçekleri yansıtmamaktadır.
Kimin nasıl reklamı yapılıyor? (22.11.2005)	Haber metninde seçimden değil, adayların seçim öncesi propaganda faaliyetlerinden bahsedilmiştir.	Metinde adayların imkanları ve onlar hakkında gerçeklerin sadece "gözü açık" olan seçmen tarafından görülebileceği iddia edilmiştir.	Metinde tüm adaylara yer verilmiştir. Bunlar arasında en çok reklamı yapılanın Nursultan Nazarbayev olduğu, valiler tarafından desteklendiği ifade edilmiştir. Nazarbayev'den sonra Alihan Baymenov'un reklamının yapıldığı fakat devlet tarafından yapılan az

			miktardaki maddi destek göz önüne alındığında Baymenov'un oldukça maliyetli olan bu reklamlar için nasıl para bulduğunun anlaşılmadığı, E. Abilkasimov ve M. Elevsizov'un da ekranlarda ve ilanlarda çok az yer aldığı, Nazarbayev'in gerçek rakibi olarak kabul edilen J. Tuyakbay'ın ise en sona bırakıldığı ve tanıtımına imkân verilmediği ve hakkı yenildiği iddia edilmiştir.
Dariga Nazarbayeva Alihan Baymenov'u yetimhane çocuğu gibi yaptı ya da mirasçı kim? (08.12.2005)	Metinde iddia edildiğine göre seçim adil geçmemiştir.	Metinde seçmenden bahsedilmemektedir.	Seçimin kazananı N. Nazarbayev değil, ülkedeki oligarklar ve N. Nazarbayev'in çevresi ve ailesi üzerine kurulan mevcut siyasî sistemdir.
Yakıtın siyasî fiyatı (10.11.2005)	Haber seçim öncesine ait olup, seçim yaklaştı için hükümetin işleri aksatmadan yaptığı ve hızla piyasayı düzeltmesinin sebebinin yakında yapılacak olan seçim sebebiyle olduğu ima edilmiştir.	Seçmenin yakıt piyasasının bir düzeninin olmamasını sorguladığını iddia etmiştir.	Metinde adı geçen tek aday mevcut Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev'dir. Onun seçim öncesi programının temelini piyasa ilişkilerindeki reformlar ve ekonomik başarıları olduğu ve sürekli bunun reklamını yaptığını ifade edilmiştir
Seçim geçti şüphe kaldı (29.12.2005)	Metne göre seçim gerçekleşmiş ancak şüphe devam etmektedir. İddiaya göre seçim öncesinde muhalif partiler kayda alınmayarak onlara şans verilmemiştir.	Metinde seçmene dair bilgi yer almamaktadır.	Metinde adaylar hakkında bilgi bulunmamaktadır.
Bizim parlak geleceğimiz kim? (10.11.2005)	Haber metninde seçim öncesinde yapılan propaganda süreci eleştirilmiş ve yasaların	Metinde N. Nazarbayev'i destekleyenler aşağılayıcı ifadelerle olumsuz sunulmuştur.	Metinde en çok N. Nazarbayev'in propagandasının yapılıyor olması eleştirilmiş, diğer

	çığnendiği iddia edilmiştir.		adayların savcılar tarafından engellendiği iddia edilmiştir.
Cumhurbaşkanı Allah'ın Gölgesi mi? (12.11. 2005)	Metinde açıkça ifade edilmemiş olsa da imalarla seçimin adil geçmeyeceği öngörüsünde bulunulmuştur. . .	Metindeki iddiaya göre siyasî iktidar yandaşları tarafından diğer adayları destekleyenlere baskı yapılmaktadır. Ayrıca metinde, genç seçmenler medyanın etkisi altında kalanlar ve muhalif olanlar olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Muhalif gençler olumlu sunulmuş ve “gözü açık” olarak nitelendirilmişlerdir.	Seçim öncesinde en çok propagandası yapılan mevcut Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev'dir. Metindeki iddiaya göre sanatçılar siyaset yaparak N. Nazarbayev'i övmektedirler. Siyasî iktidarın aydınları ve sanatçıları kullanarak gençleri etkilemeye çalıştığı iddia edilmektedir

Bizi yüzde 91 yok edecek (06.12.2005)	Metinde seçimde hile yapıldığı ve Merkez Seçim Komisyonu'nun siyasî iktidara hizmet ettiği iddia edilmektedir.	Metinde açıkça seçmene yer verilmemiş olsa da “Kazak halkı ve Kazakistanlılar” ifadesi yer almaktadır. Bağlam içinde yurtdışındaki yorumcuların onlara/halka değil, iktidarda olanlara güldükleri özellikle belirtilmiştir.	Seçimin meşruiyetinin sorgulandığı metinde, N. Nazarbayev'in aldığı oy miktarı tartışılmış ve bunun siyasî iktidarın usulsüzlüğü ile elde edildiği iddia edilmiştir. Bununla birlikte gazetenin bu dönemde desteklediği muhalif aday Jarmahan Tuyakbay'ın oylarının çalındığı iddia edilmiştir. Bağımsız araştırma merkezlerinin varsayımlarına göre seçim öncesindeki araştırma sonuçlarında çıkan oy yüzdesinin, seçim sonucunda çıkmamasından N. Nazarbayev'in çevresindekiler sorumlu tutulmuştur.
Binden bir örnek (06.12.2005)	Metindeki iddiaya göre, seçimde ülkenin her yerinde usulsüzlükler yapılmıştır.	Seçmenin oyu çalınmıştır. Seçmene (öğrencilere, yaşlılara) baskı yapılmıştır.	Seçimde, N. Nazarbayev'in bu dönemdeki tek rakibi sayılan muhalif aday J. Tuyakbay'ı destekleyenlere engel olunmuştur

6.2.3.1.Seçim

2005 Cumhurbaşkanlığı erken seçiminde siyasî iktidar karşıtları, bu seçime katılımın resmî kaynaklara usulsüzlükle ve yükseltilecek kaydedildiğini, kanunların çiğnendiğini, seçim için kaydı olmayanlara oy kullandırıldığını, yasal olarak yasak olduğu halde ek listelerin kullanıldığını, buna karşın oy vermeye gelen binlerce seçmenin listelerde isimlerinin olmadığı için oy veremediklerini, memur ve öğrencilerin oy vermeye zorlandıklarını, hem seçim anında usulsüzlük yapıldığını hem de seçim sonucuyla oynandığını ve sonuç olarak seçimin siyasî iktidarın açıkladığı gibi yasal olmadığını iddia etmişlerdir. *Jas Alaş* gazetesinin metinlerinde siyasî iktidarın söylemlerinin aksine **seçimin adil olmadığı** ve usulsüzlük yapıldığı iddiasında bulunulmuş, siyasî iktidar yıpratılmaya çalışılırken seçimin meşruiyeti sorgulanarak (JA. 06.12.2005, JA. 17.11.1005, JA. 10.11.2005, JA. 06.12.2005) sert bir muhalif söylem alanı oluşturulmuştur. Ayrıca bu seçim sonrasında ülkede “*demokrasinin olmadığı*” iddiaları ön plana çıkmış, tüm söylemlerin hedefinde bu kanıtlanmaya çalışılmıştır. Seçimin meşruiyetine inanılmayan gazetede, Nazarbayev’in bir hayli yüksek oy oranıyla seçimi kazanması “*Bu yılki cumhurbaşkanı seçiminde Otan’ın lideri Nazarbayev ileri gitti, yüzde doksan bir oy ile! Doksan dokuz olmadığına şükrettik*” (J.A. 08.12.2005) gibi cümlelerle alaylı imalı bir biçimde sunulmuş, N. Nazarbayev’in sahip olduğu gücün meşru olmadığı iddia edilerek anti propagandası yapılmıştır.

Bu iddialara karşın egemen ideolojiyi temsil eden *Egemen Qazaqstan*’ın metinlerinde, seçim 2005 yılının en önemli olayı olarak kabul edilmiştir. Seçimin adil, demokratik, yasalara uygun gerçekleştiği, seçime katılımın yüksek olduğu, seçmenlerin kendi iradeleriyle oy verdikleri özellikle vurgulanırken, inandırıcılığı artırmak için gözlemcilerin yasadışı bir olayla karşılaşmadıklarına yönelik açıklamalarına (EQ. 09.12.2005, EQ. 30.12.2005, EQ. 31.12.2005), siyasî iktidarı destekleyen kaynaklara yer verilmiş, okur/seçmen seçimin yasalara uygun şartlarda gerçekleştiğine inandırılmaya

çalışılmıştır. Muhaliflerin “seçimin adil olmadığı” iddialarına karşı, egemen söylemde “muhalif gazetelerde dile getirilen bu iddiaların gerçek olmadığı, seçime dünyanın pek çok yerinden yüzlerce gözlemcinin katılımı ve bir seçim yasasının olduğu” dile getirilerek “bu iddiaların yaşanacak yenilginin utancını örtbas etmek için söylendiği” (Egemen Qazaqstan 02.12.2005 “Bul baybalam, kay baybalam?”) ifade edilmiş ve gazetede bu seçim döneminde ilk kez “onlar” kutuplaşması/polarizasyonu ile muhaliflere ve onların eylemlerine olumsuz olarak yer verilmiştir. Daha sonraki seçim dönemlerine ait metinlerde “onların” görmezden gelindiği söylenebilir. Dolayısıyla döneminin siyasetindeki mücadelenin söylemlere açıkça yansıdığını görmek mümkündür. Muhalif söylemin bu dönemdeki iddialarının inkârı, ikna ile yapılmaya çalışılmıştır.

Egemen Qazaqistan için seçim, 2005 yılının en önemli olayı olarak kabul edilmiştir. Metinlerde, tüm itiraz ve iddialar görmezden gelinip, **seçimin yasalara uygun, açık ve demokratik taleplere uygun gerçekleştiği** ifade edilmiş, muhaliflerin %91 için “korkunç” olarak tanımladığı seçim sonucu egemen söylemde “zafer” olarak değerlendirilmiştir. Avrupa Güvenlik İşbirliği Örgütü de iyileştirmeler olmasına rağmen bu seçimin uluslararası standartlara uygun gerçekleşmediğini ifade etmiş (Prince, Gizitdinov 05.12.2005) olmasına rağmen gazete metinlerinde bu bilgiler göz ardı edilmiştir.

N. Nazarbayev’in politik hedefi olan istikrarlı modernizasyonda, ülkedeki politik istikrarda N. Nazarbayev önemli bir unsur olarak görülmüştür (Grozin 2001:346). Buna paralel olarak seçim öncesinde “istikrar için, barış için” (Egemen Qazaqstan 06.12.2005) sloganıyla N. Nazarbayev’in tekrar seçilmesi gerektiği yönünde hedef kitle manipüle edilmiştir. Kazakistan’ın tarihi göz önüne alındığında bağımsızlığını elde ettikten sonra halkın en büyük korkusunun istikrarsızlık ve düzensizlik olduğu aşikardır. Dolayısıyla seçim öncesi egemen söyleminin temeli, N. Nazarbayev’in kazanmadığı bir seçimin ülke için tehdit olacağı yönünde inşa edilmiştir. Gazetede seçim sonucunun meşruiyetine olan

inanç başlıklara da taşınmıştır. “Kazakistan’daki Cumhurbaşkanı Seçimi Uluslararası Demokrasi Standartlarına Göre Geçti” (E.K.07.12.2005) benzeri ifadelerle okuru inandırmak için seçimi denetleyen uluslararası organizasyonların, bu kanıyı destekleyen açıklamalarına yer verilmiştir. Seçim sonrasında Nazarbayev’in ve seçimin olumlu sunumu yapılmaya devam edilmiştir. Metinlerde, Nazarbayev’i destekleyenlerin çoğunun ünlü ve halkın değer verdiği şahsiyetler olduğu özellikle belirtilmiştir. Ayrıca muhaliflerin ülkede “demokrasinin olmadığı” iddialarına karşı *Egemen Qazaqstan*’da özellikle ve sıklıkla seçim sonucunun **halkın zaferi ve demokrasi örneği** olarak sunulması, iradenin halkta olduğuna ikna çabalarıdır. *Jas Alaş*’ın tam tersi iddia ve karşıt söylemleriyle seçimde usulsüzlük iddialarıyla bu dönemde siyasî iktidara karşı konumlanırken söylemleri bir mücadele aracı olarak kullandığı görülmektedir.

6.2.3.2. Seçmen

Siyasî iktidarın ve bunu yansıtan *Egemen Qazaqstan*’ın söyleminde halk/seçmen, bu seçimde güvendiğine (Nazarbayev’e) onay vermiştir (EQ.31.12.2005), seçmen/halk “seçimde öngörülü ve sağduyulu davranmıştır ve Nazarbayev’e güvenip oyunu ona vermiştir” (EQ.30.12.2005), Seçmen Nazarbayev’e oy vererek “ülkenin istikrar yolundaki ilerlemesini seçmiştir” (EQ.31.12.2005). Nazarbayev’in ismi ile birlikte istikrar vurgusunun (EQ.06.12.2005) hem seçim öncesinde hem seçim sonrasında yapılması dikkat çekicidir. Böylece ülkedeki **istikrarın devamının sağlanmasının ancak seçmenin N. Nazarbayev’e oy vermesi ile mümkün olacağı** imasıyla, sorumluluk seçmene yüklenmiştir.

Diğer taraftan *Jas Alaş*, seçimden sonra halkın yarısının (siyasî iktidardan memnun olmayanların) seçime katılmadığı iddiasında bulunmuştur (JA. 08.12.2005). Mücadelesini seçimden sonra da sürdürerek, seçmenlerin açıklamalarına yani seçmenin seçimden sonraki fikirlerine de yer vermiştir. Demokratik güçleri destekleyen

vatandaşlara baskı yapıldığı iddiasında bulunan *Jas Alaş* (JA.17.11.2005) bu iddianın yükünü kendi üzerinden atmak ve halkın da böyle düşündüğüne inandırmak için bunun kendilerine halktan gelen mektuplarda yazdığını ifade etmiştir. Gazetede “*Nasıl bir toplumda yaşamak isterdiniz? Cumhurbaşkanı nasıl bir insan olmasını istersiniz*” başlığı ile ülkenin çeşitli yerlerinden gelen ve farklı mesleklere sahip seçmenin görüşlerine yer verilmiştir. Ancak halkın bu soruya verdikleri cevapları gazetenin köşe yazarı Juldız Abdilda şöyle yorumlamıştır: “*Bana başka toplum gerekmiyor, bugüne razıyım*” diyen bir kişi bile olmadı. Hepsinin de talebi, isteği var” (JA.24.11.2005) alıntılarıyla halkın halinden memnun olmadığına dikkat çekilmiştir. Gazetede bu dönemde **yasadışı faaliyetler iddiası ve halka/seçmene yapılan baskılar** ön plana çıkmaktadır. Bunun için halkın kaynak ve taraf olarak fikirlerine yer verilmiştir. Bu da, durumun görünenden ve tahminlerden farklı olduğu iddiası taşımaktadır. Böylece ikna stratejisinde kararsız seçmenin oyu hedeflenmiş, fakat asıl amaç N. Nazarbayev’in sahip olduğu sınırsız güce ve buna bağlı yürütülen faaliyetlere karşı direnmek olmuştur.

6.2.3.3. Adaylar

Nursultan Nazarbayev	%91,15
Jarmahan Tuyakbay	%6,61
Alihan Baymenov	%1,61
Erasıl Abılkasımov	%0,34
Mels Elevsizov	%0,28

Kaynak: *Egemen Qazaqstan*, “Qazaqstan Respublikası Prezidenti Saylawının Korıtındıları Tuwralı, 07.12.2005

2005 yılında da *Egemen Qazaqistan* gazetesinin metinlerinde N. Nazarbayev en önemli siyasî figür olarak sunulmuştur. Gazetenin metinlerindeki haber ve köşe yazıları ülkenin **istikrarını sağlayanın N. Nazarbayev olduğunu** ifade ederken, aynı zamanda diğer adaylardan birinin seçilmesi durumunda bu uyumun bitebileceği mesajını da vermektedir. Bu da muhalefetin güçlendiği bu seçimde, seçmeni manipüle etmeye

yöneliktir. Gazetenin bu dönemki metinlerinde, N. Nazarbayev'in imajına katkı sağlanmış, faaliyetlerinin propagandası yapılmış ve onun kişilik özelliklerine mübalağalı sözcüklerle yer verilmiştir. Okur/seçmen ile arasındaki bağı kuvvetlendirici söylemlerle seçim sonrasında da Nazarbayev'e olan destek devam etmiştir. Nazarbayev'in lider imajına katkı sağlayan ve halkın ona olan güvenini güçlendirmek için kullanılan ifadelerle olumlu vasıfları ön plana çıkarılmıştır. Gazetenin metinlerinde Nazarbayev ile ilgili haberlerde Cumhurbaşkanının çoğu kez mübalağalı ifadelerle yüceltildiği görülürken “seçilmiş” vurgusundan çok, oy almış ve zafer kazanmış vurgusu Nazarbayev'in otoritesine katkı sağlamıştır.

Gazetenin metinlerinde seçim sonrasında Nazarbayev'in kazanmasının haklı sebepleri ortaya konularak seçmenin oyunu doğru kişiye verdiğini onaylanmakta, inandığı fikri pekiştirilmektedir. Gazete bu seçimde kimi zaman egemen ideolojinin sloganlarını başlığa taşımış “*İstikrar için! Barış için!*” (EQ.06.12.2005) vb., kimi zaman da seçimin yasalara uygun geçtiğinin kanıtı olarak uluslararası organizasyonların seçim hakkındaki açıklamalarına yer vermiştir. 2005 seçimlerinde hükümetin yayın organı olan *Egemen Qazaqistan*'ın söylemlerindeki hedef öncelikle seçimin adil geçtiği ve herhangi bir yasa dışı olayın yaşanmadığının vurgulanması olmuştur. İkinci olarak Nazarbayev'in seçimi kazanmasının bir “zafer” olarak nitelendirildiği ve Nazarbayev'i halkın seçtiğine dair ön plana çıkmaktadır. Bu sebeple siyasî iktidarı destekleyenler için N. Nazarbayev'in yüksek oy ile seçilmiş olması, halkın büyük bir bölümünün onu destekliyor ve güveniyor olduğunun anlamına geldiği gibi seçimle başa gelen Cumhurbaşkanına sahip olması da ülkede demokrasinin varlığının göstergesi sayılmıştır.

Egemen Qazaqistan' ın haber metinlerinde N. Nazarbayev'in otoritesi ile beraber ona oy veren seçmen de yüceltilmiştir, seçmenin Nazarbayev'e oy vermesinin birçok nedeni vardır. Metinlerde bunlardan en önemlisi halkın ona güvenmesi ve yapacaklarına, reformlarına inanması olarak gösterilmiştir. Halk, seçimde önerilenlerin içinden en iyisini

seçmiştir, elbette burada ima edilen adayların içinde “*en iyisi*” Nazarbayev’dir (EQ.31.12.2005). *Egemen Qazaqstan* metinlerinde Nazarbayev yüceltilirken, diğer adayların olumsuz özelliklerinin vurgulanması stratejisi ile, Cumhurbaşkanlığına layık adaylar olmadıkları ima edilmiştir. Van Dijk’ın “dördüncü kare” stratejine uyan bu yaklaşımla “Biz” konumunda bulunan Nazarbayev’in iktidara layık olduğu, Kazakistanlılar ile bütünleştirilmek istendiği görülmektedir. Metinlerde **N. Nazarbayev** **yüceltilirken** diğer adaylar hakkında olumsuz unsurların vurgulanması stratejisi kullanılmış ve bu adayların halkın güvenini kazanamadıkları ifade edilmiştir. Metinlerde öteki konumunda bulunan muhalif aday E. Abilkasimov’un seçmenler ile buluşmasında “*seçim programını detaylı anlatmak yerine durmadan muhalefeti kötüledi*” (EQ. 25.11.2005) “*Çok konuştuğu programında planlarını anlatmak yerine kendinden, otobiyografisinden bahsetti*” (EQ.25.11.2005) ifadeleriyle muhalif adaylar için olumsuz tutum oluşturacak söylem stratejileri ile, aday için plansız, programsız ve gereksiz konuşan imajı çizilmeye çalışılarak, bu adaya oy vermeyi düşünen seçmenler manipüle edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu dönemde diğer adaylar için “*safkan olmayan atla yarışmaya katılıp ümitlenilmemesi gerektiği*” ifadesi ile diğer adayların itibarı düşürülmüş ve muhalifler için seçimden önce seçimi kazanamayacakları ima edilmiştir. Muhalefet, “*çaresi tükenenler*” (EQ.31.12.2005) olarak adlandırılmıştır. Bu seçim döneminde nadiren de olsa diğer adaylar ile ilgili haberlere yer veren *Egemen Qazaqstan*, J. Tuyakbay’ın seçmenlerle buluşmasındaki açıklamasından “*Kendisinin N. Nazarbayev ile 1980’li yıllardan beri tanıştığını, 1990 yılından itibaren aynı safta hizmet ettiğini, onu ülke lideri olarak seçildiğinde desteklediğini, kendisinin devlet çalışanı seviyesine ulaşmasında ve çeşitli görevlerde yükselmesi için tavsiyeleri, yardımı olduğunu, ikisinin arasında şahsi uyumsuzluk olmadığını söyledi*” (EQ.25.11.2005) şeklindeki açıklamalarına yer vererek haberde diğer adaya yer verilmiş olsa da yine seçim öncesi Nazarbayev’in imajına olumlu katkı sağlanmıştır.

Siyasî iktidar için seçim sürecinde pek çok iddiada bulunan *Jas Alaş*, “seçim kaynaklarının adil dağıtılmadığını”, “adayların imkânlarının eşit olmadığını” belirtirken, inandırıcılığı arttırmayı sağlamak üzere yetkili kurum ve kişiler tarafından yapılan açıklamalara yer vererek argümanları kuvvetlendirmek bu dönemki söylem stratejilerinden biri olmuştur.

Jas Alaş’ın haber metinlerinde ise bu tanımlamaların tersine Nazarbayev’in itibarını düşürecek olumsuz ifadeler yer verilmiştir:

“Nazarbayev’in mirascısı geldiğinde tahtından gidecek, çünkü o eskidi. Arkasındaki karışıklıklar çoğaldı, yaşlandı.” (JA. 08.12.2005)

Jas Alaş tarafından bu dönemde desteklenen, demokratik güçlerin tek adayı Adaletli Kazakistan hareketinin lideri Jarmahan Tuyakbay’dır. Gazetede belirtilene göre, Jarmahan Tuyakbay’ın destekçileri medyada tahmin edilenden daha çoktur (JA. 08.12.2005). Bu da medyada adaya gerektiği kadar yer verilmediği anlamına gelmektedir. Gazetede Nazarbayev’ in bu seçimlerdeki tek rakibi Tuyakbay olarak görülmekte (JA. 08.12.2005), diğer adaylar ise gözardı edilmektedir. Metinlerde aynı zamanda siyasî iktidarı destekleyenlerin halktan habersiz olduklarını ve onların (aslında ikinci sırada olan) Tuyakbay’ı üçüncü, dördüncü sıraya koyduklarını (JA. 08.12.2005) belirterek, adayın iktidardakiler tarafından ötelendiği ve seçmenin manipüle edildiği görülmektedir. Gazete metinlerinde buna karşı, **N. Nazarbayev’in gerçek ve tek rakibinin Tuyakbay olduğuna dair iknaya** çalışılmıştır.

Jas Alaş, bu seçim döneminde desteklediği Jarmahan Tuyakbay dışındaki diğer adayların, siyasî iktidarın güdümünde olduğunu iddia ederek, bu sözde muhaliflere inanmamış, bu adaylar söz konusu olduğunda alaylı ve imalı bir dil kullanmıştır.

Jas Alaş’ın haber metinlerinde, **seçim kampanyası sırasında iktidar sahiplerinin yasadışı davrandıkları**, seçim öncesinde devletin kaynaklardan sınırsız

yararlandıkları, özellikle valilerin taraflı davranarak görevlerini kötüye kullandıkları iddiası ortaya atılmıştır. Hatta Türkistan Valisinin Cumhurbaşkanlığına aday olan ve Nazarbayev'in gerçek rakibi olarak görülen Jarmahan Tuyakbay'ın ilanlarını astırmadığı, adaylar içinde en çok reklamı yapılanın Nursultan Nazarbayev olduğu, böylelikle seçim sürecinin adil olmadığı, en çok Nazarbayev'in propagandasının yapıldığını ima ederek siyasî iktidarın muhalefete baskı yaptığı iddiasında bulunulmuş ve bu sebeple, gazete sayfalarında seçim öncesinde de seçimin adil geçeceğine inanılmadığı sıklıkla vurgulanmıştır. Aynı zamanda bu dönemde gazetede Nazarbayev'in sahip olduğu gücün eleştirisi yapılırken, seçimdeki usulsüzlük iddiaları da öne çıkmıştır. Gazeteye gelen okur mektuplarıyla ve Batı basınından örneklerle bu iddialar desteklenmiştir:

“Seçimin neticesinin ilçe yönetimine vardktan sonra değişip çıkacağı geçen seçimlerin tecrübesinden iyi biliniyor” (JA.17.11.2005), *“Nazarbayev'i seçme seçimi”* (JA.17.11. 2005), *“Kazakistan'daki seçim süreci, seçimin adil ve temiz geçti denilmesine imkân vermiyor”* (JA.08.12.2005), N. Nazarbayev *“Ailesi ile birlikte Kazakistan'ı kendi avucunda tutmaktadır”* (JA. 08.12.2005)¹⁹⁸ gibi iddialarla N. Nazarbayev'in gücünün meşru olmadığı ortaya konulurken, seçimin *“Nazarbayev'in de onu “seçen” halkın da zaferi olmadığı, rüşvetin zaferi olduğu”* (JA. 08.12.2005) söylemleri ile seçimde usulsüzlük yapıldığına dair iddialara gazetenin ilk sayfalarında yer verilmiştir.

Siyasî iktidara ve sahip olduğu güce meydan okuyan, siyasî iktidar karşıtı söylemlerle seçmenlerin iktidara karşı olan tutum ve davranışlarının değiştirilmesi hedeflenmiştir.

¹⁹⁸ Buradaki söylem “aile bağılıkları temelinde şekillenen, lidere kişisel olarak bağımlı bir ağ” yapısını göstermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Haluk Alkan, “Türk Cumhuriyetleri'nde Siyasal Kurumsallaşma Süreci: Geçen Yirmi Yılın Bir Bilançosu” *Bilgi*, Bahar 2012, S.61, s.1-30.

6.3. KAZAKİSTAN’DA 2011 YILI CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİM DÖNEMİ ARDALAN BİLGİSİ

Kazakistan siyasî tarihinde muhalefetin sesinin yükseldiği 2011 yılının en önemli siyasî meselesi erken seçim olmuştur. 23 Aralık 2010’da Öskemen’de gerçekleşen toplantıda Kazakistan Parlamentosu N. Nazarbayev’in görevini 2020 yılına kadar uzatmak için teklif sunmuş ancak N. Nazarbayev bunu kabul etmemiştir. 3 Ocak’ta Parlamento tarafından Anayasa’da erken seçimin mümkün olması yönünde değişiklik yapılmış ve 3 Nisan seçim günü olarak belirlenmiştir. Bu seçime halkın %90 katılmıştır (AGİT Raporu, 2011: 6, *Egemen Qazaqstan* 04.04.2011). Seçim öncesinde muhalifler seçime karşı kampanyalar düzenleyerek, “*Atameken*” muhalif partisi seçimin erkene alınmasını boykot ederek halkı oy vermemeye çağırmıştır. Aynı zamanda birçok topluluk basın toplantısı düzenleyerek Cumhurbaşkanlığı seçiminini boykot etmişlerdir. “*Talmas*” Sosyal Dernek yöneticisi Aynur Kurmanov, “Kazak Gazeteciler Kulübünün” moderatörü Janbolat Mamay, “Ruh ve Dil” gençlik kulübünün yöneticisi Inga Imanbay ve “*Ulan*” Gençler Birliği’nin yöneticisi Erkebulan Aldabergenov’un katıldığı toplantıda seçimle ilgili kendi fikirlerini açıklamışlar ve boykot yapacaklarını ifade etmişlerdir (Bakıtkızı *Jas Alaş*, J.A. 08.03. 2011).¹⁹⁹ Bu boykota Komünistler ve resmî kaydı olmayan “*Alga*” partisi de katılmıştır. Cumhurbaşkanlığına aday olan Bolat Abilov ise seçim öncesinde bazı taleplerde bulunmuş ve bu talepler yerine getirilmezse seçime katılmayacağını açıklamıştır (Hüseynova, *Jas Alaş*, 15.03.1011) Muhalefetin seçimi boykot çağrısından

¹⁹⁹ Bu dönemde muhalifler, iktidardakilerin yasaları kendi çıkarları için kullandıkları iddiasıyla erken seçimi protesto etmişler, seçimin hukuka aykırı olduğunu ifade ederek ayrıca seçim sonucunun zaten bilindiği ve seçime katılan adayların iktidar yanlısı olduklarını öne sürmüşlerdir (*Jas Alaş*, 07. 04.2011 “*Jastar berine karsı dawıs berdi*”, *Jas Alaş*, 01.02. 2011 “*Sayasi oyınıñ setsiz jalğası*”,) Bu dönemde yapılan protestolardan çekilen fotoğraflarda, halkın elinde “Yalan seçim, yalan iktidar, yalan hayat” yazılı pankartlar olduğu görülmekte (*Jas Alaş*, 31.03.2011 “*Saylawğa barmaymız!*” ve yine yöneticiler tarafından halka seçime katılması için baskı yapıldığı iddia edilmiştir (*Jas Alaş*, 19.04.2011 “*Büytip el bolğansa..*” İktidar ise bu iddiaları görmezden gelip özellikle seçim öncesinde seçime katılımı artırmak için çeşitli faaliyetler (*Egemen Qazaqstan*, 31. 04.2011 “*Meniñ dawısım, meniñ jenisim*”) ve kampanyalar başlatmışlardır (*Egemen Qazaqstan*, 02.04.2011, *Erterek dawıs bersen, sıylık alasın*)).

sonra siyasî iktidar tarafından seçime katılımı artırmak için kampanyalar düzenlenmiştir. Bu dönemde Cumhurbaşkanlığına aday olabilmenin önkoşulu dil sınavını geçmiş olmak ve 91 bin imza toplamaktır. Bu ön şarta uymadığı için pek çok adayın başvurusu kabul edilmemiştir.

Cumhurbaşkanlığı seçiminin bu dönemki adayları; daha önce milletvekilliği yapmış olan ve seçime ikinci kez katılan *Patriottar Partiyası* “Yurtseverler Partisi”nden **Gani Kasimov**, yine ikinci kez aday olan *Tabiğat Ekkologiyalıg Odağı* “Tabiğat Ekoloji Birliği” lideri **Mels Elevsizov**, *Kazakistanın Kommünistik Partiyası* “Kazakistan Komünist Halk Partisi” adına **Jambıl Ahmetbekov** ve *Nur Otan Halıktıq Demokratiyalıq Partiyası* “Nur Otan Demokratik Halk Partisi”nden **Nursultan Nazarbayev**’dir. Seçmenlerin %89,98’inin katıldığı, 30266 gözlemcinin katıldığı 3 Nisan 2011’de yapılan seçim sonucunda Gani Kasimov oyların %1,94’ünü, Mels Elevsizov %1,15’ini, Jambıl Ahmetbekov %1,36’sını almış ve Nursultan Nazarbayev %95.5 oyla seçimi kazanmıştır (Samrat 06.04.2011).

Kazakistan Cumhuriyeti’nin bağımsızlığının 20. yılında gerçekleşen 2011 Cumhurbaşkanlığı seçimleri Nursultan Nazarbayev tarafından “Tüm Orta Asya’da en iyi organize edilen ve demokratik şartlara uygun gerçekleşen seçim” olarak nitelendirilirken, Cumhurbaşkanının gerçek demokrasi ve çok partili sistem geliştirme faaliyetleri hakkındaki sözleri muhalifler tarafından eleştirilmiştir (Mametqazıulı 08.04.2011).

6.3.1. 2011 Yılı Cumhurbaşkanlığı Seçim Dönemindeki Siyasî İktidar Gazete Metinlerinin Analizi

6.3.1.1. Egemen Qazaqstan Gazetesinin 1 Nisan 2011 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: *Kampanya açık ve adil geçti.* (Bkz. EK 41)

Haber Girişi:

Dün “Nur Otan” HDP merkez ofisinde Kazakistan Cumhuriyeti cumhurbaşkanlığına aday N. A. Nazarbayev’in Cumhuriyet Toplumsal Merkezinin yöneticisi Nurlan Nıgmatulı’nın ABD gözlemcileri ile toplantısı oldu.

Bu haber metninin başlığı seçim öncesi kampanyanın “açık” ve “adil” geçtiğini ifade ederken gazetenin seçime dair olan inancını okur/seçmene iletmeye yöneliktir.²⁰⁰ Seçimin açık ve adil geçtiğine özellikle başlıkta yer verilerek, haberin içeriğiyle uyumlu olarak seçimin demokratik şartlara uygun gerçekleştiği yönünde ikna oluşturmaktadır. Haber girişi ise haberin içeriğini tanımlayıcı, nesnel olarak tarafsız sunulmuştur.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuçlar: Haberde, seçim öncesinde yürütülen kampanyanın olumlu geçtiği anlatılmaktadır. Durum hakkında detaylı bilgi verilmemiştir. Habere göre, N. Nazarbayev için yürütülen kampanya çalışmaları sonucunda birçok vatandaşın N. Nazarbayev’i desteklediği görülmüştür. Böylelikle seçim öncesinde halkın N. Nazarbayev’i desteklediği dile getirilerek okur/seçmen, N. Nazarbayev’in kazanacağı konusunda manipüle edilmiştir.

Haber Kaynağı: *Egemen Qazaqstan* haber ajansı

Yorum: Haberde, Cumhuriyet Toplumsal Merkezi yöneticisinin gazetenin fikrine paralel olarak “Nursultan Nazarbayev’in seçim öncesi merkezinin tüm propaganda

²⁰⁰ 2011 Cumhurbaşkanlığı seçim dönemi öncesinde muhalifler seçimin adil olacağına güvenmedikleri gerekçesi ile seçime katılmayacaklarını açıklamışlardır, bununla birlikte halkın sürekli aceleyle yapılan erken seçimlerde hayal kırıklığına uğradığı iddiasıyla seçime katılmayacakları ve iktidarın en büyük sıkıntısının seçim için halkı toplamak olduğu dile getirilmiştir (Hüseynova *Jas Alaş* 29.03.2011). Bu ve bundan sonraki *Egemen Qazaqstan*’ın hemen bütün metinlerinde bu iddialara karşı seçimin adil ve açık geçtiği ve halkın katılımının yüksek olduğu vurgulanmıştır.

kampanyasını açık ve adil yürütüldüğü” ve “seçimin sıkı yasa çerçevesinde geçeceğine olan inancına” dair yorumuna yer verilmiştir. Bu yorumda, seçimin demokratik şartlara uygun geçeceği bir kere daha vurgulanmıştır.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Haber, genellikle kısa ve basit, nadiren uzun cümlelerden oluşmaktadır.

Yerel Tutarlılık:

“Kazakistan 2020” ulusal Demokratik Güçler Koalisyonu, seçim öncesi kampanya çerçevesinde ülkenin tüm bölgelerini dolaştı. Merkez Başkanı Nurlan Nıgmatulı Kazakistanlılar ile olan buluşmaların birçok vatandaşın cumhurbaşkanlığına aday Nursultan Nazarbayev’i ve onun siyasetini desteklediğini gösterdiğini belirtti.

Kampanya dâhilinde ülkedeki bütün bölgelere giden merkez başkanı halk ile olan buluşmalar sonucunda büyük bir çoğunluğun N. Nazarbayev’in siyasetini desteklediğini görmüştür. Bu ilişkilendirmenin N. Nazarbayev’in siyasî imajını artırmayı hedeflediği görülmektedir. Ayrıca metinde genel olarak seçim öncesi kampanyanın adil geçtiği ve seçimin de adil ve demokratik şartlara uygun gerçekleşeceği ima edilerek, olay önceden şarta bağlanarak, egemen ideolojiye uygun ön varsayım ortaya konulmuştur.

Sözcük Seçimleri: Egemen söylemde sıklıkla yer alan ifadeye, bu haber metninde de yer verilerek, seçim kampanyasının “*açık ve adil*” olduğu vurgulanmış, seçimin yasal olacağı ima edilmiştir.

Retorik: Haberin inandırıcılığını artırmak için Cumhuriyet Toplumsal Merkezinin yöneticisi N. Nıgmatulı’nın seçim için öngörülerinden alıntılara yer verilmiştir: “*seçimin sıkı yasa çerçevesinde geçeceğine olan inancını bildirdi.*” Böylelikle

okur/seçmen resmî bir kaynak kullanılmak suretiyle seçimin yasal geçeceğine ikna edilmeye çalışılmıştır.

6.3.1.2. Egemen Qazaqstan Gazetesinin 1 Nisan 2011 Tarihli 2. Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Doğru Seçim Yanıltmayacak (Bkz. EK 42)

Haber Girişi:

İl merkezinde “Nur Otan” Demokratik Halk Partisi’nin programı ile oluşan “Kazakistan -2020” Millî Demokratik Güçler Koalisyonu’nun üyeleri ile Cumhurbaşkanlığına aday Nursultan Nazarbayev’i destekleme yönündeki Kerekü Bölgesi Cumhuriyet Merkez Temsilcileri, Üretim Bölgesi halk vekilleri ile buluşmalar yapıldı.

Haberin başlığı, egemen ideolojiye paralel olan bir öngörü ile başlamakta okur/seçmeni manipüle etmeye yönelik bir cümleden oluşmaktadır. Haber girişinde kim, nerede, niçin sorularının yanıtı verilmektedir. Haberin, Cumhurbaşkanlığına aday N. Nazarbayev hakkında olduğu bilgisine girişte yer verilmiştir.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu: *Nur Otan Partisi’nin oluşturduğu “Kazakistan 2020” isimli Millî Demokratik Güçler Koalisyonu’nun önemini ifade etmek için kimlerden oluştuğundan söz edildikten sonra “demokratik güçler” tarafından oluştuğu vurgulanmış ve ülkenin kazançlarına destek gösterdiği ifade edildikten sonra haberin sonunda seçimde N. Nazarbayev’i destekledikleri dile getirilmiştir. Böylece N. Nazarbayev’in gücünü artırmaya yönelik bir strateji izlenmiştir:*

İle gelen koalisyon üyelerinin oluşumunda siyasî parti yöneticileri, ülkemizin ünlü toplum çalışanları, devlete ait olmayan organizasyonların vekilleri yer aldı. “Kazakistan 2020” Millî Demokratik Güçler Koalisyonu toplumsal ve siyasî güçlerin, medeniyet ile bilim alanlarındaki rütbeli ve bilinen şahsiyetlerin üye olduğu açık. Bugün demokratik güçler koalisyonu birleşip ülkemizde gerçekleştirilen siyasî süreçlere, sosyal ve ekonomik kazançlara destek göstermektedir.

Ardalan ve Bağlam Bilgisi: Haberde N. Nazarbayev’i destekleyenler ön plana çıkarılmaktadır. Bunların başında Nur Otan Partisi tarafından kurulmuş olan Kazakistan 2020 Koalisyonu gelmektedir. Bu Koalisyon, *“toplumsal ve siyasî güçlerin, medeniyet ile bilim alanlarındaki rütbeli ve bilinen şahsiyetlerin”* üye olduğu bir komisyondur, özetle toplumun ileri gelenlerinden oluştuğu ve sonuç olarak N. Nazarbayev’i destekledikleri özellikle vurgulanmıştır. Bununla birlikte N. Nazarbayev, Adalet Demokrasi Partisi başkanı, milletvekilleri başta olmak üzere ilde bulunan fabrika çalışanları, enerji şirketi çalışanları, toplum temsilcileri gibi pek çok kişi tarafından ve ima edildiği gibi halkın her kesiminden insan tarafından desteklenmektedir.

Haber Kaynağı: Farida Bıkay

Yorum: Haberde yorum, gazetenin ideolojisiyle aynı olan, grup üyelerinin fikirlerine yer vermek suretiyle yapılmıştır. Onların bulunduğu ortak fikrin *“memleketin kaderinin belirleneceği zor zamanda her seçmenin bunu anlayıp seçimde hata yapmaması”* gerektiği yönündeki açıklamalarla okur/seçmene sorumluluk yüklenmiştir.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Haber metnindeki cümleler olumlu anlamda ve genellikle basit yapıya sahiptirler.

Yerel Tutarlılık: Haberde bu buluşma sonucunda ortaya çıkan fikrin şu olduğu yönünde bir açıklama yapılmış:

Özellikle, bu seçimin ülkemizin geleceği için anlamlı olduğuna, asırlar boyunca halkının başından zorlu zamanlar geçtiğine, bugün iyi günlere ulaşmış olmamıza dikkat çekildi. Çevremizde olup biten çeşitli olayların ülkemizden uzakta olduğu, bizim huzuru istediğimiz söylendi. Grup üyelerinin söylediğine göre, onların bulunduğu ortak fikir şöyle, memleketin kaderinin belirleneceği zor zamandayız. Bunu her seçmen anlayıp seçimde hata yapmamalı.

Kazakistan'ın geçmişi ve bugünü arasında bir değerlendirme yaparak, sebep sonuç ilişkisi kurulmaya çalışılmış, şimdiki mevcut olumlu durumun devamı için ise doğru seçim yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Burada aynı zamanda geleceğin sorumlusunun halk/seçmendir ve hakimiyetin millette olduğu ima edilmiştir. Haber metnine bu bağlamda bakıldığında ise egemen ideolojiyi destekleyen metne göre doğru seçim N. Nazarbayev'i seçmektir.

Sözcük Seçimleri: Metinde yer alan sözcüklerde özel kullanım ya da ifadeye rastlanmamıştır.

Retorik: Haber metninde, okur/seçmeni iknaya yönelik Nur Otan Parti sekreterinin sözlerine yer verilmiştir:

Önümüzdeki seçimde yumruk gibi birleşerek (birlik olarak) onu onurla gerçekleştirmek her bir Kazakistanlının görevidir, Pavlador ili ise, ülkemizdeki temel endüstriyel illerden biri sayılır. Cumhurbaşkanlığına aday Nursultan Nazarbayev üretim bölgesine ayrıca dikkat ediyor. Bu yüzden, bölge halkının önümüzdeki seçimde Nursultan Aбиşoğlu'nu birlikte destekleyip oy vereceğine inanıyoruz.

Bu sözler ön varsayım ile seçimden beklentiyi yansıtmaktadır. Haberde sözü edilen bölgedeki seçmenin N. Nazarbayev'i destekleyeceğine inanıldığı ifade edilmektedir. Ayrıca seçim, birlik olma ve tek bir kişiye oy vermeyi ifade etmektedir. “Tek kişi” ifadesiyle N. Nazarbayev ima edilmektedir. Böylece okur/seçmen ona oy vermesi için manipüle edilmektedir.

6.3.1.3. Egemen Qazaqstan Gazetesinin 4 Nisan 2011 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Bizim Halk Böyle! Bizim Er Böyle! (Bkz. EK 43)

Spot:

Bugün 4 Nisan’da sabah Merkez Seçim Komisyonu Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı erken seçiminin ön sonuçlarını yayınladı. Evet, bugün Ülke liderinin seçiminin büyük anlamını göz önünde tutarak biz ülke gazetesinin özel yayınına hazırlamaya karar verdik. “Egemen Kazakistan”ın bu sayısı Pazartesi günü yayımlanıyor. 90 yılı aşan tarihinde gazetemiz hiçbir zaman pazartesi çıkmamıştır.

Haber, “Bizim halk böyle” sözlerinin yer aldığı Kazak millî marşına atıfla başlamıştır. Devamındaki “bizim er böyle” ifadesinde kastedilen “er” ise Nursultan Nazarbayev’dir. “Bizim er böyle” başlığının anlamı ise metnin içinde verilmekte ve Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra Kazakistan’da kalan nükleer silahtan Nazarbayev’in vazgeçmesini hatırlatarak “Sadece bir er ...tehlikeli silahın ağzına kendi eliyle kum döktü. O ülkenin adı, Kazakistan. O erin adı Nursultan” ifadeleriyle, Nazarbayev’in iradesiyle bundan vazgeçildiğini hatırlatırken Nazarbayev’in bu kararı

kahramanlık olarak değerlendirilmiştir.²⁰¹ Dünya tarihinde bu olayla bir ilke imza atması, ikinci bir ilk olarak da “dünyanın hiçbir ülkesinde seçime seçmenlerin yaklaşık yüzde doksanın katılmamış olması” ve “liderlerinin neredeyse hepsinin otoritesinin azaldığı bu zamanda dünyanın hiçbir ülkesinde oy verenlerin yüzde doksandan fazlasının tek bir kişiyi desteklemediği” nin dile getirilmiştir. Metinde, Nazarbayev’in halk tarafından desteklendiği, seçime katılımın çok olduğu ve dünyanın diğer ülkelerindeki liderlerin otoritesi azalırken N. Nazarbayev’in otoritesinin devam ettiği vurgulanmıştır. Böylece hem gerçekleşen seçimin hem de N. Nazarbayev iktidarının meşruiyetini sağlanmaya çalışılmıştır. Haberin spotunda ise 3 Nisan Pazar günü gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı seçiminin ilk sonuçlarının yayınlanması üzerine gazetenin de haberde geçen ilklere katılarak, yayın tarihinde ilk kez pazartesi günü özel olarak yayınlandığı bilgisi verilmiştir.

Fotoğraf: Haber metninde fotoğraf kullanılmamıştır.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuçlar: Metinde yer alan ana olay 3 Nisan 2011 tarihinde gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı seçiminin sonuçlarıdır. Buna göre, N. Nazarbayev’in seçimi kazanması, aldığı oy oranı ve seçime yüksek katılımın değerlendirilmesi gazetenin kendi ideolojisine uygun, önemli bir olay olmakla birlikte abartılı ve kişisel yargılarla sunulmuştur.

Haberin Kaynağı: Sautbek Abdrahmanov’dur.

Yorum: Haberde seçime, seçmenlerin yaklaşık yüzde doksanın katılmış olması ve tek bir kişiye yani N. Nazarbayev’e oy vermiş olmaları “fenomen” olarak

²⁰¹N. Nazarbayev’in nükleer silahsızlanma, ekonomik entegrasyon, hoşgörü ve dinler arası diyalog konularındaki kararları ve yürüttüğü politikalar ile onun uluslararası itibarı artmıştır. 2010 yılında AGİT’e başkanlık yapmış olması da bu itibarın göstergesidir (Tokayev 2019:114-199).

değerlendirilmiştir. “Böyle bir fenomen sadece Kazakistan’dır. Bu fenomeni sadece Nazarbayev yapabiliyor.” İfadeleriyle seçimin Nazarbayev sayesinde bu şekilde ve bu görünüşte olduğu dile getirilerek, Nazarbayev’in siyasî gücünün ve otoritesinin yeniden inşasına katkı sağlanmıştır.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Metin genel olarak basit yapıda, olumlu cümle yapılarından oluşmaktadır. Sentaktik olarak belirlenen kavramlara dair karakteristik bir kullanım yoktur.

Yerel Tutarlılık:

Ne de olsa insanın niyetine göre veriliyor deriz ya. Halkın niyetine göre veriliyor. Geçen yılın sonundaki Astana Zirvesi günlerinde, eski Kazak toprağının Allah’ın gördüğü, Allah’ın nurunun döküldüğü yer olduğundan bir kere daha emin olduk. Normalde Kasım’ın başında kışın kahrının güçlendiği başkentimizde Aralık’ ta Zirve başlayana kadar güneşli hava olduğunu, yabancı delegasyon liderlerinin uçaklarının tam ineceği gün, gökyüzünün açık olduğu Zirve sonrasındaki gün Arka’nın beyaz boranının başlaması da böyle düşünmemizi sağlıyor. Zirve bittiği gün Kazak ülkesi kaliteli yeni bir çağa geçti. Bağımsızlığını alalı 20 yıl bile olmamış genç memleketimiz, şimdi dünya siyasetinin dış gözlemcisi olmasıyla birlikte, aktif katılımcısı olması da bir kenara, o siyaseti oluşturucu ülkelerin arasına katıldı. Bu sayede, Kazakistan dünyanın çehresini değiştirecek ülkelerin arasına girdi. Bunun sayesinde Nazarbayev, dünya siyasetine etki edebilecek dünya şahsiyetleri arasına katıldı.

İfadelerinde rasyonalist olmayan bir sebep sonuç ilişkisi kurulmuş, haberin sunumunda kültürel yargıya yer verilmiştir. Buna bağlı olarak her zaman “*halkın istediğinin*” olduğu bunun sonucunda Zirve’nin gerçekleştiği gün havanın güzel

olmasının tesadüf olmadığı ima edilerek, bu Zirve ile birlikte N. Nazarbayev'in de kutsallaştırılmaya çalışılmıştır. Zirve'nin Kazakistan için önemi ve buna bağlı olarak dünya siyasetindeki N. Nazarbayev'in önemi vurgulanarak, N. Nazarbayev'in ülke için önemi ve otoritesini artırmaya yönelik bir strateji izlenmiştir.

Sözcük Seçimleri: Oy verenlerin yüzde doksanından fazlasının tek bir kişiyi, N. Nazarbayev'i desteklediği seçim sonucu “*fenomen*” olarak adlandırılmıştır. Seçim sonucu “*büyük olay*” olarak değerlendirerek mübalağaya yer verilmiştir. Bu aynı zamanda muhalefetin seçim süreciyle ve sonucuyla ilgili tüm olumsuz iddialarına karşı inkâr niteliğindedir.

Retorik:

Söyleyebildiğimiz liderlerin neredeyse hepsinin otoritesinin azaldığı bu zamanda dünyanın hiçbir ülkesinde oy verenlerin yüzde doksanından fazlasının tek bir kişiyi desteklemediğidir. Böyle bir fenomen sadece Kazakistan'dır. Bu fenomeni sadece Nazarbayev yapabiliyor.

Ülkedeki olumlu sürecin baş aktörü N. Nazarbayev olarak sunulmuştur. Ayrıca dünyadaki diğer liderlerle kıyaslama yapılmış ve diğerlerinin aksine N. Nazarbayev'in otoritesini ve halktan aldığı desteğini sürdürüyor olması özellikle ön plana çıkartılarak, sahip olduğu gücün yeniden inşası sağlanmıştır. Seçime katılımın yüksek olmasındaki başarının tek sahibinin N. Nazarbayev olduğu iddia edilmiştir.

6.3.1.4. Egemen Qazaqstan Gazetesinin 4 Nisan 2011 Tarihli 2. Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Ulus Liderinin Zaferi Halkın Zaferi! (Bkz. EK 44)

Haber Girişı:

Kazakistan Cumhuriyeti'nin erken cumhurbaşkanlığı seçimi, özel bir sivil katılımı ile gerçekleşerek Ulus Lideri Nursultan Nazarbayev'in parlak zaferiyle sonuçlandı.

Sevinciniz kutlu olsun, vatandaşlar!

Başlıkta sebep sonuç ilişkisi kurularak, Ulus Lideri (*elbası*) ünvanı alan N. Nazarbayev'in seçimi kazanmasının, halkın zaferi olduğu vurgulanarak, haberin içeriğini yansıtan bir başlık tercih edilmiştir. Böylece egemenliğin kaynağının halk olduğu ön plana çıkarılmış, devlet iktidarının meşruiyeti halka dayandırılmıştır. Metne göre halk birlik olmuş, genç yaşlı çeşitli yaş grubundan ve halkın her kesiminden vatandaşın seçime katılımıyla gerçekleşmiştir. Haber girişinde başlık pekiştirilmiş ve seçime vatandaşların **katılımının yüksek olduğu** dile getirilirken, **seçim sonucunun** halkta **sevinç** duygusu yarattığı ileri sürülmüştür. Haber metninin devamında girişte olduğu gibi bu iki noktanın düzenli olarak vurgulanmasıyla devam etmektedir.

Fotoğraf: Haberde, N. Nazarbayev'in eşi ile birlikte sandık başında oy verirken çekilen fotoğrafına yer verilmiştir.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuçlar: Haber metnindeki olay, 2011 yılında gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı seçim anıdır. Haberde seçime katılımın yüksek olduğu ve katılan seçmenin istekli bir şekilde seçime geldiği ve mutlu olduğu vurgulanmıştır.

Seçime her yaş ve meslek grubundan katılımın ve gözlemci katılımının yüksek olduğu belirtilirken, sonucun halkı memnun ettiği ifade edilmiştir. Seçime katılımın yüksek olmasıyla birlik vurgusu yapılmıştır.

Haber Kaynağı: Haberde Astana, Almatı, Akmola, Aktöbe, Atrav ve Batı Kazakistan'da seçime katılan seçmenlerle ve gözlemcilerle seçim anında yapılan röportajlara ve ayrıca oy vermeye gelen adayların açıklamalarına yer verilmiştir. Haberi hazırlayan *Egemen Qazaqstan* gazetesinin muhabirler grubu olarak belirtilmiştir.

Yorum:

Onlar sabah saat 7.30'dan itibaren gelmeye başlamıştır. Sabah saat 9.00'da halkın oy vermeye katılımında uzun sıra oldu. Ama bu durum karşısında kimse şikayet edip öfkelenmedi, herkesin yüzü gülüyor, keyifleri yerinde.

İfadesiyle seçime katılımın çok olduğu ve katılan seçmenlerin isteyerek oy vermeye geldiklerini uzun sıralarda bekleyerek:

Kar şiddetli bir şekilde yağmaya başlasa da, seçmenlerin gönlünde hiç şüphenin olmadığı fark ediliyordu.

İfadesiyle hava şartları elverişsiz olsa da seçmenlerin oy vermekten vazgeçmediği,

Sol taraftaki masalarda bölge seçim komisyonu üyeleri, seçmenleri listelere göre kabul edip yüksek bir titizlikle kabinlere doğru yönlendiriyorlar.

ifadesiyle seçim görevlilerinin işlerini dikkatli bir şekilde yaptıkları sonucuna varılmaktadır.

En ilginç şey, cumhurbaşkanlığına adayın oy vermesi sırasında oldu; M. Elevsizov kendine değil, şimdiki Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'e oy vermiş. Mels Elevsizov elindeki bültende şimdiki Cumhurbaşkanının soyadını işaretlediğini halka, buraya gelen kitle iletişim araçları temsilcilerine gösterdikten sonra sandığa attı. Seçim kampanyası, aslında bir yarışmadır.

Kazanan bellidir, O, Nursultan Aibişoğlu Nazarbayev'dir. Ona oy vererek ben kazananla el sıkıştım, dedi Cumhurbaşkanlığı adayı.

– Böylece ben, halkın gerçek seçimine olan saygımı göstermede yeni bir gelenek başlattım diye düşünüyorum.

Büyük ihtimalle, Mels Elevsizov'un bu adımı gelecekte biraz konuşulacaktır. Halkın çoğunluğu destekler. Özellikle muhalefet arasında konuşulacağı belli. Kimilerinin o zaman seçime neden katılıyor diyerek suçlayacağı da kesin. Seçim adil olsaydı, ben de kazanırdım diye konuşanlar da olmuştı. Mantıklı düşünenler ise bu zamanda bizim ülkede kimin hangi yerde olduğunu iyi bilir. Bu arada M. Elevsizov'un kararına bu mantıklı düşüncenin göstergesi demek doğru-olur. Güçlüyü kabul etmeyi sadece güçlü başarabilir”.

İfadeleriyle, cumhurbaşkanlığı adaylarından biri olan M. Elevsizov'un oyunu, rakibi olan N. Nazarbayev'e vermiş olması ilginç olarak nitelendirilirken, aynı zamanda bu hareketi desteklenmiştir. Muhaliflerin, bu durumda onu suçlayacağı öngörülürken, yazar kendisi gibi rasyonel düşünenler tarafından bu davranışının doğru kabul edileceğini iddia etmiştir. Bununla birlikte N. Nazarbayev'in gücünün üstüne kimsenin çıkamayacağı imasında bulunurken, M. Elevsizov'un da bu hareketiyle (N. Nazarbayev'in gücünü kabul ettiği için) güçlü olarak nitelendirildiği görülmektedir.

B. MAKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Haber metninde, seçim gününde ülkenin farklı şehirlerinde seçmenlerle yapılan röportajlara da yer verilmiş, genel olarak uzun, iç içe birleşik ve olumlu anlama sahip cümleler kullanılmıştır:

Yaşlı adam, kendisinin önceki seçimlere katıldığını, bu seçime de “apayrı bir istekle gelip oy verdiğini” söyledi.

Ulus lideri bize nasıl destek verdiyse, bizim de onu elimizden geldiği kadar desteklememiz lazım” dedi.

Halkın katılımı çok yüksek, herkes kendini iyi hissetmekte. Seçmenler arasında gençler de var. Kısacası, seçime çok vatandaşımız katılıyor” dedi.

Cumhurbaşkanlığı seçimini kontrol eden Cumhuriyet Sosyal Topluluğu’nun Merkez İl Şube Başkanı Halel Kusainov’la buluştuğumuzda, o kendisinin şehirdeki birkaç seçim bölgesini ziyaret ettiğini, siyasî kampanyanın Anayasa koşullarına ve demokrasi ilkelerine uygun gerçekleştiğini dile getirdi.

Seksen yaşını aşsam da benim için ülkemizin barışı ve gelişmesinden başka mutluluk yoktur” dedi.

Bugünkü cumhurbaşkanlığı seçimi de Anayasa normlarını koruma ve onun korunmasının ana göstergesi diye düşünüyorum” dedi.

Seçime katılanlardan yapılan bu alıntılarda yer alan ima, okurun seçime katılımın yüksek olduğu, halkın kendi isteğiyle seçime katıldığı, seçimin Anayasaya ve demokrasiye uygun yapıldığının iknasına yöneliktir.

Yerel Tutarlılık: Yetkililer tarafından yapılan değerlendirmelerde seçime dair nedensel ilişki kurulmuştur.

Seçimin şeffaflığın üst seviyesinde gerçekleştiğini söylemek için tam olarak neden var. Bir şey daha söyleyeceğim, sizin de gördüğünüz gibi bu seneki cumhurbaşkanlığı seçiminde halk özel katılım göstermiştir. Gençler de kararlılıklarıyla fark edildiler. Bunu son zamanlardaki sosyal durumun, siyasî güvenin güçlü olmasıyla ilişkilendirirsek yanılmayız.

Metinde, gazetenin tutumuna ve ideolojisine bağlı olarak halkın seçime yüksek katılımının sebebinin ülkenin sosyal durumu ve siyasî durumun olumlu olmasından kaynaklandığı iddia edilmiştir. Böylece egemen ideolojisinin egemenliğinin yeniden üretimine katkı sağlanmıştır.

Sözcük Seçimleri: Seçmen ve gözlemcilerden yapılan alıntılarda, siyasî iktidarın inancına uygun şekilde seçimin özellikle “açık” ve “demokrasi” kelimeleri ile birlikte değerlendirildiği görülmektedir. Bu da seçimin meşruiyetini sağlamaya yöneliktir.

Retorik: Metinde, seçim atmosferindeki durumu olumlu olarak yansıtabilmek ve seçmenin seçime kendi iradesiyle geldiğini düşündürmeye yönelik olarak seçmen ve halka dair yapılan yorumda seçim bayrama benzetilmiştir:

Şehir sokaklarındaki halkın morali bayramdaki gibi,

Almatı’nın havası beklenmedik bir özellik gösteriyor. Dün güneşli bir gün olmuştu, bugün ise karla karışık yağmur yağıyor. Derinden düşünenler, buna çiftçinin duası kabul oldu, topraklar daha çok sulanacak nur yağdı derken, karamsarlar ise böyle kötü bir durumda halkın oy verme oranının düşeceğini söylemekte. Ancak onların dedikleri gerçekleşmeyecek galiba, biz, şehrimizdeki Seyfullin ve Makatayev sokakları kesişimindeki kolej binasında bulunan 247 No’lu seçim bölgesine gittiğimizde, oy vermek için gelen seçmenlerin sayısı bayağı yüksekti.

Yazar, inanişâ göre yağmurun Allah’ın nuruna benzetilmesine atıfta bulunarak, ön varsayımda bulunmuş ve oy vermeye gelen seçmenlere bakarak oy verme oranının yüksek olacağını dile getirmiştir:

İlkbaharın nuruyla dolan şehir [Aktöbe] eskisinden daha da güzelleşmiş gibi. 3 Nisan Pazar gününü Taldıkorganlılar çoktandır beklemiş gibi. İlkbaharın yağmuru yağıp, gökten nur dökülmüş sanki. Hava durumunun değişmesine rağmen sokaklarda seçim bölgelerine doğru giden ergen ve gençlerin yüzleri parlak.

Haber metninde ülkenin şehirlerindeki hava şartları nasıl olursa olsun hepsine olumlu anlam yüklenerek seçimin önemi ve yarattığı sevinçle esenlik duygusu ön plana

çıkarılmış bu sebeple metnin tümünde seçmenin istekle ve mutlulukla seçime katılmış olması öne çıkarılmıştır.

“Bölgedeki dördüncü seçim yerine geldik. Her şey yolunda. İnsanların karşılanması, oy verme organizasyonu üst düzeyde. Bizim açıkça gözlemlediğimiz şey, seçmenlerin sadece adaylar için değil, gelecekteki aydınlık ve güzel ömürleri için de oy kullanmış olmaları” (Gözlemci V. Zaharov), “Biz, gençler için, ülkemizin bugünden daha güçlü olmasına ihtiyacımız var, bu Cumhurbaşkanının ulusa sesleniş konuşmasında açıkça belirtilmiştir, ben bugün seçimim de bir hata yaptığımı düşünmüyorum dedi” (en genç seçmen), “Biz hayatımızda çok zor zamanlar gördük ve bu yirmi yıl içinde halkın durumu günden güne iyileşti. Emekli maaşımız arttı, hayatımız güzel. Bu seçimde N. Nazarbayev’in kazanmasını dilerim ve Yaradan gelecek beş yılda Kazakistan’a hizmet eden Nazarbayev’e kuvvet versin” (seçmen D. Moisevna)

Metinde bu ve benzeri açıklamalara sıklıkla yer verilerek seçmenlerin gerçekleşen seçimden, mevcut iktidardan ve yaşam koşullarından memnun olduğu vurgulanmıştır. Bu aynı zamanda halkın N. Nazarbayev’in arkasında halkın olduğunu göstermeyi amaçlayan bu haber metni Nazarbayev iktidarının meşruluğu, onun iktidarı demokratik yolla elde etmiş olduğunun iknasını sağlamaya yöneliktir.

Seçim sonucunda N. Nazarbayev *“Açık ve adil olan mücadele sonucunda Kazakistan seçmenlerinin %90’dan fazlası bana oy vererek, destekledi”* şeklindeki açıklamasından sonra bu açıklamaya paralel olarak bu metinde de olduğu gibi, bu seçimin ardından muhalif iddiaları boşa çıkarmaya çalışırcasına özellikle seçimin şeffaf, adil, demokratik taleplere uygun geçtiği tekrarlanmıştır.²⁰²

²⁰² “Seçim, açık, adil ve demokrasiye uygun geçti” EQ. 05.04.2011,” *Biz bir tutas bölünbeytin birlikti körsettik*”, “Cumhurbaşkanlığı seçimi hukuka uygun, açık, şeffaf ve adil geçti” EQ. 05.04.2011, “*Şınaynı senim aygagı*”, “seçim şeffaflık ve açıklığın örneği” EQ. 05.04.2011 “*Saylaw möldirdik pen aşıqtık ülgisi*”.

6.3.1.5. *Egemen Qazaqstan* Gazetesinin 4 Nisan 2011 Tarihli 3. Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: *Yüksek Değerlendirildi* (Bkz. EK 45)

Haber Girişi:

Avrupa Konseyi Parlamento Kurulu’nun açıklamasında PK (Parlamento Kurulu) delegasyonu (AKPK) 3 Nisan 2011’de gerçekleşen Kazakistan Cumhuriyeti’nin erken cumhurbaşkanlığı seçiminin yüksek seviyede organize edildiğini, memnuniyetle kutladığını belirtmiştir. Seçimden sorumlu yetkililer, kendi görevlerini etkili bir şekilde organize edip kendi profesyonel becerilerini gösterdi. Bizim izlediğimiz seçim bölgeleri seçimi yüksek seviyede gerçekleştirmek için tüm koşulların sağlanmasıyla öne çıktı. Genel olarak seçim atmosferinde profesyonellik gözlemlendi. İnsanların büyük bir çoğunluğunun seçime katılması, halkın sürece olan güvenini göstermiştir.

Seçim sonucunun olumlu şekilde ifade edildiği başlığın ardından gazetenin inancına uygun biçimde Parlamento Kurulu’nun açıklamasından bir alıntıya yer verilmiştir. Bu açıklamada seçim ve seçimden sorumlu yetkililer olumlu değerlendirilmiştir. Bu durum ideolojik karede birinci kenarı oluşturan “kendi iyi, olumlu özelliklerinin ve eylemlerinin vurgulanması” stratejisine uygundur.

Ayrıca halkın/ seçmenin seçime yoğun katılımının olduğu ifade edilerek, seçim sonucunun halkın iradesi olduğu vurgulanmıştır.

Fotoğraf: Haber metninde fotoğraf bulunmamaktadır.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu: Haber metninde ana olay seçim sürecidir. Habere Parlamento Kurulu’nun seçim gözlemlerine ve ardından seçime katılan cumhurbaşkanlığı adaylarının seçim hakkındaki şu yorumlarına yer verilmiştir:

Ak Yol Demokratik Parti başkanı Alihan Baymenov açıklamasında “...Seçim sonucu, ekonomik reformlar ve sosyal-politik modernleştirmenin sonraki dönemini gerçekleştirmeye yönelik programı desteklemenin büyük bir sosyal destek olduğunun göstergesi olduğunun” ifade etmiştir. “Cumhurbaşkanlığı seçimine aday olarak katılan Mels Elevsizov seçim sonucuyla ilgili açıklama yaptı...Kazakistan’daki Cumhurbaşkanlığı seçiminin özgür ve adil, mevcut yasaya uygun bir şekilde gerçekleştiğini kabul etmek gerekiyor...Kazakistan halkının çoğunluğu gelişmiş devlet ve demokratik toplum oluşturmadaki ilerlemeyi Nursultan Nazarbayev ile ilişkilendiriyor. Açık ve adil rekabet, beni bugünkü devlete tam olarak onun gibi lider gerektiğine ikna etti. Bu yüzden de ben Nursultan Nazarbayev’i seçimdeki açık zaferiyle tebrik eder ve ona Kazakistan halkına hizmet etme yolunda başarılar dilerim.”

Bir diğer aday G. Kasımov’un:

Seçim kampanyası açık, adil ve mümkün olduğunca demokratik temellere dayanılarak yürütüldü. Bizim hayatı gerçekçi açıdan gözden geçirerek geleceğimize bakmamız gerekiyor. Gerçek ise, çoğu Kazakistanlı Nursultan Nazarbayev’e devlet başkanı olarak yerinde kalması için oy verdi. Bu net zafer tüm halkın ilk Cumhurbaşkanımızın bilge siyasetine olan yüksek güvenini gösterdi.

Şeklinde açıklamaya yer verilmiştir. Bu açıklamalarda adı geçen adaylar seçimi kazanamamış olmalarına rağmen N. Nazarbayev’i yücelten ifadeler kullanmışlardır. Açıklamalarında seçimin adil, yasalara uygun gerçekleştiğinin vurgulanması dikkat çekicidir. Bununla birlikte delagasyonun açıklamasında yer alan “...sonuçlar

seçmenlerin isteğini gerçekten açıkça gösterdiğini belirtiyor.” ifadesi, örtük olarak ülkedeki demokrasinin varlığını ispata yöneliktir.

Haber Kaynağı: Belirtilmemiştir.

Yorum: Haberde, seçimle ilgili fikirlerini beyan edenlerin gazetenin ideolojisine uygun yorumlarına yer verilmiştir.

B.MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Metin bütün olarak değerlendirildiğinde cümle yapıları uzun ve iç içe geçmiş haldedir.

Yerel Tutarlılık:

Genel olarak seçim atmosferinde profesyonellik gözlemlendi. İnsanların büyük bir çoğunluğunun seçime katılması, halkın sürece olan güvenini göstermiştir.

Seçime katılımın yüksek olması, seçmenin sürece olan güvenin göstergesi sayılarak nedensel ilişki kurulmuştur. Aynı zamanda bu güvenin seçimin profesyonel şartlarda gerçekleştiği de vurgulanarak, seçimim meşruiyeti ön plana çıkarılmıştır.

Sözcük Seçimleri: Seçim sonucu “*açık/net zafer*” olarak adlandırılmıştır. Bu da ideolojik içerik bakımında siyasî iktidarın inancını yansıtan bir tercihtir.

6.3.1.6. Egemen Qazaqistan Gazetesinin 5 Nisan 2011 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: *Halk Kendi Seçimini Yaptı* (Bkz. EK 46)

Haber Girişi:

İşte uzun zamandır beklenen cumhurbaşkanlığı seçimi sona erdi. Ülke halkı gibi Kuzey Kazakistan bölgesinin sakinleri de erken siyasî kampanyada açık üstünlük ile öne çıkan Ulus Lideri N. Nazarbayev'in siyasî zaferine destek vermek amacıyla Petropavl şehrindeki merkez alana toplandı. Alana gelenlerin hepsi Ulus Lideri için oy vermeyi onur saydığını saklamadı.

Haberde halkın egemenliği olan demokrasi vurgusunun olduğu bir başlık tercih edilmiştir. Seçimin halkın özellikle “kendi” isteğine göre sonuçlandığı vurgusu yapılmıştır. Haber girişinde ise; bu seçimin beklenen bir seçim olduğu, seçmenlerin seçimden sonra da N. Nazarbayev'e destek vermeye devam ettiği ve ona oy verenlerin, N. Nazarbayev'e oy vermeyi “onur saydığı” ifade edilerek, N. Nazarbayev'in siyasî gücünün yeniden inşasına yönelik bir söylem stratejisi ortaya konmuştur.

Fotoğraf: Haberde fotoğraf kullanılmamıştır.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuçlar: Haber metninde ana olay Kuzey Kazakistan'daki seçim, sonrasında N. Nazarbayev'e desteğin devam etmesi ve gerçekleştirilen mitingdir. Haberde seçim sonucu olumlu sunulmuş ve N. Nazarbayev'in seçilmesinin halkın isteğinin sonucu olduğu ifade edilmiştir.

Haber Kaynağı: Haber, muhabir Ömir Eskali tarafından hazırlanmıştır. Ayrıca haberde, mitingde konuşan başta Nur Otan Partisi'nin Şube Başkanının ve N. Nazarbayev'i destekleyen diğer vatandaşların sözleri yer almaktadır.

Yorum: Haberde N. Nazarbayev'i destekleyenlerin yorumlarına yer verilmiştir. Bu yorumlara göre; N. Nazarbayev, dünyanın kabul ettiği büyük siyasetçidir, gücünü Kazakistan halkı için harcamaya devam edecektir. Seçmen, N. Nazarbayev'in halkın servetini, halkın yaşamını iyileştirmek için temel reform adımlarını attığına ve ileride de bu yönde pek çok çalışma yapılacağına inanmaktadır. Bu yorumlar gazetenin ideolojisini

destekler niteliktedir ve haberin bütününde olduğu gibi yorumlarla da N. Nazarbayev'in siyasî faaliyetleri yüceltilmektedir.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Haber metninde olumlu anlama sahip, kurallı cümleler hakimdir.

Yerel Tutarlılık: Metnin bütününde tutarlılık söz konusudur, seçimi seçmenin desteği ile N. Nazarbayev kazanmıştır ve seçmen, seçimden sonra da onu desteklemeye devam etmektedir:

İşte uzun zamandır beklenen cumhurbaşkanlığı seçimi sona erdi. Cumhuriyet halkı gibi Kuzey Kazakistan bölgesinin sakinleri de erken siyasî kampanyada açık üstünlük ile öne çıkan Ulus lideri N. Nazarbayev'in siyasî zaferine destek vermek amacıyla Petropavl şehrindeki merkez alana toplandı. Alana gelenlerin hepsi Ulus Lideri için oy vermeyi onur saydığını saklamadı.

İfadelerinde yer alan, N. Nazarbayev'in halkın iradesiyle seçilmiş olması ve seçimden sonra da halkın ona desteğini sürdürmesi sebep sonuç ilişkisi kurularak, ülkede demokrasinin olduğunu vurgulamaya yöneliktir.²⁰³

Sözcük Seçimleri: Egemen söylemde seçim sonucu “zafer” olarak adlandırılmaktadır.

N. Nazarbayev'e 2010 yılında *elbası* “Ulus Lideri” ünvanı verilmiş (Karin, EQ. 22.03.2019), böylece millet olmanın sembolü hâline gelmiştir. Metinde bu

²⁰³*Egemen Qazaqistan* gazetesinde seçimden sonra, “Kazakistanlılar Seçimden Dönmedi” (EQ.04.04.2011), “Doğru Seçim Yanılmadı” (EQ.01.04.2011), “Kampanya Açık ve Adil Geçti” (EQ.01.04.2011), “Halk Bağlılığını Açıkça Bildirdi” (EQ.04.04.2011), “Halk Kendi Seçimini Yaptı” (EQ.05.04.2011), “Böyle Seçimi Daha Önce Görmedik” (EQ.09.04.2011) gibi haber başlıklarında seçim sonucunun halkın iradesi olduğu vurgulanmıştır. Böylelikle seçimin demokratik şartlara uygun şekilde gerçekleştiğine iknaya yönelik haberlere yer verilerek benzer ifadelerin tekrarlanmasıyla seçimin meşruiyeti sağlanmaya çalışılmıştır.

hatırlatılarak, bu ifade isminin yerine kullanılmış, ona oy verme eylemi ise “*onur*” olarak nitelendirilerek N. Nazarbayev’in gücü pekiştirilmiştir.²⁰⁴

Retorik: Metinde abartma N. Nazarbayev’i övmeye yönelik kullanılmıştır: “*Dünyanın kabul ettiği büyük siyasetçi*” olarak adlandırılarak, egemen söylemde sıklıkla tekrarlanan kült lider özelliğine katkı sağlanmıştır.

6.3.1.7. Egemen Qazaqstan Gazetesinin 5 Nisan 2011 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: *Kazakistan, örnek almaya layık bir ülke* (Bkz. EK 47)

Haber Girişi:

Dün “Diplomat” otelindeki “Bayterek” salonunda Kazakistan Cumhuriyeti’nin erken cumhurbaşkanlığı seçimine BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu) ülkelerinden katılan gözlemciler, gazeteciler için basın toplantısı gerçekleştirdi.

Metinde seçime katılan gözlemcilerin, seçimle ilgili değerlendirmelerine yer verilmiş ve seçime dair fikirlerden biri başlığa taşınmıştır. Haberin girişi, haberin içeriği ile uyumludur.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu: Haber metninde, gözlemcilerin olumlu değerlendirmelerine yer verilmiştir ve metinden çıkarılması planlanan sonuç ise, bu seçimin yasalara uygun geçtiği, yüksek katılımlı, adil ve demokratik bir seçim olduğudur.

²⁰⁴ Orta Asya Cumhuriyetleri üzerine çalışmaları olan siyaset bilimci Rico Isaacs’ın belirttiği gibi, Sovyet sonrası başkanlık sisteminin adaptasyonunda, bu tip liderlikler, diğer Orta Asya’daki Türk Cumhuriyetlerinde benzerlik sunarak bir bakıma, Sovyet hegemonyasından “kurtuluş” sağlayan, ulusların kendi kaderlerini şekillendiren “kurtarıcı” kişisel güç temsilcileri olarak ortaya çıkmışlar ve bunlar genellikle “uluslarının karizmatik babaları” olarak nitelendirilmişlerdir (Ayrıntılı bilgi için bkz. R.Isaacs, 2010, “‘Papa’-Nursultan Nazarbayev and the Discourse of Charismatic Leadership and Nation-Building in Post-Soviet Kazakhstan” *Studies in Ethnicities and Nationalism*, Vol.10, No:3, s.435-452.

Haber Kaynağı: Haber muhabir Anar Töleuvhankızı tarafından hazırlanmış olup, Bağımsız Devletler Topluluğu'nun (BDT) gözlemcilerinin beyanlarına yer verilmiştir.

Yorum: Haberde seçime gözlemci olarak katılan; Rusya'dan Sergey Lebedev, Beyaz Rusya'dan gelen gözlemci Nikolay Lozovik'in seçim hakkındaki değerlendirmeleri yer almaktadır. Seçimi hem kendi ülkelerindeki hem de Batı'daki seçimlerle kıyaslamaktadırlar:

Bazı ülkelerde seçimi pragmatik bir amaçta yapmıyor, tam tersi bu [o] ülkenin Anayasasına uygun olmayan metotları kullanarak iktidara ulaşmaya çalışıp, iktidarı devirmeye [devrim yapmaya] kadar varıyorlar. Kazakistan'da ise, biz tam tersi seçim kampanyasında toplumun daha da birleşmeye başladığını gördük", Belçika'da vatandaşlarını kesinlikle oy vermeye zorlayan yasa var. Eğer iki kez katılmazsa idarî ceza, üçüncü kez gelmezse cezai işlem uygulanması sağlanmıştır. Kazakistan'daki insanların ise oy vermek için sıraya girmesi, onlarda hiç olmayan bir durumdur.

Bu kıyaslar ve öznel ifadelerle diğer ülkelerde seçimin Kazakistan'daki gibi olumlu olmadığı, Kazakistan'da diğer ülkelerden farklı, kendine has, fakat olumlu bir seçim gerçekleştiği iddia edilmiştir.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Haber metninde alıntılara yer verildiği için iç içe birleşik ve anlamca olumlu cümleler sıklıkla görülmektedir.

Yerel Tutarlılık:

Belçika'da vatandaşlarını kesinlikle oy vermeye zorlayan yasa var. Eğer iki kez katılmazsa idarî ceza, üçüncü kez gelmezse cezai işlem uygulanması sağlanmıştır. Kazakistan'daki insanların ise oy vermek için sıraya girmesi, onlarda hiç

olmayan bir durumdur. Bu yüzden demokrasi dediğimiz, birisinden diğerine kopyalanabilecek bir şey değildir. Seçim, Kazakistanlıların bugün ulaştığı başarılarına değer verdiğini, onun bundan sonra Nursultan Nazarbayev'in başkanlığıyla devam edeceğini gösterdi.

Metnin bu bölümünde bir nedensel ilişki oluşturulurken, aynı zamanda Belçika ile Kazakistan arasında oy verme işlemi üzerinden bir kıyas yapılmıştır. Bununla birlikte Kazakistan'da her zaman tartışılan demokrasinin varlığı veya niteliği konusuna da gönderme yapılmıştır. Egemen söylemde ülkenin kendine has demokrasi anlayışı²⁰⁵ ile birlikte bu seçimin, halkın, N. Nazarbayev ve faaliyetlerinden memnun olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilmiştir.

Sözcük Seçimleri: Metinde, ideolojik açıdan özellikle bir sözcük ya da özellikli bir ifade bulunmamaktadır.

Retorik: Haberin retorğinde görgü tanıklarının ifadesi olarak gözlemcilerin yorumlarına yer verilmiştir.

6.3.1.8. Egemen Qazaqıstan Gazetesinin 9 Nisan 2011 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: *Günün Sevindiği Halkın İnandığı Büyük An* (Bkz. EK 48)

Alt Başlık: Halkımız Dün Seçkin Oğlu Nursultan Nazarbayev'i Onurlandırdı.

Spot:

²⁰⁵ N. Nazarbayev demokrasinin uzun bir süreç olduğunu, Kazakistan'da batılı manada bir demokrasinin olmadığını fakat buna istikrarlı bir biçimde yönelindiklerini bağımsızlıktan itibaren sıklıkla dile getirmiş olmasına rağmen (Nazarbayev 1997:144, 2003:134) ülkedeki demokrasi hem yurt içinde hem yurt dışında siyasette en çok konuşulan konulardan biri olmuştur. Buna bağlı olarak da "bozkır demokrasisi" söylemi ortaya çıkmıştır.

*Tarih dalgalarındaki birçok dikenli yolların sınavlarından geçip olgunlaşmış bağımsızlığımızın yirminci yılının yine bir güneşi daha doğdu. Nisan olmadan düzelmeyen Arka'nın hava durumu bugün bir kez daha ansızın karakterini gösterip sıcak güneşli bir gün oldu. Parlayarak yükselen güneş nurlu ışıklarını bolca saçıp memleketimizin büyüklüğü, seçkinliğimizin sembolü olan Astana'ya güzel ilkbaharın, gerçek ilkbaharın 8 Nisan'da geldiğini gösterdi.*²⁰⁶

Haberin spotunda, Nisan ayında yapılan seçimin, sevinç yarattığı vurgusu dikkati çekmektedir. Geçmişle şimdi arasında bir bağ kurularak, okurda seçim sonucunun olumlu bir his yaratması hedeflenmiştir. Bunu esenlikli betimlemelere yer vererek yaptığı görülmektedir. Başlıktan ise, halkın seçime inandığı ve Nazarbayev'i desteklediği anlaşılırken, N. Nazarbayev “*halkın seçkin oğlu*” ifadesiyle N. Nazarbayev'in halktan biri olduğu ama sıradan olmadığı hatırlatılarak olumlu sunumu yapılmıştır.

Spotta, “*güneş*” bir simge olarak yer almaktadır. Mecaz ifadeyle bağımsızlıktan sonra doğan güneş, aynı zamanda Kazakistan'ın devlet sembolü olan bayrağında da yerini almıştır. Yirmi yıldan sonra seçim sonucunda, güneş ışığının nurlu olması ifadesi, **Nursultan** Nazarbayev'in ismi ile özdeşlik kurmuştur. Metaforik haber girişiyle, seçim sonucu olumlu sunulmuş ve seçim sonucunda halkın memnuniyeti bir kere daha mübalağalı şekilde vurgulanmıştır.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu: Bağımsızlığın 20. yılına denk gelen 2011 yılındaki Cumhurbaşkanlığı görev alma töreni anlatılırken sıkça betimlemelere yer verilmiş ve lirik bir anlatım tercih edilmiştir. Başkentte yaşayan kırk binden fazla kişinin “Ulus liderine saygı göstermek” için toplandığı vurgulanmış ve bu tören bayram havasında

²⁰⁶ Aynı spot 2015 seçimlerinden sonraki başka bir haberde de kullanılmıştır.

okura/seçmene hissettirilmeye çalışılmıştır. Haberin ana konusu düzenlenen bu törendir. Aynı zamanda Astana'nın mimarının N. Nazarbayev olması ve Cumhurbaşkanının kendi fermanı ile güvenlik güçlerini oluşturmuş olmasına da haber içinde yer verilmiş ve başkent için N. Nazarbayev önemli bir unsur olarak sunulmuştur. Seçim sonucunda göreve başlama töreni düzenlenmiş ve bu törene pek çok insan katılmıştır. Törenin yapıldığı başkent olan Astana, *“21. yüzyılın mucizesi olarak yükselen hayal şehridir ve şehrin baş mimarı da Nazarbayev'dir. Halkı Nazarbayev'e hürmet etmektedir. Kazakistan özgür kalacak ve gelişmeye devam edecektir”* söylemleri ile ideolojik duruşun sergilendiği haber metninde genel olarak seçim sonucunun ve Nazarbayev'in olumlu sunulduğu görülmektedir. R. Sennet'in “egemen iktidarın simgesel gücü” (Sennet 2017: 31) ifadesiyle benzer şekilde başkent Astana'nın²⁰⁷ metinde mübalağalı ifadelerle yer alması da bunu göstermektedir. Metinde ifade edildiği gibi; başkenti çağa uygun, mucize, hayal şehri hâline getirenin, bağımsız, modern Kazakistan'ın simgesi yapanın ve şehrin mimarının N. Nazarbayev olduğu vurgulanmıştır.

“Halkı Nazarbayev'e hürmet etmektedir. Kazakistan özgür kalacak ve gelişmeye devam edecektir” ifadesi, halkın kendi kaderini tayin ettiği ve N. Nazarbayev'in halkın isteğiyle, bu hürmetle yani demokratik şekilde yönetimde kaldığı, N. Nazarbayev olduğu için bu özgürlüğün ve gelişmenin devam edeceği anlamını da içermektedir. Böylelikle N. Nazarbayev, Kazakistan'ın özgürlüğünün ve gelişiminin garantisi olarak sunulmuştur.

Haber Kaynağı: İncelenen bu haber metninin kaynağı haberin sonunda belirtildiği gibi *Egemen Qazaqistan* Gazetesi'nin muhabirler topluluğudur.

B. MİKRO YAPI

²⁰⁷ Kazakistan'ın başkenti olan Astana'nın adı 20 Mart 2019'dan itibaren Nur Sultan olarak değiştirilmiştir (<https://egemen.kz/article/185877-astana-qalasynynh-atauy-nur-sultan-bolyp-ozgeredi>, 20.03.2019). Başkent Kazakistanlılar için sadece mimari bir sembol olmanın ötesinde bağımsız Kazakistan'ın devlet ve halk birlikteliğinin sembolü olarak değerlendirilirken, ülkenin uluslararası itibarını yükselttiği düşünülmektedir (Tasmağambetov 2014: 321-322).

Yerel Tutarlılık:

Sabah saat:10.45 Akorda'dan resmî marş ile çıkan Cumhurbaşkanı korteji Kazak Halkı" heykeli önündeki ana meydana yöneldi. Resmî kortej Sarıarka bağrında 21. yüzyılın mucizesi olarak yükselen hayal şehri. Astana'nın büyük binaları, sıralanan görkemli caddelerinde ilerliyor. Üçüncü bin yıl dünyanın sekizinci harikasına dönüşen Astana'nın üreteni de Ulus Lideri, mimarlık sanatının muhteşem örneği başkent'in baş mimarı da Nursultan Nazarbayev'dir. Sevincin kucağındaki Astana'nın gökyüzüne saçılan askerî havai fişegi ile devam eden memleket lideri yüzünü bağımsızlık sarayına döndü.

Törenin gerçekleştiği başkent için abartılı ardışık önermeler söz konusudur. Sonuç Nazarbayev'e bağlanarak, önce başkent yüceltilmiş ve buna bağlı olarak onun mimarı olarak değerlendirilen Nazarbayev'in olumlu sunumu yapılmıştır. *Egemen Qazaqstan*'ın ideolojine paralel olarak Nazarbayev'in başkent ve Kazakistan için yaptığı katkılar, seçim öncesi ve sonrasında sıklıkla tekrarlanarak Nazarbayev yüceltilmiştir.

Sözcük Seçimleri: Haberde Nazarbayev için şu tanımlara yer verilerek; *"halkın seçkin oğlu, Kazak yurdunun lideri, başkent'in baş mimarı, Kazakistan Cumhuriyetinin Cumhurbaşkanı, halkının alnına yazılan eşsiz evladı, Kazak halkının lideri, Bilge şahsiyet, halkının başkanı, başkomutan"* gibi nitelemelerle Nazarbayev'in gücü, otoritesi meşrulaştırılmıştır. N. Nazarbayev için seçilen bu sözcükler onun hem karakterini hem de siyasî kişiliğini yüceltmektedir. *"Halkının alnına yazılan eşsiz evladı"* bilişsel inancı etkilemeye *"halkın seçkin oğlu", "evladı"* gibi söylemler Van Dijk'in (1998) ifadesiyle "kendileriyle benzer koşullarda olan ya da benzer inançlara sahip insanlar tarafından söylenen şeyleri kabul etmesine" yöneliktir.

6.3.1.9. *Egemen Qazaqstan* Gazetesinin 9 Nisan 2011 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: *Böyle Seçimi Daha Önce Görmedik* (Bkz. EK 49)

Haber Girişi: *“Çelyabi Bölgesinden gelen gözlemciler böyle bildirdi.”*

Haber metnine seçime katılan seçmenlerin ifadesi olan abartılı bir başlık seçilmiştir. Böylece haberin içeriğiyle uyumlu olarak, muhalif söylem tarafından başlatılan seçimin meşruiyeti tartışmalarına karşı gözlemcilerin açıklamalarına yer verilerek okur/seçmen bu konuda ikna edilmeye çalışılmıştır.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuçlar: Haberde, Çelyabi bölgesindeki seçimde, gözlemcilerin gözlemlerine yer verilmiştir. Sonuç olarak da burada her şeyin yasalara uygun geçtiği ifade edilerek, seçim süreci olumlu değerlendirilmiştir.

Haber Kaynağı: Bu haber, haber muhabiri Nazira Jerimbetova tarafından hazırlanmıştır ve haber metninde seçime katılan Rus gözlemcilerin fikirlerine yer verilmiştir.

Yorum: Haberde seçime katılan gözlemcinin yorumuna yer verilmiştir:

200’den fazla seçim yerini ziyaret ettik. Onların hepsinde de öğlene kadar seçmenlerin oy verme bültenlerini (pusulalarını) alıp, kabine girmek için sırada durmaları, oy vermeye sorumlulukla, dürüstlikle bakmaları bizi şaşırttı. Biz daha önce de Kazakistan’daki seçimlere gözlemci olarak katıldık, Rusya’da da seçim geçirdik, fakat böyle seçim görmemiştik.

Bu haber metni gazetenin seçime olan yaklaşımıyla paralel olarak seçimi olumlu değerlendirmektedir.

B. MAKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Basit ve sıralı cümle yapılarının hâkim olduğu metinde cümleler anlamca olumludur.

Yerel Tutarlılık: Seçim anı ile ilgili açıklamada nedensel ilişki oluşturularak, seçimde olağandışı bir durum olduğu ancak bunun seçim ihlali sayılmayacağı şu cümlelerle açıklanmıştır:

Gözlemciler, kabine iki kişi girenlerin olduğunu da söylediler. Fakat onun da kendileri “kuralların ihlali olarak sayılmayacağını” bildirdiler. Çünkü, seçime gelen yaşlılara yardım gerekli olduğundan, onların ricası gereği çocuğu ya da torunu ile kabine birlikte girdiği durumlarla karşılaşıldı.

İfadesinin ardından “Bununla birlikte Rusya gözlemcileri seçime hazırlığı yüksek değerlendirdiler” açıklamasıyla seçimde usulsüzlük olmadığı ima edilmiş ve bu seçim döneminin ardından gazetenin neredeyse tüm haberlerinde olduğu gibi bu haberde de okur/seçimde seçime dair olumlu fikir inşa etmeye yönelik bir tavır belirlenmişti.

Sözcük Seçimleri: Metinde ideolojik açıdan özellikle sözcük seçimi söz konusu değildir.

Retorik: Haber metninde gözlemcilerin değerlendirmelerinden alıntılara yer verilerek haberin ikna ediciliği artırılmaya çalışılmıştır.

6.3.1.10. Egemen Qazaqstan Gazetesinin 16 Nisan 2011 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Ana Başlık: *İstikrarın Dayanağı Barış* (Bkz. EK 50)

Üst Başlık: Biz Kazakistanlıyız!

Alt Başlık: Olağanüstü cesaret, halkın cesareti

Haberin ana başlığında, egemen ideoloji söyleminde sıklıkla yer verilen temel iki kavram olan “*istikrar ve barışa*” yer verilmiştir. Cumhuriyet’in ilanından sonra devlet ideolojisinde istikrar ve modernizasyon önemli bir yer tutmuştur. Özellikle iktidarın “*istikrar*” vurgusu, seçim öncesi dönemde sıklıkla tekrarlanması seçmen tercihlerini de belirlemeye yöneliktir. Böylece gücün devamında söylem ile zihin kontrolü sağlanırken, ülkedeki istikrarın devamı için N. Nazarbayev’ e oy verilmesi gerektiği inancı inşa edilmiş, adeta gücün devamını sağlayan iktidarın bir stratejisi haline gelmiştir

Alt başlık ise Kazakistan’ın bağımsızlığından itibaren Nazarbayev’in ideolojisinde öne çıkan ve çok uluslu Kazakistan’da birleştirici bir söylem olan kimlik ve mekân bildiren “*Kazakistanlılar*”²⁰⁸ söyleminin vurgusuyla başlıkta “***Biz Kazakistanlıyız***” şeklinde yer verilmesiyle bu yaklaşımın artık benimsenerek yerleştiği görülmektedir. Ardından “*Olağanüstü cesaret, halkın cesareti*” ifadesi ile hem seçime katılımın yüksek olması hem de seçim sonucunda seçmenin önemi vurgulanmıştır. Bu

²⁰⁸ 2011 yılı, “Kazakistanlı”, “Kazak halkı”, “Kazak ulusu”, “Kazakistan ulusu... gibi terimlerin metinlerde en çok tartışıldığı dönemdir. Bu dönemde Kazak terimi etnik içerik kazanırken, “Kazakistan” ve “Kazakistanlı” terimleri etnik gruplar arasında birleştirici ve aynı zamanda coğrafi, siyasî, ideolojik önem taşımıştır. Sovyetler zamanında kendine Kazak diyenler kendilerini Kazakistanlı olarak da kabul ederken, tüm Kazakistanlılar kendilerini Kazak olarak nitelendirmemişlerdir. 1990’lı yıllardan sonra ise Kazaklar arasında kendilerini “Kazakistanlı” olarak kabul etmeyen, Kazakistanlı yoktur sadece Kazaklar vardır görüşünde Kazakistanlı terimini kullanmaya karşı çıkan bir tabaka ortaya çıkmıştır (Kadyrzhanov, R., Kazaklar ve Kazakistanlılar, *ORSAM Rapor* No: 75, The Black Sea International Rapor: 13, Ekim 2011). Kazak ulusçu vatanseverlere göre millî devlet sadece Kazaklara ait olmalıdır. Diğer yandan “Kazakistanlı” söylemini benimseyenler için etnik kökene bakılmaksızın orada yaşayan tüm vatandaşların devleti olarak değerlendirilir. Rus nüfus da bu yaklaşıma bağlı kalmıştır Bu adlandırmalar üzerinden yapılan kimlik tartışmalarında “Kazaklaştırma” süreci tanımlanmaktadır. Bu süreç özellikle Kazak Türkçesi’nin Rusçanın hâkim olduğu alanlara girmesi ve Rusçanın önemli ölçüde kullanımının azalması olarak yorumlanmaktadır. Dolayısıyla ulusun dili ulus inşasının ana unsuru olarak kabul edilmiştir (N. Aitymbetov, E. Toktarov, Y. Ormakhanova, “Nation-Building in Kazakhstan: Kazakh and Kazakhstani Identities Controversy” *BİLİG*, Yıl:2015, Sayı:74, s.3-8).

seçimdeki halk vurgusu ülkede demokrasinin olduğu iması taşımaktadır. Haberde yer alan başlıkların temaya uygun olarak seçildiği görülmektedir.

Haber Metninin Girişi:

Halkın yüzde 90'ından daha fazlasının oy vermeye geldiği görüldü, Seçmenin yüzde 90'ından fazlasının bir kişiye, Bağımsız Kazakistan memleketinin kurucusu, Ulus Lideri Nursultan Nazarbayev'e oy verdiği görüldü.

2011 Cumhurbaşkanlığı seçimi öncesinde, seçime dair haberlerdeki söylemlerin pek çoğunda söylemlerin hedefinin seçmenleri oy vermeye teşvik etmek olduğu görülmüştür. İktidarın, Nazarbayev'in açık propagandasını yapmak yerine halkı seçime katılmaya ikna etmeye çalıştığı görülmektedir. Bu durum, muhalefetin, *Jas Alas* gazetesinin 07.04.2011 tarihli haber metninde de olduğu gibi:

Seçim sonucunun önceden belli olduğu Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in seçim öncesinde diğer adaylarla mücadele etmek yerine seçmenlerin seçime katılımı yönünde mücadele verdiği...

şeklindeki iddiasıyla bağlantılı düşünüldüğünde anlamlı hâle gelmektedir. *Egemen Qazaqstan*'a ait bu haber metninde ise “halkın yüksek katılımıyla gerçekleşen bu seçimde” seçmenlerin %90'ından fazlasının bir kişiye oy vermesi ise haklı bir gerekçe gibi sunulmuş ve haber metninde Nazarbayev'in “bağımsız Kazakistan ülkesinin kurucusu, Ulus lideri” olduğu vurgusuyla Kazakistan için önemi ön plana çıkartılmıştır.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu: Haberde seçim sonucu değerlendirilmektedir. Seçime katılımın yüksek olması ile başlayan, seçim sonucunun Kazak halkının kahramanlığı olarak sunulduğu, ancak Nazarbayev'in öne çıkarıldığı, yanlı bir sunum söz konusudur.

Yorum: N. Nazarbayev’e ait bir konuşmadaki “*beraberlik ve halkın amaç birlikteliği*” sözünden birebir alıntı yapılarak ve buna dayandırılarak bir ardalana oluşturulmuş, haber metninde egemen söylem desteklenmiştir.

Sonuçlar: Genel olarak haber metninde yüksek katılımlı bir seçim olduğu ve katılanların da yine büyük bir çoğunluğunun Nazarbayev’e oy verdiği belirtilmiştir. Buna bağlı olarak onun gücü meşrulaştırılmıştır.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı:

Ülkemize yerleşik çeşitli etnik grupların temsilcileri de memleketi ayağa kaldırıp halkı kuvvetlendiren, gitgide dünyaya tanıtan liderimizin etrafında toplanıp değerini bilebildi.

Nazarbayev ile ilgili cümleler aktif yapıda olup olumlu cümlelerdir. Böylelikle o ve eylemleri olumlu sunulmaktadır. Gazetenin hem seçim öncesi hem de seçim sonrasındaki hemen hemen bütün haberlerinde egemen söylemde olduğu gibi N. Nazarbayev’e abartılı (*hyperbole*) ifadelerle yer verilmiş, bağımsızlık sürecinde N. Nazarbayev’in özellikle bağımsızlıktan sonraki süreçte Kazakistan için önemi vurgulanmış ve ülkeyi “*dünyaya tanıtan lider*” vasfı ön plana çıkarılmıştır. Etnik grup temsilcilerinin onun etrafında toplandığının belirtilmesiyle farklı etnik gruplar tarafından desteklendiğini altı çizilmiştir. Metinde, N. Nazarbayev’in karizmatik liderliğine katkı sağlayan ifadelerde ve söylemler yoluyla onun ülke içindeki gücünün yeniden inşasına katkı sağlanmıştır. Bu, siyaset bilimci R. Isaacs’ın belirttiği gibi Sovyet sonrası coğrafyada başkanlık sistemleri geçerli olduğunda ulusların kaderini şekillendiren kişiselleştirilmiş güç ve başkanlık figürlerinin ortaya çıktığı fikrine paraleldir (2010). Ayrıca metinde, çeşitli etnik grupların temsilcilerinin de onun etrafında toplandığı belirtilerek, egemen

ideolojiye paralel olarak, onun farklı etnik gruplar tarafında da desteklendiği ima edilmiştir.

Yerel Tutarlılık:

Bugünlerde dünya siyaset bilimcileri Nursultan Nazarbayev'in seçimdeki açık zaferinin fenomen görünüşünü analiz ediyor. Derin tarihi olan bu Kazakistanlı fenomenin sebebi çoktur. Bunlardan en önemlisi, bağımsızlığın başlangıcından itibaren ülkemizde daima sosyal istikrarın korunmasıdır. Bu istikrarın baş dayanağı, “Birlik, bizim kutsal bayrağımız” demişti cumhurbaşkanı bağımsızlık bayrağını yeni diktiği anda.

Bağımsızlık bayrağını diken (kurucu Cumhurbaşkanı olması hatırlatması ile) Nazarbayev'dir. Bağımsızlıktan itibaren Nazarbayev'in başkan olmasının (egemen ideolojide) istikrar olarak değerlendirildiği metinde, Nazarbayev'in seçimi kazanması “açık bir zafer” ve dünyadaki siyaset bilimcilerin kabul ettiği iddiasıyla “fenomen bir görünüşe sahip” olduğu söylemleri ile Nazarbayev'in olumlu sunulduğu birden fazla imanın bulunduğu haberin bu bölümünde sebep sonuç ilişkisi kurulmuş ideolojik anlamda Nazarbayev'in siyaseti desteklenmiştir.

Sözcük Seçimleri: Bu haber metninde söylem, ideoloji ve iktidar ilişkisi açısından adaylar için kullanılan ve ön plana çıkan özellikle herhangi bir sözcük kullanımı söz konusu değildir.

Retorik: Nazarbayev için olumlu tanımlar yapılmış ve “memleketi ayağa kaldıran, halkı kuvvetlendiren, dünyaya tanıtan lider” gibi abartılı ifadeler yer verilmiştir. Böylelikle Nazarbayev'in ideal ülke lideri imajı desteklenmektedir. Haberin retorğinde iknaya yönelik olarak üst düzey kurum yetkilileri veya toplumda saygı gören

kişilerin ve elitlerin N. Nazarbayev'i desteklediği vurgulanarak onların fikirlerine de yer verilerek propagandası yapılmıştır.

6.3.2. 2011 Yılı Cumhurbaşkanlığı Seçim Dönemindeki Muhalif Gazete Haberlerinin Analizi

6.3.2.1. *Jas Alaş* Gazetesinin 22 Şubat 2011 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Ana Başlık: Adaylara bakarak, galip olanı tanırsın (Bkz. EK 51)

Alt Başlık: Seçimin Temel Özellikleri

İç Sayfa Başlığı: *Kutsallığı Giden Cumhurbaşkanlığı*

Haberin makro önermesi olan temayla uyumlu ve kurgulama olan bir başlığa yer verilmiş, başlıkta inanç ortaya konulmuş ve seçimde diğer adayların N. Nazarbayev'e rakip olmadıkları ima edilerek, seçimde kazanma şanslarının olmadığı önvaryayımında bulunulurken seçimin meşru olmadığı iddia edilmiştir.

Haber Metninin Girişi:

Bugüne kadar Kazakistan'ı tek bir kişiden başkası “yönetemez” diye yanılmışız. Bugüne kadar 20 kişinin Merkez Seçim Komisyonuna (MSK) adaylığını bildirmesi, ülkemizi yönetmek isteyenlerin çok olduğunu gösterdi. Yukardakiler birleşerek, Anayasa'da yer alan “Seçim Hakkındaki” yasayı düzelte düzelte Cumhurbaşkanlığı seçimini öne çekerek, Nisan (ayına) getirdi. Yasaya uygun olmasa da seçimi gerçekleştirecek. Size ve bize hesap veren hakkımızı göz önüne alan iktidar var mı? Böylelikle önümüzde acele seçim.

Haber metninin girişinde birden çok imaya ve iddiaya yer verilmiştir; Sözü edilen “tek bir kişi” adı zikredilmemekle birlikte Nazarbayev'dir. Haber metni, iktidarın tek

başına Nazarbayev'e ait olduğu imasını taşımaktadır. Cümlede yer alan “yanılmışız” ifadesiyle haberin alaylı ima ile başladığı görülmektedir. “*Yukardakiler*” ifadesi siyasî iktidar için kullanılmış ve iktidarın otoritesi; yasaları değiştirmesi, erken seçim kararı alması üzerinden eleştirilmiştir. Böylece siyasî iktidarın gücünü kötüye kullandığı ima edilmiştir. Merkez Seçim Kurulu'na başvuranların çok olduğu ancak devamında siyasî iktidarın gücünün meşru olmasa da uygulandığı iddiası yer almaktadır, 3 Ocak'ta Parlamento tarafından Anayasanın erken seçime uygun hâle getirilerek değişiklik yapılmasını, seçimin erkene alınmasının yasal olmasa da mevcut iktidarın tekelinde olduğu iddia edilmiştir. Aynı iktidarın halkı ve halkın çıkarlarını düşünmediği ve halka açıklama yapmadığı iddiasıyla “onların olumsuz faaliyetlerinin vurgulanması” stratejisiyle metinde ideolojik ve muhalif duruş ortaya konmuş, seçim yasal kabul edilmemiştir.

Özellikle “*Seçim Hakkındaki*” yasayı düzeltme düzeltme Cumhurbaşkanlığı seçimini öne çekerek yasaya uygun olmasa da seçimi gerçekleştirecek” ifadeleriyle Cumhurbaşkanlığına aday N. Nazarbayev'in ülkede gücü elinde bulunduran tek kişi olduğu iddiasıyla yasalara müdahale edip, gücünü kötüye kullandığı ithamında bulunulmuştur. Böylece okur/seçmende N. Nazarbayev'e olan inancı ve gücünün meşruiyetini sorgulatmaya yönelik strateji ortaya konmuştur.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu: Ana olay haberin girişinde sunularak, okuru, erken seçimin meşruiyetini sorgulamaya itmektedir. Seçimin yasal olmadığı iddiası, N. Nazarbayev'in olumsuz sunumu yapılarak otokrasi iddiasında bulunulmuştur:

Tek kişinin hükmünde memleketi” “açsa avucunda sıkısa yumruğunda” kendi kontrolünde tutan liderin yönetimini kabul eden halk yüzde 95.5 oy almasına şaşırmadı.

Haber metninde bu ifadeyle N. Nazarbayev'in gücünü sınırsız ve kötüye kullandığı ve halkın bu gücü kabul ettiği/boyun eğdiği, seçim sonucunun onun otoritesi sayesinde beklenen gibi olduğu iddia edilmiştir.

Ayrıca, “*muhaletin “Nazarbayev faktörüne” karşı çıkamaya gücü hiç yetmiyor*” ifadesiyle seçimde Nazarbayev'in gücüne dair bir değerlendirme yapılmıştır. Burada “hiç” sözcüğü ile ona karşı koymanın söz konusu olmadığı vurgulanırken, muhaletin ona direnemediği de ifade edilmiştir. Böylece metinde gücünü gayrimeşru kılmaya yönelik söylem ortaya konmuştur.

Ardalan ve Bağlam Bilgisi: Cumhurbaşkanlığına aday olma hakkının her vatandaşa verildiğini ve aday adayı sayısının çok olduğunu, fakat işsiz, emekli ve güvenlikçilerin de aday olarak gösterildiğini ama onların ülkenin kaderi için sorumluluk almaya hazır olmadıklarını ima eden haber metninde “Cumhurbaşkanlığını kuru vaat vermek ve yerine getirilmeyecek birçok görevi emretmeyle ilişkilendirenlerin sayısı çoğalmıştır. Biz bu duruma 20 yıllık rejim sayesinde geldik. *Uzun süre tek bir insana tüm iktidarı vermek, toplum üyelerini böyle bir sorumsuzluğa, ilgisizliğe alıştırmıştır*” ifadesiyle ülkedeki mevcut durumdan iktidar sorumlu tutulmaktadır.

Cumhurbaşkanlığına aday olanların tutumlarının bilgisinin de yer aldığı haberde, dolaylı olarak “*Cumhurbaşkanlığını [makamı] kuru vaat vermek ve yerine getirilmeyecek görevler emretme*” ifadesiyle Nazarbayev'e gönderme yapılmakta onun görevinin meşruiyetini sorgulatmaya ve itibarsızlaştırmaya yönelik iddia ortaya atılmaktadır. Ayrıca bu durumun sebebini, iktidarın yapısının değişmemesi ile ilişkilendirerek ideolojik üretim yapılmıştır. Aynı haberin devamında cumhurbaşkanlığı adaylarının ciddiyetsiz oldukları, yine adayların kendi sözlerinden alıntı yapılarak ispatlamıştır. Metinde açıkça hem N. Nazarbayev'in hem de diğer cumhurbaşkanlığı adaylarının olumsuz sunumu yapılmıştır. Söylemin amacı (*aim*) ve niyeti (*intention*) açısından

değerlendirildiğinde, okurun seçime karşı tutumunu etkilemeyi hedeflediğini söylemek mümkündür.

Haber Kaynağı: Haberin kaynağı belirtilmemiştir.

Yorum: Haberde diğer adayların Nazarbayev'in seviyesinde olmadığını ispatlamak amacıyla onların kendi sözlerinden alıntılara yer verilmiştir:

“Kanat Turageldiev, cumhurbaşkanı olursa tüm Kazakistanlıların kredi borçlarını kendisinin ödeyeceğini söylüyor”, “Amantay Kaji, ülkemizdeki evde kalan kızların hepsini evlendireceğini söylemiş”, “İşsiz Kanat Esjanov, gördüğü rüya sonucu seçime katılmayı düşünüyormuş, Esjanov’un inancı Komünist Parti Sekreteri Jambıl Ahmetbekov’dan hayalinden çok”, “sınavdan çıkar çıkmaz ellerimin titremesini gizleyemeyen M. Dusımbekov Nazarbayev’in siyasetini destekleyeceğini, taht için mücadele etmeyeceğini söyleyip, şaşırtmıştır”, “İşsiz Nurıla Sovetskızı kendi hakkıyla sınavdan geçtiğini, anayasa değerlerinin ülkede korunduğunu duyulanarak söyleyip seçime katılmaktan vazgeçti.” “Adayların hepsi şimdiki cumhurbaşkanını yenemeyeceğini kabul etti.”

Sözlerinin alıntılandığı haberde, “Apama jezdem say” “Ablama eniştem denk (onlar birbirine uygun)” deyimini ile cumhurbaşkanı aday adaylarının sadece kendi aralarında eşit oldukları, N. Nazarbayev ile aynı seviyede olmadıkları iddia edilmektedir. Haber metninin söylemlerinde görünüşte seçim ve seçime katılan adaylara yönelik söylemlerin altında yatan anlam ise siyasî iktidarın meşruiyetini sorgulatmaya yöneliktir.

Diğer adaylara öznel yorumlarla “siyasî ağırlığı olamayan adaylar”, Gani Kasımov’a “seçime, seçimi güzelleştirmek için katılan aday” söylemleriyle yer verilirken, adayların hiçbirinin N. Nazarbayev’e gerçek rakip olmadığı iddia edilmiş ve adaylıkları hafife alınmıştır. Haberde, Nazarbayev’in liderliği olumsuz sunulup otoritesi eleştirilmiş, tüm sorunların kaynağı olarak gösterilirken, diğer adaylar önemsizleştirilmiştir.

Söylemlerin hedefi, okurun zihninde seçimin meşruiyetini sorgulatmaya ve tutumlarını etkilemeye yönelik olmuştur.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Siyasî iktidar, hükümet ve N. Nazarbayev'i ifade eden olumsuz cümleler aktif yapıda verilmiştir. Böylelikle seçim kararındaki usulsüzlüğün sebebi iktidar olarak sunulmuştur:

İlk önce iktidardakiler seçimi hiç hazırlıksız iki ayda gerçekleştirip, rakiplerine imkân vermemeye çalıştılar, ikincisi sınav koşullarını aniden zorlaştırdı, devlet dilini çok iyi bilenleri bile geçirip geçirmeme meselesi dilbilim uzmanlarının elindeydi. Böylece iktidar kendi rakiplerini yendiğini düşündü.

Yerel Tutarlılık:

Halkın tanımadığı siyasetten uzak olan bu adaylara kızmak bile fazladır. Neden dersiniz, Nazarbayev ile yarışıp seçime katılacak tecrübeli siyasetçilerin yolu kapalı.

İfadesiyle metinde işlevsel ilişki kurularak iktidara yönelik hegemonya algısı yaratılmaya çalışılmıştır. Ülkede tecrübeli siyasetçilerin var olduğu, ancak seçime katılmalarının önleniği ima edilmektedir. Aynı zamanda Nazarbayev'e rakip olan adayların, gerçek rakip olmadığı ve siyasetle ilgilerinin olmadığı da dile getirilmektedir.

Demokratik ülkede güçlü rakibin olmadığı seçimin gerçekleşmesi mümkün müdür? “Zeki siyasetçi”, “dâhi” denilen N. Nazarbayev işsiz, emekli, üfürükçülerle yarışa katılacak. Yarışa katılacak atın görüntüsüne önem veren insana bu yarışın soytarılık olduğu belli. Belki de özellikle organize edilen faaliyettir kim bilir? Ancak bundan sonra Nazarbayev'in uluslararası seviyedeki imajının iyi olmayacağı şüphesiz... Muhalefet vekillerini sınavda rezil edip

geçirmeyeceğiz diyerek yaptığı planları gerçekleştirmedi, şimdi gerçek rakibin olmadığı seçimin durumunu düşünüp, telaşlandıkları şüphesiz. Bu yüzden de belki muhalefetimsi partilerin vekilleri seçime aday olarak katılma konusunda gevelemeye başladılar.

Bu yorumla olaya dair önermelerle nedensel olarak ilişki kurulmuştur. Demokratik bir ülkede, seçimde güçlü rakiplerin olması gerektiği önermesi, seçimin sonucunun önceden belli olduğu, Kazakistan'daki o dönemki durum üzerinden örneklendirilmiştir. İktidarın kendi muhalefetini yarattığı iddiasının ima ile sunulduğu metinde, gerçek muhalif olmayan vekillerin adaylığının sebepleri önceki cümlelerde öznel önermelerle ifade edilmiş böylece ülkede “yapay muhalefet” olduğu vurgulanmıştır.

Sözcük Seçimleri: İktidardakiler için sıklıkla “yukarıdakiler” ifadesi kullanılarak, bu adlandırmanın geçtiği her yerde olumsuz sunulduğu görülmektedir. İktidardakilerin söylemiyle “Zeki siyasetçi” ve “dâhi” denilen N. Nazarbayev’in yarışacağı diğer adaylar metinde; “işsiz, emekli, üfürükçü” gibi ifadelerle kişiliksizleştirilmiş, onların N. Nazarbayev’e denk olmadığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Metinde, Nazarbayev’e verilen bu sıfatlara inanılmadığı da ima edilmiştir. Nazarbayev’in adının yer aldığı cümlelerde herhangi bir unvan eklenmediği ve böylelikle statüsünün ön plana özellikle çıkarılmadığı görülmektedir. “*Muhalefete benzeyen partilerin vekilleri, seçime aday olmak için mırıldanmaya başladılar.*” Cumhurbaşkanlığına adayların “*gerçek muhalif partilerden değil*”, “benzer” [yapay] partilerden olduğu, bu adayların N. Nazarbayev’e gerçek rakip olmadığı ve iktidarın seçim için tuzak kurduğu iddiasıyla okurun yönlendirilmesi hedeflenmiştir.

Retorik:

YarıŖa katılacak atın görünüşüne önem veren insan için bu yarışın soytarılık olduğu belli.

Adaylara dair yorumun yer aldığı metnin bu örnek cümlesinde seçim, “soytarılık” olarak olumsuz değerlendirilirken, seçim bir yarışa ve adaylar da ata benzetilmiştir. Ancak burada temel anlam, adayların birbirlerine denk olmadığı ve bu sebeple seçimin inandırıcılığının olmadığı üzerine kurulmuştur.

İŖe davet ediyoruz!!! Siz işsiz misiniz? Emekli misiniz, canınız mı sıkıldı? Güvenlikteki işinizden memnun değil misiniz? O zaman Merkez Seçim Kurulu’na koşun! Kazakistanlıların 0,001 oyunu alma imkânınız var! Ondan fazlasını beklemeyin! Kalan oy oranı 1991’den beri birinin özel mülkiyetindedir!

Cumhurbaşkanlığına aday adaylarının konu edildiğı haberde, seçimin önemsizleştirilmesi eleştirilmiştir. Bunun sorumlusu olarak da siyasî iktidar sunulmuştur. Ayrıca cumhurbaşkanlığına adayların ancak oyların 0,001’ini almasının mümkün olduğu (seçimi kazanma ihtimallerinin hiç olmadığı) **alaylı ima** yoluyla aktarılmıştır. İddiaya göre N. Nazarbayev olduğu sürece alabilecekleri oy oranı çok düşüktür. Diğer adaylar N. Nazarbayev’in gücüne boyun eğmek zorunda kalırken, Nazarbayev’in oyları ve seçimi sahiplendiğı iddiasıyla, söylemin hedefinde, onun uzun süredir iktidarda olmasının eleştirisi yapılmıştır. Dolaylı olarak böyle adaylar olduğu sürece Nazarbayev’den başkasının seçilemeyeceğı de iddia edilirken, “onların olumsuz özelliklerinin vurgulanması” stratejisi ortaya konumuştur.

6.3.2.2. *Jas Alaş* Gazetesi 15 Mart 2011 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: İktidarın yüzündeki “çıban” (Bkz. EK 52)

Alt Başlıklar: %90'dan fazla (oy) sınırı hakkında,

Cumhurbaşkanının Maaşı Hakkında,

Siyasî Komplo Hakkında

Spot:

9 Mart'ta "Azattık", Rahat Aliyev ile online konferans gerçekleştirdi. Rahat Aliyev "nereden?" denilen yere "Paris" diye yazmış. Gizlenmeye çalışma mı bu ya da gerçekten de Paris'te mi? Eğer Viyana'da değil Paris'te ise iktidardakilerin "Aliyev'in ayağı kolu bağlıdır" demesi yalan.

Toplumun Rahat Aliyev'den öğrenmek istediği şey çok. Özellikle Kazak toplumunun. 2001 sonbaharındaki siyasî krizin sebep-sonuçları, KDT'nin (Kazakistan'ın Demokratik Seçimi) nasıl kurulduğu, yakın zamanda siyasî sürgündeki ünlü gazetecilerin gizli ölümleri, toplum çalışanları, Zamanbek Nurkadilov ile Altınbek Sarsenbayoğlu'nun ölümü gibi. Aliyev "yukarı tarafa" gitmiyor. "Vekil kayınpederinin" yakasına yapışmaktan başka. Onu da anlayabiliriz. Kendi başını kesecek gerçeği o nasıl söylesin? Rus dilinde sorulan sorulara Aliyev, Rus dilinde hemen cevap verdi. Kazak dilinde sorulan soruya da yine Rus dilinde cevap verdi, 2-3 gün sonra. Buna rağmen umudu çok, Kazak ülkesine Cumhurbaşkanı olmak istiyor...

Haber metninin içeriğini özetleyen başlığa koyu puntolarla yer verilerek dikkat çekilmiştir. Başlık bir benzetme ile çarpıcı hâle getirilmiştir. Bu benzetmeye dair bilgi bu uzun spotta yer almaktadır. Bir dönem iktidarda iken, sonradan muhalif olan Aliyev'in, (gazetenin iddiasıyla) iktidarın açıklarını bildiği ima edilmiştir. Alt başlıklar ise o zaman gündemdeki siyasî dedikodulara dair metnin içeriği ile uyumlu başlıklardır. Spotta, N. Nazarbayev'in eski damadı olan siyasetçi ve iş adamı Rahat Aliyev'in yurt dışından yaptığı görüşme aktarılırken, toplumun ondan beklentisinin olduğu ancak soruların

cevabını siyasî iktidar baskısı yüzünden veremeyeceği ima edilmiştir. Aynı zamanda Aliyev'in cumhurbaşkanı olmak istemesi Kazak Türkçesini iyi bilmemesi üzerinden alaylı bir biçimde sunulmuştur.

“Gizlenmeye çalışma mı bu ya da gerçekten de Paris’te mi? Eğer Viyana’da değil Paris’te ise iktidardakilerin Aliyev’in ayağı kolu bağlıdır demesi” ifadesiyle siyasî iktidarın, onun Viyana’da olduğunu iddia etmesi üzerine ve biz onu kontrol ediyoruz diye açıklamasına atıfta bulunmaktadır. *“Aliyev “yukarı tarafa” gitmiyor. “Vekil kayınpederinin “yakasına yapışmaktan başka. Onu da anlayabiliriz. Kendi başını kesecek gerçeği o nasıl söylesin?”* R. Aliyev’in iktidarla birlikte olmadığını ifade ederek, Nazarbayev’den hesap sorduğunu, ancak bildiklerini, özellikle adını zikrettiği iki siyasetçinin ölümü ile ilgili, konuşmasının canına mal olacağını dile getirirken, onun hâlâ iktidarın hegemonyası altında olduğunu ima etmiştir. Bununla birlikte Kazakistan Cumhurbaşkanlığına aday olmanın ön şartlarından biri olarak Kazak Türkçesi bilme zorunluluğunu hatırlatarak Aliyev’in aday olmak istemesini alaylı ima yoluyla olumsuz sunmuştur. Haber metninde iktidardakiler, N. Nazarbayev ve ona sonradan muhalif olan R. Aliyev “öteki” konumunda olup, onların olumsuz özellikleri ve eylemleri vurgulanmaktadır.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuçlar: Dariga Nazarbayeva’nın eski eşi olan, N. Nazarbayev’in eski damadı diplomat, iş adamı, R. Aliyev, Nazarbayev’e darbe girişimi, cinayet ve adam kaçırma suçuyla Viyana’da tutuklanmıştır. 2007 yılında N. Nazarbayev’i eleştirdiği ve başkanlık için adaylığını ilan etmesinden itibaren, birçok siyasî suçla suçlanmış ve hayatını sürgünde geçirmiştir. 24 Şubat 2015’te şaibeli şekilde ölmüştür (https://www.maltatoday.com.mt/news/national/30095/aliyev-s-hunters-accused-of-espionage-20130921#.XnY_4kBuLIW) 23.09.2013, erişim tarihi: 15.02.2020). Daha önce Avusturya’da büyükelçi olarak bulunmuş olan Aliyev’i Avusturya, ülkesine iade

etmeyi reddetmiştir (http://austrianindependent.com/news/General_News/2014-06-06/15512/Former_Kazakh_diplomat_Rakhat_Aliyev_arrested_in_Vienna_/, erişim tarihi: 15.02.2020.

Haber metni, daha önce büyükelçi olarak görev yaptığı Avurturya’da saklanan Aliyev’in 9 Mart 2011 Tarihinde “Azattık Radiosu” ile online görüşmesinin ardından, ülkenin yakın tarihli siyasî olaylarının değerlendirmesini içermektedir.

Haber Kaynakları: Analizi yapılan bu haber metninin kaynağı, haberi yazan köşe yazarıdır.

Yorum:

Rahat Aliyev kayınpederinin 2001 yılında tahtını ele geçirmek istemişti. Daha düne kadar bunu iktidar kabul etmek istemedi. Sonunda kabul etmek zorunda kaldı. Rahat Aliyev’in “cumhurbaşkanı olsam” denilen boş umudundan hiçbir şey çıkmaz. Çünkü onu Kazak toplumu çoktan reddetmişti”, “Nazarbayev’in iktidarda olduğu 20 yılda Kazakistan’da hiçbir zaman adil seçim olmadı.” demiş Aliyev. Bugüne kadarki seçim öncesi siyasî kampanyaların hepsinin başında Aliev’in kendisi olduğunu halkın bilmediğini mi sanıyor? Muhalefet vekillerini kim dövdü? Kim kışkırttı? Kim baskı yaptı? Siyasetin zikzak yollarında birbirine geçmiş izleri hala duruyor.

Metinde, R. Aliyev’in cumhurbaşkanlığına adaylık talebi eleştirilmekte ve bunun olmasının mümkün olmadığı, “Aliyev’in “Cumhurbaşkanı olsam” demesi boş umut” olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, R. Aliyev’in yolsuzlukları ancak şimdi dile getirdiği, fakat yetkisi olduğu zamanlarda kendisinin de usulsüzlükler yaptığı ve muhalefete baskı yaptığı iddia edilmiştir. Onun siyasette izinin durduğunu, mevcut iktidara da, R. Aliyev’ e de güvenilemeyeceğini dile getirilerek R. Aliyev bu iddia ve yorumlarla olumsuz sunulmuştur. Metinde, daha önce iktidarda olan fakat gücünü kötüye

kullanan birinin sözüne güvenilmemesi gerektiği özellikle vurgulanmıştır. Aynı zamanda yöneticiler arasındaki iktidar mücadelesine de dikkat çekilerek, R. Aliyev'in yetkisi olduğu dönemlerde muhalifleri tasviye etmiş olması da bir kez daha hatırlatılarak, okur/seçmen uyarılmıştır.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: R. Aliyev'in sözlerinden alıntılara yer verilen bu metinde iç içe birleşik cümleler çoğunluktadır. Fakat her alıntının sonunda olumsuz bir değerlendirme yapılmıştır:

Aliyev'in "2007 yılında Nazarbayev'e cumhurbaşkanlığına aday olmak istediğimi söylediğimde sürgün edildim" demesi boş söz.

Rahat Aliyev in "cumhurbaşkanı olsam" denilen boş umudundan hiçbir şey çıkmaz.

"Nazarbayev'in iktidarda olduğu 20 yılda Kazakistan'da hiçbir zaman adil seçim olmadı." demiş Aliyev. Bugüne kadarki seçim öncesi siyasî kampanyaların hepsinin başında Aliyev'in kendisi olduğunu halkın bilmediğini mi sanıyor? Muhalefet vekillerini kim dövdü? Kim kışkırttı? Kim baskı yaptı? Siyasetin zikzak yollarında birbirine geçmiş izleri hala duruyor.

Metinde, Cumhurbaşkanlığına aday olmak isteyen R. Aliyev'e güvenilemeyeceği ima edilirken, iktidar ilişkilerini ortaya çıkarmaya yönelik söylemlerle R. Aliyev'in N. Nazarbayev'i eleştiremeyeceği çünkü iktidardan uzaklaştırılmadan önce sahip olduğu gücü kötüye kullandığı iddia edilmiştir.

Yerel Tutarlılık:

Altınbek Sarsenbayoğlu ile onun arkadaşlarına yapılan komployla ilgili R. Aliyev'in "vekil kayınpeder" adlı kitabında yazdıklarına halk inanmıyor, çoğu

şeyde onun kendisini suçluyor. Aliyev belirsiz suçlamaları her yerde yapıyor. Bu da şüphe doğuruyor. 2001 yılında R. Aliyev'in devrim yapmaya çalışan girişimine engel olan kim? Olaydan sonra Rahat Aliyev "öldüreceğim!" diyerek kimi tehdit etmişti? Aliyev'in en büyük düşmanı kimdi? 11 Şubat 2016 yılına kadar onun en büyük düşmanı N. Nazarbayev değildi. Aliyev, Altınbek Sarsenbayoğlu'nu en büyük düşmanı olarak gördü. Öyleyse ilk olarak kimden şüpheleneceğini söylemesek de bellidir.

Metinde, R. Aliyev'in icraatlerine dair açıklamanın ardından işlevsel ilişki kurularak siyasetçi, muhalif lider A. Sarsenbayoğlu'nun ölümüyle ilişkilendirilmiş²⁰⁹ ve ithamda bulunulmuştur.

Sözcük Seçimleri: *"Hayatı boyunca cumhurbaşkanı"* imalı ifadesiyle Nazarbayev'in, Kazakistan'ın bağımsızlığından sonra uzun süreli iktidarda olması kastedilmiştir. Uzun süreli cumhurbaşkanı ya da tek cumhurbaşkanı gibi bir kullanım yerine bu ifadenin tercih edilmiş olması, kasti olarak bilinen bir gerçeğin muhalif bir yaklaşımla alaylı ve imalı sunumudur. Çünkü bu söylem, bağlamında değerlendirildiğinde, otoritesi karşısında diğer adayların şansı olmadığı vurgusunu taşımaktadır. Metinde aynı zamanda diğer adaylar ciddiye alınmayarak, küçümsenmiş ve alacakları muhtemel oy oranı da alaylı bir şekilde sunulmuştur:

Nazarbayev –Ulus Lideri" ve "Hayatı boyunca cumhurbaşkanıdır. Nazarbayev'in siyasî rakiplerine bir bakın. Biri şarkıcı, ikincisi ekolog, üçüncüsü Komünist. Kazara Nazarbayev'in topladığı oy yüzde 91'i geçmezse, kalan adayların hepsi toplanıp oyunu "hediye edip" sınırı yüzde yüze tamamlaması mümkündür. Çünkü o "Ulus Lideri" ya...

²⁰⁹ Kazak siyasî tarihinde N. Nazarbayev'in en güçlü rakibi olan) muhalif siyasetçi A. Sarsenbayoğlu'nun öldürülmesi olayına R. Aliyev'in de adının karışması metinde hatırlatılmaktadır (Kosenov 20.12.2013).

İfadeleriyle diğ er adayların, g uce sahip olan N. Nazarb ayev’e denk olmadıkları, olası oy oranlarının oldukça d üş uk olduğı belirtilerek seçimi kazanamayacakları öngörüsünde bulunulmuştur. Metinde, meslekleri ve ideolojileri küçümsenmiş olan bu adayların N. Nazarb ayev’e gerçek rakip olamayacakları vurgulanarak N. Nazarb ayev’in sahip olduğı g   eleştirilirken, diğ er adayların imajı sarsılmıştır.

Retorik:

Aliyev’in “Cumhurbaşkanı olsam” demesinin boş umut olduğundan yukarıda bahsetmiştik. Kazara Aliyev iktidara gelirse bugünkü h limize şükrederiz. Ancak bu imk nsız bir şey. Çünkü Kazak toplumu için Rahat Aliyev yok. İktidar için ise, Aliyev iktidarın yüzündeki  ıbandır.

Siyas  iktidarın Aliyev’den rahatsızlığı metaforik bir ifadeyle somut h le getirilmiş ve Aliyev “ ıbana” benzetilmiştir. “Eğ er kanla karışmasaydı o irini çıkaracaktı” cümlesinde ise Nazarb ayev’e akraba olmasaydı, onun  ld r lebileceğı imasında bulunulmuştur.

Geçen seçimde Nazarb ayev yüzde 91 oy aldı. Açıkçası yüzde 91 oyun “tablosunu çizdi” Akorda. şimdi bu seneki seçimde %90 veya %89 oy alırsa Nazarb ayev için bu utançtır. Neden mi diyorsunuz? 2005 yılında Nazarb ayev “Ulus Lideri” değıldi. Ulus Lideri olmasa da yüzde 91 oy topladı o zaman. şimdi o “Ulus L deri”. “Ulus Lideri” olup da yüzde 89 oy alırsa ne olacak?! Rezilliğ n b y ğ  o zaman olmayacak mı? “Halkın güvenini kaybetmeye başlamış Nazarb ayev” demeyecek mi düşmanları.

Metinde, N. Nazarb ayev’in seçimde aldığı oy oranlarıyla alay edilerek, aldığı oy oranının siyas  iktidar tarafından belirlendiğı iddia edilmiştir. Nazarb ayev’in “Ulus Lideri” sıfatını almasıyla ironik şekilde aslında böyle olmadığını ima edilmektedir. Dolayısıyla seçimden sonra da N. Nazarb ayev için “ tekinin” olumsuz sunumu stratejisi

devam etmektedir. Tüm bu ironik ifadeler seçime ve siyasî iktidara olan inancı ve tutumu sorgulamaya yöneliktir.

6.3.2.3. *Jas Alaş* Gazetesinin 31 Mart 2011 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Üst Başlık: Gözü Açık Olanın Kör İnancı (Bkz. EK 53)

Başlık: Ya da Kazakistan Siyasetindeki on beş efsaneye söyleyeceklerimiz var.

Haberin temasına uyumlu bir başlık seçilmiştir. Ülkenin durumu ve halkın siyasî iktidara karşı olan tutumu “kör inanç” olarak nitelendirilerek olumsuz değerlendirilmiştir. Başlıkta daha sonra sıralanacak olan siyasete dair söylentilerden oluşan alt başlıklardaki konuların “*efsane*” olarak isimlendirilmesiyle bu söylemlerin kaynağının belli olmadığı ve gerçekten uzak olmasına gönderme yapılmıştır.

Alt Başlıklar:

1. “İktidara başka bir adam gelip, o doyuncaya kadar...”
2. “Ülkedeki bunalım ile gerilemenin hepsinden halk olarak kendimiz suçluyuz.”
3. “O kişiye denk adam yok”
4. “Ülkemiz, huzurlu, toplumumuz- istikrarlı!”
5. “Ekmek var, savaş olmasın yeterli”
6. “Herşey o adamın sayesinde”
7. “Muhalefet – Özel “Plan” Hepsi İktidarın oyuncağı”

8. “O Adam giderse, hâlimiz ne olacak?”
9. “Kazakistan’ın kendi demokrasi yolu var.”
10. “O adam hepsinden de akıllı, bilgili, daha kurnaz”
11. “O adam yakında kendi mirasçısını bırakıp iktidardan gidecek, hazırlanmakta”
12. “Ekonomimiz hızlı şekilde geliyor”
13. “Bizim ülkemizi dünya tanıyıp, kabul ediyor”
14. “Bana dokunmasın yeter, siyasetle işim yok”
15. “Bizim milletimiz hazır değil”

Köşe yazısında, siyaset hakkında halk arasındaki söylentilere yer verilmiş ve bunların açıklaması haber metninde yapılmıştır.

Spot:

Bugünün insanları çok ilginç. Meselenin anlamını derinlemesine bakmayı tembel beynini çalıştırıp zorlamayı istemiyor, belli ki. İktidar tarafından kasıtlı bir şekilde yayılan sözlere hızlı bir şekilde inanası var. Ülkemizde cahil insan yok belki, hepsinin gözü açık. Fakat aynı zamanda, kör inancın tuzağından çıkamıyorlar. Halk arasında mantıklı gibi görünen, fırsatını bulunca konuşulan birbirine eklenen sözlerin aslını anlamaya çalışalım.

Okurun dikkatini çekmeye yönelik çarpıcı bir başlık ve spotla başlayan haber metninin girişi düşünmek istemeyen ve duyduğuna hemen inanan insanlara dair yapılan eleştiri ile başlamıştır. Siyasî iktidar tarafından yayıldığını iddia ettiği egemen ideolojinin söylemlerine inanmayı da “*kör inanç*” olarak nitelendirmiştir. Bunların da “*tuzak*”

olduğunu belirterek, halkın gözünün açık olmasına rağmen bu tuzaktan kurtulamaması sebebiyle metinde bu söylentilerin aslına dair fikirlerin yer alacağı önceden belirtilmiştir. Böylece haberin girişinde siyasî iktidara karşı olan ideoloji ortaya konmuştur.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu: Bu metin, genel olarak ülkedeki siyasî yapının değerlendirildiği bir haber metnidir. Toplum içinde söylenegelen tüm bu sözlerin siyasî iktidar tarafından üretildiği iddiasıyla bu söylentilerin aksi yönünde ve özellikle N. Nazarbayev'in iktidarına karşı açıklamalarda bulunulmuştur. Metindeki iddiaların temeli ise ülkede adalet ²¹⁰olmadığına dayanmakta olup, bu durumdan da iktidarın sorumlu olduğu vurgulanmıştır.

Ardalan ve Bağlam Bilgisi: Haber metninde yer verilen ardalan bilgisi şu şekildedir:

1. “İktidara başka bir adam gelip, o doyuncaya kadar...”

Haberde, bu söylentiye karşılık mecaz bir ifadeyle usulsüz kazanç sağlayanın zaten doymayacağı ve doymayınca da iktidarı bırakmayacağı, bunun önlenmesinin yolunun da adil seçim olduğu belirtilmiştir. “Doymak” fiili ise N. Nazarbayev'in görevini kötüye kullandığı iddiası taşımaktadır. Aynı zamanda siyasî iktidarın, adil seçimle seçilmediği ima edilmiştir. Metinde, N. Nazarbayev iktidarının usulsüz gelir elde etmeye devam ettiği iddiası yer almaktadır.

2. “Ülkedeki bunalım ile gerilemenin hepsinden halk olarak kendimiz suçluyuz.”

²¹⁰ *Jas Alaş* metinlerinden hareketle, toplumsal değişimin izini sürmek mümkün hale gelebilmektedir. Muhalifler, ilk seçim dönemlerinde N. Nazarbayev'e inanarak onu desteklerken ve Sovyet ideolojisine sahip Komünistleri ötekileştirirken, değişen konjonktürle zamanla (sonraki seçim dönemlerinde) adaletten uzaklaştığı ve gücünü kötüye kullandığı iddia edilen N. Nazarbayev'i, iktidardakileri ötekileştirdiği görülmektedir.

Bu söylentiye karşılık metinde Kore örneğini vererek, ikiye bölünen ülkede Kuzey Kore’de her sene kriz olduğu, demokrasiyi seçen Güney Kore’nin ise dünya ekonomisinde kendini gösterdiği ancak tüm bunların yönetim rejimine bağlı olduğunu ve bunun sorumlusunun halk değil, devletin başındakiler olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla metindeki iddiaya göre ülkedeki olumsuz durumdan halk değil, yöneticiler suçludur.

3. “O kişiye denk adam yok.”

Metinde bu söylentiye karşılık ciddi iddialar ortaya konmuştur; tüm medyada sadece bir kişinin (N. Nazarbayev’in) reklamının yapıyor olması ve ona rakip olmanın suç olarak değerlendirildiği, seçime katılan diğer adayların gerçek aday olmadığı ve yine seçimin adil yapılmadığı vurgulanarak, haberde siyasî iktidara muhalif bakış açısı açıkça ortaya konulurken, N. Nazarbayev’in otoritesi yıpratılmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte N. Nazarbayev’in rakiplerini etkisiz hale getirdiği, seçimde kendi muhalefeti yarattığı ve seçimlerin demokrasiye uygun yapılmadığı iddialarında bulunulmuştur. Bu da halkın seçimlere ve seçim sonucunda seçilen N. Nazarbayev’e olan güvenini sarmaya yöneliktir.

4. “Ülkemiz, huzurlu, toplumumuz- istikrarlı!”

Bu siyasî iktidarın özellikle seçim dönemlerinde sıklıkla kullandığı söylemlerden biridir. Metinde bu söylemin yüzey yapısında görüldüğünden farklı olduğu belirtilmiştir. “İktidarın söylediği “huzurluluğun” arkasında “ses çıkarılmaması, konuşulmaması ve sakın kalınmasına” dair siyasetin olduğu ifade edilirken, devletin millettten uzaklaştığında ve servetini harcadığında sakın durulmaması önerilmiş ve okur/seçmen siyasî iktidarın söylemlerine karşı manipüle edilmiştir.

5. “Ekmek var, savaş olmasın yeterli”

Metinde, sadece ekmek ve suya kanaat etmenin ne kadar zaman daha süreceği sorusu üzerinden ve halkın layık olduğu eğitim ve sağlık hizmetlerinin, iyi maaşın da

gerekli olduğu belirtilerek, yürütülen siyasetin eleştirisi yapılmaya devam edilmiştir. Burada özellikle öğretmen ve doktorların siyasî kampanyalarda kullanıldığı ve devletin dilencisi oldukları ve köleye döndükleri iddia edilerek, memurlara baskı yapan iktidarın otoritesi sorgulanmış ve gücünü kötüye kullandığı iddia edilmiştir. Bu iddialar seçimlerde usulsüzlük ve baskı yapıldığını vurgulayarak, mevcut iktidarın meşruiyetini sorgulatmaya yöneliktir.

6. “Her şey o adamın sayesinde”

Egemen ideolojinin söylemlerinden biri olan bu iddiaya karşı, “*Dedelerimiz geniş toprakları kanlarıyla, canlarıyla korumuş; Aralık Olayında ülkenin bağımsızlığı için ölenler nerede kaldı? İyiliğin hepsi bir adamın sayesinde, ama tüm eksikliklerde başkaları mı suçlu olacak?*” ifadesiyle bağımsızlıktan önce ülke için verilen mücadeleye dikkat çekilerek ülkedeki olumlu olan her şeyin müsebbibinin N. Nazarbayev olmadığı ifade edilirken, aynı zamanda eksikliklerden de sorumlu olduğu ima edilmiş, böylece okur/seçimde farkındalık yaratılmaya çalışılmıştır.

7. “Muhalefet – Özel “Plan” Hepsî İktidarın oyuncağı”

Bu başlık altında, iktidarın ‘*halk muhalefete inanamazsa arkasından gitmez*’ mantığı ile özellikle yalan ifadeleri halk arasında yaydığı iddia edilmiştir. Gerçeğin bunun aksi olduğu, eğer muhalefet devletin kendi planı olsa, kendi adamlarını farklı bahanelerle mahkemeye götürüp, hapse attırıp, yurt dışına sürgüne yollamaz diyerek, iktidarın muhalefetle mücadele ettiği ve ülkedeki siyasî iktidarın muhalefete hareket alanı tanımadığı iddiasında bulunarak, otoritenin eleştirisi yapılmış ve aynı zamanda iktidarın sahip olduğu gücün meşru olmadığı vurgulanmıştır.

8. “O Adam giderse, hâlimiz ne olacak?”

Söylemine karşılık, ülkenin tek bir kişiye bağımlı olması eleştirilmiştir.

“O gitse, insanlığın gelişimi durup, sonunda hepimiz çocuklarımızla beraber intihar mı edeceğiz, şehit mi olacağız? Doğada sonsuz olan hiçbir şey yok. Peygamberler vefat ettiğinde insanlık yok olmadı. Hatta anne babasından ayrılan çocuklar da hızlı bir şekilde yeni hayata alışıyorlar.”

İfadeleriyle N. Nazarbayev’in de ölümlü bir insan olduğu ve ondan sonra da hayatın devam edeceği ve bunun bir son olmadığı ima edilerek okur N. Nazarbayev’in vazgeçilmez olmadığına ikna edilmeye çalışılmıştır.

9. *“Kazakistan’ın kendi demokrasi yolu var.”*

Bu başlık altında ülkedeki demokrasi anlayışının eleştirisi yapılmaktadır. Demokrasinin birilerine göre olmayacağı, ortak bir değer olduğu ifade edilmektedir. Bu söylemin ise *“ülkedeki otoriter sistemi gizlemenin”* bir yolu hâline geldiği, bu konuda da siyasî iktidarın gücünü kötüye kullandığı iddia edilmiştir.

10. *“O adam hepsinden de akıllı, bilgili, daha kurnaz”*

Metinde bu söze karşılık akıllı, bilgili ve kurnaz olarak ima edilen N. Nazarbayev’in, gücünü kötüye kullandığı iddiası yer almaktadır:

“Elinde var olan gücü kullanıp, yasadışı yolla asıl yasayı kendine göre değiştirebilmek için de çok akıllı olmak gerekmez mi?”

Ayrıca bu başlık altında köşe yazarı, kendi hâkimiyetini uzatmak için diğer adayları kiraladığı ve sonunda onları toplum önünde aptal gibi göstererek kendini temize çıkarmasının da akıllılık değil, onursuzluk ve zalimlik olduğunu iddia etmektedir. Böylece Nazarbayev’in şahsı için yapılan bu iddialar, onun otoritesini sarsmaya yönelik kendi ideolojisini ortaya koymaktadır.

11. “O adam yakında kendi mirasçısını bırakıp iktidardan gidecek, hazırlanmakta”

Kazakistan Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev için iktidardan yakında gideceği ve yerine geçecek olanın mirasçısı olacağı söylentilerine karşı, metinde bunun bir “aldatmaca, siyasî bir hile” olduğu belirtilmiştir. Gitmesini beklemenin boşuna olduğu, “seçimlerin yasadışı olduğu ve Anayasada Nazarbayev’e göre yasaların değiştirilmesinin” bunu kanıtladığını öne sürmektedir. Tüm bu iddialar Nazarbayev’in görevini kötüye kullandığı iddiasını taşımaktadır.

12. “Ekonomimiz hızlı şekilde geliyor”

Bu başlık altında, siyasî iktidarın ekonominin hızlı geliştiği iddialarına ve “önce ekonomi, sonra siyaset” söylemine karşı muhalif duruş ortaya koyularak, bu siyasetin başarılı olmadığı fikri öne sürülmüştür. Petrolün üstünde oturup, geniş alanda hayvan yetiştirip dışarıdan et satın alınması; tahıl yetiştirildiği halde ekmeğin pahalı olması; güzel doğası olduğu hâlde turizmin gelişmemesi; yer altı kaynaklarının çok olmasına karşın üretiminin olmaması; hayatın zor ve pahalı olması ve ülkede doğan çocukların borçla doğması, dış borcun fazlalığı gibi nedenlerle iktidarın ekonomi politikası ve faaliyetleri açık bir şekilde eleştirmektedir. Başlıktaki egemen söylemin aksine, gelirlerin iyi değerlendirilemediği, üretimden doğru faydalanılamadığı ifade edilerek halkın ekonomik sıkıntıları sebebiyle yürütülen faaliyetler olumsuz değerlendirilmiş sonuç olarak ülke siyasetinde başarılı olunmadığı vurgulanmıştır.

13. “Bizim ülkemizi dünya tanıyıp, kabul ediyor.”

Ülkenin tanındığını ancak; “toprağı zengin halkı fakir, petrolü de borcu da olan rüşvet ile yürüten otoriter sistem” olarak tanındığı, üretimin olmadığı ve gelirin boşa harcanıldığı vurgulanarak, ülkenin itibarının, tanınıyor olmasından daha önemli olduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte metinde bir iddiada daha bulunulmuş, diğer devletlerin

Kazakistan'ın zenginliğine ihtiyacı olduğu için yalandan övdükleri dile getirilmiştir. Bu övgülere inanılmaması gerektiği ima edilirken, muhalif bakış açısıyla siyasî iktidarın otoritesini yıpratmaya yönelik iddialarla söylem stratejisi geliştirilmiştir.

14. “Bana dokunmasın yeter, siyasetle işim yok”

Siyasî iktidar, devlet ile birlikte siyaset düşünmeyenlerin de eleştirildiği bu başlık altında siyasetle uğraşmayarak pasif olmayı talep etmenin ülkeye de zarar verdiği fikri öne sürülmüştür. “Bizde bozulmayan bir sanayi ya da sitem var mı? Mümkün olmayan şeyleri yapan ülkeler var ama bizde devlet çok kolay olan şeyleri yapamıyor” şeklindeki ithamlarla devletin otoritesi sarsılmakla birlikte yasadışı konut yapımı, hisse sahibi olma gibi yasadışı faaliyetlere sessiz kalınmaması yönünde okur/seçmen ideolojik olarak yönlendirilmektedir.

15. “Bizim milletimiz hazır değil”

Bu başlık altında; iktidarın hırsız olduğu, aldığı paraları yurt dışına aktardığı, herhangi bir olayda kaçmayı planladığı, halkı köle olarak gördüğü gibi pek çok ima ve iddiada bulunulmuş ve bununla siyasî iktidarın itibarı zedelenmeye çalışılarak “halkın gözünü açması” gerektiği ifadesiyle seçmen/ okur manipüle edilmiştir.

Tüm bu başlıklar altında ve N. Nazarbayev ve siyasî iktidar eleştirilmiş, yürüttüğü politikalarının başarısızlığı bu örneklerle kanıtlanmaya çalışılmıştır. Böylece yazar muhalif ideoloji nedenleriyle okur/seçmeni N. Nazarbayev'in gücüne karşı direnişe ikna etmeye çalışmıştır.

Haber Kaynağı: Köşe yazarı Amanbay Amangeldiulı

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Metnin bütününde olumlu başlıkların altındaki cümlelerin yapı bakımından olumlu, anlam bakımından olumsuz olması dikkat çekmektedir. Ayrıca

yazar, fikrini beyan ettiği cümlelerde sıklıkla soru cümleleri tercih ederek okur/seçmeni düşünmeye ve ülkedeki mevcut iktidarın faaliyetlerini sorgulamaya yöneltmeye çalışmıştır:

Siz hayatınız boyunca iktidarda oturan adamın “ben doydum, şimdi gideyim” dediğini duydunuz mu?

ifadesiyle metinde, N. Nazarbayev’in uzun süreli başkanlığı ve yakın zamanda da yönetimden gitmeyeceği tahmini;

Fakat iktidarın söylediği “huzurlu olmanın” arkasında “ses çıkarma”, “konuşma”, “sakin kal” denilen siyaset yok mu?

soru cümlesiyle iktidarın halk üzerinde hegemonya kurduğu iddiası;

Niye kültür, toplum, siyaset, millet birinci sırada (öncelikli) değil?

siyasî iktidarın halkı değil, başka şeyleri öncelediği;

Ekmek var, savaş olmasın yeterli” diye dilenip, kul olarak mı yaşamamız gerekiyor?

ifadeleriyle devletin, halkın sadece temel ihtiyaçlarını karşıladığı fakat diğer haklarını hiçe saydığı;

Hükümet sadece cebine el koyduğu anda mı kafanı kaldıracaksın?

Başına bir iş gelse koruyacak adil mahkeme var mı?

Niye demokrasi yoluyla adil seçimler olup, halk kendi başkanını seçmiyor?

Orada iktidardaki adamlar akıllı, onu büyüten, vergisiyle besleyen halk aptal mı?

Sorularıyla ÷lkedeki siyasî durumun eleştirisi yapılıp, halkın düşünmesini sağlayarak, iktidara olan güveni sarsılmaya çalışılmıştır. Sonunda ise “*Ben dürüst hizmet edip, iyi haberleri alıp, yeni hayata başlamaya, harekete geçmeye hazırım, ya siz, hazır mısınız?*” Soru cümlesiyle metin noktalanarak, inancın yansıtıldığı karşıt söylemlerle okur/seçmen harekete geçmesi için manipüle edilmektedir. Metinde dikkat çeken sentaktik yapıdaki bu soru cümleleri ile söylem stratejisi oluşturulmuş, metinde cevabı olan bu sorularla okur/seçmen olayın içine katılmaya çalışılarak düşünmesi sağlanmıştır.

Yerel Tutarlılık: Metinde, genel ifadeler bir sonraki cümlede açıklanmış ve nedensel ilişkinin de kurulmuştur:

Halk arasında söylenen “*O kişiye denk adam yok.*” sözüne karşılılık metinde haftada 7 gün, günde 24 saat, sürekli tek kişinin reklamının yapıldığı ve diğerlerinin propagandasına izin verilmezse, alternatiflerinin tanınmayacağı, alternatif olmak suç olarak görüldüğünde, seçime “*kukla adayların*” katılmasından dolayı ve tüm bu sebeplerle seçmenlerin kime oy vereceğini bilmediklerinden seçme şansı verilmediğı, seçim sandığının tek bir kişinin (N. Nazarbayev’in) kontrolünde olduğu ve bu sebeple seçimin adil geçmediğı iddia edilmiştir. Genel olarak seçimde usulsüzlük yapıldığı düşüncesine ek olarak N. Nazarbayev’in meşru yollarla başa gelmediğı ima edilerek halk buna inandırılmaya çalışılmıştır.

Muhalef siyasetçi Altınbek Sarsenbayoğlu’nun “*mesele kendinden sonra hangi şehir, fabrikayı bırakıp gittiğı değil, hangi toplumun kaldığıdır*” sözünü alıntılararak o dönemki Kazak toplumunun bir değerlendirmesini yaparak, nedensel ilişki kurulmuş, mevcut toplumdaki olumsuzlukların sebebi N. Nazarbayev ve siyasî iktidar olarak ön plana çıkarılmıştır:

O adam hastalığından tedavi edilmek istemeyen toplum oluşturdu. Çocukların büyüdüğünde rüşvetçi olmayı hayal ettiğı, yolsuzluğun millî ideoloji haline geldiğı

ülkeyi tedavi etmek zor, bu yüzden iktidar değişse şüphesiz başta zor olacak, çünkü uzun yıllar oluşan kusurları düzeltmek biraz zaman ve güç gerektirir. Bizim başka bir ömür sürme imkânımız vardı.

N. Nazarbayev için ağır ithamların bulunduğu bu ifadelerde toplumdaki olumsuzluklar ve özellikle halkın rüşvete alışmış olduğu vurgulanmıştır. Ülkede rüşvet ve yolsuzluğun doğal kabul edildiği, bunun tek sorumlusunun da N. Nazarbayev olduğu iddia edilmiştir. Egemen söylemde, ülkedeki tüm olumlu gelişmelerin sebebi N. Nazarbayev ve onun yürüttüğü siyaset olarak sunulurken ve sahip olduğu gücün yeniden üretimi sağlanırken, muhalif gazetenin bu döneme ait diğer metinlerinde olduğu gibi bu metinde de buna karşı söylem alanı oluşturulmuştur. Bu söylemlerin temel stratejisi ise N. Nazarbayev'in gücüne karşı direniş ortaya koymaktadır.

Sözcük Seçimleri: Metin boyunca N. Nazarbayev genellikle “o adam” diye tabir edilerek ötekileştirilmiştir. Cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılan diğer adaylar “*kukla adaylar*”, “*kiralanan insanlar*” olarak nitelendirilerek, muhalif söylemde yer etmiş olan kullanımlar tercih edilmiştir. Bu sözcüklerle, metinde bu adayların iktidar tarafından belirlendiği, iplerinin iktidarın elinde olduğu ve seçimin adil olmadığı iddia edilmektedir. Bu da iktidarın meşru olmadığını vurgulamaya yönelik sözcük seçimleridir.

Retorik: “Gözü gören insan” ifadesi, bu metinde ortaya konulan ya da iddia edilen siyasî oyunların farkında olanlar için kullanılmıştır. **Metinde**, seçim “*yasadışı*” sıfatı ile nitelendirilmiş, seçimlerden sonra Cumhurbaşkanının (haberdeki iddiaya göre) gücünü kötüye kullanıp seçime müdahalede bulunması, yasal değişiklikler yapması) seçim sonucunda kazanması “*onursuzluk*”, “*zalimlik*” olarak nitelendirilmiş ve N. Nazarbayev olumsuz sunularak imajı zedelenmeye çalışılmıştır. Onun sürekli seçiliyor olması, “*sonsuz başkan*” ve makamı için de “*taht*” sözcüğü tercih edilerek iktidarın ideoloji olan “*mängilik el*”, sonsuz ülke ideolojisine telmihte bulunularak ironik olarak

eleştirilmiş ve Sözcük seçimleri gazetenin ideolojisini yansıtan ve muhalefetin iktidara karşı ideolojisini ortaya koyan, güce karşı direniş özelliğindedir. En çok da halkın N. Nazarbayev’e olan inancı manipüle edilemeye çalışılmıştır.

Metinde rüşvet ve haksız kazanç “yemek” ve “doymak” kavramları ile metaforik olarak sunulmaktadır. “*Yedikleri ensesinden çıkacak (jegerleri jelkesinen şıgadı), (haksız kazancını harcamak nasip olmayacak)*” deyimini yine iktidardakiler için kullanırken, onların haksız yere kazanç sağladığı, rüşvet aldığı iddia edilmektedir. Adil seçim olup yönetim değişirse iddia edilen bu haksız kazancın önüne geçilebileceği ima edilmektedir.

Televizyon ekranında sürekli görünen bürokratları, animasyon çocuk filmi olan ve **konuşmadan sadece hareket eden** telatabilere benzeterek, “telatabi bürokratlar” ifadesini kullanmış ve onlarla alay ederek, fikir üretmedikleri imasıyla olumsuz imaj çizilmiştir. Haber metninin sonunda yer alan şu ifade ile,

Halk gözünü açsa, istediğini kendi görecektir. Mesela ben, dürüst hizmet edip, olumlu haberler alıp, yeni hayata başlamaya, harekete geçmeye hazırım. Sen ne diyorsun, hazır mısın?

diye sorarak okur/seçmeni siyasî iktidara karşı harekete geçmesi için manipüle etmektedir.

6.3.2.4. Jas Alaş 31 Mart 2011 Tarihli 2. Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Üst Başlık: “Seçime gitmiyoruz!” (Bkz. EK 54)

Başlık: 3 NİSAN'DAKİ CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİNİ KABUL ETMEYENLER OLDUKÇA ÇOK

Spot:

Cumhurbaşkanlığı erken seçimi ile ilgili farklı fikirler söylenip, farklı teklifler yapılıyor. Bununla birlikte çoğunluğun istediğini dikkate almayan iktidar vekilleri yasayı elle değiştirip, erken seçim yapmaya karar verdi. İşte bu soytarıya benzeyen siyasî kampanyada son noktanın koyulacağı zamana yaklaşıyor. Her Kazakistanlının bu kampanya için fikir ve ruh halini, ne kadar katılım olduğunu anlamak için anket yaptık. Aşağıda verilen cevaplara bakarak halkın bu seçime gitmeyeceğini, şimdiki iktidara kırıgın olduğunu fark ediyoruz. Yeniliği, değişikliği isteyenlerin sayısının oldukça arttığı görünüyor. Bunları hesaba katmayan iktidarın tavrının kendilerini yok etme gününün yakın olduğunu görüyoruz.

Seçim öncesinde muhalif hareketler tarafından başlatılan kampanyanın sloganını başlığa taşımış olan haberin spotu, metnin özeti niteliğindedir. Haberin girişinde, siyasî iktidarın yasayı çiğneyerek erken seçim kararı aldığı, seçim kampanyasına inanılmadığı ve halkla yapılan görüşmeler sonucunda halkın seçime katılmayacağı ve halkın değişim istediği iddialarına yer verilmiştir. Böylelikle okur/seçmenin haberin girişinden itibaren siyasî iktidara ve seçime karşı manipülasyonu söz konusudur.

Fotoğraf: Haberde iki fotoğraf kullanılmıştır. Birincisi “Yalan seçim, yalan iktidar, yalan ömür” yazılı pankart açmış caddede yürüyen insanların fotoğrafı bulunmaktadır. Yaşlılar ve kucağında bebeği olan bir kadın ön plandadır. Diğer fotoğraf da seçimi boykot eden halka ait bir başka karedir. Bu fotoğraf halkın taşıdığı pankartta ise iktidarın oyları çaldığı iddiası göze çarpmakta ve pankartta “Seçime katılmayacakları”nı belirtmektedirler. Fotoğrafla birlikte “3 Nisan’da gerçekleşecek seçimi desteklemeyenlerin oldukça çok olduğu” koyu puntolu başlıkla vurgulanmıştır.

Fotoğraflar haberin içeriği ile uyumlu olup, metinde seçimi boykot bu fotoğraflarla da desteklenmiş ve seçmen manipüle edilmeye çalışılmıştır.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu: Bu metinde *Jas Alaş* gazetesinin ideolojik duruşuyla paralel muhalif düşünceye sahip insanlardan alıntılara yer verilmiştir. İdeolojik olarak kendi fikirlerine uygun görüşlere yer verilmiş, haberde seçime katılmayanların seçime neden katılmadıkları açıklamasıyla birlikte yer almıştır. Bu sebeple metin okur/seçmenin seçime katılmaması için iknaya yöneliktir.²¹¹

Haber Kaynağı: Muhalefetin seçime katılmayacağı konulu bu haber metninde, muhalif parti ve hareket vekillerinin ve halkın farklı kesimlerinden vatandaşın seçime neden katılmayacaklarına dair doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

²¹¹ Siyasal iletişim ve siyasal reklamcılık konusunda çalışan Oya Tokgöz'ün belirttiğine göre, seçmenler, seçimden önceki son haftada oy verme kararını etkileyen etkenler arasında kitle haberleşme araçlarını, aile ve yakın çevrelerini saymaktadırlar. Aynı zamanda oy verme kararını vermiş olanlar üzerinde çapraz baskılar da önemli bir etken olarak göze çarpmaktadır. Çapraz baskı, özellikle seçim kampanyasından önce siyasî kararsızlığa yol açmakta, bir parti tercihi yapmamak şeklinde belirlenmekte, bu kararsızlık giderek ya seçimlere katılmamak ya da siyasî tercih değişikliğine dönüşebilmektedir (Tokgöz, 2019: 639) Seçim öncesinde muhaliflerin seçime katılmama kararı almaları sonucunda *Jas Alaş*'ın bu dönemdeki metinlerinde seçimlere katılımı engellemek amacıyla bu tarzda bir çapraz baskı görülmektedir.

Yorum: Haberde sadece haber metninin yazarının yorumu ve değerlendirmesi haberin girişinde yer almıştır “soytarıya benzeyen/gülünç siyasî kampanya” olarak nitelendirilerek seçim öncesinde seçimin meşru olmayacağı öngörülmüştür. Haberin devamında ise ankete katılanlar isimleri verilmek suretiyle fikirlerini beyan etmişlerdir. Bu fikirler siyasî iktidara karşı muhalif bakışı yansıtmaktadır.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Metinde,

“Çoğunluğun istediğini dikkate almayan iktidar vekilleri... erken seçim yapmaya karar verdi”, “Çocuklarını öldüren bu iktidarın seçimine gitmeyeceğim”, “Seçim yapmayı çok isteyen iktidarın girişimi haksız hem de komik”, “Anayasaya halkın rızası olmadan imza atıp, değişiklikler yaparak, aklına geleni yapan iktidar”, “Memleketi bozan, krize sokan, sistemin temsilcilerine ne diye oy vereceğim”

gibi basit cümle yapıları, ortaya konulan ideolojinin kolaylıkla anlaşılabilmesini sağlamaktadır. Buna göre, ülkedeki tüm olumsuzlukların sebebi iktidardakiler olarak sunulmuş ve seçimin siyasî iktidarın tekelinde olduğu iddiası ile usulsüz geçeceği öngörülmüştür. Bununla birlikte siyasî iktidarın, halkı “köle” olarak gördüğü iddiasının olduğu haber metninde siyasî iktidar, halka hizmet eden değil, ettiren ve gücünü kötüye kullanan bir düzen olarak nitelendirilmiştir. Yazar, gazete okuruna iradenin kendisinde olduğunu hatırlatarak, N. Nazarbayev’e oy vermekten vazgeçirmeye çalışmıştır.

Yerel Tutarlılık:

Kazakça yapılan sınava dair şüphem çok. Ne açıklama ne de tanıtım kaydedilmedi. Gani Kasımov’un, Mels Elevsizov’un sınavı geçmesi şüpheli bir konu olarak açıklanmadan kaldı. Gani Kasımov bunu duyup, bilerek bağımsız komisyon kurup, kendinin doğruluğunu dillendirip bizim ağızımızı yalanla kapattı.

Muhallif adaylara inanılmamakla birlikte seçime katılan adayların hepsinin gerçekte siyasî iktidar yanlısı olduğu iddia edilmiştir. Bu yüzden seçim sonucunda hangisi kazanırsa kazansın siyasî değişim veya reform olacağına inanılmamaktadır.

Halkın seçime katılmaması sebep sonuç ilişkisiyle sunulmuştur:

“Bu seçime gitmeyeceğim çünkü demokratik taleplere uygun değil”, “Seçime gitmeyeceğim. Ben bunu seçim diye saymıyorum. Çünkü milletin sağ sağlım, yurdun sakın olduğu zamanda sebepsizce, en az iki ay içinde seçim yapacağım demek yanlıştır”, “Gitmeyeceğim, gitmeme sebepim gülünç seçime katılıp, beş yıl daha uzatıp, yirmi yıl iktidarda hareket etmeden oturan kişiye oy vermek istemiyorum. Çünkü bu seçimde mücadele yok. Oyunu kime verirsen ver, Nazarbayev’ e vermiş oluyorsun.”, “Kesinlikle gitmeyeceğim. Memleketi bozan, krize sokan, sistemin temsilcilerine ne diye oy vereceğim, nasıl kabul edeceğim.”, “Gitmeyeceğim seçime, çünkü aklımda oy vereceğim aday yok. Belki, ben benim hayal ettiğim cumhurbaşkanı doğmadı bile...” , “Kazakistan’da belirli zenginlerin haricindekiler dilenci haline geldi. Petrolün üstünde oturup, fakir hayatı yaşayan biziz. Kemiğin yağını Maskoviçler yiyip, kemiğini bize atıyorlar. Öyleyse ben ve ailem bu hakaretin tekrar yapılmasına mı oy vereceğiz? Hayır! Gitmeyeceğim, katılmayacağım!”, “Bu seçimi meşru kabul etmiyorum., bu yüzden gitmeyeceğim.”

Haberde metninde, çeşitli mesleklerden olan halkın seçime katılmama sebepleri sıralanırken sebebin temelinde siyasî iktidarın seçimi manipüle ettiği ve usulsüzlük yaptığı iddiasıyla, iktidarın olumsuz sunumu yapılmıştır. Seçime boykotun desteklendiği metinde, biz, onlar kutuplaşmasında “biz” tarafında iktidara, seçime inanmayan ve siyasî değişimi talep eden ama seçime katılmayacak olan halk varken, “onlar” tarafında yasayı çiğneyerek iktidar süresini uzatmak için seçim yapan N. Nazarbayev, ülkeyi krize sokan sistemin temsilcileri, halkı fakir bırakan zenginler olarak sunulmuştur. Biz/ halk mağdur,

onlar/ iktidardakiler ise ülkedeki olumsuzlukların, yolsuzlukların sebebi olarak sunulmuştur. Böylece mevcut sistem ve siyasî iktidarın faaliyetleri eleştirilmiştir.

Sözcük Seçimleri: Metinde özellikle muhalif söylemde yer edinmiş “*gülünç seçim*” ifadesinin sıklıkla tekrarlanmasıyla okur/ seçmeni, seçimin meşru geçmeyeceğine inandırmak ve seçime katılmasını engellemeye yönelik ikna stratejinin kullanıldığı görülmektedir. Tüm bunlar seçime ve N. Nazarbayev yönetimine karşı bir bakış açısı oluşturmayı hedefleyerek, bu algının tutumlara yansımalarının beklentisidir.

Retorik: “*Soytarıya benzeyen siyasî kampanya*” olarak nitelendirilen seçim öncesi kampanyaya inanılmadığı görülmektedir, muhalif söylemde (ima edilen) usulsüzlükler sebebiyle seçim ciddiye alınmamıştır. Metinde dikkat çeken bir diğer benzetme “*Hükümet ile halkın arası yer ve gök gibi uzak olan Kazakistan’da nasıl adil bir seçim yapılp, halkın seçimi yapılabilirdi*” ifadesinde yer almaktadır. Bu cümle siyasî iktidarın halktan farklı ve uzak olduğu, bu uzaklığın kalkma olasılığının bulunmadığı imasını taşımaktadır.

6.3.2.5. *Jas Alaş* Gazetesinin 05 Nisan 2011 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Kazakistan bir adım ileri, iki adım geri gitti ya da seçime verilen not

(Bkz. EK 55)

Haber Girişi:

Zamanından önce yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimi de kendi sonucuna ulaştı. Kazakistanlıların yüzde 95,5’i N. Nazarbayev’i destekleyip, oy vermiş. Bu Merkez Seçim Komitesi’nin 4 Nisan günü yayınladığı bilgi. Öğretmenler ve doktorlara baskı yapıldığı, yorucu kampanya neticesi sizin ve bizim beklediğimiz gibi oldu.

Alışılmış gösterinin şahidi olmaktan hükümet de halk da sıkılmıyor. Memleketin başka bölgeleri ayrı konu, Almatı şehrinde çeşitli yasadışılıkları önemsemeyen seçim komisyonundakiler bu seçimi takdir ettiler. Mesela, birçok yüksek öğrenim kurumundaki seçim yerlerinde öğrencilerin sayısı çok oldu. Yağmurun sonunda yağan kara bakmadan, Almatılılar oy vermeye aktif şekilde katıldı, denilmesini akıl almıyor. Sokaklarda çok az insandan başka hareket eden kimse yoktu. Sadece yurtlarından grup halinde çıkan öğrenciler seçmenlerin sırasını çoğalttı desek olur. Bizim girdiğimiz ilk seçim bölgesi şehrin merkezindeki Ziraat Üniversitesi binasında yerleşen No 317 seçim bölgesine gelip gidenlerin arasında sadece bir-iki vatandaştan başka, gençlerden başka gözümüze kimse ilişmedi. Dışarıya çıkan iki-üç öğrenci çocuğa seçimle ilgili fikrini sorduk. İsim soy isimlerini yazmamamızı tekrar tekrar rica eden öğrenciler kendi seçimlerinin yaptıklarını iletiler bizlere. Demokratik toplumda yaşayan gençlerimizin neden korktuklarını neden medya temsilcilerinden kaçtıklarını anlamadık mı, seçimini yapabilen vatandaşın fikrini açıkça söyleyememesi nedir? Bu gençlerimizin böyle çekinerek yaşamak istemeleri mi?

Haber metninin başlığı siyasî yorumcu Dos Köşim'in seçim hakkındaki değerlendirmesinden alıntıdır. İddiaya göre seçimde yaşanan yasadışı durumlar, siyasî birlikler ve partilerin yapması gereken organize düzenlemelerin, hükümet tarafından yapılması sebebiyle Kazakistan'ın seçim dönemindeki siyasî durumu ilerleyemeyecek, düzelmeyecek anlamında “bir adım ileri, iki adım geri” ifadesiyle değerlendirilerek, ülkede ilerlemenin mümkün olmadığı vurgulanmıştır. Metninde ise bunun sorumlusu siyasî iktidar olarak yer almaktadır. Yer ve zaman bilgisinin belirtildiği habere, 4 Nisan günü Almatı şehrinde gerçekleşen seçim konu edilmiştir. Metnin girişi gazetenin siyasî iktidara karşı muhalif bakışını çok net biçimde yansıtır niteliktedir. Özellikle seçimin meşruiyetinin sorgulandığı bu haberde, seçim sonucunun beklenen gibi olduğu

“memurlara baskı yapıldığı” ve “seçim komisyonu tarafından yasadışı hareketlerin görmezden gelindiği” iddia edilmektedir. Ayrıca bu dönemde siyasî iktidar tarafından seçime katılımın çok olduğu sıklıkla dile getirilirken “sokaklarda az sayıda insan olduğu” bunlarında birçoğunun yurtlarından gelen öğrenciler olduğu ancak bu öğrencilerin de gerçek seçimlerini söylemekten çekindikleri ifade edilen metinde, siyasî iktidarın gücünü kötüye kullandığı, halkın üstünde baskı kurduğu iddiasıyla seçimin meşru olmadığı ileri sürülmüştür. Seçimle ilgili gerçeklerin görünenden farklı olduğu ispatlanmaya çalışılmış, siyasî iktidar bu ima ve iddialarla eleştirilerek, sahip olduğu güç yıpratılmaya çalışmıştır.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu:

4 Nisan 2011’deki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, Kazakistan’ın en büyük şehri olan Almatı’daki seçime dair bilgi ve değerlendirmelerin yer aldığı bir haber metnidir. Haberde seçime dair değerlendirmenin ardından anket yapılarak siyasilerin ve halkın fikirlerine de yer verilmiştir. Bu değerlendirmeler gazetenin ideolojisine uygun nitelikte olup, fikir beyan edenler seçimin meşruiyetine inanmayan ve siyasî iktidara muhalif görüştekilerdir.

Haber Kaynağı: Haber Meruert Husainova tarafından hazırlanmış olup, haberde aynı zamanda kendi ideolojisine uygun olan muhalif parti ve birlik yöneticilerinden ve seçmenlerden doğrudan alıntılara yer vermiştir.

Yorum:

Öğretmenler ve doktorlara baskı uygulayarak, yorucu kampanya neticesi sizin ve bizim beklediğimiz gibi oldu. Alışılmış gösterinin şahidi olmaktan hükümet de halk da sıkılmıyor. Memleketin başka bölgeleri ayrı konu, Almatı şehrinde çeşitli yasadışlıkları önemsemeyen seçim komisyonundakiler bu seçimi takdir ettiler.

Haber metninin girişinde yer alan bu ifadelerle; iktidarın seçimde çeşitli meslek grubundan olanlara baskı uyguladığı, seçim sonucunun beklendiği gibi olduğu, seçim komisyonunun görevini iyi yapamadığı iddiasıyla başlamaktadır. Seçimin “*alışılmış gösteri*” olarak adlandırılmasıyla seçime dair şüphe oluşturmaya yönelik strateji izlenerek okur/seçmenin yönlendirilmesi söz konusudur.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Metinde genel olarak basit cümle yapıları bulunmaktadır. Bununla birlikte birden fazla yargı bildiren birleşik cümle yapılarında “*Almatılılar oy vermeye aktif şekilde katıldı, demek akla sığmıyor*”, “*Sadece yurtlarından grup halinde çıkan öğrenciler seçmenlerin sırasını çoğalttı demek doğru olur*” gibi cümlelerde de yine egemen söylemde iddia edildiği gibi seçimin “*yüksek katılımlı*” olmadığı yönünde karşıt söylem ortaya konmuştur.

Yerel Tutarlılık:

Zamanından önce yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimi de kendi sonucuna ulaştı. Kazakistanlıların yüzde 95,5’i N. Nazarbayev’i destekleyip, oy vermiş. Bu Merkez Seçim Komitesinin 4 Nisan günü yayınladığı bilgi. Öğretmenler ve doktorlara baskı yaparak, yorucu kampanya neticesi sizin ve bizim beklediğimiz gibi oldu. Alışılmış gösterinin şahidi olmaktan hükümet de halk da sıkılmıyor. Memleketin başka bölgeleri ayrı konu, Almatı şehrinde çeşitli yasadışılıkları önemsemeyen seçim komisyonundakiler bu seçimi takdir ettiler. Mesela, birçok yüksek öğrenim kurumundaki seçim yerinde öğrencilerin sayısı çok oldu. Yağmurun sonunda yağın kara bakmadan, Almatılılar oy vermeye aktif şekilde katıldı, demek akla sığmıyor. Sokaklarda çok az insandan başka hareket eden kimse yoktu. Sadece yurtlarından grup halinde çıkan öğrenciler seçmenlerin sırasını çoğalttı demek doğru olur.

Metin, tutarlılık bakımından, genel ifadelerin ya da cümlelerin sonraki cümlelerde açıklanmasıyla işlevsel ilişkiye sahiptir. Seçimin yapılmış olması ile başlayan cümle, sonraki cümlelerde gazetenin muhalif tutumuna uygun şekilde devam ederek, öğretmen ve doktorlara baskı yapıldığı, seçim sonucunun daha önceden belli olduğu, seçime katılımın az olduğu iddialarıyla devam etmiştir.

Sözcük Seçimleri: Haber metninde özel bir sözcük tercihi yapılmazken, ankette “*kimsenin kimseyi seçmediği seçim*” söylemi dikkat çekidir. Bu ifade tek bir cümle ile muhalefetin seçime bakışını yansıtmakta olup seçim için mücadelenin olmadığı imasını taşımaktadır.

Retorik: Metinde yer verilen ankete göre seçim “*alışılmış gösteriye*” benzetilmiştir. Böylelikle seçimin meşruiyeti sorgulanıp seçimin göstermelik olduğu, bunun daha önce de olduğu iddiasıyla bu durumun kanıksandığı vurgulanmıştır. Ayrıca yine muhaliflerin iddialarına göre seçim “*Bazı fakültelerin öğrencilerinin önceden oy vermesi idare-komuta ruhuyla, kışla düzeniyle yapılmıştır*” ifadesiyle oy verme işlemi askerî düzene benzetilmiş ve baskı yapıldığı iddiası vurgulanmıştır. Seçim olayının askerî düzende ve idareciler tarafından emirle gerçekleştiği iddiasıyla, zor kullanarak gerçekleşen seçim eleştirilmiştir. Ayrıca seçmen olan gençlerin seçimlerini hür iradeleriyle gerçekleştiremedikleri, baskı gördükleri iddia edilmiştir.

6.3.2.6. *Jas Alaş* Gazetesinin 05 Nisan 2011 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Kutsal Mangıstav’da Kutsal Olmayan Seçim Yapıldı (Bkz. EK 56)

Haber Metninin Girişi:

360 evliyanın yattığı kutsal Mangıstav şehrinde yine “gölünç/rezil gösteri” oldu. Yüzlerce Mangıstavlının ülkeye dair, geleceğe olan bakışı, oyu çalındı. Mangıstav sadece bir toprak değil, vatandaşlarının manevi vicdanıyla, onuruyla yükselen, tanınan özel bir yerdi. Hiçbir zaman bu ülkenin halkı kimseye başını eğmemiş, toplumda da kendi kutsal haysiyetini saklayabilmiştir.

Haber için, evliyalar şehri olan ve kutsal sayılan Mangıstav şehrinde seçimde hile yapıldığını ima eden bir başlık tercih edilmiştir. Haber başlığı haberin içeriği ile uyumludur. Haberin girişinde seçim ve oyların sayımı esnasında yapılan usulsüzlüklere yer verilerek seçim olumsuz sunulmuş ve bu olayların şehrin manevi yapısına uymadığı dile getirilmiştir. Haberin başlığında yer alan zıt ifadeler (kutsal/kutsal olmayan) bu uyumsuzluğu çarpıcı bir şekilde sunmaktadır. “Yine” ifadesiyle benzer olumsuzlukların daha önce de yaşandığı ima edilmekte ve seçimin meşruiyetini sorgulatmaya yönelik stratejiyle seçim gösteri olarak nitelendirilmektedir. Aynı zamanda seçim sonucunda devam edecek siyasî iktidarın meşruiyeti reddedilmiştir.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu: Haberde, Mangıstav şehrindeki seçim usulsüzlüklerinin devlet kurumları ve yöneticileri tarafından yapıldığı, halkın seçime katılmaya zorlandığı ve tehdit edildiği, seçim sonucunda oyların doğru sayılmadığı ve itirazların kabul edilmediği iddia edilmiştir.

Ardalan ve Bağlam Bilgisi: Metinde seçime ve sonuçlarına inanılmadığı ifade edilmiş ve bunun sebepleri örnekleri ile ortaya konmuştur.

Haber Kaynağı: Janıbek Kojık

Yorum: Seçim sonucunda oyların doğru sayılmadığı iddia edilmiş ve bu hırsızlık olarak nitelendirilmiştir. “Deve çalsan da, tavuk çalsan da, halkın oyunu çalsan da hepsi bir, hırsızlık.”

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı:

Her kurum kendi görevlilerini ailesiyle seçime ne olursa olsun gelmeye zorlamış. Gelmemeleri durumunda işten çıkararak, zulümle karşı karşıya kalacağını söyleyerek sert şekilde uyarmış. O kurum yöneticileri ile okul müdürlerine, çalışanlarının seçime gelmeme durumunda işlerinden uzaklaştırılacaklarını söylemiş. Seçim yerinde kurum yöneticileri, onların temsilcileri, gelen kendi adamlarını sayarak, sırasını doldurdu. Gelmeyenlere kendi özel arabalarını göndererek aldırttı.

Haber metni cümle seviyesinde ele alındığında işlevi açısından, cümleler yapı bakımından olumlu olmasına karşın seçimdeki tüm olumsuzluk ve usulsüzlüklerin faili özne konumunda siyasî iktidarı destekleyen yöneticiler olduğu açıkça ortaya konmuştur. Böylece metinden, tüm bu olumsuz eylemleri gerçekleştirenlerin, seçimde baskı yapanların “onlar” konumundaki siyasî iktidar ve onun adamları olduğu anlaşılmaktadır.

Yerel Tutarlılık: Metindeki seçim için olumsuz ardışık önermeler nedensel olarak ilişkilendirilmiş, sonuç olarak da haber metninin tümünde devlet kurumlarındaki yöneticilerin iktidara hizmet etmesiyle seçimdeki usulsüzlükler ortaya konmaya çalışılmıştır.

Sözcük Seçimleri: Seçim öncesinde ve seçimde usulsüzlüklerin yapıldığının iddia edildiği haberde bu seçim “*gülünç/rezil gösteri*” ye benzetilmiştir. Bu benzetmesin önünde “*yine*” kelimesinin kullanılması benzer olayın daha önce de yaşandığını ifade etmektedir.

Haberde ayrıca,

Kutsal Mangıstauv’ daki kutsal olmayan seçim gerçekleştiren bugünkü iktidarın tarafındaki kişilerin, şimdi kanun önünde kurtulsa bile günün birinde, tutuklanma zamanı gelecek, Evliya Beket Ata’nın yattığı kutsal yerin toprağı da halkın inancını çalan imansızları affetmez. Deve çalsan da, tavuk çalsan da, halkın oyunu çalsan da hepsi bir, hırsızlık.

ifadesinde iktidar yanlıları; kanun bozan, imansız ve hırsız olarak nitelendirilerek doğrudan olumsuz sunulmuştur.

Retorik: “*Halkın binlerce oyunu, tam bu yerde kurban ettiler.*” Söylemiyle mecazi olarak siyasî iktidar yanlılarının kendi çıkarları için halkın oylarını ve dolayısıyla seçimi feda ettikleri ve seçime usulsüzlük karıştırdıkları ima edilmiştir.

Seçim evraklarını saymadan toplayıp koydu. Köpeğe kemik atmış gibi yapıp, içinden iki üç yaprak kağıdı alıp, oyuncak adayların “nasibi” diye kenarı doğru itti. Seçim başkanı mezar başında dua edip, duran imam gibi seçimin cenazesini çıkardı.

Seçimin, seçimi gerçekleştirenlerin ve diğer adayların olumsuz sunulduğu metinde, seçim, ironik bir ifade ile “ölmüş” olarak kabul edilmiş, seçim başkanı da imama benzetilerek seçimin cenazesini kaldırdığı ifade edilen haberde sıklıkla mecaza yer verilerek daha etkili bir anlatım tercih edilmiştir. Seçim sonucu ölüm olarak olumsuz nitelendirilerek ve seçimden ümit kesildiği görülmektedir.

Sonuç olarak seçim olumsuz, seçmen mağdur olarak nitelendirilirken, ülkedeki siyasî iktidar N. Nazarbayev üzerinden genelleştirilmiş ve olumsuz sunulmuştur.

6.3.2.7. *Jas Alaş* Gazetesinin 07 Nisan 2011 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Afrika'dan örnek almayalım diyorsa, gerçek demokrasiye yol versin

(Bkz. EK 57)

Spot:

Kazakistan Merkez Seçim Komitesi 3 Nisan'da yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminin sonucunu ilan etti. Turgankulov'un verdiği bilgiye göre, "Cumhurbaşkanlığına aday" Nursultan Nazarbayev "seçmenlerin" yüzde 95.5 oyunu alıp, net (bir) zafer kazandı. Bir insanın tek başına yönetmesine, halkı kendi kontrolünde (aşsa alaqandında jumsa judırığında "lit. aşsa avucunda, sıksa yumruğunda) tutan liderin yönetimini kabul eden halk buna şaşırmadı. Ancak bizim için başka bir bilgi bundan "daha ilginç" göründü. Bu başsavcının açıklamasıdır. Resmî organın raporuna göre, propaganda sürecinde "adayların 77 afişi zarar görmüş. Onun 72'si "Nur Otan" partisi adıyla mücadeleye katılan "baş aday" Nursultan Nazarbayev'e ait görünüyor. Pavlador'da bir vatandaş onun resminin asıldığı bilborduyu yakmak üzereyken polise yakalandı. Bu bile halkın "sevimli başkanına" ulaşan yüzde 95.5 "sevgisini" göstermiyor mu?!

Haber metninin başlığı, metnin içeriği ile uyumlu olup ülkenin Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev'e seslenilmektedir. Afrika gibi reform yapamayıp geri kalmış ülke olmak istemiyorsa demokrasiye ve metinde belirtilen adil seçime imkân sağlaması gerektiği ifade edilmektedir. Spotta ise seçim sonucu ideolojik bakış açısı ile değerlendirilmekte ve,

Nazarbayev “seçmenlerin” yüzde 95.5 oyunu alıp, açık bir zafer kazandı. Bir insanın tek başına yönetmesine, halkı kendi kontrolünde (aşsa alaqandında jumsa judırıǵında “aşsa avucunda, sıksa yumruǵunda”) tutan liderin yönetimini kabul eden halk buna şaşırmadı.

Metindeki bu ifadeyle, Nazarbayev’in ülke üzerinde hegemonya kurduğu ve seçim sonucunun önceden belli olduğu ve halkın da bunu bildiği ve bu güce boyun eğdiği iddiasını taşımaktadır.

Spot metni içinde ayrıca N. Nazarbayev’in seçimde kazanmış olmasına rağmen aslında halk tarafından sevilmediği ve bu sebeple afişlerine zarar verildiği dile getirilmektedir.

Böylece özellikle seçim sonucunda % 95 oy oranına sahip olması ironik bir şekilde ele alınmış ve seçimin meşruiyeti sorgulanmıştır.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu: Haber metninde, Nursultan Nazarbayev’in 2011 yılındaki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra yaptığı açıklamada siyasî vaatleri eleştirilmiş ve Libya’nın lideri Muammer Kaddafi ile karşılaştırılarak, uzun süreli iktidarı açısından Kaddafi’ye benzetilerek Nazarbayev’in vaatleri ve otoritesi eleştirilmiştir. Bununla birlikte ülkenin siyasî, ekonomik vb. alanlarda geride kaldığı ve sözü edilen reformların gerçekleşmediği iddia edilmiştir.

İktidarın “seçimi adil geçirdik her şey doğru oldu” sözüne karşılık:

Gelişmiş memleketler Kazakistan’daki cumhurbaşkanlığı seçimini yasal olarak kabul etmiyor demektir. Şimdi bu meseleye başka taraftan bakarsak, eğer demokratik memleketler Kazakistan’a güvense Akorda’nın adaletinden şüphelense o zaman gözlemcilerini bizim memlekete neden göndersin?

Söyleyelim, İtalya'nın Fransa'nın ya da ABD'nin seçimlerini Avrupa Güvenlik İşbirliği'nin, BDT, Avrupa denetçileri neden kontrol etmiyor?! Çünkü bu memleketler zaten demokrasi değerlerine saygı gösterip onu yüceltiyor. Değerini düşürüp onunla alay edip, halkı kandırmanın aracına çevirmiyor.

ifadeleriyle ülkeye çok sayıda gözlemci gelmesinin sebebi, Kazakistan'da demokrasi olmadığı iddiası ile bağdaştırılmıştır. Aynı zamanda ülkedeki siyasî iktidarın demokratik değerlere saygı göstermediği, değerini düşürdüğü ve onunla alay ettiği iddiasıyla seçimin demokratik yolla ve adil şekilde yapılmamasının sebebi iktidar olarak gösterilmiştir. “Demokrasiyi halkı kandırmanın aracına çeviriyor” söylemi ülkede gerçek bir demokrasinin olmadığı/ demokrasinin siyasî iktidar tarafından yara aldığını, iktidara hizmet eden bir araca dönüştürüldüğü, demokratik olmayan seçimin sadece N. Nazarbayev'in gücüne katkı sağladığı ima edilmiştir. Bunu yapanların ise siyasî iktidardakiler olduğu iddiasıyla “ötekinin olumsuz olarak vurgulanması” stratejisiyle okur/seçmen manipüle edilmeye çalışılmış ve seçimin meşruiyeti sorgulanmıştır.

Haber Kaynağı: Janbolat Mamay'a ait köşe yazısıdır.

Yorum:

Nazarbayev'in Mübarek'ten ne üstünlüğü var?! Hükümette 10 yıl az vakit "geçirmesi" mi? O süreyi de doldurulur [tamamlar] Akorda'nın açıklamasına bakarsak, Nursultan Nazarbayev hükümette en az 2020 senesine kadar oturacak. O zaman o Mübarek'e “yetiştiriyor”. Şimdi “cumhurbaşkanının” umudu gerçekleşirse, 2030 yılına kadar memleketi yönetecek! Bunun üstüne yine 12 yıl eklerseniz Muammer Kaddafi'nin tam kendisi çıkacak ortaya! Böylece, Cumhurbaşkanının “siyasî reformları” hakkındaki konuşması ne anlama geliyor? Bu şarkıyı o eskiden de söylemişti. Fakat gerçekleşmedi. Yani bunu kandırma ya da göz boyama olarak kabul ediyoruz. Bu halkı memleketi oyalamak, kandırmak

demektir. Doksanlı yıllardan beri “tahttan” inmeyen N. Nazarbayev “zamanında” demokratik değerler, fikir çeşitliliği ve ifade özgürlüğünü ayaklar altına aldı. Demokrasi ve Liberalizmi kendi elleriyle “öldüren” yukarıdaki yöneticinin onu “tekrar diriltecek” demesine inanır mısınız? İkincisi “Parlamentonun çok partili olmasına” ilişkin verdiği vaattir. Açıkça söylersek bu Nursultan Nazarbayev'in “reformu” ya da “yeniliği” değil! Uygur memleketlerin hepsi de bu yollardan geçiyor. Bu dünya süreci [gerçeği].”

Metinde yer alan bu yorum ile Nazarbayev'in uzun süreli iktidarının ironik ve alaylı şekilde eleştirilmesiyle birlikte, onun siyasî vaatlerine inanılmadığı görülmekte ve vaatlerini gerçekleştirmediği için bunların “kandırma” ve halkı “oyalama” olarak nitelendirildiği görülmektedir. Buna bağlı olarak sözlerinin de değersiz olduğu iddia edilmektedir. “Yukarıdaki yönetici” ifadesi N. Nazarbayev için kullanılmaktadır. Uzun süreli iktidarı “tahttan inmeyen” ifadesiyle yönetimi kendi isteğiyle bırakmadığı, “demokratik değerlere” ve “ifade özgürlüğüne” saygı duymadığı, en çok sözünü ettiği “Demokrasi ve Liberalizme” değer vermediği iddia edilirken, parlamentonun çok partili hâle gelmesinin Nazarbayev'e ait bir reform olmayıp, doğal siyasî bir süreç olduğu ifade edilmiştir. Tüm bu açıklama ve iddialarla N. Nazarbayev'i olumsuz gösterme eğilimiyle siyasî imajını yıpratmaya yönelik muhalif söylemler üretilmiştir.

Parlamentoyu çok partili yapacağım diyerek vadetmesi bütün halkla alay etmek demektir. Gerekirse, parlamento sadece muhalif partiden oluşup, bir partili olsa da çok partili olsa da, bunun halkın seçimi olması gerekiyor! Onu cumhurbaşkanının değil, seçmenlerin seçmesi gerekiyor. Adaletli ve açık parlamento seçimi hakkında yukardaki hükümet hiç konuşmadı. Bu neyi gösteriyor o zaman? Yani, Parlamento referandumunu desteklemek için kurulmuş “Kazakistan – 2020” koalisyonun içine “Ak Yol”, “Adalet”, “Maneviyat”, “Vatanseverler” gibi “oyuncak” partiler girip, yasa çıkaran organı “çok partili”

adlandırabilirler. Böyle “çok partililik” bize ne için lazım?! Böyle Parlamentonun “çok partililiğinin” değeri sıfır kuruş! (değersiz).

N. Nazarbayev’in siyasî vaatlerinden biri olarak parlamentoyu çok partili hale getirmek istemesini Cumhurbaşkanının tek başına alacağı bir karar olmaması gerektiği ayrıca parlamentonun ülkedeki referandumu desteklemek amacıyla kurduğu koalisiyondaki partiler “oyuncak” olarak nitelendirerek, diğer partilere inanılmadığı gibi bu yollarla oluşturulacak çok partililiğe de inanılmadığı ve inanılmaması gerekliliği ifade edilmiştir. Aynı zamanda haberde, devlette kuvvetler ayrılığının olmadığı, yasama, yürütme ve yargının tek kişide olduğu ima edilmektedir. Hem seçim öncesi, hem de seçim sürecinin olumsuz anlamda iddialarla değerlendirmesiyle N. Nazarbayev’in siyasî vaatleri ve otoritesi sorgulanmış ayrıca ülkedeki siyasî durumun da eleştirisi yapılmıştır.

Kazakistan’ın sınırsız zenginliği, bol kaynakları, sınırlı bir gurubun sahipliğine gitti. ABD gibi memleketlerde ise böyle şeyleri göz önüne getirmek bile mümkün değil. Arap memleketleri aynen bunun gibi adaletsizliğe karşı, baş kaldırdı. Bizde de böyle durumlar tekrarlanması mümkün. Eğer Kazakistan’da devrimle değişiklikler olursa, bizim memleket kaç sene arkada kalacak.?! 10-20 yıl olabilir. Fakat şimdiki gibi 100- 200 sene kadar değil!

Yorumuyla birden fazla iddia öne sürülmektedir. İddialar siyasî iktidarın gücünü kötüye kullandığı ve adaletsiz davrandığı yönünde yapılan eleştirilerden oluşmaktadır. Bunlardan biri Kazakistan’ın kaynaklarının satıldığıdır. Bununla birlikte ülkede adaletin olmadığı ve ülkenin geri kaldığı ima edilerek metinde, devrimin şimdiki siyasî durumdan daha iyi olacağı iddia edilmektedir.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Metinde, iddialar barındıran, düşünmeye yönelten soru cümleleri ile okur ideolojik olarak yönlendirilmeye çalışılmıştır. “Bundan iki gün önce

adalet ve demokrasinin ayağı atında kalan Akorda nasıl “siyasî reformları” uygulayacak?” cümlesinde Akorda siyasî iktidarı temsil etmektedir. Seçimin adil geçmediği ve demokrasiye uygun yapılmadığı, bu sebeple reform vaatlerine de inanılmaması gerektiği dile getirilmiştir.

Demokrasi ve Liberalizmi kendi elleriyle “öldüren” yukarıdaki yöneticinin onu “tekrar diriltecek” demesine inanır mısınız?

Metindeki bir başka iddiaya göre, ülkede demokrasi ve Liberalizm yoksa bunun da sebebi Nazarbayev’dir ve onun bu konudaki vaatlerine inanılmaz. Bu ifadelerde ülke siyasetindeki olumsuzlukların sebebi N. Nazarbayev olarak sunulmuş ve otoritesi sarsılmaya çalışılmıştır.

Böyle “çok partililik” bize ne için lazım?!” Çok partililik inandırıcı değildir ve siyasî iktidara hizmet etmektedir bu yüzden ülke için bir fayda sağlamaz.

Eğer demokratik ülkeler Kazakistan’a güvenselerdi, Akorda’nın adaletinden şüphe etmeselerdi o zaman gözlemcilerini bizim memlekete gönderirler miydi?

Söyleyelim, İtalya’nın, Fransa’nın ya da ABD’nin seçimini, Avrupa Güvenlik İşbirliği, BDT, Avrupa denetçileri neden kontrol etmiyor?!

AGİT vb. örgütlerin güvendikleri ülkelerin seçimlerini kontrol etmedikleri, Kazakistan’a gözlemci yollamalarını, mevcut iktidarın adaletine güvenmemeleri sebebiyle olduğu dile getirilmiştir. Tüm bu iddialarla okur/seçmenin hem iktidara hem de gerçekleşen seçime olan güveni sarsılmaya çalışarak manipüle edilmiştir.

Yerel Tutarlılık:

Yönetici iktidar “Seçimi adil yaptık. Herşey güzel oldu! “diye gururlanmaktadır. Fakat Avrupa Güvenlik İş Birliği denetçileri bu seçimin demokrasiye uygun olmadığını açıkça söyledi. Uluslararası Birlik de başkalarına göre Avrupa

Güvenlik İşbirliği'nin dediklerine daha çok kulak asıyor. Yani gelişmiş ülkeler Kazakistan'daki cumhurbaşkanlığı seçimini yasal olarak kabul etmiyor demektir.

Mevcut olayın, yani seçimin siyasî iktidar tarafından olumlu değerlendirilmesinin ardından kurulan cümlede aksi bir iddiaya yer verilerek, bu olumlu değerlendirmeye karşı iddia sunulmuştur. Sebebinin ise, AGİT'in Kazakistan'daki seçimleri olumsuz değerlendirmesi ve buna bağlı olarak diğer gelişmiş ülkeler tarafından Kazakistan'daki seçimin yasal olmadığına kabul edilmesiyle ilişkilendirmiştir.²¹² Seçim sonrasındaki tüm metinlerde olduğu gibi burada da seçimin meşruiyeti sorgulanırken kanıt olarak resmî bir kaynak kullanılarak okur/seçmen ikna stratejisiyle yönlendirilmeye çalışılmıştır.

Gerçek muhalefet partisinin birine parlamentodan beş altı yer verildi diyelim, parlamentonun kendisinde 107 milletvekillik yer var. O zaman muhalefet adına seçilen 5-6 milletvekili neyi değiştirebilir? Hiçbir şeyi! Hatta parlamentonun yarısını gerçek muhalefete verse de, bu durum düzelmeyecek. Çünkü, Kazakistan “süper” cumhurbaşkanlık, “Ulus Lideri” “Elbası” memleketidir. Başka şekilde anlatırsak, monarşi! Parlamentonun herhangi bir kararına cumhurbaşkanı veto verip, geri çevirebiliyor (Kendi için yapılan yasalardan başka herşeyi). Bu açıdan bakarsak, Nursultan Nazarbayev'in zamanında Kazakistan'da siyasî reformlar gerçekleşecek demek boş hayaldir.

²¹² 2005 yılındaki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden itibaren, seçime dair egemen söylemde seçimin “demokratik şartlara uygun olduğu” iddia edilip seçimin halkın talepleri doğrultusunda gerçekleştiği ispatlanmaya çalışırken *Halk kendi seçimini yaptı* (EQ.05.04.2011), *“Halkımız dün seçkin oğlu Nursultan Nazarbayev’i onurlandırdı”* (EQ.09.04.2011), *“Halk, ulus liderine güveniyor”* (EQ.07.04.2011), *“Kazakistan yaratıcı liderini seçti”* (EQ. 08.04.2011), *“Halkın dileği kabul oldu”* (EQ.13.04.2011), *“Kazak halkının bayramı”* (EQ. 14.04.2011), *“Halkın çabası özel”* (EQ.29.04.2011), *“Halk için ulus liderinin zaferi özel anlamlı”* (EQ.29.04.2011), *“Halk kendi seçimini yaptı”* (EQ.28.04.2015), *“Halk oy vermeye istekli geldi”* (EQ.27.04.2011) benzeri başlıklarla seçimin demokratik şartlarda gerçekleştiği vurgulanmıştır. Diğer taraftan yine 2005’ten itibaren Freedom House tarafından ülkeye siyasal haklar ve sivil özgürlükler konusunda düşük not verilmiş (Tilly a.g.e., s. 14) olması ve sadece muhaliflerin değil bu kuruluşların da seçimin göstermelik yapıldığını iddia etmesi N. Nazarbayev’in aldığı oy oranına ve seçimin meşruiyetine inanmak istemediklerini göstermektedir.

Ülkedeki siyasî durumun ve N. Nazarbayev'in otoritesinin tümüyle olumsuz değerlendirildiği bu paragrafta sebep sonuç ilişkisi kurulurken ülkede siyasî reformların gerçekleşmesinin mümkün olmamasının sebebi Nazarbayev olarak gösterilmiştir. Çünkü köşe yazarına göre, Nazarbayev devletin üç temel görevi olan yasama ve yürütmeyi elinde bulundurarak yargıyı da etkilemiştir. Kuvvetler ayrılığının olmadığı imasıyla, tüm siyasî gücün N. Nazarbayev'de toplanmasına “*süper cumhurbaşkanlık*” “*Ulus Lideri memleketi*” nitelendirmesiyle dikkat çekmiştir. Ülkedeki durum ise gücün, toplum ve devletin tek kişiye bağlı olduğu “*monarşi*” olarak isimlendirilmiştir. Böylelikle ülkedeki tek yetkilinin N. Nazarbayev olduğu, ona verilen tüm statülerin gücüne katkı sağladığı iddia edilmiştir. Bu da ideolojik söylemde N. Nazarbayev'in ötekileştirilerek “onun kötü, olumsuz özelliklerinin vurgulanması” ve “olumsuz özelliklerinden bahsedilmemesi” stratejisiyle, okurun tutum ve ideolojisini bilişsel olarak etkilemeye yöneliktir.

Sözcük Seçimleri: N. Nazarbayev'in siyasî reform vaadi “*kandırma*”, “*göz boyama*” “*halkı oyalamak*” olarak kabul edilmiş ve bu ifadelerle olumsuz olarak sunulmuştur. Kazakistan 2020 koalisyonuna dâhil olan partilere “*oyuncak partiler*” denilerek, partilerin kendi iradelerinin olmadığı iddia edilmiştir. Metinde seçim söz konusu olduğunda, N. Nazarbayev için bu dönemde muhaliflerin söylemi olan “*baş aday*” ifadesi kullanılmış, tüm seçimlere katılmış olması alaylı biçimde ima edilmiştir. Kazakistan için, Nazarbayev'in hegemonyası altında olduğu iddiasıyla “*Ulus Lideri memleketi*” olarak adlandırılmış, otoritesi eleştirilerek, böylece okurun gözünde Nazarbayev'in itibarını düşürmeye yönelik bir strateji belirlenmiştir. Metinde yer verilen “*tahta oturmak*” “*tahttan inmemek*” gibi ifadeler ise ülkede demokrasinin olmadığını göstermeye yöneliktir.

Retorik: N. Nazarbayev'in seçimi yüksek oy oranıyla kazanmış olmasının beklenen bir sonuç olduğu dile getirilirken onun otoritesi için “*açsa avucunda, sıkça yumruğunda*” “*aşsa alaqandında jumsa judırığında*” atasözü ile halk üzerinde

hegemonya kurduğuna yönelik iddia dile getirilmiştir. Bununla birlikte onun afişlerinin halk tarafından yırtılmasına alaylı imayla, nükteye yer verilerek Nazarbayev için “*sevimli başkan*” ifadesi kullanılmış, bu durum, karşıtlığı ima eden bir ironi ile halkın sevgisi olarak adlandırılmıştır. Olay böylelikle okura daha çarpıcı hâle getirilerek sunulmuştur.

Kazak siyasî terimlerinde ata dair birçok terim bulunmaktadır. Bu haber metninde yer alanlardan biri de Nazarbayev in yönetime geçmesinin mecaz olarak “*atka konğan*” (ata konmuş/binmiş) “yönetime geçtiği” ifadesidir. Metinde yer alan başka bir retorik, “*Halk Akorda’nın “demokratik değişiklikler” hakkındaki masalına nasıl inanacak?*” ifadesiyle oluşturulmuştur. Bu ifade öncelikle ülkede demokrasinin olmadığı imasını taşıırken aynı zamanda siyasî iktidarın vaatlerinin gerçek olmadığı ve masal olarak değerlendirilmesi, onlara inanılmaması gerektiği yönünde telkindir. Seçimin olumsuz değerlendirildiği metinde, seçmen siyasî iktidarın gücüne maruz kalan olarak nitelendirilmiş, metinde N. Nazarbayev’in ise olumlu özellikleri vurgulanmazken, olumsuz özellik ve eylemlerinin ön plana çıkartılarak ideolojik karede “o/öteki” olarak yer verilmiştir.

6.3.2.8. *Jas Alaş* 07 Nisan 2011 Tarihli 2. Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Üst Başlık: Cumhurbaşkanlığı seçimi adil geçmedi (Bkz. EK 58)

Başlık: “Halk İktidarı” böyle siyasî bildiri yayınladı.

Haber Girişi:

Erken cumhurbaşkanlığı seçiminin analizini yapan “Halk İktidarı” Bloğu kendilerinin analiz sonuçlarını yayınladı. 3 Nisan 2011’ de gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı seçimine olan tüm idarî kaynak gücünü ortaya koyup,

inanılmaz şekilde zafere ulaştı. Çiğnenen hukuk ve yasa bültenlerini birleştirip sandığa atıp, “atlıkarınca” [dönüp, dolanma] oluşturup, hiçbir belge göstermeden, bir kişinin birkaç kişi adına oy vermesi, gözlemcileri seçim sırasında gözlemek için göndermemesi, öğrencileri toplu olarak bölgelere “sürü halinde götürmesi” gibi en kötü davranışlar yine tekrarlandı. Bunun hakkında dün medya toplantısında konuşan blok temsilcileri ve “Ar. Ruh. Hak.” Toplumsal hareketinin temsilcileri kendi verilerini net kanıtlarla dile getirdiler.

Haberin başlığında ve girişinde “Seçimin adil geçmediği” iddiasında bulunan Halk İktidarı Bloğu’nun açıklamasına yer verilmiştir. Haberin ikna ediciliğini artırmaya yönelik bu alıntıyla, devlet kaynaklarının usulsüz olarak seçime harcanmış olması ve seçimde yapılan usulsüzlükler dile getirilerek, bunlar için “*yine tekrarlandı*” ifadesi ile daha önce de benzer durumların yaşandığına yönelik iddialarla seçimin ve iktidarın olumsuz tasviri yapılmıştır. Haber girişinde aynı zamanda seçimde yasaların çiğnendiği, seçmenlere baskı yapıldığı iddiaları yer almış ve okur/seçimde hem seçimin meşruiyetini hem de siyasî iktidarın sahip olduğu gücü sorgulatmaya yönelik strateji izlenmiştir.

Fotoğraf: Haberde fotoğraf kullanılmamıştır.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu: Gazetenin inancına uygun şekilde seçimin değerlendirildiği haber metninde, iknayı artırıcı argüman olarak kaynak kullanımı görülmektedir. Seçimin adil geçmediğine yönelik iddialar, kaynaklara dair söylemler aynı zamanda siyasî iktidarın otoritesini ve ona olan güveni sarsmaya yöneliktir:

“Alga!” Partisinin yöneticisi V. Kozlov “Kazakistan’ın bağımsızlığından beri hiçbir zaman adil seçim geçmediğini, tüm siyasî yarışların oy hırsızlığı ve göz göre göre bozulmuş yasalarla geçtiğini” söyledi”, “Şimdiki cumhurbaşkanına oy

verenler yolsuzluk ve hırsızlık, fakirlik ve işsizliğin yayıldığı toplumu isteyen halkın bir parçası. Onlar öyle yapıp, demokrasiyi destekleyen halkın ikinci grubunun hakkını çiğneyip, oyunu çalıp, seçimi yasallaştırıp katkı sağlayanlar. Oy verenler tabii ki, beni affetsin, ama Anayasada belirtilen vaktinden önce yapılan bu seçimin şekli böyle demeye mecburlar” diyen Gaziz Aldamjarovda seçimin adaletli geçmediğini üzüntüyle ilettiler.

Seçimin değerlendirildiği haber metninde, muhalif parti ve hareketlerin yöneticilerinin seçime dair eleştirilerine yer verilmiş ve haberin ikna gücü artırılmıştır.

Haber Kaynağı: Köşe yazarı Meruert Husainova.

Yorum:

Seçimimizi yapmaktan, fikrimizi özgürce söylemekten mahrum kaldık. Her şeye göz yumduk. Bu sebeple otoriteye sonuna kadar kapılar açıldı. Siz ve biz gitmesek de oyumuz “verilmiş” olarak işaretlenip, N. Nazarbayev cumhurbaşkanı olarak “seçildi”. Bazı yalaka aydın temsilcilere, üst düzey yöneticilere “evet” diyecek güçsüz toplumun alnına otoriterizm çalı çırpısı (şengeli) takılarak yine beş sene daha uzatıldı.

Haber metninin sonuna eklenen notta yoruma yer verilmiştir, bu not siyasî iktidarın toplumsal ilişkisini ortaya koymaya yöneliktir. “Ülkenin, yönetici kişi ya da grubun geniş yetkilere sahip olduğu, özgürlük ve hakların sınırlı olduğu” (Siyasi tüşindirme sözdük, 2007:11) otoriter rejimle yönetildiğini iddia etmektedir. Aynı zamanda metinde yer alan bu ifadelerde; halkın N. Nazarbayev’in otoritesine karşı sessiz kaldığı, halkın kendi gerçek seçimini yapmadığı, seçim sonucunun halkın kararı olmadığı, seçimin demokratik sayılmayacağı, seçimde usulsüzlük yapıldığı sonuç olarak seçim sonucunun olumsuz değerlendirildiği ve seçimin mevcut iktidarın süresinin beş sene daha uzatma yöntemi olduğu gibi pek çok iddia yer almaktadır. Bununla birlikte yöneticilere

karşı gelmediği için güçsüz toplum olarak değerlendirilen halkın, kendi kaderini yaşadığı ve mevcut otoriteyi güçlendirenin yine kendileri olduğu iddia edilmiştir. Böylece metinde yasal olmayan seçimlerle iktidara gelen N. Nazarbayev ve onun gücüne karşı duramayan pasif halk iddiasıyla birlikte ülkede demokrasi ve özgürlüğün olmadığı fikri öne sürülmüştür.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Haber metninde biçimce olumlu, anlamca olumsuz cümleler dikkat çekmektedir:

Her şeye göz yumduk. Bu sebeple otoriteye sonuna kadar kapılar açıldı”, “Gaziz Aldamjarov da seçimin adaletli geçmediğini üzüntüyle ilettil”, “Siz ve biz gitmesek de oyumuz “verilmiş” olarak işaretlenip, N. Nazarbayev cumhurbaşkanı olarak seçildi.

Tüm bu ifadeler, metnin içeriğiyle uyumlu biçimde seçimin adil şartlarda gerçekleşmediğini vurgulama amacı taşımaktadır.

Yerel Tutarlılık:

Seçimimizi yapmaktan, fikrimizi özgürce söylemekten mahrum kaldık. Her şeye göz yumduk. Bu sebeple otoriteye sonuna kadar kapılar açıldı.

İfadesinde sebep sonuç ilişkisi kurularak mevcut otoritenin güçlenmesinin sebebi, halkın siyasî iktidarın yaptıklarını görmezlikten gelmesi ve seçim yapmayıp, gerçek fikrini söylememesi olduğu iddia edilmektedir. Bu iddialar egemen söylemde yer alan ülkede demokrasinin geliştiğine dair yapılan açıklamalara karşı mücadele amacı taşımaktadır.

Sözcük Seçimleri: Seçimde yapılan usulsüzlüklerin dile getirilmesi, kendi etrafında dönüp duran “atlıkarıncaya/ karusel” benzetilerek seçim yerlerinde dönüp

dolaşıp birden çok kez oy verildiği ve usulsüzlüklerin tekrarlandığı ima edilmiştir. “Anayasamızı rastgele “karalatmamak” vatandaşlık görevimizdi” cümlesindeki karalatmamak ifadesi siyasî iktidarın anayasada yaptığı değişikliklere²¹³ göndermede bulunarak, bu değişiklikleri “karalatma” olarak nitelendirip Anayasanın değerini düşürdüğü iddiasını da taşımaktadır.

Seçime boykot ilan eden Halk İktidarı (*Halıq Biyligi*) bloğu vekillerinin, seçimdeki “maskaralık/rezillik” olarak nitelendirilen durumları kaydettiği ve fotoğrafladığı belirtilirken, seçimdeki olumsuzlukların kayda alındığı, elde delil olduğu ifade edilerek seçimin meşruiyetine karşı söylenenlerin iddia olmadığı ön plana çıkarılmıştır.

Ayrıca metinde siyasî iktidar tarafında olan aydınlar argo bir ifadeyle “yalaka/jağımpaz” olarak adlandırılarak iktidar içindeki ilişkilerin samimiyeti sorgulanmıştır.

Retorik:

Seçimimizi yapmaktan, fikrimizi özgürce söylemekten mahrum kaldık. Her şeye göz yumduk. Bu sebeple otoriteye sonuna kadar kapılar açıldı.

Metinde, bu deyimler ve mecaz anlamlı kelimeler tercih edilmiştir. Vatandaşın olanları bilmesi fakat tepki vermemesi, bunun sonucunda “kapılar açıldı” ifadesinde olumsuz manada eğrilemeye yer verilerek, otorite olan N. Nazarbayev’in gücünün arttığı ima edilmiş, böylelikle öteki konumundaki N. Nazarbayev’in iktidarı otoriter olarak nitelendirilerek olumsuz sunulmuştur. Ülkede seçim ve ifade özgürlüğünün, yani demokrasinin olmadığı ima edilmiştir. Metinde siyasî iktidarın “otorite” olarak

²¹³ Bağımsız Kazakistan Cumhuriyeti’nin 28 Ocak 1993’te ilk Anayasası kabul edilmiş, 1995’teki Anayasal reformlardan sonra 1998’de, 2007’de değişiklikler yapılmıştır (“Jañalıqtar” (30.08.2014) https://ehistory.kz/kz/project/view/9?type=publications&material_id=723#scontent, erişim tarihi 22.04.2020).

tanımlanmasıyla birlikte mevcut durumu kabullenen halk, egemenlik altında olanlar “biz” olarak sunulmuş ve buna göz yumulduğu için özeleştirilmiştir. Muhallif yazarın, kendisini halk ile birlikte biz olarak konumlandırması, siyasî iktidar dışındakileri bu otoritenin mağduru olduğuna inandırmaya yöneliktir. Metinde “onlar” karşılığındakiler ise, N. Nazarbayev ve onun çevresindeki ona yaranmaya çalışan yöneticiler olmaktadır. Onların otoriteyle halka baskı yaptığı iddialarına yer verilmiş ve egemen söylemdeki “karizmatik lider” sunumuna karşı muhalif söylemlerle otoritesine karşı direnilmiştir.

Tanıdık manzara. Gelenlerin yüzdesini inanılmaz bir şekilde yüksek göstermeye çalışan seçim komisyonunun üyeleri bu seçimde kendi işlerinde oldukça kemale erdiklerini (pisip-jetilgen “lit. pişip- yetişen”) açıkça ispatladılar.

Seçim sonucunun ironik bir şekilde sunulduğu bu ifadelerde, seçimde usulsüzlük olduğu ve bu “tanıdık manzara” ifadesiyle daha önce de benzer olayların yaşandığı dile getirilmiştir. Seçime katılımın yüksek olmadığı, bunun seçim komisyonu üyeleri tarafından arttırıldığı iddia edilmektedir. Bunu yapanların bu konuda tecrübe sahibi oldukları ima edilerek, alaylı şekilde ifade etmiştir. Tüm bunlar, okur/seçmenin seçim sonucuna inanmaması yönünde bir stratejiye hizmet etmektedir.

Benzer olarak:

Yasa dışı hareketlerini kabul etmesi bir tarafa, seni suçlamaktan korkmayan komisyon üyeleri güçlü bir hazırlıktan geçip özel seçilmişlerdir.

İfadesi seçim komisyon üyelerinin siyasî iktidara hizmet ettiği ve seçimde usulsüzlük yaptığı iddiasını taşımaktadır.

Cumhurbaşkanının 20 yıldan beri su üzerine çizilen resme benzeyen (su betine salıngan beyne [su üzerine yazı yazılmayacağı gibi, vaatleri boş, güvenilmez]) vaatlerine inanmaktan sıkıldık.

İfadesinde N. Nazarbayev'in vaatlerini yerine getirmediği iddiasıyla, onun gücünün ve otoritesinin olumsuz inşası yapılmaya çalışılmıştır.

6.3.2.9. *Jas Alaş* Gazetesinin 12 Nisan 2011 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Bira içerken akla gelen proje (Bkz. EK 59)

Alt Başlık: Her zaman başarılı olunmuyor ve onun ayıp etmesi de her zaman mümkün

Spot:

Kazakistan Cumhurbaşkanlığı Seçimi” adlı mücadelesiz hem de anlamsız “oyunu” yasallaştırmak, ona toplumsal- siyasî, demokratik, hava vermek için her türlü sosyal güç bir araya getirildi. Onun içinde hepsi var: Şarkıcısı da, artisti de, dansçısı da, aydını da, şairi de, yazarı da, siyasetçi gibi görünenleri, yorumcuları da!

Başlıklarda yer, zaman bilgisi yer almamakla birlikte, başlığın anlamı ancak metni okuduktan sonra metnin sonunda ortaya çıkmaktadır. Nurlan Erimbetov’a “Komisyon nasıl kuruldu?” diye sorulduğunda “Bu fikir bizim aklımıza bira içerken geldi” diye cevap vermesinden dolayı, metinde buna atıf yapılmaktadır. Spotta metnin içeriğinin seçime dair olduğu anlaşılmaktadır. Seçim, gazetenin ideolojisine bağlı olarak seçime ve adaylara inanmadığının ifadesi olarak “*mücadelesiz ve anlamsız oyun*” olarak nitelendirilmiştir. Yer verilen bu eğretileme yoluyla seçimin gerçek bir seçim olmadığı ima edilmiştir. Bununla birlikte, oyun olarak nitelendirilen seçime destek verenlere de inanılmamış, siyasî iktidarın gücünü, seçimi yasallaştırmak ve demokratik şartlara uygun olduğunu göstermek için kötüye kullandığı iddia edilmiştir.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu: Haber metni, seçim sürecinin bir değerlendirmesini ve bu süreçte iddia edilen usulsüzlükleri içermektedir. Bu iddialar, gazetenin ideolojisine paralel şekilde eleştirilerle ortaya konulmuştur.

Ardalan ve Bağlam Bilgisi: Seçim komisyonunun nasıl oluştuğu, komisyon başkanının tarafsızlığı, seçim yasasının çiğnenmesi, seçim propagandası zamanında televizyonda muhalif fikirlere yer verilmemesi gibi olaylar maddeler halinde sunulmuştur.

Haberin Kaynağı: Köşe yazarı Janbolat Mamay’dır.

Yorum: Metinde, yazarın açıklamaları özellikle seçim komisyonu ve siyasî iktidara dair yöneltilen iddialar ve öznel değerlendirmelerden oluşmaktadır:

Son ve kesin kararı veren adaletli not verebildi mi? Hayır, “Seçim demokratik taleplere uygun geçmemiştir.

Şimdiki toplumda ikiye bölünmüşlük tümüyle yayıldı. Hükümet ile buluştuğunda bir şey, toplumsal güçlerin arasında olduğunda başka bir şeyin propagandasını yapan şahsiyetler oluştu. Referandum, gülünç seçim gibi girişimlerin getirdiği bir yarar kimin ne olduğu ortaya çıktı. Aydınların hangisi zararlı, muhalefetin hangisi göz boyayıcı hem de kandırıcı güç olduğu da netleşti.

Şeklindeki ifadelerle ve “seçimin demokratik taleplere uygun gerçekleşmediği ve adil yapılmadığı” öne sürülerek seçimin meşruiyetine dair olumsuz inanç ortaya konulmuş, hem ülkedeki aydınların ikiye bölünmüş davranışları iddia edilerek eleştirisi yapılmış hem de gündem olan muhalefete olan inanç sorgulanmıştır.

Herhangi bir modernleşmiş memlekette iş başındaki cumhurbaşkanı propaganda çalışmaları zamanında yerini boşaltıp, kendisi de adaylar arasına eklenir.

“Propaganda yapmayacağım” dese de, mevkisini bir ay içinde boşaltması gereklidir. Bu iş başında cumhurbaşkanlığının idarî kaynakları kullanması, hizmetini kötüye kullanmasına imkân vermemek için gereklidir. Bizde neden böyle olmuyor? Nazarbayev kendi imkânlarını kullanıp, propaganda çalışmaları başlamadan kendi kendinin propagandasını yapmaya başladı. Bu “Seçim Hakkında” yasayı bozmak değil mi?

Cumhurbaşkanının seçim sürecindeki tutumu da eleştirilerek devletin kaynaklarını kullanarak propaganda yaptığı iddiasıyla seçim yasasını çiğnediği iddia edilmiş, böylece hem N. Nazarbayev’in görevini ve gücünü kötüye kullandığı hem de seçimin meşru olmadığı ima edilmiştir. Bu iddialar Cumhurbaşkanlığı görevini yürüten N. Nazarbayev’in görevinin meşruluğu tartışmaya açmaya yöneliktir.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı:

Son ve kesin kararı veren” adaletli not verebildi mi? Hayır.

Şimdiki cumhurbaşkanı için oy toplayan bu birlik tek kelime ile söylersek, iktidara direkt bağlı bir birlik. O zaman böyle bir komisyondan nasıl bir “tarafsızlık” bekleyebiliriz? Hiçbir şekilde.

İktidarın emri ile “gözlemci” olan insandan ne bekleyebilirsiniz?

Metinde, olayları okur/seçmenin zihninde de sorgulatma amacıyla sıklıkla soru cümleleri tercih edilmiştir. Gazetenin ideolojisi gereği tüm bu soruların cevapları olumsuzdur. Bilişsel ve ideolojik olarak yönlendiren bu soru cümleleri ile siyasî iktidarın seçimi, komisyonları ve gözlemcileri otoritesi altına aldığı iddia edilerek okur/ seçmen manipüle edilmektedir.

Yerel Tutarlılık: Cumhurbaşkanlığı seçimini gözlemleyen Toplumsal Komisyon yöneticisinin “*Neden bizi yabancıların denetlemesi gerekiyor?*” şeklindeki açıklamasına karşılık metinde yazar, yabancıların özellikle AGİT gözlemcilerinin, seçimdeki usulsüzlükler hakkında gerçeği açıkça söylediğini belirterek, ülkede seçim her zaman adaletli yapılsa ve gözlemciler gerekli olmasa, o zaman yabancılar Kazakistan’a zaten gelmezdi diyerek bu görüşünü “*ABD’yi Fransa’nın yabancı gözlemcileri çok sıkı gözetliyor mu? Hayır, tabi ki! Çünkü, bu memleketlerin demokrasi tutumunun değişmeyeceği herkesçe bilinir.*” diyerek örneklemiştir. Bu sebeple ülkeye yabancı gözlemcilerin gelmesinin nedeninin seçimlerin demokratik yapılmaması olduğu belirtilerek, ifadeler nedensel olarak ilişkilendirilmiştir. Böylece ülkede demokrasinin olmadığı defaatle vurgulanmıştır.

“Siyasetçi Bulat Abilov’un (Aqjol Partisi kurucusu, partinin eski başkanı) programına “*yayın*” hakkı verilmemesinin sebebinin “*muhalafet tarafındaki siyasî yorumcu*” olmasından kaynaklandığını nedensel olarak belirtmiş ve aynı zamanda “*Demokratik güçlerin birkaç yıldır toplumsal kanal kurma fikri var. Ama ona iktidar izin vermedi. Çünkü, kanal demek bir silah demek! Toplumsal fikirleri etkileyen, halkın düşüncesini oluşturan ideolojik bir araç*” olduğunu belirtirken muhalafetin yayın faaliyetlerine siyasî iktidar tarafından izin verilmediği ve siyasî iktidarın otoritesini kötüye kullandığı ve ülkede muhalifler için basın özgürlüğü olmadığı iddiasında bulunmuştur.

Sözcük Seçimleri: Metinde en sık geçen sözcük “*adalet*” tir:

Seçim adaletli değerlendirilmedi...

Bize inanın! Biz adaletli değerlendiriyoruz.” diyerek açıklama yaptılar.

Fakat onlara tüm halk inandı mı?

Son ve kesin kararı veren adaletli not verebildi mi? Hayır.

Demokratik taleplere uygun geçmemiş seçimi adaletli değerlendirmedikten sonra bunlara (yorumculara) ne kaldı?!

Seçim adaletsiz geçti!

Komisyonu kuran ve onun içerisine giren insanlar için “adalet”, “dürüstlük”, “halk güveninin” değeri ihalenin değeri ile ölçülüyor demektir

Akorda’nın adaletsizliği hakkında bağırın gerçeği bize kim söyleyecek?

Metindeki ifadelerde bu sözcük metin içi bağlamında değerlendirildiğinde seçimden sorumlu olanların adaletli davranmadığı ve seçimin adil geçmediği sonucuna ulaşılabilir. Bu sözcük gazetenin ideolojisini yansıtan nitelikte yanlılık söylemlerine yansımıştır.

Metinde ayrıca, okur/seçmenin zihninde seçimin meşruiyetini sorgulatmaya yönelik olarak seçim “gölünç” olarak nitelendirilmiş ve metinde buna sıklıkla yer verilerek gazetenin seçime dair bakışı yansıtılmıştır.

Retorik: Seçim komisyonunun yapay olduğunu ifade etmek için “oyuncağa” benzetilmesi, Cumhurbaşkanının seçim öncesindeki yasadışı faaliyetlerine sessiz kalan komisyon başkanı için *auzin buğan ögizdey* “ağzını kapatan öküz gibi” benzetmesi, Komisyon Başkanının Cumhurbaşkanı ile karşı karşıya geldiğinde *auzin jelimdep* “ağzını kapatması (olumsuz olayları anlatmaması)”, Cumhurbaşkanının her dediğini sessizce onaylaması gibi örneklerde görüldüğü gibi “onlar” için olumsuz anlama gelen ve içinde ironi barındıran deyim ve benzetmeler tercih edilmiştir.

Cumhurbaşkanı danışmanı Ermuhammed Ertisbayev’in sürekli medyada, gündemde olup Cumhurbaşkanının dediklerini tekrarlaması üzerine Cumhurbaşkanının “bülbulü” benzetmesi yapılarak Ertisbayev’in tarafsız olmadığı ima edilmiştir.

Toplumsal Komisyon nasıl kuruldu?” sorusuna Nurlan Erimbetov “Bu fikir bizim aklımıza bira içerken geldi.” diye cevap vermişti. Bizim tavsiyemiz, bundan sonra bira içip susuzluğu giderdikten sonra aklınıza gelen fikri gerçekleştirmek için acele etmeyin. Acele işe Şeytan karışır (Asıkkın- şeytannın ismi “lit. Acele, şeytanın işidir”). Bu şeytan her zaman insanları doğru yoldan çıkarmıştır.”

Komisyonunun bira içerken akla gelen bir proje olması ve aceleyle kurulması üzerine haberin sonunda, komisyonun itibarını düşürmeye yönelik olumsuz sunumu yapılmıştır. Metinde, ideolojik olarak biz/onlar kutuplaşmasında onlar; iktidar, seçim komisyonu, iktidarı destekleyenler ve cumhurbaşkanı seçim yasasını bozan, yasadışı hareket eden ve ellerindeki gücü kendi çıkarları için kullananlar olarak olumsuz sunulmuştur.

6.3.2.10. Jas Alaş Gazetesinin 21 Nisan 2011 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: *Siyasî Değişiklik Gerekli* (Bkz. EK 60)

Spot:

Bu seçim gerçek anlamda bütün Kazakistan’ı uçurumun kenarına getirdi. Bugünkü iktidar kendi isteklerine ulaşmak için arsızlığın tüm yollarını kullandı. Buna ses çıkaran ne muhalefet var ne de halk. Bizim iktidar 20 yıldır AGİT’in sözüne kulak asmıyor. Bir iki şikâyeti olan hoşnutsuz gruplar olduysa da onlar da göze çarpmadı. Bundan sonra Elbası [Ulusun Lideri] ile buluşmak için, davet edilen bir bölgenin ileri gelen büyük aksakallarına, vatandaşlarına cumhurbaşkanı “mızmızlanmadan, çalışın” dese, onlar “baş üstüne” diye başlarını eğerek durdular. Bunların hepsi cezasızlığın sonucudur. Yüreğini kibir

zehri kaplamış gibi görünüyor. Halkı “yığın” sanarak, aklına geleni yaptı. Halkın yığın olduğu belli bir derecede gerçek. Abay Kunanbayev: “Sokrat’a zehir içiren, Iyonna Ark’ı ateşte yakan, Gaysan’ı dara asan, peygamberimizi devenin yemliğine gömen kim? O kalabalık, öyleyse kalabalıkta akıl yok. Çaresini bul da doğru yola sok” diye boşuna dememiş. A. Hitler ise halkı “yankı, kim sert bağırırsa onu tekrarlar” demiş. Yığının kim olduğunu dünkü seçim bir kez daha gösterdi. Kendilerine “mızızlanma, çalış” diyen, gençleri çalışacakları işe muhtaç eden cumhurbaşkanına gençler oy vermek için birbirlerini ezip geçtiler. Cumhurbaşkanı bir adamdır. Olsun, o desin, çaresiz biz onaylayalım. Fakat buna şahit olan bölge valileri onu örnek aldı. Bundan sonra onların halkı dinleyip, isteklerine kulak verir denilmesine kim inanır? Bu seçim valilerinin halka bakışı tamamıyla olumsuz oldu. Onların şimdi akıllarına ne gelirse onu yapacakları açık. Asıl zorluk çekecek olanlar seçim zamanında kendilerini köpek kadar bile değer vermeyenlere ses çıkarmayan söz söylemeyen bölge halklarıdır.

Haberin başlığında muhalif bir teklif öne sürülmüş ve spotta bunun gerekçesi için giriş niteliğinde örneklerle açıklaması yapılmıştır. Ülkedeki siyasî değişikliğin ancak mevcut siyasî iktidarın değişmesi ile mümkün olduğu ifade edilmiştir. Başlık ve spot tümüyle köşe yazarının ideolojisine uygun şekildedir. Spotta, seçim ve ülkedeki mevcut siyasî düzen hakkında yorumlara yer verilmiştir: “Bugünkü iktidar kendi isteklerine ulaşmak için arsızlığın tüm yollarını kullandı” ifadesi ile seçimin meşru olmadığı, seçimde usulsüzlük yapıldığı; “Buna ses çıkaran ne muhalefet var ne de halk” ifadesi ile herkesin bunu bildiği ama göz yumduğu; “Cumhurbaşkanı ile buluşmak için, davet edilen bölgenin ileri gelen büyük aksakalları, vatandaşlarına cumhurbaşkanı “mırıldanmayın, genizden konuşmayın, çalışın” dese onlar “baş üstüne padişahım diye başlarını eğdiler” ifadesiyle cumhurbaşkanının otoritesine kimsenin karşı durmadığı ve onun sahip olduğu gücünü kötüye kullandığı, siyasî iktidarın halka “yığın” muamelesi yaptığı ve seçim

sonucunda “yığının kim olduğunu dünkü seçim bir kez daha gösterdi” ifadesiyle Nazarbayev’e oy verenlerin “yığın” olduğu ve bölgesel yönetimin de Nazarbayev’i örnek olarak halka hesap ve değer vermediği bunun sonunda zorluk çekecek olanın sessiz kalan halk olacağı, N. Nazarbayev’in, halkın saygınlığını düşürdüğü iddialarında bulunulmuştur. Köşe yazarı, bu konudaki kendi inancını aktarırken, bunu Kazak Türklerinin önem verdikleri şair, yazar, düşünürlerinden biri alan Abay Kunanbayev’den alıntı ile desteklemiştir. Böylece seçmene, kalabalığın her zaman haklı olmayacağı ve kişinin kendi yolunu bulması gerektiği salık verilmiştir. Aynı zamanda haber metni halkın zihninde yapılmış olan seçimle birlikte, mevcut iktidarı ve Nazarbayev’in otoritesini sorgulatmayı amaçlamaktadır.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu: Seçimin meşruiyetinin sorgulanmasına yönelik bir spotla başlayan haberde iktidarın ve N. Nazarbayev’in olumsuz sunumu yapılarak, otoritesini zayıflatmaya yönelik söylem stratejileri belirlenmiştir. N. Nazarbayev merkezinde, siyasî iktidarın tüm eylem ve hareketleri olumsuz vurgulanarak, öne çıkarılmıştır. Metinde mevcut iktidarın otoritesi ve aynı zamanda muhalefetin durumu ve mevcut statüko sorgulanmıştır.

Haber Kaynağı: Tölebi Kazıbekov

Yorum: Haber metninde iktidarın ülkedeki orantısız gücü sorgulanırken, ülkede muhalefetin olmadığına neler olabileceği diğer ülkelerden örneklerle açıklanmıştır. Aynı zamanda Nazarbayev’in döneminin er geç biteceğine ve egemen söylemde onun yerine başkasının konulamayacağı iddiasına karşılık aslında “fani bir insan” olduğuna işaret edilmiştir. Siyasî değişikliğin iktidarın değişmesiyle, yönetimin halka inmesiyle ve demokrasiyle olacağı yorumunda bulunulmuştur:

Biz Nazarbayev’i hiçbir zaman “yiyip içti” diye suçlamadık. Biz onu “Eline konmuş baht kuşunu geri tepti. Değersiz dünyanın keyfine aldandı diye suçladık. Doğmak varsa ölmek de var. Ne kadar çabalasa da doğan adamın sonsuz kalması mümkün değil. İnsanoğlunun bu hayattan topladıklarını öbür tarafa götürdüğü de görülmüş değil. Kendilerini Allah zanneden Firavunlarla beraber gömülen altın gümüş, hazinelerde mezar kazan hırsızların eline geçti. Kalacak olan iyi adı ve iyilikleridir.

Siyasî reformu yurt dışında eğitim gören gençler ile yapacağım” demenin de aslı/ temeli yoktur. Teorik bilim yeterliliği göstermiyor. Tecrübenin adı tecrübedir. Bunu başkaları bilmesede kendi hayat tecrübesine demir ocaklarının önünde başlayan Nazarbayev’in bilmemesi mümkün değil. Bugünkü gibi çok sorunluluk gerektiren zamanda olgunlaşmayan gençleri vali yapıp, onlardan ciddi iş beklemek de başarılı bir karar olmasa gerek. Bunu hep söylüyorum, eğer Nazarbayev ülkede gerçekten siyasî reform yapmaya karar verirse, o bu meseleyi tüm siyasî partilerle, özellikle kendine rakip siyasetçilerle anlaşarak çözdüğünde ancak “ölçülere dikilen elbise kısa olmaz/ kelisip pişken ton kelte bolmaydı”. Eğer iktidar siyasette kendi fikirlerine, yasalarına zorlamaya devam ederse, hepsi nafile.

Metinde, siyasî iktidarın siyasette tecrübesi olmayan gençlere yer vermesi eleştirilmiştir. Başlıkta öngörülen siyasî değişikliğin olabilmesi için tüm siyasetçilerin ortak karar alması gerektiği ve Nazarbayev’in muhalefeti tanınmasıyla mümkün/ tamam olabileceği iddia edilmiştir.

Bununla birlikte “halkın siyasete olan güvenini kaybettiği”, bu sebeple ülkede dinî ekstremizmin ortaya çıktığı iddia edilmiştir. Darbeyle görevi biten Kırgızistan eski Cumhurbaşkanı K. Bakıyev’in başına gelen olaylardan verdiği “Ümidi biten K. Bakıyev’in akrabaları aşırı dinci grupların hizmetine başvurdu” örneğiyle Kazakistan’da

böyle bir olay olması durumunda bunun sorumlusunun iktidar olacağı işaret edilmektedir. Metinde bu ve buna benzer iddialarla ideolojik karede ikinci kenarı oluşturan “ötekinin kötü, olumsuz özellik ve eylemlerinin vurgulanması” ve dördüncü kenarı olan “ötekinin iyi, olumlu, başarılı özellik ve eylemlerinin göz ardı edilmesinden” oluşan strateji ortaya konulmuştur. Ayrıca bu metinde, siyasî iktidarın çok önemseydiği “reformları” gerçekçi bulmadığı imasıyla teorideki hedefinin uygulamadaki yetersizliğine dikkat çekilmiştir.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Haber metninde dikkat çeken “*Son seçimde bizim hükümet muhalefeti ezdi.*” şeklindeki etken ve “*Halkın, onlardan ümidini kestirdi.*” şeklindeki ettirgen cümlelerle fail siyasî iktidar olup genel manada ülkedeki siyasî olumsuzlukların özelde muhalefetin yokluğunun sebebi olarak olumsuz gösterilerek iktidarın meşruiyeti sorgulanmaktadır.

Yerel Tutarlılık: Bölgesel olarak metinde tüm cümleler arası ilişkilerde: “*Önce saç kes dese baş alanların [aşırıya kaçanların] dünkü seçimi bütün dünya önünde gülünç hâle çevirenleri tamamıyla değiştirmesi gerekiyor. Sadece idarî grup yöntemiyle halkı idare etmeye çalışan bu insanların eliyle siyasî reform yapacağım, halkı demokratikleştireceğim demesi boşuna uğraşmaktır. Onların yalakalık yarışı ve rekabetinin sonucunda yine tek partili parlamento kurulacak, yine dünya toplumunun eleştirisine uğrayıp tüm halkımızla dalga geçilecek. Böyle seçime katılan partilerde adalet arayıp uğraşmak boşuna.*” ifadesinde olduğu gibi tüm olumsuzlukların sebebi halkı idare eden siyasî iktidardır. İktidarın siyasî reformları ve demokratikleşme faaliyetlerinin ise mevcut kadrosuyla yine aynı sonucu vereceği, hiçbir şeyin değişmeyeceği ve sonuçta diğer ülkeler tarafından eleştirileceği, gülünç duruma düşüleceği, gibi iddialarla iktidarın okur/seçmen gözünde olumsuz anlamda yeniden inşası hedeflenmektedir.

Sözcük Seçimleri: Metinde, siyasî iktidarın halkı, elit olanlar dışındakilerinin toplamı anlamlarına gelen “**yığın**” olarak gördüğünü iddia etmektedir. Bu sözcükle siyasî iktidarın halka değer vermediği yan anlamını da ifade etmektedir.

*Nazarbayev’e verilen yüzde 95 oy’un, seçmenlerin yüzde 89 katılmasının iğnenin ucu kadar değeri yoktur. Bütün halk bu seçimde Nazarbayev’in zafer kazanacağını zaten biliyordu. Bu sebeple onun faydasından çok zararı oldu. Bunu Kazak dünyası aslında “Genelin desteklemesi değil, **yalakalık yarışının zaferi**” diye değerlendirdi. Bunu sadece Nazarbayev değil, beşikteki çocuk da biliyor, anlıyor.*

Metinde, seçim sonucunun herkes tarafından önceden bilindiği iddiasıyla ve seçim sonucunu “**yalakalık yarışının zaferi**” olarak argo sözcüklerle ifade edilmesiyle okuru/seçmeni hem seçim hem de iktidar yapılanması hakkında bir kez daha düşündürtmeyi hedeflemiştir. Seçim sonucunun önceden belli olması iddiası ile de seçimin meşru olmadığı fikri desteklenmiştir.

Retorik:

*Nazarbayev’in başına bir iş gelse, önce onu karalayacak, ondan vazgeçecek “Nur Otan” Partisinin kendisi. Çünkü onların kaybedecekleri var, kaybetmemek için hayatta kalmaya muhtaçlar. Genel Nur Otan Partisi’nin güvensizliğinin esası şudur, onun üyelerinin birinci amacı, kendi çıkarları ve haklarıdır. Bu adamların çoğunluğu “**Kimin darısı pişse, onun tavuğu**” olup iktidar partiye giren insanlar.*

Metinde, Nur Otan iktidar Partisi’nde olanların ilk düşündükleri şeyin kendi çıkar ve hakları olduğu iddiasıyla güvenilmez oldukları iddiasını “**kimin darısı pişse, onun tavuğu olmak**” deyimiyle anlam bakımından kuvvetlendirmiştir. Bu iddia, siyasî iktidar partisi olan Nur Otan üyelerinin/onların olumsuz sunumu stratejisine uygun olup, N.

Nazarbayev'i çıkarları olduğu için desteklediklerini ima etmekte ve seçmenin gözünde parti üyelerinin imajını sarmayı hedeflemektedir.

Padişahın düşmanı yüzüne söyleyen değil, sırrı içine gizleyen yalakalardır. Eski bilgiler boşuna “at hediye eden Danaylılardan kork” (At sıylağan danaylıktardan korık) diye boşuna söylemişler.

“At hediye eden Danaylılardan kork (At sıylağan danaylıktardan korık)” ifadesi ile Troya olayı hatırlatılmakta ve Nazarbayev çevresindekilere dikkat etmesi konusunda uyarılmaktadır. Metinde okur/seçmenin egemen olana dair inanç ve değerlerini sorgulatmaya yönelik bir strateji ortaya konmuştur. Bu da siyasî iktidarın imajını zedelemeyi amaçlamaktadır. Aynı zamanda öteki sunumunda N. Nazarbayev taraftarlarının “yalakalar/jaramsaktar” olarak adlandırılması onu destekleyenlerin samimiyetsizliğini de ima etmektedir.

Metinde N. Nazarbayev'in siyasî kişiliğinin olumsuz sunumu yapılarak, siyasî imajı yıpratılmaya çalışılmıştır. N. Nazarbayev'in halkı yığın olarak gördüğünün açıklamasının ardından halka “mızızlanmayın, çalışın” demesi ve halkın ona boyun eğmesi eleştirilmiştir. Böylelikle metinde N. Nazarbayev için yer alan “Yüreğini kibir zehri kaplamış gibi görünüyor” ifadesiyle **kibirli bir lider olduğu**, kaplamış ifadesi ile de bunun derecesinin artmış olduğu ima edilmiştir. Metin boyunca N. Nazarbayev'in adaletten uzak, kibirli ve halkı hor gören, seçimleri hakkıyla kazanmayan bir lider olarak sunulması, onun gücünün meşru olmadığını dile getirmeye yönelik ve halka ona güvenmemesi gerektiğine yönelik ikna stratejisi olarak görülmektedir.

6.3.3. 2011 Yılı Metinlerindeki İktidar ve Muhalif Söylemlerin Değerlendirilmesi

Kazakistan Cumhuriyeti'nde 3 Nisan 2011'de üçüncü kez Cumhurbaşkanlığı seçimi gerçekleşmiştir. Bu dönemde, örnekleme alınan süreçte, *Egemen Qazaqstan*

gazetesinde seçimle ilgili 86 haber, *Jas Alas* gazetesinde 37 haber bulunmaktadır. Muhalefeti temsil eden gazetede seçim ile ilgili haber metni sayısının az olmasına rağmen, söylemler aracılığıyla ideolojik bir mücadele alanının oluşturulduğu görülmüştür. Bu dönemde, *Jas Alas*'ta 2005 seçim sonrasında özellikle dile getirilen, ülkede “demokrasinin olmadığı” ve bu seçim döneminde artık demokrasi beklentisinin kalmadığı yönündeki iddia ve görüşlerdir. Seçim öncesinde gerçekleşen muhalefetin seçimi boykot çağrısının ardından siyasî iktidarın seçime katılımı arttırmaya yönelik kampanyaları başlamıştır. Seçimden önce Cumhurbaşkanlığına adaylık için önkoşul olarak yapılan dil imtihanını geçemediği ve 91 bin imza toplama zorunluluğuna uymadığı için pek çok adayın başvurusu kabul edilmemiştir. Bu döneme ait haber metinlerinde *Egemen Qazaqstan* tarafından Nazarbayev'in gücünün yeniden üretimine katkı sağlanmıştır. Söylemlerinde ideolojik kareye (*ideological square*) uygun olarak, 1. kenarı oluşturan “kendileri hakkında olumlu şeylerin vurgulanması”, “kendileri hakkında olumsuz şeylerin vurgulanmaması” ve “Onlar hakkında olumlu şeylerin vurgulanmaması” stratejisi açıkça görülmektedir. Bu ideolojik söylem stratejisi her iki gazetenin haber seçiminden, başlığından itibaren metinlerinde açık şekilde yer almaktadır. Gazetenin metinlerinde en çok ikna ve inandırmaya yönelik söylem stratejisi kullanılmıştır. Siyasî iktidarın ideolojik iknası kendi gücünü meşrulaştırmaya yöneliktir. Diğer yandan siyasî iktidarın kaynağını millete dayandırma mücadelesi verdiği görülmektedir. Halkın seçime katılımının yüksek olduğunun sürekli tekrarlanması, bunun abartılı ifadelerle sunulması seçimin meşruiyetini sağlamaya yöneliktir.

Seçim öncesinde her iki gazeteye ait metinlerde dikkat çeken nokta, demokrasinin gereği olarak cumhurbaşkanının kim olacağına dair bir tartışma yapılmamış olmasıdır. Gerçek bir rekabet ortamının olmadığı bu dönemde, hem siyasî iktidar hem muhalefet bu seçimde yine N. Nazarbayev'in seçileceğinden emindir. Metinlerde, bunun muhalefetin güçsüzlüğünden kaynaklandığı dile getirilmiştir. *Egemen Qazaqistan*'da kimse N.

konumlandırılmıştır. Bununla birlikte diğer adayların gerçek aday olmadıklarına inanılarak, seçimi meşru kılmak için seçime katıldıkları iddiasıyla, Nazarbayev’in gerçek rakiplerine fırsat tanımadığı ifade edilerek Nazarbayev’in sahip olduğu gücü/ otoritesi zayıflatılmaya çalışılmıştır.

Şekil 5: 2011 Yılına Ait *Egemen Qazaqstan* Gazetesindeki Metinlerin Kelime Bulutu

Jas Alaş gazetesinde de *Egemen Qazaqstan*'dakine benzer şekilde öne çıkan kelime seçimdir. Bu da tüm tartışmaların seçim etrafında şekillendiğini göstermektedir. Ayrıca bu sonuç seçim üzerinden iki farklı ideolojiyi ve mevcut siyasî durumu ortaya koymaktadır. Ancak *Jas Alaş* metinlerinde özellikle seçimin erkene alınması eleştirilirken, seçim boykot edilmiş ve tüm metinlerde seçim olayı olumsuz ele alınmış ve “*adil seçim*” talebi öne çıkmıştır. Seçime dair yapılan tartışmaların hedefinde ise N. Nazarbayev'in sahip olduğu gücün ve bu gücün kötüye kullanılmasını göstermek olduğu belirlenmiştir. Gazetenin bu döneme ait seçim öncesi metinlerinde halkın seçime katılmaması yönündeki manipülasyonu açıkça görülmektedir.

Tablo 8: 2011 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri *Egemen Qazaqstan* Gazetesi Haber Metinlerindeki Anahtar Kelimeler

Haberin başlığı	Seçim	Seçmen	Adaylar
Kampanya Açık ve Adil Geçti. (01.04.2011)	Haber metnine göre, resmî olarak seçimin yasalara uygun geçmesi beklenmektedir.	Seçim öncesi kampanya göstermiştir ki halkın büyük bir çoğunluğu N. Nazarbayev'i desteklemektedir.	Bu haberde adı zikredilen tek aday N. Nazarbayev'in seçim öncesi propagandası açık yürütülmüştür, kampanya adil şekilde yürütülmüştür ve yasalara uygun olduğu özellikle vurgulanmıştır.
Doğru Seçim Yanıltmayacak (01.04.2011)	Analizi yapılan haber metnine göre, oy vermek her Kazakistanlının görevidir. Seçim demek, tek kişiyi (N. Nazarbayev'i) desteklemek ve birlik olmak demektir.	Kazakistan'da geçmişte zor zamanlar yaşanmıştır, bunlar geride kalmıştır, Kazakistan şu an huzurludur ve bunun devamı için seçmen oy vererek memleketin kaderini belirler ama hata yapmamalıdır. Bunun için de tek kişiye oy vermelidir. Buluşmalara 10 bin civarında insan katılmıştır ve bunların hepsi N. Nazarbayev'i desteklediklerini bildirmişlerdir.	Cumhurbaşkanlığına aday Nursultan Nazarbayev, toplantının yapıldığı sözü geçen bu üretim bölgesine ayrıca dikkat etmektedir. Bu yüzden, bölge halkının seçimde N. Nazarbayev'i destekleyeceğine inanılmaktadır. Toplantıya katılan 10 bin kadar insan, cumhurbaşkanlığı seçiminde Nursultan Nazarbayev'in adaylığını

			destekleyeceklerini bildirmişlerdir. Bu metinde adı geçen tek aday N. Nazarbayev'dir ve onun açık propagandası yapılmıştır.
Bizim Halk Böyle! Bizim Er Böyle! (04.04.2011)	Metne göre, seçim sonucu büyük bir olaydır.	Seçmen, seçime katılmak için özel gayret gösteren gençlerdir.	Diğer adayların adları geçmemektedir. Seçim sonucunda kazanan N. Nazarbayev, seçmenlerin yüzde 95 oy oranı ile desteklediği ve dünyada başka bir örneği olmayan tek otoritedir.
Halk Kendi Seçimini Yaptı. (05.04.2011)	Haber metnine göre seçimin sonucu siyasî bir zaferdir.	Bu seçimde, seçmen N. Nazarbayev'e tam destek vermiştir.	Haber metninde, seçime katılan diğer adaylara yer verilmemiştir. Adı zikredilen tek aday N. Nazarbayev olup "O Ulus lideridir" ve "dünyanın kabul ettiği büyük siyasetçi" olarak yüceltilerek sunulmuştur.
Kazakistan, Örnek Almaya Layık Bir Ülke (05.04.2011)	Bu metinde seçim olumlu değerlendirilmiş ve okurun iknası için güvenilir kaynak sayılabilecek gözlemcilerin yorumlarına yer verilmiştir. Egemen söylemde seçim sonrasında devam eden <i>seçimin adil ve demokratik şartlarda gerçekleştiğinin</i> kanıtlanmasına yönelik çabası bu haberde de devam etmektedir.	Halk, seçime yüksek katılım sağlamıştır ve mevcut durumdan, seçmen gelişmelerden memnun olduğu için N. Nazarbayev'i desteklemiştir.	Metinde adı geçen tek aday N. Nazarbayev'dir. Seçim sonucu, Kazakistanlıların bugünde ulaştığı başarılarına değer verdiğini, onu bundan sonra Nursultan Nazarbayev'in başkanlığıyla devam edeceğini göstermiştir.
Yüksek Değerlendirildi (04.04.2011)	Haber metninden, seçim öncesi kampanyaların adil yürütüldüğü, seçimin halkın katılımıyla yasal ve demokratik geçtiği sonucunu çıkartmak mümkündür. Seçim	Halk seçim sürecine ve mevcut sisteme inanmış ve büyük bir çoğunluğu seçime katılmıştır.	N. Nazarbayev "açık üstünlükle" seçimi kazanmıştır. Diğer adaylar da N. Nazarbayev'in bu zaferinden memnundurlar, onun bu sonucu hakkettiğini

	sonucu olumlu değerlendirilmektedir.		düşündükleri yönünde açıklamada bulunmuşlardır.
Ulus Liderinin Zaferi Halkın Birliğinin Zaferi! (04.04.2011)	Seçim, tüm hava muhalefetlerine rağmen seçmenin yoğun katılımıyla gerçekleşmiştir. Seçime titizlikle hazırlanılmıştır. Seçime vatandaşların katılımı ve seçimin demokratik şartlara uygun olması sebebiyle seçime katılan gözlemcilerin de değerlendirmeleri olumlu olmuştur.	Seçime katılan seçmen profili çok geniştir, genç yaşlı her yaştan ve farklı meslek gruplarından birçok vatandaş katılmıştır. Seçmen oy vermenin sorumluluğunu bilmektedir ve geleceğe umutla bakarak ve keyifli bir şekilde seçime katılmıştır.	Metinde, seçime katılan tüm adaylar olumlu sunulmuştur: Cumhurbaşkanlığına aday Jambıl Ahmetbekov “...<i>, herşeyden önce, bizim ülkemizin gelişmeye doğru yöneldiği görünüyor</i>” şeklinde yaptığı açıklamada ülkenin hâinden memnuniyetini dile getirmiştir Cumhurbaşkanlığına aday Gani Kasimov, seçimden önce elinden geldiğini yaptığını belirtmiştir. Yaptığı açıklamada, seçim öncesi kampanyanın adil olduğunu belirtmiştir. Bir diğer aday Mels Elevsizov oy verme sırasında “<i>Seçim kampanyası, aslında bir yarışmadır. Kazanan bellidir. O, Nursultan Aбиşoğlu Nazarbayev’dir. Ona oy vererek ben kazananla el sıkıştım, dedi Cumhurbaşkanlığı adayı. Böylece ben, halkın gerçek seçimine olan saygımı göstermede yeni bir gelenek başlattım diye düşünüyorum</i>” ifadeleriyle seçim sonucunun belli olduğunu ima ederek oyunu N. Nazarbayev’e verdiğini açıklamıştır. Bu hareketi ise metinde akılcı bir hareket olarak değerlendirilmiştir. Diğer adayların ifade ettiği gibi adayların hepsine eşit şartların

			sağlandığı vurgulanmıştır. Nursultan Aбиşoğlu’nun: “seçim sürecinin demokratik koşulları tamamıyla yerine getirdiğini söyledi. Cumhurbaşkanlığına aday olanların hepsine eşit koşullar (şartlar) yaratıldı. Onların tüm bölgeleri ziyaret edip seçmenlerle buluşmasına, kitle iletişim araçlarına eşit şekilde ulaşmasına imkân verildi. Onlar kendi fikir ve düşüncelerini halka tamamıyla iletebildi. O (Nursultan Nazarbayev), bununla birlikte dile getirilen bazı değerli fikirleri desteklemek gerekiyor dedi” ifadeleriyle tamamladığı konuşmasına yer verilmiştir. Böylece seçime katılan adayların N. Nazarbayev’in açıklamalarıyla paralel olarak seçimin demokrasiye uygun şartlarda gerçekleştiği vurgulanmıştır.
Böyle Seçimi Daha Önce Görmedik (09.04.2011)	Metne göre, seçim olumlu geçmiştir, yasaya aykırı bir durum söz konusu değildir. Rus gözlemciler seçimi olumlu değerlendirmişlerdir.	Halk, oy vermenin sorumluluğuyla seçimini yapmıştır.	Haber metninde hiçbir adayın adı geçmemektedir.
Günün Sevindiği Halkın İnandığı Büyük An (09.04.2011)	Haber metninde, seçim olumlu geçmiştir, sonucunda oluşan mutluluğa başkent havası da eşlik etmektedir.	Seçmen, N. Nazarbayev’e destek vererek onu yüceltmıştır	Bu metinde seçimin galibi olan N. Nazarbayev’e yer verilmiştir. Nazarbayev hem Kazakistan halkına hem de başkente çokça hizmet etmiştir. Kazak halkının kaderidir.

			Bilgedir, liderdir, halkın çocuğudur.
İstikrarın Dayanağı Barış (16.04.2011)	Metne göre seçime yüksek katılım olmuştur ve seçim “fenomen” olarak değerlendirilmiştir.	Metinde seçmen, Kazak halkıdır ve büyük bir bölümü seçime katılmıştır. Seçime katılan halk kahraman olarak nitelendirilmiştir. Seçmenlerin yüzde doksanından fazlası tek kişiye, yani N. Nazarbayev’e oy vermiştir. Farklı etnik gruplardan olanlar da onu desteklemiştir	Haberde adı zikredilen tek aday, seçimin kazananı olan N. Nazarbayev’dir. Onun bağımsızlık yıllarındaki rolü hatırlatılarak; bu seçimde üstünlük sağlayarak seçimi kazanması zafer olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca N. Nazarbayev Kazakistan’ın dünyaya tarafından tanınmasında önemli bir role sahiptir.

Tablo 9: 2011 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri *Jas Alaş* Gazetesi Haber

Metinlerindeki Anahtar Kelimeler

Haberin başlığı	Seçim	Seçmen	Adaylar
Adaylara Bakarak, Galip Olanı Tanırsın (22.02.2011)	Haber, erken seçimin seçim yasasına müdahale edilmesiyle mümkün olacağını ve iktidarın yetkisini kötüye kullandığı iddia edilmiş seçimin yasaya uygun olmadığı, aceleyle yapıldığı, uydurma bir şov olduğu, gerçek bir mücadele olmadığı, çünkü iktidara karşı muhalif olan 3 partinin de seçime katılmayacağını ilan ederek seçimi boykot ettiği ve Nazarbayev’in seçimi iktidarını uzatma yolu olarak gördüğünü iddia etmiştir.	Metinde yer verilen iddiaya göre iktidar halka, yani seçmene hesap vermemektedir.	Metinde, seçime katılmak için aday olmak isteyenler gerçek adaylar değildir, bu adaylar Nazarbayev’e denk değildir ve siyasî ağırlıkları yoktur. “Nazarbayev ile mücadele edecek gerçek siyasetçilerin yolu kapalıdır”. Ayrıca iktidar, seçimi 2 ay gibi kısa bir sürede yaparak diğer rakiplerine fırsat vermemiştir. Seçime

			katılan adaylar ise, “muhalafetim si (gerçek muhalif olmayan) partilerin adaylarıdır.
İktidarın Yüzündeki “Çıban” (15.03.2011)	Seçime dair, daha önce Nazarbayev’in danışmanı olan “Ertisbayev’in erken seçim olmayacak” sözü üzerine “Seçim nasıl olmadı? Halk için çok önemli mesele hakkında Nazarbayev’in kendisi neden açıklama yapmıyor?” Ertisbayev’in sözünün hiçbir değeri olmadığını biz de biliyoruz. Ancak Ertisbayev’in sözünün hiçbir değeri yok diye Rahat Aliyev’e de güvenemeyiz” açıklaması ile iktidarın seçim konusunda tutarlı davranmadığı ve hem iktidara hem de R. Aliyev’e güvenilmeyeceği konusunda okur/seçmeni yönlendirmektedir.	Haber metninde iddia edildiğine göre; “Bugüne kadarki seçim öncesi siyasî kampanyaları n hepsinin başında Aliyev’in kendisi...” vardır. Seçmen olan halk Cumhurbaşkanlığına aday olmak isteyen Aliyev hakkında gerçekleri bilmektedir ve “Altınbek Sarsenbayulı ile onun arkadaşların a yapılan komployla ilgili R. Aliyev’in “vekil kayınpeder” adlı kitabında yazdıklarına halk inanmıyor.” ifadesinden de anlaşılacağı gibi halk, Aliyev’e inanmamaktadır.	““Nazarbayev v –Ulus Lideri” ve “Hayatı boyunca cumhurbaşkanıdır. Nazarbayev’in siyasî rakiplerine bir bakın. Biri şarkıcı, ikincisi ekolog, üçüncüsü Komünist. Kazara Nazarbayev’in topladığı oy yüzde 91’i geçmezse, kalan adayların hepsi toplanıp oyunu “hediye edip” sınırı yüzde yüze tamamlaması mümkündür. Çünkü o “Ulus Lideri” ya...” Diğer adayların Nazarbayev’in sahip olduğu hak ve otorite karşısında hiç şanslarının olmadığı ve dolaylı yoldan ona denk olmadıkları ironik olarak ifade edilirken, alabilecekleri oyun Nazarbayev’den kalacak az bir miktar olacağı alaylı

			bir şekilde dile getirilmiştir.
Gözü Açık Olanın Kör İnancı (31.03.2011)	Metne göre, seçim sandığı bir kişinin (N. Nazarbayev'in) kontrolü altındadır ve bu sebeple seçim adil olamaz. Bu, N. Nazarbayev'in seçim sonuçlarını belirlediği imasını taşımaktadır.	Halk, iktidar tarafından üretilen söylemlere inanmaktadır, gözünü açmalı ve harekete geçmelidir. Adil seçim olmadığı için kendi başkanının seçmemektedir ve mevcut cumhurbaşkanının gideceği umuduyla tahammül etmektedir	N. Nazarbayev dışındaki adaylar N. Nazarbayev'in gerçek rakipleri değildirler "kukla adaylar" dır. N. Nazarbayev, devlettir, iktidarın kendisidir. Seçimlerde sürekli kazandığı için "sonsuz cumhurbaşkanıdır". Seçim öncesinde sadece onun propagandası yapılmaktadır. İktidar tutkusu yüzünden kendi hakimiyetini uzatmak için yasadışı davranmakta, gücünü kötüye kullanmaktadır. Yasayı değiştirerek, yasadışı hareket etmektedir.
"Seçime Gitmiyoruz" (31.03.2011)	Metne göre seçim; Saçma, gülünç, yasadışı, anayasaya uygun değildir, usulsüzlükler olacaktır. Seçime katılmak ahmaklıktır ve gerçek bir mücadelenin olmadığı seçimdir.	Metinde seçmen, seçime ve adaylara inanmamaktadır, muhalif görüşteki seçmenlerin seçime katılmayacakları dile getirilmiştir.	Metne göre diğer adaylar; iktidar yanlısıdır ve gerçek rakip değildirler. Ayrıca metinde, N. Nazarbayev ve siyasî iktidarın, yasayı kendi çıkarları için değiştirdiği ve mevcut iktidar olduğu sürece

			reformun, değişikliği mümkün olmadığı, ayrıca halkın Nazarbayev'in iktidarından tümüyle yorulduğu ifade edilerek, Nazarbayev'in halk tarafından da istenmediği dile getirilmiş, onun gücünün kötüye kullanarak iktidarını uzattığı ima edilmiştir.
Kazakistan Bir Adım İleri, İki Adım Geri Gitti ya da Seçime Verilen Not (05.04. 2011)	Metne göre seçim, gerçek bir seçim değil, "gösteridir", "komedidir", ciddi bir seçim değildir. Almatı'da seçime katılım az olmuş ama yüksek gibi gösterilmiştir. Katılım söylendiği gibi çok olmamıştır. Öğretmen ve doktorlara baskı yapılmıştır. Seçim adil geçmemiştir ve bunu kanıtlayan belgeler vardır. Seçim sonucunu otoritelerin baskısı değiştirmiştir. Seçim sonucu yüzde 15 ile 20 abartılmıştır. Seçimin sonucu aslında daha önceden beklendiği gibidir, seçmenleri şaşırtmamıştır	Yurttaki öğrenci gençler, devlet memurları, işçiler ve vatandaşlardır. Vatandaşlara idarî baskı yapılmış, seçmenler oy vermeye zorlanmıştır. Gençler de fikirlerini açıkça söylememektedirler. Merkez Seçim Kurulu, muhalefetin seçimi boykot ilan edilmesinden sonra halkı seçime davet etmiştir.	Metinde, Cumhurbaşkanı adaylarından Gani Kasimov, yüzde 1 oy almıştır ve bu gülünçtür. Ayrıca seçime katılan dört aday da iktidarın adamıdır. Kimin kazanacağı (N. Nazarbayev kastedilmektedir) önceden bellidir.
Kutsal Mangıstav'da ki Kutsal Olmayan Seçim Yapıldı (05.04 .2011)	Metne göre seçim gülünç/rezil bir gösteri olarak nitelendirilmekte ve usulsüzlüklerin yapılarak oyların çalındığı iddia edilmektedir. Bunun sorumlusu da iktidardakilere aittir.	Seçmenin oyu, inancı çalınmıştır. Korkuyla oy vermeye zorlanmışlardır çünkü siyasî iktidar	Cumhurbaşkanı'na adayların hiçbirinin ismi zikredilmemektedir. Ancak adaylıklarına

		tarafından işten çıkarılmakla tehdit edilmişlerdir.	inanılmamakta ve kendi iradelerinin olmadığı düşünülerek “oyuncak aday” olarak nitelendirilmektedirler. Bununla birlikte, seçimdeki tüm usulsüzlüklerin sorumlusu iktidar olarak sunulmuştur.
Afrika'dan Örnek Almayalım Diyorsa, Gerçek Demokrasiye Yol Versin (07.04.2011)	Seçime halkın inanmadığı, seçim iktidar tarafından adil olarak nitelendirilse de AGİT ve gelişmiş ülkeler tarafından olumlu değerlendirilmediği dile getirilmiştir.	Seçmen, siyasî iktidarın vaatlerine inanmamaktadır.	Metinde N. Nazarbayev dışındaki adaylara yer verilmezken, N. Nazarbayev için, ülkeye tek başına hükmettiği ve açıkça ifade edilmemiş olsa da onun iktidarına dair yapılan yorumlarla ülkede “hegemonya” kurduğu ima edilmektedir. N. Nazarbayev'i n, yönetimi bırakmadığı için ülkede demokrasiye izin vermediği, gücünü kötüye kullandığı, aslında halk tarafından sevilmediği halka boş vaatlerde bulunduğu, halkı kandırdığı iddia edilerek onun imajını olumsuz etkileyebilecek ifadeler yer verilmiştir.

Cumhurbaşkanlığı Seçimi Adil Geçmedi (07.04.2011)	Metinde, seçime ve siyasî iktidara dair pek çok olumsuz iddia yer almaktadır, metne göre; seçimde usulsüzlük yapılmıştır, iktidar halka saygı duymamaktadır	Vatandaşlar Anayasaya sahip çıkamamıştır, Nazarbayev'in vaatlerine inanmıştır, kendi seçimlerini yapamamışlardır, fikirlerini özgürce söyleyememişlerdir ve bir anlamda N. Nazarbayev'in otoriteye dönüşmesine sebep olmuşlardır. Ayrıca seçimde, seçime katılmayanların yerine oy verilmiştir. Böylece N. Nazarbayev'e oy verenlerin sayısı arttırılmıştır. Halkın, siyasî iktidarın otoritesine maruz kaldığı ima edilmiştir ve beş yıl daha N. Nazarbayev tarafından yönetilecektir açıklamasıyla hem siyasî iktidar, hem seçim hem de seçmen olumsuz sunulmuştur.	Metinde, sadece seçimi kazanan N. Nazarbayev'in adı geçmektedir. Metne göre, Nazarbayev için yasa çiğnenmiştir. Bir kişi onun adına birkaç kez oy vermiştir. N. Nazarbayev'in seçilmesi meşru değildir. N. Nazarbayev 20 yıldır iktidardır ve bu süreçte vaatlerini yerine getirmemiştir.
Bira İçerken Akla Gelen Proje (12.04.2011)	Adil geçmemiştir. Siyasî iktidarın, <i>Nur Otan</i> Partisi'nin baskısı altında gerçekleşmiştir. Seçimde mücadele söz konusu değildir ve "oyun" olarak nitelendirilmektedir. İktidar ve seçim komisyonu tarafından yasal gibi gösterilmeye çalışılmıştır ancak yasalar çiğnenmiş, usulsüzlükler yapılmıştır ve seçim demokratik taleplere uygun geçmemiştir	Halk, Seçim komisyonunun, iktidara bağlı olduğunun farkındadır.	Cumhurbaşkanlığına aday olan Mels Elevsizov ve Gani Kasimov'un Kazakçayı bilmedikleri iddia edilip, aday olmamaları gerektiği dile getirilmiştir.

			N. Nazarbayev ise cumhurbaşkanı olduğu için güce sahiptir ancak bu gücü kötüye kullanmış, yasadışı davranmıştır. Propaganda sürecinde muhalefete yayın hakkı tanımamıştır.
Siyasî Değişiklik Gerekli (21.04.2011)	Habere göre, seçimin sonucu önceden bellidir, tüm dünyanın gözünde gülünçtür, “yalakalık yarışı” olarak nitelendirilmiştir.	Halka iktidar tarafından yığın muamelesi yapılmaktadır. Halk, iktidarın “arsızlıkların a” ses çıkaramamaktadır. Halkın muhalefete ve siyasete olan inancı kalmamıştır. Halk, seçimden önce N. Nazarbayev’in kazanacağını zaten bilmektedir	Metinde, N. Nazarbayev dışındaki adayların ismi zikredilmemiştir. N. Nazarbayev yiyip, içmiş (görevini kötüye kullanmış)” ancak bundan dolayı suçlanmamıştır. Büyük siyasetçi olduğu gerçeği kabul edilmektedir. Tarihî misyonu vardır ama bunu gerçekleştirmek için çevresindekiler hakkında düşünmesi gerekmektedir. Çünkü partisindekiler kendi çıkarları için Nazarbayev’i desteklemektendirler. Ayrıca demokratikleştirme ve reform sözlerini itibarsızlaştırmıştır.

6.3.3.1.Seçim

Egemen Qazaqstan gazetesinin bu dönemdeki metinlerinde halkın bu seçimle “benzersiz oğlu Nursultan Nazarbayev’i yücelttiği” (EQ.29.04.2011) ifade edilmiştir. Bununla N. Nazarbayev’in rakibinin olmadığı ima edilmiş hem halk tarafından seçildiği vurgulanmış hem de halktan biri olduğu ön plana çıkarılmıştır. Ayrıca tekrar seçilmiş olmasının **halkın isteği olduğu** vurgusuyla N. Nazarbayev’in iktidarı meşrulaştırılmıştır. *Egemen* söylemi temsil eden bu gazete metinlerinde seçim öncesi kampanyası adil geçerken yapılan seçim de olumlu değerlendirilmiştir. Seçim sonucunun memnuniyetle karşılandığı coşkulu anlatımlarda bu sonuç “zafer” olarak nitelendirilmiştir. Metinlerde özellikle (muhaliflerin seçimi boykotuna karşı) halkın katılımının yüksek olduğu vurgulanırken, yasalara uygun ve demokratik şartlarda gerçekleştiği özellikle ve sıklıkla ifade edilerek, ön plana çıkarılmıştır. Siyasî iktidarı temsil eden gazetenin bu dönemdeki metinlerinde, seçim protestolarının görmezden gelindiği görülmektedir.

Egemen Qazaqstan’ın metinlerinde; “Seçim birlik olmanın göstergesi (01.04.2011), “Seçim halkın katılımıyla adil ve yasal geçmiştir” (04.04.2011), “Seçime titizlikle hazırlanılmıştır” (04.04.2011), “Seçim sonucu siyasî bir zaferdir” (05.04.2011), “Rus gözlemciler de seçimi olumlu değerlendirmişlerdir” (09.04.2011) şeklindeki ifadelerle ideolojik olarak “kendi kötü, olumsuz özellik ve eylemlerin gizlenmesi” stratejisine bağlı olarak, seçime hazırlık ve sonraki süreçte dair en ufak bir olumsuzluğun yer almadığı görülmektedir. Bu metinlerde, muhaliflerin iddiaları görmezden gelinmiştir.

Jas Alas metinlerinde bu seçim dönemi **rekabetin olmadığı**, seçimin demokrasinin değil, **otoritenin devamını sağlayan bir araç** olarak işlev gördüğü iddiaları ön plana çıkmıştır. *Egemen Qazaqistan*’da iddia edildiği gibi seçime katılımın çok olmadığını (JA. 05.04.2011), yönetici iktidarın “seçimi adil yaptık, her şey çok güzel oldu!” diye gururlandığını fakat AGİT ’in denetçilerinin seçimin demokrasiye uygun olmadığını açıkça belirttiklerini ve gelişmiş memleketlerin Kazakistan’daki

Cumhurbaşkanlığı seçimlerini yasal olarak kabul etmediğini (JA. 07.04.2011) ifade etmiştir. Haber kaynaklarına ve taraflarının açıklamalarına yer vererek bu iddiaların inandırıcılığı artırılmaya çalışılmıştır. Seçimdeki samimiyetsiz ve usulsüzlükler seçim için kullanılan “gülünç gösteri”, “oyuncak seçim”, “seçim gösterisi/oyunu” olarak tanımlanarak (JA.05.04.2011), (JA.05.04.2011) ve seçim sonucu iktidarın “zafer” nitelenmesine telmihle “yalakalık yarışının zaferi” olarak argo ifade ve imalı bir biçimde sunulmuştur. Böylelikle hemen bütün metinlerde seçimin meşru olmadığı iddia edilmiştir. Seçimden sonra ise “basın yayın organlarında yer alan haberlerin niteliği; bu haberlere ayrılan yer, atılan manşet, kullanılan dil yoluyla ayrıca ilgi ve öfke uyandırıcı diğer yöntemlerle daha açık ve çarpıcı biçimde yansıtılır” (Herman, Chomsky 1999:96) bilgisine paralel olarak gazetede bu seçim döneminde “Ölü seçim”, “Derin depresyon”, “Rahmetliler listesine giren seçim” gibi başlıklar kullanılarak seçim olayı ve sonucu daha dramatik hâle getirilmiştir. Bu dönemde çalışmanın dışında kalan haber metinlerinde de, seçim öncesi hazırlık sürecinden sonrasına kadar “seçimin adil olmadığına” dair iddiaların çokluğu ile birlikte özellikle iddiaları destekleyebilmek ve iknayı sağlayabilmek için AGİT ve Batı basınındaki açıklamalara yer verilmiştir.²¹⁴

Siyasî iktidarın seçimin adil, açık demokrasiye uygun geçtiği açıklamalarına karşı *Jas Alaş*’ da muhalefetin önde gelen isimlerinin seçim değerlendirmelerine yer vermiştir. Buna göre, diğer adayların oyuncak olduğu, dördünün de iktidarın insanı olduğu, seçim öncesi kimin kazanacağını zaten belli olduğu, insanlara zorla oy kullandırıldığı, seçim sırasında yasadışı faaliyetlerin olduğu, seçimin yasal olmadığı, sadece bir gösteriden ibaret olduğu, seçime yüksek katılımın iktidarın baskısı sebebiyle gerçekleştiği iddia edilmiştir. Bu iddialar **siyasî iktidarın gücünü kötüye kullandığı ve gücünün meşru olmadığı** iması taşımaktadır. Aynı zamanda bu dönemde yürütülen siyasî kampanya

²¹⁴ *Jas Alaş* 04.03.2011 “Burmalangan saylaw ädil ötövşî me edi?, *Jas Alaş* 11.01.2011 “Qazaqstanda eş uwakıtta ädil saylaw etpegen”) vb.

“komediye” benzetilerek söylem ile sembolleştirilmiş ve göstergeye dönüşmüştür. Seçim ciddiye alınmayan bir temsil olarak sunulmuştur. Gazetenin bu dönemki metinlerinde siyasî iktidar açık ve sert biçimde eleştirilirken, seçim süreci hakkında art arda gelen itham ve iddialar göze çarpmaktadır. Tüm bunlar seçimin meşruiyetini ve ülkedeki demokrasi anlayışını sorgulamaya yöneliktir ideolojik olarak ulaşılmak istenen değer “adalet” olduğu söylemlerde açıkça ifade edilmiştir.

Jas Alaş’ın örnekleme alınan bu dönemki haber metinlerinde, seçimin tanımını şu şekilde yaparak muhalif konumunu ortaya koymuştur: “Seçim, iktidarı oldukça çok elde tutmanın bir yöntemi” (JA.07.04.2011), “Bu seçim bize siyasî sistemin şıfası olmayan hastalığını (ayıqqas dertke şaldıqqanın) bir kere daha gösterdi. Bu bütün sistemin bir kişiye bağlanması ile bir kişinin o sisteme bağlılığı. Böyle siyasî sistemin birinci sıraya istikrarlılığı koymayacağı, kendi gücünü nasıl olursa olsun yasallaştırmayı koyacağı açıktır” (JA.07.04.2011) sözleri ile Nazarbayev’in otoritesini ve iktidarın en temel ideolojilerinden biri olan “istikrarı” tartışmaktadır. Böylece metinde bir yandan seçim tanımı üzerinden siyasî sistemin eleştirisi yapılırken, diğer yandan bunun Nazarbayev’e bağlı olan siyasî iktidarın gücünü yasallaştırmanın bir yolu olduğu ima edilmiştir. Dolayısıyla muhalif söylemde “istikrar” iddia edildiği gibi birlik, uyum ve düzen değil, N. Nazarbayev ve etrafında kurulan siyasî sistemin, oluşturulan meşruiyet dışı konjonktürün devamlılığı anlamına gelmiştir. Seçimin konu edildiği bu dönemin hemen tüm metinlerinde N. Nazarbayev’in sahip olduğu güce karşı direniş görülmektedir. Metinlerin derin yapısında, ülkede gerçekleşen seçimin de N. Nazarbayev’e hizmet ettiği iddiası bulunmaktadır. Ayrıca seçimden sonra, çok sayıdaki alıntı göze çarpmaktadır. Bu da muhaliflerin, bu olumsuzlukları sadece kendilerinin dile getirmediği, dışarıdan bakıldığında da görünenin bu olduğu yönündeki iddialarını kanıtlama çabasıdır:

“Uluslararası organizasyonlardan gelen gözlemciler doğaya bakıp gezen turistler gibi mutluydu” (JA.05.04.2011) ifadesiyle gözlemcilerin asıl işlerini yapmayarak

gezdikleri iddia edilmiştir. “*Gelişmiş memleketler Kazakistan’daki cumhurbaşkanlığı seçimini yasal olarak kabul etmiyorlar*” (EQ.07.04.2011) denilerek seçimin meşru olmadığı ve gelişmiş ülkeler tarafından da bunun onaylandığı ifade edilmiştir. Bu iddiaların inandırıcılığını sağlamak amacıyla gazetenin bu konuda iddialarını destekleyen alıntılara yer verilerek onların sözleri başlığa taşınmıştır. Batı medyasında yer alan haberlerden dikkat çeken örnekler alınarak “*Batı Medyası “Cumhurbaşkanının kurduğu sistem çıkmaza girdi dedi*” (EQ.12.04.2011), Kazakistan’ın “*geleneksel yalan seçimi*”, “*yalan demokrasi*” söylemlerine yer verilerek, seçimin siyasî iktidarın iddia ettiği gibi meşru ve adil olmadığı kanıtlanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte yine siyasî iktidarın iddia ettiği gibi seçime katılımın çok olmadığı, katılanların da korku ve baskıyla oy vermek zorunda bırakıldığı, yönetici iktidarın “*seçimi adil yaptık, her şey çok güzel oldu*” diye gururlandığı, fakat AGİT denetçilerinin seçimin demokrasiye uygun olmadığını açıkça söyledikleri ve gelişmiş memleketlerin Kazakistan’daki Cumhurbaşkanlığı seçimlerini yasal kabul etmedikleri (JA. 07.04.2011) ifade edilerek, muhalif basının kendi inancına uygun alıntılarla metinlerdeki iddialar, iknaya çevrilmeye çalışılmıştır.

Jas Alaş metinlerinde seçimin erkene alınmasının da yasalara uygun olmadığı ifade edilerek bu konuda da siyasî iktidarın gücünü kötüye kullandığı iddia edilmiştir. Bu dönemde gerçekleşen seçim muhaliflere göre yasal değildir. “*Seçimden önce sonuçları belli*” (31.03.2011), “*Seçime katılmak ahmaklıktır*” (31.03.2011) gibi söylemlerle muhalefetin boykot çağrısı desteklenerek örtük olarak okur/seçmen yönlendirilmeye çalışılmıştır. “*Seçim gülünç bir gösteridir*” (05. 04.2011), “*Ezberlenmiş gösteridir*” (JA. 05.04.2011), “*Seçim rezalettir, oylar çalınmıştır*” (05.04.2011), “*AGİT seçimi olumsuz değerlendirmiştir*” (07.04.2011) “*Siyasî iktidar halka saygı duymamaktadır*” (07.04.2011), “*Seçim oyundur*” (12.04.2011), “*Yalakalık yarışıdır*” (21.04.2011) gibi ifadelerde yer verdikleri iddialarla, seçim öncesinde manipülasyon uygulanmış, seçim sonrasında ise seçimin meşruiyeti sorgulanarak, aslında gerçek bir seçim yapılmadığı,

seçime dair her şeyin siyasî iktidar tarafından planlandığı iddia edilmiştir. Tüm bu söylemlerle, seçimde usulsüzlük yapıldığı düşünülerek N. Nazarbayev'in seçimi hakkıyla kazanmış olduğuna inanılmayarak seçim sonucu reddedilmiştir.

6.3.3.2. Seçmen

Egemen Qazaqstan gazetesinin bu döneme ait metnindeki söylemlerde seçmenler merkeze alınmış, **seçmen katılımı** ön plana çıkarılmıştır. Muhaliflerin iddialarının aksine, “*halk istedi*”, “*halkın seçtiği lider*” vurgusuyla seçimin demokratik şartlarda gerçekleştiği vurgulanmıştır. Metinlerdeki imalarda halkın N. Nazarbayev'i istediği, ona bağlı olduğu ve bunun da seçim sonucundan görüldüğü ifade edilmektedir. Metinlerde seçim öncesi kampanyalardan da belli olduğu gibi, **halk N. Nazarbayev' e destek vermiş, onun etrafında birleşmiştir** ve N. Nazarbayev' e oy verenler yarına umutla bakmaktadır. Böylece metinlerde muhaliflerin iddiaları görmezden gelinerek, tüm olumsuzluklar ve bu iddialar inkâr edilmiştir.

Diğer yandan *Jas Alas*'ın bu dönemde seçmen konusundaki iddiası, siyasî iktidarın halkı “*köle*” ya da “*yığın*” olarak değersiz gördüğü, halkın gerçekten ne istediğinden haberi olmadığı (JA. 31.03.2011) yönündedir. Metinlerde ifade edildiği gibi halktan uzak olan siyasî iktidarın, seçimden önce halka ve özellikle devlet memurlarına, öğretmenlere ve doktorlara baskı yaptığı ve sonucun beklenilen gibi olduğu (JA.05.04.2011) iddia edilmiştir. Bu iddialarla **siyasî iktidarın seçimde gücünü kötüye kullandığı** inancı vurgulanmıştır. Böylelikle seçim öncesinde seçime katılımı azaltmak için verilen mücadele, seçim sonrasında seçimin yasal olmadığına ikna etmek için devam etmiştir. Muhalifler, seçmenin siyasî iktidarla ilişkisi irdelenirken onlara göre, seçmen güçve baskıya boyun eğen/rıza gösteren yönetilenler olarak sunulmaktadır. Ülkede gerçekleşen üçüncü Cumhurbaşkanlığı seçiminde yine N. Nazarbayev'in yüksek oy oranıyla seçimi kazanmasına karşılık, halk da Nazarbayev'in otoritesine boyun eğdiği,

baskısına ve usulsüzlüklere göz yumduğu ve pasif olduğu için eleştirilmiştir. Böylelikle metinlerde manipölasyon stratejisiyle N. Nazarbayev karşıtlığı yaratılmaya çalışıldığı görülmektedir.

6.3.3.3. Adaylar

Nursultan Nazarbayev	%95,5
Gani Kasimov	%1,94
Mels Elevsizov	%1,15
Jambıl Ahmetbekov	%1,36

Kaynak:https://www.azattyq.org/a/kazakhstan_candidates_of_president_elections/26855747.html

Egemen Qazaqstan'ın bu dönemki metinlerinde adı geçen tek aday N. Nazarbayev'dir. Metinlerde onun çalışmaya devam ettiği, başarılı, halkın desteğini alan bir lider olduğu sıklıkla ifade edilerek propagandası yapılmıştır. Aynı zamanda halktan biri olduğu özellikle vurgulanarak, halkın ihtiyaçlarını anlayabileceği ve halk için çalışmaya devam ettiği imasıyla olumlu değeri artırılmaya çalışılmıştır. Gazetede, N. Nazarbayev dışındaki adayların **görmezden gelindiği**, eleştirileri bertaraf etmek için bu adaylara sınırlı sayıda haberde yer verildiği görülmektedir. Bu haberlerde sadece onların konuşmalarından tarafsız alıntılar yapılmıştır. Sonuç olarak, N. Nazarbayev ülkedeki tüm olumlu olaylarda aktif aktör olarak sunulurken, diğer adaylar sadece seçime katılan aday olmaktan ileriye gidememiş ve pasifleştirilmiştir.

Seçimin ardından, diğer adayların seçimle ilgili memnuniyetlerini bildiren ve N. Nazarbayev'in üstünlüğünü kabul eden açıklamalarına yer verilmiştir. Bu dönemde M. Elevsizov'un kendi oyunu N. Nazarbayev'e vermiş olması tartışma yaratmıştır. Tüm bunlar muhaliflerin diğer adayların N. Nazarbayev'in gerçek rakibi olmadıkları iddialarını doğrular niteliktedir.

Jas Alaş'ta Cumhurbaşkanlığına aday olanlar ciddiye alınmazken N. Nazarbayev'in sahip olduğu statü/otorite eleştirilmiş, gücünün meşruiyeti sorgulanmıştır. Bu dönemde bu eleştirinin geçmiş dönemlere göre alaylı ve imalı olduğu göze çarpmaktadır. N. Nazarbayev için kullanılan “*ana aday*” söylemi, N. Nazarbayev'in tekrar seçimlere katılmış olmasından duyulan rahatsızlığı ima etmektedir. Gazetenin bu döneme ait metinlerinde **diğer adayların N. Nazarbayev'e rakip değil ortak, taraftar oldukları** iddia edilmiştir. Bu fikirleri sözcük seçimlerine de yansıtılarak diğer adayların adaylıklarının sahte olduğu iddiasıyla onlar için “*oyuncak*” sözcüğü tercih edilerek, adaylıklarına inanılmamıştır. Bu döneme ait metinlerdeki bu iddiaların, kimin “*ortağı*”, “*taraftarı*”, “*oyuncağı*” sorularının hepsinin cevabı N. Nazarbayev'i işaret etmektedir. Ayı zamanda N. Nazarbayev'in sahip olduğu egemenliğin hegemonik güç olduğu imalarıyla birlikte ülkedeki siyasî düzenin de açıkça eleştirisi yapılmıştır.

Onun dışındaki adayların prestijlerini sarmaya yönelik strateji belirlenmiş ve halkın seçimine layık olmadıkları ifade edilmiştir. Bu adayların hükümete alternatif bir program sunmadıkları, hükümeti eleştirmedikleri ve siyasî olarak fikir üretmedikleri için eleştirilmişlerdir. N. Nazarbayev'in ise sadece adaylığı değil, “önce ekonomi, sonra politika” siyaseti ve buna bağlı faaliyetleri de eleştirilmiştir. Ayrıca “*baş aday, sevimli ülke lideri, tahttan inmeyen*” gibi ironik ifade ve alaylı imayla otoritesi sarsılmaya çalışılmıştır. Metinlerde yeri geldikçe ülkedeki siyasal gücün sadece N. Nazarbayev'in elinde bulunduğu ifade edilerek N. Nazarbayev'in imajı zedelenmeye ve ona dair algının değiştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Özellikle muhalefetin Nazarbayev'e karşı çıkmaya gücü yetmiyor iddiasıyla onun sahip olduğu gücün her şeyin üstünde olduğu ifade edilirken, söylemler aracılığıyla bu güce karşı konulmaya çalışılmıştır.

Muhalef söylem üreten *Jas Alaş* gazetesinin bu dönemki metinlerinde tutum ve ideolojisini **ideolojik kare** stratejisine uygun şekilde aktardığı görülmektedir. Tüm bu örneklerde “ötekileştirilen N. Nazarbayev ve siyasî iktidarın kötü, olumsuz özellik ve

eylemlerinin vurgulandığı”, muhalefetin “kendilerinin kötü, olumsuz özellik ve eylemlerin gizlendiği” ve “N. Nazarbayev ve siyasî iktidarın iyi, olumu, başarılı özellik ve eylemlerinin göz ardı edildiği” görülmüştür.

6.4. KAZAKİSTAN’DA 2015 YILI CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİM DÖNEMİ ARDALAN BİLGİSİ

Kazakistan Cumhuriyeti’nde 2016 yılında yapılması gereken Cumhurbaşkanlığı seçimi, o yıl parlamento seçimiyle çakıştığından ve Anayasaya göre aynı yıl iki seçimin mümkün olamayacağından (1 Mart 1995’te N. Nazarbayev tarafından kurulmuş olan) Kazakistan Halk Asamblesi tarafından 14 Şubat 2015 için erken seçim teklifinde bulunulmuştur. Ülkedeki pek çok siyasî parti ve halk dernekleri tarafından bu girişim onaylanmıştır.²¹⁵ Bunun sonucunda Kazakistan Cumhurbaşkanı 25 Şubat tarihinde, 26 Nisan’da erken seçim yapılacağını ilan etmiştir. Seçime 27 kişi başvurmuş, bunların 15’i devlet dilini yeterli seviyede bilmedikleri için elenmiştir (AGİT raporu, <https://www.osce.org/files/f/documents/5/1/151476.pdf>). 26 Nisan 2015’te gerçekleşen seçim 37 ülkeden 1026 gözlemci tarafından izlenmiş, seçime halkın %95.11’i katılmıştır (Aytjanova 30.04.2015).

Nursultan Nazarbayev’in halefinin kim olacağını tartışıldığı bu dönemde yapılan erken seçim Kazakistan’ın kurucu Cumhurbaşkanı olan N. Nazarbayev’in katıldığı son seçim olma özelliğini de taşımaktadır. 2014’te Kasım ayında krize karşı “Nurlu Yol” adlı ekonomik plan ile devamında sürdürdüğü Kazakistan’ın dünyanın en rekabetçi 30 ülkesinden biri olması hedefine yönelik Nazarbayev’in 2015’teki seçim programını, 5 kurumsal reform oluşturmuştur. Bu reformlar; hukukun üstünlüğü, sanayileşme, güçlü ve istikrarlı ekonomi, birlik ve beraberlik, profesyonel devlet mekanizmasını kurma temelinde şekillenmiştir. Seçim sonucu da, bu programın halk tarafından desteklendiğini göstermiştir (Kasimbekov, Moldagarinov 2015: 199; Duysenova 22.12.2016). 2015 Cumhurbaşkanlığı seçiminde aday olan bir diğer isim Eski Ulaştırma Bakanı ve

²¹⁵ Seçimin erkene alınması siyasî iktidar tarafından, hükümetin ülkeyi krizden çıkarma gayretiyle “zamandan ve paradan tasarruf” olarak değerlendirilmiştir (Aytjanova, B. 30.04.2015 “2015, <https://strategy2050.kz/news/21044/>, erişim tarihi:10.06.2020).

Kazakistan Sendika Federasyon Başkanı Abilgazi Kusayinov'dur. Seçim öncesi programında dünyanın ekolojik problemleri, tabiatı koruma gibi konular (Kulanbay 08.04.2015 *Egemen Qazaqstan*) üzerinde durmuştur. Üçüncü aday ise Kazakistan Komünist Halk Partisi Merkez Komitesi Sekreteri Turgın Sızdıkov seçim öncesi programında adil toplum vurgusu yaparak, Marksist Leninist fikirlere bağlı kaldıklarını belirtmiştir. Sızdıkov, konuşmalarında sıklıkla Batılı hayat tarzını ve özellikle *fast food* tarzı beslenmeyi eleştirmiştir (Kusayın 16.04.2015).

Seçim öncesinde siyasî iktidarın en çok üzerinde durduğu konu seçime katılım olmuştur. Seçime katılımı artırmak için Atameken Millî Girişimciler Odası tarafından “Herkesin oyu önemli” kampanyası başlatılmıştır (Tavırhanqızı 25.04.2015).

Fotoğraf 1. *Egemen Qazaqstan* 01 Nisan 2015 “Erkimdin dauwısı mañızdı/

Herkesin Oyu Önemli”

Aynı zamanda N. Nazarbayev'in seçim öncesinde *Egemen Qazaqstan*'da da yer alan afişlerinde “aydınlık gelecek, barış ve güvenlik, istikrar, uyum ve tüm Kazakistanlıların refahla yarına güveni için” “oy vermenin” vurgulandığı afişlerle halkın seçime davet edildiği görülmektedir.

Fotoğraf 2. *Egemen Qazaqstan*, 22.04.2015 “Seçim 2015” Köşesi

Seçim sonucunda, bağımsız aday olan Eski Ulaştırma Bakanı Abilgazi Kusayinov %7, Komünist Parti adayı Turgın Sızdıkov %1.6, Nursultan Nazarbayev %97.7 oy almıştır (Elmuratov *Egemen Qazaqstan* 28.04.2015).

6.4.1. 2015 Yılı Cumhurbaşkanlığı Seçim Dönemindeki Siyasî İktidar Gazete Metinlerinin Analizi

6.4.1.1. *Egemen Qazaqstan* Gazetesi 13 Mart 2015 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Ana Başlık: HALKIN İSTEĞİ DİKKATE ALINDI. Nursultan Nazarbayev Başkanlık Seçimine Aday (Bkz. EK 61)

Alt Başlık: “Aq Jol” un Gerçekleştirdiği Toplantı

Spot:

Erken cumhurbaşkanlığı seçimi yaklaştıkça ülkemizdeki siyasî güçler hareketlenmeye başladı. Bugüne kadar iki siyasî parti kendi kurultayını gerçekleştirdi, dün onların arasına Kazakistan’ın Aq jol [Ak yol] Demokratik partisi katıldı. Yani adı geçen partinin XII toplantısı gerçekleşip, orada erken cumhurbaşkanlığı seçiminde partinin pozisyonu gözden geçirildi.

Haberin büyük harflerle yazılarak ön plana çıkarılan ana başlığında, N. Nazarbayev’in seçimlere kendi isteğiyle değil, “*halkın talebiyle*” katıldığı vurgulanmaktadır.²¹⁶ Alt başlık ise haberin içeriği ile uyumludur.

²¹⁶ *Egemen Qazaqstan* gazetesinin bu nüshasında gazetenin manşetinde “Ulusun Lideri ile yeni zaferlere!” ifadesine yer verilmiş ve N. Nazarbayev’in adaylığının ilanı sevinçle, coşkuyla sunulmuştur. Farklı kurum ve kuruluşların müdür ya da yöneticileri ve profesörlerin fikirlerine de yer verilerek çoğunlukla üst düzey yetkililerden aynen alıntılar haber başlıklarına da taşınmıştır; “Parlak Geleceğe Yönlendirdi, Yaratıcılığın Parlak Yolu, Tam Gereken İlerleme, Devlete Hizmet, Toplum Birliğini Sağlamlaştırmanın Anahtarı, Reformlar İhtiyaçtan Ortaya Çıkıyor, İstikrarlı Gelişimin Garantisi, Yarınımız Nurlu Olacak, Gençler, Ulusun liderinin Güvenilir Desteği, Bu Ciddi Siyasetin Sonucu, Dağ gibi (kadar) Dalgadan Telaşsız Çıkaran Er, Tek Bir Layık Kişi, Kazakistan’ın Güçlü Devlet Olmasını İstiyoruz...” gibi ifadelerin bulunduğu haber başlıkları okur/seçmenin zihinlerinin, zaten gelişmekte olan Kazakistan’ın mevcut devlet başkanı olan N. Nazarbayev’in siyaseti, reformlarıyla ilerlemeye devam ettiği ve bunun devamı için tekrar seçilmesini iknaya yöneliktir. Gazetenin 13.03.2015 tarihli nüshasında haberlerin sadece makro yapılarına (başlık ve haber girişi gibi) bakıldığında bile okur/seçmenin manipülasyonu açıkça görülmektedir.

Fotoğraf: Haberde fotoğraf kullanılmamıştır.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Metin, *Aq Jol* Partisi'nin toplantı haberi olmakla birlikte, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin neden erkene alındığı açıklanmıştır. Sonuç olarak da partinin N. Nazarbayev'in adaylığını desteklediği belirtilmiştir.

Haber Kaynağı: Askar Turapbayulı

Yorum: Toplantıyı gerçekleştiren *Aq Jol* Demokratik Partisi'nin Başkanı Azat Peruaşev'in Nazarbayev ile ilgili öznel fikirlerine yer verilmiştir. Metinde Parti Başkanı tarafından, neden N. Nazarbayev'i destekledikleri Nazarbayev'i öven ifadelerle açıklanmıştır:

Devlet organlarının çalışmasına ayak uyduran, ekonomiye ilerleyici taahhüt verebilen ve milleti birleştirebilen Nursultan Nazarbayev ile aynı seviyede siyaset ve devlet adamının olmadığını vurguladı.

Metinde, parti başkanının konuşmasından yapılan bu alıntılama, özellikle N. Nazarbayev'in farklı konularda devlet yönetimindeki başarısı vurgulanmıştır. Başkan, diğer adayları yok sayan bu açıklamasıyla ülkede, N. Nazarbayev seviyesinde siyasetçi ve devlet adamı olmadığı için onu desteklediklerini dile getirmiş ve N. Nazarbayev'in propagandasına katkı sağlamıştır.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Metin, ideolojik bakımdan ayrıcalığı olan bir cümle yapısına sahip değildir. Genel olarak olumlu ve alıntılarla birleşik cümle yapılarının ön planda olduğu görülmektedir.

Yerel Tutarlılık: Haber metninde seçimin neden erkene alındığı ve sözü edilen partinin N. Nazarbayev'i destekleme sebebi nedensel olarak ele alınmıştır:

Bizim siyasî sistemimizde Cumhurbaşkanlığı kurumunun tarif edilemeyecek üst seviyede olduğunu kabul etmemiz gerekiyor, çünkü tam bu kurum, devletin

gelişimini ve temposunu belirliyor. Bu yüzden, Kazakistan Halk Asamblesi ertelemeden seçim yapmayı teklif etmiştir.

Altı çizili ifade abartılı vurguyla okur/seçimde şüphesiz bir ikna/teslimiyet yaratmaya yöneliktir. Cumhurbaşkanlığı kurumu, sadece üst düzeyde değil, sınırsız seviyede nitelendirilerek, olumlu etkisinin göreceli olmadığı, devletin gelişimini, dinamiklerini belirleyen bu kurumun faaliyetlerinin devam etmesi yönünde erken seçim kararının alındığı ifade edilmiştir.

Bununla birlikte A. Peruaşev, erken seçim yapmanın sebebini ülke ekonomisi için dış tehlikelerin olması, ticaretin pazarı kaybetmesi, bankalarda nakit Tenge'nin azalması gibi sıkıntıların olabilme ihtimali ile açıklamaya çalıştı.

Bu ifadelerle, Parti Başkanı Peruaşev tarafından egemen ideolojiye paralel ifadelerle, ülkenin erken seçime ihtiyacı olduğu vurgulanmıştır. Böylece bu dönemde seçimin erkene alınmış olmasından kaynaklanan tartışmalara karşı, kaynağa dayanan bir açıklamaya yer verilmiştir.

Başkan, jeopolitik tehlikelerin meydana gelebilme ihtimallerinin de olduğuna dikkat çekti...Özellikle Kazakistan için, iki ay önce Afganistan'dan uluslararası koalisyon güçlerinin çıkartılmasıyla bölgede meydana gelen çatışmalardan ülkemiz sınırlarında huzurun bozulabileceği de dile getirildi.

Metinde belirtildiğine göre, erken seçimi düzenlenme hakkındaki karar, taktiğe bağlı teknik bir karar değildir. Bu yaklaşmakta olan tehlikeleri önlemekle ilgilidir. Bu yüzden de Kazakistan Halk Asamblesi'nin girişimi desteklenmiştir. Sonuç olarak, seçimin erkene alınma sebebinin; sınır güvenliği ile ülke için olası tehditlerin önüne geçmek için olduğu dile getirilen cümlelerde nedensel ilişki kurulmuştur. Bu sebeple de partinin erken seçim fikrini destekleme nedenleri ortaya konulmuştur.

Sözcük Seçimleri:

Bize büyük işler için yol açan Nursultan Nazarbayev'dir. O bizi eğitti, yardım etti, yön gösterdi ve yeni zaferler için ilham verdi" dedi "Aq jol" partisinin başkanı konuşma sonunda.

Metinde N. Nazarbayev için yapılan bu tanımlamalarla siyasî imajına katkı sağlanmış sadece devlet yönetiminde değil aynı zamanda siyasette öncü olması da ön plana çıkarılmıştır.

Retorik: Metinde,

Bununla beraber millî çıkarları ön plana alma ve devleti güçlendirme, sanayi ekonomisini kurma ve iş adamlarını destekleme bakımından Nursultan Nazarbayev'in çok şey yaptığını ve yapabileceğini özellikle belirtti,

Bize büyük işler için yol açan Nursultan Nazarbayev'dir. O bizi eğitti, yardım etti, yön gösterdi ve yeni zaferler için ilham verdi" dedi "Aq jol" partisinin başkanı konuşma sonunda.

İfadelerine yer vererek N. Nazarbayev hakkında olumlu bilginin vurgulanmasıyla, N. Nazarbayev'in kurumsal gücü arttırdığı da belirtilmiştir. Metnin geniş ölçekli yapısında N. Nazarbayev'in faaliyetleri abartılarak sunulurken, Kazakistan için önemi vurgulanmış geçmişte yaptıkları örnek gösterilerek, gelecekte de yapmaya devam edeceği ön görülerek okur/seçmen manipüle edilmiştir.

6.4.1.2. Egemen Qazaqstan Gazetesi 31 Mart 2015 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Oyumuz Güçlü Kazakistan İçin (Bkz. EK 62)

Haber Girişi:

Dün Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığına aday N.A. Nazarbayev'in Cumhuriyet Genel Merkezi üyeleri, Pavlodar İlinin üretim tesislerini ziyaret edip bölge çalışanlarıyla buluştu.

Haber başlığında seçmenlerin toplantıda söyledikleri sözlerden alıntı yapılmıştır. N. Nazarbayev'i destekleyen seçmenlerin ona oy verme sebebinin Kazakistan'ın güçlenmesi için olduğu ifadesiyle habere başlayarak, okur/seçmeni iknaya yönelik bir başlık tercih edilmiştir. Alt başlık ise haberin içeriği hakkında bilgi vermektedir.

Fotoğraf: Haberde fotoğraf kullanılmamıştır.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Haberde seçim öncesi kampanya dâhilinde gerçekleşen buluşmalarda hem egemen iktidarı temsil edenlerin hem de bölgedeki işverenlerin konuşmalarından alıntılara yer verilmiştir. Sonuç olarak N. Nazarbayev'in neden desteklenmesi gerektiği vurgusu ön plana çıkmıştır.

Haber Kaynağı: Farida Bıkay'dır.

Yorum:

“Ulusun liderinin istikrarlı desteği sayesinde Pavlodar ili Kazakistan'ın yeni endüstriyel yenilikçi ekonomisinin ilk sıralarında yer aldı. Güçlü alüminyum üretimi, yeni bakır tesisi, Aksu Ferroalyaj Tesisi, bununla birlikte işte sizin çalıştığınız elektroliz tesisi her Pavlodarlı ailenin rahat yaşamının güvenilir temeli olmaktadır. Bu yüzden ben, sizlere bu kadar iyi bakan Ulusun Liderine oy vereceğinize kesinlikle inanıyorum!” dedi Cumhuriyet Genel Merkezi Başkanı.

“Önümüzdeki seçimde bizim birliğimizi ve Liderimizin etrafında toplanacağımızı bir kez daha göstereceğine eminiz! Ülke liderine oy vererek biz istikrarlı, gelişmiş ve güçlü Kazakistan için oy vereceğiz!”

Doğrudan alıntılanan bu ifadelerle egemen söylemde hem seçim öncesi süreçte halkın nasıl ikna edildiği görülmekte, hem de alıntılarla habere taşınarak buluşmalardaki

konuşmaların etki alanı genişletilmektedir. Bu yorumda buluşmanın gerçekleştiği yerdeki halka “sizlere bu kadar iyi bakan *Ulusun Liderine* oy vereceğinize kesinlikle inanıyorum” ve “*eminiz*” ifadeleriyle hem N. Nazarbayev’e borçlu oldukları ima edilmiş hem de halkın Nazarbayev’e oy vereceklerine dair şüphenin olmadığı ifade edilerek seçmen/okur manipüle edilmiştir. Egemen ideolojide özellikle seçim dönemlerinde “istikrarlı Kazakistan” vurgusu, siyasî iktidarın değişmemesi için tekrar N. Nazarbayev’in seçilmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla N. Nazarbayev’in seçilmemesi ülkedeki istikrarın bozulacağı ön varsayımını da içermektedir.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Metinde;

“Ulus liderinin istikrarlı desteği sayesinde Pavlodar ili Kazakistan’ın yeni endüstriyel yenilikçi ekonomisinin ilk sıralarında yer aldı”;

“Kazakistan bağımsızlık aldığından beri tesiste yeni teknolojiler uygulanmakta, üretim yenilenmektedir. Bunların hepsine Ulusun Liderinin siyaseti, ekonomimizin gelişmesi, Kazakistan’daki barış ve istikrar sayesinde ulaşılmaktadır”

gibi ifadelerle söz konusu ildeki tüm gelişmelerin müsebbibi N. Nazarbayev olarak sunulmuştur.

Yerel Tutarlılık: Egemen söylemdeki “*Ulusun Liderine* oy vererek biz istikrarlı, gelişmiş ve güçlü Kazakistan için oy vereceğiz!” ve “*Ulusun Liderine* istikrarlı desteği sayesinde Pavlodar ili Kazakistan’ın yeni endüstriyel yenilikçi ekonomisinin ilk sıralarında yer aldı” şeklindeki cümleler arasındaki nedensel ilişki söz konusudur. İlk cümlede oy vermenin nedeni “*N. Nazarbayev ile istikrar, gelişme ve güçlü Kazakistan için*” olduğu vurgusuyla ifade edilmiş, diğer cümlede ise yine bölge halkının N. Nazarbayev’i desteklemesi sonucunda endüstrisinin ve ekonomisinin geliştiği ön plana çıkartılmıştır.

Sözcük Seçimleri: Bu metinde özellikle siyasî iktidar yanlısı olarak, N. Nazarbayev, istikrar ve gelişme sözcüklerinin bir arada kullanıldığı görülmektedir. Metin boyunca farklı kişilerden alıntılara yer verilmiş olsa da, metnin bütününde istikrarlı şekilde gelişen Pavlodar ilinin gelişmesinde N. Nazarbayev'in rolü ön plana çıkarılarak propagandası yapılmıştır.

Retorik:

“Ulusun Lideri kendi kariyerine sıradan bir maden uzmanı olarak başladı. Bu yüzden sizlerin emeklerinizin değerini, sizin hayal ve amaçlarınızı, sizin önemli probleminizi sadece sözel olarak değil, kendi tecrübesine dayanarak iyi biliyor. Emek insanı...”

ifadesiyle N. Nazarbayev'in iş hayatının başlangıcını hatırlatılarak aynı zamanda onlar gibi emekçi/ halktan biri olduğu ön plana çıkarılmıştır. Bu sebeple de onları iyi anlayacağı iddia edilmiştir. Egemen iktidarın bu söylemleri ise seçimde seçmeni N. Nazarbayev'e oy vermeye ikna etme amacı taşımaktadır.

6.4.1.3. Egemen Qazaqstan Gazetesi 2 Nisan 2015 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Ulusun Lideri için en önemlisi halkının geleceğidir (Bkz. EK 63)

Haber Metninin Girişi:

Dün Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığına aday Nursultan Nazarbayev'in Cumhuriyet Genel Merkezi üyeleri Semey şehrinde 2. Dünya Savaşı gazileriyle, askerlerle ayrıca çimento fabrikasının işçileri ve girişimcileriyle bir araya geldi.

Haber metninin girişinde yer ve zaman bilgisi verilerek ana olay haber girişinde sunulmuştur. Haberin başlığında Nazarbayev'in halkın geleceğinin onun önceliği olduğu ifade edilirken, tam olarak anlamı haberin sonunda verilmektedir. Nazarbayev'in Semey'deki Nükleer poligonu kapatmasının sebebinin halkının geleceğine önem vermesi olduğu ifade edilmiştir.²¹⁷

Fotoğraf: Haberde sözü edilen buluşma anından N. Nazarbayev'i destekleyen kalabalık işçi grubunun bulunduğu bir fotoğrafa yer verilmiştir.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Haber, seçim öncesi çalışmalar dâhilinde Semey şehrinde gerçekleşen bir buluşmaya dairdir. Bu görüşmede N. Nazarbayev'i destekleyenlerin onu destekleme sebepleri ön plana çıkarılmıştır.

Haber Kaynağı: Haber muhabiri Duman Anas'dır.

Yorum: Metinde N. Nazarbayev'i destekleyenlerden aynen alıntılara yer verilirken onların öznel ifadeleriyle haberin amacına uygun olarak içeriği de kuvvetlendirilmiştir. Haber her ne kadar seçim öncesi bir buluşma gibi gözükse de amacı, N. Nazarbayev'in halkın farklı kesimlerinden insanlarca nasıl sevildiği ve desteklendiğinin gösterilmesidir.

Metinde dikkat çeken, bir önceki 2011 Cumhurbaşkanlığı seçimlerine aday N. Nazarbayev'in rakibi olan Gani Kasımov'un bu seçimde Nazarbayev'i destekliyor olmasıdır. Kasımov bu buluşmada söz alarak, Nazarbayev için “Ülkedeki baş vatansever”

²¹⁷ Semey ve diğer poligonlarda 500'den fazla atom bombası patlatılmış ve Semey'de yaklaşık 500 bin kişi iyonize radyasyona maruz kalmış aynı zamanda bu patlamalar çevreye de zarar vermiştir. Bir dönem sonra denemeler yer altında devam etmiş ve bu kez de sulama tesisleri ve yer altı suları zarar görmüştür. Bu konudaki gerçekler ise 1990 yılına kadar gizlenmiştir. Poligonun kapanma kararında elbette 1989 yılında ülkede gerçekleşen mitingle meydana gelen Nevada- Semey Hareketi'nin uluslararası kamuoyundan destek bulması (Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar, 2013: 521) ve talepleri etkili olmuştur. 26 Ağustos 1991'de Nazarbayev in kararnamesi ile Kazakistan'da nükleer deneme yapılması yasaklanmıştır. Böylece Nazarbayev ülkedeki termik nükleer sonlandırmış ve halkın iradesi ve silahsızlanma yönündeki isteği tanınmıştır (Aitken 2010:176-178).

ifadesini kullanmış ve böyle olduğu için de ülkedeki tüm vatanseverlerin ona oy vereceklerini açıklamıştır.

A. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Metinde Semey halkının N. Nazarbayev'in ülkeyi güçlü, bağımsız, müreffeh hâle getirdiğine işaret edilirken etken yapıdaki cümleyle özne olan N. Nazarbayev, ülkedeki olumlu şeylerin sebebi olarak gösterilmiştir.

Yerel Tutarlılık: Haber metninde N. Nazarbayev'in bu bölgedeki nükleer poligonu kapatması, N. Nazarbayev için en önemli şeyin halkın sağlığı ve geleceği olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Propagandada, dünyadaki nükleer hareketin lideri olarak tanınan Cumhurbaşkanının bu büyük işi için halkın onu yürekten destekleyeceklerine inandıkları ön varsayımında bulunulmuştur. N. Nazarbayev'in halkı için poligondan²¹⁸ vazgeçtiği, bölge halkı için değerli işler yaptığı ve sonuç olarak da halkın onu desteklemesi gerektiği örtülü ifadelerle sebep sonuç ilişkisi kurularak aktarılmıştır.

Sözcük Seçimleri: Bu metnin haber başlığından itibaren egemen söylemde ve gazetenin diğer metinlerinde olduğu gibi “*Ulusun Lideri/ Nazarbayev*” ve “*halk*” sözcüğü sıklıkla bir arada kullanılmıştır. Böylece halkı ile kader birlikteliği olduğu da ön plana çıkarılmaktadır: “*Halkının alnına yazılan eşsiz evladı, halkının başkanı, halkının alnına yazılan, bir kere doğan evladı*” (EQ. 09.04.2011), “*Halk kendi seçimini yaptı*” (EQ. 05.04.2011), “*Halkımız dün seçkin oğlu Nursultan Nazarbayev'i onurlandırdı*” (EQ. 09.04.2011), “*Halk, Ulusun Liderine güveniyor*” (EQ. 07.04.2011), “*Kazakistan yaratıcı liderini seçti*” (EQ. 08.04.2011), “*Halkın dileği kabul oldu*” (EQ. 13.04.2011), “*Kazak*

²¹⁸ Nursultan Nazarbayev 29 Ağustos 1991'de Sovyetler Birliği'nden kalan Dünyanın en büyük silah deposu sayılan Semey Nükleer Poligonundan vazgeçtiğini bildirmiştir. 1993'te Kazakistan Cumhuriyeti Parlamentosu tarafından Nükleer Silahsızlanma Anlaşması onaylanmıştır. Böylece dünyada kendi iradesiyle bundan vazgeçen ilk ülke olmuştur (Ayrıntılı bilgi için bkz. Kürşat Zorlu, (2019) *Nazarbayev liderliği: Ulu Dalanın örlewi*, Gılım Baspası, Nur-Sultan. s.44), N. Nazarbayev'in Semey Nükleer Poligonunu kapatma kararı alarak uluslararası güvenliği güçlendirmeye yönelik bu önemli adımı atması sonucunda silahsızlanma alanında ABD'nin en güvenilir partneri olmuştur (Tokayev 2019:11). Sonuç olarak Nazarbayev'in bu kararı hem onun hem ülkenin uluslararası itibarının artmasına katkı sağlamıştır.

halkının bayramı” (EQ. 14.04.2011), “*Halkın çabası özel*” (EQ.29.04.2011), “*Halk için Ulusun Liderinin zaferi özel anlamlı*” (EQ. 29.04.2011), “*Bu bütün halkın zaferi*” (EQ. 27.04.2015), “*Halk kendi seçimini yaptı*” (EQ. 28.04.2015), “*Halkın, istediği oğlunu onurlandırdığı gün artık tarihimize altın harflerle yazılacak*” (EQ. 30.04.2015) benzeri haber başlıklarında da görüldüğü gibi N. Nazarbayev’in halkın iradesiyle seçilmesi vurgulanmış dolayısıyla seçimin demokratik taleplere uygun gerçekleştiği ima edilmiştir.

Retorik: Haber metninde N. Nazarbayev’in yürüttüğü siyasetin sonucu olarak bölgedeki sanayinin gelişmesi sayısal açıklamayla 2014 yılında sanayi üretim hacminin %8 arttığı, Nazarbayev’in endüstriyel yenilikçi kalkınma programı sonucunda 600 iş yerinin kurulduğu ve geçen yıl 6500 kişiye iş olanağı sağlandığı şeklinde ifade edilmiştir. Böylelikle Nazarbayev’in şehre katkısı vurgulanmıştır. Bu iddia sayısal verilerle daha ikna edici bir hâl almıştır.

6.4.1.4. Egemen Qazaqstan Gazetesi 14 Nisan 2015 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Sadece tek doğru seçim var, o Ulusun Lideri.²¹⁹ (Bkz. EK 64)

²¹⁹ 2015 yılındaki seçim döneminde *Egemen Qazaqstan* gazetesinin “Seçim 2015” adlı köşesinde bu ve buna benzer içerikte pek çok haber yayımlanmıştır. Her üç adaya da eşit alanın ayrıldığı haberlerin içeriği diğer iki adayın sadece buluşma ve seçim öncesi faaliyetlerinden oluşurken, N. Nazarbayev’in yer aldığı bölümde Kazakistan’ın farklı bölgelerinde N. Nazarbayev’in icraatleri, reformlarının somut örnekleri sunulmuş, bu haber metninin sonunda seçmenlerle buluşmalarında bölgedeki vatandaşların N. Nazarbayev’e olan güveni belirtilerek, ona oy vereceklerini dile getirdikleri ifadelere yer verilmiştir: Jambıl bölgesinin binlerce sakini Nursultan Nazarbayev’in Cumhuriyet Genel Merkezi üyeleri ile toplantıya katıldı, hep birlikte sadece Ulusun Lideri için oy vereceklerini ifade ettiler (EQ. 08.04.2015), Kuzey Kazakistan Bölgesinde yaşayanlar Ulus Lideri N. Nazarbayev’i desteklediklerini açıkladılar (EQ. 09.04.2015), Kızılorda sakinleri 26 Nisan’da Kazakistan’ın istikrarı ve gelişmenin kefilisi olan ulus lideri Nursultan Nazarbayev’e oy vereceklerini belirttiler (EQ. 11.04.2015), Toplantıda Atrav halkı seçimde kendilerinin Nursultan Nazarbayev’e oy vereceklerini bildirdiler (EQ.15.04.2015), Bölge sakinleri 26 Nisan’da Kazakistan’ın gelişmesinin ve istikrarının kefilisi olan Ulusun Lideri N. Nazarbayev için oy vereceklerini söylediler (EQ.16.04.2015), Aktöbe’deki fabrika işçileri Cumhurbaşkanının her zaman emekçilere destek verdiğini, bu yüzden onların kendi oylarını Ulusun Lideri Nursultan Nazarbayev’e vereceklerini açıkladılar (EQ.17.04.2015), Forum’da Kostanaylılar 26 Nisan’da Kazakistan’ın yeni başarıları yani Ulusun Lideri için oy vereceklerini açıkladılar (EQ. 18.04.2015), Halk seçimde barış, beraberlik ve Kazakistan’ın gelişmesinin sembolü olan Ulusun Liderine oy verecek (EQ. 22.04.2015),

Spot:

Dün Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'na aday olan Nursultan Nazarbayev'in Cumhuriyet Genel Merkezi üyeleri, Oral'da öğrenci gençlerle Batı Kazakistan Makine Üretim Tesisi, AKAS Tarım Firmasının çalışanlarıyla, hem de bölgedeki etnik kültür derneklerinin temsilcileriyle bir araya geldiler.

Habere, okur/seçmeni iknaya yönelik bir başlıkla başlanmıştır. Haber metninin içeriğiyle uyumlu bir başlık ve haber girişi tercih edilmiştir. Haber metni bu başlığı destekler niteliktedir. Nazarbayev'e oy vermenin “doğru seçim” olduğu ifadesi ile seçmen manipüle edilmiştir. Toplantıya katılanların Ulusun Lideri hakkındaki olumlu ifadelerinin art arda tekrarlanması sonucunda okur/seçmenin zihninde başlıkta yer verilen bu fikre varması amaçlanmaktadır.

Fotoğraf: Haberde, bir salonda N. Nazarbayev'i desteklemek için toplanmış kalabalık ve mutlu genç grubun fotoğrafı yer almaktadır.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Haber N. Nazarbayev'in seçim kampanyasını yürüten Cumhuriyet Genel Merkezi üyelerinin, Oral'da öğrencilerle ve bölge çalışanlarıyla gerçekleşen toplantısı hakkındadır. Toplantıya katılanların Ulusun Lideri vurgusuyla N. Nazarbayev'i desteklediklerine dair yaptıkları açıklamalarına yer

Akmola halkı Cumhurbaşkanlığı seçiminde Nursultan Nazarbayev için oy vereceklerine merkez üyelerini inandırdılar (EQ. 23.04.2015), Ülkenin tüm bölgelerinde yaşayanlar gibi Astana halkı da onlara için sağlam temeli olan ve gelişen Kazakistan'ın gerekli olduğunu her birlikte dile getirdiler. Bu yüzden de Başkentliler Nursultan Nazarbayev'e oy verecekler (EQ. 24.04.2015). Bu örnekler üzerinden analiz edildiğinde her ne kadar seçime ayrılan bu köşede her adaya eşit alan ayrılmışsa da, haber metinleri eleştirel olarak ele alındığında adaylara dair adil bir sunum olmadığı görülmektedir. Bu bölümde yer alan haberlerin makro yapısında sadece haber başlıkları bile değerlendirildiğinde; Kuzey Kazakistan Bölgesindeki birlikler ve etnik kültür dernekleri N. Nazarbayev'e oy vereceklerini söylediler (EQ. 21.04.2015), Ulusun Liderine Oy Vereceklerini Bildirdiler (EQ. 21.04.2015), Ulusun Liderinin emeği tekrar seçilmeye sebeptir (EQ. 22.04.2015), Astana Bölge Halkının Seçimi Belli (EQ. 23.04.2015), Astana Bölge Halkının Seçimi Açık (EQ. 23.04.2015), Başkentliler de Ulusun Liderini Seçeceklerini Açıkladılar (EQ. 24.04.2015) vb. örneklerde görüldüğü gibi N. Nazarbayev'in propagandasının yanında okur/seçmenin ona oy vermeye ikna etmeyi amaçladığı açıktır.

verilmiştir. Sonuç olarak toplantıya katılanlar N. Nazarbayev’e oy vereceklerini ifade etmişlerdir.

Haber Kaynağı: Haber Muhabiri Temir Kuseyin

Yorum: Açıklamalardan yapılan alıntılarda, N. Nazarbayev’in liderliği ile Kazakistan’ın sanayileşmesinin ilerlediği, onun sayesinde ülkede huzur ve istikrarın olduğu ve N. Nazarbayev’in faaliyetlerinin olumlu değerlendirildiği öznel ifadelere yer verilmiştir.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Metin, uzun ve olumlu anlama sahip fiil cümlelerinden oluşmaktadır. Metnin büyük bir çoğunluğu alıntılardan meydana geldiği için, iç içe birleşik cümleler ön plandadır.

Yerel Tutarlılık: Metinde özellikle N. Nazarbayev’ e oy vermek için nedensel ve işlevsel ilişkiyle kurulmuş cümleler dikkat çekmektedir:

Sıradan insanlar için öncelikle ülkenin huzuru ve sükûneti, iş ile barınabileceği eve sahip olması önemlidir. Bunların hepsi de bizde Nursultan Nazarbayev sayesinde var.

Huzur, birlik, istikrar ve refah için tek seçenek N. Nazarbayev’e oy vermek.

Bu ifadelerle halkın öncelikli ihtiyaçlarını N. Nazarbayev sayesinde karşıladığı, kozmopolit bir yapıya sahip ülkede en önemli kavramlar olan ve egemen söylemde sıklıkla tekrar edilen “huzur, birlik, istikrar ve refahın” da yine N. Nazarbayev ile sağlanmasından başka yol olmadığı vurgulanarak, okur/seçmen seçim öncesinde tüm bunların devamı için N. Nazarbayev’e oy verme yönünde manipüle edilmiştir.

Sözcük Seçimleri: Haberde yapılan alıntılarda Nursultan Nazarbayev’in adının “Kazakistan’ın refah ve istikrarı ile yakından ilişkili” olduğu ve haber metninin sonunda

Cumhuriyet Genel Merkezi tarafından da tekrar edilerek N. Nazarbayev’in “barış ve uyum” rolünün öneminin pekiştirildiği görülmektedir.²²⁰ Seçim süresince hem bu metinde hem de gazetenin diğer haber metinlerinde N. Nazarbayev’in adı “barış, huzur, refah ve istikrar” sözcükleriyle birlikte zikredilmektedir. Bu söylem alanıyla zihinsel model oluşturulmaktadır. Metinde ülkede tüm bunların devamı için N. Nazarbayev’in seçilmesi gerektiği yönünde ikna sağlanmaya çalışılmıştır.

Retorik:

“*Ulusun Lideri bizim dağ gibi kalemiz askar tavday korganımız), bu yüzden ona güveniyoruz*”

Metindeki bu ifadeyle halkın, kendisini Nazarbayev’in himayesinde görmesi, bu abartılı benzetmeyle halkın ona olan güveninin sebebini de açıklamaktadır. Böylelikle N. Nazarbayev’in halkın nezdinde sahip olduğu güç ve lider olarak ona güveniyor olması ön plana çıkarılmıştır.

Ayrıca metinde, N. Nazarbayev’in Kazakistan’da barış ve beraberliği güçlendirme konusunda paha biçilmez (*bağa jetpes*) rolü olduğu vurgulanmıştır. Böylece N. Nazarbayev’in ülkedeki barış ve beraberlik konusundaki rolünün ölçülemeyecek kadar yüksek değerde olduğunu vurgulamak için bu deyim kullanılmıştır. Egemen söylemde bu içerikteki ve buna benzer söylemlerin özellikle **barış, beraberlik, istikrar** sözcüklerinin N. Nazarbayev ile birlikte kullanılmasının sıklıkla tekrarı dikkat çekicidir. Bu olgular üzerine kurulmuş olan N. Nazarbayev siyaseti, gazetenin söylemlerinde tekrarlanarak pekiştirilmiştir.

²²⁰ Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev’in 2008 yılında gerçekleştirdiği konuşmada ülkede, istikrarın, etnik uyumun ve Kazakistan birliği ve vatanseverliğinin oluştuğunu bildirerek https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/kazakistan-respublikasynyn-prezidenti-nenazarbaevty-n-kazakistan-halkyna-zholdauy-2008-zhylygy-16-akpan, erişim tarihi: 12.06.2020) “barış ve uyum” ile iç siyasette örnek bir devlet modeli oluşturmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.apa.kz/download/ciiscr/kposoe-ru.pdf>, erişim tarihi: 12.06.2020)

6.4.1.5. *Egemen Qazaqstan* Gazetesi 28 Nisan 2015 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Halkın Birliğinin Temeli (Bkz. EK 65)

Spot:

Ülkemizde birliğimizi ve uyumumuzu gösteren, yarına olan inancımızı güçlendiren, dün ve bugünün arasında bağlantı kurarak, geleceğe doğru sağlam şekilde adım atmaya ilham veren sağlam işler gerçekleşti. Onların hepsini burada saymak uzun ve bitmez bir hikâyedir. Özellikle, son zamanlarda yapılan birçok işin ülkemizin yüksek zirvelere ulaşmasına, yeni şekilde gelişmesine büyük etki ettiğini kimse tartışmayacaktır.

Haberin başlığının açıklamasına haberin spotunda yer verilmiş ve ülkenin gelişmesine sebep olan işlerin tartışmaya açık olmadığı, görünür olduğu dile getirilmiştir. Metnin içeriğindeki bilgiye paralel olarak, halk seçimde N. Nazarbayev'i seçmiş ve böylelikle onun liderliğindeki bu gelişmelerin devamının sağlandığı ifade edilmiştir. Dolayısıyla haberin başlığı ve spotunda yer, zaman gibi bilgiler yer almamakla birlikte, metnin içeriği ile uyumludur. Başlık ve spotta adı geçmemekle birlikte N. Nazarbayev'in ülke için yaptığı işler ön plana çıkarılmış, mevcut siyasî iktidarın gücünün yeniden inşası sağlanmıştır.

Fotoğraf: Haberde seçim sonrasına ait bir fotoğraf kullanılmıştır. Bu fotoğrafta gülen yüzleriyle N. Nazarbayev ile tokalaşmayı bekleyen gençler bulunmaktadır.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Haber metnindeki olay N. Nazarbayev için organize edilen "Kazananlar Forumu" adlı toplantıdır. 8 binden fazla kişinin katılımıyla gerçekleşen bu buluşmaya N. Nazarbayev'i destekleyen toplumun farklı kesimlerinden

insanlar katılmışlardır. Metne göre, halk kendi liderini seçme konusunda birlik olmuştur. Seçim sonucu da sadece N. Nazarbayev'in değil tüm Kazakistanlıların zaferi olarak sunulmuştur.

Haber Kaynağı: Gazetenin manşetinde yer alan bu haberin kaynağı belirtilmemiştir.

Yorum: 26 Nisan gününün Kazakistan'ın dostluğunu bozulmayacak bir şekilde kurulduğu ifade edilirken, serveti birlik olan ülke şeklinde değerlendirilmiş bu günden "bir kez daha emin oldukları" vurgulanmıştır. Bu yorumla seçimin birlik ve istikrarın devamını sağlayacağı ön görülmüştür.

B. MİKRO YAPI

Yerel Tutarlılık: İdeolojik yanlılık, haber metninde önermelere yansımıştır:

Seçim öncesi propaganda çalışmaları üst seviyede dayanışmayla hiçbir şekilde akıldan çıkarılmayacak siyasî istikrar, tartışmasız, çatışmasız, ihtilafsız, çoğunlukta ciddi, ortak amaca yönelik geçti. Bu bir yandan halkın kendi seçimlerine güvendiğini gösterirken diğer yandan bizim toplumumuzun siyasî kültürünün, yine de hukuk, genel toplumsal medeniyetinin geliştiğini, yüksek seviyesini gösteriyor. Tüm düzenlemeler yasa gereğinde yapıldı. Yasadan ayrılmaya izin verilmedi. Bu sebeple de seçimin ülkemizde yasal, hukukun istikrarına olumlu etkisi olması da sevinçli bir durum.

Metinde bu ifadede, seçim öncesindeki olumlu durumun toplumdaki siyasî kültürün gelişmesinin sonucu olduğu, seçimin yasalara uygun geçmiş olmasının sebebi de düzenlemelerin yapılmış olması ve yasadışı faaliyetlere izin verilmemiş olduğu fikriyle birlikte hukuk devleti olduğu vurgusu ön plana çıkmaktadır. Altı çizili kelimelerle okur/seçmenin zihninde şüpheyi yer bırakılmaması hedeflenmiştir.

Sözcük Seçimleri:

Dikkat çekici başka bir olay foruma istekle, gerçekten içtenlikle gelen halkın, daha dün gerçekleşen seçimde Kazakistan halkının parlak geleceğe giden yolu şüphesiz seçtiğini, doğru seçim yaptığını, kötü niyetin gerçekleşmediğini gerçek (samimi) konuşmaya devam ettiler.

Metindeki cümlelerde yer verilen altı çizili sözcüklerin kullanımıyla seçmen **katılımının zorunlu olmadığı** daha güçlü ifade edilmiştir. Durumun tasvirinde “*içtenlik, samimiyet, gerçek, doğru*” gibi faaliyeti olumlu sunan kelimelerin eşanlamlılarıyla yinelenmesi söylemin hedefindeki niyeti²²¹ vurgulamaktadır. Böylece metin boyunca seçim süreci ve seçimin sonucu olumlu sunularak seçmenin N. Nazarbayev’i seçmiş olmasının Kazakistan’ın kazancına olduğu ifade edilerek, seçim öncesinde iktidar söyleminde sıklıkla yer verilen huzur ve istikrarın devam edeceği öngörülmüştür. Bu bağlamda, muhalif söylemdeki seçimleri olumsuz sunan haberlerin aksine, egemen söylemle N. Nazarbayev’in seçilmiş olmasının doğruluğuna ve âdeti seçime dair şüpheleri ortadan kaldırmaya yönelik tekrarlarla iknaya yönelik strateji görülmektedir.

Retorik:

Halkın düşüncesinin, kendi liderini seçme anında bir noktada buluşması iyiliğin göstergesi, halk bilincinin artması, temelin güçlenmesi, birliğin daha da yükselmesidir. Aslında halkın birliğini gösteren simgeler çoktur. Ama onun arasında yol gösterecek [olanı] vatandaşı gerçekten tanıyıp ona devlet dizginini [yönetimi] vermede oybirliğini gösterebilme işi birlik olmanın gerçek yüzünü yansıtır.

²²¹ Niyet (*intention*) Eylemlerin zihinsel modelidir. İletişim eylemi konuşmacı ya da yazarın bakış açısından, özel niyetler yoluyla bağlantılıdır, ancak alıcı/dinleyiciler bu niyeti sezmeyerek manipüle edilmiş olabilirler (Ayrıntılı bilgi için bkz. Teun A. Van Dijk (2000:217) *İdeology a Multidisciplinary Approach*, Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi).

Genel olarak bu etkinliğe katılan halk, “Kazananlar Forumu” nun gerçekleştirdiği seçimde şanslı dönenin [bahtı açılanın] sadece Ulusun Lideri ve onun ekibi değil, aynı zamanda tüm Kazakistanlıların zaferi olduğunu anlayabildi.

Metinde seçime yüksek katılım, halkın bilincinin artması olarak değerlendirilmiş ve halkın birliğinin göstergesi olarak nitelendirilmiştir. Metinde ayrıca hem seçimin hem de seçim sonucunun meşru olduğu kanıtlanmaya çalışılmıştır. Metnin tümünde, seçimde her şeyin yolunda gittiğine ve seçim sonucunun ülkenin/halkın yarına olduğu yönünde okur/seçmenin ikna edilmeye çalışıldığı görülmektedir.

6.4.1.6. Egemen Qazaqstan Gazetesinin 29 Nisan 2015 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Yaratıcılığın Sonucu (Bkz. EK 66)

Egemen söylemde, N. Nazarbayev’in imajına katkı sağlayan nitelendirmelerden biri Nazarbayev’in yaratıcı (*jasampaz*) özelliğinin olduğudur. 2015 yılında Rusya’nın önde gelen gazetecileri tarafından “*YARATICI Nursultan Nazarbayev: Rusya’dan Bakış*” (<https://e-history.kz/kz/publications/view/1245>, 01.07.2015) adlı kitabın yayımlanması da Nazarbayev’in liderliğindeki bu özelliğin uluslararası alanda da kabul edildiğinin göstergesi olmuştur.

Haber Metninin Girişi:

2015 yılındaki Cumhurbaşkanlığı seçimi de görkemli bir şekilde geçerek, tarihin başköşesine yerleşti. Onun sonuçları ile dersleri hâlâ uzun süredir değerlendiriliyor, bugünkü yaşantımızla beraber devam edeceği de doğrudur.

Haber girişinde seçim sonucuna abartılı ifadelerle yer verilerek, seçim sonucuna dair algıları olumlu yönde etkilemek amacıyla bir giriş yapılmıştır. Seçimin tarihî önemine de dikkat çekilmektedir.

Fotoğraf: Seçim sonrasında N. Nazarbayev'in kalabalık seçmen kitlesi ile buluşma anından bir kare bulunmaktadır. Fotoğrafta vatandaşın N. Nazarbayev'e olan ilgisi dikkat çekmektedir, gençlerin hemen hepsi N. Nazarbayev'e ulaşmak için ellerini uzatmışlardır.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Haber metninde N. Nazarbayev'in seçimi kazanma sebeplerine yer verilerek seçim sonucu değerlendirilmiştir. Sonuç olarak da seçimin halkın moralini ve bilincini yükselttiği ifade edilmiştir.

Haber Kaynağı: Metinde Meclis vekili Kuvaniş Sultanov'un açıklamalarına yer verilmiştir.

Yorum: Gazetede, seçim sonrasında toplumun farklı kesimlerinden çok sayıda insanın seçim ve N. Nazarbayev ile ilgili olumlu yorumlarına yer verilmiştir. Bunlardan biri de milletvekili ve *Nur Otan* Partisi Siyasî Kurul Büro Üyesi Kuanış Sultanov'dur. Bu metinde siyasî iktidarın sözcüsü sayılabilecek Sultanov'un seçim sonrası değerlendirmelerine yer verilmiştir. Sultanov ifadelerinde; Kazakistan halkının N. Nazarbayev'in stratejik gelişim programlarını desteklediğini, seçim öncesi kampanyanın iyi organize edildiğini, ülkenin seçim tarihinde daha önce görülmemiş bir seçmen katılımının olduğunu, özellikle vurgulanması gerekenin gençlerin seçime olan ilgisi olduğunu ve gençlerin N. Nazarbayev'in Kazakistan 2050, Nurlu Yol programlarının önemini anladıklarını ifade etmiştir. Böylelikle yetkili bir kişi tarafından seçim öncesi, seçim süreci ve sonucu olumlu değerlendirilmiştir.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Haber metninde basit yapıda ve olumlu anlama sahip cümleler hakimdir. Bununla birlikte metinde, “*Halkın farklı ruh hali, arzusu, seçim isteği toplumun havasına yeni bir görünüm, yeni bir duygu verdi*” gibi bağımlı sıralı cümleler olumlu manada ve seçimin toplumda yarattığı coşkuyu ifade etmekte,

“Seçim sonucu, alternatif adaylar olmasına rağmen, Kazakistan halkının özel dayanışmasını, birliğini netleştirdi. Bu seçimin farklı düşüncedeki insanların ortak bir kişinin etrafında toplanıp, ortak amaçta birleşmesinin memleket için de, toplum için de gelecek başarılarımız için de olumlu etki edeceği açıktır”

gibi metinde birden çok yargı barındıran bileşik cümlelerin de yer aldığı görülmektedir. Bu yargılarda seçimin birleştirici olduğu ön plana çıkarılmaktadır.

Yerel Tutarlılık:

Bu kampanyada seçim sonucunun önceden belli olduğunu halk söyledi. Seçmenler Nursultan Aбиşoğlu’nun Kazakistan’ın gelişmesindeki stratejik programlarını hep beraber desteklediklerini söylediler, seçimde kendi taraflarını oy vererek gösterdiler.

Metindeki bu ifadelerde cümleler arasında işlevsel ilişki kurulup, seçim öncesindeki kampanya sırasında da halkın söylediği gibi, halk seçimde N. Nazarbayev’i seçmiştir. Dolayısıyla metne göre bu N. Nazarbayev’in “*halk*” tarafından seçilmiş olması, onun yürüttüğü politikaya (stratejilerine ve reform programlarına) destek verdiğinin göstergesidir.

Sözcük Seçimleri: “*Gençler Cumhurbaşkanının programlarını ve gelecek için anlamını çok iyi anlıyorlar*”, seçim öncesi kampanya çalışmaları “*çok iyi organize edilmiş*”, “*siyasî ve sosyal kültürün yüksek seviyesini göstermiştir*”, seçim sonucu

“*medeniyet yolundaki yüksek kalitedeki başarı*”, “*geleceğe olan büyük güven*” gibi cümlelerdeki sözcük seçimlerinde özellikle, seçim olayının ve sonrasında anlamını ve değerini artıran ifadeler kullanılmıştır. Bu ifadelerle “gençlerin” N. Nazarbayev’in siyasetinin anlamını “çok iyi” anladığı, seçim öncesi kampanyasının “çok iyi” organize edildiği ve bunun siyasî ve sosyal kültürün “yüksek seviyenin” göstergesi sayıldığı, sonucun da “yüksek başarı”, geleceğe olan “büyük güvenin” göstergesi olduğu dile getirilirken, hem N. Nazarbayev siyasetini, iktidarını hem de ülkede gerçekleşen seçimi olumlu kılarak mevcut siyasî iktidarı söylemleriyle desteklemiştir.

Retorik: N. Nazarbayev’in reformlarını genel olarak destekleyen halkın, bu reformların uygulanmasını sorumluluk alarak “*ülkenin geleceği için vatanseverlik duygusuyla kollarını sıvayarak [özenle] yapacağı oldukça açıktır*” ifadesiyle seçimden önce bu reformları gören ve programlarına destekleyerek oy veren halkın seçim sonrasında da Nazarbayev’in reformlarını sorumlulukla destekleyeceği dile getirilmiştir. Bunu dile getirirken metinde, anlamı kuvvetlendirmek için oldukça açık, net (~gün gibi ortada) anlamına gelen “aydan net (*aydan anık*)” deyimini ve bir şeyi özenle yapmak anlamına gelen “kollarını sıvayarak” (*bilek sıbana*) deyimini kullanılmıştır. Böylece N. Nazarbayev’in vatanseverlik duygusuna vurgu yaparak, tüm gücüyle çalıştığı ve halkın da zaten onu destekleyeceğinin aşikâr olduğu önvarsayımında bulunularak okur/seçmen manipüle edilmiştir.

6.4.1.7. Egemen Qazaqstan Gazetesi 29 Nisan 2015 Tarihli 2. Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Gurur (Bkz. EK 67)

Haber Metninin Girişi:

Dün gerçekleşen muhteşem seçimde birden fazla duygulandıran olay gerçekleşti. Bir tanesini söyleyeyim. Kendimin çok uzun seneler çalıştığım Taldıkorgan'daki arkadaşarımdan duyduğum şöyleydi. Tam seçim olacağı gün Taldıkorgan'a Atırau'dan bir grup misafir gelmiş. Dünürler. Bu kişiler önden kupon alıp, Taldıkorgan'daki seçim bölgesine gitmiş. Kendilerini listeye eklemişler. Oy verdiği anda oradaki bölgede olan yabancı gözlemcilerden biri o kişilerin kimler olduğunu sormuş. Ona, bizim şehrimize misafirliğe, dünürlüğe gelen kişiler olduğunu söylemişler. "Dünürlük" denilenin anlamı yabancılara yabancı. Tercüman dünürlüğün manasını biraz anlatmak durumunda kalmış. O zaman uzaktan gelen misafirlerin böyle işlerde kendilerinin vatandaşlık vazifesini unutmadan, ülkesi için, geleceği için, oy vermeye vakit bulduklarını öğrenip, yabancı gözlemciler hem şaşkın hem de memnun olmuşlar. Böyle bir halkla nasıl gururlanmazsın!

Metnine seçim günü gerçekleşen bir olay aktarılarak başlanmış ve Kazakistan halkının oy vermenin bilincinde olduğu, seçimi öncelediği vurgulanarak Kazak seçmen yüceltilmiştir.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Metinde Kazakistan'ın geçmişte yaşadığı sıkıntılı günler ile kıyaslama yapılmaktadır. N. Nazarbayev ülkede gurur duyulacak tüm siyasî girişimleri başlatandır ve bu sebeple ülkesi de onunla gurur duymaktadır. Halk onun kıymetini bilmektedir ve bu sebeple çoğunluk ona oy vermiştir.

Haberin Kaynağı: Kazakistan Cumhuriyeti Parlamento Meclisi Milletvekili Ersultan Bekturganov'un fikirlerinin yer aldığı metinde Egemen ideoloji ortaya konmuştur.

Yorum: Uzun yıllar cumhurbaşkanlığının idaresinde çalıştığını belirten vekil Ulusun Liderinin (N. Nazarbayev’in) memleket çıkarları için çalışmanın örneği olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca ona göre, “*Nursultan Nazarbayev gibi bir fenomenin sırrı derindir*” Metin boyunca hem N. Nazarbayev, hem de onun yürüttüğü siyaset ve eylemleri yüceltilerek propagandası yapılmıştır.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı:

“Ülkesini barış içinde tutan, ülkesinin önünde giden evladı”,

“Nursultan Nazarbayev ülkemizin Avrupa’daki itibarını yükseltti”

“Kazakistan’ın dış siyasetini oluşturarak, ülkeyi tüm dünyaya tanıttı”

“Dinler arası ilişkiler kurmada tüm dünyaya örnek oldu”

“Ulus Liderimiz Avrasya Ekonomi Birliği kurma projesini ortaya koyup, onu da gerçekleştirdi.”

Metinde bu ve benzeri ifadelerin yer aldığı olumlu cümle yapılarının hepsinde N. Nazarbayev özne konumunda olup, faaliyetleriyle Kazakistan için önemi dile getirilmiştir. Anı zamanda,

Vatanımızın serveti taşıp, mimarisini yüceltme yolunda işine devam edip, uyumadan, yolun sonunu görüp, bunun meyvesini topluyor.

İfadesiyle N. Nazarbayev’in yaptığı ekonomik hamlelerle ve N. Nazarbayev’in fikri ile şekillenen (ülkenin bağımsızlığının sembolü hâline gelen) başkent Astana’nın mimarisindeki etkisi²²² hatırlatılarak, yönetimi bırakmadan ve dinlenmeden gideceği yeri bildiği ve bunun sonucunda kazandığı/kazanma sebebi birlikte dile getirilmiş,

²²² Başkent Astana, Kazakistan için, Sosyoloji Profesörü R. Sennet’in ifadesiyle, ileriki kuşaklara kalacak olan egemen iktidarın düzeninin simgesi (1993: 31) niteliğindedir.

Nazarbayev'in başarısının çok yönlü olduğu vurgulanmıştır. Bunu yaparken ekonomik başarısı abartılarak sunulmuş ve uzun süreli iktidarının sonucunda başarılı olduğu ifade edilerek, onun imajına katkı sağlanmıştır.

Yerel Tutarlılık:

Olağanüstü zafer demesek ne diyeceğiz, cumhurbaşkanı seçimine ülkedeki seçmenlerin tamamına yakını katılmışsa, eğer onların tamamına yakını birliktelikle oy vermişse, eğer buna uzaktan da yakında da, Batı'dan da Doğu'dan da gelen gözlemciler şaşırmış ve memnun ise, oy verenler uzun uzun sırada bekleyip, kendi vatandaşlık görevlerini istekle yaptılarsa, ülkenin bugünkü hükümeti de, nurlu geleceği de memleketi mükemmel uzmanlıkla yöneten Ulusun liderinin elinde olduğunu hissederse, o kişiyi iki dizginle, güçlendirip (iktidarı eline verip) kendisi önde gidip halkı arkasına alan er diye güvenmek, arkasından gitmek hepimizin mutluluğunun göstergesi diyebilmişsek. Tabii ki olağanüstü zafer diyoruz. Ülke zaferine ulaştı. Kıymetlisine saygı gösterebilen, değerlisinin değerini bilen, güvenilmeye değer kişiye hürmetten yorulmayan halkımız adına mutluyuz.

Metinde, yukarıda yer alan ifadelerle nedensel olarak kurulan ilişkilerde özellikle N. Nazarbayev'in seçilmesinin sebebi ortaya konmuştur. Fakat bununla birlikte seçime katılımın yüksek olduğu, seçmenlerin hür iradeleriyle oy vermeye geldikleri de vurgulanmıştır. N. Nazarbayev'in işini en iyi şekilde yaptığı için halkın ona güvendiği ve onun arkasından gittiği, hürmet ettiği de ifade edilerek, seçim sonucunda ülke yönetimini N. Nazarbayev' e veren herkesin mutlu olduğu dile getirilmiştir. Tüm bu övgülerle N. Nazarbayev'in seçimi kazanmasının hem siyasî iktidar nezdinde hem de halkın gözünde haklı zafer olarak görüldüğü dile getirilmiştir.

Sözcük Seçimleri: Metinde “*deha, bilge, fenomen, geniş yürekli, milletin gururu, olağanüstü başkan, tüm dünyanın saygı duyduğu lider, ülkenin kaderi için doğan evladı*” gibi abartılı ifadelerle N. Nazarbayev için esenlikli duygular üreten anlama sahip sözcükler seçilmiştir. “*Ülkenin kaderi için doğan evladı*” ifadesiyle milletin yazgısı olduğu vurgulanmıştır.

Retorik:

Nursultan Aбиşoğlu, ülkenin alnına yazılı (kaderi olan) evladıdır. Bağımsızlık tarihi başladığında ülke yönetimini böyle güçlü bir kişinin ele aldığına şükrediyoruz.

İfadesinde N. Nazarbayev’in, egemen söylemde dile getirildiği gibi “*ülkenin evladı, oğlu*” olduğu ve ülkenin “*kaderi*” olduğu vurgusuyla ideal lider tipi olduğu ön plana çıkarılırken, söylemler yoluyla onun iktidarını sürdürmesinin sağlanmasına yönelik ikna stratejisi izlenmiştir.

Kazakistan isimli gemiyi dünya siyasî okyanusunun aydınlığına çıkarıp, tüm dünyada esen rüzgârlara karşı gelip, o aydınlığa kendimizden önce ulaşan memleketlerle penceremizi aynı seviyeye getirip, kapımızı genişleten olağanüstü başkanımızla gurur duyuyoruz.

Metinde, mecaza yer verilen bu ifade ile N. Nazarbayev’in ülkeye olan katkısı ve faaliyetlerinden övgüyle bahsedilmiştir. Kazakistan bir gemiye, dünya siyaseti okyanusa benzetilmiştir. Esen rüzgârlar, dünyadaki krizler, aydınlığa ulaşmaktan maksat ise Kazakistan’ın gelişen ülkeler arasına katılmasıdır. Bu ifadelerde olduğu gibi metnin tümünde Kazakistan’ın mevcut olumlu durumuna N. Nazarbayev sayesinde ulaştığı tekrarlanmıştır. Böylelikle metinde N. Nazarbayev hakkında olumlu şeylerin ve eylemlerin vurgulanmasıyla, olumsuzlukların gizlenmesiyle ideolojik kareye uygun biçimde N. Nazarbayev’e karşı bilişsel olarak tutumu etkileyecek strateji izlenmiştir.

Metinde aynı zamanda “*Halkların dostluğuna gözünün karası gibi değer veren*” ifadesiyle Kazak Türkçesi’nde çok kıymetli olan ve sevilen şeyler için kullanılan gözümün karası (*közimniñ karası*) (Türkiye Türkçesindeki gözbebeği) ifadesinin N. Nazarbayev’in ülkede halkların dostluğuna verdiği önem/dikkati dile getirmek için kullanıldığı görülmektedir.

6.4.1.8. Egemen Qazaqstan Gazetesi 30 Nisan 2015 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Seçim-2015 Ülke Zaferinin Kroniği (Bkz. EK 68)

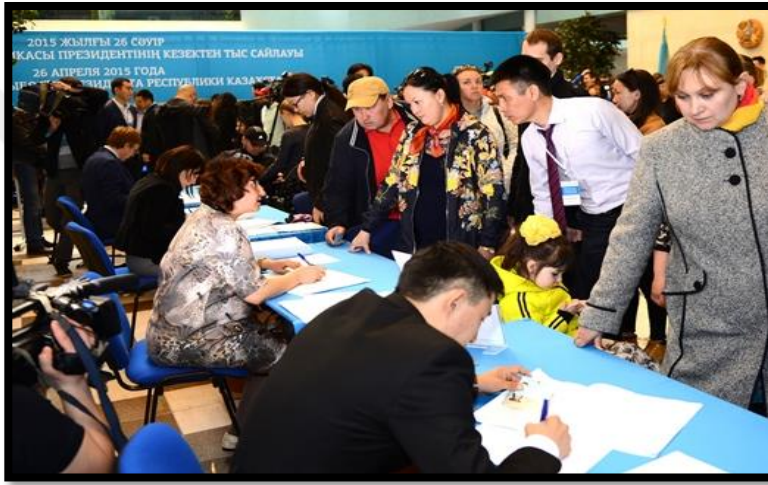
Haber Metninin Girişi:

Bu yılki 26 Nisan günü geçip, tüm Kazakistan halkının ortak zaferi ile başarısı olarak değerlendirilen Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı’nın seçimi 29 Nisan günü gerçekleşen devlet başkanının görev alma töreniyle birlikte kendi amacına ulaştı. O 14 Şubat günü ilk kez Kazakistan Halk Asamblesi’nin toplantısında erken cumhurbaşkanlığı seçimi yapılması hakkında teklif ortaya konulmasından itibaren kısa zamanda bizim ülkemizin yarınına el uzatan görev ve hedeflerinin alanı ve amacını tanıtabilen belli yolların üzerinden geçti. Bu süreç, bizim tüm ulusların birlikteliğine uygun yaratıcı ülkemizin lideri Nursultan Nazarbayev’in açık ve tecrübeli siyaseti sayesinde doğru yönde ilerlediğini bir kez daha açıkça gösterdi.

Haberin girişinde, içeriği temsil eden bir başlıkla başlanmıştır. Böylece haber metninin 2015 seçimine dair olduğu görülmektedir. Seçim sonucu siyasî iktidar söyleminde olduğu gibi “*zafer*” olarak nitelendirilmiş, fakat bütünleştirici bir şekilde “*tüm Kazakistan halkının ortak zaferi*” olarak halka mal edilmiştir. Böylece egemenliğin

halkta olduğu vurgulanmıştır. Aynı zamanda N. Nazarbayev’in bağımsızlıktan itibaren ülkenin beraberliğindeki rolü vurgulanmış, yürüttüğü “açık ve tecrübeli” siyaseti sayesinde halkın birlikteliğinin oluştuğu ifade edilmiştir.

Fotoğraf: Haberde iki fotoğraf kullanılmıştır. Bir tanesi yöresel kıyafetleri ile oy vermeye gelen yaşlı kadın seçmen ve diğeri de oy vermek için bekleyen kalabalık vatandaşların yer aldığı fotoğraftır. Bu fotoğraf seçime katılımın hem çok olduğunu hem de her yaştan seçmenin olduğunu göstermektedir.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Haberde seçim öncesi süreç ele alınmıştır. 14 Şubat’tan itibaren gelişmelere yer verilen haber N. Nazarbayev’in erken Cumhurbaşkanlığı seçimine dair yaptığı açıklamayla son bulmuştur.

Haber Kaynağı: Serik Pınazar’dır.

Yorum: Haberde tarafların yorumlarına şu şekilde yer verilmiştir:

Konsey üyeleri, küresel ekonomik kriz zamanında ülkede seçimin erkene çekilmesinin “Nurlu Yol” programının etkili bir şekilde uygulanmasını sağlayacağını ve “Kazakistan 2050” Stratejisinde sunulan ülkeyi geliştirmeye yönelik programları da uygulamaya imkân vereceğini belirtmişlerdir. Böylelikle

Kazakistan Halk Asamblesi'nin N. Nazarbayev'i ve yürüttüğü siyaseti ve stratejilerini desteklediği ve onun planlarının gerçekleşmesinin ülkeyi geliştireceğine olan inancından dolayı erken seçim talep ettikleri ifade edilmektedir.

Bu dönemde muhalifler erken seçime karşı çıkarken, iktidarı destekleyenlerin söylemlerinde seçimin erkene alınmasının ülke için kazanç olacağı vurgulanmıştır:

Küresel sıkıntı ve kriz zamanında ülkemizin Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'e Kazakistan'ı krizden çıkarması için yeni güvenin daha fazla olması gerekiyor. Ayrıca Dünya'da istikrarsızlığın olduğu bu yeni zor zamanda ülkemizin stratejisini değiştirmeden, Kazakistan'ın gelişmesi ve dünyanın en iyi 30 ülkesi arasına girmesi için Cumhurbaşkanı N. A. Nazarbayev'e güvenini göstermesi gerekiyor.

Böylece okur/seçmende N. Nazarbayev'in ülkeyi krizden çıkarabileceğine olan inanç ve güven hissi yaratılması amaçlanmıştır.

Metinde ayrıca Senato Başkanı Kasım Jomart Tokayev, N. Nazarbayev'in bilge ve güçlü liderliğiyle Kazakistan'ın tüm zorlukların üstesinden geldiğini, onun siyaseti sayesinde bağımsızlık yıllarında pazar ekonomisinin geliştiğini, Nazarbayev'in ülkenin gücünü ve uluslararası itibarını oluşturduğunu belirtmiştir. Bu ifadelere bakıldığında ülkenin N. Nazarbayev'in liderliğinden başka bir şansı yokmuş gibi görünmektedir.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Haber metninin sentaktığında ideolojik açıdan dikkat çeken özelliği N. Nazarbayev'in yer aldığı tüm cümlelerin olumlu olması ve ülkedeki tüm olumlu gelişmelerde özne olarak kullanılmasıdır. Dolayısıyla ülkenin gelişmesindeki rolü ön plana çıkarılmaktadır.

Yerel Tutarlılık: Habere göre, seçim sonucunda N. Nazarbayev’in aldığı oy oranı Kazakistan halkının kendi liderinin etrafında eskisinden de daha yakın birleştiğini kanıtlayarak göstermiştir. Nazarbayev’in seçimi kazanmasının halkın ona olan desteğinin arttığı şeklinde bir sebep-sonuç ilişkisiyle dile getirildiği görülmektedir.

Sözcük Seçimleri: Metinde N. Nazarbayev’in “*tecrübeli*” siyasetçi olduğu vurgusu ön plandadır. Aynı zamanda onu destekleyenler tarafından “*bilge ve güçlü lider*” olarak adlandırılmıştır. Metnin genel bağlamında bu söylemler, Kazakistan için N. Nazarbayev’in önemini göstermek amacını da taşımaktadır. Ayrıca Cumhurbaşkanlığına aday olanların girdikleri devlet dili sınavında N. Nazarbayev’in hiç hata yapmadığı vurgulanmış ve Komisyon başkanı N. Nazarbayev’in “Bizim gücümüz birlikte” konulu yazısında konuyu “*çok güzel*” ve “*hatasız*” açıkladığını ifade etmiştir. Başkan açıklamasının sonunda Nazarbayev için “Aday böyle olmalı diye düşünüyorum” diyerek kişisel fikrini de dile getirmiştir. Metnin bütününde ideolojik kareye uygun biçimde N. Nazarbayev’in olumlu özellikleri ve eylemleri abartılarak sunulmuş ve olumlu sunumu hedeflenmiştir.

Retorik: Metinde, N. Nazarbayev’in siyasetinin ve eylemlerinin işinin uzmanları tarafından olumlu değerlendirilmesiyle imajı güçlendirilmiş ve iddiaların inandırıcılığı artırılmıştır. Kazakistan’ın N. Nazarbayev’e ihtiyacı olduğu sonucu çıkarılmaktadır.

6.4.1.9. Egemen Qazaqstan Gazetesi 30 Nisan 2015 Tarihli 2. Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Çarşambadaki Açık Söz (Bkz. EK 69)

Spot:

*Tarihte o kadar çok dipsiz uçurumdan geçtikten sonra bayrağı yücelten başarıyla bağımsızlığımızın 24 yılının bir sabahı daha nurlandı. Nisan gelmeden iyi olmaz [Nisan ayından sonra doğanın canlanmaya başlaması kastedilmiştir], kışın sızısının etkisi devam eden Arka'nın (Sarıarka) havası bugün sertliğini bıraktı, güneş nurunu fazlasıyla saçıyor. Memleketimizin büyüklüğünün, ülkemizin sembolü Astana'ya nurlu ilkbaharın geldiğini 29 Nisan'da güneşin saçtığı ışığı sevinçle gösterdi.*²²³

Habere, Kazak kültüründe uğurlu sayılan çarşamba gününe denk gelen ant içme töreni anında, betimleyici anlatımla seçim sonucunun memnuniyetini dile getiren cümlelerle giriş yapılmıştır. Seçim sonucundan duyulan memnuniyet, baharın gelişine benzetilmiş ve güneşin ışığıyla, Nursultan Nazarbayev'in "Nur" una bu tasvir içinde yer verilerek, her ikisinin de olumsuzlukları geride bıraktığı ve umut verdiği ima edilmiştir.

Fotoğraf: Haberde, N. Nazarbayev'in ant içme törenine ait bir fotoğrafa yer verilmiştir.

ŞEMATİK YAPI

²²³ Bu spot aynı ifadelerle 9 Nisan 2011 tarihli gazetenin başka bir haberinde kullanılmıştır

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Nazarbayev’in Cumhurbaşkanlığına yeniden atanma ve ant içme törenine dair olan haber metni, N. Nazarbayev’in, 10 Aralık 1991’den itibaren ant içme törenlerine dair bilgileri de içermektedir. Metinde N. Nazarbayev’in, ülkedeki bağımsızlığın ilk yıllarında yaşanan sıkıntıların üstesinden geldiği özellikle vurgulanmıştır. Ayrıca başkent olan Astana’nın kısa süredeki değişikliğiyle birlikte, ülkenin uluslararası arenadaki gelişimine de dikkat çekilmiştir. Metnin tümünde ülkedeki tüm olumlu gelişmelerin N. Nazarbayev sayesinde olduğu iddia edilmektedir.

N. Nazarbayev o zaman, ant içtiğinde, memleketimizin parlak geleceğe başlayacağı yolun kolay olmayacağını söylemişti. O zamandan beri zor yıllarda yolundan dönmeden memleketimizi birçok zorluktan çıkardı.

1999 yılında “O zamandan beri Astana insanın tanımayacağı şekilde değişti. Bu yıllarda Kazakistan’ın dünyadaki itibarı da yükselip, toplumda istikrar sağlandı, ekonomide de gelişmenin hızı daha da arttı.

26 Nisan 2015 yılındaki seçime halkın %95.21’i katılmıştır. N. Nazarbayev bu oyların %97.75’ini alarak o güne kadarki aldığı oy oranını artırmıştır. Seçim sonrası gerçekleşen bu ant içme törenine dair “*Medeniyet dünyasının gelişmiş geleceğine büyük adım atan Kazak halkının önderine saygı göstermek için toplanan insanların sayısı çok olmuştur*” ifadesi kullanılmıştır. Böylelikle N. Nazarbayev’in önder olduğu ve halkın da ona verdiği destek vurgulanmıştır. Bu haber metninde ele alınan her seçim döneminin ardından Kazakistan’daki gelişmeler dile getirilerek, gelişmelere olanak sağlayanın Nazarbayev olduğu tekrarlanmış, N. Nazarbayev’in gücü/otoritesine katkı sağlanmıştır.

Haber Kaynağı: *Egemen Qazaqstan* gazetesinin muhabirleri; Jaksıbay Samrat, Layla Adilkızı, Dinara Bitikova’dır.

Yorum: Metne göre seçimin sonucu, halkın N. Nazarbayev’e olan güvenin arttığının ve etrafında birleştiğinin göstergesidir. Bu da N. Nazarbayev’in liderlik vasfı

taşıdığı imasını barındırmaktadır. Aynı zamanda metninde ant içme törenine özel bir anlam yüklenerek hem halk hem ülke için bugünün onurlu bir gün olduğu ifade edilmiştir.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Bu haber metni genel olarak basit cümle yapılarından oluşmaktadır. Nazarbayev ile ilgili olan cümleler aktif yapıda olup, N. Nazarbayev’in olumlu faaliyetlerinin ön plana çıkarıldığı ve itibarını artırmaya yönelik olduğu görülmektedir:

Reformları sayesinde Kazakistan’ı dünya halkına tanıttı,

Silahlı kuvvetleri, memleketin güvenliğini sağlayan kuvvetli güce dönüştürdü,

Metinde bu ifadelerde metne göre ülkede olumlu olan her şeyin müsebbibi N. Nazarbayev olarak sunulmuş, iç ve dış siyasetteki başarısı vurgulanmıştır.

Yerel Tutarlılık:

Böyle başarılarla ulaşan Kazakistanlılar 4 Aralık 2005’de erken cumhurbaşkanlığı seçimi yaptılar. Nursultan Nazarbayev yine de Kazakistan halkının çoğunluğunun güvenine sahip olarak açık zafere ulaştı. Bu bilinçli bir seçimdi. Çünkü, memleket başkanının yürüttüğü siyaset neticeli ve verimliydi.

Nazarbayev’in seçimi kazanmasındaki sebep başarılı siyasetin sonucu olarak ifade edilmiş ve nedensel ilişki kurulmuştur.

Sözcük Seçimleri: Bu metinde, Cumhurbaşkanı Nazarbayev için *elbası* “Ulusun Lideri”nin yanında *ultının darabozi* “milletinin önderi” ifadesi kullanılmıştır. Ayrıca şahsiyetinin yükseltildiği “*Ülkenin alnına (kaderine) yazılan, bir kere doğan evladı*” ifadesiyle Nazarbayev’in eşsiz olduğu vurgulanmıştır. N. Nazarbayev’in iktidar

söyleminde ülkenin ve halkın kaderi olarak sunulması, okur/seçmenin zihnini etkilemeye yönelik bir kabullenme sağlamaktadır.

Retorik:

Halkın, istediği oğlunu onurlandırdığı gün artık tarihimize altın harflerle yazılacak. Halkın güveninin arttığı Ulusun Liderinin her girişimi bereketli, memleketimizin geleceği mükemmel olsun.

Metne göre, N. Nazarbayev'in yüksek oy oranıyla seçimi kazanması, halkın ona olan güveninin artığının göstergesidir. Ayrıca seçimde halkın isteğinin olduğu belirtilerek, N. Nazarbayev'in seçilmesinin demokratik yolla gerçekleştiği ön plana çıkarılmıştır. “*Tarihe altın harflerle yazılacak gün*” ifadesiyle seçim sonucunun ne kadar önemli olduğu belirtilmiştir. Metin hem N. Nazarbayev hem de ülke için temenni ile bitirilmiş, seçim sonucu sevinçle karşılanarak, haberin yanlılığı ortaya konmuştur.

6.4.1.10. Egemen Qazaqstan 30 Nisan 2015 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Halk ile Erin Büyük Erliği (Bkz. EK 70)

Haber Metninin Girişi:

Memleketimizde 26 Nisan günü yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimi gerçekte tüm halkın bayramı oldu. Oy vermeye gelen seçmenler kendilerini bayramda gibi hissedip, genel olarak morallerini yüksek tuttular.

Egemen Qazaqstan gazetesinde seçim sonucunun “*halkın bayramı*” olarak sunulması seçimin demokratik olduğu vurgusunu taşımaktadır. Böylece N. Nazarbayev'in halkın iradesiyle seçilmiş olmasını gazetenin hemen her seçim sonrasında

özellikle ön plana çıkardığı görülmektedir. Gazetenin bu döneme ait diğer metinlerinde: “*Halk/seçmen, halkın güvenini kazananı (Nazarbayev’i) onaylamıştır* (EQ.31.12.2005), seçmen/halk “*seçimde öngörülü ve sağduyulu davranmıştır ve Nazarbayev’e güvenip oyunu ona vermiştir*” (EQ.30.12.2005), *Nazarbayev’in “halkın dik durmasına/, ayakta durmasına” imkân verdiği siyasetine destek vermiştir* (EQ.30.12.2005), “*halk, Nazarbayev’e oy vererek kendi isteği ve bu tercihle ele alınan reformların gerçekleşmesi yönünde bir seçim yapmıştır*” (EQ.31.12.2005) Seçimde “*halk önerilenlerin içinden en iyisini (N. Nazarbayev’i) seçmiştir*” (EQ.31.12.2005), “*Halkın Nursultan Nazarbayev’i evrimsel gelişimi seçerek, parlak geleceği seçtiği açıktır*”, “*İstikrar ve barış için Nazarbayev’in seçildiği*” (EQ. 06.12.2005) vurgulanmış ve sonraki seçim sonuçlarında; “*Halk kendi seçimini yaptı*” (EQ. 05.04.2011), “*Halkımız dün seçkin oğlu Nursultan Nazarbayev’i onurlandırdı*” (EQ. 09.04.2011), “*Halk, Ulusun Liderine güveniyor*” (EQ. 07.04.2011), “*Kazakistan yaratıcı liderini seçti*” (EQ. 08.04.2011), “*Halkın dileği kabul oldu*” (EQ. 13.04.2011), “*Kazak halkının bayramı*” (EQ. 14.04.2011), “*Halkın çabası özel*” (EQ. 29.04.2011), “*Halk için Ulusun Liderinin zaferi özel anlamlı*” (EQ. 29.04.2011), “*Halk kendi seçimini yaptı*” (EQ. 28.04.2015), “*Halk oy vermeye istekli geldi*” (EQ. 27.04.2011) benzeri haber başlıklarında da görüldüğü gibi Nazarbayev’in seçimi kazanması ve cumhurbaşkanlığını sürdürüyor olması halkın talebi olmasıyla bağdaştırılmıştır. Bu da teorik olarak, siyasî gücün kaynağının halk olduğunun imasıdır. *Egemen Qazaqstan*’ın siyasî iktidarın gazetesi olduğu bir kez daha göz önüne alındığında, seçimin meşruiyetinin iknası ve N. Nazarbayev’in halk tarafından seçilmiş olması vurgusu, seçim sonucunun bazı sivil toplum kuruluşları ve Freedom House tarafından olumsuz değerlendirilmesine cevap özelliği taşımaktadır. Zira C. Tilly de, N. Nazarbayev’in 2005’te %91 oyla üçüncü kez devlet başkanı seçilmiş olmasını “%75’ten daha fazla çoğunlukla özellikle yeniden seçilen devlet başkanı adayları gördüğümüzde rejimin göstermelik seçimler yaptığı hipotezinin akılda tutulması gerektiği yorumunu

yapmış ve Kazakistan'ın demokratik olarak nitelendirilemeyeceğini belirtmiştir (2014: 14-18). 2015 seçim sonucunda %97 oy oranıyla beşinci kez seçimi kazanarak bu durumun değişmemiş olması Tilly'nin yorumunda belirttiği hipotezi doğrular niteliktedir.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Haberde ana olay halkın oy vermesidir. Ayrıca haberde seçimle ilgili yapılan yorumlar da yer almaktadır. Seçim sonucu, bayram olarak nitelendirilerek, halkın ve N. Nazarbayev'in zaferi olduğu dile getirilmiştir.

Yorum: Seçim sonunda yapılan açıklamada *“Bunların hepsi tüm memleketimizde halkımızın bu yılki cumhurbaşkanlığı seçimine farklı bir anlam yüklediğini açıkça gösterdi. En önemlisi, bu seçim halkımızın bir bayrak, bir ideolojinin, bir önderin etrafında sıkıca birleştiğini açıkça gösterdi”* ifadesiyle seçim sonucunda Nazarbayev'in kazanması halkın birlikteliğinin göstergesi olarak yorumlanmıştır. Gazetenin bu dönemde yayımlanan haberlerinde özellikle N. Nazarbayev'in seçimi kazanma sebebine alıntılarla yer verilmiştir; N. Nazarbayev *“uzak görüşlü, anlayışlı”* (EQ. 29.04.2015 Kazakistan Devlet Sanatçısı Asanali Aşimov), N. Nazarbayev *“bilge yönetici, uzak görüşlü siyasete sahip”* (EQ. 29.04.2015 Akademisyen Dosmuhammed Kişibekov), *“Uzak görüşlü, bilge başkan”* (EQ. 29.04.2015 Gazi Kamşat Dönenbayeva), *“özel yeteneği olan, çalışkan, sadece Kazakların değil, tüm Kazakistanlıların güvendiği ve desteklediği”* (EQ.29.04.2015 Ordinaryus Omirzak Aytbayoğlu) bir lider olarak değerlendirilerek N. Nazarbayev' in halkın gözündeki saygınlığı vurgulanmış hem karakteri hem yöneticiliği yüceltilmiştir.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Metinde genel olarak basit yapıda ve olumlu cümleler kullanılmıştır.

Yerel Tutarlılık: Halkın seçim sonucunda tek bir kişi gibi sevinmiş olmasıyla, birlik olduğu ima edilmiştir. Bunun da gazete merkezine yollanan okuyuculara ait yorumlardan bilindiği belirtilerek referansal ilişki kurulmuş, halkın seçim sonucundan duyduğu memnuniyet vurgulanmıştır.

Sözcük Seçimleri: Haber metninde N. Nazarbayev “önder, lider ve er” gibi isimlendirmelerle olumlu sunulmuş ve N. Nazarbayev’in gücünün ve ideolojinin yeniden üretimine katkı sağlanmıştır.²²⁴

Retorik: Bu metinde özellikle retorik unsur bulunmamakla birlikte metnin bütünündeki ikna (*presuppotion*) N. Nazarbayev’in iyi bir lider olduğu ve seçimin demokrasiye uygun şekilde gerçekleştiği yönündedir.

6.4.2. 2015 Yılı Cumhurbaşkanlığı Seçim Dönemindeki Muhalif Gazete Haberlerinin Analizi

6.4.2.1. Jas Alaş Gazetesi 13 Mart 2015 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Seçim Diye Saçılmayalım (Bkz. EK: 71)

Haber Metninin Girişi:

Yine Seçim, yine o kişiyi Cumhurbaşkanı olarak seçmek. Beni endişelendiren, hükümetin bütçeden milyarlarca kesip tasarruf ederken Rusya parasının değersizleşmesiyle ilgili Kazakistan’ın Tengesinin Rus’un yırtığını yamadığı [eksikliğini kapattığı] zor zamanda çok para harcanan “seçim” gösterisi kimin için gerekli?

²²⁴ İdeolojilerin söylem tarafından yeniden üretilmesi, ideolojilerin sürmeye devam ettiğini, insani boyutunu işaret eder. İnsanların yeni şeyler yaptıklarını ifade eder (Van Dijk 2000:228).

Habere, daha önceki seçimlerde olduğu gibi yine Nazarbayev'in seçileceği önvarsayımı ile başlanarak Kazakistan'ın kötüye gitme ihtimali olan ekonomisi ve seçimin meşruiyetine inanılmayan birden fazla imanın olduğu bir giriş ile başlanmıştır. Metinde ideolojik duruşun girişten itibaren açıkça ortaya konulduğu görülmektedir. N. Nazarbayev'in adı yerine "O" zamirinin tercih edilmesi ve "o kişi" hitabıyla Nazarbayev'e karşı olan tavır (ötekileştirme) ortaya konmaktadır. Bununla birlikte metinde seçim olayının olumsuz sunumu, "gösteri" ifadesinin kullanmasıyla, seçimin gereksiz yere yapıldığı iddiası yer almaktadır. Seçim için gereğinden fazla para harcadığını ima etmek için "saçmak" fiili tercih edilmiştir. Böylelikle siyasî iktidarın kriz döneminde, seçim için ülkenin kaynaklarını boşa harcadığı iddiasına da yer verilmiş, hem N. Nazarbayev olumsuz sunulmuş ve seçimden evvel önceliğinin ekonomiyi düzeltmek olduğu hatırlatılmıştır.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu: Metinde, ana olay sunumunda seçim öncesinde iktidarın seçim için gereksiz harcamalar yaptığı iddia edilirken, Nazarbayev'in iktidarının devam edeceği önvarsayımı bulunmaktadır. Olayda hem seçim ve seçim süreci hem de Nazarbayev olumsuz sunulmaktadır. Ancak bununla birlikte seçime katılan muhalif partilere de inanılmamakta ve onlar da halkın gözünde itibar oluşturmadıkları için eleştirilmekte, olumsuz sunulmaktadır:

Bugün kendilerini büyük muhalefet sayan parti önderleri sıradan halkın gözünde otoritesi de, emeği de az olan insanlardır.

Haber Kaynağı: Minal Kenjekov'dur.

Yorum: Haber metninde öznel ifadelerle ortaya atılan iddialar dikkat çekmektedir. Bunlardan biri "Bugün tek gururumuz N.A. Nazarbayev! Çünkü yabancılar o kişiyi iyi biliyormuş. Bizim ondan başka başarımız var diyemiyorum kendi adıma"

ifadesinde görülmektedir. Egemen söylemde sıklıkla tekrarlanan yurtdışında Nazarbayev'in iyi bilindiği iddiasına karşılık, haberde imalı ve ironik anlatım tercih edilerek bunun tersi işaret edilmiştir.

Seçime Nur Otan Partisinin yularlı üyeleri ve dünkü Sovyet Dönemindeki alışkanlığından ayrılamayan emeklilerden başka kimsenin katılmayacağı gerçektir. Herkes N. A. Nazarbayev'in iktidardan gitmeyeceğini biliyor. Seçsen de seçmesen de öyle.”, “İktidarın seçilmesini değiştiremeyen karşı verilen oyu değiştirilen binlerce insanın bu fikrime katılacağına inanıyorum.

Metinde öznel ifadelerle seçimin demokratik şartlarda geçmeyeceği, aslında katılımın düşük olacağı ve seçimde usulsüzlük yapılacağı iddialarıyla, bunun herkes tarafından bilindiği, ancak sonucun değişmeyeceği önvarsayımında bulunulmuştur. Bununla birlikte özellikle N. Nazarbayev'in gücünü kötüye kullandığı vurgulanmaktadır. Ayrıca iktidar partisini destekleyenlere “yularlı üyeler” denilerek onların özgür iradeye sahip olmadıkları ve bağımlı oldukları ifade edilmiş, liderin etrafında ona bağlılıkla gelişen ve kişi partisi olma özelliğindeki *Nur Otan* Partisi dolaylı yoldan eleştirilmiştir. Metinde ideolojik kareye uygun biçimde ötekinin olumsuz özelliklerinin vurgulanması, olumlu özelliklerinin gizlenmesi stratejisi göze çarpmaktadır.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Metinde yapı bakımından soru cümlelerinin sık ve olumsuz anlamda kullanılmış olması dikkat çekicidir. Retorik sorularla daha çok okur/seçmen düşünmeye yöneltilmiş ve yönlendirilmiştir²²⁵:

“Zor zamanda çok para harcanacak “seçim” gösterisi kimin için gerekli?”,

“Nazarbayev'in %99 oy ile tekrar seçileceğinden yoksa bazılarının şüphesi mi

²²⁵“Retorik sorular: sormaktan çok, soruyu vurgulayarak, onun doğruluğuna inandırmak, beğenilip beğenilmediğine inandırmak gibi cevap alma amacı olmayan soru cümleleridir” (Karaağaç 2016: 729).

var?”*”, “Biz dünyaya ne ile övünebiliriz? O kadar ses çıkarıp hazinenin bir sürü parasını harcadığınız tek helikopterimizle mi? Yoksa Başbakan*
*Genelkurmay**kadar, ondan sonra valiye kadar mahkemelik olan rüşvetçilerle*
mi?”, “Kazak atalarımız eskiden kendinden sonraki nesline pay bırakıyordu. Biz
ne bırakabiliriz? Doğal zenginlikler dağıtılmış, petrol azalmış, ekolojisi
bozulmuş, bomboş bozkırı mı bırakacağız?”

Bu sorular iktidarı açıkça eleştirip, olumsuz sunumunu yaparak okuru manipüle eden niteliktedir. Ayrıca, N. Nazarbayev’in tekrar seçileceğinin herkes tarafından bilindiği iddiasıyla cevabı zaten içinde olan bir soru cümlesi tercih edilerek seçimin meşruiyeti sorgulanmıştır. Aynı zamanda gereksiz harcamanın yapıldığı, iktidar tarafından yanlış şeylere yatırım yapıldığı, helikopterden başka ülkede bir üretimin olmadığı, üst düzey kamu kurumlarında bile rüşvetin olduğu, ülkenin zenginliklerinin özel çıkarlar için peşkeş çekildiği, geleceğe dair inancı barındırmayan bu söylemlerle, ideolojik olarak “ötekinin kötü, olumsuz özellik ve eylemlerinin vurgulanması”, “ötekinin iyi, olumlu, başarılı özellik ve eylemlerinin göz ardı edilmesi” stratejisi ortaya konmuştur. Bu stratejiye metinde yer verilen sorularla katkı sağlanmıştır.

Yerel Tutarlılık:

Ben 2005 yılından itibaren seçimlere katıldım. Her seçim gösteri, her 9 ayda bir program! Kimin seçileceği belli! O zaman biz kimi kandırmak istiyoruz? Yabancılar kendi çıkarları için seçimin “adil geçtiğini” kabul etse de halk her şeyi görüyor. Şimdi seçime Nur Otan Partisinin yularlı üyeleri ve dünkü Sovyet Dönemindeki alışkanlığını bırakmayan emeklilerden başka kimsenin katılmayacağı gerçektir. Herkes Nazarbayev’in iktidardan gitmeyeceğini biliyor. Seçsen de seçmesen de öyle. Bu yüzden bütçemizi sokağa saçmasak ne olur.

Metindeki seçim için olumsuz ardışık önermeler nedensel olarak ilişkilendirilmiştir. Haber metninin tümünde siyasî iktidarın statükoya dönüşmesine karşı söylemsel bir mücadele alanı oluşturulmuştur. Nazarbayev’in iktidardan gitmeyeceği ve bunun seçimden önce belli olduğunun belirtilmesi ise yazılı basında seçim tahminin sadece muhalifler tarafından yapıldığını gösteren örneklerden biridir. “Biz” zamiriyle Kazak halkı ifade edilmiş ve “*kimin seçileceğinin belli olduğu*” seçimi yapmanın “*kandırmak*” olarak nitelendirilmesiyle seçimin meşruiyeti sorgulanmıştır.

Sözcük Seçimleri: Seçim için “*gösteri*”, “*gülünç*”, Nazarbayev için “*Ebedî Cumhurbaşkanı*” söylemlerinin kullanılması, seçime inanılmadığını, çünkü sonucun bilindiği gibi Nazarbayev’in “*yine*” seçileceği ön varsayımı ile ideolojik duruş ortaya konulmuştur. İdeolojik inancı açıkça ortaya koyan bu sözcük seçimlerinde, hem Nazarbayev’e karşı hem de “*ona ait bir faaliyet*” olarak nitelendirilen seçime karşı da muhalif bir tutum sergilenmiştir. N. Nazarbayev’e verilen “*Ebedî Cumhurbaşkanı*” (*Mängilik prezident*) statüsünün yeniden seçimi kazanacağı iddiasıyla ve olumsuz sunulduğu görülmektedir.

Seçime, “*Nur Otan Partisinin yularlı üyeleri ve dünkü Sovyet dönemindeki alışkanlığını bırakmayan emeklilerden başka kimsenin katılmayacağı gerçektir*” iddiasıyla metnin söylem stratejisinde öteki sunumu yani Nazarbayev’i destekleyenler ve ona oy verenler “*yularlı üyeler*” söylemiyle ötekileştirilmiş ve olumsuz sunulmuştur. Partiye bağlı olanların “*yular*” benzetmesi ile kendilerinin karar alamadıkları, güdümlü oldukları imasında bulunulmuştur. İma (*implication*), ideolojik söylemin en önemli nosyonlarından biri sayılmaktadır. Haber metninde bu döneme ait diğer metinlerin pek çoğunda olduğu gibi gazetenin Nazarbayev’in otoritesine karşı konumu, haber metninin içeriği ile birlikte söylem yapılarında açıkça görülmektedir.

Retorik: Metinde, okuru ikna etmeye yönelik ima, iddia ve önvarsayımlar çokça yer almıştır. Bu ideolojik açıdan dikkat çekicidir. Tüm bu iddia, ima, varsayım ve

önergelerin ardından herhangi bir kaynak ya da görgü tanığı ifadesine başvurmaya gerek duymadan “Herkes Nazarbayev’in iktidardan gitmeyeceğini biliyor”, “*Kimin kazanacağı önceden belli! O zaman biz kimi kandırmak istiyoruz?*” gibi öznel ifadelerle bunları herkesin zaten bildiği düzenli olarak tekrarlanarak algı yaratılmaya çalışılmıştır. Bunun seçimin önemini ve meşruiyetini azaltmaya yönelik bir çaba ve antidemokratik durum iddiası olduğu görülmektedir.

Haber metninde, seçime dair birden fazla iddia ve iktidar ile ilgili olumsuz ima yer almaktadır:

Bugünkü iktidardakiler hazinenin parasını bizim için anlamı ve içeriği belli olmayan çeşitli toplantılara harcıyor. Mesela size Ekspo 2017 gerekiyor mu diyelim, benim için hiç gerekli görünmüyor. Neden demeyiniz biz dünyaya ne ile övünebiliriz? O kadar ses çıkarıp hazinenin bir sürü parasını harcadığınız tek helikopterimizle mi? Yoksa Başbakanın genel kurmayına kadar, ondan sonra valisine kadar mahkemelik olan rüşvetçilerle mi?

Metinde yer alan bu ifade ideolojik karede, “ötekinin kötü, olumsuz özellik ve eylemlerinin vurgulanması” olarak değerlendirilebilir. Öteki konumundaki siyasî iktidarın faaliyetleri (gereksiz harcamaların yapıldığı, üretim yapılmadığı, resmî kurumlarda rüşvetin olduğu iddiasıyla) olumsuz sunularak seçmeni manipüle etmeye yönelik bir strateji izlenmiştir.

Aynı zamanda yabancı gözlemcilerin de işlerini doğru yapmadıkları iddiasıyla seçimin meşruiyeti sorgulanmıştır:

Yabancılar kendi çıkarları için seçimin “adil geçtiğini” kabul etse de halk her şeyi görüyor.

6.4.2.2. *Jas Alaş* Gazetesi 31 Mart 2015 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Üç Aday ve ... “Hint İneği” (Bkz. EK:72)

Haber Metnin Girişi:

“Seçim Hakkında” yasanın “Seçim öncesi propaganda” diye adlandırılan 27. Bendinde şöyle bir madde var. “Kitle iletişim araçları adayların siyasî partilerin siyasî kampanyasını tarafsız gerçekleştirmeye, adayın veya siyasî partinin namusuna, haysiyetine ve iş otoritesine açıkça zarar verecek propaganda materyalleri ve başka haberleri yayınlamaktan uzak durmaya, dilekçe geldikten sonra yayın evi basımının sonraki sayısında o sayfada aynı hacimde ve o harfle veya televizyon ya da radyo haberlerinde 24 saat içinde o zamanda adı geçen insanların namusunu, haysiyetini ve mesleki itibarını korumak için yalanlamayı (tekzibi) ücretsiz yayınlamasına imkân vermek zorundadır.

Haber metni için okurun dikkatini çekecek bir başlık tercih edilmiştir. Yaklaşan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin üç adayı olduğu başlıktan belli olmakta fakat sonrasındaki “Hint İneği” ifadesi merak uyandırmaktadır. Haberin başlığı, içeriği ile uyumludur. Haber girişi seçim yasasından aynen alıntıdır.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu: Bu metinde Merkez Seçim Kurulu’nun, devlete bağlı olmayan medya üzerinde baskı kurduğuna dair iddia yer almak ve Merkez Seçim Kurulu eleştirilmektedir. Seçim öncesi sürecin ve iktidarın gücünün eleştirildiği yazıda, adayların seçime meşruiyet kazandırmak için katıldıklarına inanılmaktadır.

Haber Kaynağı: Haberin kaynağı köşe yazarı Erik Rahim’dir.

Yorum:

Merkez Seçim Komisyonunun uyarısında gazeteciler ve redaktörlere propaganda yapmak yasaklanıyor. Eğer çok istiyorsa propaganda döneminde esas işinden bir süreliğine ayrılıp sadece propaganda yapabiliyor. Eğer bu şart tamamıyla yerine getirilirse o zaman resmî basın ve televizyon-radyo kanallarının başkanlarının hepsini “köpek çekene [Sibiry’a sürgüne] göndermek” gerekecek. Redaktörlükten ayrılmadan “ana aday” yere göğe sığdırmayıp sürekli, çok (fazla) destekledikleri için.

Haber metninde, resmî yayın organlarında ana aday (ülkede gerçekleşen tüm Cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılmış olmasından dolayı ima ile kastedilen Nazarbayev’dir) destekleyenlerin işinden ayrılmadığı bağımsız basındakiler propaganda yapmak için işinden ayrılacaksa, devlete ait yayın organlarının redaktörlerinin de anayasaya uymadığı için sürgün edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Böylelikle seçim öncesi yayın şartlarının eşit olmadığı iddiasıyla, basın özgürlüğü ve eşitliğinin sorgulandığı görülmektedir.²²⁶ Yazar, seçim kararına yönelik iddialarında öznel yaklaşımla fikrini ortaya koymuştur. Bu ifadeler ideolojik olarak “onların olumsuz faaliyetlerinin vurgulanması” stratejisine paraleldir. Merkez Seçim Komisyonunca alınan kararın adil uygulanmadığı, resmî basında pozitif ayrımcılıkla N. Nazarbayev’in abartılı biçimde desteklenerek propagandasının yapıldığı iddia edilmektedir.

B. MİKRO YAPI

²²⁶ Basın özgürlüğünün olmamasıyla, “alternatif bilgi ya da habere erişemeyen, erişse bile bunu tehlikeli ya da yaşamını ona zehredecek bir şey olarak gören bireyler egemen ideolojiye ve onun hegemonyasına gönüllü olarak rıza göstermektedir” (Ayrıntılı bilgi için bkz. Haz. E. Arsan, S. Çoban, (2014) *Medya ve İktidar – Hegemonya, Statüko, Direniş-* Evrensel Basım Yayın, İstanbul).

Sentaktik Yapı: Yapı bakımından olumlu anlamca olumsuz cümlelerle Merkez Seçim Komisyonu tarafından hem basına hem de diğer adaylara baskı uygulandığı iddia edilmektedir.

Anayasaya göre, adayların sorumluluğu da az değil. Eğer ki, aday yasal şartı bozarsa Merkez Seçim Komisyonu (MSK) onu listeden çizip, eski “kel hâline [hiçbir şey olmadığı haline]” geri getirme hakkı vardır. Hatta üstüne ceza davası açması da mümkündür. Bu şartın üç adayın hangisinde kullanılma ihtimali az. “Ana adayı” suçlu sayacak kadar onların iki kafası (iki canı) yok. Kalan ikisine de onu yapamaz. Onu yapamamasının sebebi onlar her zamanki gibi vaktinden önce yapılacak seçimi yasallaştıran adaylardır. Bu yüzden “sohbet olsun” diye seçime katılanlar 25 Nisan’a kadar rahatça yaşayabilir.

Metinde, diğer iki aday üzerinde MSK baskısı olduğu, fakat netice itibariyle N. Nazarbayev’in hepsinden de güçlü olduğu iddia edilmiştir. MSK’nın yasal olarak yapmaya yetkisi olan şeyleri N. Nazarbayev’e gücünün yetmediği için, diğer iki adayın da zaten iktidarın adamı olduğu ve adaylıklarının gerçek olmaması sebebiyle yapamayacağı iddia edilmiştir. Böylece hem adaylara hem de seçime inanılmadığı açıkça ifade edilmiştir. Diğer adayların seçimi meşru kılmak için seçime katıldıkları ve seçim sonucunu değiştiremeyecekleri öñvarsayımıyla okur/seçmenin gözünde seçimin meşruiyetini²²⁷ sorgulatmaya yönelik strateji izlenmiştir.

Metinde genel olarak, egemen söylemle paralel şekilde “N. Nazarbayev’in rakibinin olmadığı” fikri hakimdir. Ancak derin yapıda, **iddiaya göre** N. Nazarbayev

²²⁷ Kitle iletişim araçları, “gerçekliği ideolojik kapsamda yeniden üretmektedir” Özer (2019:17). Bu üretim normal şartlarda her ne kadar iktidara ve egemen söyleme dönük olsa da, bu çalışmaya dâhil edilen muhalif basını temsil eden *Jas Alaş*’ın ele alınan metinlerinde seçim söz konusu olduğunda, bu kapsamda “seçimin meşruiyetinin” reddi olarak karşımıza çıkmaktadır. Gazetenin söylemlerindeki bu ideolojik izler takip edildiğinde “onların olumlu özellikleri ve eylemleri” inkar edilip ya da görmezden gelinirken, karşıt ideolojinin ve direnişin tesisi sağlanmaya çalışılmıştır.

gücünü kötüye kullanmaktadır. Gerçek rakiplerine fırsat vermediği ve kendi yapay rakiplerini yarattığı için **adalet ve demokrasiye zarar vermektedir.**

Yerel Tutarlılık:

Cumhurbaşkanlığına aday üçünün propagandası başlamadan bir gün önce Merkez Seçim Komisyonu kitle iletişim araçlarına yönelik sert bir uyarı yaptı. Elbette bu uyarı “ana adayın” şahsiyeti ile ilgili olduğu söylenmese de anlaşılır. Söylenmeden olmayacak bir konu var: Propaganda faaliyetleri başlamadan önce Cumhurbaşkanı idaresinin başkanı baş savcıyı çağırıp bağımsız yayınları dikkatle kontrol etmekle görevlendirmiş. Neden dersiniz eleştirmeye alışan dil konuşmadan duramayacak yine de. Bazen belli bir sebeple adayların birine, özellikle “ana adaya” dil dokunursa, hakaret edilirse bu “seçim hakkındaki yasayı bozdu” diyerek bağımsız basını baskı altına almak için bulunmaz bir imkândır.

Haber metninde bu ve buna benzer şekilde cümleler nedensel olarak ilişkilendirilmiştir. Başsavcının görevlendirilmesinin, propaganda öncesi iletişim araçlarına yapılan uyarının sebebinin “ana aday” diye isimlendirdiği N. Nazarbayev’i korumak olduğu ve bu amaçla basının kontrol altına almaya yönelik karar alındığı iddiasında bulunulmuştur. Bu da siyasî iktidarın gücünü kötüye kullandığı iması taşımaktadır.

Sözcük Seçimleri: Metinde özel ifadelere yer verilmiştir, bunlardan ilki, Nazarbayev kastedilerek kullanılan “ana aday” adlandırmasıdır. N. Nazarbayev’in tüm seçimlere katılmış olması kastedilerek, asıl adayın Nazarbayev olduğu diğerlerinin seçime meşruiyet katmak için katıldıkları iddiasına yönelik bir kullanımdır. Metinde yer alan bir başka ifade:

Eğer çok istiyorsa propaganda döneminde esas işinden bir süreliğine ayrılıp sadece propaganda yapabiliyor. Eğer bu şart tamamıyla yerine getirilirse o zaman resmî basın ve teleradyo kanallarının başkanlarının hepsini “köpek çekene göndermek” gerekecek. Redaktörlükten ayrılmadan “ana adayı” yere göğe sığdırmayıp sürekli, çok desteklediği için.

Metinde yer alan “Köpek çekene göndermek/ itjekkenge aydavğa” ifadesi Sibirya’ya sürgün etmek anlamına gelmektedir. Seçim yasasına uymayarak hem görevine devam eden hem de N. Nazarbayev’i öven ve destekleyen, siyasî iktidar tarafındakilerin de işledikleri suçun yoğunluğuna göre en ağır şekilde cezalandırılması gerektiği öne sürülerek adalet sorgulanmıştır.

Retorik:

Bununla birlikte adaylar “dokunulması yasaklanan Hint ineği” denilen “mevkiye” sadece bir ay sahip olacak”, “Merkez Seçim Komisyonunun üç adayı nasıl “Hint ineğine” dönüştürdüğünü söyledik. Şimdi o, Hint ineğinin kendisi hakkında bir iki laf edelim. Anlaşılır olması için. Hinduizm dinine göre inek, kutsal hayvandır. Hinduistler ineği öldürmeyi din liderini öldürmekle aynı sayarlar. Bazı zamanlarda ineği öldürenlere ölüm cezası verilmiştir. Hindistan ve Nepal’de inekler hâlâ bugüne kadar devletin koruması altında. Mesela Delhi’nin dar sokaklarında inekler özgürce dolaşıyor. Dikkatsizce yaralarsan veya öldürürsen hapse girersin. Öyleyse üç aday da 25 Nisan’a kadar Kazakistan’ın dört köşesinde rahatça dolaşsın bir ay çok uzun süre değil, dayanalım.

Metinde, Merkez Seçim Komisyonunun üç adaya seçim kampanyası sürecinde verdiği dokunulmaz hakkı ironik bir şekilde ifade edilmiştir. Metinde, Hint ineğine duyulan saygı ve dokunulmazlığa çağrışımında bulunarak, Hint ineğine benzetilen adaylıklarının gerçek olmadığı düşünülen diğer adayların itibarını düşüren, alaycı ve

küçümseyici bir söylem hedeflenmiştir. Bu ifadelerle seçimin meşruiyeti kabul edilmemektedir. Bu benzetme metaforik olarak adayların zihinsel temsillerini değiştirmeye yöneliktir. Metinde metaforlar aracılığıyla diğer adayların olumsuz anlamlandırıldığı görülmekte ve hem adayların hem Merkez Seçim Komisyonunun itibarı düşürülmeye çalışılarak, seçimin ve sonuç olarak da N. Nazarbayev'in seçimle sürdürdüğü gücünün meşru olmadığı iddia edilmektedir.

6.4.2.3. *Jaş Alaş* Gazetesi 2 Nisan 2015 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: “Askeri Arkasından Gitmeyen Komutan” Görüntüsündeki Aday Boşa Zahmet Etmiyor mu? (Bkz. EK 73)

Haber Girişi:

Döneminden önce gerçekleşecek sıradaki Cumhurbaşkanlığı seçiminin adaylarının sadece birisi yani N. Nazarbayev halk tarafından iyi biliniyor. Kalan iki adayın ise ne adı ne kendisi halk tarafından çok bilinmiyor. Belki Kazakistanlı Komünistler Turgın Sızdıkov’u, Karagandalılar Abilgazi Kusayinov’u biliyordur. Ancak ülkemizin herhangi bir vatandaşının seçim zamanında kendi seçimini yapması için şimdiki adayların siyasî imajının bilinir olması gerekmiyor mu?

Metnin içeriği ile uyumlu ve seçim öncesi öznel fikir beyan eden ve okurun ilgisini çekebilecek bir haber başlığı seçilmiştir. Seçmeni olmayacağı öngörülen Cumhurbaşkanlığına aday Abilgazi Kusayinov’un, metaforik ifadeyle yaptığı işin faydasız olduğu ve kimse tarafından desteklenmediği dile getirilmek için **askeri olmayan komutana** benzetildiği görülmektedir. Haber girişinde Cumhurbaşkanlığına adaylar içinde halk tarafından sadece N. Nazarbayev’in iyi bilindiği, diğer adaylarının

tanınmadığı ifade edilmiştir.²²⁸ Turgın Sızdıkov'un adının geçtiği cümlede “belki” ifadesiyle adayın bilinirliği sınırlandırılmış ve sadece Kazakistanlı Komünistler tarafından “ihtimal” olarak bilinebileceği, bir diğer aday A. Kusayinov’un da [2012’de Karaganda Valisi olduğu için] sadece Karagandalılar tarafından bileneceğini iddia edilmiştir. Metinde, bu adayların halk tarafından bilinmediği ve N. Nazarbayev’ e gerçek rakip olmadıkları ima edilmiş, bu adayların, adaylıklarına inanılmamıştır.

Haberin girişinde “*Döneminden önce gerçekleşecek sıradaki Cumhurbaşkanlığı seçimi*” ifadesi daha önceki erken seçimlerdeki gibi olacağı imasını barındırmaktadır.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Haber daha çok Cumhurbaşkanlığına aday olan A. Kuseyinov’a ilişkindir. Halkın N. Nazarbayev dışındaki diğer iki adayı tanımaması²²⁹ ve haklarında yeterli bilgi olmaması üzerinden, adaylıklarının yeterliliği sorgulanmıştır. Kuseyinov’un o zamana kadar yaptığı işleri tam olarak yerine getirmediği iddiasıyla, adayın prestijini sarsacak imalarda bulunulmuştur. Sonuç olarak metne göre adayın seçimde hiç şansı olmadığı öngörülmüştür.

Haber Kaynağı: S. Madi

Yorum:

Kuseyinov’un 2012 yılı Karaganda bölge valilik hizmetinde çalıştığını birileri bilse, birileri bilmez. Çünkü o sadece birkaç ay bölge valisi oldu. A. Kuseyinov vali olduğunda bu hizmetlerde çalıştı, böyle işler yaptı denebilecek belge bulmak zor. Belki başkanlık hizmetindeki az vakitte hiçbir şeye yetişememiştir, kim bilir?

²²⁸ Ülkedeki siyaset bilimciler, adaylar arasında sadece N. Nazarbayev’in popüler olduğunu ve diğer iki adayın tanınmadığı kabul etmişlerdir. Seçim öncesinde, Nazarbayev’in kamu güveni çok yüksek olduğu için diğer adayların zorlanacağını dile getirmişlerdir (Asımbayev *Egemen Qazaqstan* 08.04.2015).

²²⁹ 2015 Seçimlerinin üzerinden yıllar geçmiş olmasına rağmen hala N. Nazarbayev’ e rakip olan bu Cumhurbaşkanlığı adayları hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır.

Eski valiliğini akıllarını zorlayarak hatırlasalar bile, herhangi bir Karagandalı vatandaş onun hakkında durmadan çalışır demekte de zorlandı. Wikipedia’da A. Kuseyinov’un hobisi siyaset ve yazlıkta çalışmaktır. “Kazakistan’ın geleceği hakkında öngörüsü ise gelişen memlekettir. Yüksek eğitilmiş genç nesil, gelişen ulaşım altyapısıdır. Bu satırları okuyarak, Kuseyinov’un “olgun/tecrübeli siyasetçi olmasa da, insani özelliğinin kötü olmadığını görüyoruz. Siyasî lider olarak ideali, şimdiki seçim yarışmasındaki rakibi Nursultan Nazarbayev imiş.

Metinde, Cumhurbaşkanlığına aday olan A. Kuseyinov hakkında az bilginin olması ve özellikle iş yaşamında ve 1 yıllık valilik görevinde başarılı sayılabilecek bir işin olmadığı iddiasıyla aday küçümsenmiştir. Cumhurbaşkanlığına aday olacak özellikte olmadığı ancak “tecrübeli siyasetçi olmasa da insani özelliklerinin kötü olmadığını görüyoruz” ifadesiyle sadece iyi bir insan olduğu imalı şekilde dile getirilmiştir. Kendisine aynı yarış içinde bulunduğu N. Nazarbayev’i örnek alması ise kapalı bir şekilde eleştirilmiş ve N. Nazarbayev’e rakip olacak özellikleri taşımadığı ifade edilmiştir.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Haberdeki söylem stratejisi cümle yapısına da yansımıştır. Metinde kendi fikirleriyle, okuyucuyu da düşünmeye yönelten fakat aynı zamanda yönlendiren soru cümleleri yer almaktadır:

Şimdiki adayların siyasî imajının [açık] bilinir olması gerekiyor mu?

Kuseyinov kimdir? Hangi hizmetlerde bulundu ve neler yaptı?

Adayın şimdiki işi Sendika Federasyon Başkanlığıdır. Sovyet Dönemindeki gibi değil, Kazakistan’daki sendikal birliklerin gücünü kaybettiği gerçek. Ülkemizde emek tartışmalarının yapılmadığı bölge yok. Buna rağmen, işçilerin hakkını

koruyan herhangi bir sendikanın sesini çıkardığını hatırlıyor musunuz? Normal petrolcü, madencinin eksiğini tamamlayacak sendika sağlam çalışsaydı 2011 yılında Jana Özen’de kanlı olay gerçekleşir miydi?

Bu ifadelerle Cumhurbaşkanlığına aday A. Kuseyinov’un yerildiği ve ona oy verecek olsalar bile okur/seçmenin olumsuz karar almaya yönlendirildiği görülmektedir. Metinde, adayın yürüttüğü federasyon başkanlığının bir önemi olmadığı ifade edilerek, pasif olduğu iddiasıyla yaptığı iş ve adaylığı önemsizleştirilmiştir. Haberde, 2011 yılında Jana Özen’deki petrol işçilerinin grevleri ve çıkan olaylar hatırlatılarak bunun sorumlusunun işçilerin hakkını korumayan sendikalar olduğu iddia edilmiştir. Bu dönemde muhalifler tarafından hükümetin bu olaylarda yetersiz kaldığı düşünülmüştür (Kuat 30.12.2011). Metinde bu adayın da görevi dolayısıyla siyasî iktidarın adamı olduğu mesajı kodlanmıştır. *Jas Alaş*’ın metinlerinde sıklıkla karşılaşılan soru cümleleri söylemlerinde soru anlamının ötesinde bir amaca hizmet etmektedir. Okur/seçmeni düşündürmeye ve yönlendirmeye çalışıldığı, cevabın metin içinde daha önce ima yolu ile inşa edildiği görülmektedir. Böylelikle bu soru cümlelerinin bir strateji olduğu düşünülebilir.

Yerel Tutarlılık: Metinde önerme cümleleri kendi aralarında uyumludur.

Sözcük Seçimleri: Metinde erken seçim (*kezekten tıs*) yerine vaktinden önce (*merziminen burın*) ifadesi tercih edilerek seçim tarihinin öne alınması vurgulanmıştır.

Retorik: A. Kuseyinov, “*Şimdiki rakibi, N. Nazarbayev’in Kazakistan Komünistlik Partisini yönettiği zamanda Karagandı Bölge Komitesinin İkinci Sekreteri seviyesine ulaşmış.*” İfadesiyle N. Nazarbayev’in adamı olduğu ima edilmiştir. Bununla birlikte, “*Askeri Arkasından Gitmeyen Komutan*” görüntüsündeki aday olarak nitelendirilmiş ve metaforik olarak askeri olmayan komutana benzetilmiş ve destekleyeninin olmadığı ima edilmiştir. Aynı zamanda aday için kullanılan bir deyimle

“*olgun/tecrübeli (tis kakkan) siyasetçi*” olmadığı iddia edilmiş siyasî itibarı düşürülmüştür.

6.4.2.4.Jas Alaş Gazetesi 2 Nisan 2015 Tarihli 2. Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: “ADAY CUMHURBAŞKANI” ya da “Atlıya Yetişeceğim Diye Sabahtan Yola Çıkan İkisi (Bkz. EK 74)

Metnin başlığında, N. Nazarbayev adaylığını koyduktan sonra Cumhurbaşkanlığı görevinden ayrılmadığı için “Aday Cumhurbaşkanı” olarak adlandırılmış ve dikkat çekmek için buna büyük harflerle yer verilmiştir. Atlı insandan kasıt, hızla yol alan N. Nazarbayev’dir. Diğer adayların onun çok gerisinde oldukları ve ona yetişemedikleri ima edilmiştir. Haberin başlığında seçime katılan adayların eşit seviyede olmadıkları vurgulanmıştır.

Spot:

Doğrusu “cumhurbaşkanlığına aday” olması gerekiyordu” diye “hatayı” düzeltmeye acele etmeyiniz, saygıdeğer okuyucu. Onun sebebini makalenin sonunda söyleyeceğiz. İlk önce Anayasayı, “Seçim Hakkında” yasayı ve “Kazakistan Cumhuriyetinin İlk Cumhurbaşkanı- Ulusun Lideri Hakkında” yasaları bir bir açıklayalım.

Spotta, başlıkta tercih edilen ifadenin ne olduğunu ve açıklamasının metinde yer aldığı bilgisi verilerek, okuyucunun merakı artırılmıştır. Adı açıkça belirtilmese de haberin N. Nazarbayev hakkında olduğu görülmektedir.

Fotoğraf: Tatar ressam Asgat Gınıkeev’in insan başlı ata binmiş tablosuna N. Nazarbayev’in fotoğrafı yerleştirilmiştir. Tablonun ismi de “Kentavr [antik mitolojideki insan başlı ata] binen Nazarbayev” olarak isimlendirilmiştir.²³⁰

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Haber metninde olay, Cumhurbaşkanlığı seçimlerine adaylık ve aday olanlar içinde N. Nazarbayev’in ayrıcalıklı durumudur. Haberde N. Nazarbayev’in yasalara uymadığı ve yasaları kendine uydurduğu iddiası yer almaktadır. Nazarbayev’in aday olduğunda mevcut Cumhurbaşkanlığı görevinden ayrılmaması, bir kimsenin iki kereden fazla Cumhurbaşkanı olarak seçilmemesi yasasının N. Nazarbayev’i kapsamaması, Anayasa’nın 51. maddesinde belirtildiği gibi seçimin Aralık ayında yapılmaması gibi ihlaller örnek olarak verilmiştir. Sonuç olarak köşe yazarı N. Nazarbayev’in kendi istediği için Cumhurbaşkanlığı görevine devam edeceğini ön görmektedir.²³¹

Haber Kaynağı: Köşe yazarı Erik Rahim’dir.

Yorum:

“Anayasada da, “seçim hakkında” yasada da “Kazakistan Cumhuriyeti’nin Cumhurbaşkanı seçime girerse, seçim kampanyası zamanında vekilliğini

²³⁰Burada köşe yazarı, modern siyaset biliminin temellerini atan N. B. Machiavelli’nin kullanmış olduğu “centaur” figüründen esinlenerek zor ile rızasının birleşmesinden hegemonya kavramını ortaya atan İtalyan teorisyen Gramsci’ye (B. Fontana, 1993 *Hegemony and Power: On Relation Between Gramsci and Machiavelli*, University of Minnesota Press, Minneapolis) atıfta bulunmuş olabilir. Bu dönemin metinlerinde muhalif söylemde adı konmamış olsa da N. Nazarbayev iktidarı için “hegemonyayı” işaret ettiği görülmektedir.

²³¹ Bu dönemde seçim olmadan seçim sonucunun belli olduğu iddiaları sadece muhalif söylemde değil aynı zamanda yabancı basında da sıklıkla dile getirilmiş ve N. Nazarbayev iktidarı eleştirilmiştir. *Jas Alaş*’ın 28.04.2015 tarihli “Seçime Göre Seçimden Sonraki Mesele Önemli” başlıklı haberinde seçim ve N. Nazarbayev’e yabancı basında yer verilen olumsuz örnekler derlenmiştir: “Batı medyası cumhurbaşkanı N. Nazarbayev’in zaferinin gününden önce belli olduğunu yazmış”, The Associated Press’e göre hükümet medyası uzun yıllar boyunca tek insana tapınmanın propagandasını yapmıştır. ABD gazetelerindeki yorumculara göre cumhurbaşkanı ihtiyarlamaya başlamıştır, şimdi ülkedeki etnik çeşitliliği iyi yönetse bile o iktidardan gittikten sonra sorunlar olacaktır, Nazarbayev tüm mümkün mirasçılarını baskı altına almıştır, N. Nazarbayev kurduğu siyasî sistemde tek kişiye tapınmayı oluşturmuştur (Bakıtkızı *Jas Alaş* 28.04.2015).

durdurmak zorundadır” diye bir ifade bulamadık. Tam tersi, “Kazakistan Cumhuriyetinin ilk cumhurbaşkanını- Ulusun Liderini Kazakistan Cumhuriyetinin cumhurbaşkanı olarak seçilmesi hakkında sınır koyulmayacak” (“Kazakistan Cumhuriyetinin ilk cumhurbaşkanı- Ulusun Lideri hakkında” yasa 1. Madde). Yani, “ilk cumhurbaşkanı- Ulusun Lideri” cumhurbaşkanı olarak seçim kampanyasını sürdürmeye, cumhurbaşkanın elindeki gücün bütün mekanizmasını kendi faydasına kullanmaya, kısacası, misyon fazlalığını fazlasıyla kullanarak kendisinin reklamını yapmakta haklı. Bu durumda “aday cumhurbaşkanına” kendi isteği olmadan “rekabete” atanan o ikisinin tüm çalışması “atlı insanın peşinden gideceğim diye sabahtan yola çıkan yayanın gidişi” olmuyor mu?”

Metinde, seçim öncesinde N. Nazarbayev’in aday olduktan sonra seçim kampanyası döneminde Cumhurbaşkanlığı görevine devam etmesi eleştirilmiştir. Fakat yasal olarak da buna bir sınırlama getirilmediği vurgulanmıştır. Böylece ona verilen statülerin ayrıcalığından yararlanmaya devam ettiği ve devletin kaynaklarını gücünü kötüye kullanarak, kendi kampanyasında kullandığı iddia edilerek itibarı sarsılmaya çalışılmıştır. Diğer taraftan metinde, N. Nazarbayev dışındaki iki adayın isimleri yerine “o ikisi” ifadesinin kullanılması ve seçime katılma eylemlerinin önemsizleştirilmesi, haberdeki bu adaylara karşı tutum ve ideolojiyi yansıtmaktadır. Ötekileştirilen bu adayların seçime katılımlarıyla şartlarını zorlamaları, ideolojik kareye göre onların olumsuz davranışının vurgulanmasıdır. Ayrıca diğer adayların, iktidar tarafından görevlendirildiği imasıyla çalışmaları amaçsız olarak değerlendirilmiş ve değersizleştirilmişlerdir. Bununla birlikte,

“Seçim hakkında yasanın “özel bölümü” Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının seçimi hakkında. Bu yasanın 51. maddesinin anlamsız oldu.

Çünkü bu erken seçim ve Aralık'ın ilk pazarında değil, Nisan'ın sonunda yapılacaktır.

İfadesiyle seçimin erkene alınmasının Anayasaya aykırı olduğu belirtilerek eleştirilmiştir. Metnin genelinde siyasî iktidarın özellikle seçim konusunda Anayasaya uymadığı iddia edilmektedir. Ülkedeki tek siyasî otoritenin N. Nazarbayev olduğu ima edilirken, otoritesini kötüye kullandığı iddia edilmektedir.

Cumhurbaşkanlığına adaylığı destekleyip imza atmayı güvenilen insanlar düzenliyor. Adayın Anayasayla belirlenen şartlara uygun olup olmadığının kontrolünden sonra beş günden az sürede, bu yasanın 55. maddesinin 3 ve 4 bendlerinde belirtilen onu [adayın] beyanı hakkında evraklar esasında Merkez Seçim Komitesinin imza evrakları ile kaydedildi. (56. Madde, 3. Bend)

Haber metninde, Cumhurbaşkanlığı adaylarına imza toplamak için verilen 5 günlük vakit az bulunarak bunun imkânsız olduğu belirtilmiştir. “Beş günde adayın bu kadar imza toplaması imkânsız. Tabii ki, özel misyonu olan “özel aday” olmazsa. Eğer o aday “Kazakistan Cumhuriyetinin ilk cumhurbaşkanı” ise, bu zafere bir adımla ulaşması mümkün...” İddiasıyla N. Nazarbayev’e ayrıcalık tanındığını dile getirilerek aynı zamanda ilk cumhurbaşkanı sıfatıyla gücünün sınırsız olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca ülkede Cumhurbaşkanlığı adaylığının ön şartı olan yüz bine yakın imza toplanmasında usulsüzlük yapıldığı iddia edilmiştir.

B. MİKRO YAPI

Yerel Tutarlılık: Metinde cümlelerin dizilimi uyum koşullarını karşılamaktadır.

Örnekte olduğu gibi önermeler arasında işlevsel ilişki söz konusudur:

Aynı kişi, iki kereden fazla cumhuriyetin cumhurbaşkanı olarak seçilemez. Bu kısıtlama Kazakistan Cumhuriyetinin ilk cumhurbaşkanı için kullanılmayacak (42-maddenin 3-5 bendi). Tartışmasız Kazakistan Cumhuriyetinin

Cumhurbaşkanı memleketteki en yetkili kişidir. Eğer o Kazakistan Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı ise "en yetkili kişi" olduğu üç kat hakikattir. Bugün yarın Cumhuriyet Cumhurbaşkanı yeniden seçilmeyecek dersek, bundan şüphe duyanlar olur mu? "Seçilmek istiyorum" diyecek başka kimseyi görmüyoruz. Öyleyse, ilk cumhurbaşkanının vekilliği de durmaz [devam eder].

Bu ifadelerle, N. Nazarbayev'in "İlk Cumhurbaşkanı" olarak faydalandığı ayrıcalık eleştirilirken, aynı zamanda iktidarı elinden bırakmak istemediği de iddia edilmiştir. Seçilmek istediği için de Cumhurbaşkanlığı görevine devam edeceği öngörülmüştür.

Haber metninde, N. Nazarbayev'in otoritesi kabul edilmiştir. Anayasa'da İlk Cumhurbaşkanı olduğu için verilen ayrıcalıklar hatırlatılarak, bu hakların onun gücünü artırdığı kabul edilmiştir. Herkesin N. Nazarbayev'in yeniden seçileceğinden şüphesi yoktur ve o seçilmek istediği için, diğer adayların seçilme isteği olmadığı için, seçim sonucunda N. Nazarbayev görevine devam edecektir. Böylece N. Nazarbayev'in sahip olduğu güce kimsenin karşı koyamayacağı iddia edilmiş ve otoritesi eleştirilmiştir.

Sözcük Seçimleri: Metinde, N. Nazarbayev sahip olduğu ayrıcalıklarla "özel aday" olarak nitelendirilmiştir. "Atlı insan" olarak N. Nazarbayev kastedilerek, diğer adaylar "yaya" olarak adlandırılmıştır. Böylece seçim yolunda adayların eşit olmadıkları vurgulanmıştır. N. Nazarbayev'in karşısındaki diğer adaylar, iktidara talip, güç elde etmek isteyen rakipler değildirler. Bu yönleriyle de muhalif söylemde eleştirildikleri görülmektedir.

Retorik:

Ülke Cumhurbaşkanının erken seçiminin yapılması (66-1 madde) çok kolay. Seçimi vaktinden önce yapmanın doğruluğuna utangaç senatör, disiplinli meclis, Parlamentonun baş eğin milletvekillerinin en azından beşte biri ve itaatkâr

başbakan inanıyor. Bir şekilde anlaşmazlık çıkarsa, bu meseleyi iyi kalpli Anayasa Konseyi çözecek”²³²

Metinde, siyasî iktidardaki tek gücün N. Nazarbayev olduğu ve diğer tüm yetkililerin ona bağlı olduğu dolayısıyla seçimin erken yapılmasına kimsenin karşı çıkmayacağı ifade edilirken, bu durum altı çizili olan tüm ifadelerle ironik şekilde ortaya konmuştur. Bu imalarda ve hicivle aynı zamanda iktidar ilişkilerinin eleştirisi yapılmış.

6.4.3.5. *Jas Alaş* Gazetesi 7 Nisan 2015 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Gücünü Bil, Zahmete Girme (Bkz. EK 75)

Haber Girişi:

Komünistlerin yüzde bir iki oy alma umudu var. 26 Nisan’da gerçekleşecek Cumhurbaşkanlığı seçiminin adayı Turgın Sızdıkov seçim öncesi propaganda çalışmalarına başladı. Memleketimizin birkaç bölgesinde büyük sanayi merkezlerine giderek işçilerle buluştu. Kazakistan Komünistleri Partisinin adına Cumhurbaşkanlığı seçimine katılan Turgın Sızdıkov’u sıradan halk çok iyi tanımıyor. O üç cumhurbaşkanı adayından biri.

²³²Haberde Şubat ayında Anayasa Konseyi tarafından, Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının erken seçim çağrısı yapma hakkı verilmesine dair kararın kabul edilmesine göndermede bulunularak, tüm siyasî yapılanmanın N. Nazarbayev’in **otoritesine** bağlı olduğu ima edilmiştir (Qazaqstan Respublikasınıñ Konstitutsıyalıq Keñesi <http://ksrk.gov.kz/index.php/kk/solutions/kazakistan-respublikasy-konstituciyasynyn-41-babynyn-3-1-tarmagyn-resmi-tusindiru-turaly>, yayın tarihi yok, erişim tarihi: 25.05.2020) Keza Anayasa’da belirtildiği üzere Anayasa Konseyi Başkanı da Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır (http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_71-2 madde, erişim tarihi: 25.05.2020). Sosyolog C. W. Mills’e göre, otorite örtülü kalmaya mecbur olmayan az çok gönüllü olarak itaat edilen bir iktidar türüdür. Güdüleme (*manipulation*) ise, benzer iktidarın “örtülü” olarak kullanılışıdır; etkilenenlerin gözüne çarpmamak, gerçek amacını ve kaynağının niteliğini saklamak zorundadır (2019: 511) Bu doğrultuda, metinlerdeki “otorite” bağlamında Kazakistan’da N. Nazarbayev’in açık bir otoriteye sahip olduğunun kabul edildiği görülmektedir.

Haber başlığı ve girişinde Cumhurbaşkanlığına aday T. Sızdıkov’a dair olumsuz ve onu sıradanlaştıran ifadeler yer verilmiştir. Bu olumsuzlamayla almayı hedeflediği oy oranı eleştirilmiştir. Başlıkta sadece adaya değil, seçmenlere de mesaj verilmektedir. Seçim öncesi çalışmalarının faydasız olduğu, bu adayın seçimde kazanmaya gücünün yetmeyeceği hem girişte hem metinde ima edilirken, adayın halk tarafından tanınmadığı vurgulanmıştır.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu: Haber metni Cumhurbaşkanlığı seçimine Komünist Partisi adına katılan T. Sızdıkov hakkındadır. Metinde adayın vaatleri ve hedeflediği oy oranı eleştirel, alaycı bir biçimde sunulmuştur:

Bu adayın önüne koyduğu amaçlarından başka, seçimde halkın yüzde kaç oyuna sahip olacağı hakkındaki fikri de ilginç. O, “Geçen seçimlerle karşılaştırsak, ondan az oy almamam gerekiyor. Çoğunluğu güçlendirmememiz gerekiyor, bizim partimizin sıradan halkın hayatını iyileştirmedeki anlamının büyük olduğuna insanları inandırmamız gerekiyor” dedi. Adayın “geçmiş seçim” dediği bundan önceki 2011 yılındaki erken cumhurbaşkanlığı seçimi. O seçimde Komünistler J. Ahmetbekov’u aday olarak sunmuştu. Neticesinde 111 bin 924, yani yüzde 1,36 oy toplamıştı. Buna rağmen T. Sızdıkov bu seçimde yüzde 1-2 oya talip. Böylece, Kazakistan Cumhurbaşkanlığına aday bir vatandaşın yarı görünümü böyle. Gücünü bilmeyenin zahmete girmemesi gerekliydi.

Haber metninde yer alan bu ifadeler köşe yazarına ait yorumlardır. Adayın hedeflediği oy oranı eleştirilirken, Cumhurbaşkanı olmayı değil de Komünistlerin bir önceki seçimde aldığı oy oranını geçmeyi hedefleyen aday eleştirilmiştir. Haber metninde aday güçsüz olarak nitelendirilmektedir. Seçime katılması “zahmet” olarak isimlendirilerek adaylığının boşuna olduğu ima edilmektedir.

Haber Kaynağı: Köşe yazarı S. Madi'dir.

Yorum: Haberde Turgın Sızdıkov'un seçimde almayı hedeflediği oy oranı “ilginç” olarak yorumlanmıştır. Adayın önceki seçime katılan Komünist adaydan daha az oy almamayı hedeflemesi üzerine ve seçimde yüzde 1,2 oya talip olmasına karşı “*Gücünü bilmeyenin zahmete girmemesi*” gerekliydi yorumu yapılmıştır.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Haber metni genel olarak, basit ve olumlu cümlelerden oluşmaktadır. Haberin başlığında “*Gücünü bil zahmete girme*” ifadesiyle seçime katılan adaylar için emir kipinde çağrıda bulunulmuştur.

Yerel Tutarlılık:

Turgın Sızdıkov bu seçimde yüzde 1-2 oya talip. Böylece, Kazakistan Cumhurbaşkanlığına aday bir vatandaşın yarı görünümü böyle. Gücünü bilmeyenin, zahmete girmemesi gerekliydi.

Cümlesinde olduğu gibi, adayın gücünü bilmediği için seçime katılmaması sebep sonuç ilişkisi dâhilinde aktarılmıştır.

İsmi cismi bilinmeyenkişinin seçim öncesi seçim sınavında takılmadan geçeceği konusunda çoğunluğun endişe ettiği doğrudur. Fakat sadece 5-6 hata yapan T. Sızdıkov sınav komisyonunun seçiminden geçip, 98 binden fazla destek imzası toplayıverdi.

İfadesinde ise, nedensel ilişki kurularak, adayın seçime katılma süreci olumsuz biçimde özetlenerek adaylığının gerçek olmadığı ima edilmiştir. Bu ifade, okur/seçmeni etkilemeye yönelik ve adayın adaylığına inancı sorgulatmaya yönelik bir stratejiyle sunulmuştur.

Sözcük Seçimleri: Metinde adayın isminin yerine sahip olduğu ideolojiye uygun şekilde “Komünist” olarak yer alması, ardından seçim vaatlerinin tutarsızlığının vurgulanmasıyla aday, öteki konumunda olumsuz sunulmuştur.

Retorik: Metinde aktör, cumhurbaşkanlığına aday T. Sızdıkov’dur. Onun hakkında inanç ve ideoloji olumsuz sunularak ima ve iddialara şu şekilde yer verilmiştir:

Kendisinin seçim öncesi vaatlerini tanıtan Komünist, kendini destekleyenlere Marksizm-Leninizm ideolojisi esasında çalışacağını beyan etti. Batının şimdiki toplumunu acımasızca eleştiren T. Sızdıkov fabrika işçilerine Komünist ideolojiyi gerçekleştirmenin insan ve doğanın uyum sağlayarak yaşamasında etkili olacağını ayrıntılı şekilde anlattı... Fast food tarzı insanın sağlığına zararlı yemeklerin Batıdan gelmesi Komünistleri rahatsız ediyormuş. Bununla beraber şimdiki sinematografi alanı da Batının bugünkü medeniyetinin soğukluğundan iflasa uğradı. T Sızdıkov’un seçim öncesi programında²³³ özetlenen prensipler ilmi Komünizmin aslını kuran Karl Marks ve Fredirich Engels’in ilmine dayanmaktadır.

Haberde yer alan bu ifadeyle aday ve adayın seçim öncesi kampanya sürecinde söylediklerinin gerçekte Komünizmin aslına dayanmadığı alaylı biçimde ima edilmiştir.

İşçilerle buluşması sırasında Cumhurbaşkanlığına aday Turgın Sızdıkov Batı filmlerinin yalan, hakaret, tecavüzden oluşmasını eleştirdi. “Temel bakış Batı medeniyeti ile değerlerinin olumsuz etkisi meselelerine odaklanacak” denildi adayın seçim öncesi programında.

²³³Egemen Qazaqstan gazetesi 31.03.2015 tarihli nüshasında Cumhurbaşkanlığına aday Turgın Sızdıkov’un seçim öncesi konuşma metnine yer vermiştir. Aday konuşmasında Batılı yaşam tarzını ve Batıyı eleştirerek; Batı sinemasının şiddet ve ahlaksızlığa dayandığı, Batı kültürünün ben merkezli olduğu gibi konular üzerinde durarak Batı tarzı fast food beslenmenin zararlarından bahsetmiştir. Muhalefetin eleştirdiği gibi seçim öncesi konuşmalarında ülke ile ilgili vaat, plan ve program bulunmamaktadır.

Adayın, seçim öncesi vaatlerinden alıntılarının yapıldığı metinde, kanıtlanmak istenen adayın Komünist olduğu fakat Komünizm ideolojisine uygun vaatlerde bulunmadığıdır. Böylelikle haberde, adayın itibarının düşürülmesi hedeflenmiştir.

6.4.3.6. *Jaş Alaş* Gazetesi 16 Nisan 2015 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Adem Ata ile Havva Anaya Kırgınız (Bkz. EK 76)

Haber Metninin Girişi:

Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev’in kendisinin yönettiği “Nur Otan” partisinin gençler kanadı olan “Jas Otan’ın” aktivistleri ile buluştuğunu gazetemizin geçen sayısında yazdık. (Cumhurbaşkanının “işareti” ile gençlerin seslenişi No: 29 14 Nisan) Bu buluşmada N. Nazarbayev: “Bazıları bana, biz neden Batı Avrupa ya da Arap Emirlikleri, ABD gibi yaşamıyoruz, diye soruyor” diyerek, bunu kendisi cevapladı. Cumhurbaşkanı’na göre, bunda iklim suçlu. Zengin yaşamının sebebi, gelişen ülkelerde bizdeki gibi kışın olmamasıdır. Denize çıkan yolu olanlar çok şanslı.

Haber metninde okur için merak uyandıran bir başlık tercih edilmiştir. Haberin girişinde tarafsız bir şekilde N. Nazarbayev’in konuşmasından bir bölüme yer verilmiştir. Metinde ise, başlık ile haber girişinde yer alan ifadeler birleştirilmiştir. N. Nazarbayev’e ülkedeki yaşam şartlarının neden Batı Avrupa, Arap Emirlikleri, ABD’deki gibi olmadığı sorulduğunda verdiği cevap üzerinden haber yapılmış ve açıklaması ironik bir biçimde alaya alınmıştır.

Fotoğraf: Haberde Afrikalı bir kabilenin fotoğrafı bulunmaktadır. Fotoğrafta kabile reisinin kucağında dizüstü bilgisayar vardır. Sadece reisin sahip olduğu bu imkan ile haberin metninde yer alan ironi fotoğrafa da yansımıştır.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Metinde, N. Nazarbayev'in gençlerle yaptığı toplantıda söylediği söz alaylı bir üslupla ironik olarak ele alınarak metnin geniş ölçekli yapısında ülkedeki burjuvazinin eleştirisi yapılmıştır.

Haber Kaynağı: Haberin kaynağı köşe yazarı Erik Rahim'dır.

Yorum:

Öyleyse, Avrupa'daki Avusturya, Vatikan, Macaristan, Lüksemburg, Moldova, Slovakya, Çek Cumhuriyeti, İsviçre şansızmış. Çünkü o ülkelerin denize çıkacak yolu yok. Özellikle Avrupa'nın merkezindeki İsviçre'ye yazık. Çuval çuval parasını o ülkenin bankalarına taşıyan Kazakistan'ın üst düzey zenginlerinin yaptığı iş büyük bir insanlıkmış.

Metinde özellikle dünyada kişi başına düşen millî gelirde üst sıralarda yer alan ve ekonomisi güçlü olan İsviçre için tezat ifade kullanılmış, Kazakistan'ın zenginlerinin paralarını İsviçre bankalarına yatırmaları ironi yapılarak eleştirilmiştir.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Metinde çok farklı cümle yapıları bulunmaktadır. İdeolojik olarak soru cümleleriyle ironi yapılarak, okur seçmen düşünmeye yöneltmiştir.

“Gucci” ve “Armani” ye sarınıp yaşayanlar mı daha fazla çocuk doğurur, “yoksa yaprak saranlar mı” çok çocuk doğurur? Kimin yaşamı kolay?”

“Almatı’daki Dostuk Caddesi ile MDO’ya kadar yürüyünüz. Birincisi halkın göz yaşından han sarayını inşa etmek kolay olur diye kim söyledi? İkincisi, onun içini pahalı eşyalarla doldurmak, yedi ay boyunca ısıtmak “it hayatı [Rusça deyim: Sobaç’naya jizn’ne zor bir hayat]” değil mi? Bunun dışında o han sarayında yaşayan insanların “Gucci” “Armani” “Prada” “Versace” gibi dükkânlarda sizin rüyanıza girmeyen elbiseleri çok pahalı satın almaları, sıcak tutan ve rahat giysileri ve en pahalı restoranlarda içecekleri, kalorili yemekleri” de var. Bunu da üçüncü sayınız. Bunların hepsini kolay mı dersiniz?!”

Metinde yer alan bu ifadelerle ülkedeki üst düzey zenginlerle dalga geçilerek, hayat tarzlarının ve örtülü şekilde sistemin, “tüketimci kapitalizmin”²³⁴ eleştirisi yapılmıştır.

Yerel Tutarlılık: N. Nazarbayev’in konuşmasında yaşam şartlarının bazı ülkelerde farklı olmasının sebebini iklime ve deniz olmamasına bağlaması üzerine Nazarbayev’in açıklamasını bu haberde ironik bir şekilde “Kazakların sayısı neden artmıyor?” sorusunun cevabı ile ilişkilendirilmiştir:

²³⁴ Sosyolog Z. Duman, üretmekten çok tüketen ve neoliberal politikalarla yönetilen toplumları işaret ederek kullandığı ifadeyle “tüketimci kapitalizm” toplumunun oluşumunda; serbest piyasa ekonomisi, geç kapitalizmin kültürel mantığı ve tekelleşen sermayenin emek sömürüsü olmak üzere üç temel sürece dikkat çekmiştir (Duman, 2016,15-36). Bu haber metninde de köşe yazarı, sadece gelir seviyesi çok yüksek olanların sahip olabileceği markaları, sembolleştirip, popüler kültürün, kapitalizmin, tüketimin, eşitsizliğin eleştirisini yaparak Duman’ın ifade ettiği gibi bunlara zemin hazırlayan piyasa ekonomisine, tekelleşmeye dikkat çekmektedir.

Nasıl olsa, suç kendimizde imiş, örneğin Afrika’da Masai, Bantu, Zulu, Sanbura, Buşmen denilen kabileler vardır. Bu kabilelerinin insanların ne kadar mutlu olduğunu söyler misiniz? “Büyük binalar inşa edip, onu pahalı malzemelerle kaplamaya” zahmet etmiyorlar. Çadırını “yedi ay boyunca ısıtmaya” çalışmayacağı da belli. Bunlar “Gucci” ile “Armani’den” giyinmemiz gerek, pahalı lokantalarda istiridye yememiz gerek” diye bir şey de düşünmüyor. Haysiyetini yaprak ile kapatıyor, eline düşen böcekleri çıtır çıtır yiyor. En önemlisi sayısı da çoğalıyor. Kendiniz de karşılaştırıp görün. “Gucci” ve “Armani” ye sarınıp yaşayanlar mı daha fazla çocuk doğurur, “yoksa yaprak saranlar mı” çok çocuk doğurur? Kimin yaşamı kolay?

Metinde yukarıdaki alıntı cümlelerde görüldüğü gibi cümleler arası anlam nedensel olarak ilişkilendirilmiştir. Metinde N. Nazarbayev’in söylemleri üzerinden bir mülahaza ortaya konulmuştur. Eğer Kazakistan’daki yaşam şartları iklimden etkileniyorsa sıcak ülkelerdeki insanların mutlu olacağı gibi bir sonuç ortaya konularak aslında metindeki cümlelerin temel anlamında Kazakistan’daki üst düzey zenginlerin tanımı ve hayat tarzlarının eleştirisi alaylı bir biçimde yapılmaktadır.

Sözcük Seçimleri: Metinde, N. Nazarbayev için “bilge/dâhi (kemenger)liderimiz” ifadesi hicivli şekilde kullanılmıştır.

Retorik:

“Kazakların sayısı neden artmıyor?” diye ağladığımızda eteğimiz yaş ile doluyor. “Kazakların sayısı ne yaparsa çoğalacak?” diyerek çokça düşünen demograflar bunun cevabını “bilge liderimizin” sözünde buldu. Eğer dikkatle bakılırsa...

“En eski kitabın yazdığına göre, günah işleyen Adem Ata ile Havva Ana’ya Yaratıcı, deriden giyim dikip vermiş de, cennetten kovmuş”

Baştan sona ironik olan metinde, köşe yazarı N. Nazarbayev'in sözlerine atıfla Kazakların nüfusunun az olmasını da iklime bağlayarak alaya almıştır. Ayrıca ülkedeki zenginlerin soğuk havalarda pahalı markalardan aldıkları deri kıyafetlerin yine hicivli bir ifadeyle lüksten değil zorunluluktan olduğu dile getirilirken, aksi ima edilmiştir.

6.4.3.7. *Jas Alaş* Gazetesi 16 Nisan 2015 Tarihli 2. Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: 26 Nisan Utanç Günü (Bkz. EK 77)

Spot:

Yıl on iki aydır. 365 günün hiçbiri boş değil. Her bir günün kendi adlandırması var. Ya Allahım ne yok dersiniz: Yeryüzü Rock'n roll Günü, Âşıklar Günü, Gülme Günü, Selamlaşma Günü, Öğretmenler Günü, Deniz Hayvanları Koruma Günü vb. sıralanıp gidiyor. Nedense utanç günü diye başlıkla karşılaşamazsınız. Kazak için “utanç” kelimesi kutsal kelime ekmek ile Kur'an ile aynı sıraya konulmuş. Akılsız oğlunu dövmeden, yumruklamadan, canını acıtıp “Utanmaz olma!” diyerek disiplin etmiştir. İnsanın haysiyetini utançla ölçmüş. Utanç Günü'nün olmamasının kendi utanç gibi. Bu eksikliğin yerini doldurmanın zamanı gelmiştir. Söyleyelim, 26 Nisan Utanç Günü adını vermek için çok uygun bir gündür. Çünkü bugün Kazakistan'da Cumhurbaşkanı Seçimi için olacak taht “mücadelesine” düşen üç adayın seçim öncesi devam eden propaganda işlerine utançtan başka denilecek söz yok.

Haber metnine, 2015 Cumhurbaşkanlığı Seçiminin yapılacağı gün olan 26 Nisan'a “Utanç Günü” adının verilmesinin nedeni ile başlanmıştır. Kazak kültüründeki haysiyet ve itibar hatırlatılmıştır. Böylelikle ironik bir biçimde utanmanın olumlu bir

duygu olduğu ifade edilmiştir. Haber başlığı ve haber girişi, metnin içeriği ile uyumlu olup seçim öncesi, adayların faaliyetlerinin eleştirildiği için metnin içeriği ile uyumludur. Bu başlıkla ve devamında haberde, seçmen/okurda seçim gününe dair olumsuz izlenim yaratacak ifadelerle okur manipüle edilmeye çalışılmıştır.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Metinde seçim öncesi süreç değerlendirilmiştir. Cumhurbaşkanlığına adaylar içinde sadece N. Nazarbayev’in yoğun olarak propagandasının yapıldığı, diğer iki adayın gerçek mücadeleye girmedikleri ve Cumhurbaşkanı olma isteği taşımadıkları için eleştirildiği görülmektedir. Sonuç olarak metne göre, vatandaş anayasal hakkını kullanıp üç adaydan birine oy vermek zorunda kalacaktır, fakat N. Nazarbayev’in bu kötü ve ona denk olmayan rakipleri yüzünden yine N. Nazarbayev’e verecektir.

Haber Kaynağı: Haberin kaynağı Mahambet Saparmuratov’dur.

Yorum: Haber metninde başlıktan ve haber girişinden itibaren yoruma yer verilmiştir. Seçim gününün utanç olarak nitelendirilmesiyle başlayan metinde,

Devlet siyaseti, finansal kaynakları ile bolca silahlanan büyük “arabanın” direksiyonundaki Muhtar Kul Muhammed’in, kırk tane Kuseyinov’u, seksen tane Sızdıkov’u tabanıyla ezip geçeceğinden şüphe etmiyoruz.

İfadesiyle Kültür Bakanlığı yapmış ve Cumhurbaşkanı danışmanı olan Muhtar Kul Muhammed’in, bu seçim döneminde N. Nazarbayev’in liderliğini desteklemek için 13 Mart’ta (*Respublikalıq Koğamdık ştab*)²³⁵ Cumhuriyet Genel Merkezi’ne liderlik etmeye (http://astana.gov.kz/ru/news/pochetnye_grazhdane/59, yayın tarihi yok, erişim

²³⁵N. Nazarbayev’in Cumhurbaşkanlığı Seçimine adaylığını desteklemek için kurulan, Muhtar Kul Muhammed yönetimindeki bu merkeze ülkedeki bazı siyasî partiler, dernekler, kültür sanat temsilcileri, sporcular ve ünlü iş adamları da dâhil olmuştur ve merkez üyeleri seçim kampanyası süresince ülkeyi gezerek toplantılar düzenlemiştir (Edilkızı *Egemen Qazaqstan*, 14.04.2015, “Kolgaş ştabı kuruldı”).

tarihi:12.06.2020) başlaması üzerine devletin imkânlarından yararlanarak N. Nazarbayev için çalışıyor olduğu iddiasında bulunulmuştur. Diğer adaylar küçümsenerek, iddianın inanırlığını sağlamak için “*şüphe etmiyoruz*” ifadesiyle **seçimde hiç** şanslarının olmadığı öngörülmüştür. Metinde özellikle diğer iki aday hakkında olumsuz yorumlarda bulunulmuştur:

Tabiat yanlısı Kusayinov’unki boş muhabbet. O cumhurbaşkanı değil, kuş fabrikasına müdür olmaya da yakışmıyor sanki, “fast-foodcu” Komünist Sızdıkov’un seçim öncesi programı ondan da kötü, “fast-food” diye kafası karışık gezen adamdan nasıl cumhurbaşkanı çıkacak? Nazarbayev ile mücadeleye girenler göz boyayan adaylar.

Metinde bu gibi ifadelerle metinde cumhurbaşkanlığına aday olan A. Kuseyinov ile T. Sızdıkov’un hem karakteri hem seçim öncesi konuşmaları ve vaatleri eleştirilerek, adaylar küçümsenmiştir. Metinde açıkça N. Nazarbayev’e denk olmadıkları ve rakip olamayacakları dile getirilirken, bu iki ismin adaylığının gerçekliğine inanılmamış ve iktidarın adamı iması ile onlar da ötekileştirilmişlerdir. “*Göz boyayan adaylar*” söylemiyle seçimde gerçek mücadelenin olmadığı ve seçimin meşru olmadığı vurgulanmıştır.²³⁶

B. MİKRO YAPI

²³⁶ Bir dönem Nur Otan Partisi’nin Karaganda Bölge Başkanlığını yapmış olan A. Kuseyinov’un seçim öncesi programının temelini ekoloji ve küresel ısınma konuları oluşturmuştur (https://www.azattyq.org/a/kazakhstan_early_presidential_election_candidate_abylgazy_kusainov/26958642.html , erişim tarihi:13.06.2020). Cumhurbaşkanlığına aday olan bir diğer isim T. Sızdıkov ise bu dönemde Kazakistan Komünist Halk Partisi Merkez Komitesi’nin sekreterliği görevini yürütmektedir (https://www.azattyq.org/a/kazakhstan_presidential_election_candidate_turgyn_syzydykov/26967857.html , erişim tarihi:13.06.2020). Adaylar, seçim kampanyalarını iyi yürütemedikleri, halka gereken vaatleri vermedikleri ve başkanlıktan umutlu olmadıkları için eleştirilmişlerdir. Analizi yapılan metinlerde bu iki adayın adının geçtiği yerlerde ekolojiyle ilgili konuları ele aldığı için Kuseyinov “Tabiatçı”, Sızdıkov ise seçim öncesi konuşmalarında fast food tarzı beslenmenin zararlarından bahsettiği için “Fast foodcu” olarak adlandırılarak küçümsenmiştir.

Sentaktik Yapı: Metinde olumsuz yargının olduğu cümle yapıları öne çıkmaktadır;

“Kazakistan’da yapılacak olan cumhurbaşkanı seçiminde taht “mücadelesine” düşen üç adayın seçimi öncesi devam eden propaganda faaliyetlerine utanç verici demekten başka söz yok”

“Aday N. Nazarbayev’in ayrıcalıklı propagandası için para dağıtıp propaganda yapmanın hiç gereği yok”

“[Diğer adaylarda] Cumhurbaşkanı olsam diye istek yok”

Metinde, özellikle seçim öncesi adaylar arasında gerçek bir mücadelenin olmadığı vurgulanmıştır. 2015 seçim döneminde N. Nazarbayev’in otoritesinin meşrulaştığı görülmektedir. Metinde bu sebeple onun, propagandasını yapmaya ihtiyaç olmadığı iddia edilmiştir. Diğer adayların seçim öncesi kampanyasının başarısız olduğu ve zaten gerçekten cumhurbaşkanı olmaya istekli olmadıkları dile getirilerek bu ifadelerle bir kez daha seçimin meşruiyeti sorgulanmıştır.

Yerel Tutarlılık:

26 Nisan Utanç Günü adını vermek için çok uygun bir gündür. Çünkü Kazakistan’da Cumhurbaşkanı Seçimi denilen taht “mücadelesine” düşen üç adayın seçimi öncesi devam eden propaganda faaliyetlerine utançtan başka denilecek söz yok. Neden dersiniz? Birincisi, aday N. Nazarbayev’in ayrıcalıklı propagandasına para dağıtıp propaganda yapmanın hiç gereği yok. Çünkü 1991 yılından bu yana yüksek seviyede yoğun propagandası hiç durmadan, üst seviyede devam etmekte...

İfadelerinde utanç olarak değerlendirilen bu durumun ve bugüne bu adın verilmesinin sebebi önermelerle açıklanmıştır. “Taht mücadelesine düşen adaylar” ifadesi ironik

olarak sözün tersinin kastedilerek adaylarla alay etmeye yöneliktir. Metinde seçim öncesi faaliyetlerin eşit şartlarda gerçekleşmediği iddia edilmektedir. Ayrıca N. Nazarbayev’in propagandasının hiç durmadan devam ettiği belirtilirken seçim kampanyasının da diğer adaylardan farklı olduğu vurgulanmış ve sahip olduğu imtiyazı gücünden aldığı için eleştirilmiştir.

Sözcük Seçimleri: Metinde N. Nazarbayev için “*Gece gündüz övülüp adı efsaneye dönen adam*” ifadesi kullanılmıştır. N. Nazarbayev’in çokça propagandasının yapıldığını gösteren bu sözcük seçimiyle, N. Nazarbayev’in itibarı düşürülmeye çalışılmıştır.

“Nazarbayev’in hizmetçilerinin yaptığı işler ayıp değilse ne!?” Seçim öncesi sürecin tanımında N. Nazarbayev’i destekleyenler, iktidardakiler “hizmetçi” olarak adlandırılırken, onların hareketleri de topluma aykırı olarak nitelendirilmiştir. Bu sözcük seçimiyle N. Nazarbayev’in emrinde oldukları ima edilmiş olup, N. Nazarbayev’in otoritesi sorgulanmıştır.

Retorik:

Devlet siyaseti, finansal kaynaklar ile bolca silahlanan büyük “arabanın” direksiyonundaki Muhtar Kul Muhammed’in, kırk tane Kuseynov’u, seksen tane Sızdikov’u tabanıyla ezip geçeceğinden şüphe etmiyoruz.

Metinde N. Nazarbayev’i destekleyen M. K. Muhammed’in başladığı görevi abartılı şekilde sunulmuş, “arabanın direksiyonu” metaforik ifadeyle devletin desteğiyle elde ettiği bu gücün karşısında diğer adayların hiç şansının olmadığı ifade edilmiştir. Aynı zamanda iktidardakilerin gücünü kötüye kullandığı iddiasına yer verilirken diğer iki adayın küçük düşürüldüğü de görülmektedir. Bu ifadelerle iktidarın gücünü kötüye kullandığı ve sahip olduğu bu gücün meşru olmadığı iddia edilerek okur/seçmen bu yönde manipüle edilmiştir.

Cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılan adayların adaylıklarına inanılmadığı için “göz boyayan” adaylar ifadesi kullanılmıştır. Böylelikle adaylıklarının aldatıcı olduğu, seçimin de meşru olmadığı iddia edilmiştir.

“Yılın bir gününü Utanç Günü diye belirlemek gerekiyor. Bu adlandırmanın gelecek yılın 26 Nisanından başlanması güzel olur”

İfadesinde ironiye yer verilmiş, böylece okur/ seçmen seçimden önce manipüle edilmiştir.

6.4.3.8. Jas Alaş Gazetesi 21 Nisan 2015 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Üçünü de Seçelim (Bkz. EK 78)

Spot:

Bu Kazak kolunu sıyrarak, cesaretle çıkanların sırtına vurup, dışarıdan bakarak oturmayı seviyor. Yoksa tam 3 vatandaşı bu kadar zamanda bu mücadeleye sokmak olur mu? Olmaz ki... Ama şimdi onu anlayacak Kazak yok. Tam tersine ülke yönetsem, Cennet oluştursam, diyerek hırslanan üçünü evde yatarak eleştiriyorlar. Bir araya gelseler dedikodu yapıyor [boş konuşuyor], “Sonraki ikisi önceki birinin gölgesi” diyorlar. “Bak da gör ikisine seçimden sonra makam verecek” diyor [halk]. Genellikle halkın ağzı kapanmak bilmiyor. Şimdi bu doğru mu? Elbette doğru değil. Çünkü böyle zor bir zamanda ülkeyi yönetmek bir kenara çocuk yetiştirmek bile zor. Aday olan üçü bunun hepsini bilerek, yarıya girip risk almışlar. O hâlde onların bu “kahramanlıklarını” niye unutalım? Unutmuyoruz, değerini biliyoruz. Sadece ayırım yapmamak gerekiyor. Ayırım yapmadan eşit bakmamız için ne yapılmalıyız? Bizim harika bir fikrimiz var: Üçünü de Cumhurbaşkanı yapalım.

Haber metni, üç adayın seçime katılmasını ironik bir şekilde eleştirerek başlamıştır. Hem seçimin erkene alınması, hem adaylar hem de seçmenin tavrı eleştirilmektedir. Burada yer alan ima halkın seçimi eleştirdiği fakat bir şey yapmadığı yönündedir. Halkın/seçmenin genelleştirildiği metinde, hiçbir şey yapmadan adayları eleştirmesinin eleştirisi yapılmıştır. Eğretilmelerle hem seçmen hem de N. Nazarbayev’e rakip olan adayların pasif olduğu iddiasına yer verilmiştir.

Fotoğraf: N. Nazarbayev’in yemin töreninden eski bir fotoğrafa yer vererek diğer iki aday da montajla eklenmiştir. Her üç adayın seçildiği mizansenine uygun biçimde, sağ ellerini üst üste koymuş şekilde ant içtikleri bir fotoğraf karesi tercih edilmiştir.

Şematik Yapı

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Haber metninde seçim öncesi yürütülen kampanya ve adaylar eleştirilmiştir. Sonuç olarak ise her üç adayın da seçilmesi imalı biçimde önerilmiştir.

Haber Kaynağı: Köşe yazarı Sansızbay Nurbaba’dır.

Yorum: Seçimden umudunu kesmiş olan muhalif söylemde, Cumhurbaşkanlığına aday olanların üçüne de oy vermenin “*harika*” olacağı dile getirilerek ironiye yer verilmiştir. Metinde ütöpik bir önerme söz konusu olup, diğer adayların adaylıklarının gerçek olmadığı iddiasıyla seçim sürecinin ve sistemin açık biçimde eleştirisi yapılmıştır.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Metinde söylem stratejisiyle okur/seçmeni düşünmeye yöneltten soru cümleleri tercih edilmiş, ancak hemen ardından yazarın ideolojisine paralel cevaplar yer almıştır:

“Üç vatandaşı bu kadar zamanda bu mücadeleye katmak olur mu? Olmaz ki...”

Soru cümlesiyle seçimin erkene alınması eleştirilmiştir.

“Aday olan üçü risk almışlar, o hâlde onların bu “kahramanlıklarını” neden unutam ki? Unutmuyoruz, “Boyunları çıplak” yürüyen “kuşsuz” [dediklerini destekleyip, tekrar eden olmayan] ikisini suçlayabilir miyiz?”

İfadelerindeki retorik sorularla ironik bir şekilde diğer adayların seçime katılmalarıyla dalga geçilmiş ve adaylar küçümsenmiştir.

“O katliama Nazarbayev gitti mi? Gitmedi. Kızılağaç’ı kızıl su alıp, yüzlerce insan can verdiğinde uşaklarını gönderdi, kendisi ancak iş bittiğinde yetiştı.”

Metinde, Kazakistan’ın bağımsızlıktan sonraki süreçte yaşadığı en önemli olaylardan biri olan *Jana Özen* olayı²³⁷ hatırlatılmaktadır. Kullanılan metaforla duygu yoğunluğu sağlanmıştır. N. Nazarbayev’in zamanında olay yerinde bulunmasıyla olaya duyarsız kaldığı ifade edilmiştir.

“Üç Cumhurbaşkanı seçmek Anayasa’ya uymaz. O kanun bir kişinin isteğiyle kaç kez değişti? Birkaç kez! Öyleyse halkın isteğiyle bir kere daha neden olmasın? Olur.”

İfadesiyle N. Nazarbayev’in gücünü kötüye kullanarak Anayasa’yı kendi çıkarları doğrultusunda değiştirdiği iddia edilmiş. Haber metninde, siyasî iktidarın merkezi konumundaki N. Nazarbayev’ in toplum üzerinde de tahakküm kurduğu ithamları ön plandadır. Bu durum, L. Althusser’in ifadesiyle, metinde “devletin aygıtlarını egemen ideolojinin kontrolü altına aldığı” iddialarıyla devlet, hukuk ve ideoloji eleştirisi olarak karşımıza çıkmaktadır.²³⁸ Böylelikle haber metninde ideolojik olarak N. Nazarbayev

²³⁷ 2011 yılının Aralık ayında Mangıstav Bölgesindeki Jana Özen’de petrol işçilerinin çalışma şartlarının iyileştirilmesi ve ücret artışı talebiyle düzenledikleri grevin, kitlesel protestoya dönmesi sonucu yaşanan olaydır. Polis ile halk arasında yaşanan gerginlik sonucunda resmî olarak 17 kişi hayatını kaybetmiştir (<https://www.azattyq.org/a/kazakhstan-zhanaozen-2011/30328496.html>, 16.12.2019, erişim tarihi:11.11.2021).

²³⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. L. Althusser (2003) *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, İthaki Yayınları, İstanbul.

hakkında olumsuzluklar vurgulanırken, aynı zamanda iyi/olumlu özellik ve eylemlerine yer verilmeyerek ötekileştirilmiştir.

Yerel Tutarlılık: Metinde her üç adayın da seçilmesinin teklif edilmesinin sebebi, N. Nazarbayev’in yaşlanmış olması ve “*Global işlerle kafası meşgul olması*” nedeniyle ülkedeki problemlere vakit ayıramaması ve Nazarbayev yalnız olduğu için üçünün de birleşerek çalışmasının yararlı olacağıdır. Tüm bu neden sonuç ilişkileri N. Nazarbayev’in olumsuz sunumuyla itibarını düşürmeye yöneliktir.

Sözcük Seçimleri: Metinde N. Nazarbayev’e “*Önceki biri, ilki, birisi, kazanmaya alışık, yaşlı*” gibi olumsuz ve imalı adlandırmalarla yer verildiği görülmektedir. Bununla birlikte Nazarbayev’in tecrübeli olduğu kabul edilirken, halk arasında söylendiği iddia edilen “*sonraki ikisi, önceki birinin gölgesi*” ifadesine yer verilmiştir. Bu diğer adayların N. Nazarbayev’i takip ettiğini ve ona bağlı oldukları imasını taşımaktadır. Ayrıca metin boyunca diğer adayların isimleri yerine tekrar tekrar “*diğer ikisi*” olarak zikredilmesiyle kişiliksizleştirildikleri görülmektedir. Her üç aday için ise “*üç silahşör*” ifadesinin kullanılması, dayanışma için de olduklarını da ima etmektedir.

Retorik:

Birinin propagandası dağ gibi, ikisinin propagandası tüy gibi. Aslında basında eşit yer veriliyor, yayınlarda zaman eşit. Buna rağmen “kazanmaya alışık” kişinin söylemleri güçlü. Çünkü seçim merkezi güçlü. Ana merkez yönetimi de sıradan birine verilmemiş. Kul Muhammed şakıdığında sığır kuşu bozkırda kaybeder. Sesi ne kadar hoş! Bu sene halk ilkbaharın geldiğini sığır kuşu gelmeden de hissetti. Kimin sayesinde? Muhtarın! Boynundaki sarı şalı ne kadar güzel. O konuştuğunda halk onun sözlerinin ritmi ile salındı. Sapsarı sihirli bir dünya. Bize gel, oyunu bize ver” diyor sanki.

Metinde, N. Nazarbayev’in seçim öncesi propagandasının yoğunluğunu ve büyüklüğünü ifade etmek için dağa, diğer adayların zayıflığını ifade etmek için tüye benzeterek eğretilmeyle diğer adayların seçim öncesi çalışmaları hafife alınmıştır. Diğer taraftan N. Nazarbayev’in katıldığı daha önceki seçimleri kazanması sebebiyle “Kazanmaya alışık” olarak değerlendirilmiş ve ona destek verildiği ve gücü elinde bulundurduğu kabul edilmiştir. Kul Muhammed’in Cumhuriyet Genel Merkezi yöneticiliğine gelmesinin N. Nazarbayev’in gücünü artırdığı ima edilmiştir. Seçim Merkezi yöneticisi Kul Muhammed’in konuşması ise kuşa benzetilerek, hitabetiyle dalga geçilmiştir. Boynuna doladığı sarı şala (Nur Otanlıların boyunlarına taktıkları sarı şal ima edilerek) farklı bir anlam yüklenmiş, “*Sapsarı sihirli bir dünya bize gel, oyunu bize ver*” diyor sanki” ifadesiyle oy toplamak için yarattıkları dünyanın gerçek olmadığı (sihirli olduğu) iddia edilerek, eleştirilmiştir.

“İlkinin” altında “*eskimeye başlayan taht*” metaforuyla Nazarbayev’in uzun süreli iktidarının eleştirisi yapılmıştır. Nazarbayev’in İlk Cumhurbaşkanı (*Tunğış Prezident*) statüsü ima edilerek, yönetimi için “*taht*” kelimesinin seçilmiş olması yönetmekten çok, hükmetmeye yönelik bir çağrışımı, otokratik bir yönetim imasını barındırmaktadır. Aynı zamanda altı çizili ifadeyle yönetim süresinin artık dolmaya başladığı ima edilmektedir.

6.4.3.9. Jas Alaş Gazetesi 28 Nisan 2015 Tarihli Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: “Keyifli Seçimden” Morali Bozuk Ayrıldık (Bkz. EK 79)

Spot:

Jas Alaş’ın muhabirleri 26 Nisan günü Almatı şehrindeki 254 numaralı seçim yerinde gözlem yaptı. Bu seçimin önceki seçimden farkı, çok keyifli geçmesidir.

Bunun sebebi ne? Sebebi gülmeye sebep olan adaylar. Biri seçim kampanyasına katılmıyor, başkan olarak halkı geziyor. İkincisi rüzgâr ile savaşıyor Don Kişot gibi ABD ile boş yere uğraşıyor. Üçüncüsü dünya buzullarını düşünüp kaygılanıyor. Şimdi nasıl gülmeyeceksin?

Haber metni, seçime katılan adaylara inanılmayan haberin içeriği ile kısmen uyumlu ve alay etmek amacıyla tariz yapılan bir başlıkla başlamaktadır. Seçim öncesi yürütülen seçim kampanyasında, adayların faaliyetleri ciddiye alınmamış hatta gülünç olarak değerlendirilmiştir. Seçimin ve diğer adayların sunumunda ironiye yer verilmiştir. Böylece seçime katılan adayların olumsuz sunulduğu haber spotu haberin teması ile uyumludur. Bu girişle diğer adayların N. Nazarbayev'in dengi olmadığı ima edilmiştir. Metne göre N. Nazarbayev seçim kampanyasına katılmayıp Cumhurbaşkanlığı işlerini yürütmeye devam etmekte, dolayısıyla devletin haklarından yararlanmaya devam etmektedir. Metinde, adı geçen diğer adayların da seçim öncesi çalışmaları eleştirilerek adaylıkları ciddiye alınmamıştır.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Seçim anındaki belirli bir seçim yerinin gözleminden oluşan ve yorumların yer aldığı haber metninde, seçimin meşruiyeti ironik şekilde sorgulanmıştır. Hem seçim süreci ve seçim sonucu, hem de aday olarak N. Nazarbayev olumsuz sunulmuştur. Seçime katılımın yüksek olduğu fakat vatandaşların zorunlu olarak seçime katıldığı iddia edilmiştir.

Ardalan ve Bağlam Bilgisi: Seçim olayının sosyopolitik yönüne dair fikrî açıdan taraflı açıklamada bulunulmuştur:

Kazakistan'da Ulus Liderine hiçbir zaman sınır koyulmadığını unutmayalım!, (Halkın) çoğunluğu gerçek düşüncesini söylemiyor, ikiyüzlülük yapıyor, zaman bozuldu. Böylece uzun yıllar hükümeti yönetenler halkı bozdular.

İfadesinde Nazarbayev'in sınırsız otoritesi eleştirilmekte, hükümetin halka baskı yaptığı iddiası ve yöneticilerin halka zarar verdiği iddiasıyla, iktidar suçlanarak, bu dönemki *Jas Alaş* gazetesinin hemen tüm metinlerinde olduğu gibi N. Nazarbayev karşıtı tutum dile ve söyleme yansımıştır.

Haber Kaynağı: Haber metninin kaynağı köşe yazarıdır.

Yorum:

Seçime katılmaya istekli değilim, halka saygı duymayan birine oy vermek istemiyorum. Kendileri iyice zenginleşti. Kazakistan'ın tüm zenginliğin kimin elinde olduğunu herkes biliyor. Zavallı Kazaklara, yabancılara ve dışardan gelenlere verilen zenginlikten vermiyor.

Gazetecinin seçim yerindeki gözlemi sırasında yaptığı görüşmelerden haber metnindeki ideolojiyi destekleyici nitelikte olan örnektekine benzer şekilde taraf yorumlarına yer verilmiştir. Bu yorumlarda iktidarın gücünü kötüye kullandığı iddiaları yer almaktadır.

Haberin başlığında seçimin keyifli olduğu ifade edilirken, metinde yer alan şu ifadelerle;

Seçim Komisyonunun başkanı da komisyon üyeleri de keyifli. Neden keyifli olmasınlar ki, çok çok gelen seçmenlere bakıldığında pesimist insanın morali yerine gelebilirdi

Seçime katılımın yüksek olduğu ancak oy veren vatandaşlar ile yapılan röportajlardan sonra moralin bozulduğu ironik bir şekilde dile getirilmiştir. Bu röportajlarda halkın seçime zorunlu olarak baskıyla katıldığı, diğer adaylara inanmadıkları dile getirilmiştir.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Haber metni genel olarak basit cümle yapılarıyla kurulmuştur. Nazarbayev'in söz konusu olduğu cümleler yapı bakımında olumlu fakat anlam bakımından olumsuzdur. Böylelikle Nazarbayev hakkında olumsuz inanç ve tutum ortaya konulmuştur.

Sözcük Seçimleri: Diğer adaylardan bahsederken adlarını zikretmek yerine birincisi, ikinci ve üçüncüsü diyerek adayların karakteri önemsiz hale getirilmiş ve haberin bağlamında adayların adaylıklarının sahte olduğu (N. Nazarbayev' e gerçekten rakip olmadıkları) vurgulanmıştır.

Retorik: Cumhurbaşkanlığına adaylardan birini kahramanlık yaparak tehlikelere atılan fakat sonunda hayal kırıklığına uğrayan, yel değirmeni ile savaşan "Don Kışot'a" benzeterek faaliyetlerinin gereksiz olduğu vurgulanmış ve adayı önemsizleştirmiştir.

6.4.3.10. *Jaş Alaş* Gazetesi 28 Nisan 2015 Tarihli 2. Haber Metninin Analizi

A. MAKRO YAPI

TEMATİK YAPI

Başlık: Yüzde 100 Yapıverelim (Bkz. EK 80)

Alt Başlık: Girişimci Asambleye İpucu

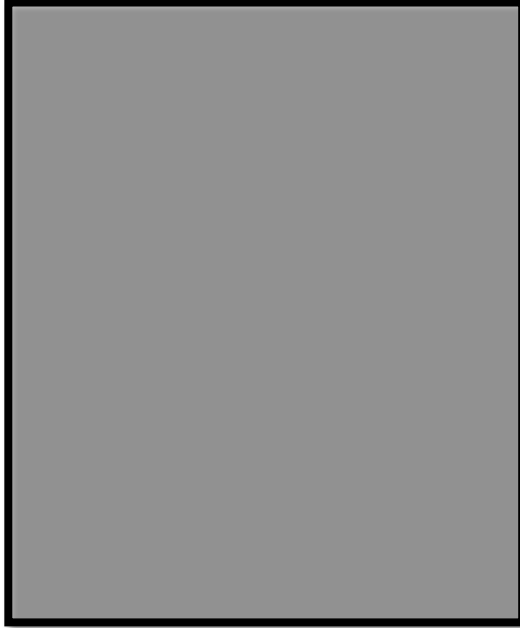
Haber Metninin Girişi:

Söylersen övünmüş gibi olursun, söylemezsen içine sığmaz. Hiçbir ülke başkanı bunun gibi tam bir halk "güvenine sahip" olamadı. Rakibinden yüzde birkaç oy ile öne çıkan Batının başkanları şimdi zehir yemiş köpek gibi kıvrınmaktadır. Yüzde 60 gösterge ile öne çıkan Atambayev'i (Kırgızistan Eski Cumhurbaşkanı) söylemeyelim bile. Yüzde 63.6 seçimle iktidara zorla gelen Putin'in içini ateş

yakıyordur belki. Yüzde 55.9 Poroşenko’nun çıktığı seviye. Bunların “utanmadan” nasıl ülke yönettiğine şaşdırmamak mümkün değildir. Gücünü bilmeden Kazak meslektaşından geride kalmak istemeyen Karimov’un kendisi geçen gün yüzde 90’ını zor topladı. Nazarbayev’in ise *Exit poll* verilerine göre yüzde 97.5’i tam sonuçlar ilan edildiğinde yüzde 98 olabilir. Fakat bu Nureken’in imkânının sınırı mı? Hayır. Öyleyse Kazak başkanı neden yüzde 99.9 oy alamadı?

Metinde, N. Nazarbayev’in seçim sonucunda, aldığı oy oranı başlık ve girişte ironik şekilde eleştirilerek sunulmuştur. Seçim sonucuna inanılmayan metnin alt başlığındaysa her seçimden önce referandum sunma girişiminde bulunan Kazakistan Halk Asamblesi’ni kast ederek, ima ile seçim sonucunu değiştirmeyi teklif etmiştir. N. Nazarbayev’in gücünü yermekle başlayan haber metninin makro yapısında şimdiye kadar diğer ülke başkanlarının böyle bir oy oranına sahip olmadığı ironik olarak ifade edilmiştir. Seçimden sonra da seçimin eleştirisine devam edilerek seçimin meşruiyeti sorgulanmıştır.

Fotoğraf:

Haberde temsili olarak %100 yazılı oy sandığının üzerinde “tahtta” oturan N. Nazarbayev ve oy oranı onun çok altında kalan diğer iki adaya ironik olarak yer

verilmiştir. Fotoğrafta N. Nazarbayev’in uzun süreli iktidarının eleştirisi onun fotoğrafına “taht” üzerinde yer verilerek yapılmıştır. Böylece görsel olarak da ülke yönetiminin tek hükümdarlı saltanat olduğu ima edilmiştir.

ŞEMATİK YAPI

Ana Olayın Sunumu ve Sonuç: Haberde seçim sonucunda N. Nazarbayev’in aldığı yüksek oy oranının kinayeli bir biçimde eleştirildiği görülmekte ve bu yüksek oy oranının gerçek olmadığı ima edilmektedir. Sonuç olarak her üç adayın da isteğinin N. Nazarbayev’in seçim görevini uzatmak olduğu, sözü edilen diğer iki adayı “oldurmak” için, N. Nazarbayev’in görevine devam etmesini sağlamak için katıldıkları iddia edilmiş ve böylece seçim meşru kabul edilmemiştir.

Haber Kaynağı: Haberin kaynağı köşe yazarı Sansızbay Nurbaba’dır.

Yorum: Metin, bütün olarak seçim sonucuna tepkiden oluşmaktadır.

Bize göre gelmeyenlerin “yatma” sebebini gelenlerin hareketlerinde aramak gerekiyor. Mesela, devlet hizmetinde olan insanların birçoğu oy verdiği anda selfie yapmıştır. “Onlar neden öyle yapıyor?” diye sorsanız halk “çocuk gibi sorma” diye azarlarlar. “Çocuk olmamak” için selfie yapanların “seçime gittim, seç dediğini seçtim” diyerek başkanlarına hesap verdiği anladığınız gerekiyor.

İfadeleriyle hem seçime katılan seçmen hem de seçim, metnin tamamında olduğu gibi olumsuz değerlendirilmiştir. Bu yorumda, seçimde iktidarın baskısı olduğu iddiası bulunmaktadır. Böylece egemen ideolojiyi temsil eden *Egemen Qazaqstan* metinlerinde sıklıkla belirtildiği gibi²³⁹ seçimin “adil ve şeffaf, demokratik standartlara uygun ve millet iradesi” olduğu inkâr (*denial*) edilmiştir.

²³⁹ “Demokratik taleplere uygun eşit, özgür ve şeffaf seçim” (J. Samrat, EQ.28.04.2015), “Seçmenlerin yoğun olduğu seçim çok adil geçmiştir” (V. Fisenko, EQ. 28.04.2015), “Seçim üst düzeyde gerçekleşmiştir” (N. Nurbayeva *Egemen Qazaqstan* 28.04.2015) vb.

B. MİKRO YAPI

Sentaktik Yapı: Metin, cümle kuruluşu bakımından oldukça karışıktır. Ancak metinde düzenli aralıklarla okuru/seçmeni ikna etmeye yönelik cevabı belli olan soru cümleleri tercih edilmiştir:

“Nureken imkânının sınırı var mı? Hayır”, “Bizim Kazak öyle yapmadı. Üçüne de baktı tanıdığı kişiyi “işaretledi”. Çünkü başka bir seçim yapmak mümkün değil. Abeken’e gönlünüz isterse, “gelişen 30 ülkenin sırası” dışarda kalacak. Tukan’ı seçerseniz “ebedî ülke” ile vedalaşacaksınız. İşte kim kaldı?”

“Fakat onlar [seçmen] yattı deyip cumhurbaşkanının otoritesini düşürmek olur mu? Olmaz.”

Metindeki bu ifadelerle N. Nazarbayev’in sınırsız güce sahip olduğu, adaylar içinde halkın sadece N. Nazarbayev’i tanıdığı, diğer adayların seçim programı olmamakla birlikte, halka sunulan tek seçimin N. Nazarbayev olduğu iddia edilmiştir. Metnin ikna yoluyla kendi gerçeklerini/iddialarını kabul ettirmeyi amaçladığı görülmektedir.

Yerel Tutarlılık:

Eğer toplum ikiye ayrılıp, üçe bölünüp birisi Nurken’i, birisi Abeken’i, Biri Tukan’ı Cumhurbaşkanı yapmak isteydi ana plan parçalanırdı. Bizim Kazak öyle yapmadı. Üçüne de baktı tanıdığı kişiyi “işaretledi”. Çünkü başka bir seçim yapmak mümkün değil. Abeken’e gönlünüz isterse, “gelişen 30 ülkenin sırası” dışarda kalacak. Tukan’ı seçerseniz “ebedî ülke” ile vedalaşacaksınız. İşte kim kaldı? Sadece Nazarbayev. Fakat bu Abeken ve Tukan yerle bir olup ezildi anlamına gelmez. Çünkü mücadeleye katılan üçünün ilk baştaki amacı belliydi. Nureken “olmaya devam etmek için” seçime katılıyorsa, diğer ikisi “oldurmak için” sıraya girdi. Demek üç adayın da temel amacı gerçekleşti. Bu yüzden elini sıkmasak da üçünü de sözle tebrik etmede ne [sakınca] var ki?

Seçim sonucu, nedensel ilişki ile ele alınmış ayrıca birbiri ardına cümleler açıklanarak metinde işlevsel ilişki oluşturulmuştur. Bu ilişkilerin semantiğinde mevcut seçim sonucuna diğerk adayların da katkı sağladığı ve aslında N. Nazarbayev’e rakip olmadıkları, onu destekledikleri ima yoluyla dile getirilerek, adaylıklarına inanılmadığı dile getirilmiştir.

Sözcük Seçimleri: N. Nazarbayev dışındaki diğerk adaylara verilen oyun faydasız olduğunu dile getirmek amacıyla bu oylar “*sakat oy*” olarak adlandırılmıştır.

Kazak Türklerinde sayėı gösterilen kimselerin ve kendinden büyük olanların isimleri kısaltılıp “-eke” eki getirilerek kullanılmaktadır. Metinde, Cumhurbaşkanlığına adayların isimlerine yer vermek yerine “Nureken, Tukan ve Abeken” şeklindeki kısaltma tercih edilmiştir, ancak metin bağlamına bakıldığında sayėıyı ifade eden bu kullanımın da kinayeli olduğu düşünülebilir.

Retorik:

Yurt dışından gelen gözlemcilerin gözlerini, kurbağanın gözleri gibi büyüttük [Prtlettik/ şaşırttık]. Taraz’daki Jumeken şaşırdığında “Günün tam ortasında yıldız görmüş gibi oldum” diyordu. Bu da ona yakın bir şey. O kadar yerden gelmelerini emeklerini hesaba katıp “günün tam ortasında yıldız gösterirsek” onlar hayatı boyunca Kazakları dilinden düşürmeyecek. İlerleyemesek de dilde olmanın nesi kötü, sonuçta sözle, şekilde gelişen ülke değil miyiz?!

Baştan sona hiciv olan haber metninde seçim sonucuna inanılmasının zor olduğu, N. Nazarbayev’in aldığı oy oranını görenlerin “kurbağanın gözleri gibi büyümesine” benzeterek ve “*yıldız görmüş gibi olmak*” mecaz kullanımıyla seçim sonucundaki şaşkınlıkları belirtilmiştir. Böylece N. Nazarbayev’in aldığı yüksek oy oranının inanılası olmadığı vurgulanmıştır. “*Dilde olmak*” ifadesiyle seçime gelen gözlemcilerin bu olaydan uzun süre bahsedecekleri ima edilmiş ve ülkede ilerleme olmadığı ama gelişmekte gibi

görüldüğü iddia edilmiştir. Nazarbayev’in seçim öncesi propagandasında Kazakistan’ın gelişen ülkeler arasında olduğu sıklıkla tekrarlanmaktadır, bu haber metninde buna atıfta bulunarak, bunun aksi iddiayla gerçek olmadığı sadece sözde olduğu ileri sürülmüştür. Metindeki tüm iddia ve imalar seçim sonucunu ve siyasî iktidarı hem sahip olduğu gücü hem de faaliyetlerini eleştirmeye yöneliktir.

“Sonuçta sözle, şekilde gelişen ülke değil miyiz?!” cümlesinin sonunda noktalama işaretlerinden soru işaretinin ardından ünlem kullanılarak soru anlamı vurgulanmış ve ima güçlendirilmiştir.

6.4.3. 2015 Yılı Metinlerindeki İktidar ve Muhalif Söylemlerin Değerlendirilmesi

2015 yılında *Egemen Qazaqstan* gazetesinin değişen mizanpajı göze çarpmaktadır. Seçim döneminde gazeteye ayrı bir bölüm olarak eklenen seçim köşesinde üç adaya da yer vermeye çalışılmıştır. Fakat hem seçime ayrılan bu köşeye gelinceye kadar, özellikle birinci sayfa haberlerinde, hem de bu köşede yer verilen metinler incelediğinde N. Nazarbayev’in propagandasının yapılmaya devam edildiği görülmektedir. Gazetenin haber metinlerinde N. Nazarbayev’in özellikle ülkenin önde gelenleri (akademisyenler, artistler, milletvekilleri, çeşitli kurum ve kuruluşların yöneticileri...) tarafından desteklendiği ön plana çıkarılmış ve gazete tarafından beyaz propaganda yapılmıştır. Bu dönemde de cumhurbaşkanlığı adaylarının içinde bu seçim döneminde yine medyayı en çok kullanan aday Nursultan Nazarbayev’dir.

2015 yılındaki kampanya süresinde *Egemen Qazaqstan*’da görsel malzemelerin de propaganda malzemesi olarak ve ustalıkla ikna stratejisine uygun biçimde kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte tarafsız habercilik öne çıkarılmaya ve nötr bir dil kullanılmaya çalışılmışsa da özellikle görsellerin, fotoğrafların N. Nazarbayev lehine olduğu dikkat çekmektedir. Gazetenin söylemlerindeki manipülasyon fotoğraflarda

devam etmektedir. N. Nazarbayev cumhurbaşkanlığı görevini sürdürdüğü için gündem oluşturarak diğer adayların önüne geçmiştir. *Egemen Qazaqstan*'ın manşetlerinde yer almaya devam edip, fotoğraflarına ve afişlerine ana sayfadan itibaren rastlanmaktadır. Gazetede diğer adaylara sadece “Seçim 2015” adlı seçim köşesinde yer verilmiştir. Metinlerin gündemini Nazarbayev'in yürüttüğü politikalar ve bunlara bağlı yürütülen faaliyetler oluşturmuştur. Buna bağlı olarak kamuoyu bilinci oluşturmayı hedeflediği görülmektedir. N. Nazarbayev'in vaatlerinden çok yaptıklarının, ön plana çıkarılarak seçmenlerin tutumlarını etkileyebilecek “istikrar ve gelişmenin devamı için” tekrar Nazarbayev'in seçilmesi gerekliliği yönünde propagandası sürdürülmüştür.

Sosyal psikolojide “ortamın belirsiz olduğu durumlarda veya kararlardan emin olunmadığı durumlarda, başkalarından etkilenmenin ve çoğunlukla başkalarının görüşlerine uyulduğu deneylerle ispatlanmıştır” (Arkonaç 2010: 172). *Egemen* söylemde bu etki, seçmenin N. Nazarbayev'e oy vermesi gerektiği yönünde ikna edilmeye çalışılırken, muhalif söylemde bunun tam tersi olmuştur. Buna bağlı olarak her iki gazetenin en sık kullandığı söylem stratejisi **ikna** temellidir. Seçim öncesinde *Egemen Qazaqstan*'ın N. Nazarbayev'e ayrılan seçim köşesinde herkesin N. Nazarbayev'e oy vereceği sıklıkla tekrarlanırken, buna karşı *Jas Alaş* metinlerinde halkın seçime inanmaması ve katılmaması yönünde ikna çalışmaları yürütülmüştür.

Bu seçim döneminde siyasî iktidarın yarattığı hegemonya metinlere yansımıştır. *Egemen* söylemin sözcüsü olan *Egemen Qazaqstan*'da bunun tespiti zor olsa da, muhalif söylemleriyle *Jas Alaş*'ın haber metinlerinin analizi sonucunda görmek mümkündür. *Egemen* söylemde ideolojik karenin, olumsuzlukların, zayıflıkların gizlendiği veya göz ardı stratejisine karşı, muhalif söylemde siyasî iktidar için olumlu özelliklerin gizlendiği, olumsuzlukların vurgulandığı sonucuna varılmıştır. Statükonun meşrulaştırılmasına yönelik söylemler üreten *Egemen Qazaqstan*'ın bu döneme ait metinlerinden anlaşıldığı üzere 2015 yılından itibaren daha resmî bir dil tercih ettiği ve farklı stratejiler geliştirdiği

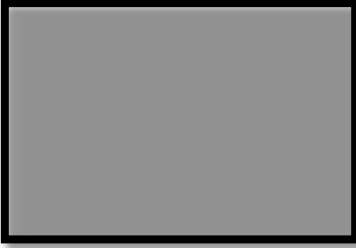
görülmektedir. Bu stratejilerde söylemlerden daha çok ideolojiyi destekleyen fotoğraflara yer verilmiştir.

Fotoğraf 2. 2015 Seçim Dönemi *Egemen Qazaqstan* Gazetesi Fotoğrafları

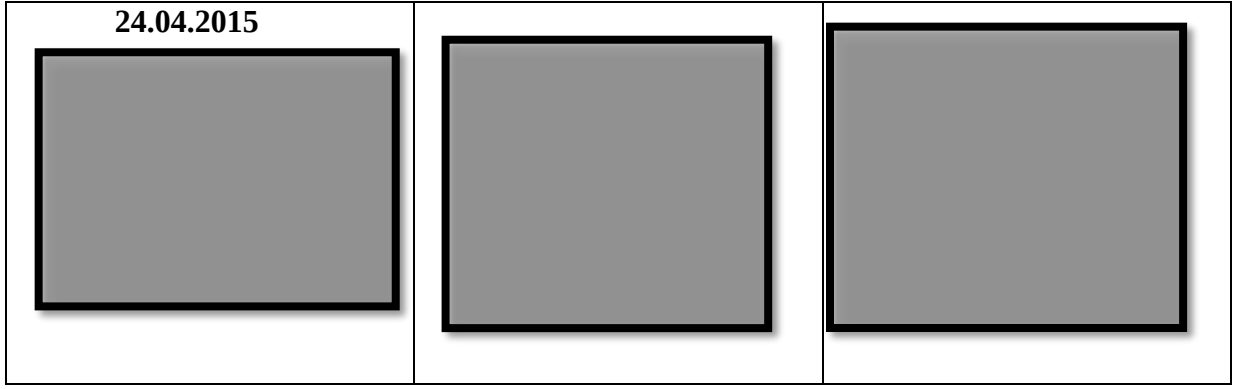
N. Nazarbayev Köşesi

T. Sızdıkov Köşesi

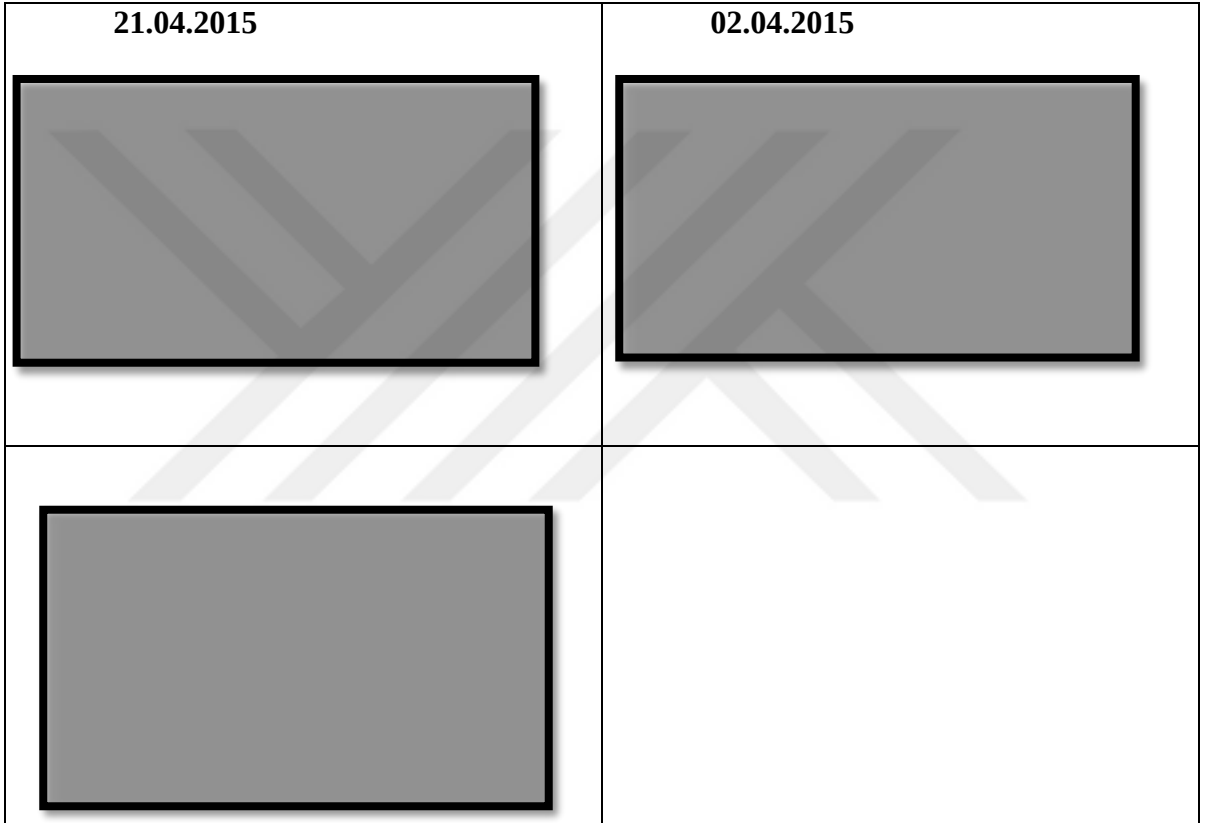
A. Kusayinov Köşesi

09.04.2015 		
10.04.2015 		
11.04.2015 		
15.04.2015 		

16.04.2015 		
17.04.2015 		
21.04.2015 		
22.04.2015 		
23.04.2015 		

Fotoğraf 3. 2015 Seçim Dönemi *Jas Alas* Gazetesi Fotoğrafları

Jas Alas gazetesinin haber metinlerinin çoğunluğunun içeriğinin olduğu gibi, fotoğrafları da ironiktir. Gazete metinlerindeki söylemler göstermektedir ki, artık muhalifler N. Nazarbayev'in gücünü kabul etmek zorunda kalarak mücadeleyi bırakmışlar ve söylemlerinde daha çok mecaza başvurarak N. Nazarbayev iktidarını ironik bir şekilde eleştirmişlerdi. Muhaliflerin N. Nazarbayev merkezli siyasî iktidarın gücünü sarsmaya yönelik iddialarıyla otoritesinin sarsılmadığı gibi, aksine gücünün giderek pekiştiği görülmektedir. Bu dönemde muhalif söylemde, alaylı imalar ve siyasî

2011 yılındaki metinler güç merkezinde analiz edildiğinde *Egemen Qazaqstan*’ın ikna edici, *Jas Alaş*’ın direnen yönü ağır basarken, 2015 seçimlerinde *Jas Alaş*, siyasi iktidarın gücünün meşru olmadığı iddiasıyla, her yolu mübah gören bu siyasî iktidarın olumsuzluklarını gözler önüne sererken, iktidara olan güveni sarsmak için okur/seçmende manipülatif etki yaratmaya çalışmıştır. Egemen ideolojinin gücüne direnen, bunu kabul etmeyen muhalif söylem alanı oluşturmuştur. İknaya yönelik söylem stratejisi uygulanmıştır.

2015 yılındaki Cumhurbaşkanlığı seçimi döneminde *Jas Alaş* gazetesinin haber metinlerinde kelime sıklığında “Cumhurbaşkanı” ön plana çıkmaktadır. N. Nazarbayev’in adının geri planda kaldığı veya bırakıldığı görevinin ön plana çıkarıldığı, bununla birlikte gazetenin ideolojisine uygun olarak olumsuz yer verildiği görülmektedir. Metinlerin analizi sonucunda N. Nazarbayev’in seçim öncesinde mevcut Cumhurbaşkanı olması, gücü elinde bulundurması, yasal haklara sahip olması, devletin kaynaklarını elinde tutuyor olması...eleştirilmiştir. Cumhurbaşkanı adayı olarak hangi yolla olursa olsun yine seçileceğinden şüphe duyulmaması ve tekrar seçileceği öngörüsüyle birlikte bu kelimenin sıklığı ile sahip olduğu görevinin hatırlatılması dolayısıyla kişiliğinden ziyade görevinin odak noktası hâline getirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Metinlerde en çok yer alan diğer bir diğer sözcük “seçim”, olumsuz ve ironik ifadelerle değerlendirilmiştir. Seçimden önce kimin seçileceğinin zaten bilindiği, demokratik şartların yerine getirilmediği, usulsüzlüklerin yapıldığı iddialarıyla, “gülünç”, “utanç” ve “gösteri” sözcükleriyle birlikte seçimin meşruiyeti sorgulanmıştır. Muhalif söylemin hedefinde ülkede “sözde demokrasi” olduğunu kanıtlamak amacı gütmüştür.

Şekil 8: 2015 yılına ait *Egemen Qazaqstan* Gazetesindeki Metinlerin Kelime Bulutu

Bu dönemde *Egemen Qazaqstan*’ın ele alınan metinlerinde “Kazakistan” ülke olarak ön plandadır metinlerde ise “Kazakistan halkı” bu sıklığa katkı sağlamıştır. Onun ardından “seçim ve ülke” sözcükleri en çok yer verilmiş sözcüklerdir. Gazetenin bu dönem metinlerinde seçim demokrasi ile özdeşmiştir. Bunlarla birlikte Nursultan Nazarbayev’in isminin yer aldığı görülmektedir. Seçim, **Kazakistan** halkının birlik günü, **Kazakistanlıların** bayramı, **Kazakistan** halkının ortak zaferi olarak değerlendirilirken, N. Nazarbayev’in Kazakistanlıların iradesiyle seçildiği sıklıkla dile getirilerek, seçimin demokratik yolla gerçekleştiği mesajı verilmektedir. Bu sözcüğün en çok gazetenin Seçim 2015 köşesinde, N. Nazarbayev’e ayrılan kısmında mutad şekilde yer aldığı görülmektedir. Metinlerde, gelişmekte olan Kazakistan’ın yine N. Nazarbayev ile bağlantı olarak ele alındığı ve ülkede gerçekleşen tüm olumlu gelişmelerin müsebbibinin Nazarbayev olduğu ima edilmiştir.

Tablo 10: 2015 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri *Egemen Qazaqstan* Gazetesi

Haber Metinlerindeki Anahtar Kelimeler

Haberin başlığı	Seçmen	Seçim	Adaylar
Seçim-2015 Ülke Zaferinin Kroniği (30 Nisan 2015)	Seçim sonucu, seçmenin/halkın zaferidir. Halk seçimde N. Nazarbayev'e oy vererek onun etrafında birleşmiştir.	Haber metnine göre, seçimim erkene alınması ülkenin yararına bir karardır. Seçim anayasaya uygun geçmiştir. Seçim sonucun hakkında 37 ülkeden 200'den fazla yabancı gazeteci yazmıştır. Seçim sonucu Kazakistan halkını daha da birleştirmiştir.	Metinde adı en çok zikredilen aday N. Nazarbayev'dir. Diğer adayların metinde sadece seçim sonucunda aldıkları yüzdelerle yer aldıkları görülmektedir.
Gurur (29 Nisan 2015)	N. Nazarbayev'e değer vermektedir, ona güvenmektedir, onun kıymetini bilmektedir ve seçim sonucu bunu bir kere daha göstermiştir.	Seçim sonucu Kazak halkı için sevinçtir ve olağanüstü zaferdir.	Metinde sadece seçimin kazananı olan N. Nazarbayev'in adı geçmektedir. Metinde övülerek itibarının yükseltildiği görülmektedir.
Çarşamba'daki Açık Söz (30 Nisan 2015)	Halk, N. Nazarbayev'i tercih etmektedir çünkü ona güvenmektedir, Yürüttüğü siyaset başarılıdır. Seçmenlerin %95,21'inin katıldığı seçimde, halkın %97,75'i N. Nazarbayev'i desteklemiş ve seçmiştir	Seçim sonucu halkın N. Nazarbayev'e güvendiğini göstermektedir	Bu metinde, adı geçen tek aday seçimi kazanmış olan Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev'dir. Metne göre; o ülkeyi geçmişte zorluklardan çıkarmıştır.
HALKIN İSTEĞİ DİKKATE ALINDI. Nursultan Nazarbayev Başkanlık Seçimine Aday (13 Mart 2015)	Metinde seçmenle ilgili bilgi yer almamaktadır.	Metne göre, seçim erkene alınmıştır ve <i>Aq Jol</i> partisi de bunu desteklemiştir. Çünkü stratejik olarak ülkenin buna ihtiyacı vardır.	Metinde diğer adaylar yok sayılmıştır. Ülkede, N. Nazarbayev gibi üstün vasıflı bir siyasetçi yoktur. Bu sebeple <i>Aq Jol</i> partisi onun adaylığını desteklemektedir
Sadece Tek Doğru Seçim var, O Ulusun Lideridir. (14 Nisan 2015)	Toplantıya katılan öğrenci, işçi, dernek temsilcisi gibi farklı meslek ve yaş gruplarından olan herkes N. Nazarbayev'i desteklediğini ve ona oy vereceklerini belirtmiştir.	Metinde seçimin yapılacağı gün olan 26 Nisan tarihi zikredilirken seçmenler o gün N. Nazarbayev için oy vermeye çağırılmıştır.	Haber metninde adı geçen tek aday N. Nazarbayev'dir ve üstün vasıflı bir lider olarak sunulmuştur. Metin boyunca, N. Nazarbayev'e olan inancın şu önermelerle biçimlendirilmeye çalışıldığı görülmektedir; "N. Nazarbayev sayesinde

			ülkedeki sanayi gelişmiştir, o istikrar ve refahı simgeler, gençlere yönelik yürüttüğü politika sebebiyle gençler de onu desteklemektedir, halk N. Nazarbayev'e güvendiği için ona oy verecektir."
Ulusun Lideri için en önemlisi halkının geleceğidir. (02 Nisan 2015)	Haber metninde seçmen Semey halkıdır.	Metne göre Semey halkı seçimde N. Nazarbayev'i destekleyeceklerini bildirmişlerdir.	Metinde adı geçen tek aday N. Nazarbayev olup hem bölgedeki sanayiye geliştirmiş hem de halka istihdam sağlamıştır. Bölge halkı tarafından desteklenmektedir.
Yaratıcılığın Sonucu (14 Nisan 2015)	Gençlerin katılımının yüksek olduğu bir seçimdir.	Metne göre seçime ülke tarihinde görülmemiş bir katılım gerçekleşmiştir. Seçim sonucu halkı memnun etmiştir.	Seçime katılan adaylardan, seçimin kazanını olan N. Nazarbayev'in adı geçmektedir. Özellikle gençler seçimde N. Nazarbayev'in programlarını desteklemişlerdir.
Halkın Birliğinin Temeli (28 Nisan 2015)	Halk kendi liderini seçerken birleşmiştir.	Seçim sonucu Kazakistan halkının birlik olduğunu göstermiştir. Ülke halkı "parlak geleceğini" seçmiştir.	Haber metninde adı geçen tek aday seçimin kazanını olan Nursultan Nazarbayev'dir.
Halk ile Erin Büyük Erliği (30.04.2015)	Metinde, halk bu seçime ayrıca önem vermiş olup sonucundan da memnundur.	Metinde seçim "halkın bayramı" dır. Seçim sonucu ise halkın beraberliğinin göstergesidir.	Metinde adı geçen seçimin kazanını olan N. Nazarbayev liderlik vasfı taşımaktadır.
Oyumuz Güçlü Kazakistan İçin (31.03.2015)	Metinde seçmen toplantılara katılan, şirket, tesis ve kooperatif çalışanları, emekçilerdir ve hepsi de N. Nazarbayev yönetiminden memnundurlar.	Metinde seçime egemen iktidarın söylemlerinden alıntılarda yer verilmiştir. Bu konuşmalarda, N. Nazarbayev'e şüphesiz oy vereceklerinin beklentisini taşıdıkları özellikle ön plana çıkarılmıştır.	Metinde adı geçen tek aday N. Nursultan Nazarbayev olup, Pavlodar iline yaptığı katkılara tek tek yer verilerek, Haber metninde propagandası yapılmıştır.

Tablo 11: 2015 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri *Jas Alaş* Gazetesi Haber

Metinlerindeki Anahtar Kelimeler

Haberin başlığı	Seçim	Seçmen	Adaylar
Seçim Diye Saçılmayalım (JA. 13.03.2015)	Metne göre seçim, “gülünçtür, gerçek bir seçim değil gösteridir”. Seçim için boşuna para harcanmaktadır çünkü “Kimin seçileceği önceden bellidir”, sonucu bilinmektedir. Seçimde yabancı gözlemcilerin değerlendirmelerine de inanılmamaktadır.	Metinde, seçime katılan seçmenlerle ilgili iddialarda bulunulmuştur. Seçmen; iktidar tarafartları, Sovyet Dönemi alışkanlığını bırakamayanlar yani yaşlılar ve karşı oy verdiği hâlde oyu değiştirilenler olmak üzere ayrılmıştır. Metinde “Seçimde usulsüzlük yapılmaktadır ve halk da seçimde oylarının değiştirildiğini bilmektedir” gibi ifadelerle seçim usulsüz ve gereksiz bir faaliyet olarak sunulmuştur.	Seçime katılan adayların içinde adı bilinen sadece N. Nazarbayev’dir. Metinde belirtildiğine göre, yapılacak olan seçimde onun kazanacağından kimsenin şüphesi yoktur.

Üç Aday ve “Hint İneği” (31.03.2015)	Metinde adayların seçim öncesi kampanyaları ve merkez seçim kurulunun kararı eleştirilmekte, seçim anına dair bir değerlendirme yapılmamaktadır.	Metindeki iddiaya göre halk adayların hiçbirine inanmamaktadır.	Seçime katılan N. Nazarbayev esas aday olarak değerlendirilip daha önceki tüm seçimlerde olması ima edilmiştir. Diğer adaylar, “her zamanki gibi erken seçimi yasallaştıran adaylardır”. Metinde ülkede olan daha önceki seçimlerle birlikte bu dönemki seçim öncesi süreç ve adaylar eleştirilmiş ve okur/seçmene olumsuz sunulmuştur.
“Askeri Arkasından Gitmeyen Komutan” Görüntüsündeki Aday Boşa Zahmet Etmiyor mu? (02.04.2015)	Gerçekleşecek seçim yasalara uygun değildir ve habere göre zamanında yapılmamaktadır.	Metinde iddia edildiğine göre seçmen N. Nazarbayev dışındaki adayları tanımamaktadır.	Seçime katılan adaylar (N. Nazarbayev dışındakiler) siyasî imaja sahip değildirler ve halk tarafından bilinmemektedirler. Özellikle A. Kuseyinov başkanı olduğu sendika tarafından bile desteklenmemektedir. N. Nazarbayev’in dengi değildir. Zaten seçim programını da işçilerin

			haklarını korumak üzerine değil ekoloji meseleleri üzerine hazırlamıştır. Seçimi kesinlikle kazanamayacağı öngörülmektedir.
“ADAY CUMHURBAŞ KANI” ya da “Atlıya Yetiyeceğim Diye Sabahından Ayrılan İkisi (02.04.2015)	Metinde iddia edildiğine göre, seçimin sonucu seçimden önce bellidir ve N. Nazarbayev Cumhurbaşkanlığı görevine devam edecektir.	Metinde seçmene dair bir bilgi bulunmamaktadır.	Metinde, diğer adayların, adaylıklarının gerçek olmadığı ima edilirken, “rekabete atananlar” ifadesiyle, iktidarın adamı oldukları ve adaylıkla görevlendirildikleri iddia edilmiştir. Ayrıca, N. Nazarbayev’in “Kazakistan Cumhuriyetinin ilk cumhurbaşkanı- Ulusun Lideri” olduğu için ayrıcalıklı haklara sahip olduğu ve Cumhurbaşkanlığına istediği kadar devam edeceği ifade edilmiştir.

Gücünü Bil, Zahmete Girme (07.04.2015)	Metinde seçim değil, daha çok seçime hazırlık süreci ele alınmıştır. Ayrıca geçmiş seçimde Komünistlerin aldığı düşük oy oranına yer verilerek bu seçimde daha da düşük oy alacaklarını seçim öncesinde bildikleri hâlde boşuna seçime katıldıkları imalı bir biçimde ifade edilmiştir.	Halkın, cumhurbaşkanlığına aday T. Sızdıkov'u iyi tanımadığı ifade edilmiştir	Metinde adı geçen tek aday Komünist Partisi adına seçime katılan T. Sızdıkov'dur. Aday hem seçim öncesi vaatleri hem de rıza gösterdiği düşük oy oranı ile olumsuz sunulmuştur.
26 Nisan Utanç Günü (16.04.2015)	Metne göre, seçime katılan adaylar, gerçekten aday olmadıkları için seçim yasal sayılmamaktadır.	Diğer adaylar seçime baskıdan, çaresizlikten katılmış gibi oldukları için halka/seçmene de ayıp etmektedirler. Halk da bunun farkındadır.	Sızdıkov'un konuşması "çocukça" değerlendirilmiş ve kafasının karışık olduğu, Kuseyinov'un da Cumhurbaşkanı olmaya yakışmadığı ve her iki adayın da seçime sadece göz boyamak için girdikleri iddia edilmiştir. N. Nazarbayev ile aynı seviyede olmadıkları, N. Nazarbayev için ise çok fazla propaganda

			yapıldığı “1991 yılından beri yükselen moral ile, yoğun propaganda işleri hiç durmadan, yüksek seviyede devam etmekte” sözleriyle dile getirilmiştir. Dolayısıyla hem adayların birbirine denk olmadığı hem de seçim öncesi şartların eşit olmadığı vurgulanarak seçimin meşruiyeti sorgulanmıştır.
Adem Ata ile Havva Anaya Kırgınız (16.04.2015)	Metinde seçimle ilgili bir ifade yoktur.	Seçmen ile ilgili bir ifadeye rastlanılmamıştır.	Metinde adı geçen sadece N. Nazarbayev’dir. Nur Otan’ın gençlerine yaptığı konuşmayla dalga geçilmiştir.
“Keyifli Seçimden” Morali Bozuk Ayrıldık (28 Nisan 2015)	Metinde açıkça yer almasa da seçimin gülünç olduğu ima edilmiştir. Gerçek bir seçim olduğuna inanılmamaktadır.	Metinde halk, iki yüzlü olmakla itham edilmiştir ancak bunun sorumlusunun da yine siyasî iktidar olduğu belirtilmiştir. Metne göre, halk bozulmuştur ama o halkı bozan da uzun yıllar iktidarda	Cumhurbaşkanlığı adaylarının seçim öncesinde yapmaları gereken faaliyetleri yapmadıkları ve boş işlerle ilgilendikleri için eleştirildikleri görülmektedir. Adayların seçime

		olanlardır. Metinde tüm olumsuzlukların sebebinin iktidar olduğu vurgulanmış, böylelikle hem mevcut siyasî iktidara hem N. Nazarbayev'e karşı ideolojik duruş net bir şekilde ortaya konulmuştur.	gerçek bir mücadele için girmedikleri iddia edilmiş, adaylıklarına inanılmamıştır. Bu dönemde muhaliflerin iddiası doğrultusunda diğer adayların seçime meşruiyet kazandırmak amacıyla katıldıkları iddiası temelinde haber metni oluşturulmuştur.
Yüzde 100 Yapıverelim (28.04.2015)	Haber metninde halkın yüzde 95'inin seçime katıldığını açıklayan verilere inanılmamaktadır. Devlet memurları, bağlı oldukları üstlerine hesap verebilmek için seçime katılmışlardır. Seçim sonuçları yabancı gözlemcileri de şaşırtmaktadır.	Seçmene gerçek seçim şansı verilmediği ve seçime katılanlara baskı yapıldığı iddia edilmektedir.	Seçimde N. Nazarbayev'in gücünün sınırsız olduğu belirtilmiştir. Metne göre, diğer adaylar seçime Nazarbayev'i görevinde devam ettirebilmek için katılmışlardır, N. Nazarbayev de görev süresini uzatmak için katılmıştır.
Üçünü de Seçelim (21.04.2015)	Seçimden umudunu kesmiş olan muhalif söylemde, seçim için ütöpik bir alternatif sunulmuş, üç adayın da Cumhurbaşkanı olması	Metinde halkın seçime katılan adaylara inanmadığı fakat bir şey yapmadan eleştirdiği dile getirilmiştir.	N. Nazarbayev'in gücü kabul edilmiştir. Ayrıca seçim öncesi propagandası da güçlüdür, diğer adayların seçim öncesi

	ve böyle olması durumunda neler olabileceği tahayyül edilmiştir. Bunun dışında seçime özel olarak yer verilmemiş daha çok adaylar konu edilmiştir.		çalışma ve propagandaları N. Nazarbayev ile kıyaslanamayacak kadar yetersizdir.
--	---	--	---

6.4.3.1.Seçim

Seçim olayının ortaya konuş şekli iki farklı ideolojiye göre zıt şekilde sunulmuştur. Gazeteye yansıyan şekliyle siyasî iktidarın söyleminde seçim, “*zafer*” ve “*bayram*” olarak tanımlanırken, muhalif söylemi temsil eden *Jas Alaş*’ ın bu döneme ait metinlerinde “*utanç günü*” ve “*gülünç gösteri*” olarak değerlendirilmiştir:

Muhaliflerin seçimin adil olmadığı ve yasalara uygun gerçekleşmediği iddialarına karşılık, *Egemen Qazaqistan*’ın bu seçim döneminde vurgusu yine “*seçime yüksek katılımın*” olduğu yönünde (EQ. 25.04.2013.04.2015) ve seçimin uluslararası “*standartlara uygun, adil ve şeffaf*” yapıldığını kanıtlamak için üst düzey yöneticilerin ve gözlemcilerin fikirlerine yer vermiş olmasıyla (EQ. 28.04.2015) ve hemen her haber metninde N. Nazarbayev’in arkasında halkın olduğu vurgusuyla yapılmıştır. Seçim sonucunun tüm halk için bayram gibi sevindirici olduğu (EQ. 30.04.2015), seçimin, halkın bir ideanın ve bir önderin (Nazarbayev) etrafında sağlam şekilde birleştiğini açıkça gösterdiği” (EQ.30.04.2015), ulus liderine halkın güveninin arttığı (EQ.29.04.2015), seçimin, Kazakistan halkının zaferi (EQ. 30.04.2015) olduğu ifade edilmiştir. Tüm bunlarla muhaliflerin iddia ve imaları inkâr edilmişçesine seçimin meşru olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır.

Egemen Qazaqstan metinlerinde seçim, çok sayıda gözlemcinin ve vatandaşın katılımıyla ve rızasıyla, demokratik şartlarda gerçekleşmiştir. Seçim sonrasına ait hemen her metinde bunun tekrarlanmasıyla N. Nazarbayev'in gücü meşrudur mesajı verilmektedir. Seçim sonucunun ülkede “*sevinç/ bayram havası*” yarattığı ve N. Nazarbayev'in “*zafere*” ulaştığı vurgulanmıştır. Dokuz milyondan fazla seçmenin kayıtlı olduğu ülkede yüzde 95'inin oy kullandığı (EQ.29.04.2015) göz önünde bulundurulduğunda bu, seçim öncesinde katılımı artırmayı önceleyen iktidarın propagandasının başarılı olduğunu göstermektedir:

Seçimde gerçek bir mücadelenin olmadığına inanan *Jas Alaş*' in iddialarına göre ise, önceden kimin seçileceğinin belli olduğu bu seçim “*gülünç bir gösteri*”, seçim günü “*utanç günü*” olarak adlandırılmıştır. Seçim gerçekleşmeden, usulsüzlük yapılacağı, seçim verilerine inanılmadığı, siyasî iktidar tarafından halka baskı yapıldığı iddia edilmiştir. Muhalif söylemlerden seçime katılan adayların adaylıklarına ve seçime inanılmadığı, seçimde usulsüzlük yapıldığı gibi bu tür iddialarla N. Nazarbayev'in Cumhurbaşkanlığı görevini meşru yollarla elde etmediği açıkça ifade edilmiştir. Bu dönemde ülkedeki Seçim Komisyonu da sert eleştirilere maruz kalmıştır. Komisyon başkanının siyasî iktidarın tarafında olduğu ve kuruma finansal destek sağlandığı iddia edilerek, seçim öncesinde seçime katılımı önlemek için, seçim sonrasında da *Jas Alaş*'ın metinlerinde yer alan söylemleriyle seçimin meşru yapılmadığı yönünde okur/seçmen manipüle edilmeye çalışılmıştır.

6.4.3.2. Seçmen

Egemen Qazaqstan metinlerinde halkın N. Nazarbayev yönetiminden memnun olduğu ifade edilmiş, seçim köşesinde yer alan hemen her metinde, halkın N. Nazarbayev'e oy vereceği belirtilmiştir. Seçimden sonra halkın N. Nazarbayev'e oy vermiş olmasının ona güvendiği anlamına geldiği belirtilmiştir. Ayrıca bu seçim, halkın

bir önderin etrafında birleştığının göstergesi sayılmıştır. *Jas Alaş*'ta ise bu ifadelere karşıt iddialara yer verilmiş, seçmene baskı yapıldığı, halkın seçime de adaylara da inanmadığı fakat yasalar yüzünden eleştiremediği iddia edilmiştir. Siyasî iktidarın yasalara müdahale ederek gücünü kötüye kullandığı fikrinin önü sürülmesi ise, özellikle N. Nazarbayev'in otoritesini yıpratmaya yöneliktir.

Bu dönemde Kazak basının iktidarı temsile eden *Egemen Qazaqstan* gazetesindeki metinlerinde, güç halkın elinde (imış) gibi sunulurken, N. Nazarbayev'in propagandası yapılarak halk tekrar ona oy vermesi için ikna edilemeye çalışılmış, Muhelif olan *Jas Alaş*' gazetesinde seçmen pasifleştirilmiştir. Bunun da siyasî iktidar tarafından yapıldığı özellikle vurgulanmıştır. Gazetenin söylemlerinin hedefi, seçmenin seçime ve adaylara inanmaması için manipüle etmektir.

6.4.3.3. Adaylar

Nursultan Nazarbayev	% 97.75
Abilgazi Kusayinov	% 0, 64
Turgın Sızdıkov	% 1,61

Kaynak: *Egemen Qazaqstan* 20.04.2015

Jas Alaş gazetesinin metinlerinde diğer adayların N. Nazarbayev'e denk olmadığı ve onun gerçek rakibi olmadıkları ifade edilmiştir. Diğer adayların seçime yasallaştırmak için katıldıkları, siyasî iktidar tarafından belirlenen isimler oldukları, halk tarafından tanınmadıkları belirtilmiş ve seçimde hiçbir aday desteklenmemiştir. N. Nazarbayev'in sınırsız güce sahip olduğu belirtilirken, bu seçimin onun görev süresini uzatmak için yapıldığına inanılmıştır. Seçim süresince bütün adaylar eleştirilmiştir.

Egemen Qazaqstan'da tüm iddialar görmezden gelinirken, N. Nazarbayev'in itibarını yükselten, gücünü yeniden inşa eden söylemler ön plandadır. Ülkenin

geçmişinde ve gelişimindeki önemi vurgulanmış, ülkede onun gibi vasıflı bir siyasetçinin olmadığı dile getirilirken, rakipsiz olduğu ima edilmiştir. Metinlerde N. Nazarbayev ülkenin kaderi olarak sunulurken, metinlere göre halk da oy vererek kendi kaderini belirleyendir. N. Nazarbayev'in beşinci kez ve yüksek oy oranıyla tekrar seçilmiş olması ise *“halkın kendi lideri etrafında eskisine göre daha yakın durduğunun ispatı”* olarak görülmüş (EQ. 30.04.2015 *“Saylaw 2015”*) ve muhalifler tarafından yapılan tüm eleştiriler görmezden gelinmiştir. Metinlerin tümünde **ideolojik kareye uygun biçimde** N. Nazarbayev hakkındaki haberlerde olumlu seyler vurgulanırken, olumsuz şeyler göz ardı edilmiş ve onun imajına katkı sağlanarak, propagandası yapılmıştır. Merkez seçim kurulu vekillerine göre oy vermeye 9.090 920 kişi veya seçmenlerin %95.21'i katılmıştır. Nazarbayev, 5. Kez katıldığı Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde açık ara farkla üstünlük sağlamış ve oyların %97,7'sini alarak (EQ. 20.04.2015) katıldığı bu son cumhurbaşkanlığı seçimlerinde diğer rakiplerini açık ara farkla geride bırakmayı başarmıştır. Seçim sonrasında *Egemen Qazaqistan* Gazetesi *“Gerçek Her Zaman Kazanır, Halk ile Erin Güçlü Cesareti”*, *“Seçim 2015 ülke zaferinin haberi”* *“Modern esaslara uygun seçim”* gibi olumlu başlıklarla seçimin ve N. Nazarbayev'in sahip olduğu gücün meşruiyetine katkı sağlamayı başarmıştır.

SONUÇ

Kazak Türklerinin bağımsızlıklarını kazanmalarıyla birlikte başlayan süreçte devlet yapılanmasının ardından sosyoekonomik ve siyasî hedefler belirlenmiş, 1999 yılından itibaren siyasî “istikrar” amaçlanırken iktidarın söylemlerinde sıklıkla yer alan bu kavram özellikle seçim dönemlerinde N. Nazarbayev’in yeniden seçilmesi ile bağdaştırılmıştır. 1995 yılındaki referandumla Cumhurbaşkanının yetkilerinin genişlemesiyle ülkede otoriter sistem hâkim olamaya başlamıştır. Siyasî iktidarın sahip olduğu güç haber metinlerine yansımıştır. Hem egemen söylemde hem de muhalif söylemde, bağımsızlıktan 2015 yılına kadar yapılan metin analizleri göstermiştir ki söylemler, bu değişimleri ve hatta söylenilmeyeni de ortaya koymaktadır. Bağımsızlığın ardından Kazakistanlılar söylemi ile millî kimlik oluşturulmaya çalışıldığı dönemde, Kazak milliyetçilerinin sesinin yükselmesine sebep olan buna yönelik tartışmalarda, N. Nazarbayev ülkedeki etnik yapı gereğince devlet politikası hâline gelen “barış ve uyum (*tatuluk pen intımak*)” söylemi ile birliktelik vurgusunda bulunmuştur. İnanç sistemlerine saygılı, kendi tarihî kaynaklarından beslenen bir ideoloji ortaya konularak, modern ulus devlet oluşumu yine uzun süre gündem olan istikrar (*turaktılık*) söylemi ile devam etmiştir. “Önce ekonomi, sonra siyaset” düsturu ile başlanan bu oluşumda istikrar, iktidar tarafından temin edilecek bir vaat değil, özellikle seçim dönemi öncesinde daha çok kendi kaderini tayin edebilen halktan bir istek görünümde ortaya çıkmaktadır. N. Nazarbayev’in liderliğindeki ulus devlet anlayışında da tüm ulusun çıkarlarını korumak ve ekonomik kalkınma hedeflenmiştir. Bununla birlikte ülkedeki muhalifler ve Batılı gözlemcilerin “ülkede demokrasi olmadığı” yönündeki söylemlerine karşılık, tartışmaya açılan “bozkır demokrasisi” söylemi, kendine has kalıpları olan ve değer üretemeyen Batı demokrasisinin bu şartlarda geçerliğinin olamayacağı imasını da içinde barındırmaktadır. Geçmişte Alaşçılarda da var olan Sovyetler döneminde bastırılan asabiyet ruhunu N.

Nazarbayev itidalli biçimde canlandırmıştır. Böylece bağımsızlıktan sonra toplumdaki birlik beraberliğin sağlanmasında etkili bir unsur olmuştur.

Ele alınan seçim dönemleri öncesinde ülkede, demokrasinin gereği olarak cumhurbaşkanının kim olacağına dair tartışma yapılmamış olması dikkat çekicidir. Ülkenin sosyal ve siyasî durumunun da yansıdığı bu metinlerde, her iki gazetede **seçim** N. Nazarbayev'in yeniden seçilmesi anlamına gelmektedir. Ancak egemen söylemde sıklıkla ülkenin çıkarları için ve halkın iradesiyle mümkün olduğu vurgulanırken, muhalif söylemde ideolojik kareye uygun biçimde “onların” (başta N. Nazarbayev olmak üzere, Nur Otanlıların ve siyasî iktidara hizmet edenlerin) olumsuz özellikleri ve eylemlerinin vurgulandığı görülmektedir. Bununla birlikte muhalif cephede N. Nazarbayev'in yeniden seçilmesi için “istikrarın” bir maske olduğu ima ve iddialarına yer verilmiştir. Onun sahip olduğu sınırsız gücün eleştirisinin yapıldığı metinlerde aynı zamanda “yalan seçim, yalan iktidar” gibi söylemler göstermektedir ki seçim süreci boyunca muhaliflerin en büyük mücadelesi “meşruiyet” temelinde olmuştur. Bu söylemler vasıtasıyla siyasî iktidar, iddia edildiği gibi seçimdeki yolsuzlukların kaynağı olarak gösterilmiştir. Diğer yandan iktidarın devamlılığı için meşruiyetin şart olduğu gerçeğiyle iktidar tarafından gücünü koruyacak/ yeniden inşa edecek söylemler ise daha romantik ifade edilmiştir. “Halkın evladı, halkın oğlu, halkıyla kendi kaderini bir gören” gibi ifadeler ön plana çıkarak söylemlerle kader motifi oluşturulmaya çalışılmış ve bu “Ulus Lideri” statüsüyle pekiştirilmiştir. İktidarın benimsenmesi, gücünün meşruluğuna dönük rızanın sağlanmasında söylemler yoluyla sosyal temsillerin bir parçası olan düşünce ve inançları etkilemeyi amaçladıkları görülmektedir.

Seçim döneminde *Egemen Qazaqstan*'ın tüm seçim metinlerinde öne çıkan söylemi “halkın iradesi”dir. Anayasanın 3. maddesinde olduğu gibi “devlet egemenliğinin tek kaynağının halk” olduğu vurgulanarak ülkede demokrasinin varlığına ve anayasal bir devlet olduğuna dikkat çekilmiştir. Metinlerde, halkın iradesiyle ve

demokrasinin gerekleri yerine getirilerek gerçekleşen seçimlerin öncesinde N. Nazarbayev'in gücünün meşruiyeti rızanın devamı ile sağlanarak sürdürülmesine katkı sağlamıştır.

Jas Alaş'ın çok adaylı ilk seçim döneminde henüz açıkça muhalif olmadığı görülmektedir. Fakat sonraki seçim dönemlerinde, bu gazetenin haber metinlerinde öznellik baskındır. 1999 yılından sonra gerçekleşen tüm seçimlerin usulsüz olduğu iddia edilmiştir. Buna dair üretilen söylemlerin amacı ise N. Nazarbayev'in gücünün meşruiyetinin sorgulanmasını sağlamıştır. Seçim öncesinde bu gücün meşru olmadığını okuru/seçmeni manipülasyon ile ideolojik yönlendirmelerle seçime katılmamaya ikna etmeye çalışarak direnişini ortaya koymuştur.

Jas Alaş'ın özellikle 2011 ve 2015 yılında artık siyasî iktidarın değişeceğinden ümidi keserek direnişi bırakıp, siyasî iktidara ve seçimlere daha çok ironiyle ve alaylı ima ile yer verdiği görülmektedir. Seçim öncesi tahminleri ise tümüyle olumsuz biçimde söylemlerine yansımıştır. Gazetenin bu döneme ait metinleri, bireysel anlamlandırmaya, yoruma imkân veren, metaforik anlamla kurulduğu açık metinlerdir (*open text*). Bu metaforlarla (eğretilemeler) seçimin meşruiyeti sorgulanmış, cumhurbaşkanlığına aday olanlar yerilmiş ve N. Nazarbayev'in sahip olduğu otorite eleştirilmiştir. Sonuç olarak seçim, iki farklı ideolojiye sahip gazete metinlerinde iki farklı anlama gelmiştir. Muhalif söylemde seçimle birlikte siyasî iktidarın tüm olumsuzlukları öne çıkarılıp, sonucu önceden belli olan bir "gösteri" olarak sunulurken ve gücün pekişmesi anlamına gelirken, ayrıca meşru ve demokratik değilken, egemen söylemde halkın N. Nazarbayev'e güvendiğinin ve onu desteklediğinin, ülkede demokrasinin olduğunun göstergesi olarak kabul edilerek bu yönde sunulmuştur. Buna bağlı olarak ülkedeki demokrasi anlayışı ve devlet ideolojisini Batılı kavramlarla anlamak zorlaşmaktadır. Türk devlet geleneğinde adaleti, eşitliği ve insana hizmeti önceleyen töreye bağlı yöneticinin kut sahibi olması, gücünün Tanrıya dayandırılması buna bağlı olarak da halkın ona tam güvenmesi modern

yönetim algısından farklıdır. Türk devlet geleneğindeki adalet ve eşitliğe olan inancın devamı Kazak siyasetinde (Hanlık döneminde adaleti önceleyen anlayış temelinde) N. Nazarbayev'in töreye bağlı kalma çabasıyla kendine has ideolojisinde, Dünya devleti olma tasavvurunda temsiliyeti, Türk'ün bu inanç sistemindeki törenin devamı niteliğindedir. Türk medeniyet algısına paralel olarak modern devlet kuruluşunda Güneş'i bayrak, gökyüzünü otağ sayan ve iktidarı ilahi vazife olarak kabul eden bu anlayışın devamı niteliğinde Kazakistan'ın bayrağında mavi gök rengi üzerine Güneş'in yer alması dâhil, zengin bozkır kültürünün tarihini canlandırma çabalarına kadar ait olduğu kültürün yüksek farkındalığıyla ülkenin inanç ve değerler sisteminin sınırlarını belirlemiştir. Sovyetlerin dağılmasının hemen ardından millî kimliğin oluşumu bundan bağımsız değildir. Bununla birlikte N. Nazarbayev'in yönetici vasfından öte ülke içinde onun kültleştirilmesi, egemen söylemlerde itibarının korunması/artırılması zamanla iktidarına karşı güveni de artırmıştır. Bağımsızlıktan sonra bir yanda tam teslimiyet sağlanırken, 2005 yılında ülkede elitler arası çıkar çatışması muhalif yapılanmaya zemin hazırlamıştır. Bu tarihten itibaren muhaliflerce üretilen karşıt söylemler, başta N. Nazarbayev olmak üzere iktidardakilere karşı başka bir inanç sistemi oluşturmaya yönelik amaç taşımıştır. Bunun temelinde ise N. Nazarbayev'in hâkimiyetinin hegemonyaya döndüğü iddiaları örtük ifadelerle yer almıştır.

Çalışmada metinlerde ortaya çıkan “ideolojik kare”, muhalif söylemde siyasî iktidarın gücünün meşru olmadığı yönünde ikna sağlamaya çalışmak iken, egemen söylemde iktidarın devamının halk ve ülke için hatta istikrar için gerekli olduğu vurgusuyla N. Nazarbayev'in gücünün meşruluğu, rızanın devamı ve seçimde yine oy verilmesi için ikna sağlamaya yöneliktir.

Çalışmanın bir diğer anahtar kavramı olan **seçmen** metinlerde iki farklı içerikte sunulmuştur. *Jas Alaş*'in metinlerinde seçmen kimi zaman N. Nazarbayev'in vaatlerine kanan, kimi zaman ise siyasete inancı kalmayan, özgür hareket edemeyen, baskıya maruz

kalan ve seçime katılmak için zorlanan, sonuç olarak mağdur olan pasif taraf olarak sunulmuştur. Seçmen üzerinden yine siyasî iktidarın eleştirisi yapılmıştır. Bu konudaki söylemlerin amacı ülkede demokrasinin göstergesi olan seçimlere katılan seçmenler üzerinde baskı kurulduğu iddiası ortaya atılarak, ülkede demokrasinin olmadığını ortaya çıkarmaya çalışmak ve yine sonuç itibarıyla N. Nazarbayev'in gücünün meşruiyetini sorgulatmaya yönelik olmuştur.

Egemen Qazaqstan'ın söylemlerinde seçmen, N. Nazarbayev'i destekleyen, gelişmelerden memnun, istikrar ve barış isteyen, geleceğe dair umutlu, güçlü ve karar alıcı, iradesi ile iktidarı belirleyen halktır. Egemen söylemde iktidara dair yapılan eleştiriler, iddialar görmezden gelinmiş gibi gözükse de özellikle son iki seçim döneminde (2011 ve 2015) seçimin yasal olduğu, uygunsuz durumun yaşanmadığı ve meşru yollarda gerçekleştiğini kanıtlamak istercesine sayfalarca haber yapılması ve iknayı artırmak için kaynaklara başvurulması bu iddiaların asılsız olduğunu gösterme çabası olarak yorumlanabilir. Başka bir ifadeyle bu dönemlerde gazete metinlerinde milletvekillerinin ve çeşitli kurum yöneticilerinin fikirlerine de yer verilmesi, güvenilir kaynak kullanılmasıyla (otorite sahiplerinin fikirlerine de yer vererek) haberin güvenilirliği artırılmış, özellikle gücün meşru olduğu yönünde ikna sağlanarak *Egemen Qazaqstan* gazetesi siyasî seçkinlerin ideolojilerinin halka ulaşmasına sağlayan bir araç vazifesi görmüştür.

Analizi yapılan metinlerde **adayların** sunumunun da ideolojilere göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. 1999 yılında ülkede gerçekleşen çok adaylı ilk seçimde, adaylar arasında gerçek bir rekabetten söz edilemez. Tüm seçim dönemlerinde N. Nazarbayev, gücü elinde bulunduran tek siyasî figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde adaylar içinde N. Nazarbayev'in tek rakibi olarak görülmüş olan Kazakistan Komünist Parti lideri Serikbolsın Abdildin seçim sonucunda beklenenin çok altında (%11.9) oy alabilmiştir. *Egemen Qazaqistan* gazetesi tüm seçim dönemlerinde diğer

adaylara çok az ve nesnel ifadelerle yer vererek ya da onların sadece seçim vaatlerinden alıntı yaparak onlar hakkında yorumdan kaçınmıştır. Değerlendirmeler göstermektedir ki, gazete yazılı basında bu seçim dönemlerinin hepsinde aday olan N. Nazarbayev’in siyasî lider imajına katkı sağlayan bir yayın hâline gelmiştir. Metinlerde tüm seçim dönemlerinde N. Nazarbayev siyasette ve ülkede yaşanan tüm olumlu olayların sebebi iken, diğer adaylar seçime katılan aday olmaktan ileriye gidememiş ve pasifleştirilmiştir. Sonuç olarak analiz göstermektedir ki, seçim dönemlerinde N. Nursultan Nazarabayev’in iktidarı elinde tutarken aday olması, bu iktidarın imkanlarına sahip olması da (muhalifler tarafından eleştirildiği gibi) diğer adaylarla arasında gerçek bir rekabet oluşmasını engeleyen faktörlerdendir. Nazarbayev’in gücü karşısında, diğer adaylarla arasında “barışçıl” gibi gözükten rekabetin aslında hiç olmadığı sonucuna varmak mümkündür.

Diğer yandan *Jas Alaş* metinlerinde ülkede muhaliflerin güçlenmeye başladığı 2005, 2011 ve 2015 seçimlerinde Nur Otanlılar için “yularlı üye”, diğer adaylar için “oyuncak aday” söylemleri ile, siyasetin kontrolünün N. Nazarbayev’de olduğu dile getirilmiş ve sahip olduğu sınırsız güç eleştirilmiştir. Seçime katılan adaylar N. Nazarbayev’in rakibi değil, taraftarı olarak görülmüştür. Hemen bütün adaylar bir sonraki seçim döneminde silinmiş, metinlerden görüldüğü üzere muhalifler tarafından bu rakip adaylar desteklenmemiş ya da N. Nazarbayev karşısında varlıklarını sürdürememişlerdir.

Ele alınan bu seçim dönemlerinde her iki gazetenin metinlerinde görüldüğü üzere baş ve değişmez aday **N. Nazarbayev** yine her iki gazetede olumlu ya da olumsuz adı en çok zikredilen aday olmuştur. Her iki gazetenin kelime sıklığında ya adıyla ya da “Ulus Lideri” olarak öne çıkmış, *Egemen Qazaqstan*’ın desteklediği tek aday halkın tercih ettiği ve güvendiği, istikrarı ve barışı sağlayan bir lider olarak sunulmuştur. Çalışmada sadece ele alınan metinlerde değil diğer haberler de göz önüne alındığında N. Nazarbayev’in faaliyetleri ve açıklamalarıyla ilgili haberlerin sayıca fazlalığı göze çarpmaktadır. Buna

bağlı olarak olumlu özellik ve faaliyetlerinin sıklıkla tekrarlanması iknayı artırıcı bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Jas Alaş, bağımsızlığın ilk yıllarında gerçekleşen 1999 yılındaki seçim döneminde N. Nazarbayev'i desteklemiştir. 2005 yılında ise ülke tarihinin en büyük muhalif yapılanması olan ve demokratik bir ortam talep eden DVK'nın (Kazakistan'ın Demokratik Seçimi) lideri Jarmahan Tuyakbay'ın adaylığını desteklemiştir. Metinlerin analizi sonucunda **2005 seçimi, ülkede yönetimin değişebileceğine yönelik umudun olduğu tek seçim dönemi** olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonraki seçimlerde hiçbir adayı desteklemeyen muhalifler, onların adaylıklarına da inanmamışlardır. 2011 yılındaki seçim döneminde siyasî iktidarın gücünü kötüye kullandığı iddiaları ön plana çıkarken, 2015'te muhalif direnişin olmadığı görülmüştür. Bununla birlikte muhalif söylemin ideolojik yapılanmasında grup üyeliğinin olmadığı veya ön plana çıkmadığı, "biz" e dair net bir strateji görülmemekle birlikte muhaliflerin kendilerine yönelik kimlik tanımlarına rastlanamamıştır. Aynı zamanda ideolojik söylemde tipik olarak **"onların olumsuz özellik ve eylemlerinin" vurgulandığı, "olumlu özellik ve eylemlerinin göz ardı edildiği"** görülmüştür. Gazetenin sonraki seçim dönemlerinde hem siyasî iktidarı temsil eden N. Nazarbayev'e hem de diğer adaylara olumsuz yer verilmiştir. Siyasî iktidarın, sahip olduğu gücün ve sistemin eleştirildiği metinlerde muhalif söylemde ulaşılmak istenen değer adalettir. Bu söylemlerde çoğunlukla açık, bazı zamanlarda örtük olarak ifade edilmiştir. Türk inanma modelinde yöneticinin gücünün meşruiyetinin kaynağı töreye bağlılık ve kuttur. Muhalifler tarafından ortaya atılan iddialar Türk töresine uygun olarak kurulmuş olan cumhuriyetin Türk devlet geleneğinden (özellikle adalet, eşitlik ve insana hizmet vb.) ayrılmasının eleştirisi olarak yorumlanabilir. Dolayısıyla muhalif iddia temelinde N. Nazarbayev'in gücünü kötüye kullandığı ve kuttan ayrıldığı imasını da taşımaktadır. N. Nazarbayev'in tüm bu muhalif inanca karşı açıkça olmasa da pasif

direnişinin, iktidarının devamına yönelik gücünün meşruluğu ve iknayı sağlamak için olduğunu da *Egemen Qazaqstan* metinleri ortaya koymaktadır.

Egemen söylemde “onlar” ve iddiaları görmezden gelinmiştir. Diğer cumhurbaşkanlığı adaylarına ise seçim dönemlerinde gazetenin seçim köşesinde göstermelik olarak, sınırlı alanda yer verilmiştir. N. Nazarbayev’in propagandasına ise seçim köşesi dışında gazetenin diğer sayfalarında devam edilmiştir. Bu çalışma göstermektedir ki *Egemen Qazaqstan* sayfalarında ideolojik karenin birinci kenarı olan kendi olumlu özellik ve eylemlerinin vurgulanması; üçüncü kenarı olan kendi kötü, olumsuz özellik ve eylemlerinin gizlenmesi; dördüncü kenarı olan ötekinin iyi, olumlu özellik ve eylemlerinin göz ardı edilmesi stratejisiyle okur, seçim öncesinde seçmen manipüle edilmiş ve N. Nazarbayev’in sahip olduğu gücün yeniden inşasına katkı sağlamıştır. N. Nazarbayev’in gücünün yeniden inşasına katkı sağlayan ve özellikle seçim dönemlerinde tek sesli biçimde ve ideolojik kalıp söylem stratejileriyle kamuoyu oluşturmuştur. Geniş üyelik ağına sahip *Egemen Qazaqstan*’ın yüksek tirajı da göz önüne alındığında bu stratejinin bilişsel olarak söylemler yoluyla tutumları etkilediği, bunun da seçim sonuçlarına nasıl yansıdığı görülebilmektedir. N. Nazarbayev’in bu uzun süreli siyasî iktidarını nasıl koruduğu sorusunun cevabı, metinlerin analizi sonucunda gücünün meşruluğu ve ikna ile olduğu açıkça görülmektedir. Ancak çalışmada ortaya çıkan beklenmedik bir sonuç ise, *Jas Alaş*’ın metinlerinde (istmeden de olsa) N. Nazarbayev’in sahip olduğu gücün kabul edilmiş olması ve diğer adayların yerilmesi, bazı zamanlarda diğer adayların alaylı ima yolu ile imajlarının sarsılmasıyla N. Nazarbayev in iktidarının devamına dolaylı bir katkı sağlanmasıdır. Okuyucu/seçmenin zihninde “diğer adaylar da iktidarın adamı” ve “N. den başka aday yok”, “o tecrübeli” ve ülkede “istikrar bozulmasın” fikrinin yan sıra ondan başka gerçek bir adayın bulunmadığı imalarının seçmenleri ona oy vermeye dolaylı yoldan ittiği; muhaliflerin tüm iddia (*claim*) ve imalarına (*implication*) rağmen seçimlerin N. Nazarbayev’ in yüksek oy

oranıyla sonuçlanmasında etkisi olduğu düşünülebilir. *Jas Alaş* metinlerinde yer verilen tüm bu ima ve iddialarla seçmen manipüle edilerek iktidar karşıtı konumlandırılmaya çalışılmıştır.

Siyasete dair seçim haberlerinin olduğu, amacı ve anlamı olan iki gazetenin metnlerinin iktidar yanlısı ve iktidara karşı olmak üzere konumlanarak okur/seçmeni kendi inanç sistemi doğrultusunda söylemleriyle yönlendirmeye çalıştığı açıkça görülmektedir. Muhalif söylemler özellikle N. Nazarbayev'in gücünün meşru olmadığı, gücünü kötüye kullandığı hatta gücünün tahakküm olduğu ve yönetimde adaletin olmadığı yönünde iddialarla siyasî iktidara karşı direnirken, diğer yandan egemen söylem gücünün meşru olduğu yönünde ikna stratejisiyle (*persuasive strategies*) rasyonel mesajlar, güvenilir kaynakların kullanımı, N. Nazarbayev'in rakibinin olmadığının tekrarı, olumlu eylemlerin vurgulanması, tanımlarda abartılı kelimelere yer verilmesi gibi taktiklerle gücü elinde tutmaya devam etmeye çalışmış, aynı zamanda iktidar kendini (*reconstruction*) yeniden inşa etmiştir.

Bu iki farklı ideolojiye sahip gazete metnlerinin analizi sonucunda bakış açısına göre farklılaşarak zımni olan anlamlar da içeren söylemin, işlevinin de değişmesine tanıklık edilmiştir. Bağımsızlıktan sonra ulus devlet inşasında oluşturulmaya çalışılan Kazakistanlı kimliğine dâhil olanlar ve N. Nazarbayev'i destekleyenler, ülkede birlik, beraberlik ve istikrarla ülkenin modern biçimde gelişimini hedefleyenler, iktidar pozisyonunda, güç ve otoritenin sahibi (ötekileri yok sayan) olarak bir öz şema çıkartmak mümkündür.

Ele alınan seçim sürecindeki metnlerin ideolojik söylemleri üzerinden muhalif söylemin öz şeması ise şu biçimde şekillenmiştir: Siyasî iktidardan ve onun sahip olduğu güçten menmun olmayanlar, bu gücü meşru saymayanlar, karşıt söylem üreterek mücadele etmişlerdir. Bu grubun “biz” vurgusu olmamakla ve beklenen “bize” dair bir olumlu bir temsil oluşturulmamakla birlikte o/onlar polarizasyonu hâkimdir. Bu sebeple amaç

birlikteliği de görülmemiştir. Örneğin ele alınan metinlerde “biz” ifadesine hiç rastlanmamıştır. Bu da muhaliflerde grup kimliğinin olmadığını göstermektedir. Analizdeki muhalif söylemler biçimlendirilmiş, planlanmış söylemler değil, daha çok duygusal/romantik ve tepki şeklindedir. Bu analiz göstermiştir ki ürettikleri söylem taraflıdır fakat taraf aidiyeti söz konusu değildir. Siyasî iktidara karşı konumlanmakla birlikte talepleri adalet, adil seçim ve eşitliktir.

Kazak yazılı basınından seçilmiş, İki farklı ideolojiye sahip olan bu ulusal gazetelerin Cumhurbaşkanlığı seçim dönemlerinden, özellikle seçim, seçmen ve adaylarla ilgili birinci sayfa haberleri ile köşe yazılarının ele alındığı bu çalışmada, konunun seçim olmasına bağlı ve tabiî olarak en sık kullanılan “ikna stratejisi” olmuştur. Bu bağlamda metinlerde kullanılan söylem stratejileri şu şekildedir:

İkna (*Persuasion*), demokratik sistemlerde, seçimlerde gücün elde edilmesi veya devamı için halkın ikna edilmesi gerekmektedir. “Antik çağdan itibaren güç ve ideoloji amaçlı söylemin en önemli unsuru olarak kabul edilen ikna ile halk özellikle seçim dönemlerinde politik söylemin gücüyle yaratılan öznel gerçekleri benimseyerek, kendi değer özümsemelerini yaratmaktadır” (Büyükkantarcıoğlu, Yazar 2006: 5). Bu çalışmanın seçim sürecini kapsayan, ele alınan metinlerde ikna için farklı stratejik yapılar kullanıldığı tespit edilmiştir. Sosyal psikolojide “ortamın belirsiz olduğu veya kararlardan emin olunmadığı durumlarda, başkalarından etkilenmenin ve çoğunlukla başkalarının görüşlerine uyulduğu deneylerle ispatlanmıştır” (Arkonaç 2010: 172). Egemen söylemde seçmen, N. Nazarbayev’e oy vermesi gerektiği yönünde ikna edilmeye çalışılırken, muhalif söylemde bunun tam tersi biçimde N. Nazarbayev iktidarının sahip olduğu gücün meşru olmadığı iddiasıyla ona oy verilmemesi yönünde ikna edilmeye çalışılmıştır. Buna bağlı olarak her iki gazetenin en sık kullandığı söylem stratejisi **ikna** temellidir. Seçim öncesinde *Egemen Qazaqstan*’ın N. Nazarbayev’e ayrılan seçim köşesinde herkesin N. Nazarbayev’e oy vereceği sıklıkla tekrarlanırken, *Jas Alas*

metinlerinde halkın seçime inanmaması ve katılmaması yönünde ikna çalışmaları yürütülmüştür.

Her iki gazetenin metinlerinde “istikrar” müşterek kavramlardan biri olup ikna stratejisinde önemli yer tutmuş, genel olarak her iki inanca göre N. Nazarbayev’in yeniden seçilmesi anlamına gelmiştir. Egemen söylemde N. Nazarbayev’in yeniden seçilmesi ülkenin istikrarını ve refahını sağlar önermesi (*presupposition*) okur/seçmeni Nazarbayev’e oy vermeye ikna etmeye yöneliktir. Her seçim dönemi öncesinde egemen söylemde istikrar söylemi yerini korumuştur. Bir diğer ifadeyle egemen söylemde ülkedeki istikrarın devamı N. Nazarbayev’in seçimi yine kazanması koşuluna (*conditional*) bağlı olarak sunulmuştur. Bununla birlikte “istikrar” söylemi iktidarın gücünün yeniden inşasına katkı sağlar hâle gelen bir söylem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ikna stratejisi, seçim öncesi kampanyasında siyasî iktidarın sloganlarına da “Barış için, istikrar için!” şeklinde yansımıştır. Böylece bilişsel olarak N. Nazarbayev’in ülkenin istikrarı ve refahı ile özdeşleştirildiği, bunun da halkın/seçmenin iradesine bırakıldığı görüntüsüyle, seçimde halka sorumluluk yüklenmiş, iradenin halkta olduğu mesajı verilmiştir.

Seçim ve egemen söylemde yer verilen istikrar söylemi, muhaliflerce Nazarbayev’in gücünü sürdürmesinin bir yolu olarak görülmüştür. *Jas Alaş* gazetesinin ele alınan metinlerinde soru cümleleri ile iktidarın iddia ve varsayımlarına karşı koyduğu görülmektedir. İkna edici söylemi oluşturan yapılardan biri **retorik sorulardır** (*rhetorical questions*). Bunlar retorik soruların hepsinde bulunan şekliyle, “sıradan bilginin cevabını aramayıp, sorunun tersi iddiasında bulunan” soru cümleleridir. (Nordquist 06.02.2020) Soru cümleleri soru sorma amacı dışında kullanılarak, cevap almak için değil, belirli bir noktaya vurgu yapmak, konu üzerinde okur/seçmenin düşünmesini sağlayarak ilgisini çekmek için kullanılmıştır.

“Siz hayatınız (boyunca) iktidarda olan adamın “ben doydum, şimdi gideyim” dediğini duydunuz mu?”, “İktidarın söylediği “huzurlu olmanın” arkasında “ses çıkarma”, “konuşma”, “sakin kal” denilen siyaset yok mu?”, “Niye kültür, toplum, siyaset, millet birinci sırada (öncelikli) değil?”, “Hükümet sadece cebine el koyduğunda mı kafanı kaldıracaksın?”, “Başına bir iş gelse koruyacak adil mahkeme var mı?”, “Niye demokrasi yoluyla adil seçimler olup, halk kendi başkanını seçmiyor?”, “Orada iktidardaki adamlar akıllı, onu büyüten, vergisiyle besleyen halk aptal mı?”²⁴⁰ “Bundan iki gün önce adalet ve demokrasinin ayağı atında kalan Akorda nasıl “siyasî reformları” uygulayacak?”, Demokrasi ve Liberalizmi kendi elleriyle “öldüren” yukarıdaki yöneticinin onu “tekrar diriltecek” demesine inanır mısınız?”, “Eğer demokratik ülkeler Kazakistan’a güvenselerdi, Akorda’nın adaletinden şüphe etmeselerdi o zaman gözlemcilerini bizim memlekete neden göndersinler? Söyleyelim, İtalya’nın, Fransa’nın ya da ABD’nin seçimini, Avrupa Güvenlik İşbirliği, BDT, Avrupa denetçileri neden kontrol etmiyor?!”²⁴¹, “İktidarın emri ile “gözlemci” olan insandan ne bekleyebilirsiniz?”, “Akorda’nın adaletsizliği hakkında bağırın gerçeği” bize kim söyleyecek?”²⁴², “Zor zamanda çok para harcanacak “seçim” gösterisi kimin için gerekli?”, “Nazarbayev’in % 99 oy ile tekrar seçileceğinden yoksa bazılarının şüphesi mi var?”²⁴³ ...vb. örneklerden de görüldüğü gibi seçimin meşru olmadığından, siyasî iktidarın gücünü kötüye kullanmasına kadar muhalif söylemin iddia ve eleştirilerinde ikna edici söylem oluşturan stratejiler içinde retorik sorular önemli bir yer edinmiştir. “Biz dünyaya ne ile övünebiliriz? O kadar ses çıkarıp hazinenin bir sürü parasını harcadığınız tek helikopterimizle mi? Yoksa Başbakanın Genelkurmay’a kadar ondan sonra valiye kadar mahkemelik olan rüşvetçilerle mi?”, “Kazak atalarımız eskiden kendinden sonraki nesline payını verip bırakıyordu. Biz ne bırakabiliriz? Doğal zenginlikler herkesin payına

²⁴⁰ JA. 31.03.2011, “Gözü açık olanın kör inancı”

²⁴¹ JA. 07.04.2011, “Afrika’dan örnek almayalım diyorsa, gerçek demokrasiye yol versin”

²⁴² JA. 12.04. 2011, “Bira içerken akla gelen proje”

²⁴³ JA. 13.03. 2015, “Seçim Diye Saçılmayalım”

gitmiş, petrol azalmış, ekolojisi bozulmuş, bomboş bozkırı mı bırakacağız?”²⁴⁴ gibi sorular mevcut siyasî iktidarın gücünü kötüye kullandığı imasıyla, onların eylemlerinin olumsuz sunulması ve bunların ön plana çıkarılması stratejisine hizmet etmektedir.

Ülkedeki seçim sonuçları ve N. Nazarbayev’in uzun süreli iktidarı dikkate alındığında göstermektedir ki, gücü elinde bulunduran egemen ideolojinin söylemlerindeki manipülasyon okur/seçmeni yönlendirip etkileyebilmiştir. Metinlerde bu Van Dijk’ın ideolojik karesine uygun biçimde olumlu kendi sunumu, kendi hakkında olumsuzlukların konu edinmemesi ve onlar hakkında olumlu şeylerin göz ardı edilmesi stratejisine uygun olarak ortaya konmuştur. Ayrıca iknayı artırmak için güvenilir kaynak/uzmanlardan yararlanılarak haberin ya da oryaya atılan iddianın güvenilirliği artırılmaya çalışılmıştır.

İroni (*İrony*) dil birimlerinin eğretilme anlamlarını ve genellikle de zıt anlamlarını kullanarak gerçekleştirilen bir dil kullanımıdır. Yüzey yapının kendisinin tam tersinde yer alan derin yapıya işaret ettiği bu eğretilmeli dil kullanımında konuşan ya da yazanın zıt bir tutum ve değerlendirmeyi amaçladığı görülür ve ironide ince bir alay, dolaylı bir anlatım söz konusudur (Karaağaç 2013:346). Van Dijk’ın ikna işlevine sahip retorik unsurlar içinde değerlendirdiği ironi diğer retorik unsurlar da olduğu gibi “alıcının anlam sürecini ve dolaylı yoldan zihinsel modellerini yönetmektir” (Van Dijk 2000: 273).

Bu çalışmada analiz edilen *Jas Alaş* gazetesinin metinlerinde hem seçim hem de diğer adayların sunumu hem de siyasî iktidar ve N. Nazarbayev sunumunda ironinin ön planda olduğu görülmektedir. Haber metninde seçim olması sebebiyle hükümetin işleri hızlandırması üzerine “gelecek ay seçimin olması güzel”²⁴⁵, 2005 yılındaki seçim sonucunda yüzde doksan bir oy alan N. Nazarbayev için “doksan dokuz olmadığına şükrettik”, “Nureken imkanının sınırı mı? Hayır. Öyleyse Kazak başkanı neden yüzde

²⁴⁴ JA. 13.03. 2015 “Seçim Diye Saçılmayalım”

²⁴⁵ JA. 10.11 2005, “Yakıtın Siyasî Fiyatı”

99.9 oy alamadı?”²⁴⁶, uzun süreli iktidarının eleştirisi “altında eskimeye başlayan taht”²⁴⁷ şeklindeki ifadelerle durumla alay edilerek, Nazarbayev’in gücü ve seçimde aldığı oy oranı eleştirilmiştir. Bununla birlikte N. Nazarbayev için farklı zamanlarda “baş aday, sevimli başkan”²⁴⁸, tek kişinin hükmünde memleket, tahttan inmeyen²⁴⁹ gibi ironik ifade ve alaylı imayla otoritesi sarsılmaya çalışılmıştır. *Jas Alaş* metinlerine özgü olan bu hiciv içeren bu söylemlerle N. Nazarbayev’in otoritesi sarsılmaya çalışılmıştır.

Egemen Qazaqstan metinlerinde seçim öncesi dönemde rızayı sağlamaya yönelik manipülasyon öne çıkmaktadır. Bunun da propaganda ile yapıldığı görülmektedir. Bunun da metinlerde sıklıkla mübalağa ile yapıldığı görülmektedir. Mübalağa **Abartma** (*hyperbole*), varlığı ve varlığın gerçekleştirdiği olayları gerçek boyutlarının ötesine taşımaktır. Varlık karşısında bir duruşu varlık ve olayları gerçek boyutlarından uzaklara taşımayı ifade eder. Bu uzaklaşma büyütme veya küçültme şeklinde olabilir. Doğal ve sosyal çevrenin gerçekliğinden kaçışı veya onları dil ve düşünce dünyasında da olsa değiştirmeyi hedeflemektedir (Karaağaç 2013b:150). Gazetede N. Nazarbayev ve seçim için kullanılan metafor ve benzetmeler abartma ile yer almıştır. Özellikle N. Nazarbayev için kullanılan ifadelerde “Elmas gibi parıldayan asıl nuru”, “keskinleştirdikçe iyileşip biledikçe bilenen elmas kılıç gibi”²⁵⁰ vb. ifadelerindeki benzetme vasıtasıyla N. Nazarbayev yüceltilmiş onun güçlü ve değerli olduğu vurgulanmıştır. Gazete metinlerinde “deha, bilge, fenomen, geniş yürekli, milletin gururu, olağanüstü başkan, tüm dünyanın saygı duyduğu lider, ülkenin kaderi için doğan evladı”²⁵¹ gibi abartılı ifadelerle N. Nazarbayev için esenlikli duygular üreten anlama sahip sözcükler ön plana çıkmıştır. Bu dönemde açıkça ya da ima yollu “Ülkenin kaderi, ülkenin evladı”²⁵²

²⁴⁶ J.A.28.04. 2015, “Yüzde 100 Yapıverelim”

²⁴⁷ JA.21.04.2015, “Üçünü de Seçelim”

²⁴⁸ JA.07.04.2011, “Afrika’dan Örnek Almayalım Diyorsa Gerçek Demokrasiye Yol Versin”

²⁴⁹ JA. 22.02.2011, “Adaylara Bakarak Galip Olanı Tanırsın”

²⁵⁰ EQ. 12.11. 2005, “Halkın İncancını Gerçekleştirdi”

²⁵¹ EQ. 29. 04.2015, “Gurur”, EQ.04.04.2011 “Bizim Halk Böyle, Bizim Er Böyle”

²⁵² EQ. 09. 04. 2011, “Günün Sevindiği Halkın İncandığı Büyük An”, EQ. 25.12.1998 “Ben Nasıl Cumhurbaşkanı İstiyorum”, EQ. 29. 04.2015, “Gurur”

ifadeleriyle milletin yazgısı olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca metinlerde Nazarbayev için kullanılan “Ulusun Lideri bizim dağ gibi kalemiz”²⁵³ benzeri ifadelerde halkın, kendisini Nazarbayev’in himayesinde görmesi, bu abartılı benzetmeyle halkın ona olan güveninin sebebini de açıklamaktadır. Böylelikle N. Nazarbayev gücünün yeniden inşasına katkı ve ona güvenin tesisi sağlanmıştır. Nazarbayev’in kazandığı seçimlere ise “halkın birliğinin zaferi”²⁵⁴, “halkın ortak zaferi”²⁵⁵, “halkın bayramı”²⁵⁶ gibi söylemlerle yer verilerek, N. Nazarbayev’in halkın iradesi ile seçildiği ön plana çıkarılmış ve halkın bu durumdan memnun olduğu özellikle ifade edilmiştir.

Buna karşılık *Jas Alaş*’ın söylemlerinde mübalağa N. Nazarbayev’ i eleştirmeye yönelik olmuştur. *Jas Alaş* Gazetesi 13 Mart 2015 tarihli haber metninde N. Nazarbayev’e verilen “Ebedi cumhurbaşkanı” (*Mängilik prezident*) statüsüyle onun yeniden seçimi kazanacağı iddiasıyla ve olumsuz sunulduğu görülmektedir.

İma (*implication*), ideolojik söylemin en önemli nosyonlarından biri sayılmaktadır. Haber metninde bu döneme ait diğer metinlerin pek çoğunda olduğu gibi gazetenin, N. Nazarbayev’in otoritesine karşı konumu, haber metninin içeriği ile birlikte söylem yapılarında açıkça görülmektedir. Her iki gazetenin haber metinlerinde son üç seçim döneminde yine Nazarbayev’in seçileceği önyarsayımı ortaya konmuştur. Egemen söylemde bu ülkenin istikrarının ve halkın beraberliğinin devam edeceği imasını taşıırken, muhaliflerce Kazakistan’ın kötüye gitme ihtimali olan ekonomisi ve seçimin meşruiyetine inanılmayan birden fazla içerikte imanın yer verilmesiyle, bu imaların N. Nazarbayev’in seçilmesini önlemek için olduğu görülmektedir.

²⁵³ EQ.14.04.2005, “Sadece Tek Doğru Seçim Var, O Ulusun Lideri”

²⁵⁴ EQ.04.04.2011, “Ulus Liderinin Zaferi, Halkın Zaferi”

²⁵⁵ EQ. 06.12.2005, “İstikrar İçin Barış İçin”

²⁵⁶ EQ.30.04.2015, “Halk ile Erin Büyük Erliği”, EQ.30.04.2005, “İstikrar İçin Barış İçin”, EQ. 04.04.2011,” *Ulus Liderinin Zaferi Halkın Zaferi*”, EQ.09.04.201, “Günün Sevindiği Halkın İnandığı Büyük An”

Egemen Qazaqstan'ın haber metinlerinde seçime katılımın yüksek olması, halkın bilinçlenmesi olarak değerlendirilmiş ve halkın birliğinin göstergesi olarak nitelendirilmiştir. Seçim sonucunda N. Nazarbayev'in seçilmiş olması ise hem seçimin hem de seçim sonucunun meşruiyetini iknaya yönelik bir çaba olarak görülmektedir. Egemen söylemde seçimler yolunda gitmiş, seçimlere dair muhalifler tarafından ortaya atılan ima ve iddialarla olumsuzluklar görmezden gelinmiştir. Özellikle muhalefetin güçlenmeye başladığı 2005 seçim döneminde ise diğer adaylar olumsuz sunulmuştur. Bu dönemde bir adayının adaylığına inanılmayarak, seçim öncesi kampanya çalışmaları ciddiye alınmayarak "hükümeti ele geçirme planı"²⁵⁷ şeklinde hicivle yer verilmiştir. Metinlerde seçim sonucunun ise ülkenin, halkın kazancına olduğu algısı yaratılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, muhalif söylemdeki seçimleri olumsuz sunan haberlerin aksine, egemen söylemle N. Nazarbayev'in seçilmiş olmasının doğruluğuna ve âdetâ seçime dair şüpheleri ortadan kaldırmaya yönelik tekrarlarla iknaya yönelik strateji görülmektedir.

Jas Alas metinlerinde farklı içerikteki **imalarla** N. Nazarbayev'in otoritesini sarsmaya yönelik karşı hegemonik söylem alanı yaratıldığı görülmektedir. Bunlardan ilki cumhurbaşkanlığına aday olanların iktidarın adamı oldukları iddiasıyla "oyuncak adaylar"²⁵⁸, göz boyayan adaylar"²⁵⁹ "Kukla adaylar"²⁶⁰ gibi söylemlerle onların adaylıklarına inanılmadığı ve iplerinin (kontrolün) N. Nazarbayev'de olduğu iddiası, muhalif partilerin gerçekten muhalif olmadıkları imasıyla "muhalefetimsi parti"²⁶¹ nitelendirmesi, diğeri de Nur Otan Parti üyelerinin "yularlı üyeler"²⁶² söylemi ile özgür iradeye sahip olmadıklarıdır. Aynı zamanda Nazarbayev'in propagandasının "dağ gibi"

²⁵⁷ EQ. 25.11. 2005, "Aday muhalefete darbe yaptı"

²⁵⁸ JA.05.04.2011 "Kutsal Mangıstav'da Kutsal Olmayan Seçim Yapıldı"

²⁵⁹ JA.07.04.2011, "Afrika'dan Örnek Almayalım Diyorsa Gerçek Demokrasiye Yol Versin", JA.16.04.2015 "26 Nisan Utanç Günü"

²⁶⁰ JA. 31.03.2011, "Gözü Açık Olanın Kör İnancı", JA. 10.11.2005, "Bizim Parlak Geleceğimiz Kim?"

²⁶¹ JA. 22.02.2011, "Adaylara Bakarak Galip Olanı Tanırsın"

²⁶² JA. 13.03.2015 "Seçim Diye Saçılmayalım"

diğer adayınki “tüy gibi” benzetmesi ile Nazarbayev’in propagandasındaki güç öne çıkarılarak, adayların eşit olmadıkları, diğer adayların zayıf oldukları ortaya konarken N. Nazarbayev’in bu gücünün meşru olmadığı yönünde iddialar ortaya atılmıştır. 2005 yılında N. Nazarbayev’in rakibi olarak görülen A. Baymenov için “yetimhane çocuğu gibi”²⁶³ benzetmesiyle onun arkasında kimsenin olmadığı ve siyasî iktidar tarafından dışlandığı, küçümsendiği vurgulanmıştır. Bu imalar, daha çok seçimin yasal olmadığı iddiaları ortaya atılarak yapılmıştır. Böylece seçim öncesi yürütülen siyasî kampanya “gülünç bir gösteri”²⁶⁴, seçim sonucu “yalakalık yarışının zaferi” olarak nitelendirilerek seçim de diğer adayların da ciddiye alınmadığı görülmektedir. Aynı zamanda seçime katılımın yüksek olmasının “iğnenin ucu kadar”²⁶⁵ değerinin olmadığı ifade edilirken seçim sonucunun önceden belli olduğu iddia edilerek seçimin önemsizleştirilmeye ve meşruiyetinin olmadığına iknaya çalışılmıştır.

Egemen ideolojinin üyelik ölçütlüğüne rastlanılmamış, ele alınan metinlerin daha çok N. Nazarbayev iktidarını meşrulaştırma görevi gördüğü, grup içi veya dışı polarizasyonun söz konusu olmadığı görülmüştür. Egemen ideoloji N. Nazarbayev inanç sistemine paralel, iktidar taraftarlarının ön plana çıkarıldığı, “N. Nazarbayev hakkında olumlu şeylerin vurgulandığı, olumsuzlukların vurgulanmadığı/göz ardı edildiği, diğer adaylar hakkında olumlu şeylerin vurgulandığı görülmüştür. Bu değerlendirmede varılan noktada birincisi ele alınan haber metnindeki söylemler yoluyla egemen iktidarın inançlarını aktardıkları ve siyasî iktidarın gücünün yeniden üretimine ve gücün devamlılığında rızaya katkı sağladığı, İkincisi ise hem egemen söylemde hem muhalif söylemde, ideolojilerin yeniden üretilerek, basının kamuoyunun neye inanması istediği yönünde bir araç olduğu sonucuna varılmıştır.

²⁶³ JA. 08.12.2005, “*Dariğa, Nazarbayev’a, A. Baymenov’u Yetimhane Çocuğu Gibi Yaptı*”

²⁶⁴ JA. 12.04.2011, “*Bira İçerken Akla Gelen Proje*”, JA.05.04.2011 “*Kutsal Mangıstav’daki Kutsal Olmayan Seçim*”, JA. 31.03.2011, “*Seçime Gitmiyoruz*”

²⁶⁵ JA. 21.04.2011 “*Siyasî Değişiklik Gerekli*”

Muhalif *Jas Alaş* gazete metinlerinde Nazarbayev'in iktidarı elde etme biçimi eleştirilerek ve özellikle seçimlerin gücü elde tutmanın meşru zeminini hazırladığı iddiasıyla, onun itibarı ve gücü sarsılmaya çalışılmış, muhalif söylemlerle ideolojik manipölasyon yapılmıştır. Analize tabi olan metinlerde her ne kadar N. Nazarbayev'in gücünün hegemonya olduğuna yönelik iddia ve imalara yer verilmiş olsa da bunları dile getirebiliyor olmaları ülkede yine de ifade özgürlüğünün varlığının göstergesidir.

KAYNAKLAR

- ABDEŞEV, B. (2014) **Abay Qunanbay, Ölender men avdarmalar, Poemalar, Qara Sözder, Aqın tuwralı estelikter**, Jasöspirimder Kitaphanası, Ölke Baspası, Almatı.
- ABDİLDİN, S. (2009) **Aqıqat pen Anız**, Almatı.
- ABDULLAEV, N. A. (2016) **Sovremenneya Istoriya Kazahstana (1900-2005)**, Uçebnoye Posobiye, Aktöbe.
- ABLYKHOZHİN, ZH, ALDAZHUMANOV, K. ROMANOV, Yu (2007) “Kışla Sosyalizmi Döneminde Kazakistan”, **Kazakistan Tarihi Makaleler**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s.130-145.
- ADEEB, K. (1998) **The Politics of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia**, University of Colifornia Press.
- ADİLBAYEV, A. (2002) “Çarlık Döneminde Kazak Topraklarında Ruslaştırma Faaliyetleri” **Bilig**, Güz, 2002, Sayı: 23, s. 67-90.
- AGIBAYULI, E., (2013) **Qazaq Madenieti Jäne İslam Kundılıktarı**, Kökjipek Baspası, Almatı.
- AĞIR, O., SAYIN, M. (2019) Kazakistan ve Kırgızistan Siyasal Sistemlerinin Karşılaştırılması”, **KSU İİBF Dergisi**, Cilt:9, Sayı:1, s.21-39.
- AİTKEN, J., (2009) **Nazarbayev and the Making of Kazakhstan Forum Communism to Capitalism**, Continuum, London, New York.
- AİTKEN, Jonathan (2010) **Kazakistan’ın Efsanevi Lideri Nazarbayev**, Çev. A.C. Akkoyunlu, Hayat Yayıncılık, İstanbul.
- AKINER, S. (1995) **Sovyet Müslümanları**, insan Yayınları, İstanbul.

- AKKULI, S. (2015) **Alihan Bökeyhanov jäne Türki Dünyesi**, Halıkaralıq Türki Akademiyası, Ğılım Baspası.
- AKKULI, S. (30. 03. 2010) “Akejan Kajegeldin: Vlasti seyças okazalis ne v sostoyanıy zaşışat’ stranu”, **Azattık Radiosı**.
- AKPINAR, Y. (2018) “Gaspıralı’dan Sovyet Dönemine, Türk Dünyasında Ortak Edebî Dil Cereyanı Üzerine Düşünceler”, **Yeni Türkiye**, Türk Dili Özel Sayısı, III. Cilt, Sayı: 201, 2018, s. 225-237.
- AKSAN, D. (2009) **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ALPEYİSOV, A. (2020) **Alaş’ın Mirasçısı Genç Tulpar Hareketi**, Bengü, Ankara.
- ALİBAEVA, R. N., JAKANOVA, T. A. (2013) “Qazaq Ultınıñ psihologiyasındaǵı traybalizm мәselesi”, **Habarşı** No:6 (48), Qazaq Memlekettik Kızdar Pedagogikalıq Universiteti, s.5-11.
- ALKAN, H. (2012) “Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Kurumsallaşma Süreci: Geçen Yirmi Yılın Bilançosu”, **Bilig**, Bahar, 2012, Sayı:61, s. 1-30
- ALKAN, H. (2007) **Seçkinler Rekabeti ve Otoriter Kurumsallaşma Arasında Kazakistan’da Siyasal Sistem**, OAKA, Cilt:2, Sayı:4, s.1-28.
- ALKAN, H., (2011) **Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan**, USAK Yayınları:54, Ankara.
- ALLABERGEN, K, NUSKABAYULI, ORAZAEV, F. (2010) **Qazaq Jurnalistikasınıñ Tarihi** (1870-2008), Bilim, Almatı.
- ALLABERGEN, K. (2009) **Tarih Jäne Baspasöz** (Kazak Merzimdi Baspasözünün Zerttelüä Tarihınan), Kereku Baspası, Pavlador.

- ALTHUSSER, L. (2003) **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, İthaki Yayınları, İstanbul.
- AMETBEK, D.M. (2017) “Nazarbayev’s Remedy to the National Identity Crisis”, **Ankasam Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi**, Mayıs 2017, 1 (1), s. 60-68.
- AMREBAEV, A. (2013) **The Cultural and Civilisational Basis for the development Modern Kazakhstan: Image and Realities of Kazakhstan**, (Red. A. Amrebaev) Peter Land GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften.
- ANBARLI BOZATAY, Ş. (2019) **Eski Türk Devlet Anlayışında İktidar ve Hâkimiyet**, Kriter, İstanbul.
- ANDERSON, P. (1988) **Gramsci Hegemonya, Doğu/Batı Sorunu ve Strateji**, Alan Yayınları, İstanbul.
- ANDİCAN, A. (2003) **Cedidizm’den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi**, Emre Yayınları.
- ARAT, T. (2020) “İletişim Aracı Olarak Fotoğraf” Aksaray Üniversitesi, İletişim Fakültesi, **Aksaray İletişim Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 1. Ocak, s.40-50.
- ARİSTOTELES (2015) **Retorik**, (Çev. M. Doğan) Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- ARKONAÇ, S. (2017) **Psikolojide Söz ve Anlam Analizi, Niteliksel Duruş**, Hiperyayın, İstanbul.
- ARMAOĞLU, F. (2005) **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, c.1-2, Alkım Yayınları, İstanbul.
- ARSLAN, H. (2007) **Epistemik Cemaat, Bir Bilim Sosyolojisi Denemesi**, Paradigma Yayıncılık, İstanbul.
- ARTIKBAEV, J., RAZDIKOV, S. (2016) **İstoriya Kazakhstana**, Foliant, Astana.

- ASYLBEKOV, M. (2007) “Kazakistan’ın XX. Yüzyıldaki Demografik Gelişimi”, **Kazakistan Tarihi Makaleler**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s.156-164.
- ASYLBEKOV, M. H., ALDAJUMANOV, K.C. (vd.) (1998) **Qazaqstan Tarihi Köne Zamannañ bğinge deyin**, Atamura, Almatı.
- ASILOV, K (2019) **Qazırğı Zamandağı Qazaqstannıñ Sayası Partiyaları**, Nur-Sultan.
- ASILOV, K. (2018) **Politiçeskiy partii sovremennogo Kazahstana**, Kazahstanskiy Institut Strategiçeskih İssledovannıy pri prezidente Respubliki Kazahstan, Astana.
- ASKAROV, N.A. (2017) “Dinamiçeskaya kartina gazetnoy periodiki Kazahstana v postsovetskiy period: osmovnie faktori i tendentsii”, **Theoretical and Practical Issues of Journalism**, 2017, vol.6, no.4, pp.510-527.
- ALİPBAY, S. (03.06.2016) “Kim Kayda Bet aldı?”, **Egemen Qazaqstan**
- AULBEKOVA, Ş. (2003) **1890-1930 Yılları Arasındaki Kazakça Yayınlarda Dil ile İlgili Görüşler ve Uygulamalar**, Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Ankara.
- AVEZOV, M. (1995) **Abay Kunanbay, Monografiyalıq Zertteüv**, Sanat, Almatı.
- AYAN, E. (2015) **Modern Kazak Edebiyatının Öncüsü İbray Altinsarin**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- AYAGAN, B. G., AVANOSAVA, A. M., GABDULLİNA, A. J., KIDIRALİNA, J. U., SELİVERSTOV, S. V., SÜLEYMANOV, A. M. (2010) **Hezabismıy Kazahstan i lider Natsiyi**, Rapitet, Almatı.
- AYAGAN, B. (red.) (2007) **Körsemsuretti Qazaqstan Tarihi**, Kazak Ensiklopediyası, 4. Tom, Almatı.

- AYAGAN, B., AYANASOVA, A., SÜLEYMENOV, A. (2014) **Kazakstannın Qazirgi Zaman Tarihi**, Atamura, Almatı.
- AYDAROV, D. Zh. (2010), **Til jäne Dastür**, Dayk Press Yayınları, Almatı.
- AYDINGÜN, A. (2007) “Kazakistan’da Tarihi Canlandıran ve Millî Kimliği İnşa Eden Müzeler”, **Bilig**, Bahar, Sayı: 41, s.89-108.
- AYDINGÜN, A., TÜFEKÇİOĞLU, H., (2012) “Avrasya’nın Merkezinden Dünyaya Açılan Ülke: Kazakistan”, **Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri-Türk Dilli Halklar, Türkiye ile İlişkiler**, Ankara: AKM, s.53-131.
- AZİZ, A. (2019) **Siyasal İletişim**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- BAKITKIZI, E. (28.04.2015) “Saylawdan göri saylawdan keyingi мәsele manızdıraq”, **Jas Alaş**
- BAPİ, E. (28.07. 2017) **Röportaj**, Almatı.
- BARRET, M. (2004) **Marx’tan Foucault’ya İdeoloji** (Çev. A. Fethi), Doruk Yayıncılık, İstanbul.
- BARTHES, R. (1997) **Göstergebilimsel Serüven**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- BARUTCU ÖZÖNDER, F.S. (1999) Genel Türklük Alanı Çerçevesinde Türk Dilinin Durumu, İleriye Dönük Bakış ve Yaklaşımlar”, **Kök Araştırmalar**, 1/1 (Bahar 1999) s.31-40.
- BARUTCU ÖZÖNDER, F. S. (2017) “Kutadgu Bilig I Zaman-Mekân-Konuşur: XI. Yüzyılda Balasagun’dan Kâşgar’a, Balasagunlu’dan, Kâşgarlı’ya”, **ÇÜTAD Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, Aralık, s.12-63.

- BAŞ, T., AKTURAN U. (2008) **Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- BAŞÇI, S., ŞAHİNLER, A. (2021) “Kazakistan’ın Ekonomik Görünümü”, **KAZAKİSTAN Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset**, (Edit. C. Buyar), BYR Publishing House, Bişkek, s.247-254.
- BAŞER, S. (2011) **Türk İnanma ve Anlama Modeline Dair**, İrfan Yayıncılık, İstanbul.
- BAŞER, S. (2015) **Kutadgu Bilig’de Kut ve Töre**, İrfan Yayıncılık, İstanbul.
- BAUMANN, R. F. (2014) “Rusya’nın Türk Bölgelerinde Yayılması”, **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt: 18, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.577-586
- BAYAT, F. (2010) **Mitolojiye Giriş**, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- BAYCAUN, S. (2002) “Bağımsızlıktan Günümüze Kazakistan İç Politikası ve Demokrasi Yolundaki Gelişmeler”, **Avrasya Dosyası Kazakistan-Kırgızistan Özel**, Kış 2001-2002, Cilt: 7, S.4, s.70-84.
- BAYKARA, T. (2001) **Türk Kültür Tarihine Bakışlar**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- BAYMOLDA, D. (2008) “Qazaqstanda söz bostandığı qanday darejede?” (05.05.2008), **Azattık Radiosı**, <https://www.azattyq.org/a/1179426.html>.
- BAYRAM, A.K. (2003) “İktidar Çözümlemelerinde Bir Mihenk: Michel Foucault”, **Bilgi** (7) 2003/2: s. 22-47.
- BAYTURSINOV, A. (1913) “Qurmetti Okuvşılar”, **Qazaq gazetisi**, Sayı:1.
- BEK, K. (27.10.2020) “Ne İsteüv kerek?”, **Jas Alaş**.
- BEKHOJİN, H. (1981) **Qazaq Baspasözi Tarihiniñ Oçerki** (1860-1958), Mektep, Almatı.

- BEKHOJİN, H., S.K. KOZİBAEV, S.S. MATVİENKO (1988) **Oçerki İstorii Jurnalistiki Kazahstana**, Alma-Ata.
- BEKNİYAZOV, T. (2005) **Demokratihalıq Qoğam Jäne Baspasöz**, Kazak Universitesi, Almatı.
- BEKTAŞ, A. (2013), **Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- BELGARA, B. (2012) **Baspasöz Jäne Memlekettik Til**, Elorda, Astana.
- BERKES, N. (1942) **Propaganda Nedir?**, Recep Ulusoglu Basımevi, Ankara.
- BLOMMAERT, J. (2004) **Discourse: A Critical Introduction**, Cambridge University Press.
- BORANBAYEVA, G. (2004) “SSCB Dönemi ve Bağımsızlık Sonrası Kazakistan Cumhuriyeti’ndeki Kazak Dilinin Genel Durumu”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt:I, S.1, Kasım 2004, s.20-41.
- BOTTOMORE, T. (2005) **Marksist Düşünce Sözlüğü**, (Çev. Mete Tunçay), İletişim Yayınları, İstanbul.
- BOULAY, S., ISAACS, R. (2019) “Legitimacy and Legitimation in Kazakhstan and Turkmenistan”, **Theorizing Central Asian Politics the State, Ideology and Power**. Edit R. Isaacs and A. Frigerio, Palgrave Macmillan, pp.17-41.
- BİLKAN, A. F. (2021) **Osmanlı İmparatorluğu’nun İdeolojisi**, İletişim Yayınları.
- BOWYER, A.C. (2008) **Parliament and Political Parties in Kazakhstan**, Central Asia-Caucasus Institute Silk Road Studies Program.Washington.
- BOZKURT, F. (1980) **Dilbilim Açısından Afganistan Kazak Ağzı**, İzmir.
- BOZKURT, G.S. (2008) **1905-1907 Yılları Rusya Müslümanlarının Siyasi Kimlik Arayışı**, Doğu Kütüphanesi, İstanbul.

- BRINTON, L.J. (2001) “Historical Discourse Analysis”, **The Handbook of Discourse Analysis**, edit. D. Schiffrin, D. Tannen, He. E. Hamilton, Blackwell, pp.138-160.
- BUDAK, K.L. (2018) **Türk Cumhuriyetleri’nde Medya, İletişim Politikaları ve Sinema Çalışmaları**, Gece Akademi, Ankara.
- BÜYÜKGÜZEL, S. (2014) “Politik Söylemde Konumlanma ve Tutum”, **Sakarya Üniversitesi 28. Ulusal Dilbilim Kurultayı**, 08-09 Mayıs 2014, Sakarya.
- BÜYÜKKANTARCIOĞLU, S. N. (2012) “Söylem İncelemelerinde Eleştirel Dilbilimsel Boyut: Eleştirel Söylem Çözümlemesi ve Ötesi”, **Haberi Eleştirmek**, Edit. Ö. Özer, Literatürk, Konya, s. 161-198.
- BÜYÜKKANTARCIOĞLU, N., YARAR, E. (2006) Dil ve İkna: Türk Politika Söyleminde İkna Edici Önerme Yapıları”, **Dilbilim Araştırmaları**, s.91-113.
- CAFEROĞLU, A. (1988) **Türk Kavimleri**, Enderun Kitabevi.
- CARR, E. H. (2006) **Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik Devrimi (1917-1923)**, Metis Yayınları, İstanbul.
- CANETTİ, E. **Kitle ve İktidar** (2010) (Çev. Gülşat Aygen), Ayrıntı Yayınları.
- CHILTON, P. (2013) “Missing Links in Mainstream CDA: Modules, Blends and the Critical Instinct” **Critical Discourse Analysis**, Volume I, SAGE, pp. 13-41.
- CORNELL, S.E., ENGWALL, J. (2017) **Kazakhstan in Europe: Why Not?**, Silk Road Paper.
- COHEN, B. C. (1963) **The Press and Foreign Policy**, Princeton University Press, Princeton.
- CUMMINGS, S.N. (2005) **Kazakhstan Power and Elite**, I.B. Tauris & London, New York.

- CUMMINGS, S.N. (2010) **Symbolism and Power in Central Asia: Politics of the Spectacular**, Routledge Europe-Asia Studies Series, London and New York.
- ÇAĞATAY, T. (1932) “Türkistan Sovyet Basınına Bir Bakış” **Yaş Türkistan Seçilmiş Makaleler**, Sayı:27, Şubat 1932. Ayaz İshaki Türkistan İdil Ural Vakfı, İstanbul.
- ÇELEBİ, E. (2019) “Türkistan Millî Mücadelesi: Sovyet Tarih Görüşü Bakımından Bir Değerlendirme”, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, 2019 6(4), s.1916-1940.
- ÇETİN, N. (2021) “Kazakistan’ın İç Siyaseti”, **KAZAKİSTAN Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset**, (Edit. C. Buyar), BYR Publishing House, Bişkek, s.45-66.
- ÇOBAN, S. (2013) **Hegemonya Aracı ve İdeolojik Aygıt Olarak Medya**, Parşömen Yayınları, İstanbul.
- ÇOBAN, B. (2014) “İktidar”ın Medya’sı”, **Medya ve İktidar, Hegemonya, Statüko, Direniş**, (Haz. E. Arsan, S. Çoban) Evrensel Kültür Kitaplığı, İstanbul, s. 27-52.
- ÇOBAN, B. (2015) “Söylem, İdeoloji ve Eylem: İktidar ve Muhalefet Arasındaki Mücadeleyi Çözümleme Denemesi”, **Söylem ve İdeoloji**, Haz. B. Çoban, Z. Özarslan, Su Yayınevi, İstanbul, s. 199-233.
- DAUTBAEV, M. (2012) **Şejire Qazaktıñ Ru-Taypalıq Kurılısı**, JK Baytasov B.S. Çimkent, Education in Kazakhstan” Published online 06 Aug 2012.
- DEMİR, H. (2018) Türkistan Coğrafyasının Üç Saç Ayağı: Hanefilik, Maturidilik ve Yesevilik”, **Millî Mecmûa Dergisi**, Ötüken Yayınları, Mart-Nisan 2018, Sayı 2.
- DEMİRCİ, K. (2014) **Türkoloji için Dilbilim Konular, Kavramlar, Teoriler**, Anı Yayınları.
- DEMİREL, F. (2019) “Türkistan’daki İktisadi Sosyalizm Siyasetine Karşı Türkistanlı Aydınların Tepkisi: Önce Ekmek Sonra Pamuk”, **20.Yüzyıl Başlarından Günümüze Türk Dünyasındaki Siyasi, İktisadi ve Kültürel Gelişmeler**

Uluslararası Sempozyumu, 24-27 Nisan 2019, Almatı, Atatürk Kültür Araştırma Merkezi Yayınları, s.11-40.

DEVİRAN, Y. (2010) **Haber, Söylem, İdeoloji**, Başlık Yayın Grubu, İstanbul.

DEVLET, N. (1999) **Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

DİLAÇAR, A. (2016) **Kutadgu Bilig İncelemesi**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

DOĞAN, O. (2006) “Tavke Han Yasaları “Jeti Jargı”” **Arman**, Kazak Türkleri Vakfı Yayını, Mart 2006, İstanbul.

DUMAN, Z. “Tüketimci Kapitalizmin ve Tüketim Kültürünün Eleştirisi”, **Sosyoloji Dergisi**, Yıl:2016, Sayı 33, s. 15-36.

DURAN, R. (2004). “Medya Gerçeğe Karşı” **Medyada İkiyüzlülük**, Chiwi yazıları, İstanbul.

DURNA, T. ÇAĞLA, K. (2010) “Söylem Kuramları ve Eleştirel Söylem Çözümlemeleri”, **Medyadan Söylemler** (Der. T. Durna) Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, s.47-81.

DURGUN, G.B., & YAMAN, H. (2017) İdeoloji, Dil ve Sembol Bağlamında Medya ve Siyaset, **Akademik Hassasiyetler Dergisi**. Sayı: 4, (7). s. 39-51.

DURGUN, S. (2016) “Siyasi Partiler ve Parti Sistemleri” **Siyaset Kavramlar, Kurumlar, Süreçler** (Ed. Y. Taşkın), İletişim Yayınları, İstanbul, s.335-353.

DURSUN, Ç. (2003) “Haber ve Habercilik/Gazetecilik Üzerine Düşünmek”. **Gazetecilik ve Habercilik**, (Derleyen S. Alankuş), IPS İletişim Vakfı Yayını:7, İstanbul, s.407-420.

DURSUN, Ç. (2014) **TV Haberlerinde İdeoloji**, İmge Kitabevi, Ankara.

DURSUN, Ç. (1998) “İdeoloji, Dil, Söylem ve Anlam İlişkisi”, **Teori ve Politika**, Güz 1998, s. 167- 182.

EAGLETON, T. (2005) **İdeoloji**, (Çev. M. Özcan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

EAGLETON, T. (2009) **Eleştiri ve İdeoloji, Marksist Edebiyat Teorisi Üzerine Bir Çalışma**, (Çev. Savaş Kılıç) İletişim Yayınları, İstanbul.

ECER, V. (2010) “Büyük Türk Bilgini Mehmet Maturidî ve Türk Kültürünü Destekleyen Görüşleri”, **Hikmet Yurdu, Düşünce Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, Yıl:3, C:3, S:6, Temmuz- Aralık, s.89-106.

EMBEL, E. (2004) **Hegemonya ve Meşruiyet Kavramları Çerçevesinde Amerikan Müdahaleciliği: Kore ve Kosova Örnekleri**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.

ERBOTA, R. (25.07.2017) **Röportaj**, Almatı.

ERDEM, M. MUSTAFAYEVA, A. (2018) “Kazakistan’da Latin Alfabesine Geçiş Sürecinde Güncel Tartışmalar”, **100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası**, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, (Edit. Y. Koç, M. Cengiz), Ankara, s. 467- 473.

ERBEK, T., ERBEK, Ç. (2013) **Kazak Hayatı, Kazakistan’da Ekonomik, Sosyal, Kültürel ve Siyasal Yaşam**, Kazak Kültür Derneği Yayınları, İzmir.

EREN, A., ALESKERLİ, A. (2005) **Yeni Anayasalar Bağımsız Devletler Topluluğu ve Baltık Cumhuriyetleri**, TİKA, Ankara.

ERBAŞLAR, G. (2015) **Örgütsel Davranış**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

ERCİLASUN, KURMANGALİYEVA, G. (2019) **Sovyet Devrindeki Kazakistan’da Tarih Yazıcılığı: Mitler ve Gerçekler**, Gazi Kitabevi, Ankara.

- ENGELS, F. (1993) **Tarihsel Materyalizm Üzerine Mektuplar**, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara.
- ESDAULET, U. (2011) “Jüldız Dergisi ve “Millet” Kavramı Hakkında”, (Çev. Gülnar Kara), **Kardeş Kalemler Aylık Avrasya Edebiyat Dergisi**, Cilt:5, Sayı:53, Mayıs 2011.
- FAHMY, S, Bock, M, Wanda, W. (2014) **Visual Communication Theory and Resarch: A Mass Communication Perspective**, Palgrave Macmillan.
- FAIRCLOUGH, N. (1992) **Discourse and Social Change**, Polity Press, Cambridge.
- FAIRCLOUGH, N. (2003) **Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research**, Routledge, London and New York.
- FAIRCLOUGH, N. (2010) **Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language**, Second Edition, Longman.
- FAIRCLOUGH, N. (2015) “Dil ve İdeoloji”, **Söylem ve İdeoloji**, (Haz. B. Çoban, Z. Özarslan) Su Yayınları, İstanbul, s.121-135.
- FAIRCLOUGH, N. (2001) **Language and Power (Language in Social Life)**, 2.ed., Harlow: Professional Education.
- FAIRCLOUGH, N. GRAHAM, P. (2003) “Eleştirel Söylem Çözümlemecisi Olarak Marx: Eleştirel Yöntemin Yaratılışı ve Küresel Sermayenin Eleştirisi ile Bağlantısı”, **Söylem ve İdeoloji**, Su Yayınevi, İstanbul, s.147-197.
- FAIRCLOUGH, N. WODAK, R. (1997) “Critical Discourse Analysis: History, Agenda, Theory, and Methodology”, **Method of Critical Disocurse Analysis**, London: Sage, pp.1-32.

- FAIRCLOUGH, N., MULDERİG, J., WODAK, R. (2013) “Critical Discourse Analysis”, **Critical Discourse Analysis Volume I, Concepts, History, Theory**, Sage, pp.79-102.
- FAIRCLOUGH, N., MULDERİG, J. WODAK, R. (2011)” Critical Discourse Analysis”, **Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction**, (Edit by A. Van Dijk), Sagevan, pp. 258-284.
- FIERMAN, W. (2009) “Identity, Symbolism and the Politics of Language in Central Asia”, **Europe-Asia Studies**: 61:7, pp. 1207-1228.
- FISKE, J. (2017) **İletişim Çalışmalarına Giriş**, Pharmakon Yayınları, Ankara.
- FONTANA, B. (2013) **Hegemonya ve İktidar**, KalkedonYayınları, İstanbul.
- FONTANA, B. (1993) **Hegemony and Power: On Relation Between Gramsci and Machiavelli**, University of Minnesota Press, Minneapolis.
- FOUCAULT, M. (2003) **İktidarın Gözü**, (Çev. I. Ergüden) Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- FOWLER, R. (1991) **Language in the News, Discourse and Ideology in the Press**, Routledge, London and New York.
- GADAVANİJ, S. (2002) **Discursive Strategies for Political Survival: a Critical Discourse Analysis of Thai no Confidence Debates**, PhD thesis, University of Leeds.
- GEE, P.J. (2012) **Social Linguistics and Literacies, Ideology in Discourse**, Routledge, London and New York.
- GELLNER, E. (2018) **Uluslar ve Ulusçuluk**, (Çev. B. Ersanlı, G.G. Özdoğan), hil yayın, İstanbul.

- GİROUX, A. (1997) “Kazakistan Asya Devinin Potansiyeli ve Ekonomik Modeli”
Unutkan Tarih Sovyet Sonrası Türk Dilli Alan, Hazırlayan: Semih Vaner Metis Yayınları, İstanbul, s. 318-333.
- GİZDATOV, G.G. (2015) “Mediadiskurs Kazahstana: sotsialnie kontseptı i kognitivnie strategii”, **Mediaobrazovanie. Media Education 2015**. No.4. pp. 55-63.
- GLESON, P. (2014) “Kimliği Tanımlamak: Semantik Bir Tarih”, Mollaer, Fırat (ed.)
Kimlik Politikaları, **Doğubatu**, Ankara, s.21-52.
- GOLDEN, P. (2002) **Türk Halkları Tarihine Giriş** (çev. Osman Karatay), Ankara.
- GÖKA, E., TOPÇUOĞLU, A. (1999) **Önce söz vardı: Yorumsamacılık Üzerine Bir Deneme**, Haz. Y. Aktay, Vadi Yayınları, Ankara.
- GÖKALP, Z. (1976) **Türk Töresi**, Haz. H. Dizdaroğlu, Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları:6.
- GÖKDAĞ, B. A. (2020) “Kazakistan’da Latin Alfabetine Geçiş Süreci”, **Türk Dünyasında Ortak Alfabe Uygulamalar, Arayışlar, Teklifler**, Ötüken, İstanbul, s.202-229.
- GÖKGÖZ, S.S. (2005) “İsmail Gaspralı’nın “Medeniyet” ve “Millet” Fikri Üzerine Entelektüel Retoriği, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2 Haziran, s.19-33.
- GÖKGÖZ, S.S. (2007) “Sovyet Sonrası Rusya’ında “Millet” ve “Milletleştirme” Tartışmaları: Tataristan Örneği, **Türkbilg**, 2007/14, s. 116-130.
- GÖKTAŞ, B. (2018) “Sosyal Biliş Teorisi ve Pazarlama Disiplininde Kullanımına Dair Örnekler”, **Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 1, s.359-381.
- GÖMEÇ, S.Y. (2015) **Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi**, Akçağ, Ankara.

- GROZİN, A. (2001) “Respublika Kazakhstan: v Poiskah Gosudarstvennoy İdeologii”, **Etničeskiy Natsionalizm İ Gosudarstvennoe Stroitel’stvo**, İV RAN-Natalis, Moskva.
- GURSKIY, A. (Derleyen ve Redaktör) (2010) **Elbası Partiyası**, Kitap-al’bom, TOO Almatı Print, Almatı.
- GÜNAY, D. (1991) “Dil Konuşanın Özelliğini Ne Oranda Yansıtır?” **Dilbilim Araştırmaları**, Hitit Yayınevi.
- GÜNAY, D. (2013a) **Söylem Çözümlemesi**, Papatya Yayıncılık, İstanbul.
- GÜNAY, D. (2013b) **Dil ve İletişim**, Papatya Yayıncılık, İstanbul.
- GÜNDOĞDU, A., GÜLER, C. (2017) “Kazakistan’ın Bağımsızlığının Tanınma Süreci ve Türk Kamuoyundaki Yankıları”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 36, Sayı: s.61, 75-94.
- GÜNERİ, M. (1967), **Psikolojik Harbin Önemi ve Yönetimi**, K.K.K. Askeri Basımevi, İstanbul.
- HAASE, S. (2008) **Central Asia: A Study of History, Society, Culture and its Affects on the Current Political and Economic Ideologies of Today’s Leaders**, Master of Arts: Diplomacy and Military Studies, Hawaii Pacific University.
- HALL, S. (1999) “Kültür, Medya ve İdeolojik Etki”, **Medya, İktidar, İdeoloji** (der. M. Küçük) Ark Yayın, Ankara, s.199-245.
- HABERMAS, J. (2012) **“Öteki” Olmak, “Öteki”yle Yaşamak, Siyaset Kuramı Yazıları**, Çev. İ. Aka, YKY. s.20-22.
- HABERMAS, J. (2012) **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**, Çev.T. Bora, M. Sancar, İletişim Yayınları, İstanbul.

- HABLEMİTOĞLU, Ş, HABLEMİTOĞLU, N. (2004) **Şefika Gaspıralı ve Rusya’da Türk Kadın Hareketleri (1893-1920)**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- HABLEMİTOĞLU, N. (2005) **Çarlık Rusyası'nda Türk Kongreleri, 1905-1917**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- HAKİM, M., KIRIMLI, M. (2009) “Kazakistan’daki Tarih Anlayışı ve Uluslararası Boyutları”, **Bilig**, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, Sayı:50, s.51-64
- HALE, H. E. (2015) **Patronal Politics, Eurasian Regime Dynamics in Comparative Perspective**, Cambridge University Press.
- HAYİT, B. (1995) **Türkistan Devletlerinin Millî Mücadele Tarihi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- HAYİT, B. (2000) **Sovyetlerde Türklüğün ve İslamın Bazı Meseleleri**, Türk Dünyası Araştırma Vakfı, İstanbul.
- HAYİT, B. (2004) **Millî Türkistan Hürriyet Davası**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- HYMES, D. (1974) **Foundations in Sociolinguistics: An Ethnographic Approach**, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- HEİNRİCH, A. (2010) **The Formal Political System in Azerbaijan and Kazahstan**, A Backround Study, Forschungsstelle Osteuropa Bremen Arbeitspapiere und Materialien, Bremen.
- HELSLOOT, N. and HAK, T. (2007) “Pécheux’s Contrubution to Discourse Analysis”, **Forum: Qualitive Social Research**, Vol.8, No:2, Art.1. May.
- HERMAN, S, E., CHOMSKY, N. (2006) **Rızanın İmalatı**, bgst Yayınları, İstanbul.
- HERMAN, S.E., CHOMSKY, N. (1999) **Medya Halka Nasıl Evet Dedirtir**, Minerva, İstanbul.

- HERMAN, S. E. (2004) **Medyada İkiyüzlülük**, Chiwi yazıları, İstanbul.
- HEYWOOD, A. (2019) **Siyasi İdeolojiler**, BB101 Yayınları, Ankara.
- HOBBSBAWM, E. J. (1992) **Milletler ve Milliyetçilik**, Ayrıntı Yayınları.
- HOVIKOVA, G.N, BAZARBAYEVA, G.A. (red. (2015) **Sostoyaniye i Tendentsii Razvitiya hristiyanских konfessiy v Kazahstane**, RGY “Naučno-issledovatel’skiy i Analitičeskiy Tsentr po Voprosam Religii” Ministerstva Kultury i Sporta Respubliki Kazahstan.
- HODGE, R., KRESS, G. (1979) **Language as Ideology**, Routledge, London.
- HÜSEYNOVA, M. (15.02.2011) “Ne adil saylaw, ne boykot!” **Jas Alaş**
- ILGIN, L. (2003) “Söylem ve İdeoloji”, **Söylem ve İdeoloji: Mitoloji, Din, İdeoloji**, Haz. Barış Çoban, Zeynep Özarslan, Su Yayınları, İstanbul.
- ISAACS, R. (2010) “‘Papa’-Nursultan Nazarbayev and the Discourse of Charismatic Leadership and Nation-Building in Post-Soviet Kazakhstan” **Studies in Ethnicities and Nationalism**, Vol.10, No:3, pp.435-452.
- ISAACS, R. (2011) Party System Formation in Kazakhstan Between Formal and Informal Politics, **Central Asian Studies**, Series:26.
- ISKAKOV, A., UVALİ, N. (2011) **Qazaq Ädebiy Tiliniñ Sözdigi**, Til bilimi institutı, Almatı.
- İBAİMOV, T., KUŞKUMBAYEV, S., Tolibov, F., Mamadazima, A., Umbetaliva, T. (2016), **Tsentrāl’naya Aziya: Prostranstvo “Şelkovoy Demokratii” Politiceskiye Partii**, Almatı.
- İNAL, M. A. (1996) **Haberi Okumak**, Temuçin Yayınları, İstanbul.
- İNAL, K. (2012) **Dil ve Politika**, Ütopya Yayınevi, Ankara.

- İSİNA, A. (2001) “Sovyetler Sonrası Kazak Leksikolojisindeki Değişiklikler”, **Türksoy Türk Dünyası Kültür, Sanat, Bilim, Haber ve Araştırma Dergisi**, Yıl:2, C.1, , Temmuz, 2001, Ankara, Sayı: 4, s. 24-30.
- JÄGER, S. MAİER, F. (2009) “ Theoretical and Methodological Aspect of Foucauldian Critical Discourse Analysis and Dispositive Analysis” in **Methods of Critical Discourse Analysis**, (Edit. R. Wodak, M. Meyer), SAGE, California.
- JAKSILIKBAEVA, R. (2011) **Publitsistin Şığarmaşılık Şeberhanası**, Kazak Üniversitesi, Almatı.
- JUSİP, N. (27. 07. 2017) **Röportaj**, Almatı Basın Merkezi, Almatı.
- KAFESOĞLU, İ. (1972) “Eski Türk Dini”, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Ekim, İstanbul, Sayı:3, s.1-34.
- KAFESOĞLU, İ. (1980) **Kutadgu Bilig ve Tarihimizdeki Yeri**, Kültür Bakanlığı Yayınları: 367. Ankara.
- KAFESOĞLU, İ. (1999) **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- KAFESOĞLU, İ. (2016) **Türklerde Devlet Anlayışı**, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- KALKAN, İ. (1999) **1913-1918 Yılları Arasında Kazaklarda Siyasi Fikir Oluşumu: Kazak Gazetesi ve Alaş Hareketi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.
- KALKAN, İ. (2013) **Kazakistan’da Siyasi Modernleşmenin Kökenleri**, Arayış Yayınları, İstanbul.
- KALKAN, İ. (2014) “Kazak Siyasi Düşüncesinin Gelişimi ve Kazak Gazetesi (1913-1918) **Türkler Ansiklopedisi**, C. 19. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.369-387.
- KALKAN, M. (2006) **Kırgızlar ve Kazaklar**, Selenge Yayınları, İstanbul.

- KANLIDERE, A. (2021) **Türkistan Aydınlanması Kitaplığı, İdil-Ural ve Türkistan'da Fikir Hareketleri Dinî Islahatçılık ve Ceditçilik**, Ötüken, İstanbul.
- KARA, A. (2002) **Türkistan Ateşi, Mustafa Çokay'ın Hayatı ve Mücadeleleri**, da yayıncılık, İstanbul.
- KARA, A. (2005) "Kazakistan ve Orta Asya Birliği", **2023**, 15 Haziran 2005, Sayı: 50, s.28-29.
- KARAAĞAÇ, G. (2013a) **Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KARAAĞAÇ, G. (2013b) **Anlam (Anlam Bilimi ve İletişim)**, Kesit Yayınları, İstanbul.
- KARAAĞAÇ, G. (2016) **Türkçenin Dil Bilgisi**, Akçağ, Ankara.
- KARASOVA, T.A, VLADISLAVLEVA T. B., MUSABEKOVA, (2009) **Respublika Kazahstan İstoriya i Sovremennost'**, MGLY «Rema», Moskva.
- KARADUMAN, S. (2017) "Eleştirel Söylem Çözümlemesinin Eleştirel Haber Araştırmalarına Katkısı ve Sunduğu Perspektif", **Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, 2017, Cilt:4(2) güz, s. 31-46.
- KARMAZİNA, L. (2009) "Problemı Kazahstanskoy Oppozitsii", **Tsentral'naya aziya i Kavkaz**, No:4-5 (64-65).
- KASAPOVA, B. K. (2015) "Dala Valayarı Gazeti Materyaldarı", **Ğilmi Jurnal**, S. Toraygırova atındağı Pavlador Memlekettik Universiteti Filologiyalık Seriya, **PMU Habarşısı Vestnik PGU**, NO:1, 2015.
- KASIMBEKOV, M. B. (2018) **Nursultan Nazarbayev Biyografi**, (Edit. A. Özdemir) Panama, Ankara.

- KASIMBEKOV, M. B., MOLDAGARİNOV, A.M., HASENOV, E.A. (2015) **Bizdiñ Prezident**, Almatı kitap baspası, Almatı.
- KAYA, R. (2016) **İktidar Yumağı, Medya, Sermaye, Devlet**, İmge Kitabevi, Ankara.
- KAYA, S. (2010) **Endoktrinasyon ve Türkiye’de Toplum Mühendisliği**, Nirengi kitap, Ankara.
- KAZAKİSTAN İLİMLER AKADEMİSİ, (2013) **Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar**, (çev. Abdulvahap Kara), Selenge Yayınları, İstanbul.
- Kazakhstan Natsional’naya Entsiklopediya**, (2005) Glavnaya Redaksiya, Almatı.
- KENDİRBAI, G. (1997) “The National Liberation Movement of the Kazakh Intelligentsia at the Beginning of the 20 th Century”, **Central Asian Survey**, 16 (4) pp. 487-515.
- KENDİRBAI, G. (2008) “Challeng Colonial Power: Kazak Cadres and Native Strategies”, **Inner Asia**, Vo.10, No.1, Special Issue: Cadres and Discourse in Late Socialist Societies, pp.65-85.
- KENDİRBAI, G. (2014) “Alaş”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.18, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.652-664.
- KENEBAYEV, K. (22.11.2005) “Alihan Baymenov Kım? Sayasattağı sauvdager me, satkın ba? Elde tobnan adaskan “torğay” mı?”, **Jas Alaş**.
- KESİCİ, K. (2014) “Bolşevik İhtilalinden Önce Kazak Türklerinde Eğitim, Kültür ve Fikir Hayatı”, **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, C.19, Ankara, s.438-447.
- KESİCİ, K. (2003) **Dün Bugün ve Hedefteki Kazakistan**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

- KHAIŖMUKHANMEDOV, N. (2017) “Structural Characteristic and Problems of the Presidential System in the Republic of Kazakhstan”, **International Journal of Social Sciences and Education Research**, 2017, (3), No:5, pp. 1432-1451.
- KHALID, A. (2014) Ceditçilik ve Orta Asya’daki Yeni Kimliklerin Ayrıntılarına Giriş”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.18, Yeni Türkiye Yayınları, s.634-643.
- KIDIRALI, D. (2018) **Ulı Dala Tarihi**, Halıkaralıq Türki Akademiyası, Astana.
- KIMBALL, J. D. (2002) “Batı Moğolistan’ın Göçebe Kazakları”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.20, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.724-733.
- KINACI, C. (2010) “Sovyetlerden Günümüze Kazakistan’da Kazak Dilinde Eğitim Politikaları”, **Turkish Studies**, Güz, 2010, S.5(4), s. 1304-1319.
- KINACI, C. (2017) “Ceditçi Kazak Aydını Mirjakıp Dulatılı’nın (1885-1935) Balkıya (1922) Tiyatro Eserinde Kazaklarda Kadın Sorunu”, **Bilig**, Sayı: 82, s.41-63.
- KINACI, C. (2013) “Kazak Sovyet Devri Romanı Akbilek’te “Öteki Rus” İmajı” Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, **I. Genç Akademisyenler Sempozyumu Bildiriler**, 6-7 Kasım 2013, Ankara, s.319-333.
- KIRIMLI, H. (1996) **Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- KIRIMLI, M. (1995) “Milliyetçiliğin Ortaya Çıkışı ya da Bağımsız Kazakistan’ın Yeni Stratejisi”, **Avrasya Etüdleri**, TİKA, 1995, Cilt 2, Sayı: 2, s. 2-12.
- KIRIMLI, M. (2014) “Kazakistan’da Milliyetçilik”, **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, C.19, Ankara, s.364-368.
- KLYASHTORNY, S.G., SULTANOV, T.İ. (2019) **Kazakistan Türkün Üç Bin Yılı**, Selenge Yayınları, İstanbul.
- KOCAMAN, A. (2003) “Dilbilim Söylemi” **Söylem Üzerine**, METU Press, Ankara.

- KOÇAOĞLU, T. (2014) “Rus İhtilalleri ve Türk Halkları/ Sovyetler Birliği’nin Yayılma Siyaseti (1905-1991), **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, Cilt: 18, s.741-759.
- KOKYBASSOVA, G. (2009) **Ahmet Baytursinov (Hayatı, Dilciliği ve Edebiyat Araştırmacılığı)**, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı, Türk Dili ve Lehçeleri Bilim Dalı, Doktora Tezi, İzmir.
- KOKYBASSOVA, G. (2014) “İsmail Gaspıralı ve Kazak Aydınları”, **Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi, Gönül Sultanları Buluşması**, 24-28 Mayıs 2014, Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı, Eskişehir, s.413-420.
- KOLBAÇAEVA, E. J. (2018) Osobennosti formirovaniya natsional’noy identichnosti Kazahstana v sovremennih usloviyah”, **Problemy postsovetского prostranstva/ Post-Soviet Issues**, 2018 5(1), s.101-107.
- KOVALSKAYA, S. (2002) “Kazakistan’da Ceditçilik”, **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, C.18, s.644-651.
- KOZİBAEV, K.M., MAJİTOV, S.F. (2014) “Kazakistan Cumhuriyeti”, **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, C.19, s. 322-338.
- KÖK. A. (2014) “Kazak Türkçesinin Korunması Siyaseti: Ağartuşı, Sakşı” **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, C.11, Mart 2014, Sayı:1, s.77-102.
- KÖRPEBAEV, J.A. (2013) “Atkaruvşı Biylik Organdarı Men Bukaralıq Aqparat Quraldarı Arasındağı Özara Baylanıs Sıpattı”, **D. A. Kopaev atındağı kölik jäne kuqık gumanutarlıq universitetin Habarşısı** No:1 (46), 2012, Almatı.
- KÖSEOĞLU, N. (1997) **Eski Türklerde, İslam’da ve Osmanlı’da Devlet**, Ötüken Yayınları, İstanbul.

- KÖSOĞLU, N. 1997: **Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler**, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- KUAT, D. (03.12.1998) “Törtüwdin “Töbelesi” Endi Bastaladı”, **Jas Alaş**.
- KUMĞANBAYEV, J., KARAJAN, K. (2012) “Ekim Devriminin Kazakistan Tarihi Üzerine Etkisi”, **Tarihin Peşinde**, Sayı: 7, s. 142-146.
- KUDAİBERGENOVA, D. T. (2015) “The Ideology of Develeopment and Legitimation: Beyond Kazakhstan 2030”, **Central Asian Survey**, 34:4, pp.1-16.
- KUDAİBERGENOVA, D. T. “The Archaeology of Nationalizing Regimes in the Post-Soviet Space”, **Problems of Post-Communism**, Published online 25 July 2016, erişim tarihi: 11.01.2018.
- KUDAİBERGENOVA, D., T. (2016a) “Nationalizing Elites and Regimes, Nation-building in Post-Soviet Authoritarian and Democratic Contexts”, **Kazakhstan in the Making, Legimacy, Symbols and Social Changes**, Edit. E. M. Larvelle, Lexington Books, Lanham, Boulder, New York, London, pp. 113-129.
- KUDAİBERGENOVA, D. (2016b) “The Use and Abuse of Postcolonial Discourses in Post-Independent Kazakhstan”, **Europe-Asia Studies**, Routledge, Vol.68, No:5, pp. 917-935.
- KUDAYBERGEN, J. (07.10. 2016) “Qazaqstandıq BAQ törtişi biylik derecesine köterle aldı ma?”, **Zanmedia.kz**.
- KUMABEKOVA, S. (2013) “Otandıq tsivilizatsiyanıñ damuwına mass-medianıñ äseri men ıkpalı”, **KazNU habarşısı, Jurnalistika seriyası**, 2013, Almatı, No:3 (34), s. 228-232.
- KUMEKOV, B. (2007) “Kazak Devleti’nin Oluşumu”, **Kazakistan Tarihi, Makaleler**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s.54-62.

- KUMGANBAYEV, J. AHATOV, U. (2012) “Alihan Bokeyhan ve “Kazak” Gazetesi”, **Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi Tarihın Peşinde**, 2012, Sayı: 7, s.136-141.
- KURAT, A. N. (2010) **Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917 Yılına Kadar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- KURMANALIYEVA. A, ABZHALOV, S. SAPAROV, B. (2020) Yesevi Topraklarında Ateizm ve Kültürel Sekülerlik Politikaları: 1920-1940 Yılları Arasındaki Sovyet Yönetiminin Kazakistan’daki İslam Politikası, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Yaz 2020, Sayı: 94, s. 171-189.
- KURMANBAYEVA, Ş. (2018) “Sovyet Yönetimi Yıllarındaki Kazakistan’daki Dil Politikası”, **100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası**, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, (Edit. Y. Koç, M. Cengiz), Ankara, s. 464-466.
- KURMANOVA, M.C. (2016) “Sovremennaya Istoriya Kazahstana”, **Almatinskogo filliala Nou**, VPO CPbGUP, Almatı.
- KUSAYIN, T. (15.04.2015) “Netijeli Damuga bes kadam”, **Egemen Qazaqstan**.
- KUVANIŞBEKKIZI, G. (25.07.2017), “Qazaqstanda äyelder baspasözi qalay payda boldı?”, **Egemen Qazaqstan**.
- KENZHEKANOVA, K. K (2015) “Linguistic Features of Political Discourse”, **Mediterranean Journal of Social Sciences**, November, 2015. MCSER Publishing, Rome-Italy, Vol. 6, No:6, pp.192-199.
- KÜÇÜK, C. (2002) "Kazakistan Cumhuriyeti", **Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Cilt 25, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- KRESS, G. (2013) “Critical Discourse Analysis”, **Critical Discourse Analysis**, Volume I, SAGE, Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington Dc.

- LAKOFF, G., JOHANSON, M. (2010), **Metaforlar**, Paradigma, İstanbul.
- LUCAS, A. POWE, J. (1991) **Fourth Estate Constitution Freedom of the Press in America**, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, California.
- LACLAU, E. & MOUFFE, C. (2001) **Hegemony and Socialist Strategy: Towards Radical Democratic Politics**, Verso, London.
- LİPPMAN, W. (1945) **Public Opinion**, New York: The Macmillan Company.
- LİU, K., GUO, F. (2016) “A Review on Critical Discourse Analysis”, **Theory and Practice in Language Studies**, Vol. 6, No.5, pp.1076-1084.
- LUKES, S. (2016) **İktidar Radikal Bir Görüş** (Çev. M. Ratip), İletişim Yayınları, İstanbul.
- MACİT, M. H. (2016) “İdeoloji Üzerine Felsefi Bir Değerlendirme”, **Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi**, Yıl 2016, Sayı: 26, s.29-36.
- MARDİN, Ş. (2015) **İdeoloji**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MALRIEW, J. P. (1999) **Cognition, Language and Ideology**, Routledge, London and Newyork.
- MAUKHARA, Y. (2011) **Siyasi ve Kültürel Açidan Kazak Hanlığı (1456-1731)**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- MAHMUD, K. (2014) **Dîvânu Lugâti't- Türk**, Haz. A.B. Ercilasun, Z. Akkoyunlu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- MAHUTGA, M. C., NORRİS, J.S. (2007) “İdeological Hegemony”, **The Blackwell Encyclopedia of Sociology**, (edit. G. Ritzer) Vol. V, Blackwell Publishing.

- MCLELLAN, D. (2009) **İdeoloji** (Çev. B. Yıldırım), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- McCARTHY, J. (2014) “İngiliz Propagandası, Wellington Evi ve Türkler”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.13, s. 469-481.
- MCKINLAY, A., POTTER, J. (1993) **Empirical Approaches to Social Representations**, Clarendon Press, Oxford.
- MILLS, C. W. (2019) **İktidar Seçkinleri**, Çev. Ü. Oskay, İnkılâp Kitabevi.
- MINJASAR, T. (2015) **Şejirem sır şertse**, Taraz.
- MISHRA, M. K. (2009) “Democratisation Process in Kazakhstan”, **India Quarterly: A Journal of International Affairs**, Sage Publications: Los Angeles. London, New Delhi Singapore, Washington Dc, Vol. 65, Issue 3, pp.313-327.
- MİROSHNİKOVA, D.E. (2012) “Religious Education in Kazakhstan”, **The Routledge International Handbook of Religious Education** Published online 06 Aug 2012.
- MİRZAHMETOV, M. (2012) **Kazaklar Nasıl Ruslaştırılmaya Çalışıldı**, (Aktaranlar, Z. B. Özer, B.T. Somuncuoğlu) Çankırı Karatekin Üniversitesi Avrasya Stratejik Uygulama ve Araştırma Merkezi Avrasya Araştırmaları Serisi-4. Çankırı.
- MIRZAHMETULI, M. (2020) **Kazakları Ruslaştırma Siyasetinin Bilinmeyen Yönleri**, çev. S. Aktay, Bengü Yayınları, Ankara.
- MOİDABAYEVA, D. (2002) “Kazaklardaki Cüzlük Sistemi ve Tarihçesi Üzerine Bir İnceleme”, **Bilig**, 2002, Sayı:21, s.27-44.
- MOLDABAEVA, D. (2014) “Kazak Hanlığı’nın Kuruluşu”, **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, Cilt: 8, s. 641-648.
- MORA, N. (2008) “Medya, Toplum ve Haber Kaynağı Olarak Sembolik Seçkinler”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt: 5, Sayı:1, s. 1-25.

AITYMBETOV, N., TOKTAROV, E., ORMAKHANOVA, Y. (2012) “Nation-Building in Kazakhstan: Kazakh and Kazakhstani Identities Controversy”, **Bilig**, Yıl:2015, Sayı:74, s.1-20.

NAZARBAYEV, N. (2000) **Tarihin Akışında**, Om Yayınevi, İstanbul.

NAZARBAYEV, N.A. (2003a), **Qasırlar Toğısında**, Atamura, Almatı.

NAZARBAYEV, N.A. (2003b), **Täwelsizdik Belesteri**, Atamura, Almatı.

NAZARBAYEV, N.A. (2012) **Avrasya Yüreğinde**, Kazakistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği Yayınları, Ankara.

NAZARBAYEV, N. A. (2017) **Täwelsizdik Daviri**, Astana.

NAZARBAYEV, N. (2018) **Büyük Bozkırın Manevi Dirilişi**, Kazakistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği, (Edit. L. Bolatova), (http://www.ayu.edu.tr/yayinlar/buyuk_bozkir.pdf), Ankara, erişim tarihi: 02.10.2021.

NAZPARY, J. (2003) **Sovyet Sonrası Karmaşa** (Çev. S. Somuncuoğlu) İletişim Yayınları, İstanbul.

NİKİŞİN, A. (1987) **Drujba Narodov Dergisi**, No:9.

NİYAZI, M. (1993) **Türk Devlet Felsefesi**, Ötüken Yayınları, İstanbul.

NOGAYBAYEVA, M., OMARBEKOV, T. vd. (1991) “On the Language and Script of Qazak in Chine”, **TDA**, s. 121-130

NOVIKOVA, G.N, BAZARBAYEVA, G.A. (red. (2015) **Sostoyaniye i Tendentsii Razvitiya hristiyanskikh konfessiy v Kazahstane**, RGY “Naučno-issledovatel'skiy i Analitičeskiy Tsentr po Voprosam Religii” Ministerstva Kulturi i Sporta Respubliki Kazahstan.

- NURMURATOV, S. (2015) “Jalpiulttıq qundılıktar men modernizatsiyalıq uderister”, **Qogam jäne davir**, Qazaqstan respubliqasınıñ prezidenti janındagı strategiyalıq zertteuwlér institutı, Astana, b.77-83
- NURPEYİSOV, K. (2007) Kazakistan’ın Toplumsal Hayatında Alaş Partisi’nin Yeri ve Rolü”, **Kazakistan Tarihi Makaleler**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s.114-129.
- NURPEYİSOV, K., AYAGANOV, B., JAKSILIKOV, N. (2001) **Qazaqstan Tarihi**, Mektep, Almatı.
- NURGALI, L. (2006) **Tarih ve Basın, Kazakistan Tarihinin 1917-1937 Yıllarındaki Hususi Meselelerinin Basındaki Yansımaları**, El-Farabi Kazak Devlet Üniversitesi, (çev. U. Gürsu) İstanbul.
- NYE, J. (2004) “**Soft Power: The Means to Success in World Politics**”, Foreign Affairs, New York
- REİSİGL, M. WODAK, R. (2015) “The Discourse-Historical Approach (DHA)”, **Methods of Critical Discourse Analysis**, Sage.
- OKTAR, L. (2001) “Bilimsel Söylem ve Toplumsal Değişim” **Dilbilim Uygulamaları**, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dilbilimi Bölümü Yayınları, Ankara, Sayı:2, s.71-80.
- OLCOTT, M.B. (2010) **Kazakhstan, Unfulfilled Promise?**, Washington D.C.
- OLCOTT, M.B. (1987) **The Kazakhs**, Hoover Institution Press, Stanford, California.
- OMAŞEV, N. (2013) **1920 Jıldardagı Keñestik Jurnalistikası**, Almatı.
- OMAŞEV, N. (2014) **Jıyırmasınşı jıldar jurnalistikası**, Almatı.
- ORALTAY, H. (1973) **Alaş Türkistan Türklerinin Millî İstiklâl Parolası**, Büyük Türkeli Yayınları, İstanbul.
- ORALTAY, H. (1976) **Kazak Türkleri**, Türk Kültür Yayını, İstanbul.

ORSAM Rapor No:120 (21 Mayıs 2012) **Kazakistan Siyasi Sisteminin Gelişimi, 2012**

Parlamento Seçimleri, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara.

OSCE/ODIHR **Election Observation Mission Final Report**, 26, July 2015, Warsaw

Republic of Kazakhstan Early Presidential Election, 26 April 2015. Warsaw.

ÖGEL, B. (2016) **Türklerde Devlet Anlayışı**, Ötüken Yayınları, İstanbul.

ÖLÇEKLİ, H. (2007) **Kazakistan'da Sovyet İnsanı Oluşturma Süreci**, Birlik

Yayıncılık, Ankara.

ÖZBEK, S. (20) **İdeoloji Kuramları**, Bulut Yayınları, İstanbul.

ÖZDAĞ, Ü. (2016) **Algı Yönetimi**, Kripto Yayınları, Ankara.

ÖZDEMİR, E. (2008) “Ahmet Baytursunov’un Hayatı ve 20. Yüzyılın Başında

Kazakistan’da Eğitim Faaliyetleri İçindeki Yeri”, **Dumlupınar Üniversitesi**

Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 22, Aralık 2008.

ÖZDOĞAN, G.G. (1994) “Sovyetler Birliğinden Bağımsız Cumhuriyetlere Ulaşmanın

Dinamikleri”, **Bağımsızlığın İlk Yılları: Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan,**

Özbekistan, Türkmenistan, T.C. Kültür Bakanlığı Millî Kütüphane Basımevi,

Ankara.

ÖZER, Ö. (2011) **Haber, Söylem, İdeoloji**, Literatürk Academia Yayınları, Konya.

ÖZER, Ö. (2012) “Haberin İdeolojik Duruşu: Eğitim-Sen Eyleminin Türk Basınında

Temsili” **Haberi Eleştirmek**, Edit. Ö. Özer, Literatürk Academia Yayınları,

Konya, s.121-160.

ÖZER, Ö. (2015) **İletişim Araştırmalarında Yöntemler, Uygulama ve Örneklerle**

(Edit. B. Yıldırım), Literatürk Academia Yayınları, Konya.

ÖZER, Ö. (2018) **Gökyüzüne Çılgılık, Öncülerden Eleştirel Söylem Yaklaşımları ve**

Özgün Çözümlemeler, Literatürk Academia Yayınları, Konya.

- ÖZER, N. P. (2019) **İdeoloji, İktidar, Medya, Söylem**, Çizgi Kitabevi Yayınları.
- ÖZSOY, O. (2009) **Seçim Kazandıran Siyasal İletişim**, Pozitif Yayınları, İstanbul.
- ÖZÜDOĞRU, M. (2016) **Eleştirel Söylemden Eleştirel Okumaya**, Anı Yayıncılık, Ankara.
- ÖZKALP, E. (1993) **Davranış Bilimlerine Giriş**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- ÜŞÜR, S.S. (1997) **İdeolojinin Serüveni Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme**, İmge Kitabevi, Ankara.
- PANG, G. (2001) **Cultures of the World Kazakhstan**, Marshall Cavendish, New York, London, Sydney.
- PETROV, N.I., GAFARLY, M.S. (2001) “The Course Towards Political Stability” **Central Asia Political and Economic Challenges in the Post-Soviet Era**, Edit by A. Vassiliev, Saqi Books, London.
- PEYROUSE, S. (2012) “The Kazakh Neopatrimonial Regime: Balancing Uncertainties Among the Family Oligarchs and Technocrats”, **The Journal of post-Soviet Democratization**, September 2012, Volume: 20(4), pp. 345-370.
- PURVİS, T., HUNT, A. (2014) “Söylem, ideoloji, söylem, ideoloji, söylem, ideoloji...” (Çev. Simten Çoşar), **Moment Dergi**, 1(1) s.9-36.
- JØRGENSEN, M. W. PHİLLİPS, L. (2004) **Discourse Analysis as Theory and Method**, Sage Publications.
- PYLEV, A. (2017) “Basmacılık Hareketinin Tarihinde ve İdeolojisinde Türkistan Toponiminin Yorumu”, **Doğumunun 100. Yılında Baymirza Hayit ve Günümüz Türkistan Tarihi Araştırmaları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri**, 9-10 Ekim 2017, İstanbul.

- QUELQEJAY, C. (1988) “İhtilal ve İç Savaş Sırasında Azınlıktaki Müslümanlar”,
Stratejik Açıdan Sovyet Müslümanları ve Diğer Azınlıklar, Yeni Forum
Yayınları, Ankara.
- RAHİMOV, E. (28.07.2017) **Röportaj**, Almatı.
- RIASANOVSKY N. V., STEİNBERG, M. D. (2011) **Rusya Tarihi**, İnkılap, İstanbul.
- RİCHARDSON, J. E. (2007) **Analysing Newspaper An Approach from Critical
Discourse Analysis**, Palgrave, Macmillan.
- RİCHARDSON, R. (2004) **(Mis)representing İslam**, Amsterdam: Benjamins.
- RİGEL, N. (2000) **Haber**, Der Yayınları, İstanbul.
- ROSANYI, L. (1993) **Tarihte Türklük**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
Yayınları:126, Ankara.
- ROUSSEAU, R. (2010) “Soviet Press Covarage Of Political “Negative Phonomena”,
During the December 1986 Alma-Ata Demonstratiations, Cilt:5, Sayı: 10,
s.22-39.
- ROUX, J. P. (2011) **Eski Türk Mitolojisi**, Çev. M.Y. Sağlam, BilgeSu Yayınları,
Ankara.
- SAUSSURE, F. (1988) **Genel Dilbilim Dersleri** (Çev. Berke Vardar) Multilingual,
İstanbul.
- SCRUTON, R. (2007) **The Palgrave Macmillan Dictionary of Political Thought**, 3rd
edition, Palgrave Macmillan.
- SABİTOV, H., TAYLAKOV, I., KORNAYHOVA, I. (1941) **Qazaq SSR
baspasözderiniñ bıblhografiyalıq körsetkişteri (1917-1939)**, Alma-Ata.
- SABİTOV, J. M. (2018) **Kazak Handığı Boyınşa Oçerkter**, Halıkaralıq Türki
Akademiyası, Astana.

- SABOL, S. (2016), “Ermukhan Bekmakhanov ve Kenesarı Kasımulı Ayaklanması”, **Sovyet Tarih Yazımı ve Kazakistan Tarihinin Meseleleri, İlk Kazak Tarihçisi Ermukhan Bekmakhanov’un Hayatı ve Çalışmalarına Yeni Bir Bakış**, (Edit. A. Kara, Z. Yaman) TDBB, İstanbul, s.95-102.
- SAHİPOVA, F. (2007) “Kazakların Boy Örgütlenmesi” **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Cilt:4, Sayı: 3 (Eylül 2007), s. 181-195.
- SAKHİPOVA, F. (2007) **Kazak Türkçesi’nin Merkezi, Kuzey ve Doğu (Orta Jüz) Ağzıları**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilimdalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- SALTIK, E. (2016) **Toplumsal Belleğin Yitimi Tartışmaları Bağlamında Harf İnkılabı**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya.
- SAMRAT, J. (06.04.2011) “Saylaw Kortındıları jarıyalandı” **Egemen Qazaqstan**.
- SARI, E. (2016) **Türk Mitolojisi ve Kutsal Varlıklar**, Nokta E-Book Publishing, Antalya.
- SAYABAYEV, D. (2016) “Sociopolitical Associations in Independent Kazakhstan: Evolution of the Phenomenon”, **Pacific Sciences Review B: Humanities and Social Sciences**, 2 (2016), pp. 94-99.
- SCHIFFRIN, D., TANNEN, D., HAMILTON H.E. (2001) “What Is Discourse Analysis?”, **The Handbook Discourse Analysis**, (Edit by D. Schiffren, D. Tannen, H. E. Hamilton) Blackwell Publishing.
- SERGEEV, F.P (2012) “İz İstorii Vzaimootnoşeniy ideologii i yazıka” **Filologičeskie Nauki, İzvestiya VGPU**, Noyabr yubileynıy, Voronej, Rossiya, s.46-52.

- SENNETT, R. (2017), **Otorite**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- SEVER, S. (2015) Retorik Analiz ve Reklamlarda Kullanımı”, **İletişim Araştırmalarında Yöntemler, Uygulama ve Örneklerle**, Ed. B. Yıldırım, Literatürk, Konya.
- SLOVAR’ Sotsiolingvistiçeskih Terminov (2006), Rossiyskaya Akademiya Nauk, Institut Yazıkoznaniya, Moskva.
- SMAGULOVA, J. (2008) “Language Policies of Kazakshization and their Influence on Language Attitudes and Use”, **Multilingualism in Post Soviet Countries**, Edit A. Pavlenko, Multilingual Matters, UK, US, Canada, pp. 440-475.
- SMAGULOVA, S. (2011) **Qazaq merzimdi baspasözi: Şıguv tarihi men derektik mañızı**, Eltanım, Almatı.
- SMAGULOVA, S. (2015) “Kazak Süreli Yayınlarının Gelişiminde “Aq Jol” Gazetesi’nin Rolü”, **İslam Öncesinde Çağdaş Türk Dünyası**, Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu’na Armağan, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, s.497-503.
- SMAGULOVA, S. (2012) “Äleüwmettik- ekonomikalıq tarih, Qazaqtın tunğış jurnalı “Ayqap”, **Abay atındaki QazUPU-dın Habarşısı** “Tarih jäne sayası aleüwmettik ğılımdar” seriyası, No:1 (32).
- SMITH, A. (2017) **Etno-Sembolizm ve Milliyetçilik**, (Çev.B. F. Çallı) Alfa Araştırma, İstanbul.
- SOMUNCUOĞLU, A. (2007) “Bağımsızlık Sonrası Kazakistan Cumhuriyeti’nde Türkiye ve Türk Algısının Geçirdiği Değişim”, **OAKA**, Cilt:2, Sayı: 3, s.41-70.
- SÖYLEMEZ, O. (2014) “Bağımsızlığının 10. Yılında Kazakistan Cumhuriyeti”, **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, Cilt: 19, s.339-363.

- SÖYLEMEZ, O. (2013) “Kazakistan”, **Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- SÖZEN, E. (1999) **Söylem, Belirsizlik, Mücadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite**, Paradigma Yayınları, İstanbul,
- SUBHANBERDİNA, U. (haz.) (1994) “Dala Valayatının Gazeti”, **Adam, Qogam, Tabiğat 1888-1902**, Gılım, Almatı.
- SUBHANBERDİNA, U., DAUİMOV, S., SAHOV, K. (red.) (1998) “Qazaq” **Qazaq Entsiklopediyası**, Bas redaksiyası, Almatı.
- SULEIMENOVA, E., AKANOVA, D. K. (2014) Kazak Dili ve 1990’lardaki Yeni Dil Politikası, **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, Cilt: 19, s. 408-414.
- ŞAUKEMELOV, M. (2013) **Kazahskaya İdentiçnost’**, İnstitut Filosofii, Politologii i Religiovedeniya Komiteta Nauki, Ministerstva obrazovaniya i Nauki Respubliki Kazahstan, Almatı.
- ŞAUKENOVA, Z. (2012) **İdeologičeskoe Konstruirovaniye v Respublike Kazahstan**, Almatı.
- ŞAUKENOVA, Z. (2013) **Qazaqstan Respublikasındaki İdeologiyalıq Konstruksiyalav**, Qazaqstan Respublikası Bilim Jäne Gılım Ministrliği Gılım Komiteti Filosofiya, Sayasattanı Jäne Dintanı İnstitutı, Almatı.
- ŞAN, M. K. (2008) “Modernlik ve Postmodernlik Yolunda İdeolojilerin Dönüşümü”, **İdeoloji** (edit. K. Çağan) Hece Yayınları, Ankara.
- ŞERETOV, S.G. (2003) **Noveysaya Istoriya Kazahstana 1985-2002**, Yurist, Qazaqstan Halqı Assambleyası: Jıyırma Jıldıq Tarih, Almatı.
- ŞİMŞİR, S. (2020) **Kazak Bozkırındaki Meşale**, Post, İstanbul.

- ŞİMŞİR, S. (2009) **Dünden Bugüne Türkistanda Türkler**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- TAGAYEV, B. (2004) **Kazakistan’da Yasama ve Yürütme Erki**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuk Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Tezi. Konya.
- TAMİR, F. (2014) “Kazak Hanlığı” **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 649-661.
- TAMİR, F. (2018) “**Mağcan Cumabayoğlu**” **Uzaktaki Kardeşime Mağcan Cumabay**, Bengü Yayınları:174, Ankara.
- TAŞDELEN, M. (2011) “Sovyet Sonrası Türk Cumhuriyetlerinde Siyasi Değişim”, **Journal of Economy Culture and Society**, Sayı:43, s. 71-80.
- TAYLOR, P. M. (1992) **Media: Propaganda and Persuasion in the Gulf War**, Manchester.
- TAZHİN, M. (2007) “Egemen Kazakistan”, **Kazakistan Tarihi Makaleler**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s.175-185.
- TİLEŞOV, E., KAMZABEKULI, D. (2014) **Alaş Kozğalı**, Sardar Baspa Üyi, Almatı.
- TİLLY, C. (2014, **Demokrasi**, Phoenix Yayınları, Ankara
- TİMUROĞLU, T.Ç. (1932) “Alaş Orda”, **Yaş Türkistan Seçilmiş Makaleler**, Temmuz 1931, Ayaz İshaki Türkistan İdil Ural Vakfı, İstanbul, Sayı:32, s.12-21.
- TOGAN, Z. V. (1981) **Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi**, Cilt: 1. Batı ve Kuzey Türkistan, İstanbul.
- TOGAN, Z. V. (2018) **Umumi Türk Tarihine Giriş, Haşiyeler ve İzahlar**, Türkiye İş Bankası Yayınları Yayınları.
- TOKAYEV, K. J. (2019) **Tarih Yapan Adam**, Astana.

- TOKGÖZ, O. (2000) **Temel Gazetecilik**, İmge Kitabevi, Ankara.
- TOKGÖZ, O. (2019) **Seçimler Siyasal Reklamlar ve Siyasal İletişim**, İmge Kitabevi, Ankara.
- TOKTAMIŞOĞLU, A. O. (1933) “Türk Gazeteciliği”, **Yaş Türkistan Seçilmiş Makaleler**, S.42, Mayıs.
- TONKİSS, K. (2006) “Analysis Text and Speech: Content and Discourse Analysis” **Researching Society and Culture**, Sage, London.
- TOPSAKAL, İ. (2009) **Rus Misyoner Kaynaklarına Göre Rus Çarlığı ve Türkler (1552-1917)**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- TORFİNG, J. (1999) **New Theories of Discourse**, Blackwell.
- TORFİNG, J. (2009) “Power and Discourse: Towards an Anti-Foundationalist Concept of Power”, **The Sage Handbook of Power**, (edit. S.R. Clegg and M. Haugaard), Sage, pp.108-124.
- TULESHOV, V. (2013) “Characteristics of the Political Modernization in Present Kazakhstan”, **The Cultural and Civilisational Basis for the development Modern Kazakhstan: Image and Realities of Kazakhstan**. Red. A. Amrebaev. peter Land GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, pp.37-66.
- TULUMLU, A. (2016) “The Rule by Law Negotiating Stability in Kazakhstan”, Laurelle, E. M., (edit) (2016), **Kazakhstan in the Making Legimacy, Symbols and Social Changes**, Lexington Books, pp. 3-27
- TURANLI, R. (1993) Kazakistan, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, **KEİB/BDT Araştırma Dizisi** No:3. İstanbul.
- TURSUN, H. (2015) **Ult Ruhi**, Arna, Almatı.

- TÜKKAYA, A. “Sovyet Rusya Seçimlerinin Genel Özellikleri”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Ocak 1960, Cilt:15, Sayı:1, s.233-234.
- TÜRK, F. (2012) “Kazakistan’da Değişim Sürecinde Ortaya Çıkan Siyasal Partiler ve Hareketler”, **Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 4, Sayı:2, s. 11-20.
- TÜRK, F., SATYMOVA, S. (2018) “Ekim Devrimi’nden Günümüze Orta Asya’da Rus Azınlığı ve Rusça: Kazakistan ve Tacikistan Örnekleri” **100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası** (Edit. Y. Koç, M. Cengiz), Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara, s.449-456.
- TÜRK, V. (2002) “Kazakistan’da Aydınlanma Hareketi İçerisinde Ahmet Baytursun ve Çalışmaları”, **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, Cilt: 18, s.665-673.
- THERBORN, G. (2008) **İktidarın İdeolojisi İdeolojinin İktidarı**, Dipnot Yayınları, Ankara.
- ULUDAĞ, İ. (1992) **Sovyetler Birliği Sonrası Bağımsız Türk Cumhuriyetleri ve Türk Gruplarının Sosyo-Ekonomik Analizi, Türkiye ile İlişkileri**, TOBB Yayınları, no: 249, İstanbul.
- USER, H. Ş. (2006) **Başlangıçtan Günümüze Türk Yazı Sistemleri**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- USKEMBAYEV, K.S. (2016) “A. Bökeyhan: halkı үшін jaralğan tulğa”, **Vestnik Karagandinskogo universiteta**, No:1 (81)2016.
- USLU, D. (2006) **The Times Gazetesine Göre Türkler ve Ermeniler (1918-1919)**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.

- ÜLKEN, H. Z. (2012) **Millet ve Tarih Şuuru**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- ÜŞÜR, S.S. (1997) **İdeolojinin Serüveni, Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Sembol**, İmge Kitabevi, Ankara.
- SOMUNCUOĞLU, A. (2007) Türkiye ve Türk Algısının Geçirdiği Değişim”, **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi**, Cilt:2, Sayı: 3, s. 41-70.
- VALİHANOV, Ş. (1985) **Tandamalı**, Jazuşı, Almatı.
- VALİHANOV, Ş. (2010) **Köp Tomdık Şıgarmalar Jinagı**, Cilt: 2, Tolagay Grup Yayınevi, Almatı.
- VAN DİJK T. A. (1980) Makrostructures: An Interdisciplinary Study of Global Structures in Discourse, **Interaction and Cognition**, Lawrence Erlbaum Associates Publishers, Hillsdale, New Jersey.
- VAN DİJK, T. A. (1988) **News Analysis Case Studies of International News in The Press**, Routledge.
- VAN DİJK, T. A. (1991) “Media Contents the Interdisciplinary Study of News as Discourse” K. Bruhn-Jhensen & N. Jankowski (Eds.) **A Handbook of Qualitative Methods in Mass Communication Research** London: Routledge, pp.108-120.
- VAN DİJK, T.A. (1992) **Text and Context Explorations in the Semantic and Pragmatics of Discourse**, Longman Linguistics Library, Longman, London and New York.
- VAN DİJK, T. A. (1993) “Principles of Critical Discourse”, **Discourse & Society**, SAGE London, Newbury Park and New Delhi, Volume: 4(2), pp. 249-283.

- VAN DĪJK, T.A (1995) "Ideological Discourse Analysis" New Courant (English Dept, University of Helsinki), **Special Issue Interdisciplinary Approaches to Discourse Analysis**. Ed by E. Veantola and A. Salin, Volume: 4 (1995), pp. 135-161
- VAN DĪJK, T. A. (1998) Opinions and Ideologies in the Press, Paper Round Table on Media Discourse, Cardiff, July 8-10,1995, Published in Allan Bell and Peter Garret (Eds.) **Approaches to Media Discourse**, Oxford: Blackwell, pp.21-63.
- VAN DĪJK, T.A. (2000) **Ideology a Multidisciplinary Approach**, Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi.
- VAN DĪJK, T. A. (2001) "Critical Discourse Analysis", D. Tannen, D. Schffrin and H. Mamilton (eds), **Handbook of Discourse Analysis**. Oxford: Blackwell.
- VAN DĪJK, T.A. (2006) "Discourse and Manipulation", **Discourse and Society**, Volume: 17(3), pp. 259-383.
- VAN DĪJK, T.A. (2008) **Discourse and Context: A Sociocognitive Approach**, Cambridge, Cambridge University Press.
- VAN DĪJK T.A. (2009) "Critical Discourse Studies: A Sociocognitive Approach" In Ruth Wodak & Michael Meyer (Eds.), **Methods of Critical Discourse Analysis**. Third Edition, London: Sage, pp. 63-85.
- VAN DĪJK, T. A. (2011) "Discourse and Ideology", **Discourse Studies. A Multidisciplinary Introduction**. Second Edition, pp. 379-407.
- VAN DĪJK, T. A. (2013) **News as Discourse**, Lawrence Erlbaum Associates Publisher, Hillsdale, New Jersey, Hove and London.

- VAN DİJK, T.A. (2015) "Critical Discourse Analysis", **The Handbook of Discourse Analysis**, Ed.D. Tannen, H.E. Hamilton and D. Schiffrin, John Wiley & Sons.Inc. Published.
- VAN DİJK, T.A. (2016) "Sociocognitive Discourse Studies", (Eds. J. Richardson, J. Flowerdew), **Handbook of Discourse Analysis**, London: Roudledge.
- VARDAR, B. (1980) **Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- VOLOŞİNOV (1993) "Marksizm i filosofiya yazıka" **Bahtin Pod Maskoy, Maska Tret'ya** Labirint, Moskva.
- VOSTROV, V. V., MUKANOV, M.S. (1968) **Rodoplemennoy Sostav i Rasseleniye Kazahov (Konets XIX-Naçalo XX v.)**, Izdatel'stvo Nauka Kazahskoy SSR, Almaata.
- VURUCU, İ. (2008) "Türk Dünyasında Demokrasiyi Anlamaya Giriş" (Kazakistan Merkezli Bir Çözümleme), Hacettepe Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Bahar 2008, Cihat Özönder Özel Armağanı, Ankara, Sayı: 2, s. 389-406.
- WEBER, M. (1946) **From Max Weber: Essays in Sociology**, Oxford University Press, New York.
- WILLİAMS, L. (2013) "Censors, at Work, Censors out of Work", **Losing Control, Freedom of the Press in Asia**, Anu Press, Australia.
- WILSON, J. (2001) "Political Discourse", **The Handbook of Discourse Analysis**, Edit by D. Schiffrin, D. Tannen, Hamilton, H. E., Blackwell. Oxford.
- WODAK, R. (2001) **Methods of Critical Discourse Analysis**. Eds. R. Wodak, M. Meyer. London.

- WODAK, R. and MEYER, M. (2009) **Methods of Critical Discourse Analysis**, Second Edition, Sage, London.
- WODAK, R. (2013) “Pragmatics and Critical Discourse Analysis: A Cross-Disciplinary Inquiry, **Critical Discourse Analysis**, Concepts, History, Theory, Sage Publications, Volume:1, pp.203-225.
- YAPICI, U. (2011) **Sovyet Sonrası Coğrafyada Devlet ve Milliyetçilik: Estonya, Ukrayna ve Kazakistan Örnekleri**, Tan Kitabevi Yayınları Ankara.
- YAPICI, U. (2012) “Sovyet Sonrası Kazakistan’ın Kimlik Politikaları ve Milliyetçilik” **Orta Asya’da Siyaset ve Toplum, Demokrasi, Etnisite ve Kimlik**, (der. M.Turgut Demirtepe), USAK Yayınları, s.253-284.
- YAYLAGÜL, L. (2018) **Kitle iletişim Kuramları Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar**, Dipnot Yayınları, Ankara.
- YEMELİANOVA, G. M. (2014) “İslam, National Identity and Politics in Contemporary Kazakhstan”, **Asian Ethnicity**, Routledge Taylor& Francis Group, Vol.15, No:3, pp. 286-301
- YEROFEEVA, I. (2007) Rus İmparatorluğu Yönetiminde Kazakistan, **Kazakistan Tarihi Makaleler**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s.73-83.
- YILMAZ, S. (2021) “Kazakistan Dış Siyaseti: Kimlik, Bütünleşme ve Lider Etkeni”, **KAZAKİSTAN Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset**, (Edit. C. Buyar), BYR Publishing House, Bişkek, s.67-82.
- YILMAZ, S. (2016) **Kazakistan’ın Türkiye Politikası İç Yapı, Söylem, Dış Politika ve Lider Etkeni**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- YKTIYAR, P. (2016) “Baytursinov, Ahmed” **Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

- YORULMAZ, O. (2021) “Kazak Tarihi”, **Kazakistan Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset**, (Edit. C. Buyar), BYR Publishing House, Bişkek.
- YURDALAN, Ö. (2003) “Haber Fotoğrafçılığı” **Gazetecilik ve Habercilik**, Derleyen S. Alankuş, IPS İletişim Vakfı Yayını:7, İstanbul.
- ZAMANHANULI, J.Z. (2018) **Hoca Ahmet Yesevi’nin Türk Tarihindeki Yeri**, Çev. S. P. Karaman, M. Karaman, Astana Yayınları, Ankara.
- ZALESKİ, P. (2013) “Recruitment and Mobility of the Political Elite in Kazakhstan (1990-2006)”, **Spolecenstwo i Politykal**, No: 4, (37), pp.173-195.
- ZARDYKHAN, Z. (2004) “Russian in Kazakhstan and Demographic Change: Imperial Legacy and the Kazakh Way of Nation Building”, **Journal Asian Ethnicity**, 2004, Volume 5, Issue 1, ss.61-79.
- ZARETSKİY, A. M. (2019) “İstoçniki Finansirovaniya političeskii partiy Respubliki Kazahstan”, **Politika i Ekonomika Evrazii**, Volume: 4(41)pp. 114-118.
- ZHLYSBAYEV, N. (2004) **Kazakistan Cumhuriyeti’nde Basının Gelişimi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik ABD, Ankara.
- ZHOUTİS A. E. (1999) “Freedom of Association and the Question of Its Realization in Kazakhstan”, **Civil Society in Central Asia** (içinde), Edit by M. Holt Ruffin and Daniel Waugh, Center for Cıvil Society International, USA s.57-7.
- ZORLU, K. (2019) **Nazarbayev Liderliği**, Kripto, Ankara.
- ZORMANOVA, M. (2012) **Kazakistan 2007 Seçim Kampanyalarında Gazete Siyasal Reklamları**, BasılmamışYüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım ABD., İzmir.

ZİMMERLİNG, R. (2005) **Influence and Power: Variations on a Messy Theme**, Law and Philosophy Library.

Yazarsız, (2008) **Qazaq Baspasözi** (2008) Almatı.

Yazarsız, (2007) (red. B. Ayagan) **Qazaq Tarihi, Qazaq Antsklopediyası**, Almatı.

Yazarsız, (2015) **Qazaqstan Halqı Assambleyası: Jıyırma Jıldıq Tarih**, Kaz Aqparat, Almatı.

Qazaqstan Respublikasınıñ Demografiyalıq Boljamı: Negizgi Trendter, Sınkaterler, Praktikalıq Usınistar, Takırıbına Analitikalıq Bayandama (2014), Qazaqstan Respublikasınıñ Ekonomika jäne Butjettik Josparlav Ministirligi, Astana.

“Kazak Tarihi”, **Qazaq Antsklopediyası** (2007) Almatı.

Kazakhstan reference Book, Kazakh Encyclopedia, (2007) (edit. B. Ayagan) Almatı.

“Itogi natsional’ noy perezipsi naseleniya Respubliki Kazakhstan 2009 goda”, **Analitičeskıy otčet, Agentstvo Respubliki Kazakhstan po Statistike, Halık Sanagı 2009**, Astana, 2011.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

ABDIGAPPARKIZI, B. (25.02. 2010) “Atalar amanatına adaldık “Mädeniy Mura” Bağdarlaması Boyınşa Atqarılğan İster”, <https://anatili.kazgazeta.kz/news/3270> , erişim tarihi: 27.02.2018.

ABJANOV, H. M. (04.12.2015) “Alaş amanatı jäne ulttıq ideya” <https://massaget.kz/qaarc/qa/18624/>, erişim tarihi: 25.07.2022.

AHMET, K. (28.05.2018) “Qazaq baspasözi: ötkeni, bugini, jäne bolaşağı” (<https://egemen.kz/article/169386-qazaq-baspasoezi-otkeni-bugini-zhane-bolashaghy>, erişim tarihi: 01.05.2019.

AKKULI, S. (05.04.2011) “Kak prezident Kazahskoy SSR nezametno stal perzidentom Respubliki Kazakhstan”,
https://rus.azattyq.org/a/kazakhstan_election_nazarbayev_/3546446.html, erişim tarihi: 19.01.2018.

AKKULI, S. (12.06.2012) Azattık Radiosı “Qazaq Gazetiniñ şıqqanına 100 Jıl toladı”,
https://www.azattyq.org/a/kazakhstan_the_newspaper_kazakh_100_years/24611208.html , erişim tarihi:10.01.2018.

AKKULI, S. (27.09.2011) “Kazahoyazıçnaya Pressa i Russkoyazıçnaya Pressa v Kazahstane. Poçemu Onı Razniye?”
http://rus.azattyq.mobi/a/kazakh_russian_language_media_kazakhstan/24340423.html, erişim tarihi: 20.02.2018.

ALAŞ DİGİTAL LİBRARY, “Şokay Mustafa”, http://alash.semeylib.kz/?page_id=111,
erişim tarihi: 27.07.2019.

AMANJOL, K. (30.04.2010) “Demografiyamızdñ Talgarı”
<https://ru.odfoundation.eu/a/7249,istorija-oppozicionnogo-dvizhenija-demokraticeskij-vybor-kazahstana/>, erişim tarihi: 19.05.2019.

AMETBEK, D. (21.04.2017) “Kazakistan’ın Ulusal Kimliği ve Latin Alfabesi”,
<https://www.ankasam.org/kazakistanin-ulusal-kimligi-ve-latin-alfabesi/>, erişim tarihi: 09.10.2019.

AMETBEK, D. (12.11.2018) “Nazarbayev’in Dinler Kongresi Girişiminin Tarihsel Derinliği”,
<https://ankasam.org/nazarbayevin-dinler-kongresi-girisiminin-tarihsel-derinligi/> (Erişim tarihi: 23.07.2020).

ARKONAÇ, S. **Sosyal Psikoloji**,
http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/sosyalhizmetler_ao/sosyalpsiko.pdf, erişim tarihi: 09.04.2020.

- ASILBEK, M. (2018) “Qazaqtar Qalay köbeydi?”, <https://abai.kz/post/15591>, (12.06.2018), erişim tarihi: 24.11.2018.
- ASILHANOVA, D. K. (2015) “Status Gosudartstvennovo Yazıka”, <https://www.applied-research.ru/ru/article/view?id=5817> , erişim tarihi: 27.11.2017.
- AŞİM, A.M. (2010) “Qazaqstan Respublikasındağı Buqaralıq Akparat Kukıgı”, KazNu habarşısı, <https://articlekz.com/kk/article/17057>, erişim tarihi:13.10.2019.
- AUELBEKOV, S. (25.02.2015) “Vıbiral li Kazahskiy narod sebe hanov?”, Central Asia Monitor, <https://camonitor.kz/15348-vybiral-li-kazahskiy-narod-svoih-hanov.html>, erişim tarihi:07.12.2017.
- AYTBAYEV, Ö. (2017) “Ult Madeniyetiniñ Hantaniri”, **Ahmet Baytursınulı murası: zertteuv, jüyelev jäne nasihattauv**, Eltanım baspası, Almatı.
- AYTJANOVA, B. 30.04.2015 “2015 Jılğı Qazaqstan Prezidentiniñ Saylawı: Hronologiya”, <https://strategy2050.kz/news/21044/>, erişim tarihi:10.06.2020.
- AYSAROV, D. (01.01.2020) “Oppozitsionov, kotorovo nevozmojno kupit” Kakım mı zapomnim Serikbolsına Abdıl’dına”, <https://informburo.kz/stati/oppozicioner-kotorogo-nevozmozno-kupit-kakim-my-zapomnim-serikbolsyna-abdildina.html>, erişim tarihi: 08.06.2020.
- AYMANOV, B. (03.09.2013) “Türkistan avtonomiyası 64 kün ömür sürgen bul memleket tuwralı ne bilemiz?”, <https://e-history.kz/kz/news/show/2299/>, erişim tarihi: 22.06.2022.
- BBC News, (16.01.2012) “OBSE: vıborı v Kazahstane daleki ot demokratiı”, https://www.bbc.com/russian/international/2012/01/120116_kazakhstan_elections_osce, erişim tarihi: 27.12.2018.
- BAPİ, E. (2018) “V aprele 2018 proeky “Dat”- 20 let”, 10. 10. 2018, www.dat.org.kz , erişim tarihi: 22.06.2018.

- BAYANDINA, S.J. (2014) “Yazıkovaya Stiatsiya v Respublike Kazahstan” Nauçnyy Jurnal Mejdunarodnyy Jurnal Prikladnyh Fundamentalnyh İsledovanny, No:9, Çast’ 1, <https://www.applied-research.ru/ru/article/view?id=5817>, erişim tarihi 27.11.2017.
- BAYMOLDA, D. (30.04.2005) “Kazakstanda Nağız Aq Jol Partiyası Kurıldı”, <https://www.azattyq.org/a/1158314.html>, erişim tarihi:24.02.2018.
- BEYSENBAYEV, O. (11.12.2018) “Qazaqstandağı Bilim jüyesiniñ Damuw dengeyi”, <https://strategy2050.kz/news/52406/>, erişim tarihi: 20.09.2021.
- BORBASOV, S. (28.10.2013) “President jäne memlekettik til”, <http://anatili.kazgazeta.kz/news/17092> , erişim tarihi: 27.06.2019.
- BÜLBÜL, M. (2008) “Kazakistan Cumhuriyetinde Yürütme ve Yasama Fonksiyonu”, http://www.yasader.org/web/yasama_dergisi/2008/sayi8/kazakistan_cumhuriyeti_nde.pdf , erişim tarihi 17.10.2017.
- BIJANOV, A.S. (30.11.2018) “Mänğilik El ideyasının tarihi negizderi”, <https://e-history.kz/kz/history-of-kazakhstan/show/8916/>, erişim tarihi:30.05.2022.
- ERKİMBAY, A. (11. 07. 2011) “Qazaq baspasöziniñ bolaşağı-jaña media”, www.abai.kz, erişim tarihi: 27.02.2018.
- HASAN, S. (05.08.2016) “Qazaqtın alğaşkı jurnalist kızdary” https://www.inform.kz/kz/kazaktyn-algashky-zhurnalist-kyzdary_a2933611, erişim tarihi: 22.06.2019.
- İNCEOĞLU, Y. (28.10.2006) “Medya-İktidar İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi” m.bianet.org mu?” <https://bianet.org/bianet/medya/86980-medya-iktidar-iliskilerinin-tarihsel-gelisimi>, erişim tarihi 24.05.2018.

- İSİNA, A. (2006) “Kazakistan ve ABD Arasındaki Stratejik Diyalog” (18.10.2006)
http://www.tasam.org/trTR/Icerik/437/kazakistan_ve_abd_arasindaki_stratejik_diyalog, erişim tarihi: 27.11.2017.
- İSİNA, A. (31.08. 2007) “Kazakistan’da Parlamento Seçimleri” Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM), http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/670/kazakistanda_parlamento_secimleri, erişim tarihi: 27.11.2017.
- JAKIYANOV, G. (2006) “Vıstupleniye Galımjana Jakıyanova na respublikanskom sobranıy dvijeniya “za spravedlivıy Kazakstan” 28 Marta 2006 g.
<https://zonakz.net/2006/03/30/>, erişim tarihi: 12.10.2018.
- JENİSKIZI, A. (09.03.2005) “Ädaletti Qazaqstan üşin qoğamdıq kozğalısqı kuruldı”,
<https://www.azattyq.org/a/1157480.html>, erişim tarihi: 22.02.2020
- JENİSKIZI, A. (27.01.2006) “Nağız Aqjol partıyasınıñ tirkeüwden öte almay otırğanına baylanıstı bir katar parlament deputattarı men koğam kayretkerleri Kazastannıñ prezidentine undeüw jasadı”, <https://www.azattyq.org/a/1162968.html>, erişim tarihi: 28.06.2020)
- JUNUSOVA, J. (05.05.2013) “Paradoks Svobodnoy Press”, www.insiderman.kz, erişim tarihi: 15.09.2019.
- JUMABEKOV, O. (01.12.2012) “Tunğış Prezident Saylawı Kazakstannıñ täwelsizdigin Tezdetken aytulı okığa boldı” <https://alashainasy.kz/person/tungyish-prezident-saylauyi-kazakstannyin-tauelszdggn-tezdetken-aytulyi-okiga-38781/>, erişim tarihi: 16.11.2021).
- JUMAGULOV, B. (15.12.2019) “Sapalı Bilim berüvdin Kazakstandıq modeli”,
<https://bilimdinews.kz/?p=79745>, erişim tarihi: 20.09.2021.
- Jurnal Prikladnıh Fundamental’nıh İssledovanniy, No:9, Çast’ 1. <https://www.applied-research.ru/ru/article/view?id=5817>, erişim tarihi: 27.11.2017.

KALIKOVA, M. (06.12.2017) “Qazaqstan bilim indeksi boyınsha 35-orında”, Tengrinews, https://kaz.tengrinews.kz/kazakhstan_news/kazakhstan-blm-indeks-boyynsha-35-orynda-285409/, erişim tarihi: 19.09.2021.

KALMIRZAYEV, A. (16.12.2005) “Jenistin iyesi, bukil Qazaqstan halqı”, *Egemen Qazaqstan*

KAMZABEKULI, D. (12.11.2020) “Til! dep oyanganda”, <https://anatili.kazgazeta.kz/news/58632>, erişim tarihi: 13. 12.2020.

KARA, A. (2012) “Stalin Döneminde Kolektifleştirme Siyaseti ve Açlık Dönemi”, <https://www.abdulvahapkara.com/stalin-doeneminde-kazakistanda-kolektifletirme-siyaseti-ve-aclik-felaketi/>, erişim tarihi: 15.09.2019.

KARIBAYEV, B. (26.03.2021) “Qazaq Handıgyn kimder baskardı?”, **Egemen Qazaqstan**, <https://egemen.kz/article/269646-qazaq-khandyghyn-kimder-basqardy>, erişim tarihi: 26.03.2021.

KARİGULOVA, S.S. (10.12.2018) “Täwelsiz Qazaqstan Respublikasınıñ damuw tarihi”, https://ehistory.kz/kz/contents/view/tauelsiz_kazakistan_respublikasinin_damu_tarihi

KARİN, E. (22.03.2019) “Nursultan Nazarbayevta qanday mertebe men okilettik saktaladı”, https://www.inform.kz/kz/erlan-karin-nursultan-nazarbaevta-kanday-martebe-men-okilettik-saktalady_a3509221, erişim tarihi: 01.04.2019.

KEBEKBAY, S. (14.12.2014) “Partiya Quruğa Qanşa Qarajat Qajet?”, <http://alashainasy.kz/politic/partiya-kuruga-kansha-karajat-kajet-59162/>, erişim tarihi: 18.10.2017.

KOSANOV, A. (06.05.2018) “Uroki Kazahskogo ili razmıshleniya o novom kaçestvo kazahstonskoy oppozitsii”, <https://janaforum.republican/>, erişim tarihi: 11.02.2019.

- KOSEN OV, A. (20.12. 2013) “Rahat Aliyev zakazal ubıystvo Altınbeka Sarsenbayeva”, https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/rahat-aliev-zakazal-ubiystvo-altynbeka-sarsenbaeva-247547/, erişim tarihi: 14.05.2020.
- KOVALSKAYA, S. (2014) “Jumabayev Mağjan”, http://alash.semeylib.kz/?page_id=175, erişim tarihi: 11.10.2019.
- KOZGAMBAYEVA, G. B. (2016) “Almatı kalası men onıñ tarihi” Mädeni eskertişteri elektronnyı nauçnyı jurnal “edu.e-history.kz”, No 1(5), 2016, <https://edu.e-history.kz/ru/archive> , erişim tarihi: 09.06.2019.
- KOZGAMBAYEVA, G.B., BEYSEGÜLOVA, A.K. (2022), <https://edu.e-history.kz/en/publications/view/569>, erişim tarihi: 20.05.2022).
- KUVANTAYULI, N. (2013) Alaş Orda Baspasözi Jäne Jusipbek Aytmavıtulı, Altay Press, Öskemen, <http://kazneb.kz/bookView/view/?brId=1164739&lang=kk>, erişim tarihi: 27.07.2019.
- LİLLİS, J (06.06.2006) Authorities in Kazakhstan Tighten Pressure on Political Opponents”, <https://eurasianet.org/authorities-in-kazakhstan-tighten-pressure-on-political-opponents>, erişim tarihi: 07.12.2018.
- LİLLİS, J. (26.02.2007) “Kazakhstan Plans Political Reform” <https://eurasianet.org/kazakhstan-plans-political-reform> , erişim tarihi: 07.12.2018.
- LİLLİS, J. (24.05.2018) “Is Kazakhstan’s political opposition creeping back?”, <https://eurasianet.org/is-kazakhstans-political-opposition-creeping-back>, erişim tarihi: 15.12.2018.
- LİLLİS, J. (2011) “Democracy, Kazakh Style”, 5 July 2011, <http://www.eurasianet.org/node/63797> , erişim tarihi 30.11.2017.

MAMAY, J. (Tarihsiz) <https://pana-defenders.info/person/mamai-zhanbolat/>, erişim tarihi: 20.05.2019.

MAMETKAZIULI, K. (08.04.2011) “Elbası prezidenttik qızmetine resmi türde kirisip, Mäjilis Mäsimovke senim bildirdi”, https://www.inform.kz/kz/elbasy-prezidenttik-kyzmetine-resmi-turde-kirisip-mazhilis-masimovke-senim-bildirdi_a2368745, erişim tarihi: 17.02.2020.

MOMİNKULOV, C. (04.02.2012) “2012 Kazakistan Parlamentosu Seçim Sonuçlarının Siyasi Analizi”, <https://orsam.org.tr/tr/2012-kazakistan-parlamento-secim-sonuclarinin-siyasi-analizi/>, erişim tarihi: 18.02.2018.

MAMAŞULI, A. (17.06.2011) “Az i Ya’dan Nur i Yaga” https://www.azattyq.org/a/kazakhstan_olzhas_suleimenov_75/24238033.html, erişim tarihi: 01.04. 2018.

MAMUŞULI, A. (18.03.2011) Azattık Radiosı “90 let gazeti “Jas Alas”, https://rus.azattyq.org/a/zhas_alash_altynbek_sarsenbaev/2341949.html, erişim tarihi:27.06.2019.

MAMUŞULI, A. (22.02.2016) “Jarmahan Tuyakbay. Lider “edinstvennoy oppozitsionnoy partii”, <https://rus.azattyq.org/a/zharmakan-tuyakbay-osdp/27561918.html>, erişim tarihi:06.06.2020.

MAMUŞULI, A. (17.04.2019) “Alğaşkı jäne songı demokratiyalıq saylaw”, <https://www.azattyq.org/a/kazakhstan-first-election-in-kazakh-history/29885713.html>, erişim tarihi: 10.09.2020.

MASANOV, N. (15.03.2017) “On clans and goverment bureaucracy”, Kazakhstan 2.0 The expert Communication Channel of Central Asia Region”, https://kz.expert/en/news/analitika/669_on_clans_and_government_bureaucracy, erişim tarihi: 25.07.2021.

- MOROZOV, A.A. “Razvitiye SMI respubliki Kazahstan za godı nezavisimosti: osnovniye etapy i sovremennyye sostoyaniye”,
<http://kisi.kz/ru/categories/politicheskaya-modernizaciya/posts/razvitie-smi-respubliki-kazahstan-za-gody-nezavisimosti>, erişim tarihi: 26.12.2018.
- MUKANOV, K. (21.02.2018) “Qazaq gazeti jäne onıñ tilşileri”,
<http://anatili.kazgazeta.kz/news/46825>, erişim tarihi 21.06.2019.
- MUSIROVA, T. K. (17.02.2015) “Mels Elevsizov v tretiy raz vıstavit svoyu kandidaturu naprezidentskihvyborah”,[https://vlast.kz/politika/mjels eleusizov v tretij raz v ystavit svoju kandidaturu na prezidentskih vyborah-9690.html](https://vlast.kz/politika/mjels_eleusizov_v_tretij_raz_v_ystavit_svoju_kandidaturu_na_prezidentskih_vyborah-9690.html), erişim tarihi: 05.12.2018.
- MUTLU, G. (02.03.2021) “Kazakistan AGİT Dönem Başkanlığının Üzerinden On yıl” Türpav Milli Politikalar Enstitüsü, <https://www.turpav.org/milli-politikalar-enstitusu/dis-politika/kazakistan-in-agit-donem-baskanligi-nin-uzerinden-on-yil.html>, erişim tarihi: 03.03.2021.
- NARIMBAY, E. (22.03.2019) “Qazaqstanda endi eki prem’er-ministr bar”,
<https://zhasalash.kz/26818/>, erişim tarihi: 24.04.2020.
- NALÇAOĞLU, N. T. (tarihsiz) Kitle İletişim Kuramları, Radyo, Televizyon, Sinema, İstanbul Üniversitesi, Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, Ders Notları,
[http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/radyotelevizyonsinema ue/kitleiletisimkuramlari.pdf](http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/radyotelevizyonsinema_ue/kitleiletisimkuramlari.pdf), erişim tarihi: 21.06.2021.
- NURIMBETOVA, G. (16.06.2011) “Täwelsiz Qazaqstan: partiyalıq jüyedegi özgerister”,
<http://kisi.kz/kk/categories/sayasi-modernizaciya/posts/tauelsiz-kazakistan-partiialyk-zhuyedegi-ozgerister>, erişim tarihi: 19.02.2018.

- NURKASENULI, K. (15.09.2016) “Dariga Nazarbayeva’nın sayasi mansabı”, https://www.azattyq.org/a/kazakhstan_presidents_daughter_dariga_nazarbayeva/27989212.html , erişim tarihi: 17.05.2020.
- NORDQUIST, R. (06.02.2020) “An Introduction to Rhetorical Question”, <https://www.thoughtco.com/rhetorical-question-grammar-1692060>, erişim tarihi: 15. 07.2020.
- OĞAN, S. (17.01.2012) “Kazakistan’da Seçimler ve Demokratikleşme Süreci”, <https://www.turksam.org/detay/40757-kazakistanda-secimler-ve-demokratiklesme-sureci>, erişim tarihi: 27.12.2018.
- ORISBAYEV, J. (17.08.2021) Eurasianet, “Yazıkovaya Politsiya” v Kazahstana provotiruet rossiyskikh politikov, Orisbayev, 17.08.2021, <https://www.youtube.com/channel/UC7h378qaxbVzmfj3X8Fb7Iw>, erişim tarihi: 17.08.2021.
- OLCOTT, M. B. (2005) Central Asia’s Second Change, Washington, D.C. s.272; “Partiya Asar prinyala reşeniye o sliyanii s partiei otan”, <https://zonakz.net/2006/07/04> erişim tarihi: 23.02.2018.
- OSAVOLUK, A. SAVÇENKO, I. SAVÇENKO, K. (29.01.2016) “İstoriya Oppozitsionnogo dvizheniya Demokrati.eskiy vibor Kazahstana”, <https://ru.odfoundation.eu/a/7249,istoriya-oppozicionnogo-dvizheniya-demokrati.eskiy-vybor-kazahstana/>, erişim tarihi: 15.12.2018.
- PAMİR, DIETRICH, A., Language Policy and the Status of Russian in the Soviet Union and the Successor States outside the Russian Federation, ASEES, c.XIX/I-II, yıl:2005, 01 Aralık 2015, <http://miskinhill.com.au/journals/asees/19:1-2/language-policy-status-of-russian.pdf>, s. 1-3, erişim tarihi: 28.04.2018.

PERNEBEKKIZI, A. (2016) “Qazaqstan jäne Resey Zañdamalarındagı Aqparattıq qavıpsızdıq Mäselesi”,

<http://repository.enu.kz:8080/handle/data/13122?show=full>.

PODOPRİĞORA, R. (1999) “Religion in Kazakkhstan: A Generel View” international Churc-state Symposium issue 2, International Churc State, ,
http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/byulr1999&div=20&g_sent=1&casa_token=&collection=journals#, erişim tarihi: 07.05.2018.

RAHIMJANOV, A. (27.11.2019) “Biregey birlikke bostağan köşbaşşı nemese “Nazarbayev modeli”, <https://egemen.kz/article/214353-biregey-%E2%80%93-birlikke-bastaghan-koshbasshy-nemese-nazarbaev-modeli>, erişim tarihi: 11.07.2020.

PRİNCE, T., GİZİTDİNOV, N. (05.12.2005) “Kazahstan’s Nazarbayev Wins Re-election With 91% of Vote”,
https://web.archive.org/web/20101202133917/http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=newsarchive&sid=a2ml5vt5j2_M&refer=top_world_news, erişim tarihi: 30.06.2020.

RAKHİMBEK, (25.05.2018), <https://janaforum.republican/statement-on-creation-of-the-jana-qazaqstan-forum/>, erişim tarihi: 16.12.2018.

JUMALI, R. (07.07.2016) “Prejde chem prodvigat’ tröh’yazıçie, samo pravitel’sstvo doljno zagovorit’ hotya bı po-kazahskıy”, <https://zonakz.net/2016/07/07/prezhde-chem-prodvigat-trjokhjazychie-samo-pravitelstvo-dolzno-zagovorit-khotja-by-po-kazakhski/>, erişim tarihi: 05.12.2018)

SAGIKIZI, A. (10.05.2017) “Qazaq Halqınıñ XX Ğasır basındağı demokrat jazuwşılardı”,
<https://www.qazaquni.kz/2017/05/10/69109.html>, erişim tarihi: 23.06.2019.

SAPARBEKULY, A. (06.07.2020) “Kazakistan’ın atılımı: Nazarbayev’in ülke tarihindeki rolü”, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/kazakistan-in-atilimi-nazarbayev-in-ulke-tarihindeki-rolu/1901046> , erişim tarihi: 10.07.2020.

SAPERBEKULY, A. (28.08.2019) “29 Ağustos Nükleer Silahların Test Edilmesiyle Mücadele Günü”, <https://ankasam.org/29-agustos-nukleer-silahlarin-test-edilmesiyle-mucadele-gunu/> , erişim tarihi: 29.08.2020.

SAROPOVA, A. (24.04.2017) “Jer Mitingine bir jıl: bul qalay boldı”, <https://azh.kz/kz/news/view/26456>, erişim tarihi:17.12.2018.

SHLAPENTOKH, D. (2016) “Kazakhstan’s History as a Geopolitical Battlefield” 27 May 2016, www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13365-kazakhstans-history-as-a-geopolitical-battlefield.html, erişim tarihi: 25.11.2017.

SULTANMURATOV, N. (2013) “Qazaqstandaǵı Demografiyalıq Ahval”, 22.05.2013, <http://www.sarap.kz/index.php/kz/news/116-2013-05-22-05-31-44.html> erişim tarihi: 08.07.2019.

SÜLEYMANOV, A. (17.11.2021) “Narıqtıq kátınastarga kóshüw”, <https://e-history.kz/kz/news/show/33214/>, erişim tarihi: 18.11.2021.

SÜLEYMENOV, A. (Tarihsiz) “Oppozitsionniye Dvijeniya Kazahstana V Postnazarbaevskiy period” tssentralnaya Aziya V Global’nom Mire,69-80, https://www.imemo.ru/files/File/magazines/rossia_i_novay/2020_02/11.Suleymenov.pdf.

Şugıla Jambıl Audandık Gazeti, 17.02.2016, <http://old.baq.kz/storage/89/89cfbb6867f8d07243c83f675ba1052a.pdf>, erişim tarihi: 20.05.2020.

ŞAMAHAYULI, K. “Biylikke ıqpalı bar baspasöz gana tawelsiz” <http://abai.kz/post/8325> erişim tarihi: 03.03.2011.

- TAVKELOVA, N. B. (2012) “Bukaralıq akparat kuraldarı azamattıq koǵamdı kalıptastuwsı faktör retinde”, <https://dspace.enu.kz/handle/data/3570>, erişim tarihi: 05.11.2019.
- TAVEKELOVA, N. B. (2010) “Desturlı Qazaq qogamındaǵı halıq biyliginiń mańızı men rolı”, **KazNu Habarshısı**, Almatı, <https://articlekz.com/kk/article/17056>, erişim tarihi: 10.07.2019.
- TOGIZBAYEV, K. (29.06.2014) “Belsendiler jekeşelendirüwge karsı”, https://www.azattyq.org/a/kazakhstan_ngo_campaign_against_privatization/25438870.html, erişim tarihi: 28.05.2022.
- TOGIZBAYEV, K. (11.02.2016) “Ubiystvo Altınbeka Sarsenbayeva: desyat’ let sporov” Azattık Radiosı, <https://rus.azattyq.org/a/altynbek-sarsenbayev-ubiystvo-10-let/27543406.html> , erişim tarihi: 24.04.2020.
- TOGIZBAYEV, K. (03.01.2020) “Printsıpal’nyı politik i popyadoçnyı çelovek protşaniye s Serikbolsinom Abdildinım”, <https://rus.azattyq.org/a/kazakhstan-almaty-serikbolsyn-abdildin-funeral/30358368.html>, erişim tarihi: 04.01.2020)
- TOGIZBAYEV, K. (10.01.2019) “Nazarbayev 20 jıl burın qalay qayta saylandı?”, <https://www.azattyq.org/a/kazakhstan-history-nazarbayev-first-election/29700711.html> , erişim tarihi: 01.10.2020.
- TOLISBAYEV, B. (13.11.2014), https://el.kz/news/archive/n-rly_zhol_-_put_v_budushchee/ “Nurlu Jol- put’ v buduşee”, erişim tarihi: 09.02.2021.
- TUKEEVA, J. (12.07.2013) “Perehod Kazahskogo Yazık ana latinitsu za i parotiv” <https://arvedi.kz/main/perekhod-kazahskogo-yazyka-na-latinitsu-za-i-protiv.html>, erişim tarihi: 02.05.2018.
- TUMENBAYEVA, M. (17.05.2017) “Üş tugırly til-ult bolaşagı”, <http://anatili.kazgazeta.kz/news/42971>, erişim tarihi: 27.06.2019.

- TURGINKULOV, K. (28.11.2012) “Jeltoksan- eldiktin eren beleşı”, *Egemen Qazaqstan*.
- WILSHINE, D. (2007) “Observation of the extraordinary parliamentary elections of Kazakhstan” (18 Agust 2007) Strasbourg: Council of Europe, <https://www.refworld.org/docid/4701f02e2.html>, erişim tarihi: 03.08.2021.
- GULSARATURABAYEVA, 08.04.2016, “Qazaq tilindegi Jaña media”, 08.04.2016, <https://gulsaraturabaeva.wordpress.com/2016/04/08/%D2%9B%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D2%9B-%D1%82%D1%96%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%B3%D1%96-%D0%B6%D0%B0%D2%A3%D0%B0-%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D0%B0/>, erişim tarihi: 15.09.2019.
- QUANYSH, B. (15.06.2014), “Galımjan Jakıyanov Magıstr Atandı”, <http://www.qamshy.kz/article/ghalimzhan-zhaqyyanov-magyst-atandi.html>, erişim tarihi: 15.12.2018.
- Yazarsız (01.07.2015) “JASAMPAZ Nursultan Nazarbayev: Reseyden Közkaras” Kitabı Jarık kördi”, <https://e-history.kz/kz/publications/view/1245>, erişim tarihi: 27.04.2020.
- Yazarsız, <http://serke.org/news/%C2%ABkazak-gazet%D1%96%C2%BB-zhene-%C2%ABserke%C2%BB-%E2%80%93kazaktyn-tungysh-teuels%D1%96-zbaspas%D3%A9z%D1%96>, erişim tarihi: 05.05.2019.
- Yazarsız (2013) “Qazaqstan Respublikasınıñ älawmettiq-ekonomikalıq damuwı”, (<https://e-history.kz/kz/contents/view/1061>), erişim tarihi: 11.11.2017.
- Yazarsız, “19-20 ğasırdagı Qazaqstan baspasözi”, <https://kitaphana.kz/refkaz/232-zhurnalistika/2512-19-20gasirdagi-kazakistan-baspasozi.html>, erişim tarihi: 20.05.2019.

Yazarsız, “Nevada-Semey Kozğalı”, https://semeylib.kz/?page_id=3351, erişim tarihi: 01.04.2018.

Yazarsız, <http://ksrk.gov.kz/index.php/kk/solutions/kazakistan-respublikasy-konstituciyasynyn-41-babynyn-3-1-tarmagyn-resmi-tusindir-turaly>, yayın tarihi yok, erişim tarihi: 25.05.2020.

Yazarsız, https://www.inform.kz/kz/kazakstandy-uly-dala-eli-deu-halyktyk-atau-boluy-kerek-n-nazarbaev_a2817589, erişim tarihi: 30.05.2022.

Yazarsız, (26.02.2016) “Nevada-Semey” Äkikat pen Lakap”, <https://qazaqadebieti.kz/4302/nevada-semej-a-i-at-pen-la-ap>, erişim tarihi: 01.04.2018.

Yazarsız,(29.02.2012),“Kazakistan’da Muhalefet ve Demokrasi”, <http://www.uzxalgharakati.com/tr/arsivler/150> , erişim tarihi: 24.04.2020.

ALJAZEERA TURK (17.01.2012) “Kazakistan’da Seçim Protestosu”, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/kazakistanda-secim-protestosu>, erişim tarihi: 25.12.2018.

“Akimat Nur-Sultan ofitsial’nyı İnternet-resurs akimata goroda Nur-Sultan”, https://astana.gov.kz/ru/news/pochetnye_grazhdane/59, erişim tarihi: 21.11.2019.

Azattık Radiosı (25.01.2015) “Tamara Kalejevamen onlayn- konferentsiya”, https://www.azattyq.org/a/kazakhstan_online_conference_tamara_kaleeva/26804112.html/, erişim tarihi: 15.12.2019.

Azattık Radiosı (16.04.2015) “Prezidenttikke Kandidat Abilgazı Kusayinovka saual”, https://www.azattyq.org/a/kazakhstan_early_presidential_election_candidate_abylgazy_kusainov/26958642.html , erişim tarihi:13.06.2020.

Azattık Radiosı (20.04.2015) “Prezidenttikke Kandidat Turgyn Sızdıkovka saual”,
https://www.azattyq.org/a/kazakhstan_presidential_election_candidate_turgyn_sydykov/26967857.html, erişim tarihi: 13.06.2020.

Azattık Radiosı (16.11.2019) “Jana Özen oqıǵasınan hronikası”,
<https://www.azattyq.org/a/kazakhstan-zhanaozen-2011/30328496.html>, erişim tarihi: 11.11.2021.

Azattık Radiosı (tarihsiz) “Qazaqsandagı Prezident Saylawı hronikası”,
<https://www.azattyq.org/a/kazakhstan-election/29898554.html>, erişim tarihi: 30.06.2020.

Azattık Radiosı, 19.03.2019 “Nazarbayev prezidenttikten ketse de, sayasattan ketpeydi”,
https://www.azattyq.org/a/kazakhstan_experts_about_nazarbayev_resignation/29830301.html erişim tarihi: 19.04.2020.

“Azat Kozǵalısqayta jandanbak” (16.06.2019) <https://adyrna.kz/post/18508>, erişim tarihi: 20.06.2019.

“Attacks on the Press 2002: Kazakhstan” (31.03.2002), <https://cpj.org/2003/03/attacks-on-the-press-2002-kazakhstan/>, erişim tarihi: 09.10.2019.

“Central Intelligence Agency” <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kz.html>, erişim tarihi: 20.12.2018.

Fergana.Ru (25.04.2007) “Jarmahan Tuyakbay: sleduyuşıy prezident Kazahstana uje ne budet imet’ nıneşnih polnomoçiy”, <https://www.fergananews.com/articles/5086>, erişim tarihi: 05.06.2020.

“Darıǵa Nazarbayeva memleketteki ekinşitulǵaga aynaldı” (20.03.2019),
<https://www.azattyq.org/a/kazakhstan-dariga-nazarbaeva-became-the-chairman-of-senate/29831813.html>, erişim tarihi: 22.03.2019.

- “Birneşe kalada köşelerge Nazarbaevtiñ atı berildi” (20.03.2019),
<https://www.azattyq.org/a/29832283.html>, erişim tarihi: 23.03.2019.
- “Birlik siyasi partiyası atauvın özgeriti” (05.11.2020), https://lenta.inform.kz/kz/birlik-sayasi-partiyyasy-atauyn-ozgeriti_a3715171, erişim tarihi: 10.12.2020.
- “Dala konıravı, stepnoy kolokol” (Red. İ.A. Pavlova), http://altinsarin-cbs.ucoz.com/stepnoj_kolokol.pdf, erişim tarihi: 17.02.2020.
- “Doktrina Natsional’novo edinstva Kazahstana”,
https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30501158, erişim tarihi: 10.02.2021.
- “Dini senim bostandığı jäne dini birlestikter tuwralı” (10.11.2011),
https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z920004000_, erişim tarihi: 07.05.2018.
- www.dat.org.kz (20.07.2017) “Kazahstanskiye gazeti nahodyatsaiya pd ugrozoy”,
<https://datnews.info/kazahstanskije-gazetyi-nahodyatsya-pod-ugrozoy/>, erişim tarihi: 09.10.2019.
- The World Fatcbook, Central Asia: Kazakhstan,
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kz.html>)
erişim tarihi: 20.12.2018.
- “2005 jılğı 4 jeltoksanğa habarlangan QR Prezidenti saylawının kortındıları tuwralı”
07.12.2005,https://www.election.gov.kz/kaz/news/messages/index.php?ID=643&sphrase_id=24078, erişim tarihi: 03.05.2020.
- “QR memleket başsisiniñ Qazaqstan halkına arnaw undeyi” (video,19.03.2019)
<https://kaztrk.kz/>, erişim tarihi: 24.03.2019.
- “QR Ulttıq muzeyindegi Qazaq handığı дәvirine arnalgan eskpozitsiya”,
<http://kazmuseum.kz/ekspozitsiya/item/532-kr-lttyk-muzejindegi-kazak-khandy-y-daurine-arnal-an-ekspozitsiya-foto>, erişim tarihi: 07.10.2019.

“Kazakhstan: etnicheskaya situatsiya i klany” (04.04.2013),
<https://bsblog.info/etnicheskaya-situaciya-i-klany/> , erişim tarihi: 01.06.2020.

Qazaqstan Respublikası Prezidentiniñ Resmi Saytı,
<https://www.akorda.kz/kz/events/kazakstan-respublikasy-prezidenttisine-umitker-bolgan-erasyl-ebilkasymov-pen-mels-eleusizov-memleket-basshysy-nursultan-nazarbaevty-shubesiz-zhenisimen-kuttyktady> (05.12.2005), erişim tarihi: 26.06.2020.

“Qazaq elibyni Latin grafikasına keşirüv tuwralı”,
http://www.akorda.kz/kz/legal_acts/kazak-tili-alipbiin-kirillicadan-latyn-grafikasyna-koshiru-turaly, erişim tarihi: 20.05.2018.

“Kazakhstan”,<https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2017/kazakhstan>, erişim tarihi: 05.11.2019.

Kazmuseum.kz, <http://kazmuseum.kz/aza-stan-muzejleri/item/2082-ly-dala-eli-ortaly-y-t-rkistanny-maktanyshy>, erişim tarihi: 12.08.2021.

“Qazaqstan Respublikasınıñ Konstitutsiyası”,
http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_#z2, erişim tarihi: 17.12.2018.

“Qazaqstannıñ 2030 Jılğa Deyingi Damuw Strategiyasın Odan äri iske Asıru Jönindegi Şaralar Tuwralı”, <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U010000735>, erişim tarihi: 01.02.2018.

“Qazaqstan-2050 Strategiyası Qalıptasqan Memlekettiñ Jaña Sayasi Bağıtı”,
<http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1200002050> , erişim tarihi: 27.02.2018.

“Qazaqstan Respublikasında bilim beruwdi jäne gılımdı damıtuwdın 2020-2025 jıldarğa arналған мемлекеттік бағдарламасын бекітүv tuwralı”,
<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000988>, erişim tarihi: 20.09.2021

“Qazaq Halkı Şıguvınıñ Antropologiyalıq Aspektisi” (04.09.2013), <http://e-history.kz/kz/contents/view/1128> , erişim tarihi: 08.11.2017.

“Kazakh President Nazarbaev Abruptly Resigns, But Will Retain Key Roles” (20.03.2019), <https://www.rferl.org/a/kazakh-president-nursultan-nazarbaev-says-he-is-resigning-/29830123.html>, erişim tarihi: 20.03.2019.

“Qazaqstan Respublikasınıñ Prezidenti N. A. Nazarbayevtiñ Qazaq halkına joldavı 2012 jılǵı 14 jeltoksan”,
https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/kazakstan-respublikasynyn-prezidenti-nenazarbaevtyn-kazakstan-halkyna-zholdauy-2012-zhylgy-14-zheltoksan, erişim tarihi: 11.11.2017.

“Kazakistan’da Seçim Protestosu” (17.01.2012),
<http://www.aljazeera.com.tr/haber/kazakistanda-secim-protestosu>, erişim tarihi: 21.11.2017.

“Kazakh journalism badly hit by media law amendments” (29.12.2017),
<https://rsf.org/en/news/kazakh-journalism-badly-hit-media-law-amendments>,
erişim tarihi: 19.16.2018.

“Qazaqstan Respublikası prezidentiniñ Kazakstannıñ 2030 jılǵa deyingi damuw strategiyasın odan äri iske asıruv Jönindegi şaralar tuwralı” (04.12.2001),
<http://adilet.zan.kz/kaz/docs/T010000735> , erişim tarihi: 11.11.2017.

“Qazaqstan Respublikası Strategiyalıq Josparlav jäne Reformalar agenigi Ulttıq statika burosı”, <https://stat.gov.kz/> , erişim tarihi: 15.07.2019.

“Qazaqstan Respublikasınıñ 2009 jılǵı ulttıq halıq sanagınıñ korıtındıları” (2011)
Old.stat.gov.kz, erişim tarihi: 16.04.2020.

“Qazaqstanda Ukimetti jasaktauvda parlamenttiñ toli küşeytilei -Nazarbayev”
(25.01.2017) https://www.inform.kz/kz/kazakstanda-ukimetti-zhasaktauda-parlamenttin-rol-i-kusheytilei-nazarbaev_a2992763 , erişim tarihi: 20.02.2018.

“Qazaqstan Respublikasınıñ 2000 jılǵı 20 şildedegi N 83-11 Konstitutsiyalıq zañı”,
https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z0000000083_/z0000083_.htm, erişim tarihi:
07.03.2018.

“Kazakhstan Literacy Rate 1989-2021”,
<https://www.macrotrends.net/countries/KAZ/kazakhstan/literacy-rate>, erişim
tarihi: 20.09.2021.

“Qazaqstan Respublikasınıñ Prezidenti N. Ä. Nazarbayevtiñ Qazaqstan 2050 Strategiyası
Qalıptasqan Memlekettiñ jaña sayasi baǵıtı attı Qazaqstan halqına Joldavı”
(14.12.2012)
https://www.akorda.kz/kz/events/astana_kazakhstan/participation_in_events/kazakhstan-respublikasynyn-prezidenti-elbasy-nenazarbaevtyn-kazakstan-2050-strategiyasy-kalyptaskan-memlekettin-zhana-sayasi-bagyty-atty-kaza, erişim
tarihi: 02.05.2018.

“Qazaqstan Respublikasındaǵı Saylaw Tuwralı”
https://www.akorda.kz/kz/official_documents/constitutional_laws/kazakhstan-respublikasyndagy-sailau-turaly, erişim tarihi: 20.12.2018.

Qazaqstan Respublikası Jogarı Sotı, <https://sud.gov.kz/kaz/content/bukaralyk-akparat-kuraldarynyn-soz-bostandygy-zhne-sot-isin-zhurgizudin-zhariyalygy>, erişim
tarihi: 08.10.2019.

“Qazaqstan Parti Birlik”,
https://www.azattyq.org/a/kazakhstan_party_byrlyk/27572550.html, erişim
tarihi: 15.12.2018.

“Qazaqstan Respublikasınıń Bilim jáne ǵılım Ministirliginiń Til Sayasatı Komiteti”,
<https://www.gov.kz/memleket/entities/language?lang=kk>, erişim tarihi:
09.02.2021.

“Qazaqstan Respublikasınıń din salasındaǵı memlekettik sayasatınıń 2017-2020 jıldarǵa
arnalǵan tuǵırımdamasın bekitüw tuwralı”,
<http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000325>, erişim tarihi: 11.11.2017.

“Qazaqstan Respublikasınıń Prezidenti N. Ä. Nazarbayevtiń Qazaqstan Halqına Joldavı”,
(14.12.2012)
http://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/kazakstan-respublikasynyn-prezidenti-nenazarbaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2012-zhylgy-14-zheltoksan?q=%D2%AF%D1%88%20%D1%82%D1%96%D0%BB,
erişim tarihi: 27.12.2017.

“Qazaqstan Respublikasınıń Prezidenti N.Ä. Nazarbayevtiń Qazaqstan Halqına Joldavı
2005”, http://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/kazakstan-respublikasynyn-prezidenti-nenazarbaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2005-zhylgy16akpan?q=%D0%B1%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%B0%D1%81%D3%A9%D0%B7%20%D0%B1%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%8B%D2%93%D1%8B, erişim tarihi: 20.01.2018.

“Qazaqstan Respublikasınıń Prezidenti N. Ä. Nazarbayevtiń Qazaqstan Halqına Joldavı
2008 Jılǵı 16 Akpan”,
https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/kazakstan-respublikasynyn-prezidenti-nenazarbaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2008-zhylgy-16-akpan, erişim tarihi: 12.06.2020.

“Qazaqstan Komunistik partıyası sayasat sahnasınan ketti” (04.09.2015),
<https://kaz.nur.kz/878874-qazaqstan-komunisttik-partiyyasy-sayas.html>, erişim
tarihi: 01.04.2018.

“Kazakhstan by Bhavna dave”

https://freedomhouse.org/sites/default/files/inline_images/NIT-2011-Kazakhstan.pdf, erişim tarihi 19.02.2018.

Kazakhstan Today (30.01.2008)

https://www.kt.kz/rus/state/glava_gosudarstva_iniciiroval_proekt_intellektualjna_ja_nacija_2020_1153438589.html, erişim tarihi: 28.02.2018.

Kazinform (05.11.2020) “Birlik Sayasi Partiyası atavın özgeriti”,
https://lenta.inform.kz/kz/birlik-sayasi-partiyyasy-atauyn-ozgeriti_a3715171,
erişim tarihi: 10.12.2020.

Kazinform (20.03.2019) “Kasım-Jomart Tokaev Qazaqstan halqına ant berdi”,
https://www.inform.kz/kz/kasym-zhomart-tokaevtyn-kazakistan-halkyna-ant-beru-rasimi-kalay-otip-zhatyr_a3509278 , erişim tarihi: 24.03.2019.

“Kul Muhammed Muhtar Abraroviç” yayın tarihi yok,
http://astana.gov.kz/ru/news/pochetnye_grazhdane/59, erişim tarihi:12.06.2020.

“Konstitutsiya” https://www.akorda.kz/kz/official_documents/constitution, erişim tarihi:
09.06.2019.

“Kukıktık aktiler” (19.06.2018)
https://www.akorda.kz/kz/legal_acts/decrees/kazakistan-respublikasynyn-akimshilik-aumaktyk-kurylysynyn-keibir-maseleleri-turaly?q=, erişim tarihi:
09.06.2019.

İnterfaks-Kazakhstan (15.06.2010) <https://www.caravan.kz/news/osnovnye-polozheniya-obnarodovannykh-zakonov-o-lidere-nacii-273502/> , erişim tarihi: 20.03.2018.

“Kukıktık Aktiler” (23.04.2019) http://www.akorda.kz/ru/legal_acts/decrees/o-pereimenovanii-goroda-astany-stolicy-respubliki-kazakhstan-v-gorod-nur-sultan-stolicu-respubliki-kazakhstan, erişim tarihi: 23.03.2019.

- “Köşpeli qogamniñ biylik tertibindeki ruhani kundılıktar”, (tarihsiz)
<https://pps.kaznu.kz/kz/Main/FileShow2/73724/92/1/93/0//>, erişim tarihi:
10.07.2019.
- “Lider i metsenat demokratiçeskoy oppozitsii Respubliki Kazahstan Muhtar Ablyazov”,
<https://www.ablyazov.org/ru/biografiya/>, erişim tarihi: 15.12.2018.
- “Memleket Başsısınıñ Ult Josparı Qazaqstandık armanga bastaytın jol makalası”
tuwralı”,(06.01.2016),
https://www.akorda.kz/kz/official_documents/constitutional_laws/kazakstan-respublikasynyn-tungyshh-prezidenti-elbasy-turaly, erişim tarihi: 09.02.2021
- “Memleket Başsısınıñ Bolaşaqqa bağdar: ruhani jañğıru attı maqalası” (12.04.2012),
https://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysynyn-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru-atty-makalasy, erişim tarihi:
09.02.2021.
- “Nurlı jol-put v buduşee” (11.11.2014), https://adilet.zan.kz/rus/docs/K14002014_2,
erişim tarihi: 28.02.2018.
- “Nursultan Nazarbayev prezidenttikten ne sebepti ketkenin ayttı” (29.04.2019),
<https://zanmedia.kz/4063/n-rs-ltan-nazarbaev-prezidenttikten-ne-sebepti-ketkenin-ajtty/>, erişim tarihi: 24.04.2020.
- “Nursultan Nazarbayev prodlojil otkrıť muzey Ulı Dala” (21.11.2018),
<https://kapital.kz/gosudarstvo/73872/nursultan-nazarbayev-predlozhil-otkryt-muzey-%D2%B1y-dala.html>, erişim tarihi:02.10.2021.
- URALSKAYA NEDEL'YA (16.05.2017) “Kto vladayet sredstvami massovoy informatsiy Kazahstana?”, <https://www.uralskweek.kz/2017/05/16/kto-vladeet-sredstvami-massovoj-informacii-kazaxstana/> erişim tarihi:29.06.2020.

- “Türkistan Qalasın Türki Äleminiñ Mädeni-ruhani Ortalıǵı Retinde Damıtuw Jönindegi Bas Jospardıñ Tujırımdamasın Maquldav Tuwralı”, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1800000762>, erişim tarihi: 25.06.2019.
- Human Rights Watch, 2004, aprel’, 16:3 (D) <https://www.hrw.org/sites/default/files/reports/kazakhstan0404rus.pdf>, erişim tarihi: 26.11.2017.
- Zakon.kz, <https://www.zakon.kz/223537-utverzhdena-gosudarstvennaja-programma.html>, erişim tarihi: 02.05.2018.
- Zakon.kz, <https://www.zakon.kz/195303-glavnym-redaktorom-kazakhstanskojj.html>, erişim tarihi: 09.10.2019.
- “Bulat Abilov Mukışevıç” (Tarihsiz) https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30106745#pos=1;-16, erişim tarihi: 14.12.2018.
- “91 jıl burın “Qazaqstan Äyelderi” Qogamdıq-sayasi jurnalı şıǵa bastadı” (21.04.2016) <https://qazaqstan.tv/news/108987/>, erişim tarihi: 28.06.2018.
- “Bilim tuwralı Qazaqıstan Respublikası Zañınıñ jobası tuwralı”, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P070000546>, erişim tarihi: 18.09.2021.
- “National unity doctrine”, <https://assembly.kz/en/prochee/national-unity-doctrine>, erişim tarihi: 27.02.2018.
- “O yazıkah v Respublike Kazahstan” (11.07.1997) <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000151>, erişim tarihi: 02.05.2018.
- “Osobennosti Partinyoy Sistemi”, <http://www.hyno.ru/tom2/604.html>, erişim tarihi: 30.10.2019.

“Reporters without Borders”, <https://rsf.org/en/news/main-opposition-media-silenced-space-month>, erişim tarihi: 08.10.2019.

“Joldavlar” <https://www.akorda.kz/kz/addresses?page=3>, erişim tarihi: 25.03.2019.

“Sozdaniye novoy stolitsı” (Tarihsiz) <http://www.tarih-begalinka.kz/ru/history/independent/history/>, erişim tarihi: 20.06.2019.

“Sayasi qızmeti” <https://presidentlibrary.kz/kk/political-activity>, erişim tarihi: 21.08.2019.

“Strategiya “Kazakhstan-2050”
https://www.akorda.kz/ru/official_documents/strategies_and_programs, erişim tarihi: 03.10.2021.

“Partiya Asar prinyala reşeniye o sliyanıy s partıey otan” (04.07.2006),
<https://zonakz.net/2006/07/04> , erişim tarihi: 23.02.2018.

“Partiya tarihi”, <https://osdp.kz/kz/partiya/istoriya-partii>, erişim tarihi: 28.07.2020.

Radio Libery <https://www.rferl.org/a/kazakh-president-nursultan-nazarbaev-says-he-is-resigning-/29830123.html>,<https://zhasalash.kz/27043/> erişim tarihi: 20.03.2019.

“5 Institutsionaldıq reforma jetistikteri” (11.07.2016) https://www.inform.kz/kz/5-institucionaldyk-reforma-zhetistikteri_a2922947, erişim tarihi: 11.11.2017.

“22 Qırküyek, Qazaqparat Küntizbesi” (22.09.2016) https://lenta.inform.kz/kz/22-yrk-yek-aza-parat-k-nt-zbes-atauly-k-nder-o-i-alar-es-mder_a2951474, erişim tarihi: 02.05.2018.

Egemen Qazaqstan (05.04.2011) “Nursultan Nazarbáyev: Kazakstan- Tek Kana Alga!”,
<https://egemen.kz/article/11441-qazaqstandaghy-prezidenttik-saylau-alemdik-baq-aynasynda>.

www.yujanka.kz, erişim tarihi: 20.10.2017

www.kazpravda.kz, erişim tarihi: 20.10.2017

<http://alashainasy.kz>, erişim tarihi: 20.10.2017

<http://aikyn.kz/>, erişim tarihi: 20.10.2017

www.qazaquni.kz, erişim tarihi: 20.10.2017

www.zhasalash.kz/gazetturaly/ erişim tarihi: 19.10.2017

<https://el.kz/kz/news/archive/content-26499>, erişim tarihi: 20.10.2017

www.turkystan.kz, erişim tarihi: 20.10.2017.

<https://www.turkishnews.com/ru/content/2012/11/07/%D0%9F%D0%B0%D0%BD%D1%82%D1%8E%D1%80%D0%BA%D0%B8%D0%B7%D0%BC-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B2-%D0%95%D0%B2%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D1%81%D0%BE%D1%8E%D0%B7/>, “Pridet

vremya kogda vse turki ob'yedinyata” erişim tarihi: 10.07.2020)

https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z990000451_, erişim tarihi: 16.09.2019.

<http://almaty-akshamy.kz>

<http://anatili.kz>

<http://www.express-k.kz/>

Egemen Qazaqstan, 21.11.2018, <https://egemen.kz/article/178090-nursultan-nazarbaev-uly-dalanynh-dgeti-qyry>

Egemen Qazaqstan, 19.01.1999 “Saylawda soñğı söz”

Egemen Qazaqstan, 25.12.1999 “Men qanday prezidentti qalaymın?”

Egemen Qazaqstan, 10.01.1999 “Halıq öz tandawını bildirdi”

Egemen Qazaqstan, 23.12.1998 “Ümitkerler ugidi erine, unsızdikpen üylespeydi”

Egemen Qazaqstan, 02.04.2015 “Elbası işün en bastı-halqın bolaşağı”

Jas Alaş, 03.12.1998 “Prezidentti küşti eldin, memleketi de küşti”

Jas Alaş, 05.12.1998 “Dariga-ay sıylıgımı berşi mağan”

Jas Alaş, 12.11.1999 “jaña prezidenttin jeti jılğı bas Avruvı”

Jas Alaş, 19.12.1998 “Kaşkanınız ba, saskanınız ba Abdildin Mirza?!.”

Jas Alaş, 26.12.1998 “Meniñ maksatım kandidaturmamğı alıp tastauv emes, saylawdı boldırmauv”

Egemen Qazaqstan, 01.12.2005 “Saylaw aldındağı söz”

Egemen Qazaqstan, 06.12.2005 “Elbası eline, eli elbaşına senedi”

Egemen Qazaqstan 31.12.2005 “Qazaqstandağı saylaw aşıq ta ädil boldı”

Jas Alaş, 05.11.2005 “Törteüw telesayısta, bireüw mereytoıda”

Jas Alaş, 06.12.2005 “Jenis pe, yelde jenilis pe?”

Jas Alaş, 10.11.2005 “Bizdiñ jarkın bolaşağıımız kım?”

Jas Alaş, 17.11.2005 “Hattar söylegende”

Jas Alaş, 05.04.2011 “Qazaqstan – ülgı aluvğa layık el”

Jas Alaş, 07.04.2011 “Prezidenttik saylaw ädil ötpedi”

Jas Alaş, 29.04.2011 “Özgerister kezeni bizge de jetti”

Jas Alaş, 31.04.2011 “Saylawğa barmaymız!”

https://www.akorda.kz/kz/national_projects/dinder-koshbasshylarynyn-sezi, erişim tarihi: 27.08.2020.

<https://auyl.kz/menu/2/>, erişim tarihi: 25.02.2018.

<http://www.express-k.kz/>, erişim tarihi: 20.10.2017.

http://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/kazakstan-respublikasynyn-prezidenti-n-a-nazarbaevty-n-kazakstan-khalkyna-zholdauy-2003-zhylhy-16-sauir-n, erişim tarihi: 10.10.2019.

<http://mic.gov.kz/ru/pages/smi> , erişim tarihi: 10.10.2019.

EKLER

EK 1

Senim men Sert

Saylaw qarsanında Nursultan Äbişulı Nazarbayev respublika Prezidenttigine kandidat retinde halıqpen kezdesüw üşin Jambıl oblısına keldi. Jüzinde azdağan şarşawdñ tabı bar, epten jöteliñkirep qoydı, dawısı qarlıtñqı. Biraq bañğısınşa jürisi de, sözi de şıraç jigerli, aynalasına jiyi qaraydı. Eki künde üş oblısta bolıp, törtinşisine kelip turğanday emes, jınaqtı. Künitüni jüriske boyı üyrenip ketkendigi körinip tur. Munday awır beynetti tapsırmamen emes, öz jürek qalawımen borışım dep moynına alğan adam ğana däl osılay moyımay, halqınıñ

Qatepti qara narı bola alda kerek.

Nurekenmen tanısқанıma 20 jılday bolıptır. Aldına biyik maqsat, asqaq murat qoyıp, soğan umılğan adamğa tñn turaqtı minez, “Balasagun” mdeniyet ortalıǵın aralap jürgenimizde Nureken mağan qarap:

“Qalay oylaysın 91-şi jılǵı saylaw aldındaǵı jaǵday men ugingi ahwalımızdın ayırmaşılıǵı köp pe? Dep surap qaldı

Munay sauwaldı men özime de talay qoyıp, jawabın köp kezdesüwlerde saylawşı qawımǵa hal-qaderimşe aytıp jürgenmin. Öytkeni, men sol birinşi saylawda da N. Nazarbayevtñ senim bildirgen adamı boluw kürmetine iye bolğan edim. Basqasın bıılay qoyǵanda däl sol saylaw bolardın aldınşa bizder, qazaqstandıq kommunister öz erkimizben respublikalıq partiy uyımın taratқанbız. Oǵan aşıq qarsılıq razılık bildirüw bolmağan son, öz isimizdin durıstıǵına deǵen senim nıǵaya tüsken. Şınında da konstitutsiyalıq el baskaruw quqınan ayrılğan kün ötken sayın irgesi de, qabırǵası da qaқыrap bara jatқан keşegi “damıǵan sotsializmniñ” süyeyşisi boluwdan qalıp, süyekşisi boluwǵa ğana jarap qalğan qawqarsız äri qanşama qawlı-qarar alsa da özin özi demokratiyalandıruwǵa şaması kelmeytin köp de qasan partii kimgе kerek? Sengen kösem-partiyası osınday küyge түsken aldın ekonomikası daǵdarılıstan daǵdarılısqа ulaşıp biylik atawlı müldem beyşara bop qalğan.

Osı kezde narıq jolına түsüwdiñ naqtı baǵdarlamasın jariyalan N. Nazarbayev birinşi Prezidenttik saylawǵa tüsti. Mäskewge emes, özimizge seneyik deǵen söz köpşilikтин kökeyine qondı...

Nurkene eki awız sözben sonı ayttım da: “Siz sonda jariya etken baǵdarlamanızdıń negizgi meselerin jüzege asırsınız, onın da дәleldi kösretkişi bugingi täwelsiz Qazaqstanımız onın alǵaşkı daǵdarıstarǵa ıklas? Berüwi goy-dedim.

Şınında da, elimizdin bugingi dengeyin ternirek uǵınıp aqwaldımızben äri keşegi öimiz sıyaqtı odaqtas respublikalardıń- bugingi täwelsiz memleketterdin sayasoy ekonomikalıq әlewmettik psihologiyalıq ahwalımen salıstırǵan abzal. Mine sonda ǵana iyegurlım әdilette şesim ayta alamız. Onda salıstıruwların bәri inşalla bizdiń paydamızǵa şeşilip jatatının baǵamdaw üşin sonşalıqtı bilimdar, ...boluwdıń qajeti şamalı. Al “körme tüyeni de qormester” öz degeninen qaytpay-aq koysın. Bärin uwakit, bolmıs, aqiqat öz jöninde keltirer.

N. Nazrabayevtiń ötken saylawda ayqın basımdıqpen Prezident bolıp qayta saylawınıń köptegen ob2ektivtik jöne sub’ektivtik faktorları bar. Onıń bärin tizip jatpay-aq eñ aldımın bugingi Qazaqstannın ornı dünüyejüzilik qawımdastıǵında salmaqta bola tüskenin, Elbasınıń şetelderdegi öz әriptesteri men sayasatker, ekonomika, biznes biylikleriniń öz halqınıń arasında bildirliǵı ... aldırılıǵınıń arqasında zor bedel-kürmetke senimge iye bolıp otırǵanıp aytsa da jetip jatır. Onıń baǵdarları da adm senerlik. Halıq üşin dan artıq iye kerek! Munday qayretker qaytadan täwekel dep Prezidenttikte tüsüwge kelisin otırsa, oǵan senim bildiretin damdı boluwǵa kim kelistesin.

EK 2

AMANAT

Bir eldik tarihi kün jaqın qaldı.

Ol prezidentt saylawı. Halıq qalawınan asqan qudiretti eşnәрse joq. Osı küni külli Qazaq eli eñ tañdawlı, tüpki şeşimin aytadı. Dawıs beredi. Ol da öz erki. Biraq, qalın jurttı qaldıruwınan Prezident tuǵırına layıqtı bir tulǵa köretiledi.

Teginde Prezident saylawı beyne türde taqqa talas, baqqa bәsekeler bolǵanımen de, arimandılıqqa da ayırıqşa sın der edik. Öytkeni, ömir keşken öz halqı bar amanatın tügeldey bir perzentine jüktegen künnin bası da osı.

Antqa adal azamattıń amanatın arqalaǵan kün әrine, qudiretti, әri asa jawaptı. Mәretebesi de asa biyik.

Soǵan deyin tört ümitker de el ümitin enşilewge erkin mümkindik alıp, ügiti men nacihatın jüzgizip jatır.

Qalawlı sözge qılawday kinä tağa almaysın. Asıp-tasığan köñilge de mundayda kirbin tüsirüwge bolmaydı. Sert sözge semser bolatın ärbir sätti salmaqta saraptaydı.

Bäri de jön.

Al, endi eñ köp aq tilek pen eñ zor amanat sözdiñ Nursultan Nazarbayetıñ atına ayılıp jatqanın el işi tügeldey estip, körip jürgenin de jaqsı bilemiz. Onıñ bärin halıqtıñ öz ökilderi jürek qalawımen ayıp jatır. Jasıratını joq. Keyde prezidentke qoğamdağı keybir zärüw meseleler men özekti meseleler ayılmay qala ma eken, üniiz estiler me eken degen pikir de töbe körsetip qaladı. Jeke buyımtaydıñ mänisi bölek, al qoğamdıq ahwaldağı ötiñiş- tilekterdiñ elewli şoğarın, onı men solın qarawsız qaldırmaytın memlekettik qızmet arnasına bursaq ta Elbasınıñ el täwelsizdigin bekemdewdegi siñirgen tarihi eñbeginiñ aqiqat minberinen ayıluwı da tolıq qısındı. Tipten prezident qatısқан jıyın tek birıñğay tilekterden turmaydı, zerdeli oyly zıyalar öz közkarasın bildiredi, qarapayım halıq öz amanatın jetkizedi. Oñsız ortaқ мәseleге oray qalayşa oy qospaқ?

Prezindet soñğı eki ay işinde, 100-den astam kezdesüwge qatısıp, sañ jüzdegen mıñ adam aldında söz söylepti. Osıdan birer kün burın Almatıda, Respublika sarayındağı biyik minberde 45-ші merte köterilgen edi.

Dara liderdi jaqtawşılardıñ бүкілқазақстандық forumında ulı Antqa äbden layıqtı tulğanıñ san qırlı qızmetine, bitim-bolmısına zamana köşi men täwelsizdik jıldar beleş-biyiginen zer salıp qarağan sert sözrder ayıldı. Halıq jazuwşısı Zeynolla Qabdolov qalın saylawşılar aldında: - El tağdırı tuwralı asa qasiyetti tolğanıs pen oyğa baylanıstı Elbasına jüktelgen ümit pen senimnen tuwatın tüyin men tujırım da bireüw: - Nursultan Nazarbayevqa balama joq! Bul e degen söz? Qazaqtıñ bir aqıldı anası Elbası elge barğanda, quwanğannan jılap turıp: “Halqıma Nursultandı bergen Qudaydan aynalaydın!” degen eken. Dedi. Del qazır oğan teñ tulğa, balama kandidattıñ joq, ekenin дәlelдеp берді. Bir ғана oy tolғамın aytsaq: “Azat qazaқ мемлекетинин аспан түstes көгилдіr tuwın көкке jelibirete көтеріp, jer жүziniñ жүzden astam мемлекetine egemen elin tanıtıp, jat-jurtqa sol өз elinin ayıbının, Elbasınıñ aydının артtırıp, тәкәppar Америка президентинен bastap қay eldin басшысімен қатар tursa da bir yığın biyik ustamasa bir eli төмен түsirmesten көзімiz ben көңілімізdi birdey сүйсіндіre, ultımızdıñ namısın jetti jıl jırtıp, qazaqtı qazaқ, orıstı orıs, uygırdı uygır... Qalıpında ustap, eşkimniñ дәw-şarına jol bermey, bärin bir tınısqa көшіrip kele jerqan kim?

Ol Nursultan Nazarbayev! Dep arğıbergi tarihi sätterdi ekşep-elep qazirgi waqıtta el tizginin osı tulğanın ustawın şart dep uğındırdı.

Bul tarihi tañdawdıñ tutas tört tağanın belgili azamat Muhtar Qul Muhammed jöne дәleldep berdi: Biz qıyın kezender ötkelinen aman- esen öttik. Onıñ sebebi nede? Onıñ sebebi Qazaqstannıñ tunğış Prezidentiniñ alğashkı künnen bastap ultaralıq tatuwlıqqa bağıttalğan sara sayasatında. Birinşi ülken eñbek osı. Tәwelsizdik onı közdin qaraşılığında qorğay bilsen ğana, bayandı boladı eken. Elbası әлемde bolıp jatqan түrli oqıǵalardıñ taǵılımın tap basıp bilgen bul iste ol tırs etken mıtıq dawısın şıǵartqızbay-aq Qazaqstanǵa ğasırdan ğasırǵa jetein bolat qalqan jasap berdi. Ulı derjavalar elimizdin tәwelsizdigi mne awmaqtıq tutastıǵına alıp al başsılarına amanat bolıp, urpaqtan urpaqqa qalatını aydan anıq. Onıñ şınayı baǵası men qadrin keler urpaq baǵalaytınına senim mol. Ekinşi ülken eñbek osı. Tәwelsiz eldiñ sayasatı men qorǵanısın bekitgken elbası el irgesin, qazaq jeriniñ shekarasın da bekitip berdi. Üşinşi zor eñbegi osı. Endigi ülken мәsele keñ baytaq qazaq jeriniñ baylıǵın igerüw edi. Osı zamannıñ sarabdal sayastısı keler ğasırda Qaspiy baylıǵın igerüwdin ğasırı dep baǵalawda. Sol kari Qaspiydin soltırtık bölige Resey men Qazaqstan enşisine tigenimen oǵan el aman jurt tınısta burǵı saluw qıyınıñ-qıyını bolıp sıqtı. Bul jolı da Nazarbayev öziniñ dana sayasatkerligin tanıtıp, Qaspiydiñ munaydın bay közi ornasqan soltıstık böliginin shekarasın anıqtap, Ersey prezidentimen kelisimde qol qoydı. Qaspiydiñ oñtıstigindegi zöge üş memleket әli küнге deyin мәmilege kele almay otırǵanda, munday kelisimge qol koyudıñ qazaq halqınıñ bolaşaǵı üşin tarihi mañızdı öte zor. Birneşe urpaqqa jetetin ırızdıq molşılıǵınıñ qaynar közi- osı kelisimge qol eñbegi bolıp tabıladı.

Tüyindep aytqan, tört tağan osınday. Taratıp aytsaq, taǵımı taihi mänmen sabaqtasadı.

Jurt bul oy säwlesi men söz säwletiniñ şındıqqa ayqın janasqanına şübe keltirgen joq. Jүreктен şıqqan әrbir söz jүreкке jetip jattı.

Al halıq jazuwşısı Şerhan Murtaza sert sözge semser – halıq amanatın qadaw-qadaw küyinde Elbası men elge jetkizdi.

“Biz jaqında jazuwşı, jurnalist Kamak ekewmiz Jeqazğan jazirasına, qart Qarsakbay, Ulıtaw önirine barıp qayttıq. Mıñ san saylawşılarмен kezdestik, dedi belgili koǵam qayretkeri. Men qazir tek sol halıqtan estigenimdi aytamın.

Saylawşılar amanat ayttı:

-Düniyede kelgen jas sebi jetige jetkenşe jerden tayaq jeydi. Odan keyin şinjәw, dimkäs, meşel bolmasa, jügirip jүrip ketedi, dedi

-Qazaqstan jas memleket azattıq alǵalı jeti jıl ötti. Jeti jastan asqanşa. Qazaqstan jerden tayaq jegen joq. Jemkorlardan, paraqorlardan qoraqlardan qorlıq kördi dedi

-Saylawşılar ökpe ayttı – Jer bizdiñ anamız Anası balasın qorlamaydı dedi. Bizdi qorqawlardan qorǵay almaǵan prokuraturaǵa, millitsiyaǵa, qawipsizdik qızmetkerlerine, kedenge ökpelimiz. Olar tek mayda- şüyde şabaqtardı awlaydı, şortandar men jayındar äli tayrandap jür.

Saylawşılar amanat ayttı:- Prezindet Nursultan qorqawlarmen kürestı küşeytüy tuwralı Jarlıq jariyaladı. Endi sodan naqtı nätije şıǵarsın dedi. Sonda jer ananıñ дәwleti özimizge buyıradı. Sonda biz qınalmaymız dedi

Saylawşılar ayttı: Kezinde Türkiya halqı Mustafa Kemal Atatürikke qanday sense, biz de Nursultan sonday senemiz. Qazirgi kezen, buwırqanǵan tolqıǵan telegey teniz siyaqtı. Qazaqstan sol teñizde jüzip bara jatqan alıp keme tarızdı, dedi. Al, kapitan Nursultan dedi. Qazaqstanda Nursultannan basqa da ul-qızdar bar. Nursultannan basqa jaramdı azamat tumasa, ultqa uyat. Biraq дәl qazir keme kapitanın awıstıruwǵa bolmaydı dedi. Qazaqstan kemesin köp jıldan beri Nursultan basqarıp keledi, qalay basqaruwdı biledi. Ol teñizdiñ qırsırın jaqsı meñgergen. Janadan basqa bireüw kelse, ol teniz astındaǵı jasırın soǵıp aluwı mümkin dedi.

Saylawşılar senim aytadı: Alıp kemeni dawıldan alı şıǵatın Prezident Nursultan dedi. Qazaqstan esimdi alıp kemeni Nuh paygambar siyaqtı jastarǵa, jaw tastarǵa soǵıp almay, aşıq aydıńǵa qaoy üstine boztorgay jumırtqalaytın jasıl jaǵalawǵa alıp şıqsın, Nursultan dedi. Nursultan bizdi bala-jaladan, qara niyet qaqtıǵıstardan aman alıp qaldı. Bizdiñ duǵamız: Öziñ ölme, özgeni de öltirme! Nursultan bizdi äelmge tanıttı. Älem bizdi moyındadı. Äldenip alsaq, älem bizdi sılay tüsetin boladı dedi.

Saylawşılar amana tayttı: Nursultan halıqaralıq, ultaralıq dana. Şekaramızdı taspen de dospen de qorşay bereyik, dedi.

Halıqtıñatınan respublika awıl şaruwşıılıǵına awıl мәdeniyetine jalpı мәdeniyetti ölimsiretpey qattı nazar awdaruw turǵısındaǵı amanatın da atap ayttı.

El talap-tilegi, peyili men niyeti osınday sıpatpen tiyanaqtaldı. Köptiñ kökeyinde jürgen ıstıq niyet te, qamkor köñil de basqa da aytuwlı azamattar ünimen jalǵasın taptı. Iqılas pen janaşırlıq baylamdı bәri de tüsindi. Elbası öz sözinde senim bildirgen, amanat aytqan barşa jaqtawşılardı alǵı sezimin bildirdi. El taǵdırına qatıstı öz baǵdarlamasında jurt ayıp jürgen el müddesine qajetti bir de bir мәseleni zanardan tıs qaldırǵan joq.

Qazaqstan täwelsizdigin bekemdep, bolaşaqtıñ esigin aşıp beretin bes kiltti- mindet pen maqsattıñ mänisin terennen tolğap tüsindirdi. Elbası: -men öz tağdıımdı halqımnıñ tağdırınan bölek qarap körgen emespin dedi.

-Eldiñ betinde jeldin ötinde jürgen adamğa tağı da aldımnan şığıp tur, dedi. Bul halıq amanatı men sert sözdiñ tüyisken tusı edi.

Sirä, antqa adaldıq pen halıq amanatınıñ orındaluwı senim qudiretine sınaq bolsa kerek. Sondıqtan da Elbası “Eñ bastısı men osı eldin jolında basımdı bägegege tikken adamın. Ol jolda eşteneden tayınbaymın da eştenemdi ayanbaymın da” dep baylamdı sözdin bağı aştı.

Qayırlı jol alda tur. Elm men Elbası sol jolda birge boladı. Al, onıñ bastı sertı El amanatı bolsa, bağı aştın tuğırımız Prezindetti tañdawmen ayqındaladı. “Meniñ Prezidentim!” degen tutas halıqtıñ sözi “Meniñ Qazaqstanım!” degen maqtanış sözben egizdiñ sınarınday aytılıp, aq söz adal Ant iyesinin ar-imanımen de ündesip turğanı anıq seziledi...

EK 3

Jeti jıl jāne jeti minöt nemese aq jol üsindegi aq tilew

Bul kün Astana üşin erekşe kün. Demin işine tartıp alaburtkan Elorda kelbetinen äldenege elegizgendey sınay tanıladı. Merekege say bolmısınıñ özi Aq tüyeniñ karnı jarıldı dep qazaqı kalıppen soday älemge jar salıp turğanday.

Bul jas Asatana üşin kuwanış. Nebir dübirli osıgandardıñ küwäsi bolğan kart Esildin özi дәl munday şadıman şaktı. Burın -sondı basınan ötkermenede-aq şıǵar. Sondıqtan bolar, aspan biyiginen kelip jerge bawırın ...koyıp jatkan aq ulpa kar bastalğanı turğan quwanış tın eren tättiligin angartkanday.

Saǵat kündizgi 11-ge tayaǵanda Elbası Nursultan Nazarbayev Prezident rezidentsiyasınan shıqıp, anaguratsiya ötetin jolǵa karay bet aldı...

Appak kar, appak jol. Aq... niyetin ayǵaǵınday aq üstimen. Prezident keledi. Karasay batırdın urpaǵı, berige kelsek, keşegi qoyşı Äbiştin balası bugingi memleket başsısı Nurultan artında kuwanışı men kıyındıǵı qat-qabat astaskan täwelsizdiktin jeti jılı, aldında- aluwan-aluwan asuwları men toqsan arauw tañdawı bar joldarın toskan XXI. Ğasır, moynında taǵdırdın talay tawkımetterin tandayımen tatkan tuwǵan halqın rmin-müddesi.

Aq jol üstinde Prezident keledi. Jan-jağı qauwmalap kürmetpen qoşamet körsetken kalın

Qawımğa kolıp köterip, iltipatpen sälem joldağan Elbası jeti minöttik jolı jürip ötkenşe ne tuwralı oyladı eken? Prezident halqınıñ özine senetinin bileidi. Onı küni keşe ğana egemen elimizde tunğış ret ötken balamalı saylaw da rastay tüzti. El senimdi- awır jük. Onı köteruw üşin qajımas qayrat pen mukalmas jiger qajet. Bälkim ol osı jöninde oylanğan bolar.

Aq jol üstinde Prezident keledi. “Aynalayın-ay, alla özi osı aq jolındı uzağınan süyindirgen! Halqınıñ kamkorı elinniñ maqtanı bolgay” Qos birdey nemeresin qoldarınan jetelep ortalıq alanga kelgen bir keywana jasawrağan janarın jensisin ışımen sürte berip osılay kübir ete kaldı. Söytti de könili bosağan aq şaştı ana Prezidenti öz közimen körıp kalsınşı degendey, menerelerin biyiktew jerge qaray jeteley jöneldi. Älgi eki sabinin birinin bolaşaqta el tizginin ustamasına kim kepil? Bizdi bir sät osınday oy bawradı.

Al Elbası bolsa, aq jol üstimen. Kongres -holğa karay jakqınday tüsti. Osı jeti minöt işinde zenbirekterden jeti mārte slyut berildi. Sarıarkanıñ tōsi solq etti. Älde bul tolquw üstinde kele jatqan Prezidenttin jrek dürsili me eken?

Halqımızda jeti sanının qasiyeti, kasterli san bolıp sanalatını barşamızğa malim. Jeti äwliye jaylı anız- ängimelerdi karşadayınan sanasına sinirip, jeti nan kudayı berip ösken urpaq bul ırımdı jaqsılıqqa jorıp jattı. Elimiz täwelsizdikke qol jetkizgen jeti jıl işinde Qazaqstan törtkul dūniyege tügel tanıtıp, onıñ abıroy-atağın бүkil әlem derlik moyındadı. Brkken Ulttar Uyımına müşe boluw, Ata zañımızdı kabıldaw, töl teñgemizdi şıǵaruw sıyaqtı köptegen igi ister osı jeti jıl işinde jüzege astı. Elorda respublikas törine konıs awdarıp, Qazaqstan halqı jaña Astanamen jaña ğasırğa bet tüzedi. Respublika jurtsılıǵınıñ aldağı kele jatqan üşinşi mınjıldıqtan da özderi jaqtap dawıs berip saylap alğan Prezident de küter ümitteri orasan zor.

Söytip jeti jıl işinde öz senimderin aqtay bilgen Nursultannıñ tağı da han kötergen halqı Elbasına ıstıq ıqlastarı men izgi niyetterin joldadı. Tilekterin qabıl bolğay, aq tiewi aǵayın!

EK 4

Ümitkerler Ügiti, Ärine Ünsizdikpen Üylespeydi

Aldağı prezident saylawına sanawlı apta ğana qaldı. Tap qazir tört ümitker üşin ügit-nasihattıñ kanday deñgeyde ekenin saylawşılardıñ enşisine qaldırsaq ta, kıysındı oylardıñ ortasınan ozıq ülgini de, saylaw mädeniyetine tñ jarnamaları da, sonımen katar jekelegen ümitkerlerdin tarapınan kütpegen tosın kubılıstardı da köre bastadıq. Bäre de belsendilik tanıtuwğa bel baylağan. Ügitti üdetpese, özin-özi tanıta almasa ärine, küni erten saylawşılardıñ seniminen şıqpay kaluwı kädik. Bir dawıs üşin de küresedi.

Al saylawşınıñ müddesine say sert sözge semser bouw bir başka, bedeldi liderdi sanalı türde tandap aluwına eñ äweli ümitkerdiñ özi bitim- bolmısımen, abıroy-bedelimen kömektesüwi tiyis.

Teginde erkin saylaw layıqtı liderlerdi tandawğa järdemdeskenimen, keybirde munday tuğırdıñ mañına jolatuwğa bolmaytın adamdarsan saqtandıruwğa da kepildik bere almaytın mısaldar az emes. Öytkeni biylik lawazımdı birden tüsinde körip, armandaytın kez kelgen sayasatker “menin jolım halıq jolı” degen jalpığa ortaқ kağıdanı alğa ustap, urandatıp ayta aladı. Bärin da katıra koyatınday kağıdalarınıñ kıysındı ekenine sendire almasa da, ümit otın jaqqanday äser etüwi mümkün. Kıynalğan adamğa birawız jılı sözdin özi jäyli tiyedi. Tipten bir mārte qarjılay kömek alsa da qarıq kılattınday kubılıstı da öz pirikrimen jarnamalaytın pendeşilikti de eske aluwğa boladı.

Biraq bukil qoğam men sol memlekettin jawapkerşiligi moynına jükteletin Elbası saylawında tandaw jasauwda taratılıp jürgen jarnamadan ğori layıqtı tulğanıñ halıqqa unamdı asıl qasiyetleri uwakıq tezinen ötken karım-kabileti, tutas jurtqa kösbasşı boluwğa say kelüwi eñ äwelgi kepi äri mıqtı baylam mārtebesi turuwı kerek. Temirkazık juldızday anıq körinetin tandaw turpatı nak osınday.

El işinde “Kimdi tañdaytınımız bizge malim” degen baylammen ötip jatkan aytuwlı öner şeberleriniñ dumandı kontsertteri men körermenderdiñ жүзdesüwi tärizdes köptegen mädeniy şaralardıñ mänisin ärkim-aq түsinedi. Ärkim öz asıl ekenin anıq ekenin odan äri ayğaqtay түsüw ıkılım zamannan bergi kele jatkan ıstık ıkılastıñ beynesi äri ıkpaldı tetiği. Däl buginderi Nursultan Nazarbayev, Engels Gabbasov, Ğani Qasimov jäne Serikbolsın Äbdildinniñ özderi de, qoğamdıq qoldaw ştabı men senimdi ökilderi de berilgen mümkindikke say ügit-nasihat naukannın kızdıra түsüwde. Öz ümitkerlerin keyiptewşiler men äspetterwşilerdiñ äreketi de ärkıylı bolğanımen, äseri ärqalay körinedi.

Qur qolpaştawdıñ endigi jerde eş kıysını joq. Qolustaskan qoldaw men layıqtı liderdi tura tanıp, senim bildirüw eñ izgi jol.

Degenmen, bul ügitter ümitkerler üşin ülken sın ekeni dawısız. Jalañ ügit ümittendire almaydı, kurğaq qade eşkimdi ilandıra almaydı. Üyip tkken köpirme söz tipten sayasattan awlaq jürgen adamdarğa da senimdi körinbeyd. Biraq jelpindetken mırzalıq ta, kızuwkandı äreket te, özinen eş kemşilik körmeytin minze-qulıq ta kezdesse beredi eken. Onı kanşama mayıstırıp äspettese de orınsız närse ospadarlıq, Samarqawlı soraqılıq bolıp körinetinin jurttın özi-aq aytadı. Eñ äweli ümitkerler başkanı bılay qoyğanda “Elbası qanday boluw kerek?” değen bastı suraqqa özderi jawap berüwi kerek. Halıq ortasınan kaynap şıqqan qayretker ğana tandauqdın biylik basında turatını haq. Al endi qoğamdıq ürdistin damuw zañdılıqtardın eskermey-aq “bärin tübirimen özgertüwimiz kerek!” delinetin lepti belgisindegi aykay-şulı sözder de “Nege? Nege?” denlinetin suraqtardı lek-legimen tögildiretin keyip te onı keremet ete almaydı. “Eger ülgili adam bolsan, meni kolda!” değen bir jarnamanıñ jön-josıǵına tereñirek ünilseniz, bärin de op-oñay tüsinüwge boladı.

Halıq aynalamızda bolıp jatqan oqıǵadan da, memlekerimizde atqarılıp jatqan is-äreketterden de alǵa qoyǵan baǵıt-baǵdarlamadan da tolıq habardar. Onıñ tüpki muratı-Qazaqstandı damıǵan örkeniyetti eldiñ qatarına qosuw, ömirimizdi mändi, turmısımızdı sändi etüw. Naq bul künderi osı tastuyın tirlik pen birliktiñ basında turan joqpız ba?

Qıyındıq bitkenniñ bärin qısqa merzimde birleшип eñserüw elge ortaқ midet bolsa, onın aldınǵı leginde basılıq tur. Jurt bul Elbası taǵına usınılǵan ümitkerlerdin ärqaysısınıñ kim ekenin, nege layıqtı ekenin erterekten anıq bilgen, aşıq balamalı bәsekege de qoldaw bidirgen.

Qıyın ötkelderden, Alaş jurtı bir-birin quttıqtap, quwattaǵan bederinde de kimge körsetiletin köp saylawşılardıñ özderine malim.

Ärine, äli de ügit jalǵasa tüsüwde, ol ünsizdikpen üylespeydi. Tek nasihatlıq jarnamanıñ

Arǵı jaǵındaǵı jäytke azamattıq talappen tereñ ünil.

EK 5

Saylaw köbastawşınıñ paydasına şeşiletin boladı

Memleket başınıñ tına äsirese soñğı künderde- Prezident saylawınıñ qarsańında köptegen hattar kelip tüsüwde. Mäselen Resey körkemsüret akademiyasınıñ prezidenti 3. Tsereteli bılay dep jazadı. Sizdiñ elinizde jürip jatqan protsester tek Dostastıq memleketteriniñ ğana emes, sonımen birge бүkil әлемniñ nazarın awdarıp ptırğanı tabıǵı nerse Memlekettik kurılıstıñ mindetterin şeşüwge salikalı turǵıdan keliüw- Qazaqstannıñ sırtkı jәne işki sayasatınıñ tән körsetkişterdiñ biri. Bizder reseydegiler de, Qazaqstan respublikası Prezidenttin saylaw jönindegi hauqannıñ barısına zor köñil bölip otırımız.

Nursutan Äbişulı, delingen jedelhatta, Sizdiñ tikeley başılıǵıızben Qazaqstan әlemdik qoǵamdestıqqa egemen demokratiyalıq memleket retinde senimdi tüde endi. Qazaqstanda qoǵam damuwınıñ strategiyalıq basım baǵıttarı men maqsatqa jetüwdiñ nqatı joldarı anıqtalǵan.

Siz üşin, delinhen buwdan әri jedelhatta, Qazaqstannıñ bolaşaǵı kadaylıq mañızdı ekenin bilgendikten, Sizge saylaw aldındaǵı nauqanda tabısqa jetüwge tilektestik bildirüwge, sonımen birge Resey şıǵarmaşılıq toptarı ökilderiniñ basım köpşiliǵı sizde jәne sizdiñ bastamalarıñızdı tolıǵımen qoldaytındıǵına sendirüwge ruqsat etiniz

Tsereteli Qazaqstan halqı eldiñ birinşi Prezidenti bastaǵan reformalardı jüzege asıra otırıp, özderi tanıp bilgen köş bastawşınıñ paydasına tañdaw jasarı sözsiz degen senim bildiredi.

EK 6

SAYLAWDAN SOÑǴI SÖZ

Demokratiyanıñ qalıptassuwı, bul prosess jәne osı turǵıdan demokratiya birinbiri bayıtattın kötegen kezender arqılı ötedi. 1998 jılǵı 10 qantarǵa deyin Qazaqstan qoǵamı demokratiyalıq damuwdıñ jaña әri öte mañızdı kezenine ayaq basqanı sözsiz.

Şarttı түrde biz Qazaqstandaǵı demokratiyanıñ qalıptassuwı men damuwınıñ mınaday kezeñderin atay alamız: 1. 1985 ten 1990 jılǵa deyin bul kezeñde Qazaqstanda gorbaçevtik qayta quruw ömirge әkelgen, azamattardıñ memlekettin täwelsiz köptegen birlestikteri payda boldı. Totalitarlıq dewirde azamattıq qoǵam men memlekettin arasındaǵı ayırmaşılıq joqqa aynalıp, jeke adam tutastay memlettiñ jemsawında ketti. Atalǵan kezeñde alǵaş ret qayta quruw men jariyalıq sayasatınıñ arqasında jeke adam

üşin keñistik aşılıp, ol derbes äreket ete alatın boldı jäne munday damuw 12-şi aylanğan Joğarı Kenestiñ saylawına ayqın körindi. Syasat, sonıñ barısında ömirlik mañızdı мәseleler şın mäninde şeşimin tabatın prosee retinde qarastırıldı da, osınday sayasi ahwal qoğamdıq intıqtıqtı tuğızıp, özine jarqın tulğalardı tarttı (keyinnen Prezident Nazarbayev 12-şi saylanğan parlamenttiñ kötegen deputattarı men qoğamnın sayasattanıp ülgergen böligine ülkeb sayasatqa jol aştı); 2. 1990 nan 1995 tin nawrızına deyin. Sayasi pikiraluwandıǵınıñ qoğamda ğana emes, sonımen birge Qazaqstandaǵı demokratiyalıq proses ekinşi kezeñiniñ altın tini boldı (parlamenttegi fraksiyalar, sayasi, sonıñ işinde prezidenttik iñǵaydaǵı, partiyalardıñ payda boluwı, olardıñ 1994 jäne 1995 jıldarǵı parlament saylawına qatısuw, erkin baspasözdiñ keñinen damuwı) Biylik qurıda küyzelisti tıǵız baylanısı ornatılğan bolatın; 3) 1995-tin nawrızınan 1998 jılǵı qırküyekke deyin. Bul aralıqtı avtoritarlıq demokratiya kezeñi retinde sıpattawǵa boladı, onda memleket başsısı orasan zor ökilettikti şoǵırlandırıp, negizgi küşti narıqtıq ekonomikanı damıtuw üşin älewmettik keñistik jasadı. Bul kezde narıq pen demokratiyalandıruw protsesiniñ arasındaǵı baylanıs ayırıqsa ayqın boldı. Bul baylanıstıñ mäni orta taptın payda boluwına ıqpal etken ulttıq baylıqtı jasauw men bölüwde. Qoğamnıñ sayasi aşıqtıǵı özdiginen tura almaş edi, demokratiyalıq qoğamnıñ ornıqtı äleüwmettik ekonomikalıq irgetasın jasaw qajet bolatın. Bul mindet aytarlıqtay turǵıda, onıñ üstine qısqa merzimde orındaldı da; 4) Bul kezen Prezident Nazarbayev memleket başsısınıñ jıl sayınǵı halıqqa Joldawımen Parlamet Mejlisinde söz söylegen 1998 jılǵı 30 qırküyekte bastaldı. Parlamettiñ memleket başsısınıñ merziminen burın saylawın ötkizüw qajettigi tuwralı odan keyingi şeşimi Qazaqstandaǵı demokratiyalıq protsestiñ quwattı jedeldetkişi bolıp tabılǵandıǵı sözsiz.

Qazaqstan elektori üşin balamalı saylaw jañalıq emes edi: 1990, 1994 jäne 1995 jıldadaǵı parlamet saylawlarında is jüzinde deputattıqqa qandidattardıñ bäre bәsekelestik küres jürgizdi. Biraq olar parlamenttk saylawlar edi de, küres şektewli aymaqtıq sipatta boldı. Osı jılǵı 10 Qantarda Qazaqstannıñ halıqaralıq qawımdastıqqa demokratiyalıq memleket salasında tüpkilikti enwin tanıt. Barınşa ob’ektivti boluw üşin бүkil saylaw naukanın jiti qadagalap, saylaw tikeley qatısқан damıǵan demokratiya elderi ökilderiniñ ayqındamasın da keltire ketelik.

Moyındaw kerek, Batıstıñ ayqındaması saylaw deyin de, keyin de әrkıylı boldı. EQUIU BDIPÇ missiyası Qazaqstandaǵı saylaw protsesi EQUIU-ǵa qatısuwşı memleket retinde Qazaqstan REspublikası ustanuwǵa mindettegen qalıptarǵa ardayım saykes bolmadı degen pikirge kelipti. Halıqaralıq baqılawşılar saylaw nauqanına bölengen qezeñ

saylawğa barlıq kandidattardıñ jetkilikti derejemedede dayarlanuwına mümkindik bermedi dep körsetipti. EKIU-nıñ pikiri boyınşa, biylik orğandarı teñuwshılıq tanıta almay, kandidattarğa öz qalquwınşa qoldaw körsetipti. Memlekettik jäne jekemenşik gazetter men ellektrondıq BAQ qızmettegi Prezindetke aqparat üşin köp orın bölıpti. AQŞ memdepartmentiniñ mälimdemesinde de osıǵan uqsas kinälaw talaptarı körinis tawıptı. Edsek te, barlıq sın-eskertpelermen işinara ğana kelisüwge boladı, biraq Qazaqstandağı ötken prezidenttik saylaw nauqanı barlıq turǵıda tübegeyli jäne salıstırmalı taldawdı qajet etedi.

Älemnin saylaw praktikası orın aqǵan barlıq alderin şarttı türde üş kategoriyağa jiktewge boladı. Birinşi ketagoriya- syalawğa baylanıstı protseduralar “fal’sifikatsiyalanǵan” termininen ayqındalatın elder (Latın Amerikasındağı diktatorlıq rejimder, Afrika men Aziyadağı destürli qoǵamdar jäne basqaları) Bul elderde saylawshılar qanday da bir sayası bāsekelestik bildirmeydi. Ekinşi kategoriya saylaw praktiqası aytarlıqtay turaqsızdıqpen belgilengen elderden biylik basında kim tursa, sonıñ paydasına bolatının bildiredi. Üşinşi kategoriya saylaw praktikası bāsekeli dep atalǵan elderden turadı. Buǵan saylaw kezeñindegi bāsekelestik jäne saylawda biylik basında turǵandardıñ da jeñilis tabuwı äbden mümkin bolıp tıbatın batış demokratiyası jatqızıladı.

Ob’ektivti türde aytar bolsaq, Qazaqstandı ekinşi jäne üşinşi kategoriyalardıñ aralıǵında turǵan elge jatqızuwğa boladı. Naq sol sayası bāsekeli küres turǵısınan biyliktiñ bas iyesin ayqındawlağı aytarlıqtay turaqsızdıq orın aldı: 1991 jılı Nazarbayev balamsız saylandı, 1995 jılı onıñ ökilettigi uzartıldı, tek 1999 jılǵı 10 Qantarda ğana Qazaqstan tarihında tunǵış ret memleket başsısın bāsekeli sayası tañdawı negizinde бүkil halıq saylandı. 1995-te dawıs berüwge qatısatın eresek turǵındardıñ 95 protsenti derlik NAzarbayevtiñ ökilettigin 2000 jılǵa deyin uzarttı. Sonǵı saylawda ANzarbayev elektorattın 79,78 protsentiniñ qoldawına iye boldı, biraq bul jeñis burınǵılarına qaraǵanda äldeqayda manızıraq äri mändirek bolıp tabıladı.

Prezident juwırdağı baspasöz mäslihatında qantardıñ 10-ınan 11-ine qaraǵan tünde tañǵı saǵat 5-ke deyin uyıqtay almaǵanın ayttı, munıñ özi tüsinikti de ğoy. Soñǵı üş ayda ol jalpısında mazasız uyıqtaǵan bolar dep oylaymın, öytkeni Nazarbayev bāsekeli küreske tüsken soñ syalwdıñ ütpkilikti qorıttındısın ayqındaytın elektorattıñ barınşa jigerli de iske qabileyyi böligin qamti otırıp, бүkil Qazaqstandı üzdiksiz aralap şıqtı. Nazarbayevtiñ özi de onıñ saylaw aldındağı ştabı da, sondayaq prezident Äkimşiliginiñ taldaw jasaytın qurılımdarı da tiyanaqtı jumıs istegenin atap körsetken jön. Prezident

komandası nauqandı dūniyejūziliq saylaw tehnologiyasınıñ barlıq ölşemderi men ädistemeleri boyınşa ötkizdi, al eger Nazarbayevtiñ öziniñ qulşınısın, sayasi salmağı men bedeliin eskerer bolsaq, onda onıñ öz qarsılastarın iyelikten äldeqayda ayqın basımdıqpen jeñgendigi tūsinikti boladı.

Qonstitutsiyada Qazaqstan Respublikasınıñ Prezidenti “halıq pen memlekettik biylik birliginiñ rämizi äri kepili” bolıp tabılattı jazılğan. Eger 1999 jılı 10 qantarğa deyin köpşilik üşin bul formula abstraktılı turǵıla estilse, endigi jerde ol barlıq turǵıda bayqalatın da seziletin formal’dı Qabiletimen azamattardı qamtamasız ete otırıp balamalı saylaw qoǵamdıq ıqpıl etüw men memlekettik biyliktiñ qatar ömir sürwin mümkün etedi. Bul ürdis ötken saylaw nauqanı kezinde ayqın körindi jāne 1999 jılǵı 10 qantardaǵı saylaw azamattar men memkettiñ arasındaǵı betburısıq sätı tanıtadı dep senimmen ayuwǵa boladı.

Qazastandaǵı osı saylaw nauqanı saylaw künine az ğana waqıt qalǵanda aqparat quraldarında jüzgiziletin üstemedenden ügit jāne jarnama şaralarına negizdeletin saylaw strategiyasınıñ waqıtı äldeqaşan kelmeske ketkenin ayqın körsetti. Elewli nätijelerge jetkisi keletin sayasatşılar saylawşılardıñ öz erkin bildirüwine erte bastap jāne keşendi äzirlikke küş saladı. Barlıq elderde qızmettegi memleket başsısın munday sayasi şayqastarda ärnayım ayqın basımdıǵı boladı jāne bul Qazaqstanǵa da qatıstı, Zañdıq talaptarǵa saykes prezidenttikke barlıq kandidattardıñ teñ mümkindikterı boldı, biraq Nazarayev pen onıñ bāsekelesteriniñ buqara arasındaǵı bedel deñgeyleri eşqanday salıstıruwǵa kelmeydi.

Ikpal etüw deǵenimiz resurstar qızmeti, al resurstar, ädettegidey, teñdey bölınbegen resurstar deǵende men aqşaǵa aqparatqa buqaralıq quraldarǵa uyımdar men basqa sayasi rezewterge qol jetkizüwşilik ğana emes, sonımen birge prezidenttik saylaw bāygesine qatısuwşılardıñ halıq arasındaǵı bedelin de yatıp otırmın. Şınında da Nazarbayev memlekettik jāne mekemnşik TV-da aytalıq, Ğabbasovqa qaraǵanda äldeqayda köp kōsretildi. Alayda jurnalister men jurşıldıqtıñ nauqanının ayqın kōş bastawşısına qızmettegi Prezident Nazarbayevqa artıqşa ıqılası da tūsinikti. Māsele balamalı saylawdıñ memleket başsısınıñ is-äreketine qoǵamdıq ıqpıl etüw sıpatınıñ tübegeyli özgergeninde bolıp otır. Bāsekeli küres soñǵı ondağan ıqpıl alǵaş ret azamattardıñ Prezidenttiñ minezqulıǵına ıqpıl etüw mümkindigin tuwǵızdı, Nurulstan Nazarayev Qazaqstandıq elektorat köpşiliginiñ tañdanısına qaray jāne maquldawına oray eñ osı zamaǵı saylaw resurstarı men tehnologiyaların tolıq quwatında iske qostı, turlawlı prezindettik elektorattı jedel jumıldıra otırıp öz bāsekelesterinen saylawşılar dawısın

jenip ala bildi. Qaytalap aytaydın, buqaralıq aqparat quraldarınıñ prezident Nazarbayevqa deǵen artıqşa ıqılası- bul qoǵamdıq pikir ıqpalın saylawdıñ bir institutına aynaldırırudın asa mañızdı körinisi.

Bäsekeli saylaw Prezident Nursultan Nazarbayevqa da, oǵan öz dawıstarın bergenderde de budan bılayǵı jerde Qazaqstannıñ 5 milliyon 846 mıñ 817 azamatınıñ ärqaysısı: “äleüwmettik-ekonomikalıq jäne sayası kürdeli jaǵdayda men tört kandidatıñ işinen Nazarbayevqa qoldaw bildirdim” dep batıl aytuwına boladı. Nazarbayevqa qarsı dawıs bergender de osınday deñgeyde, biraq basqaşa salmaq maǵnasında, biyliktiñ bas iyesine ıqpal etetin boladı. 1995 jılı Qazaqstannıñ 350 mıñnan astam azamatı Prezident ökilettigin uzartuwǵa aqrsı bolıp otır, munıñ özi Elbasını teren oyǵa şomuǵa мәjbur etedi. Bul turǵıda ol 11 qantarda Astanadaǵı baspasöz мәslihatında aşıq ayttı (bir milliyonnan astam saylawşı jalpı dawıs berüwge kelmedi)

Ötken saylawdaǵı prezident jeñisiniñ negizinen köptegen faktorlardı tabıwǵa boladı, biraq solardıñ eñ мәndisi halıqtıñ jaña Nazarbayevtı körüwi bolıp tabıladı. Ötken jıl 30 qırküyektegi Qazaqstan halqına öz Joldawında Nazarbayev sayasatşınıñ teren tuñǵıyıqta jürip jatqan qoǵamdıq protsesterdi sezip, qubılmalı waqıttıñ şaqıruwına javap bere bilüw qabiletin taǵı da tanıttı. Toqsanınşı jıldardıñ бүkil ön boyınşa Prezident Nazarbayev özi basqarratındar ustanǵan belgili bir senimder men normalar jüyesiniñ şenberinde jumıs istedi. Normalar men senimder sayası ahwaldıñ qubıluwına qaray özgertile alatin. Özgeristerdi sezinbegen köşbasşı öz дәrejesin joǵalta bastaydı. Kezinde Rıçard Nikson ekinşi дүniyejүзілік соǵıstan keyin Çerçill’ men de Goll’ özderiniñ köşbasşılıq дәrecesin mege joǵalttı degenniñ bir sebebi retinde mınaday jäytti әdil atap körsetken edi: jeke adamdı soǵıs kezinde ulı köşbası jayatın qasiyette adamar beybit kezende köşbasşınıñ boyınan körgisi keletin qasiyettermen mindetti türde birdey bola bermeydi.

Alǵaşında Nazarbayev sayası mıǵımdıqtıñ, qalıptasqan turlawı turpattıñ buringı arnasında jeniske jetüwdi közdedi. Qazqstan azamattarına qazan ayındaǵı teleqayırılıwında ol dawıaqa tüsüwge şeşim qabılдаǵanın, alayda onı jurt jaqsı билетindikten “ol respublikasını әрліберди aralamaytının” t.c.c. мәlimdegen bolatin. Alayda köp keşikpey-aq onday taktikadan bas tarttı, öytkeni ol balamalı saylawdıñ da, qubışmalı uwaqıttıñ da talabın tez sezindi, onıñ üstine respublika halqına Joldawında-aq N. Nazarbayev öziniñ jaña әлеüwmettik jäne sayası röli tuwralı мәlimdegen edi. Köptegen saylawşılar üşin kandidatıñ baǵdarlamasınan góri onıñ beynesi jeke basınıñ qasiyetteri mañızıraq. Ötken nauqanda bir jaǵınan, elektorattıñ köbasşıdan ol мәlimdegen röldi

orındawın kütüw quqıǵı, ekinşi jaǵnan, sayasatshının ózin jurt ktkendegidey ustaw mindeti ayqın kórindi. Ózinin kşjigerimen jáne senimdiligimen, elektoratı totastırıw jónindegi örşil saylaw tehnologiyaslarımın Nazarbayev sayası köşbasşı deǵenimiz buqaranın naqtı bir adamın baylanıstırılǵan tilegi “är kewdedegi” -bir arman” beyne ekendigin дәleldep şıqtı. Onıñ bәsekeli saylawda qol jetkizgen orasan zor tabısını ñ kupiyası osında jatır.

Nazarbayevtıñ bәsekelesteri- Serikbolsın Äbdildiniñ Ğani Qasımov pen Engels Gabbasovtıñ batıldıǵı men tabandılıǵın ornımın baǵalaǵan kön. Nazarbayevqa “layıqtı da karsılas” bolmadı deǵen alǵaşqla qalıptasqan pşkşrge qaramastan, olar biylik üşin Nazarbayevpen qaysarlana talaştı. Kandidattar olardıñ da elektoratı tarta alatın polusteri bar ekenin дәleldep şıqtı. Belgili sebepter boyınşa saylawǵa jiberilmegen ümitkerler de bükil saylaw nauqanı boyınşa is jüzinde türli aqparattıq arnalar arqılı (şeteldik jáne reseydik gazetter men buqarallıq aqparat quraldarı, Internet jelisi jáne basqaları) bastı kandidatqa aytarlıqtay qatal da әrşil şabuwl jasap onıñ jáne tikeley saylaw protsesiniñ bedelin tüsirüwge tırısıp baqtı.

Halıqtın basım böliginiñ Nazarbayevqa körsetken qoldawı Qazaqstandıq azamattıq kawımdastıqtıñ мәdeniy-örkeniyetti mentalitetin qazirden-aq baǵalawǵa mümkindik beredi. Tarihiy özgerister halıqtıñ orasan zor psihologiyalıq şırşıqtan uşılıǵın tuǵızadı. Soǵan qaramastan, mitingiler men şerüwlerde baspasöz betterinde qara aspandı töndirüwşilik, adamdardıñ öz toptarına qaray jiktelisi ünemi jaña ideyalardı ansawşılıq azaqstandıqtarǵa tän emes.

Eger TMD elderiniñ köpşiligi üşin neǵaybıl bulıñǵırlıq eñ bir awırtpalıqretinde qabıldanıp jandı kinaytın jäyt bolıp otırsa, qazaqstandıqtar onı öz tandawlarıñ jasauwıñ mümkindigi retinde paydalandı. Halıqtıñ әleüwmettik tüysigi oǵan orın alǵan мәselelerdi şeşip almay qanday da bolsın jält berüwşilik jaña мәselelerdi şeşip tuwındatatının sezdirip otır.

Saylawşılar kandidattardıñ jeke bası üşin dawıs berip qoyǵan joq, sonımın birge Qazaqstannıñ tayawdaǵı jeti jıldı negizge alıp damıtın modelin de tañdadı. Keñestik kezeñnen keyingi kenistegi halıqtıñ jappay sanasın astan-kesten etken sonaw “Aziya-Tınıq muhitı aymaǵınan” bastalıp barǵan sayın etek jayıp bara jatqan duniyejüzilik pen sabaqtastıq özindik bir qundılıq turpatına aynalıp otır. Sondıqtan da saylawşılardıñ eñ aldımın qızmettegi Prezident Nazarbayevtıñ baǵdarlamasına ıqlas tanıtıw orındı bolsa kerek.

Kommünisterdin kösbassısı Äbdildinniñ jenilisi köptegen ob'yektifti sebepter boyınşa aldın ala belgili bolğan edi, alayda eñ bastı sebep mınada: halıq “burınǵını köksewşilik” baǵdarlamalıq nusqasın qabıldamadı. Saylaw nauqanınıñ barısında tipti kommunistik elektoratıñ elewli bölige üşin “alay” deǵen tikeley suraqqa kommunister kösbassınıñ ayqın jawabı joq, ekendige belgili bolıp qaldı.

Saylawşılar köpşiliktin turmısındaǵı barınşa küyzelisti мәselelerdi örsildikpen jāne jedel şeşüw baǵıtın közdeytin tikely әreket turpatındaǵı kösbassıǵa da sañıraw qalıp tanıttı. Bul röldi Ğani Qasimov tән-täwir şıqqanda tartımdı da boldı. Alayda saylaw nauqanınıñ barısında adamdar onay şeşimderdin qaolaysız, al olardıñ wadeli kümendi ekenin tüsine bastadı. Bul wadeler baǵdarlamadan ğori dawıs quwşılıqtıñ aylası retinde qabıldandı. Halıq kürdeli kıyındıktardı aynalıp ötip tilegen jaǵdayda qol jetkizüwde waqt utuwiñ qulşınısına da qoldaw bildirmedi.

Qazaqstandaǵı prezidenttik saylawıñ bastı qorıtınısıdı- bul demokratyalınıñ nıǵayuyı. Köpulusti sayası demokratiya qalıptastı. Tipti basqaruwındaǵı adamdardın belgili bir böliginin kelispewşiliginiñ özinen Prezident Nazarbayev endige jerde memlektti odan әri basqaruw üşin küş aluwı tiyis. Saylawda joǵarı belsendilik tanıta otırıp, Qazaqstan qoǵamı sayası selqostıq tuyıǵına әlewmettik enjarlıqqa, әlewmettik-psihologiyalıq turaqsızdıqqa urınuwdan aman qaldı.

Saylaw nauqanınıñ barısında duniyejüzilik jurtsılıqtıñ, әsirese Receydiñ bizdiñ saylawǵa deǵen jiti nazar awdaruwı ünemi sezilip turadı. İtogi baǵdarlamasınıñ jüzgizüwşisi Evgeniy Kiselevtiñ orındı atap körsetkeniney Qazaqstandaǵı prezident saylawı бүkil keneştik kezeñnen keyingi kenistikte jıl basınıñ bastı oqıǵası boldı.

Resey prem'eri Evgeniy Primakovtıñ saylaw nauqanı kezindegi Qazaqstanǵa saparı şektes memleketterde, әsirese Reseymen ortaқ 8 mıñ şaqırmdıq şekarası bar Qazaqstanda әlszi kösbassınıñ basqaruwındaǵı әlsiz rejimniñ bolǵanına Reseydiñ tipti de müddeli emes ekendigin körsetti. “Nazabisimata gazetaniñ” bas redaktori Vıitaliy Tret'yakov “Qazaqstanda qanday Prezidenti qajet “deǵen maqalasında bılay dep jazdı: “Resey buginde Qazaqstandaǵı prezidenttik orındı özindde saqtap qaluw әreketindegi Nazarbayevtı qoldawǵa tiyis pe? Sözsiz. Al quqıq qorǵauwşılar dissidentter men jergilikti oppozitsiya öz isimen aynalısuwǵa tiyis – odan eşqnday zıanı joq, al payda әrkaşan bar.

Ärine, biz şeteldik baqılawşılardıñ sın-katerlerine de qulaq asuwǵa tiyispiz. AQŞ tın memlekettik parlamenti 1999 jılǵa josparlanǵan jergilikti ...saylawları ECIU men

basqa da halıqralıq kurılımdar aldında Qazaqstan alğan mindettemelerge saykes ötti...Bunı Qazaqstandağı azamattı koğamnıñ sonşa türin sanap şıǵuwǵa ...

Halıq biyликтin birden-bir bastawı jáne iyesi retinde jañamıñjıldıqtın tabaldırırında demokratiyanın azamattıq qoğamnın narıqtıq ekonomika men sayasi reformalardıń paydasına ózinin dáwirlik tandawın jasadı. Olar bul joldağı senim krediti men qoldawı berlik мәselesine qatıstı bolıp otır.

EK 7

Saylaw zañǵa säykes ötti

Pavlador oblıstıq saylaw komissiyasına Qazaqstan Respublikası Prezidenti saylawına halıqaralıq baqılawşılar retinde qatısqa Resey Sotsial Demokratiyalıq Partiyasınıñ törılqa müşesi A. M. Obolenskiy, “Internatsionalister odaǵı” keñesiniñ müşesi L. A. Bulavka, “Halıqtıq biylik jáne eñbek odaǵı” basqarmasınıñ müşesi Í. N. Şepel’, RSDP basqarma müşesi V. O. Kuwharuk jáne öz mänindegi demokratiya qoǵamdıq-sayasi qozǵalıstınıñ atqaruwşı hatshısı K. B. Kauman qol qoyǵan kujat kelip tüsti

Resey Federatsiyasınıñ ártürli demokratiyalıq uyımdarınıñ ókilderi Pavlador oblısındağı saylaw uçaskelerinde bolıp, saylawşılarmen kezdesuw qorıtındısı boyınsha ózderiniñ tüyindi közkarasın bildirgen. Olardıñ aytuwınsha aşıq balamalı saylawdıñ ózi-aq Qazaqstannıñ demokratiyalıq reforma damuw jolında ekenin anıq baykatadı. Şın mäninde saylaw komissiyalarınıñ saylawşılardıñ qatısuw belsendiligi tuwralı ügit jumısında äldeqanday qısım körsetildi-mis degen pikirден awlaq boluw üşin nasihat жүргizbewüne qaramastan saylawşılardıñ belsendiligi öte joǵarı boldı. Dawıs berüwdi uyımdastıruw “Qazaqstan Respublikasınıñ saylawı tuwralı” Zañǵa tutastay alǵanda tolıq säykestikpen ötkizildi. Dawıs berüw barısında jáne dawıs berüw bülletenderin sanaw kezinde eşqanday zañdı buzuwşılık bayqalǵan joq.

Halıqaralıq bayqawşılar Pavlador oblısındağı saylaw komissiyasınıñ jumısına da oñ baǵa bergen.

EK 8

Men Qanday Prezident Qalaymın?

Telediarda Qaltay Muhamedjanov söylep jatır eken. “Aldağı saylawda kimge dawıs bermekszi aǵa?” degen habar жүргizuwşiniñin sawalına oylanıp jatpsatan

“Men Nursultan Nazarbayevqa dawıs beremşi dedi de, bugingi Prezidentimziidin däl qazirgi öz qarsılastarına qarağanda tayğa tañba basqanday körinip turğan aydan añık üş artıqşılığına toqtaldı. Qaleken pikirin qaytalap jayuwdıñ qajeti bola qoymas, biraq tıñday otırıp özimniñ de bas izep qalğanımdı jasıra almaymın.

“Aytpasa sözdin atası öledi” deydi ğoy qazaq. Keşe aytsan orınsız köriner, erten aytsañ kereksiz bolıp şıǵatın da bir sözder boladı. Sonday sözdin birin bugin men de aytsam dep otırmın. Alistan asqan jasımda bireüwge jaǵına qoyayınşı osınaw urımtal tuştan boy körsetip upay jınap qalayınşı deǵen pendelik oydan awlaq ekenimdi de onayǵa ebimniñ joǵın da bul künde biraz jurt bilin bolǵan adamnıñ sonıqtan munın bärin sözimniñ aǵınan jarıla boy körsetken bir säti ğana dep qabıldawlarıńızdı suraymın.

Köp uzamay elimizde Prezident saylawı boladı. Sol eldin bir azamatı, ğana emes azamat aqını bolǵandıqtan da jaqsısına süyinip, jamanına küyinip jüremin. Qajıp-jüdegen awıldı qap arqalap jürgen bawırdı körgende meniñ de qabırǵam qayısadı. Qapalanam qamıǵam. Sonıñ bärine kinäli izdeymin. Bes-altı adam bas qosa qalsa burınǵını joqtap, bugingige renjip turatın bolıp alǵanbız. Küdik köp. Küdik köp jerde künkil de tuwadı. Sol künkilde keykeyde bayqamay özin de qosılıp beresin de “yapır-aw oñ men sonımdı tarazılap, bayıppen ğana bolaşaqqa köz jibererliktey sanamızda saylaw bar edi ğoy” dep oylaysın. Bolaşaǵını boljam bayqaysın, payımdaysıñ. Eliñ qaytse, oñaladı? Kim bilep qanday adam basqarsa qoy? Üstine boztorǵay jumırtqalar edi? Qısqaşı, bolaşaq Prezidentimiz kim boluwın qalar edik?

Qazir el bilep, jurt şüylep jürgenderdiñ köbi bugingi Elbası Nursultan Nazrabayevqa para-par keler kisi tappay jatadı. On jeti milliyon halqı bar elden el bilüwge jaramdı taǵı bir eki-üş adam şıqpawı mümkün emes ğoy dep, ondayda men küyinetin edim. Bugingi Prezident bolm dep suwırılıp şıǵıp jatqandarga qarap, men de äzirge Prezidenti almastıra qoyar adam tayaw manda tabıla qoyarında kümändanıp qaldım.

Ärine özin-özi Prezidenttikke usınǵan adamdardı sırttay bilem, sondıqtan öz isine mıǵım, kösem de şeşen adamdar boluwı da mümkün. Biraq el basqaruw öneri de ärkimge bir dari qoymaytıp, jüzden jüyrık şıǵar birtuwarlardıñ ğana mandayına buyırar dara darın ekenin de eskertüw kerek şıǵar-aw dep oylay berem.

Osı turǵıdan alıp qarağanda bul tanda Nursultan Nazarabeypen ıyıq teñestire qoyar kandidatura köre almay otırmın. Öz basımız da aqıl-parasattan mehrum qalǵan qara jayawlardan emes edik. Söyte tura “kudaydan kuday şıǵıp” degendey keremettin küşimen

Prezident bola qalsaq Nazrabayev atqırğan istin jüzden birin jüzege asıra alam edik, äy, qaydam!...

Eñ alğaş Nurusltan Nazarbayevtı Qazaqstan JAzuwşılar odağında 1986 jılğı ötken kezdesüwde tındap edim. Keñester Odağın kuramas bölige Qazastan Respublikasınıñ sayasi ekonomikasın, ekonomikalıq sayasatın tasqayaqtay qağıp, jüzdegen tsifrıardı jañğaqşı jakıp turgan Ministrler keñesiniñ ol kezde japjas töreağasına awzımızdı aşı tañırqamağan jazuwşı qalmap edik. Jıyınnan soñğı top top bolıp dürliğise talqılaw üstinde de bul küngi sözine berimiz rıza bolıp tipti meniñ dosım Qastek Bayanbayev: Bul azamatqa degen ıqılas-peyimi jüz protsentke biraq köterdildi!” degen boların.

Birazımız sol pikriğe qosıla maquldasıp tarasıp edik üyimizge.

1993 jıldıñ kökteminde Qazaqstan Respublikasınıñ halıq deputatı bolıp saylandım da men saylanğan parlament köp uzamay sol jıldın ayağında tarap tındı.

Parlament tarar aldındağı sol künderde deputattar şağın şoğır topqa bölünip dälizde qağaberis quwıs pen burışta gu-gu ängime kirisetin. Sodan soñ kelip bizdiñ aldımızda prezident Nursultan Nazarbayev söz söyler edi. Logikası temirdey, дәleline daw ayta almaymız. Zal tolı deputat bas şulğı qabıldar edik әr sözін. Men de sol bas şulğışılardıñ biri bolğam. Elbileytin eren tulğalardıñ kelbetin körip süysinetin, sözін estip tüysinetin erekşe bir qasiyetter bolatınına sonda közim jetip edi. Onı erkimniñ basına barıp qona bermes baq dep түsinemin.

Oqtın oqtın Prezident aldıa barıp turatın tanış adamdarımniñ da birawızmen tildestim. Bәri de Nurekenniñ kışını bawrap alğış, ayqanına uyıttqış asıl qasiyeti, telegey bilim, maqsat, murat jolındağı uşqır oyına tänti bolıp, dep qoygandarın aytadı. Köbine oppositsiyada жүretin Hasen Kojahmettiñ özi de Prezident tuwralı mağan sonday bir jılı ängime aytıp edi.

Bireüwler el täwelsizdigin kökten salbırap түse qalğandat köredi. Solay bolğanda da artının qayırılı boluwı, qantögissiz el iregsin saqtap qaluw salmağı da Elbasınıñ üleşinde emes pe? “Birlik bar jerde tirlik bar” değendi “Intımaq bar jerde ırıs bar” değendi Nurekeñ nege jiyi qaytalay beredi deysin!

Prezidenti sınaytındardıñ işinde: “Bizdiñ elde demokratiya, söz bostandığı joq” dep jatatındarı da kezigedi. Demokratiya degen betiñmen ketüw, beypil söylew emes qoy, äytse de men oylaymın, osındat sözdi aytuwın, aytuwğa mümkindik tuwınıñ özi sol demokratiya, sol söz bostandığıniñ arqası emes pe dep.

Qazaq desem özime de tiyedi, degenmen qaşan bolsın, bir aq orǵıp şıqsam dep bir-aq qılǵıp jutsam dep turatın degbirsizdew de halıqpızaw. “Köş jüre tüzeledi” deǵendi köp eskere bermeymiz. Bugin birden bayıp, bugin el aldın aşıǵa qoymadıq dep küyinip jatamız. İmperya degen de tutasa birikken, kirigip ketken müşe- müşe bir dene sıyaqtı edi ğoy. İdıraǵan kezde üzildi buzıldı, tilindi, julındı. Endi sol üzilgendi qayta jalqaw, buzılǵandı jöndew de oñay bolıp jatpaqan bolar dep oylaymın men. Keşe Qızıl imperiya ıdıraǵanda qolı kisennen, ayaǵı buǵaqdan bosaǵan on bes respublika tus-tusına tartıp berdi emes pe. Özgeler sekildi şırttay qarañǵıda qarmanıp, bizdiñ el de öz jolın izdedi. El bolqan soñ onıñ işinde obırı da, tobırı da solırı da boladı. Biri közine körinip, qolına ilikkenin kömeylete asap, qulqının toltırsam deydi, endi biri ekinşisiniñ ayaǵınan şalıp, basa köktep taptap şıqpaqşı. Bayaǵı Musa sıyaqtı öz elin jarqın jasıl bir jaǵalawǵa jetkizip alıp, kem-ketigin sodan keyin tüzesem deytindey. Sebelep sawle körinip, barar jer, basar taw da ayqındalıp qalǵan siyaqtı buginder.

Köp bolıp qoldar bir adam bolsa, ol bugin Nursultan Nazarbayev. Ol da süyew bolatın, ärdayım tirew bolatın halqım bar dep jar qulaǵı jastıqqa berekesi men birliǵın oylaydı. Sırttan da köz almaydı. Sırtqa da süs keregin, ses keregin, sonımen birge öz eline ämse es keregin jaqsı bileği. Qazaq halqı Prezident Nursultan Nazarbayevtı qalay baǵalap qalay qürmetteytinin ömirge kelip jatqan eki uldıñ birine Nursultan esimi qoyılıp kele jatuwınan -aq ańǵara berüwge boladı. Jek köretin adamnıñ atın qazaq äke deseñ qoymaydı balasına.

Bir jaǵınsa ısıqırıp jeti bastı ajdaha, bir jaǵında Batis-Şıǵıstı tügel barlap eki bastı samurıq turǵan ulanbaytaq jerimiz bar, jüzdegen ult ökilderinen turatın äzirge tatuw jurtımız bar. Solardı tatuw ustap, bası birigüli irgeli el etsem deytin asqaq armanı Prezident kerek maǵan da. Sondıqtan: Ärbir Sözi tañdayına tatıǵan altı alaşka bolıp turǵan atı uran. Nurekendi qoldañdar dep men bugin

İsi qazaq ziyalısın şaqıram!- dep sözimdi ayaqtap turmaqpin.

EK 9

Erliktiñ Erligi

Nursultan Nazarbayev memleket başsısı gızmetine sotsializm jüyesi küyrep el narıktıq karım qatınas kezenine bet alǵan ölarada keldi.

Keşegi biz ötken sotsializmin ekonomikanı jürgizüw printsi belgili. Endi osının bärin tañsıqtaw, jana jolǵa saluw kerek. Yaǵni elimizidin bsın 180 gradus keri burmak...

Desek te Nazarbayev naqtı qadamdı halqının tuhın köterüwden bastadı. Ldıman kezinde kommunistik ideologiyamen “kommunizmge negurmım jez jetüw üşin” orıanduruw jolına tüsip ketken ultın [...] qalıtqa qyıruw maqsatında tiriltüw kerek boldı. Munı ol Qazaqstan kompartiyası OK-nin qatışı bolıp utğanda- aq bastadı.

1989 jıldıñ gırküyekinde dünüyege kelgen til tuwralı zañdı eske alayıq; Memlekettik til qazaq tili ultaralıq qatnas til, orus tili. Prezident tağına oturgannan keyin täwelsiz qazaqtan memleketinin alğashkı konstitutsiyasında Qazaq tili öz tuğırında qaldı. Al Orıs tili qatar paydalınatın jä resmi til dep jariyalandı.

Otarıldıq zamannan östemdikke üyrenip qalğan keybir şovınister buğan da köbönbey (qazaq tiliniñ konstitutsiyalıq konstitutsiyalıq ornın qoldağan orıstardıñ da az bolmağanıñ aytuwımız kerek). Qazaqstan ulttıq emes, azamattıq memleket boluw kerek, soğan baylanıstı orıs tiline de konstitutsiyalıq quqıq berüw kerek. (tıptı Agılşın tilin de konstitutsiyaga engizüw usınısını bolğanı da belgili) dep şulağan deputatı bar Parlament aqırında özderin özderi taratıp jiberip tındı...

Til sayasatı nazik sayasat, munıñ kez kelgen waqıtta el tınıstılıqın buzuwğa sebep bolıp keteri sözsiz. Alayda Nazarbayev isker sayasatınıñ arqasında eldin tınıstılığı da, tilimizdiñ üstemdigin de karastap qala aldı. Ana tilimizdi, janjaqtan aytadağan qısımqa qaramastan, anannan alıp şıguwdan asqan erlik bolar mı? Soıday erlikti Nursultan Jasap şıktı dey alamın..

N. Nazarbayev Tayauw Şıǵıs pena rab elderine jiye baradı- munay qoıya bay sol elder munay önderisine şet elder investsiyasın aralastıruw arqılı deuwleti şalkıp otır... Prezident ol ederge öz halqın sonday baylıqqa keneltüw üşin täjiribe aluwğa barıp jürdep oılaymın. Köp narseniñ bayıbına bara bermeytin zarjaqtar “Munydı sırtqa tasımalday bersek, kelesi urpaqtarğa jerimizde munay da qalmas deǵendi aytadı. Ow aǵayın dünüyede tawusılmaytın jumıs isteytin ǵılım alıs bolaşaqta energıyanıñ basqa közin tawıp, dünüye jüzi jappay soğan köşkende munaydın teqqe qaluwı münkin ǵoy. Sonda bugingi urpak ötimdi tauwarın paydalanbay astına basıp alıp, aş-salanaş otıruwı kerek pe?

Öz basım Prezidenttiñ munısın el ekonomikasın, halıq дәuwetin köteruwde tüzüw jolda dep sanaymın.

Sıbaylastıq jemqorlıqtın etek aluwınan, sırttan jaw kelmeyaq, quırp ketken memleketterdi adamdar arasınan şıǵatıp osı qılmıspen küresüwge şaqıruwı, memlekerimizdi qorǵauwğa bilek sıvanıp, beşşeşip kirisüwinin bir belgisi. Eger men

başqa kandidatqa dawıs bersem, osı qılmıspen küres jayına qalıp, elimizdi jemkorlıq jaylap ala ma dep qokamın.

Prezident N. Nazarbayev el astanasın Aqmolağa köşirgenin estigende Germaniyanıñ burınğı kaytsileri Kol’: Bizdin astananı Berlinge köişiremez degenimizge 15 jıl boldı. Al Nazarbayev jaña astasına köşüwdi bılıtır aytıp, bıyıl köşip aldı degen eken. Nazarbayevtıñ bul qadamı ekonomikalıq qana emes, dünüye jüzine tanday qaqtırğan sayası erlik. İyä, ol qurğak sözdin emes naqtı istin de adamı...

Ulı kompozitorımız Kurmanğazınıñ 175 jıldız toyına arnalğan saltanattı aşarda N. Nazarbayev “örşil küylerimen qazaqtı (ärine dünüye jüzine) tanıttı, moyındattı- dedi. Buginde men osı bağanı bugingi Elbasınıñ özine bağıstap aytar edim. İyä, ol tınımsız elderdi aralap dünüye jüzine Qazaqtı tanıttı, moyındattı.

Bul endi, erlikin erliğı.

N. Nazarbayevtıñ qolına alğan isterinin jemisin köretin waqt ta keledi. Ol “Qazaqtan- 2030” bağıdarlamasın tegin usınıp otırğan joq. Sondıqtan da munı iske asıruwğa oğan waqt, mümkindik jäne biylik berüw kerek.

Osınday erlikteri men osındşama sätti qadamdarın oy sarabına sala kelip, otbasımen şeşip qabıldadıq. Prezident saylawına biz N. Nazarbayevqa dawıs beretin balamız.

EK 10

Qazaqstandıqtar Tävelsizdik Üşin Dawıs Berdi!

Bul saylaw: -Qazaqstandağı reforma men demokratiyalıq bağıtbağıdardı qoldap, quwattawdıñ jeñisi boldı;

-Ötken ömirimizge qayta burılmatınıımızdı дәleldep berdi;

-Qazaqtardı әli ult bolıp qalıptaspağan degen säwegeylerdiñ pikirlerin teriske şıғardı;

-Qazaqstandağı barşa halıqtı ñ tatuwlıǵı men qoғamdıq kelisimin taǵı da ayqındap berdi;

Tuǵan elimizdin keleşegi üşin tañdap alınған jol dıñ durıs ekendiǵin дәlelledi.

“Halıq maǵan senip mandat tapsırdı” Nursultan Nazarbayev saylawdağı öz je ñisin osılay baғalaydı.

Keşe Qazaqstan Respublikasınıñ Prezidenti Nursultan Nazarbayev buqaralıq aqparat quraldarı ökilderimen baspasöz мәслиhatın ötkizdi.

-Memlekettik täwelsizdigin, daǵdarıstan şıǵudı, eldegi tınışıqtı, júrgizilip jatqan reformalardı qoldap, dawıs berip, meniń qolıma mandat tapsırıruw arqılı Qazaqstan halqı ja ńa ǵasırdıń tabaldırıǵındaǵı negizgi sayası máseleni şeşti, dep atap kórsetti Elbası Ortalıq saylaw komissiyasına aldın ala belgili bolǵan málimetter boyınsha ótkizilgen alǵashkı baspasóz máslihatında. Odan ári Nursultan Ábişulı ózine qaoldaw kórsetken halqına, Sergey Tereşenko basqarǵan qoǵamdıq ştab müşelerine, saylaw barısın respublika jurtshılıǵına jan-jaqtı jetkizip otırǵan jurnalister qawımında sonday-aq halıqtıń könil küylerin sezip, saǵamdawǵa sepiǵin tiygizgen balama kandidattar atına da alǵıs sezimin bildirdi.

Adam retinde de, Prezident retinde de ózińin saylaw qortındılarına rıza ekendigin ketkizgen Elbası bul sınnıń elimizde tuńǵış ret ótip otırǵn balamalı saylaw bolǵandığına ayrıqsha nazar awdardı. Osı orayda saylawǵa 15500 baqılawshı qatısqandığı, olardıń 250 şeteldikter, ekendigi mısılǵa keltirildi. Saylaw barısın jazıp kórsetüwge 20 memlekettin jurnalistter kelgen. Dawıs berüwge respublika turǵındarınıń 86,28 protsentinin qatısuwı da saylawshılardıń joǵarı belsendiligin ayǵaqtaydı.

Elbası jurnalisterdiń qoyǵan san türli suraqtarına jawaptar qaytardı. Mäselen, saylawdan keyin kanday da bolmasın bir jarlıqqa nemese qawlıǵa qol qoydınız ba degen sawalǵa Prezinet bugün inaguratsiyalıq komissiyanıń quramı tuwralı qawlıǵa qol qoydım dep jawap berdi. Sol sıyaqtı prezinet öz qızmetine zańdı türde bastadı.

EK 11

“DARİGA- AY, SIYLIǴIMDI BERSİ MAǴAN...”

Buginde bireüwler el basqaruwdan dämeli bolsa, al endi bireüwler tün balasına tüsine memlekettik suylıq enip şoşıp oyanıp, osı bir änge salatın körinedi.

1999 jıldıń 10 qantarı Qazaqstan Prezidentin saylaw küni. Halqımızdıń taǵdırına sın osı küni jurt öz tandawın jasadı. Bılay qaraǵanda äl-äzir budan mañızdı oqıǵa joqtay körinedi. Desek te, osı aytuwlı oqıǵamen qaptaldasıp, memlekettik sıylıq üşin küreste bastalıp ketkenine edäwir waqıt ötipti. Bul küreستیń oñayǵa soǵar türi joq. Jası bar, jasamısı bar qazir osı sıylıq üşin jan talaşın jatır. Bayqawımızsha, keybir ziyalılarımız, osıǵan deyin jıyǵan ataq- abıroyınan, egeräki, osı sıylıqtı almasa jurday bolatınıń, tipti keşirińiz, “asılp öletinin” aytıp, qızırılı mekemelerdi jaǵalap jür desedi. Keybireüwler otnasınıń berekesin alıp, när sızbay, körpesin teris jamılıp, irgege karap jatqan körinedi. Sonsha, ne bsına kün tuwdı eken?

Jaraydı. Osı ataq özi adamğa ne üşin kerek? Adamnıñ enbegi janğanı, öz bağasın adalğanı durıs. Biraq kisi eñbegigi tek ataqpen ğana bağıalı ma? Onda keşe ğana dünüyeni tañkaldırıp ketken, ajalına alpıs kün qalğnda “halıq artisti” atağın alıp, kök tıyın paydasın körmegen Şemsi, Äbillahat, Bekenderdiñ atqsız tarihta atı qalmas pa edi? Orıstıñ Borodin deĝen himik-kompozitorı eşbir atqsız-aq jalğız “Knyaz’ Igor” operasımen tarihta qalğan joq pa? Jer betinde munday mısıl köp.

Ataq kimge qızmet etedi? Eger ol adamdı (bul oydıñ sıylıqqa usınılğandardıñ bärine qatısı joq) halqı tüstep tanımasa, biliktep bilmese, bir kitabın oqımasa, änin tuşınıp tındamasa, kinosın qızığıp körmese ataq öz ornımen, jönimen berildi dep bilemiz be?

Bireüwlerdiñ aytuwınşa (Kuday onıñ betin äri qılsın) atağın bolsa ükimet komissiyası kurılıp, Äwezov nemese Musirepov teatrınan ana dünüyege attanasın, qazanamana memleket başsıları qol qoyadı, üyine taqta basına zañğar eskertkiş ornatılatur körinedi.

Sonda deymiz-aw ataksız bolsa keşegi birtuwarlar- Nurgisa, Şämşiler teatrdan şıqpas pa edi. Halıq sizden “halıq artisti, ne memlekettik sıylıqtıñ lawreatsız ba? Dep suramaydı, eñbegiñizdi bağlaydı. Suraytın keybir äkimder bolar.

Ataq totalitarizmnen qalğan täbärik. Ataqa umtıluw, sıylıqqa quştarlıq bizdiñ halıqtıñ tabiğatında bar ekenin jasıruwğa bolmaydı. Bul biz üşin osı ĝasırda em-domı tabılmaytın dert.

Qazaqtıñ ataq pen taqqa tlası keneş ökimetine kirgennen beri tım küşeyip ketti. Kenes imperriyası qazaqtıñ eñ osal tusın tap basıp, paydalandı. Ataq üşin alıptarımız da bir-birinen teris aynalğan. Al qazirĝi täwelsizdik jağdayında osı mäsele basqaşa şeşim tapsa bomlay ma?

Talanttı adam men eñbeqqor adamdı şatıstıruwğa bolmaydı. Memlekettik deñgeydegi sıylıqqa usınuwda osı jağı eskerilmeytini tağı bar. Talanttı bağalawda, ataq berüwde älewmettik ädiletsizdikter qay kezde de üstem boldı. Adamdar eşqaşan teñ bolğan emes qoy. Gel’vetsiy deĝen kisi “Talanttı nagradtawmen birge onıñ başkan izin anduw, or qazuw da bastaladı” deydi. Osı sözde sumdıq şındıq bar.

Joğarı ataq, lawazım alğan talanttı adamğa endigi jerde” resmi adam”, “memleket qamqorlığındağı adam” deĝen aydar tağıladı. Ol jiynalıstar men mäslihattarda, sänsaltanattarda törden orın aladı. Söytip, resmi ömiri bastaladı. Tooy- duman köbeyedi. Sodan soñ barıp onıñ jumıs tärtibi buzıladı, qabiletin joğaltadı. Pende ĝoy, maqtaw

sözderdi qabıldaydı. Sonıñ bärin är kezdesüw, jıyın sayın esti bergen soñ birtindep toqmeyilsip, talant közi biteledi. Maqtaw- tawdan qulağan tasqın sekildi tötep berüw oñay emes. Söytip talantka ataq bere otırıp, onı joğaltamız.

Sostsializmniñ bir jenisi- ataq arqılı adamdardı alalaw boldı. Söytip, ataq berüw keneşten mura bolıp TMD-da qalıp qoydı. Odan äli ayırılğamız joq. Örkeniyetti elderde keşe de, bugın de jappay nagrattaw, ataq berüw degen eşqaşan bolmagan. Munday dertpen eşkim awırmağan. Asa darındı adamdardıñ ıntasın arttırıw üşin iri kölemde aqşalay qarjılandırıp otırğan, bar jağdaydı jasağan. Söytip, talanttın ayırılmağan. “Amerikannıñ halıq artisti”, “Fransiyanıñ halıq jazuwşısı” degen ataqtı ömirinizde estidiniz be? “Mıqtı bolsan dünüye jüzine ortaqlıq Nobel’ sıylıǵın al” deydi. Al, talanttın eşkimge telmirtpegen, tentiretpegen. Ataq berem dep alalamağan. Öz elinde kimniñ ornı qanday ekeni belgili. Soğan qaray kürmet körsetiledi.

Ataq qıp-qızıl bāseke. Ol adamnıñ “men kimnen memmin” degen egoisttik pigılın, qızǵanısh sezimin küşeytedi. Bizdiñ qazaqlıq qoǵamı üşin däl osınday kartına tañsıq emes. “Ölgende körgen bir töbeles” dep bireüwler qızmetin, älbir dökeymen jaqsı araqatınasın paydalanuwǵa kirisedi. Söytip qızmet ataqqa qızmet etedi.

Bul мәselede jaska, jolına qaramaytın boldı. Çlermendik jayladı. Keybirrewler üwildep, guwildep, dirildep, kalşıldap, kılınıñdap- jılmıñdap, mñqıldap, mñıranıp, eki keştin birinde halıq üşin emes, sıylıq üşin konsert bere bastadı. Ataqqa usınılmasa halıq munday ruhani lāzzattan qur qaladı eken ğoy.

Qazir ataq aluwǵa “Jıvaya oçered” jasalğan sekildi. Jatqan bir sayasat, aylakerlik. “Bıyl anaw alsın, men koya turayın, äytpese aramız suwıp keter. Bul jolı şans azsaw, sol kızılközdi ötkizip jiberreyin, kelesi jolı tüsetinderdin şaması belgili dep kezegi jılıp jatqandar taǵı bar.

Ötkende bir qora jastarǵa Jastar odaǵınıñ bir koqa sıylıǵı berildi. Bul sıylıq jurta kāmıpit ülestirgendey boldı. Sonıñ dāmın tatıp qalğan jastar endi memlekettik “Darın” sıylıǵınan da äbden dāmeli. Jastar osılayşa aǵa buwınıñ dertine erterek şalınatın türi bar. Bālkim, jastarǵa sonıñ ataǵı emes, aqşası kerek şıǵar.

Qıskası, memleker tek eñbekkor, jalıqpaytın adamǵa ǵana emes, şın mānindegi talanttı adamǵa qol uşın berüwi kerek. Talant jas-kāri tañdamaydı. Māseleniñ bärin ataqpen şeşüw keri ketüwdiñ, talanttı tüñildirüwdiñ jolı. “Arsız bolmay ataq joq” degen Abay. Bālkim, osınaw irgeli memlekettik mañızı bar ataqtı jıl sayın jıltındatıp, kadirin ketirmey 5-10 jıl bir berüw kerek şıǵar. Sonda ataqtıñ kadiri artıp, “ Jıvaya oçeredke”

de toqtam bolar. Bälkim. Tipti bolmasa jurttı jazılmas dertke şaldıqtırmay, müldem alıp tastağan jön be? Sonda atağı joq talanttı adamnıñ atağı bar eñbekkor adamnıñ aldında jüzi jarqın, mereyi üstem bolar bälkim. Talantka jasağan jaqsılığımız da sol sekildi.

Sonımen ulı Muqağalıda säl burın aytsaq, buginde keybir azamattar “Dariğa-ay, sıylığımdı berşi mağan “dep äge salıp, uweyim jep jür. Qaytsin-ay tüsinüwge boladı.

EK 12

Törteüwdiñ “Töbelesi” Endi Bastadı

Beri de parlamentşilerimizdiñ qazan ayındağı “töñkerisinen” soñ kürdelenip ketti. Alğaşında sayası spektakl’ sıyaqtı köringen oqıǵalar tizbegi qazaqstandıqtardı jaña ğasır qarsańında teren oylanuwǵa mejbur etti. Üşinşi mınjıldıqqa dewir köşin kim bastap baradı? Reformşıl liberaslist pe, elde nostal’giyalıq köñil-küydiñ awanına şırmalǵan konserator ma? Saraptawlar qorıtındısı halıqtıñ jetekşi tulǵaǵa iyek artatınan añǵartadı. Prezidenttikke ümitkerler arasındağı beseke sol tulǵalıq tuǵırǵa jan uşıra umtılistıñ şekti mümkindikterin köz aldımızǵa jayıp saldı.

Kantardıñ 10-ı saylaw alanına sańlaqtanıp sıqqan törteüwdiñ “tüz közirin” aşıp beredi Olar:

Nursultan Nazarbayev

Sirä, bäsekelesteriniñ onay tüspeytinin moyındasa kerek, Elbası buqara arasına boylap, el işin aralap şıqtı. Tipti, aweli murjasına kök süngi muz qatqan Kökşetaw qalasınıñ qazandıq peşine deyin tekserip, kömeyine üñildi. Sol sol-aq eken, iri şaharlardağı jıluw ortalıǵtarı, Prezident ult ziyalarınan kezdesip, aqsakaldarmen mäslihattas boldı. Beket ata basına barıp, töw etken onın qadamın kuttap, batış ölkenin şaldarı “Tuw, özindi kuday keletindey küttik koy” dep rıza peyil tanıttıp jattı.

Respublikanıñ tükpir-tükpirinen Nursultan Äbişulınıñ Prezidenttikke kandidaturasın usınuwdı ötingen hattar legi aǵıldı. Söytip, ol özine degen jurttıñ kas-kbağın baǵamdap alıp, tağı bir ret töleyin sınaw üşin täwekelge bel budı.

Qazaqstandağı jüzdegen ulttın tilin tawıp söyleytin Nazarbayev sırtkı integratsiyalıq taraptardıñ özara qarımqatınasına da kolaylı adam. Sondıqtan bul kandidattın jenisine alǵaşkıları ñ bri bolıp şeteldik investitsiya taratuwşı kompaniyalar qol soǵatın şıǵar. El işinin ıntımağın saqtap, narıqtıq reformanı ñ ilgerilewine kepildik bergen Prezident Qazaqstandı AQŞ pen strategiyalıq äriptes retinde de äygiledi.

Köbinese Resey ayuıen qol ustasıp jüretin ol Kıtay başsısımen staka soğıstırıp, aqqaynar atadı. Kerek deseniz, II İyon Paveldiñ batasın alıp...Tübi bir türki jurttıñ tügeldenüwin oylaydı. Alayda tañdaw talkısındağı tagdır iyesine qazaqtıñ ıkılas meyriminen artıq ne bar? Endi bizdin ümitkerimiz qoğamıñ tereñ katparındağı şındıktı ñ betine karap turıp, saylawşılardıñ narık köldenendetken bel-belester men kıyın asuwlardan birge ötüwge şakıradı. Öytkeni, N. Nazarbayevtı jaqtaytın jastar, jas reformatorlar, jaña qalıptasıp kele jatqan oligarhtar quramı jäne öziñ komandası keri qaytuwdı qalamaydı.

Seirkbolsın Äbdildin

Özeine tek kana Nurusltan Nazarbayevtı şınaynı bäsekeles dep biletin bul adam türzidey judırığı bar general men halıq kalauwına ekesinen karaydı. Aytpaqşı, onıñ senimdi serikteriniñ biri, mäjilis deputatı V. Zemlayanov: Bizder, kommunistler 3 million dawıs jıaymız” dep jariyağa jar salıp ülgerdi. Rasında kommunist Äbdildin küni keşe ötken Keñes zamanın ansattın kariler men jumıssızdar armiyasınıñ arasından qoldaw tabuwı kädik. Biraq, bul saylawda kelesikke degen suranıstıñ bäribir basım tüsetinin eskersek, “zilgen taptın” ensesin dämeli kandidat kalay köteredi eken?

Alğaşkı aynalımda Äbdildin Prezident pen Ükimettiñ awqımdı is-şaralar barısında jibergen kemşiliklerin sınauwmen boldı. Osndayda oyğa oraladı. Kezinde proletariyat kösemi Lenin mına bir sözdi jiye kaysalağan körinedi. “Köp sözdi doğarıp, joldastar, nağız is jayında söyelender!” degendey naqtı mäsele turasında bizdiñ kandidatımız ne aytadı?

Öz sözine karağanda, Seirkbolsın Äbdildin NAzarbayevpen şınaynı bäsekelesetin kandidat.

Engels Ğabbasov

Ekologiya bul jaqsı söz emes, Biraq Prezidenttikke ümitker kandidattıñ sayası pozittiyasını jaylağan sarıwayım ezüne eriksiz külki üyiredi.

Syalaw komisiyasınan ökilettigin ötkizip alğan soñ mäjilis deputatı öziñ bar-jogın ümittirip jibergisi kelgendey tasalana berdi. Äñşeyinde, apattı aymaqtardı ñ munzarın aytıp, ayğağa başatın Ğabbasov nege ayaq-astı jürisinen jañıldı? Tüsiniksiz.

“Men bäribir prezidnettikke kajetti dawıs jıay almaymın1 dedi ol.

Jeti bastı ajdahamen jekpe-jekke şıqqan Oljastın batırılığı buyırmağan qalawımız tım bolmağanda “attanşıl” amantay Kajının da rölin oynawğa jaramadı. Aytarı joq, bäsekelester arasında Ğabbasov eñ älsiz kandidat.

Ğani Qasımov

Almatıdağı kommertsialıq telearnamen birleşip jasağan general Aksımovtıñ şowı tımırsıq qoğamnan işi pısıp, zerikken toptı uşuwğa bölep tastadı. Ol adımen atalğan telearnanıñ buyımın “talkandap basıp” aldı da jäbir japa şegin jürgen köke qarap söyley bastadı.

Bıylık tarmaqtarın korrupsiya jaylağan. Sırt elderdiñ qarjılay bergen kömegi kay salaga, kay sayğa kuyıldı? Onı kim bildedi? Men prezident bolsam, aldawıttar men alayaqtardı temir torğa toğıtamın dep, güjildedi general. Osı szderi aytkanda onıñ közi ejireyip murtı tikireyip ketedi eken. Del sondayıq qıpımen ol Stalinniñ portretine deuksay aladı.

Baykaymız, Aytbayev pen Haydarige bir-aq aqırıp, til sınağınan ötip ketse kerek. Qasımov äli küнге qazaqşa läm-mim demedi. Onı aytasız, jıluw surp, janına jetip barğan qazaqtı kewdesinnen iterip jiberip “aq koydıñ” etin satıp turğanğa karap, mekirenip sala berdi.

Keyde kindik äkeydin, ara-tura Jirinocksiy men Saddam Hüseyniniñ keypine kezek awısıp, mıñ kubılğan kedenşi Ğani Qasımov k ommunist Serikbolsın Äbdildinmen ğana dawıs bölise alatın kandidat.

EK 13

Prezidenti küşti eldiñ memleketi de küşti

Qazaqstan Prezidentin saylawğa 37 jün qaldı. Ümitkerler de belgili. Ortalıq saylaw kommissiyasında ümitker tört adam tirkeldi. Ortalıq saylaw kommissiyasınıñ habarlawı boyınşa Parlament senatorı Engels Ğabbasov pen Prezi bas kedenşi Ğani Qasımovtıñ Qazaqstan Halıqtıq bankisiniñ Aqmola oblıstıq filialında saylaw qorların kuruw üşin waqıtşa esep şorttaı aşıldı.

Al qızıl kommünist Serikbolsın Äbdildin Qazaqstan respublikasınıñ prezidenttigine kandidat degen küwelikti qolğa ala salıp, jurnalistermen baspasöz konferentsiyasın ötkizdi, olarğa saylaw qarsańındağı bağdarlaması körsetilgen qağazdarın üleşti.

Qaraşa ayının sonğı küni “Qazaqstan Respublikasınıñ prezidenttigine kandidat N. Ä. Nazarbayevtı qoldaw jönindegi Qoğamdıq ştabı qoğamdıq birlestiginiñ Almatıdağı filialınıñ baspasöz ortalığında jınalğan jurnasliter aldında Abay atındağı Almatı memlekettik universitetiniñ rektori T. C. Sadıkov ökilderi aldında Tokmuhamed

Salmenulı Qoğamdıq birlestiginiñ erekselikleri jayında egjey-tegjejli eñgime ötkizdi. Öytkeni, Elbasılıqqa ümitkerler naq osı, oñtüstik astanada 730 mıñ dawıs üşin küresetin boladı.

Saylaw naukanınıñ printsipteri adaldıq, дәyektilik pen aşıqtıq. Saylaw jönindegi zañdıqıqtardıñ katan saktaluwın qadağalauw şart. Qanday da bir ştab bolsın, olar aldımın osı talaptardıñ orındaluwın kökseydi. Ortalıq saylaw kommissiyasınıñ jer jerlerde bölimşeler aynalısatın boladı.

Osı orayda, “Senim telefondarı” jumıs istey bastadı. N. Ä. Nazarbayevtı qoldaw jönindegi Qoğamdıq ştab bukilhalıqtıq saylawğa qalğan 37 künniñ işinde ügit jumıstarın öristete tüspek. Bul rette buqaralıq aqparat kuraldarında sayası jarnamalarğa deyin orın beriledi, senimdi ökilderdiñ saylawşılarmen kezdesüwleri de uyımdatırıladı.

Qala turğındarınıñ tilekterin, usınıstarın jinap, bir jüyege keltirüw üşin, Almatı nıñ erbir awadanında qoğamdıq qabıldaw da sayası jernamalrga deyin orın beriledi. Senimdi ökilderdiñ saylawılarmen kezdesüwleri de uyımdatırıladı.

Saylawşılar üşin mañızdı mınaw: Qazaqstan kelesi ğasırga mıqtı memleket bolıp enüwi kerek. Tınıştıq pen özara kelisim ruhı üstemdik kurğanı abzal. Prezident küşti eldin, memleketi de küşti bolmak.

Jurnalister sonımen katar saylaw naukanın qarjılandırıw problemalarımın de, äsirese bıylǵı saylawdın quqıqtıq negizgi yerekşelikterimen tanıştı.

Baspasöz konferentsiyasına Qazaqstan Respublikası Prezidenttigine kandidat N. Ä. Nazarbayevtı qoldaw jönindegi Qoğamdıq birleştiginiñ tóraǵası Halıqaralıq Integratsiya qorınıñ prezidenti S. N. Tereşenko qatıstı.

EK 14

“Jaralı” Jañatasın Jaña Tınısı

Jas Alaş “Oñtüstik batı” baǵıtı boyınşa “Öz Tañdawımız öz qolımızda” azamattıq medeni forumı negizinde ügit- poyızı jolǵa sıqqanın habarlaǵan bolatın. Ügit poyızı at basın aweli Jambıl oblısınıñ Jañatas qalasına tiredi. Kezinde kenester dewirinde Jañatastıñ “Jaña Prij” deǵen janama atı bolıptı.

Janatasta 20-22 mıñ adam saylawğa katıspaqşı. Jastar jaǵı azirgi el Prezidentine dawıs beremiz dep jür. Olar özderiniñ jarqın bolaşaǵına senimdi.

Betterine taram ...tüskən aq jawdıqtı analar Almatıdan kelgen enşilerdiñ konsertine keldi. Olarğa Ä. Dneişev, S. Abduldin, N. Önerbayev, T. Zabirowa sıyaqtı öner iyeleri şaşı şaştı. Äsemterbege bilegen balapandarın közinde nur ...Äzibej aғamız janatastın jastar qalası bolğanın onda qalay konsert bergenin ayttı. Jañatas'ın kaytadan janlantıruwqa şın niyetteri men senim bildirip jattı. Sarısuw awdanı äkimnin orınbasarı L. Egemberdiden qazır qla aboyınşa qoşuw prosetsi Tıyılğanın mälimdedi.

Onıñ sözine sener bolsaq ketken keybir otbasılar qaytadan oralıp jatır eken. Jañatasta jigeli kurt ömir süredi. Soñğı aydarda halqtı ... waqıtında beriwge bastadı. Qala awıldarı eñbeq ujımdarın birigip, qarahol asıl.. qoy ösirimen aynalasadı. Biz Jañatastın Jana parij bolmasa da jaman Parij emestigine köz jetkizip köñildegi köp küdikti ... Eñ bastısı, halıqtın turmısı täwirlenip keledi. G. Nurmoldağızı

EK 15

Serikbolsın Äbdildin: Meniñ maqsatım kandidaturamdı alıp tastaw emes, saylawdı Awuldırmaw”

Saylaw aldında özin nasihattanuw maqsadında Jambıl Ontüstik Qazaqstan Kaaragandı oblastarın aralap qaytqan Qazaqstan Kommünistterinin kösemi prezidenttikten ümitker S. Abdildin joldas keşe jurnalisterge “jolsapar hıkayaların” jariyaladı.

Qazaq, “sıpıqtan basqanıñ bäjuğadı” deydi. Durıs, bizdi durıs tüsindiñizder tağı da “kastandıq” Abıroy bolğanda äytewir bul, jolı ok atılıp, jarınğan botelke daktırılmağı. Akjıgeldin men Ğabduldin qazirgi karuqdardan qalğap qastandıq jasauwşı jawızdar (Baydın kayırşıqtarı, feodalizm qaldıqtarı, bujuwazıyanıñ itarşıları, onşıl oppotinister, ulı Lenin ösiyetin qabılmdamaytın kertatpa küşter, tb. dep okı berseñizderde boladı) bul jolı kommunister mingen küpege basıp kirmekşi bolğan! S. Äbdildin joldastıñ senimdi ökili, joldas V. Çernışovtıñ aytuwına karağanda, arpalıs barısında kösemnin sawsaktarı kanağan. Kommunizm ideyalarına adal ÇErnişov joldas bint izdep, vagon jolserigine barğan eken, biraq kapitalizmin silimtiginde bint qanday bolsın

Ura, joldastar! Karl Marks pen “kapital” jar küpe sol küyinde saqtalıp kasiretti künderdiñ tiri küwegeri retinvagonda de bolaşaq urpaqqa amanattaduwı tiyis. Al, vagonda ädeniy bint, iyod saktamağan opportunist jawız, kapitalizm silimtiginin dünüye-mülki kämpeşkenenip, özi Sibirge abaqtığa jiberilsin...

Küpedegi “kırgın” osıdan alpıs-jetpis jıl burın bolğanda, “Qazahstanskaya Pravda” men Sotsialistik Qazaqstan” gazetteriniñ birinşi betterinde osı tektes maqala jariyalanar edi...

Qudayğa şükir, qazır zaman basqa S. Äbdildin mırza bastağan kommunistler de basqşalaw söyleydi, äreket jasaydı. Küpedegi saylawşılardıñ nazarın awdawğa bağıttalğan, talay ret sınaqtap ötken ejelgi ruk. S. Äbdildin mırzanın aytuwına qarağanda, jer jerdegi saylawşılardı odan öz kandidaturasın alıp tastamawın ötinip jatkan körinedi. KOMmunister kösemi “Meniñ maqsatım kandidaturamı alıp tastaw emes saylawdı boldırmaw değende syatın pikir ayttı. Neege olay isteyin dep jürgenin bilgiñiz kelse “Jas Alaştıñ” 19 jeltoqsandağı sının okıñız. S. Äbdildin biylikke kelgen jağdayda, Premier ministrlikke bolaşaq kandidat retinde Qazaqstannıñ Turkiyadağı burunğı elşisi, qazirgi vitse-pre’er Baltaş Tursınbayev mırzamen kelissözder jügirgendigin rastadı. Tipti, “oğan Baltaşın özi köbirek qızıgıpılık tanıttı” değendi qosıp qoydı.

P.S. Prezidenttikke tağı bir kandidat, senator E. Ğabbasovtıñ eki künnen keyin jurnalistermen baspasöz mäslihatın ötkizetini belgili boldı. Taw qozğalsa qozğalmaytın, kak-soqpen isi joq. Momındaw jan edi... “Qastandıqtan” aman bolsa eken, äytewir...

EK 16

Qaşqanıñız ba, sasqanıñız ba, Äbdildin Mırza?!

Saylaw ötetin kün jaqındağan sayın el prezidenttiginen ümitker de demin işinen alıp, degbirsizdene tüsken sıñaylı. Taw qozğalsa da qozğala qoymayınday köringen Engel’s Ğabbasov mırzanıñ özi baspasözge ondı-soldı suhbat bere bastadı. Al, Atıñ şıqpasa-jer öрте” printsipin ustanğan Ğani Qasımov endi ne isterin bilmey dağdarğan tarizdi. Añısın andap otırğan Serikbolsın Äbdildin mırza “Qulannıñ qasınuwına mılıqtıñ basıluwı” degendey, buınsız jerge pışaq uruwdıñ amalın tapqan sekildi. Tek Nursultan Nazarbayev qana el işin aralap, saylawşılarmen tikeley jüzdesüw üstinde.

Saylaw marafonı jaqındağan sayın sayası sarapşılar da tağat tappay, türli boljam, türli saraptama jasawda. Negizgi boljamdar kommunistler köşiniñ serkeşi Serikbolsın Äbdildin mırzanıñ köp uzamay-aq öz kandidaturasın alıp tastawı mümkün degen oyğa toqaylasadı.

Bul boljamnıñ qnşalıqtı janı bar? Saylawğa belsenip, bilek türip şıqqan Äbdildin mırzanıñ jeme-jemge kelgende jalt berüwi mümkün be? Öz jenisine kâmil senimi bar

ekenin äldeneşe ret mälimdegen ümitkerdiñ aqtıq ayqasqa deyin şıdamdı jerpegeni me, älde munıñ astarında basqalay bir sebepter bar ma?

Biz sarapşılar pikirin jüyeley tüsip, tömendegidey дәyektemelerdi alğa tartqandı jön kördik.

1. 1999 jılğı 10 qantar tek kana jaña Prezidenttiñ esimini anıqtayın kün emes. Ol sonımen birge бүkil halıqtıñ erteñgi күнге degen senimin tarazı basına saladı. N. Nazarbayevtiñ ideyalıq qarsılası ekenin S. Äbdildin mırza äldeneşe ret mälimdedi. Yaғni, Qazaqstan kommunistleriniñ serkeşi bul saylaw qoғamdağı közkarastar tartısı bolatınını jaksı biledi. Saylawda Serikbolsın Äbdildin mırza utılғanday jaғday bolsa, бүkil kommunistik ideyanıñ kül-talqanı şıғadı. Qazirdiñ özinde belgili bol bastaғanınday müldem az. Demek, 10 qantarda utılıp qalsa, S. Äbdildin mırza arı qray kimge jetekşi boladı? Ideyalar tartısında “nokawt” aluw üşin öte tiyimsiz. Soıday jaғdaydıñ orın aluwın aldın-ala sezinen kommunist ümitker özindik ayla-şarğıға köşti. Ol saylaw kommissiyalarınıñ quramına 2-3 ten oppozitsiya ökilderin baqılawşı retinde engizüwdi usınıp otır. Jäne de bul usınıstı özi jaqtaytın Parlamenttik jüyege emes, tikeley Prezidenttiñ atın bağıttap jiberdi. Bul “saskan üyrek atımen süñgidi” degendey. Ä deғende belsengen Äbdildin mırzanıñ qur sözden basqa tıyanağı joq tayғanaq tulға ekenin körsetedi. Küni erteñ “saylaw әdil bolmaytın boldı, eger meniñ usınısım ötkende dawıs sanawda әdilettik bolatın edi, biz jenip şıғatın edik” dep şıға kelüwge taptırmaytın amal.

2. Saylawda halıqtıñ 80-90 protsentiniñ dawıan alatınımız aydan anıq degen S. Äbdildinniñ senimi jelge uşqan tarızdi. Aldın ala suraw saluw nәtijesi körsetkenindey halıqtıñ 80-90 protsenti түgili 8-9 protseniniñ dawısın aluw Äbdildin mırza işün oñayға soqqaydı. At töbelindey ardager kommunister bolmasa, jastar jağı S. Äbdildinniñ kandidaturasına qoldaw bildire qoymaytındığı aңғarıldı. Onıñ üstine azғantay kommunist qariyalardıñ da öz jetekşilerdine degen senimi joғala bastadı. Kez-kelgen saylawda ümitkerdiñ senimdi komandası boluw kerek ekeni aytpasa da түsinikti. Al, Serikbolsın Äbdildin mırza munday komanda jasaqtay alğan joq. Bul kemşiligin juwıp-şayu üşin ol memlekettik, memlekettik emes bukaralıq aqparat quraldarın qaralawға, jappay kinәlawға köşti. Sayasatkerdiñ baspasözben jāne bukaralıq aqparat quraldarımen aytısıp-tartısıp abıtor taba alması belgili.

3.“Tört ümitkerdiñ işinen mağan teñ keleri Nazarbayev qana, Ğabbasov pen Qasimov biylik jat dese jatadı, tur dese turadı” dep mälimdegen S. Äbdildin mırzanıñın

saylaw märege jaqınday tösken sayın äw bastağı qarını qayda qaldı? Sayasattın jeli qanday, qalay, qaytip soǵatın jaqsı biletin S. Äbdildin qazır tek Nazarbayev qana emes, Qasimov, Ğabbasovtarmen de küş sınasa almaytındıǵın äbden sezinin otır. Qasimovtıñ komandası qazır kızuw jumıs üstinde. Elektorattıñ dawısın aluw üşin Almatıda ğana emes, respublikanıñ baska aymaqtarında da belsendi türde äreket ete bastadı. Al, Äbdildin mırzanıñ aymaqtarǵa şıǵatın adamı joq. Senimdi ökilderiniñ özinin senimi az sekildi. Osınday jaǵdayda 10 qantarǵa deyin jetüwdiñ özi arman tarızdi.

4.“Qazirgi biylik tutqasın ustaǵandarǵa qarsı birden-bir oppozitsiya- biz ğana” dep belsengen S. Äbdildin mırzanıñ kandidaturasın eldegi oppozitsiyaşıl küşterdiñ bäre birdey nege qoldamay otır? “Boztorǵay basına turımtay tusına” nege tartıp ketti? Kommunister serkesiniñ aldağı saylawda dawıssız jeniske jete qoyatındıǵına oppozitsiya ökilderiniñ özderi senbeydi. Sonı sezgen Serikbolsın Äbdildin üşin saylawǵa jetkizbey öz kandidaturrasın qaytıp alǵan äldeqayda jeñilirek. Bar kinäni, ükimetke Prezidentke, äkimderge, odan qaldı buqaralıq aqparat quraldarına jawıp, aqталuw äldeqayda oñay.

5. S. Äbdildin saylaw aldındağı naqtı baǵdarlamasın añık usına almay otır. Ol bir sözinde prezidenttik biylik ornına parlamenttik biylikti ornıqtıruw kerek dese, ekinşi bir sözinde jekeşelendirüw isiniñ nätijelerine tiyispeymz, narıq ekonomikasın jalǵastra beremiz degendey pikir aytadı. Kommunistik ideya men narıq jäne demokratiya ideyaları aladı. Ümitkerdiñ naqtı baǵdarlamasınıñ bolmawı da onıñ saylawşılarınıñ qatarınıñ setiney tüsetinin añǵartadı.

6. El işinen elbasılıqqa ümitker azamattardıñ köptep şıqqanı qoǵam damuwınıñ durısıǵınıñ дәleli. Demokratiyamız balañ qalıpta desek te, Prezidenttikke tört birdey ümitkerdiñ jarısa tüsüwi saylawdıñ әdil әri balamalı jaǵdayda ötetindigin añǵartadı. Osını moyınday otırıp, kommunisterdiñ kәnigi jeteқsisi saylaw jaqındaǵan sayın bir qulıqqa başatın tarızdi. Jemejemge kelgende, öz kandidaturasın alıp tastaw arqılı “opozitsiyasız ötken saylaw- saylaw emes” dep Jer jahanǵa jar saluwǵa mümkindir bar.

S. Äbdildiniñ kandidaturrasın osı waqıtqa deyin birde-bir öner adamı, nemese ǵılım-bilim ökilderi, ziyalı qawım qoldamay otırǵandıǵın eskersek, saylawdan jaltaruwdan baska jol kalmaǵanı öz özinen tüsinikti boladı.

7. Saylaw jaǵdayında qarjı мәselesi şeşüwi röl atqaradı. El prezidenttiginen ümitker S. Äbdildiniñ esep-şotı aşılganı belgili. Biraq, keybir мәlimetterde qaraǵanda, orandıq önim öndirüwşiler tarapınan birde-bir kәsipker әli күнге deyin aqşa bermedenge uqsaydı. Biznes ökilderi ıza jerdi ölse de baspaydı. Naqtı tirlikke üyrenген olar

kommunister jetekşisiniñ jenisi üşin aqşa kuyodı “Kumğa singen suday” baǵalaytın boluwı kerek. Qazaqstannıñ öz işinen qarjılay qoldaw tappaytının sezingen. S. Äbdildin üşin aldaǵı saylawǵa baruw- özin-özi jarǵa itermelewmen teñ.

Osınday boljamdar Qazaqstan kommunisteriniñ jetekşisi S. Äbdildin mırzanıñ öz kandidaturasın saylawǵa birer kün qalǵanda alıp tastawı mümkün deǵen tujırımǵa eriksiz itermeleydi. Biraq, kim biledi: kommunistik “Internatsional” bul bizdiñ eñ aqırǵı zor maydan ǵalamat” dep şırqaǵanıday, aqtıq sınǵa S. Äbdildinniñ printsip üşin bolsa da baruwı ǵajap emes. Qalay bolǵanda da, kommunisterdiñ joǵaltatın tügi de joq.. Tipti kiseni de!?

EK 17

Hannıñ Pärmeninen halıqtıñ Qudireti Küşti

“Prezident saylawına ärkim erikti türde tüse aladı” deǵen soñ Nursultan Äbişulınan basqa da 7 balama kandidattar sıqtı. Bulardıñ işinde jurtqa malim bolıp tanılıp ülgergenderi de beytanıstarı da bar. Barlıǵı da bāygeden ümitker... Durıs şıǵar. Halqımızdı burınǵı hamdıq dāwirde basqarǵan: Taweke, Qasım, Esim, Jeñgir, Abılay handardı jaqsı bilemiz. “Handa kırık kışinin aqlı boladı” ol aqlıdı, ol bilimdi, ol tildi, ol sayasetker, ol halıqsıl, ol ädil boluw kerek. Biraq halıq sol handardıñ barlıǵınan da joǵarı turǵan.

Ärkimniñ bir oyı, qorasında mıñ koyı bar denedey, Elbasılıqtan ümitker azamattardıñ da oy armandarı baǵıtbaǵdardarı bar şıǵar. Birqa “jigittiñ jürgen jürisin surama, bitirgen isin sura” deydi ata-baba.

Kötere almaş şoqlardı belge baylap külki bolǵannan göri, ärkim öz kabliletin, öz küşin, öz aql-parasatın tarazıǵa tartqanı jaqsı sıyaqtı.

Degenmen meniñ bul sözim bārin Nazarbayevtiñ aldında jıǵıp berüw emes. Qazaqta kaşannan hannıñ pärmeninen halıqtıñ kudreti küşti.

Jetkinşek Qwelbayul

EK 18

Men Öz taǵdırımdı halqımnıñ taǵdırınan bölek Qarap Körgen emespin

Keşe Astanada Qazaqstan Respublikasınıñ Prezidenti Nursultan Nazarbayev saltanattı türde ant qabıldadı.

Tunğış ret balama türde ötkizilgen saylawda teñdessiz jeniske jetken Qazaqstan Respublikasınıñ Prezidenti Nursultan ANzarbayev ant qabıldadı.

Aq jol, El jurtınıñ appaq köñil, appaq tileüwindey 450 merrge töselgen Aq joldı Prezident ant qabıldaw räsimey ötetin Kokngress-holl zalına deyin sımday tartılğan äsker sapınıñ aldında 7 minötte jürip ötti.

Musılman jurtınıñ uğımında jeti sanı qasiyetti sanaladı. Tävelsizdigimizdiñ jeti jılında az tabısqa jetken joqpız. Prezidentimizdi jeti jılğa sayladıq. Atalmış saylawdıñ tağılımı köp. Bul saylaw elimizde demokratiyanıñ ornıgıp kele jatqanına şınayı дәlel boldı. Halqımız ruh erkindigin tanıttı. Qazaqstan halqı birlik biyiginen körinip, täwelsizdigin jaqtap dawıs berdi. Söytip, elimiz duniyege közin aşıp karap, totalitarlıq sistema sanasına siñirip tastağan masıldıq minezimen mängilikke qoş aytasıp, törtkul duniye aldındağı sınğa tüsken abıroy-namısın qorğap qaldı.

Köpten kütken saltanattı sät te bastaldı. Qazaqstan Respublikası Ortalıq saylaw kommissiyasınıñ törayımı Z. Balieva N. Nazarbayevqa Prezident küwäligin tabıs etti. Prezident Ata Zañdı ustap turıp, ant qabıldadı, tize бүгіп kökbayraqtı mañdayına basıp, süydi. Atalmış kujattar Ortalıq murajayğa tabıs etiletin boladı.

Osı küni aspanğa 21 dürkin ot-marjan şaşıldı. Bul sannın da simbolikalıq мәni zor. Qazaqstan Jaña Prezidentpen 21 ğasırdıñ üşinşi mıñjıldıqtıñ tabaldırıǵın Alla jazsa bawırı бүtin, din aman attaydı deǵen söz.

Halqımızdıñ дәstüri boyınşa aqqkiyizge orap han sayladı deǵen osı.

Aq jol, Aq kiyiz. Aq tüyeniñ karnı jarıldı. Arka da aq mamıqqa oranıp jatır. Tiri pendege zalalı joq halqımızdıñ osınaw bar ıqılas-peyilinen jaratılğan ırım-kädesiniñ kudreinen, kiyesinen aynaldıq.

Özi jaqsıǵa azuwın ayǵa bilegen kanday aykaska bolmasın jaqın жүredi. Üyir keledi. Sodan da bolar dosımız köp. Qazaqstannıñ bireüwler üşin köz kurtına aynalǵan tabıǵı baylıǵı öz aldında, sol baylıqtı ustap turatın tabıǵı dostıq ta kerek. N. Nazarbayevtıñ özi aytqanday, “kazir Qazaqstanǵa düşpandıq közkarastaǵı bir de bir el joq”, Saltanattı räsimgе asıǵıp jetip, aq peyilin bildirgen tayaw, alış şet el memleketteriniñ başsıları qölkösip quanışımızda qasımızdan tabıluwı sonıñ ayǵaǵı.

Sonimen Sarıarkadağı saltanat esken samal bar jürekti jandırdı, el ruhın tağı bir mārte jañğırttı. Osı küni Alaştıñ şeyit ardaqtı uldarınıñ peyište nurı şalqığan şıǵar. Köz aldımızda kün sanap Alaştıñ armanı aqıqatqa aynalıp baradı. Uzaǵınan süyındirsın!

EK 19

Nursultanǵa Dawıs Beremin Biraq Aytarım Bar

Meniñ bul kışiden bir jas qana ülkendigim bar eken. Onı eske salıp otırǵanım, bastan ötken tarihiy kezender taǵdırmızǵa ortaқ deǵen uǵımdı aytqam keledi. Men awıldıq jerde turamın Bugingi küni awıl turǵındarınıñ turmısı awır, künkörisi öte qıyındap ketti! Mısalı, bizdi ñ jaqta jerdi kütip-baptawǵa suw jetkiliksiz. Jayıq özeninen eǵıştik jerde suw jetkizüw işün onı 2-3 jerden qayta aydaw kerek. Soıday qıyındıqpen alınǵan önim özin-özi aqtamaydı.

Al endi, 1-1,5 şaqırım bolatın özen jaǵalawı qorşawlı. Oǵan Orman şaruwaşılıǵı mekemesi qojalıq etip, adam tügili, maldı da kirgizbeydi. Barlıq aşıq jerin şawıp lǵan son awıl turǵındarına 20 tentnerdey ğışen tüsetin jerdi satıp beredi. Ol şöl bir bas sıyrı malın asırıp şıǵuǵa jetedi. Mal urlaw jıl sayın örsil keledi. Qısqartıp aytqanda, mal ustaqdıñ mümkindigi tartılıp keledi. Jalpı awıldıq jerde qazaq halqına jat qılıqtar boy körsete bastadı.

Banditizm, korruptsiya, naşaqorlıq, para aluw, t.b. qılmıstar jönindebaspasözden, teledidardan estip otıramız. Osınday neşe türli qılmıstar soñǵı 4-5 jıl işinde tez “damıp” keledi.

Sonimen qatar salıqtıñ salmaǵı jıl sayın awırlap, qoǵam bolaşaǵına, ükimettiñ başılıǵına deǵen adam ümitine keri äser tiygizüwde.

Zeynetke şıǵuw jasınıñ uzartılıp jiberilgeni aqılǵa sımaydı. Demograf-ǵalım M. Tätimov erlerdiñ ortaşa ömir jası 58 jıl dep дәleldep otırǵanda, sol zañǵa ökpeden başka ne aytamız.

Jürgizilip jatqan reformanıñ älsiz jāne bürkemeli, sıñarezüw turtarı elimizdiñ Perzidenti N. Nazarbayevtiñ atına sın keltirüwde. Soǵan qaramastan men Nurusltannı ñ aldaǵı jeti jılǵa Perzident bolıp saylanuwına tilektes adamın. Sol üşin tömendegidey pikir aytuwǵa bel buwıp otırmın.

1. Nazarbayev elimizdi egemendigin qorǵauwmn qatar, Qazaqstandı dñniye jüzine tanıtqan úlken sayasatker. Bunday azamat el basqarıp turǵanda elde tınıstıq, ultaralıq tüsinistik pen memleketter arasındaǵı dostıq qarım-qatınas saqtaladı dep tolıq senimdimin.

2. Eger Prezident bolıp basqa azamat saylansa, el ómirindegi kezdesip qalǵan qıymışılıqtı ñ bärin burınǵı basşılıqtıñ kemşiligi degendey jaqwpkerşilikten jaltarıp, öziniñ jumısqa ja ñadan kirisip jatqanın kóldegen taruwı mümkün.

3. Är kezendegi tarihiy özgesirter men ekonomıqalıq reformalardıñ ömirşendik salmaǵına säykes tarihiy merzim kerek. Bireüwdiñ bastaǵan isin kelesi adam alıp kete almaydı. Jalǵastırıp ketkenniñ özinde ortasında sızat nemese beytarap uwaqıt ketedi. Bul ötpeli kezen. “Ötkelde at awıstırmaydı” deǵen söz ömirden alıp aytılsa kerek.

Ä. Qajıgeldin mırza “kapitandı emes, kemeni qorgauw kerek” depti biz sözinde. “täjirbeli kapitan basqarǵan keme ğana tar ötkeldden aman öter. Sondıqtan aldımın kapitandı qorqauw kerek” der edim men.

Quanǵalı Tölepov

EK 20

Qazaq Endi Azattıqtan Ölse de Ayrılmas

Bireüw bayqadı, bireüw bayqamadı.

Osı aptada sımboliqalıq mäni bar úlken oqıǵa boldı.

1986 jılǵı 16-17 jeltoqsanda qazaq elinin jastarı memleketke bäten bireüwdiñ basşı boluwına qarsı narazıldıq mitingisine şıqtı. 1999 jılǵı 11 kañtarda qazaq eliniñ jastarı täwelsiz eldiñ töl Prezidentin demokratiyalıq jolmen saylap alǵanına razılıq mitingisine şıqtı.

Bas-ayaǵı 13 jıl bir müşel jas kanşa dñniye özgerdi. Seksen altınşı jılı totalitarlıq jüyeniñ tiresken tiresken seniñ buzǵan qazaq jastarı edi. Toqsan toǵızınşı jılǵı Prezident saylawına baylanıstı demokratiyalıq jüyeni jaqtap, alańǵa jıynalǵan da -qazaq jastarı.

20 mıñnan astam qazaqtıñ qız-jigitin alańǵa jıynaǵan ne kudiret? Bul jolı jastardı alańǵa Azattıqtıñ erkin awası alıp şıqtı. Öz başsın özderi sayladı. Öz eli öz jeri. Özgeris te öziniki. Qazaq Azattıqtıñ demin tattı. Endi odan ölse de ayrılmas.

Eriniñ Qadiriñ Bilgen El Azbaydı

Keşe Astananiñ “Qazaqstan” sport keşeninde Qazaqstan Respublikasınıñ prezidenttisine kandidat Nursultan Nazarbayevtı qoldawşılardıñ forumı ötip, oğan Qazaqstan halıqtıq qoalitsiyası saylawaldı blogına engen partiyalardıñ, qozğalıstardıñ jäne qoğamdıq birlestikterdiñ köşbaşılardı men belsendileri, öner jäne sport, jastar uyımdarı, studentter men Astana qalası jurtsılığınıñ sonımen birge ümitkerdiñ oblıstardağı qoldawşılarınıñ ökilderi qatıstı.

Bul şara qazirgi Elbası Nursultan Nazarbayev elimizde jasalğan öreli ister üşin halıq ökilderiniñ bildirgen rızası men alǵısınıñ jañǵırılıǵınday boluwmen Qatar, erteñgi saylawda ümitkerdiñ jeńisine degen senimdi bildirgendey küyge böledi. Sondıqtan da barlıǵı 5 mıñǵa juvıq adam qatısqa forumnıñ tilegi bir jürekten şıǵıp, tınısı bir demmen alıńǵanday äser qaldırdı.

Sahna töri jıynalğan halıqtıñ köñil- küyin tüskendey türlı- tüsti urandarmen, aşıq boyawlı surettermen bezendirilipti. Däl ortada Nursultan Nazarbayevtıñ qoğamdıq qoldawı ştabı jasağan ümitkerdiñ sureti salınğan ülken plakat ilüwli tur. Forum bastamay turıp-aq jalındı jastardıñ qosıla şırqağan türlı urandarı, sonıñ işinde, “El tınıs, el ama. Elbası Nursultan!” degen jigerli dawıstarı sport keşeniniñ keñ zalın jañǵırttı. Osı kezderde sahnanıñ eki burısına ornatılğan alıp monitorlardan N. Nazarbayevtıñ saylawaldı rolıkeri men türlı fil’mder körsetildi.

Tura saǵat 17.00-de Elbası Nursultan Nazarbayev forumdı aşıp, qısqaşa söz söyledi. Ol bugın öziniñ qoldawşılardımen birge bolǵanına qanaştı ekenin bildire kelip, elimizdin taǵdırı şeşilgeli turǵn tarihiy sätte özimen birge bolǵandarı üşin olarǵa alǵıs ayttı jäne halıqtıñ elimizdin örkendewi üşin durıs tandaw jasaytınına senim bildirdi.

Negizgi konserttik nömirler belgili Nurǵalı Nusipjanov pen “Muzart” tobinıñ orındawında ayılǵan” Öz elim” änimen bastaldı. Odan keyin ümitkerdiñ seim bildirgenadamı, Parlament Mäjilisiniñ deputatı Bekbolat Tilewhan qawımdastıq sıylaytın salmaqta memleket bolǵanın mälimdey kelip, halıqqa: “Endi arandatuwşıdan emes, dauwdan saqtanayıq” dedi. Söziñiñ tujırımında ol erteñgi saylawǵa qatıstı uzaq tolǵanıp, “eriniñ qadiriñ bilgen el eşqanday da azbaydı” degen ataldı sözder ayttı.

Halıq ärtisi, kümis kömey äñşi Roza Rımbayeva “atameken” änin şırqasa, Altınbek Qorazbayev öziniñ önerli şäkirtteri- “Muzart” tobinıñ önerpzdardımen birge

“Uşqonırdı” tamıljıttı. Osı soñğı änniñ tusında Nursultan Nazarbayevtıñ tuğan jerinen tüsirilgen beynerolik körsetildi. Belgili äñşiler Laki Kesoglu men Alibek Dinişev te jıynalğandardı äsem änmen bawradı. Şırqağan äni ayaqталған soñ A. Dinişev öziniñ Nursultan Äbişulin sayasatkarlık jağınan ğana emes, basqa qırınan da jaqsı biletinin, ol önerdi tanıp, baғalay bilüwmen qatar, özi de odan quralağan emes ekenin köldeneñ tarttı. Kandidattı sahnağa şıǵarıp, qosılıp än ayttı.

Qarağandı öñirinen kelgen ökil Grigoriy Present pen “kaspiy investiyalıq qorınıñ” prezidenti, jas käsipker A. Kim de özderiniñ jürekjardı lebizderin jetkizdi. G. Present elbasınıñ Qarağandı şahterleriniñ jay-küyin jaqsı tüsinip, talay kıyın kezderde jasağan jaqsılıqtarın eske alıp, biz sizge ärqaşan da sendik jäne senimimiz bizdi aldağan emes. Sondıqtan da aldağı sylawda barlıq şahterlerdiñ sizben birge bolatınına seniniz dedi. Al A. Kim Prezidentke:

Bizder Qazaqstannıñ jas barıstarı, elimizdin ekonomikasın köterüwdemiz jäne sizben birge elimizdin jawapkerşiligin arqalap, alğa basqımız keledi. Basqa balama joq, dedi.

Kelesi kezekte sahnada Qazaqstannıñ bugingi tañdağı sport julsızdarı köterildi. Olardıñ arasında Olimpiyada çempionı Baktiyar Artayev, älem çempionları Serik Saliyev, Erdos Janabergenov, Il’ya Ilin, Ashat Şaharov t.b. bar edi. Forumğa qatısuwşılar älemniñ ärtürli alandarında el namısın joǵarı ustay bilgen elderdiñ öz qatarınan tabılğanına uzaq waqıt qol soǵıp, kürmet körsetti. Sportşılar atınan I. Ilin Elbasına jeñis tiledi.

Osıdan keyin Qazaqstannıñ Otan RSP törağasınıñ mindetin atqaruwşı B. Jumağulov bastağan halıqtıq koalitsiyası bloǵına kiretin sayasi partiyalardıñ kösbaşılıarı D. Nazarbayeva (Asar) Aç Peruaşev (Azamattıq), R. Mädinov (Argarlıq) M. Nerikbayev (demokratiyalıq), A. Jağanova (Tuhaniyat) sahnağa şıǵıp, öz partiyalarınıñ N. Nazrabayevtı nege qoldaytınıñ ayttı. Olar bizdiñ elimizdegı ömirdiñ barlıq: älewmettik-ekonomikalıq, qoğamdıq-sayasi salasındağı damuwdıñ joǵarı qarqın alǵandığın atap körsetip osı isterdegı memleket bassısınıñ jeke röline nazar awdardı. Elbasınıñ zor eñbegine ülken bağa bere kelip, barlıq qazaqstantardı 4 jeltoqsanda bolatın saylawğa qatısuwğa, onda öz dawıstarın eldin äri qarayqı qarındı damuwı men azamattardıñ turmısınıñ jaqsaruwınıñ kepili bolıp tabılattın Nursultan Nazarbayevqa berüwge şaqırdı.

Forumniñ qortındısında prezidentikke kandidat Nursultan Nazarbayev söz söyledi. Ol söz sözinde qol jetkizgen tanıstardı sanamalay kelip, 14 jıl ğana burın

“Qazaqstan” degen egemen eldin älemniñ sayasi kartasında bolmağanın, al bugün onı bari de tanıp, onimen sanasın ğana qoymay, keybireüwlerdin odan üyrenip oturğanın ayttı.

Elimizdin 14,5 mıñ şaqırım şekarasın şegendedik, älemniñ alpawıt elderimen jaqsı aqırım-qatınastamız, 2030 jılğa deyingi damuwımızdin adastırmaytın ayqın baĝdarlaması bar- dedi Prezident jetistikterdin işindegi şoĝtıĝı biyikteri qatarında. Odan äri Nursultan Äbişulı bolaşaqtiñ jastarda ekenin tilge tiyek etip, olarğa jasalıp otırğan qamqorlıqtardı aytıp ötti. Sonıñ işinde 3 mıñnan artıq jastıñ memleket esebinen şetelderdin tañdawlı oquw orındarında bilim alıp jaqkanın, erten- aq olardin TMD elderi ğana emes, Şıĝıs Ewropa elderine jaqındap qalğanın, aldaĝı jeti jılda Qazaqstan joĝarı damıĝan elüw eldin qatarına enetine senimdi ekenin jetkizdi. Jaqın bolaşaqta 1,5 mln. Qazaqstandıq turĝın üy aluwğa qol jetkizetinin, bul jerde qurılıstı öz küşimen jürgizbekşi otbıslardına 10 sotıq jerdin tegin beriletinin jariya etti. Sözinin soñında Nursultan Äbişulı biz ärbir qazaqstandıq otbasınıñ turmısın jaqsartuw, öte küşti jäne güldengen Qazaqstan ornatuw üşin ömirdin barlıq salasında bastağan reformalarımızdı ayaĝına jetkizüwimiz kerek. Sizder menin qaĝıdatımdı jaqsı bilesizder, men eşqaşan da orındalmaytın isterge wäde bermeymin. Al aytılp, belgilengen düniyelerdin bari de orındaladı. Onı jasalğan isterden özderiniz körıp te otırsızdar. Biz birge bolsak, asıqpay jäne senimmen jarqın bolaşaqqa jetemiz. Men sizderdi tek ğana alğa jürüwge şaqıramın. 4 jeltoksanda qazaqstandıqtar meniñ baĝdarlamama dawıs beredi dep ümittenemin dedi.

Forumniñ barısında joĝarıd atalğan önerpazdardan basqa jastardin “Jasıl el”, Qaysar”, “Jastar kongresi” “Qazaqstan studentteriniñ al’yasını” sekildi qozgalıs ökilderi söz söylep, jastardı N. Nazarbayevqa dawıs berüwge şaqırdı. Al äñşiler D. Ahmadieva, M. Isabekova, A. Jorabaeva men A-studio, Brews toptarı öner körsetti.

EK 22

EL SENİMİN AQTAGAN Nursultan Nazarbayevti qoldaymız

El men erdin taĝdırı taĝı da sınğa tüsti

Biz taĝı bir tarihi sınniñ aldında turmız. Qırğındı da, azamehnattı da kuwĝın-srügindi de, qorlıq- zorlıqtı da basınan az keşpegen jurt endigi jerde añsap jetken täwelsizdiktiñ bayandı bolğanın qalaydı nätijesin körgisi keledi.

Jeltoqsannıñ törti küni elimizde Prezidenr saylawı ötedi. Ärbir saylawşı Otanınıñ ultınıñ, otbasınıñ, jeke öziniñ taĝdırın, keleşegin senip tapsıratın kisige dawısın beredi. Kimge senetinin, kimmen bolatının tarazılap talĝaytın, tereñ oylanıp, keñ tolğanatın;

arzan sözge ermey, aldanbay, boska dawırıkpay aqılğa keletin aldı-artın ekşep parıqtayın, tağdırımızdıñ durıs şeşilerinin kaytkende ümitimizdin aqталatını teren oylanatın kez keldi.

Biylik basındağı kişini tandaw aqy zamanda da onay bolmağan. Ärisi saq, Gun zamanın, berisi Türik qağanatınan beri halqımız qağandar men handardı, bekter men biyleri ağa sultandardı Qazaqk halqınıñ eldik dätürinde handı öltirip han saylamağan Handı dattamağan, hanınıñ soñınan jaman söz ilestirmegen. Qazaq handı aq kiyizge kötergen, han tusında kay şaşılmasın dep aqsarbas şalğan. Tuñgış prezident saylanğanda ta saltımen biz de aqsarbas şalğan edik. Nurken aq kiyizdiñ üstinde turıp ant bergen edi, kudayğa şükir, hjaman bolğanımız joq.

Han saylandanda, ağa sultan saylanganda qazaqtıñ qawırıp az şaşılmağanın da, delebesi qozıp az abırjımağanın da tarihtan jaqsı bilemiz. Bizdin aqqöñildigimizdi, özgeler osındayda köp paylalangan. Jik-jikke bölip bilegen, degenin istegen Atı ädemi atala bastağan türli tüsti “töñkeristerdiñ” ol elderge ne äkelgenin, ne bergenin qazır qulağıımızben estip, közimizben körıp otırmız. Qazaq halqınıñ dewreni XXI ğasırda qayta oralğanda qazaqqa baqıt qayta koñğanda, tarih bizge tağı da ümit artıp otırğanda, bir tutas halqımızdı aradara etip almawdı, demokratiyanı anarhiyağa söz bostandığın jikşildikke aynaldırıp almawdı mıqtap oylanğanımız jön.

Bizdi sırttan kelip eşkim jarılkamaydı, jarılkaşa qazaqtı qazaq qana jarılkaydı. Biz endi Täwelsizdigimizdi saqtap qaluw üşin, onı bayandı etüw üşin ömir sürüwmiz kerek. Ulı Dalanıñ ruhı bizdi bugın osığan şakırıp otır, Tarihqa esesi ketken halqımızdıñ bugingi tağdırı osını qajet etip otır.

Opıq jeseq, korlıq körsek añqawlığımızdan sengiştigimizden, alawızdığımızdan, sengiştigimizden alawımızdığımızdan körıp kele jatqan elmiz. Munıñ ayqın mısılın biz Türik qağanatı zamanındağı babalardan kalğan anır tastardan okımız:

- Ey, Türiktiñ bekteri, halqı! Sender taqqa kırıptarsındar, alawızsındar! Äkeli balannıñ ııırasızdığınan, aғalı-iniliniñ dawlasqandığınan, düşpannıñ sözine aldanğanıdınнан qağanınнан, qağandığınнан ayırıldıñ. Jer- jerde bosıp sandaldıñ. Birese ilgeri şaptıñ, birese keri şaptıñ, barğan jerde ne payda taptıñ? Bek uldarıñ kül boldı, päk kızdarıñ küñ boldı. Türik bekteri, halqı, ökin! Dep jazılğan.

Say-süyegindi sırqıratatın osı sözderdi mǎñgi öşpestey etip jüretginiñ kanımen, közinin jasımen babalar tasqa kaşap jazıp ketken. Bilge qağan dünüye salğanda ıntımaq-birliktiñ belgisi bolıp dep Altı Alaş anttasıp, añır taska özderiniñ tañbasın baskan.

“Baqıt, qayda barasın? Intımaqqa baramın” deĝen sçzdi de ayıp ketken sol babalarımız. Intımaq pen Birlik bizge bugin de kerek, erteñ de kerek. Intımaq ketken jerden bereke ketedi.” Brindi, qazaq, birin dos, körmeseñ istiñ bări bos” dep Abay beker aytpagan. Ata ösietin, atalı sözge täk turatın el edik, tar kezende danalar sözine qayta uyısaq, “Är qazaq meniñ jalğızım” dep bir jağadan bas bir jennen qol şığarıp, tize qossaq jön.

Memlekettiñ, halıqtıñ tağdırı başşığa baylanıstı. Prezident saylawı jawındağan sayın ärbir Qazaqstan azamatınıñ, ärbir saylawşınıñ tolğana bastağanı sözsiz. Prezident kim boladı? Ol qanday adam boluwı kerek? Jurttıñ bärin buginde mazalap jürgen de osı ruraq.

Prezident qanday boluwı kerek?

El basqaratın azamattardıñ, handar men bekterdiñ qanday bolmağı, jayınd az ayılmağan, Qarahan dawirinde Şu önirinde ömir sürgen Jusip Has Hajib Balasağunnıñ “Kuttı Bilik” dastanında da bul turasında jaqsı jazılğan. Dastannıñ bas keyipkeri retinde qara qıldı qaq jarğan ädildiktiñ beynesi Kuntoldı paşanı aluwı da tegin emes.

- Elbası ädil, aqıl-parasattı, oytanımı kemel, öner-bilimge jetik, sözi mayda, minezi jumsak, kisi alında kişik, kolı aşıq jomart, közi men köñili tok, pendege keñ, darhan minzedi boluwı kerek, onıñ mindeti halıqqa kut-baqıt, dāwlet ekelüw, ädil zañ orantuw, kedey halıqtı bay etüw, halıq sanın köbeytew deydi Balasağun. Biruttas bolıp, öziniñ quqıqtıq işetin etikpen suw keşetin, tuğan jerin, Otanın kızğıştay qorğaytın, köziniñ qaraşığında saqtaytın; iske alımdı, sözge şalımdı, bugingisin oza oylaytın, ertenin durıs boljaytın köregen kösem baoluwı kerek;
- Adamzat tarihın, din tarihın, qoğamnıñ, memlekettiñ damuw zañdılıqtarın, älemdik üderisti jetik biletin, onı jüzege asıra alatın isker; Qazaqstannıñ baylığın tögip-şaşpay halıqtıñ igiligine aynaldıratın qosa alatın, nardıñ jügin köteretin Qayretker boluwı kerek;
- Halıqaralıq qawımdastıqqa keñinen tanılğan, örkeniyetti erldedin başlıariman terezesi teñ, söyleskende sözi asatın, egeskende eñsesi başatın eldeskende meyirimin şaşatın awzı uweli, sözi dulaı sayasatkar boluwı kerek; munday erdin aytqanı em, isi berekeli, eli intımaqtı boladı; jurtşılıq zamanına say tuğan osınday erge ğana senip, soñınan eredi.

Sol kezde de el senimin enşilegen

Qazak jeri qay zamanda da aqılmandardan eşqaşan kende bolmağan. Altın kursaq analar olardı bugin de tappay otırğan joq. Eliniñ ıqlasına bölengen, abıroylı azamattar, şükir, aramızda joq emes, bar. Dese de däl bugin qalın köpşilik ötkendi ekşep, bardı bağalap, talğam tarazısına tartıp, payımday kele joğarıdağı talaptardıñ bärine say sama waqıt sınınan ötip şındalğan el basqaruw isinde mol täjiribe jıynap kemeldengen Elbasımız Nursultan Nazarbayev depo tır.

Qazaqpın dep yatuwğa til baylanıp, dünüye teñselip şır aynalıp turğan zamanda, almağayıp alasapıran kezende eldin tizginin aluwğa, tağdırın şeşüwge bel baylaw oñay emes edi. Nazarbayev bel bayladı. Sodan beri ol halqınıñ közinen tasa, köñilinen jıraq bolğan emes, ösip-tolısıp, ümitin aqtap keledi.

Bodandıqtan bosap, halqımızdıñ el başsısın özi saylawğa tunğış mümkindik alğan, qazirgi tanda tarihqa aynalıp ulgergen ötken ğasırdıñ sekseninşi jıldarınıñ soñğı kezindegi awmalı-tökpeli kezeñ oqıǵaları amalsız oyğa oraladı. Bäre de sol küyi, bäre de bugindey köz aldına keledi. Körgeniñdi köñildiñ, bilgenindi biyliktiñ tezine salıp, sana süzgisinen ötkizip, saraptay ekşeysiñ. Sondayda, ümit pen küdik teñ taytalasqan sol bir tağdırlı şaqt, el biyliginiñ eki tizgini men bir şılıbırı butindey bugingi Prezidentimizdiñ qolına tiygeni bul künde “tewbe” degizip, senimdi ornıqtıra tüsedı. Öytkeni, öz betiñşe el bolıp erkin ömir sürüwge mümkindik alar sındarlı sätte biylik tizgininiñ mansaptan basqa munı joq, şendi şekpenge barın satıp jiberetin bir pendeniñ qolında ketüwi de äbden mümkün edi.

Qalay bolğanda da, sol bir turta tunğış Prezidentimizdiñ toptı jarıp, jol bastap eldi täwelsizdik aydınına aman-esen alıp şıqqanı anıq. Oğan bugingi täwelsiz, Derbes Qazaq eliniñ älem jurtsılıǵı aldındaǵı bedeli, dünüye jüzi halıqtarı qawımdastıǵınıñ teñ quqılı müşesi bolğanı jäne älewmettik- ekonomikalıq älewetiniñ qarqın qluwı jarqın ayǵaq bola aladı.

Munıñ bäre bul kğnde aytuwğa oñay. Kezinde onıñ qanday qıyındıkpen, qanday kürespen jüzege asqanı özgege jumbaq bolğanımen, sol kezeñniñ awırtpalıǵın birlese kötergen azamattarğa aydan anıq.

Adamğa eñ aldımın, eñbeginin jemisin köretin beybit kün, beymaral tırşılık kerek. Halıqqa kerek beybit kündi, tınıstıqtı saqtay alğan Elbasınıñ ülken sayasatkarlıǵı, biylikti basılıǵı ekenin bul künde aşıp aytuwdıñ taǵılımdıq mäni zor. Nursultan Nazarbayev sodan beri de eldi daw-janjalğa, urıs-keriske urındırmay, aman alıp kele jatır. Halıqtıñ bul künde täwelsizdik pen prezidentti ajıratpay tutastıqta qaraytını sondıqtan. Är jolı altın ötkennen keyin, sonıñ oñ nätijesin közben körıp, qolmen ustağanday bolğan soñ barıp, qolmen ustağanday bolğan soñ barıp moyındap, kezinde mäseleniñ bayıbına jete almağanımızǵa ökinip jatatınımız da şındıq.

Kenes odağı qulap, odaqtas respublikalar şappay derbes jeke el bolıp şıǵuwǵa bet koyǵanda bizdiń de ózgeler sekildi Ortalıǵtıń uzın qurıǵınan qutılıp, enşibölip, jeke şıǵuwımız qajet edi. Barşamız başsıdan osını talap ettik. Alayda Nazarbayevtiń “derbestigimizdi alayıq, birqa baylanısımızdı üzbeyik” burınǵı şaruwaşılıq júyesin buzbayıq” dep otırıp alǵanı esimizde. Osınısına rıza bolmay, öre türegeldik. Äsirese, özderin halıqtıń “janaşırlarımız” dep júrgen jalań patriottardıń ayqayı köşe kernep, öktem şıǵıp jattı. Olar N. Nazarbayevti ayıptap: “Odaqqa kindigi baylanıp qalǵan. Jeke el boluwǵa qarsı sovetşil” dep jar saldı.

Kenestik zamannıń perzentimiz ğoy. Qazir oylasaq, äwelde parıqsızdaw bireüwdiń aytqan “Elimizdiń täwelsizdigi bizge özi keldi” deǵen sözi keyin oysız jañǵırıqqaytalawǵa aynaldırıp jibergen sekildimiz. Äytpese, sanasında iyneniń jasuwınday sańlawı bar jan atababamızdıń san ğasır boyı küresin jete almaǵan, sonıń jolında nebir jaysań, bozdaq azamattarı qurban bolǵan qasiyetti armanı täwelsizdiktıń ózdiginen kelmeytindigin uǵınsa kerek edi. Öz ğumırında Mıń ölip mıń tirilgen halqımızdıń talanına bolǵan buginde täwbege kalıp, şükirşilik qılar is edi bul. Tek ökiniştisi munıń solay ekenin qazir jappay tüsingenimizben, ol kezde är istiń bayıbına jetip bärin birdey durıs tüsine almadıq.

Al, Nazarbayev bolsa, bul kezde özgenin dawırıqpasına elikpey, ustanǵan baǵıtınan taymay, sarabdal sayasatın júrgize berdi. Jer baylıǵının el baylıǵının sırtqa ketüwine tıyım salındı, ulttıq banj qurıldı, atom poligonı jabıldı, arpalıspen ana tilimizge memlekettik mártebe berildi, ne kerek täwelsizdikke qol jetkizer ultka qajettıń bärin de sabırmen, bayıppen, aqılmen júzege aşırap, kezegimen tiyisti jarlıǵın jarıyalap jattı. Ärine, onıń bärei oñayǵa tüsken joq. Tınımsız tartıspen keldi.

Sol bir kezenniń oqıǵaların qazir aqılǵa salıp, saraptap körsek Nursultan Nazarbayevtiń sayasatqarlıq daratılǵası sol arpalıs üstinde tanılıp, özge eriptesterinen sol kezdin özinde oq boyı ozıq turǵanı ayqın seziledi.

Mine bizdi Prezidentimizdiń ülken satasaykarlıǵı de, köregendigi de osında. Aqılmen aman-esen mejeli jerie jetkizdi, yaǵni qaqtıǵıs boldırmadı, qan töktirmedi. Söytip, qazaq elinin ózgelermen birge örkeniyet örisine şıǵıp, täwelsizdik aydınında erkin kulaş urna negiz kaladı. Osınıń bärinin kuwägeri bolǵan Qazaqstan halqı bul künde menedilik pen köregendik tanıtkan Prezindetine asqan rızaşılıqpen alǵısın aytadı.

Öytkeni, olar sol kezdegi sırt el satasaykerleriniń “kandı qaqtıǵıs eń aldımın Qazaqstanda boladı” deǵen sawegeydiliginen habardar bolatın. Eger, şınında da , sol tust

öz isine berik alğan maqsatınan taymaytın tabındı sayastkar N. Nazarbayev bolmay, onıñ ornına uranşıl közge tüsüwge qumar bireüw bolıp, täwelsizdigine asıqqan köptiñ köñilindeginen şıǵuw üşin aǵım äwenimen, özgelerden qalmay, el täwelsizdigin asıǵıs jariyalap, jalawlatıp jibergende, älgi säwegeylerdiñ “aytqanımız ayday keldi” dewi äbden mümkin edi. Biraq Nazarbayev bul jolı da köregen isimen дәleldep şıqtı.

Jalan uran men dawırıqpaǵa salınuwşılar bәribir eski äwenge qayta bastı. Endi olar Nazarbayevtı “el ekonomikası turalap, memleket qazınası aqnırıp bosap jatkanda, nökerlerin şubırtıp, qarjını suday şaşıp, şet eldi qıdıra beredi” dep kinәledi. Eldiñ qamı, ertengi bolaşaǵı üşin, күndiz күlki, түngi uykıdan qalıp, nege januşırap жүrgeninde şaruwası bolmadı. Sonda Nazarbayev erteңgi күni sırttan әldebireüw әlimjettik jasap, köz alarga qalsa, araşa түser mıqtı aǵayın izdep жүrdi. Aqırı şıǵısta Kıtaydıñ, Batista Angliyanıñ, Fransiyanıñ, arǵı betten AQŞ-tıñ irgeden Reseydiñ Qazaqstan шеkarasına özimiz tiymeymiz, özgege tiygizbeymiz deǵen uwadesin alıp, onısın kujaıpen bekitti. Sonday-aq sonınan nöker ertüwi de saltanat kurıp, sendenüw üşin emes, өзge eldin örkendew, bayu jolın baskarlardan burın igerip, Qazaqstanıñ tezirek damıǵan elder katarına qosıluwı üşin өз bedelin paydalanıp, balapanın bawıǵan qıraydan elinip talptı jastarın ertip aparıp, şet eldin isker adamdarımen kezdesip, solardan üyrenewine mümkindik jasap жүrgenin de keş түsindik. Biraq munı da moyındaǵımız kelmedi.

Alayda munıñ birde bireüwine prezident muqalǵan joq, janıǵan sayın jetilip kayraǵan sayın qılpi түsetin almatay tektilik qaiet tanıtıp, urattı isin bayıppen, parasattılıqpen jalǵastıra berdi, özi ustanǵan baǵıttınıñ түzüligine sol jolda süyenіш bolar haqına sendi. Prezidentiniñ ne istese de el üşin eldiñ igiligi üşin istep jatqanın halqı da teren түsinip koldadı.

Elbası men halıq arasındaǵo osı bir түsinistik мүdeli үндештik, bir-birine deǵen qaltıqsız senim Prezidentke eliniñ erteniniñ qamı üşin jasalınar, biraq, sol kez jaǵdayında jurttıñ bәri birdey sol kez jaǵdayında jurttıñ bәri birdey түsinip, qoldap kete bermeytin, atqaruwşısınan közsiz täwelkelge baruwdı tileytin nebir күrdeli мәselelerdi күn тәртібіне şıǵaruwǵa mümkindik berdi. Sonıñ biri el eko nomikası turalp, ardagerler zeynetaqısın, jumıskerler eñbek aqısın, qızmetkerler jalaqısın waqıtlı ala almay, күndik tirликтin tawımeti ense basıp jatqan kıyamey tušta Prezidenttiñ el astanasın baska jerge köшіruwdi qolǵa aluwı edi. Elbasınıñ bul bastaması sol kezde жүzege asuwı mümkin emes, bos kiyalap köringen Soǵan qaray qarsılar da көp boldı. Halıqtıq istiñ qandayına bolsın, mıñ oylanıp, жүz tolǵanıп, үlken dayındıqpen kirisetin әдетimen prezident bul jolı da astananı köшіruw мәselesine qapıssız dayındıqpen keldi.

Sol bir kıyın kezendegi Elbasınıñ tarihi erliginiñ, azamattıǵınıñ jarqın ayǵaǵınday

Bolıp, esile aqqan Esil özeniniñ boyında säwlet öneriniñ soñǵı ülgisimen boy kötergen ja ña Astana ösip keledi, güldene jaynap, körkeyip keledi.

N. Nazarbayevtiñ bul köregendigi, batıldıǵı tuwralı aqiqattıñ ädil sözini tek waqıt qana ayta aladı. El basqaruw jawapkerşiligi erte es. Jiygızıp, zamanına say jañama oylay maşıǵın jurttan burın qalıptastırıp ülgergen Prezidenttimizdiñ kemeldigi, köregendigi, erlikke ten eren isteri jöninde tom-tom kitaptar da jazılattı sözsiz.

El Taǵı da Nazarbayevqa ümit artıp otır

Ärkimniñ de biylikke bar talaşı degendey, Ata Zañımızdıñ talabına say Qazaqstan Respublikasınıñ kez kelgen azamatı prezidenttikke ümitker bola aladı. Birqa, ol atoy salıp attandap, köz alattın qoqandap jat jurttı elin jamandap, özgege karap jawtandap, eldi azǵırıp jürgenderdiñ otıratın jeri emes. Elbasınıñ kiyeli taǵı tabanın tirep Otan aldında ant bere alatın, sözinde turattın, elin murattına jetkizetin jäne murattı jetkizüwdi ñ joldadıñ qalıpsız meñgergen, halqınıñ baqıtına tuǵan, qalın eldin tiregi, bilegi, jüregi bola alatın, elim jurttı dep kökiregi qars ayrılatın birtuwar Azamatqa ğana buyıratın orın. Sondıqtan da eşkim taǵǵıdır tizginin köringenni ñ qolına ustatqısı kelmeydi, tarih tolǵatıp tuǵan ğasırdıñ tuǵlasına elinin janın uǵatın, jalpıǵa pana bolattın, jalqın zaman köpirinen aman ötkizetin qayratkerge ustatqısı keledi.

Olay bolsa, Qazaqstan ümitin taǵı da Nursultan Nazarbayevqa artıp otırǵandı kümensiz.

Öytkeni, Nazarbayev qazaqstandıqtardıñ kö ñilinen şıqtı, halqına bergen üwadesin orındap keledi. Memleketimiz qalıptastı, ekonomikamız nıǵayuda, demokratiya ornıqtı, Tawelsizdгимiz beküwde, ıntımaqımız artuwda, irgemiz sögilgen joq. Şañıraǵımız şaykalǵan joq. Memleketti qoǵamdı tıǵırıqtan aman alıp şıqtı. Osınıñ bäri de älem tanıp-moyındaǵan aqiqat.

Elimizge darındı uyımdatıruwşı, kösem qayretker, köregen basşı, tabandı sayasatkerü batır tulǵa kerek bolsa, bärimiz jaqsı biletin Nursultan Nazarbayev däl sonday adam. Ja ñılmaytın jaq, sürinbeytin tuyaq joq. Jaña köşti bastaǵan Elbasınıñ mult ketken jeri bolsa, onı da halqı keşire bildi.

Nurekeniñ boyında Elbasına ten qasiyetter öte köp, töselgen känigi sayasatkar, narıqtıq ekonomikanıñ bilgiri, ğalım, añqıladaǵan aqqöñil, kekşil emes, tekşil;

şikşil emes, köpşil; jurttı sendire de, ılandır da alatın, öz elim meniñ özegim
meniñdeytin Azamat. Osınıñ bärin onı prezidentikke qayta usınıp otırğan halqı öte jaqsı
bileidi. Jurtşılıqtıñ öz dawısın öziniñ Elbasına bergisi kelip otırğandığı da sondıqtan.

Babamniñ qanı, anamniñ jası

Siñgen bul dala, qımbatsıñ mağan.

Bereke-birlik qamaldın bası

Urpaqqa mǎñgi til qatışı, dalam.

Qazaqstanım- jasıl ormanım,

Quwanışımdı jasıra almadım,

Añsağan babam, añsağan elim.

Bostandıq edi ay asıl armanım,

Jasay ber, jasa qazağım menin dep ağınan jarılıp, asıl armanın jırğa qosqan
Elbasına eli nege senbeke? Senedi, Äbden senedi!

Suwd Arabiyasına barğan jılı ol jerde üş ay boyı ılğal tambağan eken. Nureken
qaiyetti Qağbağa kirerde jañbır kutıp, sıqqanda aspan şayday aşılıptı. Buğan tañ qalğan
korol' Feysal:

- Siz tegin adam emes ekensiz. Alladan ne tilediñiz? Dep suraptı.

- Qazağımdı, elimdi aman qıl dep tiledim degen eken Nureken.

Halqınıñ tilekşisi, izgi armanın köksewşisi osınday-aq bolar.

Kim kelip, kim ketpegen ken dünüyege, talay kırıp talay turğan aqsarayda,
talay üzilip, talay tüzelgen söytip jalğasıp kele jatqan qazaq tarihında ne bir kösem
men kemeñger, şeşen men dana, abızdar men gulamalar, jaqsı men jaysañdar ömir
sürdi. Olardıñ tlayı degenine jete almadı. San mıñ urpaq jetpegen asıl armanğa
Nursultan Nazarbayev jetti; jalğız jetken joq, el jurtımen birge jetti, bärimizdi
jetkizdi; şekaranı bekitti, Qazaqstannın tez tüzep, älemdik qawımdastıqtıñ sanatına
qastı, eki mıñ jıldıqtıñ toğısında enseli Aqorda turğızdı; tizerlegen halqın tik turğızdı,
jıılğan tuwın qayta tiktedi.

Prezidenr Nazarabeyv jalğan söylegen emes, ağınan jarılıp, aşığın, qıyın da
bolsa şındığın aytuwmen keledi. Sın sağıttarda aqiqatqa jügindi, qıyınnan jol taptı.

Nursultan Nazarbayev adamzat tarihin teren biletin, zaman ağımnı jiti
boylaytın, älemniñ ozıq täjirebesin utımdı paydalanaıp, ata babadan qalğan asıl

önegemen ädemi üylestirip, uştastırıp kele jatqan strateg, täwelsizdik zamanın birneşe urpaqın ösirip kele jatqan tälimger. El işinde demokratiyanıñ ornıǵuwına kösbaşsı bolǵan da osı Nazarbayev. Erkin söylep, erikti tirşilik etüwdi ürengen qazaq keyde ädepten ozıp, biri ayaqtan şalıp biri kemirdekten alıp jatqanda da keşire bildi, bawrına tarttı.

Nursultan Nazarbayev älem moyındaǵan, jahanǵa ataǵı jetken, jer betine sözi sıylı bugingi zamannıñ ulı sayasatkeri, lideri; tumısınan qasiyet darıǵan qayratker; tabandı küresker, gumanist, tuwǵan halıqınıñ Bäyteregi, Kösemi. Aziyadaǵı özara ıqpaldastıq jäne senim şaraları, Evraziya, TMD elderiniñ qarım-qatınası töñiregindegi usınıstarı Nursultan Nazarbayevtıñ halıqaralıq bedelin biyikke köterdi.

Är türli dini konfessiyalardıñ jetekşilerin taihta tuñǵış ret Astanada bas qostırıp, bugingi uşıǵıp turǵan ahwalda älem jurtsılıǵınıñ senimine ümit otın uyalattı. Prezident pen Täwelsizdik buginde egiz uǵımǵa aynaldı.

Elbasınıñ el işinde bedeli astı, almastay jarkıldaǵan asıl nurlı, añılǵan aq köñili, keñ peyili, aqjarqın külkisi ledi nurlandıra bastadı. Munı bıylǵı eldi aralaǵan, qalın jurtsılıqpen qawısqan saparları ayqın дәlelledi.

N. Nazarbayev ta et pen sütekten jaralǵan. Ol da ultınıñ bir bölşegi. Onıñ da azamattıq, qayretkerlik bolmısı öz zamannıñ äser-ıqǵalımen qalıptasqan. Bul rette, Nursultan Äbişulı eki ğumır sürgendey, birbirine antipod eki jüyenıñ qırı men sırtına qanıǵıp ıstıq-suwıǵın belşesinen keşe jürip şınıdalǵan başsı. Ömir körgen eldik istiñ tayqazanında pişip-jetilgen küresker. Üş ğasırǵa juwıq waqıt boyı otarşılıqtıñ tawqımetin tartıp, etnos retinde joyla jazdaǵan qazaq halqın el etip, TMD elderiniñ ayasında Qazaqstannıñ merey-mertebesin kötergen Elbası täwelsizdikti täw etetin, şınaynı demokratiyaǵa umtıǵan, ultararalıq tüsinistik pen senimmen qadam basqan qazaqstandıqtardıñ simbolına aynala bildi.

Endeşe el tizgindi Nursultan Äbişulına senip tapsıǵısı keledi.

Ärbir jeke tulǵa öz taǵdırdınıñ ğana ustası emes, sonımen birge özi aralasqan ortaǵa qoǵamǵa kerek deseñiz özi ğumır keşken waqıtqa ıqpal etetin qaytalanbas jaralım. Eger, sol jeke tulǵanıñ bomıs-tabiǵatına Täñiri şeber ayrıqş kabilet pen qasiyet darıtsa, ol qabilet pen qasiyet tek ğana jasampazdıqqa tek ğana biyik murattarǵa baǵıstalatın bolsa, onday tulǵa öz ömirin ğana mazmun-maǵınaǵa keneltip qoymaydı, eñ bastısı özi ğumır keşken qoǵamı men waqıtın da säwlelendirip, onıñ mereyin ösirip, mertebesin biyiktetein boladı. Prezidenti Nursultan Nazrabayevtıñ ömiri men bolmıs-bitimi jarqın ayǵaq.

Täwelsizdikke jaña qol jetkizip, jahandıq damuwıñ ulı dübirine qolılğan Qazaqstan sıyaqtı jas memleket üşin qazirgi ahwalda abay boluwdıñ män-manızın ayırıqşa. Äsirese, el basşısınıñ alıstı bolıp tereñen tolğağan tegeüwrindi isterin bura tartpay, dawdamayğa salmay, iştey tüsinip qoldaw körsete bilüw tüptep kelgende el bolıp eñse köterip, ult bolıp uyudıñ bastı kepili. Waqıt osını talap etedi. Tabıstıruwşıdan alıstatuwşı, bitimşiden bitine köbeyip turğan zamanda jürek pen tilektiñ bir bolğanı jaqsı. Ğasırdıñ ötkelinen aman alıp ötetin pırağımızdıñ da, quttı meken turağımızdıñ da birtutas bolğanı jaqsı. Betegeli belde berekeli eldiñ bolğanın, etek-jenimizdiñ keñ bolğanın ırgeli eldermen keregemizdiñ teñ bolğanın tileyik. Aqılşı azıp ağa sözi adıra qalmasın.

Qazaqstan jurtşılığınıñ aldağı saylawda da öz Nursultanına dawıs beretindiginde kümen joq. Öytkeni, Nursultan Nazarbayev ardan tuğan tulğa. Ardan tuwatını Nazarbayevtiñ halqı üşin ayanıp qalğan jeri joq ekenin bilemiz. El degende eşqaşan namız tuwın jıapağanın bilemiz eşqaşan jıqpaytınına senemiz.

Nursultan Nazarbayev arman quğan tulğa. Arman quwatını Nazarbayevtiñ bugingidey kürdeli kezende aldağı asuwlarğa qulaş urıp jürgenin, alaş azamattınıñ armanın alasartpağanın bilemiz, eşqaşan alasartpaytınına senemiz. Tüpten kelgende мәsele Prezident Nazarbayevti maqtawda emes. Prezidern işün maqtanımız eldigimiz üşin maqtanımız. Bul maqtanış ultıq maqtanış. Sondıqtan da maqtanamız.

Qazaqtıñ qulan jortsa tuyağı tozatın, qıran uşsa qanatı talatın ulan- ğayır dalası bar. Atababalarımız aq nayzanıñ uşımen aq bilektin küşimen qorğap qalğan sonşama alıp dalada, munday alıp kenistikte memleket kuruw qıyınıñ kuyını. Oндаy eldi baskaruw da erdiñ eriniñ ğana qaolınan keledi.

Oндаy el de bar bizde, ондаy er de bar bizde. Ol eldiñ atı Qazaqstan.

Ol erdiñ atı Nursultan.

Jasay bersin El men Er!

EK 23

Ümitker Opozitsiyanı Soyıp Saldı

Qazaqstan Kommunistik halıqtıq partiyasınan el prezidenttiginе kandidat Erasıl Äbilqasimov saylawşılarmen kezdesüwinde jıyın tizginn “ä” degennen öz qolına alıp äñgimesin ömirbayanın tanıstıruwdan bastadı.

-Mine qasımda Ortalıq komitetiñ birinşi hatşısı Vladamir Kocarev bar, 12 oblısta bolıp, ärqaysısında 5-6 kezdesüwden uyumdaştırıp kelemiz. Meni дәрігерler мен muğalimderdiñ nıq qoldayınına öte senimdimin. Öytkeni, bizdiñ otbasımız osı qos

mamandıqtıñ iyeleri bolıp sanaladı-dey kelip, ümitker saylawaldı bağdarlamasın jan-jaqtı tanıstıruwdıñ ornına jatıp kelip oppozitsıyanı jamandadı. Eş müdirmesten bir jarım saǵarqa juwıq söylep, tipti zaldaǵıkardıñ jalıǵa bastaǵanın da qaterine almadı. “Mına uranı kördeinizder me? Onda Jemqorlar biylikten alastatılısın!” dep jazılǵan. Sıbaylas jemqorlıqqa qarsı küresüwde däl men sekildi ayqın baǵıt ustanıp otırǵan birde bir ümitker joq” deǵende zaldaǵılar qozǵalaqtap kaldı.

Kandidattıñ pikirinşe, oǵan madaq-marapattıñ keregi joq. Deputattardıñ arasında reyingi eñ joǵarı özi eken. Artıǵıraq aytıp qalǵanına iñǵaysızdandı ma, öziniñ qatarına S. Äbdirahmanovtı, T. Awbekirovtı, M. Şahanovtı qosıp qoydı.

Zaldaǵılardıñ saylawaldı älewmettik-ekonomikalıq tuǵırnama ñızdı aytpaysız ba? Deǵen pikirin elemesten, “biz üşin ulı Resey ğana senimdi serik bolmaq” dep körşi alıp memleketti äbden maqtadı. Odan keyin AQŞ prezidentinen bastap birtalay ministrlerdiñ, özi nıllıyarderler dep esepseytinderdiñ qulaǵın biraz şulatıp, kezdesüw sonıñ öziniñ “biylikti basıp aluw josparı” jaylı beynefilmnin jarnamalawmen ayaqtadı. “yatpaqsı, umıtıp bara jatır ekenmin” dep el prezidenttiginen ümitker J. Tuyaqbayǵa arnaǵan ündewin oqıp berdi. Sosın sawualdarǵa javap berdi. Munday kezdesüwler şal aqın, mamlut awdadarında da ötti. Soltürtik Qazastan oblısı.

EK 24

“Bir is boyınşa memlekettik aytıptawşı Boldım...”

Prezidenttikten ümitker Jarmahan Tuyaqbay burnaǵı küni Jambıl oblısınıñ Moyınqum, Şu awdandarınıñ saylawşılarımen kezdesip, keşke qaray Taraz qalasına keldi.

J. Tuyaqbaydıñ senim bildirilgen ökili Ä. Qosanıv saylawşılardı ümitkerdiñ ömir bayanımen tanıstırıp bolanan keyin özine söz berdi. Saylawaldı bağdarlamasın “Men qay jerde barsam da aldımnan bir sawal şıǵadı. Ol siz köp jıl bas prokuror boldıñız. Memlekettik törgew komitetin basqardıñız.

Parlamentte spiker bolıp otırdıñız. Prezident N. Nazarbayevtıñ siyasatın qoldadıñız. Endi kelip nege basqaşa sayraysız? Deǵen maǵınada bolıp keledi” dep bastaǵan J. Tyqabay öziniñ N. Nazarbayevtı 1980 jıldardan biletinin, al 1990 jıldan bastap bir sapta qızmet atqarǵanın onı Elbası etip saylaǵanda qoldaǵanın öziniñ memlekettik qayretker дәrejesine jetüwine, türli lawazımdı qızmetterge esüw jolında aqıl-keñesi, kömegi tigenin, ekewiniñ arasında jeke bas arazdıǵı joq ekenin ayttı.

Ümitker baǵsarlamasındaǵı ekonomikalıq jáne sayasi reformalar tuwralı janjaqtı aytıp bolǵannan keyin saylawşılar suraq bere bastadı. Investitsiyalıq kupon, memlekettik

joğarı okuw orındarında tegin oqıtuw, şarwalardıñ jer üleşin ädil bölüw haqındağı tağı basqa köptegen suraqtarğa jawap berildi. Bir studenttiñ 1986 jılğı 17-18 jeltoqsan oqıǵasına baylanıstı suraǵına J. Tuyaqbay “İye bir is boyınşa memlekettik ayıptawşı boldım. Biraq Jeltoqsan oqıǵasına tiyisti baǵa äli berilgen joq” dep jawap berdi.

Suraq- jawap barısında moyındarına sarı tüsti bökbay ilip alǵandardıñ saylawşılardı “mikrofonnan qısuwı” da orın aldı. Prezidenttikten ümitkerdiñ özi olarğa birneşe ret “mikrofondı suraq berüwşige berseñdersi” dep eskertti. Sonımen birge oblıstıq ştab jumısına baylanıstı arız-şaǵımdardıñ da qulaǵı qıltıyıp qaldı. Mäselen, J. Tuyaqbaydı qoldap, onıñ saylawaldı ügit-nasihat jumıstarına qatısıp jürgenderdiñ keybiri oblıstan bilikti azamat tabılmaǵanday, oblıstıq ştabtı basqaruwǵa töraǵanıñ “at arıtıp” Almatıdan kelgenine jäne onıñ jumısına köñili tolmaytındıqtarın aytıp, Jç Tuyaqbay oblıstıq ştabta tärtip ornatuwın ötindi.

BAGDARLAMASI BASTI TAQIRIP

Jarmahan Tuyaqbaydıñ senim bildirgen ökilderi P.Svoik pen J. Toǵısov särsenbi küni Jıǵıs Qazaqstan oblısınıñ Ridder qalasında saylawşılarmen kezdesti. J. Toǵısov kandidatıñ ömirbayanı, eger ol prezident bolıp saylaǵan jaǵdayda halıqqa jasaytın qamqorlıqtarı jaylı aytıp berdi.

Qazır köpşilik közi aşıq, jınalǵandar demokratiyanı tereñdetüw bos sözdiñ anıroy älermeytini jaylı sawaldar qoydı. P. Svoik suraqt

Arǵa mümkindiginşe tüsinikti jawap qaytaruwǵa tırıstı.

Kandidatıñ senim bildirgen adamdarı kelesi kezekte oblıs ortalıǵı- öskemende orın tepken Şıǵıs Qazaqstan memlekettik universitetinde kezdesüw ötkizdi. Munda da aldımın jurtşılıqqa prezidenttikten ümitkerdiñ saylawaldı tuǵırnaması tanıstırılıp, ömir joldarına qısqaşa şoluw jasaldı. AJrmahan Aytbayulınıñ saylawaldı baǵdarlamasındağı basım baǵıttardı uǵındıruw mäselesi de nazardan tıs qalǵan joq.

Jalpı, jiynalǵandardıñ arasında kandidatqa narazılardı da qoldaǵanday niyet tanıtqandarı da boldı. Jarmahan Tuyaqbaydıñ senim bildirilgen adamı Serikbolsın Äbdildin Tarbaǵatay awdanınıñ ortalıǵı- Aksuwat awılında saylawşılarmen kezdesti. Ol öziniñ osı öñirdiñ tuması ekenine nazar awdarta kelip, kandidatıñ saylawaldı baǵdarlamasına jan-jaqtı toqtaldı. Halıqtı J. Tuyaqbay üşin dawıs berüwge şaqırdı. Kandidatıñ ömirbayanı, alda atqarmaq jumıstarı jaylı aytıp berdi. Qoyılǵan sawaldar da az bolǵan joq.

EK 25

Saylaw aldındağı söz

Burın halıq saylawdı toy köretin. Ol küni eştene de şeşilmeytin Bări derlik bir awızdan bir kandidatqa dawıs beretin de qoyatın. Sol küni tuğan balalarğa Syalwbek, yalwgul deġen siyaqtı attar qoyıluwmen este qalatın ol saylawlar.

Bugin basqaşa. Saylawğa baruw toyğa baruw emes. Toyğa tolġanbay-aq baruwğa boladı. Al saylawğa oylanbay baruwğa bolmaydı. Öytkeni toy zır etip öte şıġatın ötkinşi quwanış. Saylaw bolsa sananda saqtalatın qubılıstar jıyıntıġı. Aş toq, köñildi, köñilsiz beybit ömir sürüw, beybereket urısqa urınıp, baqıtsız bop qaluw taġı basqalar saylawda el basqaruwğa layıqtalġan kişinin adamgerşiligine, aqılına bilimine parasatına kemeñgerligine baylanıstı.

Kemeñgerlik sözben ölşenbeydi, atqarġan isten bilinedi. Onıñ algebralıq formulası joq, adamgerşilik äreketterimen ayqındaladı.

Ärine, saylaw barısında usınılġandardıñ bireüwi ġana saylanadı. Sol bireüwdiñ özi biregey bolwı kerek, kemeñder boluwı kerek. Sol biregey kim? Sol kemende kim?

Meniñ öz oyımda sol biregey de, sol kemeñder de qazirgi tanda jalġız ġana Nursultan Nazarbayev! İye täwelsiz respublikamızdıñ tunġış Prezidenti Nazarbayev Alwan ulttar taġdır toġstırıp tiyelgen. Adamzat dep atalatın ulı muhitta durıs baġıtpen kele jatqan “Qazaqstan” deġen alıp kemeñiñ qazirgi kapıtanı Nursultan. Ärine, öz bolaşaġın jas ta aylaydı, kari bar ultqa, urpaqqa, halıqqa bolsa eken dep tileydi.

Men jas emesmin. Keşegi Ulı Otan soġısınıñ surapıl şayqastarına qatısqa qart qaharmandardıñ birimin. Qaharman deġen sözdi bul jerde uyalmay ayta alamın. Öytkeni 1418 küñge sozılġan sol Ulı soġıstıñ 786 küñin men de alġı şepke özkizdim. Zeñbiregimdi jawğa kezep, jayaw äskermen ayqastım, tanktermen şayqastım, aviatsiya bombalarının astında qaldım. JAw eki ret zeñbiregimdi qıratıp, birneşe jawınger joldatarımnen ayrıldım. Bir sözben aytqanda, 786 ret ölip tirildim. Keşe, Ulı Otan soġısı Jeñisinin 60 jıldıġı qarsanıñda äskeri fıl’mderdı körıp otırıp, sol surapıl soġıstan qalay tiri qalġanıma tandandım. Jalġız men ġana emes, barlıq soġıs ardagerleri sonday küy keşken bolar. Biz, keşegi Ulı Otan soġısınıñ qazir jer basıp jürgen jawıngerleri, ejelgi grek mıffologiyasında aytilatınday, qartayġan kezde otqa örtep, kül işinen jasarıp qayta köterilip, kök aspanda qanat qaġıp, qayta samġaytın feniks qusına uqsadıq. Bar ayrımaşılıġımız mınada: feniks kustarı otqa öretnip şıġıp, 500 jıl ömir süredi eken. Al maydangır-fenikster 100 jılğa jetpey ömirden ötip jatır. Tabiġat zandı solay. İye, jastar öz jaġdayın oylaydı: stipendiyamız kbeyse eken, şetelge şıġıp oqısaqeken, qızmetpen qamtamasız etilsek eken deydi. Durıs. Öte orındı tilek. Elimizdin bolaşaġı- jastarğa jaqsı jaġday jasaluw kerek. Ol

jaqsılıqtı Prezident Nazarbayev birtindep jasap ta kele jatır. Burın Bolaşaq bağıdarlamasimen şetelge oquğa azın-awlaq bala ğana jiderilip kelde bıyıldn bastap jıl sayın 3000 bala baratın boldı. Talanttı jastar jumısqa jaygastırıldı.

Al käreler ne oylaydı? Olar eñ adlımen, el aman bolsa eken deydi. Urpaq ösip, ult köbeyse eken deydi. Ol üşin jastarımızdıñ temekiden tartınuwın araqtan awlaq bolıwın, naşa sormawın, Qazaqtardı ult sanatında saqtap kele jatqan ana tilimiz üstem bola berse eken dep ümittenedi. Täwelsiz memleketimiz älem elderi qoğamdastıǵınıñ köş basında jürse dep minäjat etedi.

Qart urpaqtıñ osı tilewi qazirgi kezeñde qalay orındalıp keledi? Onıñ orındaluwına kim murındıq boluwda? Öz oyımdı aytamın.

Adamğa aldımın as, kiyim baspana kerek deymiz ğoy. Ol ras ärine biraq bärinen burın beybitşilik kerek-aw dep oylaysın. Öytkeni jerinde demi til üyirgen demdi as, basıdnaǵı köp bölmeli päteriñnen ne payda? Irgeñnen urıs şıǵıp, jaqınan janjal yusa, qutıñ qaşıp, üyin añırap bos qalmaal tusa y ma? jaqınındı jaqınnan janjal tuşa, qutıñ qaşıp, üyin añırap bos qalmay ma? Irgennen urıs şıǵıp jaqınan janjal tuşa, qutın qaşıp, üyin añırap bos qalmay ma?

Mineki, Osıǵan oray aytayın deǵenim: adamzattı soǵıs qasiretinen qutqaruwdı arman etken osı zaman başlıarınıñ biregeyi bizdin prezidentimiz Nursultan Nazarbayev bolıp otır. Dünüye jüzi basqa başlıarınıñ atom qaruwın köbeytewge emeşesi qurıp otırǵanda Nazarbayev öz jarlıǵımen Semey poligonın japtırdı. “japtırdı” deǵen söz aytarǵa ğana. Al onıñ mäni mazmunı adamzat üşin quwanışı qanşama desenizşi! Qanşama gumırdıñ saqtalwına tiygizetin septiǵın aytсанızşı!

Qazaqstannıñ qolda bar atom qaruwın joyuğa ötkiziwine keybireüwler narazı da boldı. “Atom bombasın qoqıraytıp qolımızǵa ustap otırsaq abıroyımız artıp töbemiz biyik bolatın edi ğoy” dep künkildesti. Abıroy atom emes, aqıl köteredi eken. Munı respublikamızdıñ täwelsizdik tarihınıñ jenimpaz, jemisti jıldarı дәlelledi. Ol jemiz ärine birden pişip, top etip awızǵa түsken joq. Oǵan halıqtın temirdey tözimniñ terewrini jetkizdi. Bizdiñ budn közimiz jetip otırǵanı ǵanımet.

Men presidenti osınday ozıq oyşıldıǵı, muqalmas jigeri, qaytpas qaysarlıǵı üşin qürmetteymın.

Biz jıl sayın prezident köregenddiginiñ küwesi bolıp, kelemiz. Ar jaǵın aytpaǵanda 2003 jılı bizdiñPresident Qazaqstanda бүkil

düniye jüzi din bassılarınıñ qurıltayın ötkizdi. Bul oqıǵa Prezidentimizdiñ adamzattıñ soǵıssız, tätti tınıstıqqa baqıttı ömir sürüwi jolındaǵı qaharman küresker ekenin taǵı da tanıttı. Bükil älemge ayan etti. Al munday jahandıq män- mañız bar ekenin taǵı da tanıttı. Bükil alem bassılarınıñ arasınan tek Nursultn Nazarbayev qana oylap, uyıttı bolıp, uyımdastıra bildi.

Din basıların ttuwlastıruw, olardı özara mämilege keltirüw ayu men arıstandı, jolbarıs pen silewsindi sol sıyaqtı özge de auwlılar men tırnaqtılardı öözara dostartarımen para-par edi. Buǵan deyin munday missiyanı eşkim mindetine ala almaǵan. Osınday ulı kızımeti abıroymen atqaruw Nursultan Nazarbayevtıñ qolınan keldi. Qolınann keldi de tutanǵalı turǵan dinder qaqtısına toqtaw saldı. Tarihqa köz jibersek XVI ǵasırda Fransiyada katoikter men gugenot dindarlarınan arasında 36 jılǵa sozılǵan soǵıs bolǵanı ayan. Ol 36 jıl işinde teñiz bolıp qan dökilgen. Al Nazarbayev adamzattıñ tamşı da qanı tögilmewin murat etti. Keybir küşti dinderdiñ islam dinine deǵen öşpendiligi örşil turǵan kezde osı s'ezdi ötkizüw arqılı tutanǵalı turǵan suralıp din soǵısına tosqawıl jasadı. Lap erkeli turǵan örttiñ aldın aldı. Bul qasıyetti aktini bükil progresçil adamzat osılay qabıldadı. Nazarbayevtıñ osı ülgisimen tek Putin ǵana bılır REsey dinbassılarınıñ basın qaostı. Onda da öz elinin ǵana. Osı oqıǵalardıñ bári Prezidentimiz Nazarbayevtıñ qazirgi düniye jüzi kösbassılarınıñ arasındaǵı oziq oyılıǵın, biylik parasattılıǵın, küşti bedelin körsetti.

Tek düniye jüzine ǵana emes. Prezident tatuwlıq tınıstıq ideyasın kün sayın özimizge de tınbastan aytıp keledi. Qay oblısqa barınsın, qay qalada söylemesin respublika halqınıñ awızbirliğiniñ küşti, ıntımaqınıñ berik bolıwın şegelep aytıp, şegendep uqtırıp keledi. Prezindettiñ ekinin biri elewlü män bere bermeytiñ, köbimizge üyrenşikti söz sıyaqtı bolıp salıqalı äser etetin quwattı men küşiniñ arqqısında biz buginge deyin öz üyimizde bir şınayaq şayımızdı ayaǵımızdı kösilip tastap, alansız urttap otırımız.

Negizgi aytıp kele jatqan oyım tınıstıq tuwralı, adamzat beybitşiligi jayında memleket kqawipsizdigi jaqında ǵoy. Özgeler solay bulınıp jatqanda elimizdin tınıstıqqa ömir sürip kele jatqanın baǵalay bilüw abzal-aq. El tınıstıǵı üşin ayanbay eñbek etip sürip kele jatqan prezidentimizdi baǵalay bilüwmiz abzal-aw Oǵan tasadan tas laqtırmay, halıqtı qayǵı-qasiretke uşıratpay kele jatqanın tewbe etsekşi! Tek osı üşin ǵana prezidentke mın alǵıs aytsaqşı! Mın alǵıs! Basın aman, malın tügel, bawırın bütin bolıp, öz otbasında alansız erkin otırıp bir şawgım şaydı rahattana işkende ne jetsin!

Bizdin tabısımız tek tınıştıq ma? Ärine, ol az tabıs emes! Onıñ üstine öndirisimiz örlep, örisimiz keneye tüskenin nege aytpasqa. Astana qalasınıñ salınuwı jatqan bir epopeya emes! Almatıda burın jüz jılда salınbağan üyler kök tireydi, köz sürindiredi. Mangıstawda, Aktöbede tağı basqa jerlerde bukırıp munay atqılıp jatqanın nege aytpasqa! Sol munaydı şetke şıǵraıp halıq qazınasın toltıruw jolındaǵı atqarılıp jatqan san salınǵan asa iri saqda portınıñ özi ne turadı, neboladı. Men osı portta özimizdin sıyımdılıǵı 12 mıñ tonna tunǵış tankerimiz Astanaǵa munay tiyelip jatqanın kördim Ekinşi öz tankerimiz “Almatı” sırttan kölik jaldamay, munaydı tegn taşıp memleketimizdin qıruwar qarjısın ünemdemek! Bul porttı saylawǵa prezidentimiz qanşama jiger jumsaǵan. Osı porttıñ salınuw barısında Nureken Aqtawǵa on ret barǵan. Al Mangıstaw munayşılardımen jıl sayın jüzdesip, hal jagdayların bilip, qajetine kömektesip otırǵan. Elemen etene Elbası ǵana osılay etetin bolar! Minek, meni Nazarbayevtı jaqtaytın negizgi sebebim sol, aǵayın.

Keyde bir Prezidenttiñ teren sayasatınıñ tübine köz jetkize almay, oǵan burtıp qalatınıñ da boladı. Amabız ğoy, Adam bolǵandıqtan da. Onısı nesi eken Nurekeñniñ? Dep iştey bir küñkildeytiniñ bar. Sol küñkildiñ bir parası Semey oblısınıñ jabılıwına baylanıstı boldı. Abay, Äwezov eli edi, qazaq zıyalılarınıñ qazaq мәдениетiniñ oşaǵı edi destik. Semey oblısın qalpına keltirip, qayta kuruw tuwralı Nurekene hattar da jazıldı. Sol hattardıñ birine men de qol qoydım.

Ereges şıǵıp, el bölünip ketkeli turǵan munday jaǵdayda el iyesi prezindet ne istew kere kedi? Oǵan qaytkende Qazastannıñ bütindigin saqtap qaluw kerek boldı. Bas qatıp, es şıqqanday bolǵan bu jaǵdayda Prezident qıyınnap oy tawıp, qıyadan jol saldı. Orısı köp, oybayı küşti bolıp turǵan Şıǵıs Qazaqstan oblısına qazaqı qalın Semey oblısın qosu tuwralı jarlıq şıǵardı. Keyin Öskemende Pugaçev- Kzimirçuk degenderdiñ äreketi boy körsetkende barıp Prezidentimizdiñ bul şeşiminiñ qandaylıq köregendik ekendigine közimiz bir-aq jetti ğoy.

Bul da bir erekşe jiger bayıptı batıldıq kerek etetin sayasi erlik edi. Ol erlikti Nureken abıroymen jasadı. Respublika irgesin berik saqtaw jönindegi Prezident sayasatınıñ jemisi men jeñisin biz endi ayqın bilip otırmız.

Osı igilikti oydı tereñnen tolǵap, oǵan taysalmay taban tirew üşin Prezidenttiñ qanşama uyqısız tunder ötkizip, jüykesine qanşa jük tüsirgenini kim biledi? Kimeseptep jatır. Sonıñ bäre ulttıñ qamı, urpaqtıñ ırısı ekenin kim biledi? Kim baǵalap jatır? “Prezident bar ğoy, bar мәseleni sol oylap, sol şeşüwi kerek” dep jüre beremiz. Biraq

prezidentte adam ğoy! Tas emes, temir emes, jan, jürek, jüykesi bar kadimdi adam. Endeşe el mäselesin şeşkende ol erekşe qıynalıp, qısıladı. Jüregi şańşıp, jüykesi juqaradı. Öytkeni özge jurt özi üşin qayğırса ol halıq üşin qayıradı. Adam balasının moynındağı eñ awır jük- el baskaruw jügi. Ol jükti moyımay atqaruw erdin erinin ğana qolınan keledi. Qazirgi zamandağı sol erimiz Nursultan emes pe? Nureken sol awır jükti qabırğası qayıspay, entigip, demikpey atqarıp keledi. Halıq Prezidenttiñ sol qıymılına quwanadı. Sonıñ amandığın tileydi. Halıqtıñ qaltıqsız muhabbatı Prezidenti qanattandırdı.

Burıñların bılay qoyğanda, Prezidenttiñ halıqpen bıylğı kezdesüwlerin oyğa oraltayıq. Ol kisi jambıl, Aktöbe, batıs qazaqstan, Mangıstaw, Qarağandı, Atıraw oblıstarın aralap, Semey qalasına toqtap ötti. Öskemende boldı. Osı kezdesüwlerde halıqtıñ Prezidentke degen, Prezidenttiñ halıqqa degen ıkılas, mahabbatı qanday ğajap boldı. Eki jak ta bir-birine ilipat bildiristi.

El baskaruw eñ ülken öner. Ol ekiniñ biriniñ, egizdiñ sıñarınıñ qolınan kele bermeydi. Boyına halıqtıq köp qasiyetter jıynaqtalğan adamnıñ ğana qolınan keledi. Ol şınşıl, kösem, alğır, ayqış, uyımdastırğış, boljağış, sezgiş, sergek bola bilüw kerek. Uşır oyı igilikti istermen uştasıp jatuwı jön. Halıqtı basqaruw üşin halıqtıñ boyındağı barlıq istermen uştasıp jatuwı jön. Halıqtı basqaruw işün halıqtıñ boyındağı barlıq öner, bilim, parasat kösemniñ kökireginde kümbirlep turwı kerek. Mindet- maqsatın az sözben aytıp, oymen oramdap, tıñlılıqtı ispen tuyanaqtaydı. Osı jäne basqa halıqtıq qasiyetterdiñ bäri qazirgi Prezidentimizdiñ basında bar. Onı halıqpen qabıstırıp otırğan da osı qaiyetter.

“Altındı ustay bilemegen- jez etedi, jibekti tüte bilmegen böz etedi” demey me halıq maqalı. Memleket qoynawındağı eñ ğajap qana halıqtar dostıǵı deytin bolsaq, sol altındı “jezge aynaldırmaı” jarqırata ustap otırğan da Nureken.

Qazaqstanda 100-den asa ult ökilderi turadı eken. Tağdır toǵıstırğan osı knglomerattı orkestr aspaptarınıñ basın qosıp, simfoniye ünin sayratqan dirijerdey bappen baskaırıp kele jatqan da sol kisi. Sondıqtan da aramızda ult arazdıǵı joq. Arazdıq bolmağannan keyin urıs pen keris joq. Bul da prezident sayasatınıñ naqtı nätijesiğoy. Elge eñ gereği ekonomika deymiz. Tipti elge eñ qımbatı tınıstıq dewge de bolar edi. Şapkınnan, qırğınnan aman halıq öz ekonomikasın örge bastıra aladı. Ol üşin halıqqa bilimdi, bilgir basşı kerek. Ol üşin halıqtın sınınnan ötken, mol täjirebeli, kelisti kemel, kemeñger kösem kerek! Ol kaytalap aytamın bugingi tanda tek Nazarbayev ğana. Eger el basqaruwdan täiribesiz, kösemdik talantı kem bireüw prezindet bolıp, saylansa, halıq qanday küyge uşıraydı dep oylaysıñ. On bärin de jañartamın, jaqsartamın dep eldi de,

ekomoikanı da, halıqtı da opalañ-topalanğa túsirmey me dep qawiptenesiñ. Jañanın “jañalıǵının” zıyanın halıq tartıp, endi ğana emes es jıyıp qalǵan el qayta kürsinip jürmey me deo qobaljısıñ saqtalıp urpaqtarımızdıñ kenelüwi. Solardıñ örkeniyet äleminde öz üleşine iye bolıwı. Prezident saylawı qarsanında qolıma qalam alıp, osı sözdi jazıp otırǵan sebebim sol.

Bul sözdi jazıp otırǵan men qazaqta kösem bolatın Nazarbayevtan basqa ul tuǵan joq dep otırǵanım joq. Ärtürli talanttı, talaptı inilerim köp. Ondaılar oppozitsiya qatarınan da tabılar, belkim. Olarda Prezident bolsam deǵın ümit bolǵanımen ürdis joq, ülgı kemç Täjiribe az, talǵam tömen. Olar äli Prezident boluwǵa pişip jetilmeden. Olardıñ bolaşaǵın waqıt körsetedi. Tek ğana aytarım: qazaqta pişip jetilmegen. Olardıñ bolaşaǵın uwakit körsetedi. Tek ğana aytraım: qazaqta küñşildik, qızǵanı, köre almawşılıq deǵın üş düşman bar. Aqıldı, arlı, azamat inlerim osı üş düşmannıñ jeteginde ketpegey, alatayday tayrandap, el birliǵın büldirmegey! halıq öz Prezidenti ursultanǵa “jortqanda jolın bolsın” deǵın tilekti jiyi aytadı. Prezident ünemi jol üstinde, jorıq qanatındaǵı adam.

Jawgerşilik emes, beybitsilik, bereke, baqıt jolında jortuwılda jürgen jawınger. Halıqtıq baqıtıñ küreskeri. Ol kün sayın, ay sayın, jıl sayın jorıqta. Endigi jıl jorıǵınıñ biri biri alda kele jatqan prezident saylawı. Sol jorıqta da elim dep eñirep tuwıp, eren eñbek etip kele jatqan qazaq halqına kadirli Nurekenin taǵı da jolı bolsın dep tileyik.

EK 26

Turaqtılıq Üşin! tatuwlıq Üşin!

5 Jeltoqsanda Astana qalasındaǵı “Qazaqstan” sport keşeninde tañǵı saǵat toǵızdan bastap Elbası Nursultan Nazarbayev jaqtastarınıñ forumı boldı. Saylawdıñ aldın ala nätijelerin bilgen olardıñ köñilderi şat, jüzderi quwanıştan bal-bul janadı.

Aldımen kontserttik baǵdarlama körsetildi. Saǵt 10.00 ge Ortalıq saylaw komissiyası tikeley baylanısqa şıǵıp, onıñ tóraǵası Oñalsın Jumabekov dawıs berüwdiñ aldın ala nätijesin jariya etti: tizimge engizilgen barlıq 8 mln. 880 mıñ saylawşınıñ 77 payız, yaǵni 6 mln. 850 mıñı dawıs berüw nätijesi belgili bolıp otır, dey kelip, E. Äbilqasımovqa 0,38 payız, A. Baymenovke 1,65 payız, M. Eleuwsizovke 0,32 payız, Al N. Nazarbayevqa barlıq saylawşılardıñ 91,01 payızı dawıs bergenin mälimdedi.

OSK tóraǵası söziniñ qoritındısında Nursultan Nazarbayevtı Qazaqstan Respublikasınıñ Prezidenti bolıp saylawımen quttıqtawǵa tolıq negiz bar dedi.

Elbasın qoldawşılardıñ quwanışında şek joq. Bări de orındarınan turıp, uzak waqıt qol soqtı. Osı kezde zalğa jañadan saylanğan Prezident Nursultan Nazarbayev kirdi. Jurt Elbasına kürmet körsetti.

-Bizdiñ halqımız öziniñ tañdawın jasadı. Olar täwelsizdik üşin turaqtılıq üşin dawıs berdi, dep bastadı Elbası öziniñ sözün. – Sonımen birge Qazaqstandıqtar meniñ istegen jumıstarıma oñ bağasın berdi jäne aldağı waqıtqa belgilegen bağdarlamamızdıñ durıs ekenin maquldap, onıñ orındalatına senim bildirdi.

Odan keyin Prezident özine senim bildirip, dawıs bergen halıqqa, saylaw nauqanı kezinde qoldağandarğa Halıqtıq koalitsiya müşelerine, student jastarğa BAQ ökilderine alğısın bildirdi. Saylawdıñ zañdılığın öz közderimen körip, onı älemge jariya etetin şeteldik, halıqaralıq uyımdardıñ jäne sayası partiyalardıñ bayqauwşılarna alğısın jetkizdi. Oppozitsiya ökilderiniñ aytqan oñ usınıstarı jerde qalmayın, öziniñ jaña ideyalardı qoldaytının ayttı.

Prezident sol jerde BAQ ökilderiniñ suraqtarına jawap ber.

Astana

4 jeltoqsanda tañerteñnen Astananıñ M. Gorkıy atındağı orıs drama teatrında ine şańsar jer bolmadı. Osında ornalasqan nömiri 2 ši saylaw uçaskesinde Prezident Nursultan Nazarbayev dawıs berüwge tiyisti bolatın.

Sonıqtan da prezidentikke kandida, qazirgi Elbası Nursultan Nazarbayevtıñ dasıw bergendegi sözün esttüwge entelegen otandıq jäne şeteldik jurnalisterden basqa munda bayqauwşılar da ädettegiden köbirek pe dep qaldıq. Turğılıqtı jeri boyınşa osı uçaskede dawıs berüwge tiyisti saylawşılar da qaptay kelip, teatrdıñ tar dälizinde kezek kütip qaldı. Onıñ üstine Elbasınıñ keletin estip, onı körgisi kelgender türli sıltawmen sol aradan taray qolmay, turıp aldı.

Uzamay Parlament Senatınıñ Törağası Nurtay Äbikayev, Prem'er Ministr Daniyal Ahmetov, köptegen mistirler, senatorlar, Mäjilis deputattarı, respublikalıq Ardagerler keñesiniñ törağası Mektay Sağıev, akademik Töregeldi Şarmanov kelip, öz tañdawların jasadı. Sağat 11 de Elbası N. Nazarbayev öziniñ otbası müşelerimen birge kelip, dawıs berdi. Prezident elektrondı jüyeni tañdasa, Sara Alpıskızı burıñğı qalıtasqan ädispen dawıs berdi.

-Bugın qazaqstandıqtar üşin tarihiy kün, dep bastadı Elbası N. Nazarbayev dawıs berip şıqqan soñ jurnalisterge arnağan öziniñ sözün. Bugın qazaqstandıqtardıñ

qanday jolmen jürüdi tañdaw küni. Eldiñ erteñi men balaşağalarınıñ bolaşağı qanday boladı degen sawalğa halıq bugın özi jawap beredi. Elbası retinde men bugingi saylawdıñ şınayı demokratiyalıq jolmen ötüwine barlıq mümkinşilikterdi jasadım, sonın işinde saylaw tuwralı zañğa halıqaralıq uyımdardıñ usınuwmen demokratiyalıq talaptarğa säykes özgerister engizildi. Arnayı jarlıqpen halıqtıñ öz tañdawın erkin jasawına mümkindik berdim. Saylawğa şet memleketter men halıqaralıq uyımdardan 1637 bayqauwşı katisıp otır. Osınıñ özi-aq onıñ ädiletti, şınşıl, teñ jağdayda ötetinine kepildik berme jağdayda ötetinine kepildik bermey me?

Prezidenttikke ümitker bolğan barlıq adam tirkeldi. Saylaw zañına säykes talaptardı orındağan ümitkerlerdiñ bärine de prezidenttikke kandidat mäртеbesi berilip, bärine birdey jağday jasaldı. Baq tın betterinde öz pikirlerin aytuwına, barlıq oblıstar men awudandarda, qalalar men eldi mekenderde halıqpen kezdesüwlerine, öz bağdarlamarın jarıyalawına, ügit- nasihat jumıstarın jürgizüwine eşqanday kedergi bolğan joq. Men bizdiñ halqımız öz tarihında qolı jetken täwelsizdigin qadirleydi degen oydamın. Qazaqstandıqtardıñ eşqanday bos sözge aldanbay, elimizdiñ birligi täwelsizdik pen turaqtılıq jolın tañdaytınına senimdimin.

Elbası dawıs berip bolğan soñ da birazjurnalister saylaw uçaskesiniñ jumısın baqılap turdıq. Tüske deyin saylawşılar legi bir tolastamay, ağılıp kelip jattı.

Biz saylawğa bayqauwşı retinde qatısıp otırğan Belarus jäne Resey odağı parlamenttik mäjilisinen kelgen Oleg Dzızannıñ pikirini surap edik, ol halıqtıñ belsendiligine tañ qalıp otırğanın jetkizdi. “Munday halıq, dedi ol, erteñgi bolaşaqqa senüwimen qatar özderiniñ kadirli ekenin biledi. Eşkanday adamnıñ jüzinen aşuıza tügil bir keyis te körgen joqpın. Osınıñ özi aq Qazaqstannıñ bolaşağınıñ zor ekenin körsetpey me? Al qazirgi waqıtqa deyin qanşama kezekke turıp jatsa da bir de bir zañ buzuwşılıq körmedik”

Zayıbı ekewi saylaw uçaskesine bara jatqan aqsakaldı da äñgime tartqan edik, ol özinin prezidentpen birge bir uçaskede dawıs beretinin maqtap etti. Ak kimgе dawıs beresiz dep edik. “ärine, Nazarbayevqa” dep bizdiñ sonı bilmey turğanımızğa renjip kalğan sınay tanıttıp, saylaw uçaskesine qaray jürip ketti...

Almatı

Qaladağı Maqateyev köşesinde ornasqan no 247 saylaw uçaskesinde barlığı 183 saylawşı dawıs bermek. Prezidenttikke kandidattardıñ biri, tabiğat janaşırı Mels

Elevisov te öz üyine jaqın ornalaskan osı saylaw uçaşkesine zayıbımen, üş balasımen jäne öz tileüwlesterimen birge kelip, dawısın bulleten'men berdi. Qaşanda asıptaspaytın, artıq-awıs wäde bermeytin, sayası bäsekeni eñ aldımın özara sıylastıq dep tüsinetin bul tanımal azamattı saylawşılar da sol arada jılı şıraymen qarsı alıp, tildeşip te jattı.

Bugingi küni qalamızdağı awa rayı öte jaqsı, kün aşıq. Soğan oray bugingi mañızdı sayası nauqan küni saylawşılardıñ da köteriñki könıl-küyimen saylawğa belsendi türde, uyımşıldıqpen qatısuwına jäne saylawdıñ ädilette ötüwine tilektespin dedi M. Elevisov uçaskede jınalğan Baq ökilderimen oy bölisip. Söz retı kelgende atap aytarlığı, onıñ kenje ulı Timur bıyılğı jılı on sekiz jaska tolıp, eñ alğaş ret dawıs berüw quqına iye bolıptı.

Almatı Qalasınıñ qaq ortasına ornalasqan bul saylaw uçaskesine kelip dawıs berüwşilerdin arasında elge tanımal adamdardıñ edäwir ekeni körindi. Jurnalisterdiñ “Kimgı dawıs berdiñiz? Değen surağına eks premier Sergey Terşenko: “Elimizdiñ ösip-örkendewi üşin, halqımızdıñ baqıttı ömir sürüwi üşin köşbaşımız Nursultan Nazarbayevqa dawıs berdim” dedi. Sonday aq kezinde Ükimet müşesi bolğan Menura Ahmetova derbes zeynetker Kulpaş Esenkulova sekildi kadmendi apamız qazırğı Elbasın jaqtaytının aşıp ayttı. Kulpaş apaydıñ

Nemeresi Dana alğaş ret dawıs berip, öz tañdawı äjesi men birdey ekenin jetkizdi.

Ümitker J. Tuyakbay dawıs beretin saylaw uçaskesindegi jumıs barısın baqılawğa elimizde tirkelgen barlıq sayası partiyalardıñ ökilderine, sonday-aq EKIÜ ökili Felh Piter mırzağa da osı jerde jolıqtıq, bedeldi halıqaralıq uyımınñ ökili saylawdıñ birqalıptı ötip jatqanın mälimdedi...

Yu. Bukanov jäne basqa tanımal azamattar halıqtıñ tañdawı men qalawına iye bolğan Nursultan Nazarbayevtıñ zor eñbegi men qızmetin joğarı bağalap, asa mañızdı saylawda jetken jennisin orraq jennis dedi.

Täwelsiz bayqauwşılar EKIÜ jäne BAQ ökilderi kadağalap otırdı. Resey Federastsiyası Sırtqı ister ministrliginiñ orınbordağı ökili, halıqaralıq täwelsiz bayqawşı Aleksandr Kuznetsov qalada on saylaw uçaskesinde bolğanda zañ buzuwşılıqtıñ orın almağanın basa ayttı. Sonday aq ol saylawdıñ Aktöbe ülken uyımşıldıqpen ötip jatqanıñ, äsirese elektrondı jüyemen dawıs berüwdiñ qamtamasız etilgenine quanıştı ekenin jetkizdi.

Almatı oblası

Qazaqstan respublikası prezidentin saylaw ärbir azamatqa ülken jawapkersilik jükteytin sayası şara ekenin Ile awdaniñ jurtsılığı irgeles jatqan Pokrovka awılınıñ

Turğındarı jete sezine aldı. Saylaw küngi belsendelikteri sonıñ дәleli. No 139 Pokrovka saylaw uçaskesine sol küni tizimdegi 2115 saylawşınıñ deni tolıq qatıstı dewge boladı. Qariyalar da, jastar da qatardan qalmay öz tañdawın bildirüw üşin saylaw üyine lelegimen tolassız kelip jattı.

Uçaskedegi jumıstardıñ bәri zañ talaptarına say üylesimdi türde ret-retimen atqarıldı. Munda dawıs berüw qağaz bulletender arqılı jüzege astı. Ärkim özin erkin sezindi, öz tandawınıñ qojası retinde berik baylam jasay aldı. Jurtşılıqtıñ köterinki könil-küyinen, jaldırağan jüzinen egemen elimizdiñ qalıpqa tüsken sayasatına qoldaw bildirüw sınayı anıq bayqalıp turdı. Turğındar bir kisinin balasında, bir qoldıñ salasında bolğan ıntımaq, birliktiñ narqın yerekşe baғalaydı. Ortaq Otannıñ keleşegi şuwaqtı, äl-awqatı quattı bolsa eken dep armandaydı. Elbası kızımetine ümitkerdiñ sol mindetterdi atqara alatın, halıqşıl tulğa, tanımal qayretker Azamat boluwın qalaytını da sondıqtan.

EK 27

Saylaw Aşıq ayqın boldı.

Halıqaralıq uyımdardıñ ökilderi, alış jәne jaqın şet alderden kelgen bayqawşılar, ğilmiy-zertteu instituttarınıñ sarapşıları, әlemniñ jetekşi BAQ-tarı Qazaqstandağı Prezident saylawınıñ qortındılarına tüsinikteme jasawın jalğastıruwda.

DİAQB/EQIU direktorı Kristian Ştrohal Qazaqstannıñ Sırtkı ister ministri Qasımjomart Toqayevpen kezdesüw kezinde saylaw zañnamasınıñ elewli türde jaqsarğanıñ jәne elektorattıq üderis damuwınıñ jaғımdı özgerisin atap ötti. Ol sonday-aq eldin memlekettik organdarına saylawdı baykaw jönindegi halıqaralıq missiyanıñ tiyimdi jumısın qamtamasız etüwge barınşa jәdemdeskeni üşin alğıs ayttı.

Ewroparlamattiñ deputatı Nrij Dela Qazaqstandağı saylaw tuwralı EQIU tujırımıdarımen kelispeytinin atap körsetti.

Meni EQIU-nıñ Qazaqstandağı saylaw tuwralı öziniñ aldın ala esebinde bolğan oqığanıñ mänin tüsinbey kalganday bolıp köringeni tañdandıradı. Missiyanıñ esebi 3 britan sarapşısı 2004 jılǵı kirküyekte parlamenttik saylaw tuwralı әzirlegen bedeldi мәlimdemeniñ tujırımıdarına barlıq turǵıda qayşı keledi jәne onı joqqa şıǵaradı- dep мәlimdedi deputat Astandağı baspasöz мәjilisinde.

N. Deva sonday-aq “eger de EQIU-ǵa toaǵalıq etüwge degen Qazaqstannıñ niyeti bayıptı bolsa, oǵan teñ quqıdı oyın alanında өз maksatına jetüwdiñ adal mümkindigi berüliwi tiyis dep atap ötkен.

Men bul eldi qoldaymın jäne 2006 jılǵı şildede bolatın tóraǵa lawazımına dawıs berüwge ıqpal etüwdiñ kez kelgen äreketine karsı turuw mañızdı dep sanaymın. Ondaı äreketter 1979 jılǵı Jel'sinki kaǵıdattarınan irgeli awıquşılıq, sonday-aq strategiyalıq qatelik boladı, dep atap körsetti ol.

NATO Halıqaralıq hatşılıǵınıñ ökilderi- NATO bas hatşısınıñ arnayı kömekşisi Robert Simmons, bas hatşının jeke ofisi direktorınıñ orınbasarı Benjamin Say “Qazaqstan senimdi äriptes bolıp tabılattının jäne reformalarǵa, aşıqtıqqa, Ewropa-Atdantika qoǵamdatıǵımen sındarlı unqatısuw men qatınastarǵa umtılıp otırǵannın taǵı da aysıqtı quwattap bergen saylawdıñ nätijelerine özderiniñ kanaǵattandıtıwıñ” mälimdedi.

Qazaqstan REspublikası Prezidentiniñ saylawın baykaw jönindegi Green Haouse qoǵamdıq qorının aldın ala esebine tüsinik bergen uyım direktorınıñ orınbasarı Oksana Samokeyin bılay dedi:

-Bizdiñ ökilderiniz Astanada jumıs istegen saylaw uçaskeleriniñ 28% ında boldı. Olar saylaw barısın jäne dawıs sanaw üderisin baqılay otırıp küni boyı monitoring jüzege asırdı. Qor president saylawı ayasında, demokratiyaşıldıq, aşıqtıq jäne ayqındıq qaǵıdattarına say ötti dep sanaydı.

–“Le suar” bel’giyalıq basılıwı “Tamaşa qayta saylanuw” attı maqala jariyalap onda Qazaqstannıñ kazırgı Prezidenti Ortalıq Aziyanıñ körşi elderinen qattı erekselenetin küşti ekonomikalıq ösüw jäne sayası turaqtılıq arqılı dawısız bedelge iye bolǵanın atap ötken.

Belgiyanıñ RTVF Jäbe RTL tele jäne radio arnaları da osıǵan uksas baǵalar bergen. Bul rette saylawdıñ zañdılıǵı men onıñ nätijeleri tuwralı eşkim kümen keltirmeydi. Qazaqstannıñ ayrıqşa strategiyalıq mäni, onıñ önirdegi köşbasılıtı jäne eldiñ halıqaralıq joǵarı bedelde jetüwindegi Prezident Nursultan NAzarbaytıñ roli atap körsetilgen.

EK 28

Halıq Wade bergenderge emes, Wadesin orındaǵandarǵa senedi B. BALǴARINA

Almatı “saylawdı Qadaǵalaw komiteti” respublikalıq qoǵamdıq birlestiginiñ Qazaqstan REspublikası Prezidenttin saylawdıñ qorıtındılarına arnalǵan baspasöz mäslihatı bolıp ötti. Onda SQK RQB Qazaqstan Respublikası Prezidentin saylawdın nätijeleri tuwralı dayındaǵan esebin jariyalap, sayası naukan tuwralı oy bölisti.

Saylawdı qadağalaw komitetiniñ törağası, senator Kuanış Sultanov saylawdıñ joğarı deñgeyde jäne adal ötüwine üdes qosqandarğa öz alğısın bildirdi.

-Adal, aşıq jäne ädiletti saylaw ötkizüw qağidasın ustanuw öz nätijesin berdi. El tarihındağı ada bir elewli sın memleket başsısın saydar kezde Qazaqstan halqı tañdawın jasap, joğarı uyımşıldıqtın atap ayqan jön. Bayqawşılardıñ bağalawı boyınşa uçaskelik saylaw komissiyalarınıñ basım köpşiligi zañ buzuwşılaraq jol bermey, [...] jumıs istedi. Bizde qazir komitetke sarapqa salıp jatırmız. Aldağı waqıtta saylaw мәselesinde zañğa qanday özgerister engizüwge bolatını da oylastıruwda.

Bir kuptarlığı, saylawdağı iri jeñis el ekonomikasınıñ karıştap damuwınıñ Qazaqstannıñ әdemniñ damığan elüw memleketinin qatarına qolıluwğa umtılısınıp jäne özge de iri jetistikterdiñ jemisi. Saylaw kezinde qazaqstandıqtardıñ “qazir wade berip жүргenderge emes, osı waqıtqa deyin wadesin orındağandarğa senemiz” dep atap aytuwı da sondıqtan. Bugini tanda sayasattağı мәdeniyettilik özekti meselege aynalıp otır. Qaşanda sıylastıq pen түsinistik jaqsılıqq jol aşadı, dedi Quwanış Sultanov öz oyın ortağ salıp.

Baspasöz мәslihatında küni keşe ötken saylaw üderisine onıñ ötüw barısında qatıstı pikir aytqan “Sayawdı qadağalaw komiteti” RKB müşeleri Ivan Şegolihin Töregeldi Şarmanov, Biygeldi Ğabdulın jäne özgelerdin tujırımıdarı negizinen bir mada toğıstı “Saylaw әdil, adal, taza jäne halıqtın belsendiligi jağdayında qalıptı ötti. SKK RKB ökili aqın Oljas Süleymanov öz kezeginde “saylaw qorıtındısınıñ sın mänisinde halıqtıñ qalawı ekendigin onıñ osıday ötetindigin aldın ala sezgendigin de aşıp ayttı.

“Men bul jöninde oppozitsiyadağı әriptesterime de oyımdı jasırmay aytqanmın. Qay memlekette bolsın oppozitsiya qajet. Oppozitsiya ükimettin jawı emes, al ükimet oppozitsiyanıñ düşpanı emes. Sonıqtan da olar birdese. Tүsinistikpen jumıs istep, memleketke aytardıqtay pyda keledi. El müddesi әrkimniñ de müddesi boluwı kerek. Men saylaw küni birneşe saylaw uçaskesin aralap, saylaw barısın közimmen kördim. Aldında tertip buzuwşılıq bolar degen oy kelgen. Şükirşilik bäri de setti ötti. Sol 91 payız dawıs bergen halıq Elbasına ülken senim artıp otır

Sonımen respublika boyınşa SKK RKB nıñ 4588 eriktileri saylaw uçaskelerindegi dawıs berüw men dawıstardı sanaw üderisin sonıñ işinde 2 mıñnan astam adam awıldıq jerlerde qadağaladı. Olardıñ barlığı derlik özderine tapsırılğanın iske turaşıldıq kağıdaların saylaw rәsimderiniñ koldanıstarı saylaw zañdamasına säykestigin qadağalqwı başılıqqa aldı.

Söz reti kelgende ayta keteyin, tağı bir jaty, Ortalıq saylaw komissiyası men jergilikti komiisylar öz jumıstarın zañ şeñberinde jäne aşıq jağdayda jüzege aşırp, ötiñiñter men şağımdarğa jäne usınıstarğa nazar awdarıp, şugıl türde şeşüwdi qmtamasız etkendigi jöninde de SKK ökilderi bayandadı.

Saylawdıñ mañızdı ereşeligi kandidattar ştabtarınıñ saylawaldı küres мәseleleri boyınşa bir- birine elewli talap qoymağandığı bolıp tabıladı. Munıñ özi sayasi мәdeniyet deñgeyiniñ artqanınıñ jäne qazaqstandıq elektorattıq дәstürdiñ qalıptasqandığınıñ ayqın körinisi ekendigi sözsiz.

Söytip, saylawdıñ eñ bastı qorıtındısı Qazaqstan azamattarınıñ öz tañdawın erkin türde bildirüwiniñ saylawşılardıñ konstitutsiyalıq quqıqtarın iske asıruwınıñ qamtamasız etilgendigi bolıp tabıladı. Saylawdı qadağalaw komiteti RKB nıñ tujırımı boyınşa, Qazaqstan Respublikasınıñ Prezidentin saylawdıñ nәtijeleri elimizdeki saylawşılardıñ sayasi erkin дәrejesinde beyneleydi.

EK 29

Halıq Nursultan Nazarbaeytı, Evolitsiyalıq Damuwdı Tañdadı

Tarih qoynawına ötip bara jatqan 2005 jıl elimizdi d, eldigimizdi de eseytken ayrıqça jıl boldı. Bul jıldıñ bastı ereşiligi retinde Qazaqstanda prezident saylawınıñ ötüwin jäne onda Elbası Nursultan Äbişulı Nazarbayetıñ, batis sayasatşılardı men sayasattanuwşılardı, sayasi tehnologtarı aytıp jürgenindey, joyqın jeñiske jetüwin atağan jön. Öytkeni “Egemen Qazaqstan” gazetiniñ betinde awıl şaruwaşılığı öndirisiniñ eren uyımdastıruwşısı, Eñbek Eri Zılıha Tamşıbayeva atap körsetkenindey, bul saylawdın nәtijesintayawdağı jeti jıldıñ ğana emes, aldağı jetpis jıldıñ damuw bağıttarın ayqındaydı. Qazaqstannıñ bәsekelestik qabileti jağınan әлемde 61-ші orınğa köterilip eñ damığan 50 eldiñ qatarına enemiz değen mindet qoyılıp otırğan 2005 jılğı damuw deñgeyine say tayawdağı jeti jılда iske asatın өзgerister, önderiske keletin jañaşıldıq aldağı jetpis jılда iske asatın өзgerister, öndiriske keletin jañaşıldıq aldağı jetpis jılда жүretin bağıtıımızdı naqtılap beredi.

Olay bolsa, 2005 jıldıñ soñğı ayında ötken saylawdağı Nursultan Nazarbayevtıñ jeñisi, halqımızdıñ el tizginin senip tapsıratın başsını tañdawdağı köregendigi men parasattılığı бүkil bir jıldıñ eñ bastı qorıtındısı boldı desek, jañılıspaymız. Saylawğa qatısқан qazaqstandıqtardıñ 91, 15 payızınıñ Nursultan Nazarbayevtı jaqtap dawıs berüwi elimizdin ensesin tiktewine мүmkindik bergen ömirşeñ sayasatqa değen zor qoldawı

boluwmen qatar, aldağı atqarılattın isterdin Qazaqstandı nıǵaytıp, Qazaqstandıqtardıñ äl-awuqatıñ arttıruwǵa zor üleş qosatınına deǵen senimin de tanıtadı. Barşa halıq asqan belsendilik tanıtıp, Elbasınıñ qasınan tabıluwı bükil älem moyındap otırǵn ayrıqşa tabıs. Munıñ özi şetelder men halıqaralıq uyımdardıñ bayqawşıları saylaw üderisiniñ är sätin qalt jibermey, qadaǵalap, saylawdıñ aşıq ta ädilötkenin aytıp otırǵandağı tabıs ekenin esle alsaq, qazirgi Memleket başsısı jeñisiniñ mäni asqaqtay tüsedı. Halıq Nursultan Nazarbayevtı, evolitsiyalıq damuwı tañday otırıp, jarqın bolaşaqtı tañdaǵanı ańıq.

EK 30

Jıldız Jalǵan Jasampazdıq

Ötip bara jatqan jıldağı eñ bastı oqıǵa prezident saylawı boldı. Al Prezident Nursultan Äbişulı Nazarbayevtıñ aldağı jeti jılǵa qayta saylanuwı respublika halqınıñ eñ ülken jeñisi der edik. Bul oqıǵanı jurt jıl boyı kütti. Bireüwlerdiñ köñilinde küdik tüsken de kez bolǵan basqa jurttarda türli-tüsti revolitsiyalar bolıp, oppozitsiyanıñayqay-şuwı qattıraq estilgen kezde mına dünüye jamandıǵına qaray burılıp ketpese eken dep şoşınǵanı da bar. Sol qaterden qutıludıñ bir ǵana jolı bar edi. Ol qazirgi Prezidentke qoldaw körsetüw. Sol joldı tañdap, Qazaqstan halqı jeniske jetti.

Saylaw ötisimen Qazaqstan Respublikasınıñ Prezidenti aqparat quraldarınıñ ökilderimen kezdesip, baspasöz mäslihatın ötkizdi. Sonda Elbası bılay deǵen: “Aqparat agenttikteriniñ taspaları Nazarbayev jenip şıqtı deǵen habardı bükil älemge taratıp jatır. Alayda men taǵı da Qazaqstan halqı jenip şıqtı deǵen senimdemin. Halqımız taǵı da öziniñ birliǵın tanıttı, men osı jıdlardıñ barlıǵına qorǵap kelgen turaqtılıqtı jaqtap dawıs berdi. Bizdiñ halqımız öziniñ bolaşaǵı üşin dawıs berdi. Qazaqstanda 14 jıldıñ işinde jürgizilgen reformalardı jäne elimizdin bolaşaqta örkendew joldarı jönindegi menin baǵdarlamamdı quwattadı”.

Halıq öziniñ qoldawın 91,15 payız dawıs berüwmen körsetti. Öte joǵarı körsetkiş. Keybireüwler onı tım köptew köredi. Biraq wäjge de jüginen jön ǵoy. Halıqqa tañdawı mümkindigi berildi. Endi sol halıq usınıstıñ işinen eñ jaqsısın tañdasa, sol üşin oǵan kinä koya alasıñ ba? Eliñ örkendep alǵa bassa, älemdegi damuwdıñ eñ joǵarı qarqınına jetse, aynalañ bulınıp jatqanda, halqın aman bolsa, köpşilik osı kösbassını tañdamaǵanda, kimdi tandaydı?

Jurttıñ qazir közi aşıq, aq pen qaranı ajırata aladı. Halıqtıñ bul künde ensesi joǵarı, öz oyın erkin ayta aladı, bildire aladı. Keybirwler ańsaǵan elderdiñ bassılarınıñ alaқан

jayıp, kömek surap kelip jatqanın da körip otır. Olarddğı turaqsızdıqtan da habarlar. Sonday jağdaysa nege baruwğa tiyis?

Kimdi nege qaladı deǵende, deñgeyge de qaraǵan jön-ae. Báygege deñgeylester qosılsa, üzengi qaǵısar edi. Oǵan jabı qosıp, báygeden ümittenüwin de artıq, Eñ bolmaǵanda, jurttıñ senimine iye boluw üşin qol jetkendi maquldap, odan da asıp tüsüwdi tilge tiyek etse, oǵan da jurt ilanar ma edi. Al jaqsını qaralaǵandardan jurttıñ jaqsılıq kütüwi qıyın. Sirä, 91 payızdıñ bir sırım osıdan izdegen jön sıǵar.

Amalı tawsılǵandar dawıs berüwdiñ durıs ötkenine kümen keltiredi. Oǵan da buginge deyin türli deñgeyde tolıq jawap berildi. Saylawdı qadaǵalaǵan halıqaralıq uyımdar Qazaqstandaǵı Prezident saylawı demokratiyalıq standarttarǵa say ötti dep mälimdedi. Buǵan san mısıl keltirüwge bolar edi. Aytalıq, Kaspiy aqparat ortalıǵının lord Parkinson bastaǵan bayqawşılar delegatsiyası alǵaşıqlardıñ biri bolıp Prezident saylawı alǵa basuwdıñ öte mañızdı ekenin, saylaw şın mäninde bāsekelestik sıpatta ötip, saylawşılarıñ ümitkerler arasında naqtı tañdawı jasaw mümkindigi bolǵanın atap körsetti. Prezident Nazarbayevqa qoldaw körsetüwşilerdiñ basım boluwı saylawdıñ taza ötkenine kümen keltirüwdiñ sebebi bola almaytının ayttı. Al bayqawşılar pikirinşe, Qazaqstandaǵı ekonomikalıq örlew Prezidentti qoldawdıñ bastı sebepteriniñ biri.

Bükil saylaw üderisin ıjdahattıqpen qadaǵalaǵan sol Kaspiy aqparat ortalıǵının “4 Jeltoqsandaǵı saylaw eñ erkin, ädil jäne eñ ayqın saylaw boldı” deǵen tujırımdamasına basqa bayqawşılarıñ pikirleri ündesip jattı. Köptegen halıqaralıq mekeme, uyımdardı biriktirgen Halıqaralıq monitoring bürosı “tutastay alǵanda, Qazaqstanda 2005 jılǵı 4 jeltoqsanda ötken Prezident saylawı zandı jäne demokratiyalıq standartqa say keledi” dep baǵaladı.

Jasırmayıq, keybir bayqawşılar tarapınan, atap aytqanda, EQUI-nıñ ökilderi tarapınan biraz eskerilmegen jaylar boldı dep, sın ayqqandar da boldı. Biraq olardıñ saylaw barısına ıqpal etpegenin sol halıqaralıq bayqawşılarıñ basım köpşiligi öz mälimdemelerinde atap körsetti.

Biz bul jerde Qazaqstan Respublikası Ortalıq saylaw komissiyasınıñ mälimdemelerine jüginip otırǵanımız joq. Onda bir damǵa deyingi дәldikpen dawıs berüw mälimetteri keltirilgen. Keybir kümenşilerdiñ köñilinde dıq qalmasın dep halıqaralq bayqawşılar pikirin keltirip otırmız.

Söytese de qoғamdıq uyım мәртеbesinde qudrılған “Saylawdı qadaғalaw komiteti” respublikalıq qoғamdıq birlestiginiń pikirini atap aytpay ketüwge bolmas. Oğan elimizdin belgili qoғam qayretkerleri müşe bolıp, onıń jüyesinde jergilikti jerlerde 4588 bayqawşı jumıs istedi. Saylawdı qadaғalaw komitetiniń saylaw ötkennen keyin jasağan mәlimdemesiniń keybir tujırmaların nazarğa usınsaq jön boladı.

“Bıyılǵı Prezidenttik saylaw respublika üşin teńdesiz aşıq jáne erkin bәsekelestik küres jaғdayında ötti...

SQK RQB saylawdı uyımdastırudıń joғarı deńgeyin, Ortalıq saylaw komissiyasınıń meylinşe aşıq jumısın, onıń saylaw üderisinde anıktalған kemşilikterdi jedel joyu jönindeki is- qıymılıp atap körsetedi...

Üztimizdegi jılǵı saylaw basırısında saylaw üderisine qoғamdıq bayqawdı jüzege asıruw üşin qajetti jaғdaylar jasalғанın moyındaған jön...

Osınıń bәrin aytqanda, ötip bara jatqan jıldaǵı el ömirindegi bastı oqıǵa kezinde halıqtıń bastı tulǵa bolғанına köz jetkizüw edi. Sonda halıq parasattı şeşim qabıldap, eldiń turaqtılıq jolında alǵa damuwın tańdadı. Olar түrli qaqtıǵıstar men silkinisterdi waǵızdaǵandardı qoldamadı. Bul sın mәninde halıq müddesiniń jeńisi edi. Bul müdde aldaǵı jeti jılда qolǵ alınған reformalardıń jüzege asuwın kezdeydi. Ol öz kezeginde elimizdi әлемniń bәsekele kabilette damıǵan elüw elin qatarına qosıluwǵa jetkizedi. Zeynetaqı men jalaqı eki ese edip, turmıs jaqsaradı. Industriyalıq-innovatsiyalıq damuw baǵsarlamasına awıl шарuashılıǵın damıtuwǵa, turǵın üy qurılısına, densawlıq saqtaw men bilim berüwge jumсалatın qarjı üş ese espek.

Halıqtıń bul jeńisin baǵlay bilüwimiz kerek. Onda 614517 otan- dasımızdıń üni bar. Onı da qazaqstandıqtardıń ańǵaramız. Sol tušta redaksiyamızdı eńbek adamdarınan, qoғam qayretkerlerinen, ǵılım öner ökilderinen, barша qawımnan kelgen jedelhattar tasqını basıp ketken. Köpşiliǵi tanış, esimni el kdirlegen tulǵalar.

Quttıqtawdan shaǵın üzindiler keltirer bolsaq; Qazaqstan 2030 strategiyalıq baǵdarlamasında jáne sizdin qazaqstan halqına Joldawınızda alǵa qoyılған awqımdı mindetterdi jüzege asıruwǵa, ortaқ täwelsiz otanımızdı örkendetüwge aldaǵı waqıt da bar küş jigerimizdi jumıldıratınımızǵa senemin deydi ataqtı şoban kayretkerimiz Rayımbek awdanın kürmetti azamatı Jolseyit Modasanov. “Sizdi basşılaǵınızben Qazaqstan әlewmettik- ekonomikalıq jaǵınan damıǵan elder qatarında boladı dep senemin dep ün qosadı ataqtı dikan

“Bul- бүкіл ultıń jenisi, barşa qazqstandıqtardıń jenisi, bärimizdiń jenisimiz! Älewmettik sayasattı, demokratiyanı, täwelsizdiktı odan äri nıǵaytuw jolındaǵı jańa bastamalardıńız ben eńbekterinińızge zor tabıstar tileymin. El kösegesi körege bersin” deydi jazuwshı Abısh Kekilbayev. Halıq jazuwshısı Saken Júnisov: “Bul ulı sayalwda osınsha mol dawıs aluw halqımızdıń sizge deǵan süyispenşiliginiń seniminiń ayǵaǵı, dep tujırımdaptı öz oyın.

Halıq jenisi olimpiyada şempionı Barker kubogınıń iegeri Baktiyar Artaevtı da jigerlendirgen: “Sizdiń qamqorlıqıńızdıń arqasında qol jetkizgen Afina oyındarında eseley tüsemin dep sendiremin” deydi bokssı jigitimiz.

Osı jerde elimizdiń ömirinde ülken oqıǵa bolǵan Prezident saylawınıń taǵı bir mäni oyǵa orala beredi. Bul prezident Nursultan Nazarbayevtıń ǵana emes, бүкіл elimizdiń bedelin kötergen oqıǵa boldı. Joǵarıda saylawǵa şeteldik bayqawshılar qatısқанın ayttıq. Olardıń sanı 1367 eken. Al sayası partiyalardan qatısқан bayqawshılar 16500. Osınıń özi köp jaylı ańǵartadı. Buls aylaw elimizde demokratiya ürdisiniń jańa deńgeyde köterilgeniniń ayqın körinisi. Jäne onı älem jurtsılıǵı solay baǵalap otr.

El basshısınıń bedeli- eldiń bedeli. Saylawdaǵı jenisine baylanıstı Nursultan Nazarbayevtıń atına memleket, ükimet basshılarınan, blegili qoǵam jāne memleket qayretqerlerinen, halıqaralıq uyım basshılarınan, türli dini konfessiya basshılarınan, tüsti, al etene jaqındar telefon şalıp, qwızsha quttıqtap jattı. Onda elimizdin älewmettik- sayası jetistigine de joǵrı baǵa berildi. Onıń barlıǵı baspasözde jariyalanıp birazǵa sozıldı.

Alǵaşkılardıń biri bolıp Elbasın Resey Prezidenti V. Putinniń quttuqtaǵanın estidikÇ “Osı saylawdaǵı Sizdiń jenisiniz bul Qazaqstan halqınıń igiligi jolındaǵı Sizdiń qajımas qızmetińız ben ornıqtı sırtqı sayastıńızdıń nätijesi” depti ol. Baǵa da, moyındaw da. Arǵı jaǵınan taza köñil ańǵarıladı.

Osınan 14 jıl burın elimiz täwelsizdigin jariyalaǵan kezde alǵaşkı bolıp quttıqtaǵan Türik aǵayındar edi. Bul holı da Jańa Zelandiyada resmi saparda jürgen Türkiya ükimetiniń basshısı Rejep Tayip Erdoğan quttıqtawǵa asıǵıptı. Tuwısqab qazaq halqınıń Nursultan Nazarbayevqa joǵarı qoldaw bildirüwi Türik halqınıń da Qazaqstan köşbasshısına deǵan sözsiz qoldawı niyetin beyneleydi deǵan sözi jürekke jılı tiyedi. Al bul eldiń Orezidenti Ahmet Nejet Sezer de baylanısmızdıń nıǵayǵanın tiledi.

Quttıqtawına Fransiya Prezidenti Jak Şrak Qazaqstan demokratiya men quqıqtıq memlekettik adamzatqa ortaқ қағıdattarın jaqtaytın memleket quruwdıń jolına bir jola tüskenin atap ötipti. Bul da elimizdiń bedelin köteretin baға.

Bir jaǵı resmi bolǵannan da, köp elden quttıqtaw keletini de belgili. Söytse de biraz jurt AQŞ- tıń pikirin kütetini bar. Prezident Dj. Buş bir aptada juwıq kidirip barıp, quttıqtaǵanın mazmunı onı jelge uşırdı. “Siz öte tanımal ekeninizdi biz bilemiz. Halıq sizdiń jumısıńızdıń nátijelerin körip turǵanda. Sizdiń búkil halıqtıq qoldawǵa iye bola beretinińiz sózsiz. Men mımanı atap aytqım keledi Sizdiń AQŞ turǵısında dosıńız bar. Biz sizdi qoldaymız jáne sizdiń jumısıńız úşin alǵıs aytamız”.

Quttıqtawlar áli de jalǵasıp jatır. Onı tizip şıǵuw da biraz waqıt alar edi. Söytse de bir jayǵa toqtala ketken qajet sekildi körinedi. Sol quttıqtawlar işinde álemdegi din qayretkerleriniń Qazaqstan Prezidentine deǵen ayrıqşa iltipatı nazar awdaradı. Dinbasar Túrli konfessiyalardıń ıntımaқта jumıs istewi úşin beybitsilik jolında küş biriktirüwi úşin prezident Nazarbayevtiń bastamaşılıq qadamdarına rızasılıqın bildiredi. “Jaratqan İye sizsi Qazaqstan halqınıń ruhani jáne materialdıq damuw igiligi úşin oǵan qızmet etüwdegi sizdiń eńbegińizge quwat berüwin tileymiz” dedi Qazaqstan Episkoptarı konfederatsiyasınıń tóraǵası Tomaş Peta. Bas müfti Absattar kaji Derbiseliniń prezidentke joldaǵan quttıqtawlarınıń mazmunı ündeş şıǵuwı qazaqstan prezidentiniń álem halıqtarın biriktürüw, beybitsilik jolındaǵı qımzetine berilgen ortaқ baǵaday körinedi.

Qazaqstan halqı elimizde ötken Prezident saylawında Nursultan NAzarbauevqa dawıs berip, turaqtılıqtı, damuwdıń silkinissiz baysaldı jolın tańdadı desek, osınaw parasattılıq şeşimge álem jurtşılıǵıda qoldaw körsetkeni rızasılıq seizmge böleydi. Elimizdiń isin basqalar baǵalap jatsa, köñildin marqayarı zandı. Halqımızdıń jeńisi asqaqtay tüskendey boladı. Bul küni elimizdegi jasampazdıq jumıstıń juldızı jandı.

EK: 31

Bizdiń “jarqın bolaşaǵımız” kim?

“Toydiń bolǵanının boladısı qızıq” Al saylawdıń boladısınıń özi tipti şıjıq. Senbeseñiz, aynalañızdaǵı qazirgi qareketterge qarañız. Bir ümitker ayday álemge bılay dep jar saldı: “Meni Qazaqstan halqınıń bári qoldaydı. Maǵan jarnamanıń qajeti de joq. Qala köşelerindegi prezidenttikke ümitker ol kisiniń qaptaǵan suretterinen janarıñız

jalıqsa, sırtqa şığınız. Sol özine dawıs berüwge şaqırıp turğan eskirgen, jañarğan tanış beyneşerden köziñiz sürinedi. Soñda munday jarnamanıñ kimge kerek bolğanı?

Ekinşi bir ümitkerdiñ jurtşılıqpen kezdesüwin qalayda ötkizbey tastauwğa jañuwşırğan biyşikeşteriniñ beyşara tirligine külesin de, küyinesiñ. Kezdesüw ötkizüw üşin olarğa ayaday klubtı usınadı. Nöpir jurt oğan sıymağan soñ, dalada ötkizeyik dese, joq zañdı taban astında oynap taba qoyadı. Zañ zakennen zabarı şamalı dümşe äkimder emes, sol saladan nan jep, et asap, maylı sorpa işip jürgen prokurorlardıñ özi “bul zañğa tompaq, bolmaydı!” dep bet qarapaydı. “oy, qazirgi prezident äri tağı da ümitker kökeñiz kez kelgen jerde jıyılğan jurtpen jüzdesti ğoy. Sonda onıñ da zañsız bolğanı ma?” deytin suraqtarğa tanawın tırjitadı.

Saylawğa sıbana kiriskender arasında kimder joq deysiz? Aydap salğıştar men oğan ilese ketetin añğaldar da, attandağıştar men biylik qay jaqta bolsa, bilek soniki deytin belden basqıştar da, bări de sayasat sahnasına şıqqan. Elimizde ädilettik ornatuwğa bel şeş kirişken ümitkerge tasadan tas laqtırğıştardı üyretip, jattıqtıratındar da bar. Tınıştıq kerek, qarağımdı sözden jañılıp, umıtıp qala ma dep qarttırdıñ qulağına qırıq ret quyatındar bar. Qarsı jaqtıñ ümitkeriniñ qasında jürgender tüşkirip qalsa, päle izdeytinder jäne jür. “habar” jan-jağına ızğarlana sızdanıp qarağan, közderi uyasınan şığa şatınağan, tistengende tisteri sıqılıp söziniñ är dıbısı äzer şıqqan bireüwdi uza-qa körsetti. Onıñ aytpağı mınaw eken. Men saylawşımın, meniñ sözimdi soñına deyin aytqızbay, minbeden sümireytip, süyrep tastadı. Onısımen qoymay, qulağıma üş äripten turatın jaman sözdi sıbırlap ayttı. Pälenbay jıldıq tarihıy bar tärbiye ornınıñ bildey direktorı edim. Orden, medal’darıma pısqırıp ta qaramastan, abıroyımdı ayranday tökti. Ar-ojdanıma til tigizdi. OStqa berem. Prezidenttikke ümitker, kezinde prokuror bolğan Parlamentti basqarğan adam kosına kimderdi jıyıp alğan?! Söziñizniñ sıqpıtı osığan sayadı. Bayqaysız ba, öziniñ ar-manısın qorğawdı jeleüw etip, kimniñ ayağınan şalgısı kelip turğanın. Tur-turpatına, özin ustawına qarap “ä” degende “mä” deytiniñ дәl özi ğoy, mınaw, jaman söz ayttı-mıs degeniñ tumsıǵın sol jerde tegistep jiberme, özin qalayşa ustap qaldı eken dep eriksiz tañdanasıñ. Arandatuwdıñ las piyar jasauwdıñ taptırmas täsili. Endi medal’dıñ ekinşi jaǵın awdarıñız. “Habardıñ” adamdaei äyızdarı qanǵanşa körsetken vul “saylawşı” sonda kimdi jaqtaydı? Ana kişini me? Olay bolsa, ol kişinin qoldawşıları sınıqqa sıltaw izdegiş, päle quǵış, uyattı, namıstı sawdaǵa salǵış, sayası oyındaǵı qurşaq bolǵanın añǵarmaytın äperbaqandar bolǵanı ma? Kületiniñiz de küyinetiñiz de osı. Almatı mañındaǵı awdan ortalıǵının birinde N. A. Nazarbayev bizdiñ jarkıñ bolaşaǵımız!1 dep joldıñ eki jaǵına jeterliktey uran ilipti. Alıstan ayǵaylaǵan nän jazuwǵa qarap, sanandı sarsıltasın. Bunı

qalay tüsinersiñ? Jastar bizdiñ bolaşağımız” “Kommunizm adamzattıñ jarqın bolaşağı” keşegi bugingi künderde osılay urandatqandar oğan jañalıq engizgen be? Onısınan ne şıqtı? Sonda N. Ä. Nazarbayev bizdiñ bolaşağımız bolatın jas pa edi? Joq älde ol kişi kommunisterdiñ keñes halqınıñ orındalmaq qalğan armanı “adamzattıñ jarqın bolaşağı kommunizmi” bolğanı ma? Pay pay urandatqıstar-ay! Küldirdiñder de büldirdiñder!

Almatı oblısındağı şekaralı awdandarğa bara qalsañız jolda oquwğa gazet almanız. Qujat tekserüwşi soldat: “Sizde gazet bar ma?” deydi. “İye zerikseñ oqı ğoy” dep aydalada aspan astı, jer üstin küzetip turğan şekara saqşısınıñ qolına gazetti ustata salaşız. Ol onıñ är betin äri-beri awdarıp, tönkerip qaraydı da, öziñizge qaytaradı. “ala ber, soldat! Oqıǵıñ kelse, sağan sıyladım” deysiz. Ol bolsa “Men taqırıptardın tekserdim, gazetenizdi öziñizge qaldıramın”, deydi. Taqırıpın teksergeniñ qalay? Bizge tapsırma bergen, jamandap jazatın gazetterdi jibermender dep. Soldat äri-beri ötetin adamdardıñ kujatimen qosıp, gazetterdiñ taqırıptarın tekseretin bolğanı ğoy. Oндаy buyırıqtı awdan, oblıs äkimi bere qoymas. Şekara äskerleriniñ başsıları, älde Qazaqstan Qaruwlı küşteriniñ bas qolbaşsısı tarapınan tüsken buyırıq pa? Şındıqtı jazatın gazetterdi şpiyon nemese şekara buzuwşımen qatar qoyǵanı neniñ belgisi? Äsiresaqtıq pa? Aqıqattan qorqıp, üreylenüw me? Külesiz de, oylanamız.

Saylawdıñ ügiti küşine kirip tur. Ol endi zıratardı da kezip ketken. Qaytı bolğan adamdı jerlew kezinde saylaw tumawına şaldıqqan moldekeñder qol jayıp, bılay deydi: “Marqumnıñ janı jännette bolsın... elimizde tınıştıq bolsın, patşamızdıñ deni saw, saylawda jeniske jetsin! Allahu akpar!” Buğan endi küle almaysıñ. Köñil jüdep, küñirenesiñ. Tüñilesiñ.

Rısbek Särsenbayulı

EK 32

Janar-jağarmaydıñ sayasi baǵası

Kelesi ayda prezident asylawı bolatın qandayjaqsı boldı! Janar-jağarmay baǵası kurt ösip ketkende, Ükimet derew iske köşti. 31 jeltosqaǵa deyin elden janar-jağarmay şıǵaruwǵa tıyım saldı. Küni keşe munay öndew zawıttarimen, alıp-satarlarmen, janar-jağarmay beketteri jelisimen kelisim jasadı. Sarapşılar narıqtı baǵanın derew retke kelüwin osı aldağı saylawmen baylanıstırıp otır, äytpese, atqaruwşı biyliktiñ jaybasarlıǵı ädettegidey bolar edi. – Narıqtağı jağdaydıñ monopolister arasındağı baǵa kelisimi ekeni körinip-aq tur. Osı дәyekter boyınша, monologiya qarsı zañnamalar negizind ayıptılar qılmıstıq jazaǵa tartıluwı kerek, dedi Prem’er ministr Danyal Ahmetov.

Köktem men küz mezgilderinde janar-jağarmay bağasınıñ ösip ketüwiniñ ädetke aynalğanına biraz waqıt boldı. Eger ükimet bağa basınğan sayın jazıqtılardı qılmıstıq jazağa tartıp otırsa, mümkün qazır bağanı ädeyi köterip jiberetin oyınşılardı qalması ta edi. Äñgimeniñ aşığı, narıqtağı bağanıñ munday bulandıǵına eşkim jawap bermey jür. Buğan eñ birinşi kim kinäli? Monopoliyağa qarsı agenttik pen osı salanı retteytin zañ jüyesi.

Prezident N. Nazarbayev saylawaldı bağdarlamasınıñ özeǵi etip narıqtıq qatınastaǵı reformalar men ekonomiqalıq jetistikkterdi alıp jäne sonı jamamalaw jaǵınan aldın ajan salmay otır. Dese de, kez kelgen azamattıñ, qarapayım saylawşınıñ oyında “ekonomika, ekonomika deymiz, onıñ ösimin maqtaymız. Osı waqıtqa deyin nege janar-jağarmay narıǵın rettey almay kelemiz? Deǵen qarapayım sauwaldıñ turuwı äbden mümkün ğoy.

PS. 4 karaşa ükimet janar-jağarmaydıñ qımbat-tawına qatısı bar mekemelermen kelisim jasadı. Janar-jağarmaydıñ barlıq türleri 12-13 tengege arzandadı. Pavlodar oblısı äkiminiñ orınbasarı Viktor Boçin: “Bizde janar-jağarmaydın bölşek jäne köterme bağasınıñ ayırmaşılıǵı 2-3- tenge ğana, al basqa oblıstarda 8-12 tenge, dedi. Oblıs äkimşiligi Energetika jäne mineraldı resurstar ministrligine bağanı barlıq jerde birdey deñgeyde ustap turuw kerektingin, äytpese bul bağanı ustap turuw öte kıyın ekenin tüsindirip hat joldadı.

EK 33

Prezident Qudaydıñ Köleñkesi me?

Normanı asıra orındaǵan Nursultan Nazarbayev 169867 qol jandırtı, sonıñ 0.38 pazyıdı ğana zañsız bolıp sıqqan. Eñ köp, eñ ädil jıynaǵan sol kisi eken. Köp boluw sebebi tüsinikti, al ädildigine kümenimiz bar. Buğan mısıl, studentterdi qalasın-qalamasın tizimmen shaqırtıp, dekandardıñ qol qoydırıwı jıy kezdesedi. Bir qarasan, studentterde erik joq. Olar oqudan sıǵıp qalam ba? Sabaǵıma kedergiler bola ma dep qorqadı. Jalǵız studentter emes, barlıq memlekettik mekeme, organdardıñ körgen küni osı. Erteñ saylaw kezinde bul ädis taǵı qoldanıladı. Budan soñ ädil saylaw tuwralı aytıp kör. Qaladaǵı gazet Oqımaq tügil, bilimge qulıqsız jastardı aytpaǵanda, salǵaydaǵı küybeñ tirlikpen kün keşkender oppozitsiya is-şaralarınan beyhabar. Jumıstan şarşaşaldıǵıp kelip qızıqtaytını teledidar. Al kögildir ekran tek biylikti nasihattaydı. Munday baǵıttaǵı gazet-jurnalardı nöpiri de soñǵı jılı eselep artıp ketti. Jumaq ömiri beyneleytin, мәsele köteruw ornına kölgirsitin gazetter kökiregi oyaw jastardı äbden jalıqtırdı. Asırasiltewşilikten toyıp bitti. Olar jeke bastı emes, halıqtıñ qamın küyetteytin duniyelerdi izdeydi.

Bıyıl Prezident jastardı köp jaǵalap ketti. Prezident eldi aralaǵanda da ünemi ulapşulap qarsı alatın- jastar. Şakirtağını köbeytip alıp, tölemawını qımbattatqanda studentterdiń basım köpşiligi narazı boldı. Öytkeni bizdegi studentterdiń 20 payız tegin, 80 payız aqılı negizde oqıdı, 1 Reseyde kerisinşe, 20 payız aqılı, 80 payız tegin oqıdı eken. Bıyılǵı UBT-da jemqorlıq asa qattı beleń laıptı. Sondıqtan talapkerlerge de ädil baǵa berildi dep aytuw qıyın. Demek, bilimi bola tura, tegin oquǵa qol jetkize almaǵan talapker şarıqtap ketken tölemağını tölewge jaǵdayı kötermese, oqudı umıtıp, ketpen-kürekpen amansız dostasuwına tura keledi.

Özimizde jumıssızdar jetip- artılsa da, şetten mamam tartuw ürdisi tolaramay otır. Qayta soǵan ketken qarjını özimizde sonday mamandı mdaıtuwǵa küş salıp, janjaqtı jaǵday qarastırılса, jastar jalaqısı arımaytın awır jumıstarǵa jegilmes edi.

Jastardı ult, til мәseleleri de qattı tolǵandıradı. Alayda biylik öz tarapınan onday batıl qadamǵa bara almay otır. Olay etse, elimizdegi özge ult ekilderiniń qoldawınan ajırap qalam ba deydi.

Hattar Söylegende...

Jaduwal ma älde nusqaw mı

“Nursultan Nazarbayev aldağı saylawda ayqın basımdıqpen jenedi”. Bul söz kabinetinen şıqpay, jawırın ustap bal aşatın qaybir sayasatanuwşılarımızdıñ pikiri. El aralap körgenimizde jağdaydıñ müldem basqaşa ekenine közimizdi äbden jetkizgenbiz. Ärine, qazirgi Prezident Nursultan Nazarbayevtıñ qurıǵı uzın, qoldawşıları da bir qawım. Deyturğanmen, demokratiyalıq küşterdiñ bireger kandidatu, Ädiletti Qazaqstan qozǵalıstınıñ jetekşisi Jarmahan Tuyaqbaydı qoldawşılardıñ sanı baspasöz betterinde şamalanıp jürgeninen äldeqayda artıq. Basqalar ne dese de negizgi tartıstıñ N. Nazarbayev pen J. Tuyaqbaydıñ arasında boları kümänsiz. Tuyaqbaydı üşinşi, törtinşi orındarǵa qoyıp jürgenderdi biyliktiñ soylın soǵuşılarǵa nemese eldegi jağdaydan tolıq habardar emesterge jatqıuwǵa bolatın sekildi.

Saylaw jaqındaǵan sayın eldin sayasatqa asa den qoyıp, kandidattardıñ burınǵı is-äreketterin, usınǵan baǵdarlamaların kızıuw talqıǵa salıp jatqanı anıq. Saylawǵa qatıstı öz pikirleri men saylaw qarsanıñda el işinde bolıp jatqan jağdaydı bayandaǵan hattar redaksiyamızǵa aǵılıp kelip jatır. Endi, sol hattarǵa kezek bereyik.

Nursultan Nazarbayev Qazaqstan Respublikası Parlamentiniñ 2-sessiyasınıñ aşıluw saltanatında:” aldağı saylawdıñ meylinşe erkin, adal öri açıq ötüwi üşin jöne qoritındılardıñ qazaqstandıqtardıñ da, halıqaralıq qoǵamdardıñ da zeredey kümäniñ tuǵızbawı üşin qolımnan kelgenniñ bärin de jasaytın bolmaın” deǵen edi”.

Redaksiyamızǵa joldaǵan hatın osılayşa bastagan saylawşılardıñ biri- aqsakal Meyirqayır Qaǵazbayev “Elektrondı saylaw jüyesi täjiribe türinde qoldanılgandıqtan onıñ zañnamalıq quqıǵı joq, sondıqtan da onıñ qoritındısı küdik tuǵızuwı mümkün jäne saylawşınıñ konstitutsiyalıq quqıǵına nuqsan keltiredi” deǵen oy ayıptı.

Jarmahan Tuyaqbaydıñ Almatı oblısı Jambıl awıdanındaǵı ştabınıñ tóraǵası K. Ömirhanulı bolsa, arnayı taqtaǵa kandidat Jarmahan Tuyaqbaydıñ ügit- nasihat materyaldarın ilgizüwge kedergi jasalanıp jatqanın habarlap otır... Bul saylawdıñ erekseligi belgili orındarǵa arnayı saylaw taqtayşalardıñ ornatuwın da bolıp tur. Äzirge basqa kandidattardıñ süretteri ilingen bolmasa, Elbasınıñ mandayına özge kandidat sekildi halıqtıñ qolı jetetin jerde turuw jazbaǵan eken. Nuraǵanıñ nurlı jüzin jarnama jasauwǵa arnalǵan kündeги taqtayşalardan moyınıımızdıñkörıp jüzimiz” dep jazdı.

Bul мәseleniñ bergi jaǵı ǵana. Naǵız soraqlıq Oñtüstikte bolıp jatqan körinedi. Oñtüstik Qazaqstan oblısınıñ turǵını, aqın Jüsip Muhammedşerip Jarmaha Tuyaqbaydıñ senimdi ökilderin tayaqqa şıǵuw nauqanǵa aynalıp bara jatqanı turaşı habar jetkizip otır.

Qırküyek ayında Jarmahan Tuyaqbaydı kandidatıqqa tirkelüw maqsatında Töle biy awıdanı saylawşılardıñ qolın jınap jürgen senimdi Baymirzaev Qaldarbekov: Elbasına qarsı qol jınap jürsiñ Jarmahan Tuyaqbay sonshılıqtı senim kimin boladı? Dep tiyisken eki-üş jigit bas joq. 60 adam qol qoyǵan tizimdi tartıp alıp, jırtıp tastaǵan.- dep jazdı Jüsip Muhammed. Osınday ospadarsız äreket Ordabası awdanı, Qaraqum eldimekeninde de qaytalanıptı. Qaraşa ayının 2-sinde keşki saǵat 19.30-da Qaraqum İgen zawıtınıñ qaraulı, “Ädilette Qazaqstan” qozǵalıısınıñ müşesi J. Tuyaqbaytıñ senimdi ökili Bekberdiyev Kemelbeg 30-35 ter şamasındaǵı beytanıs eki jigit soqqıǵa jıǵıp, denesine qwır jaraqat tartıp alıp ketken. J. Muhammedşeriptin habarlanuwına qaraǵanda, zawıt işindegi jai rıqtardı jaǵıp kelgen K. Bekberdiyev esik qaǵılǵan soñ, olardıñ kim ekenin suraydı. Kemeke, bul biz, esikti aşınız” deǵen soñ esikti aşı bergeni sol, K. Bekberdiyevtin kewdesinen iterip jiberip, basa-köktep kiredi de.” Bul jerde telefon bar ma? dep suraydı. Telefon joqtıǵın bilgen soñ, bas salıp, soqqanın astın aladı. “Sen nege Jarmahan Tuyaqbaydıñ sözini söyleysin? Ne, Nazarbayev taqıyaña tar kelip jür me? Endi Jarmahan Tuyaqbaydı qoldap söyleytin bolsan ölesin” dep ärtürli orıssa, qazaqşa boqtıq sözderdi salıstırıp, äbden jebir körsetti. Ornınan kozǵala almay kalǵan Bekberdiyev zawıt terezesinen qaraǵnda olardıñ üç adam ekenin köredi. Eki künnen keyin awdan ortalıǵı Temirlandaǵı awruhanaǵa baradı. Olar Şımkentke tekserilüwge jiberedi. Tekseris nätijesinde, tobtıǵı men ökşesi janşılıp sınıp, büyrekten jambastan, arqadan qattı soqqı tigeni añıqtaladı. Bul jarakattar därigerlik añıktama arqılı ayqındalǵan. J. Muhammedşerip: “Osı joǵarıdaǵı jaǵdaylar Prezident aytqanday saylawdıñ ädil äri taza ötip jatqanın körsetpeydi. Körisinşe, prezidenttikke ümitker Jarmahan Turayqbayǵa, onıñ oblıstardaǵı senimdi ökilderine qarsı ereketter, Konstitutsiyamızdı saylaw zañın belden basıp, tipten “bas jarıp, köz şıǵarar” soyqnǵa ulaşıp jatqanın bayqtıp otır” dep turjırım jasaydı. Ärine üzip-julıp berip jatqan bul hattar redaksiyamızǵa kelip jetken hattardıñ bir şiregi ǵana. Negizinen bul hattardıñ bäriniñ de mazmunı, keltirgen derekdäyekteri uksas. Deni ügit- nasihat jumıstarı kezinde jasalıp jatqan zañ buzıwshılıqtar, demokratiyalıq küşterdi qoldawşı azamattarǵa qoqanloqqı körsetilüwi tuwralı.

2. Jadwal ma älde nusqaw ma?

Bul nusqaw “QR prezidentin saylawǵa dayındaytın tekserüw jönindegi jaduwal dep ataladı. Jalpı osı jaduwalda 20 tarmqa bar. Sonıñ işinde ayrıqşa qızıqtırǵan üç

tarmaqqa toqtala ketüwdi jön körüp otırmız. Sonımen 13 tarmaq: “Eriktiler men komissiya müşelerine saylawğa maksimaldı 100 payız qatısuwdı (oppozitsiyağa dawıs beretinder jöne baskalardı) Qantamasız etüw tapsırılsın Prezidenti (red. Nursultan Nazarbayev) qoldawğa oğan dawıs berüwge mindetteytin jappay tüsinip jumbaktarı ötkizildi. Bul sözdin terkinine tereñirek toqtalıp köreyik. Birinşiden osı tarm aq saylawdıñ resurstı orınsız paydalanıp jatqanıñ tayga tanba başğanday ötip körsetip otır. Jäne bul saylaw zañdağı barlıq qandidattarğa birden mümkindik berüw qereq degen baptı buzuw degen söz. Bul äreketimen bugın “Nazarbayevti saylaw saykawı” degen Batıs BAQ-tarı jiyi qoldamatın opozitsiya üşin qanattı sözge aynalıp ketgen osı tirkestiñ şındıqtan alısh jatqanın tağı bir дәledep berip jatqanday. Ekinşiden “oppozitsiyağa dawıs beretinderden baskalarğa” degendı Jarmahan Tuyaqbayğa dawıs beretind erden basqalarğa” dep naqtılan tússek qatelespeyin sekildimiz. Özge ümitkerlerdiñ opozitsiyalıq üş birdey partii qoldap otırğan M. Tuyaqbay sekildi bul saylawğa kandidat N. Nazarbayevqa mıqtı äri şınaynı besekeles bola almaytın bası juiq eñgime sondıqtan özge “ükili” ümitkerlerge biylik tarapınan kıyındık jasalıp jatqanı da şamalı. Onıñ üstine Tuyaqbay men Nazarbayevten özge kandidattardıñ elektoratı da asa ayqımdı emes. Üşinşiden kazirgi biyliktiñ saylaw kampaniyası äkimşilik resursqa süyenip, daraqtı türde bastap ketkeni berimizge malim. Osı дәraqılıqtar baska baska, N. Nazarbayevtiñ siyasıy baqıtıñ qoldawşılardıñ özderiniñ de narazılığın tudırıp, jatqanı da jasırıp bolmasa kerek. Tipti saylaw nauqanı barısındağı biylik basındagılardıñ doğaldaw is-äreketin, joğarıda hattar da ayılğan derekterge uksas keleñsiz jağdaylardıñ orın aluwın biylikke jakın aqparat quraldarınıñ özi de sınauw bastadı.

Demek, reyting bedeli el arasında birneşe joğarı bolğanına ... kandidat Nursultan Nazarbayevtiñ qoldanıp otırğan PR teknologiyası körinişinşe әser berip otır. Osının iştey sezgen biylik endi äkimşilik resurstı orındı-orınsız paydalanuwğa мәjbur. Tagı bir ayta keterligi bul әreketten basımdıqpen qalay bolғanda da birinşi turdan 70-80 payız juık aluw arqılı jenüw kerek... degen jospardıñ sutbası körinetin sekildi.

Dawıs berüw reformlarınıñ dayındıǵı men dawıs berüwdiñ nәtijesi teqserilsin. Dawıs berilip, saylawdıñ şıqqannan soñ tez arada saylawdıñ aldın ala jasalgan nәtijesi telefon arqılı awdandıq äkimşilikke habarlansın...

Uçaskelik saylaw komissiyasınıñ esebi awdandıq saylaw komissiyasına ötkizilgennen keyin aymaq әkimi özi kelip awdan әkimi men onıñ orınbasarına saylawdıñ qorıtındısı jöninde әsep bersin. Bul tarmaqtar joғasında ayılğan әkimşiden resurstarı

asıra paydalanuw jönindegi üäjimizdi naqtılıp tüsedı. Jäne saylawdın nätijesi awdan äkimşiligine barğan soñ türlenip şıǵa keletin ötken saylawlardın täjiribesinen jaqsı tanıs...

EK 35

Kim qalay “Jarnamalıp” Jatır?

Ülken sayası dodaǵa qatısuwşılar kömbege qaray lep qoyǵanı berı onsız da älem-jälem Almatı köldey-köldey bilbordtarmen “körkeye”, “turlene” tüsti. Surettegilerdın biri aldawsırata jumılıp tursa, ekinşisi qabaǵınan qar jauwa tüneredi... Bäre kandidatardıñ işinen eñ köp “jarnamalatın” kim? Ärine, Nursultan Nazarbayev. Kün şıqpasa da şıǵatın keybir gazet-jurnaldar N. Nazarbayevtı jappay madaqtaǵan köldey-köldey maqalalar jariyalap jatır. Telearnalardıñ tügelge juwıǵı “säresin” kandidat N. Nazarbayevtı jarnallauwmen bastap, sonımen uyqıǵa jatadı. On bes jıl el basqarǵan perizdent şınımen de jarnamaǵa sonşalıqtı zärüw me? Küni-tüni, jatpay-turmay jasalıp jatqan jarnama osınday oyǵa jeteleydi. Prezidentten keyin kim jarnamalandı? Ärine Älihan Bäymenov. Bäsıbaylı telearnaları bolmasa da, Bäymenovtıñ bet-jüzin künde köremiz. Elevsizovtıki jaymaşuwaq qana. Elevsiz ğana.

Osılardın soñınan Demokratiyalıq küşterdın biregey kandidatu Jarmahan Tuyakbayı üytip-büyitp körsetken boladı. Onda da telearnalar biren-saran “qalǵıp-mülgigenderdi” arandatuwşılardıñ arzan sözderin tüsiruwe qumar, äytewir.

Sonıman telearnalardıñ “buljımas stsenariyi” bılay tüzeledi: eñ birinşi Nazarbayev, sosın Bäymenov, odan keyin Äbilqasımov pen elewsizov, eñ soñınan Tuyaqbay. Negizgi küres Nazarbayev pen Tuyaqbaydın arasında ötetinin jurttın bäre biletin bolsa da “Töbesinde tesigi bar” keybir sayasatabuwşılardıñ özi aytıp tur ma? Älde vul at töbepindey ğana äkim-qaranın sözi me?

“Uwäde bitpeydi, waqt kütpeydi” depti Bäymenov. Munısınan ne tüsindiñiz? “Uwade bitpeydi” deǵeni ne söz? Durıssı “Uwadem bitpeydi” emes pe eken? Öytkeni, söylemniñ qurılımı sonday maǵına berip turǵanday...

Äbilqasımovtıki tipti qızıq. Qolında “Qurap-saymanı” bar ol “jemqorlıqtı biyliktiñ dälizinen sıdırıp tataymın” dep qoqılanadı. Birtürli qazaqı emes. Qazaqı qulaqqa jat. Äbilqasımovtıñ “sıdırǵışınan” Reseydın sayası tehnoloqtardıñ iyisi mümqip turǵanda şama-şarqınşa dayındaǵan saylawaldı baǵdarlamasın jurta jariya etip, el aralap jetti. Jurt keybir kandidattar tuwralı türli-türli äñgime aytıp jür. Änebir kandidat saylawǵa tüsüw

üşin pälänşe million alıptı, mınağan bäribir eken, äytewir dawıs bölüw işün jürgen körinedi. “Saylaw ötken soñ ana kandidattıñ quyrığı jılı orıntaqqı tiyedi.

“Älihan anda, Älihan munda” dep soğıp jatadı. Telearnalardığı bşrer sekund jarnamanıñ bağası uday. Munday sayası doda kezinde dağa müldem şarıqtap ketedi. Res, Ükimet kandidattarğa azın-awlaq aqşa bölđi. Biraq bul kandidattardıñ jırtıgın jamauwğa da jetpeydi. Prezidenttik aytpasa da tüsinikti, al Älihan aqşanı qanday alıp jatır?

Qıp-Qızıl kommunist ErasılÄbilqasımov pen ekolog Mels Elewsizovtın ekranğa şıqqanı tipti qızıq. Al sözimen aytsaq, “qalğandarı tek dawıs bölüwşi”.

Köldey-köldey bilbordtar ondağı türli-türli jazuwlar özinşe bir taqırıp. Munda da birinşi Nazarbayev, ekinşi Bäymenov Almatıdağı negizgi dañğılıptardıñ bozına osı ekeüwiniñ sureti ilingen. Mäselen, Sayında – Nazarbayev, Tölebiyde, Bäymenov Rayimbekte – Nazarbayev, Abayda Bäymenov pen Nazarbayev,

Elewsizovtiki tağı da elewsiz. Qay jerde ilinip turğanın kim bilsin, äytewir jurt “Elewsizov Qazaqtıñ bar muñ- muqtajın ekonoliyamen şektep qoymaqsı ma? desip jür.

“Tuyaqbay – ädildik pen tärtip”. Bul prezidenttikke kandidat Jarmahan Tuyaqbaydıñ sözi.

Közi qaraqtı saylawşı osığan qarap-aq kandidattardıñ şama-şarqın, kimniñ kim ekenin, kimdi kim jarnamalatın jatkanıñ bileği, sezedi...

Erik Rahim

EK 36

Tübimizge 91 Payız Jetedi

Är närsenin ölşewi boladı. Ölşewinen asqan närseniñ bäre ziyan. Zardaptı...

Eger menen bireüw “Örkeniyetti el degenimiz ne?” dep surar bolsa, bılay dep jawap berer edim: “Örkeniyetti el degenimiz ölşewin biletin el”.

Türkimenbaşı prezidenttik saylawda keyde 97 payız sawıs jıynasa, keyde 98 payızğa deyin dawıs jıynadı. Osı 97 payız ben 98 payızğa örkeniyetti, damığan elder tügel küledi. Külip te jür. Birde- bir şetel şoluşısı “Berekel-de-e-e! Türkimender bir awızdı eken!” demedi. Degenin estigen de, körgen de emespiz. Nege?

Bireüwdiñ etti, bireüwdiñ sütti, bireüwdiñ qoyu tamaqtı, endi bireüwdiñ suyıq tamaqtı jaqsı köretini sıyaqtı, birkelki kesip, pisetin, birkelki jürip-turatın halıq bolmaydı.

“Birkelki oylaytın jerde damuw da, ilgerilew de joq!” (Nitsşe) Al, halıq bar jerde damuw bar. Demek, logikanıñ zañı boyınşa, birkelki oylaytın halıq bolmaydı! Eşwaqıtta! Eger ğayıptan tayıp birkelki şeşim qabıldaytın halıq tabıla qalsa, ol äbden öseñgiregen halıq. Bul ğılımda äbden daleldengen şındıq.

Qudayğa şükir, türkımender tarih köşinde talay örkeniyetti bastan ötkergen ejelgi halıq. Tarihi da, tanıımı da eşkimnen kende de emes, kenje de emes. Şeteldik sayasatkerler men sayası şoluşılar da Türkımenstandağı 97 payız ben 98 payızdı sıqaq etip külgende, türkimen halıqına külmeydi. Osı 97 payız ben 98 payızdı qoldan jasap otırğan Türkımenstannıñ biyligine küledi. Biylik basında otırğandarğa küledi.

Biylikti biylik etetin ne närse? Demokratizm. Biyliktegi demokratizm. Mine, örkeniyetti, damığan elder de Türkımenstannıñ biyliginde demokratizmniñ zatı tügili atı da joq ekenine küledi. Tek külip qana qoymaydı ayaydı. Biyliktiñ kesirli hem özımşıl ereketiniñ saldarınan halıqtıñ öz erki men qalawın bildire almay otırğanına janı aşdı...

“Külüw” degennen şıǵadı, keşe bizde de prezidenttik saylawdıñ qorıtındısı jariyalanıp, “N. Nazarbayev 91 payız dawıs jıynadı” degen mälimet jariya ötilgende, eñ alǵaş bop külgenderdiñ biri Resey saysatkeri Vladimir Jirinovskiy boldı.

Bizde prezidenttik saylaw bolğan küni, däl osımen bir mezgilde Mäskeude qalalıq dumağa deputattar saylaw hauqanı ötken. Qalalıq saylaw komissiyasınıñ tóraǵası Valentin Gorbunov arnayı mäjilis ötkizip, saylawdın alǵaşkı qortındıların ayta bastaǵanı-aq sol edi, Vlamidir Jirinockiy juwıl alǵanday: “äytewir, Qazaqstandaǵıday, bolıp jürmesin! Prezident 90 payız dawısqa iye bolıp şıǵa ledi de, qalğan bükil oppozitsiyağa 10-aq payız tiydi ğoy, Quday osındaydan saqtasın...” dedi.

Bizdiñşe, Bul külüwdiñ bası. Aqılğa sıyımdı, könilge qonımdı emes jasandı närсениñ ärqaşanda küлки şaqıratını da tüsinikti ğoy...

Ärine, kületinder de qazaq halqı men qazaqstandıqtarğa emes, biylik basındaǵılar men Prezidenttiñ aynalasındaǵılarğa, saylaw komissiyasın öziniñ qolbalasındaıy qılıp alğan äkimderge küledi. Osılardıñ asıra sitewine. Ölşewin bilmegenine. Ölşewin bilmew arqlı özderine ğana emes, Qazaqstannıñ da sayası imidjine zor nuqsan keltirgenine.

Äytpese, Jarmahan Tuyaqbaydıñ dawısı qayda ketti? Täwelsiz zertteu ortalıqtarınıñ boljamı boyınşa, saylaw qarسانında Jarmahan Tuyaqbay alǵaşqıda- 38 payız, osıdan bir apta ötkennen keyin 41 payız dawıs “jıynadı” Ğılımiy boljamınıñ, käsibi boljamınıñ ömirден onşa alşaq ketpeytini de belgili. Endeşe, Jarmahan Tuyakbayğa dawıs

berem dep otırğan osınşa halıqtıñ aynalası birer künde tiledi kesilgendey qarsı jaqqa awnap ketkenine adam sene me? Ärine senbeydi!

Örkeniyetti elderde halıqtıñ könilinen şıǵa bilgen, öz halqına “jaya dese jal berip, şeker dese bal berip” otırğan eren tulǵanıñ özi 51 payız, ne 52-53 payız, äri asıp ketkende 56 payız dawıs qana jınaydı. 56 payız sayasatkerdiñ dawıs jınaw mümkindiginiñ şegi!

Osımen qatar, şetelderde mınaday da täjirine bar. 80 payız, 90 payız, 91 payız, 97 payız, 98 oayız- sol eldegi ülken käkirdiñ yaǵni avtoritarlıq rejimniñ belgi-sıpatı. Saylawdıñ naǵız demokratiyalıq türde ötüwin bildiretin tur, ne 50-56 payız.

Bizde 91 payız! Şekten şıǵuw ne asqandıq, ne sasqandıq. Bizdiki osınıñ qaysısı?..

EK 37

MIÑNAN BİR MİSAL nemese körgen közde jazıq joq

Saylaw bastalısimen-aq prezidenttikke kandidat Jarmahan Tuyaqbaydıñ ştabına arız-şaǵım karşa boradı. Saylaw küni tüski saǵat on ekige deyin ğana gazettiñ bir betine sıyǵızuw mümkün emes. Degenmen de birawızına toqtala keteyik.

Respublika boyınşa bir emes, birneşe saylaw uçaskesinen ne möri, ne jawaptı adamnıñ qolı joq kümändi kujattar tabılǵan. Däl osınday aqparat Ayagöz kalasınan kelip tüsisimen J. Tuyaqbaydıñ saylawaldı ştabınıñ başsısı Tölen Toktasınov Ortalıq saylaw komissiyasınıñ hatısı V. Fooska telefon şalǵan. Foos bolsa, onday kujattardıñ bolmaǵanın ayıp, at-tonın ala kaşıptı. Biraq bul derek baqılawşılar toltırǵan aktimen дәlellengen. Munday jaǵday ötken Parlament saylawında da bolǵan. Osınan keyin täjiribeden ötken sol әdis prezidenttik saylawda da koldanıldı demeske laj joq.

Almatıda bolǵan zañ buzuwşılıqtardıñ özi bir töbe. Jarmahan Tuyaqbaydıñ saylaw kampaniyasınıñ jetekşisi Bolat Abilovtıñ aytuwınşa, Almayı kalasındaǵı No 359 saylas uçaskesiniñ tóraǵası N. Kanaǵat jāne N. Nazrabayevtıñ senimdi ökili E. Babıç qalalık әkimşilikterde ötken jınalıstarǵa qatıskanda olarǵa saylawşılardı kosımşa kujatka tirkep, dawıs bergizüw jöninde nuskaw berilipti. Munı N. Qanaǵat pen E. Babiçtiñ özderi ayqan. Bul “Saylaw tuwralı” Zañǵa tompaq keledi eken.

Sonday-aq no 440 saylaw uçaskesinde 115 saylawşı tirkelgenimen, bülletender’din sanı 200 bolıp şıqqan. Bul saylaw komissiyasınıñ kateligi me, әlde әdeyi istelgen be?

No 134 No 102 saylaw uçaskelerinde prezidenttikke kandidat Jarmahan Tuyaqbaydıñ senimdi ökilderin tirkewden bas tartqan. Al medeu awıdanındaǵı no 357 saylaw uçaskesinde birtalay saylawşı öz atıjönderin tizimnen taba almaptı. Söytip birneşe jıldan beri osı awdanda turatın, saylawlarǵa belsene qatısıp jürgen turǵındar dawıs bere almay kalgan. Al olardıñ berilmey kalgan dawısı kimniñ şaşıǵına “tüsip ketkeni” belgisiz.

Joǵarı okuw orındarındaǵı zañsızdıqtardı aytıp tawısuw mümkün emes. K. Sätbayev atındaǵı Ulttıq tehnikalıq universitetin studentterin qoyşa topırlatıp kölikke basıp, saylaw uçaskesine alıp kelgen. Ol ol ma saylaw uçaskesi zañ boyınşa saǵat segizde jabılıwı tiyis. Al bul universitetin aldında keşki saǵat segizden keyin de dawıs bermegen jüzdegen student iyirilip turǵanın közimiz kördi. Bir ǵana psı universitet emes, barlıq joǵarı okuw orındarında osınday jaǵday kaytalandı. Nege ekenin okuw ornınıñ başsılardı ǵana biletin bolar, studentter saylaw uçaskesine başqa saylawşılardan bölek kirgizildi. Topırlaǵan studentter baqılawşılarıñ aldın jawıp, ne istep, ne koyıp jatkannın körsetpedi. Olay bolatın sebebi baqılawşılar qızıl lentamen qorşalǵan aymaqtan şıǵa almay, kamalıp otırǵan.

Jambıl oblısı, Sarısuw awdanınıñ ortalıǵı Janatas qalasında äkimniñ orınbasarı Erimbet Qozıbakov no 366 saylaw uçaskesiniñ töraǵası kızımetin atqarıptı. Bul da zañǵa tompak. Äkimniñ orınbasarına munday quqıqtı kim beripti? Oblıs äkimi me?

Zañ buzuwşılıq öte köp bolǵan jerderdiñ biri- Qoqtanay kalası. Qostanay Memlekettik pedagogikalık institutındaǵı No 16 saylaw uçaskesinde arnayı uyımdastırılǵan elüwge juwıq student uçaskege birden kirip, baqılawşılarǵa kedergi keltirgen. Studentterdiñ keybiriniñ qolında bir emes, birneşe küwälik bolıptı. Munı baqılawşılar baykap koyǵan. Komissiya töragası osınıñ bärin körip tursa da, körmegendey sıñay tanıptı. Bul zañ buzuwşılıqtardıñ bari de beynekameraǵa tüsirilip alınǵan.

Qızılorda oblısındaǵı no 926 saylaw uçaskesinde saylawşılarıñ sanı 926 bolǵanımen, tirkelgen bülüten sanı 825 qana eken. Sonda qalǵan 99 bülüten qayda ketken? Şıǵıs Qazaqstan oblısı, urjar awdanı, Makanşı awılında komissiya müşeleri tipti bülütenderdi sanawǵa da “eringen” körinedi. Soı awıladaǵı no 1053 saylaw uçaskesinde baqılawşılarǵa dawıs berüw protsesi jaqsı körinetin arnayı orın bölünbey, baqılawşılar bir qaltarısta qalıp qoyǵan. Novoahmerove awılındaǵı no57 saylaw uçaskesinde saylawşılardı tek jeke küwälikteri boyınşa ǵana qosımşa kujattqa tirkep jiberген. Sebebin

surağan baqılawşılarga saylaw komissiyasınıñ törağası “joğarıdan kelgen buyırık sınday” dep jawap bergen körinedi.

Öskemen qalasındağı meitsina kölledjindei no 76 saylaw uçaskesi tek elektrondı jüyemen dawıs bergizbek bolıptı. Jarmahan Tuyaqbaydın senimdi ökilderiniñ aralasuwinan keyin ğana qağaz büllütender äkelingen.

Qarağandı oblısınıñ Şahan awılındağı No 232 saylaw uçaskesinde bir adam öziniñ бүkil otbası üşin dawıs bergen. Sonday-aq No 133 saylaw uçaskesinde Pokoleniye qozğalasınıñ jäne Qazaqstannıñ Kommunistk partiyasınıñ baqılawşılardıñ ärneni sıltaw etip, tirkemey tastağan.

Astanadağı no 35 saylaw uçaskeine Jarmahan Tuyaqbaydın senimdi ökili Qazaqstannıñ Kommunistik partiyası Astana qalalıq komitetiniñ törayımı Toyı Elüwbayevanı kirgizbey qoyğan. Bul az deseniz, Jarmahan Tuyaqbaydı qoldaytın Astanadağı belsendilerin taşıp jürgen Gazel’ köliginiñ tört doñğalağın “belgisiz bireüw” jarıp ketipti.

Ontüstik Qazaqstan oblısındağı no 8 saylaw uçaskesiniñ törağası tús awa “toylap alıp” saylaw uçaskesinde mas bolıp jüripti. Törağanıñ bul erkeliğın qalay túsınsek eken? Osı oblıstağı Kölken awılında bir adamnıñ birneşe ret kirip dawıs bergeni äşkerelenip qalğan. Sonday-aq keybir saylawşılar öziniñ turğılıqtı meken-jayına böten bireüwlerdiñ tirkelip ketkenine közi jetken.

Mañkıstaw oblısı Aqsuqır awılındağı no 133 saylaw uçaskesinde saylaw komissiyasınıñ törağası qart kişini dawıs berüw kabinasına jetelep kirgizip, “kömektesip” jiberipti. Bu jöninde de tiyisti qoldar qoyılıp akt toltırılğın. Bul joğarıda ytlğandar túske sağıt on ekige deyin ğna kelip túsken aqparattardıñ bir prası ğana. Endi keşki sağıt sekizge deyin bolğan jağdaylardıñ jay-japsarına toqtalayıq.

Almatı qalası Jetisuw awdanı Öjet orta mektebindegi no268 saylaw uçaskesinde saylawşınıñ kabınağa kart adammen birge kirip şıqqanın kördik. Munın zañğa qayşı ekenin túsindirgenimizde atı jönin aytuwdan bas tartkan kelinşek bawırınıñ osı awdanda uçaskelik politsiya bolıp qızmet isteytinin, eşkimnen qorıqpaytının ayttı.

Almatıdağı no 80 saylaw uçaskesne kire beriste eki adam turıp alıp, saylawşılardıñ köpşiligi qağaz büllütenmen dawıs bergisi keletinine qaramastan, elektrondı dawıs berüw kabinasına qaray jön litep turğan.

Tus awa Qazaqtıñ memlekettik pedagogialık qızdar institútındaǵı bardık. Syalaw uçaskesinde adam köp bolmasa da esiktiñ aldında studenter qoyday yirilip turdu. Ąli dawıs berip ǵlgermegenderdin mǵjilis zalına jınap jattı. Institut rektori Şámşıya Berkimbayevadan munın sebebin suraǵanızmıda ol “studentterge arnalǵan kontsert boladı” dep jawap berdi. Biz saylaw kúni munın ne kontsert ekenin túsınbedik.

Keşki saǵat jeti jarım şamasında prezidenttikke kandidat Jarmahan Tuyaqbaydıñ senimdi ókili Oraz Jandasov Almatı qalasındaǵı no 178 saylaw uçaskesinde barǵan. Syalaw komisiyasınıñ tóraǵası V. Gordiyenko Oraz Jandasozqa saylawşılardıñ tizimin kórsetúwden bas tartkan. Saǵat toǵız şamasında saylaw uçaskesine bir emes altı politsey kirip kelip, Oraz Jandasovtıñ uçaskesden ketúwin talap etipti. Tipti, politseyler oǵan doq kórsetip, küş qoldanbak bolǵan.

Dawıs sanawǵa deyin yaǵni saylaw uçaskeleriniñ esigi jabıldanşa kórgen bilgenimizdiñ bir şiregi osı. Bul mıñnan bir mısál ğana.

EK 38

Dariga Nazarbayeva Ąlihan Bǵymenovti internattıñ balasında etti nemese

MURAĞER KİM?

Prezidenttik saylawdıñ ırduw-dırduw basıpmay jatıp “kelesi saylawda N. Nazarbayevtıñ murageri kim boladı? Deǵen suraq qabırǵasınan qoyıla bastaǵanday, saylawdıñ ádil ótkenine halıqaralıq qawımdastıq pen eldegi birqatar sayası küşterdiñ senimsizdik bildirip otırǵanına karamastan, Şındıǵında da bizde taw muraǵeriniñ qanatın qataytıp, pozitsiyasın mıqtap bekitip aluwına mümkindigi zor: Oǵan Konstitutsiyamızdıñ ózi dañǵıp jol aşıp bermek. Sebebi, “bizdiñ konstitutsiya boyınşa prezident merziminen erte ketse, onıñ murageri saylaw ótkizúwge mindetti emes. Ol qalǵan merzimdi tolıqmen ótep şıǵa aladı (Jas Alaş 29 Karaşa 2005)

Sonımen murager kim?

Ąrine, onı oppozitsiya qosınındaǵı tulǵalardıñ arasınan emes (eger ayaq astınan bir ózgeris bola kalmasa) prezidenttiñ aynalasınan izdegen jón. Ąñgimeniñ awanı muragerge awısқан tuşta soñǵı kezderi Asar partiyasınıñ jetekşisi Dariga Nazarbayevanıñ ózi de teriske şıǵarǵan joq. “Biz bir-eki jıldan soñ bul mesele jóninde oynalatın bolamız... Meniñşe bul mesele qazirgi memleket başsısı anıqtay jatar, soñǵı söz sol kışide...” dedi ol ózderin “Halıqtıq koalitsiya” dep atap júrgen partiyalaǵa túsúwge iştey dayındala bastaǵanday. Aytpaqşı, joǵarıdaǵı jıyında Dariga Nazarbayeva. Budan tıygenimiz, D.

Nazarbayeva 2012 jılǵı bolatın kelesi sayası doda “oppozitsiya ekilderin memlekettik qızmetike kelüwge” şaqırdı. Äsirese, Älihan Bäymenovti internattıñ balasında etip “basınnan sıpaǵanı” qızıq boldı. Bir jıldan beri Älihan Bäymenovti parlamenttegi deputattıq ornı kütip tur..” dedi Dariga. Prezident emes, Ükimet başsısı da emes, biraq söytip ayttı.

Osı jaǵdaylarǵa män bersek, biraz jayttıñ bası aşılatın sekildi. Äsirese, murger mäselesin söz etkende Altınbek Särsenbayulınıñ “Uştaǵan” nemese Qazaqstanda ädil saylaw nege arman!” attı oyılı maqalası eriksiz eske tüsedı eken, Onda bılay delingen edi: Otbası birtutas emes. Otbasınıñ işinde özinıñ konserbatorları bar. Kelisim pazdıq izdeǵış birqalıptıları tabıladı. Radikaldarı da jür. Öz ıslamşıldarı da boy körsete bastaydı.

Aynalası birtekti emes. Bäre birdey golf kuwıp jürgen joq. Onda “qırǵıları” tumsıǵın jamısa, säl-päl artın oylayıq deytin “kögerşinderi” güldeydi.

Al, Oligarhtar Afrikada da Oligarh. Tandandıratını Uştaǵan Nazarbayevqa “adaldıǵın” дәleldegisi kelse de, tüpki oyları basqa jaqta. Erteñ bastarına ne tüsedı. Sonı oylaydı. Bolaşaǵı tuwralı basın qatıradı.

Sebebi, Ol мәñgilik emes qoy. Sondıqtan da biylikke murager izdep şarq uruwda. Eger erteñ olar bir мәlimdeme kelse, Nazarbayevtıñ sayası talqanı tawsıladı. Taǵman ketedi. Öytkeni onıñ tozıǵı jetip qaldı. Artınan ergen şataqtarı tım köbeyip ketti. JAsı da erde tartqan. Giffenniñ isi nemen tınarı da bulıñǵır. Al kapital tınıştıq pen sıırıq buzbowdı qalaydı.

Sondıqtan Uştaǵan REseyde El’tsindi kötirgendey әreketke kirisedi. Jas basqaruwşını tabadı... Tek ol ortaқ iske kepildik berüwge söz baynasa jaradı. Kapitaldıñ menşiktiñ etse bolǵanın.

Demek bul saylawda 91 payız dawıspen jeñgen N. Nazarbayev emes, joǵarı da atalǵan Uştaǵan, Bul Uştaǵan jeñisi. Halıqtıñ emes. Halıqtıñ şınaynı qalawının belden basuw arqlı jetken jeñis.

Muragerlikke qatıstı Dariga Nazarbayevanıñ “Ol sayasatkerdi biz әli körip turǵan joq bolarmız. Biraq, Vladimir Putinniñ sayasat sahnasına kütpegen jerden şıǵa kelgenin Reseydiñ täjiribesinen jaqsı bilemiz” deǵeni de köp närseden habar berip turǵan sıyaqtı.

Äsirese Altınbek Särsenbayulınıñ jasaǵan joǵarıdaǵı tujırımınuñşındıqtan alış emes ekenin дәleldey tüsetindey.

“Bul jenis halıqtıki de, Nazarbayevtiki de emes. Bul-Jemqorlıqtıñ Jeñisi”

“Bizde halıqtın jartısına juwıǵı saylawǵa qatıspaydı, narazı top. Biylikke de senbeytin, oppzitsiyaǵa da arqa süyemeytin top. Saylawǵa aqtısatın qalǵan jartısın qanşa payız aldaǵı saylawda prezidentti qaoldaw mümkin?”

Biz bul suraqtı budan däl bir jıl murın belgili sayasattanuwshı Erlan Qaringe qoyǵan edik. “40-50 payız degen edi sayasttanuwshı. Biylik te tüsinüwi kerek. Bizde kenestik zamannan qalǵan “dästur” bar ğoy, jenis bolsa, ol mindetti türde 60-70 payız boluwı kerek sıyaqtı. Meniñşe, naǵız sayası küres bolǵanın körsetüw üşin 40-50 payız degennen de uyaluwdıñ qajeti joq... Astana halıqtıq narazılıǵın küşeytpeymin dese 80 payız deǵende özin-özi sendirgendi qoyuyı kerek. 40 -50 payız degenniñ özi az emes. Solay tüsindirüw kerek”

Amal qanşa, onı tüsingen de, tüsindirgen de eşkim bolǵan joq. Ortalıq saylawkomnıñ töraǵası Onalsın Jumabekov Balievadan asıp tüsti. Asıp tüsken emey nemese, ötken jılǵı parlamenttik saylawda Otan partiyası 60-70 payızdı qanaǵat tutıp Asarmen AıST-pen AQ jolmen orın bölise, bıylǵı prezidenttik saylawda sol Otannıñ köesmi Nazarbayev jeke-dara “oza şaptı” Toqsan bir payız dawıspen! Toqsan toǵız bolmaǵanına şükir destik. Eñ soñǵı qortındınıñ kelesi särsenbide şıǵatının eskersek, toqsan birimiz toqsan eki, toqsan üş... bolıp şıǵa kelüwi de ğajap emes. Nazarbayevtiñ jeke basına, onıñ äwletine kulay berilgenderdi bılay qoyǵanda, bul “toqsan bir” ökimettiñ öz işindegilerdin de talayın jerge qarattı. Eldiñ könıl-küyi osını añǵartıp otır.

Düysenbi küni redaksiyamızǵa birinshi bolıp telefon soqqan tilewken apaydın jası jetpisten asıp ketken. Qazaq KSR-ine eñbek siñirgen muǵalim eken. “Sumdıq qoy mınaw, sumdı”! dedi apay salǵan jerden. Kuday-aq, toqsan payız deǵen ne sumdıq?! Eñ qurıǵanda qalǵan törteüwine 40 payızdı d qıymaǵanı ma? Özim Semey jaktandmın, jakında Atraw, Aqtöbe jaqta Bolıp edim. Eldiñ ıqılası, peyili müldem basqa bolatın. Sodn bergi jeti segiz künde eldiñ pikiri özgerip ketti me, elde basqa bir kiltipan bar ma? Älde Qazaq mal bop ketti me? Namıs qyda, namıs? Nazarbayevtiñ osı waqıtta deyingi e ñbegin joqqa şıǵarmaymız. Rahmet bärine. Tek otbasımen birigip alıp, bukil Qazaqstandı usında ustap otırǵanına renjimiz”

Telefon tutkasın qoya bergenimiz sol edi. Almatı oblısınıñ Qarasay awdanınan saylaw Lepesov aǵamız keldi – täwelsiz jurnalist. Ünemi şındıq, izdep sıırıldap jüretin jan. 86-daǵı ızǵarlı jeltoqsanda alanǵa şıqqan qazaqtıñ nasımtı jigitteriniñ biri. Alanǵa alıstın

jayaw kelgen azamat. Ultıyl deǵen ayıp taǵılıp, sottaluwǵa shaq kalıptı. Sol oqıǵannıń aldında ǵana bir orıstıń úyi ertenip, işinde eki kışkene balası kalıp koyǵan eken, Janındaǵı jolsasımen birge kıp-kızıl jalınıń işinen sol eki náresteni alıp şıǵıptı. Osınısı óskerilip abıroy bolǵanda türmeden aman qalıptı. Odn beri de körgeńi, kónilge tıygeni az emes. Budan eki jıl burın Jer sawdaǵa tuskende de qarap jata almaǵan. Qasqayıp qarsı turǵan. Aştıq jarıyalaǵan. Ǵalımján Jaqıyanov sottalatın kezde de Fransiya elshiliginiń aldında eki kún tünegen. Endi mine Otan, Asar, Awıl partiyaları men Agrarlıq partıyanıń müşelerinen quralǵan uçaskelik saylaw komissiyasınıń qolına ustatqan hattamasına narazı bolıp otır. “Bulay boluwı mümkün emes edi. Al osılay bolǵan eken, Nazarbayev “jenǵen” eken, onda öti jarılsa da aytatıq, bul Nazarbayevtıń da, onı “saylaǵan” halıqtında jeni emes” Bul jemqorlıqtıń jeni! Biraq tüptin tübinde Ádilet jenbey qoymaydı” dedi.

Narazı jurıt, bugingi ómir sürip otırǵab qoǵamına kónili tolmaytın halıq nöpir. El baǵsısına koyar talabı köp, qoǵamǵa ókpesi köp azamattardıń hattarın karap otırıp, solardıń bir parasın toptan bergendi ján kördik.

EK 40

Saylaw Ötti Kúdik qaldı

Qazaqstan oppozitsiyası bul künge deyin zańsız negizde jumıs istep jatır. Eki oppozitsiyalıq partiya Ádiler ministriginde resmi tirkeüwge qol jetkize almay keledi. Ötken aptada Astana qalalıq sotı “Naǵız Aq jol” partıyasınıń Ádilet ministrliginiń bul partıyanı tireklewden bas tartuw turadı. Şeşiminin küşin joyu turasındıǵı azırın kabıdamay tastadı. Tirküwden bas tartuǵa sebep bolǵanı partıyanıń astana qalalıq filialındaǵı müşelerinin sanı kajetti mejege jetpey qalıptı.

Oppozitsiya sotıń jáne Ádilet ministrliginiń şıǵargan malimderinde sayasi astar bar dep sanap, onımen kelispeytinin üzildi malimdedi. Olardıń aytuwınsha Qazaqstan azamattarınıń Naǵız aq jol partıyası müşeleriniń kontitusiyalıq quqıqtarına nuqsan kelip otır.

Naǵız aq jol resmi tirkeüwden öte almay otırǵan jalǵız partiya emes. Osınan birneşe apta burın, saylaw dosının kızǵan jaǵında Ádilet ministirligi taǵı bir oppozitsiyalıq uyım 2005 jıldın basında jabılıp kalǵan Kazaqstanıń demokratiyalıq tandawı partıyasınıń murageri sanlatın Alǵa partıyası partıyasınıń tirkwedi toqtadı.

Buǵan qosa oppozitsiyanı qılmıstıq qudadaw dayındı emes.

Oppozitsiyaşıl sayasatker Bolat Äbilovt ın üstinen birneşe qılmıstıq qozğağan? Qarjı politsiyasındağılardıñ aytuwınşa, Äbilov jer telimderin satu-satıp aluw şarttarın jsaqanda zañğa qayşı äreketterge bardı jäne ... bireüwdin senimine kirüw arqılı oğan müliktik [...] keltirdi dep aytıptur otır. Al Äbilov bolsa, bul qudalawdın artında öziniñ oppozitsiyalıq ereketteri tur men sanaydı.

EK 41

Nauqan aşıq jäne ädil jürdi

Keşe “Nur Otan” HDP Oralıq apparatında Qazaqstan respublikası prezidenttigine kandidat N. A. Nazarbayevtıñ Respublikalıq qoğamdıq şatabınıñ başsısı Nurlan Nığamatulınıñ AQŞ bayqauwşılarimen kezdesüwi ötti.

Suhbat barısında birqatar мәseleler, әsirese, aldağı prezident saylaw мәselesi talqılandı. Ştab мүşeleri jäne “Kazakstan-2020” jalpıulttıq demokratiyalıq күşter koalitsiyası saylawaldı ügit nauqanı шеңберinde eldiñ барlıq аймақтарына барıp қайттı. Ştab başsısı Nurlan Nıғаматұлы Qazaqstandıqtarmen болған kezdesüwler eldi ñ көпшілік azamattarı президентке кандидат Nursultan Nazarbayevtıñ saylawaldı ştabınıñ барlıq ügit nauqanı ашық jäne әdil жүргизілгенін атап өттi. Nurlan Nıғаматұлы Qazaqstanda saylaw qatañ заңнама шеңберinde ötetindigine senimim bildirdi.

EK 42

Durıs Tañdaw adastırmaydı

Oblıs ortalıǵında “Nur Otan” halıqtıq-demokratiyalıq partiyası bastamasımen qurılǵan “qazaqstan-2020” Jalpıulttıq demokratiyalıq күşter koalitsiyasınıñ мүşeleri men prezidenttikten ümitker Nursultan Nazarbayevtı qoldaw jmnindegi respublikalıq ştab ökilderi Kerekü öñiri- öndiristi öñirdin jurtsılıq ökilderimen kezdesüwler ötkizdi.

Oblısqa kelgen koalitsiya мүşeleriniñ quramında sayasi partiya jetekşileri, elimizdin tanımал qоғам қайretkerleri, үkimettik emes uyım ökilderi boldı. “Kazakstan-2020” Jalpıulttıq demokratiyalıq күşter koalitsiyasında qоғamdıq jäne sayasi күşter, мәдениyet pen bilim berüw salalarındaǵı bedeldi de belgili tulǵalar мүşe ekeni belgili. Buginde demokratiyalıq күşter koalitsiyası bas biriktire otırıp, elimizde жүzege аşıрылып jatқан sayasi үдерisterge, әlewmettik jäne ekonomiyalıq jetistikterge qoldaw көрсетip keledi.

Oblıs ortalıǵındaǵı “Astana” dep atalattın sporttıq keşen ғımarарında ötken kezdesüwde respublikalıq qоғamdıq ştabtıñ төрағası, “Nur Otan” HDP Төрағasınıñ

birinşi orınbasarı Nurlan Nıǵmatulın söz söyledi. “Aldaǵı saylawǵa judırıqtay jumılıp qatısuw, onı abıroymen ötkizüw-ärbir qazaqstandıqtıń mindeti- dep tap ötti ol. Al Pavlodar oblısı bolsa, elimizdegi negizgi industriyalıq oblıstardıń birinen sanaladı. Prezidentikke kandidat Nursultan Nazarbayev öndiristi oblısqa erekşe nazar awdarıp keledi. Sondıqtan, önir halqı aldaǵı saylawda Nursultan Äbişulına bir kisidey qoldap dawıs beredi dep senemiz”

Al top müşeleriniń quramındaǵı “Ädilet” demokratiyalıq partiyasınıń töraǵası M. Närikbayev, Parlament Mäjlisiniń deputatı B. Tileuhan, Parlament Senatıń deputatı Quanısh Sultanov, Oralbay Äbdikärimov, wǵan soǵısı ardagerleri qawımdastaǵı töraǵasınıń orınbasarı Baqıtбек Smagul da öz sözderine alǵaşkı pikirdi terendete tüsti. Atap aytqanda, bul saylawdıń elimizdin bolaşaǵı üşin mańızdı ekeni, san ğasırlar Qazaq elinin basınan qıylı uwakıttar ötkeni, buginde jaqsı künderge qol jetkizip otırǵanımız köldeneń tartıldı. Aynalamızda bolıp jatqan türli oqıǵalardıń elimizden awlaqta ekeni, bizdiń tınıstıqtı qalaytınımız atap körsetildi. Top müşeleriniń ayuwınşa, olar toqtaǵan ortaқ bir pikir bar, on mınaw: memlekettiń taǵdırı şeşiler sın kezeńde turmız, munı ärbir saylawşılı uǵıp, tańdaw jasawda qatelikke jol bermewi kerek.

Tüsten keyin “qazaqtan-2020” Jalpıulttıq demokratiyalıq küşter koalitsiyasınıń müşeleri top-topqa bölünip, oblıs ortlıǵındaǵı Qazaqstan elektroliz sawıtında, Aqsu qalasındaǵı Ewraziyalıq energetikalıq korpotatsiyada jumışılarmen kezdesüwler ötkizdi. Sonımen qatar, top kezdesti. Jalpı, kezdesüwlerge qatısқан 10 mıńday adam elimizdegi kezekten tıs prezidenttik saylawda Nursultan Nazarbayevtıń kandidaturasın birawızdan qoldaytındıqtarın bildirdi.

EK 43

BİZDİŇ EL OSINDAY! BİZDİŇ ER OSINDAY!

Bügin, 4 säwirde tańerteń Ortalıq saylaw komissiyası Qazaqstan Respublikası Prezidentiniń kezekten tıs saylawınıń aldın-ala qorıtındıların jariya etti. İyä, bügin. El bassısın saylawdıń eresен мәнділігін ескеріп, біз ел газетінің арнаwlı шıǵарılıмın dayındawdı уыǵardıқ. “Егемен Qazaqstannıń” bul sanı düysenbide jarıқ көріп отır. 90 jıldan asқан tarihında газетіміз ешқашан düysenbide шıqpаǵан екен.

Ortalıq saylaw komissiyasında jańa ǵana, tańǵı saǵat 10-nan 7 minut ötkende ayaqталған brifingte keşegi saylawda Nursultan Nazarbayevtıń kandidatuwrasın qoldap saylawşılardıń 95,5 payızы dawıs bergeni habarlandı.

Solay. 95,5 payız qoldağan. Bul körsetkiştiñ män-mañızın tolıq payımdawğa biraz waqıt kerek. Osı saylawda jastardıñ erekşe qayrat körsetkenin, burıngı saylawlar tusındağı samarqawlıqtan arılıp, qoğamdıq belsendiliktiñ ğajap ülgisin tanıtqanın ğana böle ayta turayıq. Egemen eldiñ erteñi öz qoldarında ekenin, Elbası basılığın jasalıp jatqan jumıstıñ bäriniñ iygiligin özderi köretinin sezindi jastarımız. Biz keşe, 2011 jıldıñ 3 säwirinde qazaq jerinde, qazaq elinde şın mäninde orasan oqıǵa ötkenin qazirdiñ özinde ayta alamız. Nelikten olay aytamız? Saylaw qay elde ötpey jatır? Talay elde prezidentter saylanıp, talay qayta saylanıp jatqan joq pa? İyâ, ötip jatır. İyâ, saylanıp jatır. İyâ, talay qayta saylanıp jatır. Onda nege orasan oqıǵa deymiz?

Kezinde bir maqalada bılay dep jazǵanımız bar edi:

“Nursultan Nazarbayev älem tarihında buǵan deyin birde-bir adam qabılday almaǵan şeşimdi tipti täwelsizdik qolǵa tiymey turǵan shaqtıñ özinde qabıldap, adamzattı ayran-asır qaldırǵan bolatın.

Bükil älem tarihı – soǵıs tarihı, qaruvlanuv şejiresi. Mıñdaǵan jıldar boyı adamdar adamdardı qırıp-joyudıñ jaña joldarın oylap tabuw üşin jantalastı, memleketter joyqın qaruv-jaraqtı köbeytken üstine köbeytuwge umtıldı. Mıñdaǵan jıldar boyı halif, han, patşa, korol’, imperator, gensek atawlınıñ bari öz eliniñ bes qaruvı boyında boluwın, jat jurttıqtardı jappay qırıp-joyuǵa dayın turuwın közdedi. Tek bir el ğana jaña qaruwǵa umtiluw bılay tursın, qolına kelip tüsip turǵan asa alapat qaruwdan öz erkimen bas tarttı. Tek bir er ğana ayırıqsa aybın bolatın qaterli qaruwdıñ öñeşine öz qolımen qum quydı.

Ol eldiñ atı – Qazaqstan. Ol erdiñ atı – Nursultan”.

Sol sözdi endi mine elimizdegi Prezident saylawına oraylastırıp ta ayta alamız. Ayta alatınımız – alaǵay-bulaǵay mınanday zamanda älemniñ birse-bir elinde saylawǵa saylawşılardıñ toqsan payızǵa juvıǵı (aytqanday, ol körsetkiştiñ äli sâl ösüwi de mümkün: şalǵay awdandardağı, şeteldik elşilikterdegi saylaw мәlimetteri qazırşe tolıq alınbaǵan) qatısa qoymaydı. Ayta alatınımız – basşı atawlınıñ bäriniñ derlik bäsi tüsip turǵan mınanday zamanda älemniñ birde-bir elinde dawıs beruwşilerdiñ toqsan payızdan astamın tek bir adamdı qolday qoymaydı.

Munday fenomen tek Qazaqstanda bolıp otır. Munday fenomendi tek Nazarbayev qana jasay alıp otır.

Ne nәрse de adamnıñ peyiline qaray beriledi deymiz ğoy. Ne bolsın halıqqa da peyiline qaray beriledi. Ötken jıldıñ soñındağı Astana Sammiti künderinde biz ejelgi qazaq jeri Allanıñ Nazarı tüsken, Qudaydıñ Nurı tögilgen meken ekenine taǵı bir köz jetkizgendeymiz. Äñseyinde qaraşanıñ basınan-aq qıs qaharı qatayıp alatın elordamızda

jeltoqsan jetkenşe, Sammit bastalğanğa deyin jaymaşuwaq awa rayı ornap turğanı da, däl şeteldik delegatsiyalar başlıarınıñ uşaqtarı qonatın küni aspannıñ ayday aşıq bolğanı, Sammit ötken künniñ erteñinde-aq Arqanıñ aq boranı tütep ketkeni de osılay oylawğa mümkindik beredi.

Sammit ayaqталған күни Qazaq eli sapalıq jañ beleske awıstı – bizdiñ memleketimiz, täwelsizdik alğanına 20 jıl da tola qoymağan jas memleketimiz endi älemdik sayasattıñ burınğıday sırttay baqılauwşısı bolmaytını bilay tursın, tipti belsendi qatısuwşısı ğana bolmaytını bilay tursın, sol sayasattı qalıptastıruwşısı memleketterdiñ qatarına qosıldı. Osı arqılı Qazaqstan dünüye didarın ayqındaytın memleketterdiñ qatarına qosıldı. Osı arqılı Nazarbayev jahandıq sayasatqa äser-ıqpal jasay alatın älemdik tulğalar qatarına qosıldı.

Bağa degen salıstırmalı närse. Bağanıñ bağası ol bağanı kimniñ beruwine baylanıstı. Bireüwdiñ keremet degeninen bireüwdiñ jaman emes degeni artıq şıǵuvı da mümkün. Öz basımız Nursultan Nazarbayevqa älemniñ iri tulğalarınıñ asa joǵarı bağa bergenin talay ret estigenbiz. Solardıñ biri – Gruziyanıñ eks-prezidenti Eduvard Şevardnadze. Ötken jıldıñ mamırında tbiliside suhbat alǵanıımızda Eduvard Amvroseviç: “Kazahstan – velikoe gosudarstvo. İ ruvkovodit im velikiy čelovek”, degen bolatın. Osıdan segiz jıl burın Şıñǵıs Aytmatov bizge bergen suhbatında “Nazarbayev – halıqtıñ baǵı” degen söz ayttı.

Bul sözdiñ aqiqattıǵına halqımız äuw bastan-aq sengen. Qazaqstan Euvropağa töbebiylik jasap, EUIU sındı bedeldi uyımğa tamaşa töraǵalıq etip, osı Uyımniñ 11 jıldan beri şaqırılmaı kele jatqan Sammitin Astanada joǵarı deñgeyde ötkizgennen keyin bul sözdiñ aqiqattıǵına endi бүкіл әлем sendi. Keşegi saylaw, ondaǵı Elbasımızdıñ jarqın jeñisi bul biyik bedeldi odan sayın berkite tüsetin boladı.

İyә, Nursultan Nazarbayevtiñ halıqtıñ baǵına tuwǵan perzent ekendigi endigi jerde eşqanday talas tuwdırmaıdı.

Nursultan Nazarbayev, şın mäninde, mümkün emes derliktey isterdi jüzege asıra alǵan, tarihta talay esesi ketken tuwǵan eliniñ, arǵı ğasırlardaǵı bodandıqtı qozǵap, bozdamaǵannıñ özinde, osıdan nebäri şirek ğasır ğana uvaqıt burın basqaruvğa Mäskeuv köldeneñ kök attını jibere salatın eliniñ etektegi basın törge şıǵarıp bergen adam. Qaytalap aytsaq, Nursultan Nazarbayevtiñ adamzat tarihınan oyıp turıp orın alatın tulğalar tobınan tabılattını qazirdiñ özinde ayday älemge ayqın – jıwırma jılǵa da jetpeytin waqıt işinde qıyrandıdan, qulandıdan memleket quruw, qoǵamdı bir formatsiyadan ekinşi formatsiyağa awıstıruw, ötpeli kezeñdegi qıyınşılıqtardan eseñgirey jazdaǵan halıqtı tar jol, tayǵaq keşüwden aman-esen alıp ötüw, eldiñ eñsesin köterüw, ayaǵınan tik turǵızuw,

bir emes eki birdey älemdik qarjı dağdarısı tusında memleketti qiyındıqqa urındırmay, qayta burıñıdan da şıratıp, şınıqtırıp şıǵaruw, alıs ta, jaqın da, Batis ta, Şıǵıs ta moyındaytın, sanasatın, qurmetteytin elge aynaldıruw, san türli sebepterge baylanısı birneşe ǵasır boyında dünüejüzilik örkenietten şettetilip qalǵan eldi jer-jahanǵa tanıtıw, tipti ECIU tarihında tuñǵış ret aziyalıq memleket, tuñǵış ret TMD memleketi, tuñǵış ret halqınıñ negizgi böligi musulman dinin ustanatın memleket, tuñǵış ret türki tildes ult uyıstırıp otırǵan memleket Euvropaǵa töbe biy bolatınday biyikke köterüw, 56 eldiñ basın biriktiretin uyımǵa tamaşa töraǵalıq jasaw, onımen de şektelip qalmay, sol uyımınıñ 11 jıldan beri şaqırılmaı jürgen Sammitin uyımdastırıw, asa kürdeli forumdı osındaylıq abıroymen ötkizüw, Astana Deklaratsiyasınıñ qabıldanuwına qol jetkizüw, öz elin dünüeni dendep turǵan dağdarıstar dawılında, mazasızdıq muhitında naǵız turaqtılıq aralına aynaldıruw, memlekettiñ işki jalpı öniminiñ kölemin 12 esegge derlik asıruw, jıyırma jıl boyı halqına oqtıñ dawısın bir estirtpey, tañın tınış atırıp, keşin tınış batıruw tek ulttıñ ulı perzentiniñ ǵana qolınan keledi. Munı aşıq aytıw – bizdiñ aqiqat aldındaǵı parızımız.

Nazarbayevtiñ esimi qazirdiñ özinde älem tarihınan oyıp turıp orın aldı. Qazaqstan töraǵalıǵı arqılı Euvropa men Aziyanıñ arasındaǵı, Batis pen Şıǵıstıñ arasındaǵı, hristiandıq pen musulmandıqtıñ arasındaǵı mıñdaǵan jıldar boyı qalıptasqan alıp duvaldı, qalıñ qabırǵanı qulatuw üderisi bastaldı. Nursultan Nazarbayevtiñ älemdik sayasatker retindegi tındırar eñ iri izi de osı boluwı mümkin. Oñaylıqpen bite qoymaytın, tipti ondaǵan jıldardıñ işinde de ayaqtala qalmaytın bul üderistiñ de äwelde qazaq dalasında bastalǵanın, onı qazaq balası bastaǵanın alǵısker adamzat razılıqpen eske alarına, bizdiñ urpaqtarımız maqtanışpen aytarına sengimiz keledi.

Elimizdeki reformalardıñ jüyeli de jemisti jalǵasuı üşin, bükil älemde qurmetke bölengen işki jäne sırtqı sayasatımızdıñ sabaqtastıǵı üşin, qoǵamdıq turaqtılıǵımızdı berik bekemdey tüsüw üşin, memleketimizdiñ älemdegi bedeliniñ budan da biyiktewin qamtamasız etüw üşin, halqımızdıñ birligin nıǵayta tüsüw üşin bizge biyliktiñ bayandılıǵı awaday kerek edi. Bul eñ aldımın bizdiñ özimiz üşin kerek edi. Bul bizdiñ keleşegimizdiñ kepildi, bolaşaqımızdıñ bayandı boluwı üşin kerek edi. Däl solay boldı da. Halqımız osı jıldar işinde ulı köşti senimdi bastap kele jatqan ulına taǵı senim körseterine tittey de kümän keltirmegenbiz. Sonıñ özinde de 3 säuirdegi el halqı tanıtqan azamattıq belsendilik, Elbasın däl mundaylıq qoldaw tañ qaldırıp, tänti etkizedi. Bul jayında keşe tün işinde “Nur Otan” partiyasınıñ ortalıq apparatında söylegen sözinde Nursultan Äbişulı: “El basqarǵan adamǵa budan artıq qanday marapat kerek?!” dep razılıqpen ayttı.

Keşegi ötken saylawda Elbasınıñ eldiñ tağı bir sınına tüskeni ras. Sonımen birge keşegi saylawda bizdiñ eldigimiz, awızbirliğimiz, älem tanığan, moyındağan, qurmettegen başımızdı qadirlewimiz, eñ bastısı – basımızdağı baqtıñ bağasın bilüwimiz sınğa tüskeni de ras. El halqı eldiktiñ bul sınınan da abıroymen ötti. Qadım zamannan qağanın qadirlep, hanın qasiet tutqan, başısına taq turatın eldiñ basına baq turatının biletin halqımız tağı da biyikten körindi. Elbası jeñisi – eldiktiñ jemisi. Keşegi saylaw nätijeleri til-közden saqtasın degizetindey. Mınanday saylawdan keyin qazaqtıñ awızbirliği bekem emes, biz äli ult bolıp uyi qoyğan joqpız degen sınaydağı sözdiñ bäre artıq ekendigin aytuwdıñ özi artıq. Eldiñ budan artıq birtutastıǵın közge elestetüw mümkün emes.

Alaş balasınıñ atqa mingen azamattı ardaqtaytın asıl дәstürlerine adaldıǵın ayǵaqtağan aǵayınnan qalay ğana aynalıp ketpessıñ! Asıldı aynıtpay tanıtın halqımızdıñ danalıǵına qalay ğana bas imessıñ! “Men öz halqımınıñ jolında basımdı báygege tikken adamın” dep, mine jıyırma jıl boyı attan tüspey, awızdıqpen alısıp, jasampazdıq jorıǵında jürgen Elbasımızdıñ el üşin etken eñbegin, eren erligin qalay ğana qurmet tutpassıñ!

Bizdiñ El osınday! Bizdiñ Er osınday!

Jeñisiñiz quttı bolsın, Nursultan Äbişulı!

Jeñisiñiz quttı bolsın, ardaqtı aǵayın!

EK 44

Elbası jeñisi- eldiktiñ jemisi!

Qazaqstan Respubliqasınıñ kezekten tıs prezidenttik saylawı ayrıqşa azamattıq belsendilikpen ötip, Elbası Nursultan Nazarbayevtiñ jarqın jeñisimen ayaqtaldı. Quwanış quttı bolsın, jalayıq!

Astana

Keşe Elbası Nursultan Nazarbayev Astana qalasındaǵı Ultıq akademiyalıq kitaphananiñ ğımarattarında oranasqan no 182-şi saylaw uçaskesine öziniñ otbası müşelerimen birge keli dawıs berdi.

Dawıs berip sıqqan soñ Prezident özin kütip turǵan jurnalisterdiñ aldına kelip, şaǵın suhbat berdi.

Bugin бүkil әлемniñ nazarı Qazaqstanǵa awıp turǵan tağı bir tarihiy sät. Tәwelsizdigimizdin 20 jıldıǵı qarsańında biz bugin tarihiy tandaw casaǵalı otırmız, dep

kelip Elbası Qazaqstanıñ ötken qadamdarına qısqaşa şoluw casap ötti. Biz köpti kördik, köp jumıstar atqardıq, köptegen qıyındıqtardı bastan keştik. Endi aldımızda memleket pen qoğamdı jañğırtuw siyaqtı orasan zor mindetter tur. Bizdiñ azamattarımızdıñ bugingi dawıs berüwi alda turğan osınay mindetterdi şeşüwge bizdiñ birlikte ekenimizdi ayqındaydı. Biz industriyalıq-innovatsiyalıq bağdarlamanı iske asıruwğa bet burdıq. Eldi äleuwmettik jañğıruw bağdarlamasın qolğa aldıq. Osınıñ bäri qarapayım adamnıñ igiligin közdeydi, dey kelip, odan äri Nursultan Äbişulı saylaw protsesiniñ demokratiyalıq talaptardı tolıq orındap jatqanın atap ötti. Prezident kandidat bolğandardıñ bärine teñ jağday jasaldı. Olardıñ barlıq aymaqtarga bolıp, saylawşılarmen kezdesüwine, BAQ- qa teñdey qoljetimdi boluwına mümkindik tudırıldı. Olar özderiniñ ideyaları men pikirlerin halıqqa tolığmen jetkize aldı. Sonıñ işinde ayılğan keybir qundı ideyalardı qoldaw kerek, dedi ol.

Memleket başsısı Prezident saylawına 1059 halıqaralıq bayqauwşı, 200-den astıq şeteldik jurnalister tirkelgenin atap ötti. Bizdiñ eldegi saylaw mine, soıday aşıq ta zañdı turğıda ötip jatır. Qazaqstandıqtardıñ bäri dawıs berüwge otbası müşelerimen, toptalıp, ujım bolıp kelüwde. Men halıqtıñ osınaw belsendiligine rızasılığımı bildiremin, dep Nursultan Äbişulı sözün ayaqtadı.

Esildiñ sol jağalauwında ornalasqan Astananıñ bul böligindegi uçaskege barlığı 3131 saylawşı tirkelgen eken. Olar tañğı sağıt 7.30-dan bastap köptep kele bastağan. Tanğı sağıt 9.00-de halıqtıñ dawıs berüwge kelisi ülken kezekke aynaldı. Biraq mundayğa eşkim ökpe aytıp, nazarlıq bildirip jatqan joq, bäriniñ de jüzi şuwaqtı, köñilderi köteriñki Biz kezekte turğan birneşe jandı äñgime tartıp, köñil küylerin bilgen edik. Tölegen men Jibek Omarovtar jeke käsipkerlikpen aynalıadı eken. Bugingi barlıq şaruamızdı keyinge qaldırıp, birinşi kezekte qawıs berüwge keldik deydi olar. Sonşa asıqqandarı ñız ne, özderiñiz jaqın jerde turatın körinesizder, keşkş segizge deyin bir kelmeysizder me degen edik, bizge Elbası qanday qaoldaw bildirse, biz de qoldan kelgen qoldawımızdı oğan tezirek körsetüwimiz kerek qoy, dedi ekewi de birawızdan. Galina şeleluk pen on balanın anası Jumagül Awelbekov sıyaqtı äjeyler özderiniñ nemerelerimen kelipti. 11 hastağı Äl-Qurmanäli äjesiniñ qaybir jazuwlardı körmey qalsa kömek bermekşi eken. Bulardan basqa da ondağan adamdardıñ pikirlerin bildik. Olardıñ bäri de öz kandidattarı bireüw-aq ekenin atap berdi. Saylaw uçaskesiniñ törağası Meyram Jakenovtiñ aytuwına qarağanda, tañğı sağıt 10-da 427 adam dawıs beripti. Men osı uçaskede 4-şi ret törağa bolıp otırmın, saylawşılar belsendiligi qalıptağıday, dedi ol. Munda qatısıp otırğan bayqauwşılar 28 adam eken. Sonıñ biri, TMD-dan tirkelgen

reseylik Sıyabşah Şapiyev saylawşılar belsendiligine öz tañdasının jasıra almadı. Biz söylesken 9.30-da bir minötte 3 adamnıñ dawıs beretinin atap ötti ol.

Saylawşılar belsendiligi Elbası N. Nazarbayev dawıs berip ketkennen keyin de bäsenedemey, kelüwşiler tolaasız ağılıp jattı.

Däl osı waqıt aralıǵında Parlament Senatınıñ Töraǵası Qasım- Jomart Toqayev kongress-joldaǵı no:3 Mäjilis Töraǵası Oral Muhammedjanov No:35 -şı mektepregi No: 5, al Prem'er-Ministr Kärim Mäsimov M. Gorkıy atındaǵı orıs drama teatrında orınasqan no: 2 saylaw uçaskesine kelip dawıs berüw arqılı öz tandawların jasadı.

Sol küni tañerteñ Astana qalasınıñ “Öndiris” kentindegi 38-şı saylaw uçaskesi orınasqan no: 49 orta mektepke Qazaqstan Kommunistik halıqtıq partiyası atınan kezekten tıs prezidenttik saylawǵa türken kandidat Jambıl Ahmetbekov barıp dawıs berdi. Tañerteñgi saǵat 9-da saylaw uçaskesiniñ tabaldırıǵın attap, sayası nauqanǵa qatısıp, dawıs bergen prezidenttikpen ümitker Jambıl Ahmetbekov öz ömirinde talay saylawǵa qatısqañın, biraq bul saylaw solardıñ işinde erekşe orın alatının atap ötti. Erekşe bolatın sebebi, мәsele bul saylawǵa özimniñ qatısıp turǵandıǵımda emes. Men osı sayası nauqan arqılı özime ülken mindet jüktegenimdi istey seziniپ, tolqın turmın. Qazaqstan halqınıñ aldında, qoǵamniñ aldında ülken awırtpalıqtı qalay alıp jüretinimdi jäne aldaǵı waqıtta maǵan sengen halıqtıñ saylawşılardıñ ümitin qalay aqtaymın deǵen jawapkeşilik sözimnen qobalıp turmın. Al negizinen bul saylawdıñ nätijesi qanday bolsa da, en aldımın, bizdin elimizdin ösip-örkendeuwge bet burǵandıǵı bayqaladı. Bolaşaqta bizdin memleketimiz osı alǵan betinen qaytpaydı dep oylaymın, dedi J. Ahmetbekov özinin sözinde.

Bir atap öterli bul küni 38-saylaw uçaskesine kelip, dawıs berüwşi azamattardıñ qatarı qalıñ körindi. Aralarında 18-ge tolǵan jasöspirim qız-jigitterden bastap, aqjauwlıqtı äjeler men qariyalar da bar. Solardıñ biri- Sıdıq Şatırbay deǵen azamat. Ol pridenttik saylawǵa şın köñilmen kelip, dawıs berip turǵanın jetkizdi. “Biz otbasımızben Moñğoliyadan Astanaǵa köşip kelgenimizge 5 jıl boldı. Men osınday ayqımdı sayası nauqanǵa qatısıp otırǵanıma quanıstımın. Özim 34- şı mektepte tehnologiya päninen sabaq beremin” dedi oralman qandasımız. Al öndiris kentinin ımanı, 80-di eñsergen ıqlaspen kelip, dawıs berip turǵanın ayttı.

38-saylaw uçaskesindegi saylaw kommissiyası müşeleriniñ aytuwınşa, tañǵı saǵat 7-den bastalǵan saylaw nauqanına saǵat 9-ǵa deyin kelip, öz dawıstarın bergen jurttı qarası 300-dey adamdı quraptı. “Saylaw öte jaqsı deñgeyde ötip jatır. Biz dawıs berüwdi

sağat 7- de, yaғni öz waqıtında bastadıq. Halıqtıñ belsendiligi öte joғarı, köñil-küyleri köteriñki. Saylawşılardıñ arasında jastar da bar. Bir sözben aytsam, saylawğa azamattar öte köp kelüwde. Dedi 38 saylaw uçaskesi kommussiyasınıñ törayımı Mayram Qurmanbayev.

Almatı

Tölebiy men Ş. Qaldayakov köşelerinin qıyılısındaғı no: 33 orta mektepte ornalasqan Almatı qalası no: 313 Saylaw uçaskesine kelip jetkenimizde tañ atqannan silbiregen suwıq jañbır qılawlağan qarğa ulasqan. Uçaskege birli-ekilep kidirissiz kirip jatqan kişiler qarası birqıdırıw sıyaqtı. Qar üdemelep jaqa түsse de, saylawşılardıñ köñilinde qılaw joqtıǵı bayqalǵanday.

Mekteptin kireberiz ülken dälizjaylı dawıs berüw üşin arnayı jabıqtalıptı. Körikti, körkem. Qarsıda şımıldaq kömkerge dawıs beretin kabinalar, onıñ aldında- bülleten’der salınıp jatqan şaşık. Sol jaqtaǵı üstelderde uçaskelik saylaw komissiyasınıñ мүşeleri saylawşılardı tiim boyınşa qabıldap, öte jiti uqıptılıqpen kabinalarğa qaray uzatıp salıp jatır. Nur Otan partiyasınıñ prezidenttikten ümitkerlerdiñ, “Azat” Qozǵalıısınıñ bayqauwşılardı da osında.

Saylaw uçaskesiniñ törayımı Roza Mäkejanovanıñ aytuwınşa, bulardıñ awmaǵına eki minday saylawşı bar körinedi. Solardıñ 80-ge juwıǵı densawlıq jaǵdayına baylanıstı uçaskege kele almaytın qart adamdar. Eki adam kölikpen жүrip, sol kisilerdiñ dawıstarın jınap әkelüw üşin arnayı böligen. Saylaw ötkizüwge köektesip жүrgen 20 erikti jәne bar.

Patriottar partiyasınan prezidenttikke ümitker bolp түsken Ğani Qasimov saylaw uçaskesine kışkentay nemeresi Täñiri-Ğanidi ertip әkeldi. Uçaske törayımı osınay мәртебели saylawşının aq tilegin aytıp, gül şıqtarıмен qarsı aldı. Nemeresin qolına kötere ustağan Ğani Esengeldiulı osı jetkinшек üşin, osınday balalar üşin, jas urpaq üşin dawıs beretin мәlimdedi.

Joғarı memlekettik lawazımnan ümitker ügit nauqannıñ barısında ülken jumıstar жүргizdi, birkatar öñirlerde saylawşılarmen köptegen kezdesüwler ötkizdi. Halıqtıñ san aluwan toptarıмен, halıqaralıq bayqauwşılarmen, jurnalistarmen жүzdesti. Kandidattıñ Almatıdaǵı respublikalıq штабы, oblıstar men awdandardaǵı filialdarı tınıм tappadı dese de boladı. Öñtütik astanannıñ, Almatı, Atırau, Şıǵıs Qazaqstan oblıstarınıñ jәne de basqa jerlerdiñ жүздеgen турǵındары Patriottar partiyasınıñ qatarına ötip, ügit nasihat jumıstarına belsene qosıldı.

Saylawaldı nauqanı kezinde jüzgizilgen jumıstar kölemin meñzegeni bolar. Ğani Qasımov şaşikke bülleten’di salıp turıp: “Men qolımnan kelgenniñ bärin istedim. Endi basqalar kelip, memem de köbirek i atqardın” dedi. Ol jurnalisterge arnap eşteñe aytpasa da, saylawşılarmen jayşamşuwak äñgilemedi. Solardıñ işinde Qazaqstandıq kompartiyalardıñ birinin direktorı B. Polov ta bar edi. Ol galamtor arqılı ümitkerdin sayası tuğırnaması jayında egjey-tegjeyle bilip, onımen unqatısıptı. Osı uçaskege Ğani Qasımovtıñ özimen jüzbe-jüz tanısuw üşin kelgen beti eken.

Dawıs berüwge bäybişesi Bates Düysenqızımen birge kelgen ol kişi éjasırıp-jabatını joq, men eldin irgesi şayqalmasın dep Elbasıǵa dawıs berdim. El işinde bugingi Prezidentimizdiñ bedeli biyik, öresi kemel. Aldımızdaǵı qazaqtıñ altın ǵasırlarına jalındaǵan jas şaǵımızdıñ serigi bolǵan Nurusltan Abışulımen birge baratınıma senimim kâmil” dedi ol.

Almatı tabıǵatı tosın minez tanıtıp otır. Keşe jaymaşuwaq kün edi, bugın qar aralas jañbır Tereñirek oylaytındar bul diqannıñ tilegi, jerde ılǵal köbirek baradı, nur jawdı dese, kınır tartatındar mınaday qolaysız satta halıqtıñ dawıs berüsi tömendeydi deǵendi aytadı. Biraq olardıñ degeni bola qoymaytında- biz qaladaǵı Seyfullin jáne Makataev köşesinin qıyılısındaǵı koledj saylawşılardıñ qarası aytarlıqtay edi.

Ras, munda tañerteñ Qazaqstan Respublikası prezidenttiǵine kandidat, “Tabıǵat” ekologiyalıq odaǵının tóraǵası Mels Elevsizov dawıs berüwge tiyis. Soǵan oray mundaǵılar saylawşılardı arnayı şaqırıp qoyǵay şıǵar dep oylayǵa da bolar edi. Biraq prezidenttikten ümitker kelmey jatıp ta biraz adam dawıs berip ketipti, sodan keyin ümitkerdiñ dawıs berüw raşimi ótken soñ da munda kelip jatqandardıñ qarası az bolǵan joq. Bir sözben aytqanda, jawın-şaşın jurttıñ belsendiligine bögesin bola qoymaǵanda

Al äñgimenin qızıǵı sol prezidentikke kandidattıñ dawıs berüw kezinde boldı.- M. Elevsizov özine emes, qazirgi Prezident teginiñ tusına belgi qoyǵanın jurta, osında kelgen bukaralıq aqqarat quraldarı ökilderine körsetip barıp, urnaǵa saldı.

- Sa
ylaw nauqanı şın mänine kelgende, bul da jarıs. Jeñimpaz ayqın, ol Nursultan Äbişulı Nazarbayev. Oǵan dawıs bere otırıp, men jenimpazdıñ qolın qıstım,- dedi prezidentikke ümitker osılayşa men haıqtıñ şın tañdawına deǵen kürmet körsetüwdiñ jana дәstürin bastadım dep esepтеймін.

Aqmola oblısı

Aqmol Awulı

Bugingi aylaw Qazaqstanımızdıñ älem nazarındağı el ekendigin tağı da deriptey tüsti. Onı Aqmola oblsında şeteldik memeketterdiñ, ükimet emes uyımdardıñ baspasöz ökilderiniñ saylawşılardıñ joğarı belsendiligine joğarı bağa berdi.

AQTÖBE

Köktemniñ şuwağına bölengen qala burınğıdan da köriktenip ketkendey. Qala köşelerindegi halıq merekedegidey köñ il-küyde. Bäri de asıgılı. Üydiñ irgesindegi Nur Otan HDP oblistıq fililında ornalasqan no: 46 saylaw uçaskesine jetkenşe körgen körinimiz osınday. El tağdırı şeşiletin sayası nauqanda halıqtıñ özderiniñ konstitutsiyalıq quqın paydalanuwğa degen qulşınısına saylaw uçaskesiniñ de küwä boldıq. El prezidentiginen ümitkerler arasınñ öz tandawın jasauwğa ıqlastılardıñ kezegi üzilmeüwde.

Bizge jastarğa, Otanımızdıñ bolaşağı bugingiden de mıqtı bolğanı kerek. Bul jaylı Elbasımızdıñ Halıqqa Joldawında anıq ayılğan. Men bugin tañdaw jasauwda qatelesken joqpın dep oylaymın, deydi en jas saylawşı.

Biz ömirde öte köp qıyındıq körgen jandarmız. Al osı jıyırma jıldıñ işinde eldin jağdayı künnen-künge jaqsarğandığın sezip otırdıq. Zeynetaqımız köbeydi. Mine, qazir internattağı turmısımız öte jaqsı. Qazaqstan үшін qızmet isteytin Prezidentimizge jaratqan iem quwat bersin! Dariya Moisevna.

ALMATI OBLISI

Säwirdiñ 3-i küni jekesenbinin taldıqorğandıqtar asığa kütkendey. Köktemniñ aq jawını sebelep, aspannan nur quyğanday. Awa rayının özgergenine qaramastan köşe boylap, saylaw uçaskelerine bettegen ülken men kişinin jüzderi jarqın. Bir birimen äzildecip izgi tilekterin toqıstırğan. Solardıñ qatarında azamattıq parızımızdı ötep el erteni үшін dawıs berüwge şahardağı no: 9 mektepte ornalaskan saylaw uçaskeine keldik. Tañerteñgi sağıat 7-ni kütken qatarı edäwir. Säden soñ memleketimizdin änurını şırqaldı. Saylawşılar qosılıp, ruhtı köterip är jürekke nur sıylağan än äweni zal işin kernep ketti. Budan keyin no: 833 saylaw uçaskesiniñ törayımı Selima Memleeva jınalğandardı öz quqıqtarı men bostandıq tarının kepili bolğan el ömirindegi erekşe künmen quttıqtadı. Kezekte turğandar öz atı-jönderiniñ alfavittik ornalasuwmen bülleten’ alıp arnayı jabıq orında tañdawların jasap jattı. Soğıs jäne eñbek ardageri Jakanbay Äbişovpen tildestik.

-Bugingi baqıtta ömir Otan үшін ot keşken men tarızdı ağa urpaqtıñ janqıyarlıq eñbegimen, qanımen keldi. Qazaqstan egemen el atanıp, täwelsizdiktiñ 20 jılındağı şıqqan biyik pen tabıstı bugingi halıqtıñ äleüwmettik jağınan qorğaluwmen ölşeüwge boladı. Alğaşıklar qatarında dawıs berdim. Tañdawım naqtı. Urpağımnıñ ertengi baqıttı

ömiri үшін dawıs berdim. Ol berik qolda ekenine senimdimin. Ölim men ömir beldeskende de Otanıma deġen azamattıq borışımnan ajırağan joqpın. Jasım seksennen asqanda da men үшін elimniñ tanıstıǵı men güldenüwinen asqan baqıt joq dedi Jaqanbay qariya.

Mundayda, ärine, saylaw uçaskelerinen dawıs berip şıqqan azamattardan kimge dawıs berdiniz dep ruraw saylaw jönindegi tärtipke de, jurnalisttik ätikağa da sıyımdı bola qoymauwı münkin. Öytkeni bul ärkimniñ öz quqı ekeni belgili. Edegenmen, jurnalistik daǵı men äwestik jenip ketken sättar de boldı. Sonda bizge Joldasqali Kurmaşev esimdi Oral qalasınıñ turǵını bılayşa jawap qaytardı. Men qazir tört prezidenttikke kandidatıñ arasınan däl kimge sawıs bergenimdi jariya jasamay-aq qoyayın. Degemen sawualdıñızğa oray men el Konstitutsiyasına, konstitutsiyalıq normalar men zañğa dawıs berdim dep esepseymin. Öytkeni biz konstitutsiyalıq saqtaw men onıñ saqtaluwınıñ bastı körinisi dep esepseymin. Bul da qulaq qoyuğa qultawğa tuwralıq pikir me dep qaldıq.

Bul bölimşege 1127 saylawşı tirkelgen. “Saylawşılar saylawğa qatıspaydı” deġen söz beker eken, jası bar, jasamısı bar qarlı tañniñ salqın lebine qaramastan saylaw bölimşesine qaray aǵıluwda.

EK 45

Biyik Baǵalandı

Evropa keñesi parlamenttik assambleyası delegatsiyasınıñ mälimdemesinde PA delegatsiyası (EKPA) 2011 jıldıñ 3 säwirinde bolıp ötken Qazaqstan Respublikasınıñ kezekten tıs prezidenttik saylawı joǵarı deñgeyde uyımdastırılğan quqana quttıqtaytını ayılğan. Saylawğa jawaptı lawazımdı adamdar öz jumıstarın tiyimdi uyımdastırıp özderiniñ käsibi şeberliklerin körsetti. Biz bayqağan saylaw uçaskeleri saylawdı öz deñgeyinde ötkizüw үшін barlıq jaǵday jasalğanımen erekselendi. Jalpı, saylaw awanı iskerlik jaǵdayın bayqattı. Adamdardıñ saylaw uçaskelerine kelüwi joǵarı deñgeyde boldı, bul jurtsılıqtıñ üderiske senimdiligin körsetti.

Delegatsiya BAQ-tarǵa saylawaldı nauqanı teñdestirilgen jaǵdayda ötkendigin ayǵaqtaytın täwelsiz bayqawşılardıñ aqparattandıruwınan da ayqın körindi. Saylaw üderisteri jurtsılıqtıñ atalğan nauqaǵa keñ kölemde dayındalǵandıruwının anıq körsettıp berdi. Denilgen mälimdemede.

Osı waqıtta EKPA delegatsiyası teñ dey emes saylaw jaǵdayına, keybir sayası küşterdiñ

Saylawğa boykot jariyalaw tuwralı şaqıruwlarına alańdawşılıq bildirip, elektorat üşin saylaw qısqarğan turǵıda ötti. Soǵan qaramastan, osı jay Qazaqstanda küşti oppozitsiya kuruw qajettigin atap körsetti. Sonıqtan EKPA Qazaqstandaǵı sayası mádeniyettiń odan ári damuwına septesüwge árkez dayın. Bul öz kezeginde sayası tuǵınamalardıń keń mümkindigin tańdawǵa kömektesedi. Sonımen birge, burınǵı saylawlarmen salıstırǵanda úderistiń öz deńgeyinde ótkenimen, şınayı demokratiya mártebesin iyelenüw üşin Qazastanǵa áli de bolsa keybir nárselerdi jaqsartqan artıqtıq etpeydi.

EKPA Qazaqstandaǵı saylawlardı buǵan deyin-aq bayqaǵan bolatın. Soǵan oray saylawdan saylawǵa deyingi ahwaldıń jaqsı jaǵına qaray ózgergenin qanaǵat sezimimen atap kösretti. Delegatsiya kez kelgen eldegi saylawlarda körinis beretin keybir kemşilikterge qaramastan, bul saylawdıń nátişeleri Qazaqstandıq saylawşılardıń erkin şın málinde anıq kösretetinin atap ótedi.

“Aq jol” demokratiyalıq partiyasınıń tóraǵa Álihan Baymenov qol qoyǵan málimdemesinde Qazaqstan respublikasınıń kezekten tıs prezidenttik saylawı N.Ä. Nazarbayevtiń ayqın jenisimen ayaqtalǵanı ayılǵan.

Biz Elbasın qoǵamdıq qoldawdıń joǵarı dengeyi Qazaqstannıń básikelestikke qabilettigin arttırıw jolında eldi jumıldıruwdıń negizi bolatınına senimdimiz. Saylaw nátişesi ekonomikalıq reformalar men álewmettik- sayası modernizatsiyalawdıń kelesi kezenıń júzege asıruwǵa baǵıttalǵan baǵdarlamanı qoldawdıń keń kölemde álewmettik tiregi bar ekenin körsetti.

Nursultan Äbişulin jenisimen quttıqtay otırıp, eldi örkendetüw, halıq ahwalın köterüw, memlekettilikti nıǵaytuw jáne Qazaqstannıń demokratiyalıq damuwı baǵıtındaǵı qızmetine tabıs tileymiz, denilgen málimdemede.

Prezidenttik saylawda kandidat bolıp tüsken Mäls Elevsizov saylaw qorıtındısına oray málimdeme jasadı. Meni qoldap, maǵan dawıs bergen azamattardıń barlıǵına rızasılıǵımdı bildiremin. Sonday-aq men saylaw nauqanında men üşin ter tökken qolauwşılarıma da rızmanın, deydi öz málimdeisinde M. Elevsizov.

Kötegen Qazaqstandıqtardıń meniń tuǵınamamdı qoldawı meniń alǵan baǵıtımnıń durıs ekenin körsetedi. Men aldaǵı waqıtta da bayaǵısınşa Qazaqstannıń demokratiya jolımen damıp, memlekeriligimizdiń nıǵayıp, azamattıq qoǵamnıń damuwı jolında ter töge bermekpin. Ärine, bul rette menin ekologiyalıq qawipsizdik saylawdıń erkin äri ädil jáne qoldanıstaǵı zań talaptarına say ötkendigin moyındaw kerek.

Men ortalıq saylaw komissiyası jariya etken dawıs berüw qortındısı berilgen dawıstarıdıñ şın mänindegi nätijesi boladı dep ümittenemin. Qazaaqstan halqınıñ basım bölige damıǵan memleket pen demokratiyalıq qoǵam qalıptastırılǵa jetistikterdi Nursultan Nazarbayevpen baylanıstıradı. Naqtı äri ädil beskelestik menin bugingi memleketke tap osınday kösbasşı qajet ekendigine közimdi jetkizdi.

Sondıqtan da men Nursultan Nazarbayevtı saylawdaǵı senimdi türdegi jenisimen quttıqtaymın jáne oǵan Qazaqstan halqına qızmet etüw jolındaǵı eñbekterine tabıs tileymin.

Prezidenttikte kandidat Ğ. Qasımov kezekten tıs prezidenttik saylawdıñ qortındıları boyınşa mälimdeme jasadı.

Ötken prezidenttik saylaw Qazaqstandı demokratiyalıq jáne quqıqtıq memleket qurılısına qaray ilgeriletüw jöninde tañdaǵan bizdin jolımızdıñ durısıǵın taǵı bir ret ayqındadı. Men Qazaqstandıqtardıñ edäwir böliginin bizdin saylawaldı tuǵınamasmızdı keñinen qoldaytınına jáne Qazaqstannıñ barlıq öñirinde jaqtastarımız ben pikirlesterimizdiñ sanı artıǵanına közim jetti. Sondıqtan da maǵan dawıs bergenderge, sonday-aq saylaw nauqanı barısında meni qoldap qajımas küj-jiger tanıtqan äriptesterime özimniñ rızasıǵım men alǵısımdı bildiremin, deǵen Ğ. Qasımov.

Saylaw nauqanı aşıq, ädil äri meylinşe demokratiyalıq negizge qurıldı.

Biz ömirge sınayı közqaraspen qarap, alǵa köz jiberüwimiz kerek. Al, ömirdiñ şındıǵına kelsek, Qazaqstandıqtardıñ basım bölige Nursultan Nazarbayevtıñ Memleket başsısı bolıp qalıwına dawıs berdi. Bul ayqın jeñis бүкіл халықтың Тіңгіш Президентimiz жүргізіп отырған дана sayasatına deǵen joǵarı senimin ayǵaqtap berdi. Jaña saylanǵan Prezidenti jarqın jeñisimen quttıqtay otırıp, Elbasına Qazaqstannıñ aldaǵı örkendeüw jolındaǵı eñbegine jemis tileymin, denilgen Ğ. Qasımov mälimdemesinde.

EK 46

HALIQ ÖZ TANDAWUIN JASADI

Sonimen, köpten kütken prezidenttik saylaw da öz märesine jetti. Respublika jurtsılıǵı sekildi Soltüstik Qazaqstan oblasınıñ turǵınlardı da kezekten tıs sayası nauwqanda ayqın basımdılıqpen uzap shıqqan Elbası N. Nazarbayevtıñ sayası jeñisine qoldaw körsetüw maqsatımen Petropavl qalasındaǵı ortalıq alańǵa jinaldı. Alańǵa kelgenderdin qay-qaysısı bolsın Ult Kösbasşıǵı usın dawıs bergenin mäртебе tutatındardın jasırmadı.

Mitingte tōrağası Serik Bilälov soltustikqazaqstandıqtardıñ tañdawdan katelespegenin, öytkeni täwelsizdik alğannañ bergi 20 jıldı Prezidentsiz közge elestetuw mumkin emestigin alğa tarta kelip, älem moyındağan tulğalı sayasatker buvdan bılayğı küşjigerin, qarım-qabiletin Qazaqstan halqına arnay beretinin atap körsetti. Buggingidey ayırıqşa tarihi sät ärqaysımızğa ülken jauwapkerşilik pen mindet jükteytinin umıtpayıq, dedi. Serik Sultangazılı.

Odan keyingi söz Soltüstik Qazaqstan oblısınıñ kürmetti azamatı Anatoliy Spıtıñğa berildi. Mäskeuvlik qonaq şirek ğasırğa juıq Qızıljar öñirinde bassılıq qızmetter atqarğan. Elimizdiñ bassısımen de istes bolğan. Ol Recey tarapınan bayqauwşı bolıp qatısqañıñ Elbasınıñ bedelkürmetine degen rıyasız sezimin jasıra almadı. N. Nazarbayev halıqtıñ äl-auwqatın, turmısın jaqsartuda irgeli reformalıq qadamdar jasalğanıñ, alda da osıbağıtta köp is şaralar tındırılátınına senetinin atap ötti. Oblıstıq saylaw komissiyası tōrağasınıñ orınbasarı Grigory Kuhar’ Joldawdan tuındaytıñ talaptardı orındawdağı soltüstikqazaqstandıqtardıñ ülken belsendiligine toqtalsa, qalalık mäslihattın deputatı Jankeldi Täjin osı saylaw ulttar men ulıstardıñ birauwızdıldığı, birliğı men ıntımağı saltanat kurğanın jetkizdi. Oblıstıq Käsipodaqtar Keñesinin töreyımdı Jamal Ahmetova, “Leont’ev” JŞS’nin idrektorı, oblıstıq mäslihattıñ deputatı Sergey Leont’ev, kardiologiyalıq ortalıq direktorınıñ orınbasarı Beybit Mustafina, akademik M. Qozkıbaev atındağı CQMU ‘din sudenti Elena QosenQova öz sözderinde bolaşaq degern senimderi osı saylaw odan äri jigerlerindire tüsetinderin mälimdedi.

Miting sonı jergilikti körkemönerpazdardın kontsertine, än-dumanğa ulaştı. Qazirdin özinde Soltüstik Qazaqstan oblısı boyınşa dawıs berüwdin aldın -ala korıttındırılardı belgili boldı. Saylawşılardıñ 92,3 payız saylaw uçaskelerine kelip “Nur Otan” HDP atınan prezidentikke ümitker retinde usınılğan Nursultan Äbişulı Nazarbayevtiñ kandidaturası ülken qoldawğa iye boldı.

EK 47

Qazaqstan – ülgı aluwğa layıq el

Keşe “Diplomat” qonaqüyinin’ “Bäyterek” zalında Qazaqstan Respublikasınıñ kezekten tıs prezidenttik saylawına TMD elderinen qatısqañ bayqauwşılar jurnalisterge arnap baspasöz mäslihattın ötkizdi.

Mäslihatqa TMD atınan qatısqañ bayqauwşılardıñ barlıgınıñ pikiri bir izden sıqtı. Saylawaldı ügit-nasihattı kezinde elektrondı jäne merzimdi BAQ-tarda barlıq ümitkerler üşin birdey jağdaylar jasalğanı, köşelerge ilingen bilbordtar men plakattarda da tendey

orın berilgenin jäne keşegi ötken saylaw kezinde eşqanday zañ buzıluwşılıq orın almağanın basa ayttı. Qazaqstan halıqaralıq normalarğa säykes, älemdik standarttarğa jawap beretin saylaw ötkizdi, biz azamattıq parızdarın öteuwge qulşınıstarın körsetken barşa qazaqstandıqtardı quttıqtaymız, dep bastadı öz ma'limdemelerin olar.

TMD bayqauwşıları atınan ortaқ oyımızdı qağazğa tüsirdik, ol jaqın künderde özderiñizge mälim boladı, degen reseylık Sergey Lebedev dawıs beruw kezinde keybir tehnikalıq kemşilikterdiñ bayqalğanın, alayda olardıñ özi sol uwaqıtında-aq şeşilip otırğanın ayttı.

Belarus' elinen kelgen bayqauwşı Nikolay Lozovik: "Bizdin' elimizde saylaw nauwqanı bastalısimen sayası şiyelenis aldımızdan şıǵıp otıradı. Bul tek bizdiñ elimizde ǵana bolatın jaǵday emes. Saylaw aldında sayası partiyalar özderiniñ biylikke qarsılıqtarın aytıp, narazılıqtarın bildirip jatadı. Azamattardıñ özi jeke bastarınıñ problemaların osınday kezde oñtaylı paydalanıp aytıp qaladı. Keybir elderde saylawdı sındarlıq maqsatqa emes, qayta sol eldiñ konstitutsiyasına säykespeytin amaldardı qoldanuw arqılı biylikke qol jetkizüwge umtılıp, biylikti qulatuwǵa deyin baradı. Al Qazaqstanda biz qayta saylaw nauwqanında qoǵamniñ birige tüskenin kördik. Bizdiñ respublikadan bayqauwşı retinde 16 adam qatınastı, maǵan olardıñ barlıǵı saylawda zañ buzılmaǵandıǵın jetkizdi. Biz saylaw öte joǵarı deñgeyde ötti dep baǵalaymız", dedi.

Sergey Lebedev: "Köp rette bizderdi, yaǵni TMD bayqauwşılardıñ ewropalıqtar sınap ta qaladı. Alayda, ewropalıqtar ortaқ bir tilde uǵınısatın bizderdiñ bir-birimizge jaqın dilimiz bar ekenin tüsine bermeydi. Mäselen, keşe bir sonday bayqauwşı erli-zayıptılardıñ kabınaǵa birge kirgenin körip, tobımen dawıs beruw orın aldı dep jatır. Al TMD elderindegi erli-zayıptılardıñ arasındaǵı qarım-qatınas ärine batıstaǵıdan özgeşe. Taǵı bir mısıl. Bel'giyada azamattardı mindetti türde dawıs berüwge мәjbürleytin zañ bar. Eger eki ret kelmese, äkimşilik jaza, al üşinşi ret kelmese, qılmıstıq jaza qoldanuw qarastırılǵan. Al Qazaqstandaǵı adamdardıñ dawıs beruwge kezekke turuwı olarda müldem bolmaytın jaǵday. Sondıqtan demokratiya degenimiz, bireüwden bireüwge köşirip ala qoyatın nәрse emes. Saylaw qazaqstandıqtardıñ бүgingi jetken jetistikterin baǵalaytının, onı äri qaray Nursultan Nazarbayevtiñ басılıǵıмен jalǵastıra беретindigin körsetti.

Kezegimen söz alǵan TMD bayqauwşılardı qazaqstandıqtar ülgі aluwǵa äbden layıqtı dep tarastı.

Halqımız keşe birtuwar perzenti Nursultan Nazarbayevti ulıqtadı

Tarih tolqındarındağı talay-talay tar jol, tayǵaq keşüwlerdiñ ötkeligenen ötip kelip tolısqan täwelsizdigimizdiñ jıyırmasınşı jılıniñ taǵı bir tañı tamılji attı. Säwir tusa da täwir bolmay turǵan Arqanıñ awa rayı bugün taǵı tosın minez tanıtıp, may toñǵısız mamırday maujıray qaldı. Araylana köterilgen şwaqtı kün nurlı säwlesin molınan tögip, eldigimizdiñ aybarı, erendigimizdiñ ayǵaǵı Astanaǵa şıraylı köktemniñ, şınayı köktemniñ 8 säwir küni kelgenin paş etti.

İyä, täwelsiz Qazaq eli taǵı bir aytuwlı tarihi oqiǵa quşaǵında. Alatawdan Altayǵa, Atırawdan Arqaǵa deyingi alıp atırıpqa qonıstanǵan jasampaz halıq küni keşe, 3 säwir küni tañdawınan taymaytın tutastıǵın taǵı da ayqın tanıtıp, el Prezidentin saylasa, mine, keşe Qazaqstan Respwblıkasınıñ Prezidentin aq kiizge köterip, ulıqtaw räsimine bas qostı. Tılsım tabıǵat tınısı men erteñine degen eren senimin ükilegen erkin el tilegin tabıstırǵan elorda – Astana da şınayı köktemniñ qızwına balqıp, ulan-ǵayır Qazaq dalasınıñ tört qubılasınan tügel kelgen qonaqtarın quşaq jaya qarsı alıp, burınǵıdan da kelbettene, köriktene qulpırıp turdı.

Saǵat tañerteñgi 10.00. “Qazaq eli” eskertkişi aldındağı ortalıq alańǵa Memleket basşısın, örkeniet älemniñ örkendi bolaşaǵına öristi qadam basqan qazaq jurtınıñ Köşbasşısın qurmettewge qırıq mıñnan astam astanalıqtar men qala qonaqtarı jinalıptı. Köktemniñ qızwlı küni jomarttana öpken jurt jüzi jaydarı, köñilderi köteriñki. Mereke quşaǵındağı alań XXI ǵasır baspaldaǵında jahandıq keñistikte kielı kelisim kiltin ustaǵan qazaq halqınıñ keleşegi kemel, bolaşaǵı jarqın ekenin jalpaq älemge jariya etkendey. Täwelsizdik sarayı aldındağı bas alańda Sarıarqa samalımen bayaw terbelgen sansız kök tuwlar şökimdey bultı joq şayday aşıq kök aspanmen astasıp, birtuwar ulın ulıqtawga kelgen köşeli halıqtıñ aqtıǵı men päktigin ayǵaqtaydı.

Täwelsizdik sarayı demekşi, täwelsiz elimizdiñ bas sarayına älem nazarı awǵanına eki jıldıñ örmegi awdı. Ötken jıldıñ jeltoqsan ayında dünıe jüzindegi asa mäртеbeli uyım – ECIU-ǵa müşe 56 eldiñ başlıları bas qosıp, jahandı tolǵandırǵan keleli мәselelerdi de osı saray qabırǵasında talqılaǵan. Sol kezde birlik pen berekeni tuw etken memleketimizdiñ Elbasın ulıqtaw räsimi ötken Täwelsizdik sarayınıñ ülken zalında tarih şejiresinde mäñgilik körinis tapqan Astana Deklaratsiyası qabıldanǵan bolatın.

Mine, halqımızdiñ şejiresindegi taǵı bir ulı oqiǵa, täwelsizdigimizdiñ 20 jıldıǵına tuspa-tus kelgen Qazaqstan Respwblıkası Prezidentin ulıqtaw räsimi de osı tarihi zalda ötkeli otır. Ulıqtaw räsimi Täwelsizdik sarayınıñ ülken zalına Memlekettik tuw, Prezident şandartı jäne Qazaqstan Respublikasınıñ Konstituwtsiyasın saltanattı türde äkelwden

bastaw aldı. Sımday tartılğan sarbazdar ärbir qadamın bolşaqqa bastağan baspaldaqtay sart-sart urıp, ülken zal törindegi saltanattı sahnağa memleket rämizderin qondırdı.

Sağat tañerteñgi 10.45. Aqordadan saltanattı şerüwmen şıqqan Prezident korteji “Qazaq eli” monumenti aldındağı bas alańğa bet aldı. Saltanattı kortej Sarıarqa tösinde XXI ğasır ğajayıbı retinde boy kötergen arman qala -Astananıñ zäuwlim ğimarattar sap tüzegen sändi köşelerimen jılıp keledi. Aşıq aspanğa Qazaqstan aybının asqaqtata kötergen bul ğasır qurılıstarınıñ ärqaysısında Nursultan Nazarbayevtiñ qoltañbası bar. İyä, bügingi “aq tüyeniñ qarını jarılğan” aqjarılqap künde de ayılar aqiqat birew – üşinşi mıñjıldıqtağı älemniñ... segizinşi keremetine aynalğan Astananıñ avtorı da – Elbası, säuwlet öneriniñ suñğıla ülgisi elordanıñ bas arhitektori da – Nursultan Nazarbayev.

Quvanış quşağındağı Astana aspanına şaşuw bolıp atılğan artilleriyalıq salyut zalpımen ilese Memleket başsısı Täuwelsizdik sarayına bet tüzedi. Qazaq eli eskertkişinen Täuwelsizdik sarayına deyin jayılğan oqalı qızıl kilem tösenişpen jürip ötken Elbasın qos qanattağı sansız halık qol bulğap, qoşemetpen qurmettep otırdı. Saraydıñ bas qaqpasınıñ aldında Qazaqstan Respublikasınıñ Prezidenti Nursultan Nazarbayevqa Respunlikalıq Ulanıñ bas qolbaşsısı Abay Tasbolatov bayanat berdi.

Sağat 11.00. ultınıñ darabozı, halqınıñ mañdayına bitken birtuwar perzenti Elbası Nursultan Nazarbayev Täuwelsizdik sarayınıñ ülken zalına qadam bastı. Uşqan qustıñ qanatı talar Qazaq dalasınıñ tört burışınan tügel jinalğan zal tolı jurt, öñir ökilderi Qazaq eliniñ Köşbaşsısı, Qazaqstan Respublikasınıñ Prezidenti Nursultan Nazarbayevti tik turıp, zor qurmetpen qarsı aldı. Atşaptırım zal keñistigin Elbasınıñ sözine jazılğan äuvezdi äñ –“Elş-im meniñ” asqaqtay kernep ketti.

El men Elbası! Birtutas jeriñ, täuwelsiz eliñ barda bir-birinen ajıramas, ayırılmas egiz uğım. Mine bugün ajıramas osı qos qasietimiz tutasa qabısıp, altı alaştıñ aybının asqaqtattı. “Elimniñ tabanına kirgen şögir meniñ mañdayıma qadalsın” deytin dana tulğa, halqınıñ aqberen başsısı Nursultan Nazarbayev saraydıñ saltanattı törine köterildi. Qazaqstan Respublikası Konstitutsiyalıq Keñesiniñ tórağası Igor Rogov elimizdiñ Konstitutsiyasınıñ 42-babına säykes Qazaqstan halqına ant bergen sätinen bastap Qazaqstan Respublikasınıñ Prezidenti öz qızmetine kirisetindigi tuwralı mälimdedi.

Nursultan Äbişulı Nazarbayev Qazaqstan Respublikasınıñ Konstitutsiyasına oñ qolın qoyıp, saltanattı jağdayda ant qabıldadı:

- Qazaqstan halqına adal qızmet etüwge, Qazaqstan Respublikasınıñ Konstitutsiyası men zañdarın qatañ saқтаuwğa, azamattardıñ quqıqtarı men bostandıqtarına kepildik berüwge, Qazaqstan Respublikası Prezidentiniñ özime jüktelgen mäртеbeli mindetin adal atqaruwğa saltanattı türde ant etemin!

Sodan keyin el Prezidenti Nursultan Nazarbayev Qazaqstan Respublikasınıñ Memlekettik tuwın süydi. İle şırqalğan quwattı änur an äwezimen zal işin bir sät tolqığan sezim, tebirenni köñil-küy kerp ketti. Bas alañdı qayıstırğan 40 mıñnan astam halıq, zal tolı jurt jürekterine qolın qoyıp, erkin eldiñ aybarlı änur anın asqaqtata şalıqtı. Astana aspanına quwattı eldiñ şaşuında 21 dürkin artilleriyalıq zalp berildi.

Saltanattı zal törine Qazaqstan Respublikası Ortalıq saylaw komissiyasınıñ töräğası Quvandıq Turğanqulov şıǵıp, saltanattı räsım jaǵdayında Nursultan Nazarbayevqa Qazaqstan Respublikası Prezidentiniñ kuväligin tapsırdı. Memleket başsısı biyik minberden ulıqtaw räsımında Qazaqstan halqına arnağan jürek jardı sözın joldadı. (Prezident Nursultan Nazarbayevtiñ ulıqtaw räsımında söylegen sözi gazetimizde jeke jariyalanıp otır).

Memleket başsısınıñ Qazaqstanıñ, Qazaqstan halqınıñ aldaǵı waqıtta damuwın, ösip-örkendeuwin paş etken salıqalı da salmaqıtı sözınen keyin el Prezidentin ulıqtaw saltanatı Qazaqstan Respublikası Prezidenti, Joǵarǵı Bas qolbaşsı Nursultan Nazarbayevtiñ Qazaqstan Qaruwlı Küşteriniñ saltanattı şeruin qabıldawımen qorıtındılandı.

Elbaş Tawelsizdik sarayınıñ bas kireberisinen Qazaq eli alañına şıqqanda, Joǵarǵı Bas qolbaşsını elimizdiñ Qorǵanı ministri Ädilbek Jaqsıbek kütip alıp, Joǵarǵı Bas qolbaşsıǵa Qazaqstan Qaruwlı Küşteriniñ äskerleri Qazaqstan Respublikasınıñ Prezidentin ulıqtawǵa arnalğan sapqa turǵızılğanın bayanat etti. Bul kezde merkelik äskeri ülgide kiyingen jauvıngerler sımday tartılıp, saltanattı şeruwdi bastawǵa pärmän kütip turğan edi.

- Sälemetsizder me, jauvıngerler? – dedi osı sätte Joǵarǵı Bas qolbaşsı Nursultan Nazarbayev. Al vzvodtar men rotalarǵa bölünip, sapta turğan sarbazdar: “Sälemetsiz be, Joǵarǵı Bas qolbaşsı?” dedi de, ile-şala üş mäрте “uwralap” Prezidentke qurmet körsetti. Artınşa äskeri şeruwdi bastawǵa pärmän berildi.

Qazaqstan Respublikasınıñ Qaruwlı Küşteri ärkez memlekettik sinvoldardıñ qatarında turadı. Öytkeni, memlekettiliktiñ Tawelsizdiktin negizderiniñ biri sanalatın otandıq äskerdiñ elimiz damuwındaǵı röli erekşe mañızdı jäne ärqaşanda da mañızdı bola bermek. Elimiz egemendigin ala salısınen, Preziden öz Jarlıǵınen Qazaqstanıñ Qaruwlı Küşterin quruw tuwralı şeşim qabıldağanı esimizde. Osılayşa, Tawelsiz Qazaqstanıñ töl armiyası düniyege kelgen edi. Bul 1992 jıldıñ 7 mamırı bolatın. Memleket başsısınıñ osınaw tarihi Jarlıǵınan bergi waqıt işinde eñseli elimizdiñ Qaruwlı Küşteri aspankök tüsti Memlekettik tuwında ayşıqtalğan qus töresi – tekti de täkkappar qıran sekildi qanatın keñge jayıp, kökke samǵap keledi.

Jan-jağımızğa qarap qoyamız. “Qazaq eli” alańı tolğan halıq. Olar bolsa, Prezidenttiń öz lauazımına kirisuw qurmetine arnalğan äskeri şerüw jasap, ötip bara jatqan ajuvingerlerdiń qıymıl-qozğalısan, sonday-aq äskeri şerüwdi qabıldawşı Elbası Nursultan Nazarbayevtan köz alar emes, bári durıs, barlıǵı jön. Öytkeni, elimizdiń Tuńǵış Prezidenti öziniń sarabdal sayasatı arqılı, ornımen jüzege asırğan reformaları arqılı Qazaqstandı älem jurtsılıǵına tanıttı. Täwelsiz eldiń täwelsiz Qaruvlı Küşterin quruv arqılı, onı elimizdiń qauwipsizdigin qorǵaytın quwattı küşke jetkizdi.

Ulıqtauw şerüwine qatısqañ Qazaqstan Qaruvlı Küşteriniń jauwıngerleri jüktelgen mindetterdi oydaǵıday, joǵarı deńgeyde orındadı deüwge boladı. Bul saltanattı şerüw barısında da, onı tamaşalağan Elbası Nursultan Nazarbayevtıń köñil-küyinen de, jinalğan qalıń qauwımniń jarqın jüzderinen de anıq bayqalıp turdı.

Qazaqstan Qaruvlı Küşteri büginde qajetti äskeri tehnikalarmen, bilikti kadrlarmen jetkilikti türde jasaqtalıp jatır deuwimizge äbden boladı. Mine, bul Qaruvlı Küşter salasına memleket tarapınan qarjılay qamqorlıq jasalıp jatqanınıń naqtı körinisi. Memleket bassısınıń qoldawımen qorǵanısalasın qarjılandırıuw 25 esege köbeydi. Mısalı, 1992 jılı ol 8 milliard teńge bolsa, büginde 200 milliard teńgeden astı. “Armiyası küşti memleket qana quvattı el bola aladı” degen qaǵıdanı ustanǵannıń nätijesi osınday bolsa kerek. Bul jerde äskeri jattıǵuwlardıń ornı bölek bolatını belgili. Osıǵan baylanıstı oq atuwdan 16 mıń, äskeri tehnikanı jürgizuwden 5 mıńday jattıǵuwlar ötti. Al äuwe qorǵanısalı küşteriniń jılına uşuw saǵatı 25 mıńnan astı. Endi Nursultan Nazarbayev elimizdiń Qaruvlı Küşterin XXI ǵasırdıń talaptarına say qıluw mindetin qoyıp otır.

Äskeri şerüw Qorǵanısalı ministrliginiń äskeri orkestriniń jürip ötuwimen ayaqtaldı. Prezidentti ulıqtauvw saltanattı ötken kün endi tarihımızğa altın äriptermen jazılattın boladı. Eli sengen Elbasınıń är qadamı qarıştı, keleşegi kemel Qazaqstannıń är isi tabıstı bolǵay.

Qazaqstan Respublikasınıń Prezidenti Nursultan Nazarbayevtı ulıqtauw saltanatına Parlament deputattarı, Ükimet müşeleri, Joǵarǵı Sottıń sud’yaları, elimizde tirkelgen şet el elşilikteriniń ökilderi, ortalıq memlekettik organdardıń jetekşileri, oblıstar, Astana men Almatı qalalarınıń äkimderi, Qazaqstan halqı Assambleyasınıń müşeleri, Konstitutsiyalıq Keñestiń müşeleri, sayası-qoǵamdıq birlestikterdiń bassıları, taǵı da basqa qurılımdardıń ökilderi qatıstı.

Sözimizdiń basında ayılǵanday, altın Arqa jerine naǵız köktemniń kelgeniniń habarşısınday bolıp, araylap atqan aq tańniń şuwaqtı şapaǵına bölengen osınaw küni aq mañdayı jarqırıp kelip, halqınıń aldında Prezident antın qabıladağan Elbasınıń osınaw

mereyli şağında halqımızdın ataqtı aqını Mağjan Jumabayevtın mınaday bir awız öleñi oyımızğa orala ketti.

Erte künde ottı Künnen Gün tuwğan,
Ottı Günnen ot bop oynap men tuğam,
Jüzimdi de qısıq qara közimdi,
Tuwa sala jalınmenen men juwğam,
Qayğılanba, soqır sorlı, şekpe zar,
Men – Kün ulı, közimde Kün nurı bar.
Men kelemen, men kelemen, men kelem –
Künnen tuwğan, Günnen tuwğan payğambar!

İyä, örkeniyetti Euvropa men san mınjıldıq tarihı bar alıp Aziyanıñ arasın qosıp jatqan osınaw ulı sayın dalamızda bizge deyin halıq esinde qalğan nebir ayşıqtı oqığalar ötkeni anıq. Sonıñ biri osıdan mın jıl waqıt burınğı ğun, türki babalarımızdın дәwirlegen tusı. Joğarıdağı öleñimen Mağjan Jumabayev bir kezdegi keremet tarihımızdı eske alıp, sonan keyingi ğasırlarğa sozılğan bodandıqtan eñsesi basılğan halqımızdın ruvhın kötergisi kelgen bolsa kerek.

Sarıarqa tösinde sol ruh bugün täuwelsizdigimizdın jıyırma jıldıq beleşinde halqımız böle-jarılmay birigip saylağan Prezidentimiz Nursultan Nazarbayevtın beynesimen asqaqtay köterildi desek, artıq bolmas.

Keşegi ötken saylawdın halıqtı biriktiruwge qızmet etkenin Elbasın ulıqtaw räsimine elimizdın barlıq qoğamdıq uyımdarı, sayası partiyaları, sonıñ işinde oppozitsiya liderleri de qatısқанı, söytip orasan мәнди osı oqığağa ortaqtasқанı qosımşa дәleldey aladı. Äwelde saylawğa boyko jasawğa шақыruwğa deyin barğan oppozitsiya başlılarınıñ bul qadamın quptauw jön. Basılımımızdın başsısı S. Abdrahmanov bizge inauvguvratsiyadan keyin Jalpıulttıq sotsiyal-demokratiyalıq partiyanıñ teñ törağası Jarmahan Tuyaqbaymen qısqa qayırım tildesip qalğanın аңgimelep berdi. Saylaw barısında özinen suhbat almağanı үшін gazetti zilsiz ayıptay söylegen Jarmahan Aytbayulı balamalı kandidattar Elbasına layıqtı qarsılas bola almadı degen sıñaydağı sının ayıptı. Sonımen qatar, bul saylawdın Nursultan nazarbayevtın el halqı aldındağı biyik bedelin tanıtқанın da ataptı. S. Abdrahmanovtın: “Eldin bir azamatı retinde Nazarbayev sizdin de Prezidentiñiz ğoy. Quttı bolsın aytпaysız ba?” dep taqımdağan sözine oray J. Tuyaqbay Elbasın saylawdağı jeñisimen quttıqtaytının ayıptı. Bul da bilgendiktin bir belgisi dep baғaladıq.

Halqımızdın qaltqısız qalauwın дәl bugün tabıғat-ananın özi qoştaғanday. Dәl osı күni jarqıray aşıлған aşıq күнди aldağı jaqsılıqtın belgisi dep uqtıq. Teginde qoğamdıq

ortada bolatın ulı dübir oqıǵalar men tabıǵı qubılıstardıń säykes kelüwiniń astarında da bizge jumbaq bir sır bar sekildi. Munı, yaǵni tarihi oqıǵalardıń örbüw barısın, alǵan baǵıtın älemdik ruhpen baylanıstıratın nemistiń idealistik filosofiyasınıń atası Gegel’ tabıǵat pen qoǵamdıq orta qarım-qatınasınıń tarihi zaǵdılıǵı retinde túsindiredi. Gegel’ älemdik tarihi tulǵalar dep Älemdik ruh pen Tarihiy sana erkindegi substantsiyalıq elementten quralǵan azdaǵa körnekti adamdar tobın atay kele, olardıń qızmet äreketteriniń zaǵdılıqtarı tuwralı bılay deydi: “Olar özderiniń maqsattarı men qızmetterin mazasız, tártipke túsken qubılıstardan emes, mańızı äli aşıлмаған, äli de “jer astında” jasırın jatqan, biraq jumırtqanı jarıp şıǵuw üşin älsiz ǵana qozǵalıs bildiretin balapan sekildi jer betine şıǵuwǵa umtılatın, yaǵni köpşilik üşin beytanıs qubılıstardan tuwındatadı. Olar tek sayasi jäne praktikalıq qayratkerler ǵana emes, sonımen qatar zaman üşin neniń qajettigin jäne ne isteüw qajettigin túsinetin, köpşilikti öz sońınan erte alatın oyly adamdar, ruvhani jetekşiler bolıp tabıladı. Bul adamdar mańızı äli дәлелденбеген tarihiy qajettilikti sanamen tüysinip, jürekpen sezinüw arqlı instinkti türde uǵınıp, soǵan jetüwge küş saladı. Sondıqtan da munday adamdardıń öz äreketteri men isterinde erkin boluwınıń mańızı zor. Biraq älemdik tarihi tulǵalardıń ülken tragediyası sonda, olar “özderine özderi iye emes”, olar Älemdik ruhtıń qolındaǵı belgili bir maqsattarǵa arnalǵan qural ǵana. Ärine, jay qural emes, asa quwattı da qudiretti qural”.

Halqımız öz Prezidentin ulıqtap şattanǵan, töbede kün jarqıray külgen osı sätte biz älemdik dünüyetanım filosofiyasınıń astarında belgili bir közqarastı bildiretin osınaw oylardı aytıp qaldıq. “Allanıń özi de ras, sözi de ras. Ras söz eşwaqıtta jalǵan bolmas” demep pe edi Abay atamız. Endеше dünüye almaǵayıp túsip jatqan mına zamanda bir Allaǵa sıyınp, el saylaǵan Prezidentimizge halıqtıń qalauwımen qaltqısız senim artıp, alǵı künderge qadam basa bereyik, halayıq demekpiz.

EK 49

Munday saylaw burın körgen joq edik

Çelyabi oblısınan kelgen bayqauwşılar osılay mälimdedi. Oblısta sırttan kelgen bayqauwşılar jurnalister üşin baspasöz mäslihatın ötkizdi. Burın jazǵanıımızday, Qostanay oblısına körşi Çelyabi oblısınan 21 bayqauwşı kelgen bolatın. Olardıń barlıǵı da oblıs ortalıǵı men awudandaǵı saylaw uçaskelerinde boldı. Saylaw küni bayqauwşılar 200-den asa saylaw uçaskelerin aralap kördik. Solardıń barlıǵında da túske deyin saylawşılar dawıs berüw bülletenin alıp, kabınaǵa kriüw üşin kezekke turǵanı, dawıs berüwge adamdardıń jawapkerşilikpen, şınayılıqpen qaraǵanı bizdi tańǵaldırdı. Biz Qazaqstandaǵı saylawlarǵa burın da bayqawşı retinde qatısқанbız. Reseyde de saylaw

ötkizip jürmiz, biraq munday saylaw körmeden edik,- dep mälimdedi bayqauwşılardı bastap kelgen Çelyabi oblısı äkimşiliginiñ aynaqtarmen qarım-qatınas jönindegi basqarmasınıñ bastıǵı Vitaliy Kişov. Bayqauwşılar kabınaǵa eki adamnan kirgenderdin bolǵanın ayttı. Biraq onı da özderi “ereje buzuwǵa jatqızuwǵa bolmas” dep tüzedi. Öytkeni, Saylawǵa kelgen qariyalarǵa kömek kerek bolǵandıqtan, olardıñ ötinişi boyınşa balası nemese nemeresi kabınaǵa birge kirgen jaǵdaylar kezdesken. Sonımen qatar, reseydik bayqauwşılar saylawǵa dayındıqtı da joǵarı baǵaladı.

EK 50

TURAQTILIQ TİREGİ – TATULIQ

Biz – qazaqstandıqtarmız!

ERLİKTİŇ ERENİ – ELDİKTİŇ ERLİĞİ

3 säwir küni Qazaqstan halqı sonday erlik tanıttı. Eldik erligi aldımın saylawşılardıñ 90 payızdan astamınıñ dawıs berüwge kelüwinen körindi, odan keyin sonşa saylawşınıñ 95 payızdan astamınıñ bir adamǵa – täwelsiz Qazaqstan memleketin quruwşı, Ult köşbasşı, Elbası Nursultan Nazarbayevqa dawıs berüwinen körindi.

Bügingi tañda älem sayasattanuwşıları Nursultan Nazarbayevtıñ saylawdaǵı jarqın jeñisiniñ fenomendim sipatın taldap, tarazılap jatır. Qatparı qalıñ osınaw qazaqstandıq qubılıstıñ sebepteri köp. Solardıñ arasındaǵı eñ bastısı – egemendiktiñ eleñ-alañınan beri elimizde däyim qoǵamdıq turaqtılıq saqtalıp kele jatqandığı. Al turaqtılıqtıñ bastı tetigi – tatulıq. “Birlik – bizdiñ qasietti tuwımız”, degen bolatın Prezident täwelsizdik tuwın jaña tikken tusta-aq. “Qazaqstandaǵı ultaralıq jarastıqtıñ negizgi uytıqsı boluw mindetin aldımın osı atamekenniñ iyesi – qazaq halqı öz moynına alwı kerek”, degendi de sol kezde aytıp, mindettegen. Halqımız ol mindettiñ üdesinen şıǵa bildi. Tarih toǵıstırıp, taǵdır tabıstırǵan san etnostıñ basın biriktirip, tuwıstıq tuwın qolda berik ustay bildi.

Elimizdi meken etken alwan etnostar ökilderi de memleketti ayaǵınan tik turǵızıp, eldi eñselentken, bara-bara älemge äygili etken Köşbasşıımızdıñ töñiregine toptasıp, azamattıñ altın basın ardaqtay aldı. Elbasımızdıñ: “Birliği berekeli, tirliği merkeleli, ıntımaǵı jarasqan eldiñ ğana ırısı men tabısı mol bolmaq”, degen sözderin tatuwlıqtıñ tuwı etip ustadı. Öytkeni, bizdiñ bärimizdiñ müddemiz bir. Prezident bul jayında da: “Adam men adamdı, halıq pen halıqtı, el men eldi jaqındastırar eñ berik däneker müdde birliği”,

dep ayşıqtı aytqan. Bizdiñ müddemiz – ortaқ Otanıımız – täwelsiz Qazaqstannıñ ösüwi, örkendewi, barşa qazaqstandıqtardıñ bayandı baqıtı

Qazaqstan halqı Assambleyasınıñ düysenbi küni aşılatın XVII sessiyası qarşaında jariyalanıp otırğan mına fotolar – bizdiñ elimizdegi qoғamdıq jarasım men etnosaralıq kelisimniñ kelisti körinisteri.

EK 51

ÜMITKERLERGE QARAP, JEÑİMPAZIN TANISIÑ

Osıǵan deyin Qazaqstandı bir ğana kisiden basqaları “jetektey” almaydı dep qatelesippiz. Büginge deyin 20 adamnıñ Ortalıq saylaw komissiyasına (OSK) ümitker retinde ötiniş bildirüwi – elimizdi basqarǵısı keletinderdiñ barşılıq ekenin bayqattı. Joǵarıdaǵılar jabılıp júrip, Konstitutsiyada körsetilgen “Saylaw tuwralı” zañdı tüzep-küzep prezidenttik saylawdı sırgıtıp säwirge tiredi. Zañǵa say kelmese de, saylawdı ötkizedi. Siz ben bizge esep beretin, quqıǵımızdı eskeretin biylik bar ma? Qoş, sonımen alda – asıǵıs saylaw.

SAYLAWDİÑ BASTI EREKŞELİKTERİ

Bul saylaw – burınǵı saylawdan özgerек. Demokratiyalıq talaptarǵa säykes ötip, dawıstar urlanbaydı, әdil ötüwin elimizdiñ prokuratura salası jiti baqılaydı eken. Qazaqstan prokurorları turmaq, awzı aqsıǵan halıqaralıq uyımdardıñ ökilderi qadalaǵan saylawlardıñ әdil ötkenin körmegenbiz. Osıdan keyin prokuror mırzalırdıñ nazarında bolatın kökteмgi saylawdıñ deñgeyin saraptaw qıyınǵa soqpas. Bul saylawdıñ özgeşeligi – birinşiden, zañsızdıǵında. Ata zañǵa şenewnikterdiñ beybereket suǵınwınıñ arqasında 2012 jıldıñ sayası nauqanı eki aydıñ işinde jedel ötilmekşi. Qajet kezde özgertip, tolıqtıra beretin qoyın дәpterdiñ küyin keşken qayran Konstitutsiya! Bul saylawdıñ ekinşi өзgeşeligi – prezidenttikten дәmeli ümitkerlerinde. Qazaqstannıñ zañ talaptarına säykes, prezidenttikke kez kelgen azamat özin usına aladı delingen. Durıs. Biraq... bütindey memleketti basqarwǵa bul jolı “qulşınǵandadıñ” әreketinen ne tüyuge boladı? Qazaqstandı Nazarbayevsiz közge elestetuwden qalǵandar, sirä, tañǵalııp jatsa kerek. Öytkeni prezident bolam degender күn ötkен sayın көbeydi. Eñ qızıǵı, eldi basqarwǵa jumıssız da, zeynetker de, tipti күzetşi de qızıǵwşılıq tanıttı. Әrine, özgertuwge iñǵaylı zañımızǵa süyensek, kez kelgen azamattıñ ümitker retinde tilek bildirwge quqı bar. Endi osı мәselege басқа қырын қарап көрсек. Мәселен, зейнеткер не болмаса, күзетші азаматтардың бағи жанып, жеңiske жетти делик. Сонда не болмақ? Президенттиң тағи қонжиya

ketse, el ekonomikasý men älewmettik problemalary özdiginen şeşile kete me? Memlekettiň barlyq tetiklerin qanday qabiletime senipiske qospaqşy bul ümitkerler? Jalpy, bütindeý bir memlekettiň tağdırına jawaptı bolwğa dayın ba? Bul suraqtardıň qorındısı köňil jubatarlyq emes. Sırt közge ümitkerlerdiň saylawdı ermek etkeni körinedi. Erikkende jawapkerşiliktiň bolmaytını dawsız. Sonda prezidenttiktiň özin jawapsız qızmetke balağandarı ma? Osıǵan qarağanda, prezident bolwdı qurğaq wäde berip, üyip-tögiş orındalmaytın tapsırma buyırwmen ğana baylanıstıratındar köbeygeni ğoy. Biz bul küyge özgerissiz otırǵan 20 jıldıq rejimniň arqasında jettik. Uzaq merzim bir ğana adamğa barlyq biylikti ustatu qoğam müşelerin osınday jawapsızdıqqa, nemquraydılyqqa tärbiyeledi. Al OSK-de bolǵan oқиğalar – osı jüyenıň jemisi.

QASİYETİ QAŞQAN PREZİDENTTİK

Sözimiz naqtı bolu üşin är ümitkerdiň maqsatı tuwralı sözderinen üzindi keltirwdi jön kördik. Mäselen, Qanat Turageldiyev prezident bola qalsa, barlyq qazaqstandıqtardıň nesiye qarızın özi tölep beretinin aytadı. Al Sälim Öten prem’er-ministr etip Muhtar Äblyazovti qoyatının jasırmasa, Amantay qajı elimizdegı kări qızdardıň barlıǵın turmısqa beredi eken. Jumıssız Qanat Esjanov körgen tüsine baylanıstı saylawğa tüskeli otır eken. Osıdan 19 jıl burın tüsinde N. Nazarbayevti körgen Q. Esjanovtiň seniminen kommwnistik partiya hatşısı Jambıl Ahmetbekovtiň armanı asıp tüsti. Nazarbayevtiň üş qız ösirip, jumaqqa baratının, al özi dört qız ösirip odan arıraq jumaqtan orın alatının jasırmadı.

Sınaqtan şıǵa salıp, qoldarınıň dirili basılmağanın jasırmağın M. Dwambekov Nazarbayevtiň sayasatın qoldaytının, taqqa talaspaytının aytıp, tañǵaldırıp edi. Endi osı ekologpen bäygege tüsüwge M. Elewsizov ötinişin tapsırdı. Eki ekolog özderiniň qaysısı tabiğatqa paydalı eñbek atqarıp jürgenderin дәleldewge kirisip te ketti, sonda prezidenttik saylaw şe? T. Baymurzin oblıstar sanın köbeytip, jumıssızdıqtı jeñedi eken. Jumıssız Nursila Sovetqazı öz quqıǵınıň tolıqqandı orındalıp, sınaqtan sürinbey ötkenin, konstitutsiyalıq qundılıqtardıň elde saqtalıp otırǵanın tebirene aytıp, saylawğa qatıswdan bas tarttı. Sınaqtan aman-esen ötken Sovetqazınıň bul sözderi ne üşin aytılp, kimgе kerek bolǵanı keyin tüsinikti boldı. Sonımen, ümitkerlerdiň deni osınday maqsat-josparmen saylawğa qatıspaқ eken. Barlıǵı da qazirgi prezidentti jeñbeytindiklerin moyındadı. “Apama jezdem saydıñ” kebin kiygen ümitkerlerdiň prezident bolwdağı negizgi maqsattarı älgindey. Tötennen ümitkerlikke Ğani Qasımovtan ötiniş tüsti. Patriottar partiyasınıň atın bilgenimen, bılayǵı jurt sol partiyaniň zatın, qanday jumıs atqarıp jatqanının habarsız. BAQ-tı şaqırıp, s’ezd ötkizbegen “patriot” Ğ. Qasımovtı saylawdıñ körkin aşw üşin qosqanı anıq. Öytkeni sayası salmaǵı joq ümitkerler Nazarbayevtiň

süykimin qaşıırıp turdı. Sınaqtan öleñdetip ötken ümitkerdiñ qazaqşasına kümän bar. Biraq lingvistikalıq komissiyanıñ öz erki, qaydan ümitker şığarsa da. Osıǵan deyingi ötiniş bildirgenderdiñ sanı – 22. Olardıñ besewi: W. Qaysar, Q. Esjanov, T. Baymurzin, M. Qaramayeva, A. Qunanbayev sınaqtan ötpedi. Zawre Masina men Sovetqazı Nursila ümitkerlikten bas tartsa, emtihanǵa kelmegen Amantay qajı ümitkerlikten alınıp tastaldı. OSK-niñ taratqan málimetine qaraǵanda, ázirge 14 adam tirkewge alınǵan. Bulardıñ işinde áli sınaq tapsırmaǵan jeti adam bar. Ertisbayev 95 payızǵa senim bildirgen saylawdıñ alǵaşqı adımın osılay bastaldı...

OYLAP TAPQAN ŞOWDİŇ OBRAZINA AYNALWǵA MÄJBÜR

Jurtqa beytanıs, sayasattan alıs bul ümitkerlerge reniş aytıwdıñ özi artıq. Nege deseñiz, Nazarbayevpen taytalasıp, saylawǵa tüsetin kánigi sayasatkerlerdiñ joldarı jabıq. Eñ aldımın, biyliktegiler saylawdı eş dayındıqsız eki ayda ötkizip, bāsekelesterine mümkindik bermewge jantalastı. Ekinşiden, sınaq talaptarın kenetten küşeytti. Al memlekettik tildi mıqtı meñgergenderdiñ özin ötkizw-ötkizbew мәselesi – lingvist mamandardıñ qolında edi. Osılayşa biylik öz opponentterin oysırata jeñdik dep oyladı. Alayda Qazaqstan oppozitsiyalıq küşteri saylawǵa qatıspaytındıqtarın aytıp, boykot jariyaladı. Elde biyliktiñ rejimine qarsı üş partiya bar. Bulardıñ eşqaysısı saylawǵa qatıspaydı. Demokratiyalıq elde küşti qarsılassız qanday saylaw ötüwi mümkün? “Suñǵıla sayasatker”, “kemeñger, danişpan” degen sözderdiñ iyesi N. Nazarbayev jumıssız, zeynetker, emşilermen jarısqa tüsedı. Bāygege tüsetin tulpardıñ turpatına män beretin jañǵa bul doda mazaqı әreket ekeni aytpay-aq tüsinikti. Bālkim, әdeyi uyımdastırılǵan is-şara bolar, kim bilsin? Tek osıdan soñ Nazarbayevtiñ halıqaralıq deñgeydegi imidji jaqsı bola qoyması dawsız. Osını tüsingen saray bulbulı E. Ertisbayev BAQ-qa oñdı-soldı pikir bildirip, suhbat berüwden jalǵar emes. Oppozitsiyanı teatrǵa, ondaǵılardı әrtisterge teñgen bulbul aqparat keñistigindegi saylawdı – tsirkke teñewşilerden habarsız şıǵar. Sirä, prezident keñesşisine tsirkte öner körsetüwşi keyipkerdiñ atın atawdıñ qajeti bola qoymas? Ertisbayevtiñ suñqılday sayrawınan joǵarı jaqtıñ abır-sabır küy keşip jatqanı anıq bayqaladı. Oppozitsiya ökilderin sınaqta masqaralap qulatamız dep qurǵan josparları orındalmay, endi naǵız bāsekelesi joq saylawdıñ jayın oylap, abırıp jatqandarı dawsız. Sondıqtan bolar, oppozitsiyasımaq partiyalardıñ ökilderi saylawǵa ümitker retinde tüsw tuwralı miñgirley bastadı. Özderiniñ sayasi qaqpandarına özderi tüsken biylik “azattıqtarǵa” küye jaǵw jumıstarın jandandırwda. Bāribir oñbay jeñilgenderin saray bulbulınıñ “prezident 2016 jılı da saylawǵa tüsedı, taq muragerin 2020 jıldarı söz etüwge boladı” dep sandıraqtawınan bilw qıyın emes. Osı rette prezidenttiñ aynalasında jürgen birneşe tulǵalardıñ nege osı nawqanda özderin körsetüwge umtıлмаǵандарı түsiniksiz.

Mäselen, Mäsimov. Resey men Qıtaydıñ qamqorlıǵındaǵı prem'er-ministrdiñ prezident taǵınan dämätüwine ne kedergi? "Keşe, bugün jäne mänğilik kömekshiñiz bolamın" degen wädesin Nazarbayevqa taǵı дәleldegisi keldi me? Älde orıs pen qıtaydıñ sayası tehnologtarı juldızdı sät äli tumaǵanın ayttı ma eken? İyıǵındaǵı basın da prezidentten surap buratın Mäsimovtiñ jayı belgili. Al endi taqqa talasqan toptar bar emes pe joǵarı jaqta? Olar nege umtıls bildirmedi? Mäselen, atısuwlı üş toptıñ özderiniñ arasınan qalayşa bir ümitker şıǵarmadı? Prezident bolwdan ümiti basımdardıñ biri İ. Tasmaǵambetovtiñ jolın partiyalastarı qıyıp tastǵanı anıq. Osı jolı qoldawshıların qozǵaltpay, Nazarbayevtiñ ıǵına jıqqan qazirgi jüyenı tek tönkerispen ğana özgertip, biylik basına kele alatının tüsingender köp bolǵanday. Qalay degende de, klandıq toptardıñ äliptiñ artın abǵıp qalǵanı bayqaladı. Saylawmen ökilettigin uzartuw Nazarbayevqa mañıs-zdıraq şıǵar, alayda taqtan dәмeli özgeleri üşin 3 säwir maqsattarına jetüwdiñ alǵaşqı satısı ispetti. Öytkeni halıqtıñ seniminen şıqqan prezident te, onıñ saylawı da özgeristikütkenderdiñ otına may quya tüsti. Örtiñ örşwine sebep bolarlıq özge nısandarı aytpaǵanda, säwirdegi sayası nawqan köp närseniñ astarın aşıp ketetin türi bar. Qazırşe, prezidenttikke ümitkerlerge qarap, jeñimpazın tanısıñ. "Seniñ kim ekeniñdi aytayın, dostarıñdı körset" deytin mäteldi eske alıñız.

TAQIRIPTIÑ TUZDIǴI

Jumısqa shaqıramız!!!

Siz jumıssız жүrsiz be? Zeynetkersiz be, zeriktiñiz be? Kүzetşilikke көñiliñiz tolmay ma? Onda OSK-ge asıǵıñız! Qazaqstandıqtardıñ 0,001 dawısın iyemdenüwge mümkindigiñiz bar! Odan basqaǵa dәмelenbeñiz! Qalǵan payızdaǵı dawıs 1991 jıldan beri bireüwdiñ jekemenşigine ötip ketken!

EK 52

BIYLIKTİÑ BETİNDEGI "SIZDAWIQ"

Nawrızdıñ 9-ı küni "Azattıq" Rahat Äliyevpen onlayna konferentsiya uyımdastırdı. Rahat Äliyev "Qaydan?" deǵen jerge "Parij" dep qoyıptı. Saqtanǵan türi me, әlde sınımın de Parijde me? Eger Venada emes PArijde bolsa, biyliktegilerdiñ "Äliyevtiñ ayaq-qolı tusawlı" deǵeni ötirik boldı.

Qoǵamnıñ Rahat Äliyevten bilgisi kelerini köp-aq. Äsirese, qazaq qoǵamının. 2001 jıldıñ küzindegi sayası daǵdarıstıñ sebep-saldarı, QDT -nıñ qalay qurılǵanı, bertindegi sayası quǵın-sürgin, tanımal jurnalisterdiñ jumbak ölimi, qoǵam qayretkerleri

Zamanbek Nurqadilov pen Altınbek Sarsenbayulınıñ qazası, tağısın tağılar. Älijev de basın jutatın şındıqtı qalay aytadı ol?

Orıs tilinde qoyılğan suraqtarğa Älijev orıs tilinde ile-şala jawap berdi. Qazaq tilinde qoyılğan suraqqı da orıs tilinde jawap berdi. Eki-üş künnen soñ. Söyte tura dämesi zor, Qazaq eline prezident bolğısı keledi...

Prezidenttik taq tuwralı

“Kez kelgen adamnıñ prezident boluwğa quqıǵı bar. Onıñ işinde men de barmin. Özın “ult köşbasşısı” dep jariyalağan adamnıñ Konstitutsıyanı ayaqastı etip, prezidenttikti jekeşelendirip aluwına jol bermew kerek. Ol köşbasşı emes, ulttıñ äkesi de emes.

Eger “prezidenttik saylawğa tüsesin be?” dep surasañız “ıye” dep jawap beremin. Bul jöninde 2007 jılı aytqnmin. Oyım özgergen joq.

Kördiñiz be, qalay-qalay qubılatın. Älijevtiñ “2007 jjılı Nazarbayevqa prezidenttikke tüskim keletin aytqan soñ quğındaldım” degeni beker söz. Rahat Älijev kayın atasınan 2001 jılı-aq tağın tartıp alğısı kelgen. Küni keşege deyin munı biylik moyındağısı kelmegen. Moyındawğa мәjbur boldı aqırı. Rahat Älijevtiñ “prezident bolsam” degen esekdämesinen eştene önbeydi. Öytkeni onı qazaq qoğamı äldeqaşan mansuqtağan.

Nazarbayev biylik qurğan 20 jılda Qazaqstanda birge-bir ret ädil saylaw ötip körgen joq” depti. **Älijev. Küni bugingi saylawğa deyingi sayası nauqannıñ** barlıǵının bası-qasında Älijevtiñ özi jürgenin jurt bilmeydi dep oylay ma? Kim arandattı? Kim reydelik jasadı? Sayasattıñ buralañ soqpaqtarında Älijevtiñ ayquş-uykış izderi sayrap jatır äli.

Kopiya kelisim tuwralı

Rahat Älijev prezident N. Nazrabayevtı “Kıtaymen kupiya kelisimşart jasadı” dep ayıptağanın gazetemizdin ötken nömirleriñ birinde jaşǵanbız. Älijevtiñ eşkanday дәleli joq. Дәlel dep şınanı alğa tartadı: “Nazabayev Pekinmen kupiya kelisim jasadı. Munı meniñ мәlimdememnen keyingi Astananiñ is-әreketinen baykawğa boladı. Ertisbayev joqqa şıǵardı. Onın sözi түkke turmaydı. Ertisbayev “merziminen burın saylaw ötpeydi” degen. Saylaw ötpegeni qaysı? Halıq üşin asa manızdı мәsele boyınşa Nazarbayevtıñ özi nege мәlimdeme jasadı?

Ertisbayevtıñ sözi түkke turmaytının biz de bilemiz. Biraq Ertisbayevtıñ sözi түkke turmaydı eken dep Rahat Älijevke de sene salmaymız. Älijev” Meniñ sözimnin

rastıǵına 3 säwirde ötetin prezidenttik saylawdan keyin közderin jetedi” deydi. Küteyik endeşe, prezidenttik saylaw da qır astında.

+90 payızdıq meje tuwralı “Nazarbayev özine +90 payız dawıstıñ “suretin salıp” aladı. Ol özi qurǵan jüyenin kurbanı, budan az körsetkiş Akorda üşin maskara jenilispen teñ” depti Äliyev.

Bul söziniñ janı bar. Ötken saylawda Nazarbayev 91 payız dawıs aldı. Anıǵında 91 payız dawıstıñ “suretin salıp” berdi Akorda. Al endi bıylǵı saylawda 90 payız nemese 89 payız dawıs alıp kalsa, Nazarbayev üşin bul- maskaraşılık. Nege deysiz be? 2005 jılı Nazarbayev “ult köşbasşısı” emesti. Ult köşbasşısı bolmasa da 91 payız dawıs jıynadı sol kezde. Qazir ol- “ult köşbasşısı” Ult köşbasşısı bola tura, 89 payız dawıs alıp kalda ne bolmaq?! Uyattıñ kökesi sonda bolmaq ma. “Halıqtıñ senimimen ayırılı bastaptı Nazarbayev” demey me düşmandarı. Endeşe, Äliyevtiñ “Nazarbayev +90 payız dawıstıñ “suretin salıp” aladı deǵenine senüwge faktör jetkilikti.

Birinşiden, Nazarbayev “ult köşbasşısı” jäne “ömir baqılıq prezident” Ekinşiden Nazarbayevtiñ sayası bäskelesteriniñ türin qaranız. Biri- äñşi, ekinşi ekolog, üşinşisi kommunist... Alda jalda Nazarbayevtiñ jıyǵan dawısın “sıylap” mekeni 100 payızǵa jetkizüwi bek mümkin. Öytkeni ol “ult köşbasşısı” ğoy..

EK 53

Közi aşıqtıñ soqır senimi

Nemese Qazaqstan sayasatındaǵı on bes añızǵa aytar uwäjimiz bar

Bugingi jurıt qızıq osı. Mäseleniñ mänisine tereñdep baruwǵa jalqaw midı jumsaǵısı kelmeydi, sirä. Biylik jaqtıñ ädeyilep taratqan sözine ımanday senip qalatını bar. Elimizde sawatsız adam joq-aw, bäriniñ közi aşıq. Biraq, söyte tura, soqır sneimniñ şırmawınan şıǵa almaydı. Köpşilik arasında mıqtı bir qısıńǵa balap, aytılıp qalatın birin-biri ilip äketetin sözderdiñ törkinin tüsinip körelilikşi.

1. “Biylikke basqa adam kelip, ol toyǵaşa...”

Siz ömiriñizde biylikte otırǵan adamnıñ “men toydım, endi keteyin!” deǵenin estidiñiz be? Nege biz onıñ toyǵanın kütip oturmız kerek? Nege biz biylikke bireüwi toyuw ne bayuw üşin saylawımız kerek? Jemeytin adam jemeydi, jeytin adam toymaysı, toymaytin adam qoymaydı. Eşqaşan! Sondıqtan da olardı ädil saylawlar ötkizip, jiyi jiyi awıstırıp tura jegenderi jelkesinen şıǵadı. Kelesisi jewden tıyıladı.

2. “Eldegi dağdarıs pen keri ketüwşiliktiñ bärine biz- halıq özimiz kinälimiz”

Oñtüstik pen Soltüstik Koreyanı qarañız. Olar bertinde ğana sayası qıyturqınıñ kesirinen ekige bölengen bir tekti ult, bir halıq. Birqa eki eldin damuw dengeyi jer men köktey. Jeke basqa tabığan Soltüstik Korayada jıl sayın dağdarıs, al, demokratiyalıq joldı tañdağan Oñtüstik Koreya älemdik ekonomikağa öz ıqpalın jürgizip otır. Söytsek, barlıǵı da eldi basqaruw rejimine baylanıstı eken. Sondıqtan halıq eşqaşan eştenegе kinäli emes, qaşanda qay waqıtta da, qanday jağdayğa da el tağdırına tek biylik basındaǵılar jawaptı.

3. “Ol kisige teñ keletin adam joq”

Eger täweligine 24 saǵat, aptasına 7 kün häm jıl on eki ay bir adamdı ğana jarnamalap, nasihattap layıqtı azamattardıñ tanıluwına jol berilmese, barlıq teleradioarnalardıñ jañalıqtarı “bir körermegе” ğana, resmi basılımdar “bir oqırmanğa” ğana kızımet etip tursa, basqa balama azamattı qanday köresiz, qalay tanımaqız? Ol kisige balama bolıp körinüw qılmıs retinde baǵalanatın bolsa jäne saylawğa tek qırşaq ümitkerler usınılıp, kimge dawıs beretiñizdi bilmey tañdawsız qalıp oratǵanda ne istemekpiz? Eger saylaw urnası sol adamnıñ qolında tursa, qanday ädil saylaw bolmaq?

4. “Elimiz tınış, qoǵamımız turaqtı!”

Quddı bir mañaydıñ bärinde soǵıs bolıp jatqanday, halıqtı “tınıştıqpen” qorqıtuwğa bola ma? Keybir elderdegi halıqtıñ avtoritarlıq rejimnen qorǵanıp bas köterüwin “soǵıs” retinde körsetüwge bola ma? Beybitşilik bolǵanın berimiz qalaymız, soǵıstı eşkim tilemeydi. Biraq biylik aytatın “tınıştıqtıñ” artında “ündeme, söyleme, tınış otır” degen sayasat jatqan joq pa? Sayası tınıştıq pen turaqtılıq “zastoyğa” aynalmawı kerek. Biylik ana tilden ayırıp, ulttan jerinip, sırttan kelgen milliarderler qazaqtıñ baylıǵın ayawsız tonap, jer men munay qıtaylardıñ jemsawına tıǵılıp, qısqası, biylik halqımen sanaspay, oyına kelgenin istep jatsa da, ündemey tınış otıruw qajet pe? Quldıq sanaǵdaǵı tınıştıq bizge ne beredi? Tınıştıq dep jürip ünsiz jutılıp ketpeymiz me?

5. “Nan bar, soǵıs bolmasa boldı”

Eñ bastısı, nan bar, soǵıs bolmasa boldı» dep qayırılıqta ömir sürip, qul bolıp jüre berüwmiz kerek pe? Qara nan men qara suwğa qanaǵat dep, qaşanǵı ünsiz otıra bermekpiz? Layıqtı bilim aluw men durıs densawlıq saqtaw jüyesi, jaqsı jalaqı da kerek emes pe? Eñ bastısı, öziñe unaytın käsibiñ salasında qabiletiñdi tolıq paydalanıp, basqalar seni moyındap ülgі alatınday jağday qalıptasqanı qajet emes pe? Muǵalimderi men

däriđerlerin memlekettiñ qayırşılıarı men quldarına aynaldırıp sayası nauqan jekken qalpımızben öımız de barar jerge tayap qalğandaymız.

6. “Bäri de sol kisiniñ arqası”

“Qazaqta burın şekara bolmağan”, “eldegi ultaralıq tatuwlıqtı saqtap otır”, “täwelsizdiktı tegin alıp bergen”... bäri-bäri sol kisiniñ arqası! Sonda qazaqtıñ jüzdegen ult ulıstıñ ökilin bawrına basıp, qonaqjaylılıq tanıtqan tabıgi tolerantılıǵı; atababamızdın ulan-baytaq jerdi qanımen, janımen qorǵap qalğandığı; jeltoqsan bozdaqtarınıñ el azattığı üşin qırşın ketkeni qayda qaldı? Jaqsılıqtıñ barlıǵı bir kisiniñ arqası da, al barlıq kemşilikterge basqalar kinäli bolıp qala bermek pe?

7. “Oppozitsiya Arnayı” Joba” Bäri biyliktiñ quwırşaqtarı”

Bul “oppoiztsiya halıq senbege eken, soñınan jurı ermesse eken” degen pıyǵılımen biyliktiñ oylap tapqan amalı, halıq arasına ädeyi taratqan qañquw sözi. Oppozitsiyaǵa sengen halıqtıñ qatarı köbeygen sayın biylik üreylene beredi. Eger oppozitsiya biyliktiñ öziniñ “jobası” bolsa, onda biylik öz adamdarın türli sıltawlarmen sotqa süyrep, türmege tıǵıp, şetelge quwıp, atıp öltirip, otbasın, tuwıstarın qudalar ma edi? Elde sayası protsess joqtıǵına oppozitsiya kinäli me? Memleketti oppozitsiyasız elestetip körinişsi.

8. “Ol kisi ketse, jaǵdayımız ne boladı?”

Ol ketse, adamzattıñ damuwı toqtap, soñınan bärimiz bala- şaǵamızben birge öımızge- öımız qol jumsap, şeyit bolamız mı? Tabıǵatta mäñgilik eşteñe joq. Payǵambarlar duniyeden ötkende de adamzat qırılıp qalǵan joq. Tipti äke-şesşesinen ayırılǵan balalar da tez jaña ömirge beyimdelip ketedi.

9. “Qazaqstannıñ öz demokratiyalıq jolı bar”

Bul memleketimizdi, halıqtı damıǵan demokratiyalıq elderden alşaqtatıp, eldegi avtoritarlıq jüyeni jasırawdıñ amalı. Är eldin öz salt-dästuri, taǵı basqa erekşelikleri boluwı mümkün. Birqa demokratiyalıq qundılıqtar barşaǵa ortaq. Bizge şın mänindegi baspasöz bostandığı, ädil saylaw, ädil sot qajet, adam jäne azamat quqıqtarınıñ özi qajet! Är memleket älemdik bir uyımǵa el başlıların merzimi 4 jıldan 2 retten artuq saylamaytınday mindetleme, alsa ol talap orındalmasa “mäñgilik” başlılarǵa tiyisti sanktiyalar qoldanatın ereje bolsa dep armandaymın. Sonda taqqa deǵen ölermen qüştarlıq joǵalar edi.

10. “Ol kisi bärinen de kemeñger, danışpan, öte aylalı”

Qolındağı biylikti paydalanıp, zañsız jolmen negizgi zañdı özine ikemdep özgertip aluw üşin de ülken aqıldılıq kerek pe? Öziniñ biyligin uzartuw üşin neşe türli bastamaşıl toptar men jaldamalı adamdar arqılı qoğamğa qısıq ideyalar usınıp, aqır soñına olardı qoğam aldında aqımaq etip, özi tap-taza bolıp şığa kelüw eşqanday da ayla nemessee aqıldılıq emes, köregendilik te emes, ol ölermendik pen abıroysızdıqtıñ tipi qayırımsızdıqtıñ belgisi boluw kerek.

11. “Ol kisi jaqında muragerin qaldırıp, biylikten ketedi, äne- mine dayındap jatır”

Osı aldamşı oymen ömir sürip jatqaldı da talay boldı. Bul halıqtı “mümkin endi jaqında keter” degen oymen aldap, äri qaray töze berüwge “közkörgen adamğa” şıday turuwğa ümittendirgen sayası ayla. Bulay kütüwdiñ beker ekenin zañsız saylawlar, bir adamğa layıqtalıp özgertile beretin Konstitutsiya дәleldep otır. Bizdiñ el monarhiyalıq el emes. Nege biz muragerdi kütüwmiz kerek? Nege, ne üşin bizdiñ eldiñ tağdırı “muragerlikke” ötüwi kerek? Eger murager tağayındalsa ol elimizge belgili otbasına jaqın adamnıñ bolmasına kim kepil? Nege demokratitayalıq jolmen әdil saylawlar ötip, öz başsısın halıq özi tañdap almaydı? “Osı jolı saylanıp alğan soñ kisi komandasın özgertedi, äne-mine alapat awıs-tüyister boladı degen “joramal” әbden jalıqtırdı. Qayda köşsen de qalmaytıñ eski jihaz siyaqtı ekrannan tüspeytin “telepuzik” şenewnikter şarşattı.

12. “Ekonomikamız şarıqtap damıp keledi”

Mundaydıñ üstinde otırıp janar-jağarmayğa jarımağan, ulan-ğayır jerde mal ösirip otırıp, sırttan et satıp alıp, asıqtıñ üstinde otırıp, nanı qımbat, körken tabiğatı bar, biraq turizmi joq el bola otırıp, artta qalğandardıñ aldındamız dep maqtanıp, baylıғы joq, kemşilikteri köp damıған eldermen özimizdi salıstıramız. Jerinen Mendeleev tablitsasındağı elementterdiñ bәri şıғatın Qazaqstan özin әлемge moyındatқан, brendke aynalğan bir tawar öndirdi me? Joq! Ekonomikalıq tsifrlardıñ ösimi bar da, damuwı joq. Ömir sürüw qıyındap, qımbattap baradı... Elimiz şetelge 117 milliard dollar qarız. Jan basına шаqqanda bu qarız öte көp. Әrbir qazaqstandıq näreste 3000 dollar qarızben tuwadı eken. Onıñ qaytarımı qalay? Täwelsizdikke ayırbastaw ma? Nege bizde “әweli ekonomika, sosın sayasat” deydi. Nege barlıғы da (mädeniyet, elewmet, sayasat, ult) birinşi orında emes?

13. “Bizdiñ elimizdi әлем tanıп, moyındap otır”

Awғанstan, Tajikstan, Pakistan siyaqtı “stan” darmen şatastırıp ala beretini bolmasa, Qazaqstandı әлем jeri bay, eli kedey, munayı da, qarızı da көp, jemqorlıq pen

avtoritarlıq jüyedegi memleket retinde tanıdı. Jäne tuberkülez, suwitisid (siyaqtı dertterden) özderi tawat şığarmay, tek şikizat beretin el ekenimiz jaǵınan, şetelderge qazaq balaların, surawsız satuw jaǵınan birinşi orında ekenimzidi moyındaydı. OBSE ge tóraǵalıq Sammit, Aziyada siyaqtı şaralar dabırayıp köringenemin, älemge tanıluwdan görı, bir kisinin bedeli qalıptastıruw jolındaǵı eldin ısırın şaşuwǵa arnalǵan is ekeni nelgili. Şetel bizdiñ baylıq kerek bolǵandıqtan ğana arqadan qaǵıp maqtap koyatının kim tüsindirmek?

14. “Maǵan tiyispese boldı, sayasatta jumısım joq”

Ata- babalarımız elge jaw lapqanda “bes eşkim aman bolsın, soǵısta jumısın joq” degen joq edi. Al siz nege enjarsız? Bizde bıylıqpaǵan sala, küyremegen jüye bar ma? Basına is tüsse, qorǵaytın ädil sotın bar ma? Mümkün emes närseni boldıratın elder bar, bizde op-oñay bola salatın närseni boldırtpay otır biylik. Nege qatardaǵı adamǵa qajettini, tiyis närseni talap ete almaymız? Aldanıp, qısqası ükimet qaltaña tüskende ğana bas kötergeniñ kerek pe? “Sen sayasatpen aynalıspasañ, sayasat senimen aynlaisadı”, al Qazaqstanda ündemegen sayın aynalaisadı.

15. “Bizdiñ halıq dayın emes...”

Sonda biyliktegiler aqıldı da, onı tuwıp-ösirgen, qaltasınan tölegen salıǵına asırıp otırǵan halqı aqımaq pa? Älde urpaǵan aqşalardıñ şetelge awdarıp qoyǵan özderiniñ kez kelgen sette qaşıp ketüwge iñǵaylanǵanda, halıqtıñ olardı ustap qaluwǵa dayın emestigin aytqısı kele me? Eger halqı dayın bolmasa, “quldardı basqaruwdan şarşadım” dep ketpey me? Mümkün, örkeniyetti jolǵa tüsüwge biyliktiñ özi dayın emes şıǵar? Biylik halıqtı jetektewi kerek, bizdiñ halıq kez kelgen damuw men güldenüwge dayın! Halıqtıñ közin aşısa, qalǵanın özi köredi. Men, mısalı, adal eñbekpen qızmet etip, igi jañalıqtardı qabıldap, jaña ömir bastawǵa, äreketke köşüwge dayınmın.

EK 54

“SAYLAWǴA BARMAYMIZ!” 3 Säwir küngi prezidenttik saylawdı qoldamayındar öte köp

Kezekten tıs ötetin prezidenttik saylawǵa baylanıstı türli kikirler ayılıp, ärqıylı usınıstar jasaldı. Alayda köpşiliktiñ qalawımen sanasudı jön körmegen biylik ökilderi zandı qolǵan özgerte otırıp, kezekten tıs saylaw ötkizetin bolıp şeşti. Mine, sayqımazaqqa aynalǵan sayasi nauqannıñ da soñǵı nüktesi qoyılar uwait ta tayap qaldı. Ärbir qazaqstandıqtıñ bul nauqanǵa közqarası men könıl-küyin, belsendilgin bilüw niyetimen sawalnama jürgizdik. Temendegi alınǵan jawaptarǵa qarap, halıqtıñ bul

saylawğa barmaytınıñ, qzirgi biylikke ökpesi qara qazanday ekenin añğaramız. Jañaşıldıqtı körinip tur. Munımen sanaspaytın biyliktiñ äreketi özderin jarğa jıǵatın künniñ jaqın ekenin de sezinemiz.

Dos Köşim: Ult maǵdırı” kozǵalıssınıñ jetekşisi: -Saylawğa barmaymın. Öytkeni bul saylaw ädiletti, zandı dep qabıldamaymın. Onıñ üş sebebi bar. Birinşiden, merimzinnen burın saylaw ötkizüwge eşkanday sayasi- qoǵamdıq sebep türtki emes. Kezekten tıs saylaw ötkizüwdin sebebin eşkim aşıp aytpadı. Tipti prezindettin özi de tüsindirmedi onı. “5 milliyon azamattın qolı jınaldı, olardı sıylaǵandıqtan refeendum emes, saylaw ötkizgen durıs” deǵeni sayay jaǵdayǵa jatpaydı. Bul bir. Ekinşiden qazaq tilinen emtihaǵa qatıstı köp kümenim bar. Ne aşıqtıq ne jariyalıq saqtaǵalǵan joq. Gani Qasimov ta, Mels Elewsizovtiñ de emtihan tapsıruwı küdikti mäsele bolıp bası aşıılmaǵan küyi qaldı. Ğani Qasimovtar osını estip, bile otırıp, Täwelsiz komiisya qurıp, öziniñ durıstıǵın дәledep şıǵıp, bizdin awızǵa qum quyǵan joq. Sondıatan M. Joldasbekov bastaǵan komissiya da iñǵaysız jaǵdayǵa qaldı. Üşinşiden, saylawğa tüsip otırǵan ümitkerlerdiñ barlıǵı biylik jaqtiki. Qaysısı jeniske jetse de qoǵamda eşkanday sayasi özgerister, reformalar, betburıs bolmaydı.

Zaureş Battalova, “Baspanamızdı qorǵayı” qoǵamdıq uyımınıñ törayımı:

“Saylaw zañ talaplarına say, Konstitutsiyada körsetilgen merzimde ötkizilgende, qatısıp, öz tandawımdı jasar edim. Ülken ökinişke qaray, Qazaqstanda basaq problemalar öz şeşimin tawıp qoyǵanday, saylaw ötkizüge jantalasqan biyliktiñ äreketi qıyınsız, äri külkili. Basqa aynalısatın is tappaǵanday, prezidenttin ökiletin uzartuw üşin birese, referendum dedi, ol oyları jüzege aspay, endi kezekten tıs saylaw deǵeni oylap taptı. Bul saylawğa barmaymın, öytkeni demokratiyalıq talaplarǵa say kelmeydi, Konstitutiya daǵı merzimine saykes emes. Sonday-aq bizde әdil saylaw ötedi dew- aqımaqtıq. Dawıstarı urlanatın, burmalanǵan saylawğa barıp, dawıs berüdin eşqanday durıs jaǵın körip turǵanım joq.

Naǵaşıbay Esmirzayev, ult janaşıırı:

-Saylawğa barmaymın. Men Munı saylaw dep eseptemeymin. Öytkeni el aman, jurt tınış kezde sebepsizden- sebepsiz, bar-joǵı eki aydın işinde seylaw ötkizemin dep janıǵuw- meniñ aqılıma sıymaydı. Munı saylaw dep eseptep jürgenderdi de tüsinbeymin. Bul saylaw emes- qasiret. Qazaqtıñ basına tüsken qasiret.

-Marat Uwatkan, ekonomist: -Barmaymın! Barmaytın sebebim, sayqımazaq saylawğa qatısıp, taǵı bes jılǵa sozıp, jıyırma jıl biylikte tapjılмай otırǵan kisige

dawıs bergim kelmeydi. Öytkeni bul saylawda bāseke joq, dawısındı kimge bersen de, Nazarbayevqa dawıs bergen bolasın. Sondıqtan “Ahlıq biyligi” blogının “Boykot” jariyalağanın sayası turǵıdan eñ durıs şeşim dep köremin. Solardı qoldaymın!

-Halıq Nazarbayev biyliginen äbden şarşadı. Men de şarşadım. El bolaşaǵın endi bes jılǵa Nazarbayevpen elestetüwdiñ özi qorqınıştı. Bul kisi biylik basınan ketüwi kerek!

EK 55

Qazaqstan bir qadam alǵa, eki qadam artqa şegindi nemese saylawǵa berilgen baǵa

Kezenten tıs prezidenttik saylaw da öz märesine jetti. Qazaqstandıqtardıñ 95,5 payız N. Nazrabayevtı qoldap, dawıs bergen. Bul OSK-niñ 4 sawir küni taratqan mälimeti. Muǵalimder men dārigerlerdi tiytıqtatıp, şarşatqan nauqannıñ nätijesi siz ben biz kütkendey şıǵıp jatır. Jattandı körinistiñ küwesi boluwdan biylik te, halıq ta jalıǵar emes. Elimizdiñ özge öñirlerin aytpaǵanda, Almatı qalasınd türli zañ buzuwşılıqtardı elen qılmaǵan saylaw komissiyasındaǵılar bul saylawǵa joǵarı baǵa berüwde. Mäselen, köptegen joǵarı okuw orındarında ornasqan saylaw uçaskelerinde studentterdiñ qarası mol boldı. Nöserdin, sonın ala jawǵan qarǵa qaramay, almatılıqtar dawıs berüwge beldendi qatıstı dew sanaǵa sıymaydı. Keşelerde biren-saran adamdardn basqa qıbırlaǵan tirşilik bayqalmaydı. Tek jataqhanalarınan topırlay sıqqan studentter saylawşılardıñ qatarın qalındattı dewge boladı. Biz bas suqqn alǵaşkı saylaw uçaskesi qalanıñ ortalıǵındaǵı Agrarlıq universitet ǵımaratında ornasıptı. 317 saylaw uçaskesine kelip-ketüwşilerdiñ arasında birdi-ekili ǵana azamattar bolmasa, jastardan özge adam közimizge tüse qoymadı. Sırtqa bettegen eki-üş student balalardan saylawǵa baylanıstı pikirin suradıq. Atı-jönin jazbawımızdı qayta-qayta ötingen studentter öz tañdawın jasaǵanın jetkizdi. Demokratiyalıq qoǵamda künk eşip jatqan jastarımızdıñ neden qorıqqanın ne üşin BAQ ökilderinen qaşatının tüsinbedik. Tañdawın jasay alǵan azamattıñ pikirin bildire alwı qalay? Sonda qalay, bul jastarımız osınday kelesi uçaskege bet aldıq. Qalanıñ ortalıǵı bolǵandıqtan ba, munda kelüwşilerdiñ basım böligi mzge ult ökilderinen boldı. “Nazarbayevtı tañdadıq” dep jelpingen bul kişilerdi tüsinüwge boladı. Ärine. Al burıstarǵa top-top bolıp turǵan studentter şe? Qızdar pedagogika instituttındaǵı körinis tipti tañǵaldırdı. Eki esiktiñ aldında işke ene almay, toptasqan jastardıñ äreketin tüsine almadıq. Bälkim, studentterimiz rasında öz tañdawın jasawǵa asıǵıp turǵan bolar.

Alayda nege eki esikke bölinip tur? Jäne bulardan özge bul mañaydan qarapayım azamattardı bayqamadık. Bul suraqtarğa naqtı jawap berüwden jaltarğan kisiler ötip jatqan saylaw tuwralı tamsana aytumen boldı. Biz barğan 3-4- saylaw uçaskesindegi jalpı körinis birin-biri qaytaladı. Pikir almaq niyetimizdi bayqasa boldı, jalt berüwge dayın turğan qız-jigitter kördik.

Qazaqstanda ötken kezekten tıs prezidenttik saylawğa şetel baqılawşılıarı men sarapşılıarı joğarı bağa berip ülgerdi. Sayasi nauqan öz deñgeyinde, ädil jāne aşıq ötti degenderdiñ qatarı köp. Osı baqlawdıñ ara-jigin ajıratuw üşin biz de öz tarapımızdan sawalnama жүrgizdik. Rasımen saylaw öz дәrejesinde ötti me? Değen suraqtıñ töñireginde alğan jawaptarımız tömendegidey boldı.

Bolat Äbilov Azat JSDP teñ törağası:

-Kezekten tıs ötken saylawsa kim jeñetin, kimniñ sayasi quwırşaq ümitker ekenin äw bastan bildik. Bәsekelessiz, tartıssız saylawdıñ nәtijesi de basınan bastap körinip turdı. Ğani Qasımovtıñ alğan 1 payızdıq mejesi kimniñ bolsa da külkisin keltiredi. Osıdan keyin-aq bul saylawdıñ öz baғası şıǵıp turğan joq pa? 90 payız adam dawıs berüwge qatıstı degen bos söz. Öytkeni halıq üşin de talas-tartıssız sayasi doda qızıq bolmaytını anıq. Qazaqstanıñ barlıq aymaqtarında bolğan zañ buzuwşılıqtardıñ мәlimetterin jıynastırıp jatırımız. Äzirdiñ özinde saylawdıñ ädil ötpegenin bildiretin aqparattar az emes. Jalpı, bul saylaw Qazaqstanıñ әlem aldındaǵı abırpyına orasan zor nuqsan keltirdi dep oylaymın. Vladimir Kozlov, tirkelmegen Alğa partiyasınıñ jetekşisi:

-Saylawdaǵı negizgi zañ buzuwşılıq bul adamdardı dawıs berüwge мәjburlew. Studenttik jataqhanalar, büdjettik mekemelerdiñ qızmetkerleri, Qazaqmıs, Mittal kesiporındarı jumısşıları saylawğa baruwga jappay мәjburlendi. Al saylawğa dawıs berüwşilerdiñ 89,5 payız qatıstı deǵende kelsek, bul azamattıq belsendilikti emes, мәjburlewі körsetedi. Bul bir. Ekinşiden bul körsetkiş tım joǵarılalıp körsetilgeni anıq. Qolımızdaǵı aldın ala мәlimet boyınша, saylawğa qatısқandardıñ sanı tek Almatı boyınша 15-20 payızǵa joǵarılalıp körsetildi. Qorıtındı мәlimet keyinirek belgili bolmaq, saylawğa qatısқandardıñ 90 payızdıq körsetkişi Qazaqstandı Belarus, Özbekistan men Türkmenistan sıyaqtı elderdiñ qatarına sırgıttı. Eşkim eşkimdi tañdamaytın, tañdawı joq saylawda jeniske jetetin kim ekenin aldın ala belgili bolǵanda 90 payızdıq katusuw avtoritarlıq qısımnıñ nәtijesi ekeni anıq. Al prezidenttikke berilgen dawıs bul әkimderi jazıp berip sıyǵa

tartqan payızı Bul elbaşın qoldağandardıñ payızın emes, azamattarğa äkimşilik qısım körsetüwdiñ payızın tanıtadı.

-Dos Köşim sayasatkar Ult tagdırı qoğamdıq qorınıñ jetekşisi:

-Bul saylaw men üşin qızıqtı bolğan joq. Sebebi munda talas bolmadı. Birneşe bağıttı ustağan türli bağıdarlama bolğan joq. Törteüwi de qazirgi biyliktiñ adamdarı. Sondıqtan saylaw qızıqtı ötpedi. Tañdaw jasaladı. Men tañdaw joqtıǵınan, saylawğa qatıspadım.

Birqa saylawda köñil awdararlıq eki-üş jaǵday boldı. Birinşi köp sına uşırağan elektrondı dawıs berüw ürdisi alınıp tastadı. Ekinşi, mesele saylawğa “boykot” jariyalağan elimizdeki sayası topqa erekşe alǵıs aytuwımız kerek. Osıǵan deyin azamattardı saylawğa katasıruw üşin asa belsendilik tanıta bermeytin Ortalıq saylaw komissiyası boykot jariyalağandardıñ ereketinen qawiptendi me eken, äytewir halıqtı saylawğa şakıruw jumıstarı qarqındı jürdi. Al osı jumıstardıñ tömendegi körinisi inǵaysız jaǵdayğa soqırdı. Mäselen, keybir fakultetterdin studentterin aldın ala qay waqıtta dawıs berüwi äkimşildik- ämirşildik ruhta, kazarmalıq tärtippen jasaldı. Jüktegen osınday mindetterdiñ arqasında azamattardıñ quqıqtarı buzılıp, saylaw tuwralı zañǵa qayşı jayttar da bolıp jattı. Aldın ala tüzilgen dawıs berüwdin josparı bir jaǵınan külkili, äri qınjırlıq jaǵday boldı. Sayası uyımdar men partiyalar atqaruwğa tiyis is-şaralardı biyliktiñ özi qolǵa alǵanı durıs bolmadı. Qısqası, bul nauqan bir kadam alǵa, eki kadam artqa deǵendi körsetti.

Ǵalım Agelewov, Erkin internet üşin qoğamdıq qozǵalısnıñ ökilisi:

-Bul nauqan eñ jaqsı atqarılğan jumısı saylawşılardı jappay dawıs berüwge qatısturuw bolıp tabıladı. Referendum deǵen jantalastan bastağan nauqan soñı 95 payızdıq körsetkişpen kezekten tıs saylawmen qorıtıldı. Köptegen qısmınıñ türlerin qoldanuw jetik meñgergen şenewnikter san mındağan azamattardıñ tañdawın taptap, bostandıqtarına nuqsan keltirdi. Bul sözimizge дәлел retinde saylaw uçaskelerinde bolğan oqıǵalar men büdjet salasındaǵı qızmetkerlerdiñ “karusel” oyındarın oydaǵıday atqaruwın aytuwğa boladı. Eñ bolmasa, osı jolı әdil saylaw ötkizip, tarihtaǵı atın tazalawdın ornına N. Nazrabayev pen onıñ aynalasındaǵılar eski әдетinen jañıladı. Belgili sayasatker N. Masanovtıñ “sayası özgerister men basqa jaǵdaylar tek Nazarbayev ketken soñ ǵana boladı” deǵen sözini osı saylaw taǵı rastadı.

Slanbek Aldabergenov, taraz qalasınıñ turǵını.

-Barlıǵı josparlı türde jelisi üzilmey ötti. Spektakl. Spektakl bolǵanda da, komdeiyalıq janrdaǵı qoyılım boldı. Burınnan-aq barlıǵı dayındap qoyǵan saylaw

muğallimder men dārigerlerdiñ eren eñbeginiñ arqasında ötti dewge boladı. Nasqa bul saqımazak qoyılım tuwralı ne yatmaız? Ąrbir azamat iştey eñ aldımın sonı ötkizetin biylikti tazalaw kajet al oğan deyin ādildik tuwralı söz qoyğawdıñ özi artıq nārse. 80-90 payız halıq dawıs berüwge katıstı deydi, ārine bul aqparat şındıqqa janaspaydı. Öytkeni qzirgi biyliktiñ tusında dursı tañdaw jasawdıñ da mümkindigi şektew.

-Sartay joldas, OQO- nıñ turğın:

- Meni eñ tañdandırğan nārse, OSK- nin osı saylawğa jurttıñ 90 payız qatıstı dewi boldı. Apıray, sonda ol körsetkiştiñ işinde bizderdiñ esepke alınbağanımız ğoy? Ąytpese, men turatın awıl-aymaқта saylawmen şaruwası bolmağan qanşama azamattı bilemin. Sol küni dawıs berüwge barmağandardıñ sanı öz sesbim boyınşa 20 payızdan eldekeyda joğarı boldı. Solay bolsa da biyliktin jandayşaptarı jağımpazdıqtıñ kökesin tanıtıp jatır. Ądil ötti me, joq pa, bizdiñ pikirimizben sanasıp jatqan adam bar ma? Sol bayağı dawıs urlaw, ölgenderdiñ de atınan dawıs berüw sıyaqtı “köztanı” jayttar bul jolı da boldı ğoy. Ąytkenmen, bayağıday nağıs bāsekeles joq sayası nauqanda, bul jolı urlıqtı tirlikterdiñ köbiniñ beti aşılmağı. Demokratiyalıq uyımdardıñ boykot jarıyalawı biylikke tiyimdi bolmasa, ziyanın tiygize qoymadı. Qalay desek de bul qazaq tarihındağı masqara oqığalardıñ arasınan ornın oyıp turıp alatın sayası naquqan bolğanı aqıq.

Saulet Jumabekova, qoğam belsendisi

-Ądil, aşıq saylaw bolmaytını āy bastan-aq belgili emes pe? Qarjınıñ jelewimen prezidentiñ ökilettigin sozamız dep, jandayşaptar referendum ötkizemiz dep bir şapqıladı. Ol oyları jüzege aspağan soñ kezekten tıs saylaw ötkizüwizüwdi qolğa aldı. Halıqpen kelispey-aq osınday oyındardı jürgizgen biylikten qanday ādil saylaw tuwralı surawğa boladı? Dawıs urşaw, hattamalarđı basqaşa toltıruw siyaqtı jagdaylar bolğanı dawsız. Biraq onı dāleldewge mümkindik bar ma? Saylawğa barmadım, birqaq Almatı qalasında bolğan zañsızdıktar tuwralı habarım bar. Ökinişke karay, olardıñ zañ boyınşa jazası berilerine kümenin bar. Osığan deyin qatısқан saylawlarda qanşama zañsızdıktar bolıp, onı dāleldeymiz dep bosqa sandalğanımız bar. Osı täjiribeme süylene otırıp, ādil saylaw tuwralı aytuwdıñ özi artıq ekenin moyındaymın.

EK 56

Qasiyetti Mañğıstawda qasiyetsiz saylaw ötti.

360 ewliye jatqan qaiyetti Mañğıstawda tağı da arsız “sayqımazak qoyılım” boldı. Jüzdegen mıñ mañğıstawlıqtıñ elge degen, bolaşaqqa degen közkarası, dawsı urlandı.

Mañğıstaw tek ana jer baylığımın emes, azamattardınıñ ruhaniy ar-namısınıñ asqaqtığımın de ereşelengen ölke edi. Qay amanda da bul eldin halqı eşkimge basın imey, qanday qaoğamda da öz qadir-qasiyetin saqtay bilgen.

Keşegi kezekten tıs Prezident saylawı halıqtı qorqıtuw- ürkitüwmen, saylawşılardıñ dawıs urlawmen öte las ötti. Är mekemedä öz qızmetkerlerdin otbasımın saylawğa qalay da akelüwge mäjburlengen. Kelmegen jağdayda jumıstan şıǵaratınıñ qudalawğa tap bolatınıñ qatan eskertken. Al mekeme başsıları men mektep direktorlarına saylawğa qızmetkerleri kelmegen jağdayda jumıstarımın qoş aytısatınıñ qatan tapsırǵan. Syalaw üyiniñ aldında mekeme başsıları, olardıñ ökilderi kelgen öz adamdardın sanap, tügendep turdı. Kelmegenderine özderin jeke kelikterin jiberip aldırıp jattı. Sonıñ özinde, biz baqılawğa alǵan saylaw uçaskelerinde halıqtıñ 50 payızını zorǵa keldi. Azat JSDP nıñ baqılawşılardıñ dawıs bergeni ärbir adamdı sanap otırdı. Al saylawdıñ qorıtındısında halıq 90 payız qatısı dep jarıyaladı. Olar Azat JSDP nıñ atınan keñesşi dawıs quqıǵı berilgen ökilderin saylaw komissiyası müşelerimen qatar otıruwğa mümkindik bermedi. “Sender saylaw jumıstarına “belsene” aralasqan joqsındar. Al qatısqandarına bizderdiñ köñilimiz tolmaydı” dep keñesşi dawıs quqıǵınan ayırıp, jäy ğana bayqawşılıqqa awıstırdı. Al bayqawşılardıñ otıratın jerinen saylaw protsesin baqılap otıruw mümkün emes, orındıqtar öte alısta ornalasken. Bayqawşılar jasaǵan aktini, jazǵan arız-şaǵımdardı sot, prokuratura, awdandıq komissiyalar qarawdan bas tarttı. Biz saylaw uçaskelerinde bolǵan zañsızdıqtardı Mañğıstaw oblastıq prokuraturasına, oblastıq saylaw komissiyasınıñ tóraǵası E. Kumisqalıǵa, EQIU ökilderine faks arqılı jiberdik. Biraq, ökinişke qaray, olardan da oñdı jawap bolǵan joq. Bärinen de “tekserdik” zañ buzılǵan joq” degen jawaptar kelip jattı. Al halıqaralıq uyımdardan kelgen bayqawşılar tabiǵat tamaşalap jürgen jandarday mäz olıp jür, uçaskelik saykom tóraǵasımen söylese, sodan soñ “okey” dep tayıp turadı.

Stalin marqum aytkan eken “Saylaw mañızdı emes, sanaw mañızdı” dep. Sırt qaraǵanda tınış ötip jatqan saylaw, sanaw kezinde 180 gradurqa keri burılıp şıǵa keldi. Saylaw komissiyası müşeleri mandarına birde-bir baykawşını jaqındatpay, halıqtıñ dawısın ortadaǵı üstelge tönkerek saldı. Al özderi bir tabaqtan et jep jatqan adamdarday dengelene “kurtelerin bastarına bürkep” orıra qaldı. Halıqtıñ mındaǵan dawısın tap osı jerde qurbandıqqa şaldı. Bülleten’derdi sanamay-aq, tekşelep üyip qoydı. İtke süyek laqtırǵanday qılıp, işterinen eki-üş japıraq qaǵazdı alıp, quwırşaq ümitkerlerdiñ “nesibesi” dep şetke qaray ısırdı. Syalaw tóraǵası qabir basında duǵa oqıp turǵan moldaday, saylawdıñ janazasını şıǵardı. Sol jerde jıynalǵan jamaǵat “Allahu akbar” dep

betterin sıpadı. Saylaw marqumnan täbärık bere me eken dep dämetken keybir jamağat moldekene qaray umtıldı. Al saylawdıñ janazasınan şıqqan tör molda “qabır” basınan qaşa jöneldi. Eldi dübirletken saylaw, mine soılayşa kqa qağım sätte öte şıqtı.

Qasiyetti Mañğıstawdağı qasiyetsiz saylaw ötkizden bugingi biyliktiñ qolşoqparları qazır zañ aldında qutılğanımen, küni erten tutılattın waqıt ta jetedi. Pir beket ata jatqan kiyeli jerdiñ topırağı halıqtıñ senimin urpağan imansızdardı keşire qoymas. Tüye urlasañ da tawıq urlasan da, halıqtıñ dawısın urlasañ da bări bir urlıq. Al “urlıqtıñ tübi qorlıq” Ol kün de alıs emes.

EK 57

AFRIKADAN ÜLGİ ALMAYMIZ dese şınayı demokratiyağa jol alsın

Qazastan Ortalıq Saylaw kommissiyası 3 säwirde ötken prezident saylawınıñ qortındı nätijesin jariya etti. Turgankulovtıñ mälimdemetine qarağanda, “prezidenttikten ümitker” Nursultan Nazarbayev “saylawşılardıñ 95,5 payız dawısın jınap, sösiz jeniske jetti. Bir adamnıñ jeke-dara biylep-töstegenine, el-jurttı “aşa – alağanında, jumsa-judırıǵında” ustaytıñ bassınıñ ilewine köngen halıq buğan tañğalmadı. Desek te, biz üşin basqa mälimet budan “qızıǵıraq” körindi. Bul bas prokuratuwranıñ mälimdemesi. Resmi organnıñ deregine qarağanda, ğigıt-nasihat jumıstarın jürgizüw kezinde “ümitkerlerdiñ” 77 plakatı zaqımdanğan. Onıñ 72-si Nur Otan partiyası atınan dodağa tüsken “bas ümitker” Nursultan Nazarbayevqa tiyesili körinedi. Al Pavladorda bir azamat onıñ sureti salınğan bilbortı tipti örtemek bolğan jerinen politsiya qolına tüsken. Osınıñ özi-aq halıqtıñ “süyikti elbasıǵa” deǵan 95,5 payız “mahabbatın” körseypey mi?!

Keşe “taqqa” qayta otırıp, “atqa qonğan” Nursultan NAzarbauev baspasöz mäslihatı ötkizip, jurnalister sawalına jawap berdi. Sayasi reformalardıñ “kajettiligine” toqtalğan prezident bılay dedi: “Eldi sayasi jañalandıruw baǵıtının biz odan äri jalğastıramız. Zañnıñ üstemdigin sot jüyesin täwelsizdendire tüsüw arqılı nıǵayta beretin bolamız. Bizdiñ memleketimiz alıp territoriyalı, unitarlı el bolsa da biz biylikti ortaqsızdandıruw baǵıtın odan äri jürgizemiz. Kelesi saylawdan bastap bizdiñ Parlamentimiz Konstitutsiyamızdıñ talabına säykes köppartiyalı boladı. BAQ bostandıǵı men täwelsizdigine barlıq basqa da damıǵan elderdegi suyaqtı eşqanday şek qoyılmaydı “bul iste biz özimizdiñ batıstıq äriptesterimiz ben dostarımızdıñ usınıstarın ünemi eskerip, olarmen keñesip otıratın bolamız”. Sonımen birge, memleket başsısı Soltüstik Afrika elderindegi jaǵdaydıñ

Qaytalanuwınan “saqtandırdı”. Qazir soltüstik Afrikaniñ barlıq memleketterinde ekonomika 10 jılğa, mümkün 20 jılğa deyin artta qalmak. Olar özderindegi jağdayda talay ökinetin bolar. Mine, sonan qaşqan bosqındar Ewropağa ağıluwda, qarapayım adamdar köz jasına erik berip, ölimgе uşırawda. Men qazaqstandıqtar osını eskergen bolar dep oylaymın” dedi N. Nazrabayev.

Endi mına qızıqqa nazar awdarıñız: 95,5 payız “dawıs” jınap, prezident atnğan Nursultan Nazarbayev Akordada “Sayasi reformalar” tuwralı söz qozğap jatqan tuşta onıñ äriptesi, diktatör Muammar Kaddafi de “Sayasi özgerister” jayında äñgimeni bastadı! Liviyanı 42 jıl boyı jeke dara biylegen Kaddafidiñ ökili bılay dedi: Bizge sayasi reformalar qajettigi sözsiz. Biraq eldegi kürdeli özgeristerdi Muammar Kaddafidiñ özi jüzege asıruwı tiyis. Sebebi Kaddafi halıqtıñ kösbaşısı, oğan qalın jurtşılıq senim artadı. Demokratiyalıq özgeristerdin jüzege asıwına, söz bostandığı men pikir alwandığın qamtamasız etüwge ol kelip bola aladı. Eldegi oñ üderisterdiñ toqtawsız jüruwin Muammar Kaddafi öz baqılawına almaq. Liviyaada ädeletti parlamenttik saylaw nemese referendum ötkizemiz. Nazarbayev pen Kaddafi munday mälimdeme jasawğa ne itermeledi? Biylikten ayırluw qawıp-qateri, ärine! Biraq eki “äriptestin” qurğaq wädesine jurtşılıq senbeydi.

Nege? Sebebi, Muammar Kaddafige “demokratiyalıq reformalardı jürgizüdi senip tapsıruw” degenimiz qarapayım tilmen aytqanda, qaskırğa qoy baqqızuwmen parapar. Eger “sayasi reformalar” jasağısı kelse, biylik basında otırğan 42 jıldıñ işnde ol ne bitirdi?! Halıqtıñ jartısınnan köbi Kaddafige aşıq qarsı şıqtı. Biyligin saqtap qaluw diktatör Afrika elderinen jaldamalı äsker äkelip, mz halqına qarsı oq jawdırdı. Öz qalasın özi äwe küşteri arqılı tömpeştegen “lider”atandı Kaddafi. Osıdan soñ onıñ özin “ult köşbaşısı” dep atawğa qanday moral’dıq quqı bar? Eşqanday! Munı Liviya oppozitsiyası da, Batıs elderi de jaqsı tüsinedi. Olardıñ Kaddafi “usınısın” sayqımazaq retinde qabıladağanı da sondıqtan.

Däl Qazir Qazaqstandı Liviyaamen salıstıruwğa bolmaydı, ärine. Biraq Akordanıñ da Kaddasi, Mübarak, N. Nazarbayevtiñ Mubaraktan qay jeri artıq?! Joğarı biylikte 10 jıl kem waqıt “ötkizüwimen” be? Bul da “ornı tolatın” dünüye. Akordanıñ mälimdemesine qarağanda, Nursultan Nazarbayev biylikte eñ keminde 2020 jılğa deyin otırmaq. Osı kezde ol Mubaraktı “kuwıp jetedi” al “elbasınıñ” ümiti aqtalsa, ol 2030 jılğa deyin memleket basqarmaq. Onıñ üstine tağı bir-eki jıldı qossanız “Muammar Kaddafidiñ” naq özi şığa kelmek!

Sonimen, prezidenttiñ “sayasi reformalar” tuwralı äñgimesi neni bildiredi? Bul jırdı ol burın da aytqan. Biraq orındalğan emes. Demek munı aldaw men közboyawşılıq retinde qabılmaymız. Bul halıqtı, eldi aldarqatuw degen söz. 90 jıldardan beri “Taktan” tüspegen N. Nazrabayev tusında demostatiyalıq qundıqtar, pikir alwandıǵı men söz bostandıǵı ayaqqa taptaldı. Demokratiya men liberlizmdi öz qolımen “öltirgen” joǵarı basşı onı “qayta tiriltedi” deǵende senesiz be? Ekinşiden, “Parlamettiñ köppartiyalı boluwına” baylanıstı berilgen “wäde”. Aşıǵın aytsaq, bul Nursultan Nazarbayevtiñ “reforması” nemese “jañalıǵı” emes! Örkeniyetti elderdiñ barlıǵı da osı jolmen jürıp keledi. Bul älemdik ürdis.

“Parlamentti köppartiyalı etemin” dep uwäde berüwdiñ özi qalıñ jurtsılıqtı mazaq etüw degen söz. Kerek deseñiz, parlament tek qana oppozitsialıq partiya dan jasaqtalıp, bir partiyaalı bolsa da nemese köppartiyalı bolsa da, bul halıqtıñ tañdawı boluwı tiyis. Onı prezident emes, saylawşılar şeşüwi kerek. Al ädil äri aşıq parlamenttik saylaw tuwralı joǵarı biylik tis jarmadı. Bul neni bildiredi sonda? Yaǵni parlamentke referendumı qoldaw üşin kurlğan “Qazaqstan 2020” koalitsiyası quramına kirgen “Aq jol”, “Ädilet”, “Ruhanıyat” “Patriottar” tärizdi “quırşaq” partiya lar enip, zañ şǵaruwşı organ “köppartiyalı” atanuwı mümkün. Al munday “köppartiyalıqtıñ “bizge keregi kanşa?! Onday parlamenttiñ köppartiyalıǵınıñ küni kök tiyın! Taǵı bir mäsele parlamenttiñ kuzireti jayında Şınaynı oppozitsiyalıq partiyanıñ birine parlamentten be- altı orın berdi dedik. Al parlament mäjilisiniñ özinde 107 deputattıq orın bar. Sonda oppozitsiya atınan saylanǵan 5-6 deputat ne özgerte aladı? Eştene de! Tipti parlamenttiñ jartısın şınaynı oppozitsiyaǵa berse de, budan jaǵday jaqsarmaydı. Sebebi, Qazaqstan- “süper” prezidenttik “elbasılıq” memleket. Bılayşa ayqanda, monarhiya! Parlamentiñ kez kelgen şeşimine prezident veto koyıp, keri qaytara aladı (özi üşin jasalǵan zañdardan baskasınıñ kez kelgenin) Osı turǵıdan alǵanda, Nursultan Nazarbayevtiñ tusında Qazaqstanda sayasi reformalar jüzege asadı deüwdiñ özi, bos kıyal. Üşinşiden, halıqaralıq baqılawşılardıñ sın sadaǵına ilingen, qaptaǵan zañbuzuwşılıqtarmen ötken soñǵı prezidenttik saylawdıñ qalay ötkenin körıp, bilgen halıq Aqordanıñ “demokratiyalıq özgerister” tuwralı ertegisine qalay senedi?

Senbeydi ğoy. Osıdan eki kün burın ädildik pen demokratiyanı ayaqqa taptaǵan Aqorda qanday “sayasi reformalardı” iske asırmaq? Nonsens!

“Arab elderi 10, 20 jılǵa artta qaldı” deydi biylik. Al Qazaqstan neşe jılǵa kenje qaldı? Sayasi, ekonomikalıq, älewmettik, ruhaniy-mädeniy jaǵınan?! Aytalıq, bugingi biylik awısıp, onıñ ornına demokratiyaluq küşter kelse, barlıǵın jañadan bastawǵa tura

keleri dawıssız. Tawelsızdık alğan jılı bugingimen salıstırğanda äldeqayda köbirek söz bostandığı, demokratiyalıq kundılıqtar boldı. Awıl şaruwaşılığı, önerkäsip, ekonomika da toqtawsız damıp otırdı. 90 jıldıñ basında. Al qazır budan ne qaldı? Ekonomika şikizat kezine taweldi boldı. Eldegi kedeyşiliktiñ dengeyi künnen-künge ösip artıp keledi. “AQŞ-tağı kedeylerdiñ sanı 11 payızsı kurasa, Qazaqstanda da tura sonday körsetkiş” deydi perzident. Biraq AQŞ-tıñ siniri şıqqan kedeyiniñ jağdayı bizdiñ kedeyden bälēnbay ese artıq ekenin Aqorda umıtqan tarizdi. Amerikandıq kedeylerge ükimet qonnan kelgenin ayamay, kömegin körsetip jatadı. Al bizdegi qarapayım halıqqa osınday kömek tiye me? Joq. Qazaqstannıñ uşan-teñiz baylığı, mol resurstarı sanawlı toptıñ menşiginde ketti. Al AQŞ tarizdi elderde munaydı köz aldığa elestetüwdiñ özi mümkin emes. Arab elderi tura osınday ädiletsizdikke qarsı bas köterdi. Bizde de osınday jağday qaytalanuwı bek mümkin. Eger Qazaqstanda revolitsiyalıq özgerister bola qalsa, bizdiñ el neşe jılğa artta qalmaq? 10-20 jıl boluwı mümkin. Biraq däl qazirgi dey 100-200 jılğa emes!

Buginderi joğarı biylik “Saylawdı ädil ötkizdik. Bäre durıs boldı” dep börkin aspanğa atuwda. Biraq EQIU baqılawşılıarı bul saylawdıñ demokratiyağa say emestigin aşıq ayttı. Halıqaralıq qawımdastıq ta basqalardan göri EQIU nıñ aytqanına köbirek qulaq asadı. Yağni örkeniyetti elder Qazaqstandağı prezident saylawın zañdı dep moyındamaydı degen söz. Endi osı mäselege äkinşi qırınan qarasaq. Eger demokratiyalıq elder Qazaqstanğa senim bildirip, Aqordanıñ ädildigine kümen keltirmese, onda baqılawşılardı bizdiñ elge nege jiberedi? Aytalıq, İtalyanıñ, Fransiyanıñ nemese AQŞ tıñ saylawın EQIU, TMD, Ewropa baqılawşılıarı nege qadağalamaydı?! Sebebi bul elder onsız da demokratiyalıq kundılıqtardı qadirlep, onı ulıqtaydı. Ayaqqa taptap tabanımen janıştap, onı sayqımazaqqa, külkige qalsırıp, halıqtı aldawdıñ quralına aynaldırmaydı. Aqordanıñ “ülgisinen” olar awlaq jüredi.

EK 58

PREZİDENTTİK SAYLAW ÄDİL ÖTPEDİ!

“Halıq biyligi” osınday sayasi mälimdeme jasadı

Kezekten tıs ötkēn prezidenttik saylawğa taldaw jasağan “Halıq biyligi” blogı özderiniñ qorıtındıların jariyaladı. 2011 jılğı 3 säwirde ötkēn prezidenttik saylawda äkimşilik resurs bar küşin salıp, adam sengisiz jeñiske jetti. Taptalğan quqıqtar men zañ buzuwşılıqtarda esep joq. Bulleteñderdi toptastırıp uwnağa tastaw, “karuvsel” uyımdastıruw, eşqanday qujat körsetpesten, bir adamnıñ birneşe kisiniñ atınan dawıs beruwi, baqılawşılardı saylaw barısın baqılawğa jibermew, studentterdi jappay saylaw uçaskelerine “aydap aparuw” siyaqtı soraqı tirlikter tağı qaytalandı. Bul tuwralı keşe

baspasöz jiyınında söz etken blok ökilderi men “Ar. Ruh. Haq” qoğamdıq qozğalısnıñ ökilderi öz derekterin naqtı ayğaqtarmen söz etti.

Tirkelmegen “Alğa!” partiyasınıñ jetekşisi V. Kozlov Qazaqstannıñ täuwelsizdik alğalı eşbir ädil saylaw ötkizbegenin, barlıq sayası dodalardıñ dawıs urlaw men köpe-körnew zañ buzuwşılıqtarmen ötetinin ayttı. Bul sözın rastaw turğısında ol elimizdiñ barlıq aymaqtarınan kelip tüsken saylawğa baylanıstı arız-şağımdardı, hattamalardı alğa tarttı. Zañ burmalanatın saylawğa “Halıq biyligi” blogı boykot jariyalağan bolatın. Biraq 3 säwir küni ärbir saylaw uçaskesinde baqılawşı retinde qatısқан blok ökilderi saylawdağı masqara jayttardıñ barlığın taspağa jazıp, suretke tüsirgen. Naqtı дәlelderi bolğanımen, qazaqstandıq zañ orındarı bul zañ buzuwşılıqtıñ ädil jazasın şığarmaydı degen olar prezidentke berilgen 95,5 payızdıq mejeniñ şındıǵına senbeydi. “öytkeni bir ğana Almatınıñ özinde saylawğa studentterden basqa qarapayım azamattar belsendi qatısқан joq. Studentterdiñ özi ustazdarınıñ qısımımen, amalsız kelgeni anıq. Qay student demalıс küni tañǵı 7-de uyqısın qıyıp, saylawğa asıǵuwı mümkün? Azamattarı belsendilik tanıtıp otırmağan qoğamda jastardıñ alğa tüsuwi tañdanarlıq jayt. Al saylaw uçaskelerinde bolğan jağdaylarǵa tañǵaluwdı qoyǵanbız.

Bul bizge öte jaqsı tanıс körinis. Kelgenderdiñ payızın adam sengisiz joǵarı körsetip baqqan saylaw komissiyasınıñ мүşeleri bul saylawda öz isterinde äbden “pisip-jetilgenin” anıq дәleldeди. Ёs-äreketterindegi zañsızdıqtı moyındaw bılay tursın, öziñe ayıp taǵuwdan tayınbağan komissiya мүşeleri mıqtı dayındıqtan ötip, saqaday saylanған eken. Solay desek te, “Halıq biyligi” blogı bul saylaw qorıtındısımen şektelip qalmaytının aytqım keledi. Biz әdilettiǵı bar qoğam üşin küresimizdi toqtatpaymız”, dedi V. Kozlov. “Qazirgi prezidentke dawıs bergender jemqorlıq pen urlıq, kedeyşilik pen jumıssızdıq jaylağan qoğamdı qalağan halıqtıñ bir böligi. Olar söyte otırıp, demokratiyanı qoldağan halıqtıñ ekinşi böliginin quqıǵın taptap, dawısın urlap, saylawdı zañdı etüwge üles qosqandar. Dawıs berüwşiler әrine, meni keşirsin, alayda Konstitutsiyada belgilengen merziminen burın ötken bul saylawdıñ siyqı osılay deüwge мәjbür etip otır”, degen Ğaziz Aldamjarov ta saylawdıñ әdil ötpegenin qınjıla jetkizdi.

“Almatı qalasındaǵı Äuwezov awdanı – eñ köp saylaw uçaskesi bar awdan. Bizdiñ qozğalıstıñ ökilderi sol awdandaǵı uçaskelerde baqılawşı bola otırıp, köptegen zañsızdıqtarǵa köz jetkizgen. Al eñ soraqısı, saylaw komissiyasınıñ dawıs sanawğa qatısпаq bolğan baqılawşılarǵa “erteñ keliñizder, bugün bäribir ülgermeymiz” degen jelew aytıp, qaytarıp jibergeni. Al ertesine ayılған waqıtta barғанımızda, bizdi күzetşi qarsı aldı. Dawıstardıñ sanalıp qana qoymay, әkimşilikke jöneltilipketkenin de sol kezde bir-aq bildik. Qorıta aytqanda, jawır bolğan jayttardı aytuwdan payda joq ekenin

mayındaytın kez keldi. Siz ben bizge demokratiyanı B. Obama nemese N. Sarkozy kelip ornatıp bermeydi. Şeteldik baqılauwşılardıñ bergen baғası – osı sözimizge дәlel. Qoғamdı qalıptastıruw özimizge baylanıstı”, deydi “Ar. Ruh. Haq” qoғamdıq qozғalıstıñ törayımı B. Töreğojına.

P.S. Saylaw uçaskeleriniñ bireüwinde ğana emes, barlıǵında osınday zañsızdıqtardıñ boluwına jüyenıñ jügensizdigin kinälaw jetkiliksiz. Osınday qoғamñıornauwına jol berip, buyıǵıp jatqan halıqtı attap ötken biylikke toqtaw aytıp, tosqauwıl qoyu siz ben bizdiñ mindetimiz edi. Ata zañımızdı beybereket “şimaylatpaw” – azamattıq parızımız bolatın. Prezidentiñ 20 jıldan beri suw betine salınğan beynege uqsas uwädelerine senüwden jalıqpadıq. Tañdawımızdı jasawdan, pikirimizdi erkin jetkizüwden qaldıq. Barlıǵına köz juma qaradıq. Osılardıñ saldarı avtoritarizmge ayqara esik aşıp berdi. Siz ben biz barmasaq ta, dawısıwız “berilgen” belgimen soǵılıp, N. Nazarbayev prezident bolıp “saylandı”. Keybir jaǵımpaz ziyalı qauwım ökilderi men jädigey şeneüwnikterine “tayt” deüwge qauwqarsız qoғamñı mañdayına avtoritarizmniñ şeñgeli taǵı bes jıldıq merzimge qadaldı.

EK 59

Sıra İşkende basqa kelgen ideya

Ünemi sätti bola bermeydi jäne onıñ uyatqa qaldıruwıda äbden mümkin

“Qazaqstan prezidentiniñ saylawı” attı tartıssız äri män-mazmunsız “qoyılımdı” zañdastıruwǵa, oǵan qoғamdıq- sayası, demoqratiyalıq renk berüwge ärtürli älewmettik küşter jumıldırıldı. Onıñ işinde bäri bar. Äñsisi de, ärtisi de, biyşisi de, ziyalı-ziyasızdı da, aqın, jazuwşısı da, sayasatkersımaq sarapşısı da!

Sol “qoyılımnıñ” birden-bir “önimi” birqatar belgili tulǵalardan qurılğan prezident saylawın baqılaw jönindegi Respublikalıq qoғamdıq komissiya. Bul Aqordaǵa kerek pe edi? Ärine, kerek! Sebebi, Qazaqstanda ötetin qanday da saylawdı halıqralıq baqılauwşılar eşwaqıtta da “demoqratiyalıq talaptarǵa say” dep baǵa bergen emes. Äsirese, ECIU baqılauwşıları Aqordanıñ ötirigin ünemi äşkerelewmen keldi. Bıyl da osı jolınan tanbadı. Saylawǵa teris baǵa bergen ECIU baqılauwşıları mınaday baǵa berdi. “Tikeley bakılaw kezinde saylawşılardı qısım körsetilgenine küwä boldık. Munday jaǵdaylar memlekettik mekelerde, oquw orındarında jäne äskeri bölimşelerde orın aldı. Biz memlekettik mekemelerdiñ başşılarınıñ qızmetkerlerin saylawǵa qatısuwǵa мәjburlegenin öz közimizben kördik. Munıñ bäri saylawǵa adamdı köp tartıw üşin

jasalğan” dep mälimdedi Daan Everest. Mine, osınıñ aldın aluw üşin “šeteldikter durıs aytpadı” değendi qazaqstandıqtardıñ miyına siñirip, olardı aldarqatuw üşin N. Erimbetov pen a. Sarım tarizdi birşama tanılıp qalğan adamdardan quralğan qoğamdıq komissiya “düniyede keldi” Ä. Degennen-aq olar şeteldik baqılawşılardı “jağadan aldı” “Bizdi nege şeteldikter baqılawı kerek? Olardıñ bağasına nege qulaq asuwımız qajet? Öz- özimizge nege bağa bermeymiz? Bizdiñ sözimiz mirdiñ oğınday aytsaq öltirip aytamız! Bizge seniñder! Biz ädil bağa beremiz” degen mağınada mälimdeme jasadı. Birqa bularğa qalın jurtşılıq sendi me? Eldi awzına qaratıp, sayqımazaq saylawğa “qara qıldı qaq jarğan” ädil bağa bere aldı ma? joq. Respublikalıq qoğamdıq komissiya quramına kirgen tulğalardıñ bäriniñ bolmasa da, birqatarınıñ elge tanımal atı barı ras. Al demokratiyalıq talaptarğa say ötpegen saylawğa ädil bağa bere almağan soñ bularda ne qaldı? ! Bälkim, “Tanımal atı” qalğan da şığar, biraq el aldındağı abıroy bedeline nuksan kelgen joq pa?

Prezident saylawın baqılaw jönindegi respublikalıq qoğamdıq komissiyanıñ “ädildigine” bastapqı kezden-aq kümen keltirgender az emes edi. Oğan sebep te joq bolmadı.

Birinşiden “äkimşilik – apparattıq qoldawsız qoğamdıq komissiya qurıp, Nazarbayevtiñ saylawın baqılaymın” dew bos äwreşilik. Täwelsiz tulğalardan quralğan komissiyağa joğarı biylik barlıq tosqawıldardı qoyarı söszı. Al “erimbetovterdiñ” komiisiyasın resmi gazet jurnaldardıñ tügelde juwıǵı ğana emes, tikeley prezident äkimşiliğine baǵınatın “habar” men “qazaqstan” arnası da nasihattadı. Bul ne degen “aqparattıq” jomarttıq sonda? Bitlikke täweldi tulǵalrdan turatın Erimbetov komiisiyasınan soñ Zewreş Battalova bastağan qoğamdıq uyımdar syalwdı baqılaw jönindegi taǵı bir top qurdı. Al bul tuwralı resmi BAQ tis jarmadı. Osınıñ özi-aq eki komissiyanıñ ara-jigin ajıratıp bermey me?! Ärine!

Ekinşiden, qoğamdıq komissiyanıñ tez arada respublikalıq qoğamdıq birleştik retinde tirkelip, emin-erkin jumısın bastap katüwi de biraz nerseden habar beredi. Nege deseñiz, RQB retidne kuruluw üşin eñ keminde 8-9 payız oblısta ökildik bolıp, olardıñ ärqaysısı tirkewden ötüwi tiyis. Bul zañ talabı. Oğan keminde bir ay waqıt kerek. Biyliktiñ qoğamdıq-sayasi uyımınıñ qanday da formasının payda boluwına ülken kümen-küdikpen qaraytını tüsinikti. Al Erimbetov komissiyanıñ kuramına baylansıtı mäsele. Nege däl **osı adamdar bul komissya qatarına enüwi kerek? Aytalıq, Murat Äwezov burınǵı komissiyalardıñ barlıǵında da boldı.** Al budan ne özgerdi? Onıñ ornınan atıp turıp, “saylaw ädiletsiz ötti! Men onıñ nätijesimen kelispeymin!” degenin kördiñiz be? Qayta biyliktiñ barlıq bastamasın qoldap keldi. Ulttı orǵa şıǵatın “qazaqstandıq ult”

ideyasına negizdelgen “El birliğı” doktrinasınıñ biylik usınğan nusqasın nasihattap, äwrege tüsti. Al Nurlan Erimbetov pen Aydos Sarım şe? Eşwaqıtta da biylikpen at quyrıǵın kesişip, täwelsiz sayasat ustanbaǵan adamdardan ne kütemiz? Aydos Sarımınıñ “Qazaq edebiyeti” gazetinde Nursultan Nazarbayevtı äbden maqtap, asıra qoldaštaǵan maqalası oppozitsiyadaǵı adamdardı ǵana emes, bılayǵı jurttı da tañǵaldırǵan bolatın. Onıñ üstine, bulardıñ ekewi de Qazaqstandı “ekinşi Türikmenstanǵa” aynaldırıwǵa baǵıttalǵan referendum bastamasın aşıq qoldaǵandardan biri. Al komissiya quramındaǵı belgili jazuwshınıñ saylawda N. Nazarbayevtıñ senimdi ökili bolǵanın bükil el-jurt bileidi. Respublikalıq qoǵamdıq komissiyasınıñ qatarındaǵı beldi “belsendilerdiñ” birimen añgimelesip, “psınday sayqımazaq dünüyege qalay kirip kettiniz? Dep suraǵanımızda, “uyımıma tender ala almay qaldım, sonı tezdetüw üşin komissiyanı qurǵan jáne onıñ queamına kirgen adamdar üşin “ädildik” “aşıqtıq” jáne “halıq seniminiñ” qunı tenderdin somasımen ölşeni deǵen söz. Sonımen birge, “keneştik” ülgide (halıqtı aldaw üşin) qurılǵan komissiya qatarında Qazaqstan halıq Assambleyasınıñ müşeleri de boldı. Al bul uyımınıñ prezident äkimşiliginiñ quramas bölige ekeni jurttı äygili. Onıñ “ömirlik” tóraǵası Nursultan Nazarbayev. Türlı “ulttar men ulıstarı” ügittep, bugünge prezidentke dawıs jıynap jürgen uyım bul. Bir sözben aytqanda, biylikke tikeley täweldi uyım. Sonda munday komissiyadan qanday “ob’ektivlikti” surawǵa boladı? Eşqanday!

Törtinşiden, qoǵamdıq komissiya qatarına saylaw üderisin jetik biletin, onıñ qır-sırına qanıq adam boldı ma? Bul мәseleni jaqsı bilüwdi bılay qoyǵanda, Erimbetov pen Şarmanov saylaw tuwralı zandı ütir, nüktesine deyin oqıp kördi me eken? Qazaqstandaǵı saylawdı öte teren biletin adamdardıñ biri Dos Köşim bul komissiyasınıñ qatarına kirgen joq. Tipti saylawǵa boykot jariyalaytının da mälimdedi. Bul şın mäninde azamattıq qadam. “kuwırşaq” komissiyaǵa kirip, tirnektep jıyǵan abıroyın ayranday tökkisi kelmegen soñ kirmedi. Qoǵamdıq -sayası aptalıqtıñ birine suhbat bergen komissiyasınıñ teñ tóraǵası Nurlan Erimbetov “Sizdiñ baqlawşılar zañbuzuwşılıqtardı tirkedi me? Deǵen sawalǵa mınaday jawap berdi: Joq tirkemedi. Maǵan bul tuwralı telefon arqılı ayttı, al men Ortalıq saylaw komissiyasına habarlastım, olar munday zañbuzuwşılıqtardı tirkewdiñ jáne tekserüw jumıstarın jürgizüwdiñ qajettigin jetkizdi. Biraq arı qaray eşqanday jumıs jasalmadı. Bälkim, munday zañbuzuwşılıqtar bolmaǵan da şıǵar, ol arandatuw da boluwı mümkün”. Osınday sözden soñ ne aytasız endi? “Zañbuzuwşılıqtı tirkewdiñ qajettigin” bilmeytin adam basqarǵan komissiyadan ne ümit, ne qayır?! Besinşiden, Qazaqstan prezidentiniñ saylawı ayaqtaldı. Onıñ qorıtındısı jariya etildi. N. Nazarbayevtıñ inawguratsiyası da bolıp ötti. Al qoǵamdıq komissiya äli künge deyin ünsiz. Qayda olardıñ “ädildik” dep “sırılǵan” dawıstarı? Sayqımazaqqa aynalǵan

saylawda talay zañbuzuwşılıqtar boldı. Aytalıq, kez kelgen örkeniyetti elde is basındaǵı prezident “ügit-nasihat жүrgizbeymin” dese de, bäribir kızmetin bir ayǵa bosatuw tiyis. Bu is basındaǵı prezidentiñ äkimşilik resurstarı paydalanuwǵa, qızmetin asıra qoldanuwǵa mümkindik bermew üşin kerek. Al bizde nege olay bolmadı? N. Nazarbayev öziniñ mümkindigin paydalanıp, ügit-nasihat jumıstarı bastalmay jatıp, aq özin nasihattawǵa köşti. Bul saylaw tuwralı zandı öreskel buzuv emes pe? Al bul üşin ümitkerdi saylawdan alıp tastaw tuwralı şeşim qabıldabuı tiyis. Buǵan baylanıstı Erinebtov komissiyası nege “awzın buǵan ögizdey” boldı? Taǵı bir mesele- M. Joldasbekov bastagan lingvistiqalıq komissiyanıñ ädiletsizdigi. Qazaq tilinde eki sözdiñ basın quray almaytın Ğni Qasimov memlekettik til emtihanınan qalay ötip ketti? Tildi naşar meñgergen Mels Elewsizov nege ümitker atandı?! Bul ädiletsiz şeşim! Ğanıdı da, Melsti de dodadan şıǵaruw kerek! Dep tabandap turǵan komissiyanı kördiniz be? Taǵı da joq! Osınday awqımdı äri kürdeli nerseler tuwralı aytpasa, bul komissiyanıñ el-jurtqa qajeti qanşa?!

Altınşıdan, Erimbetov sözine sensek, qoǵamdıq komissiyanıñ 5 mıñ erikti baqılawşısı bolǵan eken. Bizdiñ bilüwmizşe, qoǵamdıq komissiya qatarına engen tulǵalardıñ birdebireüwiniñ mıqtı qoǵamdıq-sayasi uyımı joq. Sonda älgi 5 mıñ adam qaydan şıqtı?! Olar “erimbetovterge” senip, tegin jumıs istewge qalayşa kelisim berdi? Älde bular “Nur Otan” partiyasınıñ nemese äkimliktiñ qıspaǵımen saylawdı “baqılaǵan” ustazdar men därigerler, “karusel’derge” eriksiz qatısқан studentter me? Olardı oblıs başsıları qabıldapü barlıq “kömegin” ayamaǵanına qaraǵanda, rasında da solay bolǵan sıyaqtı. Al biyliktiñ buyırǵımen “baqılawşı” bolǵan adamnan ne suraysız? Yaǵni bul komissiyanı “Respublikalıq qoǵamdıq komissiya” emes, “respublikalıq äkimşilik biylik komissiyası” dep ataǵan jön bolar edi. Jetinşiden, Nurlan Erimbetov bastagan komissiyanıñ bar jumısı Aqordaǵa demokratiya tuwralı aqıl üyretetin (Birqa aqımak “oquwşıǵa” qanşa aytsan da, sözın jelge uşadı) şeteldik baqılawşılardı sınap-minewmen şetelgeni ayqın äri anıq añǵarıldı. Ayta da almaydı. Al şeteldikter, äsirese EQUI baqılawşıları, saylawdaǵı burmalawşılıqtar tuwralı şındıqtı bet-jüzine qaramay jariya etüwde. Al taǵı bir qırınan qaraǵanda eger bizdegi saylaw ünemi ädiletti ötip, oǵan eşqanday baqılawşınıñ qajettigi bolmasa, onda şeteldikter Qazaqstanǵa onsız da kelmes edi. Mäselen, AQŞ-tı Fransiyanı şeteldik aqılawşılar jiti baqılaw ma? Joq. Ärine. Sebei, bul elderdiñ demokatiyalıq ustanımnan awırtıqmaytını beseneden belgili. Sosın “şetelge jaltaqtamayıq” dese, onda Aqorda EQUI sammitin ötkizgende “erimbetovter” berkin aspanǵa atıp, onda Qazaqstan EQUIU dan da BUU-dan da, basqa da aldaǵı qatarlı

uyımdardan da şığıp “jamandağı jalğız ağaşka” aynalsın. Bizdiñ sayqımazaq saylawğa “durıs” äri Aqordanıñ “köñilinen şığıatın” bağa beretin TMD na ğana qalsın.

Biyliktiñ tikeley nusqasimen qurılğan komissiyanı aqtap-jaqtağan Nurlan Erimbetov özderiniñ tirligin sınağandardı “köre almawşılar” dep ataptı. Biraq Erimbetovti “köre almaytı” nesi bar? Bälkim, onıñ oyınşa jurtsılıq Erimbetovtiñ prezidenttiñ aldında kыnaqtap, qayta-qayta bas şulğıp “awızın jelimdep” tastağanday üntünsiz “lebası” ayqkanınıñ bärimen kelisip otırğanın “köre almaytın” şıǵar?! Nemese “erimbetovterdiñ” bir tenderdi aluw üşin biyliktiñ qas-qabağın baqqanın “köre almaytıñ” şıǵar?! Biraq, bizdinşe, buğan “köre almastıqpen” emes, ayawşılıqpen jäne müsirkewmen qaraw kerek. Nege deseñiz, ekibetkey ustanımda jürip, özderi bir pikirde bolıp, biraq öz jağdayın jasaw üşin biylikke basqa nerseni aytıp, öz oyun emes, öz “qojayındarınıñ” pikirin aytuwdan basqa qanday qasiret bar deseñizşi! Osı turğıdan alğanda, elgi topqa şın janımız aşdı. Suhbatının birinde Nurlan mırza el aldında aqtaluwğa da tırıstı: Men biyliktiñ sınsıların söyletip jürsem, olarğa ne üşin kerekpin? Olar meni telearnadağı efirimen emes, qızmetpen satıp alar edi ğoy. Bul endi Nurlan Erimbetovtiñ uwäji. Birqa el-jurttı munımen alday almaysız. Eger biylik üşin Nurlan Erimbetovke “efir” emes, qızmet berüw tiyimdi bolsa, onda olar oylanbastan osını ister edi. Yağni, däl qazir Erimbetov siyaqtılardıñ “efirde” jürgenı Astanadağılar üşin qajet bolsa kerek. Aytalıq, prezidenttiñ “bülbülü” Ermuhamet Ertsibayevqa nege bir ministrlikti ustatpaydı? Sebebi, Ertisbayevdiñ qazirgi “kızmeti” Aqorda qajet. “Bülböldiñ” barlıq gazet-jurnaldıñ, radio men telearnanıñ “qulağında oynaytını” sondıqtan. Däl osı sıyaqtı Nurlan Erimbetovke qızmet emes, “efirdiñ” beriletini de sodan. Äytpese, elde N. Erimbetovten artıq telejüzgizüwşi nemese sayasattanuwşı joq pa? Aytalıq, “K plus” arnasında “Vlast kz” bağdarlamasın jürgizetin Asılbek Abdulov. Erimbetovmen telebagdarlamanı on ese artıq jürgizbese, odan bir de kem emes. Burındarı Asılbek Abdulov “Habardağı” “Jeti kündi” de jürgizgen. Birqa onıñ basqalarğa qarağanda täwelsiz oyı, erkin pikiri bar. Sondıqtan da onı jetekşi arnalardan alastadı. Tura sol sıyaqtı belgili sayasatkar Bolat Äbilevtiñ de öz telebagdarlaması boldı. Al oğan nege “efir” bermeydi? Sebebi ol oppozitsiyalıq bağıttağı sayasatker. Demokratiyalıq küşter birneşe jıldan beri qoğamdıq arna kuruw bastamasın kötergendi. Birqa buğan biylik jol bermedi. Sebebi, telarna dene qaruw! Täwelsiz bir telearna “K plusqa” biyliktiñ türli qısım körsetip, oğan “efir” bermewge tırısuwınıñ sebebi osında. Al Nurlan Erimbetov degen kim? Biylik pen oppoiztsiyanıñ arasında jürip, biyliktiñ ideologiyasın qalıptastırıp, sonıñ astawınan as işip jürgen adam emes pe?

Qazirgi qoғamda ekijüzdilik depti äbden dendedi. Biylikpen kezdeskende bir närseni, qoғamdıq küşterdiñ arasında jürgende ekinşi dünüyeni nasihattaytın tulğalar qalıptastı. Referendum, sayqımazak saylaw tarizdi bastamaların tiygizgen bir paydası kimniñ kim ekeni anıqtaldı. Ziyalınıñ qaysısı ziyandı, oppozitsiyanıñ qaysısı közboyawşı äri aldawşı küş ekeni de ayqındaldı.

PS. “qoғamdıq komiisiya qalay qurıldı? Değen sawalğa Nurlan Erimbetov “Bul ideya bizdiñ basımızğa sıa işip otırıp keldi” dep jawap bergen edi. Bizdiñ keneşimiz budan bılay sırağa şöl basqan kezinizde basıñızğa kelgen ideyanı jüzege asıruwğa asıqpañız. “Asıqqan şaytannıñ isi” Al şaytan qaşanda adamdı tura joldan taydıradı.

EK 60

Sayasi özgeris kerek

Bul saylaw şın mäninde бүkil Qazaqstandı jar basına äkelip tiren qoydı. Bugini biylik öz degenine jetüw üşin arsızdıqtıñ barlıq amaldarın qoldandı. Oğan qıñq etetin ne oppozitsiya, ne halq joq. Bizdiñ biylik ECIU sözün qulaqqa ilüwden ketkeli 20 jıl. Birdi-ekili nazarı toptardı da közge ilmeydi. Osıdan kelip elbasımen kezdesüwge kürmettep şaqırılğan bir oblistiñ ıǵay men sıǵay aqsaqaldarına, azamattarına prezident “mıñqıldamay, qıñqıldamay” jumıs isteñder” dese olar “läppey taqsır” dep bas uip tura berdi” Munıñ bäri jazasızdıqtıñ nätiyesi. Jürekti şeksiz öktepdik uwı jaylaǵannın körsetedi. Halıqtı tobır sanatıp, oyına kelgendi jasatadı. Halıqtıñ tobır ekeni belgili bir дәrejede şındıq. Abay Kunanbayev: “Sokratqa u işkizgen, Iyanna Arkti otqa örtegen, Gaysanı darğa asqan, payǵambarımızdı tüyenıñ jemtigine kömgen kim? Ol- köp, endеше köpte aqıl joq. Ebin tap da, jöñge sal” dep beker aytqan joq. A. Gitler bolsa halıqtı “jañǵırq kim qattı ayqaylasa, sonı ǵana qaytalaydı” degen. Köptiñ kim ekenin keşegi saylaw taǵı da körsetip berdi. Özderine “mıñqıldamay, qıñqıldamay jumıs iste” dep, jastardı isteytin jumısqa zar etip otırǵan elbası üşin dawıs berüwge birin-biri taptap ötti. Elbası- bir adam. Meyli ol aytsın, amalsız biz könelik. Biraq osıǵan küwä bolǵan oblıs äkimderi odan en önege aldı? Osıdan soñ olar halıqtı tındap, uwejine qulaq asadı deǵende kim senedi? Mına saylaw äkimderdiñ halıqqa degen közkarasın tübegeyli teris jolǵa salǵanı, olar endi oylarına ne kelse sonı isteytini anıq. Naǵız sorlaytındar- saylaw kezinde özderin it qurlı körmegenderge qınıq etip söz aytuwǵa jaramaǵan oblıs turǵındarı.

Äkimqaralardıñ işinde özderiniñ üstemdeigi men jazasızdıǵına qanday senim uyalasa, halıqtıñ işinde olarǵa degen sonşalıqtı kek qosıla ketti. Bul da jürekke tüsken zapıran. Eñ jamanı da sol. Halıqtıñ özderine qamqor bola alatınday partiyalardıñ bar

ekenine, älemdik qawımdastıqtıñ şın mäninde qazaqtıñ müddesin qorğaytınına senimderi öldi. Oppozitsiyano qaoldawşı, qarjılandırıuw toptıñ da ümitteri qayttı. Bul jağday qozğalısnı (İDU) keltirdi. Osıǵan uqsas jağday Qırǵızıstanda da boldı. Q. Bäkıyevti quwıp jürıp taqtan taydırǵanda partiyalastarı taǵdırdıñ tälkenine kösemderin tastap ketti. Ümiti üzülgen Bäkıyevtiñ tuwıstarı dini ekstremistik toptardıñ qızmetine jügindi. Quday betin awlaq qılsın. Qazaq “kelip qalmasın” dep qasqırdıñ da atın aytpay “it-qus” degen. Biraq qasqır soǵan qarap, iyesiz qalsa koraǵa şappay turmaydı. Onıñ üstine “Jaman aytpay okası joq” deytin söz taǵı bar.

Bizdiñ memlekettik qawıpsızdıq komitetimiz diniy-ekstremistik qawiti awızdıqtap otır degenge seüw de qıyın. Aqtaw turmeden qaşqan dini ekstremistlerdiñ äreketi bul senimdi birjolata joyıp ketti. Turmeden qaşqan 21 adamnıñ sırttaǵı qoldawşıları men qaruw jetkizüwşileriniñ ustalmawı, qayta-qayta Daǵıstannan Qazaq şahidşılarınıñ tutındaluwı sonıñ ayǵaǵı. Men bul taqırıptı qozǵamas ta edim. Biraq soñǵı kezde arab elderinde bolıp jatqan oqıǵalar “Patşa- Allanıñ jerdegi weziri, patşanıñ aytqanı wäjip” degen sekilgi eski közqarastıñ julınıñ julıp tüsirdi. Qazır qarap otırsaq, eldin nazarı saylawdan da burın dini talas-tartıstarǵa awıp bara jatqanın bayqımaq qıyın emes. Buǵan sebep halıqtıñ sayasatqa degen seniminiñ joǵalıp, pananı dinnen izdeüwge köşe bastawınan ekenin moyındamasqa şaramız joq. Derigerlerden senim ketse, halıq zöderi sınap- minep otırıp, baqsı -balger men täwirterdi jaǵalap ketedi. Bul şındıq.

Ben joǵarıda Q. Bäkıyevti tegin ayyqan joqpın. Ol biylikten keter aldında Qırǵızıstanda umıtpasam üş künde sozılǵan kırıltay boldı. Bäsiktegi baladan, eñkeygen qarttarǵa deyin tribuna şıǵıp, Q. Bäkıyevti marapattap, maqtap, töbesin kökke tiredi. Onı uyımdastırǵan dem bergen öziniñ qurǵan partıyası edi. Basına qawıp töngende sol partıyasınıñ bir müşesi Bäkıyevti qoǵap bir awız söz aytuwǵa jaramadı. Munı Nazarbayev körmey, bilmey, tüsnbey közimen körgen, basınan ötkergen adam. Nazarbayevtiñ basına is tüsse, aldımın onı qaralaytın, odan baz keşetin Nur Otan Partıyasınıñ senimsizdiǵınıñ özi osında, oǵan müşelerdiñ birinşi maqsatı- bas qamı men jeke müddesi Bul adamdardıñ basım bölige “Kimniñ tarısı pisse sonıñ tawıǵı” bolıp biylewşi partiyaǵa kirgen adamdar. Bolmasa, Nazarbayevqa 95 oayız dawıstıñ, saylawşılardıñ 89 payız qatısuwınıñ iyneniñ jasınday kajeti de, paydası da joq. Bukil el bul saylawda Nazarbaytıñ jeñip şıǵatatına onsız da senimdi edi. Sondıqtan munıñ paydasınan zıyanı köp boldı. Munı Qazaq älemi şın mänindegi “jappay qoldawdıñ emes jaǵımpazdar jarısınıñ jemisi” dep baǵaladı. Munı Nazarbayev tügil, beisktegi balada bile, tüsinedi. Biraq ol oǵan qarsı eñ äreket jasay

almadı. Sol үшін “Alğa” partiyasın uyımdastıruwşılar “prezident keñesşisi Ertisbayev Arqılı wade etti, elde özgerister jasaydı, dep senüwge bolmaydı” dedi.

Bul jağday qoğamdıq qurılısmızğa narazı toptı basqaşa, beyresmi jol izdewge itirmeleydi. Egilet, Arab Respublikasında oppozitsiya jetekşileri tolıq qamaw men baqılawda, odan qaldı qudalaawda jürdi. Bir qarağanda, halıqtı dur silkintip, duw köteretindey adam qalmağan da syiaqtı edi. Halıq köterilgende ayaq astınan nebir kösemder payda boldı. Osınday jağday Awğanstanda da boldı. Keñes ükimeti H. Aminniñ közin joyısmen ayaq astınan qaptap “dala komandirleri” şığa keldi. Şeşenstanda da solay boldı. Bulardıñ birimen kelissen, ekinşisi kelispeydi. Resmi, sayasi oppozitsiyanı qurtuw men onıñ bedelin joyudıñ biylik qaqqı men qateri de osında. Soñgı saylawda bizdi ñ biylik oppozitsiyanı jer etti. Olardan halıqtıñ ümitin üzdirdi. Onıñ ornına basqa toptın kelüwine jağday jasadı.

Kelüwi mümkün eki top bar. Biri biz sözge qaosqan dini qozğalıstar. Ekinşisi ultışıl qozğalıstar. Jalpıadamzattıq qundılıqtar men zañ turğısınan alğanda, Kozlovtıñ öz kandidaturrasın prezidenttikke usınuwınıñ eş ayıbı joq. Kozlov osı sözdi aytqanımen öziñ az waqıtta qazaq tilin igerip kete almaytının da, qajetti dawıs jınay almaytının da bildi. Bul saylaw oyın ğana bolatın. Nätije ülken ultaralıq janjal deñgeyine köterilüwge şaq qaldı. Munı alğalıqtar ükimettiñ uyımdastıruwmen bolğan oqıǵa dep baǵaladı. Qalay bolsa da, arttıñ nasırǵa şabatını körinip turdı. Besaǵaşaǵı waqıǵa da şıntuwqyttap kelgende, qazaqqa jasalǵan ultşıldıq qıyanay emes. Qılmıs. Onday qılmısker barlıq ultta da bar. Onday qılmıskerdi ayasız jasalaw kerek, biraq onı ulttıq deñgeyge köterüw, osı üşin bükil bir ulttı ayıptaw artıq is. Budan özge de waqıǵalardı ulttıq maydanǵa aynaldıruwǵa umtıluwşılıqtar da az emes. Öytkeni qazaqtıñ patriot jastarı uyımdarınıñ beyresmi toptarı qurılıp jatsa, olardaǵı bas taqırıp tek dil emes, ulttıq ruh. Bul jerde olardıñ jetekşilerin satıp aluw, qızmettermen aldaw mümkün de şıǵar, al dini kitap dükenderiniñ özine tıyım salıp otır.

Tarih- ünemi qaytalanıp keletin qubılıs. Bir zamanda kışkentay ğana qıyat taypasınan şıqqan Şıñǵıstan bükil älemdi jawlap aladı dep kim oylaǵan? Keşegi Qazan tönkerisinde bol’şevikter jenisqe jetedi, azamat sıǵışı kezinde poruçikter men rotmistrler bastaǵan äsker gerenralda rbasqarǵan armıyanı kul-talqan etedi dep km oylaǵan? Í. Stalin közi tiri kezinde “Seniñ körindi qazıp, tındı öşiretin- Nikita Hruşçev” dese, ölgende senbes edi. Tarih solay, barlıǵı da tötennen tuwıp, elwsiz jerden bastalıp jatadı. Biz de bugingi ahwaldı elwsiz qaldıra saluwımızǵa, bir sättik baqtı mǎñgilik sezinüwmizge boladı. Birqa arab elderindegi oqıǵalar osı qateliktiñ nege aparıp, soqtırarınan sabaq

berdi. Qoғam ünemi qozғalı, dmauw üstinde ғana beyqam. Säl ғana toqıraw tokmeyilsuw onıñ astan- kesteñin şıǵaradı.

Soñǵı mälimetter boyınsha: “Säwirdiñ 4- küni Azattıq radiosına suhbat bergen Qazaqstan prezidentiniñ sayası mäseleleri jönindegi keñesşisi Ermuhamet Ertisbayev “inaguratsiyadan keyin parlament prezidentke onıñ sayası reformaların jüzgizüwge kömektesip, toqıraw bolmawı üşin tarawı mümkün” dep habarlaǵanın jariya etti. Bul tüsingen adamǵa Parlamentke “ket” deǵen söz. Halıq muhalıqtını prezident bul jolı halıqtıñ sözın, talap-tilegin, eldin maqsat-müddesin birden qolǵa aluwı bastadı deǵen söz. Ärine, Nazarbayev üşin endigi bastı maqsat paygambarlarǵa da buyırta bermegen zor sıylıq berdi. Oǵan Täwelsiz Qazaq memleketinin Tuwın qayta köterip, irgesin qayta qalaw, Ulıstı Ult etüw baqıtı buyırdı. Biz Nazarbayevtı eşqaşan “ışıp-jep qoydı” dep ayıқтаǵab da emespiz. Biz onı “qolına qonǵan baqıttı basqa tepti, boq duniyenin qızıǵına ayırbastadı” dep ayıptadıq. Tumaq barda elmek bar. Qnşa äwre bolsa da tuwılǵan adamnıñ mäñgilik qaluwı mümkün emes. Adam balası bul duniyeden jiǵan-tergenin ala ketken oqıǵası da joq. Özderin quday sanaǵan perǵawındarmen kosa kömilgen altın kümis, qazınalar da kör qazǵan urılardıñ qolında ketti. Qalatını- jaksı atı men igi isi. Biz körgendi Nazarbayev körip, biz oylaǵandı Nazarbayev oylamaydı dew astamşılıq boları anıq. Qanşa qarsılas bolsa da, oppositsiya serkeleriniñ Nazarbayevtıñ asa iri sayasatkar ekenin moyındamaǵanı joqqa täñ. Olay bolsa päkizat, kıtay kinoşılardı tüsirgen “Şıngıshandı” onıñ da körmewi, zamanında ataǵı jer jarǵan Kerey taypasın bilewşi uwan han oqıǵasınan sabaq almawı mümkün emes. Eger osı bir päkizat adam aynalasındaǵı jaramsaqtardıñ sözine köp sır şasıp turǵan joqpa?! Patşanıñ düşpanı betine ayqan emes, sırın işine jasırǵan jaǵımpazdar. Ejelgi danalar bekerge “at sıylaǵan danaylıqtardan qorıq” dep tegin aytpagan.

Osı tuşta Nazarbayevtıñ äli de bolsa tarihiy misiyasın orındawǵa waqıt barın biz moyındawǵa tiyispiz. Onıñ tötennen kezekten tıs saylaw ötkizüwin jamanattan bölek, jaqsılıqqa da balawǵa bolar. Bälkim, ol soı missiyasın şuǵıl atqaruwǵa umılǵan şıǵar... Waqıt bolsa ötip jatır. Nazarbayevtıñ sayası reformalar tuwralı sır berip qalǵan maqsattarı tek sayasatkerlerdiñ ғana emes, eldiñde köñiline osınday ümit otın sebetini ras. Onı parlamentten bastawı- tipti durıs şeşim. Biraq osınıñ aldında “şaş al dese, bas alatın” keşegi saylawdı бүkil әlem aldında mazaqqa aynaldırǵandardı түgel aqwıstıruwı qajet. Tek ғana әkimgerşilik- komadalıq әdispen ғana el basqarıp daǵdılǵan bul adamdardıñ qolımen sayası reforma jasaymın, eldi demokratiyalandırmanın dew- bos әwereşilik. Odan bastalǵan reforma: “täp-täwir әнди mañqa şeşim qor qıldı” degennin kerin kiyedi.

Olardıñ jaǵımpazdıq jarısı men bāsekesiniñ nātiyesinde taǵı da birpartiyalıq parlament qurıladı. Taǵı da ālemdik qawımdastıqtardıñ sınına igilip, Bükil elimizi mazaqqa aynaldı. Munday saylawǵa túsken partiyalarǵa ādilet izdep āwre boluwdıñ özi artıq. Bugingi oppozitsiya munı der kezinde talap etüwi kerek. Keşegi saylawdı ótkizgen ākimderge eş senim joq. Qazir mıqtı deǵen menedjerlerdiñ ākim retinde qunsız, bul qoyşıǵa tas qalatqanmen birdey ekenin onsız da ómirdiñ özi körsetip otır. Menedjerler işün birinshi másele tabıs pen körsetkiş bolsa ākim üşin birinshi mañızdı maqsat halıq. Ākimniñ mindeti- sayasat. Sayasatpen sawdager emes, sayasatşı şuǵıldanuwǵa tiyis. Sonday-aq “sayasi reformanı şetelde oqıp kelgen jastar arqılı jasaymın” degenniñ de negizi joq. Teoriyalıq bilim bilikrilikti körsetpeydi. Täjiribeniñ atı täjiribe. Munı basqalar bilmese de, özi ómirlik täjiriveni domna peşinin aldında turıp bastaǵan Nazarbayevtiñ bilmewi mümkün emes. Bugindey asa jawaptı tuşta ıstıq-suwıǵı basılmaǵan jastardı ākime etip, salıqalı is kutuwdıñ özi de sätti şeşim bolmasa kerek.

Munı aytıp otırǵanım, eger Nazarbayev şın mäninde elde sayasi reforma jasawǵa şeşim qabılsasa, ol osı máselelerdi barlıq sayasi partiyalarmen, āsirese, özine qarsılas sayasatkarlarmen kelise otırıp şeşkende ğana “kelisip pişken ton kelte bolmaydı” Eger biylik taǵı da sayasatqa öz oyların, zañdarın zorlap tañs, beri beker.

EK 61

EL TİLEGİ ESKERİLDİ

Nursultan Nazarbayevtiñ Prezident Saylawına Kandidat

“Aq jol” ótkizgen alqalı jıyın

Kezekten tıs prezident saylaw merzimi jaqıñdaǵan sayın elimizdeki sayası küşter belsendilik tanıta bastadı. Buǵan deyin eki sayasi partiya öz qurılıtların ótkizse, keşe solardıñ katarına Qazaqstannıñ “Aq jol” demokratiyalıq partiyası qosıldı. Yaǵni, atalğan partiyaniñ XII s’vezi ótip onda kezekten tıs prezident saylaw boyınşa partiyaniñ ustanımı qaraldı.

Esildin sol jaǵalawında ornalaskan “Aq jol” partiyasınıñ ortalıq ofisinde ótken qurılıtayǵa elimizdiñ 16 öñirinen partiyalıq konferentsiyada saylanǵan 121 delegat kelipti. Sonıñ 118-i partiyalıq jıyında töbe körsetse, qalǵan 3-wi belgili sebeptermen qatısa almadı.

Saylanǵan delegattardıñ ökilettikteri rastalğan soñ, olardıñ quramı qoǵamnıñ erütli tabı men tobınan ekeni belgili boldı.

Aldımen söz alğan “Aq jol” partiyasınıñ töragası Azat Peruaşev kelesi jılı prezidenttik jäne parlamenttik saylawdıñ qatar kelüwine sarapşılar bılırdan bastap nazar qoya bastaganın erekşe atadı. El Konstitutsiyasınıñ 41-babınıñ 3-tarmağı bul saylawlardı birge ötkizüwge mümkindik bermeytini ayıldı. Osığan oray sözinde partiya başsısı öz oyın bılayşa erbitti: “Bizdiñ sayasıy jüyede prezident institut memlekettik damuwdıñ bağıtın jäne qarqındarın ayqılndaydı. Sol sebepti Qazaqstan halqı Assambleyası prezidenttik saylawdı keyinge qaldırmay ötkizüwdi usıdı”

A. Peruaşev, sonımen qatar, kezekten tıs saylaw ötkizüwdiñ astarında otandıq ekonomikağa

sırtqı qawipterdiñ boluwı, biznestiñ rınoktı joǵaltuwı, bankterde qolma-qol teñgeniñ kemüwi sıyaqtı keleñsizdikterdiñ orın aluwı mümkindigimen tüsindirüwge tırıstı. Bul rette törağa geosayasi qawipterdiñ orın aluwı faktorlarınıñ da joq emestigine nazar awdattı. Osınday sırtqı turaqsızdıqtar: Tayaw Şıǵıs, Evropa jäne Ukrainede orın aluwda. Äsirese, Qazaqstan üşin Awǵanstannan eki ay burın halıqaralıq koalitsiyalıq küşterdiñ äkeliwimen aymaqta kıyıljinder orın alıp, elimiz şekarası mañında tınıştıq buzıluwı mümkindigi de atalmay qalğan joq.

“Osılayşa, kezekten tıs saylaw ötkizüw tuwralı şeşim- taktikalıq täsil emes. Bul kele jatqan qawipqaterlerdiñ aldın aluwmen baylanıstı. Sondıqtan da bizdin partiya Qazaqstan halqı Assambleyasınıñ bastamasın qoldadı. Osıdan “Aq jol” partiyasınıñ bul prezidenttik saylawğa qatısuwı tuwralı suraq tuwındaydı, dedi. Azat Turlıbekulı. Bul rette partiya serkesi Qazaqstanda jäne onıñ sırtında memlekettik organdar jumısına ırǵaq beretin, ekonomikağa progresivti mindetter qoya biletin jäne ulttı uyıstıra alatın Nursultan Nazarbayevqa teñeser sayasi jäne memlekettik tulǵa joq deǵendi de basa ayttı.

Ol sonday-aq, ulttıq müddelerdi alǵa jılıtuw men memlettilikti nıǵaytuw; öndiristik ekonomikanı quruw men kásipkerlerdi qoldaw baǵıttarında Nursultan Nazarbayevtıñ köp närse istegenin jäne istey alatının erekşe atadı. “Biz mılıardtaǵan investitsiyalar tartuw, kásiporındarımızdı zamanawı quraldarmen jabdıqtaw, qızmetkerlerimizdi şetelde oqıtuw, halıqaralıq narıqqa erkin şıǵuw jäne basqa da köptegen mümkindikterge iye bollıp otırmız. 29 jıl burın bizde munıñ birde-biri bolǵan emes. Bizge ülken bizneske jol aşqan Nursultan Nazarbayev. Ol bizdi üyretti, kömektesti, bağıt berdi jäne jaña jeñisterge şabıttandırdı dedi “Aq jol” partiyasınıñ başsısı sözın qorıtındılay kelip.

Söytip 26 säwirdegi prezidenttik saylawda “Aq jol” demokratiyalıq partiyası Nursultan Nazarbayevtiñ kandidaturasına qoldaw körsetsin degen usınıs engizdi. Bul usınıs svezd delegattarı tarapınan qoldaw taptı.

EK 62

Dawısımız- Quwattı Qazaqstan Üşin

Keşe Qazaqstan Respublikasınıñ prezidenttisine kandidat N. Ä. Nazarbayevtiñ Respublikalıq qoğamdıq ştab müşeleri Pavlodar oblissiniñ öndiris ob’ektilerinde bolıp, aymaq belsendilerimen kezdesti.

Delegatsiyanıñ kuramında Respublikalıq aqğamdıq ştabtıñ başsısı Muhtar Qul-Muhammed “Nur Otan” Aprtiyası Törağasınıñ birinşi orınbasarı Bawırjan BAYbek, Patriottar partiyasınıñ törağası Ğani Qasimov, “Aq jol” demokratiyalıq partiyasınıñ törağası Azat Peruaşev, “Birlik” partiyasınıñ törağası Serik Sultanğali, Halıq banktiñ direktorlar keñesiniñ törağası A. Pavlov, Parlament Mäjilistegi “Nur Otan” partiyası fraktsiyasınıñ müşeleri M. Pişembayev, M. Begentayev, A. Nurkina jäne t.b. boldı.

Pavlodar qalasında N. Ä. Nazarbayevtı qaoldawşı Qazaqstan elektroliz Zawıtınıñ metallurgterimen, 1Qazaqstan Aluminniıyı” Aq energetikterimen Aqsu ferroqorıtpa zawıtınıñ Ewraziyalıq enegrgikalıq korporatsiya jumıssılarimen kezdesüwler boldı.

Budan basqa, RQŞ müşeleri PAVlodar oblısınıñ ükimettik emes sektorlarınıñ ökilderimen jäne Lugansk awılındağı Mädeniyet üyinde “Lugansk” öndiristik kooperativiniñ jumıssılarimen kezdesti.

Alğashkı kezdesüwdin Qazaqstan elektroliz zawıtında ötkeni este qalarlıqtay, munda osıdan 7 jıldan astam waqıt burın Elbası osı käsiporında aşqan kezde bılay degen bolatın: “Men metallurg retinde osınday zawıt tuwralı armandağan edim. Endi Qazaqstan şikizat öndirümen jäne satuwmen qatar, onı älemdik narıqqa şığaradı. Mäselen, 2009 jılı Qazaqstan aluminiyi Londanniñ metaldar birjasında resmi tirkelgen bolatın, al 2010 jılı älemdik dengeydegi “Ewropalıq sapa” nagradasına iye boldı.

Respublikalıq Qoğamdıq ştabtıñ başsısı M. Qul-Muhammed öz sözinde atap ötkenindey, Elbasınıñ turaqtı qoldawınıñ arqasında Pavlodar oblısı Qazaqstannıñ jaña industriyalıq innovatsiyalıq ekonomikasınıñ köş basınan tabıldı.

“Kuwattı aluminiy öndirisi, jaña mıs qorıtuw alıbı, Aqsu ferroqorıtpa zawıtı, sonday-aq, mına sizder eñbek etetin elektroliz zawıtı ärbir pavlodarlıq otbasınıñ jaylı turmısına senimdi negiz bouwda. Sondıqtan, men sizderdiñ osınşa qamkorlıq jasawşı

Elbasına dawıs beretinderiñizge sözsiz senimdimin! dedi Respublikalıq qoğamdıq ştabınıñ başsısı.

Pavlodarlıqtar jedeldetilgen industriyalıq-innovatsiyalıq damuw bağdarlaması üşin N. Ä. Nazarbayevqa alǵıstarın bildirdi, atalğan bağdarlamanıñ şeñberinde ğana songı 5 jılda oblısta 94 joba iske aşırlıp, 11 000 dana astam jaña jumıs ornı qurıldı.

Elbası öziniñ eñbek jolın qarapayım metallurg bolıp bastadı. Sondıqtan, sizderdiñ eñbektrerinizdiñ baǵasın, sizderdiñ eñberkteriñizdiñ baǵasın, sizderdiñ arman-müddeleriñizdi, sizderdiñ mañızdı problemalarıñızdı söz jüzinde ğana emes, öz tājiribesinen jaqsı biledi. Eñbek adamı- Memleket başsısı sayastınıñ, Birlik, Beybitşilik pen Kelisim sayasatınıñ tuǵır! Aldaǵı bolatın saylaw bizdiñ birligimizdiñ jäne köşbasşıımızdıñ töniregine toptasatımızdı taǵı da körsetetine senimdimiz! Elbasına dawıs bere otırıp, biz turaqtı, ösip-örkendegen jäne quwattı Qazaqstan üşin dawıs beremiz” dedi Ekibatuz qalasındaǵı Bogatır’-Kömir JSS-niñ jumıssılarınan kezdesüw barısında Nur Otan partiyası Töraǵasınıñ birinşi orınbasarı Bawırjan Baybek.

“Aqsu Elektrstansasındaǵı energitektek äwletiniñ ökili Svetlana Mahmudova öz energetikte äwletiniñ jalpı eñbek ötiliniñ 100 jıldan asatınan ayttı. Qazaqstan täwelsizdik alǵannan beri kásiporınǵa jaña tehnologiylar engizilüwde, öndiris jañartılıwda. Soının bärine Elbası sayasatınıñ, ekonomikamızdıñ ösüwiniñ, Qazaqstandaǵı betbitşilik pen turaqtılıqtıñ arqasında qol jetip otır, dedi ol.

N. Ä. Nazarbayevtıñ kandidaturasın qaoldaw üşin sayası partiyalardıñ başsıları- Aq Jol partiyasınan Azat Paruaşev, Birlik partiyasınan Serik Sultangali jäne Patriottar partiyasınan Ğani Qasımov söz söyledi.

EK 63

Elbası üşin eñ bastısı halqınıñ bolaşaǵı

Keşe Qazaqstan respublikası prezidenttigine kandidat Nursultan Nazarbayevtıñ Respublikalıq qoğamdıq ştabı (RQŞ) müşeleri Semey qalasında Ulı Otan soǵısınıñ jäne eñbeq ardagerlerimen äskerlerimen, sonday-aq tsement zauwıtı jumusşılarınan jäne kásiplerlerimen kezdesti.

Delegatsiya quramında Respublikalıq qoğamdıq ştab başsısı Muhtar Qul Muhammed “Nur Otan” partisiyası Töraǵasınıñ

Birinşi orınbasarı Baurjan Baytek, Patriottar partiyasınıñ töraǵası Ğani Qasımov “Aq Jol” demokratiyalıq partiyasınıñ töraǵası Azat Perşuaşev, “Birlik” partiyasınıñ

törağası Serik Sultanğali, Qazaqstan Mügedekter qonfederatsiyasınıñ prezidenti Janat Omarbekova, Parlament Mäjilisiniñ deputattarı Baqıtjan Ertaev, Tölegen Ibrayev, Nurtay Sabil'yanov, Qazaqstan küres federatsiyasınıñ kürmetti prezidenti Däwlet Turlıhanov t.b. boldı.

Abay atındağı kitaphanada ötken kezdesuw kezinde Semey halqınıñ Nursultan Nazarbayevqa degen qönili erekşe ekeni atap körsetildi. Öytkeni Semey poligonındağı yadrolıq sınaqtarğa toqtauw salğan Elbasınıñ özi bolatın. “Nursultan Abışulı yadrolıq poligondı jawıp bukil älemge özi üşin eñ bastı närse tuwğan halqınıñ ömiri, densauwlığı jāne bolaşağı ekenin ayqın körsetti. Osı ulı is äreketi üşin jürekterimen qoldaytınına antiyadrolıq qozğalıstıñ köşbasısı dep tanılğan Elbasın şın jürekterimen qoldaytınına senimdimin” dedi M. Qul Muhammed.

Kezdesuw kezinde B. Baytek “Nurlı jol” Jana ekonomikalıq Sayasatı bizneske jahandıq ekonomikalıq turaqsızdıqqa qarsı turuwğa mümkindik berse, bes institutsiyalıq reforma orta taptın äri qaray jedel qalıptasuwına jağday tuğızatıtın atap körsetti.

Semey aktivinin aldında, sonday-aq Ğ. Qasımov söz söylep, Nursultan Nazarbayevtı Otanıımızdıñ bastı patriotı dep atadı. “Sondıqtan respublikasınıñ barlıq patriottarı Elbası üşin dawıs beretin boladı” dep mälimdedi. Ğ. Qaimov.

“Aq jol” partiyasınıñ törağası kezdesuw kezinde Nursultan Nazarbayevtıñ dana da köregen sayasatınıñ arqasında Qazaqstanda shağın jāne orta biznes tabıstı damıp kele jatqanın atap ötti. “Qazaqstanda kesipkerler üşin barlıq jağday jasadı.” Dedi A. Peruaşev.

S. Sultanğali Nursultan Nazarbayevtı Qazaqstandı älemdik deñgeydegi jetekşi elderdiñ birine aynaldırğan körnekti memleket qayretkeridep atay kele, semeylikterdiñ Elbası jürgizip kele jatqan qazirgi jasampazdıq sayasattı qoldaytınına senim bildirdi.

Semey halqı tuwğan ölkelerin ırğaqtı damıp kele jatqan öñirge aynaldırğanı üşin Nursultan Nazarbaevqa şın köñilden şıqqan rızashılıqtarın bildirdi. Qazirgi tanda Semey öñirinde tuwraqtı türde jāña jumıs orındarı qurılıp jetekşi käsiporındarındar zamanawı turğın üy keşenderi men salalı jolpar salınuw üstinde

Atap aytqanda, tek 2014 jılı ğana önerkäsip tawarları öndirisiniñ kölemi 8 payızğa juıq ösip, Prezidenttiñ üdemeli industriyalıq-innovatsiyalıq damuw bağdarlaması şenberinde birden on joba jüzege sırlısa, osınıñ nätijesinde 600 jumıs orındarı qurılğan. Tutastay alğanda, ötken jılı Semeyde barlığı 6500 adam jumıspen qamtamasız etildi.

Kezdesüw kezinde käsipkerler memleket başsısı tarapınan körsetilip kele jatqan tuwraqtı qoldawdıń arqasında öñirde maşına jasauw salası qanatın keñge jaya tüskenşn atap ötti. Bir jıl bederinde traktorlar, avtobustar men avtomobil’der öndirisiniń kölemi eki esege juwıq ösken. Onıń üstine, awıl şaruwaşıılığın da kenjelep qalğan sala aytuwğa kelmeydi. Bul salada ösimiń 12 payızdan astamğa artqanı bayqalıp otır.

Jergilikti biznesmender Respublikalıq qoğamdıq ştab müşelerinde perzidenttiń “Nurlı Jol” baǵdarlamasınıń awqımdılıǵına köñilderi tolatındıqtarın ayttı. Osı Joldaw nätijesinde aldaǵı kezende bükil elimizdin jol jäne äleuwmettik infrakurılımı sapalı jañǵırtılátın boladı.

Semey halqı Nursultan Nazarbayevtiń Qazaqstan quwattı, täwelsiz jäne ösip-örkendegen memleketke aynaldırǵanın atap körsetti.

EK 64

Bir ğana durıs tandaw bar, ol-Elbası

Keşe Qazaqstan Respublikası prezidenttigine kandidat Nursultan Nazarbayevtiń Respublikalıq qoğamdıq ştabınıń müşeleri Oralda student jastarmen Batıs Qazaqstan maşına jasauw zawutı jäne “AKAS” agrofırması qızmetkerlerimen, sonday-aq, oblıstıń etnomädeni birlestikteriniń ökilderimen kezdesti.

Delegatsiya quramında Respublikalıq qoğamdıq ştabınıń jetekşisi Muhtar Qul Muhammed, Nur Otan Partiyası Töreǵasınıń birinşi orınbasarı Baurjan baybek, QHA Töreǵasınıń orınbasarı Anatolıy Başmakov, “Aq jol” demokratiyalıq partiyasınıń töreǵası Azat Peruşaeв, “Birlik” partiyasınıń töreǵası serik Sultanǵalı, Qazaqstanıń Azamattıq al’yansınıń vitse-predidenti Artur platonıv, Qazaqstan Respublikası Parlemaentiniń deputattarı, aqın Aqıstaп Baqtıǵereyeva, sport ardageri Ämin Tuyakov jäne basqalar boldı.

Tüske deyin Respubliqalıq qoğamdıq ştab müşeleri batıs Qazaqtan maşına jasauw kompaniyası (“BQMK” AQ) zawutınıń jumısşılarımen jüzdesti. Kezdesüw barısında käsiporın jumısşıları industriyalandıruw baǵdarlamasınıń arqasında kompaniyanıń başqa da Qazaqstandıq zawuttarday serpinti qarqınmen damıp kele jatqanına toqtaldı. “BQMK” AQ zawutınıń eñbekkerleri Nursultan Nazarbayev başılık jasagan jıladrda Qazaqstan industrıyalındıruwdı damutuwğa zor nätijelerge qol jetkizdi dep sanaydı. Jaña innovatsiyardı engizüw öndüristerdi jañǵırtuwdın bäre de Nursultan Nazarbayevtiń жүргизip kele jatqan sayasatıń arkasında mümkün bolǵanına senimdi.

“Bizdiñ Prezidentimizdiñ esimi Qazaqstannıñ igilimen jäne turaqtılığimen tıǵız baylanıstı. Qarapayım halıqqa, birinshi kezekte, eldin beybitşiligi men tınıstıǵı, jumıs pen basında baspanasınıñ bolǵanı mañızdı Osınıñ bári de Nursultan Nazarbayevtıñ arkasında bizde bar” dedi. “BKMK” AQ qızmetkeri Tatyana Panteleeva.

Respublikalıq qoǵamdıq ştab müşeleriniñ kelesi barǵan jeri oblıstaǵı iri joǵarı oquw orındarınıñ biri-Jängir han atındaǵı Batıs Qazaqstan agrarlıq-tehniqalıq universiteti boldı. Universitet jılına agroönerkäsip salası bpyınşa 5000 mamam dayındaydı.

Sapalı bilim men jastardı qoldaw barlıq waqıtta da Memlelet basşısınıñ bastı nazarında. Ondaǵan mınnañ astam qazaqstandıqtıñ şetelderdin jetekşi oquw orındarında bilim aluwına mümkindik bergen. Nursultan Nazarbayevtıñ jeke bastamasımen qurılǵan “Bolaşaq” halıqaralıq şákirtaqlıq baǵdarlaması osınıñ jarqın mısalı bolıp tabıladı. Sondıqtan da Qazaqstan jastarı Nursultan Nazarbayevtı qoldaydı!”, dep atap ötti. Batıs Qazaqstan agrotehniqalıq universiteti ekonomika fakultetiniñ tülegi Zämzägul Sultanova.

Tüsten keyin Respublikalıq qoǵamdıq ştab müşeleri “AKAS” agrofırması tawarlı-süt fermasınıñ jumıskerlerimen kezdesti. “Bizdiñ Prezident ünemi eñbekşi halıqtıñ Qazaqstanda jumıssız qalmaytınıñ aytawmen keledi. Elbası- bizdin asqar tauwday qorǵanımız. Sodnıktan da biz oǵan senemiz jäne saylawda Nursultan Äbişulina dawıs beremiz!” dedi ferma qızmetkeri Äliya Jumaşeva.

Respublikalıq qoǵamdıq ştab müşeleri, sonday-aq, oblıstaǵı etnomädeni birlestikterdin ökilderimen jüzdesti. Ömirde beybit pen kelisimde 90nan astam etnosınıñ ökilderi ömir sürüwde, 48 etnomädeni birlestik öz qızmetin jürgizüwde. QHA müşeleri Qazaqstan jerindegi beybitşilik pen kelisimdi nıǵaytuwdaǵı Elbasınıñ baǵa jetpes rölin erekşe atadı. Olar Elbasıñ özderiniñ negizgi tiregi sanaydı jäne 26 säwirde barşa qazaqstandıqtardı jalǵız durıs tandaw- beybitşilik, birlik, turaqtılıq jäne ösip-örkendeuw üşin yaǵni Nursultan Äbişuli Nazarbayevka dawıs beruwge şaqırdı.

EK 65

El tutastıǵınıñ tutqası

Elimizde birliğimizben ıntımaǵımızdı körsetetin, erteñge deǵen senimdi nıǵaytatın, keşe men bugingi sabaqtaştır otırıp, bolaşaqqa qaray nıq qadam basuwǵa jiger beretin irgeli ister jetkilikti. Olardıñ barlıǵın tizbektep şıǵuw uzaq äri tawılmaytın äñgime. Äsirese, soñǵı kezderi qolǵa alınǵan qırwar jumıstar elimizdiñ biyik belesterge köterilwine jaña sıpatta damuwına zor ıqpalın tigizip otırǵanına eşkim daw ayta qoymas.

Qazaqstannıñ işki tutastığı, awızbirliği talaydıñ awızında jür. Bul özgeler ülgı tutar jasampaz isterdiñ qayhar közine aynalğan jurtımızdıñ älewitine qızığa äri qızğana qarayındar qatarı kün ötken sayın köbeyip kele jatqanın bildirse kerek. Küni keşe, yaғni prezidenttik saylaw ötken 26 säwir küni älem halqı ıntımaqtı tuw etip, tuғırında tulғalana tüsken, tatuwlıǵın mızǵımastay etip bekitip, berekesin birlikten tapqan el ekenimizge taǵı bir ret köz jetkizdi.

Halıq oyınıñ öz Köşbasşısın tañdawı sätinde bir nüktede toǵısuwı jaqsılıqtıñ belgisi, eldik sananıñ öskeni, irgeniñ nıǵayǵanı, shañıraqtıñ biyiktey tüskeni. Negizinde, el ıntımaqın ayǵaktaytın nıshan köp. Al sonıñ işindegi jol bastar azamattın qapısız tanıp, oǵan dāwlet tizginin usınuwda uyımşıldıq tanıtı bilüw isi birliktiñ şınayı sipattın körsetedi.

Keşe Astana törindegi “Sarıarqa” belotreginde memleket başsısı Nursultan Nazarbayevtiñ qatısuwmen “Jeñimpazdar forumı” boldı. Onıñ ne üşin ötkizilgenin täptiştew tüsindirip jatıw artıq şıǵar. Degenmen, şaranıñ kezekten tıs prezidenttik saylawda jeñiske jetken Elbası Nursultan Nazarbayevqa qoşemet körsetiw maqsatında uyımdastırılǵanın ayta ketelik.

Jıyın barısında qazaqstandıq esrada juldızdarı kontsert berdi. Elbasına deǵen ıstıq ıqılstarın bildiriw üşin belotrekke 8 mıñnan astam adam jıynaldı. Olardıñ arasında belgili qoǵam jäne mädeniyet qayretkerleri, tanımal sportşılar, ziyalı qawım ökilderi jäne qarapayım azamattar boldı.

Jalpı, bul şaraǵa qatısқан jurtşılıq Jeñimpazdar forumınıñ ötkizilüwin saylawda baǵı janǵan Elbası men onıñ komandasın aǵana emes, sonımen qatar, barşa qazaqstandıqtardıñ jeñisi kürmetine baǵıttalǵanın uǵa bildi.

Taǵı bir erekşe iltıpatpen atap öter jayt, forumǵa aqjarma köñilmen, şınayı niyetpen kelgen halayıq küni keşe ötken saylawda Qazaqstan halqı jarqın bolaşaqqa bastar jolı jañıldaǵanın, qıyıs piǵılǵa jol berilmegenin şınayı peyilderimen aytıwmen boldı.

Qoşemetke bölengen memleket başsısı jurt aldında öziniñ rıyasız köñilinen şıqqan alǵısqa tolı мәнді de маñızdı sözін арнады: - Күрметti halqım! KAZAQSTANDIQTAR! Bugın elimiz üşin taǵı bir umıılmas tarihiy kezeñ jazıldı. Özderinizge belgili, jaña ǵana Ortalq saylaw komissiyası мәlimdeme jasadı. Elimizdiñ 95 payızdan artıq saylawşıları qatısқан şarada halıq маǵан 97, 7 payız dawıs berdi. Eñ birinşi alǵısım halqıma. Oсы jıldardıñ barlıǵında meni qoldap, soñımnan erip, şılıр мен tizgindi bir qolıma ustatıp, senip kele

jatqan otandatarımın jappay senimin orındaw kadmendi mindet. Osı mindetti atqaruw üşin özimniñ küş-jigerimdi, densawlığımı, täjirbemdi ayamay qızmet etüwge ant bergenmin. Men sol anttı orındap kele jatırmin dedi Prezident Nursultan Nazarbayev.

Sonya-aq Elbası saylawdı ötkizüwde belsendilik tanıqtan “Nur Otan” partiyasınıñ, Qoğamdıq komissiyasınıñ, 10 mıñnan astam ştabtıñ müşelerine alğısıp jetkizdi.

-Olar meniñ bağıdarlamamdı halıqqa tüsindirdi. Barşalarına şın jürekten alğıs aytamın. Belsendi qatısқан jastarğa da rızışılığımı bildiremin. Barlıq atkarılıp jatqan şarwanı Qazaqstannıñ bolaşağı şığım. Täwelsizdigimizdiñ tuğırı biyik boluwı üşin мәñgilik boluwı üşin istep jatırımız. Bul jastar üşin bolaşaq üşin kerek. Olar Otanın süyip eli üşin qızmet etedi dep senemin dedi memleket başsısı.

Sonimen qatar Prezident Nursultan Azarbayev barşa qazaqstandıqtarğa saylawdağı qoldawı üşin alğısın bildirdi. Bükil Qazastan keşe bir kisidey dawıs berüwge keldi. Men azamattardıñ otbasılarımen, balalarımen, nemerelerimen saylaw uçaskelerine kelgenin kördim. Bul mağan ülken jawapkerilik jükteydi, halqımız öziniñ turmısın, äl-awqatın jaqsartıp, balaların tärbieyewi jäne bolaşaqqa senimmen qarawı üşin ne istw kerektegi ruralı küni- tünü oylanuwğa мәjburleydi dedi Elbası.

Memleket başsısı el halqınıñ saylawğa qatısuw arqılı Prezidentke ğana emes, öz baolaşağına da dawıs bergenine, tutastığın, sayaiu мәdeniyetin tağı bir мәрте paş etkenine, sonimen qatar, şetelderdegi Qazaqstannıñ dostarı öz igi tilekterin aytıp, qoldawların bildirip jatqanına nazar awdardı.

-Biz dünyejüziniñ aldında tağı da bir мәрте özimizdiñ demokratiyalıq tuğırımızdı, sayasi мәdeniyetimizdi körsettik. Düniyеjüzinen kelgen 850den astam bayaqwşı, 40 elden 170 jurnalist osı saylawdı bayqadı, solardıñ aldında Qazaqstannıñ birliğin, senimin Qazaqstannıñ işi tatuwlıǵının paş ettik dedi N. Nazarbayev.

Memleket başsısı saylawdan keyin ayqımdı jumıs kütip turǵanına toqtala kelip, Nurlı Jol memlekettik bağıdarlamasın jüzege aşıp bükil Qazaqstan boyınşa joldar jelisin salıp, sapalı avtokölik jäne temirjoldardı, elektr jelileri iske qosuw qajettigine toqtaldı.

-Saylaw şaraları ayaqtaldı. Endi naqtı jumıstardıñ kezegi keldi. Biz atqaratın jumıstarıımızdı bilemiz. Saylaw aldındağı naukan barısında men usınǵan reformalardı tüsindirüw жүргizildi. Biz Qazaqstandı industriyalandıruw ayağına jetkizüwge, balama ekonomika kәsibi biliktilikpen baylanıstı jaña jumıs orındarın aşıwğa tiyispiз. “Nurlı Jol” bağıdarlamasın jüzege aşıp, ekonomikalıq

baylanıstarımızdı belsendilendirüwimiz jäne tranzitti memlekette aylanuw üşin bükil Qazaqstandı joldarmen qkmtuwımız kerek. Osınıñ bări jaña kezen, siz ben biz atqaruwğa tiyisti awır jumıs dedi ol.

-Budan bölek pezident öziniñ bes jaña instituttıq reformanı usınganın, osınıñ negizinde biznestiñ erkindigi qamtamasız etiletinin, eşkim de jekemenşikke küdik uylatpawı tiyis ekenin ayta p “bul jaña kezeñ, aldağı kürdeli jumıstardı barşa halıq birge enserüwi tiyis. Men sizderge jaña maqsattardı iske asıruwda tabıstar tileymin, dedi.

Sonday-aq, elbası işki jäne sırtqı sayasattağı negizgi basımdıqtardıñ saqtalatının, seriktes memlekettermen dostıq qarım-qatınastardı damıta berüw kün tärtinen tüspeytinin jetkizdi.

Aytıwlı jıyın sonıñda Nursultan Nazarbayev prezidenttik saylawdı uymdastıruwğa jäne ötkizüwge belsene qatısқан barşağa tağı da alğıs ayta otırıp, qazaastandıqtarğa amandıq- sawlıq, elimizge tatuwlıq pen tınıstıq tiledi.

EK 66

Jasampazdıq jemişi

Dürilgen 2015 hılğı prezidenttik saylaw da ötip, tarih törine şıǵıp, ornalastı. Onıñ qortındıları men sabaqtastarı äli uzaq merzim boyınşa saraptalıp bugini tirşiligimizben qatar jüreri de haq.

Saylaw nätijesi äwelden belgili bolğanın osı nauqanda halıq ayttı. Saylawşılar Nursultan Äbişulı nıñ Qazaqstan damuwınıñ strategiyalıq qoldaytındarın aytıp jürdi de, saylawda öz ustanımdardıñ dawıs berüw arqılı jariya etti. Bul osı saylawdıñ eñ ülken, eñ bastı mazmundıq sayasi erekşeligi dewge bolar edi.

Solay bola tursa da, saylaw nätijeleriniñ eñ alǵaşkı äserleri men erekşelikterin ayşıqtawdıñ da amnızı qajet-aq

Birinşiden saylaw tipti balama ümitkerler bolğanına qaramastan, bir tutas Qazastan halqınıñ ayırıqşa ıntımaq, birliğin ayǵaqtadı. Bul saylaw ärtürlı közkarastağı adamardıñ bir ortaқ мүддеge jumıluwı memleket işün de, qoǵam işün de erteñgi bolşaq jetistikterimiz üşin de oñ ıqpal eteri anıq.

Ekinşiden, Qazastan azamattarınıñ qoğamdıq, memlekettik belsendiliniñ burınsoñdı qalıptassuwınıñ körinisi. Qazaqstan azamattarı öz tağdırlarına, öz melekettine, onıñ memlekettik basqaruw instituttarına beyjay qaray almaytındıǵını körsetti.

Osınday sapalı körsetkişterdiñ nätijesine Qazaqstanda tirkelgen 9 milliyonnan astam saylawşınıñ 95 payızının saylawğa kelip, öz dawıstarın berüwi, memleketimizdin, bizdiñ azamattıq qoğamdınıñ jaña sapağa köterilüwiniñ küwäsi. Söz joq, bul örkeniyet jollındaǵı öte sapalı jetistik.

Saylawşılardıñ belsendigi jalpı, elimizde saylawlar tarihında bolmaǵan deñgeyde köterilgenin aytuwımız orındı. Eldiñ erekşe köñil-küyi, ıqılası, saylawğa müddeligi qoğamnıñ awanına jaña sipat, jaña sezim berdi. Bul-el sapasının öskendigi.

Üşinşiden, saylawaldı ügit-nasihat jumıstarı öte joǵarı uyumdıqpen, eşqaşan oydan şıǵarılattay sayası qayşılıqsız, daw-damaysız, köbine salıqalı ortaқ müddelik turǵısında ötti. Bul- bir jaǵınan halıqtıñ öz tandawlarına senimdiligin bildirse, ekinşi jaǵınan bizdiñ qoğamnıñ sayası mädeniyetiniñ taǵı da quqıatıq, jalpı qoğamdıq mädeniyetiniñ öskendigin, joǵarı дәrejesin körsetedi. Barlıq şaralar zañ ayasında жүзгизildi. Zañnan awıtquwşılıqqa orın berilmedi. Sonıqtan da saylaw elimizde zañdıq, quqıqtıq tiygizgeni de quanarlıq jaǵday.

Törtinşiden, ayrıqşa ekin berip aytiluwğa tiyisti körinis- saylawğa әsirese, jastardıñ qızıǵuşılıǵı, qulşınısı. Bul jastardın ömrige deǵen jarqın ıqılasimen erekşelenetini belgili. Osı saylawğa bizdiñ memlekettik täwelsizdigimizdiñ qurdastarı-jas buwın ülken sayası küş bolıp kelgenin de aytkanımız jön. Olardıñ köpşiligi saylaw ququqtarın ömirinde birinşi ret жүzege asırdı. Saylawaldı kezdesüwlerde jastardıñ әңgimeleri, qoyǵan suraqtarı, söylegen sözderi, bilimderi, dүniyetanımdarı.

Jastar Elbasınıñ “Qazaqstan-2050”, “Nurlı Jol” strategiyalıq baǵdarlamalarınıñ Qazaqstan bolaşaqına mañızdıǵın öte jaqsı tüsinedi. Quantatın taǵı bir jaǵday- burın saylaw uçaskeleri tannan aşılganda eñ alǵashkı dawıs berüwşiler әdette eñbegi siñgen ardagerler, ömirde körgeni köp ökilder bolsa, bul saylawda tañ at alǵashkı dawıs berüwşilerdiñ qatarına jastar öte köp boldı. Köptegen saylaw uçaskelerinde tipti aşılatın waqıtınan burın kezekke turıp, şoǵırlanǵan saylawşılardı körgende erekşe әser sezingenimiz de şındıq. Al şeteldik bayqauwşılar bolsa, munay köriniske tañǵalǵannan basqa amaladarı qallmadı.

Mine, ultımızdıñ halqımızdıñ öskeni. Bolaşqqa zor senim.

Besinşiden, ärine buls aylaw – el, memleket bolaşağınyñ saylawı. Saylawşılar öte sanalı türde Nursultan Äbişulynyñ memleketimizdin älewitiniñ köterilüwine joğarı bağa bere otırp, onıñ bolaşağımyzga bet alğan “Qazaqstan 2050”, “Meñgilik El”, “Nurlı Jol” memleketimizde däl bugın atqarılıp, jüzege asuwna tiyisti 5 instituttıq rfeormanı tutastay qoldadı. Osi orasan bağdarlamalardıñ el turmısına enüwine бүkil halıq ülken jaqapkerşilikpen äri öz Otanınıñ bolaşağına degen patriottıq seimnen bilek sıbana aralasatını da aydan anıq.

Tüyindey aytsaq, halıpı saylaw elimizdeki sayasi qoğamdıq awandı tazarttı, jaqsarttı, halıqtıñ tutastıǵın turaqtandırdı. Biyilkke, memleketke senim küşeydi. Nursultan Äbişulynyñ Mängilik El biyikterine bastağan бүkilhalıqtıq joıǵınıñ jasambazdıñ jeñisi boldı.

EK 67

MAQTANIŞ

Keşegi ötker keremet saylawda nebir jan tolqıtarlıq jaylar boldı. Bireüwin aytayın. Özim köp jıl jumıs istegen Taldıkorǵandaǵı joldastarmen estigenim bul. Bılay bolıptı. Däl saylaw ötetin küni Taldıkorǵanǵa Atırawdan bir top qonaqtar kelgen eken. Qudalıqqa. Sol kisiler aldın ala talon ala şıǵıp, Taldıkorǵandaǵı saylaw uçaşkesine baradı. Özderin tizimge qosqızadı. Dawıs bergeli jatqan kezde sondaǵı uçaskede jürgen şeteldik bayqauwşılardıñ biri ol adamdardıñ kimder ekenin suraydı. Oǵan bular bizdi ñ qalamızǵa qaonaqqa qudılıqqa kelgen kisiler deydi. “Qudalıq” degen uǵımnın özei de şeteldikke tansıq qoy. Awıdarmaşı arqılı qudılıqtıñ men-jayın iraz tüsindirüwge tura kelipti. Sonda barıp alıstan kelgen qonaqtardıñ osınday şarwa kezinde de özderiniñ azamattıq parızın umıtpay, eli üşin jeri üşin erteni üşin dawıs berüwge waqıt tawıp jatqandarın bilip, şeteldik bayqawşı qayran qalıp, razı bolǵan eken. Osınday halqın üşin qalayşa maqtanbaska!

İye, qazaq eli taǵı da quwanış quşaǵında. Halqımız eldiktiñ eren jeñ İsine qol jetkizdi. Eren je ñis demey ne deymiz, eger Prezident saylawına eldeki saylawşılardıñ barlıǵı qatılса, eğer olardıñ barlıǵı birawızlıq tanıtıp dawıs berse, eger budan alsıtan da, jaqınнан da, Batıstan da Şıǵıstan da kelgen bayquwşılar qayran kalıp razı bolsa dawıs berüwşiler uzak kezekte turıp özderiniñ azamattıq parzdarın ıqılaspen bolaşaǵı da memleketti kemel biylikpen basqarıp kele jatqan Elbasınıñ qolında ekenin szinse, sınнан ötker tulǵaǵa eki tizgin, bir şılıbırdı berüw, el bastağan er dep senüw, barşamızdıñ baqtımızdıñ kepili dep bilse. Ärine eren jeñis deymis.

Ondağan jıldar boyı qalıptasqan şaruwşılıq baylanıstardıñ bıtıştı şıǵıp, kásiyorlardıñ tawarları buringı barar jerine jetpey, koymaǵa üyilgen, akşa tüspegen, halıqqa altı aylap aylıq, jıldap zeynetaqı bere almay qıynalıp jürgen kıyın kez de boldı. Jumıs kolı azaydı. Bilikti mamandar kemidi. Ekonomikalıq kuyındıqtar sayası daǵdarıs tuwındatuw qaterin de tındırdı. Sonın beri bugın körgen shaqta halqına uran tastaǵan, öz halqın el boluwın ulı isine bastaǵan Erdin enbegin railıqpen aytamız. Ol er buginde bükil älem tan bilip

Moyındap kümet tutıp, sanasıp o tırǵan Elbasımız Nursultan Äbişulı Nazarbayev.

Elbasımız bizdin ulttıq maqtanıshımız.

Nursultan Nazarbayev munan keyin elimizdin Ewropadaǵı abıroyın askaktattı. Täwelsizdiq alǵanına on bes jıl da tolmaǵan elinin atınan älemdegi asa bedeldi uyımǵa – Ewropadaǵı qawipsizdik jäne ıntımaqtastıq uyımına tóraǵalıq etüwge ötinemin tüsirdi. Öz memleketiniñ ekonomikalıq, sayası turaqtılıǵın halıqaralıq arenadaǵı bedelin arqasında bükil türki jurtınıñ arasınan, bükil buringı keñes Odaǵı kenistiginen birinshi bolıp sol biylik lawazımǵa qolımızdı jetkizdi.

Şıǵı pen batıştın toǵıskan tusında islam men hristiyandıqtın qıyılısqan jerinde duniyege kelgen Nursultan Nazarbayev bugingi älemde dinaralıq qarım- qatınastardıñ qandayıq manızdı orın alatın salǵan betten aq teren payımdadı. Elbasımızdıñ bul isteǵı qayretkerligi de qayran qaldırarlıqtay. 2011 jılǵı 11 qırküyeqtegi soyqan terrorlıq şabuıldan keyin Rim papası Iyonn Pavel II-nin sol kzüge Qazaqstanǵa josparlangan saparının boluw del osı kezde islam älemi men Hristiyan duniyesini ñ arasında ülken meselelr tuwındaǵanday bolıp turǵan edi. Öytkeni ol Qazaq elidneki tınıstıqqı, tatuwlıqtı bildi. Nazarbayev dinaralıq kelisimin üzdik ülgisine qol jetkizip otırǵan dara başşı ekenin bildi.

Barşa damzattıñ atam zamannan basın awırıp, şaşın aǵartıp kele jatkan mäselesi etnosaralıq qatınastar. Nursultan Nazarbayev bul iste de şın menindegi köregendigin kemengerligin körsetti. Prezidenttin Qazaqstab halqı Assambleyasını kuruş, ledegi san türli ult pen ulıstın basın bir maksatqa briktürüw, etnostardıñ arasındaǵı jarasımdı sıylastıqtı kalıptastıruw, olardıñ mädeniyetine, tiline, barlıq meselelerdi bas koca talkılaw, el parlamentinde Assambleya ökilderi boluwına bükil älemde köpetnostı memleketti basqaruwdın üyrenerlij ülgisi retinde qarastırılıp otır. Bıyıl Assamblyanıñ 2 jıllıǵı atap ötti. Bul da bizdin maqtanısh turar jayımız.

Elbasımız mına jahandanghan älemde integratsiyanıñ ornı erekşe ekenin eskerip Ewraziyalıq ekonomikalıq odaq kuruw ideyasın köterip ol usınısın ekonomikalıq qoğamdıqtı aqır ayağında ekonomikalıq odaqtı käsipkerlerge molaya tüsip otır. Ekonomikamızdı ilgeriletüw jöninde asqaq mindetterdi alğa tartqan Elbasımız älemdegi ozıq elüw eldin qatarına qosıluw maqsatın qoyğan edi. Ol maqsatqa merizminne burın qol jetkizildi. Nursultan Äbişulınnın el ekonomikasın köterüwdin kiltin däl taba biletin eren arqılı bul asuwdı da aldirtatını anıq.

Songı jıldardagı deputattıq qızmetimde Nursultan Äbişulınnın el parlamentarizminin ten da adamdar müddesin oylayğa şaqıruw jöninde tağılım tanıtatının körip kelemiz. Mäjlisten ötip Senttın bekip ketken keybir zañdarıdın özine salqın sabırmen, sarabdal aqılmen karap, kajet jerinde veto qoyuw quqın paydalaıwğa da barğanı halıqtıñ köñlinen şıqqanına küye bolıp kelemiz.

Elbasımız jayında gazettiñ bir maqalasında jıyıp aytuwda, Nursultan Nazrabayev sındı fenomen qubılıstın sırtı teren, katparı qalın. Qalay degende mına jayın bası aşık. Nursultan bişulı halqımızdıñ bağına tuwğan perzent. Täwelsizdik tarihınnıñ bastawında el tziginin osınday tegewrindi tulğanıñ qolına tigenine tevbe deymiz, Qazaqstan attı kemeni älemdik sayasat muhitinin aydınına alıp şıǵıp, bükil dünüyedegi buwırkangan dawıldarga şıdas bergizip, ol ayınğa özimizden burın attagan eldermen terezemizdi teñ keregemizdi keñ etip bergen kemeñgernbasımız üşin maqtanamız.

EK 68

Saylaw-2015 eldik jenisin hronikası

Üstimizdegi jılǵı 26 säwir küni ötip, bukil Qazaqstan halqınnıñ ortaқ jeñisi men jetistigi retinde baǵalanıp otırǵan Qazaqstan Respublikası Prezidentiniñ saylawı 29 säwir küni kerwen kergen Memleket başsısın ulıqtaw räsiminen birge öziniñ tolıq märesine jetti. Ol aqpannıñ 14-i küni alǵaş ret Qazaqstan halqı Assambleyası Keñesiniñ otırısında kezekten tis prezidenttik saylaw ötkizüw tuwralı usınıs köterilgen waqıttan beri qısqa aralıqta bizdiñ elimizdiñ eldigi men erteñge qol sozǵan mindet-mejeleriniñ örisi men öresin tanıtı alatın aytuwlı barşa ulttar men ulıstarınıñ birliǵi jarasqan jasampaz elimizdin Elbası Nursultan Nazarbayevtıñ sara da sarabdal sayasatınıñ arqasında durıs baǵıtpen jürip kele jatqanın taǵı bir märte ayqın ayǵaqtap berdi. Al osı kúnderdegi oqıǵalardıñ tizbegi bılayşa söyleydi.

14 Aqpan

Asanadağı beybitşilik jäne kelisim sarayında Qazaqstan halqı Assambleyası Keñesiniñ otırısı Boldı. Keñes jumısına Parlament deputattarı, respublikaslıq etnomädeniy birlestikterdiñ, ükimettik emes uyımdardıñ jetekşileri, Qazaqstan halqı Assambleyası Ğılımıy-saraptamalıq keñesiniñ müşeleri, bukaralıq aqparat quraldarınıñ ökilderi katıstı. Otırıda Assambleya Törağasınıñ orınbasarı Anatoliy Başmakov söz alıp, Assambleya atınan 2015 jılı kezekten tıs Qazaqstan Respublikası Prezidentiniñ saylawın ötkizüw jönünde bastama engizdi. Ol bul usınıstı Keñes müşeleriniñ birawızdan qoldap otırğanıñ aytuw arqlı jetkizdi. Jıyında Qazaqstan halqı Assambleyasınıñ müşeleri Qazaqstan respublikası Parlamenti Mäjlisindegi Assambleyanın deptattıq tobına sayası partiyalarğa memlekettik emes uyımdarğa jäne bukil Qazaqstan halqına kezekten tıs Qazaqstan Respublikası Prezidentiniñ saylaw ötkizüwge bastama köterüw tuwralı Ündeüw kabıldadı. Bastama köterüwşiler munı älemge qazirgi tanda qalıptasıp otırğan ekonomikalıq dağdıspen jäne kürdeli halıqaralıq jağdaymen baylanıstıra ptırıp alğa tarttı. “Jahandıq sın-katerler kezeninde elizimdiñ Prezidenti Nursultan Nazarbayevka Qazaqstandı dağdarıstan alıp şıǵuına mümkindik beretin jana senim mandatıberilwi kajet, -denilgen odan äri. Älemde tuaqsızdıq orın alǵan jaña äri kürdeli kezende elimiz strategiyalıq bağıtınan aynımay, Qazaqstandı jañǵırtuw jäne dünüyejüzinin ozık 30 elinin qatarına enüwi üşin Elbası N. Ä. Nazarbayevka senim bildirüw kaet”. Keñes müşeleri atap ötkendey, älemdik ekonomikalıq dağdarıs kezinde bizdin elimizde kezekten tıs saylaw ötkizüw “Nurlı jol” bolaşaqqa bastar jol” baǵdarmalasın tiyimdi jüzege asıraw “Qazaqstan – 2050” Strategiyasında körsetilgen elimizdi damıtuwǵa bağıtılǵan baǵdarlamardı damıtuw mümkindik bererdi. 19 Akpan parlament senatınıñ jalpı otırısında palata deputattarı Qazaqstan halqı Assambleyası Keñesiniñ qezeqten tıs prezidenttik saylaw ötkizüw tuwralı usınısın karap, prezident Nursultan Nazarbayevka Undew joldadı. “Kürmetti Nursult an Abıshılı! Parlament Senatı Qazastan halqı Assambleyası keñesiniñ kezekten tıs Prezident saylawın ötkizüw tuwralı bastamasın tolıǵımen qoldaydı, -dedi palata atınan Ündeüwi oqıǵan Senat Töraǵası Qasım- Jomart Tokayev- uwawaqıttıñ özi talap etip otırǵan bastama barşa halıqtıñ kızıuw qoldawına iye boldı, qazaqstandıq qoǵamda oñ pikirler qalıptastırdı”. Halıqaralıq şiyelenistin artıp otırǵan jağdayında jahandıq ekonomikada dağdarıs qubılıstarı küşeye türken waqıtta işki sayası turaqtılıqtı qamtamasız etüw, Siz ayqındaǵan älemniñ ozık 30 elinin qatarına enüwi maqsat etetn “Qazaqstan-2050” uzak merzimdi strategeiyasın Mängilik El tujırımdamasın, “Nurlı Jol” baǵdarlamasın jüzege asıruwǵa jaǵımdı ahwal qalıptastırıw qajet,- dedi ol sosın.- Sizdiñ dana äri küşti kşbasılıǵızben Qazaqstan öziniñ damuwı men qaalıptasuına qatıstı barlıq kıyınşılıqtardı layıqtı enserdi. Tawelsizdik jıldarı sizdiñ

sayasatınızdıñ nätijesinde narıqtıq ekonomikası damığan halıqaralıq qauwmdastıq aldında bedeldi, quwattı memleket qalıptastı. Sondıqtan da, Qazaqstandıqtar, barlıq jetistikterdi sizdiñ atınızen baylanıstıradı”. 25 aqpan Prezident Nursultan Nazarbayev elimizde kezekten tıs Prezident saylawın ötkizüw мәselesine qatıstı ündeüw jarıyalandı. Ol Memleket başsısı el işinde bıyl kezekten tıs prezint saylaw ötkizüw мәselesiniñ qızuw talqılanıp jatqanın toqtala kelip, özine elimizdiñ tükpir-tükpirinen osı mazmunda künine жүздеген hattardıñ kelip түsetinin jetkizdi. “Bul күnderi meniñ atıma käsiporındardıñ eñbek ujımdarınan, ardagerlerden, studentterden, jası jäne käsibi ärtürli adamdardan köptegen hattar men jedelhattar түsip jatır. Munıñ özi bizdiñ azamattarımızdıñ öse түsken sayası belsendiligi men olardıñ el tağdırına şınayı, qamqorlığın bildiredi. Barlıqtarımızğa osı үшін zor rahmet” dep мәlimdedi. Nursultan Nazarbayev öziniñ Ündewinde. Al bizdin azamattarımız үшін bugün ne närise asa маңызdı? Birinşiden, Elbası joldanğan barlıq ündeüwlerge eşkanday işki kiykiljinder men sırtkı janjaldar bizdiñ elimizge kesirin tiygizbesin degen bukilhalıqtıq alandawşılıq bayqaladı. Adamdar bul үшін turaqtılıq pen qoғamımızdın birliğın nıғaytuw kajet ekenin түsinedi. Ekinşiden, әлемdik ekonomikalıq daғdarıs belen ala түsken kezende halıqqa ertengi künine degen senimdilik kerek. Bul, eñ aldımın jumıs orındarımın qmtamasız etüw, әleüwmettik төлемderdiñ jalaqının, stipendiyalardıñ turaqtılıғı. Üшінşiden, jahandıq geosayası qarama-qayşılatır uşıға түsken jaғdayda, bizdiñ azamattarımızdı ulttıq qawipsizdikti qamtamasız etüw мәselesi alandatadı. Sondıqtan qazaqstandıqtar teñdestirilgen işki және sırtkı sayasattın әri qaray jalғastırılғanın qalaydı. “Meniñ Memleket başsısı lawazımındaғı konstitutsiyalıq ökildettiligimniñ merzimi 2016 jılı ayaqталadı. Dep oydı jalғay түседi Elbası. Osıған baylansıtı eki jumıs usınıs aytıluwda. Birinşi- kezekten tıs el Prezidentigin saylaw ötkizüw. Ekinşi – memleket başsınıñ ökilettiligın uzartuw tuwralı ötkizüw. Eki usınıstı жүzege asıruwға boladı.

Könilge konımdısı. Konstitutsiya talaptarında jawap beretini saylaw ötkizüw bolıp tabıladı. Sondıqtan halıqtıñ мүдdesine oray, onıñ ötinişin, jalpıға ортақ erik-jigerin esepke ala otırıп, negizgi zañdı buljıtpay saqtaww үшін men Qonstitutsiyanıñ 41 babınıñ 3.1. tarmaғına säykes şeşim qabıldap 2015 jıldıñ 26 säwirinde kezekten tıs prezidenttik saylaw belgileüw tuwralı Jarlıqqa qol qoydım” 11 nawrız Osı күni Astandaғı Täwelsizdik sarayında Nur otan partıyasınıñ kezekti XVI s’ezı bolıp ötti. Onda Memleket başsısı, partiya kösbasşısı Nursultan Nazarbayev kezekten tıs prezidenttik saylawға qatıssuwdıñ qajeti joq ekenin atap ötti. Prezidenttikke kandidat retinde Nurstan Nazarbayev Lingvıstıqayalıq memlekettik til boyınşa emtihan tapsırdı. Komissiya мүşelerinin bayandawlarınşa, ol jazba jumısı barısında birde-bir kate jibermegen. Komissiya

törağası. Mırzatay Joldasbekov: “Jazba jumısı Nursultan Nazarbayev özi tañdağan konvert boyınşa “Bizdiñ küşimiz-birlikte” degen taqırıpta boldı. Bul kişi Prezident bolğanı beri memlekettimizdiñ tuwın tuğırly etip, eldiñ ıntımağın köterip jatқан adam. Sol ıntımaq-birliktiñ arqasında Qazaqstan 23 jıldıñ işinde osınday дәrejege jetti. Osınday bärin eki paraq kağazğa öte keñ, awqımdı, sıyımdı etio taqırıptı öte әdemi аша bildi. Qate joq. Qandidat soınday boluw kerek dep oylaymın”-dedi. 13 Nawrız Bul күni Qazaqstan Respubliqası prezidnettigine kandidat is basındağı Prezident Nursultan Nazarbayevtiñ saylawaldı ştabı qurıldı. Oğan bes partiya kirdi. Al ştab jumısın baskaruw Memleket başsısınıñ burınğı кеңесшісі Muhtar Qul-Muhammedke tapsırıldı. 30 nawrız Prezidenttikke qandidat Nursultan Nazarbayevtiñ saylawaldı baғdarlaması “barşaға birdey osı zamanğı memleket: bes instituttıq reforma” dep ataldı. Onda Elbası özinin 5 tarmaqtan turatın jumıs josparın usındı. Baғdarlamanıñ “Qazaqstandıq ulı jol” dep atalatın birinşi tarauwında elimizdin täwelsizdik jıldarında жүrip ötkен joldarına kısқаша şoluw jasalıp kol jetkizilgen jetistikterdiñ jayı tarqatılış aytıladı. Al “Dәwirdiñ sın-qaterleri” degen ataw alğan kelesi taraw арқılı qazirgi әлемniñ jay-kүйi, Qazaqstannıñ ondağı alatın ornı saraptalıp көrsetiledi. Qazir Qazaqstan ekonomika salasında tağı da senimdi jawap kaytara aldı. Nurlı Jol Jana Ekonomıqalıq Sayasatı dep kezinde әzirlenip otır. Ol birinşiden, ıfrakturılımdıq damuwdiñ memlekettik baғdarlaması şenberinde әlemdik daғdarısqa qarsı turuq şaralarınan, ekinşiden, ekinşi besjıldıq şenberinde ındustriyalandıruw baғıtın jalғastıruw quraladı. Baғdarlamanın “Bes instituttıq reforma” dep atalatın tarawı bugingi Qazastanın aldında turğan bastı mindetteri atap көrsetiledi. Elbası osı bes reformanı “Barşaға birdey osı zamanğı memleket”, “Zañnıñ üstemdiği, “Ornıqtı ekonomika”, “Bolaşağı bir tutas ult” jәne ашık janә halıqqa esep berüwşi memleket” dep atalatın tarmaqtar boyınша jiktep beredi. Jәne bulardı kezen-kezeñimen iske kosuw kerek ekenine qazıq baylaydı, 23 säwir Astanadağı Betbitşilik jәne kelisim sarasında Qazaqstan Respublikasınıñ Prezidenti Qazaqstan halqı Assambleyasınıñ Törağası Nursultan Nazarbayevtiñ katuswmen “Mәñgilik El: bir el bir taғdır” taqırıbında Qazaqstan halqı Assambleyasınıñ 29 jıldık mereytoyına арналған XXII sessiyası bolıp ötti. Mereytoy jılında bolğan sessiyanıñ jumısına 1500’den astam adam katusıp otırdı. Olardıñ arasında elimzdiñ barlıq önirlerinen kelgen Assambleya müşeleri men ardagerleri respublikalıq jәne önirlik etnomädeniy birlestikterdin törağasları, Parlament deputattarı, memlekettik ortalıq atkaruw organdarının, sayasi partiyalardıñ, dini birlestikterdin UEU men JOO-lardıñ başsıları, şeteldik diplomatiyalıq missiyalar men şıғarmaşıl ziyalı kawım ökilderi boldı. Halıqtıñ könil küyi көterinki erekşe ekendidi ülken zaldıñ barlıq burışınan көrinip turdı. “Qazaqstan halqı Assambleyasınıñ 20 jıldığımen barşanzıdı şın жүректен

kuttıqtaymın dep bastadı sözın Elbası Nurıstın Nazrabayev- Biz bıyılğı jıldı Qazaqstan halqı Assambleyası jılı dep jariyaladıq. Bul Assambleyanıń mereyin asıruw arqılı nıǵaya tısetin El birliǵı jılı. Tarihiy jıldı biz Qazaqstan halqınıń mızǵımas birliǵı men Ulı Otanǵa mǵnilik süyispenşiligin ulıqtay tüsemiz”.

Sessiya jumısınıń qorıtındısı boyınsha Qazaqstan halqına Ündeüw qabıldandı. Onda QHA sessiyası memleket bassınıń “Mǵnilik El” ideyası, Nurlı Jol Jańa ekonomiyalıq Sayasatı siyaqtı körnekti bastamaların tolǵımen koldaytındıǵı ayıldı. Sondaya q, qazaqstandıq birtektilikti odan äri nıǵaytıp, tilderdin uştuǵırlılıǵın damıtıp orta tapka negizdelgen “Bolaşaqı birtutas ult” ğana tabıstı memlekettin senimdi irgetası bolatını atap ötildi. 24 säwir Memleket bassısı Nursultan Nazarbayev konstitutsiya kepili retinde jalpıǵa orta q saylaw quqıǵın jüzege asıruw tuwralı Qazaqstan azamattarına Ündeüw jariyaladı. Bukilhalıqtıq saylaw- bizdiń Konstitutsiyamızda arnay zańımızda körinis tapkan asa manızdı sayası is-şara. Saylaw arqılı azamattarımız, birinşiden özinıń konstitutsiyalıq quqıǵın jüzege asıradı, ekinşiden, el basqaruw isine tikeley qatıadı.

Ärbir azamat özine unaytı, sayasatın tüsinetin, halıqtı alǵa basta yaladı dep senetin kandidatka dawıs beredi. Bul – älemdik qawımdastıq ökilderiniń nazarın awdaratın el ömirindegi elewli oqıǵa. Saylawdı baykaw üşin elimzige 1 mınnan astam baykauwşı, 200 ge jwıq şeteldik akparat quraldarınıń ökilderi keledi. Olardıń aldında biz ıntımaǵımızdı körsetüwimiz kerek. Halıq neǵurlım, belsene qatısatın bolsa, soǵurlım elimzidiń birliǵı nıǵayadı, bolaşaqqa deǵın senimi bekiy tüsedı. “Barşanızdı saylaw katisıp dawıs berüwge şakıramın” dep atap ötti. Elbası 26 säwir Qazaqstanını is basındaǵı Prezidenti Nur Otan partiyasınıń Töraǵası Nurıstın Nazarbayev Qazaqstan perzidentiniń kezekten tıs sayawında aytarlıqtay basımdıqpen jeniske jetkeni aldın ala belgili boldı. “Buǵın saylaw uçaskelerinde jüzgizilgen sawaldama barısı ayǵak bolıp otır” denilgen habarlamada. “Demokratiya institutı” ğılmıy- zertteüw assotsiatsiyası” qoǵamdıq birleştiǵi jürgizgen exit-roll nätijeleri boyınsha, Nurıstın Nazarbayev üşin saylaw uçaskelerine kelgen saylawşılardıń 97,5 payız dawıs bergen. Saylawdaǵı 1,87 payız alǵın. Üşindi kandidat özin özi usınuwşı, Qazaqstan Käsipordaǵı federatsiyasınıń töräǵası Äbilǵazı Qusayınov üşin usınuwşı, Qazaqstan Prezidenti saylawın 37 elden 200-den astam şeteldik jurnalistter jazıp körsetti. 27 säwir Bas prokuratura saylaw tuwralı qortındı mälimdeme jariyaladı. Onda saylaw nauqanında saylaw protesiniń barlıq qatısuwşılarınıń zańnama talaptarın jäne azamattardıń konstitutsiyalıq qukıqtarın mültiksiz saqtaww мәseleleri prokuratura argandarı üşin jumıstın bastı basılımdılıǵı bolǵanı atap körsetildi. Jürgisilgen qadaǵalaww is-şaraları kezinde saylaw komissiyalardı

nemese memlekettik organdar tarapınan qanday da bir buzuwşılıqtar anıqtalğan joq. Saylaw nauqanında prokuratura organdarına saylawmen baylanıstı nebäri 4 ötinış tüsti, olardıñ 3-üwi zañnamanı buzuw faktileri tuwralı aqparat nemese şağımdardı kamtımağan “Saylaw küni qanday da bir elewli buzuşılıqtarsız, tınış jağdayda ötkenin atap ötemiz. Dawıs berüw küni qarsanındağı kezende tek qana saylaw aldındağı ügitti ötkizüw, sonday-aq qoğamdıq pikirge suraw saluw nätijelerin jariyalaw şarttının jekelegen buzuşılıqtarı tirkelgen olar boyınşa aldın aluw sıpattındağı şaralar koldanıldı” denilgen mälimdemede. Al Ortalıq saylaw komissiyasınıñ otırısında Qazaqstan Prezidenti saykawında Nursultan Nazarbayevtıñ kandidaturasın jaqtap dawıs bergen. “Saylawda barlıq dawıs berüwşilerdiñ 95,21 payız ız tañdawın jasadı. Olardıñ dawıstarı tömendegidey bölindi: Äbilgazı Qusayinovka- 57 718 nemese 0,64 % saylawşı dawısı bergen. Oblıstardan jäne Almatı men Astana kalalarınan alınğan nätijeler negizinde Ortalıq saylaw komiisyası Nursultan Äbişulı Nazarbayev Qazaqstan Prezidenti bolıp sanalsın dep kawlı etedid dedi. Ortalıq saylaw komissiyasınıñ törağası Quandıq Turğankulov. 29 säwir Astanadağı Täwelsizdik sarayında Qazaqstan Prezidenti bolıp saylanğan Nursultan Nazarbayevtı uluktaw raşimi ötti. Is-şara Memlekettik Tuw men Prezident bayrağının sonday-aq, Qazaqstan respublikası Konstitutsiyasınıñ Täwelsizdik sarayının Ülken zalına saltanattı jağdayda äkelinüwnen bastaldı. Memleket başsısınıñ korteji “Akorda” rezidentsiyasınan Täwelsizdik sarayınıñ basqı esiginiñ aldına keldi. Osı jerde jañadan saylanğan Qazaqstan Respublikası Prezidentine Memlekettik küzet kızımetiniñ bastıǵı A. Kurenbekov raport berdi. Nursultan Nazarbayev artilleriyalıq ot-şaşuw bolıp jatkan kezde Täwelsizdik sarayına kirdi. Täwelsizdik sarayının Ülken zalında Konsittutsiyalıq Keñes törağası I. Porov Konstitutsiyanın 42 babına säykes, Qazaqstan Respublikasınıñ Prezidenti halıqqa ant bergen sätten bastap lawazımına kirisetin mälimdedi. Nursultan Nazarbayev oñ kolın Konstitutsiyağa koyıp: “Qazaqstan halıqına adal kızımet etüwge, Qazaqstan Respublikasınıñ Konstitutsiyası men zañdarın katan saqtawğa, azamattardıñ qukıqtarı men bostandıqtarına kepildik berüwge, Qazaqstan respublikası Prezidentiniñ özime jüktelgen märtebeli mindetin adal atqruwğa saltanattı türde ant etemin! Dep memlekettik tilde ant qabıldadı. Sodan keyin Elbası memlekettik tuwdı süydi. Memlekettik gimndi orındaw barısında 21 ret zenbirekterden oq atıldı. Ortalıq saylaw komissiyasınıñ törağası Quandıq Turğankulov Nursultan Nazarbayevka Qazaqstan REspublikası Prezidentiniñ quwäliğin tapsırdı. Memleket başsısı ulıqtaw räsiminde söylegen sözinde Prezident saylawı qoğam birliginiñ quwatın paş etkenine toataldı. Qazaqstan REspublikası Ortalıq Saylaw komissiyasınıñ mälimeti boyınşa dawıs berüwge 9 090 920 adam nemese saylawşılardıñ 95,21 payız ız qatısқан. Nursultan

Nazarbayev saylawşılar dawısınıñ 97,75 payızın kuraydı. Saylaw Qazaqstan halqınıñ öz köşbaşısınıñ töñiregine burınğıdan da jaqın toptasa tüskenin ayğaqtı türde anıq körsetip berdi.

EK 69

Särsenbiniñ Sätindegı Sara Söz

Tarihtıñ tereñinen talay-talay tüpsiz tuñğıqtardı keşip kelip, tuğırly tuw kötergen tolağay täwelsizdigimizdiñ 24 jılınıñ tağı bir tañı araylap attı. Säuwir tuwsa da täwir bolmay, qısqı sızınan arıla almay turğan Arqanıñ awa rayı bugün aşuwinan alaböten arılıp, kün nurı şuvağın molınan şaşıp turdı. Elimizdiñ aybarı, eldigimizdiñ ayğağı Astanağa şuğılalı köktemniñ kelgenin 29 säuwirde şasıray tögilgen mol şuvaq şattana paş etti.

Sağat tuwra 10.50 bolğanda Qazaqstan halqınıñ birauwızdı qalawımen saylanğan Prezidenti Nursultan Nazarbayev Aqordadan şıǵıp, Täwelsizdik sarayına aparatın avtomobiline otırdı.

Qazaqstan Respublikasınıñ Prezidenti 1991 jılı alğash ret ant bergen edi. Bul saltanattı räsım osı jıldıñ 10 jeltoqsanı küni Almatıdağı Respublika sarayında ötken bolatın. Ol kez KSRO ıdırap, egemendik alğan elder qatarı köbeyip kele jatqan kezeñ edi. Qazaqstan bul kezde Memlekettik täwelsizdik tabaldırıǵına qadam basıp ülgergen bolatın. N. Nazarbayev sol jolı, ant berip turıp, elimizdi jarqın bolaşaqqa bastar joldıñ oñay bolmaytının aytqan edi. Sodan bergi nebir auwır jıldarda ol alğan bağıtınan taymay, elimizdi talat qıındıqtardan alıp şıqtı. Qazaqstan memlekettiligın damıtuwdıñ bastı basımdıqtarı sol kezderi anıqtaldı.

1999 jılı Qazaqstan halqı joǵarı senim mandatın tağı da Nursultan Nazarbayevqa tabıstadı. Prezident Qazaqstan Respublikasınıñ Konstitutsiyasın ustap turıp ant berdi. Bul jolǵı ulıqtaw räsimi elimizdiñ jaña elordası – Astana qalasında ötti. Elordalıq mártebesi bolğanımen, astanağa tñ jetistikterge äli qol jetkize qoymağan şahar endi-endi ğana ösip-örkendey bastağan. Sodan beri Astana adam tanımastaw bolıp özgerdi. Bul jıldarı Qazaqstannıñ älemdegi bedeli de artıp, qoğamda turaqtılıq nıgayıp, ekonomikada damuw qarqını üdey tüsti.

Osınday jetistikterge qol jetkizip otırğan qazaqstandıqtandıqtar 2005 jılǵı jeltoqsannıñ 4-inde kezekti prezidenttik saylaw ötkizdi. Nursultan Nazarbayev tağı sa Qazaqstan halqınıñ basım köpşiliginiñ senimine iye bolıp, ayqın jeñiske jetti. Bul sanalı tañdaw bolatın. Sebebi, Memleket bassısı jürgizip otırğan sayasat nätijeli jāne jemisti edi. 1999 jılı Qazaqstan halqı joǵarı senim mandatın tağı da Nursultan Nazarbayevqa tabıstadı. Prezident Qazaqstan Respublikasınıñ Konstitutsiyasın ustap turıp ant berdi. Bul jolǵı

ulıqtaw räsimi elimizdiñ jaña elordası – Astana qalasında ötti. Elordalıq märtebesi bolğanimen, astanağa tñ jetistikterge äli qol jetkize qoymağan şahar endi-endi ğana ösip-örkendey bastağan. Sodan beri Astana adam tanımastay bolıp özgerdi. Bul jıldarı Qazaqstannıñ älemdegi bedeli de artıp, qoğamda turaqtılıq nıgayıp, ekonomikada damw qarqını üdey tüsti.

Prezidenttiñ üşinşi inauvguvratsiya räsimi elimizdiñ qazirgi zamanğı tarihında erekşe orın aldı. Bul räsım Esildiñ sol jağalauwındağı jaña qalada, Prezidenttiñ jaña Aqorda sarayında ötti. Memleket bassısın ulıqtaw räsimin Qazaqstan tarihındağı ayrıqşa mañızdı oқиға deuw kerek. Bul is-şaranıñ elimizdiñ halıqaralıq qoğamdastıqtağı bedeli men ustanımdarın küşeytuw turğısında ülken sayasi mañız bar.

Qazaqstan Respublikasınıñ Prezidentin ulıqtaw räsimi elordamız Astanada osımen törtinşi ret ötip otır. Nursultan Nazarbayevtiñ sändi mototsiklşiler eskortınan turatın saltanattı korteji bas qalanıñ äsem ğımarattarı men üyleri orın tepken ülken köşelerimen ötti. Aspanmen talasqan ärbir säwlet tuwındısınıñ boyında Elbasınıñ qoltañbası bar. Körseñ köziñ toymaytın osınaw äsem ğımarattardıñ salınuwın N. Nazarbayev tikeley öziñ nazarında ustap otırdı. Sondıqtan da Elbası men elorda tüsinikteri täwelsiz qazaq şejiresinde egiz uğımğa aynaldı. Körseñ köziñ toymaytın osınaw äsem ğımarattardıñ salınwın N. Nazarbayev tikeley öziñ nazarında ustap otırdı. Sondıqtan da Elbası men elorda tüsinikteri täwelsiz qazaq şejiresinde egiz uğımğa aynaldı.

Elbasınıñ saltanattı korteji Täwelsizdik dañğılında ornasqan Täwelsizdik sarayınıñ aldına kelip toqtadı. Osı jerdegi “Qazaq eli” monumentiniñ aynalasında qala turğındarınıñ qalıñ legi jäne ulıqtaw räsiminen keyin şeruw jasaytın äsker turğan edi. Olardıñ bäri Elnasın quwanıştı ündermen, köñildi dawıstarmen qarsı alsı. Saltanattı äsker şeruwine “Tik tur!” degen komanda berilgen soñ Memlekettik küzet qızmetiniñ jeke quramı saylanğan Prezidenti ulıqtaw räsimin ötkizuwge dayın ekendigin ayıp, raport berdi.

Astana aspanına quwattı eldiñ, şuvaqtı eldiñ şaşuwinday 21 dürkin artilleriyalıq zeñbirekterden oq atıldı.

Sağat 11.00-de ultınıñ darabozı, halqınıñ mañdayına bitken birtuwar perzenti Elbası Nursultan Nazarbayev Täwelsizdik sarayınıñ Ülken zalına qadam bastı. Uşqan qustıñ qanattarı talar qazaq dalasınıñ tört burışınan tügel jinalğan zal tolı jurt, öñir ökilderi Qazaq eliniñ Köşbassısı, Qazaqstan Respublikasınıñ Prezidenti Nursultan Nazarbayevti tik turıp, zor qurmetpen qarsı aldı. Atşaptırım zal keñistigin Elbasınıñ sözine jazılğan äwezdi än – “Elim meniñ” asqaqtay kernep ketti.

El jāne Elbası! Birtutas jeriñ, täwelsiz eliñ barda bir-birinen ajıramas, ayırılmas egiz uğım. Mine, bugün ajıramas osı qos qasietimiz tutasa qabısıp, altı alaştıñ aybının asqaqtattı. Memleket başısı Nursultan Nazarbayev saraydıñ saltanattı törine köterildi. Qazaqstan Respublikası Konstitutsiyalıq Keñesiniñ tórağası Igor Rogov elimiz Konstitutsiyasınıñ 42-babına säykes Qazaqstan halqına ant bergen sätinen bastap Qazaqstan Respublikasınıñ Prezidenti öz qızmetine kirisetindigi tuwralı mälimdedi.

Nursultan Äbişulı Nazarbayev Qazaqstan Respublikasınıñ Konstitutsiyasına oñ qolın qoyıp, saltanattı jağdayda:

-Qazaqstan halqına adal qızmet etüwge, Qazaqstan Respublikasınıñ Prezidenti Konstitutsiyası men zañdarın qatañ saqtawğa, azamattardıñ quqıqtarı men bostandıqtarına kepildik beruwge, Qazaqstan Respublikası Prezidentiniñ özime jüktelgen märtбели mindetin adal atqaruwğa saltanattı türde ant etemin! – dep memlekettik tilde ant qabıldadı.

Sodan keyin Elbası Memlekettik tuwdı süydi. Quwattı Änuran äuwezimen zal işin bir sät tolqığan sezim, tebirenisti köñil-küy kernep ketti. Jinalğan jurt jürekterine qolın qoyıp, erkin eldiñ aybarlı Änuranın asqaqtata şalqıttı.

Saltanattı zal törine Qazaqstan Respublikası Ortalıq saylaw komissiyasınıñ tórağası Quvandıq Turğanqulov köterildi.

-Qurmetti Nursultan Äbişulı, 2015 jıldıñ 26 säwirinde ötken Qazaqstan Respublikasınıñ Prezidentin saylaw qorıtındısı boyınşa memleketimizdiñ tiyisti zañdarına säykes Sizge Prezident kuväligin tapsıruwğa ruqsat etiñiz- dep saltanattı räsım jağdayında Nursultan Nazarbayevqa Qazaqstan Respublikasınıñ Prezidentiniñ kuväligin tapsırdı.

Budan äri Memleket başısı biyik minberden ulıqtauw räsımіндеgi Qazaqstan halqına arnağan jürekjardı sözın joldadı (*Prezident Nursultan Nazarbayevtiñ ulıqtauw räsımіндеgi söylegen sözi gazetimizde jeke jariyalanıp otır*). Memleket başısınıñ sözinen keyin ulıqtauw saltanatı Qazaqstan Respublikasınıñ Prezidenti – Qazaqstan Respublikası Qaruwlı Küşteriniñ Joğarğı Bas qolbaşısı Nursultan Nazarbayevtiñ Qazaqstan Qaruwlı Küşteriniñ saltanattı şeruwin qabıldawımen qorıtındılandı.

Elbası Täwelsizdik sarayınıñ bas kireberisinen Qazaq eli alañına şıqqanda, Joğarğı Bas qolbaşısını elimizdiñ Qorğanıs Ministri Imanğali Tasmağambetov kütıp alıp, Joğarğı Bas qolbaşısığa Qazaqstan Qaruwlı Küşteriniñ äskerleri Qazaqstan Respublikasınıñ Prezidentin ulıqtawğa arnalğan sapqa turğızılğanı jöninde raport berdi. Bul kezde merkelek äskeri ülgide kiyingen jauwıngerler sımday tartılıp, saltanattı şeruwdı bastauwğa pärmen kütıp turğan edi.

-Sälemetsizder me, jauwıngerler? – dedi osı sätte Joğarǵı Bas qolbaşşı Nursultan Nazarbayev. Al vzvodtar men rotalarǵa bölınip, sapta turǵan sarbazdar: “Sälemetsiz be, Joğarǵı Bas qolbaşşı?” dedi de, ile-şala üş márte “uvralap” Prezidentke qurmet körsetti. Artınşa äskeri şeruwdi bastauwǵa pärmän berildi.

Qazaqstan Respublikasınıń Qaruwlı Küşteri ärkez memlekettik somvoldardıń qatarında turadı. Öytkeni, memlekettiliktiń, Täwelsizdiktiń negizderiniń biri sanalatın otandıq äskerdiń elimiz damuwındagı röli erekşe mañızdı jäne ärqaşanda mañızdı bola bermek. Elimiz egemendigin ala salısımen, Prezident öz Jarlıǵımen Qazaqstannıń Qaruwlı Küşterin quruw tuwralı şeşim qabılǵanı esimizde. Osılayşa, Täwelsiz Qazaqstannıń töl armiyası dünüyege kelgen edi. Bul 1992 jıldıń 7 mamırı bolatın. Memleket başsısınıń osınaw tarihi Jarlıǵınan bergi waqıt işinde eñseli elimizdiń Qaruwlı Küşteri aspankök tüsti Memlekettik tuwımızda ayşıqtalǵan qus töresi – tekti de tákappar qıran sekildi qanatın keñge jayıp, kökke samǵap keledi.

Elimizdiń Tuńǵış Prezidenti öziniń sarabdal sayasatı arqılı, ornımen jüzege asırǵan reformaları arqılı Qazaqstandı älem jurtsılıǵına tanıttı. Täwelsiz eldiń täwelsiz Qaruwlı Küşterin quruw arqılı onı elimizdiń qäuwipsizdigin qorǵaytın quwattı kúske aynaldırdı. Ulıqtaww şeruwine qatısқан Qazaqstan Qaruwlı Küşteriniń jauwıngerleri jüktelgen mindetterdi oydaǵıday, joǵarı deñgeyde orındadı. Äskeri şeruw Qorǵanıs ministrliginiń äskeri orkestriniń jürıp ötuwimen ayaqtaldı.

Örkeniyet äleminiń örkendi bolaşaǵına öristi qadam basқан qazaq jurtınıń Köşbaşşın qurmetteuwge jinalǵan jurtsılıq qatarı köp boldı. Ulıqtaww räsimine Joğarǵı Sot sud'yaları, Qazaqstan Respublikası Parlamentiniń deputattarı, Prezident Äkimşiligi men Prem'er-Ministr Keñsesiniń ökilderi, Qazaqstanda tirkelgen diplomatiyalıq ökildikter men halıqaralıq uyımdardıń başşıları, memlekettik basqaruwdıń ortalıq organdarı başşıları, Ükimet müşeleri, jauwaptı hatşılar, oblıstardıń, Astana men Almatı qalalarınıń äkimderi, Qazaqstan halqı Assambleyasınıń müşeleri, dini konfessiýalar ökilderi, Respublikalıq byudjettiń orındaluwın baqılaw jönindegi esep komitetiniń müşeleri, Konstitutsiyalıq Keñes müşeleri, prezidenttikke kandidattar, respublikalıq jäne öñirlik qoǵamdıq şabtar, Saylawdı bayqauw jönindegi respublikalıq qoǵamdıq komissiya müşeleri, “Nur Otan” partiyasınıń başılıǵı, Tuńǵış Prezident mekemeleri men uyımdarınıń jetekşileri, demokratiyalıq küşterdiń “Qazaqstan-2050” jalpıulttıq koalitsiyası müşeleri, “Halıq Qaharmanı” Qaharmanı jäne “Eñbek Eri” ataqtarınıń iyegerleri, el generaliteti, senim bildirilgen adamdar, qoǵamdıq-sayasi birlestikter men ükimettik emes uyımdar jetekşileri, respublikalıq buqaralıq aqparat quraldarınıń başşıları,

körnekti ğılım, mädeniyet jäne öner qayratkerleri, respublikanıñ isker toptar ökilderi, jastaruyımdarınıñ köşbaşsıları qatıstı. İs-şarağa barlığı 3000-ğa juwıq adam şaqırılıptı.

Qazaqstan Respublikası Prezidentiniñ saylawı 2015 jılğı 26 säwirde ötti. Qazaqstan Respublikası Ortalıq saylaw komissiyasınıñ mälimeti boyınşa, dawıs berüwge 9 090 920 adam nemese saylawşılardıñ 95,21 payızını qatısқан. Nursultan Nazarbayev saylawşılardıñ 8 833 250 dawısına iye boldı, bul – dawıs beruw räsimine qatısқан saylawşılar dawısınıñ 97,75 payızın quraydı.

Qalağan ulın halqı ulıqtağan kün endi tarihımızğa altın äriptermen jazıladı. Halqı senim artқан Elbasınıñ ärbir bastaması berekeli, elimizdiñ keleşegi kemel bolğay.

EK 70

El Men Erdiñ Eresen Erligi

Elimizde säuwirdiñ 26-sı küni ötken Prezident saylawı şın mäninde бүkilhalıqtıq mereke boldı. Dawıs beruwge kelgen elektorat özderin meyranda жүrgendey seziniп, jappay köteriñki könil küy ustadı. Jurttıñ bul күнди asığa күtkenderi sonday, barlıq jerlerde derlik tañerteñ saylaw uçaskeleri aşılmay turıp-aq esikterdiñ aldarında uzın-şubaq kezек qalıptasıп qaldı. Bul kezektіñ qarası men qaynarı түs äleti awıp, күн ekindige qulağanşa seldirey qoyğan joq. Osılayşa baғzı bir waqıttardağı körinis pen sipat köз aldımızğa qayta kele qalğanday әser etti.

Prezident saylawın elimizdiñ barlıq endikteri men boylıqtarında qızuw, qawırt jäne belsendi түrde ötkenin sät sayın berilip turğan telearnalardağı habarlar, internet-resurstardağı aqparlar men әleüwmettik jelilerдегі pikir almasuwlar дүрkin-дүрkin bayqatıp turdı. Sol saғattarda bizdiñ gazetimizdiñ internet nusqası da toqtawsız jumıs istep jattı. Al bizdiñ jer-jerdeгі меншікті tilşilerimiz ben ortalıқтаğı қызметкерlerimiz üsti-üstine jariyalap turğan habarlarға oray ün qatıp, oy bildirgen oqırman qawımda da tolas bola qoymadı. Osınıñ бәри бүkil elimizde bul jolğı Prezident saylawına jurtımızdiñ ayırıqша көñil bölip, өзgeşe män bergenderin anıq bayqattı.

Eñ bastısı, bul saylaw halkımızdiñ bir tuwdıñ, bir ideyanıñ, bir köşbaşsısınıñ ayasına berik toptasa түskenin anıq körsetip berdi. Saylaw, aynalıп kelgende, Eñseli El men Eñsegey Erdiñ eresен erligin, jetistikti jeñisin, bitimdi birligin tolayım tanıtқан naғız nazardağı nawқан boldı. Qazaq eli tağı da öziniñ aldağı bes jılдаğı liderin jazbay tanıp, qapısız tañdadı. Bul tañdaw бүkil halıqtıñ bir leppen, bir demmen, bir ırғаqpen soqqan жүрек lүpilindey bolıp bir нүктеден көрінди. 97,75 payızdıқ üles bizdiñ osınday tujırım jasawımızға tolıқ negiz beredi.

Mine, osı jeñiske elimizdiñ barşa turgındarı bir kisidey quwandı, ülken jeñis üşin aqtarıla şattandı. Buğan bizdiñ saytıımızda osı künderi jariq körgen habarlarğa kelip túsken köptegen pikirler tolıq kuwä bola aladı. Al biz bugün sol kommentter tasqını men nöpirinen azdağan bölikti ğana ekşep alıp, oqırman nazarına usınıp otırmız.

EK 71

SAYLAW DEP ŞAŞILMAYIQ

Tağı da saylaw, tağı da sol adamdı prezident etip saylaw. Meni mazalaytını – ükimet бүkil byudjetti milliardtap kesip ünemdep jatqanda, Resey aqşasınıñ qunsızdanwına baylanıstı Qazaqstannıñ teñgesi orıstıñ jırtuğın jamap jatqan qım zamanda qırwar aqşa ketetin “saylaw” spektakli kimge kerek? “Mäñgilik prezident” mäртеbesin alğan N.Ä. Nazarbayevtıñ bedeline, onıñ 99% dawıspen qayta saylanatınına älde bireüwlerdiñ kümäni bar ma? Saylaw bastaldı, halıqtıñ aqşası jelge şasılp, ärtürli dañğazalarğa ulasadı endi. Är jaqtan äñşiler men asabalar şaqırıladı, olar ärine tegin än şırqap, bi bilemeytinin el bileği. Qazirgi bastawış sınpıtağı бүldirşinderdiñ күnine bir ret işetin tamağınan qağwğa deyin usınıstı beker aytpaptı prezident. Qoyılmğa milliardtap aqşa şaşwğa, toy jasap, as berip, at şaptırwğa qumar-aqpız. Burındarı sawın aytıp, as bergender tek öz дәwleti men oğan tilewles, qazirgişe aytqanda demewşilerdiñ jәrdemine süyengen. Bügingi biyliktegiler qazınanıñ qarjısın biz üşin мәni men mazmunı beymәlim әrtürli jiyındarğa, sammitterge jumsaydı. Mısalı, sizge EXPO-17 kerek pe desek, men üşin kök tiymğa qajeti joq bolıp körinedi. Nege demeñiz, biz дүниyejүziniñ aldında nemen maqtana alamız? ulatıp-şuwlatıp, qazınanıñ qıruwar qarjısına şıғarған жалғыз tik uşaғımızben be? Älde prem’erden genştabına, әri qaray әkimine deyin sottalıp jatqan jemqorlarımızben be? Qazirgi таңдағы bizdegi жалғыз maqtanıшımız – N. Ä. Nazarbayev! Sebebi şeteldikter ol kisini jaqsı bileği eken. Bizde odan basqa asqan jetistik bar dep өз basım ayta almaymın.

Men 2005 jıldan bergi әrtürli saylawlarğa baqılawşı retinde qatısıp keldim. Ärbir saylaw – spektakl’. 9 ay sayın baғdarlama! Kimniñ saylanatını күni burın belgili! Sonda biz kimdi aldaғımız keledi? Şeteldikter өз мүddeleri üşin saylawdıñ “әdil ötkenine” kelise salғанimen, halıq бәрин көrip отır. Qazir saylawğa “Nur Otan” partiyasınıñ noqtalı мүşeleri men keşegi кеñestik kezeñдеgi әдетinen ayırıла almaған zeynetkerlerden basqa eşkim de qatıspaytını şındıq. Eşkim de N.Ä. Nazarbayevtıñ biylikten ketpesin bileği. Saylasañ da, saylamasañ da solay. Sondıqtan az qarjımızdı dalağa şaşpay-aq qoysaq qaytedi. Olay deytinim, biz әrtürli қiyындıqtardıñ zardabınan bugün Ulttıq qorға qol

saluğa мәjbürmiz. Ulttıq qor degenimiz bügingi äkelerdiñ keler urpağına qaldırar murası! Atamız qazaq ejelden urpağına enşi berip, miras qaldırıp kelgen. Sonda biz olarğa ne qaldıra alamız? Tabiğat baylıqtarı ärkimniñ ülesinde ketken, munayı sarqılğan, ekologiyası buzılğan, qulazılğan qw dalanı qaldıramız ba? Oğan sırttan alğan, qaytara almas jüzdegen milliard dollar qarızdı qosıñız! Bügingi küni özderin dırday oppozitsiya sanaytın partiya serkeleri qarapayım halıqtıñ aldında bedeli de, siñirgen eñbegi de şamalı adamdar. Sondıqtan olar da saylawğa tüssin dep halıqtıñ aqşasın şığındamağanımız jön. Biyliktiñ şeşimin özgerte almaytın, qarsı bergen dawısı burmalanatın san mıñ adamnıñ osı pikirime qosılarına senemin.

Sayqımazaq saylaw jasasın!

EK 72

Ümitker üşew jäne ... “Ündi sıyırı”

Saylas tuwralı zañnıñ saylaw aldındağı ügit dep atalatın 27 babında öımaday tarmaq bar: “buqaralıq qaparattı quraldarı kandidattardıñ, sayası partiyalardıñ sayası nauqanın ob’ektivti körsetüwdi jüzege asıruwğa: kandidattıñ nemese sayası partiyanıñ ar-namısına, qadir-qasıyetine jäne iskerlik bedeline körinew nuqsan keltiretin ügit materyaldarı men özge aqparattı jariyalaqdan awlaq boluğa: ötiniş kelip tuskennen keyin baspa basılımnıñ tayawdağı nömirinde sol bette, sonday kölemde jäne sol qarippen nemese teledidar ne radio habarlarında mümkindik berüwge mindetti”.

Prezidenttikte ümitker üşewin ügit-nasihatı bastalardan bir kün burın Ortalıq saylaw komissiyası buqaralıq aqparattı quraldarına qarata qaqılaw eskertüw jasadı. Ärine, bul eskertüw “bastı ümitkerdiñ” jeke basına qatıstı ekeni aytpasa da tüsinikti. Aytpasqa bolmaytın bir jayt bar: ügit- nasihat şaraları bastalardıñ aldında prezident äkimşiliginiñ jetekşisi bas prokurordı şaqırtıp alıp, täwelsiz basılımdardı muqiyat qadağalawdı tapsırıptı. Nege deriniz bar ma, sınap üyrenip qalğan til süyreñdewin qoymaydı bäribir. Alda-jalda äldebir sebeppen ümitkerlerdiñ birine, äsirese “bastı ümitgerge” til tiyip ketse, bul “saylaw tuwralı zñadı buzdı degen jelewmen täwelsiz basılımdı tukırıp aluwğa taptırmaytın mümkindik.

Al endi, mına qızıqqa qaranız OSK-nıñ esketpesinde jurnalister men redaktorlarğa ügit-nasihat jürgizüwge tıyım slamadı. Al eger emeşegi üzidip bara jatsa, nasihat kezinde negizgi jumısınan waqıtşa qol üzip qana ügit jürgize aladı. Eger däl osı talap tubırımen orındalatın bolsa, onda memlekettik basılısımdar men teleradio arnalarınıñ başsıların

šetinen “itjekkenge aydawğa” tura keledi. Redaktorlıq qızmetten qol üzbey turıp “bastı ümitker” jekökke sıyğızbay, jağı tagınan...

Zañ boyınşa, ümitkerlerdiñ jawapkeşiligi de osal emes. Ägeräki ümitker zañ talabın buzsa, OSK onı tizimnen sıızıp bayağı “taz qalpına” qayta tüsirüwge quqıldı. Tipti üstinen kılınıstıq i qozğaluwwı da mümkin. Bul üş ümitkerdiñ qay-qaysısına da qoldanıla koyı ekitalay. “Bastı ümitkerdi” kinäli sanayınday olardıñ bası ekew emes. Qalğan ekewine de öyte almaydı. Öyte almaytın sebebi olar- ädetteginşe merziminen burın öttein saylawdı zañdastıruwşı ümitkerler. Sondıqtan “añgimebolsın” dep saylawğa katışa salğandar säwirdin 25-ine deyin jalğandı jalpağınan basa berse boladı. Tek Quday aytıp, “besekeles äri bastı ümitkerde qatıstı birden edep qoyıp jürmeşe jarağanı.

Saylawaldı nauqan kezinde kim ne dep wäde beremin dese de, öz erki. Halıq beribir senbeydi. Aqırı senbeydi eken, aqzına ne kelse de, ayta ber. Onıñ üstine ümitkerdi orındalmayın wädesi üşin sınawğa äzirşe eşkimnin qaqısı joq. Zañ talabı solay.

Reseydin tunğış prezidenti Borsi Yel’tsin: “Eger bağa şarıqtap ketse, özim barıp relske jatamın” degen. Bağa ketti şarıqtap. Yel’tsin özi barıp relske jatpadı, onı eşkim relske jat dep qıstağan joq.

AQŞ-tıñ 35 prezidenti Djon Kennedidiñ buy degeni bar: “Aqımaqtıqtı qanşalıqtı köp jasağan sayın, sonşalıqtı tanımal bola tüsemın” Kennedy osılay dedi. Eken dep bizdiñ üş ümitker äldebir aqımaqtıq jasasa, onı da körermiz.

Reseydin karjı ministri L. Kudringe kommunist G. Zukanov “qulağın kesip alamın” dep edireygen bir kezderi. Qulaq ornında, edireygender de jür äli.

Biz munı ne işün söz etip otırmız? “Bastı ümitkerden” basqalarına munday mümkindik tuwa bermeydi. Onıñ üstine ümitkerler “tıyisüwge bolmaytın ündi sıyırı” degen “Märtebeni” bir ay ğana iyelenedi. Endeşe, “aqımaqşılıqtı köp jasap, tanımaldığın arttıruwdıñ reti kelip-aq tur.

OSK- niñ ümitker üşewi qalay “Ündi sıyırına” aynaldırğanın joğarıda ayttıq. Endi sol ündi sıyırınıñ özi tuwralı az-kem söz eteyik. Tüsinikti boluw işün. İnduizm dini boyınşa, sıyır qasietti janwar sanaladı. Induister sıyırı öltirmeüwdi dinbasın öltirüwmen birdey dep esepseydi. Bağzı zamandarda sıyırđı öltirgenderidi ölüm jazasına kesken. Ündistselenan men Nepalda sıyırlar äli künge deyin memlekettin qorğawınd. Mäselen delidin iyin tiresken köşelerind esıyırlar emın- erkin jürıp turadı. Abaysızda jaraqattasañ nemese öltirip qoysan, türmege түsesin.

Endeşe ümitker üşew de säwirdiň 25-ine deyin Qazaqstannıň tört burışında emin-erkin jüre tursın. Bir ay köp waqıt emes, şınayıq...

EK 73

JAWINGERİ SOÑINAN ERMEGEN QOLBASŞI beynesindegi ümitker bosqa äwrelenip jürgen joq pa?

Merzimnen burın ötetin bul jolğı prezidenttik saylawdıň ümitkerleriniň tek bireüwi ğana, yağni N. Nazarbayev halıqqa köñinen tanımal. Al qalğan eki ümitkerdiň atı da, zatı da jurtqa asa tanış emes. Bälkim, Qazaqstandıq kommunistter Turğın Sızdıqovtu, al Qarağandıqlıqtar Äbilğazı Quseyinovtı biletin de şığar. Desek te, elimizdi ñ köz kölgen azamatı saylaw kezinde öz tandawın jasawı üşin qazirgi ümitkerlerdiň sayasi köskin-kelbeti ayqın boluwı kerek emes pe?

Osı maqsatta Äbilğazı Qusayinov tuwralı türli derekközder tüzilgen oqırmandarmen tanıstıruw materyaldarın jariyalawdı jön kördiq. Sonımen, Ä. Qusayinov kim? Qanday qızmettiň qulağın ustap, iyeden şarwalar atqardı?

Äbilğazı Qusayinovtıñ qızmettik satına örlew kezeñi sonaw keñes zamanında- aq bastalıptı. Qazirgi qarsılası N. Nazarbayev Qazaqstan kompartiyasın basqarğan tuşta ol Qarağandı oblıstıq komitetiniñ ekinşi hatşısı deñgeyine jetken. Kezinde KOKP- nıñ belsendi müşesi bolğan Ä. Qusayinov Qazaqstan täwelsizdigin jariyalağan tuşta da sayasi-qoğamdıq ömirden sırt qalmağan. Şahtanıñ qara jumısınan bastap, ministrlikke deyin şarıqtay köterilgen Qusayinovtıñ 2012 jılı Qağandı oblısınıñ äkimi qızmetin atqarğanın bireüw bilse, bireüw bilmes. Öytkeni ol oblıs äkimdigin birer ay ğana baskardı. Ä. Qusayinov oblısqa äkim bolğanıñda mınaday iri şarwalardı atqarıp, mınaday tirlikterdi tındırdı delinetin aqparattı tabuw qıyın. Bälkim, basşılıq qızmetindegi az waqıtta eştenege ülgermeden şığar, kim bilsin? Äytewir burınğı äkimdi esine qıynala tüsirgenimen, kez kelgen qarağandıqlıq azamat onı japırıp jumıs istedi dey almay tağı qıynaladı.

Vikipediya Ä. Qusayinovtıñ hobbiyi sayasat jene sayajaydağı jumıs, al Qazaqstannıñ bolaşağı tuwralı boljamı “Güldengen memleket. Joğarı bilimdi jas buwın. Damığan kölik infrakurılımı” dep körsettilipti. Soı joldardı oqıp otırıp, Qusayinovtıñ tisqaqaqn sayasatker bolmasa da, adamı bolmısı jaman emesine köz jetkizesiz. Al sayasi kayratker retinde ıdeyalı, qazirgi saylaw dodasındağı qarsılası Nursultan Anzarbauev eken.

Ümitkerdiñ qazirgi qızmeti käsipodaq federatsiyasınıñ başılıǵı. Keñes kezeñindegidey emes, Qazaqstandaǵı käsipodaq uyımdarınıñ qawqarsız mekemege aynalǵanı şındıq. Elimizde eñbek dawı tuwındamaǵan aymaq joq. Soǵan qaramastan jumıssılardıñ quqıǵın Qorǵap äldebir käsipodaqtıñ ün şıǵarǵanı esinizde bar ma?

EK 74

“ÜMITKER PREZİDENT” nemese “attıǵa eremin dep tanı ayırılǵan” ekeuw

“Durısı “prezident tikke ümitker” boluwı kere kedi ğoy dep “qate” tüzeüwge asıqpañız, qırmetti oqırman. Onıñ sebebin maqalanıñ soñında aytamız.

“Saylaw tuwralı” zañdı jäne “Qazaqstan Respublikasınıñ Tuñǵış prezidenti Elbası tuwralı” zañın bir paraqtap şıǵayıq.

Prezident tuwralı Konstitutsiya ne deydi? Qazaqstan Respublikasınıñ prezidenti-memlekettin başsısı, memlekettin işki jäne sırtqı sayasatınıñ negizgi baǵıttarın ayqındaytın, el işinde jäne halıqaralıq qatınastarda Qazaqstannıñ atınan ökildik etetin eñ joǵarǵı lawazımdı tulǵa” (III bölim. Prezident, 40-bap)

Odan äri kettik. “Respublika prezidentiniñ ökilettiǵi jañadan saylanǵan Respublika prezidenti qızmetine kirişken kezden bastap, sonday-aq prezindet qızmetinen meriminen burın bosatılǵan nemese ketirilgen ne ol qaytı bolǵan jaǵdayda toqtatıladı”.

“Bir adam eki retten artıq Respublika prezidenti bolıp saylana almaydı. Bul şektew Qazaqstan Respublikasınıñ tuñǵış prezindetine qoldanılmaydı” (42-baptıñ, 3-5-tarmaǵı)

Söz joq, Qazaqstan Respublikasınıñ prezidenti- eldegi eñ lawazımdı tulǵa. Eger ol Qazaqstan Respublikasınıñ tuñǵış prezidenti bolsa, “eñ lawazımdı tulǵa” ekeni- üş ese aqıqat närse.

Bugin-erteñ Respublika prezidenti jañadan saylana qolmaydı desek, buǵan kümän keltirerinder tabılar ma eken? “Saylanǵım keledi” deytin taǵı eşkimdi körıp turǵanımız joq. Endeşe, tuñǵış prezidenttin ökilettiǵi de toqtay qoymas.

Konstitutsiyaǵa keyinirek taǵı bir aynalıp soǵamız. Yendigi söz- “Saylaw tuwralı” zañǵa qatıstı.

“Saylaw tuwralı” zañnıñ “Yerekşe bölimi” Qazaqstan Respublikası prezidentiniñ saylawı tuwrasında.

Bul zañnıñ 51- babınan mән ketti. Öytkeni bul-kezekten tıs saylaw jāne jeltoqsannıñ birinşı jeksenbisinde emes, säuwirdiñ soñında ötpek.

Saylawşılardıñ prezidenttikke kandidattı qoldawı olardıñ qol jılawı arqılı rastaladı (56 -bap, 1- tarmaq)

“Perzidenttikke kandidattı qoldap qol jinawdı senim bildirgen adamdar uyımdastıradı jāne kandidattıñ Konstitutsiyamen jāne osı Konstitutsiyalıq zañmen belgilengen talaptarğa säykestigin tekseruwden keyin bes künnen kem emes merzimde osı Konstitutsiyalıq zañnıñ 55-babınıñ 3 jāne 4 tarmaqtarında belgilengen onı usınuw tuwralı qujattar negizinde Oratlıq saylaw komissiyası beretin qol qoyu paraqtarimen resimdeledi (56-bap, 3 tarmaq) Bayqasañız , jüz mıñğa tarta qol jinauw üşin öte az- “bes künnen kem emes” waqıt berilgen. Bes künde kandidattıñ munşa qol jinawı neğaybıl. Ąrine, ayrıqşa missiya jüktelgen “yerekşe kandidat” Qazaqstan RESpublikasınıñ tunğış prezidenti” bolsa, bul mejege bir-aq attap jetuwi mümkün...

Respublika prezidentiniñ kezekten tıs saylawın ötkizuw (66-1- bap) tipti onay. Saylawdı kezekten tıs ötkizüwdin durısığın momın Senat, Mınaz Mäjilis, Parlamenttiñ bas şulğılış deputattatınıñ keminde besten bir böligi jāne tillğış premi’yer- ministr qaraydı. Alda-jalda daw tuwa qalsa bul mäseleni könılšek KONstitutsılıq keneş şöşpek.

Däl osı mäsele talqığa tüsip jatqan kezde Respublika prezidentiniñ qızmetke kirisuwi toqtatıla turadı (68.bap)

Kördiñiz be, Respublika prezidentiniñ ökilettigi merziminen burın qızmetinen bosağanda nemese ketirilgendee, sonday-aq qaytı bolğan jağdayda ğana toqtatılmaydı, kezekten tıs saylaw ötkizuwdiñ durısığı tekserilip jatqanda prezident waqıtşa bolsa da qızmetinen qol uzuwı kerek Al endi saylaw nawqanı qezinde şe?

Käsipodaq atınan saylawğa tsken “tripti ümitker” mamırğa deyin demalı aldı. Kommunisterge künde demalı. Tunğış prezindet” şe? Ol ökilettiginen qol üzdi me?

Konstitutsiyadan da, Saylaw tuwralı za ñnan da “Qazaqstan RESpublikasınıñ prezidenti saylawğa tüsse saylaw nawqanı kezinde ekilettigin toqtata turuwğa mindetti degen şeşuwşı sözdi tappadıq. KERisinşe, “qazaqstan RESpublikasınıñ tunğış prezidenttine- elbaşına Qazaqstan Respublikasınıñ prezindeti bolıp saylanuw quqıǵına şekteuw qoldanılmaydı (Qazaqstan Respublikasınıñ prezindeti- elbaşı tuwralı zañ, 1-bap)

“Tunğış prezident- elbası” prezident olab jürıp saylaw nawqanın jürgizuwge prezidenttiñ qolındağı biyliktiñbarlıq tetikterin öz paydasına jaratuwğa, qısqası,

“messiandıq artıqşılığın” molınan paydala jürip özin jarnamalaıwğa quqılı. Munday jağdayda “ümitker prezidentke” öz ırqınsız “bäsekeler” atanğan älgı ekeuwdıñ bar tirligi “attığa eremin dep tanı ayrılğan jayauwdıñ keri” bolıp şıqpay ma?

EK 75

Älmdi bıl, Älekke tüspe

26 säwirde ötetin prezidenttik saylawdıñ ümitkeri Turğın Sızdıkov saylawaldı ügit-nasihat jumıstarına qızuw kirişip ketti. Elimizdiñ birneşe aymaqtarındağı iri öndiris orındarına barıp qayqan olqaqpayım jumıssılarmen kezdesüwler de ötkizdi. Qazaqstan Kommünistter partıyasınıñ atınnan prezidenttik saylawğa tüsken Turğın Sızdıkovtı da bılayğı jurt asa jaqsı tanımaydı. Ol prezidenttikke ümitker üşewdiñ biri.

Kommünister bir-eki payız dawıs jinauwdan ümitti.

Prezidenttik saylaw merziminnen burın ötetini habarlanğan tusta elimizdegi birneşe partiy ökilderi bul dodağa ümitker usınbaytıñ mälimdegen edi. Tek kommünister ğana öz partıyasınan prezident boluwğa layıqtı ümitker retinde Turğın Sızdıqovtı usınğandı. Atı, zatı bolmay tulğaniñ saylawaldı irikteüw sınanğan sürinbey öterine köpşilik kumendirme ğanı da ras. Alayda 5-6 ğana qate jiberген T. Sızdıqov saylaw komissiyasınıñ sınanğan ötip, 98 mıñnan astam qoldawşısınıñ qolın da jınap ötkizdi. Turğın Sızdıkov 1947 jılı Kökşetaw qalasında tuwğan. Joғarı bilimdi. Mamandığı ğalım agronom. Ğalamtordağı bul ümitker tuwralı anıqtama osı ğana.

Ügit-nasihat nauwqanın öndiris orındarınan bastağan ol Qostanay oblısındağı tigin fabrikasına, Soltüstiktegi kesiporındarğa, Petropaldağı “Munay Maş” zauıtına barıp qayttı. Qostanaydağı “Bolşewik” atındağı tigim fabrikasında öziñiñ saylawaldı tuğırnamasimen tanıstırğan kommünist öz jaqtastarınıñ marksiz-leninizm ideologiyalıq negizinde jumıs isteytinin mälimdedi. Batıstıñ qazirgi qoғamın ayasız sınanğan T. Sızdıqov fabrika jumıssılalarına kommünistik ideyanı jüzege asıruw adamzat pen tabığattıñ undestikte ömir sürüwine ıqpal etetiniñ egjey-tegjejli tüsindirdi.

“Tereñ tağılımdı şıǵarmalar eşkimge kereksiz bolıp qaldı. Onday kundi şıǵarmalardıñ ornın adamdı ruhaniy bayıtıwğa qauwqarsız jalğan ädebietter men kommünister jauwlap aldı” degen T. Sızdıqov eñ aqırı azamattardıñ durıs tamaqtanbauw rejimin batıспен baylanıstırdı.

Adam Ata men Hawa Anağa Ökpelimiz

Qazaqstan prezidenti Nursultan Nazarbayev özi basqaratın “Nur Otan” partiyasınıñ jastar qanatı- “Jas Otannıñ” belsendilerimen kezdeskenin gazetemizdin ötken sanında jazdıq. Osı kezdesüwde N. Nazarbayev: “Keybireüwler menen “biz nege Batsı Ewropa emese Arab Ämirlikteri, AQŞ tağıday ömir sürmeymiz” dep suraydı”, dedi de, oğan özi jawap berdi. Prezidenttiñ payımdawışınşa, buğan klimat kineli damığan elderde bizdegidey qıstıñ bolmauw bay-ba-quwattı turuwğa sep. Tenizge şığatın jolı barlardın bağı tipti bes äli.

Endeşe, Ewropadağı, awıstriya, Vatikan, Vengriya, Lihtenşteyn, Luksemburg, Moldaviya, Slovakiya, Çehiya, Şvestsariyanıñ sorı qaynap-aq qaklğan eken. Öytkeni ol memleketterdiñ teñizge şığatın jolı joq. Asirese, Ewropanıñ törindegi Şveytsariyağa obaldı. Qap-qap aqşasın sol eldiñ bankterine taşıp jatqan Qazaastannıñ şendi-şekpendileriniñ tirligi zor damgerşilik eken onda.

Qazaqstandağı han sarayınday üylerdi mekendeytin bay-bağlandarınıñ mandayı şılıkp jür degen oydan awlaq bolıñız. “Kürdeli ğımarattar salıp, olardı sapalı, qımbat materyaldarmen qaptaydı. Osınıñ jılına jeti ay boyı jılıtadı. Buğan qosa, jılı kiyim satıp alıp, baspanasın jılıtuw, kaloriyalı tamak işüwge aqşa jumsaydı”, bul bizdiñ sözimiz emes, Qazaqstan prezidentiniñ aytqanı. Al endi oylap körıñızşı, osınday “it tirlikpen” kün keşetiñderdiñ ömiri ömir me?

Buğan köz jetkizüwdiñ eş qıyındıǵı joq. Almatıdağı Dostık dañǵılımen Medeuge deyin jürıp körıñız. Birinşiden, eldiñ köz jasınan han sarayın turǵızuw oñay dep kim ayttı?

Ekinşiden, onıñ işün kımbat jihazga toltıruw, jeti ay boyı jılıtuw degenimiz “it tirlik” emes me?

Munıñ sırtında älgi han sarayın mekendeytin jandardıñ Guji, Armani, Prada Versaiji dükenderinen sizdiñ tüsiñizge de kirmeytin qırwar aqşağa satıp alatın jılıhem jaylı kiyimi men eñ qımbat meyramhanalardan işetin kaloriyalı tamaǵı taǵı bar. Munı üş deniz.

Osinın bärin onay deysiz be? Eger bizdiñ uäjimizge kümeniniz bolsa meseleniñ jay- japsarın prezident Nursultan Äbişulınıñ özinen suranız.

“Qazaqtıñ sanı nege öspeydi? dep endegende eteğimiz taska toladı. “Qazaqtıñ sanı qaytgende köbeyedi?” dep bas qatırıp jürgen demograftar munıñ jawabıñ “kemenger köbaşımızdıñ” sözinen tabadı. Eger şuqşılıp üñiler bolsa. Eñ ejelgi

Eñ ekeldi kitaptıñ jasumşa künä jasagan Adam Ata men Hawa anağa Jaratuwşı töriden kiyim tigin bergen de, jumaq baqtan kuyıp şıqqan.

Al ğılım “Budan 100-150 mıñ jıl burın afrika kurlıǵının adamı Ewrazıyaga jetti. Ewropanıñ muzdıqtarında üsip ölmeüw üşin terige oranıp aldı” dep tüyinideydi.

Qalay bolsa da, kinä özimizden eken Mäselen, Afrikada Masayi, Vantu, Zulus Samburu, Buşmen deytin taypalar bar. Bul taypanıñ adamdarı netken baqıttı desenizşi! “Kürdeli gimarattar salıp, onı qımbat materialdarmen kaptap” äwre bolmaydı. Kürkesin “jeti ay boyı jıpıtıp” tıraştanbaytını ekibastan. Bular “Guçi” men “Armaniden” kiyimiz kerek, kımbat meyramhanadan ustritsa jewimiz kerek” degendi oylap ta qoymaydı. Äbuyirin jalpıraqpen jabadı da, qolına tüsken jändikti qarş-qurş şaynap jp jüre beredi. Eñ bastıs sanı köbeyip jatır. Özimiz salıstırıp körinzi, “guji” men “Armanige” oranıp jürgender köp bala tapqıma ma, älde “japıraq” jamıǵandar” köp bala tuǵı ma? Kimniñ tirligi onay?

Afrika taypalarınıñ aytqanday ökpesi joq, şıǵar jumaktan şıǵıp qalǵanı bolmasa. Köp eştene özgere qoymaptı. Al biz ökpelimiz. Künä kılıp. “Guji” men “Armanige” orap qoyǵanı üşin.

Ğalımdardıñ sözine senip, qelken jaǵımızǵa qaytadan ketip qalsaq qayter eken osı? “Jumaqta ömir süremiz” deǵende kemeñger köşbaşımız” sol jaqtı meñzegen şıǵar, bälkim?

EK 77

26 Säwir Uyat Küni!

Jıl on eki ay 365 künniñ birdebireüwi bos emes. Ärbir künniñ öz atawı bar. Uday-ay ne joq deysiz dünüejüzilik rok-n roll küni, ğaşıqtar küni, külki küni, sälemdesüw küni, muǵalimder küni, täñiz januarlardın qorǵauw küni, t.t.s. tizbektelip kete beredi. Nege ekenin qaydam, uyat küni deǵen atawı kezdestire almaysız. Qazaq üşin uyat sözi qasiyetti söz. Nanmen, Quranmen qatar qoyǵan. Jetesiz ulın urmay-aq, judırıqtamay-aq jay jekip, Uyatsız bolma! Dep jöge salǵan. Adamniñ qadir-qasiyetin uyatpen ölşegen. Uyat küniñ bolmauwınıñ özi uyat sıyaqtı. Osı olqılıqtıñ ornın toltıruwdıñ säti tüsip tur. Aytayıq, 26 säwir uyat küni atawın arqalauwǵa äbden layıq kün. Sebebi bul küni

Qazaqstanda prezident saylawı ötedi Taq talasına tüsken üş ümitkerdiñ saylawaldı jürgizip jatqan ügit-nasihat jumıstarın uyat demeske eş lajıñ joq. Nege deysiz ğoy?

Birinşiden, ümitker N. Nazarbayevtı ükilep ügitteüwdiñ qarjı şaşıp nasihattauwdıñ eş qajeti joq. Ötkeni 1991 jıldan beri kötermeli köñil küymen, üdemeli ügit- nasihat jumıstarı eşbir toqtauwsız, tolassız joğarı deñgeyde jürgizilip keledi. Küni*tüni maqталıp, madaqталıp atı añızğa aynalğan adam jaylı ügitti tağı da üstemeleseک utpaymız, qayta uyılamız. Sebebi, “köp söz kömir” dämi ketedi. Memlekettik sayasat, qarjılıq resurstarmen molınan qaruwlanğan allauwıt “maşınanıñ” rölinde otırğan Muhtar Qul- Muhammed qırıq Qusayınovtı, seksen Sızdıkovtı tabanımen taltap öte şıǵatınına eş kumandanbaymız. Sondıqtan Nazarbayev nökerleriniñ istep jürgen tirlikteri uyat emey nemene!?

Ekinşiden, tabıǵatşıl Kusayınov pen “fast-fudşıl” Sızdıkov barğan jerlerinde balanın ängimesin aytuwdan bir jalıqpay-aq qoydı. Qaraday küyesin, uyattan jarıla jazdaysın. Oubay-ay ol ekewi eş bolmasa el basqarratın adamnıñ sözін aytpaq tügin manaylamaydı da joq. Bäre bildir-bildir boz söz Qusayınovtiki kur dalbasa. Ol prezident emes kus fabrikasına direktor boluwğa da jaramaydın sıyaqtı. Al kommunist Sızdıkova tıñ saylawaldı baǵdarlaması odan da ötken sıraqtı. Fast-fud dep bası qatıp jürgen közboyawşы ümitkerler “teñ- teñimen, tezek qabımen” degen qazaq sözін müldem tüsindbeytin tarızdı. Prezident bolsam degen qulşındıs joq. Saylaw sürginine amalsız qatısıp jürgen siyaqtı. Uyat pa, uyat!

Aytıñızşı, bul üş ümitker uyalmağanmen, elden uyat qoy. Sawatı şamalı, qaqsoppen jumısı joq. Qarapam adamdardıñ özi munı “uyat” dep bastarın şayqap jür.

Bizdiñ eldegi “demokratiyalıq” saylawdıñ siykı osınday. Uyt bolıp jatıraw, demeymiz. “Ölimnen uyat küşti” degen sözdiñ de salmağı qalmağan-aq. Biraq uyattan pälen adam ölipti degen derek te kezdespeydi.

Qoş, sonımen, saylaw küni osu eldiñ azamatı bolğan soñ, konstitutsiyalıq quqıǵımızdı paydalanıp üş ümitkerdiñ bireüwine dawıs beremiz. Uyalsa ümitkerler uyalsın, men nege uyaluwım kerek deymiz ğoy, bayağı.

Endeşe, jer betinde bolıp jaǵatın soraqtı, uyat tirlikterdi eldiñ esine salıp otıruw üşin, jıldıñ bir künin uyat küni dep belgilew kerek. Bul ataw üstimizdegi jıldıñ 26 säwirinen bastaw alsa, qubakup.

Uyat küni köriskeñşe, күn jaqsı bolsın.

Üşewin de tañdayıq...

Bul Qazaq jeñ türip jeltinip şıqqandardı arqadan qağıp qoyıp, sırtınan qarap, otırğandı jaqsı köredi. Äytpese üş birdey azamattı osınşa waqıt alaşapqınğa saluwğa bola ma?

Bolmaydı ğoy. Biraq onı uğatın Qazaq joq qazır. Kerisinşe “el basqarsam”, “jumaq ornatsam” dep julqınıp şıqqan üşewdi üyinde jatıp alıp sınaydı. Bastarı qosıla qalsa pış pış enqime soğadı. “Keyingi ekeüw burınğı. Bireüwdin köleñqesi” deydi. “Kör de tur ekeüwine saylawdan soñ qızmet beredi” deydi. Äytewir eldiñ awuzıñda tınım joq. Osı endi durıs pa? Ärine, durıs emes. Sebebi mınaday almağayıp zamanda elge bas bolmaq tugili, bala- şağanı asırawdıñ özi qıyın. Ümitker üşew sonıñ bärin bile turıp, bastarın bäygege tikken.

Endeşe, olardıñ osı “erliklerin” nege umıtuwımız kerek? Umutpaymız bağalaymız. Tek alaluwğa bolmaydı. Al alalamay, teñ qarauw üşin ne isteüw kerek? Bizde bir ğajap ideya bar: üşewin de prezident saylap jiberemiz.

“Soñda bul qalay boladı? Deytin şıǵarsız, bälkim. Äybat boladı. Degenmen onıñ jayın säl keyinirek aytamız. Aldımen alalawdıñ törkinin tüsindireyik. Qazır ümitkerler ügit- nasihat jumıstarın ayaqtauwğa taqadı. Biraq bireüwdin ügiti tawday da ekeüwdiñ ügiti qılday. Negizi baspasözden berilgen kölem men efirden usınılğan waqıt teñdey. Sonıñ özinde “ozıp üyrengen” kisiniñ daqpırtı jer jarıp tur. Öytkeni Saylawaldı ştabı mıqtı. Bas ştabtıñ tizgini de tegin adamğa berilmegen. Qul Muhammed quyqılıǵında qaratorǵayıñ dalada qaladı. Dawısı qanday äwezdi! Üni netken jaǵımdı! Bıyl jurt köktemniñ şıqqanın qaratorǵay kelmeyaq sezdi. Kimniñ arqası? Muhtardıñ! Moyındaǵı sarı oralmalı qanday şirkin! Ol söylegende artındaǵı el söziniñ ırǵaǵımen terbeledi. Sap sarı, siqırlı bir älem! “Bizge kel, dawısıñdı bizge ber! Dep turǵanday quddı.

Al keyingi ekeüwde qaratorǵay tügili suwıqtorǵay da joq. Sarı bolmasa da, arzankol matanıñ birinen moyınoraǵış jasap alsa, eldin nazarı säl da bolsa awar edi. Bular da ol da joq. Alayda moyındarı qulkiyıp jürgen torǵaysız ekeüwge min artuwğa bola ma? Bolmaydı öytkeni olardıñ tirekteri älsiz şıǵar. Biraq nietteri tüzüw.

Endi ümitkerdiñ üşewin de prezident saylawdıñ jayına keleyik. Ras özge elderdiñ bärinde bir bir prezidentten. Bir adamğa baǵınuw durıs ta şıǵar. Biraq biz nege özgelerge uqsaumız kerek? Qazaqta birigip el basqarıwdıñ ädemi ülgisi bar. Kerey men Jänıbek

sonıñ negizin qaladı. Töp-täwir дәstür keyin üzildi. Buyıl Qazaq handıǵınıñ qurılǵanına 550 jıl toladı. Kördiñiz be, orayı kelip-aq tur. Ülken toydın qarsańında ümitkerdiñ üşewin de ükilep taqqa mingestirsek, Kerey men Jänibektiñ ruhı quwanbasa, ökpelemeydi. Sebebi, olardıñ zamanında qazaqtıñ sanı 1 millionǵa jetti me, jetpedi me? Qazır qanşa? Kemi 10 million! Oǵan endi 7 million şamasındaǵı 130 ulttıñ ökilderi qosıñız.

Osınşa halıqqa oşınşa ultqa bas boluw jalǵız adamǵa oñay ma? Oñay deǵiniz kelse oǵan qarsı uwäj aytaymız. Jañaözen qırǵını esiñizde bolar, beybit künde betpaq biylik alańǵa sıqqan jurttı torǵay atqanday topıldattı. Sol kırǵınga Nazarbayev bardı ma? Barǵan joq. Qızılaǵaştı qızılsuw alıp, jüzdegen adam opat bolǵanda da şabarmandarın jiberdi. Özi keyin äbden boları bolıp boyauwı siñgende ären jetti. Nege? Sebebi qolı tiymedi. Ünemi jahandıq мәselelermen mıyı aşıp jüretin başsınıñ mayda-şüydege waqtı qaydan bolsın?!

Eger Quday buyırıp üş prezident saylap alsak, onday kıyındıqtardan qutılamız.

Birigip jumıs isteüw prezidentterge de tiyimdi. Mısalı prezidenttiñ bireüwi ekinşisine telefon şaladı da bılay deydi: “Älöu, jagday kalay brat? Ne istep jatırsıñ” “Et jep jatırmın toyıp ap AQŞ-Qa uşam Obamamen kezdesemin” deydi anauw. “horoşo alańdamay zawlay ber, arǵı küni keletin Merkeldi özim kütip alamın” deydi. Mınaw. Bul kezde üşinşi prezident aymaq kezip, qaraşamen jüzdecip jüredi. Bireüw jüzdesip, bireüwi jüzdesip degendey... Bastısı, jumıs toqtamasa boldı da.

Üş prezident saylawdıñ taǵı bir paydalı jeri bar. Jurt eciñde qalqan -qalmaǵanı belgisiz, Nurekeñ bayaǵıda El’tsiniñ aldın orap ketkeni tuwralı aytıp maqtanǵań. Onısına el sendi.

Sebebi ekeüwiniñ jas ayırmaşılıǵı äwdem jer. Odaq tararda Boris El’tsin bet awuzı şalbarlanǵan şal edi. Al Nurekeñ qanjardıñ jüzindey qılıp turatın. Waqtqa dawa bar ma? Sol kisi qazır seksenge qaray sırǵıp baradı. El’tsiniñ ornına qulıǵına qurıq boylamaytın Putin keldi. Nurekeñ El’tsinnen 9 jas kişi edi. Eñdi özinen 12 jıl keyin tuǵan adammen qayrat salıstırıp aqıl jarıstuwǵa мәjbur. Qarttıñ qarımı belgili ğoy. Evreziyalıq odaqtıñ kelisimşarttarında qazaqtıñ esesi ketip bara jatqanday körinetini sodan bolsa kerek.

Äneki, jalǵızdıq pen qarttıqtıñ “kesapatı” Endigi jerde Nurekeñ saspaydı. Putinmen kezdesüw kajet bolsa, barşa tirlikti ısırıp qoyıp barlıǵı baradı. Üşewi üş jaqtasa qoya ma, kez kelgen el başsısınıñ şläpisin teris aynaldırmaq ma?! Mısalı, Nurekeñ täjirebesi köp prezident retinde Putinmen qol alısıp turuwı mümkin. Äbekeñ artınañ

keledi de Putiniñ közin juma koyadı. Sol kezde Tukañ tutqıyıldan kelip, büyirden nuqıp ötedi. Sosın üşeüwi “qaljıñ ğoy” Vake aytıp etpe! Dep qarq -qarq küledi. Bul äzil. Biraq artında zili bar. Yağni “degenimizben jürmesen körgeñ küñin osı” degenim. Al Putin” Qazaqtar mağan jabılıp jatır” dep eşkimge aytpaydı. Aytsa bukil älemge külki boladı. Tipti “men Qazaqtıñ bir prezidentimen ğana kezdesemin” dep te talap qoya almaydı. Öytkeni üş prezident saylaw “Qazaqtan jurtınıñ qalawı. Qazaqpen aralasqın kele me, onda üş noyannıñ tilin tap taba almaysıñ ba, onda jolıñ – äne!

Ködiniz be, qanday keremet! Eger däl osınday küñge jetsek Qazaqstan AQŞ pen Qıtaydı basıp ozıp älemnıñ aldına şıǵadı. Mine sol kezde ğana “Meñgilik el” bolamız. Dep uyalmay aytamız.

Degenmen bir qıyındıq bar. Üş prezident -Ata zañğa qayşı. Esesine, sol zañ bir adamnıñ qalauwımen neşe märte özgerdi? Birneşe märte! Endeşe halıqtıñ qalauwımen tağı bir ret özgerse nege bolmaydı? Ol üşin aldımın “bizde üş prezident kerek” degen oydı sanamızda äbden pisireyik Odan keyingisi oñay, saylawğa barasız da tizimdegı üşeüwdiñ “töbesinnen türtip” jäşikke atıp urasız. Arǵısı belgili ğoy. “Tuñǵıstıñ” taqımında “toza bastağan” taqqa üş adam “mingespece” äkel qolınızdı!

EK 79

“KÖÑİLDİ SAYLAWDAN” KÜPTİ BOLIP QAYTTIQ

“Jas Alaştıñ” tilşileri 26 säwir küni Almatı qalasındaǵı №254 saylaw uçaşkesine baqılau jasadı. Bul saylawdıñ burınǵısaylawdan özgeşeligi – asa köñildi jaǵdayda ötti. Muniñ sebebi nede? Sebebi – külkiñdi keltiretin kandidattarda. Biri – saylaw nauqanına qatıspay, prezident retinde el aralap jürdi. Ekinşisi – jeldiyirmenmen küresken Don Kihottay AQŞ-pen alısıp älekke tüsti. Üşinşisi – älemdik muzdıqtardıñ qamın jep, “qayǵı juttı”. Qalay külmeysiñ endi?

Ultıq kitapphanada orılasqan №254 saylaw uçaşkesi alakewimnen dayındıq jasap, tañǵı saǵat jetide aşıldı. Bul wçaskedegi saylaqsılardıñ tizimdegı sanı – 2250. Tüske deyin-aq mıñ jarımnan asa saylawşı kelip dawıs berdi. Arasında Asanäli Äşimov, Smaǵul Elwbay sındı ataqtıları da bar. Jurttıñ munşama belsendiligine AQŞ-tıñ özi awzın aşıp, közin jumıp, qızǵana qaraytınday-aq.

Saylaw komissiyasınıñ törayımı da, komissiya müşeleri de köñildi. Köñildi bolmaǵanda şe, lek-legimen kelip jatqan saylawşılarğa qarasañ, pessimist adamnıñ öziñiñ köñili köterilip sala berer edi.

Tüs awa saylawşılardıñ qatarı sirey bastadı. “Kelqşilerdiñ sanın eki mıñğa jetkize almay qalamız ba” dep wayımdağan komissiya müşeleriniñ jüzinen külki qaştı. Tasığan sw siyaqtı ekpindete kirgen10-15 adamdı körgende ğana qanı qaşqan jüzderine qızıl jügire qaladı.

Saylaw uçaskesiniñ işinde kandidattar tuwralı aqparat jazılğan taqta tur. Bul zañğa qayşı emes. Ügit-nasihat jumıstarı toqtağanımen, umıtılıp qalmawı üşin kandidattarğa qatıstı aqparat saylawğa kelgen jurttıñ köz aldında turwı kerek. Saylaw wçaskesi ornasqan ğimarattıñ işinde. Biraq, nege ekeni belgisiz, Ulttıq kitaphananiñ däl aldında kandidat Nursultan Nazarbayevtıñ ügit-nasihat taqtası turdı. Nege dep suramay-aq qoyıñız, Qazaqstanda “Ult köşbasşısına” eşqanday şektew qoyılmaytının esten şıǵarmayıq.

“Ult köşbasşısınıñ taqtasın tamaşalap turğanımızda tübit-murt eki bozbala saylaw wçaskesine keldi. Eki jastıñ biri işke kirmey, sırtta qaldı. Biz onı añgimege tarttıq.

- Dawıs beruwge jasıñ tolmay tur ma?

- Saylawğa qatıswğa qulqım joq.

- Nelikten? Älden köñiliñ qalatınday ne boldı sonşa?

- Halıqtı sıylamağan adamğa dawıs bergim kelmeydi. Özderi äbden bayıp aldı. Qazaqstannıñ bar baylıǵı kimniñ qolında ekenin bäri bilei. Sorlap jürgen qazaqtarğa şeteldikter men kelimsekterge ketken qazba baylıqtan bermeydi. Siz bilesiz be, Semey jaqtaǵı adamdardıñ jaǵdayın?

- Qanday eken?

- Prezident “awrwanağa keremet sw jaña jabdıqtar qoyıldı, munday eş jerde joq” dedi ötken jolı Semeyge kelgende. Omı bayaǵıdan beri nege qoymaptı, janı aşısa! Kurçatovqa AES saldırmaq. Radiatsiyadan zardap şekkenderge bäribir degen şıǵar. Awrwlar, mügedekter köp, Nazarbayevtıñ janı aşımaydı.

- Odan basqa, ana ekewiniñ birine dawıs bermediñ be?

- Aǵa, siz ne, meni mazaqtayın dediñiz be? Olar qwırşaqtar ğoy. Bul saylaw emes, bul – halıqtı qorlaw. Al öziñiz kimge dawıs berdiñiz?

- Men saylawğa qatıspaymın. Eşkimge dawıs bermeymin.

- Onda neǵıp jürsiz munda?

- Jwrnalıstpin. Saylawdıñ qalay öterin qadaǵalaymın. Öziñ kimsiñ?

- Atım – Dwman, studentpin, temirjolşı bolamın.

- Dawıs berwge kirgen dosıñ ba? Ekewiñniñ közqarasıñ eki basqa siyaqtı ğoy.

- Ol nemere aǵayımın. Men siyaqtı student. Dawıs bermesem oqwdan şıǵaradı dep ketti. Halıqtı qorqıtıp, äbden basıp tastadı ğoy.

-Basqa qurbılastarıñnıñ oyı men közqarası qanday, mına saylaw tuwralı?

- Şın oyın aytpaydı köbi. Ekijüzdilikke salınadı. Bizdiñ zaman buzıldı. Uzaq jıl ökimetti basqarğandar osılay eldi büldirdi.

Dawıs berip sıqqan serigi qasımızğa keldi.

-Kimdi jaqtadıñ, aşıp ayta alasıñ ba?

-Nazarbayevtı.

-Basqa ümitkerlerdiñ birin tañdamadıñ ba?

-Ekewinen göri sol durıs qoy.

-Üşewin de sızamın degeniñ qayda qaldı?..

Seriginiñ öz qupiyasın aşıp tastağanına iñğaysızdanğan ol qoştaswğa qolın usınıp, ketüwge asıqtı. Dumannıñ älginde ğana zamandastarı tuwralı aytqan söziniñ aqiqatı dep bildik munı.

...Besinniñ tusında kelwşilerdiñ sanı tipti siyredi. “Eki mındıq mejege jetkize almay qalamız ba” degen komissiya müşeleriniñ qawpin memlekettik organdardıñ başıları seyiltkendey. Öytkeni saylawşılar bir kelmese, birşama waqıt kelmey qaladı. Bir kelse, tobımen qara körsetedi. Bir qızıǵı, saylaq jäsiginiñ aldında selfi jasawşılar (*swretke tüsw – red.*) köp boldı. Gazetimizdiñ ötken nömirinde (“*Külkiniñ qayǵısı*”, №32) keybir mekeme başıları qaramağındaǵılarğa “saylawğa mindetti türde barasıñ da, barǵanıñdı rastaw üşin selfi jasap, mağan körsetesiñ” dep talap qoyğanın jazǵanbız. Bulardıñ bari sonday mekemelerden kelgender şıǵar, bälkim.

Saylaw wçaskesi jabılar şaqta şeteldik bir top qonaq dabırday kirdi. Batıs elderdiñ birinen kelgen baqılawşılar dep tüsindik. Baqılawşılardıñ “baqqanı” – Ulttıq kitaphananiñ asa bay qorı. Komissiya törayımı S. Aqılbekova saǵattıñ tili segizdi soqqanda esikti tars jawıp, jäşikti aşqızdı. Eki jigit jäşikti köterip äkelip üstel üstine qotara salǵanda byulletender üstelden asıp-tögilip jerge tüsti. Sol kezde ğana baqılawşılardıñ “waw” degen dawsın estip, “e, otır eken ğoy” destik.

Qız-kelinşekter jımıñ-jımıñ etip byulleten sanawğa kiriskende baqılawşılar da şıǵa jöneldi. Kandidat Nursultan Nazarbayevtıñ atı-jöni jazılğan üstel üsti tola bastağanda-aq jaǵday belgili edi.

Barlıǵı 2143 saylawşı dawıs beripti. Byulletenniñ 24-i – jaramsız. 57 adam Ä. Qusayınovqa, 50 adam T. Sızdıqovqa bolısqan. Jaramsız byulletenderdiñ işinen erekşe şımaylanğan bireüwi közge tüsti. Basşısanın älde kandidattan äbden zárezap bolğan bir saylawşı byulletenniñ betine battıtıp turıp bılay dep jazıptı: “Eşkimge dawıs bermeymin! Osımen jetinşi ret dawıs berip jatırmin”.

Ätteñ, saylaw tım köñildi ötip jatır edi, älgindegi jağdaydan soñ üyimizge küpti bolıp qayttıq

EK 80

100 PAYIZ JASAP BEREYİK

Bastamaşıl Assambleyağa qulaqqağıs

Aytsañ – maqtanğanday bolasñ, aytpasañ – işiñe sıymaydı. Eşbir el başsısı da’l bulayşa halıq “senimine iye” bola alğan joq. Qarsılasınan birer payız artıq dawıspen alğa şığatın batıstıñ başsıları qazır uw jegen ittey döñgelep jatır. 60 payızdıq körsetkişpen alğa şıqqan Atambayevtı aytpay-aq qowayıq, 63,6 payızben biylikke a’reñ kelgen Putinniñ işine ot tüsip ketken şığar. 55,9 payız Poroşenkonıñ şıqqan biyigi. Bulardıñ “uwalmay” qalay el basqarıp jürgenine tañdanbaw mümkün emes. A’lin bilmey, qazaq a’riptesinen qalğısı kelmeytin Karimovtıñ özi a’newküni 90 payızdı a’reñ iygerdi. Al Nazarbayevteki – exit poll ma’limeti boyınşa 97,5 payız. Naqtı qorıtındı jariyalanğanda 98 payız boluwı da mümkün. Biraq bul Nurekeñ mümkindiginiñ şegi me? Joq. Endeşe qazaq başsısı nege 99,999 payız dawıs ala almadı?

Munıñ sebebi bar. Biraq onı sa’l keyinirek aytamız. Aldımen prezidentimizben qosa, qos ümitkerdi de quttıqtap alğanımız durıs. Öytkeni köñilge küma’ndi oy salğan saylaw şarası iñ-s-şıñsız, şat-şadıman küyde, a’p-a’demi bolıp ötti. Bul endi halıqtıñ arqası, “bilgendiktiñ” belgisi. Eger qoğam ekige jarılıp, üşke bölünip, biri – Nurekeñdi, biri – A’bekeñdi, endi biri Tuqañdı prezident qoyğısı kelse, bastı jospardıñ bıt-şıtı şığar edi. Bizdiñ qazaq öytken joq. Üşewine qarap turdı da, tanııs kisini “türte” saldı. Sebebi basqaday tañdaw jasaw mümkün emes. A’bekeñe köñiliñiz qulasa, “damığan 30 eldiñ qatarı” dalada qaladı. Tuqaña jip taqsañız, “Ma’ñgilik elmen” qoş aytısasız. Sonda kim qaldı? Jalğız Nazarbayev. Biraq bul A’bekeñ men Tuqañ “jer boldı” degen söz emes. Sebebi dodağa tüsken üşewdiñ a’w bastağı maqsatı bep-belgili edi. Nurekeñ “bola berüw” üşin saylawğa түsse, ana ekewi “boldıruw” üşin qatarğa qosıldı. Demek üş ümitkerdiñ de negizgi maqsatı orındaldı. Sondıqtan qolın qıspasaq ta, üşewin de awızşa quttıqtap qoyğannıñ nesi ersi?

Endi “prezidenttiñ upayı nege 99-dıq mejege jetpey qaldı?” degen sawalğa jawap izdeyik.

Bayqasañız, “99” degen sannıñ özi qulaqqa türpidey tiyedi. El munı qazır basındağı “şa’rigyginiñ” bireüwi “tüsip qalğan” adamğa qatıstı qoldanıp jür. Al ğulamalıǵı asqan, biraq keybir a’reketteri deni saw adamnıñ qılıǵına uqsamaytın kisilerdi

jurt “101” deydi. Demek bul eki san da asa qawipti. Prezidentimizdi kökke köteremiz dep jürip, külkige uşıratsaq, eldigimiz qayda? Munı qazaq “tüsindi”. Tüsingennen keyin de jalpı dawıstıñ qanşa boların “şamalap barıp”, tañdawın jasadı. Bul üşin saylawşılardı qanşa jerden alğıs aytsañız da, jarasadı. Munı bir dep qoyıñız, ekinşiden, 99 payız dawıs alğan adamdı da körgeñbiz. Ol – Saparmurat Niyazov. 1992 jılı türikmen başsısı 99,5 payız dawıs jinap, şığandap ketken. Sol ketkennen aydap otırıp, “ana jaqtan” bir-aq sıqtı. Kördiñiz be, 99 öte qaterli, sondıqtan bizge qol emes.

Biraq “100” degen san bar edi ğoy. “Qarıstap damığan”, özgege “ülgi körsetüwge” layıq Qazaqstanğa keregi – osı “100” edi. Endeşe oğan nege qol jetkize almadıq? Bizdiñşe, bar ma’sale saylawğa kelmey, üyinde jatıp alğan turğındarmen baylanıstı. Al olar nelikten kelmey qoydı? Onı uǵuw üşin kelgenderdiñ esebine zer saluw kerek. Exit poll dereginşe, Qazaqstan halqınıñ “95 payız” saylawğa qatısқан. Batıs sarapşıları buǵan işegin tarta tañdanıp jatır. Öytkeni damığan Euvropa elderiniñ özinde arı ketse, saylawğa 50 payız halıq qatısa eken. Bizde – 95. Demek ba’rin qurtıp turǵan – 5.

Bizdiñşe, kelmegenderdiñ “jatıp aluw” sebebin kelgenderdiñ qılıǵınan izdeuw kerek siyaqtı. Mısalı memlekettik qızmette jürgen adamdardıñ birqatarı dawıs berip turǵan sa’tinde selfi jasaǵan. “Olar nege öytedi?” dep surasañ, jurt “balanıñ sawalın qoymaşı” dep öziñdi sögedi. “Bala bolmaw” üşin selfi jasaǵandar “saylawğa bardım, tañda degeniñdi tañdadım” dep bastıqtarına esep beretinin tüsinüwiñiz kerek. Al bastıqtıñ ne şataǵı bar? Öytkeni bastıq ta özinen joǵarı bastıqqa ta’uweldi. Bastıqtan bastıq qoymay joǵarılay berseñiz, qayda barıp tireletiniñizdi işiñiz sezip otırǵan şıǵar. Mine, bar ma’sale osında. Onsızda saylawğa jinalǵan adamdı “bar da bardıñ” astına alsañız, keybireüwiniñ qoyanşığı qozıp, jantaya ketpey me? A’neki, 5 payızdıq kemdiktiñ sebebi.

Biraq olar jatıp aldı eken dep, prezidentiñ abıroyın tömendetüwge bola ma? Bolmaydı. Aqırı saylaǵan soñ, durıstap saylaw saylaw kerek. Tayaq tastam jerde turǵan “jüzdik mejeni” uwıstan şıǵaruw – ülken ökinişke soqtıruwı mümkün, endi kelesi saylawğa deyin kim bar, kim joq. Osınıñ ba’rin eskerseñiz, Assambleya köteruwi tiyis ja’ne bir usınıstıñ qulaǵı qıltiyadı. Ol ne? A’bekeñ men Tuqañnıñ azdaǵan payızın Nurekeñe qosıp bersek, qatıp ketkeli tur. Ba’ribir tükke jaramaytın “jarımjan” dawıstıñ kimge qanday qajeti bar? Osılay istegende biz Niyazovtıñ kezindegi türikmenderdiñ tañdawına bir taban jaqındaymız. Sosın anaw 5 payızdıq kemtikti “bir jaǵınan” şıǵarsaq, 100 payız degeniñiz, sol bolmay ma?!

Bul – tüsingen adamǵa Qazaqstandı a’lemge tanıtuwdıñ taǵı bir ta’sili. Şetelden kelgen bayqawşılardıñ janarın onsız da baqanıñ közindey baqırayttıq. Tarazdaǵı

Jumekeñtañdağanda “Şañqay tüste juldız körgendey boldım” dep edi. Bul da sonıñ ar jaq ber jağı. Sonşa jerden kelgen eñbekterin eskerip, “şañqay tüste juldız körsetip jibersek” olar ömir boyı qazaqtı awızınan tastamaydı. Alğa baspasaq ta, awızda jürgenniñ nesi jaman, aqırı awızşa damıp bara jatqan el emespiz be?!

ÖZET

ERTÜRK ANIKLI, Şule, Bağımsızlık Sonrası Kazak Yazılı Basınında İdeolojik Söylem,

Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Gülsüm KİLLİ YILMAZ, Ankara, 2022

İdeolojik söylem, grup ideolojisini ortaya koyarken aynı zamanda onun yeniden üretimini de katkı sağlamaktadır. Basın, tarihte olduğu gibi bugün de kamuoyunun haber ve bilgi kaynağı olmakla birlikte, ideolojinin yeniden üretimi ve gücün devamı için önemli bir araçtır. Haber metinlerinde görülen “kendinin olumlu ve ötekinin olumsuz sunumu” stratejisi ile bireylerin inanç ve tutumlarına etki edebilmektedirler. İdeolojik söylem analizi; ideoloji gruplarının amacı, niyeti, değerleri ve varsa çıkarını görünür kılmaktadır.

Bu çalışmada, Kazak basının önemli ve köklü basın-yayın organları olan *Egemen Qazaqstan* ve *Jas Alaş* gazete metinlerindeki Cumhurbaşkanlığı seçim dönemindeki söylemlerin yapı ve özellikleri ele alınmıştır. Egemen ideolojiye sahip siyasî iktidarın gazetesi olan *Egemen Qazaqstan* ve muhalif çizgiye sahip *Jas Alaş*’ın farklı ideolojilerinin söylemlere nasıl yansıdığının analizi yapılmıştır. Bu çalışma gücün nasıl yeniden inşa edildiği, rızanın nasıl üretildiği ve otoritenin meşrulaşmasına nasıl katkı sağladığını ortaya koyarken, muhaliflerin söylemler yoluyla egemen ideolojinin gücüne karşı direnişlerini göstermektedir. Bununla birlikte söylemlere yansıyan bu mücadele alanının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlarken, söylemin ideolojik amaçlarla bilişsel, dilsel araç haline geldiği de görülmektedir. Özellikle seçim öncesi dönemlerde, yazılı basın metinlerinde söylemler yoluyla neyin nasıl meşrulaştığı, hangi konuda ikna sağlanmaya çalışıldığı ve mevcut güce karşı direnişin örneklerini içermektedir.

Egemen ideolojiye sahip siyasî iktidarın gazetesi olan *Egemen Qazaqstan* ve muhalif çizgiye sahip *Jas Alaş*’ın farklı ideolojilerinin söylemlere nasıl yansıdığının analizinin yapıldığı bu çalışma altı bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm’de söylem kavramı açıklandıktan sonra söylem analizinin tanımı ve işlevine dair teorik bilgiler verilmektedir. İkinci Bölüm’de Kazak Türklerinin müstakil bir topluluk olarak teşekküllerinden boy yapılanmasına kadar bilgiler verilmiş, tarihsel olarak Kazak Türklerinde güç kavramı ve iktidar algısı ele alınmıştır. Üçüncü Bölüm’de, Kazak Türklerinin sosyo-ekonomik yapısı ana başlığı altında; idarî yapılanması, etnodemografik yapısı, dili, inancı, eğitimi ve ekonomisi hakkında bilgiler verilmiştir. Dördüncü Bölüm’de Kazakistan Cumhuriyeti’nin politik yapısına dair bilgiler bulunmaktadır. Bu bölümün alt başlıklarında Cumhuriyet’in kuruluş süresinden başlayarak ulus devlet inşasına, devlet sembollerine, millî kimlik ve dil politikasına, strateji ve hedeflerine, ülkedeki demokratikleşmeye değinildikten sonra yakın dönem siyasî durumundan 2015 yılına kadar siyasî iktidarın yapısı ve muhalif yapılanmaya dair bilgiler sunulmuştur. Beşinci Bölüm’de bağımsızlıktan sonraki dönemdeki Kazak basını ele alınmıştır. Bu bölümde basın faaliyetleri ile birlikte Kazak basının temelini oluşturan

başlıca isimlere yer verilmiş, millî basın ve basın-siyaset ilişkisi geçmişten günümüze değerlendirilmiştir. Altıncı Bölüm belirlenen haber metninin analizinden oluşmaktadır. Her seçim döneminden önce, o döneme ait aralan bilgisi verilmiş ardından Siyasî iktidar ve muhalif gazete metninin makro ve mikro yapısındaki ideolojik söylemler belirlenmiştir. Sonuç bölümünde Kazak basınındaki ideolojik söyleme güç ve iktidarın yansıması ile buna karşı direnişi ortaya koyan muhalif söylemlerin değerlendirmesi yapılarak sonuçlara varılmıştır. Sonuç bölümünden sonra, çalışmada yararlanılan Kaynaklar verilmiş, Ekler kısmında çalışmanın korpusunu oluşturan metninin çeviri yazıları yer almıştır.

ABSTRACT

ERTÜRK ANIKLI, Şule, Ideological Discourse in Kazakh Printed Press after Independence, Doctoral Thesis, Advisor: Prof. Dr. Gülsüm KİLLİ YILMAZ, Ankara, 2022

The ideological discourse reveals the group ideology; it also contributes to its reproduction. The press is the source of news and information of the society as it was in the past and at the same time it is a significant tool for the reproduction of ideology and the continuation of power. As seen in news texts, the press can affect the beliefs and attitudes of individuals with strategies such as "positive self-presentation and negative presentation of the other". Ideological discourse analysis enables to reveal the purpose, intention, values and potential interests of ideological groups.

In this study, the structure and features of the discourses in the presidential election period are discussed in the texts of *Egemen Kazakistan* and *Jas Alas*, which are important and well-established media organs of the Kazakh press. In the concerning period, the reflection of different ideologies in discourses were analysed via the examples of *Egemen Kazakistan*, the newspaper which has the political power with the dominant ideology, and *Jas Alas* with an oppositional stand. While this study tries to reveal how power is rebuilt, how consent is produced and how this consent contributes to the legitimatization of authority, it also shows the resistance of the opponents to the power of the dominant ideology through discourses. This thesis aims to contribute to a better understanding of the struggle through discourses. In this direction, one of the main conclusions of this study is that the discourse has become a cognitive and linguistic tool for ideological purposes. Especially in the pre-election periods, print media texts include a huge number of examples of what is legitimate and how it is legitimized, on which subjects the persuasion is searched and how the resistance against the current power came to fore.

This study analyses how the different ideologies of *Egemen Kazakistan*, the governing elites newspaper, and *Jas Alas*, the newspaper of oppositional groups, are reflected in the discourses. The thesis is composed of six chapters. First Chapter will address the concept of discourse, theoretical approaches related to the definition and function of discourse analysis. Second Chapter will focus on the formation of Kazakh Turks as an independent community to their clan structuring, the concept of power and perception of the government in power in Kazakh Turks throughout history. In the Third Chapter, under the main title of the socio-economic structure of Kazakh Turks; information about their administrative structure, ethno demographic structure, language, belief, education and economy are examined. Fourth Chapter will discuss political structure of the Republic of Kazakhstan. The subtitles of this chapter are; the establishment of the Republic, the construction of the nation-state, state symbols, national identity and language policy, strategy and goals, democratization in the country, the structure of the

political power and the opposition structure up to to 2015. In the Fifth Chapter, the Kazakh press in the period after independence is discussed. This chapter deals with the main names that form the basis of the Kazakh press. In addition to the activities of press in general, the national press and the relationship between the press and politics in Kazakhstan from the past to the present will be discussed. Sixth Chapter will entail the analysis of the selected news texts. Before each election period, the background information of that period will be given, and then the ideological discourses in the macro and micro structure will be specified by investigating the texts from the newspaper of governing party and opposition groups. Conclusions will contain the considerations related to the reflection of power, ideological discourse of governing elites in the Kazakh press and the oppositional discourses that reveal the resistance against it. The References and the Appendices, including the translations of the texts that make up the corpus of the study, will constitute the final part of the study.

Key words

Kazakh Printed Press, Ideological Discourse, Discourse and Power, Discourse and Ideology, Kazakhstan Presidential Elections.